SANCTI AURELII

AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI OPERUM

TOMUS NONUS,

CONTINENS OPUSCULA POLEMICA
adversùs Donatiſtas,

POST LOVANIENSIUM THEOLOGORUM RECOGNITIONEM,
correcta denuo ad manuſcriptos codices Gallicanos, Vaticanos, &c. nec non ad
editiones antiquiores & caſtigatiores,

OPERA ET STUDIO MONACHORUM
Ordinis S. Benedicti, è Congregatione S. Mauri.

PARISIIS
Excudebat FRANCISCUS MUGUET Regis & illuſtriſſimi Archiepiſcopi
Pariſienſis typographus.

MDCLXXXVIII.

IN TOMUM NONUM
PRÆFATIO.

ETSI in confutandis Manichæis & Arianis labores graviſſimos, ut ex ſuperioris tomi opuſculis ſatis intelligitur, ſuſtinuit Auguſtinus; ſi tamen ii cum ſequentibus ſcriptis, quæ adversùs Donatiſtas idem edidit, conferantur, næ illi veluti quædam ludicræ velitationes & umbratica certamina facilè reputabuntur. In Donatiſtis enim longè concitatiores motus magiſque obfirmata pervicacia & indomita crudelitas, cui armata militum manus animos & furorem miniſtrabat. His non alia ſanctiſſimus Doctor arma oppoſuit, quàm caritatis, lenitatis & patientiæ infractæ, quibus diſputationes & collationes ſuas cum illis ſchiſmaticis, ſive ſcripto, ſeu colloquio habitas, muniebat. Ad has verò fructuosè legendas Lectorum animi brevi narratione rerum quæ ad Donatiſtarum hiſtoriam pertinent, comparandi ſunt; ut hoc propoſito ſpecimine eruditi jam nota paucis repetant, & minùs in his verſati ad hanc lectionem inſtructi accedant.

DONATISTARUM ſchiſma in Africa ortum eſt anno ferme quadrageſimo tertio ante natum Auguſtinum, poſt finem perſecutionis Diocletiani. Is anno Chriſti 303. primum edictum in Chriſtianos promulgavit, menſe Martio, ſi Euſebium in hiſtoria eccleſiaſtica ſequamur, aut Aprili, ſi acta Martyrum Palæſtinæ: quo edicto *eccleſiæ quidem ad ſolum uſque dirui, ſacri verò codices flammis abſumi jubebantur.* [*Euſeb. hiſt. l. 8. c. 2.*] Id autem, agentibus Anulino Proconſularis, & Floro Numidiæ præfectis, rigidiſſimè confectum eſt in Africa, ubi atrociter ſævitum in Chriſtianos eidem edicto repugnantes. Ex his quidam ſeſe ultro ſuppliciis objecere, palàm profeſſi, ſe quos penes ſe haberent libros ſacros numquam tradituros. Immoderatum hunc zelum improbavit Menſurius Carthaginenſis epiſcopus; eoſque qui hoc agendi modo martyrium ſibi accerſiſſent, Martyrum loco haberi vetuit, Cypriani exemplo: quod Synodus Eliberitana antè caverat de iis qui idola ejuſdem rei gratiâ confregiſſent. [*Aug. brev. 3. 13. Cypr. ep. 83. ſeu 81. Conc. Elib. can. 60.*] Verùm alii in aliud extremum prolapſi ſunt, imbecillitate & abjectione animi, tradendo libros ſacros in manus profanorum, ob id Traditores appellati, famoſâ ſanè appellatione, quæ Donatiſtarum ſchiſmati occaſionem & colorem præbuit. Hujus criminis inſimulatus eſt ab eis Menſurius, præceſſor Cæciliani; maximè verò Cæciliani ordinator Felix Aptungitanus, quem in ſuo Carthaginenſi concilio *malorum omnium fontem* dixerunt: ſed hæc criminatio legitimis probationibus deſtituta erat, eaque poſtmodum in ipſos accuſatores juſtiùs rejecta eſt. [*Aug. brev. 3. 13. ep. 88. n. 3. & l. 3. contra Creſc. c. 60.*]

Enimverò *poſt perſecutionem codicum tradendorum*, in concilio Cirtenſi, quod à Numidis undecim vel duodecim epiſcopis, ordinandi cauſsâ in Pauli locum epiſcopi, anno 305. celebratum eſt, Secundus Tigiſitanus antiſtes, antiquitatis titulo ceteris ſuperior, [*Aug. l. 3. cont. Creſc. c. 26. & 27.*] cùm ante omnia univerſos & ſingulos ejuſdem conventus epiſcopos criminis expertes eſſe probari voluiſſet, in ipſa inquiſitione hærere coactus eſt, indulgendo collegis ſuis, qui vulgatæ Traditionis rei cenſebantur, ne & ipſe eadem accuſatione obligaretur. Itaque pendente purgatione, Silvanus non ſine populi expoſtulatione *Silvanum traditorem* vociferantis, atque alium ejus loco flagitantis, Cirtenſi eccleſiæ præfectus eſt. [*Geſt. apud Zenoph. in Append. hujus tomi. pag. 32.*]

His auctoribus conflatum eſt poſt ſex inde annos ſchiſma Donatiſtarum, cui jam viam fecerat Donatus eccleſiæ à Caſis nigris in Numidia epiſcopus, perturbando Carthagi-

[*Aug. brev.* 3. 12.] nenſem eccleſiam eo tempore quo Cæcilianus in ea diaconus erat; ſed abſque ulla unitatis ſciſſura [* *Aug. l. de un. bapt. c.* 16. *n* 29.] * uſque ad obitum Menſurii, & Cæciliani ſubrogationem, quæ libertate Chriſtianis per Maxentium conceſsâ, anno 311. facta eſt. Tunc quippe in Cæcilianum inſurrexerunt [*Aug. Pſal. cont. partem Donati.*] tria hominum genera, *impii, fures, ſuperbi.* Hujus extremi generis fuere Botrus & Celeſtius, qui Carthaginenſem cathedram ambientes, eamdem Cæciliano invidebant. Medii erant Seniores fideles plebis Carthaginenſis, qui depoſitam apud ſe per [*Optat. l.* 1.] Menſurium, cùm ad comitatum proficiſceretur, ejuſdem eccleſiæ pecuniam ſucceſſori [*Aug. l.* 1. *cont. Parm. c.* 3. *n.* 5.] reſtituere nolebant, ob id *fures eccleſiaſtici argenti* appellati. Denique primi generis anteſignana fuit Lucilla, pecunioſiſſima & factioſiſſima femina, Cæciliano infenſa ob increpationem ab eo diacono ſibi factam, quòd ante *ſpiritalem cibum & potum os neſcio* [*Optat. l.* 1.] *cujus martyris*, inquit Optatus, *ſi tamen martyris, libare dicebatur.* Hi omnes conſpiratione in Cæcilianum inita, ad Secundum Tigiſitanum alioſque Numidiæ epiſcopos provocarunt, eoſque novæ electionis cauſsâ Carthaginem accerſerunt, Cæciliani ordinationem, quòd à Felice Aptungitano, Traditionis crimine (ut ipſi vulgabant) obligato, [*Aug. brev.* 3. 14.] facta eſſet, vitioſam cauſati. Ergo Carthaginem convenere epiſcopi numero ferme ſeptuaginta: [* *Aug. l.* 3. *cont. Creſc. c.* 27.] in his Traditores illi Concilii Cirtenſis, * quibus confeſſis Traditoribus Secundus ignovit; unà cum Silvano itidem Traditore, quem ejuſdem urbis Cirtenſis epiſco[*Optat. l.* 1.]pum inſtituerant. Hoſpitio excepti omnes à prædictis factioſis, *non à catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus.* Vocatus in judicium Cæcilianus adeſſe recuſavit, cùm eos non veros judices, ſed inimicos atque corruptos conveniſſe cognoſceret: immo etiam *tota eccleſia Cæcilianum tenuit, ne ſe latronibus traderet.* Abſentem itaque & [*Aug. brev.* 3. 14.] adeſſe nolentem damnaverunt ſeditioſi illi epiſcopi, *tamquam à Traditoribus ordinatum, & quia, cùm eſſet diaconus, victum afferri martyribus in cuſtodia conſtitutis prohibuiſſe* [*Optat. l.* 1.] *dicebatur*; atque ejus loco Majorinum, *Lucillæ domeſticum, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat*, ſuffecerunt.

Ex hac ordinatione ſciſſa eſt in duas partes univerſa Africa, conſtituti in pleriſque eccleſiis duo pro utraque parte epiſcopi; aliis orbis Chriſtiani provinciis in Cæciliani communione omnino perſiſtentibus. Quin etiam Conſtantinus imperator eidem ab initio favit, cùm è fiſco erogationes in Africa religionis catholicæ miniſtris fieri juſſit per ipſum Cæcilianum; quem etiam ſuis litteris dignatus eſt, in quibus teſtatur ſibi non [*In Appendice hujus tomi pag.* 15.] probari *quoſdam non ſatis compoſitæ mentis homines*, id eſt Donatiſtas, *qui ſanctiſſimæ & catholicæ Eccleſiæ populum improba atque adulterina falſitate* tum *corrumpebant.* Nec obſcurè eidem Cæciliano ſuffragatur Imperator in epiſtola ad Anulinum Africæ proconſulem de immunitate clericorum: qui Anulinus in ſua ad Conſtantinum relatione ſcribit, [*Ibidem.*] ſacram Imperatoris ſe cum Cæciliano communicaſſe, cumque aliis *qui ſub eodem agebant*, quos ad inſtaurandam Eccleſiæ unitatem ſit cohortatus: at duos ſibi à Cæciliani adverſariis porrectos fuiſſe libellos, quos ad Imperatorem dirigeret. Unus ex his libellis inſcriptus erat, *Libellus eccleſiæ catholicæ criminum Cæciliani datus à parte Majorini*: quod nomen uſurpabant primùm ſchiſmatici illi, ante quàm à Donati factione vocabulum ſibi tribuiſſent. Alterum libellum veri ſimile eſt fuiſſe illum Donatiſtarum ſupplicem libellum, die 15. Aprilis anno 313. datum, quo judices è Galliis, qui Traditionis expertes erant, ab Imperatore poſcebant.

[*Optat. l.* 1.] „ Annuit petitis Conſtantinus. Dati quippe ſunt judices tres ex Gallia epiſcopi, Mater„ nus ex Agrippina civitate, Reticius ab Auguſtoduno, & Marinus Arelatenſis. Hi juſſu Imperatoris Romam profecti, & unà cum eis quindecim Itali epiſcopi, convenerunt *in domum Fauſtæ in Laterano*, Conſtantino III. & Licinio III. Coſſ. ſexto Nonas Octobres, [*Conſt. ep. ad Milt. in App. pag.* 16.] feriâ ſextâ, hoc eſt anno 313. Miltiade præſidente, cui cauſſa hæc *accuratiſſimè dijudicanda & ex præſcripto juſtitiæ terminanda* commiſſa fuerat per ſacram Imperatoris. Juſſus etiam ſtitit ſe ad Concilium Cæcilianus cum epiſcopis ex ſua communione decem: totidemque adfuerunt ex adverſa factione; in his Donatus à Caſis nigris dux ſchiſmaticorum. Cauſsâ tribus ſeſſionibus ventilatâ & examinatâ, purgatus eſt Cæcilianus; damnatus [*Optat. l.* 1.] verò ipſe Donatus, ut totius factionis auctor & incentor, & *à ſingulis in eum dictæ ſententiæ, quòd confeſſus ſit ſe rebaptizaſſe, & epiſcopis lapſis manum impoſuiſſe, quod ab Ec-* [*Aug. ep.* 185. *c.* 10 *n.* 47. & *ep.* 43. *c.* 5. *n.* 16.] *cleſia alienum eſt.* De aliis porrò ejuſdem partis epiſcopis id ſtatutum, ut ſi ad Eccleſiæ communionem recipere ſe vellent, in ſuis honoribus ſuſciperentur, etiam ſi extra Eccleſiam ordinati eſſent.

Eodem tempore, ait Optatus, (post Concilium Romanum, an post Arelatense, de quo mox dicemus,) *idem Donatus* Africam repetendi facultatem, eo pacto, ut nec ad Carthaginem accederet, petiit: eodemque tempore Imperatori suggestum est, *ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur, & factum est.* Missi insuper Carthaginem episcopi duo, Eunomius & Olympius, qui Ecclesiam catholicam eam esse referrent, quæ per universum orbem diffunderetur, ipsamque Cæciliano communione conjunctam, Cæcilianum denique purgatum judicio novemdecim Romani Concilii episcoporum, quod dissolvi non posset.

Optat. l. 1. hic in Append. pag. 17.

Hæc sententia reprimendo schismati, & paci restituendæ sufficere videbatur: at Donatistæ in sua pertinacia obfirmati, non rectè judicatum, apud Imperatorem conquesti sunt, *quòd eorum omnis caussa non fuisset audita, sed potiùs iidem episcopi quodam loco se clausissent, & prout ipsis aptum fuerat judicassent.* Addebant * minorem fuisse episcoporum in illo Romano conventu numerum, quàm ut tantæ controversiæ modum imponere potuissent, adeoque alterum episcopale judicium sibi esse necessarium. Eorum verò expostulatio maximè in Felicem Aptungitanum episcopum recidebat, à quo, ut pote Traditore, Cæcilianum ritè ac legitimè ordinari haud potuisse contendebant.

Constant. ep. ad Ablav. App. pag. 21.
** ep. ad Chrest. ibid. pag. 22.*

Eorum postulatis quantumvis iniquis, quò scilicet schismaticis turbas ciendi omnem viam & occasionem præcluderet, assensit Constantinus, permisitque Felicis accusationem in publico Africæ judicio examinari coram Æliano proconsule: à quo Felix impacti criminis innocens pronuntiatus est. Præterea Arelatem Synodum indixit Imperator, ut tota Cæciliani caussa denuo ad examen revocaretur, anno ut videtur proximo post Concilium Romanum. Re maturiùs expensâ, Cæciliani caussa iterum superior ex illo celebri Concilio evasit.

Verùm nec sic Donatistarum contumacia fracta est: qui ad Imperatorem appellatione interposita, supremum ejus judicium interpellarunt. Hanc appellationem non sine stomacho & indignatione admisit Constantinus, sed eo tamen animo, ut si deinceps rixas & contentiones excitare pergerent, gravissimis in eos pœnis animadverteretur. Utrisque ergo Mediolanum vocatis, auditisque partibus, ac rationum momentis utrimque libratis, Cæcilianum *omni innocentiâ præditum* edixit Imperator, ut constat ex ipsius litteris die decima Novembris anno 316. ad Eumalium scriptis. Sed cùm nec tam sollemni judicio obstinatissimi homines adquiescerent, *eos* idem Augustus, (si Parmeniano credimus) *ad campum, id est ad supplicium duci jussit, Hispano Osio*, ut ille quidem invidiosè dicit, *suggerente.* Certè *legem dedit severissimam; & adversùs errorem multa constituit, & eis basilicas jussit auferri*, præcepitque *ut loca congregationum ipsorum fisco vindicarentur.* Quin etiam exsilium in quosdam ex illis decretum fuisse inde intelligitur, quòd *de * illorum exsilio soluto & eorum furore Deo vindici dimittendo litteras dedit* Constantinus anno 321.

Aug. l. 1. cont Parm. c. 8.
Aug. ep. 105. n. 9. Lib. 2. cont. Pet c. 92. Epist. 88. n. 3.
** Aug l. Post Collat. c. 33.*

Sic itaque Donatistarum schisma in hæresim versum est, non eo tantùm nomine, quòd *hæresis schisma inveteratum* ab Augustino appellatur, cùm *schisma* sit *recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio*; verùm etiam quòd Ecclesiæ unitate violatâ in falsa item dogmata prolapsi sunt. Nam cùm in suæ contumaciæ patrocinium id semel constituissent, nempe reorum consortio culpam & reatum eorum incurri; hoc deinde colligebant, Ecclesiam catholicam in sola Donati parte integram remansisse, ceterùm in aliis terrarum partibus periisse *quasi contagione communionis exstinctam*, nimirum *propter crimina Cæciliani*, cum quo aliæ ecclesiæ communicaverant. Ad hæc sacramentorum efficaciam à ministrorum virtute pendere asserebant, adeoque baptismum extra Donati societatem nullum & invalidum esse. Quapropter Catholicos, qui ad eorum partes deflectebant, iteratò baptizare non dubitabant. Quamquam Tichonius, & ipse Donatista, referente Augustino, testatur in Concilio suæ sectæ episcoporum 270. Carthagine habito statutum fuisse, ut *Traditoribus, si baptizari nollent, pro integris communicaretur.* At decretum istud non videtur fuisse observatum. Denique Donatus, non ille à Casis nigris, sed Carthaginensis post Majorinum episcopus, catholicam de Trinitate, ut ex scriptis ejus colligit Augustinus, non habuit sententiam: verùm addit sanctus Doctor, Donatistas in hunc istius Donati errorem non fuisse intentos, nec facilè in eis quemquam, qui hoc illum sensisse noverit, inventum: tametsi tantum apud suos valebat ejus eloquentia & auctoritas, ut ab eo Donatistas nomen traxisse multi existimarent.

Aug. l. de hæres.
Aug l. 2. cont. Cresc. c. 7.
Aug. l. de hæres.
Aug. ep. 93. n. 43.

De hoc Donato fusè, quòd scilicet inter suos præcipuo loco haberetur, agit Optatus, ejusque animi levitatem & furorem, præsertim verò superbiam intolerandam notat. Optat. l. 3. Quippe ita *exaltatum est cor ejus, ut sibi jam non homo, sed Deus fuisse videretur: tantumque sibi de episcopis exegit, ut eum non minori metu omnes venerarentur, quàm Deum.* Hominis tumorem palpabat fovebatque discipulorum ejus adulatio, quorum *apertissimis* Aug. Enar. in Psal. 60. n. 5. *vocibus*, ait Augustinus, *Donato dicuntur ista cantata, Euge, euge, dux bone, dux præclare: & non dixit ille, Avertantur statim & erubescant, qui dicunt mihi, Euge, euge; nec eos corrigere voluit, ut Christo dicerent, Dux bone, dux præclare.* Fortè Optatus Donati superbiam nimiùm auxerit: sed eam tamen immodicam fuisse illud argumento est, quòd aliarum ecclesiarum communionem ita spernebat, ut ab eis volens ac lubens recederet, quasi earum societate polluendus, aut sanctitatis gratiam amissurus esset. Ejus tempore, ut quidem veri simillimum est, Donatistæ episcopum in urbe Roma habere cœperunt. Nam scribente Optato (qui quidem æqualem habuit Parmenianum, proximum Donati Optat. l. 2. successorem,) Claudianus jam sextus erat in Urbe istius sectæ episcopus, non ut commu- Aug. ep. 43. c. 3. n. 7. nione cum *Romana Ecclesia, in qua semper apostolicæ cathedræ principatus viguit*, jungeretur, sed ut suos qui Romam migraverant, in sua defectione retineret. Illic *speluncam quamdam* V. hic Append. pag. 39. not. c. *foris à civitate cratibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent. Unde Montenses, & Cutzupitani* appellati. Eodem consilio & animo episcopum è suis unum Aug. l. 2. cont. Petil. c. 108. & l. 3. cont. Cresc. c. 63. in Hispaniam qui cujusdam nobilis matronæ domum & possessiones procuraret, & alium ad ignotum quemdam extra Africam locum miserunt Donatistæ, nempe ut asseclas suos à deserendo schismate prohiberent.

Quo tempore Donatus ille Majorino successerit, certò non constat. Ante ultimum Constantini judicium contigisse, ponebant ipsi ejus sectatores, qui suis post Collatio- Aug. l. post Collat. c. 16. nem Carthaginensem scriptis eum *sic commendare voluerunt, ut dicerent, quòd apud Imperatoris Constantini cognitionem ipse reum & asseruerit & convicerit Cæcilianum.* Hunc ipsum Donatum Hieronymi Chronicon anno 328. notum, atque anno 355. Carthagine pul- Optat. l. 3. sum fuisse habet. Optatus eum ad Gregorii præfecti, simulque Pauli & Macarii tempus, audaciter iis obsistentem, refert.

Sic verò idem auctor tres vulgatas persecutiones, quas in se à Catholicis excitatas fuisse Optat. ibid. Donatistæ jactabant, disertè ac ordine commemorat, eisque ex Ezechielis prophetia tem- Infrà Append. pag. 36. pestatis, pluviæ, & lapidum vocabula tribuit. *Fuit primò tempestas*, inquit, *sub Ursacio: agitatus est paries, sed non cecidit, ut haberet pluvia ubi operaretur. Secuta est pluvia sub Gregorio: udatus est paries, sed non maduit, ut haberent lapides ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt lapides sub Operariis unitatis: dispersus est paries, sed fundamentis suis se iterum reparavit.* Prima Ursacii persecutio ad annum 320. referri potest: quando quidem gesta apud Zenophilum consularem, post quæ Silvanus Cirtensis, Traditor in eis dictus, in Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 30. exsilium amandatus est *persequentibus Zenophilo & Ursacio*, ajebat Cresconius, eodem anno scripta sunt. (Apud Optatum sæpe Ursacio jungitur Leontius, vir planè ignotus apud illius ævi scriptores: quod suspicioni locum præbet, an non confictum fuerit à Donatistis Leontii, uti & Ursacii, & Taurini nomen, ad movendam regiis ministris, qui ad eos repri- Optat. l. 3. hic Append. pag. 35. mendos adhibiti fuerant, invidiam.) Gregorius, ad quem tam atroces Donatus litteras dedit, eum *maculam Senatûs & dedecus præfectorum* appellans, præfecti munus gerebat sub finem Cod. Theod. l. 3. de annona & tribut. & l. 2. de contrah. emt. imperii Constantini, ex codice Theodosiano, id est annis 336. & 337. Denique Operarii unitatis, scilicet Paulus & Macarius, à Constante imperatore post patris obitum in Africam missi fuerunt, tum ut ex fisco eleemosynas spargerent in vulgus, tum ut negotium unitatis promoverent. Eis præfractè & impudenter restitit Donatus Carthaginensis, nihil *Imperatori* Optat. l. 3. *cum Ecclesia esse* obtendens. Quin etiam Donatus Bagaiensis episcopus in eosdem commovit hominum furiosorum turbam, nempe Circumcelliones: quos quidem ob continentiæ professionem Donatistæ monachis Ecclesiæ catholicæ opponebant. Eorum mores paucis Aug. de hæres. » exprimit Augustinus, aitque fuisse genus hominum agreste & famosissimæ audaciæ, » non solùm in alios immania facinora perpetrando, sed nec sibi eadem insana feritate parcendo, qui mortem sibi præcipitiis, flammis, & aquarum præfocatione consciscere gloriosum & martyrio proximum deputabant. Adeo porrò eorum furor in omnia faci- * Optat. l. 3. nora, paulò * ante cœptum negotium unitatis, exarsit, ut ipsorum episcopi Taurino Comiti, quò intractabilem eorum compesceret rabiem, scribere fuerint coacti. Sed cùm milites à Comite submissi quosdam ex illis vulnerassent, quosdam etiam interfecissent;

hos nihilo minùs martyrum loco sodales sui habere cœperunt, Taurinum verò inter suos persecutores. Donatus igitur *inde furiosam turbam conduxit*, quorum furori ut occurrerent Paulus & Macarius, milites à Silvestro Comite postularunt. Hos primùm aggressi sunt ministri Donatistarum, qui tamen in Macarium totam hujusce tragœdiæ caussam rejiciebant. Periere inter mutuas utrimque cædes Donatus & Marculus, de quibus scribit Augustinus incertum esse, utrùm se ipsi præcipitaverint, maximè cùm ejusmodi supplicia Romanæ leges non decernerent: etsi Optatus ab Operariis unitatis multa aspere gesta fuisse non negat. *Optat. l. 3.* Verùm eorum necem Catholicis, tamquam Macarianæ (uti vocabant) vexationis auctoribus, imputabant Donatistæ: qui duos illos factiosos pro martyribus agnosci, eorumque acta conscribi curarunt. Unde per inscitiam factum est, ut in quædam martyrologia nostra referrentur. Etsi porrò qui *nuntiabant unitatem*, *sola adhiberent hortamenta*; *Ibidem.* plerique tamen schismaticorum episcopi cum suis clericis vano timore correpti fugerunt: sed qui magis strenui & fortes voluerunt videri, *capti & longè relegati sunt*. Ex horum numero Donatum Carthaginensem exstitisse credere par est, quem Petilianus in Collatione Carthaginensi *martyrialis gloriæ virum* appellat. *Collat. 2. c. 10.*

Sic pax atque unitas Africanæ ecclesiæ Constante curante per Paulum & Macarium ad tempus restituta, per annos ferme quatuordecim perseveravit, reformari cœpta sub annum 347. & quidem ante Carthaginense sub Grato Concilium, in quo pax hæc laudatur, uti & Concilium Sardicense anno ipso 347. celebratum; certè ante annum 350. quo Constans Augustus è vivis excessit: integra porrò & inviolata ad annum 361. quo Julianus Constantio mortuo ad imperium promotus est. Tunc quippe Donatistarum episcopi ab eo petierunt, ut ab exsilio reverti sibi liceret, *Supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano ceterisque episcopis & clericis partis Donati*: *Aug. l. 2. cont. Petil. c. 97. & Optat. hic App pag. 37. Not. a.* qui in litteris Imperatori porrectis eò usque impiæ adulationis progressi sunt, ut dicerent, *apud eum solam justitiam habere locum.* Annuit blandis eorum precibus Julianus; sicque ab exsilio reversi sunt illi palpatores, quos inter * Parmenianus recensetur, tertius ex parte Donati apud Carthaginem episcopus atque Donati successor.

* *Optat. l. 3.*

Hinc innumeræ cædes, sacra & horrenda facinora consecuta sunt dissimulante Juliano, quæ non statim sub sequentibus Imperatoribus compesci potuerunt. *Optat. l. 2. hic App. pag. 37.* Nam Juliano mortuo ad diem 26. Junii anni 363. brevior fuit Joviniani ejus successoris principatus, quàm ut tantis malis mederi potuisset. Post Joviniani mortem, quæ mense Februario anni proximi accidit, Valentinianus in Donatistas leges tulit, qualis est una Juliano Africæ proconsuli directa ex urbe Trevirorum 20. Februarii anno 373. Neque iisdem schismaticis favit Romanus Comes, qui Romanis copiis imperavit à tempore Joviniani ad annum 373. & ipse à Donatistis inter suos vexatores unà cum Taurino & Macario habitus. *Aug ep. 135. n. 2. Collat. Carthag. 3. c. 258. hic in Append. pagin. 67.* Nec mitiùs cum iisdem egit Gratianus Augustus, immo severa in eos edita lege, Flaviano Africæ vicario directa, sancivit, ut ab erroribus se se tandem reciperent, ecclesiis, quas contra fidem retinebant, Catholicæ restitutis. Denique lex Theodosii majoris, ad Tatianum prætorio præfectum data 15. Junii an. 392. quæ lex *quoscumque* in hæresi ordinantes vel ordinatos *clericos denis libris auri* multabat, in nullos postmodum ampliùs viguit quàm in Donatistas.

Verùm nihil sic funestam hanc sectam repressit, ac demum ad excidium adduxit, quàm intestinæ inter ejus asseclas dissensiones. Hinc enim teste Augustino accidit, ut *multa frusta de ipso frusto per totam Africam facta sint*: *Aug. l. 1. cont. Parm. c. 4. n. 9.* æqua sanè & justa divinæ animadversionis vice, ut *sicut Christum dividere conatus fuerat Donatus*, *sic ipse à suis quotidiana concisione divideretur.* *Lib de agone Chr. c. 29.* Primus ex omnibus Tichonius, scriptis suis, præsertim libro Regularum ad sacræ scripturæ cognitionem edito clarus, stilum suum exseruit in dogmata Donatistarum, multumque negotii Parmeniano facessivit: quo ex Tichonio Augustinus accepit celebre hoc in ipsos dictum: *Quod volumus sanctum est.* *Aug. ep. 93. n. 41.* Turbas etiam inter suos gregarios cierunt Urbanenses *in quadam Numidiæ particula*. *Aug. l. 4. cont Cresc. c. 60.* Rogatistæ item seu Rogatenses, sic dicti à Rogato natione Mauro, atque episcopo, ut videtur, Cartennensi, *brevissimum frustum*, ait Augustinus, *de frusto majore præcisum*, quos vexatio Donatistarum, Firmo Tyranno, qui in Romanos anno 372. rebellavit, duce, paulò insigniores ac notiores reddidit. *Aug. ep. 93. c. 8.* Claudianistæ etiam sectionem fecerunt in Donati secta, quæ sectio cum Primiano coiit ante Maximianistarum schisma. *Aug. Enar. in Psal. 36. n. 20.*

Porrò Primianus iste quartus ex Donatistis apud Carthaginem episcopus, Parmenia-

no successit circiter annum 391. quo anno Augustinus Hipponensis presbyter factus est. Primianus altero quàm ad episcopatum accessit anno, Maximianistas sibi valde infensos expertus est. Cùm enim Maximianum suæ ecclesiæ diaconum à sacrorum communione removisset, hic injuriæ sibi factæ impatiens, duos in Primianum schismaticorum conventus coëgit, unum Carthagine 43. episcoporum; alterum apud Cabarsussim Byzacenæ provinciæ anno 393. conflatum *ex centum vel ampliùs episcopis*, qui remoto Primiano Maximianum subrogarunt. Verùm ex adverso Primianus anno sequenti majus concilium 310. episcoporum apud Bagaitanum oppidum congregavit, in quo absolutus Primianus, Maximianistæ verò damnati sunt.

Ex his autem dissensionibus, maximéque ex ipsa Maximianistarum caussa magnopere profecit catholica Ecclesia, non solùm quòd ex hujusmodi disscidiis multùm debilitaretur schisma Donatistarum, vel quòd ex argumentis altercantium partium validæ rationes elicerentur ad coarguendam revincendamque eorum ab Ecclesia catholica secessionem: sed quia sollemne eorum decretum, crimina contrahi, eorum, quibuscum communio fuerit, societate; itemque baptismum extra eorum cœtum nullum & invalidum esse, ac proinde iterandum; denique eorum querelæ de Christianorum principum eorumque ministrorum diligentia, quam ipsi *persecutionem* appellabant, ad ipsorum conversionem adhibita, ex modo agendi quem Donatistæ in Maximianistas exercebant, penitus corruebant. [*Aug. l. de hæres.*] Nam, referente » Augustino, quosdam ex eis, cum eis quos extra eorum ecclesiam baptizaverant, in suis » honoribus sine ulla in quoquam repetitione baptismatis receperunt, nec eos ut corrige» rent, per publicas potestates agere destiterunt, nec eorum criminibus per sui Concilii » sententiam vehementer exaggeratis communionem suam contaminari timuerunt. Primiani partes adjuvit præsertim Optatus cognomento Gildonianus seu satelles Gildonis, ad eosdem insectandos Maximianistas auctoritate & potentiâ usus illius Comitis, qui Romanis copiis in Africa præfuit ab anno 386. ad 397. Optatus iste episcopus erat Thamugadensis, homo famæ projectæ, & ob flagitia omnibus invisus; quicum tamen alii Donatistæ communionem retinuerunt, admisso etiam baptismo ab eo collato: quod insigne exemplum Catholicis rursus maximè opportunum fuit ad refellenda dogmata Donatistarum.

His armis gnaviter in illos usus est Augustinus, quem Dei præpotentis providentia ad eos debellandos destinaverat. Mirum est verò quantum in Africa prævaluisset hæc secta, cùm eam Vir sanctus adortus est: quod satis arguit magnus ille numerus episcoporum, cùm Bagaiensis Concilii, tum Cabarsussitani, quos ultra quadringentos fuisse modò vidimus. [*Poss. in vit. Aug. c. 7.*] Sic *rebaptizante Donati parte majorem multitudinem Afrorum*, inquit Possidius, Africa *seducta & oppressa jacebat*. Verùm quàm primùm Augustinus ad eam erigendam stilum & calamum cum voce distrinxit, adjuvante Domino, Ecclesia catholica *levare exorsa est caput*; adeo ut ejus adversarii, & numero & potentiâ quantumvis superiores, ne quidem ejus conspectum & colloquium ferre potuerint, non suæ, ut persuasum volebant, caussæ diffisi, sed hominis dialectici versutiam refugientes. Unde ad ejus scripta nullum scripto responsum dabant; aut si quod darent, tanta id cautione faciebant, ut omnibus inde perspicuum esset, eos nobilis adversarii reformidare congressum, ac magnopere vereri, ne sua responsa in ejus manus venirent. Id Donatistis ipsis exprobrat sanctus Doctor his verbis. [*Aug. l. 1. cont. Petil. c. 19.*] » Nam si se ipsos intelligi volunt sapientes & scribas & » prophetas, nos autem tamquam persecutores sapientium & prophetarum, quare no» biscum loqui nolunt, cùm ad nos missi sint? Denique iste (Petilianum intelligit) qui » illam scripsit epistolam, cui modò respondemus, si urgeatur à nobis, ut ei manu pro» pria subscribens suam esse fateatur, fortè non faciat: usque adeo timent, ne ulla eorum » verba teneamus. Quare cùm Petiliani, ad quam respondere cœperat, epistolam perquireret, vix post unum aut alterum annum integram reperire potuit: quia *nullus*, inquit, *à quo petita est, eam dare voluit, post quàm cognoverunt nos, ei parti ad quam pervenimus respondere*. Denique invictissimi Doctoris calamum & colloquium adeo refugiebant, ut potiùs eum è medio tollendum, quàm congrua responsione confutandum existimarent. [*Possid. in vit. Aug. c. 9.*]

Is cùm anno 391. ut jam diximus, presbyter Hipponensis, & post annos quatuor episcopus factus esset, primum in Donatistas opusculum presbyterii sui tempore edidit, quem *Psalmum contra partem Donati* appellavit *abecedarium*, pro rudioris populi captu accommodatum ad cantandum: in quo totius schismatis historiam, ab Optato (ut videtur) acceptam, cum brevi ejus refutatione, claris & simplicibus verbis exposuit. Hoc autem

autem opusculum in Retractationibus collocat post alterum de fide & symbolo, quod in Concilio Hipponensi anni 393. composuit. Exstat in hoc Concilio decretum de recipiendis clericis Donatistarum. Hos cùm initio *in honoribus suis* suscepissent Catholici, postea id vetitum fuit, anno forsan 392. in Synodo Capuana: quam prohibitionem confirmat Concilium Hipponense, sed tamen *exceptis his quos aut non rebaptizasse constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communionem catholicam transire voluerint.* Idem sancitum fuit in Carthaginensi conventu anno 397.

[*Hic in Append. pag. 40.*]

Sub hæc alterius Carthaginensis Synodi Patres 16. Junii anno 401. statuerunt interpellandum esse Anastasium papam cum Venerio episcopo Mediolanensi, ut consentirent, eos ad clericatum promoveri posse, qui à puero inter Donatistas baptismum accepissent; ceteros verò *majori eorum considerationi dimittendos* censuerunt. Verùm in alio ejusdem anni Concilio die 13. Septembris coacto definitum est, omnes cum suis honoribus posse admitti, si è re Ecclesiæ catholicæ videretur.

[*Ibid pag. 41.*] [*Ibid. pag. 42.*]

Ex adverso Donatistæ sua etiam conciliabula celebrarunt, unum Constantinæ, alterum in urbe Milevitana, quorum acta exciderunt. Sed longè tolerabilior est hæc jactura, quàm libri ab Augustino tum presbytero elucubrati *contra epistolam Donati*, scilicet Carthaginensis, in qua *ille* id *agebat, ut nonnisi in ejus communione baptisma Christi esse crederetur.* Habitæ sunt deinde à sancto Doctore collationes cum Donatistis, una anno 397. aut insequenti apud Tubursicum cum Fortunio Donatista apud eam urbem episcopo, aliisque nonnullis Donatistis. Alia per litteras habita est cum alio ejusdem sectæ episcopo, Honorato nomine, & cum Clarentio item episcopo: idemque actum esset cum Crispino Calamensi ætate & famâ inter suos celebrato, nisi per eum stetisset.

[*Aug ep. 34. n. 5.*] [*Aug. l. 1. Retract. c. 21.*] [*Aug. ep. 44. ep. 49. & ep 70. & ep. 51.*]

Ad eumdem ferè annum 400. composuit duos, quos huc usque desideramus, libros, quorum titulus erat, *Contra partem Donati.* Sub idem tempus *epistolam à Parmeniano contra Tichonium* scriptam refellit tribus libris, in quibus celebrem versat solvitque quæstionem, *utrùm in unitate & eorumdem communione sacramentorum mali contaminent bonos.* Deinde septem *de baptismo* libris schismaticorum de iterando baptismo argumenta inania esse demonstravit, tantumque abesse, ut eis faveret Cyprianus, ut è contrario nihil sic valeret ad refellendos Donatistas, & ad eorum prorsus ora claudenda, *quomodo litteræ, factumque Cypriani.* Periit alius ejusdem ætatis libellus, cujus erat inscriptio, *Contra quod adtulit Centurius à Donatistis.* Haud longè ab eodem tempore *Petilianus* Cirtensis, seu quod idem est, Constantinensis episcopus, inter schismaticos, si quis alius, maximè celebris, clero suo epistolam contra Ecclesiam catholicam scripsit: quam etsi magno studio tenerent occultam Donatistæ, intercepit nihilo minùs Vir sanctus, eamque duabus repetitis vicibus totidem libris arguit, partim anno 400. cùm integram nondum habuisset, totam verò anno 402. Ad primum librum Petilianus nonnisi convicia reposuit: quod tertio libro Augustiniano, sanè admirabili, argumentum & occasionem dedit. Neque silentio prætereunda est *epistola ad Catholicos*, vulgò *liber de unitate Ecclesiæ*, opus eadem, ut in ipsius exordio dicitur, occasione conscriptum.

[*Aug l. 2. Retract. c. 5.*] [*Ibid. c. 19.*]

Inter hæc Honorius imperator lege lata capitale supplicium decrevit in ecclesiarum sacrorumque ministrorum violatores: quæ lex ad Donatistas quoque liquet pertinere. Eos verò solos indubiè affecit aliud anni 400. Imperatoris ejusdem edictum, ut publicis vicis ubique affigeretur *Rescriptum quod Donatistæ à Juliano principe impetrasse dicebantur pro sua ab exsilio revocatione, & gesta quibus hujuscemodi allegatio inserta erat.* Id autem ideo edixit Honorius, *quò omnibus innotesceret eorum desperatio fucata perfidia.*

Anno 403. die 25. Augusti Carthaginem convocatus est catholicorum episcoporum Africæ generalis cœtus, cujus hoc decretum fuit, ut sollemni instrumento provocarentur Donatistæ ad reddendam in publica collatione suæ defectionis rationem: sed hanc conditionem indignis modis communi consilio recusarunt. Hinc epistolam laïcis ejusdem sectæ scripsit Augustinus, ut ex hac suorum episcoporum declinatione suspectam caussæ suæ justitiam tandem habere discerent. Sed non hîc stetit Donatistarum vanitas. Nam Crispinus Calamensis episcopus Possidium ejusdem civitatis catholicum episcopum sic insectatus est, ut is vix fugâ saluti suæ consulere potuerit. Ob hæc & alia facinora Crispinus in judicium vocatus, & pro hæretico habitus, cùm ex præscripto legis Theodosianæ anni 392. decem auri librarum multam sibi impositam vidisset, coram Proconsule caussam suam peroravit, atque hæretici crimen à se amoliri conatus est. Sed justam ac legitimam fuisse

[*Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 45.*] [*Aug. ep. 76.*] [*Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 46. Possid. in vit. Aug. c. 12.*]

hoc nomine in eum prolatam sententiam Possidius in publica disputatione probavit. Sed tamen remissâ Possidii rogatu multâ, Crispinus Imperatorem appellavit, qui eamdem multam ipsi ceterisque Donatistis clericis inflixit.

Aug. l. 3. cont. Cresc. c. 43. Hic App. pag. 44. Cùm hæc agerentur, Circumcelliones in Maximianum episcopum Bagaiensem aliosque tam atrociter grassati sunt, ut Concilii Carthaginensis Patres die 26. Junii anno 404. adeundum Imperatorem censuerint, ad coërcendam legibus tantam immanitatem: sed eâ tamen, quam Augustinus interposuit, conditione, ut leges illæ plus moderationis, quàm severitatis haberent. At furiosorum hominum in Maximianum crudelitas severissimas leges ab Honorio extorsit.

Per id tempus Cresconius grammaticus è grege Donatistarum epistolam Petiliani contra primum Augustini librum asserere tentavit: sed inanem hominis conatum Doctor sanctus revicit quatuor libris, qui nonnisi post promulgatas ab Honorio leges conditi fuerunt. Non multò pòst tres aliæ, quæ ad nos usque non pervenerunt, Augustinianæ prodierunt lucubrationes, nempe liber *Probationum & testimoniorum contra Donatistas*, item alter *Contra Donatistam nescio quem*, tertius denique inscriptus *Admonitio Donatistarum de Maximianistis*. Præter ea aliud Petiliani *de unico Baptismo* scriptum occasionem Augustino præbuit novæ refutationis, quæ eumdem titulum præfert. Exstat illa quidem, sed quæ proximè hanc secuta est *de Maximianistis contra Donatistas* lucubratio, qua rursum diligentiùs ostendebat eorum adversùs Ecclesiam errorem *solâ funditus Maximianistarum caussâ subverti*, intercidit.

Retract. 2. 27. & seqq.

Collat. Carth. 3. c. 141. Aug. ep. 88. n. 10. Aug. ep. 105. n. 4. Anno 406. die 30. Januarii Maximinus episcopus Sinitensis, aliique nonnulli Donatistæ audientiam in publico apud Ravennam consessu coram Præfecto prætorii petierunt, ubi cum Catholicis caussam suam ventilarent. Verùm Maximinus ad saniorem mentem reversus, Ecclesiæ catholicæ communionem meruit.

Hic App. pag. 46. & 47. Jam verò anno 407. nova iterum per Africanos Patres decreta, novæque per Honorium leges. Nam die 13. Junii quidam in Concilio Carthaginensi canones sanciti sunt de ecclesiis Donatistarum, qui ad Ecclesiæ communionem revertebantur: & mensis Novembris diebus 15. & 24. Honorius novas leges condidit ad Donatistas reprimendos.

Ibidem pag. 47. Anno 408. Stilichone ad diem 23. Augusti interfecto, novæ per Donatistas turbæ excitatæ sunt, quasi eo mortuo legibus soluti essent: & ne audaciæ color deesset, indulgentiam ab Honorio factam commenti sunt. Sed commentum statim dissiparunt leges ab Imperatore eodem anno & sequenti in eos latæ. His severè exsequendis cùm incumberent præsides, pœnam sanguinis à schismaticis factiosis amoliri conatus est Augustinus.

Ibid. pag. 47. & 48. Verùm ut sunt versatiles Principum leges, circiter medium anni 409. Honorius hæreticis exercendæ religionis suæ libertatem concessit: sed eam libertatem flagitantibus Concilii Carthaginensis anno sequente habiti legatis abrogavit eodem anno, mense Augusto, litteris Heracliano Africæ Comiti directis.

Ibid. pag. 48. & seqq. Tandem 14. Octobris ejusdem anni 410. sollemnis inter utrasque partes Collatio ab Honorio Imperatore indicta est, Carthagine habita primo, tertio, & octavo die Junii anni 411. præsidente Marcellino tribuno: qua in Collatione Donatistæ victi, non tamen convicti fuerunt. Nam Imperatorem, confestim appellarunt, qui novo in eos prolato edicto ad 30. Januarii anni 412. id tandem effecit, ut multi Ecclesiæ communionem sint amplexi. Hujus Collationis acta cùm prolixitate sua lectores fatigarent, eadem in compendium redegit Augustinus, & *Breviculum Collationis nuncupavit.* Sed quia Donatistæ ejusdem Collationis acta variis mendaciis ad retinendos suorum animos subornare & depravare conabantur, eorum calumniis occurrit strenuissimus athleta, edito ad Donatistas laicos libro, cui titulus est *Post Collationem ad Donatistas.* Alia ejusdem argumenti scriptio paulò pòst eodem auctore prodiit ex Concilio Cirtensi ad 14. Junii anni 412. celebrato.

Aug. ep. 141.

Post magnam illam, cujus modò meminimus, Collationem, Marcellinum tribunum qui ei præfuit, capitali odio prosecuti sunt Donatistæ, maximè quòd imperialium adversùs eos legum exsecutionem in Africa urgeret. Hunc ergo malis artibus & occultis cuniculis *Aug. ep. 151.* ita apud Marinum Comitem infamarunt, ut ejus jussu Tribunus capite plexus sit 13. Septemb. an. 413. Verùm nihilo mitiùs actum est cum Donatistis, contra quos Honorius 29. Junii sequentis severissimam omnium legem condidit, missis etiam mense Augusto desinente litteris contestatus, Marcellini nece nequaquam detractum auctoritati Collationis, cui præfuisset. Non meliùs Donatistis cessit importuna apud Bonifacium Comitem

interpellatio, qui rejectis mendacissimorum hominum calumniis Augustini consilia prætulit sibi præscripta in eximio illo libro sive epistola quæ est *de correctione Donatistarum.* *Aug. epist. 185.*

Anno 418. universalis Concilii Carthaginensis Patres 1. Maii nova decreta condidere ad exstinguendas obstinatissimæ sectæ reliquias. Mense verò Septembri proximo, cùm Augustinus apud Juliam Cæsaream versaretur, *Emeritus* ægrè admodum è latebris suis eductus est ad ineundam cum sancto Doctore disputationem: sed ejus præsentiâ ita debilitatus & fractus animo est, ut ne mutire quidem aut hiscere ausus fuerit. Aliquanto antè *Retract. 2. 46.* ediderat Augustinus librum, cui titulus, *Ad Emeritum Donatistarum episcopum post Collationem*, quo *res quibus illi vincuntur, vel victi esse monstrantur*, breviter complectebatur.

Circiter annum eumdem 418. aut 419. habitus est Donatistarum conventus, cui Pe- *Aug. l. 1. cont. Gaud. c. 37.* tilianus cum aliis plus quàm triginta episcopis interfuit: à quibus id statutum, ut *qui Catholicis communicaverunt, episcoporum vel presbyterorum, tantùm si sacrificium non obtulerint, aut in populo non tractaverint, ad veniam pertineant, & in suis honoribus recipiantur.*

Interea Dulcitius *exsecutor imperialium jussionum contra Donatistas*, *Gaudentium* ejusdem sectæ episcopum litteris hortatus est ad unitatem, *dissuadens incendium*, *quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur.* Gaudentius respondit ad Dulcitii litteras: cujus rogatu Augustinus eidem Gaudentio reposuit edito libro, cui alium ad Gaudentii responsionem adjecit.

Hæ sunt postremæ sancti Doctoris lucubrationes in Donatistas, quorum numerus cùm deficeret in dies, invictissimum scriptorem tandem quiescere sivit. Nec tamen sic tum exstincta fuit pestilentissima secta, ut ejus reliquiæ longè post Augustini tempora non superfuerint, sed veluti languentis corporis & ad excidium properantis simulacrum, aut sicut favilla fumusve ex ingenti relictus incendio.

Ceterum ad calcem horum operum rejecimus Sermonem, qui dubius nobis visus est, Augustino adscriptum, *de Rusticiano subdiacono à Donatistis rebaptizato & in diaconum ordinato.* Huic Sermoni subjecimus Indicem operum sancti Doctoris contra Donatistas in præcedentibus tomis sparsim editorum, una cum serie & argumentis epistolarum quæ eadem occasione scriptæ sunt. Nobis etiam operæ pretium visum est in Appendice, post supposititium librum contra Fulgentium Donatistam, edere varia scripta & monumenta, quæ ad Donatistarum historiam pertinent, nonnulla quidem integra, aliorum verò fragmenta; præcipuè verò ex Collatione Carthaginensi, *Exordium* cujusque actionis, *Præceptum Imperatoris de habenda Collatione*, *Edictum Marcellini* primum ac secundum, *Notoriam Donatistarum* edicto respondentium, *Mandatum Catholicorum* quo tota caussa comprehensa est, *Notoriam Donatistarum* alteram, *Donatistarum litteras contra Catholicorum Mandatum*, tandem *Sententiam judicis*; haud quaquam iis omissis, quæ ab Augustino in eadem Collatione dicta sunt. Hujus enim Collationis felix ac secundus successus Augustini maximè curis & industriæ acceptus referendus est. *Quisquis ergo*, inquit Possidius, qui & ipse Collationi interfuit, unus ex septem episcopis ad disputan- *Possid. in vita Aug. c. 14.* dum designatis, *diligentiam & operam beatissimæ memoriæ Augustini pro Ecclesiæ Dei statu cognoscere plenius voluerit, etiam illa percurrat gesta.* Quippe *totum illud bonum per* *Ibid. c. 13.* *sanctum illum hominem, consentientibus nostris episcopis & pariter satagentibus, & cœptum & perfectum est.*

E R R A T A.

In textu.

Pag. 3. lin. 26 *post* referre, *dele duo puncta*, *& pone virgulam.*
7. lin. 46. veniet, *leg.* veniat.
95. lin. 5 commuinonem, *lege* communionem.
123. lin. 34. conforme, *lege* conformes
205. lin. 21. Constatiniensi, *lege* Constantiniensi.
313. lin. 4. plurimimis, *lege* plurimis.
461. lin. 53 ut quia, *dele* quia.
576. lin. 58. *fortè legend.* & nec ad Carthaginem.

In Admonitione.

Pag. 9. lin. 3. XIII. ad Maximinum, XXX. ad Proc. *lege* XXIII. ad Maximinum, XXXIII. ad Proc.

In Notis.

Pag. 469. *not. b post* At editi, *adde* Am. & Er.

In Appendice.

Pag. 3. lin. 27. *dele* IN CAP. I.
16. *Not. c.* Anuli, *lege* Anulini.
41. *lin.* 2. *post* die 1. Sept. *adde* vel 28. Aug.

CONTENTA IN TOMO NONO.

IN APPENDICE.

IN PSALMUM CONTRA PARTEM DONATI

LIBRI I. RETRACTATIONUM CAPUT XX.

VOLENS etiam caussam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum atque idiotarum notitiam pervenire, & eorum quantum fieri posset per nos inhærere memoriæ, Psalmum qui eis cantaretur, per Latinas litteras feci: sed usque ad U litteram. Tales autem Abecedarios appellant. Tres verò ultimas omisi, sed pro eis novissimum quasi epilogum adjunxi, tamquam eos mater alloqueretur Ecclesia. Hypopsalma etiam quod responderetur, & procemium [a] caussæ, quod nihilo minùs cantaretur, non sunt in ordine litterarum: earum quippe ordo incipit post procemium. Ideo autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba, quæ vulgo minùs sunt usitata, compelleret. Iste Psalmus sic incipit: *Omnes qui gaudetis de pace, modò verum judicate:* quod ejus hypopsalma est.

[a] Procemium istud ab hypopsalmate planè diversum hactenus desideratur. Scriptus est Psalmus circiter finem anni 393. quando quidem in Retractationibus ponitur secundo loco post librum de fide & symbolo in Hipponensi concilio ejusdem anni compositum.

SANCTI

Elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Matth. 13. Giffart exc.

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

PSALMUS*

CONTRA PARTEM DONATI.

* Scriptus circiter finem anni Christi 393.

OMNES qui gaudetis de pace, modò verum judicate. A

ABUNDANTIA peccatorum solet fratres conturbare:
Propter hoc Dominus noster voluit nos præmonere,
Comparans regnum cælorum reticulo misso in mare, B
[a] Congreganti multos pisces, omne genus, hinc & inde:
Quos cùm traxissent ad littus, tunc cœperunt separare,
Bonos in vasa miserunt, reliquos malos in mare.
Quisquis [b] novit Evangelium, recognoscat cum timore.
Videt reticulum Ecclesiam, videt hoc sæculum mare. C
Genus autem mixtum piscis, justus est cum peccatore.
Sæculi finis est littus: tunc est tempus separare.
Quando retia ruperunt, multùm dilexerunt mare.
Vasa sunt sedes sanctorum, quò non possunt [c] pervenire.
Repet. Omnes qui gaudetis *&c. ut suprà.*

BONUS auditor fortasse quærit, qui ruperunt rete? c
Homines multùm superbi, qui justos se dicunt esse.
Sic fecerunt scissuram, & altare contra altare.
Diabolo se tradiderunt, cùm pugnant de traditione,
Et crimen quod commiserunt, in alios volunt transferre:
Ipsi tradiderunt libros, & nos audent accusare,
Ut pejus committant scelus, quàm commiserunt & antè.
* Quòd possent caussam librorum, excusare de timore, * *f.* Quum.
Quòd Petrus Christum negavit, dum terreretur de morte: Matth. 26, 70.
Modò quo pacto excusabunt factum altare contra altare?
Et pace Christi conscissa spem ponunt in homine?
Quod [d] persecutio non fecit, ipsi fecerunt in pace. d
Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

CUSTOS noster Deus magne, tu nos potes liberare
A pseudoprophetis istis, qui nos quærunt devorare?

[a] Am. & Er. *Congregavit.*
[b] Sic MSS. At editi, *Quisquis recolit.*

[c] Hic apud Am. Er. & MSS. additur, *mali.*
[d] Sic MSS. Editi autem, *persecutor.*

Maledictum cor lupinum contegunt ovina pelle: A
Qui * noverunt Scripturas, hos solent circumvenire.

* Deesse videtur negatio, non.

Audiunt enim traditores, & nesciunt quod gestum est antè.
Quibus si dicam, probate, non habent quid respondere.
Suis se dicunt credidisse; dico ego mentitos esse:
Quia & nos credimus nostris, qui eos dicunt tradidisse.
Vis nosse qui dicant falsum? qui non sunt in unitate. B
Olim jam caussa finita est, quòd vos non statis in pace.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

DIXERUNT majores nostri, & libros fecerunt inde,
Qui tunc caussam cognoverunt, quod recèns possent probare.
Erant quidam traditores librorum de sancta lege,
Episcopi de Numidia, & non quilibet de plebe: C
Cùm Carthaginem venissent episcopum ordinare,
Invenerunt Cæcilianum jam ordinatum in sua sede:
Irati sunt quia ipsi non potuerunt ordinare.
a Erant Botrus & [a] Celestius hostes Cæciliano valde,
Impii, fures, superbi, de quibus longum est referre:
Junxerunt se simul omnes crimen in illum conflare.
Dicunt ordinatorem ejus sanctos libros tradidisse.
Sic pacis retia ruperunt, & errant modò per mare.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.* D

Psal. 133. 1. ECCE quàm bonum & quàm jocundum fratres in unum habitare.
Audite vocem Prophetæ, ut sitis in unitate.
b Crimen [b] nobis quis probavit antiquum de traditione?
Quis objecit in judicio? Qui sederunt judicare?
Quibus testibus convicit? Quis ausus est affirmare?
Sed hoc libenter finxerunt, quod se noverunt fecisse:
Quia fama jam loquebatur de librorum traditione; E
Sed qui fecerant latebant in illa perditione.
Inde alios infamaverunt, ut se ipsos possent celare.
Per illos ceteri erraverunt principes ex ipsa parte:
Quia non credere collegis putaverunt sibi turpe.
Jam fratres * finitur error, & simus in unitate.

* f. finiatur.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

FECERUNT quod voluerunt tunc in illa cæcitate:
Non judices sederunt, non sacerdotes de more,
Quod solent in magnis caussis, congregati judicare: F
Non accusator & reus steterunt in quæstione:
Non testes, non documentum, quo possent crimen probare:
Sed furor, dolus, tumultus, qui regnant in falsitate.
Proferantur nobis Gesta quæ in concilio solent esse,
Videamus quæ res coëgit fieri altare contra altare.
Si malus erat sacerdos, deponendus erat antè:
Si non poterat deponi, tolerandus intra rete:
Sicut modò toleratis tam multos malos apertè: G
Et qui fertis pro furore, ferretis unum pro pace.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

GAUDIUM magnum esset nobis, si tunc nolletis errare:
Sed si tunc non visum est verum, vel nunc [c] experti videte.
Multos nunc habetis pravos, qui vobis displicent valde:
Nec tamen hos separatis à vestra communione.
Non dico de illis peccatis, quæ potestis & negare:
Fustes, ignes, mortes dico, quæ committunt vestri in luce.
Et tamen suffertis illos, vel errore, vel timore.
Quantum erat, ferrent unum patres vestri pro unitate,
Si tantus erat tumultus, ut non possent degradare.
Addo quòd innocens erat, & nil poterant probare.
Sed ne crimen quæreretur, ubi se videbant esse;
Finxerunt se nimis justos, cùm totum vellent perturbare.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

HONORES vanos qui quærit, non vult cum Christo regnare:
Sicut princeps hujus mali, de cujus vocantur parte.
Nam Donatus cùm volebat Africam totam obtinere,
Tunc judices transmarinos petiit ab Imperatore:
Sed hæc tam injusta petitio non erat de caritate.
Hoc ipsa veritas clamat, quam volo modò referre.
Nam consensit Imperator, misit qui sederent Romæ
Sacerdotes, qui tunc possent Cæcilianum cum illo audire.
Dicta caussa est, nil probatum est: ausus est & appellare;
Et post collegarum sedem, audire ab Imperatore.
Hìc petitio illa probatur non esse de caritate.
Deinde ubique victus cœpit Christianos rebaptizare.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

JUSTITIAM sequi si vultis, totam caussam cogitate.
Quod postea fecit, quare factum non est antè?
Dissentiebant sacerdotes in tota Africana parte;
Sacerdotes transmarini possent inde judicare:
Quid curritis ad schisma, & altare contra altare?
Ut quod postea judicatum est, jam non possetis audire,
Et à judicibus vestris cogeremini appellare,
Dum vultis erroris regnum quoquo modo confirmare.
Et nunc & vos totum nescitis, & fingitis vos nescire:
Et cùm vos veritas urget, patres dicitis erraste,
Quasi vos aliquis vetet jam recedere ab errore.
Sed superbia vos ligavit in cathedra pestilentiæ.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

KARITATEM Christi qui habet, pacem non potest odisse.
Vel vos jam populi audite, & nobiscum [d] concordate,
Qui non tenetis cathedram, pro qua pugnetis injustè.
Si modò Episcopi vestri ex una aliqua regione
Haberent inter se litem, quos velletis judicare,
Nisi alterarum regionum, qui non essent de ipsa lite,
Sed cùm discussissent caussam, pronuntiarent pro una parte:

a *Celesius* ab Optato nominatur in libro contra Parmenianum primo.
b Quædam editio, *vobis*.

c Am & Er. *expertum*. Lov. *ex parte* mendosè.
d Editi, *recordate*: minùs bene.

A Numquam communicaretis qui illis nollent consentire.
Quare ergo consensistis istis qui hoc fecerunt antè?
Nam & ipsi non consenserunt transmarinorum sententiæ,
Qui pro nobis judicarunt: nam nobis junguntur hodie.
Si judex Christus hoc dicat, quid habetis respondere?

B *Repet.* Omnes qui gaudetis *&c.*

LUMEN cordis si est in vobis, verum potestis videre.
Sunt Preces Donati & Acta, quibus quod dictum est probate.
Quæ si credere non vultis, vos huc aliqua proferte,
Quibus si & nos non credimus, erit rixa sine fine.
Amplectamur ergo pacem [a]: quid ad nos quod gestum est antè?
C Objicitis traditionem: respondemus vos fecisse.
Clamatis vos de Macario, & nos de Circumcellione.
Illud nostrum jam transactum: vestri non cessant usque hodie.
Habeat paleas area vestra, vos hoc solum vultis esse:
Vos enim non vultis pacem, illi minantur de fuste.
Et utinam minarentur, & non [b] tunderent quotidie.
D Hos si expellunt isti, vestri non habent per quos regnare.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

MODUM si excessit Macarius, conscriptum in Christiana lege,
Vel legem regis referebat, ut pugnaret pro unitate:
Non dico istum nihil peccasse, sed vestros pejores esse.
Quis enim præcepit illis per Africam sic sævire?
E Non Christus, non Imperator probatur hoc permisisse,
Fustes, & ignes privatos, & insaniam sine lege.
Quia scriptum est, *Reconde gladium*, scelus non putant in fuste,
Non ut homo moriatur, sed ut conquassetur valde,
Et postea moriatur, inde jam cruciatus languore.
Sed tamen si miserentur, occidunt & uno fuste.
Fustes Israëles vocant, quod dixerunt cum honore,
F Ut plus vastent ipsum nomen, quàm corpus quod cædunt inde.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

NOLITE nobis jam, fratres, tempus Macarii imputare.
Si crudeles erant illi, & nobis displicent valde:
Si autem falsa de illis dicunt, Deus potest judicare.
Nos amemus * pacem Christi, gaudeamus in unitate.
G Si qui mali sunt in Ecclesia, nil nobis possunt nocere.
Si non possunt nobiscum esse, excludantur salva pace;

A Si non poterunt excludi, excludantur vel de corde.
Dixit Ezechiel sanctus, quosdam consignatos esse, Ezech. 9. 4.
Qui gemunt peccata fratrum, & non se separant inde.
Sic nos propter malos fratres, non separemur à matre.
Quod tunc impii fecerunt, extra levantes altare,
B Ut pejores nunc haberent, quàm quos se fingunt fugisse.

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

OMNIS qui Scripturas legit, novit quod volo aperire.
Johannes Baptista dixit tunc ad Judæos apertè, Matth. 3. 12.
Quod illos tamquam aream suam Christus posset ventilare.
Misit in messem operarios discipulos prædicare: Matth. 9. 37.
Per quos area collecta est, & ventilata de cruce.
C Tunc justi tamquam frumentum Ecclesias impleverunt castè,
Vendentes quæ possidebant, & mundo dicentes vale.
Illi tamquam semen erant, quod toto dispersum est orbe, Matth. 13. 24.
Ut alia surgeret messis, quæ ventilanda est in fine.
Hæc crescit inter zizania, quia sunt hæreses ubique:
Hujus palea sunt injusti, qui non sunt in unitate:
D Ex quibus si erat Macarius, nos quid vis rebaptizare?

Repet. Omnes qui gaudetis *&c.*

PONE in corde areas duas, ut possis quod dico [d] videre.
Certè & priores habebant sanctos, sicut ostendunt Scripturæ.
Nam & septem millia virorum Deus se dixit reliquisse. 3. Reg. 19. 18. Rom. 11. 4.
Et sacerdotes & reges, multi justi sunt in lege.
E Ibi habes tantos Prophetas, habes multos & de plebe.
Dic mihi quis tunc justorum separavit sibi altare?
Multa scelera admittebat iniquus populus ille,
Idolis sacrificatum est, [e] tot occisi sunt Prophetæ.
Et nemo tamen justorum recessit ab unitate.
Justi injustos sufferebant, venturo ventilatore.
Uno templo miscebantur, sed mixti non erant corde.
Dicebant in illos tanta, & unum habebant altare.

F *Repet.* Omnes qui gaudetis *&c.*

QUID vobis ad hæc videtur? Secunda messis Ecclesiæ,
Quæ per totum orbem crescit, plura debet sustinere.
Habet enim Domini exemplum, & in Juda traditore. Matth. 26. 4.
Hunc inter bonos ferebat, hunc misit & prædicare.
Malus servus prædicabat, sed Christus erat in fide.
G Quia qui judici credebant, non curabant de præcone.
Quando dedit sanctam cœnam, nec tunc illum exclusit inde: Matth. 26. 21.

[a] Am. & Er. *pacem Christi.*
[b] Am. & Er. *puderet:* nullo sensu.
* Am. Er. & MSS. *potestatem.*

[d] Am. Er. & MSS. *in corde videre.*
[e] Deest *tot* in excusis Am. & Er.

A Et posset per illum tradi, etiam si exisset antè.
Sed nobis exemplum datum est malos fratres tolerare,
Ut quando non possunt excludi, solo separemur corde.
Repet. Omnes qui gaudetis &c.
ROGO, respondete nobis, quid vultis rebaptizare?
Lapsos sacerdotes vestros pellitis à communione:
Et nemo tamen post illos ausus est rebaptizare;
B Et quoscumque baptizarunt, vobis communicant hodie.
Quid ab iis acceperunt, si non habebant quid dare?
Legite quomodo adulteri puniantur in sancta lege.
Non enim dicere possunt, quòd peccarunt à timore.
Si sancti soli baptizant, post istos rebaptizate.
Quid calumniamini nobis, quia sumus in unitate,
C Qui nondum eramus nati in illa persecutione?
Scriptum est, peccata patrum ad filios non pertinere. *Deut. 24. 16. 4. Reg. 14. 6.*
Sed nemo dat fructum bonum, si præcisus est de vite.
Repet. Omnes qui gaudetis &c.
SCITIS Catholica quid sit, & quid sit præcisum à vite:
Si qui sunt inter vos cauti, veniant, vivant in radice,
D Ante quàm nimis arescant, jam liberentur ab igne.
Ideo non rebaptizamus, quod unum signum est in fide:
Non quia vos sanctos videmus, sed solam formam tenere.
Quia ipsam formam habet sarmentum, quod præcisum est de vite.
Sed quid illi prodest forma, si non vivit de radice?
Venite fratres, si vultis ut inseramini in vite.
Dolor est cùm vos videmus præcisos ita jacére.
E Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri sede,
Et in ordine illo patrum quis cui successit videte: *Successio episcoporum in sede Petri. V. epistolam 53. ad Generosum n. 2.*
Ipsa est petra, quam non vincunt superbæ inferorum portæ.
Repet. Omnes qui gaudetis &c.
TALIS si quis ad te veniet plenus catholica fide,
Quales illos sanctos viros omnes solemus audire.
Et si tibi dicat, Frater, quid me vis rebaptizare?
F Quid sit antè factum nescio, nunc autem sum in Christi fide.
Si me maculat quod nescio, tu qualis sis nunc ostende.
Vultus tuos ecce adtendo, ignoro quid sit in corde.
Si me maculat quod nescio, tu me maculas fortasse.
Et si credo esse sanctum, quibus communicas vide.
G Si maculat quod nescimus, jam non potes sanctus esse,
Quem maculant tot peccata, quæ committunt vestri occultè.

[a] Editio Lov. *fecistis.* Castigatur ex aliis libris.

Si autem quod nescis non curas, nec ego quod factum est antè.
Et tamen Christianum talem audes rebaptizare.
Repet. Omnes qui gaudetis &c.
VÆ qui pro cathedris vestris sic contenditis injustè.
Clamatis vos solos sanctos, aliud dicitis in corde:
Quia videtis & vos, multos malos abundare ubique:
Numquid dicere potestis, mixti sumus intra rete?
Respondetur enim vobis, jam vos illud disrupisse.
Neque dicere potestis, paleas vos sustinere:
Iterum enim respondemus, hoc [a] fecissetis & antè.
Non enim pejores erant illo Juda traditore:
Cum quo Apostoli acceperunt primum sacramentum cœnæ, *Matth. 26. 25. Joan. 13. 26.*
Cùm tanti sceleris reum inter se jam scirent esse:
Nec tamen hos inquinabant sordes in alieno corde.
Et tamen Christianos fratres audetis rebaptizare.
Repet. Omnes qui gaudetis &c.
AUDITE Fratres quod dico, & mihi irasci nolite: *Epilogus. Ecclesiæ ad Donatistas prosopopœia.*
Quia non sunt falsa quæ auditis, potestis & considerare,
Quid si ipsa nunc Ecclesia vos alloquatur cum pace,
Et dicat, O filii mei quid querimini de matre?
Quare me deseruistis jam volo à vobis audire.
Accusatis fratres vestros, & ego laceror valde.
Quando me premebant gentes, multa tuli cum dolore,
Multi me deseruerunt, sed fecerunt in timore:
Vos verò nullus coëgit sic contra me rebellare.
Dicitis mecum vos esse, sed falsum videtis esse.
Ego Catholica dicor, & vos de Donati parte.
Jussit me Apostolus pro regibus mundi orare: *1. Tim. 2. 1.*
Vos invidetis quòd reges jam sunt in Christiana fide.
Si filii estis, quid invidetis, quia auditæ sunt preces meæ?
Quando enim dona miserunt, noluistis acceptare. *Psal. 71. 10.*
Et obliti estis Prophetas, qui illud prædixerunt antè,
Quòd gentium reges magni missuri essent dona Ecclesiæ:
Quæ dona cùm respuistis, ostendistis vos non esse:
Et Macarium* coëgistis suum dolorem vindicare. ** V. Optatum lib. 3.*
Sed ego quid vobis feci, vestra mater in toto orbe?
Expello malos quos possum, quos non possum cogor ferre,
Fero illos donec sanentur, aut separentur in fine.
Vos me quare dimisistis, & crucior de vestra morte?
Si multùm malos odistis, quales habetis videte.
Si & vos toleratis malos, quare non in unitate,
Ubi nemo rebaptizat, nec altare contra altare?
Malos tantos toleratis, sed nulla bona mercede:
Quia quod debetis pro Christo, pro Donato vultis ferre.
Cantamus vobis, Fratres, pacem, si vultis audire.
Venturus est Judex noster, nos damus, exigit ille.

ADMONITIO

IN LIBROS CONTRA EPISTOLAM PARMENIANI.

SUbſequitur Opus contra Parmeniani epiſtolam, in cujus operis exordio Auguſtinus multa ſe antea contra Donatiſtas, partim ſcriptis opuſculis, partim tractatibus ſive ſermonibus ad plebem habitis, diſſeruiſſe dicit. Nempe jam ſcripſerat epiſtolas in eorum ſchiſma quam-plures, ſcilicet XIII. *ad Maximinum,* XXX *ad Proculeianum,* XXXIV *&* XXXV *ad Euſebium,* XLIII *&* XLIV *ad Glorium, Eleuſium & Felices,* XLIX *ad Honoratum, & alias quaſdam ante annum Chriſti 400. datas, quæ in Tomo ſecundo exhibentur. Libros etiam aliquot, unum adversùs epiſtolam Donati Carthaginenſis epiſcopi ſchiſmatici, & alios adversùs partem Donati duos ediderat. Liber, quem* contra epiſtolam Donati *appellat, ad annum Chriſti circiter 393. pertinebat: quando quidem hunc in libro Retractationum primo proximè poſt Pſalmum contra partem Donati ponit, teſtaturque à ſe fuiſſe eodem presbyterii ſui tempore compoſitum. At verò libri duo* contra partem Donati, *quibus in libro Retractationum ſecundo, ubi opuſcula epiſcopatûs ſui tempore confecta recenſet, locum adſignavit medium inter libros de doctrina Chriſtiana & libros Confeſſionum, referendi erant ad annum Chriſti circiter 398. His porrò duobus opuſculis, quæ adhuc deſiderantur, prætermiſſis, offerunt ſeſe hoc loco* libri tres contra epiſtolam Parmeniani, *ceteris Auguſtini, qui adversùs Donatiſtas exſtant, libris priores.*

Parmenianus Donatiſtarum apud Carthaginem epiſcopus, Primiani præceſſor, ſucceſſorque Donati, notus eſt ex ipſius æquali, Optato Milevitano epiſcopo catholico, qui grande contra Parmenianum opus vulgavit. In eo tamen Optati opere nulla fit illius epiſtolæ mentio, quæ ab Auguſtino refellenda ſequentibus libris ſuſcipitur. Tichonio Donatiſtæ ſcripta hæc erat à Parmeniano epiſtola, ut ſuæ communionis hominem præclara quædam ex Scripturis teſtimonia & argumenta pro Eccleſia catholica ſcriptis ſuis inſerentem cohiberet. Hinc Auguſtinus ad Vincentium Rogatiſtam ſcribens epiſt. 93. n. 44. Ille eſt, *inquit,* Tichonius, quem Parmenianus ſcribendo compeſcit, & eum deterret ne talia ſcribat; non tamen refellit ea ipſa quæ ſcribit, ſed uno, ſicut ſuprà dixi, eum premit, quòd cùm talia diceret de Eccleſia toto orbe diffuſa, & quòd neminem in ejus unitate macularent aliena peccata, ab Afrorum ſe tamen quaſi traditorum contagione removebat, & erat in parte Donati. *Et in epiſt.* CCXLIX *Reſtitutum hortatur ut legat Tichonium, qui illam* quæſtionem, quomodo in Eccleſia Dei, ſi qua fortè perverſa vel etiam ſcelerata corrigere aut exſtinguere non valemus, ſalvo unitatis vinculo toleranda ſint, ſtrenuè videatur tractaviſſe atque ſolviſſe.

Parmeniani epiſtolam tribus libris aggreditur Auguſtinus. In primo criminationibus occurrit & injuſtis querelis quas ille effudit in Catholicos. In ſecundo & tertio Scripturæ teſtimonia, quibus perperam adhibitis decipere imperitos, & ſeparationem à malis ſuadere Parmenianus conabatur, expendit, & ad legitimum intellectum reducit.

Adſcribendi videntur hi libri anno Chriſti propè 400. Nam in Retractationibus ſub opere de conſenſu Evangeliſtarum, quod ad annum circiter 400. revocavimus, collocantur. Præterea quoties hîc de Optato Gildoniano loquitur Auguſtinus, ſcilicet lib. 2. cap. 1. cap. 4. cap. 9. & cap. 15. ipſum vitâ jam functum eſſe ſatis innuit; ejuſque tyrannidi finem impoſitum; (quod anno Chriſti 398. contigiſſe, ex libro contra Petiliani litteras ſecundo cap. 92. poſtea videbimus,) ſignificat in eodem contra Parmenianum libro 2. cap. 2. ubi Optatum Gildonianum decennalem totius Africæ gemitum *appellat. Tandem in libro 1. cap. 9. dicit deorum* ſimulacra everti atque confringi juſſa eſſe recentibus legibus. *Has verò leges non ante annum 399. ab Honorio datas nemo neſcit.*

Pollicetur in eodem hoc opere ſe aliàs tractaturum uberiùs quæſtionem de baptiſmo. Promiſſum continenter exſolviſſe ex Retractationum ſerie facilè intelligitur, ubi libros de baptiſmo conſcriptos proximè huic operi ſubjungendos curavit.

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XVII.

IN tribus libris contra epiſtolam Parmeniani Donatiſtarum Carthaginenſis epiſcopi, ſucceſſoriſque Donati, quæſtio magna verſatur, & ſolvitur, utrùm in unitate & eorumdem communione ſacramentorum mali contaminent bonos; & quemadmodum non contaminent, diſputatur, propter Eccleſiam toto orbe diffuſam, cui calumniando ſchiſma fecerunt. In quorum libro tertio cùm diſſereretur, quomodo ſit accipiendum quod ait Apoſtolus, *Auferte malum ex vobis ipſis;* illud quod dixi, *ut ex ſe ipſo quiſque auferat malum*, non ſic eſſe intelligendum, ſed ſic potiùs ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per eccleſiaſticam diſciplinam, ſatis Græca lingua indicat, ubi ſine ambiguitate ſcriptum eſt, ut intelligatur, hunc malum, non hoc malum: quamvis & ſecundùm iſtum intellectum reſponderim Parmeniano. Hoc opus ſic incipit: *Multa quidem aliàs adversùs Donatiſtas.*

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA EPISTOLAM PARMENIANI
LIBRI * TRES.

* Scripti circiter annum Christi 400.

LIBER PRIMUS.

Occurrit criminationibus & injustis Parmeniani contra Catholicos querelis; ostenditque Christianos principes pro officio ac jure suo pœnas ad coërcendos hæreticos & schismaticos rectè constituere.

CAPUT I.

MULTA quidem aliàs adversùs Donatistas, pro viribus quas Deus præbet, partim scribendo, partim etiam tractando disserui: nunc autem quoniam incidit in manus nostras Parmeniani quondam episcopi eorum quædam epistola, quæ scribitur ad Tichonium, hominem quidem & acri ingenio præditum, & uberi eloquio, sed tamen Donatistam, cùm eum arbitraretur in hoc errare, quod ille verum coactus est confiteri; placuit petentibus, immo jubentibus fratribus, ut huic eidem Parmeniani epistolæ responderem, propter quædam maximè quæ de Scripturis testimonia non sicut accipienda sunt, accipit. Tichonius enim omnibus sanctarum paginarum vocibus [a] circumtusus evigilavit, & vidit Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, sicut de illa tanto antè per corda & ora sanctorum prævisum atque prædictum est. Quo percepto suscepit adversùs ipsos suos demonstrare & asserere, nullius hominis quamvis sceleratum & immane peccatum præscribere promissis Dei, nec id agere quorumlibet intra Ecclesiam constitutorum quamlibet impietatem, ut fides Dei de Ecclesia futura & diffundenda usque ad terminos orbis terræ, quæ in promissis Patrum retenta & nunc exhibita est, evacuetur. Hoc ergo Tichonius cùm vehementer copioséque dissereret, & ora contradicentium multis & magnis ac manifestis sanctarum Scripturarum testimoniis oppilaret; non vidit quod consequenter videndum fuit, illos videlicet in Africa Christianos pertinere ad Ecclesiam toto orbe diffusam, qui utique non istis ab ejusdem orbis communione atque unitate sejunctis, sed ipsi orbi terrarum per communionem connecterentur. Parmenianus autem ceterique Donatistæ viderunt hoc esse consequens, & maluerunt suscipere obstinatissimum animum adversùs apertissimam veritatem quam Tichonius asserebat, quàm eâ concessâ superari ab Africanis Ecclesiis, quæ illius unitatis quam Tichonius asserebat, communione gauderent, unde se isti separassent. Et Parmenianus quidem primò eum per epistolam velut corrigendum putavit: postea verò ex concilio eorum perhibet damnatum. Epistolæ itaque Parmeniani, quam scripsit ad Tichonium, reprehendens eum, quòd Ecclesiam prædicaret toto orbe diffusam, & admonens ne facere auderet, hoc Opere statuimus respondere.

Tichonius tametsi Donatista, agnovit Ecclesiam toto orbe diffusam.

Tichonius in quo errarit.

Tichonius à concilio Donatistarum damnatus.

CAPUT II.

2. ILLUD itaque primum videamus, quale sit, quòd *Gallos & Hispanos & Italos & eorum socios,* quos utique totum orbem vult intelligi, *traditoribus Africanis commercio scelerum & societate criminum* dicit *esse consimiles.* Homini enim de scripturis sanctis proferenti tam multa & tam ingentia documenta, ipse sine documentis loquitur; & vult nihil probans credi sibi, invitans eum videlicet ad imitationem sui, quia & ipse quibusdam coëpiscopis suis contra tot Ecclesias per tantam latitudinem terrarum omnium constitutas, non nisi loquentibus credidit. Qua credulitate quid magis temerarium reperiri potest? Dicit enim *legatione functos quosdam,* sicut ipse asserit, *fidelissimos testes, ad easdem venisse provincias,* deinde *geminato adventu sanctissimorum,* sicut ipse dicit, *Domini sacerdotum, dilucidè, pleniùs ac veriùs publicata esse* quæ objiciunt; homo putans sibi magis credi debere quàm Deo. Profert Tichonius divini Testamenti tonitrua, quod factum est in promissione Abrahæ, & in promissione Isaac & Jacob, quorum se Deum testatur dicens, "Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob, hoc nomen est mihi in æternum." Et iste opponit narrationes consacerdotum suorum. Quid dictum est ad Abraham? "In semine tuo benedicentur omnes gentes." Quid dictum est ad Isaac? "Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quòd audivit Abraham pater tuus vocem meam." Quid dictum est ad Jacob? "Ego sum Deus Abrahæ patris tui, & Deus Isaac, ne timeas. Terram enim supra quam tu dormis, tibi dabo & semini tuo: & erit semen tuum sicut arena [b] terræ, & replebitur in mare & in Afri-

Exod. 3, 15.

Gen. 12, 3.

Gen. 26, 4.

Gen. 28, 13.

[a] In MSS. *circumtunsus.*

I I

[b] Editi, *sicut arena maris.* At MSS. *terræ:* juxta LXX.

"cum & in Aquilonem & in Orientem; & bene- "dicentur in te omnes tribus terræ, & in ſemine "tuo. Ne autem de Judæis dictum putent: quid ſit ſemen Abrahæ, in quo dictum eſt benedicendas omnes gentes, exponat Apoſtolus. Abrahæ, in- "quit, dictæ ſunt promiſſiones & ſemini ejus: non "dicit, Et ſeminibus, tamquam in multis; ſed tam- "quam in uno, Et ſemini tuo, quod eſt Chriſtus. In Chriſto ergo omnes gentes benedictionem habituras, tanta auctoritate promiſſum eſt, tanta exhibitum veritate, & contradicunt qui ſe Chriſtianos dici volunt. Et contra hoc quid opponunt? *Legatione*, ait, *functi quidam fideliſſimi teſtes ad eaſdem provincias venerunt: dein geminato adventu ſanctiſſimorum Domini ſacerdotum, dilucidè, pleniùs ac veriùs eſt publicatum.* Quid, quæſo te, quid per ipſos fideles teſtes, quos vultis Deo eſſe fideliores, quid publicatum eſt? An quia per Afros traditores ſemen Abrahæ, quod eſt Chriſtus, non eſt permiſſum pervenire uſque ad omnes gentes, & ibi exaruit quò pervenerat? Dicite jam collegis veſtris magis credendum eſſe quàm teſtamento Dei: & hoc dicentes, ipſum teſtamentum vos à flamma conſervaſſe gloriamini, quod linguâ delere conamini.

3. Sed eligat quiſque quod placet; & ſi contra cæleſtia fulgura mendacii terreni fumus aliquid prævalet, dimiſſo cælo evaneſcat in ventos. Si enim Parmenianus cathedræ ſuæ non faveret, magis eligeret Scripturæ Dei credere quàm collegis ſuis. Deus enim dicit ad Jacob, Non relinquam te, donec faciam quæ locutus ſum tecum. Iſtos autem multo eſt utique credibilius, quia jam juſto judicio fuerant improbati, ad ſociandam communionem in illis partibus, ubi jam Deus complebat quod promiſerat Patribus, non eſſe admiſſos, & propterea de ſanctis ſacerdotibus Dei, à quibus recipi non meruerant, jactaſſe talia, quibus infirmos animos deceptarum à ſe plebium falſis rumoribus agitarent, & temere credulas mentes ſuperbiâ ſui nominis irretitas, ab orbis terrarum pace diſrumperent. Quid hac ſtultitiâ, immo verò dementiâ reperitur inſanius? In tot gentibus orbis terrarum & ex magna parte complevit Deus & adhuc complet, donec ad omnes omnino veniat, quod promiſit, qui dixit, Non relinquam te, donec faciam quæ locutus ſum tecum. Et iſti jam credunt nuntiantibus non impleri quæ promiſit Deus, & ideo ex partibus terrarum in quibus jam impletum erat, periiſſe Abrahæ ſemen, quod eſt Chriſtus, & evacuatas promiſſiones Dei, quia ipſi non ſunt admiſſi ad eorum communionem, apud quos hoc jam retinebat orbis impletum. Et non eis dicitur, Solus Deus verax, omnis autem homo mendax: de veſtro iſta dicitis: Qui loquitur mendacium, de ſuo loquitur: vos ergo ſicut homines mentimini, quia ſicut homines iraſcimini. Non eis hoc dicitur, ſed inſuper creditur eis, de orbe terrarum, quem poſſidere jam cœperat, periiſſe Chriſtum. Et qui hoc credunt, cùm impudenter [a] dicerent, Chriſtiani ſumus; audent dicere, Nos ſoli ſumus.

4. Dicit etiam Parmenianus, *hinc probari conſceleratum fuiſſe orbem terrarum criminibus traditionis, & aliorum ſacrilegiorum; quia cùm multa talia fuerint tempore perſecutionis admiſſa, nulla propterea facta eſt in ipſis provinciis ſeparatio populorum.* Quaſi fieri non potuerit, ut partim latuerint mali, neque fuerint accuſati, ut poſſent ſine ulla temeritate damnari; partim etiam fuerint proditi atque damnati, & quia rebus manifeſtis non arguebantur, ab Eccleſiis perturbandis dividendiſque ceſſaverint: atque ita factum ſit, ut cùm quidam non accuſarentur, quædam verò [b] incerta crimina pro certa pace Deo dimitterentur; quædam autem ita manifeſtata & convicta damnarentur, ut nullus damnatus poſſet ſimulatâ innocentiâ decipere populos, nequaquam unitatis vinculum rumperetur. Neque enim & in Africa fieret hoc tam immane præciſionis malum, niſi magis factio falſâ fingentium, quàm ratio vera convincentium prævaleret.

5. Legant qui volunt quæ narret, & quibus documentis quàm multa perſuadeat venerabilis memoriæ Milevitanus epiſcopus catholicæ communionis Optatus, * ſive de Lucilla pecunioſiſſima tunc & factioſiſſima femina, quam pro Eccleſiæ diſciplina ſanctus Cæcilianus adhuc diaconus læſerat; vel de ceteris factionis ejus conſortibus, ſive furibus eccleſiaſtici argenti, ſive ad epiſcopatum ſe non perveniſſe dolentibus, & ſibi prælatum Cæcilianum inſidiis quibus poterant inſectantibus; ſive de Numidis epiſcopis quos iſta factio convocaverat ad perniciem Cæciliani, ut illo depoſito alter eis ordinaretur. Qui venientes cum primate ſuo tunc Secundo Tigiſitano, & aliis quibus traditionis confeſſa crimina Secundus ipſe donaverat, veluti paci conſulens, ſicut eccleſiaſtica Geſta teſtantur, abſentem Cæcilianum ſine ulla dilatione diligentioris inquiſitionis, nullo reſponſionis loco ſervato, traditorem eſſe cenſuerunt: ut ei videlicet obeſſent abſenti traditionis crimina tantummodo objecta, cùm ſibimetipſis præſentes confeſſa donaverint. Ita contra ſedentem in cathedra, cui totus orbis Chriſtianus in tranſmarinis & longè remotis terris, & in ipſis Africanis gravioribus & adversùs ejuſmodi fallacias robuſtioribus * communicaret Eccleſiis, epiſcopum alterum * ordinaverunt: ut poſſent pro ſuo facto contradicere promiſſionibus Dei, ne in ſemine Abrahæ benedicerentur omnes gentes; ut eas etiam partes orbis terrarum à traditoribus Afris inquinatas dicerent, quæ nec Cæciliani nomen audiſſent. Inſuper etiam contra orbem terrarum dicentem, Quod civibus tuis objicis, nec cognoſcere potui, nec damnare incognitum debui, (aut certè quomodo ſe haberet ejus vita, quam tamen iſti de nullo crimine convicerunt, ille tamquam innocens audiſſet,) proferunt teſtimonium Apoſtoli dicentis, Non ſolùm qui faciunt ea, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. Parumne eis fuit tot & tantos Chriſtianos populos damnare inauditos, niſi etiam contra Apoſtolum ipſum ejus quidem verba, ſed non ejus intellectum depromere auderent? Si enim hoc eſt conſentire malefacientibus, eſſe cum eis in Eccleſia, conſentiebat etiam ipſe falſis fratribus, inter quos ſe periclitari conteſtabatur, & quos non caſtè, ſed per invidiam ſine caritate prædicantes Evangelium, prædicare tamen permittit. Si autem nihil eſt aliud conſentire malefacientibus, niſi mala facta eorum approbare atque laudare: exemplo Apoſtoli, orbis terrarum non conſentiret criminibus Afrorum,

b

* *Lib. 1. contra Parmenianum.*

* *f.* communicabat.
* Majorinum.

Rom. 1. 32.

2. *Cor.* 11. 26.
Philip. 1. 15.

[a] Editi, *dicant.* At MSS. *dicerent.*

[b] Am. & plerique MSS. *certa crimina.*

etiam ſi ea cognita pro pace Eccleſiæ toleraret; quem tamen ea cognoviſſe iſti non probant, etiam ſi vera fuiſſe probare potuiſſent.

CAPUT IV.

6. FRUSTRA itaque dicit Parmenianus, *damnatos in Africa traditores in conſortium damnationis acceptos à provinciis tranſmarinis.* Hoc enim eſt quod credere non debemus, ne temeritate ſacrilega totum orbem terrarum in Chriſti unitate fundatum, ex iſtorum falſa criminatione damnemus, potiùs quàm ex vera Dei promiſſione diligamus. Quid enim magis credendum eſt, quod dixit Deus, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes: an quod iſti dicunt, In ſemine traditorum Afrorum maledicuntur omnes gentes: ut plus valeat quod commiſit iniquitas, quàm quod pollicita eſt veritas? Cur ergo non potiùs credimus, quia illi qui recepti ſunt in communionem à provinciis tranſmarinis, aut innocentes opprimi non potuerunt à calumniatoribus, quod multis documentis probabiliùs perſuaderi poteſt; aut certè cùm convinci non poſſent, etiam ſi mali fuerunt, innocentes crediti, ſine ulla ſuſcipientium contaminatione ſuſcepti ſunt? Quid, quòd etiam ſi per malos fratres, quales Apoſtolus in Eccleſiæ unitate toleravit, quales martyr Cyprianus in Epiſtola de lapſis gemit; ſi ergo per tales fratres etiam in judicum numero conſtitutos, actum eſſet aliqua pravitate, ut traditores excludi convincique non poſſent, & Chriſtianus orbis ſimulatâ eorum innocentiâ falleretur, nullo modo ſuam innocentiam perdidiſſet.

Gen. 12. & 22. & 26.

Cypriani ſermo de lapſis.

Calumnia Donatiſtarum adverſùs Oſium Cordubenſem.

7. Quod enim de Oſio dicunt Cordubenſi quondam catholico epiſcopo, flagitandum eſt ut probent, non ſolùm talem illum fuiſſe qualem dicunt, ſed quòd talis fuerit manifeſtum illis fuiſſe quibus eum communicaſſe aſſerunt. Hoc enim niſi probaverint, fruſtra dicunt ſe ſciſſe qualis fuerit: quia neſcientibus obeſſe non potuit, à quibus ſe iſti innocentibus ſeparando, propter ipſam ſeparationis ſacrilegam iniquitatem innocentes eſſe non poſſunt. Hoc enim magis credibile eſt (ſi tamen Oſius ab Hiſpanis damnatus, à Gallis eſt abſolutus,) ſic fieri potuiſſe, ut falſis criminationibus Hiſpani circumventi, & callida inſidiarum fraude decepti, contra innocentem ferrent ſententiam, & poſtea pacificè in humilitate Chriſtiana cederent ſententiæ collegarum, quibus illius innocentia comprobata eſt, ne pervicaci & animoſa perverſitate priores ſuas ſententias defendendo, in ſacrilegium ſchiſmatis, quod omnia ſcelera ſupergraditur, cæcitate impietatis irruerent: ſicut iſti miſeri fecerunt, & nec ſerò ſaltem totiens diviſi atque conciſi ſentiunt quod fecerunt.

Sacrilegiũ ſchiſmatis omnia ſcelera ſuperat.

8. Satis igitur, ſatiſque declarant unde inſanabiles facti ſunt, videlicet ne ſententias ſuas, quas in abſentem Cæcilianum temere protulerunt, condemnare cogerentur, ſi tranſmarino judicio, ubi à Cæciliano præſente ſuperati ſunt, conſideratione veritatis & pacis adquieſcerent; majorem reportaturi victoriam, ſi animoſitatem humanam ſaltem poſt judicium, quàm ſi hominem in ipſo

A judicio ſuperarent. Nam illa victoria præcelſior eſt, & triumpho celſiore plenior, [a] quàm ſi non ſolùm de homine uno victo, ſed de univerſa ſubjugata civitate referatur, dicente Scripturâ, Melior eſt qui vincit iram, quàm qui capit civitatem. Illi ergo hominem vincere cupiebant, quos ira vincebat. Et quia hominem vincere nequiverunt, & ab homine & ab ira ſuperati ſunt: ab homine, quia in judicio victi ſunt; ab ira, quia nec victi quieverunt, praviſſimo corde vel audien-

Prov. 16. 32.

B tes vel legentes Apoſtoli ſententiam dicentis, Si enim quæ deſtruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipſum conſtituo. Quæ verba ſcilicet ſi tam ſiniſtro animo ipſe Apoſtolus intelligeret, nec Chriſtianus nec Apoſtolus fieret, nec prædicator ædificaret Eccleſias, quas perſecutor antè deſtruebat. Nuſquam itaque iſti ſe tam apertè indicarunt, cur nec ſuperati corrigi voluerunt, quàm cùm deteſtantur Hiſpanos, quòd poſt ſententias ſuas aliter prolatas collegarum poſteriori

Gal. 2. 18.

C diſcuſſioni judicioque ceſſerunt. Quàm enim hoc factum eſt de manſuetudine Chriſtiana, tam illud de contentione diabolica: & ideo non mirum, quòd iſta humilitate pax cuſtodita eſt, & illa elatione diſrupta. Proinde illis rectè redditur quod fecerunt. Docuerunt enim talia poſteros ſuos. Nam & Maximianiſtæ non ob aliud trecentorum & decem collegarum ſuorum, à quibus [b] Primianus, quem primò ipſi damnaverunt, innocens judicatus eſt, judicio cedere noluerunt, niſi * pro di-

** prodita, id eſt manifeſta.*

D cta contumacia ſententiam Apoſtolicam imperitis opponendo, & dicendo, Si enim quæ deſtruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipſum conſtituo. Deſtruxerant enim centum collegæ Primianum, & eum propterea cum trecentis rurſus ædificare noluerunt. Ita cùm ſe cavere fingunt ne hominem ædificent quem deſtruxerant, ſe ipſos malo ſchiſmatis ſacrilegi deſtruxerunt.

9. Sed tamen ſi viveret Parmenianus, non au-

E deret jam reprehendere Hiſpanos, & eos appellare prævaricatores qui à ſententia ſua in collegarum ſententiam deflexerunt, ne [c] ipſe offenderet collegas ſuos, qui multi Primiano jam à ſe damnato in melius correcti ad trecentorum conciliium tranſierunt, magis eligentes contra ſuas [d] proprias venire ſententias, quàm contra pacem unitatis, etiam in parte Donati. Et maximè Prætextato Aſſuritano & Feliciano Muſtitano parceret Parmenianus, qui etiam damnati à tre-

F centis & decem coepiſcopis ſuis, ad eoſdem ipſos à quibus damnati fuerant, ſtudio concordiæ redierunt, & à ſuis damnatoribus eodem ſtudio ſine ullo ſui honoris detrimento, pro pace ſuſcepti ſunt: nec quiſquam rebaptizandos putavit, qui fuerant ab eis foris in ſchiſmate baptizati. An fortè quia multùm diſplicent Parmeniano qui corrigunt ſententias ſuas, & eos non intelligens quos Apoſtolus prævaricatores vocat, deteſtaretur iſtos, quia intrò redire quàm foris remane-

Gal. 2. 18.

G re maluerunt, & adjunctis ſibi nonnullis ſimilibus ſociis, etiam Parmenianiſtas crearet, ſicut jam multa fruſta de iſto fruſto per totam Africam

[a] Am. & Er. *quaſi non* Lov. *quæ ſi non*. Caſtigantur ex MSS.

[b] Primianus Parmeniani Carthaginenſis Donatiſtarum epiſcopi ſucceſſor damnatus primò fuit à centum epiſcopis in Cabarſuſſitano Donatianæ partis concilio; poſtea autem judicatus innocens à trecentis - decem epiſcopis in concilio Bagaitano. Confer ſermonem 1. in Pſal. 36. n. 19. &c. Tom. 4.

[c] Editi, *quia ſententia ſua in collegarum ſententiam defluxit, ne ipſi offenderent.* Meliùs Vaticani MSS. *ne ipſe* (ſcilicet Parmenianus) *offenderet.* Sed in præcedente verſu, pro *quia ſententia.... defluxit*, quod manifeſtum erratum erat, conjectando emendamus, *qui à ſententia..... deflexerunt.*

[d] In Vaticanis MSS. *præproperas.*

facta

[a] facta sunt. Sic, sic necesse est, ut minutatim A fecti concisique dispereant, qui tumorem animositatis suæ Catholicæ pacis sanctissimo vinculo prætulerunt. Neque enim tam timenda sunt quæ comminatur Parmenianus, quàm intuenda quæ confitetur.

10. Cum enim diceret, *per Osium Hispanum adjutorium præstitum Cæciliano, ut ad eorum communionem sanctorum & illibatorum numerus cogeretur, & huic impietati fidem servorum Dei integram restitisse*: ultro fassus est suos ipsos adiisse etiam B Constantinum, & arbitrio ejus à judicibus episcopis caussam cognitam, quibus præfuit [b] Melchiades Romanæ urbis episcopus. In quo judicio, sicut ecclesiastica Gesta testantur, quia victi sunt isti, & innocens Cæcilianus inventus est, eumdem Melchiadem crimine traditionis accusant. Quod quæro quomodo cognoverint? Si enim ante judicium, non sibi præjudicare debuerunt, ut apud talem judicem caussam agere inciperent, etiam ex præcepto Imperatoris quem ipsi adierant, tale C subire judicium. Si autem post dictam caussam prolatamque sententiam eum traditorem didicisse perhibent, usque adeo dementes sunt homines, ut [c] contra judices apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant? Et tamen in his omnibus, (quamvis magna temeritate, Italos, Gallos, & Hispanos accusant, relictis ceteris tam multis provinciis atque gentibus, à quibus nefando sacrilegio separati sunt, quibus utique obesse non possent crimina Italorum, Hispanorum, D atque Gallorum, etiam si vera dicerentur:) jam ceteras terras cæco more, vel potiùs furore arguunt, & eis irascuntur: quia *cùm duæ partes essent in Africa, una*, inquiunt, *traditorum, & altera innocentium, traditores sibi quàm innocentes adjungere maluerunt*. Quæ una [d] criminatio brevissime atque verissimè ita refellitur, quia cùm duas partes audissent esse in Africa, unam traditorum, alteram innocentium, eam innocentem esse crediderunt, quæ caussam suam apud vicinos E ecclesiasticos judices obtinuerat. Quapropter illi semper innocentes manserunt, qui nescientes quemadmodum ista in Africa gesta sint, id tamen crediderunt quod pacificè ac religiosè credere debuerunt, à quibus innocentibus separatio nullo modo innocens esse potuit.

11. Fatetur etiam Parmenianus ad Arelatense oppidum & episcopos judices & partes ex Africa convenisse, Cæcilianum scilicet atque Donatistas; ubi omnia suis credidit, [e] cui nihil victi po- F tuerunt nisi de judicibus conqueri: nec tamen negat rursus eos ad Constantinum venisse; & quia ibi quoque ultimo judicio superati sunt, etiam ipsum gratiâ corruptum esse criminatur. Quibus omnibus consideratis, qui sine studio partium judicat, eligat quibus credat, utrùm judicibus sententias proferentibus, an litigatoribus contra quos prolatæ sunt, litem finire nolentibus. Certe orbis terrarum judicibus credidit. Qui autem Donatistis consentiunt, eosque defendunt, faten- G tur se [f] illis credere qui caussam suam, qualiscumque illa fuerit, non potuerunt tamen in transmarinis tot disceptationibus obtinere, & eorum adversùs judices murmura & crimina credulâ vanitate suscipiunt. Qua in re si innocentes se dicunt, & eos quos superatos scimus: quanto innocentiores sunt qui temere aliquid mali de ipsis judicibus credere nolunt, de quibus necesse est ut qui victi fuerant conquerantur. Non solùm enim qui bonam caussam perdidit, de iniquo vel tardo vel negligenti judice queritur: sed etiam qui justissimè victus est, ea cæcitate de innocente judice murmurat, qua cæcitate cum innocente adversario litigabat. Quapropter isti non ideo scelerati sunt, quia de omnibus victis nolunt temere aliquid credere: sed ideo quia se furore schismatis præciderunt ab eis innocentibus, qui multo rationabiliùs nolunt tale aliquid de ipsis judicibus credere.

12. Exsistat enim aliqua illarum partium in nomine Christi nobilissima Ecclesia, ex illis septem, & si placet potissimùm Philadelphia, quæ de mystico nomine per linguam Græcam fraternam intimat caritatem. Audiamus igitur vocem ejus, nec ejus palea loquatur, sed frumentum. Si ergo dicat istis, Quid in me arguitis fratres, quid accusatis? Quanto intervallo secundùm terrenum locum ab Africa remota sim, partim nosse, partim audire potuistis: quid ibi tunc sive traditores, sive traditorum vel accusatores vel damnatores, sive innocentium vel calumniatores vel oppressores egerint, prorsus ignoro. Sed ille Dominus noster qui emit totum mundum pretio sanguinis sui, cujus sancta commercia Propheta tanto antè cecinit dicens, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: inter nos & vos non spatia constituit vacua & nuda Christianis; implevit hæc omnia sanctificatione nominis sui. In ipso quippe Psalmo passionis, non solùm quanti, sed etiam quantum emerit declaratum est: ibi enim paulò pòst dicitur, Reminiscentur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium, quoniam ipsius est regnum, & ipse dominabitur gentium. De caussa itaque vestra tunc fortasse cogerer judicare, si vel vicina essem, vel ita remota, ut inter nos & vos non habitarent alii Christiani eodem nomine signati, eadem unitate pacati. Multæ interjacent patriæ gentium, simul mecum emtæ illius sanguine, in cujus conspectu mecum pariter adorant. Per illas ad me transiit fama de vobis: ipsæ de vicinitate caussam vestram examinare potuerunt: quod si non est factum, vos neglexistis; neque enim neglecti à ceteris, non usque ad nos etiam veniretis: si autem aliquid judicatum est, date veniam, non audeo vobis superatis temere credere, & judices vestros eadem temeritate damnare. Accedit huc aliud,

CAPUT VII. *Apoc. 3. 7.*

Prosopopœia Ecclesiæ.

Psal. 21. 17. &c.

Ibidem 28.

[a] Quidam MSS. *fracta sunt.*

[b] Variè scriptum occurrit in antiquis codicibus, rarò *Melchiades*, frequentiùs *Miltiades*, aut *Meltiades*, seu *Meletiades*.

[c] Sic alter è Vaticanis MSS. At Lov. *ut ducentos judices, apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant esse postponendos.* Editi verò alii & MSS. tametsi omittunt, *esse postponendos*: habent tamen *ut ducentos*, vel *ut ducenti judices*: malè; nam agitur de Romano judicio, in quo, ut ex Optati libro primo constat, præter Melchiadem octodecim tantùm adfuerunt episcopi.

[d] Editi, *comminatio.* Meliùs Vaticani libri, *criminatio.* Postea autem loco *verissimè*, plerique MSS. habent, *vilissimè.* Editio Am. *justissimè.*

[e] Ita MSS. At editi, *qui nihil victi potuerunt de judicibus conqueri*: omisso, *nisi.*

[f] Sic locum ad Vaticanos codices emendamus. Nam corruptè in editis legebatur, *fatentur se illius esse Ecclesiæ, qui ..... non poterunt*, vel *qua ..... non potuit.*

quod me plurimùm moveat, quia ſi vos innocentes oppreſſi eſſetis, nos ſaltem fratres qui nihil vobis nocuimus, amaretis: cùm verò nos, qui bene nobis conſcii ſumus, cauſſam veſtram vicinis veſtris recto Eccleſiæ jure commiſſam [a] fuiſſe, qui coram Deo ſciunt quemadmodum judicaverint, lacerare tamen maledictis & acerbis odiis inſectari, & quaſi propter vos Chriſtus apud nos hereditatem ſuam perdiderit, etiam rebaptizare conamini, quid boni de illa veſtra cauſſa ſentire poterimus? Qui enim longè remotiſſimos fratres temerariis ſuſpicionibus damnare minimè dubitatis, quàm juſtè à vicinis veſtris damnati fueritis, oſtenditis. Cur enim non credam rectè damnari potuiſſe à vicino judice auditum, qui me fratrem tam longè abſentem damnare non dubitat inauditum; hoc mihi objiciens maximum crimen, quoniam qui præſens eſſe non potui, eis ad quos cauſſa perducta eſt judicibus potiùs, quàm victis litigatoribus credidi? Quibus judicibus ſi non potiùs crediſſem, etiam ſi illi qui victi ſunt innocentes eſſent, ego innocens eſſe non poſſem. Magno enim delicto implicaremur, ſi cùm corda humana non cerneremus, nec diſciplinam eccleſiaſticam teneremus, cùm eis nollemus judicantibus credere, ultra quos non potuit cauſſa tranſire, & per quos potuit ad nos fama percurrere. Ab iſtis innocentibus impia te * direptione diſſcindis, & innocentem te dicis: quod utique ſi eſſes, cùm videres in Scripturis ſanctis meſſem Domini tui ante ultimam ſegregationem & ventilationem à zizaniis & palea non poſſe ſeparari, eligeres potiùs fortis eſſe in tolerandis malis, quàm impius in deſerendis bonis. Cur enim Eccleſiarum per orbem longè remotarum non putamus eſſe iſtas, & quàm juſtiſſimas voces, quas in Philadelphia figuravi?

* f. diremtione.

Caput VIII. Conſtantinus Donatiſtas capitali ſententiâ damnavit.

13. Quin etiam conqueri audet Parmenianus, *quòd eos Conſtantinus ad campum, id eſt, ad ſupplicium duci juſſit*, qui victi apud eccleſiaſticos judices, nec apud ipſum quæ dicebant probare potuerunt, & adhuc in ſanctæ Eccleſiæ [b] præciſione ſacrilego furore ferebantur: *& hoc eum tamquam immaniter juſſiſſe, Hiſpano Oſio ſuggerente* criminatur: *ſuſpicionibus* videlicet *ſuis, ſicut ſemper, damnando inauditos.* Quaſi verò non humaniùs ac probabiliùs alius crediderit Oſio tamquam epiſcopo ſuggerente potiùs factum, ut in leniorem coërcitionem, quamvis immaniſſimi ſceleris, id eſt ſacrilegi ſchiſmatis, ſententiam flecteret Imperator. Quid enim iſti non juſtè patiuntur, cùm ex altiſſimo Dei præſidentis & ad cavendum ignem æternum flagellis talibus admonentis judicio patiuntur, & merito criminum, & ordine poteſtatum? Priùs enim probent ſe non eſſe hæreticos vel ſchiſmaticos, tum demum de indignis pœnis ſuis lividam emittant vocem, tum demum ſeſe audeant cùm mali aliquid patiuntur, veritatis martyres dicere. Alioquin ſi quiſquis ab Imperatore vel à judicibus ab eo miſſis pœnas luit, continuò martyr eſt, omnes carceres martyribus pleni ſunt, omnes catenæ judiciariæ martyres trahunt, in omnibus metallis martyres ærumnoſi ſunt, in omnes inſulas martyres deportantur, in omnibus pœnalibus locis juridico gla-

Donatiſtæ martyres ſe veritatis appellabāt.

A dio martyres feriuntur, ad omnes beſtias martyres ſurriguntur, aut juſſionibus judicum vivi ignibus concremantur. Si autem, ſicut dicit Apoſtolus, Non eſt poteſtas niſi à Deo, & miniſter Dei eſt, vindex in iram ei qui malè agit, nec ſine cauſſa gladium portat. Vis non timere poteſtatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Bonus quidquid paſſus fuerit, laus illi provenit ex poteſtate facientis: malus verò qui merito patitur iniquitatis, non deputet ſævitiæ poteſtatis.

B 14. Et tamen quid tale iſti patiuntur, quale faciunt, niſi quia hominum multitudo non in corde cor habet, ſed in oculis? Nam ſi ſanguis exit de carne mortali, quiſquis adſpicit exhorreſcit. Si [c] à pace Chriſti præciſæ animæ atque ſeparatæ in hæreſis vel ſchiſmatis ſacrilegio moriuntur, quia non videtur, non plangitur: immo verò mors tetrior atque luctuoſior, & ut planè dixerim, verior, jure conſuetudinis deridetur: cùm auctores tantarum mortium publicè inſultant, & nec veritatis C manifeſtandæ cauſsâ ſermonem nobiſcum conferre dignantur: & ſi quid temporalis moleſtiæ paſſi fuerint per certiſſimum atque rectiſſimum ordinem poteſtatum, cùm ipſi privatis furioſorum agminibus multo graviora paſſim atque quotidie, nullâ regiâ, nullâ eccleſiaſticâ lege committant; nos corporum perſecutores vocant, ſe animarum interfectores non vocant, cùm privatâ licentiâ nec corporibus parcant. Sed quia [d] per manſuetudinem Chriſtianam multo ſeve- D riùs oculus judicatur evulſus in lite, quàm animus excæcatus in ſchiſmate, & adverſùm nos loquuntur, & nobiſcum loquuntur, & cùm eos obmuteſcere compellat veritas, ſilere non permittit iniquitas.

15. An fortè de religione fas non eſt ut dicat Imperator, vel quos miſerit Imperator? Cur ergo ad Imperatorem veſtri venere legati? Cur eum fecerunt cauſſæ ſuæ judicem, non ſecuturi quod ille judicaret? Sed quorſum iſta dicuntur? num- E quidnam, etiam ſi obtineant non pertinere ad Imperatorem adversùs eos aliquid ſtatuere, qui prava in religione ſectantur, [e] propterea ſi interfecerit eos, quos punierit martyres erunt? Hoc enim modo iſta hæreticis omnibus vox patebit, in quos ex occulto imperio Dei, per manifeſtum hominum imperium multa quibus coërcerentur, ſeveriſſimè conſtituta ſunt, nec ſolùm hæreticis quoquo modo ſaltem Chriſtiano nomine dealbatis, ſed etiam ipſis paganis. Nam utique & ipſi F falſa religione ſunt impii, quorum ſimulacra everti atque confringi juſſa ſunt recentibus legibus, inhiberi etiam ſacrificia ſub terrore capitali. Si quis ergo eorum damnatus in tali crimine fuerit, martyr habendus eſt, quia pro ſuperſtitione quam piam religionem putabat, pœnas legibus luit? Nullus certè quoquo modo Chriſtianus audet hoc dicere. Non ergo quiſquis in aliqua religionis quæſtione fuerit ab Imperatore punitus, martyr efficitur. Neque enim vident qui talia G ſentiunt, in eum locum ſe progredi, ut ipſos etiam dæmones martyrum ſibi gloriam vendicare poſſe contendant, quia iſtam patiuntur perſecutionem per Imperatores Chriſtianos, ut penè toto orbe terrarum eorum templa evertantur, idola com-

[a] In editis, *fuiſſe dicamus.* Abeſt *dicamus* à MSS.
[b] Quædam editio, *præciſionem.*
[c] Am. *Si pace.* Lov. *Si pro pace.* Meliùs MSS. *Si à pace.*
[d] In excuſis, *ſemper per manſuetudinem.* Abeſt *ſemper* à MSS.
[e] Am. *& propterea.* Lov. *an propterea.* Redundant particulæ ante *propterea* additæ, nec ſunt in MSS.

minuantur, sacrificia subtrahantur, qui eos honorant, si deprehensi fuerint, puniantur. Quod si dementissimum est dicere; non ergo ex passione certa justitia, sed ex justitia passio gloriosa est. Ideoque Dominus, ne quisquam in hac re nebulas [a] offunderet imperitis, & in suorum damnatione meritorum laudem quæreret martyrum, non generaliter ait, Beati qui persecutionem patiuntur: sed addidit magnam differentiam, qua [b] vera à sacrilegio pietas secernatur. Ait enim, Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. Nullo modo autem propter justitiam, qui Christi Ecclesiam diviserunt, & cùm eam simulatâ justitiâ quasi conantur ante tempus à palea separare, ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur, ipsi ab ea potiùs, tamquam levissima palea, variis rumorum flatibus separati sunt. Sed inquiunt: Non hæc fecimus. Videant ergo ex hac quæstione se primitus [c] liberare debere, & tunc audere, si quid molestiarum sive pœnarum à Christianis imperatoribus patiuntur, vel deponere in querimoniam, aut assumere in gloriam. De qua re, id est, ipsius schismatis quæstione, si nihil aliud dicerem, ea quæ superiùs sunt dicta sufficerent.

16. An fortè dicent, etiam si convincuntur in sacrilega dissensione, ut pro ea dementia si quid passi fuerint, martyres non sint; non tamen ad Imperatorum potestatem hæc coërcenda vel punienda pertinere debere. Qua in re quæro quid dicant: an quia de religione vitiosa vel falsa nihil curandum est talibus potestatibus? Sed multa jam etiam de paganis diximus, & de ipsis dæmonibus, quòd persecutiones ab Imperatoribus patiantur. An & hoc displicet? Cur ergo ipsi ubi possunt templa subvertunt, & per furores Circumcellionum talia facere aut vindicare non cessant? An justior est privata violentia, quàm regia diligentia? Sed hæc omitto, illud quæro, cùm manifestè enumeret Apostolus opera carnis, quæ sunt, inquit, fornicationes, immunditiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia; quid istis videatur, [d] ut crimen idololatriæ putent justè ab Imperatoribus vindicari: aut si nec hoc volunt, cur in veneficos vigorem legum exerceri justè fateantur; in hæreticos autem atque [e] impias dissensiones nolint fateri, cùm in iisdem iniquitatis fructibus auctoritate Apostolica numerentur? An fortè nec talia potestates [f] istæ humanæ constitutionis permittuntur curare? Propter quid ergo gladium portat, qui dictus est minister Dei, vindex in iram eis qui malè agunt? Nisi fortè, quemadmodum nonnulli eorum sanè imperitissimi hoc intelligere solent, de honoribus ecclesiasticis dictum est, ut gladius intelligatur vindicta spiritalis, qui excommunicationem operatur: cùm providentissimus Apostolus consequenti contextione lectionis satis aperiat quid loquatur. Illic quippe addidit, Propter hoc enim & tributa præstatis. Ac deinde subjunxit, Reddite omnibus

A debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui honorem, honorem; cui timorem, timorem. Hoc ergo jam restat, ut istis disputationibus suis prohibeant Christianos tributa persolvere: cùm & Dominus talia sentientibus Pharisæis, quos imitantur isti, nummo inspecto, Reddite, ait, Cæsari quod Cæsaris est, & Deo quod Dei est. *Matth. 22. 21.* Hi verò in utroque inobedientes atque impii, nec Deo reddunt Christianum amorem, nec regibus humanum timorem:

B ita cæci & insani, ut cùm schismaticos suos Maximianistas per potestates à catholicis imperatoribus missas de basilicis excluserint, & vi magna jussionum & auxiliorum cedere sibi compulerint, arguant Catholicam, si pro ea catholici principes tale aliquid fieri præceperint. Ipsi verò Maximianistæ ante quàm essent Maximianistæ, id est, cùm adhuc uno simul Donatistarum consortio tenerentur, quæ ab eis Rogatus ille Maurus per regem barbarum [g] Firmum, quàm sæva, & *Maximianistæ Rogatistis posteriores.*

C quàm acerba perpessus sit, recolant: & taceant, nec cónqueri audeant si quid hujusmodi vel à Primianistis propter suum schisma, vel cum Primianistis propter [h] Donatistarum, non pro religione sacra, sed pro animositate sacrilega patiuntur.

CAPUT XI.

17. Fortassis enim dicunt, graviora se perpessos à catholicis imperatoribus, quàm isti fecerunt per reges barbarorum Rogatistis, vel per judices catholicorum imperatorum Maximianistis, vel etiam faciunt per furorem Circumcellio-

D num quibuscumque possunt. Quasi verò inde quæstio sit, utrùm graviora patiantur quàm faciunt. Quod quidem nullo modo concesserim. Multa enim eorum sævissima numerantur, immo numerari non possunt, quæ si pauciora essent, vel eos in quos admittuntur minùs affligerent, eo ipso essent certè graviora, quòd non ab ordinatis potestatibus jubentur, sed extraordinariis furoribus admittuntur. Non enim tam multa sunt quæ adversùs Maximianistas per judices hu-

E manæ constitutionis egerunt, (in eo genere actionum ponant, si volunt, [i] quæque etiam ad persequendum Rogatum Maurum ab eis per Firmum barbarum gesta sunt, etsi illum, licèt hostem immanissimum Romanorum, in legitimis numerent:) sed hæc non tam multa sunt, quàm multa quotidie agunt per furiosos ebriosorum juvenum greges, quibus principes constituunt, qui primùm tantummodo fustibus, nunc etiam ferro se armare cœperunt, qui Circumcellionum no- *Circumcelliones fustibus primùm, pòst etiam ferro armari cœpere.*

F tissimo nomine per totam Africam vagantur, & sæva contra omnem ordinem legum potestatumque committunt: quorum scelera cùm ad eos deferuntur, fingunt se ignorare tale hominum genus, vel omnino ad se non pertinere contra omnes homines ore impudentissimo affirmant: neque hanc saltem vocem totius orbis accipiunt, multo probabiliùs veriùsque dicentis, nescire se quid in Africa gestum sit, sive à parte, sive contra partem Donati, quàm scilicet in ipsa Africa Donatistarum episcopos Circumcellionum vel

G facta nescire, vel [k] dicere ad se non pertinere.

[a] MSS *obtenderet.* Vide Virgil. Æneid. 10.
[b] Am & MSS. *verè.*
[c] Sic MSS. Editi verò, *liberari.*
[d] Vaticani codices, *utrùm.*
[e] Lov. *atque schismaticos impia dissensione.* At MSS. *impias dissensiones:* omisso, *schismaticos*
[f] Nonnulli codices, *istas humanæ constitutionis permittunt curare.*

[g] De Firmo tyranno, quem Theodosius magni Theodosii pater à Valentiniano majore in Africam missus prœlio vicit, scribit Paulus diaconus in lib. 12.
[h] Editi, *propter Donatistas.* At MSS. *propter Donatistarum*, supple, schisma.
[i] Editi, *quàm quæ.* Castigantur ex MSS.
[k] Sic MSS. At editi, *vel dicta.*

18. Sed, ut dicere cœperam, hoc non quæritur
modò, utrùm patiantur graviora quàm faciunt: sed
utrùm adversùs hæreticos & schismaticos tale
aliquid fieri liceat. Si enim dicunt non licere,
cur ipsi faciunt? Si autem licere fatentur, etiam
sic ostendant, quod nullo modo possunt, gra-
viora se perpeti à catholicis imperatoribus, quàm
ipsi per judices eorum, vel per regem Barbaro-
rum schismaticis suis fecerunt, vel per insaniam
Circumcellionum omni generi hominum faciunt.
Neque hoc mirandum est, si plus possunt princi-
pes, quàm missi à principibus judices; si plus pos-
sunt Romani imperatores, quàm barbari reges;
& si meritò graviora legibus patitur latro, quàm
contra leges ipse committit: unde meritò consti-
tutionibus justis graviora patiuntur Circumcel-
lionum [a] mancipes, quàm faciunt Circumcel-
liones: & tamen est tanta mansuetudo Christia-
norum, ut pœnas eorum incomparabiliter supe-
rent facinora eorum. Sed ecce damnaverunt in
concilio * suo Maximianistas trecenti decem epi-
scopi Donatistæ. Illi autem pertinaciâ perversi-
tatis suis basilicis cedere nolebant. [b] Aditi sunt
judices, concilium eorum proconsularibus Gestis
inductum est. Deinde [c] jussum est, ut illi qui tan-
to episcoporum numero damnati sunt, cederent
locis: qui facilè cesserunt, non multa passi sunt;
qui autem resistere tentaverunt, quemadmodum
afflicti sint, quis ignorat? Sed tamen si tanta fuis-
set immanitas resistentium, ut ad injurias judi-
cum perveniret, nonne multo acerbiora Roma-
nis legibus paterentur? Sic & tunc cùm post
terminum caussæ, in qua se isti à Catholica præ-
ciderunt, consequenter agi cœpisset ut basilicas
non tenerent, & tenerent imperialibus resisten-
do jussionibus, ita ut vis illa notissima Circum-
cellionum prævaleret, addendo insuper etiam,
ut cum donis Ecclesiæ, quos miserat Imperator,
per Africam * euntes turbulentissimis & sævissimis
seditionibus agitaret: tales in eos leges profe-
runtur, ut ne ipsas quidem basilicas quæ non
erant unitatis, sed à separatis atque in suo schi-
smate constitutis fuerant fabricatæ, retinere si-
nerentur. Qua in re jam suas injurias potestas re-
gia vindicavit. Quid enim valent justè possidere
inimici justitiæ?

* Bagaitano.

* Paulus & Macarius. *Vide Optatum lib. 3.*

Caput XII. Julianus apostata Donatistis basilicas restituit.

19. Nec pro eis aliquid promulgasse quis inve-
nitur, nisi apostata Julianus, cui pax & unitas Chri-
stiana nimiùm displicebat; quando quidem ipsa
ei unde impiè ceciderat religio displiceret. Cui
quidem isti Donatistæ, sicut judicum Gesta te-
stantur, quibus hi quod impetraverant allega-
runt, talibus verbis supplicaverunt, ut ei fortas-
se mitiùs ad idolorum cultum quidam timore
consenserint, quàm eum isti furiosi laudaverunt.
Dixerunt enim, *quòd apud eum* [d] *sola justitia lo-
cum haberet.* Quid ergo aliud dixisse reperiuntur,
nisi Christianam sanctitatem non esse justitiam,
quæ apud illum nullum haberet locum, aut ho-
norem dæmonum esse justitiam? Aliorum autem
imperatorum [e] leges quæ vehementer adversùs
eos latæ sunt, quis ignorat? In quibus una gene-
ralis adversùs omnes qui Christianos se dici vo-

Donatistæ Julianum laudarunt.

Lex Theo-

A lunt, & Ecclesiæ catholicæ non communicant,
sed [f] in suis separatim conventiculis congregan-
tur, id continet, Ut vel ordinator clerici, vel ip-
se ordinatus denis libris auri multentur: locus
verò ipse quo impia separatio congregatur, re-
digatur in fiscum. Sunt & aliæ jussiones genera-
les, quibus eis vel faciendi testamenta vel per do-
nationes aliquid conferendi facultas adimitur,
vel ex donationibus aut testamentis aliquid ca-
piendi. Nam in quadam caussa cùm homo no-
B bilis Imperatoribus supplicasset, quòd soror ejus
quæ de parte Donati fuerat, cùm defungeretur,
nescio in quos communionis suæ, & maximè in
quemdam Augustinum episcopum eorum pluri-
ma contulisset, ex illa generali lege præceptum
est, ut omnia fratri restituerentur: ubi etiam Cir-
cumcellionum mentio facta est, si more suo vio-
lenter obsisterent, quo genere auxiliorum & ad-
miniculis repellerentur. Sic enim noti, sic mul-
tis prœliis probati sunt, ut de his & supplicatio
C Imperatori fieret, & Imperator tacere non posset.

dosii contra omnes hæreticos & schismaticos.

Caput XIII.

20. Quæ cùm ita sint, cùm & divinis & huma-
nis legibus ita damnentur: tanta est tamen man-
suetudo Christiana, ut non solùm teneant basili-
cas, quas jam præcisi ædificaverunt, sed nec eas
omnes reddiderint unitati, quas ab exordio uni-
tas tenuit. Et cùm ipsi Maximianistas de basilicis
ad partem Donati pertinentibus, per judices à
catholicis imperatoribus missos instanter exclu-
serint, tamen à multis locis quos catholica antè
D unitas retinebat, nec ipsorum catholicorum im-
peratorum legibus excluduntur. Postremò si quid
fortè aliquando immoderatius in eos factum est,
quod Christianam excederet lenitatem, displi-
cet omnibus frumentis messis Dominicæ, id est,
in Christo laudabilibus Christianis, qui sive cen-
tenario, sive sexagenario, sive tricenario fructu
in catholica Ecclesia toto orbe succrescunt.

Caput XIV.

21. Quapropter zizania vel paleam catho-
licæ segetis nobiscum copiosissimè accusent, sed
E nobiscum ferre patientissimè non recusent. No-
luit enim Dominus ante tempus eradicare ziza-
nia, & à frumentorum permixtione separare.
Sinite, inquit, utraque crescere usque ad mes- *Matth. 13. 30.*
sem. Et cùm involucrum ejusdem similitudinis
quærentibus discipulis explicaret, non ait, Ager
est Africa: sed ait, Ager est hic mundus. Per
totum ergo mundum seges ista seminata est,
per totum superseminata zizania, per totum
crescit utrumque usque ad messem. Numquid
F aut Donatus fuit major messor, aut eo tempo-
re, quo se isti à terrarum orbe separarunt,
tempus messis advenerat? Cùm idem Domi-
nus ne alicui liceret interpretari quod vel-
let, apertissimè dixerit, Messis autem est finis *Ibidem 39.*
sæculi, messores autem angeli sunt. Tales enim
messores errare non possunt, ut vel frumenta pro
zizaniis colligant, vel pro frumentis zizania [g] re-
digant. Isti autem cùm quasi zizania [h] fugiunt,
se ipsos esse zizania demonstrarunt, in manife-
G stissimo sacrilegio contra sententiam Domini
prædicantes: ut cùm ille dicat, Sinite utraque
crescere usque ad messem; isti per tam magnum

[a] Divionensis vetus codex, *municipes.*
[b] Am & plerique MSS. *Additi sunt.*
[c] Sic Vaticani MSS. Alii cum editis, *visum est.*
[d] Am. & plerique MSS. *solum*: malè, ut liquet ex Enarrat. Psal. 36 ser. 2. n 18. Vide præterea epist. Aug. 93 n. 12. & epist. 105. n. 9. & lib. 2. contra Petilian. cap. 92. & 97.

[e] Sic MSS At editi, *imperatorum justitiam legesque quæ vehementes* &c.
[f] MSS. *sed suis*: omissâ particulâ *in.*
[g] Lov. *religent.* Meliùs Am. & MSS. *redigant*, supple, in horreum.
[h] Hîc editio Am. addit *geminata.* Lov. *germinata.* Neutrum verò est in MSS.

agrum, id est, totum mundum, zizania crescere, frumenta verò diminuta, & in sola Africa remansisse contendant, Christo regi & principi nostro sacrilegam facientes injuriam. Scriptum est enim: In lata gente gloria regis, in diminutione autem populi contritio principis. Sed jam tempus est, quantum existimo, ipsa testimonia Scripturarum, quæ malè interpretando decipiunt imperitos, diligenter adtendere, & quantum Dominus donat, secundùm intellectum catholicæ veritatis aperire.

LIBER SECUNDUS.

Expenduntur Scripturæ testimonia, quorum perversâ interpretatione Donatistæ decipere imperitos moliebantur.

QUÆ tandem vis nisi cæcitas & vanitas animi cogit hominem clausis, ut dicitur, oculis tamquam in alterum jacere, quod in eum qui jecit, continuò redeat, eumque ictu reciproco affligat, intacto illo quem vulnerare voluerat; sicut isti Donatistæ de omnibus ferè Scripturarum testimoniis faciunt? Quæ cùm se adversùm nos proferre arbitrantur, velut admonere nos videntur quales eos ipsa Scriptura convincat esse. Quid enim facit aliud, quando vel pro se, vel contra nos Parmenianus putat esse quod scriptum est: *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam; qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem; qui ponunt id quod amarum est dulce, & dulce quod amarum?* O stultissimam cæcitatem: quid enim tam bonum & tam jocundum, quàm habitare fratres in unum? quod illi nequam dicunt & amarum ponunt, qui se ab omnibus fratribus separarunt, dum vanas suspiciones suas, ne dicam factiosas calumnias, vel non excitare, vel excitatas tollere noluerunt: quid si [a] veram paleam odissent, & ipsi palea non essent, non propter eam se à Dominico tritico per totum agrum, id est, mundum, seminato & crescente [b] sejungerent.

2. Exclament itaque, quod possunt, *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam.* Respondemus breviter, Hoc verum est: & addimus aliud, Væ his qui perdiderunt sustinentiam, dum ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem. Quid enim lucidius promissis Dei, qui temporibus nostris exhibuit, quod ante annorum millia prænuntiavit, in semine Abrahæ, quod est Christus, benedictionem omnes gentes habituras? Et quid tenebrosius præsumtionibus hominum, qui propter temere objecta, & numquam probata crimina traditorum, (quæ si vera essent, numquam Deo præjudicarent, quo minùs quæ promisit impleret,) periisse dicunt Christianum nomen de tot gentibus in orbe terrarum, & in sola Africa remansisse? Et hanc præsumtionem suam lucem dicunt, promissa verò Dei jam ipso effectu rerum illuminata mendaciorum tenebris operire contendunt. Insuper adversùm nos [c] facta sua clamant, dicentes, *Væ his qui ponunt lucem tenebras; & tenebras lucem.* Itáne lux erat Optatus, cùm totum [d] orbem tenebras appellabat? An eum potiùs esse tenebras tota Africa sentiebat, & isti eum lucem vocabant, qui [e] ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem? *Sed displicebat*, inquiunt, *Optatus in communione nostra omnibus bonis.* Non ergo eum lucem vocabatis, & tamen ei communicabatis. Eligite itaque quod velitis, aut non obesse in una communione tenebras luci, sed sufficere luci ut tenebras improbet, & eas pro unitate, si expellere non potest, toleret; atque ita non fuisse caussam cur ab innocentibus fratribus, [f] quos malos certè non potuistis ostendere, si vobis cognitos etiam fuisse dicatis, tenebroso schismatis sacrilegio disjungeremini: aut si non sufficit luci ut improbet quas expellere non potest tenebras, id est, si non sufficit bonis ut improbent malos, quos excludere vel emendare non possunt; faciliùs unus Optatus partem Donati in una Africa notissimus & apertissimus maculavit, quàm quilibet Afer traditor tot gentes per orbem terrarum, & si non dicam falsis criminibus accusatus, tamen quod impudentissimè negatur, ignotus.

3. Accipientes itaque perverso [g] corde Scripturas, non eas faciunt obesse nobis, sed sibi: quando ad hoc putant esse scriptum, *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam;* quò paleam frumenta inter se non tolerent ad usque tempus ventilationis: ut cùm malè intelligant, *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam;* compleatur in eis, Væ his qui perdiderunt sustinentiam. Si autem intelligant, in eos hoc esse dictum, qui opinantes quod malum est bonum esse, mala committunt, vel in eos qui talibus laudando atque approbando consentiunt; quæ duo genera in uno loco Scriptura commemorat, dicens, Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicitur: rectè intelligent, nec turbabuntur cùm apud ipsos inveniuntur mali, nisi quòd eos pro parte Donati tolerant, quos pro Christi unitate tolerare debuerunt, & per hanc obstinationem animositatis suæ coguntur miseri in schismate suo ferre quos norunt, [h] in orbe terrarum accusare quos nesciunt. Quisquis ergo vel quod potest, arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest, salvo pacis vinculo excludit, vel quod salvo pacis vinculo exclude-

Psal. 9. 3.

[a] Vaticani codices, *verè.*
[b] Ita MSS. At editi, *sejungere debuissent.*
[c] Apud Lov. *factis suis.*
[d] Vaticani codices, *& eum tota Africa tenebras appellabat.* Alii MSS. *cùm totam Africam tenebras appellabat*

[e] Vaticani & Gallicani MSS *qui non ponunt.*
[f] Aliquot MSS. *quibus malos.*
[g] In MSS *perverso ordine.*
[h] Sic MSS. At editi, *quos norunt ab orbe terrarum accusatos & damnatos esse. Quisquis ergo &c.*

re non potest, æquitate improbat, firmitate supportat, hic est pacificus, & ab isto maledicto quod Scriptura dicit, [Esai. 5. 20.] *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, & quod bonum est nequam; qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem; qui ponunt quod amarum est dulce, & quod dulce est amarum;* omnino liber, prorsus securus, penitus alienus.

[Cap. II.] [Prov. 17. 15.] 4. Objiciunt iterum simile aliquid solita cæcitate. *De vobis*, inquiunt, *dicit Scriptura*, *Qui judicat justum injustum, injustum verò justum, exsecrabilis est apud Deum.* Cur non ista exsecratio potiùs in illos cadit, qui universum orbem terrarum Christianum damnare ausi sunt inauditum, in quo tam ingenti hominum numero sine ulla dubitatione fuerunt & sunt ab eorum criminibus innocentes? Hoc ergo modo quod justum est injustum judicarunt, cùm Optatum [a] Gildonianum, decennalem totius Africæ gemitum, tamquam sacerdotem atque collegam honorantes in communione tenuerunt. Aut si eum corde improbabant, sed pro pace tolerabant; discant nullius pacifici patientiam malo non consentientem, ab ullis malis posse maculari; atque ita sentiant in qua perditione jaceant, qui propter falsa sive vera (non enim [b] hoc quæritur nunc) crimina Afrorum, unitatem spiritûs in vinculo pacis non servant cum orbe terrarum. Qui si dicerent, Nescimus an sint per tot gentes terrarum transmarinarum boni Christiani; impudentissimè dicerent: Deus enim perhibet testimonium frumentis suis, quæ per totum agrum [c] seminata, quamvis cum zizaniis à diabolo superseminatis; tamen usque ad messem crescere prænuntiavit. Unde & si homines ipsos minùs novimus, [d] esse tamen eos ideo novimus, quia mentiri Deum non potuisse, fide certissima retinemus. Cùm ergo sacrilegâ impudentiâ [e] dicerent, Nescimus utrùm sint in cetero orbe terrarum boni Christiani: videant quâ insaniâ dicere audeant, (quotidie enim non dubitant dicere,) Scimus non ibi esse Christianos. Aliud est utique, Nescimus an sint; aliud, Scimus quòd non sint: utrumque & infidele & impium est. Sed si detestandus est qui dicit, Nescio an vera dixerit Deus: quis est ille qui dicit, Scio quòd non vera dixerit Deus?

5. Certè arbitror, quòd neminem istorum offendere debeo, si Donato Deum præposuero. Quantumlibet enim ament Donatum, plus timent Deum. Postremò quantumlibet ipsi ament [Rom. 3. 4.] Donatum, nos novimus quia solus Deus verax est, omnis autem homo mendax. Christus ergo [Rom. 9. 5.] qui super omnia Deus est benedictus in sæcula, [Iohan. 14. 6.] & qui verissimè de se ipso dixit, Ego sum via, veritas & vita: cùm servi ejus ab eo quærerent, [Matth. 13. 30.] utrùm vellet eos ire & colligere zizania, Sinite, inquit, utraque crescere usque ad messem: Donatus autem dicit zizania quidem crevisse, frumenta verò esse diminuta. eligant isti cui credant. Christus, id est, Veritas, dicit, Ager est hic mundus: Donatus autem dicit, agrum Dei in sola Africa remansisse. eligant cui credant. Christus, id est, Veritas, dicit, In tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania: & exponit dicens, Messis est finis sæculi: Donatus autem dicit per præcisionem partis suæ ante messem à frumentis zizania separari. eligant cui credant. Christus, id est, Veritas, dicit, Messores sunt angeli. Donatus autem dicit, se atque collegas suos hoc fecisse ante messem, quod ille dixit angelos in messe facturos. eligant cui credant. Certè Christianos se dicunt, Christum eis Donatumque proponimus: si verba dant Christo, cor autem Donato, qui sint considerent. Ego parco, non invehor, non exaggero: dolorem meum meliùs premo, quàm promo. Si autem dicunt se Christo dare cor suum, Christo ergo credant dicenti, quòd per [f] totum mundum & filii regni crescant, & filii maligni: non Donato dicenti, quòd per totum mundum filii maligni tantummodo creverunt, filii autem boni usque ad solam Africam diminuti sunt. Quòd si Christo credunt, non jam dicimus cum Ecclesiis orbis terrarum, sed cum ipso Evangelio pacem habeant, quod ab igne [g] se conservasse jactitant, quod factis non probant.

[Caput III.] 6. Jam illud quò pertinet, quod idem Parmenianus ex propheta Isaia nobis objiciendum putavit, [Isai. 59. 1.] *Numquid non valet manus Domini salvos facere, aut gravavit aurem ut non exaudiat? Sed delicta vestra distinguunt inter medium vestrum & Dei, & propter peccata vestra avertit faciem à vobis, ne misereatur. Manus enim vestræ sanguine coinquinatæ sunt, & digiti vestri in peccatis: labia autem vestra locuta sunt iniquitatem, & lingua vestra injustitiam meditatur. Nemo loquitur justa, non est judicium verum. Confidunt in vanis, & loquuntur [h] vana; quia parturiunt dolorem, & pariunt iniquitatem. Ova aspidum [i] eruperunt, & telam araneæ [k] texunt; & qui erat de ovis illis manducaturus, conterens invenit olidum, & in ipso basiliscum. Tela ergo eorum non erit ad vestiendum, neque se operient de operibus suis. Opera enim illorum opera iniquitatis, pedes autem eorum ad nequitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, & cogitationes eorum cogitationes insipientium. Contritio & miseria in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Quos isto loco Scriptura describit, ubicumque fuerint inter bonos, non obsunt bonis, sicut non obest palea frumentis, donec veniat dominus areæ, ferens ventilabrum in manu sua ut mundet aream suam, frumenta recondat in horreum, paleam verò comburat igni inexstinguibili. Sicut non obfuit bonis tanta multitudo sceleratorum, qui per Ezechielem prophetam [Ezech. 9. 4.] prædicti sunt, illis videlicet qui gemebant & mærebant facinora populi quæ fiebant in medio eorum. Unde quia eos corrigere non poterant, nec

[a] Optatus Thamugadensis in Carthaginensi provincia Donatistarum episcopus, dictus est Gildonianus, & Gildonis satelles, quòd Gildoni adhæreret Africæ Comiti, qui mortuo Theodosio seniore imperium illic per tyrannidem occupans, multis annis Africam vexavit.

[b] Editi, *non enim quæruntur nunc crimina* (vel ut Am. *nec crimina*) *Afrorum, ut unitatem spiritûs in vinculo pacis non servant, cùm orbem terrarum inauditum damnant. Quòd si dicerent* &c. Castigantur ex MSS.

[c] Sic MSS. At editi, *seminans*: ac infrà loco *prænuntiavit*, habent *mandavit*.

[d] Editi, *novimus esse bonos, tamen eos* &c. Castigantur mutata vocum interpunctione, & deleto *bonos*, quod non est in MSS.

[e] Editi, *dicant*. Veriùs MSS. *dicerent*.

[f] Hoc loco abest *totum* à MSS.

[g] Vaticani MSS. *mendaciter jactitant, quia* &c. Respicit ad Diocletiani persecutionem qua sacros codices tradere, & in ignem injicere, cogebantur Christiani: quod facinus à Cæciliano aliisque Catholicis admissum Donatistæ calumniabantur.

[h] Editi, *mala*. Divionensis MS. *vana*. Græcè apud Lxx. est κενά.

[i] Nonnulli codices, *ruperunt*: juxta Lxx. Sed Parmeniano sic infrà respondet Augustinus, quasi citarit ille *eruperunt*.

[k] Sic MSS. juxta Græc ὕφαινουσι. At editi, *texuerunt*.

ab unitate populi Dei se ullo modo separare [a] debebant, pro merito innocentissimæ tolerantiæ suæ signari meruerunt, & in illorum perditorum vastatione atque interitu liberari. Verumtamen isti qui hæc catholicis objiciunt, cur non se respiciunt, quorum catervæ gregum furiosorum huc atque illuc armatæ ferro ac fustibus volitant; & tam crebris ubi potuerint stragibus, nequaquam tamen tanta immanitate satiantur, ubi per busta cadaverum eorum cum feminis, quæ cum illis passim commixtæ contra ordinem rerum divinarum & humanarum diebus ac noctibus evagantur, tanta fervet ebrietas, ut inde insaniam quotidianam non solùm alios insectandi, sed etiam se ipsos præcipitandi concipiant? Horum pedes ad [b] malum non currunt, nec veloces sunt ad effundendum sanguinem? Ab istis non recedit judicium, qui sibi etiam injustissimas licentias inordinatæ potestatis usurpant? Istis non fiunt tenebræ, dum non valent sustinere lumen in falso martyrio? Nonne isti in media nocte ambulant etiam per diem: quando quidem dicit Apostolus, Qui inebriantur, nocte sunt ebrii? Nonne isti palpant in meridie quasi in media nocte? Quod quidem omnium hæreticorum est, qui rem manifestissimam in [c] luce omnium gentium constitutam videre non possunt; extra cujus unitatem quidquid operantur, quamvis magna sollertiâ & diligentiâ fieri videatur, tamen illis nihil prodest adversùs iram Dei, quos nec aranearum telæ possunt defendere à frigore.

7. Quid ergo de hoc prophetico capitulo ponunt, quod in ipsos retorqueri non possit; nisi fortè de ovis aspidum, quorum multò antè meminerat [d] dictator illius sententiæ plenarii concilii trecentorum-decem, qui cum universis provinciis Africæ convenerunt? Hoc certè si viveret Parmenianus, non diceret, nec ex Isaia propheta poneret adversùm nos, *Ova aspidum eruperunt.* Respiceret enim adjunctum collegio suo Felicianum Mustitanum & Prætextatum Assuritanum; quos ex numero damnatorum quasi bono pacis, non tamen Christi, sed Donati, velut integros denuo receperunt, qui & erant ova aspidum, & eruperant. Sic enim eos describunt trecenti-decem plenarii concilii *ore veridico*, sicut eorum etiam proconsularibus Gestis [e] allegata testantur. Hæc certè concilii eorum verba sunt: *Licèt enim viperei seminis noxios partus venenati uteri [f] alvus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint; tamen conceptum virus evanescente umbraculo celari non potuit: nam etsi serò, publicum facinus & parricidium suum [g] feta scelerum vota pepererunt.* Hæc ova aspidum eruperant, jamque horribilia & maleolentia cum venenosis fetibus erant ab eorum communione projecta. Sed erat intus Optatus basiliscus, qui nutu quodam regali, quo inter serpentes excellere dicitur, etiam projectas aspides revocaret. Aut si hæc pro pace non obsunt, quid catholicis objiciunt quos convincere nequiverunt, cùm ipsi receperint quos ore proprio damnaverunt? Si hæc pro pace non obsunt Christi, obsunt tamen pro pace Donati, cui multùm favetur in injuriam pacis Christi; pro quo sacrilegio quidquid corporalibus molestiis patiuntur, admonitio Dei est cavendæ damnationis æternæ. Nam ipsi verè sanguinem non solùm corporaliter per furias Circumcellionum, sed etiam spiritaliter fundunt, qui orbem terrarum, si possunt, rebaptizare conantur. Aut si solus ille sanguinem fundit, qui carnem mortalem vel vulnerat vel vulneratam perimit; ille autem non fundit qui seductas animas sacrilegio schismatis occidit: quare in schismaticos suos Maximianistas per eamdem plenarii concilii sui sententiam talia dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem?* Isai 59. 7. Cùm ab eis constet corporaliter neminem occisum, neminem vulneratum: sed insuper eos ab istis multa perpessos, cùm de basilicis per judiciarias potestates excluderentur, qualia ante separationem Maximianistarum, cùm in [h] unum pariter essent, multa fecerunt eis, qui priora ex parte Donati schismata fecerant? Cui enim umquam schismatico suo pepercerunt, qui sibi ab orbe terrarum, cujus ipsi schismatici sunt, nimis impudenter parci volunt, cùm à sola ipsa vera unitate justissimè schismata puniantur, si eo modo ista punienda sunt?

CAPUT IV.

8. Et illud quod scriptum est, *Secundùm principem populi, sic & ministri ipsius; & qualis rector est civitatis, tales inhabitantes:* Eccli. 10. 2. si intelligerent quò pertinet, nec nobis objicerent, nec ipsi vanâ jactantiâ superbirent. Nos enim ut hominum spem, quæ in solo Deo tuta rectéque secura est, non in hominibus collocemus, quoniam scriptum meminimus, Maledictus qui spem suam ponit in homine: Ierem. 17. 5. non intelligimus hoc loco principem populi & rectorem civitatis episcopum significari. Non ideo quia non possimus innumerabiles sanctos in catholica fide episcopos intueri: sed ne cujusquam, ut dixi, spes hominis collocetur in homine, & si fortè ei contingat in ea vivere civitate ubi non sit bonus episcopus, arbitretur impunè se malum fieri, usurpans ad defensionem suam tam perversè istam Scripturam, quàm perversè ab istis intelligitur; & dicens ideo se bonum esse non posse, quia *secundùm principem populi, sic & ministri ejus; & qualis rector est civitatis, tales inhabitantes.* Contradicitur enim huic errori Veritatis ore dicentis, Quæ dicunt facite, Matth. 23. 3. quæ autem faciunt nolite facere; dicunt enim, & non faciunt. Habentes itaque plebes tales episcopos, qui bona dicunt ex cathedra Moysi, & ea quæ dicunt non faciunt ex pestilentia sua, si illi faciant ea bona quæ dicunt, & non faciant ea mala quæ faciunt, sicut præcipit Dominus, nonne satis indicant non ita intelligendum esse principem populi & rectorem civitatis quomodo isti intelligunt? Possunt enim esse populi boni ubi fuerint episcopi mali, sicut potuit esse populus malus ubi fuit Moyses princeps & rector bonus. Errantes enim in verbis sanctarum scripturarum, & sicut dicit Apostolus, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, 1. Tim. 1. 7. ipsi potiùs secundùm perversitatem intel-

[a] Sic MSS. At editi, *separare volebant.*
[b] In MSS. *ad malitiam.*
[c] Sic MSS. At editi, *in lucem.*
[d] MSS. *dictator ille sententiæ.* Hanc in Bagaitano Donatistarum concilio contra Maximianistas dictavit Emeritus Cæsariensis in Mauritania episcopus, ut refert Augustinus in libro de Gestis cum Emerito.
[e] Editi, *scripta allegata.* Abest *scripta* à MSS.
[f] Plures MSS. *alveus.* Et quidam alii, *uterus alvei.*
[g] Nonnulli MSS. *vota feta pepererunt.* Quidam, *feta ova.*
[h] Omnes MSS. *in uno.*

lectûs sui magnas patiuntur angustias, cùm eis dicitur, Ergo qualis fuit Optatus, talis fuit & plebs Thamugadensis: & si communione sacramentorum, sicut dicitis, contaminantur & illi qui facta mala improbant, & illi qui etiam ea pro pace tolerant unitatis; tales estis & vos omnes, qui & illi collegæ & illi plebi communicastis, cùm illum tota Africa Gildonis satellitem manifesto gemitu [a] declararet. Quem propterea sæpe nomino, quia ita manifestus apparuit, ut ubicumque fuerit nominatus, nullus se ignorare respondeat.

9. Nam ipsi respiciant & recordentur, quàm multos inter se similes habeant, quorum par malitia est, sed impar notitia: & aliquando veniant ad veram sententiam istorum verborum, & intelligant unum populi principem Dominum nostrum Jesum Christum, cujus ministri sunt boni; & ipsum rectorem civitatis illius Jerusalem, quæ est mater nostra in cælis æterna; cujus rectoris dignitati congruunt habitantes, non ad æqualitatem, sed pro modo suo, quia dictum est eis, Sancti eritis, quoniam & ego sanctus sum: (Lev. 19. 2.) secundùm quamdam scilicet imaginis similitudinem, in [b] quam transformamur de gloria in gloriam, tamquam à Domini spiritu, munere illius qui nos facit conformes imaginis Filii sui. (2. Cor. 3. 18.) Est & alterius mali populi diabolus princeps, & rector ejus civitatis quæ mysticè Babylonia dicitur, quem principem & rectorem tenebrarum harum, id est, peccatorum, ipsum & angelos ejus apostolus Paulus appellat: (Eph. 6. 12.) & illius ministri similes ejus sunt, quia transfigurant se in ministros justitiæ, sicut ille in angelum lucis, & inhabitantes rectori pessimo in factis similibus congruunt. Sed istorum populorum atque civitatum tunc erit aperta separatio, cùm ista messis fuerit ventilata: quod donec fiat, omnia tolerat dilectio frumentorum, ne dum grana paleam præpropere fugiunt, à consortibus granis impiè separentur.

CAPUT V.

10. QUID igitur jam valet ad caussam, quod isti nobis objiciunt, *quia de malis sacrificatoribus Dominus per Isaiam dicit, Facinorosus qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat, & qui similaginem quasi sanguinem porcinum, & qui offert thus [c] in memoriam quasi blasphemus?* (Isai. 66. 3.) Hæc omnia multo congruentiùs de illis dicuntur, qui contra Ecclesiam Dei toto, sicut promissa est, orbe diffusam, altare sui schismatis erexerunt: quod eos sacrilegium omnes involvit, & quilibet ubilibet offert sacrificium tali corde vel factis, hæc ut audire mereatur, perniciem sibi infert, non illis bonis [d] qui accipiunt ab eis sacramenta eadem, qui secundùm prophetam Ezechielem gemunt & mærent peccata quæ fiunt in medio eorum, (Ezech. 9. 4.) quamvis non se inde corporaliter separent. Unicuique enim Deus tribuit secundùm cor suum. Nam si primis temporibus non obfuerunt mali sacerdotes, vel collegis bonis, sicut fuit Zacharias; (Lucæ 1. 5.) vel popularibus, sicut fuit Nathanaël, in quo dolus non erat: (Johan. 1. 47.) quanto magis nihil obest in unitate Christiana episcopus malus vel coepiscopis bonis vel laicis, cùm jam ille sacerdos secundùm ordinem Melchisedech & pontifex noster sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram? Nec illud bonis obest, sed offerentibus malis, quod verissimè dictum est, Dona iniquorum non probat Altissimus. (Eccli. 34. 23.) Non enim dixit, Dona eorum qui pro pace iniquos tolerant, non probat Altissimus. Cùm tamen nec isti ea quæ objecerunt probare potuerint eo tempore quo schisma fecerunt: alioquin illis exclusis, istos hereditas Christi toto orbe diffusa in communione catholica retineret.

CAPUT VI.

11. SACRIFICIA, inquit, *impiorum exsecratio est Domino: etenim iniquè offerunt illa.* (Prov. 21. 27.) Jam suprà responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis se ipsum obtulit, & noster in cælo mediator est, quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non oberunt, qui vel ignorantur vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat ac separet præmissis messoribus à messe zizania, & ventilabro paleas à frumentis. Quamquam isti, quod sæpe dicendum est, falsa crimina objecerint, quæ etiam si vera essent, bonorum caritati pro unitate in unitate omnia toleranti nihil nocerent, si ea fortè etiam cognita, judicibus ecclesiasticis persuaderi non possent. Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt qui offerunt impiè. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, & semper sanctum est, & tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat & bibit indignè, judicium sibi manducat & bibit. (1. Cor. 11. 29.) Non ait aliis, sed sibi. Qui ergo manducat dignè & bibit, gratiam sibi manducat & bibit. Illi ergo videant, utrùm dignè manducent, qui inter tam multos parentes & filios, maritos & uxores; inter tam multos, quod est [e] patentissimum, Dei heredes & Christi coheredes toto orbe diffusos, nefario schismate diviserunt; cùm possent utique, si boni essent & verè malos arguerent, fructuosè tolerare pro pace Christi, quæ perniciosè tolerant pro pace Donati.

CAPUT VII.

12. IN *Exodo*, inquit, *scriptum est, Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, ne fortè derelinquat eos Dominus.* (Exodi 19. 22.) *Et iterum, Cùm ministri ad altare accedunt, non adducant in se delictum, ne moriantur.* (Ibidem 30. 20.) *Et illud in Levitico, Homo qui habuerit maculam & vitium, non accedat dona offerre Deo.* (Levit. 21. 21.) Bene quidem de veteribus libris ista testimonia proponunt. Dicant ergo mihi, cui sancto secundùm salutem spiritalem obfuerit, vel in sacerdotibus, vel inter populum constituto, malus aut maculatus sacerdos? Ubi erat Moyses & Aaron, ibi murmuratores sacrilegi, quos Deus à facie sua semper perdere minabatur. Ubi erat Caiphas & ceteri tales, ibi Zacharias, ibi Simeon & ceteri boni: ubi Saül, ibi David: ubi Jeremias, ubi Isaias, ubi Daniel, ubi Ezechiel, ibi sacerdotes mali & populi mali: sed sarcinam suam unusquisque portabat.

13. Omitto dicere quàm sceleratâ superbiâ dicant, *neminem esse inter collegas suos vel se ipsos cum aliqua macula & vitio*, non membrorum, sed quod pejus est morum. Quod ubi agere cum eis cœperimus; respondebunt, interesse qualis macula & quale vitium sit: [f] quasi Scriptura discreverit quæ ait, *Homo qui habuerit maculam & vitium*;

a Sic MSS. At editi, *declamaret*.
b Editi, *in qua*. Plerique MSS. *in quam*.
c Ita MSS. juxta LXX. At editi, *& qui offert thus, quasi qui benedicat idolo*.
d Illud (*qui accipiunt ab eis sacramenta eadem*) abest à MSS.
e MSS. *potissimum*. Quidam, *potentissimum*.
f Editi, *qua sic*. Emendantur ex MSS.

tium, non accedat dona offerre Deo. Nullamne A maculam habuit & vitium, non dico Optatus, sed ipse Parmenianus, aut ipse Donatus? Sed tanto isti amore hominum cæci sunt, & corde impudico adulteros mentis suæ uni legitimo viro coæquare non dubitant, ut quod de solo Domino Jesu Christo dici potuit, etiam in Donato perfectum fuisse contendant. Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum? Quis congruus huic sceleri gemitus concusso pectore exprimetur? Sed [a] interim adtendant, utrùm saltem Optatus B habuerit aliquam maculam aut vitium? Non usque adeò cæci sunt, ut istius vitam omnino immaculatam & omni vitio carentem fuisse respondeant. Cur ergo accedebat dona offerre Deo, & ab eo ceteri conjunctis manibus accipiebant, quod maculosus & vitiosus obtulerat? Adtendant in ceteris [b] collegis suis, utrùm nulla sit macula ebriositas. Sed priùs legant quibus sceleratis ebriosos adjunxerit Apostolus. Utrùm avaritia nulla sit macula, quam idem Aposto- C lus sic detestatur, ut idolorum comparet servituti?

14. Qui autem rectissimè sapiunt, intelligunt quemlibet hominum, quamvis pro jam consortio societatis humanæ non absurdè dici possit justissimè vivere; non posse tamen esse sine aliquo vitio, quamdiu caro concupiscit adversùs spiritum, spiritus autem adversùs carnem. Et, Qui natus est ex Deo, non peccat: &, Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, D & veritas in nobis non est. Quamvis enim in quantum ex Deo nati sumus non peccemus, inest tamen adhuc etiam quod ex Adam nati sumus, quia nondum absorpta est mors in victoriam, quod etiam in corporum resurrectione promittitur, ut omnino beati & immaculati & incorrupti simus; qui jam secundùm fidem filii Dei sumus, sed secundùm speciem nondum apparuit quod erimus. Nondum enim re, sed spe salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: E quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus. Quamdiu autem exspectamus per patientiam corporis nostri redemtionem, non audeamus dicere carere nos omni vitio, ne ipsa superbia sit immanissimum vitium. Evigilemus igitur aliquando, atque videamus in sacerdotibus illius temporis, cùm corporalia vitia vitabantur, illum præfigurari qui cùm esset Deus, factus est propter nos homo, solus [c] verus agnus immacu- F latus & sacerdos sine vitio. Ideoque & tunc sacerdos solus intrabat in sancta sanctorum, populus autem stabat foris: sicut nunc ille sacerdos post resurrectionem suam intravit in secreta cælorum, ut ad dexteram Patris interpellet pro nobis. Populus autem cujus ille sacerdos est, adhuc foris gemit. Nam cùm [d] episcopus solus intus est, populus & orat cum illo, & quasi subscribens ad ejus verba respondet, Amen. Usque adeo tunc quando sine ulla macula & sine vitio, quia non G poterant animi sacerdotum, corpora quærebantur, solus ille præfigurabatur, non isti superbi & impii, qui fornicantem animam non zelant sponso, sed ei audent se ostentare pro sponso.

15. IN *Evangelio*, inquit, *scriptum est, Deus peccatores non audit: sed si quis Deum colit, & voluntatem ejus facit, hunc audit.* Et hæc absoluta responsio est. Si enim duo simul orent, unus peccator, & alter qui Deum colit & voluntatem ejus facit, nimirum illum audit, & illum non audit? Quid ergo sibi vult hoc testimonium, vel quomodo pro se arbitrantur esse proferendum, cùm his verbis maximè securi fiant inter malos boni, nec ulla caussa corporalis separationis exsistat, ut nefario schismate homines etiam à bonis per talem discordiam separentur, quando quidem possunt & mali inter bonos exaudiri propter fidem suam? Deus enim qui cordis inspector est, non errat, ut alium pro alio vel exaudiat vel repellat. An propterea dicunt hoc, ut intelligatur malus episcopus non exaudiri, cùm pro populo rogat? Quod etsi ita esset, non ideo tamen populus, si bonus atque fidelis est, sollicitus esse deberet. Securos enim illos facit Scriptura quæ ait, Fratres, hæc scribo vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, advocatum habemus ad Patrem, Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Hoc quàm veraci & pia humilitate dictum sit audiant, si habent aures unde audiant. Johannes enim dixit, Hæc scribo vobis, ut non peccetis. Si itaque sequeretur, [e] & diceret, Et si quis peccaverit, advocatum habetis ad Patrem Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis vestris: se ipsum à peccantibus quasi segregasse videretur, ut jam non ei opus esset propitiatione, quæ fit per Mediatorem sedentem ad dexteram Patris & interpellantem pro nobis. Quod utique non solùm superbè, sed etiam falsò diceret. Si verò ita diceret, Hæc scripsi vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, mediatorem me habetis ad Patrem, & ego exoro pro peccatis vestris, (sicut Parmenianus quodam loco mediatorem posuit episcopum inter populum & Deum;) quis eum ferret bonorum atque fidelium Christianorum? quis sicut Apostolum Christi, & non sicut Antichristum intueretur? Et tamen lacus detriti fumosam aquam istorum superbiam ferunt, & Spiritum-sanctum continere non possunt, ut servent unitatem spiritûs in vinculo pacis, & in omnibus orationibus suis de uno mediatore securi sint.

16. Homines enim omnes Christiani invicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic unus verusque mediator est: cujus typus quoniam præfigurabatur in sacerdote veteris Testamenti, nullus illic invenitur orasse pro sacerdote. Paulus autem apostolus quamquam sub capite præcipuum membrum, sed tamen quia membrum est corporis Christi, & noverat non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum, sed per expressam & [f] redditam veritatem in interiora cæli, ad sanctitatem non imaginariam, sed æternam, pro nobis intrasse maximum & verissimum sacerdotem, Ecclesiæ se orationibus & ipse commendat: nec meditatorem se facit inter popu-

CAPUT VIII.
Iohan. 9, 31.
1. Iohan. 2. 1.
Rom. 8, 34.
Mediator quis.
Hebr. 9, 12.

[a] Sic MSS. Editi verò, *Sed iterum.*
[b] Omnes propè MSS. carent voce, *collegis.*
[c] Abest *verus* à plerisque MSS.
[d] Sic Er. & Lov. At editio Amerbachiana cum Gallicanis codicibus Michaëlino & Pratellensi ferunt, *Nam cùm episcopo sanus intus est populus, & orat cum illo* &c.
[e] In MSS. *ut diceret.*
[f] Sic MSS. Editi verò, *& firmam veritatem.*

lum & Deum; [a] sed rogat ut pro se orent invicem omnia membra corporis Christi: quoniam pro invicem sollicita sunt membra, & si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra; & si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra: ac sic oratio pro invicem membrorum omnium adhuc in terra laborantium, adscendat ad caput quod præcessit in cælum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent utique & ceteri coapostoli ejus, ac sic multi mediatores essent; nec ipsi Paulo constaret ratio qua dixerat, Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. (1. Tim. 2. 5.) In quo & nos unum sumus, si servemus unitatem spiritûs in vinculo pacis: nec propter malos bonos deseramus, sed propter bonos malos sufferamus; ne cùm defendere volumus, quòd temeraria præsumtione [b] reliquimus incognitos, cogamur majori scelere damnare inauditos.

Etiam peccatores Deus audit.

17. Cùm etiam certum sit, quia peccatores Deus audit: quod quidem invenitur in Scripturis. (Num. 24. 1.) Balaam propheta non de populo Israël, sed alienigena, conductus ab [c] inimico, ut populo Dei malediceret, conversus à Domino ad benedicendum est: cujus verba omnia bene imprecantis audimus, & legimus: & cùm aliud haberet in voto, verba tamen precantis & bona sunt, & pro populo exaudiuntur à Domino. Unde non mirum est, verba bona quæ pro populo dicuntur in precibus, etiam si à malis dicantur episcopis, exaudiri tamen, non pro perversitate præpositorum, sed pro devotione populorum.

Etiam malus sacerdos pro populo orans exauditur.

Verumtamen quod scriptum est in Evangelio, *Deus peccatores non audit, sed si quis Deum colit, & voluntatem ejus fecerit, ipsum exaudit:* (Iohan. 9. 31.) non à Domino dictum est, sed ab illo qui oculos corporis jam quidem restitutos habebat, sed ei oculi cordis nondum patebant: unde ipsum Dominum adhuc prophetam putabat. Nam eum postea cognitum Dei Filium adoravit. Ipse autem Dominus, cùm in uno templo orarent pharisæus & publicanus, (Luca 18. 14.) publicanum confitentem peccata sua magis justificatum dicit, quàm pharisæum jactantem merita sua, cui similes isti sunt. Quamquam enim justificatus destiterit esse peccator, tamen ut justificaretur peccator orabat, & [d] peccator confitebatur, & exauditus justificatus est, ut desineret esse peccator. Non utique desineret esse peccator, nisi prius exaudiretur peccator. Quamobrem non quidem omnem peccatorem exaudiri, sed tamen non omnem peccatorem non exaudiri veritas testis est.

CAPUT IX.

18. OBJICIUNT etiam quod dicitur in Psalmo, (Psal. 49. 16.) *Peccatori autem dixit Deus, Ut quid exponis justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, & projecisti sermones meos retrò. Si videbas furem concurrebas cum eo, & cum [e] mœchis particulam tuam ponebas. [f] Os tuum abundavit malitiâ, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversùs fratrem tuum loquebaris, & adversùs filium matris tuæ ponebas scandalum.* Sed aperiant aliquando aures cordis, & desinant esse non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Adtendunt enim dictum peccatori, *Ut quid exponis justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum:* & non intelligunt ad hoc dictum, ut sciat sibi nihil prodesse verba quæ ore pronuntiat, si quod dicit ipse non faciat; verumtamen aliis prodesse quæ etiam per malos audiunt, & faciunt. Quod ipse Dominus docet in Evangelio, dicens de Pharisæis, Super cathedram Moysi sedent, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. (Matth. 23. 3.)

19. Atque utinam vellent in his verbis quæ de Psalmo meminerunt, se tamquam in speculo intueri. Quomodo non projiciunt sermones Dei retrò, qui populis pronuntiant pacem, & non amant pacem? Quomodo non oderunt disciplinam, qui damnare audent orbem inauditum, & quia pro merito, immo longè minùs merito, pro tanti furoris audacia, secundùm divinæ misericordiæ disciplinam temporales molestias patiuntur, non peccata sua puniri confitentur, sed merita coronari gloriantur? Eos sanè cum fure concurrisse non dico: quia fure pejor est raptor, quod esse undique conclamabatur Optatus. An non cum mœchis particulam suam ponunt, qui greges ebrios sanctimonialium suarum cum gregibus ebriis Circumcellionum die noctuque permixtos, vagari turpiter sinunt? An non sedentes adversùs fratres suos detrahunt, qui propter quosdam quos convincere nequiverunt, in hereditate Christi toto terrarum orbe diffusa contendunt non esse Christianos? Atque ita adversùs filium matris suæ, id est, parvulum adhuc in fide & sacramentorum lacte nutriendum, perniciosissimum scandalum ponunt, dum nesciens adhuc sequi Deum patrem, infirmus [g] sequitur hominem, & simulata atque adumbrata specie veritatis illectus, ab unitatis compage crudeli laceratione divellitur. Sed si eis qui mala non faciunt, in eadem parte malefacta displicent ceterorum, nec obesse sibi aliena scelera credunt, quæ in medio sui fieri gemunt & mærent, cur in [h] communi sacrilegio schismatis perniciosè tolerant, quos fructuosè tolerare in unitatis integritate potuerunt? Possunt enim dicere, si tamen ipsis rebus expergefacti evigilant aliquando; possunt, inquam, dicere mala singulorum ceteris non obesse, qui nec approbant nec faciunt talia: non tamen singulorum malum esse schismatis sacrilegium, sed ad eos omnes pertinere, qui catholicæ non communicant unitati, facillimè possunt convinci, etsi difficillimè confiteri. Qua enim caussâ in eorum communione ad alios non pertinent crimina aliorum, eâ caussâ schisma crimen est omnium: quia cùm se inter ipsos suos aliorum sceleribus maculari non posse jam dicunt, simul fateantur necesse est non se habuisse caussam cur ab unitate discederent, ubi eos non possunt aliorum scelera maculare, & propterea scelere schismatis

[a] Plerique MSS. prætereunt, *sed rogat.* Et infrà post, *congaudent omnia membra;* sic habent, *Dicens autem, Advocatum habetis pro salute membrorum omnium adhuc in terra laborantium, adscendit ad caput* &c. omissis verbis, *ac sic oratio pro invicem.*

[b] Editi & quidam MSS. *relinquimus.*

[c] Editi, *ab amico.* At MSS. *ab inimico:* intellige, populi Dei.

[d] In MSS. *peccata confitebatur.*

[e] Sic MSS. At editi, *& cùm adulteris portionem tuam ponebas:* in quibus tamen editis postea, ubi Augustinus sententiam illam in adversarios retorquet, legebatur, *& cum mœchis particulam* &c.

[f] Iste versus, *Os tuum abundavit malitiâ & lingua tua concinnabat dolos,* abest à MSS. neque in responsione sua quidquam ex eo repetit Augustinus, qui legere solet, *& lingua tua amplexa est dolositatem.*

[g] Plures MSS. *infirmus homo & simulata atque adumbrata specie veritatis illectus* &c. omissis verbis, *sequitur hominem.*

[h] Sic potiores MSS. Alii autem, *in communione sacrilegi schismatis.* Editi, *in crimine sacrilegi schismatis.*

apertissimo tamquam uno mortifero vinculo pariter colligantur.

Caput X.

20. *At enim prophetavit Ieremias.* Quid prophetavit Jeremias? *Non habere*, inquiunt, *verum baptismum eos qui relinquunt Deum. Ait enim, Exspectavit cælum super istud, & inhorruit multo vehementiùs, dicit Dominus: quoniam duo nequam fecit populus iste; me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus detritos qui non possunt aquam portare. Et iterum, Facta est* [a] *mihi sicut aqua mendax*, inquit, *non habens fidem. Et illud quod scriptum est, Qui baptizatur à mortuo,* [b] *quid proficit lavatio ejus? Et illud in Psalmo, Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Et iterum alibi, Muscæ morituræ exterminant oleum suavitatis. Et alibi, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu.* Hæc omnia si eo modo intelligenda sunt, quo ab istis intelliguntur, nec nobis nec ipsis conquadrat ratio veritatis. Si autem alio modo docuero intelligenda, illi soli sua pravitate turbantur. Sed ut non turbentur, ad catholicum refugiant intellectum: quia non inveniunt exitum responsionis, dum irretiuntur crimine schismatis. Habent enim certè etiam ipsi, (non dicam, tales [c] sunt), sed hoc dicam, quod vel fatentur, vel insanissimè negant; habent ergo etiam ipsi derelinquentes Deum, qui est fons aquæ vivæ, hoc est iniquè viventes. Neque enim pedibus, ac non corde relinquitur Deus. Habent & mendaces, & non habentes fidem, aliud profitentes & aliter conversantes. Habent etiam mortuos: si enim sexui delicatiori & infirmiori delicias non concedit Apostolus, dicens, Vidua quæ in deliciis agit, vivens mortua est; quærant utrùm nulli apud se viri, &, quod amplius est, præpositi vel ministri vivant in deliciis; atque si ita audent, renuntient se non habere mortuos, & meliores esse quàm illa Ecclesia, cujus Angelo in figura præpositorum vel animarum dicitur, quòd non vivat, sed mortuus sit, & tamen inter septem Ecclesias numeratur, nec ei divisæ à compage corporis Christi, sed in unitate perseveranti præcepta vitæ [d] insinuantur. Omitto quod in concilio suo adversùm Maximianistas dixerunt, *Ægyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora.* De quorum numero mortuorum nunc intus est Felicianus, qui adhuc mortuus baptizat: aut si jam revixit, habet secum illos quos mortuus in schismate baptizavit. Habent certè peccatores: nam si interrogentur quicumque sibi in ipsis magni videntur, etiam se ipsos peccatores non negant. Neque enim non tundunt pectora sua, aut cùm id faciunt, simulatè faciunt: (quod si ita est, tunc certè infeliciter peccant, populos suos simulata humilitate fallentes:) aut [e] non dicunt in oratione Dominica, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: quod

A utique non de illis peccatis dicitur, quæ in baptismi regeneratione dimissa sunt, sed de iis quæ quotidie de sæculi amarissimis [f] fructibus humanæ vitæ infirmitas contrahit, quibus curandis adhibentur medicamenta eleemosynarum, jejuniorum & orationum, ut in oratione dicatur, quod in eleemosynis agitur. Nam & peccatum quod in te alter admisit, dimittere, ut & tibi Deus dimittat, magnum opus misericordiæ est. Quòd

Oratione Dominica non petimus nobis dimitti, quæ in baptismo remissa sunt.

B si [g] hoc in oratione fictè & non veraciter dicunt, putantes se non habere quod eis dimittat Deus, idipsum est inexpiabile sacrilegium, ea ipsa impia est & vesana superbia, quod est certè immane peccatum. Nam de morituris muscis quid dicam, quando in eis non morituros adhuc, sed jam mortuos multipliciter inveniri, sive fateantur, sive convincantur, ostendimus? Fictos verò quos fugit Spiritus-sanctus disciplinæ, & sine intellectu perditè viventes, quàm multos in-

C ter se habeant, secundùm ea quæ suprà dicta sunt, cogitent. Nam & quicumque ibi latent mali, quod vel eo certum est, quia sæpe proditi convictique damnantur, non de recentibus tantùm factis, sed etiam de vetere consuetudine flagitiorum, quia stultissima fictione diu celari [h] potuerunt; hi utique magis ficti sunt, qui se bonos fingendo decipiunt.

21. Si ergo sic sunt ista intelligenda ut isti intelligunt, quomodo eis ratio subsistere poterit,

D cur apud eos qui malè vivendo derelinquunt Deum, sive lateant, sive noti sint, non fuerint lacus detriti, qui continere non valent aquas? Et si in hoc loco sacramentum baptismi intelligendum est, [i] cur mendaces & infideles eorum ministri, non aquam mendacem, sed veracem vel dare vel habere creduntur? Cur ab illorum mortuis qui baptizantur, proficit aliquid lavatio eorum? Cur peccatores impinguant oleo capita aliena? Quid ibi muscæ morituræ vel mortuæ meruE runt, ut non exterminent oleum suavitatis? Quo privilegio muniuntur quicumque ibi ficti sunt, id est, justitiæ pelle obtegunt lupum, ut non eos fugiat Spiritus-sanctus disciplinæ? Aut si eos fugit Spiritus-sanctus, quomodo per eos baptizatis datur? Hîc enim dici non potest, quod solent [k] ineptissimè & impudentissimè dicere, *tunc posse à malo baptizari quemquam, si lateat malitia baptizantis.* Qui enim fictus est, tanto magis fictus est, quanto magis latet. Ab hoc ergo cùm se au-

F ferat Spiritus-sanctus, quæ spes erit baptizati, si baptizantis hominis meritum in illa Dei gratia cogitandum est? Hîc omnino quid respondeant non inveniunt, qui malos apertos habere se negant: in quo quidem apertissimè convincuntur. Sed quid ad nos? Satis est nobis ad necessarium articulum caussæ, quòd fictos bonos, id est occultos malos, apud se esse negare non possunt. Per multos enim redarguuntur, qui cùm ibi perditis & sceleratis moribus viverent, & per ipsam fictio-

[a] Hîc in excusis additur, *plebs mea.* Abest à MSS. nec apud Jeremiam eo loci reperitur, nec à Parmeniano additum fuerat, ut patet ex Augustini responsione infrà n. 22.

[b] Editio Am. verba hoc loco Ecclesiastici omissa restituerat, *scilicet, & iterum tangit eum* Sed iis carent omnes MSS. & ea quamquam ad rem contra Donatistas necessaria præterire solet Augustinus; quia & ante quàm esset pars Donati, uti observat in lib. 1 Retract. cap. 21 n. 3. ipsa non habebat Ecclesiasticus in plurimis codicibus Africanis. Omittit illa pariter Cyprianus in epistola ad Quintum, & Carthaginense concilium eo præsidente celebratum.

[c] Sic MSS. At editi, *non dicam tales, sed quos vel fatentur, vel insanissimè negant derelinquentes Deum* &c. minùs integrè.

[d] Gallicani MSS. *inferiùs dantur.* Vaticani, *insuper dantur.*

[e] Sic Am & omnes MSS. At Lov. *aut cùm dicunt.*

[f] Divionensis vetus codex, *fluctibus.*

[g] Editi, *Quod si homines fictè.... dicunt.* At MSS. *Quòd si hoc in oratione fictè.... dicunt.* Donatistæ scilicet, illud, *Dimitte nobis debita nostra.* Meliùs, si præsertim legitur suprà, *aut non dicunt.*

[h] In omnibus MSS. affirmanter est, *diu celari potuerunt:* omisso *non.*

[i] Sic MSS At editi, *cùm mendaces & infideles eorum ministri, non aquam veracem, sed mendacem vel dare vel habere credantur, quid ab illorum mortuis qui baptizantur proficit lavatio eorum?*

[k] In MSS. *quod solent imperitissimè dicere,*

nem diu latuissent, aliquando proditi, expulsi A sunt. [a] Credamus ergo, si nolunt ibi adhuc esse aliquos: tales illi certè qui ejecti sunt, cùm in eadem fictione laterent, & eos fugeret Spiritus-sanctus, de quo scriptum est, *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum* [Sap. 1. 5.]; quomodo baptizare potuerunt? Cur non recensentur saltem qui [b] vivunt, ut accipiant baptismum, quem utique à fictis quos deserebat Spiritus-sanctus, accipere nequiverunt? Si autem dicunt, Spiritus quidem sanctus daturis fingentibus deerat justificandis, B sed accepturis credentibus aderat abluendis per ineffabilem efficaciam potentiæ suæ, utrumque valens facere, illos fugere, istos fovere, illos culpare, istos mundare: quam pro se quæstionem solvunt, simul cernant solutam esse pro nobis.

22. Quod autem intelligitur in hac sententia sanctæ Scripturæ, quam certè ipsi non intelligentes, & quasi pro suis partibus proponentes, ad se ipsos convincendos ingerunt nobis, hoc penè in omnibus talibus quæstionibus intelligen- C dum admonemus, scilicet quia omnia sacramenta cùm obsint indignè tractantibus, prosunt tamen per eos dignè sumentibus: sicut & verbum Dei [c]; unde dictum est, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite [Matth. 23. 3.]. Nam effodere lacus detritos qui continere non valent aquas, quis me prohibet sic intelligere, id est, converti ad [d] voluntatem terrenam, & non posse continere Spiritum-sanctum, quem nomine aquæ in Evangelio significari, quis quoquo modo Chri- D stianus ignorat? Item aqua mendax non habens fidem, potest intelligi, non falsum baptisma, sed populus mendax & infidelis, non [e] annumeratis veracibus & fidelibus, sed his solis qui mendaces & infideles sunt. Nam populos significari aliquando vocabulo aquarum, legant in Apocalypsi, & calumnientur sibi priùs potiùs quàm nobis. Sic enim dicitur Johanni, Aquas quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi & [f] turbæ sunt, & gentes & linguæ [Apoc. 17. 15.]. Et illud quod E scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?* [Eccli 34. 4.] Ut interim differam diligentiorem istorum verborum inquisitionem [Vid. lib. 2. contra Crescon. cap. 24. & seq.], tutissimè accipio, paganorum baptismata esse denotata, quia homines & à justitia & ab ista vita mortuos colunt, in quorum nomine baptizantur. Quamvis enim & ipsi sacerdotes per impietatem mortui dicantur, non tamen propter eos sic intelligitur, sed propter mortuos deos eorum, in quorum significatione dicitur, Deus noster Deus F vivus [Ierem. 10. 10.]. Quapropter etsi apud Christianos sunt aliqui præpositi vel ministri, qui [g] per impietatem & iniquitatem suam mortui sunt, vivit tamen ille de quo dictum est in Evangelio, Hic est qui baptizat [Iohan. 1. 33.]: quia sicut dicit Apostolus, Christus resurgens à mortuis, jam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur [Rom. 6. 9.]. Oleum verò peccatoris apertissimè Psalmus indicat, quemadmodum A intelligendum sit. Ait enim, Emendabit me justus in misericordia, & arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum [Psal. 140. 5.]. Unde manifestum est, oleo peccatoris blanditias adulatoris esse significatas, quibus repudiatis & detestatis eligit à justo emendari & argui; quia hoc justus non fallaci lenitate adulationis, sed veraci asperitate objurgationis faciens, multo magis misericorditer facit. Unde est & illud in Apocalypsi, Ego quos amo, arguo & castigo [Apoc. 3. 19.]. Et illud B apud Salomonem, Meliora sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici [Prov. 27. 6.]. & multa reperiuntur hujusmodi. Oleum verò suavitatis, scilicet bonum odorem, id est, bonam famam Christianorum, illi exterminant, qui malè victuri, & ad mortem suarum iniquitatum redituri, magna multitudine irruunt, ut eis per baptismum peccata donentur, & ad ea denuo revertantur. Nam propter numerositatem muscis arbitror esse comparatos [Eccl. 10. 1.]. Sed hi exterminant oleum suavitatis, C qui non ipsam Dei gratiam, sed hominum mores intuentur; & quoniam sicut grana inter paleas non videntur, ita piè viventes inter iniquorum turbas non facilè apparent, carnaliter offensi, à percipienda salute sempiterna sive [h] retrahuntur, sive omnino resiliunt. Esse autem bonum odorem in bona fama rectè viventium Christianorum, Apostolus docet, dicens, Christi bonus odor sumus [i] Deo in omni loco [2. Cor. 2. 15.]. Contrà illi quibus dicitur, Nomen enim Dei per vos blasphe- D matur in gentibus [Isai. 52. 5. Rom. 2. 24.]: utique oleum suavitatis exterminant. Sic ergo habent ista alios sinceriores intellectus, quos si sequantur, etiam ipsi ab earum quæstionum expediuntur angustiis. Illorum autem intellectus si à nobis non confirmetur, ipsos solos; si verò à nobis confirmetur, utrosque nostrûm implicat.

[Caput XI.] 23. QUID opus est jam plura discutere? Nisi fortè illud movebit, quod cùm probare Parmenianus vellet, carnales homines non posse spiri- E tales filios procreare, addidit ex Evangelio testimonium, *Quod natum est de carne, caro est; & quod natum est de spiritu, spiritus est* [Iohan. 3. 6.]. Quasi nos dicamus per se ipsum quemlibet hominem spiritales filios generare, & [k] non per Evangelium, in cujus prædicatione Spiritus-sanctus operatur ad gignendos [l] in baptismo filios spiritales, etiam cùm fugit fictum ministrum, sicut suprà diximus. Ideoque Apostolus cùm talibus filiis loque- F retur, si dixisset, Ego vos genui; & non addidisset, in Christo Jesu per Evangelium [1. Cor. 4. 15.]: nullo modo se quisquam fidelium de illo naturn religiosè fateretur. Evangelium autem fur quoque Judas sine detrimento credentium prædicavit: & fictos eorum, id est, occultos malos, sicut ipsi quoque concedunt, cùm fugiat Spiritus-sanctus, per eorum tamen ministerium gigni spiritales filios asserunt. Nam quis ferat tantam dementiam, ut cùm fortè carnalem vocet hominem de con-

[a] Sic MSS. At Lov. *Dicamus ergo* . . . . *si* (quamquam sola editio Lov. addit *si*) *in eadem fictione laterent* . . . . *quomodo baptizare possunt.* minùs rectè.

[b] Cazalinus codex, *Cur non recensentur saltem qui ab iis acceperunt, ut accipiant baptismum.* Alii quidam, *Cur non recensent saltem ut à Catholicis accipiant baptismum.*

[c] Editi, *sicut & verbum Dei testatur.* Abest à MSS. *testatur*: ut subintelligas, verbum Dei perinde atque sacramenta obesse indignè tractantibus, & prodesse tamen per eos dignè sumentibus.

[d] Plures MSS. *ad voluptatem terrenam.*

[e] Editi, *non annumeratus.* Castigantur ex MSS.

[f] Editi, *& tribus sunt.* At MSS. *& turbæ sunt.* Græcè est, ὄχλοι.

[g] Aliquot MSS. *propter impietatem.*

[h] Sic MSS. At editi, *sive trahuntur.*

[i] Vox *Deo* abest à MSS.

[k] Huc revocamus negantem particulam, quæ per Lovanienses rejecta fuerat. Exstabat in editione Am. & in nostris MSS. videturque omnino ad rem necessaria.

[l] Sic omnes MSS. At editi, *ad gignendos filios non posse sufficere, cùm Spiritus-sanctus fictum ministrum fugiat, sicut suprà diximus.*

juge filios procreantem, spiritalem appellet adulterum? Absit, inquit, ut hoc sentiam. Quomodo ergo adulter latens, cùm apud eos præpositus esset, spiritales potuit filios procreare, si carnales hoc facere non possunt? An fortè tunc per manus ejus vel Christus, vel Spiritus-sanctus, vel fortè Angelus baptizavit? Si ergo tunc homo baptizat, cùm baptizator manifestus est bonus; cùm verò baptizator latet malus, tunc Deus baptizat aut Angelus, & unusquisque talis spiritaliter nascitur qualis fuerit à quo baptizatur; optent qui desiderant baptizari, ut homines per quos baptizantur, non sint manifesti boni, sed latentes mali, ut sic Deo vel Angelo baptizante sanctiores renasci mereantur. Hanc absurditatem [a] si cogitant evitare, per quemlibet hominem, cùm quis Christi baptismo baptizatur, Christum baptizare fateantur, de quo solo dictum est, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto.

24. Nam illud ex Evangelio, *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos: hoc cùm dixisset, insufflavit, & dixit, Accipite Spiritum-sanctum; si cui dimiseritis peccata, dimittentur; & si cui retinueritis, retinebuntur:* contra nos esset, ut cogeremur fateri ab hominibus hoc, non per homines fieri, si postea quàm dixit, *Et ego mitto vos:* subjecisset continuò, *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur; & si cui retinueritis, retinebuntur.* Cùm verò interpositum est, *Hoc cùm dixisset, insufflavit, & ait illis, Accipite Spiritum-sanctum;* & deinde illatum, per eos vel remissionem vel retentionem fieri peccatorum; satis ostenditur, non ipsos id agere, sed per eos utique Spiritum-sanctum, sicut alio loco dicit, Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus-sanctus qui in vobis est. Spiritus autem sanctus in Ecclesiæ præposito vel ministro sic inest, ut si fictus non est, operetur per eum Spiritus, & [b] ejus mercedem in salutem sempiternam, & eorum regenerationem vel ædificationem qui per eum sive consecrantur sive evangelizantur. Si autem fictus est, quoniam verissimè scriptum est, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum; deest quidem saluti ejus ut auferat se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu: ministerium tamen ejus non deserit, quo per eum salutem operatur aliorum. Propter quod Apostolus ait, Si enim volens hoc facio, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est: id est, illis prodest quibus hoc dispenso, non mihi qui fictus sum. Qui enim invitus facit propter commoda gaudiaque carnalia, quæ si aliter habere posset, illud desereret, ipse utique fictus est: ideoque [c] non ait, si invitus facio, nihil prosum eis erga quos facio: sed se tantùm à mercede salutis alienat, non & illos quibus cibaria Dominica etiam malus servus impendit. Quia verò non erat talis Apostolus, sed potiùs ut volens faceret, id est, gratuitam gratiam pietate casti cordis erogaret; etiam mercedem [d] ejus per eum Spiritus-sanctus operatus est, quam sicut ipse dicit, reddet ei Dominus

A in illum diem justus judex. Illos verò qui Evangelium annuntiabant non castè, qui non quidem aliud nisi veritatem, id est, Christum, tamen non veritate cordis [e] boni, sed per occasionem commodorum suorum annuntiabant, Sinite, inquit, hos annuntiare: & gaudet non utique illis, sed eis qui per eos salvi fiebant, tenentes præceptum dicentis, Quæ dicunt facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim & non faciunt. [f] De his etiam Apostolus ad Philippenses *Matth. 23. 3.*
B loquitur: Quidam quidem, inquit, per invidiam & contentionem; quidam verò per bonam voluntatem Christum prædicant: quidam ex caritate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam verò & per contumaciam Christum annuntiant non castè, existimantes tribulationem suscitari vinculis meis. Quid enim; dum omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur? & in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Numquid permitteret eos Christum *Phil. 1. 15.*
C prædicare, cùm Evangelii veritatem non veraci cordis castitate prædicarent? Numquid de talium prædicatione gauderet, nisi sciret quod illis quidem perniciosum esset, rem castam non castè annuntiare; illis autem salubre, qui bona & vera per eos audientes proficerent ad salutem? Nam ubi non Christus qui veritas est, sed falsitas & mendacium prædicatur, apertissimè prohibet ad Galatas dicens, Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. Itemque *Gal. 1. 9.*
D ad Timotheum, Sicut rogavi te, inquit, ut sustineres Ephesi, cùm irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent. Illos autem invidiosos, contentiosos, contumaces, non castos, occasionem quærentes faciendæ suæ malæ voluntatis, quia sic eorum fictionem fugiebat Spiritus-sanctus, ut eorum non desereret ministerium, quo per eos Christus prædicabatur, non solùm [g] permittit ut faciant, sed & gaudet quia faciunt. *1. Tim. 1. 3.*

25. Hæc de Scripturis sanctis documenta
E proferimus, ut appareat facilè non esse quidquam gravius sacrilegio schismatis: quia præcidendæ unitatis nulla est justa necessitas, cùm sibi nequaquam spiritaliter nocituros malos ideo tolerent boni, ne spiritaliter sejungantur à bonis, cùm disciplinæ severitatem consideratio custodiendæ pacis refrenat aut differt; quam tamen securitas exserit, cùm apparet sine vulnere schismatis ad salubrem correctionem posse aliquid ecclesiastico judicio vindicari. Dicimus enim [h] ma-
F gis nomen Domini eorum esse qui eum metuunt, quamvis permixti sint turbis eorum qui eum non metuunt; & illud quod Apostolus ait, *Novit Dominus qui sunt ejus, & recedat ab injustitia omnis qui invocat nomen Domini.* Si enim pro bono pacis, ne ante tempus cùm zizania colliguntur, eradicetur simul & triticum, necessitate cogitur quisquam esse inter injustos: recedat ab injustitia, & securus [i] invocat nomen Domini. Simul enim & ab injustis recedit, & ab eis exit, *2. Tim. 2. 19.*
G atque separatur interim corde, ut etiam corpo-

[a] Editi, *Hanc absurditatem sit se cogitant* (vel ut Lov. *cogitent*) *evitare, per quemlibet hominem, ut cùm quis* &c. Castigantur ex MSS.
[b] In editis, *& ad ejus mercedem.* Abest *ad* à MSS.
[c] Sic MSS. At editi, *ideoque invitus facit, sed eis prodest erga quos facit, se autem tantùm à mercede salutis alienat, non etiam illos privat, quibus cibaria* &c.
[d] In solis excusis *mercedem aliorum.*

[e] In MSS. *cordis sui, sed* &c.
[f] Omnes MSS. *Sic enim Apostolus.*
[g] In editis, *non permittit.* Abest *non* à MSS.
[h] Sic MSS. At editi, *magnum nomen Domini esse cùm eis qui eum metuunt.*
[i] Lov. *invocet nomen Domini.* Mox eadem editio cum Am. *Similiter enim.* Emendantur ex MSS.

re à talibus in fine separari mereatur.

CAPUT XII.

Eccli. 15. 9. 26. ET illud quod scriptum est, *Non est speciosa laus in ore peccatoris.* In ore certè fidelium utique speciosa est. Sic autem unicuique est os proprium, nec quisquam sine consensione sui cordis ex ore vulneratur alieno. Cùm autem [a] prædicatio peccatoris ore procedit, quærendum est cujusmodi peccatorem hoc loco Scriptura significare voluit. *Luca 18. 14.* Nam & Publicanus qui justificatus est magis quàm ille Pharisæus, utique peccator erat. Si enim vera ejus peccata non erant, falsa erat confessio peccatorum: si autem vera erat confessio, propter quam justificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hoc etiam de [b] oratione sancti Danielis verissimè dixerim, qui profectò veraciter ait, *Dan. 9. 20.* Cùm orarem, & confiterer peccata mea & populi mei. In cujus ergo ore peccatoris laus speciosa non est, nisi maximè mendacis & ficti, quem Spiritus-sanctus disciplinæ [c] fugiet? Qui tamen cùm loquitur veritatem, non in ejus ore speciosa est, quia non ei tribuitur cujus particeps non est: sicut speciosa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis sacerdotum, qui *Iohan. 11. 51.* nescivit quid dixit, sed cùm esset pontifex prophetavit: sed tamen per ipsum speciosa laus est Dei in auribus audientium & corde credentium.

CAPUT XIII.

27. QUIN etiam ex Apostoli sententia malè usurpata velut insultare audet Parmenianus eis quos negat habere baptismum, & propterea dicit eos dare non posse. *1. Cor. 4. 7.* *Quid enim*, inquit, *habes quod non accepisti?* Quod ut omittam unde & quare dicat Apostolus, quod ipsius epistolæ contextione declaratur; si hoc de baptismo vult intelligi, & si ille dare non potest qui non habet, ille autem non habet qui non accepit, ut ei [d] aliquo modo suffragetur quod scriptum est, *Quid enim habes quod non accepisti?* quæro utrùm non habeat quod apud ipsos accepit? Si dixerint, habet: quæro utrùm amittat si ab eis recesserit? Si dicunt, amittit: baptizandus iterum est si redierit, ut ei possit restitui quod amisit. Si autem hoc non fit, nec quisquam dicit esse faciendum, non ergo amiserat. Porrò si accepit, & non eo caruit, habet utique quod accepit: & ideo non ei potest dici secundùm istorum intellectum, *Quid enim habes quod non accepisti?* Refer nunc animum ad ipsam originem schismatis. Qualemlibet existiment Cæcilianum, (quem nos credimus innocentem,) procul dubio in unitate [e] baptizatus erat: nondum enim facta erat ista divisio. Ponamus, sicut illi volunt, quòd ab unitate ipse recesserit: non amisit utique quod acceperat; non enim, si rediret, baptizaretur iterum, ut reciperet quod amiserat. Porrò si eo quod acceperat non caruerat, id utique habebat. Si ergo nec ipsi dici potuit ex istorum pravo intellectu, *Quid enim habes quod non accepisti?* multo minùs hoc idem dici potest ei, qui per Cæcilianum à Domino accepit. Cur enim non potuit homo qui non [f] conjunctus est vobis, id quod non habebat accipere per eum qui non amisit, quando recessit à vobis? Quanto ergo impruden- A tiùs dicitur orbi terrarum, *Quid enim habes quod non accepisti?* unde ipsius sacramenti connexio in Africam venit, qui per nullius traditoris facinus potuit amittere promissionem Dei, apertissima pollicitatione dicentis ad Abraham, *Gen. 22. 18.* In semine tuo benedicentur omnes gentes: etiam si isti non impii calumniatores fratrum, sed veri examinatores criminum fuissent.

28. Nam illud quod quidam eorum veritate convicti dicere cœperunt, *Baptismum quidem non* B *amittit qui recedit ab Ecclesia, sed jus tamen dandi amittit:* multis modis apparet frustra & inaniter dici. Primò, quia nulla ostenditur caussa, cur ille qui ipsum baptismum amittere non potest, jus dandi potest amittere. *Ordinis sacramentum.* Utrumque enim sacramentum est; & quadam consecratione utrumque homini datur, illud cùm baptizatur, istud cùm ordinatur: ideoque in Catholica utrumque non licet iterari. Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam præpositi pro bono pacis correcto C schismatis errore suscepti sunt, & si visum est opus esse ut eadem officia gererent quæ gerebant, non sunt rursum ordinati; sed sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra: quia in præcisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est; non in sacramentis, quæ ubicumque sunt, ipsa [g] sunt. Et cùm expedire hoc judicatur Ecclesiæ, ut præpositi eorum venientes ad catholicam societatem honores suos ibi non administrent: non eis tamen ipsa ordinationis sa- D cramenta detrahuntur, sed manent super eos. *Ordinationis sacramentum non iteratur.* Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat injuria. Et si quando ignoranter fit, nec animosè defenditur factum, sed piè corrigitur cognitum, venia facilis impetratur. *1. Cor. 14. 33.* Deus enim noster non est dissensionis Deus, sed pacis: nec Ecclesiæ ejus sacramenta in eis qui ab Ecclesia recesserunt, sed ipsi qui recesserunt inimici ejus sunt. Sicut autem habent in baptismo quod per eos dari possit, E sic in ordinatione jus dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quamdiu caritatem non habent unitatis. Sed tamen aliud est non habere, aliud perniciosè habere, aliud salubriter habere. Quidquid non habetur, dandum est cùm opus est dari: quod verò perniciosè habetur, per correctionem depulsa pernicie agendum est ut salubriter habeatur.

29. Quamquam etsi laicus [h] aliquis pereunti *Laicus in necessitate baptizans.* dederit necessitate compulsus, quod cùm ipse ac- F ciperet, [i] quomodo dandum esset addidicit, nescio an piè quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est: si autem necessitas urgeat, aut nullum, aut veniale delictum est. Sed & si nulla necessitate usurpetur, & à quolibet cuilibet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis rectè dici possit illicitè datum. Illicitam autem usurpationem corrigit reminiscentis & pænitentis affectus. Quòd si non cor- G rexerit, manebit ad pœnam usurpatoris quod datum est, vel ejus qui illicitè dedit, vel ejus qui illicitè accepit: non tamen pro non dato habe-

[a] Vaticani codices, *precatio.*
[b] In Gallicanis MSS. *de ore.*
[c] Sic MSS. At editi, *disciplinæ fugit. Quem igitur fugit, cùm tamen loquitur veritatem.*
[d] Omnes MSS. *aliquando.*
[e] In excusis, *in unitate fidei.* Abest *fidei* à MSS.

[f] MSS. magno consensu ferunt, *qui non convictus est à vobis.*
[g] In editis, *ipsa vera sunt.* Abest *vera* à MSS.
[h] Am. & Vatic. MSS *aliquâ pereuntis necessitate compulsus dederit.*
[i] Editi, *dandum esse addidicit:* omisso *quomodo*, quod huc ex Vaticanis codicibus revocavimus. In aliis MSS. est, *quod dandum esset addidicit.*

bitur; neque ullo modo per devotum militem, quod à privatis usurpatum est, signum regale violabitur. Si enim aliqui furtim & [a] extra ordinem, in monetis publicis aurum, vel argentum, vel æs percutiendo signaverint; cùm fuerit deprehensum, nonne illis punitis, aut indulgentiâ liberatis, cognitum regale signum thesauris regalibus [b] congeretur? Aut si quisquam, sive desertor, sive qui numquam omnino militavit, notâ militari privatum aliquem signet, nonne ubi fuerit deprehensus, ille signatus pro desertore punitur, & eo graviùs quo probari potuerit numquam omnino militasse, simul secum punito, si eum prodiderit, audacissimo signatore? Aut si fortè illum militiæ characterem in corpore suo, non militans pavidus exhorruerit, & ad clementiam Imperatoris confugerit, ac [c] prece fusa & impetratâ jam veniâ militare jam cœperit, numquid homine liberato atque correcto character ille repetitur, ac non potiùs agnitus approbatur? An fortè minùs hærent sacramenta Christiana, quàm corporalis hæc nota, cùm videamus nec apostatas carere baptismate, quibus utique per pænitentiam redeuntibus non restituitur, & ideo amitti non posse judicatur? An ducenda de militia similitudo non fuit, cùm & Apostolus de agonisticis certaminibus clamet & apertè dicat, Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit?

30. Et hæc quidem alia quæstio est, * utrùm & ab iis qui numquam fuerunt Christiani possit baptismus dari: nec aliquid temere inde affirmandum est sine auctoritate tanti concilii quantum tantæ rei sufficit. De iis verò qui ab Ecclesiæ unitate separati sunt, nulla jam quæstio est, quin & habeant & dare possint, & quin perniciosè habeant perniciosèque tradant extra vinculum pacis. Hoc enim jam in ipsa * totius orbis unitate discussum, consideratum, perfectum, atque firmatum est. Sed si nos malè facimus, ipsi explicent, quomodo sacramentum baptizati non possit amitti, & sacramentum ordinati possit amitti: quoniam dicunt, *Recedens ab Ecclesia baptismum quidem non amittit, jus dandi tamen amittit.* Si enim utrumque sacramentum est, quod nemo dubitat; cur illud non amittitur, & illud amittitur? Neutri sacramento injuria facienda est. Si sancta malos fugiunt, utrumque fugiat: si sancta in malis inviolabiliter manent, utrumque maneat. Si dixerint, Baptismus in sola vera Ecclesia rectè datur: respondetur eis, Baptismus in sola vera Ecclesia rectè habetur. Cur non potest dari ubi non rectè datur, cùm possit haberi ubi non rectè habetur? An quia non habere aliud est, aliud non rectè habere? Sic & non dare aliud est, aliud non rectè dare? Sicut non rectè habet qui ab unitate discedit, sed tamen habet, & ideo redeunti non redditur: sic etiam non rectè dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat; & ideo quod ab eo accepit, venienti ad unitatem non iteratur. Illi autem quod non rectè datur, datum non esse contendunt. Quòd si [d] alius quod non rectè habetur, haberi non posse contendat, nonne utrique reclamamus, & dicimus habere quidem, sed non rectè habere eum qui ab unitate discesserit? Si ergo volunt, ut audiat ille quod pariter reclamamus, ipsi nos audiant reclamantes, dare quidem, sed non rectè dare eum qui ab unitate discessit. Quapropter sicut redeunti non redditur quod foris habebat, sic venienti non repetendum est quod etiam foris acceperat. Unde consequenter intelligitur, perversitatem hominum esse corrigendam, sanctitatem autem sacramentorum in nullo perverso esse violandam. Constat enim eam in perversis & sceleratis hominibus, sive in eis qui intus sunt, sive in eis qui foris sunt, impollutam atque inviolabilem permanere: & quia dicuntur ea mali polluere, quantum in ipsis est dicuntur, cùm illa impolluta permaneant; sed in bonis permanent ad præmium, in malis permanent ad judicium. Nam & de Spiritu [e] qui nullo modo potest exstingui, dictum est tamen, Spiritum nolite exstinguere; id est, quantum in vobis est, nolite sic agere, tamquam conemini Spiritum exstinguere, aut tamquam Spiritum exstinctum deputetis: & nomen Dei nullo modo pollui potest, & tamen dictum est, Filius & Pater intrabant ad unam puellam, ut polluerent nomen Dei sui.

[e] 1. Thess. 5. 19. Spiritum nolite exstinguere, quomodo intelligendum

Amos 2. 7.

31. Nec ullo modo isti expedire se possunt, cùm eis proponitur, cur sanctitas sacramenti & haberi & dari possit ab eo quem intus sceleratum jam Deus damnavit, & tunc incipiat ab eo dari non posse, cùm ab hominibus damnatus fuerit, cùm tamen nec tunc eam possit amittere. Postremò cur Felicianus, quem cum Maximiano trecenti-decem damnaverunt, [f] & diu foris in sacrilegio, sicut ipsi in concilio suo * pronuntiaverunt, schismatis fuit, non solùm ipsum baptismum, sed etiam jus dandi non amisit? In honore quippe suo, sicut exierat, ita receptus est, cum his omnibus quos ipse foris positus baptizavit, nullo eorum rebaptizato: quia si aliquem eorum quos foris baptizaverat, rebaptizandum esse censerent, judicarent eum amisisse jus dandi cùm foris esset, & propterea consequens erat ut ipsum quoque iterum ordinarent, si illos iterum baptizarent. Sed cùm ad pacem Christi revocantur, calumniatores sunt: cùm paci Donati consulunt, dissimulatores sunt. Quid est hoc aliud, quàm quod eorum [g] Tichonius de illis ait, Quod volumus sanctum est?

* Bagaitano.

CAPUT XIV.

32. Ut quid ergo Parmenianus inani jactantiâ exsultat, & dicit, *Numquam divinæ legis censura patietur, ut vivificare quemquam mortuus possit, curare vulneratus, illuminare cæcus, vestire nudus, & mundare pollutus?* Dominus enim suscitat mortuos, Dominus curat vulneratos, Dominus illuminat cæcos, Dominus vestit nudos, Dominus mundat pollutos. Quid sibi arrogat quæ hominis non sunt? Itane vivi sunt apud eos qui non peccant, ut etiam vivificare posse dicantur; cùm incrementum dare non possint? Ego, inquit Apostolus, plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

Psal. 145. 8.

1. Cor. 3. 6.

[a] Sic Gallicani codices. At editi, *& extraordinariè, non in monetis publicis aurum vel argentum, sed æs percutiendo signaverint.*
[b] Lov. *cogetur inferri.* Verbum *inferri* abest ab aliis libris, & pro *cogetur*, in Vaticanis MSS. est *congeretur.*
[c] Gallicani MSS. *ac pace facta.*
[d] Editi, *Quod si aliquid quod non rectè habetur, haberi non posse contendant, nos utrimque reclamamus.* Emendantur à MSS.
[e] Vaticani MSS. *Spiritu-sancto.*
[f] Editi, *qui & diu foris in sacrilegio . . . schismaticus fuit.* At MSS. prætereunt *qui*; & loco *schismaticus*, habent *schismatis.*
[g] In editis, *magister Tichonius.* Abest *magister* à MSS.

Quando dat vitam mortuo, qui incrementum A dare non potest vivo? *Johan. 5. 21.* Sicut enim Pater suscitat mortuos & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat. Itane apud illos sani sunt, ut possint etiam curare non sanos? Quid aliud isti, quàm se benedicendos pro Domino opponunt? Sed ab eis nullo modo seducuntur, qui non in homine, sed in Deo sperantes cantant, *Psal. 102. 2.* Benedic anima mea » Dominum, & noli oblivisci omnes retributiones » ejus, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, » qui sanat omnes languores tuos. Si omnes languores ipse sanat, nullum relinquit quem Parmenianus sanare [a] se dicat. Tantáne apud illos lumina sunt, ut illuminare etiam possint? Quod nec illi, quo in natis mulierum major surrexit nemo, Johanni Baptistæ Johannes Evangelista concedit, de quo ait, *Johan. 1. 8.* Non erat ille lumen, sed ut testimo- » nium perhiberet de lumine. Erat lumen quod il- » luminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Si omnem hominem illud lumen illuminat, nullum relinquit quem Parmenianus illuminare se dicat. *Lumen illuminatū & lumen illuminans.* Quia etsi sancti homines, secundùm quemdam modum dicuntur luminaria: alia tamen sunt lumina illuminata, aliud lumen illuminans, quod illud est de quo idem Johannes Baptista dicit, *Johan. 1. 16.* Nos omnes de plenitudine ejus accepimus. Nudos autem quis vestit, nisi qui dicit, *Luca 15. 22.* Proferte illi stolam primam: & qui corruptibile hoc induet incorruptionem, *1. Cor. 15. 53.* & mortale hoc induet immortalitatem? Et [b] hoc quisquam divino indumento aliquem vestire dicitur, cui D magnum est si vestiri ipse mereatur? Jam porrò emundare pollutum se audeat dicere, si priùs audet se dicere non esse pollutum. Mundati enim sumus per gratiam Dei; sed nec tunc quidem mundabimus aliquem, cùm fuerit perfecta nostra mundatio: quanto minùs modò, cùm corpus quod corrumpitur aggravat animam? *Prov. 20. 9. sec. LXX.* Quis enim castum glorietur se habere cor, aut quis glorietur mundum se esse à peccato? Mundare quippe atque sanare, in spiritalibus rebus tantumdem valet. E Sicut autem spe salvi facti sumus, ita spe mundati sumus in perfecta salute & in perfecta munditia. Quomodo ergo sanare & mundare jam possumus, qui nec tunc poterimus, cùm omni modo salvi & mundi fuerimus? *Sed Deus,* inquit, *hoc per hominem facit.* Facit sanè, sed fecit & *Matth. 10. 14.* per Judam, quem ad Evangelium prædicandum cum ceteris misit: fecit & per Pharisæos in eis, qui bona quæ per eos audiebant ipsi faciebant, F cùm illi non facerent quæ dicebant. Postremò cur iniqui & scelerati eorum, sive cùm latent, sive cùm pro [c] pace Donati tolerantur, vivificant, curant, illuminant, mundant? An ipsi non sunt mortui, vulnerati, cæci, polluti? An ideo non apud eos cæci cæcos ducentes simul in foveam cadunt, *Matth. 15. 14.* quia non ipsos, sed Deum quem prædicant, illi audiendo & obtemperando sectantur? Ita sanè, sed tunc prædicant Deum, si cum Christo colligunt: quicumque verò cum illo non colligunt, spargunt; Donatum prædi- G cando, non Deum: cæci cæcos sequendo simul in foveam cadunt. Sed de quæstione baptismi latius aliquid Domino adjuvante tractabimus, *Lib. 1. De baptismo, cap. 1.*

A cùm de omnibus testimoniis sanctarum Scripturarum, quæ nobis objicienda credidit, Parmeniano [d] responderimus. Qui verè ipse adæquat proximos sibi eversione iniquitatis, qui eis tam malum propinavit errorem, ut non pro pace, sed pro divisione & disscissione non solùm loquatur ipse, sed etiam divinos libros loqui persuadeat.

CAPUT XV.

33. SED inter multa miror hominem, cùm ageret non posse haberi baptismum nisi acceptum, nec posse accipi sine dante, interpo- B suisse ex Evangelio testimonium, *Johan. 3. 27.* *Non potest,* inquit, *accipere homo quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo.* Posset enim aliquis eorum verborum inscius, cùm cœpisset iste dicere, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi:* ante quàm dixisset, *de cælo*, putare illum dicturum à Donato fuisse, aut à Parmeniano, aut ab aliquo de parte Donati, aut omnino ab ipsa parte Donati. Agnosco Evangelium, & illic scriptum esse recenseo, *Non potest homo accipere quid-* C *quam, nisi datum fuerit illi de cælo.* Sed numquid Donatus est cælum? Numquid Parmenianus est cælum? Numquid pars ipsa Donati? Illa verò non est cælum, non est in cælo. Qui enim ait, *Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo:* numquam diceret, nisi datum fuerit illi de sole, aut de luna, aut de stellis, quæ tamen in cælo sunt: quanto minùs diceret, nisi datum fuerit illi de parte Donati, quæ non solùm non est cælum, nec est in cælo, sed nec in regno D vult esse cælorum. Nec illud procul dubio diceret, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi de Ecclesia: ipsa enim Ecclesia de cælo accipit. Si autem diceret, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei ab homine justo: irruerent quidem isti frontosi, & se justos esse proclamarent, ut ab eis acciperet qui vellet accipere: nec nos quæstionem faceremus, utrùm justi essent an non; sed inter eos E esse vel latentes injustos facilè ostenderemus ex quibusdam proditis & exclusis; [e] & tamen eos non improbaremus, nec diceremus non datum vel non acceptum, quod datum & acceptum esset à talibus. Sed & hoc falsò diceretur, Non potest homo accipere quidquam nisi datum fuerit ei ab homine justo. Ipse enim justus à quo alter accipit, quæro à quo acceperit. Si & ipse à justo homine, & de illo ita quæro, donec ab ipso capite ordinis humani ad aliquem perveniam, qui F non ab homine acceperit; atque ita falsum esse doceam, quòd non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei ab homine datum.

34. Quid autem agunt isti nescientes [f] per Evangelicum testimonium, nisi ut homines admoneantur ut aliquando evigilent, atque advertant verè non homines esse adtendendos, cùm sanctum aliquid homo accipere desiderat, sed illum solum qui de cælo dat homini; quia *non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo?* Quòd si dixerint, De cælo quidem ac- G cipit, non de homine, sed tamen per hominem: quæro per qualem. Si per justum tantùm; non habent illi qui apud eos ipsos per latentes iniquissimos acceperunt: si & per injustum; quæ

[a] Sic MSS. At editi, *infirmitates tuas:* & infrà, *sanare debeat;* pro, *sanare se dicat.*
[b] Vaticani & è Gallicanis nonnulli MSS. *Et homo quisquam.*
[c] Am & MSS. *pro Donati parte.*
[d] MSS. *respondebimus.* Vaticani autem sic prosequuntur: *quem verè ipse adæquat proxima sibi eversione &c.*
[e] Gallicani quidam MSS. *nec tamen eos uti probaremus.*
[f] Editi, *nescientes Evangelicum testimonium:* omisso *per*, quod ex MSS. restituimus.

causſa

caussa ergo est ut aliquem rebaptizent? Si per A injustum non nisi latentem; non habent, quos baptizavit manifestus satelles Gildonis Optatus: si & per injustum etiam manifestum, qui tamen nondum damnatus & ab Ecclesiæ communione projectus sit; non habent illi quos Felicianus Mustitanus, cùm ab eorum communione foris esset, in Maximiani schismate baptizavit, quos tamen nunc cum illo regressos nemo rebaptizat. Postremò si homo, quamvis de cælo, non tamen nisi per hominem potest accipere quidquam: B quæro ipse Johannes Baptista, qui hoc ait, per quem hominem acceperat, quod utique de cælo acceperat? Et non invenitur: [a] atque ita à se testimoniis prolatis mala caussa convincitur. Quia etsi dicat Filius accepisse se à Patre, & Spiritum-sanctum de suo accipere, non quasi gradatim, sed sicut ipse exposuit dicens, Quia omnia quæ habet Pater mea sunt, ideo dixi, de meo accipiet: posse tamen hominem non interposito homine divinitus aliquid accipere, exemplo suo C Johannes ipse testatur, & tot sancti ante quàm Dei Filius homo fieret, & postea quàm resurrexit & adscendit in cælum, centum viginti homines simul congregati erant, quos nullo homine in terra manum imponente, de cælo veniens Spiritus-sanctus implevit: & constituto jam ordine Ecclesiæ, Centurionem Cornelium ante ipsum baptismum, ante impositionem manûs, cum eis qui secum erant eodem Spiritu-sancto repletum, D Petrus ipse miratus est. Nemo ergo accipit sine dante: sed quod pertinet ad baptismi sanctitatem, adest Deus qui det, & homo qui accipiat, sive per se ipsum donante Deo, sive per angelum, sive per hominem sanctum, sicut per Petrum, sicut per Johannem; sive per hominem iniquum, sicut per tam multos vel latentes vel manifestos, quos ante tempus de messe colligere servi patrisfamilias prohibentur, & quos velut paleam frumenta Dominica usque ad tempus ventilationis E corde interim separati non temeritate corporaliter deserunt, sed pietate spiritaliter ferunt.

35. *Qui*, inquit, *malè credidit, consequi non potest baptismi sacramentum; quia scriptum est, Perversum non potes adornare.* Quid si ergo apud eos quispiam baptizatus fuerit, qui putaverat, verbi gratiâ, Christum ex eo esse cœpisse, ex quo secundùm carnem de virgine Maria natus est; postea veritatis sermone commonitus, cùm comperisset ipsum esse de quo Johannes F ait, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum; de quo consequenter ait, Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: fateretur eis suum pristinum errorem, atque in eo se fuisse cùm baptizaretur sollicitus indicaret, juberent eum denuo baptizari? Numquam utique facerent: sed hominis imperitam simplicitatem carnali opinione priùs [b] depravatam, veritatis ratione correctam gratularentur: aut si etiam talis perversitas pertina- G citer ei defendenda videretur, & diu reluctatus neque correctus, etiam de Ecclesia pelleretur, & postea cognita veritate remearet, pænitentiâ utique curandum esse censerent, non iteratione baptismatis vulnerandum; quamvis hoc in corde se habuisse fateretur etiam illo tempore quo apud ipsos fuerat baptizatus. Perversum ergo non potes adornare, quia non ei ad ornamentum valeret sacramentum quod acceperat, si in fide perversa persisteret, sed potiùs ad supplicium: cùm tamen ipsum sacramentum per se, etiam in perverso quem non ornabat, sed judicabat, integrum permaneret; & ideo nullo modo esset illius sacramenti violanda sanctitas, etiam cùm esset illius hominis corrigenda perversitas.

CAPUT XVII.

36. Audet etiam Parmenianus nobis exempla divina proponere, quibus se arbitratur ostendere, quærendum esse hominem sanctum, à quo accipi debeat sacramentum. *Ipse*, inquit, *Dei Filius, ipse dominus Iesus Christus, à quo principium spiritalis baptismi exortum est, cùm secundùm voluntatem Patris baptizandus esset, utrumne ad Pharisæos perfidos atque profanos, an ad sanctissimum Iohannem venisse monstratur?* At si hoc exemplo invitamur ad accipiendum baptismum, inferiorem nobis à quo baptizemur debemus inquirere; quando quidem Dominus ab eo baptizatus est, qui se ab ipso Domino baptizari debere prædixerat, & qui se indignum corrigiam calceamenti ejus solvere testabatur. (*Matth.* 3. 14.) Quin immò, ut intermittam inquirere diligentiùs, cur ipse Salvator noster baptizari voluerit, quia certè aliquâ caussâ voluit; propterea fortasse, cùm se ipse posset tinguere, qui etiam suum baptizatorem poterat baptizare, voluit Dominus à servo, & ille per quem facta sunt omnia ab illo qui factus est inter omnia, baptizari, ut & doceret humilitatem, & ostenderet non interesse quis à quo baptizetur, dum eo baptismo quo baptizandus est baptizetur. (Baptizari à servo suo cur Christus voluerit.) Nec à Pharisæis dedignaretur ille baptizari, si haberent hujusmodi baptismum, quo ille certi sacramenti gratiâ voluit baptizari. Nam & cùm circumcidendus esset, numquid Johannes quæsitus est? Hoc enim à Judæis fieri jam solebat. Et cùm pro illo esset offerendum legale sacrificium, numquid devitatum est illud templum, quod ab eo vocatur spelunca latronum? (*Matth.* 21. 13. *Luca* 19. 46.) Quò certè & boni intrabant & mali: nec bonis oberant mali, quoniam Dominus qui ait, Sancti estote, quia ego sanctus sum, ita inviolabiliter facit sanctos suos versari inter malos, [c] ut custodiant eam quam accipiunt sanctitatem, quemadmodum ipse Dominus Jesus nulla contagione malignitatis in Judæorum gente pollutus est, (*Levit.* 11. 49.) neque cùm illa prima sacramenta secundùm perfectam humilitatis viam factus sub lege suscepit, neque cùm postea discipulis electis cum suo traditore usque ad extremum osculum vixit. Ejus enim exemplo, non solùm non [d] facientis mala, sed etiam non consentientis ulli malitiæ, inter paleam frumenta secura sunt, quia neque talia faciunt, neque consentiunt facientibus, etiam si in eadem segete usque ad messem, in eadem area usque ad ventilationem, intra eadem retia usque ad separationem quæ in littore futura est, boni tolerent malos. Sed isti sunt verè cæci duces cæcorum, qui & in numero suorum tam multos malos vident, & viam pacis non vident; & ut se non

[a] In editis post; & non invenitur, proximè sequebantur verba, *Posse tamen hominem non interposito homine divinitus aliquid accipere*: ac deinde, *atque ita à se testimoniis prolatis*. &c. Locum redintegramus ex Vaticanis MSS.

[b] In MSS. *priùs pravam.*

[c] Sic Vaticani MSS. At editi, *si custodiunt.*

[d] Editi, *non facientes mala, sed etiam non consentientes.* Emendantur ex MSS.

ad sustinendum invicem propter unitatis vinculum, sed ad dividendum ab invicem propter schismatis sacrilegium sequantur homines, persuadent.

Caput XVIII. 2. Par. 19. 2.

37. At enim dictum est per Prophetam regi Josaphat, *O rex Iosaphat, si peccatorem tu adjuvas, aut eum quem Dominus odit tu diligis, propterea fuit super te ira Domini.* Quis enim nostrûm dicit peccatorem adjuvandum, ad hoc utique in quo peccare vult; sicut ipse Achab [a] quem adjuvabat Josaphat, eundo cum illo in prœlium, (3. Reg. 22. 18. &c.) cùm ille Micheæ prophetæ veracia verba contemneret? Et tamen nec sic obfuit innocentiæ regis Josaphat pessimum meritum regis Achab: quia illum Dominus ad se exclamantem à periculo bellico liberavit, illum autem sacrilegum contemtorem in manus hostium venire permisit. Et si quid Josaphat periculi expertus est, quod ei Propheta indicat ab ira Dei fuisse, non alieno meruerat peccato, sed suo; quia sicut ei dictum est, peccantem adjuvabat: sed apud Deum cetera ejus bona facta prævaluerunt. Sic enim dicitur ei: (2. Par. 19. 2.) Peccatorem adjuvisti, & ei contra Dominum amicus es, & in hoc super te ira à facie Domini. Sermones Dei boni in universis sunt tecum, quoniam abstulisti lucos de terra, & parasti cor tuum ad requirendum Deum. Qui autem versatur in Ecclesia Dei, ubi sunt & illi qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi, (Philip. 1. 15.) qui per invidiam & contentionem Christum annuntiant, non castè: [b] & dicit, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; & in hoc gaudeo, sed & gaudebo: impollutus inter eos atque integer permanet, quia non eis ad sua quærenda consentit, cùm hoc culpet atque reprehendat; nec eos ad peccandum, sed ad hoc adjuvat, unde Christus latiùs prædicetur, & ab his qui audiunt & faciunt per eos qui quod dicunt non faciunt, Christo credatur, in Christo speretur, Christus diligatur. Talibus enim præcipit idem Apostolus dicens, (2. Cor. 6. 14.) Nolite conjungi cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Quæ communicatio est luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum simulacris? Vos enim (Lev. 26. 12.) [c] templum Dei vivi estis. Dicit enim, quia inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens. Quæ verba isti carnaliter sentientes, per tot divisiones se ipsos minutatim in ipsa una Africa concidunt. Non enim intelligunt neminem conjungi cum infidelibus, nisi qui facit peccata Paganorum, vel talia facientibus favet; nec quemquam fieri participem iniquitatis, nisi qui iniqua vel agit vel approbat. Quis autem communicat tenebris, nisi qui per tenebras consensionis suæ dimisso Christo sequitur Belial? Quis ponit cum infidelibus partem suam, nisi qui ejus infidelitatis fit particeps? Ita enim templum Dei esse desinit, nec se aliter (Phil. 2. 15.) simulacris adjungit. Qui autem sunt templum Dei vivi, & in medio nationis tortuosæ ac per-
A versæ apparent sicut luminaria in mundo verbum vitæ habentes, nihil eos quod pro unitate tolerant inficit: nec angustantur, quia in illis habitat & deambulat Deus: & exeunt de medio malorum, atque separantur interim corde; ne fortè cùm id facere per seditionem schismatis volunt, priùs à bonis spiritaliter, quàm à malis corporaliter separentur.

Caput XIX. 1. Reg. 2. 30.

38. Quod ergo scriptum est Deum dixisse, *Eos qui me clarificant, clarificabo; & qui me sper-* B *nit, spernetur:* ipsi maximè nolunt intueri. Quomodo enim clarificant Deum, qui dicunt per orbem terrarum impleri non posse ejus promissa, quæ promisit patribus nostris, Abrahæ, Isaac, & Jacob, quæ per Prophetas tantò antè prænuntians, exhibuit per Unicum suum, qui factus est ei ex semine David secundùm carnem, (Rom. 1. 2.) ut in illo, id est, in semine Abrahæ benedicerentur omnes gentes: qui dicunt ipsum Dei Filium frustra dixisse, Sinite utraque crescere usque ad messem: (Matth. 13. 30.) C quasi falsus fuerit, aut ipse fefellerit, cùm sola zizania per mundum creverint; frumenta verò præter partem Donati, in toto terrarum orbe defecerint: quomodo ista sentientes glorificant Deum, cùm scriptum sit, In latitudine gentis gloria regis, (Prov. 14. 28.) in diminutione autem populi contritio principis? Aut quomodo non spernunt Deum, qui baptismum ejus in eis quorum caussam non audierunt, & de quibus nullo modo judicare potuerunt, incredibili temeritate impie- D tatis exsufflant, & sibi audent arrogare quod Dei est; à se damnatos in honoribus integris pro Donati pace recipiunt, & à se inauditos contra pacem Domini detestantur; baptisma in illis terrarum partibus per Apostolos traditum periisse contendunt, & per Felicianum apud Maximianistas traditum non periisse [d] concedunt? Jam verò quomodo Catholici non clarificant Deum, qui promissa ejus nullis hominum sceleribus, quo minùs implerentur, impediri posse confidunt; qui E sacramenta ejus ita debitâ veneratione prosequuntur, ut ea si etiam ab indignis tractata fuerint, illis sua perversitate damnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrent?

Caput XX. Ephes. 5. 11.

39. *Iterum*, inquiunt, *scriptum est, Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim fiunt ab ipsis latenter, turpe est & dicere.* Jam ipsa verba quemadmodum intelligenda sint diximus, quia non communicare est non consentire: quod propter F Ecclesiæ disciplinam parum est, nisi etiam redarguantur, ut corrigi possint. Sed hæc salvâ pace facienda sunt, & quantum admittit officium conservandæ unitatis, ne simul eradicetur & triticum.

Caput XXI. 1. Tim. 5. 22.

40. *Iterum ad Timotheum idem Apostolus, Ne, inquit, communicaveris peccatis alienis, te ipsum castum custodi.* Docuit ex consequenti, quemadmodum quod priùs dixit, intelligendum sit. Qui enim se ipsum castum servat, non communi- G cat peccatis alienis. Si enim communicat, consentit: si consentit, corrumpitur: si corrumpitur, castum se non servat. Sed sanè tandem aliquando evigilavit Parmenianus, & adtendit quid diceret Tichonius, sed frustra: statim quippe amore sententiæ suæ contra veritatem oculos clausit,

[a] Sic MSS. Editi verò, *quando adjuvit.*
[b] Unus Divionensis cod. *ut ait Apostolus, sive per &c.*
[c] In MSS. hîc & infrà, *templa Dei vivi,*
[d] Editi, *contendunt.* Meliùs MSS. *concedunt.*

Ait enim, *Numquid, frater carissime, non polluunt* A *alios aliena peccata, & hoc est facinorosis non communicare, licèt cum ipsis convenias, eorum facta non facere?* Et tamen non totum dixit. Parum est enim eorum facta non facere, nisi displiceant: parum est ut displiceant, nisi redarguantur. Aliud enim est non facere, aliud non communicare, id est, non consentire facientibus, aliud etiam redarguere. Cur ergo ubi videre cœperat, statim se avertit, & usque in finem noluit pervenire, & vix trientem de toto posuit? An sicut de populo fe- B cerunt, & sententiam veritatis præcidendam putavit? Nos dicimus, quòd qui non facit malum, nec facienti consentit, & facientem arguit, firmus atque integer inter iniquos tamquam frumentum inter paleas conversatur. Ille autem tantummodo ait, *eorum facta non facere*. Et tertiam tamen de tota sententia particulam quemadmodum refellat videamus.

41. *Quod contra legem esse divinam*, inquit, *nullus qui legem veneratur, ignorat.* Adhuc ista C verba communiter dici possunt. Potest enim & alius dicere, *Quod secundùm legem esse divinam, nullus qui legem veneratur ignorat.* Sed opus est probare, non dicere. Adtendamus ergo quemadmodum probet. *Quid enim prodest*, inquit, *innocentiam custodisse, si cum reis mixtus est & obnoxiis?* Sanè si ita est, * innocentiam custodisse non prodest, sed innocentia custodita non est. Mixtus enim reis & obnoxiis, nisi per conscientiæ maculatam consensionem, nullus rectè dici po- D test. Qui verò implet quod scriptum est, Justo nihil placet iniquum: ubilibet eum versari quælibet necessitas cogat, misceri iniquitatibus non potest. *Vel quomodo*, inquit, *incorruptus poteris permanere, si corruptis sociaris?* Ita planè, si sociatur, id est, si mali aliquid cum eis committit, aut committentibus favet: si autem neutrum facit, nullo modo sociatur. Porrò si addat tertium, ut non sit in vindicando piger, sed vel corripiat justus in misericordia & arguat, vel etiam, E si eam personam gerit, & ratio conservandæ pacis admittit, coram omnibus peccantes arguat, ut ceteri timeant; removeat etiam vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipsa communione sacramentorum, & hæc omnia cum dilectione corrigendi, non cum odio persequendi *, plenissimum officium, non solùm castissimæ innocentiæ, sed etiam diligentissimæ [a] severitatis implevit. Ubi autem cetera impediuntur, illa duo semper retenta incorruptum castumque custodiunt, ut F nec faciat malum, nec approbet factum.

CAPUT XXII. 1. Cor. 5. 6.

42. SED tamen videamus unde iste doceat quod affirmat, *Cùm scriptum sit*, inquit, *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Dixit hoc Parmenianus, atque abiit: nec ei nunc ostendi potest, in parte Donati, non solùm modicum fermenti, sed multum veneni ex illis ovis aspidum ruptis, & prævalidis jam serpentibus pro Primiano damnatis, & ad Primianum [b] iterum revocatis. Sed correcti sunt, inquit. Deo gratias. Si verum est, non invideo, atque utinam id perfectè fiat. Si enim à Maximianistis redire ad partem Donati, nonnullus correctionis est [c] gradus: quanto verior perfectiorque correctio est, ab ipsa parte Donati ad unitatem catholicam remeare? Et Tichonius quidem multa dixit, quæ illis temporibus, & sicut interior noverat, quàm non modico, sed multo fermento, totam suam massam nollent fateri corruptam, qui totum orbem terrarum peccatis Afrorum fermentatum esse criminarentur. Sed ego istos miror, si adhuc eis placet hæc [d] Apostolica verba sic intelligere, ita eos Optatum Gildonianum velle defendere, ut nec modicum fermenti eum fuisse [e] concedant. Quòd si vel hoc concedunt, quàm magnam putant esse massam suam, ut non potuerit tota corrumpi? aut si in eis solis tota corrupta est, quibus placet Optatus; experti discant intelligere quod legunt, quia inest tota massa ad quos pertinet quod dicitur totum, sive bonum, sive malum: ad eos pertinet qui consentiunt; ad eos autem qui non consentiunt, omnino non pertinet: & ideo disciplinâ ecclesiasticâ corrigendum est, ne ad multos persuadendo perveniat: quod ubi fieri permittit ratio pacis, & non fit, ipsa negligentia culpam trahit, & in periculo consentiendi est per desidiam corrigendi.

CAPUT XXIII. Levit. 10. 9.

43. Ex qua regula & illud [f] intelligendum est, quod consequenter opponit, dicens esse scriptum, *Sit vobis legitimum æternum in progenies vestras, dividere in medio sanctorum & irreligiosorum, & in medio mundorum & immundorum.* Tanto enim quisque meliùs hoc facit, quanto magis in Ecclesia proficit. Cùm enim crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Et quamvis inter utrumque jam servi patris-familiâs cognitione dividerent atque distinguerent; jubentur tamen ea sinere crescere, & hoc usque ad messem. Sed hæc hactenus: ea enim quæ restant, aliquanto diligentiùs ab alio exordio considerada atque tractanda sunt.

[a] Plures MSS. *severitas*, supple *innocentia diligentissima*.
[b] Am. Er. & aliquot MSS. *& ad Primianum tertium revocatis*.
[c] Editi, *est modus*. Nostri autem Gallicani MSS. simul cum Vaticanis habent, *est gradus*. Hanc lectionem in margine Amerbachianæ editionis annotatam, eligendam ducebat Henricus Gravius, si modò exstaret in MSS.
[d] MSS. *hæc epistolæ verba*.
[e] Sic MSS. At editi, *contendant*.
[f] Editi, *intuendum est*: mendosè.

LIBER TERTIUS.

Reliqua tractantur loca Scripturæ quæ Parmenianus objectabat.

CAPUT I.

CUM omnis pia ratio & modus ecclesiasticæ disciplinæ unitatem spiritûs in vinculo pacis maximè debeat intueri, quod Apostolus sufferendo invicem præcipit custodiri, (Ephes. 4. 3.) & quo non custodito [a] medicina vindictæ non tantùm superflua, sed etiam perniciosa, & propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes jactantiâ sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certè dividere affectant, superbiâ tumidi, pervicaciâ vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidæ severitatis obtendunt, & quæ in scripturis sanctis salva dilectionis sinceritate & custodita pacis unitate, ad corrigenda fraterna vitia [b] mordaciori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis & ad occasionem præcisionis usurpant, dicentes, *Ecce ait Apostolus, Auferte malum ex vobis ipsis.* (1. Cor. 5. 13.) *Quod malum utique si integris*, inquiunt, *non obesset, nec juberetur auferri.*

2. Interim videamus ne fortè non frustra non dixerit Apostolus, Auferte malos à congregatione vestra; sed, *Auferte malum ex vobis ipsis*: quia cùm quisque impeditur ab Ecclesiæ congregatione malos homines separare, si ex se ipso auferat malum, non eis corde miscetur; atque ita spiritaliter non solùm conjungitur bonis, sed etiam separatur à malis. (2. Retract. cap. 7.) Sic enim in illo loco ad Timotheum cùm dixisset, Neque communicaveris peccatis alienis: (1. Tim. 5. 22.) tamquam ille diceret, fieri posse, ut aliquos malos ab Ecclesiæ congregatione separare non posset, & ideo tolerare cogeretur; tamquam consilium dans quemadmodum peccatis eorum non communicaret, Te ipsum, inquit, castum custodi. [c] Nam malis malus misceri potest, bonus autem nullo modo, quamvis cum eis in una congregatione versetur. Ita & hîc ad Corinthios cùm dixisset, Quò enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? (1. Cor. 5. 12.) Ne fortè turbarentur aliquâ malorum numerositate, sic permixtis frumentis, ut sine illorum vexatione colligi separarique non possent: *Auferte*, inquit, *malum ex vobis ipsis*: ut si fortè non possent auferre malos à congregatione sua; auferendo malum ex se ipsis, id est, non cum eis peccando, nec eis ad peccandum consentiendo aut favendo, integerrimi inter eos & incorruptissimi versarentur: Quia per malum suum malis quisque consentit. Si autem à se ipso auferat malum, alieno malo non est unde consentiat. Quapropter quisquis etiam contemserit Ecclesiæ Dei disciplinam, ut malos cum quibus non peccat, & quibus non favet, desistat monere, corrigere, arguere, [d] & si talem gerit personam, & pax Ecclesiæ patitur, etiam à sacramentorum participatione separare, non alieno malo peccat, sed suo. Ipsa quippe in tanta re negligentia grave malum est: & ideo, sicut Apostolus monet, si auferat malum à se ipso, (1. Cor. 5. 13.) non solùm auferet audaciam committendi, aut pestilentiam consentiendi; sed etiam pigritiam corrigendi, & negligentiam vindicandi, adhibitâ prudentiâ & obedientiâ in [e] eo quod præcipit Dominus, ne frumenta lædantur. Eâ quippe intentione quisquis inter triticum zizania toleraverit, auferendo à se ipso malum, non eis communicat: & ea distinguit ac judicat interim ad diem; non enim novit quid cras futurum sit: & ideo dilectione servata, non sine spe correctionis vindicandum est, quidquid [f] etiam cogit necessaria severitas vindicari. Quod ut satis appareat, totum ipsum epistolæ Apostolicæ locum diligentiùs tractemus.

3. Quid vultis, inquit? In virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis? (1. Cor. 4. 21.) Jam hîc apparet eum loqui de vindicta, ad cujus significationem virgam nominavit. Numquid tamen & virga sine caritate est, quia ita contexuit, In virga veniam ad vos, an in caritate? Sed quod sequitur, spiritu mansuetudinis: admonet intelligi, quia & virga caritatem habet. Sed aliud est caritas severitatis, aliud caritas mansuetudinis. (Caritas duplex, severitatis, & mansuetudinis.) Una quidem caritas est, sed diversa in diversis operatur. Omnino, inquit, auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec in gentibus, ita ut uxorem patris sui quis habeat. (1. Cor. 5. 1.) De tam immani facto videamus quemadmodum eos sævire præcipiat. Et vos, inquit, inflati estis, & non potiùs luctum habuistis, ut tolleretur de medio vestrûm qui hoc opus fecit. (Ibidem v. 2.) Quare luctum potiùs, & non iram, nisi quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra? (Ibid. 26.) & non luctum, quia tollebatur; sed luctum, inquit, ut tolleretur; id est, ut lugentium dolor ad Deum adscenderet, & ipse tolleret hoc opus de medio eorum, sicut ipse sciret, ne fortè illi per humanam imperitiam eradicarent & triticum. Cùm ergo ad talem vindictam necessitas cogit, humilitas lugentium debet impetrare misericordiam, quam repellit [g] superbia sævientium: nec illius ipsius qui de medio fratrum tollitur debet negligi salus; sed ita agendum est, ut ei talis vindicta sit utilis; & agendum voto & precibus, si corrigi objurgationibus non potest. Ideoque sequitur &

[a] Sic MSS. At editi, *medicinæ vindicta.*
[b] Editi, *moderatiori.* Aptiùs MSS. *mordaciori.* Loquitur quippe de iis Scripturæ locis, quibus acriorem vitiorũ correptionem præcipientibus abutebantur Donatistæ ad suadendam separationem à malis.
[c] Omnes MSS. *Nec enim malis nisi malus misceri potest.*
[d] Sic MSS. Editi verò, *si etiam talem gerit personam, & pax Ecclesiæ patitur, ut etiam à sacramentorum participatione quempiam possit separare, non alieno malo peccat, sed suo.*
[e] Lov. *eo quod*: omissâ particulâ, *in.*
[f] Ita MSS. At editi, *quidquid corrigi vel vindicari necessaria severitas postulat.*
[g] Vox *sævientium* restituitur ex codicibus Vaticanis. In aliis quibusdam MSS. legitur, *superbiens animus.* Vide infrà cap. 2. n. 5. ubi rursum *humilitas lugentium* contra *superbiam sævientium.*

„ dicit, Ego quidem absens corpore, præsens au-„ tem spiritu, jam judicavi quasi præsens eum qui „ sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu „ Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum „ virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere hu-„ jusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus „ salvus sit in die Domini. Quid ergo agebat Apostolus, nisi ut per interitum carnis saluti spiritali consuleret, ut sive aliquâ pœnâ vel morte corporali, sicut Ananias & uxor ejus ante pedes apostoli Petri ceciderunt; sive per pænitentiam, quoniam satanæ traditus erat, interimeret in se sceleratam carnis concupiscentiam? Quia ipse item dicit, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: inter quæ & fornicationem commemorat. Et iterum: Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Non tamen [a] ab eo fraternam separat caritatem, quem de fraterna congregatione præcipit separari. Hoc enim apertiùs ad Thessalonicenses dicit, Si quis autem „ non obaudit verbo nostro per epistolam, hunc „ notate, & non commisceamini cum illo, ut eru-„ bescat: & non ut inimicum eum æstimetis, sed cor-„ ripite ut fratrem. Audiant isti aliquando, & intelligant quemadmodum satagat caritas Apostolica, ut sufferentes invicem studeamus conservare unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam & hîc cùm dixisset, Et non ut inimicum eum æstimetis, sed corripite ut fratrem: tamquam ostendens cur hoc dixerit, continuò subjunxit, Ipse autem „ Deus pacis det vobis pacem semper in omni bono. Ita & de isto qui uxorem patris sui habuit, luctum potiùs indicit, & pacificam caritatem ubique commendat: sicut & de se ipso ait, Ne „ iterum cùm venero ad vos, humiliet me Deus, „ & lugeam multos ex his qui antè peccaverunt, „ & non egerunt pænitentiam super immunditia, „ & luxuria, & fornicatione quam gesserunt. Et paulò pòst ait, Prædixi & prædico sicut præsens „ secundò, & nunc absens his qui antè pecca-„ runt, & ceteris omnibus; quia si venero iterum, non parcam. Ideo lugendo [b] judicabat, ut Dei misericordia sine corruptione vinculi pacis, ubi salus tota consistit, contereret peccantes atque corrigeret; sicut de isto ipso qui cum patris uxore fuerat fornicatus, fecisse intelligitur. Nam non invenitur de quo alio significet in secunda epistola ad eosdem Corinthios, cùm ait: Nam „ ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi „ vobis per multas lacrymas, non ut contristemi-„ ni, sed ut sciatis dilectionem quam habeo abun-„ dantiùs in vos. Si quis autem contristavit, non „ me contristavit, sed ex parte, ut non onerem „ omnes vos. Sufficit ei correptio hæc quæ fit à „ multis, ita ut è contrario vos donetis, & conso-„ lemini, ne quando majori tristitiâ absorbeatur „ qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos, ut „ confirmetis in eum caritatem. Ad hoc enim & „ scripsi, ut cognoscam probationem vestram, si „ in omnibus obaudientes estis. Si cui autem ali-„ quid donaveritis, & ego. Nam & ego si cui donavi, propter vos, in persona Christi, ut non possi-„ deamur à satana: non enim ignoramus mentes „ ejus. Quid moderatius, quid diligentius, quid sollicitudine pia & paterna ac materna caritate plenius fieri aut dici potest? Sicut peccanti adhibet [c] emendationem, sic correcto, & conterenti atque humilianti in pænitentia cor suum, vult reddi consolationem; ne majori, inquit, tristitiâ absorbeatur. Sed quid illud quo conclusit istam sententiam, Ut non possideamur à satana? Non enim, inquit, ignoramus mentes ejus. Ipse est enim qui per imaginem quasi justæ severitatis crudelem sævitiam persuadet, nihil aliud appetens venenosissimâ versutiâ suâ, nisi ut corrumpat atque disrumpat vinculum pacis & caritatis, quo conservato inter Christianos, vires ejus omnes invalidæ fiunt ad nocendum, & muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia eversionis evanescunt.

CAPUT II.

4. SED etsi de aliquo alio in secunda ad Corinthios epistola locutus est Apostolus, & ibi tamen significavit quanta caritate in quemque debeat Ecclesiastica vindicta procedere. Hoc est illud quod isti non intelligentes inter calumnias suas solent habere præcipuum: *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* (Psal. 140. 5.) Quia verò isti non in misericordia emendare noverunt; & Cæciliani innocentiam sævis suspicionibus insectati sunt, & Optati Gildoniani potentiam fallacis oleo adulationis unxerunt. Nam si propter vinculum pacis iniquitatem Optati gementes lugentesque tolerarent, non utique pacem Christianam atque catholicam in [d] orbe terrarum, sanctamque unitatem disrumperent; aut certè à majoribus suis nefaria cæcitate disruptam ita dolerent, ut saltem apud se experti quàm multos malos pro pace Donati ferre cogantur, impacatas illorum calumnias pace suæ correctionis exstinguerent.

5. Sed & ad illius primæ ad Corinthios epistolæ consequentia redeamus. Cùm dixisset Apostolus, Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu: (1. Cor. 5. 5.) etiam atque etiam commendans humilitate lugentium hoc debere fieri, non superbiâ sævientium, continuò subjecit, Non bona gloriatio vestra: vel per exprobrationem pronuntiationis, Bona gloriatio vestra. Sic enim nonnulli, & maximè Latini codices habent, cùm eadem in utroque sententia teneatur. Non enim metuendum est, ne quis intelligat laudando eos dixisse, Bona gloriatio vestra: cùm & superiùs dixerit, Inflati estis, & non potiùs luctum habuistis: & hîc continuò subjungat, Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit: (1. Cor. 5. 6.) [e] quod ad ipsam inanis gloriationis corruptionem congruentiùs referri potest. Superbia quippe [f] ex vetustate primi hominis, qui superbiâ lapsus est, quasi fermentatâ & corruptâ mente facit elatos in [g] unam consparsionem, qui sibimet in eam simili jactantiæ vanitate consentiunt. Et gloriari qui-

[a] Am. Er. & MSS. *supernam separat caritatem, quem de superna congregatione* &c.

[b] Editi, *indicabat.* Meliùs MSS. *judicabat.*

[c] Editi, *adhibet damnationem, sic correcto atque contrementi . . . . vult reddere consolationem.* Aptiùs Vaticani codices, *adhibet emendationem.* Tum ceteri MSS. cum iisdem habent, *atque conterenti . . . . vult reddi consolationem;* excepto uno Divionensi, qui præfert, *atque convertenti.*

[d] Vaticani MSS. *in orbis terrarum sancta unitate disrumperent.*

[e] Sic Vaticani codices. At editi, *Quid ad ipsam . . . . referri potest?* minùs rectè.

[f] Editi, *velut ex vetustate.* Expungitur *velut* auctoritate codicis Casalini.

[g] Plures MSS, *in una consparsione, qui sibimet in ea.*

dem, non de peccatis suis, sed super alterius pec-
cata, tamquam ex comparatione innocentiæ suæ,
modicum videtur fermentum; quia de suis etiam
iniquitatibus gloriari, multum fermentum est:
sed & illud modicum totam massam corrumpit.
Cadit enim superbus merito superbiæ suæ, & in-
cipit etiam peccata sua defendendo velle gloria-
1. Cor. 10. 12. ri. Quod prævidens idem Apostolus ait, Qua-
propter qui se putat stare, videat ne cadat. Et
Gal. 6. 1. iterum, Si præoccupatus fuerit homo in aliquo
» delicto, vos qui spiritales estis, instruite hujusmo-
» di in spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum,
» ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, &
» sic adimplebitis legem Christi. Quid est lex Chri-
Johan. 13. 34. sti, nisi, Mandatum novum do vobis, ut diligatis
invicem? Quid est lex Christi, nisi, Pacem meam
Johan. 14. 27. do vobis, pacem relinquo vobis? Quod ergo
Gal. 6. 2. hîc dixit, Invicem onera vestra portate, & sic ad-
Ephes. 4. 2. implebitis legem Christi: hoc alio loco ait, Suf-
ferentes invicem in dilectione, studentes servare
unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam & in illo
Pharisæo modicum fermentum esse videbatur,
quia peccatorem non solùm non dolebat, sed su-
per ejus peccata de suis se meritis extollebat. Sed
descendit ille confitens peccata sua, justificatus
Lucæ 18. 14. magis quàm ille Pharisæus jactans merita sua:
quoniam qui se exaltat, humiliabitur, & qui
se humiliat, exaltabitur. Sequitur ergo Apo-
1. Cor. 5. 7. stolus, & dicit, Expurgate vetus fermentum,
ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Quid
est, ut sitis; & quid est, sicut estis: nisi quia
erant ibi tales, erant ibi non tales, quos ut ta-
les essent, exemplo talium commonebat? Ta-
men omnes in uno tamquam eosdem admonet,
ne illi qui tales erant, desperarent de his qui non-
dum tales erant, & eos ad compagem sui corpo-
ris non pertinere arbitrarentur, tamquam eos-
dem admonet cùm dicit, ut sitis sicut estis. No-
verant enim & illi qui jam sic erant, & admo-
nente Apostolo magis magisque nosse debebant,
sufferre illos qui nondum sic erant, ut sufferendo
invicem in dilectione, servarent unitatem spiritûs
in vinculo pacis, & invicem onera sua portan-
tes, implerent utique legem Christi, qua Domi-
nus noster Jesus Christus ad docendam humilita-
tis viam usque ad mortem crucis humiliari digna-
tus est, & tamquam medicus ægrotantes, ita cum
dilectione pertulit peccantes, de quibus dixerat,
Matth. 9. 12. Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus.
Statimque principale proposuit exemplum dicens,
1. Cor. 5. 7. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus:
ut tantæ humilitatis exemplo discerent expurgare
vetus fermentum, id est, quidquid in eis super-
biæ de veteri homine remansisset. Itaque, inquit,
» diem festum celebremus; non utique unam diem,
sed totam vitam: non in fermento veteri, neque
» in fermento malitiæ & malignitatis, sed in azy-
» mis sinceritatis & veritatis. Malitia quippe est &
malignitas velut de alieno peccato gloriari, quasi
tunc debeat de justitia sua quisque gaudere, cùm
alium justum esse non conspexerit. Sinceritas au-
tem & veritas est, etiam si proficit aliquis, memi-
nisse quid fuerit, & multo magis misereri lapso-
rum: quando quidem ipse erectus est à lapsu suo

A per Christi misericordiam, qui sine ullo suo pec-
cato se [a] pro peccatoribus humiliavit.

6. Sed ne perniciosè relinquantur, & quasi
dissimulanter negligantur aliena peccata, quod
non est minoris crudelitatis, quàm illud super-
biæ, sequitur & dicit, Scripsi vobis in epistola, Ibidem 9.
non commisceri fornicariis; non fornicariis hu- «
jus mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut ido- «
lis servientibus: alioquin debueratis de hoc mun- «
do exisse. Opus enim vestrum in hoc mundo il-
B lud est, ut peccatores Christo ad salutem lucre-
mini. Quod fieri non poterit, si eorum colloquia
convictumque fugiatis. Nunc autem, inquit,
scripsi vobis non commisceri. Si quis frater [b] no- «
minatur inter vos aut fornicator, aut idolis ser- «
viens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, «
aut rapax, cum ejusmodi nec cibum quidem si- «
mul sumere. Quò enim mihi de his qui foris sunt «
judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judi- «
catis? De his autem qui foris sunt Deus judica- «
C bit. Auferte malum ex vobis ipsis.

7. Ecce quemadmodum ad hanc sententiam
venit Apostolus, cujus ultimam particulam po-
nendam credidit Parmenianus, dicens esse scri-
ptum, *Auferte malum ex vobis ipsis. Quod*, in-
quit, *utique si bonis & integris non noceret, non ju-
beretur auferri.* Quæ autem superiùs dicta sunt,
unde ad hoc ventum est prætermisit, quibus uti-
que ad id quod persuadere cupiebat, separatio-
nem à malis fieri corporaliter oportere, poterat Ibidem 11.
D adjuvari dicente Apostolo, Cum hujusmodi nec
cibum simul sumere. Cur ergo non commemo-
ravit, quod ejus intentionem maximè adjuvare
posse videbatur? Cùm enim vehementer instet,
ut à malè viventibus corporalem separationem
faciendam esse persuadeat, cur non adhibet te-
stimonium Apostoli dicentis, Si quis frater, no- «
minatur fornicator, aut idolis serviens, aut ava- «
rus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum «
ejusmodi nec cibum simul sumere: nisi quia vi- «
E dit, si hoc diceret, posse sibi responderi, Itane
vos etiam fornicatores & idolis servientes aut non
habetis, aut eos ignoratis? Nullum avarum, aut
maledicum, aut ebriosum, aut rapacem inter vos
videtis & nostis? Cur ergo cum talibus contra
præceptum Apostoli, non solùm cibum mensæ
vestræ sumitis, sed etiam [c] cœnam mensæ Do-
minicæ communicatis? Hoc ergo Parmenianus,
quantum arbitror, evitare conatus est, ne sibi
responderetur; ut id non poneret quod pro ejus
F caussa validissimè sonare videretur: nam hoc epi-
stolæ Apostolicæ capitulum si [d] eum fugisset, &
ei non occurrisset, non ex ejus ultima parte po-
neret, *Auferte malum ex vobis ipsis.*

8. Sed nunc quia hoc diximus, fortasse isti au-
debunt negare haberi inter se avaros, aut male-
dicos, aut ebriosos, aut rapaces, & ipsum Opta-
tum, qui universæ Africæ notissimus fuit, quem
tam diu pertulerunt, quàm diu timuerunt, for-
tasse defendere conabuntur. Dicant ergo si pos-
G sunt, meliorem se atque purgatiorem habere
nunc Ecclesiam, quàm erat ipsa unitas beatissi-
mi Cypriani temporibus, qui collegas suos, à
quibus tamen nulla corporali disjunctione sepa-

[a] Plures MSS. *se peccatoribus humiliavit.*
[b] Editi, *nominatur & est* Malè additum, *& est*, quod nostri omnes propè Gallicani MSS. meritò prætereunt, cùm Augustinus hanc Apostoli sententiam sic interpretetur: Si quis frater in talibus sit vitiis nominatus & famosus. Vide infrà n. 14. & lib. de fide & operibus cap. 2.
[c] Vaticani codices omittunt, *cœnam.*
[d] Sic præstantiores MSS. Alii quidam, *si cum eo fuisset.* Editi autem, *si consuluisset.*

ratus est, nullum eorum nominatim appellans, sed prudenter ac sobriè saluberrimæ mordacitatis inferens medicinam, his verbis graviter arguit, » quia esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent. Et ut apertissimè ostenderet de his se dicere, cum quibus in unius Ecclesiæ communione vivebat, consequenter annexuit, Quid non » perpeti tales pro peccatis hujusmodi mereremur? Non enim ait, mererentur; sed, mereremur: quod nullo modo dixisset, cùm talis utique ipse non esset, nisi manifestare vellet eorum facta se gemere, qui ei non solùm Ecclesiæ unitate, sed etiam collegii consortio jungerentur, quamvis ab eis vitâ, moribus, corde, proposito discreparet. Dicant ergo isti meliorem nunc esse Ecclesiam suam, & non se habere tales, quales habuit in ipsa unitate Cyprianus. Credant eis qui volunt, & adversùs ea mala quæ de moribus eorum insimulata fuerint, oculos claudant: ego eos ad illa ipsa priora unitatis tempora revocabo, & ab eis quæram, utrùm quando ille tantus episcopus Carthaginiensis Ecclesiæ Cyprianus de tam malo collegio, testimonio liberæ vocis usque ad ea scripta, quæ posteris etiam proderentur, ingemuit, erat Ecclesia Christi, an non erat? Si erat, quæro quemadmodum Cyprianus & ceteri similes ejus implebant quod præcepit Apostolus, Si » quis frater nominatur aut fornicator, aut avarus, » aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, » aut rapax, cum ejusmodi nec cibum simul sumere: quando cum his avaris & rapacibus, qui esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent, panem Domini manducabant, & calicem bibebant?

9. An fortè parva sunt ista crimina, & parvi æstimanda? Solent enim isti etiam hoc dicere, pensantes ea non in statera æqua divinarum Scripturarum, sed in statera dolosa consuetudinum suarum. QUIDQUID enim SCELERIS & iniquitatis inebriat multitudinem, amittit examinis veritatem. Sed ideo sunt tamquam sincerissimum speculum proposita hominibus oracula cælestium paginarum, ut ibi quisque videat quodlibet peccatum quantum sit, quod fortè [a] magnum est, & malè viventium cæco more contemnitur. Potuitne graviùs divinis eloquiis accusari avaritia, quàm ut idololatriæ demonstraretur æqualis, & ejus nomine appellaretur, dicente Apostolo, Et avaritia, quæ est idolorum servitus? Potuitne majori pœnâ digna judicari, quàm ut inter illa crimina poneretur, quibus obsessi regnum Dei non possidebunt? Aperiantur oculi cordis, ne frustra pateant oculi corporis, & legant prædicatorem liberum veritatis in eadem ipsa prima ad Corinthios epistola scribentem, Nolite errare, neque fornicarii, neque » idolis servientes, neque adulteri, neque molles, » neque masculorum concubitores, neque fures, » neque avari, neque ebriosi, neque maledici, ne» que rapaces, regnum Dei possidebunt. Quomodo ergo Cyprianus & alia similia frumenta Dominica in illa tunc unitatis Ecclesia cum avaris & rapacibus, cum his qui regnum Dei non possidebunt, non laicis vel quibuscumque clericis, sed & ipsis episcopis panem Domini manducabant, & calicem Domini bibebant; cùm idem Apostolus præcipiat non eis commisceri, & clamet cum ejusmodi nec cibum sumere? An quia non poterant ab eis corporaliter separari, ne simul eradicarent & triticum, sufficiebat eis à talibus corde sejungi, vitâ moribusque distingui, propter compensationem custodiendæ pacis & unitatis, propter salutem infirmorum & tamquam lactentium frumentorum, ne membra corporis Christi per sacrilega schismata laniarent? 1. Cor. 5. 11.

10. Sed ecce ego non urgeo quemquam illorum sic intelligere: ipsi explicent quemadmodum esse potuerit illa tunc Ecclesia gloriosa sine macula & ruga, ubi esurientibus in Ecclesia fratribus habere largiter argentum volebant, ubi fundos insidiosis fraudibus rapiebant, ubi usuris multiplicantibus fœnus augebant, ubi tantis erant involuti iniquitatibus, ut per illas regnum Dei non possiderent. Quòd si gloriosa Ecclesia sine macula aut ruga in eis solis computabatur, qui mærebant & gemebant illas iniquitates, quæ fiebant in medio eorum, [b] unde etiam secundùm sancti Ezechielis prophetiam, tales proprio signo signari meruerunt, ut à vastatione & perditione iniquorum tutissimi evaderent: desinant calumniari bonis, non operantibus mala per morbidam cupiditatem, sed tolerantibus propter pacificam caritatem, quibus dictum est, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Nam propterea Spiritus-sanctus per memoratum Ezechielem prophetam tali verbo designavit malos, quos in unitate tolerant boni, ut eos in medio bonorum diceret constitutos: quia si bonos diceret in medio malorum, illi quasi extrinsecùs & forinsecùs esse viderentur. Gemunt, inquit, & mærent iniquitates populi mei, quæ fiunt in medio eorum: ut illos iniquos non solùm non exclusos, sed etiam inclusos cogitaremus. Ezech. 9. 4. Matth. 5. 9. Ezech. 9. 4.

11. Si verò jam tunc non erat Ecclesia, quia Cyprianus & quicumque cum eo avaros illos rapacesque noverant, quales ipsi non erant, quamvis eos gravissimis gemitibus & præclarissimis vocibus accusarent, unam tamen cum eis intrantes ecclesiam, & in una congregatione paria sacramenta [c] tractantes, per hujusmodi communionem paris sortis effecti sunt: quia non obtemperaverunt Apostolo jubenti, ut cum hujusmodi nec cibum quidem simul sumerent: &, *Auferte malum ex vobis ipsis*: quid adhuc laboramus? 1. Cor. 5. 13. Quid se ipsi jactant, quòd habeant aliquam Ecclesiam, si jam illis temporibus esse destitit? Dicant unde natus est [d] Majorinus aut Donatus, ut per eos nasceretur Parmenianus atque Primianus. Quid eis prodest, quòd avaros & rapaces, cum quibus cibum sumi vetat Apostolus, modò se vel non habere in congregatione sua, vel incognitos sibi esse mentiuntur; quando quidem fuerunt tales in illa unitatis Ecclesia, unde isti exortos se sic jactant, ut eam in sua sola societate, id est, in

a Plures MSS. *quod fortè cùm magnum est, ex malè viventium* &c.

b Sic MSS. Editi verò, immo etiam.

c Vaticani codices, omisso verbo *tractantes*, ferunt *per hujusmodi communionem habentes*. Alii MSS. pro *communionem*, habent *communicationem*.

d Majorinus, Donatus, Parmenianus, Primianus, Donatistarum fuerunt ex ordine Carthaginenses episcopi.

communione Donati remansisse persuadere conentur? Si enim dicunt per talium communionem perire Ecclesiam, cur eam non dicunt jam Cypriani periisse temporibus? ac sic & per se ipsos unde exstiterint non invenientes, dicere desinant apud se Ecclesiam remansisse, quam totam prioribus periisse temporibus dicunt. Si autem in bonis quibus talia displicent semper mansit & manet & manebit Ecclesia: discant isti aliquando non sic intelligere quod ait Apostolus, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per schismata conantes colligere zizania, eradicent simul & triticum. Quæ omnia ita disputamus, ut meminerint qui hæc legunt vel audiunt, non eos potuisse umquam demonstrare, sive illo tempore cùm recentissima hæresis erat, sive nunc cùm multò firmiore innocentiæ conscientiâ sibi totus orbis in catholica Ecclesia Christiana pace connectitur, Cæcilianum vel eos qui ei concorditer inhærebant, fuisse zizania. Sed ut securus unusquisque in sanctæ Ecclesiæ unitate permaneat, & ejusdem unitatis desertores ne cum eis pereat non sequatur, hoc dicimus; quia si fuissent illi zizania, tolerari potiùs usque ad messem, quàm pernicie schismatis eradicatis frumentis separari debuerunt.

1. Cor. 5. 13.

Matth. 13. 29.

Objectio. 12. Sed dicet aliquis: Quomodo præcipienti Apostolo poterimus obedire, qui vetat cum ejusmodi nec quidem cibum simul sumere? Si enim solam cordis separationem ab eis faciendam esse præciperet, non diceret, Scripsi vobis in epistola non commisceri fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi, id est, eis qui Christiani non essent, de quibus postea dicit, Quò enim mihi de his qui foris sunt judicare? nonne de his qui intus sunt vos judicatis? De his autem qui foris sunt, Deus judicabit. Cùm ergo de tali separatione præcipiat, quæ non fit ab eis malis qui Christiani non sunt, sed ab eis qui Christiani sunt: cordis autem separatio ab omnibus malis facienda est; ac per hoc & ab eis malis qui non sunt Christiani, oportet nos corde separari: quid restat nisi ut intelligamus nobis per Apostolum juberi, ut [a] quibuslibet malis Christianis, quales ipse designat, nec tali conjunctione misceamur, quali conjunctione paganis in ipsius vitæ humanæ societate miscemur? Et ideo alio loco dicit, Si quis vos vocaverit ex infidelibus, & volueritis ire, omnia quæ apponuntur vobis manducate, nihil interrogantes. Hîc autem cum ejusmodi nec cibum quidem sumere permittit. Cum infidelibus, id est, qui nondum in Christum crediderunt, dicit manducandum esse quæ apposuerint, de quibus quoniam foris sunt, Deus judicabit: cum his autem qui intus sunt, id est, si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, vetat etiam sumere cibum. Persuadet ergo ante tempus messis à frumentis zizania separari. Quod si facere noluerimus, quoniam Dominus prohibet, toleraturi ea sumus, & in sola cum eis voluntatis & cordis separatione perseveraturi: ac per hoc etiam cibum sumere cum talibus, quod quidem prohibet Apostolus.

1. Cor. 5. 11.

Ibidem. 12.

1. Cor. 10. 27.

Solutio. 13. In hac velut angustia quæstionis non aliquid novum aut insolitum dicam, sed quod sanitas observat Ecclesiæ, ut cùm quisque fratrum, id est Christianorum intus in Ecclesiæ societate constitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehensus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est, atque id cum ea dilectione, de qua ipse alibi præcipit dicens, ut inimicum non eum existimetis, sed corripite ut fratrem: non enim [b] ad eradicandum, sed ad corrigendum. Quòd si se non agnoverit, neque pænitendo correxerit, ipse foras exiet, & per propriam voluntatem ab Ecclesiæ [c] communione dirimetur. Nam & ipse Dominus cùm servis volentibus zizania colligere dixit, Sinite utraque crescere usque ad messem: præmisit caussam dicens, Ne fortè cùm vultis colligere zizania, eradicetis simul & triticum. Ubi satis ostendit, cùm metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cujusque crimen notum est, & omnibus exsecrabile apparet, ut vel nullos prorsus vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere; non dormiat severitas disciplinæ, in qua tanto est efficacior emendatio pravitatis, quanto diligentior [d] conservatio caritatis. Tunc autem hoc sine labe pacis & unitatis, & sine læsione frumentorum fieri potest, cùm congregationis Ecclesiæ multitudo ab eo crimine quod anathematur, aliena est. Tunc enim adjuvat præpositum potiùs corripientem, quàm criminosum resistentem: tunc se ab ejus conjunctione salubriter continet, ut nec cibum quisquam cum eo sumat, non rabie inimica, sed coërcitione fraterna. Tunc etiam ille & timore percutitur, & pudore sanatur, cùm ab universa Ecclesia se anathematum videns, sociam turbam cum qua in delicto suo gaudeat & bonis insultet, non potest invenire.

2. Thess. 3. 15.

Matth. 13. 30.

Excommunicatio ubi adhibenda.

14. Ad hoc enim & ipse Apostolus ait, Si quis frater nominatur. In eo quippe quod ait, Si quis; nihil aliud videtur significare voluisse, nisi eum posse tali modo salubriter corrigi, qui inter dissimiles peccat, id est, inter eos quos peccatorum similium pestilentia non corrumpit. In eo verò quod ait, nominatur, hoc nimirum intelligi voluit, parum esse ut sit quisque talis, nisi etiam nominetur, id est, famosus appareat, ut possit omnibus dignissima videri, quæ in eum fuerit anathematis prolata sententia. Ita enim & salva pace corrigitur, & non interfectoriè percutitur, sed medicinaliter uritur. Propterea & de illo dixit, quem tali medicinâ sanari voluerat, Satis huic est correptio quæ fit à multis. Neque enim potest esse salubris à multis correptio, nisi cùm ille corripitur qui non habet sociam multitudinem. Cùm verò idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat quàm dolor & gemitus, ut per illud signum quod Ezechieli sancto revelatur, illæsi evadere ab illorum vastatione mereantur. Ad eum enim qui errare non potest clamant, Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam. Ne cùm voluerint colligere zizania, eradicent simul & triticum; nec per diligentiam segetem Dominicam purgent, sed per temeritatem ipsi potiùs inter purgamenta numerentur. Ideoque idem

1. Cor. 5. 11.

Ezech. 9. 4.

Psal. 25. 9.

[a] Vaticani MSS. *ut quibusdam.*

[b] Editi, *Non enim estis.* Verbo *estis* carent plures MSS.

[c] Sic omnes MSS. At editi, *ab Ecclesiæ unitate dirimetur.*

[d] In excusis, *confirmatio.* At in omnibus MSS. *conservatio.*

Apostolus

Apostolus cùm jam multos comperisset immunda luxuria & fornicationibus inquinatos, ad eosdem Corinthios in secunda epistola scribens, non itidem præcipit ut cum talibus nec cibum sumerent. Multi enim erant, nec dici de his poterat, Si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut aliquid tale, cum ejusmodi nec cibum quidem simul sumere: sed ait, Ne iterum cùm venero ad vos, humiliet me Deus, & lugeam multos ex iis qui antè peccaverunt, & non egerunt pænitentiam super immunditia & luxuria & fornicatione quam gesserunt: per luctum suum potiùs eos divino flagello coërcendos minans, quàm per illam correptionem, ut ceteri ab eorum conjunctione se contineant. Consequenter enim dicit, Ecce tertiò hoc veniam ad vos: in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi, & prædico sicut præsens secundò, & nunc absens iis qui antè peccaverunt, & ceteris omnibus, quia si venero iterum, Non parcam; quia probationem quæritis ejus qui in me loquitur Christus. Quid aliud dixit hîc, Non parcam: nisi quod superiùs ait, Et lugeam multos: ut luctus ejus impetraret flagellum à Domino quo illi corriperentur, qui jam propter multitudinem non poterant ita corripi, ut ab eorum conjunctione se ceteri continerent, & eos erubescere facerent, sicut faciendum est, si quis frater in aliquo ceteris dissimili crimine nominetur? Et re vera si contagio peccandi multitudinem invaserit, divinæ disciplinæ severa misericordia necessaria est: nam consilia separationis & inania sunt & perniciosa atque sacrilega; quia & impia & superba fiunt, & plus perturbant infirmos bonos, quàm corrigunt animosos malos. Sicut ille fidelissimus testis avaritiæ collegarum, cùm ea mala tribulationum quæ patiebatur illo tempore Ecclesia, censuræ divinæ & disciplinæ tribueret, commemoratis quos noverat episcoporum pessimis moribus, qui esurientibus fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent, Quid non, inquit, perpeti tales pro peccatis hujusmodi mereremur? Et deinde adhibet testimonium de Psalmis dicens, Cùm jam pridem monuerit & dixerit censura divina, Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, & præcepta mea non observaverint; visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis.

15. Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest patienter ferat, & [a] dilectione gemat atque lugeat, donec aut ille de super emendet & corrigat, aut usque ad messem differat eradicare zizania, & paleam ventilare: ut tamen securi de salute sua bonæ spei Christiani inter desperatos, quos corripere non valent, in unitate versentur, auferant malum à se ipsis, id est, ut in ipsis non inveniatur quod in moribus aliorum eis displicet. Cùm enim dixisset Apostolus, Quò enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? de his autem qui foris sunt Deus judicabit. Tamquam illi responderent, Quid agimus, cùm

A ita improborum multitudine premimur, ut judicium nostrum in aliqua coërcitione non possimus exercere? *Auferte*, inquit, *malum ex vobis ipsis*: id est, si non potestis auferre malos ex medio vestrûm, ipsum malum auferte ex vobis ipsis. Quòd si quisquam velit sic intelligere quod dictum est, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per correptionem separationis de congregatione fratrum malus quisque auferendus sit: studio tamen sanandi, non odio perimendi esse faciendum,
B nemo dubitaverit. Et quis adhibendus sit modus temporaque servanda, ne pax Ecclesiæ violetur, in qua maximè tritico parcendum est, ne simul cum zizaniis eradicetur, quod in præsentia visum est necessarium, disseruimus. Hæc qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinæ severitatem, nec immoderatione coercitionis disrumpit vinculum societatis.

2. Retr. capi 17.

16. Nam hoc ipsum quod ait Apostolus, Cum ejusmodi nec cibum simul sumere; quàm multi
C boni Christiani de iis, de quibus familiariùs curam gerunt, ut à quorum consortio se potuerint separare, quos tali correptione posse corrigi sentiunt, vel quos omnino corrigi posse desperant, ne alios colloquiorum malorum contagione corrumpant, non dubitant facere. Facit autem hoc bene, id est, humili caritate ac benigna severitate, qui sic præest fratribus, ut eorum servum se esse meminerit, sicut sese habent ipsius Domini & præceptum & exemplum. Tunc enim fit
D sine [b] typho elationis in hominem, & cum luctu deprecationis ad Deum. Sed quàm facilè de gradu clericorum quisque ab episcopo, vel de numero pauperum quos pascit Ecclesia, vel de ipsa congregatione laicorum, sive ab episcopo, sive à clero vel quocumque præposito, cui est potestas, eximitur, ita ut cum ejusmodi à ceteris quibus hoc præcipi potest, nec cibus sumatur; tam facilè malorum multitudo in quolibet ordine Ecclesiæ non potest à bonorum commixtione
E secludi & expelli. Nam & in domibus suis quique boni fideles ita disciplinam suorum moderantur & regunt, ut ibi quoque obtemperent Apostolo præcipienti, cum ejusmodi nec cibum simul sumere, cùm & de filiis suis & de domo [c] pacis hoc faciunt vel fieri jubent; cùm eos vident ita vivere, ut hoc eis esse faciendum ipsa quam habetur in eos caritas suggerat. Turba autem iniquorum, cùm facultas est in populis promendi sermonem, generali objurgatione ferien-
F da est, & maximè si occasionem atque opportunitatem præbuerit aliquod Domini flagellum de super, quo eos appareat pro suis meritis vapulare. Tunc enim aures humiles præbet emendatorio sermoni calamitas auditorum, faciliúsque in gemitum confitendi quàm in murmura resistendi afflicta corda compellit: sicut tunc beatus Cyprianus de collegis suis fortasse illa non diceret, nisi eum de super divina severitas adjuvaret. Eo quippe tempore illa dicebat tam molesto, tam
G calamitoso atque luctuoso, ut illi non solùm succensere non auderent, sed etiam vix à succensentibus veniam se posse impetrare sentirent. Quamquam etsi nulla calamitas tribulationis premat, cùm facultas datur, utiliter corripitur in multitudine multitudo: nam sicut separata sævire,

1. Cor. 5. 11.

Qui præest aliquibus, eorum se servum esse meminerit.

Catalogus pauperum quos pascebat Ecclesia.

Multitudo quando & quomodo objurganda.

[a] Am. Er. & aliquot MSS. *cum dilectione.*
[b] Editio Am. *typo.*

[c] Vox *pacis* abest à Casalino MS.

sic in ipsa congregatione objurgata gemere consuevit. Quamobrem & illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, cùm sine periculo violandæ pacis fieri potest; quia nec ipse aliter fieri voluit, ut à congregatione bonorum separetur malus: & ejusdem illud præcipuè adtendendum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. Item Domino in Evangelio dicenti, in illo obtemperare debemus ubi ait, Si neque Ecclesiam audierit, sit tibi tamquam ethnicus & publicanus: [Matth. 18. 17.] & in illo ubi prohibuit colligi zizania, ne simul eradicetur & triticum. [Matth. 13. 29.] Potest enim utrumque custodiri ab eis, quibus dictum est, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. [Matth. 5. 9.]

CAPUT III.

17. SED jam cetera, quæ Parmenianus posuit, testimonia videamus. Inter omnia, quibus [a] eorum sacrilegus tumor apparet, nullo se loco magis aperuit, quàm in eo quòd ausus est etiam illud Jeremiæ prophetæ ponere, unde persuaderet ceteris hominibus, communionem Donatistarum, non solùm Ecclesiam [b] veram esse, sed etiam talem jam hoc tempore, qualis post ultimam ventilationem Ecclesia sancta futura est. Cui sacrilegæ præsumtioni, & nefandæ elationi quid addi possit ignoro. Et multis quidem locis sermonum suorum nihil aliud quàm præsumere intelliguntur; sed aliquando tamen verecundantur, cùm eos [c] veritas urgere cœperit, quando interrogantur, utrùm non habeant, vel utrùm non sint ipsi peccatores: verumtamen in hoc Prophetico testimonio impiam vanitatem & suam nimiam perversitatem apertissimè prodiderunt. Cùm enim Jeremias sanctus vellet ostendere bonis & malis, etiam si ad tempus sit congregationis una societas, longè tamen disparia esse momenta morum finemque meritorum: *Quid paleis*, inquit, *ad triticum?* [Jerem. 23. 28.] Parmenianus autem cùm vellet Tichonium refellere dicentem, malos à bonis in unitate interim pro pace tolerandos, & in fine ultimi judicii separandos, posuit hoc Jeremiæ testimonium, quo perversus atque errans perversos & errantes ad turbulentissimas & sceleratissimas seditiones inflammet; ut quisquis inflata mente carnis suæ videtur sibi aliquid esse, cùm nihil sit, [Gal. 6. 3.] se ac similes sui tamquam grana purgatissima existimans, ad Ecclesiæ congregationem, in qua necesse est ut ii qui ad vitam æternam pertinent, eos qui ad ignem æternum pertinent, usque ad certum finem tamquam frumenta paleam suam tolerent, jam sibi accedendum esse non putet. Nullus alius flatus de area Christi levissimam paleam ante tempus ventilationis excussit; nulla alia [d] præsumtio sacrilega schismata quæcumque, ubicumque sunt, fecit.

18. *Admonet*, inquit, *Ieremias sanctissimus, infructuosas & steriles peccantium turbas ab honorata fruge justorum discerni, dicens, Quid paleis ad triticum?* [Jerem. 23. 28.] O tuba furoris, ô vox exsecrabilis pestilentiæ! Numquid fortè sic errat genus humanum, ut non agnoscat ventilatorem Parmenianum? An & ipse dat locum Donato, & ad purgatam per eum massam se venisse gloriatur? Nam ille ante se Majorinum nescio utrùm dignetur agnoscere. An isti tres tamquam tria cornua cujusdam ventilabri in manu Domini fuerunt, per [A] quos messis totius orbis mundaretur; & Africa electa est, ubi purgata massa consisteret, ceteram autem omnem terram palea separata vestiret? Unde ergo tanti greges Circumcellionum? Unde ergo tantæ turbæ convivarum ebriosorum, & innuptarum, sed non incorruptarum, innumerabilia stupra feminarum? Unde tanta turba raptorum, avarorum, fœneratorum? Unde tam multi per suas quique regiones notissimi, tantumdem volentes, sed non tantumdem valentes, Optati? [B] Quid ad hæc respondebunt? Non sunt ista? An & hoc triticum est? Væ impudentissimæ negationi, si apud se ista non esse; væ sceleratissimæ perversitati, si frumenta esse responderint. Postremò massam purgati tritici post tantæ auctoritatis trientem, id est, Majorinum, Donatum, Parmenianum, etiam Primianus iterum ausus est ventilare, ut Maximianistas de sua communione separaret. An fortè frumenta projecit? Quid est ergo ipse cum suis, qui talia projecerunt? An [C] ita ista frumenta purgata sunt, ut se invicem non agnoscant, & se invicem damnando ventilare conentur? Potuitne palea baptizare frumenta? Si potuit, cur ergo dicunt, *Quid paleis ad triticum?* Si autem non potuit, cur Felicianus cùm inter paleas Maximianistarum foras volasset, quotquot ille baptizavit, cum eo rursus ad massam illam purgatissimam redierunt, & omnes intus eos nunc habent, & sibi non dicunt, *Quid paleis ad triticum?*

[D] 19. Jam ergo evigilent aliquando, & intelligant quemadmodum Propheta dixerit, *Quid paleis ad triticum?* Ubi enim dicatur considerent, si eis inest qualiscumque sensus humanus. Numquid in agro dici potest, *Quid paleis ad triticum*, quando eadem radice portantur? Numquid in area, ubi pariter triturantur? Sed utique in horreo, *Quid paleis ad triticum?* Veniet enim ille paterfamiliâs ferens ventilabrum in manu sua, & mundabit aream suam, frumenta recondet in [E] horreum, paleam verò comburet igne inexstinguibili. [Matth. 3. 12.] Nam per aliam similitudinem omne triticum ovium nomine, & omnis palea hœdorum nomine significatur, quæ duo pecorum genera interim permixta sub uno pastore pascuntur. Sed veniet, inquit, filius hominis cum angelis suis, & [Matth. 25. 31.] congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor separat oves ab hœdis: & oves quidem ponet ad dexteram, hœdos autem ad sinistram. Et dicet iis qui à dextris ejus [F] erunt, Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi. Illis autem qui ad sinistram dicet, Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Tunc ergo impletur prophetia, *Quid paleis ad triticum?* quando hœdis & ovibus non potest pascua esse communis. Si possunt pisces boni piscibus malis intra illam sagenam cui dixit Dominus, Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, [Matth. 13. 47.] dicere, Recedite à nobis, aut [G] recedemus à vobis, donec omnes educantur ad littus, & per angelos boni mittantur in vasa, mali autem projiciantur foras: potest hoc tempore impleri quod dictum est, *Quid paleis ad triticum?* Sed qui congregationem suam jam frumentum purgatum putant, à commixtione frumenti &

[a] In Casalino codice, *quibus sacrilegii tumor.*
[b] Duo MSS. *Ecclesiam veterem esse.*
[c] Nonnulli MSS. *cùm eos quis urgere cœperit.*
[d] Editi, *præsumtione.* Melius MSS. *præsumtio.*

paleæ tamquam pura palea volaverunt: & qui ſe ſub uno paſtore non adhuc cum hœdis paſcere ſentiunt, luporum inſidiis de grege Domini ſeparati ſunt: & qui cum malis piſcibus ſe congregatos eſſe non putant, non ſolùm mali piſces ſunt, ſed etiam unitatis retia diſruperunt. Quòd ſi jam hoc tempore intelligamus fieri quod Jeremias ait, *Quid paleis ad triticum?* nihil aliud rectè intelligere poſſumus, niſi quòd in una quidem congregatione ſunt, donec in fine ventilationis etiam corporaliter ſeparentur; ſed tamen tritico ſurſum cor eſt, paleæ verò deorſum. Palea quippe ſua quærit, non quæ Jeſu Chriſti: triticum autem theſaurizat theſaurum in cælo, & ubi eſt theſaurus ejus, ibi & cor ejus.

20. Sic etiam verba Iſaiæ intelligenda ſunt, quæ ille ſimiliter non intelligens, ad eamdem ſui erroris ſententiam detorquere conatur. Quid enim ait Iſaias? *Recedite, recedite, exite indè, & immundum nolite tangere, exite de medio ejus, & ſeparamini qui fertis vaſa Domini.* Numquid eadem totiens repetenda ſunt, quotiens, [a] quomodo fiat ſeparatio cordis à malis? Immundum enim non tangit, qui ad peccatum nulli conſentit. Exit autem inde, ut ſalva ſit ejus cauſſa apud Deum, ſi etiam diſciplinam corripiendi & arguendi ſalva pace non negligat. Nam qui vult corporaliter quaſi manifeſtos malos deſerere, ſpiritaliter deſerit latentes bonos, quos inexpertos & incognitos cogitur accuſare, dum ſeparationem ſuam conatur defendere.

21. Sed iſti reſpondeant, Si mundus eſt Felicianus, cur exiit de medio eorum? Si verò immundus, cur modò tangit mundum? Quòd ſi tunc immundus fuit cùm foris eſſet, quos illic baptizavit, immundi ſunt, quia immundum tetigerunt. An omnes cum illo remeando mundati ſunt? Poſſunt ergo iſti mundari foris [b] baptizati, quos in ſua communione non baptizaverunt? Cur ergo alios rebaptizant? An à trecentis-decem Bagai confidentibus damnari aliqua fortè [c] dignatio eſt; & ideo de toto orbe quiſquis ad eos venerit rebaptizatur, quia non meruit totus orbis iſtam dignationem, ut à Bagaienſi concilio damnaretur? Quid ergo, à Maximiano & à ceteris ſociis ejus ad Primiani [d] communionem non redeuntibus quicumque baptizati fuerint, rebaptizantur? an parcitur eis? Si rebaptizantur, violatur dignatio Bagaienſis: in ea quippe etiam iſtorum baptizatores damnati ſunt. Si autem parcitur eis, rogandi ſunt iſti, ut rurſum ad oppidum Bagaienſe conveniant, & ſi fortè ille numerus trecentorum-decem jam conſecratus eſt, totidem conveniant, & illic ſententiam contra totum orbem proferant, ſicut adversùs Maximianiſtas protulerunt, ut cùm voluerint aliquem rebaptizare ex aliqua parte orbis venientem, pari privilegio ſe [e] defendat, aſſerens ſibi ita parci oportere, ſicut ei parcitur quem Maximianiſta baptizat; quia jam non ſolùm Maximianiſtæ, ſed etiam totus orbis meruerit concilio Bagaienſi damnari. Deinde ſe ipſos à tam magna invidia, [f] liberabunt, ut cùm cœperint jam non rebaptizare in Eccleſia baptizatos, quæ per omnes terras eſt conſtituta, ſi quis eis moverit quæſtionem, cur jam non faciant quod antè faciebant, reſpondeant, Quando iſta faciebamus, nondum Bagaienſi concilio totum orbem terrarum damnaveramus: nunc autem rogati miſericorditer conceſſimus, ut eos tali concilio damnaremus, quali Maximianiſtas damnavimus, quorum baptiſmum non repetimus. Quid ergo magnum eſt, quid difficile, præſtare omnibus gentibus [g] tantam dignationem damnationis? An iterare baptiſmum orbis terrarum licet, & iterare damnationem orbis terrarum non licet? Etiam hinc ſecuri ſint, non inveniemus quo concilio tot gentes provinciaſque damnaverint. Quoſdam paucos in Africa damnaverunt, à quibus totius [h] orbis judicio ſuperati ſunt; nec auſi ſunt poſtea damnare judices apud quos ſuperati ſunt: quid enim eſſet impudentius, quid inſanius? Multo minùs damnare potuerunt etiam in ceteris terrarum partibus conſtitutos, qui magis talibus judicibus eccleſiaſticis credere, quàm victis litigatoribus voluerunt. Et tamen Maximianiſtarum, quos trecenti-decem Donatiſtæ Bagaienſi concilio damnaverunt, baptiſmus agnoſcitur, acceptatur, admittitur: orbis autem terrarum, per quem hereditas Chriſti ſic exhibita eſt ut promiſſa eſt, in qua & ipſi ante paucos annos fuerunt, quem nullo jure damnare potuerunt, & nulla ſaltem concilii perverſitate damnarunt, baptiſmus improbatur, exſufflatur, iteratur. O ſancta damnatio, quam Maximianiſtæ meruerunt; & laborioſa innocentia gentium, quæ apud illos propterea Chriſtianum nomen amiſit, quia talem damnationis locum invenire non potuit. Ironia.

22. Si autem illi ſoli à Maximianiſtis venientes non rebaptizantur, qui cum ſuis baptizatoribus redeunt, ſicut hi qui cum Prætextato & Feliciano redierunt: primò videant quemadmodum ejuſdem ſchiſmatis baptiſmum extra eorum communionem foris æqualiter datum in aliis confirment, in aliis exſufflent, in parte honorent, in parte violent. Ita enim ubi violant, rei ſunt: ubi autem confirmant, reatûs ſui teſtes inveniuntur. Si enim poſtea ſic confirmarent, ut jam violare deſinerent; non diſcrepatio, ſed correctio diceretur: cùm autem in quibuſdam improbant, quod in aliis approbant; in his accuſantur, in illis contra ſe teſtimonium dicunt. Quæro enim quare non baptizes eos quos Felicianus in Maximiani ſchiſmate baptizavit, quia Chriſti baptiſmum acceperunt, an quia Feliciani? Si quia Feliciani; apud Maximianiſtas eum dedit damnatus, foris extra communionem veſtram dedit eum; hoc eſt illud baptiſma, quod & Salvii Membreſitani & aliorum talium: ſi autem quia Chriſti; plus apud te valet pro baptiſmo Chriſti Felicianus in Muſtitanis, quàm ipſe Chriſtus in omnibus terris; plus apud te valet pro baptiſmo Chriſti ſedens ad latus tuum & damnatus à te, quàm ille ſedens ad dexteram Patris & crucifixus pro te? Parcitur in pauciſſimis baptiſmo Chriſti, ne Felicianus offendatur: & non parcitur, ne

[a] Sic MSS. uno excepto Caſalino, qui omittit, *quotiens*. Editi verò ſic habent, *quotiens ſit ſeparatio* &c. omiſſo, *quomodo*.
[b] Editi, *mundati foris baptizare*. Caſtigantur à MSS.
[c] Am. Er. & quidam è MSS. *aliqua fortè meruerunt dignatione*.
[d] Plures MSS. *ad Primiani communicationem*.
[e] Editi, *ſe defendant aſſe·entes*. Meliùs MSS. *ſe defendat aſſerens*, is videlicet quem voluerint rebaptizare.

[f] Poſt, *à tam magna invidia*; editi addunt, *à morte tam magna & tam mirabili*: quæ verba abſunt à MSS. è quibus tamen duo ſic ferunt: *Deinde ipſis ad tam magna mirabilia labentibus, ut cùm cœperint* &c. Porrò Lovanienſes loco *liberabunt*, poſuerant *liberent*.
[g] Plures MSS. *tantum dignationis*: omiſſa voce, *damnationis*.
[h] Hoc *totius orbis judicium*, quo Donatiſtæ *litigatores ſuperati ſunt* ab adverſariis, non aliud quàm Arelatenſe.

ipse Christus in tot gentium millibus exsuffletur. A

23. Sed incredibilis est cæcitas hominum, & omnino nescio quemadmodum credi posset esse in hominibus tanta perversitas, nisi experimento verborum suorum factorumque patesceret usque adeo se clausos habere cordis oculos, ut cùm commemorent sanctæ scripturæ testimonia, non intueantur in factis Prophetarum, quemadmodum intelligenda sunt verba Prophetarum. Dixit Jeremias, *Quid paleis ad triticum?* [a] non ut ipse recederet à paleis populi sui, in quas tanta B illa vera dicebat. Dixit Isaias, *Recedite, recedite, exite inde, & immundum nolite tangere.* Cur ipse in illo populo immunditiam quam graviter arguebat, in una cum eis congregatione tangebat? Legant quanta in malos populi sui, & quàm vehementer ac veraciter dixerit, à quibus se tamen nulla corporali [b] diremtione separaverit. Dixit David, *Non sedi cum concilio vanitatis, & cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum, & cum impiis non sedebo.* Legant qua- C les ipse temporibus suis in illo populo toleravit; qui unctionis mystico sacramento tantum honorem detulit, ut id nec in sceleratissimo Saüle contemneret; immo tantum veneraretur, ut ampliùs omnino non posset. Nonne si eorum verba factis eorum objiceremus, responderent nobis, Nos planè cum talibus nullum habuimus in corde consortium, nec tangebamus immundum ubi potest coinquinari contactus, id est, consensione atque placito conscientiæ recedebamus, D & exibamus ab eis, qui non solùm talia non faciebamus, sed nec facientibus tacebamus. Isti autem seditiosi & insani, qui defensionem præcisionis suæ quærunt ex oraculis Prophetarum, superest ut impietate vesana de verbis propheticis mores arguant Prophetarum. An hoc dicturi sunt, quòd illis temporibus recedere justis à malo populo non licebat, istis verò temporibus licet? Quid dici perversius potest, illo tempore non potuisse bonos à malis corporaliter separari, quan- E do multa sacramenta corporaliter observari videbantur; nunc autem necessariam esse corporalem separationem, quando jam illa spiritaliter observantur?

Ex factis Prophetarum, verba eorum intelligũtur.
Jerem. 23. 28.
a Isai 52.
b
Psal. 25. 4.

24. Væ cæcis ducentibus & cæcis sequentibus. Itáne non timent ista dicentes, ne fortè per tantam latitudinem orbis terrarum, qua fides Christi nomenque diffusum est, ante quàm se isti separarent, in aliqua parte terrarum ab Africanis regionibus remotissima jam hoc justi fecerint, & F adhuc isti in immunditiæ, quàm illi fugerant, contagione vivebant? Quis enim [c] eis cavet, quis eos securos facit, si hujusmodi à malis separatio facienda est, hanc, ante quàm ab istis fieret, numquam factam fuisse tam longè, ut [d] Africa omnino nesciret, sicut in extremis illarum partium terris pars Donati prorsus ignota est? Fortasse dicent obesse sibi non potuisse quod ignorabant. Sic ergo & illis terris obesse non potest quod gestum in Africa ignorant, etiam si vera isti dicerent, quæ G de Afrorum criminibus mentiuntur. Si autem dicunt latere se non potuisse, si fieret: modò dicant, per omnes orbis terræ partes quod schisma factum sit. Nimium est quod interrogo: in ipsa Africa dicant Donatistæ Carthaginienses, vel quicumque sunt in civitate Carthaginis, quot partes per Numidiam & Mauritaniam factæ sint de ipsa parte Donati, quarum omnium caussas utique nosse deberent; ne fortè justi aliqui in regionibus illis malorum suorum societatem congregationemque vitaverint, & exierint inde, ne immundum tangerent, ne cum facinorosis introirent; ne fortè isti jam ante aliquot annos in aliquo angulo Numidiæ vel Mauritaniæ separantibus se frumentis palea remanserint & * nesciunt. [e] Sed unde securi sunt, nisi quia certum habent bonos esse non potuisse, qui se ab unitate communionis Donati, quæ per totam Africam diffunditur, segregarunt? Quia si malos aliquos in sua vicinitate patiebantur, quos ostendere ceteris non valebant, eos tolerare potiùs debuerunt, quàm dividere se à tot [f] innocentibus, quibus persuaderi non poterant aliena peccata, etiam si ea ipsi optimè nossent. Cur ergo hæc innocentia non tribuitur orbi terrarum in tanta multitudine gentium, quacumque Christi hereditas patet, ut certa atque secura sit, eos qui se bonos dicunt, & se ab omnis terræ unitate sejungunt, eo ipso demonstrare quales sint? Sibi enim justi videntur, & spernunt ceteros; & ideo non cantant canticum novum, quia de superbia veteris hominis extolluntur. Ab [g] ea quippe communione separantur cui dictum est, Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Qui si verè justi essent, & humiles essent: si autem humiles essent, etiam si verè malos in suæ vicinitatis congregatione paterentur, quos ab unitate Christi expellere non valerent, caritate Christi tolerare diligerent. Quomodo autem possunt de iis ipsis quos in sua vicinitate malos arguunt, justum habere judicium, cùm temeraria cæcitate tam longè à se positos ignotissimos criminantur? Utrùm enim vel cives suos vel vicinos quos arguunt, malos esse noverint, incertum est orbi terrarum: quia verò ab eis quorum vitam longè positorum nosse non possunt, temeraria cæcitate separentur, certum est orbi terrarum: & quia cum laude patientiæ mali tolerantur, ne ignoti boni damnentur, certum est orbi terrarum. Quapropter securus judicat orbis terrarum, bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum in quacumque parte terrarum.

c
d
* f. nesciat.
e
f
g Psal. 95. 1.

25. Postremò si Prophetæ posteros monuerunt, ut se ante tempus ultimæ ventilationis à paleis corporaliter separarent, & tali separatione caverent tangere immundum, & cum facinorosis non introirent, cur hoc non fecit apostolus Paulus? An palea non erant qui non ex veritate, sed ex invidia Christum annuntiabant? An immundi non erant qui non castè Evangelium prædicabant, quos in illius temporis Ecclesia fuisse testatur, & cujus excellentissimam caritatem omnia tolerantem etiam posteriores imitati sunt. An

Philip. 1. 15.

[a] Particulam negantem hîc adjecimus ex Casalino codice, quam si delere placet, delenda simul videtur particula *ut*, vel ejus loco legendum *at*. Paulò pòst idem MS. Casalinus habet, *in quas tanta invectiva dicebat.*

[b] Am. & MSS. *direptione*: ut suprà lib. 1. cap. 7.

[c] Sic Vaticani MSS. At editi, *eos cavet.*

[d] Editi, *ut Africam omnino nescirent.* Legendum vel cum Vaticanis MSS. *Africa omnino nesciret.* vel *Africani omnino nescirent*, uti in aliis plerisque codicibus suspicamur scriptum fuisse: sed quia vocalis *i* carebat apice, loco *Africani*, perperam legi cœpit *Africam.*

[e] Casalinus codex, *& nesciunt Carthaginenses Donatistæ, & communicant illis, & non nocet hoc eis. Sed unde &c.*

[f] Vox *innocentibus* abest à MSS.

[g] Divionensis codex, *Ab ejus.*

immunditia [a] non est avaritia, quam Cyprianus corde non tetigit, & tamen inter avaros collegas pacatissimè vixit? [b] Obsurduerat videlicet adversùs verba Psalmorum, ut sederet in conventiculo vanitatis, & cum facinorosis introiret; odio non haberet curiam malignorum, & cum impiis [c] sederet? An non erat conventiculum vanitatis in eis, qui esurientibus in Ecclesia fratribus largissimo argento nitere cupiebant? An non erant facinorosi, qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant? An nequissimi non erant, qui usuris multiplicantibus fœnus augebant? Ille verò lavabat manus suas cum innocentibus, & circumdabat altare Domini. Ideo quippe tolerabat nocentes, ne desereret innocentes, cum quibus manus lavabat, quia diligebat speciem domûs Domini, quæ species in vasis honorabilibus erat. In magna autem domo non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et illa quidem sunt in honorem, illa verò in contumeliam. Et mundabat semetipsum ab hujusmodi, ut esset etiam vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum paratum: nec propter vasa quæ erant in contumeliam se à magna domo separabat; sed eos in unitate illius domûs arguens tolerabat, à quibus se non imitando [d] mundabat.

26. Sed novit ponere Parmenianus verba Prophetæ dicentis, *Non sedi cum concilio vanitatis, & cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum. Lavabo cum innocentibus manus meas, & circumdabo altare Domini: ut audiam voces laudis, & enarrem omnia mirabilia tua. Domine, dilexi speciem domûs tuæ, & locum tabernaculi claritatis tuæ. Ne simul perdideris cum peccatoribus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt, dextera eorum impleta est muneribus.* Novit hoc ponere Parmenianus, & non curat advertere quemadmodum his verbis sine ullo divisionis nefariæ sacrilegio serviatur. Species enim domûs & locus tabernaculi claritatis Dei in vasis est, ut dixi, non in omnibus, quæ tamen in una domo magna sunt, sed in iis quæ sunt in honorem sanctificata, Domino utilia, ad omne opus bonum semper parata. In his quisquis dilexerit speciem domûs Dei, & locum tabernaculi claritatis ejus, tolerat ea quæ sunt in contumeliam, nec propter hæc relinquit domum, ne fiat ipse non vas in contumeliam, quod tamen in domo toleratur, sed stercus quod de domo projicitur; & propter ipsam [e] temporalem cum malis in una domo congregationem orat dicens, *Ne simul perdideris cum peccatoribus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt, dextera eorum repleta est muneribus.* Hoc utique [f] orat, ne simul pereat cum iis cum quibus eum simul vivere caritas omnia tolerans hortatur, cujus sacrificium præmisit dicens, *Domine dilexi speciem domûs tuæ, & locum tabernaculi claritatis tuæ.* Quia enim dilexi speciem domûs tuæ, & propter ipsam dilectionem tolero vasa quæ sunt in contumeliam, quia caritas omnia tolerat, ne simul cum eis perdideris animam meam. Nonne apparet in his verbis vox illorum, qui per Ezechielem prophetati sunt gemere & mærere ob iniquitates populi quæ fiebant in medio eorum; & quia erant vasa in honorem, proprium signum accipere meruerunt, ut cùm illi omnes inciperent vastari atque deleri, Deus non perderet cum peccatoribus animas eorum? [Ezech. 9. 4.] Isti autem sunt infelices, qui se ab [g] omni malorum congregatione tamquam triticum à paleis purgatos esse præsumunt. Per istam enim vanitatem præjudicarunt sibi, ut in populis quibus præsunt, iniquissimas & flagitiosissimas turbas non audeant corripere ut corrigantur, ne per hoc cogantur confiteri quia mali sunt, & dicatur eis, Certè tritico purgato loquimini, cur per has voces tantam [h] commixturam esse fatemini? Et ideo quia justi non sunt, non emendant & arguunt in misericordia, sed oleo adulationis impinguant capita eorum, quibus ipsi capita esse volunt; quoniam sub uno capite quod in cælo est, in unitate corporis quod per totam terram est, esse nolunt: ut meritò plebibus eorum dicatur, "Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & conturbant semitas pedum vestrorum. [Isai 3. 12.]

27. Qui ergo non vult sedere in [i] concilio vanitatis, non evanescat typho superbiæ, quærens conventicula justorum à totius orbis unitate separata, quæ non potest invenire. Justi autem sunt per universam civitatem, quæ abscondi non potest, quia supra montem constituta est. Montem illum dico Danielis, in quo lapis ille [k] præcisus sine manibus crevit, & implevit universam terram. [Dan. 2. 35.] Per totam igitur istam civitatem toto orbe diffusam justi gemunt & mærent ob iniquitates quæ fiunt in medio eorum. Non ergo quærat quis separatos justos; sed cum ipsis potiùs in malorum temporali commixtione concorditer gemat. Non enim sedebit in conventiculo vanitatis: quia ibi sedebit, ubi conversatur: audiet autem dicentem Apostolum, Nostra autem conversatio in cælis est. [Phil. 3. 20.] Ibi cum facinorosis non erit, ibi curiam nequissimorum non patietur, ibi cum impiis non sedebit. In tali spe [l] habitet, ut ad rem cujus habet spem pervenire aliquando mereatur. Non enim jam resurreximus sicut Christus, aut jam cum illo sedemus in cælestibus; & tamen quia talem spem nobis dedit, & per ipsam spem jam quodam modo ibi conversamur, dicit Apostolus, "Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. [Col. 3. 1.] In illa vita nostra quæ abscondita est cum Christo in Deo, non sedemus in conventiculo vanitatis, quia sicut dicit Apostolus, "Simul nos excitavit, & simul nos sedere fecit in cælestibus; [Ephes. 2. 6.] sed in spe, nondum in re. "Spes autem quæ videtur non est spes. Quod enim quis videt, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. [Rom. 8. 24.]

[a] Editi, *An immunditia, an etiam avaritia?* Castigantur ex MSS.
[b] Sic MSS. At editi, *Non enim obsurduerat adversùs.*
[c] Editi, *non sederet.* Abest *non* à MSS. Vaticanis.
[d] Am. Er. & quidam MS. *non imitando servabat.*
[e] Plures MSS. *talem.*
[f] Gallicani MSS. sic habent: *Hoc itaque orans, ne simul pereat cum iis, cum quibus eum simul vivere caritas quæ omnia tolerat compellit; nonne apparet in his verbis* &c. & propè omnes prætereunt sex illos versus intermedios, *cujus sacrificium præmisit dicens, Domine* &c.
[g] Plures MSS. *omnium malorum.*
[h] Vaticani codices, *tantam paleam commixtam esse fatemini.*
[i] MSS. *in conventiculo vanitatis.*
[k] Vox *præcisus* deest in multis MSS.
[l] Sic MSS. Editi verò, *habitabit.*

spectamus. Quam patientiam isti miseri perdiderunt, & festinantes se ante tempus velut à palea separare, se ipsos esse levissimam paleam vento ablatam de area demonstrarunt. Quod ergo Prov. 1. 33. ait Sapientia teneamus: Qui autem me audit, habitabit in spe, & silebit sine timore ab omni malignitate. Dum ergo habitamus in spe, [a] cogitantes non quid sumus, sed quid erimus: quia 1. Johan. 3. 2. filii quidem Dei sumus, sed nondum apparuit quod erimus; quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: in tali spe habitantes, quia hæc habitatio [b] non habet malos, nec conventicula vanitatis, nec facinorosos, nec iniquos, nec impios patimur; & eos tamen non in spe quæ [c] non videtur patimur in congregatione catholica toto orbe diffusa, donec Matth. 13. 30. transeat iniquitas, donec tempore messis zizania colligantur, donec ultimo ventilabro à frumento Ibid. 3. 12. palea separetur, donec pisces boni à piscibus ma- Ibid. 13. 48. lis, cum quibus intra eadem retia congregati sunt, Matth. 25. 33. in littore eligantur, donec hœdi ab ovibus, cum quibus sub uno pastore in eisdem pascuis tamdiu paverunt, in ultimo ad sinistram segregentur.

28. Nulla est igitur securitas unitatis, nisi ex promissis Dei [d] Ecclesia declarata, quæ super Matth. 5. 14. montem, ut dictum est, constituta abscondi non potest: & ideo necesse est ut omnibus terrarum partibus nota sit. Inconcussum igitur firmumque teneamus, nullos bonos ab ea se posse dividere, id est, nullos bonos, etiam si cognitos sibi malos patiantur, ubicumque versentur, propter eos se à longè positis & incognitis bonis temerario schismatis sacrilegio separare; ut in quacumque parte terrarum vel facta sunt ista, vel fiunt, vel futura sunt, ceteris terrarum partibus longè positis, & utrùm facta sint vel cur facta sint ignorantibus, & tamen cum orbe terrarum in unitatis vinculo permanentibus, ea ipsa sit firma securitas, non hoc potuisse facere, nisi aut superbiæ tumore furiosos, aut invidentiæ livore vesanos, aut sæculari commoditate corruptos, aut carnali timore perversos. Quibus omnibus caussis efficitur, ut vel boni falsis criminibus infamentur, vel temere de bonis falsa credantur, vel etiam mali qui pro unitatis vinculo tolerati nihil obsunt bonis, disrupta bonorum pace perversissimè fugiantur, cùm vexationi frumentorum non parcitur, usurpantibus sibi hominibus ante messem quod Angeli in messe facturi sunt.

CAP. VI. Hæretici Martyrum gloriam si quid patiuntur, sibi tribuũt.

29. QUÆ cùm ita sint, audent etiam sacrilega schismata vel hæreses impiæ, si quando in flagello ut se corrigant admonentur, pœnas furoris sui etiam inter martyria deputare. Quod existimans etiam Parmenianus, in fine epistolæ suæ exhortatur Tichonium ut in parte Donati permaneat & persecutiones perferat, dicens, *non se debere voluntate conjungi eis, quibus persecutione cogente non juncti sunt*, adhibens etiam testimo- Eccli. 2. 16. nium Scripturæ dicentis, *Væ his qui perdiderunt sustinentiam, & diverterunt in vias pravas. Et quid facient, cùm inspicere cœperit eos Dominus?* more suo cuncta de divinis libris adversùs se ipsos [e] proponens. Qui enim sustinentiam perdiderunt, nisi qui eos de criminibus quæ objiciebant convincere nequiverunt, quos pro pace Christi tolerare noluerunt; & serò postea cogitantes, ipsam partem suam non esse per multas particulas dividendam, etiam sibi manifestissimos sacrilegos quos ipsi damnarunt, rursus receptos pro falsa Donati pace tolerarunt? Et jam nunc tandem aliquando cognoscant & corrigant, quod se impiè fecisse, ex eo saltem quod à Maximiano passi sunt dicerunt. Sed [f] scilicet erubescunt manifestissimis rationibus corrigi, quia Imperatorum jussionibus restiterunt, ne illa quæ se conqueruntur fuisse perpessos, correcti perdidisse videantur: quasi non meliùs perdunt illa, quàm pereunt. Si enim [g] habent aliquam umbram, quamvis falsam atque fallacem; tamen nonnullam imaginem fortitudinis, jubenti non cedere Imperatori: cujus vel humanæ laudis illecebra est, apertissimæ contradicere veritati? Cur clausis oculis tam multa de Scripturis testimonia proferunt, quæ intellecta atque contra se prolata repudiant; quæ si secundùm eorum intellectum recipiuntur, nihilo minùs eos de sua perversitate convincunt? Nonne scriptum est, Non contradicas ullo modo veritati? Eccli. 4. 30. Cui autem nisi veritati contradicitur, cùm etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur? Sed rex homo qui minatur vel qui vindicat, ad tempus molestus est: non sic ille Rex qui etiam Veritas dicitur, qui nunc quoque illis per Prophetam clamat, Sine caussa percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. Jerem. 2. 30. Qui propterea per humanas potestates nunc misericorditer admonet, ne in fine sic vindicet, ut non se possint superbi de sua damnatione jactare. Sub vindicta enim regum potest hominum pertinacia falso nomine virtutis velle laudari; æternis autem ignibus concremari, nec erit, nec vocabitur fortitudo. Non enim erunt in die illa qui caput unguant oleo adulationis, aut [h] variâ decepti fallaciâ coronatos somnient damnatos, dicentes, Euge, euge: & jurantes per canos eorum, qui caput sanum non habuerunt, & per compages eorum qui viam pacis non agnoverunt. Donatistæ per canos, & compages pseudomartyrum suorum jurabant. Quales turbas isti avertentes à Christi unitate, & ad suum nomen convertere cupientes, interim temporalia supplicia schismatis sui conferre audent passionibus Martyrum, ut eis pœnarum suarum natalitia celebrentur magno conventu hominum furiosorum: quorum è numero illi sunt, qui etiam nullo persequente, se ipsos ultro per montium abrupta præcipitant, ut malam vitam pejore morte consumment. Eorumdem natalitia celebrabãt. Non erunt in die illa stultæ plebes quibus dicant, Nos sumus justi qui patimur persecutionem: & quibus cæcis vendatur reprobus lapis pro gemma pretiosa, id est, carnalis duritia pro spiritali patientia. Non erunt qui nomina principum furoris sui recitent ad altaria, vel quæ ab unitate Christi diviserunt, vel quæ sub nomine Christi contrà [i] erexerunt. Hæc enim sunt pretia, quæ isti ut accipiant, dum volunt habere quod vendant, excitant adversùm se potestatum severi-

[a] Sic Vaticani & Gallicani MSS. Editi verò, *cogitemus*.
[b] Gallicani MSS. *habitatio cogitationis*.
[c] Vaticani codices, *quæ videtur*: omisso *non*.
[d] Plures MSS. *Ecclesia*.
[e] Editi, *proponentes*. Divionensis codex, *proponens*, scilicet Parmenianus.
[f] Editi, *Sed si licet erubescant*. Emendantur à Vaticanis MSS.
[g] Quidam MSS. omittunt *habent*, pro quo videtur legendum *habet*. Paulò pòst loco *nonnullam*, reperimus *nullam* in MSS. & in editione Am.
[h] Vaticani codices, *vanâ decepti fallaciâ*.
[i] Am. & MSS. Vaticani ac plerique Gallicani, *contra Ecclesiam erexerunt*. Vocem *Ecclesiam*, quia à Belgicis MSS. aberat, expunxerunt Lovanienses, *ut sit sensus*, inquiunt, *quæ ex adverso erexerunt*.

tatem per animoſam perverſitatem, ne illi qui ab eis ſeducuntur, & eos propterea juſtos putant, quia pœnas iniquitatis exſolvunt, redeant ad cor, & conſiderent quare [a] patiantur quæ ſe pati gloriantur. Quantum enim erat, ut paululùm adverterent talia dicere Parmenianum Tichonio de perferendis perſecutionibus & gloria tolerantiæ, qualia dicunt omnes hæretici, de quibus coërcendis vel puniendis ſimilia regum juſſa proferuntur; qualia certè Membreſitanis ſuis dicit etiam Salvius, cui tantas Abitinenſes plagas & contumelias intulerunt, per quos iſti meruerant ut de Eccleſia [b] pelleretur, ut ejus cervici etiam mortuorum canum cadavera colligarent, ut poſtremò cum illo ad turpes voces cantationeſque ſaltarent. Quem ſermonem, poſtea quàm tanta perpeſſus eſt, eum putamus habuiſſe cum ſuis, quos miſeros decepit ut alteram ſibi baſilicam fabricarent? Quanta dixit de juſtitia, pro qua talia perpeti meruit: ideo ſe ſanctum perſuadens, quia paſſus eſt; ideo illos iniquiſſimos, quia fecerunt. Thuſcorum tyrannorum commemoratur antiqua crudelitas, qui mortua vivis, ſed humana humanis corpora conjungebant: canina verò humanis, & hæc epiſcopalibus membris, neſcio utrùm quiſquam ſe vel audiſſe umquam vel legiſſe commemorat. Notum eſt omnibus, nugaces & turpes ſaltationes ab epiſcopis ſolere compeſci: quis umquam meminit, ab hominibus quos in auxilium epiſcopi petierunt, cum epiſcopis eſſe ſaltatum? An fortè Salvius tunc non erat epiſcopus, quia damnatio ejus in Bagaienſis concilii ſententia recitatur? Quid, ſi & ipſe poſtea reconciliaretur Primiano, ſicut reconciliatus eſt Felicianus, ejuſdem *plenarii concilii veridico ore* damnatus, ſicut ibi eorum verba recitantur, tunc eſſet epiſcopus? An fortè jam non admitteretur, quia ſacrilegium ſchiſmatis quem coinquinaverit, poteſt mundari, ſicut Felicianus; quem verò canes mortui collo ſuſpenſi immundum fecerint, non poteſt expiari? Vellem ſcire quid ad hæc dicunt, tam manifeſta, tam publica, tam recentia, qui nobis antiquas calumnias ſuas quaſi crimina noſtra objiciunt. Quiſquis eorum arbitratur me falſa jactare, quid magnum eſt, quid difficile, ut animæ ſuæ curam gerens pergat Membreſam, quærat an facta ſint iſta, & defendat, ſi poteſt? Si enim dicit iſta rectè ſchiſmaticis fieri, quos trecenti & decem Donatiſtæ epiſcopi damnaverunt; non murmurent quando aliqua patiuntur, quamvis paſſi ſint, quos ab unitate Chriſti ſchiſma feciſſe, non trecentorum & decem, ſed totius orbis [c] auctoritate convincimus. Si autem dicit levia eſſe quæ paſſus eſt Salvius; quæro utrùm, ſi aliquem Donatiſtarum epiſcoporum ſaltare cogeret Imperator, & nolenti facere, beſtias, igneſque minaretur, non mallet illa perpeti quàm illud admittere: & cùm paſſus eſſet, utrùm non eum iſti inter ſanctos Martyres recitarent? Graviora ergo paſſus eſt Salvius cum quo ſaltatum eſt, quàm ſi vivus arſiſſet. Nam ſi cuiquam eorum hæc duo proponerentur, utrùm mallet, non ipſe ſaltare, ſed ſaltari ſecum, quàm vivus incendi, quid eum electurum eſſe reſpondeant? Si autem dicit nihil aliud impetraſſe à proconſule Primianiſtas, niſi ut per Abitinenſes Salvius de baſilica pelleretur, illos autem ſua ſponte feciſſe quidquid ei poſtea crudeliter turpiterque fecerunt: cur non ſibi dicit, ſic etiam poſſe catholicos nihil aliud ab Imperatoribus petere, niſi ut iſti de baſilicis quas nomine ſacrilego retinent excludantur; illos autem ſua ſponte regia poteſtate & honeſtate ſervata in ſacrilegos multo mitiùs, quàm Abitinenſes nulla imperiali lege, nulla judiciaria juſſione, in Membreſitanum Salvium, [d] vindicaſſe. Quibus rebus conſideratis, priùs quid faciant, & poſtea quid patiantur advertant: ne cùm adversùs facta ſua oculos claudunt, & ad pœnas ſuas oculos aperiunt, & hìc fruſtra temporalia patiantur, & in ultimo judicio Dei etiam pro hoc ipſo quòd fruſtra eos talibus moleſtiis ut emendaret admonuit, æterno ſupplicio puniantur. Non vetera replico, ubi fallunt quos poſſunt: breviter dico, præſentia ingero, digito oſtendo. Damnati Maximianiſtæ recipiuntur, ignotæ gentes arguuntur. Maximianiſtarum baptiſmus acceptatur, orbis terrarum baptiſmus exſufflatur. Ecce Aſſuritani, ecce Muſtitani, ecce non longè mortuus Prætextatus, ecce adhuc vivus Felicianus, ecce nomina eorum inter damnatos Bagaienſi concilio geſtis proconſularibus allegata, talibus recentibus & præſentibus factis, quales ab initio fuerint, ſatis indicant. Si quid pro hujuſmodi [e] perverſitatibus & iniquitatibus patiuntur, ſi nolunt corrigi, ſaltem non audeant gloriari.

[a] Sic Vaticani MSS. Alii verò cum editis, *quare & qua ſe pati gloriantur.*

[b] Am. & Er. *pellerentur.* Lovanienſes reclamantibus licèt MSS. qui revera antiquis editionibus adſtipulantur, emendarunt *pelleretur*; quia de Salvii tantùm expulſione agitur, quam ipſi Membreſitani meruiſſe per Abitinenſes dicuntur. Sic lib. 4. contra Creſconium cap. 49. *per quam*, ait, *civitatem vicinam* (puta Abitinenſem) *judicatum implere veſtri meruerunt*, ut ſcilicet à ſua ſede pelleretur Salvius.

[c] Concilio ſcilicet Arelatenſi I. quod *totius orbis judicium* dicitur ſuprà n. 21.

[d] Editi, *vindicarunt.* Concinniùs Vaticani MSS. *vindicaſſe.*

[e] Sic omnes MSS. At editi, *adverſitatibus.*

Libri II. Retractationum Caput XVIII.

Contra Donatiſtas auctoritate beatiſſimi epiſcopi & martyris Cypriani ſe defendere molientes, ſeptem libros *de Baptiſmo* ſcripſi, in quibus docui nihil ſic valere ad refellendos Donatiſtas, & ad eorum prorſus ora claudenda; ne adversùs Catholicam ſuum ſchiſma defendant, quomodo litteras factumque Cypriani. Ubicumque autem in his libris commemoravi *Eccleſiam non habentem maculam aut rugam*, non ſic accipiendum eſt quaſi jam ſit; ſed quæ præparatur ut ſit, quando apparebit etiam glorioſa. Nunc enim propter quaſdam ignorantias & infirmitates membrorum ſuorum, habet unde quotidie tota dicat, *Dimitte nobis debita noſtra.* In quarto libro cùm dicerem, *vicem baptiſmi poſſe habere paſſionem*, non ſatis idoneum poſui illius latronis exemplum; quia utrùm non fuerit baptizatus incertum eſt. In libro ſeptimo *de vaſis aureis & argenteis in domo magna conſtitutis*, ſenſum Cypriani ſecutus ſum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia, ad illa referens, quod dictum eſt, *Alia quidem in honorem*; ad hæc autem quod dictum eſt, *Alia verò in contumeliam.* Sed magis approbo quod apud Tichonium poſtea reperi vel adverti, in utriſque intelligendum, quædam in honorem, non ſola ſcilicet aurea & argentea; & rurſus in utriſque quædam in contumeliam, non utique ſola lignea & fictilia. Hoc opus ſic incipit: *In eis libris quos adversùs epiſtolam Parmeniani.*

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE BAPTISMO CONTRA DONATISTAS, LIBRI * SEPTEM.

* Scripti circiter annum Christi 400.

LIBER PRIMUS.

Probat posse extra catholicam communionem dari baptismum ab hæreticis vel schismaticis, non ab iis tamen accipiendum, nec in hæresi vel schismate quidquam prodesse.

CAPUT I.

* Lib. 2. contra Parmenianum, cap. 14.

Argumentum operis suscepti.

IN eis libris quos adversùs epistolam Parmeniani, quam dedit ad Tichonium, scripsimus,* promisimus nos diligentiùs quæstionem baptismi tractaturos: quod etiam si non ibi promitteremus, debitum tamen à nobis flagitantibus fratribus meminimus & agnoscimus. Quapropter in hoc Opere adjuvante Domino suscepimus, non solùm ea refellere quæ de hac re nobis Donatistæ objectare consuerunt, sed etiam de beatissimi martyris Cypriani auctoritate, unde suam perversitatem ne veritatis impetu cadat, fulcire conantur, quæ Dominus donaverit dicere: ut intelligant omnes qui non studio partium cæcati judicant, non solùm eos non adjuvari auctoritate Cypriani, sed per ipsam maximè convinci atque subverti.

2. Jam quidem in suprà memoratis libris dictum est, ita posse extra catholicam communionem dari baptismum, quemadmodum & extra eam potest & haberi. Nullus autem illorum negat habere baptismum etiam apostatas, quibus utique redeuntibus & per pænitentiam conversis, dum non redditur, amitti non potuisse judicatur. Sic & illi qui per sacrilegium schismatis ab Ecclesiæ communione discedunt, habent utique baptismum, quem priùs quàm discederent acceperunt: nam & ipsis, si redeant, non eis iterum datur: unde ostenduntur, illud quod acceperant in unitate positi, non potuisse amittere [a] separati. Quòd si haberi foris potest, etiam dari cur non potest? Si dicis, Non rectè foris datur: respondemus, Sicut non rectè foris habetur, & tamen habetur; sic non rectè foris datur, sed tamen datur. Sicut autem per unitatis reconciliationem incipit utiliter haberi, quod extra unitatem inutiliter habebatur: sic per eamdem reconciliationem incipit utile esse, quod extra eam inutiliter datum est. Non tamen dici fas est, non datum esse quod datum est, aut ut non hoc dedisse quisquam calumnietur, cùm hoc eum dedisse quod accepe-

A perat confitetur. Sacramentum enim baptismi est quod habet qui baptizatur: & sacramentum dandi baptismi est quod habet qui ordinatur. Sicut autem baptizatus, si ab unitate recesserit, sacramentum baptismi non amittit; sic etiam ordinatus, si ab unitate recesserit, sacramentum dandi baptismi non amittit. Nulli enim sacramento injuria facienda est: si discedit à malis, utrumque discedit; si permanet in malis, utrumque permanet. Sicut ergo acceptatur baptismus,

B quem non potuit amittere qui ab unitate discesserat; sic acceptandus est baptismus, quem dedit ille qui sacramentum dandi cùm discederet non amiserat. Nam sicut redeuntes, qui priùs quàm recederent baptizati sunt, non rebaptizantur: ita redeuntes, qui priùs quàm recederent ordinati sunt, non utique rursus ordinantur; sed aut administrant quod administrabant, si hoc Ecclesiæ utilitas postulat; aut si non administrant, sacramentum ordinationis suæ tamen gerunt; & ideo eis manus in-

C ter laicos non imponitur. Nam neque sacramentum baptismi, neque sacramentum dandi baptismi, quando ab eis cum Maximiano discessit, Felicianus amisit. Nunc enim eum secum habent cum eis ipsis, quos cùm foris esset, in Maximiani schismate baptizavit. Quapropter potuerunt ab eis accipere ceteri, cùm ad nostrum consortium non accessissent, quod illi non amiserant, cùm à nostro consortio recessissent. Quibus rebus ostenditur, & ipsos impiè facere qui rebapti-

D zare conantur orbis unitatem, & nos rectè facere qui Dei sacramenta improbare nec in ipso schismate audemus. In quo enim nobiscum sentiunt, in eo etiam nobiscum sunt: in eo autem à nobis recesserunt, in quo à nobis dissentiunt. Non enim accessus iste atque discessus corporalibus motibus, & non spiritalibus est metiendus. Sicut enim conjunctio corporum fit per continuationem locorum, sic animorum quidam contactus est consensio voluntatum. Si ergo qui

E recessit ab unitate, aliquid aliud agere voluerit, quàm quod in unitate percepit, in eo recedit atque

* Ætatem intelliges ex Admonitione in libros contra Parmen.

[a] Hîc editi addunt, *ab unitate*: quod abest à MSS.

atque disjungitur: quod autem ita vult agere ſicut A in unitate agitur, ubi hoc accepit & didicit, in eo manet atque conjungitur.

Cap. II. Baptiſmus extra Eccleſiam acceptus.

3. Itaque iſti in quibuſdam rebus nobiſcum ſunt, in quibuſdam verò à nobis exierunt. Proinde illa in quibus nobiſcum ſunt, eos agere non vetamus: in quibus autem nobiſcum non ſunt, ut veniendo accipiant, vel redeundo recipiant, adhortamur; & quibus modis poſſumus, ut id eligant emendati atque correcti, cum caritate ſatagimus. Non eis itaque dicimus, Nolite B dare: ſed, nolite in ſchiſmate dare. Nec eis quos videntur baptizaturi dicimus, Nolite accipere: ſed, nolite in ſchiſmate accipere. Nam ſi quem fortè coëgerit extrema neceſſitas, ubi catholicum per quem accipiat non invenerit, & in animo pace catholica cuſtodita per aliquem extra unitatem catholicam poſitum acceperit, quod erat in ipſa catholica unitate accepturus; ſi ſtatim etiam de hac vita emigraverit, non eum niſi catholicum deputamus. Si autem fuerit à corporali mor- C te liberatus, cùm ſe catholicæ congregationi etiam corporali præſentiâ reddiderit, unde numquam corde diſceſſerat, non ſolùm non improbamus quod fecit, ſed etiam ſecuriſſimè veriſſiméque laudamus: quia præſentem Deum credidit cordi ſuo, ubi unitatem ſervabat; & ſine ſancti baptiſmi ſacramento, quod ubicumque invenit, non hominum, ſed Dei eſſe cognovit, noluit ex hac vita migrare. Si quis autem cùm poſſit in ipſa Catholica accipere, per aliquam mentis perverſita- D tem eligit in ſchiſmate baptizari: etiam ſi poſtea venire ad Catholicam cogitat, quia certus eſt ibi prodeſſe ſacramentum, quod alibi accipi quidem poteſt, prodeſſe autem non poteſt; procul dubio perverſus & iniquus eſt, & tanto pernicioſiùs quanto ſcientiùs. Ita enim non dubitat rectè illic accipi, ſicut non dubitat illic prodeſſe etiam quod alibi acceperit.

In extrema neceſſitate etiam ab hæretico pace catholica cuſtodita acceptum baptiſmum prodeſt.

Cap. III.

4. Duo ſunt enim quæ dicimus, & eſſe in Catholica baptiſmum, & illic tantùm rectè ac- E cipi: utrumque horum Donatiſtæ negant. Item alia duo dicimus, eſſe apud Donatiſtas baptiſmum, non autem illic rectè accipi: horum duorum illi unum magnopere affirmant, id eſt, eſſe ibi baptiſmum; non autem illic rectè accipi, nolunt fateri. Harum quatuor ſententiarum tres noſtræ tantùm ſunt, unam verò utrique dicimus. Nam eſſe in Catholica baptiſmum, & rectè illic accipi, & apud Donatiſtas non rectè accipi, nos tantùm dicimus: eſſe verò baptiſmum & apud F Donatiſtas, & illi aſſerunt, & nos concedimus. Quiſquis ergo vult baptizari, & certus eſt jam ſibi noſtram Eccleſiam ad Chriſtianam ſalutem eſſe [a] deligendam, & in ea ſola prodeſſe baptiſmum Chriſti etiam ſi alibi acceptum fuerit; ſed ideo in parte Donati vult baptizari, quia eſſe ibi baptiſmum non illi ſoli neque nos ſoli, ſed utrique dicimus: attendat alia tria. Si enim nos elegit ſequi in iis quæ illi non dicunt, ea verò quæ utrique dicimus, præponit his quæ nos ſoli dici- G mus; ſatis eſt nobis quòd ea quæ illi non dicunt, & nos ſoli dicimus, præponit eis quæ illi ſoli dicunt. Eſſe autem in Catholica baptiſmum, nos dicimus, illi non dicunt. Rectè accipi in Catholica baptiſmum, nos dicimus, illi non dicunt. Non rectè accipi in parte Donati baptiſmum, nos dicimus, illi non dicunt. Sicut ergo id potiùs credit quod nos ſoli dicimus eſſe credendum; ita hoc potiùs faciat quod nos ſoli dicimus eſſe faciendum. Quod autem utrique eſſe credendum dicimus, hoc, ſi ita putat, robuſtiùs credat, quàm id quod à ſolis nobis dicitur. Robuſtiùs enim crediturus eſt eſſe baptiſmum Chriſti in parte Donati, quod ab utriſque noſtrûm dicitur, quàm eſſe baptiſmum in Catholica, quod à catholicis tantummodo dicitur. Sed rurſus magis crediturus eſt eſſe baptiſmum Chriſti etiam apud nos, quod nos ſoli dicimus, quàm non eſſe apud nos, quod illi ſoli dicunt. Jam enim decrevit & certus eſt, in quibus diſſentimus, nos illis eſſe præponendos. Ita ergo, quod nos ſoli dicimus, rectè apud nos accipi, magis crediturus eſt, quàm non rectè apud nos accipi, quia hoc illi ſoli dicunt. Eadem regulâ, quod nos ſoli dicimus, non rectè apud illos accipi, magis crediturus eſt, quàm id quod illi ſoli dicunt, id eſt, rectè apud illos accipi. Fruſtra itaque ſibi videtur ſecurus ibi accipere, quod eſſe quidem ibi utrique dicimus, ſed ibi eſſe accipiendum non utrique dicimus. Elegit autem ipſe, in eo quod non utrique dicimus, nobis potiùs inhærere. Hîc ergo ſecurus accipiat, ubi & eſſe & rectè accipi certus eſt: illic autem non accipiat, quod eſſe ibi quidem dicunt, ſed ibi accipiendum eſſe non dicunt, quorum ſententiam decrevit eligere. Quamquam etiam ſi dubium haberet, non illic rectè accipi quod in Catholica rectè accipi certum haberet, GRAVITER PECCARET, in rebus ad ſalutem animæ pertinentibus, vel eo ſolo quòd certis incerta præponeret. Rectè quippe hominem in Eccleſia catholica baptizari eo ipſo certus eſt, quòd etiam alibi baptizatus huc tranſire decrevit. Non rectè autem apud Donatiſtas hominem baptizari, ſaltem incertum habeat, cùm hoc illi dicant, quorum ſententiam Donatiſtis anteponendam eſſe certum habet: & incertis certa præferendo hîc baptizetur, ubi propterea certus eſt rectè fieri, quia & cùm alibi [b] facere cogitabat, huc tranſeundum eſſe decreverat. b

Caput IV. Qui ſciens à ſchiſmaticis accipit ſacramentum. c

5. Jam verò ſi quis non intelligit quomodo fieri poſſit, ut quod ibi eſſe confitemur, non ibi rectè dari dicamus; illud adtendat, quia nec rectè ibi eſſe dicimus, quod & illi dicunt in his qui ab eorum communione diſcedunt. [c] Intueatur etiam ſimilitudinem notæ militaris, quia extra militiam à deſertoribus & haberi & accipi poteſt; ſed tamen extra militiam nec habenda nec accipienda eſt, & reducto vel perducto ad militiam nec mutanda nec iteranda eſt. Verumtamen alia cauſſa eſt eorum qui in iſtos hæreticos imprudenter incurrunt, ipſam eſſe Chriſti Eccleſiam exiſtimantes: alia eorum qui noverunt non eſſe catholicam Eccleſiam, niſi eam quæ ſicut promiſſa eſt, toto terrarum orbe diffunditur & extenditur uſque ad fines terræ, quæ creſcens inter zizania & in tædio ſcandalorum requiem futuram deſiderans, dicit in Pſalmis, A finibus terræ ad te clamavi, dum tæderet anima mea, in petra exaltaſti me. Petra autem erat Chriſtus. In quo nos jam reſuſcitatos & in cælo conſidentes dicit Apoſtolus, nondum in re, ſed in ſpe. Ideoque ſequitur Pſal-

Pſal. 60. 3.

Epheſ. 2. 6.

[a] Editi, *diligendam*. Meliùs Lovanienſium judicio, *deligendam*: & ſic vetus codex noſter Remigianus.

[b] Editi, *alibi aliter facere*. Abeſt *aliter* à MSS.

[c] In MSS. *Intueantur*.

mus, & dicit, Deduxisti me, quia factus es spes A mea, turris fortitudinis à facie inimici. Ex [a] illius quippe promissionibus tamquam telis & jaculis in turri munitissima constitutis, non solùm cavetur, sed etiam expugnatur inimicus, induens lupos suos pellibus ovium, ut dicant, Ecce hic est Christus, ecce illic: & ab universitate civitatis super montem constitutæ, ad particulas insidiarum suarum multos separent, & jugulatos absumant. Et cùm hoc noverint, eligunt extra communionem unitatis corporis Christi accipere ba- B ptismum Christi, ad eamdem communionem cum eo quod alibi acceperint postea migraturi. Scientes enim habituri sunt adversùs Ecclesiam Christi baptismum Christi, vel eo ipso die quo accipiunt. Quod si sceleratum est, quis est qui dicat, Permittatur mihi uno die scelus admittere? Si enim transiturus est ad Catholicam, quæro caussam. Quid aliud responsurus est, nisi quia malum est esse in parte Donati, & non esse in catholica unitate? Hoc igitur malum quot diebus fe- C ceris, tot dierum malum facturus es: & dici potest, majus malum fieri plurium dierum, minus autem paucorum; nullum autem malum fieri, dici non potest. Quid autem opus est hoc tam exsecrabile malum vel uno die, vel unâ horâ committere? Hoc enim qui sibi concedi vult, potest ab Ecclesia vel ab ipso Deo petere, ut sibi vel uno die apostatare concedat. Nam cur unius diei esse apostata timeat, & unius diei esse schismaticus hæreticusve non timeat, nulla caussa est. D

Matth. 7. 15. Ibid. 23.

CAP. V.

6. ILLIC, inquit, accipere malui, ubi baptismum Christi esse utrique consentiunt. Sed illic non rectè accipi, illi ad quos migraturus es dicunt: rectè verò illic accipi, illi à quibus migraturus es dicunt. Illud itaque quod hi dicunt, quos ipse postponis contradicentibus illis quos ipse anteponis, aut falsum est, aut, ut mitiùs dicatur, incertum. Vera ergo falsis, aut incertis certa præpone. Illic enim, quò migraturus es cùm alibi acceperis, rectè posse accipi quod desideras, non E illi tantùm ad quos transiturus es, sed tu ipse qui transiturus es confiteris. Si enim utrùm rectè illic posset accipi dubitares, etiam illuc transeundum esse dubitares. Accipere itaque in parte Donati, si incertum est esse peccatum: quis dubitet certum esse peccatum, non ibi potiùs accipere, ubi certum est non esse peccatum? Illi verò qui per ignorantiam ibi baptizantur, arbitrantes ipsam esse Ecclesiam Christi, in istorum quidem comparatione minùs peccant: sacrile- F gio tamen schismatis vulnerantur: non ideo non graviter, quòd alii graviùs. Cùm enim dictum est quibusdam, Tolerabilius erit Sodomis in die judicii quàm vobis: non ideo dictum est, quia Sodomitæ non torquebuntur, sed quia illis graviùs torquebuntur.

Matth. 11. 24.

Donatistæ jam non permittuntur ignorare quin valeat baptismus extra Ecclesiam acceptus.

7. Quamquam hoc fuerat fortasse occultum aliquando & incertum. Unde autem sanantur hi qui advertunt & corriguntur, inde gravantur hi qui cùm jam ignorare non permittantur, in perniciem G suam pertinaciter sæviunt. Damnatio quippe Maximianistarum, & receptio damnatorum, cum his quos extra eorum communionem in sacrilegio, sicut concilium * eorum clamat, in schismate baptizarunt, totam istam solvit quæstionem, totam contentionem abstulit. Nihil omnino inter nos & eos Donatistas qui Primiano communicant dereliquit, unde dubitetur, non solùm haberi, sed etiam dari posse baptismum Christi ab eis qui ab Ecclesia separantur. Sicut enim ipsi eos quos Felicianus in schismate baptizavit, verum baptismum accepisse fateri coguntur, quia eos secum nunc habent in ipso baptismo quem in schismate perceperunt: sic nos dicimus baptismum Christi esse etiam extra communionem catholicam, quem dant illi qui ab eadem communione præcisi sunt, quia eum cùm præciderentur non amiserunt. Et quod ipsi se putant contulisse illis, quos Felicianus in schismate baptizavit, cùm eos sibi reconciliaverunt; id est, non ut acciperent quod non habebant, sed ut prodesset eis quod inutiliter in schismate acceperant & habebant: hoc verè confert & præstat Deus per communionem catholicam illis qui veniunt ab aliqua hæresi vel schismate, ubi baptismum Christi acceperunt; id est, non ut baptismi sacramentum incipiant habere quod non habebant, sed ut incipiat eis prodesse quod [b] habebant.

** Bagaitanum.*

CAPUT VI.

8. QUAPROPTER inter nos & ipsos quodam modo cardinales Donatistas, quorum episcopus apud Carthaginem Primianus est, jam de hac re nulla est controversia. Voluit enim Deus per Maximianistas eam finiri, ut quod caritate suadente nolebant, exemplo suo cogente fateantur. Sed adhuc propterea inde disputamus, ne illi sibi videantur aliquid dicere, qui nec istis communicant, qui apud se potiùs, quanto pauciores, tanto sinceriores Donatistas remansisse contendunt. Qui si Maximianistæ soli essent, nec ipsorum salutem contemnere deberemus. Quanto ergo magis quia eadem pars Donati in multa minutissima frusta concisa est, quæ omnes minutæ particulæ hanc unam multo grandiorem, in qua Primianus est, de recepto Maximianistarum baptismo reprehendunt, & singulæ conantur asserere, apud se tantummodo verum baptismum remansisse, nec omnino esse alibi, nec in toto orbe terrarum quà Ecclesia catholica expanditur, nec in ipsa grandiore parte Donati, nec in ceteris præter se unam ex minutissimis partibus. Quæ omnes particulæ si advertere voluerint vocem non hominis, sed ipsius manifestissimæ veritatis, & animosum spiritum suæ perversitatis edomare, non utique ad partem Donati majorem, de qua præcisa præcisæ sunt, sed ad ipsam viriditatem radicis Catholicæ de ariditate propria revertentur. Omnes quippe isti ubi contra nos non sunt, pro nobis sunt: ubi autem nobiscum non colligunt, spargunt.

Pars Donati in multa frusta concisa.

CAPUT VII.

9. JAM enim ne videar humanis argumentis id agere, quoniam quæstionis hujus obscuritas prioribus Ecclesiæ temporibus ante schisma Donati magnos viros, & magna caritate præditos patres episcopos ita inter se compulit salva pace disceptare atque fluctuare, ut diu conciliorum in suis quibusque regionibus diversa statuta nutaverint donec plenario * totius orbis concilio, quod saluberrimè sentiebatur, etiam remotis dubitationibus, firmaretur: ex Evangelio profero certa documenta, quibus Domino adjuvante demonstro, quàm rectè placuerit & verè secundùm Deum, ut hoc in quoquam schismatico vel hæretico ecclesiastica medicina curaret, in quo

** Vide infrà lib. 2. c. 9.*

[a] Sic MSS. At editi, *Ex illis*.

[b] Er. & Lov. *quod inutiliter habebant*.

[a] vulnere separabatur; illud autem quod sanum maneret, agnitum potiùs approbaretur, quàm improbatum vulneraretur. Certè Dominus in Evangelio dicit, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. Tamen cùm ad eum discipuli retulissent, vidisse se quemdam in ejus nomine pellentem dæmonia, & prohibuisse, quia cum illis eum non sequebatur: Nolite, inquit, prohibere. Qui contra vos non est, pro vobis est. Non potest enim quisquam in meo nomine facere aliquid, & malè loqui de me. Si nihil in illo corrigendum erat; securus ergo fit quisquis extra communionem Ecclesiæ constitutus colligit in Christi nomine, dissociatus à Christiana societate: atque ita falsum erit illud, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui non colligit mecum, spargit. Si autem quod discipuli Domini per ignorantiam facere voluerunt, id in eo corrigendum est; quod dixit Dominus, Nolite prohibere: cur hoc ipse prohiberi prohibuit? Et quomodo erit verum quod ibi ait, Qui contra vos non est, pro vobis est? In hoc enim facto non contra eos, sed pro eis erat, ubi per nomen Christi sanitates operabatur. Ut ergo utraque sententia vera sit, sicuti vera est, & illa ubi ait, Qui non est mecum, adversùm me est, & qui mecum non colligit, spargit; & illa ubi ait, Nolite prohibere, qui enim contra vos non est, pro vobis est: quid restat intelligendum, nisi quia ille in tanti nominis veneratione confirmandus fuit, ubi non erat contra Ecclesiam, sed pro Ecclesia; & illa tamen separatione culpandus, ubi si colligeret spargeret; & si fortè veniret ad Ecclesiam, non illud quod habebat ibi acciperet, sed in quo aberraverat emendaret?

10. Neque enim & Cornelii gentilis hominis orationes non sunt exauditæ, aut eleemosynæ non sunt acceptæ: immo & Angelum ad se mitti, & missum meruit intueri, per quem posset utique sine hominis alicujus accessu cuncta necessaria discere. Sed quoniam quidquid boni in orationibus & eleemosynis habebat, prodesse illi non poterat, nisi per vinculum Christianæ societatis & pacis incorporaretur Ecclesiæ; jubetur mittere ad Petrum, & per illum discit Christum; per illum etiam baptizatus, Christiano populo consortio quoque communionis adjungitur, cui sola bonorum operum similitudine jungebatur. Perniciosè quippe contemneret bonum quod nondum habebat, superbiens ex illo quod habebat. Sic etiam qui se ipsos à societate ceterorum separantes, caritate violata, unitatis vinculum rumpunt, si nihil faciunt eorum quæ in illa societate acceperunt, in omnibus separati sunt: & ideo quem sibi sociaverint, si venire ad Ecclesiam voluerit, debet omnia quæ non accepit accipere. Si verò nonnulla eadem faciunt, non se in eis separaverunt; & ex ea parte in texturæ compage detinentur, in cetera scissi sunt. Proinde si quem sibi sociaverint, ex ea parte nectitur Ecclesiæ, in qua nec illi separati sunt: & ideo si venire ad Ecclesiam voluerit, in eo sanatur ubi laniatus errabat: ubi verò sanus connectebatur, non curatur, sed agnoscitur; ne cùm sana curare volumus, potiùs vulneremus. Itaque illi quos baptizant, sanant à vulnere idololatriæ vel infidelitatis; sed graviùs feriunt vulnere schismatis. Idololatras enim in populo Dei gladius interemit, schismaticos autem terræ hiatus absorbuit. Et Apostolus, Si habeam omnem, inquit, fidem, ita ut montes transferam, caritatem verò non habeam, nihil sum.

Exodi 32. 28. Num. 16. 32. 1. Cor. 13. 2.

11. Si quis adducatur ad medicum in aliqua necessaria parte corporis gravi vulnere sauciatus, si dixerit medicus, Moritur inde nisi curetur: non opinor illi qui eum adduxerunt, ita desipiunt, ut consideratis atque numeratis ceteris membris ejus sanis, respondeant medico & dicant, Ergóne ista sana tot membra non valent ad ejus vitam, & illud unum vulneratum valet ad mortem? Non utique hoc dicunt, sed curandum offerunt: nec ideo tamen quia curandum offerunt, medicum rogant, ut etiam illa quæ sana sunt curet; sed illi uni loco medicinam instanter adhibeat, unde mors etiam [b] sanis ceteris imminet, & nisi sanetur adveniet. Quid ergo prodest homini vel sana fides, vel sanum fortasse solum fidei sacramentum, ubi lethali vulnere schismatis peremta est sanitas caritatis, per cujus solius peremtionem etiam illa integra trahuntur ad mortem? Quod ne fiat, non cessat misericordia Dei per unitatem sanctæ Ecclesiæ suæ, ut veniant & curentur per medicamentum reconciliationis, per vinculum pacis. Nec ideo se putent sanos esse, quia dicimus eos habere aliquid sanum: nec rursus putent ideo curandum esse quod sanum est, quia ostendimus aliquid vulneratum. Itaque in sacramenti sanitate, quia contra nos non sunt, pro nobis sunt: in schismatis autem vulnere, quia cum Christo non colligunt, spargunt. Non extollantur ex his quæ habent. Quid tantùm per ea quæ sana sunt superbos oculos ducunt? Et vulnus suum dignentur humiliter intueri, nec solùm quid adsit, sed etiam quid desit adtendant.

CAPUT IX. *Sine caritate nihil prodest.*

12. Videant quàm multa & quàm magna nihil prosint, si unum quiddam defuerit, & videant quid sit ipsum unum. Nec me in hoc audiant, sed Apostolum: Si linguis, inquit, hominum loquar & angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æramentum sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & sciero omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Quid ergo eis prodest si & linguam in sacris mysteriis habeant angelicam, & prophetiam quemadmodum Caïphas & Saül, ut aliquando prophetent, quos fuisse damnabiles sancta scriptura testatur? Si sacramenta non tantùm sciant, sed & habeant, sicut habuit Simon magus: si fidem, sicut dæmonia confessa sunt Christum; neque enim non credebant cùm dicerent, Quid nobis & tibi est, Fili Dei, scimus qui sis. Si dispertiant ipsi etiam substantiam suam pauperibus, sicut multi, non solùm in Catholica, sed in diversis hæresibus faciunt. Si aliqua ingruente persecutione tradant ad flammas nobiscum corpus suum pro fide quam pariter confitentur: tamen quia separati hæc agunt, non sufferentes invicem in dilectione, neque studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis, caritatem utique non habendo, etiam cum illis omnibus quæ nihil eis prosunt, ad æternam salutem pervenire non possunt.

1. Cor. 13. 1. Johan. 11. 51. 1. Reg. 18. 10. Act. 8. 13. Marci 1. 24. Ephes. 4. 2.

[a] Aliquot MSS. *in quo vulnerabatur.*

[b] Sic MSS. At editi, *salvis ceteris.*

Caput X

Quæstio Donatistarum.

13. Sed videntur sibi argutissimè quærere, *utrùm generet filios baptismus Christi in parte Donati, an non generet:* ut si consenserimus quòd generet, suam esse asseverent Ecclesiam matrem, quæ filios potuit de Christi baptismate generare; & quia unam oportet esse Ecclesiam, ex hoc jam nostram non esse Ecclesiam criminentur. Si autem dixerimus, non generat: *Cur ergo*, aiunt, *apud vos non renascuntur per baptismum, qui transeunt à nobis ad vos, cùm apud nos fuerint baptizati, si nondum nati sunt?*

Responsio.

14. Quasi verò ex hoc generet unde separata est, & non ex hoc unde conjuncta est. Separata est enim à vinculo caritatis & pacis, sed juncta est in uno baptismate. Itaque est una Ecclesia, quæ sola Catholica nominatur; & quidquid suum habet in communionibus diversorum à sua unitate separatis, per hoc quod suum in eis habet, ipsa utique generat, non illæ. Neque enim separatio earum generat, sed quod secum de ista tenuerunt: quòd si & hoc dimittant, omnino non generant. Hæc itaque in omnibus generat, cujus sacramenta retinentur, unde possit tale aliquid ubicumque generari: quamvis non omnes quos generat ad ejus pertineant unitatem, quæ usque in finem perseverantes salvabit. Neque enim hi soli ad eam non pertinent, qui separationis aperto sacrilegio manifesti sunt; sed etiam illi qui in ejus unitate corporaliter mixti per vitam pessimam separantur. Etenim Simonem magum per baptisma ipsa pepererat: cui tamen dictum est, quòd non haberet partem in hereditate Christi. (Act. 8. 13. 21.) Numquid ei baptismus, numquid Evangelium, numquid sacramenta defuerunt? Sed cui caritas defuit, frustra natus est, & ei expediebat fortasse non nasci. Numquid non erant nati quibus Apostolus dicit, Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam? (1. Cor. 3. 2.) Eos tamen à sacrilegio schismatis revocat, in quod ideo irruebant, quia carnales erant: Quasi parvulis, inquit, in Christo lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis: sed nec adhuc quidem potestis; carnales enim estis adhuc. Cùm enim sint inter vos æmulatio & contentio, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, Ego Apollo, nonne homines estis? De his enim suprà dicit, Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. (1. Cor. 1. 10.) Nuntiatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones sunt in vobis. Hoc autem dico, quia unusquisque vestrûm dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego Cephæ, ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Isti ergo si in hac obstinatione & perversitate remanerent, certè quidem nati erant, nec tamen ad ipsam Ecclesiam de qua nati erant, per pacis atque unitatis vinculum pertinerent. Ergo ipsa generat, & per uterum suum, & per uteros ancillarum, ex eisdem sacramentis, tamquam ex viri sui semine. Non enim frustra dicit Apostolus, omnia illa in figura esse gesta. (1 Cor. 10. 11.) Sed qui superbiunt & legitimæ matri non adjunguntur, similes sunt Ismaëli, de quo dictum est, Ejice ancillam & filium ejus: non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. (Gen. 21. 10. Gal. 4. 30.) Qui autem pacificè diligunt legitimam patris sui conjugem, cujus legitimo jure generati sunt, similes sunt filiis Jacob, quamvis de ancillis natis, sed tamen eamdem hereditatem sumentibus. (Gen. 30.) Qui autem de utero ipsius matris intus in unitate nati, negligunt gratiam quam acceperunt, similes sunt Esaü filio Isaac, qui reprobatus est, Deo adtestante & dicente, Jacob dilexi, Esaü autem odio habui: cùm ambo ex uno concubitu concepti, ex uno utero nati sint. (Gen. 25. 24. Malac. 1. 2.)

Cap. XI. Quæstio 2. Donatistarum.

15. Quærunt etiam, *utrùm peccata dimittantur per baptismum in parte Donati:* ut si dixerimus dimitti, respondeant, Ergo est illic Spiritus-sanctus; quia cùm insufflante Domino datus esset discipulis, tunc secutus est & ait, Baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti; si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. (Matth. 28. 19. Johan. 20. 22.) Et si ita est, inquiunt, communio nostra est Ecclesia Christi: non enim præter Ecclesiam dimissionem peccatorum Spiritus-sanctus operatur. Et si nostra communio est Ecclesia Christi, non est Ecclesia Christi vestra communio. Una est enim, quæcumque illa sit, de qua dictum est, Una est columba mea, una est matri suæ: nec possunt Ecclesiæ tot esse, quot schismata. (Cant. 6. 8.) Si autem dixerimus, non ibi dimitti peccata: ergo, inquiunt, non est illic verus baptismus; & propterea quos à nobis suscipitis, vos baptizare debetis; quod quia non facitis, in Ecclesia Christi vos non esse fatemini.

Responsio.

16. His ita resistimus, secundùm Scripturas, eos interrogantes, ut quod à nobis quærunt, sibi ipsi respondeant. Quæro enim ut dicant, utrùm dimittantur peccata ubi caritas non est. Peccata enim tenebræ animarum sunt. (Peccata tenebræ sunt animarum.) Audimus quippe Johannem dicentem, Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc. (1. Johan. 2. 11.) Nulli autem schismata facerent, si fraterno odio non excæcarentur. Si ergo dicimus, non ibi dimitti peccata; quomodo renascitur qui apud eos baptizatur? Quid est enim renasci per baptismum, nisi à vetustate renovari? Quomodo autem renovatur à vetustate, cui peccata præterita non dimittuntur? Quòd si renatus non est, nec Christum induit, ex quo conficitur ut denuo baptizandus videatur. Quia dicit Apostolus, Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis: (Gal. 3. 27.) quem ille si non induit, nec in Christo baptizatus habendus est. Porrò quia in Christo dicimus baptizatum, fatemur eum Christum induisse: & si hoc fatemur, regeneratum fatemur. Quod si ita est, & peccata dimissa sunt. Quomodo ergo dicit Johannes, Qui odit fratrem suum, in tenebris manet usque adhuc: (1. Johan. 2. 11.) si jam facta est remissio peccatorum? An non est in schismate odium fraternum? Quis hoc dixerit, cùm & origo & pertinacia schismatis nulla sit alia, nisi odium fratris? (Schismatis origo.)

17. Hanc illi quæstionem solvere sibi videntur cùm dicunt, *Non est ergo in schismate remissio peccatorum, & ideo nec regeneratio novi hominis, & propterea nec baptismus Christi.* Nos autem quia fatemur ibi esse baptismum Christi, hanc eis quæstionem solvendam proponimus: Magus ille Simon, utrùm vero Christi baptismate tinctus sit. (Act. 8. 13.) Respondebunt, ita; quia sanctæ scripturæ auctoritate coguntur. Quæro ergo utrùm

fateantur ei dimissa peccata? Profectò fatebuntur. A Item quæro, cur ei dixerit Petrus, non eum habere partem in sorte sanctorum? Quia, inquiunt, postea peccavit, pecuniâ volens emere donum Dei, cujus venditores esse Apostolos credidit.

18. Quid si ad ipsum baptismum fictus accessit, dimissa sunt ei peccata, an non sunt dimissa? Eligant quod volunt, utrumlibet elegerint, sufficit nobis. Si dimissa dixerint; quomodo ergo Spiritus-sanctus disciplinæ effugiet fictum, si B in isto ficto remissionem operatus est peccatorum? Si dixerint non esse dimissa; quæro, si postea fictionem suam corde concusso & vero dolore fateretur, denuo baptizandus judicaretur? Quod si dementissimum est dicere; fateantur vero baptismo Christi baptizari posse hominem, & tamen cor ejus in malitia vel sacrilegio perseverans, peccatorum abolitionem non sinere fieri: atque ita intelligant in communionibus ab Ecclesia separatis posse homines baptizari, ubi Christi ba- C ptismus eadem sacramenti celebratione datur & sumitur: qui tamen tunc prosit ad remissionem peccatorum, cùm quis reconciliatus unitati, sacrilegio dissensionis exuitur, quo ejus peccata tenebantur, & dimitti non sinebantur. Sicut enim in illo qui fictus accesserat, fit ut non denuo baptizetur, sed ipsa pia correctione & veraci confessione purgetur, quod non posset sine baptismo, ut quod antè datum est, tunc valere incipiat ad salutem, cùm illa fictio veraci confessione D recesserit: sic etiam iste qui baptisma Christi, quod non amiserunt qui se separaverunt, inimicus caritatis & pacis Christi, in aliqua hæresi aut schismate accepit, quo sacrilego scelere peccata ejus non dimittebantur, cùm se correxerit, & ad Ecclesiæ societatem unitatemque venerit, non iterum baptizandus est; quia ipsa ei reconciliatione ac pace præstatur, ut ad remissionem peccatorum ejus in unitate jam prodesse incipiat sacramentum, quod acceptum in schismate pro- E desse non poterat.

19. Si autem dixerint, in illo qui fictus accessit, per sanctam vim tanti sacramenti dimissa quidem illi esse peccata in ipso temporis puncto, sed per fictionem ejus rediisse continuò: ut Spiritus-sanctus & adfuerit baptizato ut peccata recederent, & perseverantiam fictionis fugerit ut redirent; ut & illud verum sit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; & illud, Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum: id est, ut & induat eum Christo sanctitas baptismi, F & exuat eum Christo pernicies fictionis: sicut fit cùm quisque à tenebris per lucem transit ad tenebras, oculi quidem ejus in tenebras perpetuò diriguntur, sed non potest lux nisi perfundere transeuntem. Si hoc ergo dixerint, hoc etiam in eis intelligant fieri, qui extra Ecclesiæ communionem, sed tamen baptismate Ecclesiæ baptizantur, quod ubicumque fuerit, sanctum est per se ipsum: & ideo non est eorum qui se separant, sed ejus unde se separant: valet tamen & apud G eos hactenus, ut per ejus lucem transeant ad dissensionis suæ tenebras, continuò redeuntibus peccatis, quæ baptismatis sanctitas in illo temporis puncto dimiserat, tamquam redeunte obscuritate quam lux in transitu excusserat.

20. Nam redire dimissa peccata, ubi fraterna caritas non est, apertissimè Dominus docet de illo servo, quem cùm invenisset debitorem decem millium talentorum, deprecanti omnia dimisit. Ille autem conservum suum qui ei debebat centum denarios, cùm miseratus non fuisset, jussit eum dominus reddere quæ ei dimiserat. Tempus ergo quo accipitur indulgentia per baptismum, tamquam tempus est reddendæ rationis, ut omnia debita quæ inventa fuerint dimittantur. Non tamen ille servus postea dedit conservo suo mutuam pecuniam, quam cùm ille non posset reddere, non ejus misertus est: sed jam ei debebat conservus ejus, cùm ipse rationem Domino suo reddens, tanti numeri debito solveretur; nec dimiserat conservo suo quod ei debebat, & sic accesserat ut ei dimitteret Dominus. Hoc indicant verba conservi dicentis, Patientiam habe in me, & reddam tibi. Alioquin diceret, Jam mihi hoc dimiseras, cur iterum repetis? Hoc & ipsius Domini verba manifestiùs aperiunt. Ait enim, Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios. Non dixit, cui jam debitum centum denariorum dimiserat. Si enim dimiserat, non ei debebat. Quia ergo dixit, debebat ei: manifestum est, quòd non dimiserat. Et melius quidem fuerat, atque hoc potiùs congruebat tanto debitori reddituro rationem, & exspectanti misericordiam Domini sui, ut prior ipse conservo dimitteret quod ei debebatur, & sic ad rationem reddendam, ubi misericordia Domini imploranda erat, accederet. Nec tamen illud quod nondum conservo dimiserat, impedivit Dominum ejus, quo minùs in illo tempore accipiendæ rationis dimitteret ei omnia quæ debebat. Sed quid profuit, quando quidem in caput ejus propter odiorum perseverantiam rursus omnia continuò replicata sunt? Sic non impeditur baptismi gratia, quo minùs omnia peccata dimittat, etiam si odium fraternum in ejus cui dimittuntur animo perseverat. Solvitur enim hesternus dies, & quidquid [a] suprà est solvitur, etiam ipsa hora [b] momentumque ante baptismum & in baptismo. Deinceps autem reus esse continuò incipit, non solùm consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum, redeuntibus omnibus, quæ dimissa sunt: [c] & hæc sæpe contingunt in Ecclesia.

Peccata dimissa quatenus redeant

Matth. 18. 23.

Matth. 18. 28.

Caput XIII.

21. Nam plerumque fit, ut homo habeat inimicum quem iniquissimè oderit: quamquam etiam iniquos inimicos diligere jubeamur, & orare pro eis. Subito autem periculo mortis incipit perturbari, & poscit baptismum, quem tanta festinatione accipit, ut necessariam interrogationem paucorum verborum vix periculi tempus admittat, quanto minùs sermonem longissimum, ut illud odium corde pellatur, etiam ipsi si baptizanti sit cognitum. Certè ista non solùm apud nos, sed etiam apud illos evenire non cessant. Quid ergo dicimus? Dimittuntur peccata huic homini, an non dimittuntur? Prorsus quod volunt eligant. Si enim dimittuntur, continuò re-

[a] Am. & Er. *& quidquid superest.* Meliùs Lov. & MSS. *suprà est*, id est, ante hesternum diem.
[b] Vaticani codices, *solvitur etiam ipsa hora momenti quæ ante baptismum est, in baptismo.*
[c] Am. Er. & plures MSS. *omnibus quæ dimissa sunt peccatis.* Postea iidem MSS. subjiciunt, *& sæpe contingit in Ecclesia.*

deunt: Evangelium loquitur, veritas clamat. Sive ergo dimittantur, sive non dimittantur, necessaria est postea medicina: nec tamen si vixerit, atque id corrigendum esse didicerit atque correxerit, denuo baptizatur, sive apud illos, sive apud nos. Sic & illa quæ schismatici vel hæretici non aliter habent, nec aliter agunt quàm vera Ecclesia, cùm ad nos veniunt, non emendamus, sed potiùs approbamus. In quibus enim non dissentiunt à nobis, in eis non disjunguntur à nobis. Sed tamen quia nihil eis prosunt quamdiu schismatici vel hæretici sunt, propter alia in quibus à veritate dissentiunt, & propter ipsum separationis immanissimum scelus, sive permanserint in eis peccata, sive continuò dimissa redierint, ut ad [a] sanitatem pacis atque caritatis veniant adhortamur; non solùm ut aliquid habeant quod non habebant, sed ut eis etiam illud prodesse incipiat quod habebant.

Caput XIV. Caritas deest schismaticis.

22. Frustra ergo nobis dicunt, *Si baptismum nostrum acceptatis, quid minùs habemus, ut nobis de vestra communione consulendum putetis?* Respondemus enim, Non baptismum vestrum acceptamus: quia non est baptismus ille schismaticorum vel hæreticorum, sed Dei & Ecclesiæ, ubicumque fuerit inventus & quocumque translatus. Vestrum autem non est, nisi quod pravè sentitis, & sacrilegè agitis, & impiè separamini. Nam si cetera omnia [b] vera vel sentiatis vel habeatis, & in eadem tamen separatione duretis adversùs vinculum fraternæ pacis, adversùs unitatem omnium fratrum, qui toto orbe terrarum, sicut promissi sunt, ita exhibiti; quorum omnium caussas & corda nullo modo umquam nosse aut discutere potuistis, ut meritò damnaretis; qui non possunt propterea rei esse, quia judicibus ecclesiasticis potiùs quàm litigatoribus crediderunt: hoc solum minùs habetis, quod minùs habet qui caritatem non habet. Jam quid opus est ut nos retexamus? Vos ipsi in Apostolo inspicite, quantum sit quod minùs habetis. Quid autem interest qui caritatem non habet, utrùm foras avolet aliquo vento tentationis ablatus, an intus de messe Dominica non recedat in ultima ventilatione separandus? Et tamen etiam tales, si jam semel per baptismum nati sunt, iterum eos nasci non oportet.

Caput XV.

23. Ecclesia quippe omnes per baptismum parit, sive apud se, id est, ex utero suo; sive extra se de semine viri sui: [c] (sive de se, sive de ancilla.) Sed & Esaü de uxore natus, propter fraternam discordiam separatus est à populo Dei. (Gen. 25. 25.) Et Aser per uxoris quidem potestatem, sed ex ancilla natus, propter fraternam concordiam terram promissionis accepit. (Gen. 30. 13.) Unde & Ismaëli, ut separaretur à populo Dei, non obfuit mater ancilla, sed obfuit fraterna discordia: (Gen. 16. 16.) & non profuit potestas uxoris, cujus magis filius erat, quia per ipsius jura conjugalia & in ancilla seminatus erat, & ex ancilla susceptus. Sicut apud istos Ecclesiæ jure quod est in baptismo, nascuntur quicumque nascuntur: sed si concordent cum fratribus, per unitatem pacis ad terram veniunt promissionis, non de materno utero rursus ejiciendi, sed in paterno semine agnoscendi: si autem in discordia perseverent, ad Ismaëlis funiculum pertinebunt. Prior autem fuit Ismaël, postea Isaac; & prior Esaü, posterior autem Jacob: non quia prior peperit hæresis quàm Ecclesia, aut Ecclesia ipsa priùs carnales vel animales, & postea spiritales; sed quia in ipsa sorte mortalitatis nostræ, ex quo de Adam nascimur, non est prius quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale. Ex ipso autem animali sensu, quia homo animalis non percipit quæ sunt Spiritûs Dei, omnes dissensiones & schismata generantur. In quo sensu perseverantes Apostolus dicit ad vetus Testamentum pertinere, id est, ad terrenorum promissorum cupiditatem, in quibus quidem spiritalia figurantur, sed animalis homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei.

Hæresis Ecclesiâ posterior. 1. Cor. 15. 46. 1. Cor. 2. 14. Gal. 4. Qui ad vetus, qui ad novum Testamentum pertineant. 1. Cor. 2. 14.

24. Quocumque ergo tempore tales homines esse cœperint in hac vita, [d] ut jam divinis pro sæculorum distributione sacramentis imbuti, adhuc tamen carnaliter sapiant, & carnalia de Deo, sive in hac vita, sive post hanc vitam, sperent atque desiderent, animales sunt. Ecclesia verò, quod est populus Dei, etiam in istius vitæ peregrinatione antiqua res est, in aliis hominibus habens animalem portionem, in aliis autem spiritalem. Ad animales pertinet vetus Testamentum, ad spiritales novum. Sed primis temporibus utrumque occultum fuit ab Adam usque ad Moysen. A Moyse autem [e] manifestatum est vetus, & in eo ipso occultabatur novum, quia occultè significabatur. Postea verò quàm in carne Dominus venit, revelatum est novum: veteris autem sacramenta cessarunt; sed concupiscentiæ tales non cessaverunt. In illis enim sunt, quos Apostolus jam per sacramentum novi Testamenti natos, adhuc tamen dicit animales non posse percipere quæ sunt Spiritûs Dei. Sicut enim in sacramentis veteris Testamenti vivebant quidam spiritales, ad novum scilicet Testamentum quod tunc occultabatur occultè pertinentes: sic & nunc in sacramento novi Testamenti quod jam revelatum est, plerique vivunt animales. Qui proficere si nolunt ad percipienda quæ sunt Spiritûs Dei, quò eos hortatur sermo Apostolicus, ad vetus Testamentum pertinebunt. Si autem proficiunt, & antequàm capiant, ipso [f] profectu & accessu ad novum pertinent: & si priùs quàm spiritales fiant, ex hac vita rapiantur, custoditi per sacramenti sanctitatem in terra viventium computantur, ubi est spes nostra & portio Dominus. Nec invenio quid verius intelligatur in eo quod scriptum est, Imperfectum meum viderunt oculi tui: quando quidem sequitur, Et in libro tuo omnes scribentur.

Ecclesia antiqua. Sub veteri Testamento novum occultatum fuit. 1. Cor. 2. 14. Psal. 138. 16.

Caput XVI.

25. Quæ autem peperit Abel & Enoch & Noe & Abraham, ipsa peperit Moysen & Prophetas tempore posteriores ante adventum Domini; & quæ istos, ipsa & Apostolos & Martyres nostros & omnes bonos Christianos. Omnes enim diversis quidem temporibus nati apparuerunt, sed societate unius populi continentur, & ejusdem civitatis cives labores hujus peregrinationis experti sunt, & quidam eorum nunc expe-

[a] Antiquiores editiones Am. Er. & omnes MSS. *ad salutem pacis.*

[b] Aliquot MSS. *cetera omnia vel habeatis vel sentiatis.*

[c] Verba illa (*sive de se, sive de ancilla*) cùm à MSS. absint, videntur de margine migrasse in textum.

[d] Am. Er. & plures MSS. hoc loco prætereunt particulam *ut*: sed infrà post *sacramentis imbuti*, additâ particulâ sic prosequuntur: *si adhuc tamen* &c.

[e] Antiquiores MSS. *manifestum est.*

[f] Aliquot MSS. *ipso profectò accessu.*

riuntur, & usque in finem ceteri experientur. Item quæ peperit Cain & Cham & Ismaëlem & Esaü, eadem ipsa peperit & Dathan & alios in eodem populo similes; & quæ istos, eadem ipsa & Judam pseudo-apostolum, & Simonem magum, & ceteros usque ad hæc tempora pseudo-christianos in affectione animali pertinaciter obduratos, sive in unitate permixti sint, sive aperta præcisione dissentiant. Sed cùm tales à spiritalibus evangelizantur, & sacramentis imbuuntur, tamquam per se ipsam Rebecca eos parit, sicut Esaü: cùm autem per illos qui non castè annuntiant Evangelium, tales in Dei populo generantur; Sara quidem, sed per Agar. Item boni spiritales, quando evangelizantibus vel baptizantibus carnalibus generantur, Lia quidem vel Rachel jure conjugali eos, sed per [a] ancillarum uterum parit. Cùm verò per spiritales in Evangelio generantur boni fideles, qui vel evadunt in spiritalis ætatis affectum, vel eò tendere non desistunt, vel ideo non faciunt quia non possunt, sicut ex utero Saræ Isaac, vel Rebeccæ Jacob, in novam vitam & novum Testamentum nascuntur.

26. Itaque sive intus versari videantur, sive apertè foris sint, quod caro est, caro est: sive in area in sua sterilitate perseverent, sive occasione tentationis tamquam vento extrà tollantur, quod palea est, palea est. Et semper ab illius Ecclesiæ quæ sine macula & ruga est, unitate divisus est, etiam qui [b] congregationi sanctorum in carnali obduratione miscetur. De nullo tamen desperandum est, sive qui intus talis apparet, sive qui foris manifestiùs adversatur. Spiritales autem sive ad hoc ipsum pio studio proficientes, non eunt foras: quia & cùm aliqua vel perversitate vel necessitate hominum videntur expelli, ibi magis probantur, quàm si intus permaneant, cùm adversùs Ecclesiam nullatenus eriguntur, sed in solida [c] unitatis petra fortissimo caritatis robore radicantur. Ad hoc enim pertinet quod in illo Abrahæ sacrificio dicitur, Aves autem non divisit.

27. De baptismi ergo quæstione jam, quantum arbitror, satis disserui: & quia hoc manifestissimum schisma est quod Donatistarum nomine nuncupatur, restat ut hoc de baptismo piè credamus, quod universa Ecclesia à sacrilegio schismatis remota custodit. In qua tamen si aliud alii, & aliud alii adhuc de ista quæstione salva pace sentirent, donec universali concilio unum aliquid eliquatum sincerumque placuisset, humanæ infirmitatis errorem cooperiret caritas unitatis, sicut scriptum est, quia caritas cooperit multitudinem peccatorum. Qua enim absente cetera inaniter habentur, eadem præsente quædam venialiter non habentur.

28. Exstant beati martyris Cypriani in ejus litteris magna documenta, ut ad illum jam veniam, de cujus sibi auctoritate isti carnaliter blandiuntur, cùm ejus caritate spiritaliter perimantur. Nam illis temporibus, ante quàm plenarii * concilii sententiâ quid in hac re sequendum esset, totius Ecclesiæ consensio confirmasset, visum est ei cum ferme octoginta coepiscopis suis Africanarum Ecclesiarum, omnem hominem qui extra Ecclesiæ catholicæ communionem baptizatus fuisset, oportere ad Ecclesiam venientem denuo baptizari. Quod non rectè fieri tanto vero nimirum propterea Dominus non aperuit, ut ejus pia & humilitas & caritas in custodienda salubriter Ecclesiæ pace patesceret; & non solùm illius temporis Christianis, sed etiam posteris ad medicinalem, ut ita dicam, notitiam signaretur. *Cypriano cur Dominus veram de baptismo sententiam non revelarit.* Cùm enim tanti meriti, tantæ Ecclesiæ, tanti pectoris, tanti oris, tantæ virtutis episcopus, aliud de baptismo arbitraretur, quàm erat diligentiùs inquisita veritas firmatura, multique ejus collegæ, quamvis nondum liquidò manifestatum, id tamen tenerent quod & præterita Ecclesiæ consuetudo, & postea totus catholicus orbis amplexus est: non se ille tamen à ceteris diversa sentientibus separata communione disjunxit, & hoc etiam ceteris persuadere non destitit, ut sufferrent invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. *Ephes. 4. 2.* Ita enim corporis manente compage, si quid in quibusdam membris infirmabatur, ex eorum sanitate convalesceret potiùs, quàm præcisione mortificatum diligentiam nullius curationis admitteret. Et si se ille separasset, quàm multi sequerentur? quantum sibi nomen inter homines faceret? quàm latiùs Cyprianistæ quàm Donatistæ vocarentur? Sed non erat filius perditionis, de qualibus dictum est, Dejecisti eos dum extollerentur: *Psal. 72. 18.* sed erat filius pacis Ecclesiæ, qui tanta cordis illuminatione præditus, propterea non vidit aliquid, ut per eum aliud supereminentius videretur. Et adhuc, inquit, Apostolus, supereminentiorem viam vobis demonstro: si linguis hominum loquar, & angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æramentum sonans aut cymbalum tinniens. *1. Cor. 12. 31. & 13. 1.* Minùs ergo ille penetravit, ut cerneret secretum abditum sacramenti: sed si sciens omnia sacramenta, caritatem non haberet, nihil esset. Cùm autem minùs illud perspiciens, hanc tamen humiliter, fideliter, fortiter custodivit, ad martyrii coronam meruit pervenire: ut si qua in ejus lucidam mentem ex humana conditione nebula irrepserat, gloriosa serenitate fulgentis sanguinis fugaretur. Non enim frustra ipse Dominus Jesus Christus, cùm se ipsum diceret vitem, suos autem tamquam in vite sarmenta, præcidi eos dixit, & de vite auferri tamquam inutilia sarmenta, quæ fructum non darent. *Iohan. 15. 5.* Quis est autem fructus, nisi novus ille fetus, de quo item dicit, Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis? *Iohan. 13. 34.* Ipsa est illa caritas, sine qua cetera nihil prosunt. Dicit & Apostolus, Fructus autem spiritûs est, caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. *Gal. 5. 22.* Quæ omnia incipiunt à caritate, & per ceteram juncturam quasi botrum mirabilem faciunt. Nec tamen frustra idem Dominus addidit, Quæ autem sarmenta in me dant fructum, purgat illa Pater meus, ut majorem fructum afferant: *Iohan. 15. 2.* nisi quia & ipsi qui fructu prævalent caritatis, possunt tamen aliquid habere purgandum, quod incultum agricola non relinquit. Quòd ergo ille vir sanctus de baptismo aliter sentiens quàm se res habebat, quæ postea pertractata & diligentissimâ consideratione fir-

[a] Er. & plures MSS. *per ancillarem uterum.*
[b] Editi, *congregatione.* Castigantur à MSS.

[c] Vaticani codices, *in solida unitate petra.*

mata est, in catholica unitate permansit & caritatis ubertate compensatum est, & passionis falce purgatum. A

CAPUT XIX. Discrimen ostendit inter Cypriani & Donatistarum errorem.

29. SED ne videar devitandæ probationis causâ ista in laudem beatissimi Martyris dicere, quæ quidem non ejus, sed illius est, cujus gratiâ talis exstitit; jam de litteris ejus documenta proferamus, quibus maximè Donatistarum ora clauduntur. Hujus enim auctoritatem imperitis objiciunt, ut se quasi rectè facere ostendant, quòd ad se venientes fideles denuo baptizent. Nimiùm B miseri, & nisi se corrigant à semetipsis omnino damnati, qui hoc in tanto viro eligunt imitari, quod illi propterea non obfuit, quia in ea pace unde isti aberraverunt, qui viam pacis non co- (Psal. 13. 3.) gnoverunt, perseverantissimis usque in finem gressibus ambulavit. Est quidem quòd Christi baptisma ubique sanctum est, & quamvis apud hæreticos vel schismaticos, ipsius tamen hæresis vel schismatis non est, & ideo nec ad ipsam Catholicam inde venientes oportet denuo baptizari: sed tamen hoc aliud est, aliud à catholica pace deviantes & in nefariam præcisionis foveam præcipitatos, rebaptizandos insuper judicare. Nam illum nævum in candore sanctæ animæ caritatis ubera contegebant: hanc autem fuliginem in istorum tartarea fœditate vultus impacatus ostentat. Sed ea quæ deinceps, quod ad beati Cypriani auctoritatem adtinet, tractaturi sumus, ab alio sumemus exordio.

LIBER SECUNDUS,

In quo probat Augustinus, auctoritatem Cypriani episcopi & martyris frustra objectari à Donatistis, quæ illis nimirum magis quàm Catholicis adversetur. Eum enim prædecessoris sui Agrippini sententiam de hæreticis in Catholica Ecclesia, cùm ad eam veniunt, baptizandis non censuisse recipiendam, nisi eo pacto, ut & pax cum aliter sentientibus semper servaretur, & Ecclesiæ unitas nullo schismate umquam rumperetur.

CAPUT I.

QUANTUM pro nobis, hoc est, pro pace catholica faciant ea, quæ tamquam ex auctoritate beati Cypriani adversùs nos à parte Donati proferuntur, & quantum sint adversùs eos à quibus proferuntur, adjuvante Domino demonstrare proposui. Si qua ergo me respondendi necessitas ea quæ jam in aliis libris posui, rursus commemorare coëgerit, (quamquam id modicè faciam,) his qui jam illa legerunt & tenent, onerosum esse non debet: quia & ea quæ instructioni sunt necessaria, sæpius oportet insinuare tardioribus, & cùm eadem multipliciter variéque versantur atque tractantur, ipsos quoque capaciore intelligentiâ præditos adjuvant & ad facilitatem sciendi & ad copiam disserendi. Novi etiam quemadmodum soleat contristare lectorem, cùm ab eo libro quem gerit in manibus, quando in aliquem nodum quæstionis inciderit, in alium mittitur ubi ejus solutionem requirat, quem fortè non habet. Quapropter quæcumque in aliis libris jam diximus, si necessitas præsentium quæstionum breviter iterare compulerit, ignoscant scientes, ne offendantur nescientes: satius est enim offerre habenti, quàm differre non habentem.

Objectio Donatistarum de Cypriani sententia.

2. Quid ergo isti dicunt, cùm veritatis viribus præfocantur, cui consentire nolunt? *Cyprianus*, inquiunt, *cujus tantum meritum novimus tantamque doctrinam, cum multis coëpiscopis suis sententias proprias conferentibus, in concilio statuit hæreticos vel schismaticos, id est omnes qui extra unius Ecclesiæ communionem sunt, baptismum non habere; & ideo quisquis ab eis baptizatus ad Ecclesiam venerit, esse in Ecclesia baptizandum.*

Responsio.

Non me terret auctoritas Cypriani, quia reficit humilitas Cypriani. Magnum quidem meritum novimus Cypriani episcopi & martyris; sed numquid majus quàm Petri apostoli & martyris? De quo idem Cyprianus in epistola ad Quintum ita loquitur: C *Nam nec Petrus*, inquit, *quem primum Dominus elegit, & super quem ædificavit Ecclesiam suam, cùm secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumsit, ut diceret se primatum tenere, & obtemperari à novellis & posteris sibi potiùs oportere; nec despexit Paulum, quòd Ecclesiæ priùs persecutor fuisset: sed consilium veritatis admisit, & rationi legitimæ quam Paulus vindicabat facilè consensit; documentum scilicet nobis & concordiæ &* D *patientiæ tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quæ aliquando à fratribus & collegis nostris utiliter & salubriter suggeruntur, si sint vera & legitima, ipsa potiùs nostra ducamus.* (Epist. 71 ad Quintum. Matth. 16. 18. Galat. 2. 11.) Ecce ubi commemorat Cyprianus, quod etiam nos in scripturis sanctis didicimus, apostolum Petrum in quo primatus Apostolorum tam excellenti gratiâ præeminet, aliter quàm veritas postulabat de circumcisione agere solitum, à posteriore apostolo Paulo esse correctum. (Primatus Apostolorum in Petro præeminet.) Si ergo potuit Petrus E non rectè in aliquo ingredi ad veritatem Evangelii, ita ut gentes cogeret judaizare, quod Paulus in ea scribit epistola, in qua Deum testatus est non se mentiri. (Gal. 1. 20.) Ait enim, Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Et post hanc tam sanctam atque terribilem adtestationem Dei, narravit hæc omnia, in quibus dixit: Cùm vidissem quia non rectè ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu cùm sis Judæus gentiliter & non judaicè vivis, quemadmodum gentes cogis judaizare? (Gal. 2. 14.) F Si potuit, inquam, Petrus contra veritatis regulam, quam postea Ecclesia tenuit, cogere gentes judaizare, cur non potuit Cyprianus contra regulam veritatis, quam postea tota Ecclesia tenuit, cogere hæreticos vel schismaticos denuo baptizari? Puto quòd sine ulla sui contumelia Cyprianus episcopus Petro apostolo comparatur, quantum adtinet ad martyrii coronam. Ceterùm

terùm magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus exsistam. Quis enim nescit illum Apostolatus [a] principatum cuilibet episcopatui præferendum? Sed & si distat cathedrarum [b] gratia, una est tamen martyrum gloria: & si fortè se invicem in aliquo præcedunt corda confitentium, ac pro vera fide in unitate caritatis morientium, Dominus noverit, cujus occulta & mirabili dispensatione gratiarum latro in cruce pendens semel eum confitetur, & die ipso in paradisum mittitur, Petrus Dominum sequens ter eum negat, & [c] à corona differtur: nobis hinc judicare temerarium est. Verumtamen si quisquam nunc cogat circumcidi aliquem more judaico, & sic baptizari; multo ampliùs detestatur hoc genus humanum, quàm si aliquis cogatur rebaptizari. Quapropter cùm Petrus illud faciens à Paulo posteriore corrigitur, & pacis atque unitatis vinculo [d] custoditus ad martyrium provehitur, quanto facilius & fortius quod per universæ Ecclesiæ statuta firmatum est, vel unius episcopi auctoritati, vel unius provinciæ concilio præferendum est? Cùm idem ipse Cyprianus ita dixerit quid ei videretur, ut in pacis unitate esse voluerit, etiam cum eis qui de hac re diversa sentirent: quod indicat ipsius primus sermo in ejusdem concilii, quod ab istis profertur, exordio. Nam ita se habet:

3. CUM *in unum Carthagine convenissent Kalendis Septembris episcopi plurimi, ex provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum presbyteris & diaconibus, etiam præsente plebis maxima parte, & lectæ essent litteræ Iubaiani ad Cyprianum factæ, item Cypriani ad Iubaianum rescriptæ de hæreticis baptizandis, quidque postmodum Cypriano Iubaianus idem rescripserit, Cyprianus dixit: Audistis collegæ dilectissimi quid mihi Iubaianus coëpiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum baptismo, quidque ego ei rescripserim, censens scilicet quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Iubaiani litteræ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione, ad epistolam nostram rescribens, non tantùm consensit, sed & instructum se esse gratias egit. Superest ut de hac ipsa re quid singuli sentiamus proferamus, neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrûm Episcopum se esse episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit: quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis & potestatis suæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non possit, quàm nec ipse potest alterum judicare; sed exspectemus universi judicium Domini nostri Iesu Christi, qui unus* [e] *& solus habet potestatem & præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione, & de actu nostro judicandi,*

4. NUNC se, si audent, superbæ & tumidæ cervices hæreticorum adversùs sanctam humilitatem hujus sermonis extollant. Insani Donatistæ, quos ad pacem atque unitatem sanctæ Ecclesiæ remeare, atque in ea sanari cupimus & A optamus, quid ad hæc dicitis? Vos certè nobis objicere soletis Cypriani litteras, Cypriani sententiam, Cypriani concilium: cur auctoritatem Cypriani pro vestro schismate assumitis, & ejus exemplum pro Ecclesiæ pace respuitis? Quis autem nesciat sanctam scripturam canonicam, tam veteris quàm novi Testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum litteris ita præponi, ut de illa omnino B dubitari & disceptari non possit, utrùm verum vel utrùm rectum sit, quidquid in ea scriptum esse constiterit: episcoporum autem litteras quæ post confirmatum canonem vel scriptæ sunt vel scribuntur, & per sermonem fortè sapientiorem cujuslibet in ea re peritioris, & per aliorum episcoporum graviorem auctoritatem [f] doctioremque prudentiam, & per concilia licere reprehendi, si quid in eis fortè à veritate deviatum est: & ipsa concilia quæ per singulas regiones vel pro- C vincias fiunt, plenariorum conciliorum auctoritati quæ fiunt ex universo orbe Christiano, sine ullis ambagibus cedere: ipsaque plenaria sæpe priora posterioribus emendari; cùm aliquo experimento rerum aperitur quod clausum erat, & cognoscitur quod latebat; sine ullo typho sacrilegæ superbiæ, sine ulla inflata cervice arrogantiæ, sine ulla contentione lividæ invidiæ, cum sancta humilitate, cum pace catholica, cum caritate Christiana.

lium decreta, cedunt majoribus conciliis: Canonica scriptura nulli cedit.

CAPUT IV.
Ex epist. 71. ad Quint.

D 5. QUAPROPTER sanctus Cyprianus, tanto excelsior, quanto humilior, qui documentum Petri sic amavit, ut diceret, *documentum, scilicet nobis & concordiæ & patientiæ tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quæ aliquando à fratribus & collegis nostris utiliter & salubriter suggeruntur, si sint vera & legitima, ipsa potiùs nostra ducamus:* satis ostendit facillimè se correcturum fuisse sententiam suam, si quis ei demonstraret baptismum Christi sic dari posse ab eis qui fo- E ras exierunt, quemadmodum amitti non potuit cùm foras exirent: unde multa jam diximus. Nec nos ipsi tale aliquid auderemus asserere, nisi universæ Ecclesiæ concordissima auctoritate firmati; cui & ipse sine dubio cederet, si jam illo tempore quæstionis hujus veritas eliquata & declarata per plenarium concilium solidaretur. Si enim Petrum laudat & prædicat ab uno posteriore collega patienter concorditerque correctum, quanto citiùs ipse cum concilio provinciæ F suæ universi orbis auctoritati patefacta veritate cessisset; quia profectò & uni verum dicenti & demonstranti posset facillimè consentire tam sancta anima, tam pacata: & fortasse [g] factum est, sed nescimus. Neque enim omnia quæ illo tempore inter episcopos gesta sunt, memoriæ litterisque mandari potuerunt, aut omnia quæ mandata sunt novimus. Quomodo enim potuit ista res tantis altercationum nebulis involuta, ad plenarii concilii luculentam illustrationem confir- G mationemque perduci, nisi primò diutiùs per orbis terrarum regiones, multis hinc atque hinc disputationibus & collationibus episcoporum pertractata constaret? Hoc autem facit sanitas pacis, ut cùm diutiùs aliqua obscuriora quærun-

g Dubitat nũ sententiam suam Cyprianus mutarit. Obscuras quæstiones nõ esse statim ne in universali quidem cõcilio decidendas.

a Belgici MSS. apud Lov. *illum Apostolatûs principatu cujuslibet episcopatui præferendum.*
b Vox *gratia* abest à Laudunensi MS.
c Am. Er. & plures MSS. *& corona differtur*: omisso *à*.
d Vaticani MSS. *custodito*. Postea Gallicani quidam & Belgici, loco *provehitur*, habent *promovetur*.
e Am. Er. & MSS. *unus est solus habens potestatem.*
f Er. cum nonnullis MSS. *doctiorumque*. Am. *doctorumque*.
g Id re ipsa factum asserit Beda in libro 8. quæst. 5.

tur, & propter inveniendi difficultatem, diversas pariunt in fraterna disceptatione sententias, donec ad verum [a] liquidum perveniatur, vinculum permaneat unitatis, ne in parte præcisa remaneat insanabile vulnus erroris.

CAP. V. Cur patiatur Deus viros doctos in quibusdam interdum falli.

6. Et ideo plerumque doctioribus minùs aliquid revelatur, ut eorum patiens & humilis caritas, in qua fructus major est, comprobetur, vel quomodo teneant unitatem, cùm in rebus obscurioribus diversa sentiunt; vel quomodo accipiant veritatem, cùm contra id quod sentiebant, declaratam esse cognoscunt. Quorum duorum manifestatum tenemus unum in beato Cypriano, id est, quomodo tenuerit unitatem cum eis à quibus diversum sentiebat. Ait enim, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Alterum autem, id est, quomodo accipere potuerit veritatem contra id quod sentiebat inventam, etsi litteræ tacent, merita clamant; si epistola nòn invenitur, corona testatur; si concilium non indicat episcoporum, consortium indicat Angelorum. Non enim parvum documentum est pacatissimæ animæ, in ea unitate martyrium meruisse, unde se diversum sentiens noluit separare. Homines enim sumus. Unde aliquid aliter sapere quàm res se habet, humana tentatio est. Nimis autem amando sententiam suam, vel invidendo melioribus, usque ad præcidendæ communionis & condendi schismatis vel hæresis sacrilegium pervenire, diabolica præsumtio est. In nullo autem aliter sapere quàm res se habet, angelica perfectio est. Quia itaque homines sumus, sed spe angeli sumus, quibus æquales in resurrectione futuri sumus, quamdiu perfectionem angeli non habemus, præsumtionem diaboli non habeamus. Ideo dicit Apostolus, Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Humanum est ergo aliquid aliter sapere. Propterea dicit alio loco, Quotquot ergo perfecti hoc sapiamus, & si quid aliter sapitis, [b] hoc quoque vobis Deus revelabit. Quibus autem revelat cùm voluerit, sive in hac vita sive post hanc vitam, nisi ambulantibus in via pacis, & in nullam præcisionem deviantibus? Non quales isti sunt, qui viam pacis non cognoverunt, nec propter aliud unitatis vinculum disruperunt. Ideoque Apostolus cùm dixisset, Et si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis Deus revelabit: ne putarent præter viam pacis quod aliter sapiebant sibi posse revelari, continuò addidit, Verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus. In quo ambulans Cyprianus, perseverantissima tolerantia, [b] non fuso sanguine, sed in unitate fuso; (quia si traderet corpus suum ut arderet, & non haberet caritatem, nihil ei prodesset;) per martyrii confessionem pervenit ad angelicam lucem; ut si non antea, ibi certè revelatum agnosceret, quod cùm aliter saperet, sententiam diversæ opinionis vinculo non præposuit unitatis.

Matth. 22. 30.
1. Cor. 10. 13.
Phil. 3. 15.
Psal. 13. 3.
Philip. 3. 16.
1. Cor. 13. 3.

CAPUT VI.

7. Vos itaque Donatistæ quid ad hæc dicitis? Si nostra sententia de baptismo vera est, omnes qui aliter sapiebant Cypriani temporibus, non sunt ab Ecclesiæ unitate separati, donec illud quod aliter saperent Deus illis revelaret: vos ergo quare separatione sacrilega pacis vinculum A disrupistis? Si autem vestra sententia de baptismo vera est, Cyprianus & ceteri cum quibus eum tale concilium celebrasse perhibetis, cum eis qui aliter sapiebant, in unitate manserunt: quare vos pacis vinculum disrupistis? Quodlibet horum elegeritis, contra vestram præcisionem sententiam ferre cogimini. Respondete, quare vos separastis? Quare contra orbem terrarum altare erexistis? Quare non communicatis Ecclesiis, quibus epistolas apostolicas missas tenetis & B legitis, & secundùm ipsas vos vivere dicitis? Respondete, quare vos separastis? Propterea certè, ne malorum communione periretis. Quomodo ergo non perierunt Cyprianus & tot collegæ ipsius? Qui cùm crederent hæreticos & schismaticos baptismum non habere, sine baptismo tamen receptis, cùm peccata eorum tam immania tamque sacrilega [c] super eos esse crederent, eis tamen communicare, quàm separari ab unitate maluerunt, dicente Cypriano, *Neminem judi- C cantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.*

8. Si ergo tali communione malorum pereunt justi, jam Ecclesia temporibus Cypriani perierat. Unde igitur exstitit origo Donati, ubi catechizatus est, ubi baptizatus, ubi ordinatus, quando jam Ecclesiam contagio communionis exstinxerat? Si autem erat Ecclesia, nihil obesse mali bonis in una communione potuerunt. Quare vos separastis? Ecce in unitate video Cypria- D num & alios collegas ejus, qui facto concilio censuerunt omnes qui extra Ecclesiæ communionem fuerint baptizati, baptismum non habere, & ideo eis dandum esse cùm veniunt. Sed ecce rursus in eadem unitate video quosdam de hac re aliter sentire, & eos qui ab hæreticis vel schismaticis venerint, agnito in eis baptismo Christi non audere iterum baptizare. Hos omnes catholica unitas materno sinu complectitur, invicem onera sua portantes, & studentes serva- E re unitatem spiritûs in vinculo pacis, donec alteris eorum, si quid aliter sapiebant, Dominus revelaret. Si vera isti sentiebant, ab illis non contaminabantur, an contaminabantur? Si vera illi sentiebant, ab istis non contaminabantur, an contaminabantur? Quod volueritis eligite. Si contaminabantur, jam tunc non erat Ecclesia: respondete, unde huc existis? Si autem permanebat Ecclesia, nullo modo boni à malis tali communione contaminantur: respondete, quare vincu- F lum disrupistis?

Gal. 6. 2. Ephes. 4. 3. Philip. 3. 15.

9. An fortè schismatici sine baptismo recepti non contaminant, & traditores sanctorum librorum contaminant? Vestros quidem fuisse traditores manifestissima rerum gesta testantur. Et si tunc in illos quos arguebatis vera diceretis, caussam vestram unitati orbis terrarum persuasissetis, ut vobis retentis illi excluderentur. Quod si conati estis facere & non obtinuistis, innocens est orbis terrarum, qui judicibus ecclesiasticis potiùs G quàm victis litigatoribus credidit: si autem noluistis agere caussam vestram, innocens est orbis terrarum, qui damnare non potuit inauditos. Quare ergo vos ab innocentibus separastis? Sacrilegium schismatis vestri defendere non vale-

[a] Lov. *liquidumve.* Abest *ve* ab Am. Er. & plerisque MSS.
[b] Huc revocamus particulam negantem, quam expunxerant Erasmus ac Lovanienses.

[c] Am. Er. & plures MSS. *superesse crederent.* Meliùs alii cum Lov. *super eos:* ut rursum infrà cap. 7. & lib. 5. cap. 1. & lib. 6. cap. 14.

tis. Sed hæc omitto: hoc dico, ſi vos poſſent contaminare traditores, qui non ſunt à vobis convicti, & à quibus vos eſtis victi, multo magis poſſent ſacrilegia ſchiſmaticorum & hæreticorum ſine baptiſmo ſecundùm veſtram ſententiam recepta contaminare Cyprianum. Non ſe tamen ille ſeparavit. Et quia permanebat [a] Eccleſia, manifeſtum eſt quòd contaminari non potuit. Quare ergo vos, non dico ab innocentibus, quod probatur; ſed ab ipſis, quod non probatur, traditoribus ſeparaſtis? An, ut dicere cœperam, graviora ſunt crimina traditorum quàm ſchiſmaticorum? Non afferamus ſtateras doloſas, ubi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio noſtro dicentes, Hoc grave, hoc leve eſt: ſed afferamus divinam ſtateram de ſcripturis ſanctis tamquam de theſauris Dominicis, & in illa quid ſit gravius appendamus; immo non appendamus, ſed à Domino appenſa recognoſcamus. Tempore illo quo Dominus priora delicta recentibus pœnarum exemplis cavenda monſtravit, & idolum fabricatum atque adoratum eſt, & propheticus liber irâ regis contemtoris incenſus, & ſchiſma tentatum: idololatria gladio punita eſt, exuſtio libri bellica cæde & peregrina captivitate, ſchiſma hiatu terræ, ſepultis auctoribus vivis, & ceteris cæleſti igne conſumtis. Quis jam dubitaverit hoc eſſe ſceleratiùs commiſſum, quod eſt graviùs vindicatum? A talibus [b] ſacrilegis venientes, ſine baptiſmo, ut dicitis, ſi Cyprianum non contaminabant, quomodo vos contaminare poterant non [c] convicti, ſed conficti traditores? Qui ſi non libros incendendos tradidiſſent, ſed eos ipſi manibus ſuis incendiſſent, minoris fuiſſent utique ſceleris, quàm ſi ſchiſma committerent; quia illud mitiùs, illud graviùs vindicatum eſt, non humano arbitrio, ſed divino judicio.

10. QUARE vos ergo ſeparaſtis? Si ullus ſenſus in vobis eſt, videtis vos certè quid reſponderi poſſit non invenire. *Non uſque adeo*, inquiunt, *omnia defecerunt, ut non poſſimus reſpondere*, [d] *Sic volumus. Tu quis es qui judices alienum ſervum? Suo domino ſtat, aut cadit.* Quod eis dictum non intelligunt, qui volebant non de factis manifeſtis, ſed de cordibus alienis judicare. Nam quomodo ipſe tam multa de ſceleribus ſchiſmatum & hæreſum loquitur? Aut quomodo canitur in Pſalmis, Si verè juſtitiam diligitis, rectè judicate filii hominum? Cur autem ipſe Dominus dicit, Nolite perſonaliter judicare, ſed rectum judicium judicate; ſi non licet de aliquo judicare? Poſtremò ipſi de illis traditoribus de quibus falſa judicaverunt, cur omnino judicaverunt de ſervis alienis? Suo domino ſtabant, aut cadebant. Cur denique de recentibus Maximianiſtis *plenarii concilii*, ſicut dicunt, *ore veridico* non dubitaverunt tale proferre judicium, ut eos primis illis ſchiſmaticis, quos vivos terra ſorbuit, compararent? Quorum quoſdam tamen, quod negare non poſſunt, aut innocentes damnaverunt, aut nocentes iterum receperunt. Sed cùm verum dicitur cui reſpondere non poſſunt, rodunt [e] muramura ſalebroſa: *Sic volumus. Tu quis es qui judices alienum ſervum? Suo domino ſtat, aut cadit.* (Rom. 14. 4.) Cùm autem infirma ovis in ſolitudine adſpicitur, ubi paſtor qui reclamet abſens videtur, dentes exſeruntur, frangitur guttur invalidum: *Bonus homo eſſes, ſi non eſſes traditor. Conſule animæ tuæ: eſto Chriſtianus.* O improbam rabiem! Cùm Chriſtiano dicitur, *Eſto Chriſtianus*, quid aliud [f] docetur niſi negare ſe Chriſtianum? Numquid aliud erat quod docere cupiebant illi Chriſtianorum perſecutores, quibus qui reſtiterunt, facti ſunt martyres? An levius putatur quod gladio minante, quàm quod linguâ inſidiante committitur?

11. Ad iſta reſpondete lupi rapaces, qui pellibus ovinis indui cupientes, (Matth. 7. 15.) beati Cypriani litteras pro vobis eſſe arbitramini. Contaminabat Cyprianum ſacrilegium ſchiſmaticorum, an non contaminabat? Si contaminabat, jam tunc periit Eccleſia, non erat unde propagaremini. Si autem non contaminabat, [g] quo ſcelere alieno poſſunt in unitate contaminari innocentes, ſi ſchiſmatis ſacrilegio non poſſunt? Quare ergo vos ſeparaſtis? Quare cùm leviora quæ fingitis fugitis, ipſum ſacrilegium ſchiſmatis, quod eſt omnibus gravius, commiſiſtis? An fortè jam placet fateri non fuiſſe jam illos vel ſchiſmaticos vel hæreticos, qui extra communionem Eccleſiæ, vel in ſchiſmate aliquo vel in hæreſi fuerant baptizati, quia tranſeundo ad Eccleſiam, & errores ſuos priſtinos anathemando, deſtiterant eſſe quod erant? Quomodo ergo ſine baptiſmo non ſuper eos remanſerant ſcelera eorum? An ille baptiſmus Chriſti erat, ſed eis extra Eccleſiæ communionem prodeſſe non poterat; cùm autem venerunt, & anathemato præterito errore in Eccleſiæ pacem per manûs impoſitionem recepti ſunt, tunc in caritate radicatis & fundatis, ſine qua infructuoſa ſunt cetera, prodeſſe cœpit & ad remiſſionem peccatorum & ad ſanctificationem vitæ, quod ſine fructu extra portabant?

12. Nolite ergo nobis auctoritatem objicere Cypriani ad baptiſmi repetitionem: ſed tenete nobiſcum exemplum Cypriani ad unitatis conſervationem. Nondum enim erat diligenter illa baptiſmi quæſtio pertractata, ſed tamen ſaluberrimam conſuetudinem tenebat Eccleſia, in ipſis quoque ſchiſmaticis & hæreticis corrigere quod pravum eſt, non iterare quod datum eſt; ſanare quod vulneratum eſt, non curare quod ſanum eſt. Quam conſuetudinem credo ex Apoſtolica traditione venientem: (ſicut multa [h] quæ non inveniuntur in litteris eorum, neque in conciliis poſteriorum, & tamen quia per univerſam cuſtodiuntur Eccleſiam, non niſi ab ipſis tradita & commendata creduntur:) hanc ergo ſaluberrimam conſuetudinem per Agrippinum prædeceſſorem ſuum dicit ſanctus Cyprianus quaſi cœpiſſe corrigi. Sed ſicut diligentiùs inquiſita veritas docuit, quæ poſt magnos dubitationis fluctus ad plenarii concilii confirmationem perducta eſt, veriùs creditur per Agrippinum corrumpi cœpiſſe, non corrigi. Irruente itaque tam magna quæſtione, cùm

Traditione apoſtolica multa ſine ſcripto recipit Eccleſia.

Agrippinus iterandi baptiſmi hæreticorum primus auctor.

[a] Er. & Lov. *in Eccleſia*: perperam adjectâ præpoſitione *in*, quæ ab Am. & MSS. aberat.
[b] Am. & plures MSS. *ſacrilegiis*.
[c] Gallicani quidam MSS. *non conjuncti*.
[d] Am. Er. & nonnulli MSS. *ſi volumus*: minùs rectè, ut liquet ex proximè ſubſequentibus, & ex cap. 10 ubi verba hæc ipſa repetuntur.

[e] Aliquot MSS. *rodunt murmur ora leproſa*.
[f] Sic Am. Er. & plures MSS. At Lov. *quid aliud dicitur niſi, Nega te Chriſtianum*
[g] Sic Am. & noſtri omnes MSS. At Er. & Lov. *quomodo ſcelere alieno*.
[h] Abeſt *quæ* ab Am. Er. & plurimis MSS.

de remissione peccatorum & de spirituali hominis regeneratione, utrùm posset apud hæreticos vel apud schismaticos fieri, difficile ratio redderetur, & præcederet auctoritas Agrippini, & nonnullorum qui ei consenserant hominum in hac quæstione deficientium, qui maluerant aliquid novum moliri quàm tenere consuetudinem, cujus defensionem non intelligebant, irruerunt in oculos animæ veri similes rationes, & intercluserunt iter pervestigandæ veritatis.

CAPUT VIII. Elevat errorem Cypriani.

13. Nec arbitror beatum Cyprianum propter aliud contra consuetudinem quid sentiret liberiùs expromsisse, prioremque dixisse, nisi ut alium, si fortè exsisteret, cui esset meliùs revelatum, gratissimè acciperet; & ostenderet imitandam, non solùm docendi diligentiam, sed etiam discendi modestiam: si autem nullus exsisteret, qui tale aliquid afferret, unde illæ omnes veri similes rationes quibus movebatur refellerentur, in eadem sententia permaneret, bene sibi conscius & non occultatæ quæ putabatur veritatis, & retentæ quæ amabatur unitatis. Nam & illud sic intellexit quod ait Apostolus: *Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & ceteri examinent; si alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat.* (1. Cor. 14. 29.) * *Qua in parte*, inquit, *docuit & ostendit, multa singulis in melius revelari, & debere unumquemque, non pro eo quod semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi, sed si quid melius & utilius exstiterit, libenter amplecti.* (* Ex epistola 71. ad Quintum.) His utique verbis non solùm eos admonuit sibi consentire, qui melius aliquid non videbant; sed etiam hortatus est, si qui possent afferre aliquid quo prior consuetudo servanda potiùs firmaretur: ut si tale esset quod refelli non posset, etiam ipse ostenderet quàm veraciter dixerit, *debere unumquemque non pro eo quòd semel imbiberat & tenebat, pertinaciter congredi, sed si quid melius & utilius exstiterit, libenter amplecti.* Sed quia tunc non exstiterant, nisi qui ei consuetudinem opponerent; defensiones autem ipsius consuetudinis non tales afferrent, quibus illa talis anima moveretur: noluit vir gravissimus rationes suas, etsi non veras, (quod eum latebat,) sed tamen non victas, veraci quidem, sed tamen nondum assertæ consuetudini cedere. Quam tamen consuetudinem nisi prior antè Agrippinus, & nonnulli per Africam coëpiscopi ejus etiam per concilii sententias deserere tentavissent, non auderet iste saltem ratiocinari adversùs eam: sed in tam obscura quæstione turbatus, & ubique intuens universalem robustamque consuetudinem, coartaret se potiùs & prece & intentione mentis ad Deum, ut quod postea plenario concilio visum est, id verum esse perspiceret & doceret. Sed cùm fatigatum præcedentis concilii quod per Agrippinum factum est excepisset auctoritas, maluit prædecessorum suorum tamquam inventum defendere, quàm inquirendo ampliùs laborare. Nam in fine epistolæ ad Quintum ita ostendit, in quo tamquam lectulo auctoritatis quasi fessus adquieverit.

CAP. IX.

14. *Quod quidem*, inquit, *& Agrippinus bonæ memoriæ vir, cum ceteris coëpiscopis suis qui illo tempore in provincia Africa & Numidia Ecclesiam Domini gubernabant, statuit, & librata concilii communis examinatione firmavit: quorum sententiam religiosam & legitimam, salutarem, fidei*[a] *& Ecclesiæ catholicæ congruentem, nos etiam secuti sumus.* Hac adtestatione satis ostendit, multo magis se fuisse commemoraturum, si quod de hac re transmarinum vel universale concilium factum esset. Nondum autem factum erat, quia consuetudinis robore tenebatur orbis terrarum, & hæc sola opponebatur inducere volentibus novitatem, quia non poterant apprehendere veritatem. Postea tamen dum inter multos ex utraque parte tractatur & quæritur, non solùm inventa est, sed etiam ad plenarii[b] concilii auctoritatem roburque perducta, post Cypriani quidem passionem, sed ante quàm nos nati essemus. Hanc autem fuisse consuetudinem Ecclesiæ, quæ postea multis discussis ambagibus perspecta veritate plenario concilio confirmata est, satis ostenditur & ipsius beati Cypriani verbis in eadem ad Jubaianum epistola, quæ in concilio lecta memoratur. Ait enim: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de iis qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?* Ubi certè quid fieri soleret, etsi non fieri vellet, satis ostendit, & eo ipso quod concilium Agrippini commemorat, apertè indicat fuisse aliam consuetudinem Ecclesiæ. Neque enim opus erat hoc concilio velle statuere, si jam consuetudine tenebatur: & in ipso concilio nonnullæ sententiæ omnino declarant, eos contra Ecclesiæ consuetudinem decrevisse, quod decernendum esse arbitrati sunt. Quapropter illud unum isti considerent quod omnibus patet; si auctoritas Cypriani sequenda est, magis eam sequendam esse in unitate servanda, quàm in Ecclesiæ consuetudine commutanda; si autem concilium ejus adtenditur, huic esse universæ Ecclesiæ posterius concilium præponendum, cujus se membrum esse gaudebat; & ut se in totius corporis compage retinenda ceteri imitarentur, sæpius admonebat. Nam & concilia posteriora prioribus apud posteros præponuntur, & universum partibus semper jure optimo præponitur.

CAP. X.

15. Quid autem agunt isti, cùm docetur sanctus Cyprianus, etiam si non admisit in hæresi vel schismate baptizatos, tamen communicasse admittentibus, quod apertissimè declaravit, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes?* (In concilio Carthag.) Si talium communione maculatus est, cur in tractando baptismo ejus auctoritatem sectantur? Si autem talium communione maculatus non est, cur in uni-

[a] Aliquot MSS. *fidei quia Ecclesiæ.* Quidam, *fidei Ecclesiæ.*

[b] Plenarium istud Concilium, cujus auctoritate nititur passim hoc in opere, aut Arelatense est, aut Nicænum, hoc scilicet 325. illud autem 314. Christi anno, & sic ante quàm Augustinus nasceretur, utrumque celebratum. Ejusdem concilii judicium commendat in lib. 2. contra Parmenianum cap. 13. n. 30. & lib. de hæresibus hæres. 69. & in epistola 43 ad Glorium & Eleusium cap. 7. n. 19. Pro illa opinione quæ Arelatense concilium semper intelligendum putat, placet locos indicare quosdam, in ipsa quam Johannes Launoius super ea re luculentissimam edidit, dissertatione prætermissos, quibus tamen locis Augustinus episcopali cuidam judicio, quo Donatistæ tractatâ & dijudicatâ eorum lite superati sunt, totius orbis auctoritatem adtribuit. In libro contra Parmenianum tertio, cap. 4. n. 21. *Quosdam*, ait, *paucos in Africa damnaverunt, à quibus* TOTIUS ORBIS *judicio superati sunt*: additque Catholicos *talibus judicibus ecclesiasticis credere, quàm victis litigatoribus* maluisse. In eod. lib. cap. 6. n. 30. dicit Donatistas, quòd *ab unitate Christi schisma fecerint, non trecentorum & decem* Africanorum episcoporum, *sed totius orbis auctoritate convinci.* Præterea libri 1. contra eumd. capite 6. refert ipsos, facto Arelatensi judicio, venisse rursus ad Constantinum, & ibi fuisse ULTIMO JUDICIO superatos, id est Mediolani, anno Christi ex Epist. 43. ad Glorium & Eleusium c. 7. n. 20. 316. uti ex lib. post Collationem cap. 33. intelligitur.

tate retinenda exemplum ejus non imitantur? Numquid hîc reſtat, niſi ut dicant, *Sic volumus?* Quid aliud ſermoni veritatis juſtitiæque reſpondent omnes flagitioſi & facinoroſi homines, luxurioſi, ebrioſi, adulteri, & modis omnibus impudici, fures, raptores, homicidæ, latrones, malefici, idololatræ, quid aliud reſpondent cùm eos veritas arguit, niſi, Hoc volo, hoc me delectat? Et ſi Chriſtiano tincti ſunt nomine; dicunt etiam, *Tu quis es qui judices alienum ſervum?* B Verumtamen eo ſunt iſti modeſtiores, quia cùm legibus divinis & humanis aliquid pœnarum pro ſuis perditis moribus factiſque patiuntur, non ſe martyres dicunt: iſti autem ſimul habere volunt & ſacrilegorum vitam & innocentium famam, & in ſceleratis factis nullam pœnam & in pœnis juſtis martyrum gloriam: quaſi non tanto ſit erga illos major miſericordia & patientia Dei, quanto magis eos partibus corripiens dat locum pœnitentiæ, & in hac vita flagella ingeminare non ceſſat; ut conſiderantes quæ patiantur & quare C patiantur, aliquando reſipiſcant: & qui jam pro unitate Donati Maximianiſtarum baptiſmum receperunt, pro pace Chriſti orbis terrarum baptiſmum potiùs amplectantur, reddantur radici, reconcilientur unitati, videant nihil ſibi remanſiſſe quod dicant, ſed tamen remanſiſſe quod faciant, ut pro factis eorum præteritis ſacrificium dilectionis offeratur placabili Deo, cujus unitatem nefario ſcelere diſruperunt, cujus ſacramentis tam diuturnas injurias irrogarunt. Miſericors D eſt enim & miſerator Dominus, longanimis & multùm miſericors & verax. Amplectantur in præſenti vita miſericordem & longanimem, & timeant in futura veracem. Non vult enim mortem impii, quantum ut revertatur & vivat: quia ſententiam flectit adversùs injurias irrogatas. Hæc eſt noſtra exhortatio.

16. Propter hoc eos habemus inimicos, quia vera dicimus, quia tacere metuimus, quia ceſſare ab inſtantia quanta poſſumus formidamus, E quia obtemperamus Apoſtolo dicenti, Prædica verbum, inſta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa. Sed ſicut Evangelium loquitur, Diligunt gloriam hominum magis quàm Dei, & [a] dum reprehendi ad tempus timent, damnari in ſempiternum non timent. Vident etiam ipſi quid mali faciant, vident non eſſe quid omnino reſpondeant: ſed nebulas imperitis offundunt, cùm ipſi vivi ſorbeantur, id eſt, ſcientes & agnoſcentes intereant. Viderunt horrere homines, & graviter F deteſtari, quòd etiam ſe ipſi in multa ſchiſmata diviſerunt, & maximè in Africæ capite & notiſſima [b] civitate Carthagine: conati ſunt reſarcire dedecus pannorum ſuorum. Putantes quòd poſſent Maximianiſtas auferre, magno conatu per Optatum Gildonianum fortiter inſtiterunt, multa illis mala & perſecutiones ſæviſſimas intulerunt. Receperunt inde aliquos, putantes quòd poſſent omnes eodem terrore converti: his autem quos receperunt, noluerunt facere G injuriam, ut ab eis in ſchiſmate baptizatos denuo baptizarent, vel potiùs ab his ipſis rebaptizari eos facerent intus, à quibus baptizati erant foris; A atque hoc modo ſuæ nefariæ conſuetudini præſcripſerunt. Sentiunt quàm ſceleratè jam faciant, recepto baptiſmo Maximianiſtarum, violare baptiſmum orbis terrarum. Sed timent rebaptizatos ſuos, ne fortè non eis parcant, ſi ipſi pepercerint ceteris; ne de illis exigant animas ſuas, ſi animas aliorum trucidare ceſſaverint.

17. Quid de receptis Maximianiſtis reſpondeant, non inveniunt. Si dixerint, Innocentes recepimus: reſpondetur eis, Ergo innocentes B damnaveratis. Si dixerint, Neſciebamus: Ergo temere judicaſtis: (ſic etiam de traditoribus ſententiam temerariam protuliſtis:) falſumque * dixiſtis, *Plenarii concilii ore veridico damnatos eſſe cognoſcite.* Neque enim ore veridico innocentes damnari potuerunt. Si dixerint, Non eos damnavimus: recitatur concilium, recitantur nomina & epiſcoporum & civitatum. Si dixerint, Non eſt ipſum concilium noſtrum: recitantur Geſta proconſularia, ubi non ſemel idem concilium alle- C gaverunt, ut eoſdem Maximianiſtas de baſilicis excluderent, & judiciorum ſtrepitu atque auxiliorum impetu proturbarent. Si dixerint, Felicianum Muſtitanum & Prætextatum Aſſuritanum, quos poſtea receperunt, cum Maximiano non fuiſſe: recitantur Geſta quibus eos de baſilicis excludendos ex concilio ſuo quod adversùs Maximianiſtas fecerunt, de judiciis publicis poſtularunt. Si dixerint, Pro pace ſuſcepti ſunt: reſpondetur, Cur ergo veram & plenam non agno- D ſcitis pacem? Quis vos impulit, quis coëgit pro pace Donati ſchiſmaticum recipere damnatum, & contra pacem Chriſti orbem damnare inauditum? Urget eos [c] undique veritas: vident ſe non habere quid reſpondeant, & putant ſe [d] non habere quid faciant: quid loquantur non inveniunt, tacere non permittuntur; malunt perverſis vocibus veritati reluctari, quàm confeſſis erroribus paci reſtitui.

Caput XII.

* In Bagaitani concilii ſententia.

18. Quis autem non intelligat quid in cor- E de ſuo poſſint dicere? Quid ergo facimus, inquiunt, de his quos jam rebaptizavimus? Reſpondetur, Redite cum eis ad Eccleſiam, medicamento pacis offerte curandos quos vulneraſtis; vitæ caritatis offerte ſuſcitandos quos occidiſtis. Multum valet ad propitiandum Deum fraterna concordia. Si duobus ex vobis, ait Dominus, convenerit in terra, quidquid petieritis fiet vobis. Si duobus hominibus, quanto magis duobus populis? Simul nos Domino proſternamus, partici- F pamini nobiſcum unitatem, participemur vobiſcum dolorem, & caritas cooperiat multitudinem peccatorum. Ab ipſo beato Cypriano conſilium quærite, adtendite quantum de unitatis bono præſumſerit, unde ſe non diſrupit à diverſa ſentientibus, & cùm arbitraretur eos qui extra Eccleſiæ communionem baptizarentur, baptiſmum non habere, credidit eos tamen in Eccleſiam ſimpliciter admiſſos propter ipſius unitatis vinculum poſſe ad veniam [e] pertinere. Sic enim G ſolvit quæſtionem, quam ſibi ipſe propoſuit ad Jubaianum ita ſcribens: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæreſi ad Eccleſiam venientes, ſine baptiſmo admiſſi ſunt? Potens*

Caput XIII.

Matth. 18. 19.

Epiſt. 73.

[a] In MSS. *& reprehendi*: omiſſo, *dum*.

[b] Maximianiſtarum memorat maximum illud ſchiſma, quod in Donati parte, ordinato contra Primianum epiſcopo Carthaginenſi Maximiano, contigit.

[c] Am. & MSS. *utique*.

[d] Editi, *ſe habere*: minimè caſtigandi, niſi noſtri omnes MSS. magno conſenſu hîc præferrent, *ſe non habere*.

[e] Editi tantùm hoc loco, *ad veniam pervenire*: ſed in proximè ſequenti capite convenientes cum MSS. habent, *ad veniam pertinere*.

est Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi, in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.

Caput XIV. Utrùm perniciosius sit non baptizari, quàm rebaptizari.

19. Quid sit autem perniciosius, utrùm omnino non baptizari, an rebaptizari, judicare difficile est. Video quidem quid ampliùs homines detestentur atque horreant: verumtamen recurrens ad illam stateram Dominicam, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina rerum momenta penduntur, invenio de utraque re B Domini sententiam. Nam & Petro dixit, Qui lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi. (*Johan.* 13. 10.) Et Nicodemo, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. (*Johan.* 3. 5.) Quid habeat secretior dijudicatio Dei, hominibus quales nos sumus, difficile est fortasse cognoscere: quantum tamen ad ipsa verba adtinet, cuilibet homini manifestum est quantum distet inter non habet necessitatem lavandi, & non intrabit in regnum cælorum. Ipsa denique Eccle- C sia sic traditum tenet, ut hominem sine baptismo ad altare prorsus non possit admittere, rebaptizatum autem cùm post pænitentiam liceat admitti, quid aliud ostenditur nisi eum baptismo non carere? Si ergo Cyprianus quos esse sine baptismo arbitrabatur, tamen propter unitatis vinculum ad veniam pertinere præsumebat; potens est Dominus per ipsum unitatis vinculum & pacis etiam rebaptizatis placari, & eis à quibus rebaptizati sunt, ex ipsa pacis compensatione mi- D tescere, & omnia quæ in errore commiserant delicta donare, offerentibus sacrificium caritatis, quæ cooperit multitudinem peccatorum; ut non adtendat quàm multi eorum discessu vulnerati sint, sed quàm plures eorum reditu liberati. In quo enim vinculo pacis credidit Cyprianus posse per misericordiam Dei ab Ecclesiæ muneribus non separari eos quos in Ecclesiam sine baptismo A existimabat admissos, in eodem vinculo pacis credimus per eamdem misericordiam Dei mereri veniam posse rebaptizatos.

Ecc'esiæ traditio neminem nisi baptizatū ad altare admittit.

Caput XV.

20. Ecclesia quippe catholica & temporibus beati Cypriani, & ante ipsum præterito tempore, aut rebaptizatos, aut baptismum non habentes, unitatis gremio continebat: aut illi, aut illi salutem non nisi unitatis ipsius merito consecuti sunt. Si enim non habebant baptismum qui ab hæreticis veniebant, sicut asserit Cyprianus; B non rectè admittebantur: & tamen eisdem ipse indulgentiam de Domini misericordia propter unitatem Ecclesiæ non desperavit. Ita ergo si habebant baptismum, non rectè rebaptizabantur: quid itaque illos nisi eadem unitatis caritas adjuvabat, ut quod in sacramento tractando latebat humanam infirmitatem, divina misericordia non reputaret amantibus pacem? Cur ergo cùm vestros rebaptizatos timetis, & illis & vobis salutis aditus invidetis? Fuit aliquando de baptismo C dubitatio: qui diversa senserunt, in unitate manserunt. Ea dubitatio procedente tempore perspectâ veritate sublata est: quæstio quæ nondum finita Cyprianum non deterruit ut recederet, vos finita ut redeatis invitat. Venite ad Catholicam concordantem, quam Cyprianus non deseruit fluctuantem: aut si vobis exemplum Cypriani jam displicet, qui communicavit eis qui cum baptismate hæreticorum recipiebantur, apertè dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis ali-* D *quem, si diversum senserit, amoventes:* quò itis miseri? quid agitis? Et vos ipsos fugite, quia inde processistis, ubi ille permansit. Si verò ei, propter abundantiam caritatis & amorem fraternitatis & vinculum pacis, nec sua peccata, nec aliena obesse potuerunt; huc redite, ubi & nobis & vobis multo minùs oberunt quæ vestri finxerunt.

Exhortatio ad Donatistas, ut ad Ecclesiæ unitatem redeant.

LIBER TERTIUS.

Refellenda ea suscipit, quæ in Cypriani ad Jubaianum epistola videntur probare Christi baptismum per hæreticos dari non posse.

Caput I.

Arbitror jam manifestum esse omni- E bus posse, auctoritatem beati Cypriani ad retinendum vinculum pacis, nulloque modo violandam unitatis Ecclesiæ saluberrimam caritatem, magis pro nobis quàm pro Donatistis esse proponendam. Si enim Cypriani exemplo uti voluerint ad rebaptizandos catholicos, quia ille censuit in catholica baptizandos hæreticos: nos potiùs ejus exemplo utimur, quo apertissimè statuit à catholica communione, id est, à Christianis toto orbe terrarum diffusis, etiam malis & F sacrilegis admissis, nullo modo per separationem communionis esse recedendum; quando quidem nec eos qui, ut eidem videbatur, non baptizatos sacrilegos in catholicam communionem recipiebant, à jure communionis voluit amovere, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes,*

Caput II.

2. Video tamen quid adhuc à me possit inquiri, videlicet ut respondeam veri similibus illis rationibus, quibus vel antè Agrippinus, vel ipse Cyprianus, vel illi qui eis in Africa consenserunt, vel si fortè aliqui ex transmarinis terris longéque discretis, nullo quidem sive plenario sive saltem regionali concilio, sed epistolari colloquio commoti sunt, ut hoc esse faciendum putarent, quod & consuetudo Ecclesiæ pristina non habebat, & postea catholicus orbis terrarum robustissima firmitate consensionis exclusit: ut quod per disputationes ejusmodi in aliquorum mentes irrepere cœperat, de salute veniens unitatis potentior veritas & universalis medicina sanaret. Hunc itaque sermonem videant quàm securus aggrediar. Si assequi & ostendere non potuero, quomodo refellantur ea quæ de concilio Cypriani vel epistolis ejus affirmant, Christi baptismum per hæreti-

cos dari non poſſe; in Eccleſia manebo ſecurus, in cujus communione cum eis qui ſibi non conſenſerant, manſit ipſe Cyprianus.

3. Quòd ſi dicunt, propterea tunc illam catholicam Eccleſiam fuiſſe, quia erant ibi pauci, vel ſi hoc putant, etiam multi qui baptiſmum datum apud hæreticos improbabant, & baptizabant eos qui inde veniebant. Quid ergo, ante Agrippinum, à quo iſta cœpit quaſi nova ratio adversùs conſuetudinem dimicans, numquid non erat Eccleſia? Quid denique poſt Agrippinum, quando niſi ad priſtinam conſuetudinem reditum eſſet, alterum moliri concilium non eſſet neceſſe Cypriano, numquid non erat Eccleſia, quia talis per omnia conſuetudo tenebatur, ut baptiſmus Chriſti non niſi Chriſti baptiſmus haberetur, etiamſi apud hæreticos vel ſchiſmaticos datus fuiſſe probaretur? Quòd ſi erat etiam tunc Eccleſia, & hereditas Chriſti non interrupta perierat, ſed per omnes gentes augmenta capiens permanebat; tutiſſima ratio eſt in eadem conſuetudine permanere, quæ tunc bonos & malos una complexione portabat. Si autem tunc non erat Eccleſia, quia ſacrilegi hæretici ſine baptiſmo recipiebantur, & hoc univerſali conſuetudine tenebatur; unde Donatus apparuit? de qua terra germinavit? de quo mari emerſit? de quo cælo cecidit? Nos itaque, ut dicere cœperam, in ejus Eccleſiæ communione ſecuri ſumus, per cujus univerſitatem id nunc agitur, quod & ante Agrippinum, & inter Agrippinum & Cyprianum per ejus univerſitatem ſimiliter agebatur; & cujus univerſitatem neque Agrippinus deſeruit, neque Cyprianus, neque illi qui eis conſenſerant, quamvis aliter quàm ceteri ſaperent, ſed cum eis ipſis à quibus diverſa ſenſerunt, in eadem unitatis communione manſerunt. Ipſi autem conſiderent ubi ſint, qui neque unde propagati ſunt poſſunt dicere, ſi jam tunc Eccleſiam recepti ſine baptiſmo hæretici & ſchiſmatici communionis contagione perdiderant: neque ipſi Cypriano conſentiunt; ille enim cum receptoribus hæreticorum & ſchiſmaticorum, ac per hoc etiam cum ipſis receptis manere ſe in communione profeſſus eſt; iſti autem propter nomen traditorum quos in Africa infamaverunt, & in tranſmarino judicio non convicerunt, ſe ab orbis terrarum communione ſepararunt: cùm etiam ſi vera crimina objicerent, multo ſint majora ſcelera hæreſum & ſchiſmatum, unde ſine baptiſmo, ſicut ipſe ſenſit, venientes, & in catholicam communionem non per baptiſmum recepti, non potuerunt maculare Cyprianum. Neque in eo ipſo in quo ſe dicunt imitari Cyprianum, inveniunt quid reſpondeant de recepto baptiſmo Maximianiſtarum, cum eis, quos ex eorum numero, quos concilio ſuo plenario damnatos, etiam terrenarum poteſtatum judicio ſunt perſecuti, in ſuam communionem, in eodem ipſo epiſcopatu in quo damnaverant revocaverunt. Quapropter ſi temporibus Cypriani perdidit Eccleſiam malorum communio, non habent iſti ſuæ communionis originem: ſi autem non perdidit, non habent ſuæ præciſionis aliquam defenſionem: inſuper nec exemplum Cypriani ſectantes, quia unitatis vinculum diſruperunt; nec ipſum concilium, quia Maximianiſtarum baptiſmum receperunt.

4. Nunc ergo nos manentes in exemplo Cypriani, conſideremus etiam concilium Cypriani. Quid ait Cyprianus? *Audiſtis*, inquit, *collegæ dilectiſſimi, quid mihi Iubaianus coëpiſcopus noſter ſcripſerit, conſulens mediocritatem noſtram de illicito & profano hæreticorum baptiſmo: quidque ego reſcripſerim ei, cenſens ſcilicet quod ſemel atque iterum & ſæpe cenſuimus, hæreticos ad Eccleſiam venientes Eccleſiæ baptiſmo baptizari & ſanctificari oportere. Item lectæ ſunt vobis & aliæ Iubaiani litteræ, quibus pro ſua ſincera & religioſa devotione ad epiſtolam noſtram reſcribens, non tantùm conſenſit, ſed & inſtructum ſe eſſe gratias egit.* His verbis beati Cypriani, accepimus eum à Jubaiano eſſe conſultum, & quod reſponderit conſulenti, & quod ille inſtructum ſe eſſe gratias egerit. Numquid jam pertinaces exiſtimari debemus, ſi conſiderare voluerimus eamdem ipſam epiſtolam, qua hoc Jubaiano perſuaſum eſt? Donec enim perſuadeatur & nobis, (ſi hoc perſuaderi veris rationibus poteſt,) ſecuros nos de jure catholicæ communionis facit ipſe Cyprianus. Cap. III. Ex concilio Carthaginenſi.

5. Sequitur enim, & dicit: *Supereſt ut de hac ipſa re quid ſinguli ſentiamus, proferamus, neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem ſi diverſum ſenſerit amoventes.* Non ſolùm ergo mihi ſalvo jure communionis adhuc verum quærere, ſed etiam diverſum ſentire concedit. *Neque enim quiſquam noſtrûm*, inquit, *epiſcopum ſe epiſcoporum conſtituit, aut tyrannico terrore ad obſequendi neceſſitatem collegas ſuos adigit.* Quid manſuetius? quid humilius? Nulla nos certè deterret auctoritas à quærendo quid verum ſit. *Quando habeat*, inquit, *omnis epiſcopus pro licentia libertatis & poteſtatis ſuæ arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non poſſit, quàm nec ipſe poteſt alterum judicare*: opinor utique, in his quæſtionibus quæ nondum eliquatiſſima perſpectione diſcuſſæ ſunt. Noverat enim quantam ſacramenti profunditatem tunc omnis Eccleſia variâ diſputatione verſabat, liberumque faciebat quærendi arbitrium, ut examinata veritas panderetur. Neque enim mentiebatur, & ſimpliciores collegas in verbo capere [a] cogitabat, ut cùm ſe diverſum ſentire prodidiſſent, tunc contra quàm promiſerat, excommunicandos eſſe cenſeret. Abſit ab anima tam ſancta iſta ſcelerata perfidia: qui hoc de tali viro quaſi cum ejus laude ſentiunt, nihil aliud quàm ſe ipſos tales eſſe profitentur. Ego Cyprianum catholicum epiſcopum, catholicum martyrem, & quanto magis magnus erat, tanto ſe in omnibus humiliantem, ut coram Deo inveniret gratiam, nullo prorſus modo crediderim, in ſancto præſertim concilio collegarum, aliud ore protuliſſe quàm corde geſtabat, præſertim cùm addat & dicat, *Sed exſpectemus univerſi judicium Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui unus & ſolus habet poteſtatem, & præponendi nos in Eccleſiæ ſuæ* [b] *gubernatione, & de actu noſtro judicandi.* Sub [c] tanti ergo commemoratione judicii, verum exſpectans audire à collegis, prior eis mentiendi præberet exemplum? Averterit Deus hanc dementiam à quolibet Chriſtiano, quanto magis à Cypriano. Habemus ergo quærendi liberum Eccli. 3. 20.

[a] Sola editio Lov. *cupiebat.*
[b] In pluribus MSS. *gubernationem.*
[c] Aliquot MSS. *Sub tali.*

arbitrium, ipsius Cypriani nobis mitissimo & veracissimo sermone concessum.

Caput IV.

6. Jam quidem incipiunt ejus collegæ proprias proferre sententias: sed ad Jubaianum datas litteras audierunt. Recitatæ sunt enim, sicut in exordio commemoratum est. Et nobis ergo recitentur, ut nos quoque inde quid sentire oporteat, quantum Dominus adjuvat, indagemus. Dicit forsitan quispiam, Quid ergo, tu modò * dicis quid ad Jubaianum scripserit Cyprianus? Jam legi fateor; & profectò issem in eamdem sententiam, nisi me ad diligentiorem considerationem revocaret tanta auctoritas aliorum, quos vel pares gratiâ doctrinæ, vel etiam fortasse doctiores, per tot gentes Latinas, Græcas, Barbaras, & ipsam Hebræam, Ecclesia toto orbe diffusa parere potuit, quæ ipsum quoque pepererat, qui mihi nullo modo videri potuerunt frustra noluisse istam tenere sententiam: non quia fieri non potuit, ut in obscurissima quæstione verius pluribus unus paucive sentirent; sed quia non facilè pro uno vel paucis adversùs innumerabiles ejusdem religionis & unitatis viros, & magno ingenio & uberi doctrinâ præditos, nisi pertractatis pro viribus atque perspectis rebus ferenda sententia est. Itaque sollicitiùs inquirenti, quanta mihi etiam ipsius Cypriani litteræ suggesserint pro hac sententia, quam nunc Ecclesia catholica tenet, ut Christi baptismus non ex merito eorum per quos datur, sed ex ipsius de quo dictum est, Hic est qui baptizat, agnoscendus & approbandus sit, in progressu sermonis nostri res ipsa indicabit. Arbitremur itaque jam illam epistolam, quæ ad Jubaianum ab eodem data est, recitatam nobis, sicut in Concilio * recitata est. Legat eam primò, qui lecturus est hæc quæ dicturus sum, ne quid fortè necessarium me subtraxisse arbitretur. Nimis enim longum est, nec ad explicationem susceptæ rei pertinet, ut omnia verba hujus epistolæ nunc commemorentur à nobis.

* f. discis.

Tutius est plurium in religione, quàm unius aut paucorum privatam sententiam sequi.

Iohan. 1. 33.

* Carthaginensi.

Caput V.

7. Si quis autem quærit, quid interim teneam dum ista pertracto: Respondeo, primùm mihi Cypriani litteras suggessisse quod teneam, donec perspiciam quale sit quod cœpit postea disputari. Ait quippe ipse Cyprianus: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de iis qui in præteritum de hæresi venientes ad Ecclesiam sine baptismo admissi sunt?* Utrùm re vera sine baptismo isti fuerint; an ideo sint admissi, quia illi qui admittebant, eos habere baptismum intelligebant, mox considerabimus. Verumtamen quæ soleret esse Ecclesiæ consuetudo, satis idem Cyprianus ostendit, qui ait, in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissos.

In epistola 73. ad Iubaianum.

8. Dicit etiam in ipso concilio Castus Siccensis: *Qui contemta veritate præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est & malignus, quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur.* Utrùm veritas revelata sit, mox quæremus: tamen aliam fuisse Ecclesiæ consuetudinem, etiam iste confessus est.

Caput VI.

9. Dicit & Libosus Vagensis: *In Evangelio Dominus, Ego sum, inquit, veritas: non dixit, Ego sum consuetudo. Itaque veritate manifestata, cedat consuetudo veritati.* Planè quis dubitet veritati manifestatæ debere consuetudinem cedere? Sed de manifestata veritate mox videbimus: nunc tamen & iste aliam consuetudinem fuisse manifestat.

Iohan. 14. 6.

Caput VII.

10. Item Zozimus à Tharassa dixit: *Revelatione facta veritatis, cedat error veritati: quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti.* Noluit quidem iste dicere consuetudinem, sed errorem: verumtamen cùm dicit, *Quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti*, satis indicat quòd aliud etiam de baptismo fieri solebat. Simul & admonet nos, non fuisse impossibile ut de baptismo Cyprianus aliquid aliter saperet quàm veritas postulabat, quæ ab Ecclesia & ante illum & post illum retenta est; si potuit aliquid etiam Petrus aliter sapere [a] quàm veritas habebat, quam Paulo apostolo doctore didicimus.

Gal. 2. 11.

Caput VIII. [b]

11. Item Felix [b] à Buslaceni dixit: *In hæreticis sine Ecclesiæ baptismo admittendis, nemo consuetudinem rationi & veritati præponat; quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.* Si ratio, si veritas, optimè: sed hoc mox videbimus. Interim aliam fuisse consuetudinem etiam verbis hujus apparet.

Cap. IX.

12. Item Honoratus à Tucca dixit: *Cùm Christus veritas sit, magis veritatem quàm consuetudinem sequi debemus.* His omnibus sententiis declaratur non extra Ecclesiæ communionem nos esse constitutos, donec veritas, quam dicunt huic consuetudini esse præponendam, liquidò eluxerit. Si autem veritas id aperuerit esse retinendum, quod illa consuetudo præscripserat; manifestum erit, nec illam frustra fuisse institutam atque roboratam, & vigilantiùs etiam post istas disputationes tanti sacramenti saluberrimam observationem in Ecclesia catholica non potuisse mutari, sed conciliorum etiam majori robore confirmatam religiosissimè custodiri.

Cap. X. Examinat Cypriani ad Jubaianum epistolam.

13. Scribit ergo ad Jubaianum Cyprianus, *de hæreticorum baptismo, qui* videntur ei *foris positi, & extra Ecclesiam constituti, vindicare sibi rem, nec juris sui, nec potestatis: quod nos*, inquit, *nec ratum possumus nec legitimum putare, quando hoc apud eos esse constet illicitum.* Nec nos abnuimus eum qui apud hæreticos vel in aliquo schismate extra communionem Ecclesiæ baptizatur, non ei prodesse in quantum hæreticorum & schismaticorum perversitati consentit; nec illos qui baptizant, quamvis ipsum & verum dent baptismi sacramentum, rectè tamen facere, extra Ecclesiam colligere, & contra Ecclesiam sentire. Sed aliud est non habere aliquid, aliud non jure habere vel illicitè usurpare. Non itaque ideo non sunt sacramenta Christi & Ecclesiæ, quia eis illicitè utuntur, non hæretici solùm, sed etiam omnes iniqui & impii. Sed tamen illi corrigendi aut puniendi: illa verò agnoscenda & veneranda sunt.

Aliud non habere aliquid, aliud non jure habere.

14. Dicit sanè de hac re non unum, sed duo vel ampliùs facta esse concilia, sed tamen Africana. Nam & in quodam septuaginta & unum episcopos fuisse commemorat, quorum omnium auctoritati, universæ Ecclesiæ cum longè pluribus episcopis toto orbe diffusæ auctoritatem non dubitamus cum ipsius Cypriani pace præpo-

[a] Alii plures libri, *quod veritas non habebat.*

[b] Editi, *à Buslacenis.* At MSS. *à Buslaceni*, ut apud Cyprianum: vel *à Buslacceni.* Sic verò antiquissimus Corbciensis cod. & Floriacensis.

nere,

nere, cujus universæ Ecclesiæ inevulsibile membrum se esse gaudebat. A

15. Non est autem *aqua profana & adultera*, super quam nomen Dei invocatur, etiam si à profanis & adulteris invocetur: quia nec ipsa creatura, nec ipsum nomen adulterum est. Baptismus verò Christi verbis Evangelicis consecratus, & per adulteros & in adulteris sanctus est, quamvis illi sint impudici & immundi: quia ipsa ejus sanctitas pollui non potest, & sacramento suo divina virtus adsistit, sive ad salutem bene utentium, sive ad perniciem malè utentium. An verò B solis vel etiam lucernæ lux, cùm per cœnosa diffunditur, nihil inde sordium contrahit, & baptismus Christi potest cujusquam sceleribus inquinari? Si enim ad ipsas res visibiles quibus sacramenta tractantur, animum conferamus; quis nesciat eas esse corruptibiles? Si autem ad id quod per illas agitur; quis non videat non posse corrumpi, quamvis homines per quos agitur, pro suis moribus vel præmia percipiant, vel pœnas C luant?

16. Recte autem non movit Cyprianum quod scripsit Jubaianus, *Novatianenses rebaptizare eos qui ad se ex Catholica venirent*. Neque enim quidquid hæretici perversè fuerint imitati, propterea faciendum à Catholicis non est, quia illi similiter faciunt. Sed aliud est cur hæretici rebaptizare non debeant, aliud cur Catholica. Hæretici enim nec si in Catholica faciendum esset, facere deberent; quia in Catholicis hoc non esse D dicunt, quod ipsi cùm ibi essent acceperunt, & cùm discederent abstulerunt: Catholica verò propterea non debet iterare baptismum, qui apud hæreticos datus est, ne judicare videatur ipsorum esse quod Christi est, aut eos non habere, quod intus cùm acceperint, amittere utique foras exeundo non possunt. Hoc enim ipse etiam Cyprianus cum ceteris statuit, ut si ab hæresibus redirent ad Ecclesiam, quicumque fuerant in ea baptizati, non jam per baptismum, sed per pæ- E nitentiam reciperentur: unde constat eos non posse amittere recedentes, quod non recipiunt remeantes. Non autem sicut hæresis ipsorum est, sicut error ipsorum est, sicut sacrilegium dissensionis ipsorum est, sic etiam baptismus qui Christi est, dici debet ipsorum. Itaque cùm illa mala ipsorum quando redeunt corriguntur, in eo quod ipsorum non est, ille est agnoscendus cujus est.

17. Ideo autem *non se novam aut repentinam* F *rem* statuisse beatus Cyprianus ostendit, quia sub Agrippino fieri jam cœperat. *Anni sunt*, inquit, *multi, & longa ætas, ex quo sub Agrippino bonæ memoriæ viro convenientes episcopi plurimi hoc statuerunt*. Proinde ab ipso Agrippino res nova facta est. Quomodo autem dicat, *Atque exinde in hodiernum tot millia hæreticorum in provinciis nostris ad Ecclesiam conversi, non aspernati sunt, neque cunctati, immo & rationabiliter & libenter amplexi sunt, ut lavacri vitalis & salutaris baptis-* G *mi gratiam consequerentur*, non video: nisi fortè hoc dicat *exinde in hodiernum*, quia nulla de illis ex quo in Ecclesia per Agrippini concilium baptizati sunt, quæstio alicujus excommunicationis exorta est. Ceterùm si permanebat ab Agrippino usque ad Cyprianum consuetudo baptizandi ab hæreticis venientes; ut quid facta sunt à Cypriano de hac re concilia? Ut quid eidem Jubaiano dicit, non se rem novam facere aut repentinam, sed ab Agrippino constitutam? Cur enim Jubaianus de novitate turbaretur, ut eum per auctoritatem Agrippini sanari oporteret; si ab Agrippino usque ad Cyprianum hoc tenebat Ecclesia? Cur denique tot ejus collegæ in concilio dixerunt rationem & veritatem consuetudini præponendam, ac non potiùs dixerunt eos qui aliud facere vellent, & contra veritatem & contra consuetudinem facere?

18. De *remissione* autem *peccatorum*, utrùm per baptismum apud hæreticos fiat, quid mihi videretur, in alio jam volumine scripsi: sed etiam hîc breviter commemoro. Si fit illic remissio debitorum per baptismi sanctitatem; rursus debita redeunt per hæresis aut schismatis obstinationem: & ideo necessarium habent hujusmodi homines venire ad catholicam pacem, ut hæretici & schismatici esse jam desinant, & eorum quæ in illos redierant, peccatorum purgationem in unitatis vinculo caritate operante mereantur. Si autem, quamvis apud hæreticos vel schismaticos idem sit baptismus Christi, non tamen ibi operatur remissionem peccatorum propter eamdem discordiæ fœditatem & dissensionis iniquitatem: tunc incipit valere idem baptismus ad dimittenda peccata, cùm ad Ecclesiæ pacem venerint; [a] non ut jam verè dimissa non retineantur; neque ut ille baptismus quasi alienus aut alius improbetur, ut alter tradatur: sed ut idem ipse qui propter discordiam foris operabatur mortem, propter pacem intus operetur salutem. Idem quippe odor erat de quo dicit Apostolus, Christi bonus odor sumus in omni loco; & tamen & in iis qui salvi fiunt, inquit, & in iis qui pereunt, aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem. Quod etsi de alia re dixit, ad hoc ego posui, ut intelligatur aliquod bonum, non solùm vitam posse operari bene utentibus, sed etiam mortem malè utentibus.

Caput XIII. *Suprà lib. 1. c. 11 & seq.*

2. Cor. 2. 15.

19. Nec interest cùm de sacramenti integritate & sanctitate tractatur, *quid credat & quali fide imbutus sit ille qui accipit sacramentum*. Interest quidem plurimum ad salutis viam, sed ad sacramenti quæstionem nihil interest. Fieri enim potest ut homo integrum habeat sacramentum, & perversam fidem: sicut fieri potest ut integra teneat verba Symboli, & tamen non rectè credat, sive de ipsa Trinitate, sive de resurrectione, vel aliquid aliud. Neque enim parva res est, in ipsa intus Catholica tenere integram fidem, ita ut omnino non de aliqua creatura, sed de ipso Deo nihil aliter credat quàm veritas habet. Numquidnam ergo si in ipsa Catholica baptizatus, postea legendo, audiendo, & pacificè disserendo, ipso Domino revelante cognoverit aliter se antea credidisse quàm debuit, denuo baptizandus est? Quis autem [b] carnalis & animalis homo, non per phantasmata cordis sui evagetur, & constituat sibi Deum qualis ei pro suo sensu carnali placuerit, atque ita credat tantum longè aliter quàm Deus

Caput XIV. Ad sacramenti integritatem nihil interest quæ sit fides suscipientis.

Integritas fidei res est non exigui momenti.

[a] Hîc particula negans omittitur in editione Amerb. Abest à pluribus etiam MSS. qui postea loco *neque ut ille*, habent *non ut ille*.

[b] Sic Am. Er. & nostri MSS. At Lov. *Quis autem nisi carnalis & animalis homo, per phantasmata &c.*

est, quantum à veritate vanitas differt? Verissimam quippe sententiam dixit Apostolus, plenus lumine veritatis: Animalis, inquit, homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei. Et tamen de his hoc dicebat, quos jam fuisse baptizatos ipse manifestat. Eis enim dicit, Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Habebant ergo isti baptismi sacramentum, & tamen carnaliter sapiendo, quid poterant de Deo credere nisi secundùm sensum carnis suæ, ubi animalis homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei? Talibus dicit, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis: adhuc enim estis carnales. Tales etiam circumferuntur omni vento doctrinæ, de qualibus dicit, Ut ultrà non simus parvuli, jactati & circumlati omni vento doctrinæ. Numquid ergo isti si profecerint usque ad spiritalem hominis interioris ætatem, & intelligentiæ sinceritate cognoverint quàm longè aliter per fallaciam suorum phantasmatum de Deo crediderint, quàm veritas postulabat, iterum baptizandi sunt? Sic etiam fieri potest, ut in alicujus hæretici librum catholicus catechumenus incidat, & à veritate nesciens discernere errorem, credat aliquid contra catholicam fidem; cui tamen errori verba Symboli non repugnant: sub eisdem quippe verbis innumerabiles hæreticorum errores exorti sunt. Putans ergo iste catholici alicujus magni atque docti esse illum librum, si talia credens in Catholica baptizetur, & posteriore diligentiâ cognoscat quemadmodum credere debeat, atque arrepta fide catholica illud ex animo respuat, numquid si hoc confessus fuerit, denuo baptizandus est? Aut si ante quàm discat & confiteatur, hoc sentire inveniatur, & quid abjicere debeat, quidve credere doceatur, manifestumque fiat in ea falsitate fidei baptizatum fuisse, numquid denuo baptizandus est? Quid ita? Quia illa sanctitas sacramenti verbis Evangelicis consecrata super eum integra manebat, sicut eam traditam acceperat, quamvis ipse in carnalis mentis vanitate constitutus, aliud cùm baptizaretur crederet, quàm credere debuisset. Quapropter manifestum est, fieri posse ut fide non integra integrum in quoquam maneat baptismi sacramentum: & ideo illa quæ de diversorum hæreticorum varietate dicuntur, ad istam quæstionem non pertinent. Illud enim in unoquoque corrigendum est, quod ille per quem corrigitur, pravum esse perspexerit. Illud sanandum est quod ægrotat: illud dandum est quod non habetur, & maximè caritas pacis, sine qua cetera prodesse non possunt. Sed tamen cùm adsunt non quasi desint tradenda sunt; sed ut fructuosè, & non perniciosè habeantur, per ipsum vinculum pacis & eminentiam caritatis agendum est.

1. Cor. 2. 14. — 1. Cor. 1. 13. — 1. Cor. 3. 1. — Ephes. 4. 14.

Cap. XV. Ad baptismi integritatem nec ministri necessariam esse fidem. *Confer Concil. Arelat. 1. can. 8.*

20. Quamobrem si Evangelicis verbis, *In nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti*, *Marcion baptismum consecrabat*, integrum erat sacramentum, quamvis ejus fides sub eisdem verbis aliud opinantis quàm catholica veritas docet, non esset integra, sed fabulosis falsitatibus inquinata. Nam sub eisdem verbis, id est, In nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, non solùm Marcion, aut Valentinus, aut Arius, aut Eunomius, sed ipsi carnales parvuli Ecclesiæ, (quibus dicebat Apostolus, Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus,) si possent singuli diligenter interrogari, tot diversitates opinionum fortassis, quot homines numerarentur: Animalis enim homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei. Numquid tamen ideo non integrum sacramentum accipiunt? Aut numquid ideo si profecerint, & opinionum carnalium vanitatem emendaverint, denuo quod acceperant repetendum est? Accipit quisque secundùm fidem suam, sed quantum capit gubernante [a] illâ misericordiâ Dei, de qua præsumens idem Apostolus dicit, Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit. Laquei tamen hæreticorum & schismaticorum propterea carnalibus nimiùm perniciosi sunt, quia ipse provectus eorum intercluditur, confirmatâ sententiâ vanitatis adversùs catholicam veritatem, & confirmata animositate dissensionis adversùs catholicam pacem. Sacramenta tamen si eadem sunt, ubique integra sunt, etiam si pravè intelliguntur & discordiosè tractantur: sicut scriptura ipsius Evangelii si eadem ipsa est, ubique integra est, etiam si innumerabili falsarum opinionum varietate asseratur. Nam quod ait Jeremias, *Ut quid qui contristant me prævalent? Plaga mea solida est, unde sanabor? Dum fit, facta est mihi sicut aqua mendax non habens fidem.* Si figuratè atque allegorica locutione prophetiæ nusquam poneretur aqua, nisi quæ baptismum significaret, laboraremus quærere quid sibi velint hæc verba Jeremiæ: nunc autem cùm apertissimè in Apocalypsi exponantur aquæ pro populis positæ, cur non intelligam aquam mendacem & sine fide, populum mendacem ac perfidum, nescio.

1. Cor. 2. 14. — Philip. 3. 15. Hæreticorû & schismaticorum laquei perniciosi. — Ut Scriptura, sic & sacramenta hæreticis cum Ecclesia communia esse possunt. — Jerem. 15. 18. — Apoc. 17. 15.

Caput XVI. Sola caritas non datur extra catholicam.

21. *Spiritus* autem *sanctus* quòd *in sola Catholica, per manûs impositionem dari* dicitur, nimirum hoc intelligi majores nostri voluerunt, quod Apostolus ait, Quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis. Ipsa est enim caritas, quam non habent qui ab Ecclesiæ catholicæ communione præcisi sunt: ac per hoc etiam si linguis hominum & angelorum loquantur, si sciant omnia sacramenta & omnem scientiam, & si habeant omnem prophetiam, & omnem fidem, ita ut montes transferant, & distribuant omnia sua pauperibus, & tradant corpus suum ut ardeant, nihil eis prodest. Non autem habent Dei caritatem, qui Ecclesiæ non diligunt unitatem: ac per hoc rectè intelligitur dici non accipi nisi in Catholica Spiritus-sanctus. Neque enim temporalibus & sensibilibus miraculis adtestantibus per manûs impositionem modò datur Spiritus-sanctus, sicut antea dabatur ad commendationem rudis fidei & Ecclesiæ primordia dilatanda. Quis enim nunc hoc exspectat, ut ii quibus manus ad accipiendum Spiritum-sanctum imponitur, repentè incipiant linguis loqui? Sed invisibiliter & latenter intelligitur [b] propter vinculum pacis eorum cordibus divina caritas inspirari, ut possint dicere, Quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Multæ autem sunt operationes Spiritus-sancti, quas idem Apostolus cùm quodam loco, quan-

Rom. 5. 5. — 1. Cor. 13. 1. — Caritatem non habent qui Ecclesiæ non diligunt unitatem.

[a] Lov. *illum.* Nostri MSS. cum Am. & Er. *illâ.*

[b] Sic MSS. Editi autem, *per vinculum.*

tum sufficere arbitratus est, commemorasset, ita conclusit, Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult. Cùm ergo sit aliud sacramentum, quod habere etiam Simon Magus potuit; aliud operatio Spiritûs, quæ in malis hominibus etiam fieri solet, sicut Saül habuit prophetiam; aliud operatio ejusdem Spiritûs, quam nisi boni habere non possunt, sicut est finis præcepti caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: quodlibet hæretici & schismatici accipiant, caritas quæ cooperit multitudinem peccatorum, proprium donum est catholicæ unitatis & pacis; nec ejus in omnibus, quia nec ejus sunt omnes, sicut suo loco videbimus. Præter ipsam tamen esse illa caritas non potest, sine qua cetera etiam si agnosci & approbari possunt, prodesse tamen & liberare non possunt. Manûs autem impositio non sicut baptismus repeti non potest. Quid est enim aliud nisi [a] oratio super hominem?

22. *Nam quòd in typo unitatis Petro Dominus dedit potestatem, ut id solveretur in terris quod ille solvisset*, manifestum est quòd illa unitas etiam una columba perfecta sit dicta. Numquid ergo ad eamdem columbam pertinent omnes avari, de quibus in eadem Catholica graviter idem Cyprianus ingemuit? Nam, ut opinor, raptores non columbæ, sed accipitres dici possunt. Quomodo ergo baptizabant, qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant, si sola illa columba, id est, illa unitas quæ nisi in bonis intelligi non potest, simplex & casta & perfecta baptizat? An fortè per orationes sanctorum spiritalium qui sunt in Ecclesia, tamquam per columbæ creberrimum gemitum, magnum geritur sacramentum, & occulta dispensatio misericordiæ Dei, ut eorum etiam peccata solvantur, qui non per columbam, sed per accipitrem baptizantur, si ad illud sacramentum cum pace catholicæ unitatis accedunt? Quod si ita est, cur non ergo per eorum orationes cùm quisque ab hæresi aut schismate ad pacem catholicam venit, ejus peccata solvuntur? Sacramenti autem integritas ubique cognoscitur, sed ad peccatorum illam irrevocabilem remissionem extra unitatem Ecclesiæ non valebit. Nec in hæresi aut schismate constitutum sanctorum orationes, id est, illius unicæ columbæ gemitus poterunt adjuvare; sicut nec intus positum possunt, si adversùm se ipse per vitam pessimam teneat debita peccatorum, non solùm si per accipitrem, sed etiam si per ipsius columbæ pium ministerium baptizetur.

23. *Sicut misit me*, inquit, *Pater, & ego mitto vos. Hoc cùm dixisset, inspiravit, & ait illis, Accipite Spiritum-sanctum; si cujus remiseritis peccata, remittentur illi; si cujus tenueritis, tenebuntur.* Ergo si personam gerebant Ecclesiæ, & sic eis hoc dictum est, tamquam ipsi Ecclesiæ diceretur; pax Ecclesiæ dimittit peccata, & ab Ecclesiæ pace alienatio tenet peccata, non secundùm arbitrium hominum, sed secundùm arbitrium Dei & orationes sanctorum spiritalium, qui omnia judicant, ipsi autem à nemine judicantur. Petra enim tenet, petra dimittit: columba tenet, columba dimittit: unitas tenet, unitas dimittit. Pax autem hujus unitatis in solis bonis est, vel jam spiritalibus, vel ad spiritalia concordi obedientiâ proficientibus: in malis autem non est, sive foris tumultuentur, sive intus cum gemitu tolerentur, & baptizent & baptizentur. Sicut autem isti qui intus cum gemitu tolerantur, quamvis ad eamdem columbæ unitatem, & ad illam gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi, non pertineant; tamen si corrigantur, & se pessimos ad baptismum accessisse fateantur, non rebaptizantur, sed incipiunt ad columbam pertinere, per cujus gemitus peccata solvuntur, à cujus pace [b] alienatis tenebantur: sic & qui apertiùs foris sunt, si eadem sacramenta sumserunt, cùm correcti ad Ecclesiæ veniunt unitatem, non iterato baptismo, sed eadem caritatis lege & unitatis vinculo liberantur. Nam si *non nisi in Ecclesia præpositis, & Evangelica lege ac Dominica ordinatione fundatis licet baptizare*: numquid tales erant qui fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant? Arbitror enim quia illi Dominica [c] ordinatione fundati sunt, quibus cùm formam daret Apostolus, ait, Non avarum, non turpilucrum. Tales tamen ipsius Cypriani temporibus baptizabant, quos coëpiscopos suos fuisse cum magno gemitu confitetur, & cum magna tolerantiæ mercede perpetitur. Remissam tamen peccatorum non dabant; quæ per orationes sanctorum, id est, per columbæ gemitus datur, quicumque baptizet, si ad ejus pacem illi pertinent quibus datur. Non enim raptoribus & fœneratoribus diceret Dominus, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur illi; si cui tenueritis, tenebuntur. *Foris* quidem *nec ligari aliquid potest nec solvi, ubi non sit qui aut ligare possit aut solvere*: sed solvitur qui cum columba fecerit pacem, & ligatur qui cum columba non habet pacem, sive apertè foris sit, sive intus esse videatur.

24. *Dathan verò, Chore & Abiron, qui sibi licentiam sacrificandi usurpare conati sunt contra unitatem populi Dei, & filii Aaron qui alienum ignem altari imposuerunt*, novimus quòd *impunè non fecerint*. Nec nos talia scelera dicimus impunita remanere, nisi se tales correxerint, si patientia Dei ad pænitentiam adducens tempus corrigendi largitur.

CAPUT XIX.

25. ILLI sanè qui propterea dicunt *non esse iterandum baptismum, quia manus tantummodo imposita est eis quos Philippus diaconus baptizaverat, nihil ad rem pertinens* dicunt: & absit ut cùm verum quærimus, talibus argumentis utamur. Quapropter magis [d] *hæreticis non cedimus*, si quod habent de Christi Ecclesia, non esse dicamus ipsorum, nec propter scelera desertorum Imperatoris nostri signa nolimus agnoscere: magis quia *Dominus Deus noster Deus zelans est*, quidquid ejus apud aliquem agnoscimus, nullo modo ei concedamus ut suum proprium esse arbitretur. Ipse certè Deus zelans fornicanti à se feminæ in figura prævaricatricis plebis exprobrat,

1. Retract. 18. Ephes. 5. 27. Tit. 1. 7. Num. 16. 1. & 32. Lev. 10. 1. & 2. Act. 8. 14. Deut. 4. 24.

[a] Talis illa est manûs impositio, de qua infrà lib. 5. cap. 23. legitur: *Manûs autem impositio si non adhiberetur ab hæresi venienti, tamquam extra omnem culpam esse judicaretur.*

[b] Lov. *alienati tenebantur*: minùs bene.

[c] Editiones duæ Am. & Er. *Dominica oratione*: mendosè.

[d] Quia Cyprianus in epistola ad Jubaianum consequenter scribit: *Non est ergo, frater carissime, quòd hæreticis cedendum existimemus, ut baptisma quod non nisi uni & soli Ecclesiæ datum sit, prodendum putemus.*

& dicit, quòd ea quæ ipsius essent dabat amatoribus suis, & ab eis rursus accipiebat, quæ non illorum, sed ipsius erant. Inter adulteram feminam & adulteros amatores, dona sua tamen Deus tamquam zelans iratus agnoscit: & nos hæreticorum esse baptismum dicimus verbis Evangelicis consecratum, commoti factis eorum etiam quæ Dei sunt eis tribuere volumus, quasi ea contaminare potuerint, aut propterea sua facere quæ Dei sunt, quia ipsi Dei esse noluerunt?

Osee 2. 5.

26. Quæ est illa mulier *adultera*, quam Osee propheta designat, quæ dixit, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos & aquam meam, vestes meas & linteamina mea, & universa quæ mihi condecent. Licet quidem hoc & de prævaricatrice Judæorum gente intelligere: sed tamen quos alios imitantur pseudochristiani, (hoc enim sunt omnes hæretici & schismatici,) nisi pseudo-Israëlitas? Erant enim & veri Israëlitæ, sicut ipse Dominus Nathanaëli perhibet testimonium, dicens, Ecce verè Israëlita in quo dolus non est. Qui sunt autem veri Christiani, nisi de quibus idem Dominus dicit, Qui diligit me, mandata mea custodit? Quid est autem custodire mandata ejus, nisi in dilectione persistere? Unde etiam dicit, Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis. Et iterum, In hoc scient omnes quia mei discipuli estis, si vos invicem dilexeritis. Quis autem dubitet, non eis solis dictum qui tunc per ejus carnem verba præsentis audiebant, sed & eis qui nunc per Evangelium sedentis in cælo verba cognoscunt? Ille enim venit non legem solvere, sed implere. Plenitudo autem legis caritas. Qua multùm viguit Cyprianus, ut aliud de baptismo sentiens, non tamen desereret unitatem, & esset in vite Dominica radicatum sarmentum fructuosum, quod etiam ferro passionis purgaret cælestis agricola, ut majorem fructum daret. Hujus autem fraternæ caritatis inimici, sive apertè foris sint, sive intus esse videantur, pseudochristiani sunt & antichristi. Inventis enim occasionibus foras exeunt, sicut scriptum est, Occasiones quærit, qui vult discedere ab amicis. Sed etiam si occasiones desint, cùm intus videntur, ab illa invisibili caritatis compage separati sunt. Unde Johannes dicit, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Non ait quòd exeundo alieni facti sunt; sed quòd alieni erant, propter hoc eos exisse declaravit. Dicit & apostolus Paulus de quibusdam, qui circa veritatem aberraverant, & fidem quorumdam subvertebant, quorum sermo ut cancer serpebat, quos cùm evitandos esse diceret, in una tamen domo magna eos fuisse significat, sed tamquam vasa in contumeliam. Credo quòd nondum foras exierant. Aut si jam exierant, quomodo eos dicit in eadem magna domo cum vasis honorabilibus: nisi fortè propter ipsa sacramenta, quæ separatis etiam hæreticorum conventiculis non mutata sunt, ad unam magnam domum dicit omnes, sed diversis meritis pertinere, alios in honorem, alios in contumeliam. Sic enim loquitur ad Timotheum scribens: Profanas autem verborum novitates evita: multùm enim proficient ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit: ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, & fidem quorumdam subvertunt. Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sunt ejus; & recedat ab injustitia omnis qui nominat nomen Domini. In magna autem domo, non solùm aurea vasa sunt vel argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem sunt in honorem, alia verò in contumeliam. Si quis ergo emundaverit semetipsum ab istiusmodi, erit vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Quid est autem mundare semetipsum à talibus, nisi quod paulò antè dixit, Recedat ab injustitia omnis qui nominat nomen Domini? Et ne quisquam putaret tamquam in una domo magna perire se posse cum talibus, vigilantissimè prædixit, Novit Dominus qui sunt ejus: eos videlicet qui recedendo ab iniquitate se mundant à vasis factis in contumeliam, ne cum ipsis pereant quos in domo magna tolerare coguntur.

Johan. 1. 47.
Veri Christiani.
Johan. 14. 21.
Johan. 13. 34.
Matth. 5. 17.
Rom. 13. 10
Pseudochristiani.
Prov. 18. 1.
1. Johan. 2. 19.
2. Tim. 2. 20.
Hæretici quidam quomodo in magna Ecclesiæ domo.
2. Tim. 2. 16 & 23.

27. Mali ergo & facinorosi, carnales, animales, diabolici, à seductoribus suis sibi dari arbitrantur, quæ non nisi munera Dei sunt, sive sacramenta, sive spiritales aliquas operationes, circa præsentem salutem. Non autem habent isti caritatem in Deum, sed circa eos occupati sunt, quorum superbiâ seducuntur, & comparantur fornicanti mulieri, quam Propheta commemorat dicentem, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos & aquam meam, vestes meas & linteamina mea & oleum meum, & universa quæ mihi condecent. Sic enim fiunt hæreses & schismata, cùm dicit plebs carnalis quæ in caritate Dei fundata non est, Ibo post amatores meos: cum quibus utique sive per fidei corruptionem, sive per elationem superbiæ turpiter fornicatur. Sed propter eos qui passi difficultates & angustias & interclusiones [a] inanis ratiocinationis eorum à quibus seducuntur, compunguntur timoribus, & redeunt ad viam pacis, ad quærendum sinceriter Deum; ideo sequitur & dicit, Propterea ecce ego sepio sudibus viam illius, & ædificabo in via ipsius spinas, & tramitem suum non inveniet, & persequetur amatores suos, nec illos apprehendet, & requiret eos, nec inveniet eos; & dicet, Ibo & revertar ad virum meum pristinum, quia bene tunc mihi fuit quàm nunc. Deinde ne ipsorum putentur illa, quæ seductores habent integra, & de veritatis doctrina venientia, per quæ seducunt ad falsitates dogmatum & dissensionum suarum; ne illa ergo quæ habent integra ipsorum putentur, addidit continuò: Et hæc non cognovit quòd ego ei dederim frumentum & vinum & oleum, & pecuniam multiplicavi illi; ipsa verò fecit vasa aurea & argentea Baal. Dixerat enim superiùs, Ibo post amatores meos, qui mihi dant panes meos &c. non utique intelligens hæc Dei esse, non hominum, quæcumque etiam seductores integra & legitima tenent: nec ea sibi etiam ipsi arrogarent, & quasi propria vindicarent, nisi à plebibus seductis vicissim seducerentur, cùm eis creditur, & tales honores deferuntur, ut per eos habeant potestatem talia dicendi, & sibi talia vindicandi; ut error eorum veritas appelletur, & scelus eorum justitia putetur, propter sacra-

Hæreses & schismata quomodo fiant.
Osee 2. 5.

[a] Am. & Er. *in variis ratiocinationibus*. Plures MSS. *in vanis ratiocinationibus*.

menta & Scripturas quas tenent ad speciem, non A ad salutem. Ideoque & per Ezechielem eidem fornicariæ dicitur, Et protulisti de vasis gloriæ tuæ de auro meo, & de argento meo, ex quibus dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et accepisti vestem meam versicoloriam, & cooperuisti idola tua; & oleum meum & incensum meum posuisti ante faciem idolorum tuorum, & panes meos quos dedi tibi; & similagine & melle & oleo cibavi te, & posuisti hæc ante faciem idolorum tuorum in B odorem bene olentem. Et perfecisti hæc. Ad imagines enim phantasmatum suorum, cum quibus volutari carnalis anima delectatur, convertit omnia sacramenta, & verba librorum sanctorum. Nec tamen quia illæ imagines falsæ sunt, & doctrinæ dæmoniorum sunt, in hypocrisi mendaciloquorum, propterea & illa sacramenta, & divina eloquia sic exhonoranda sunt, ut eorum illa esse deputentur: cùm Dominus dicat, De auro meo & de argento meo & veste mea versico- C loria, & oleo meo & incenso & panibus meis, & cetera. An quia illi errantes eorum esse ista putant à quibus seducuntur, propterea non debemus agnoscere cujus sint; cùm ipse dicat, Et hæc non cognovit quòd ego ei dederim frumentum, vinum & oleum, & pecuniam multiplicavi illi? Non enim dixit eam non habuisse ista, quia fornicaria erat: sed & habuisse dicitur, & non sua nec amatorum suorum, sed Dei, cujus unius ista sunt. Quamvis ergo habuerit fornica- D tionem suam, illa tamen quibus eamdem fornicationem ornabat, vel seducta vel seducens, non erant ejus, sed Dei. Si hæc de Judæa gente figurabantur, ubi Scribæ & Pharisæi rejiciebant mandatum Dei, ut traditiones suas constituerent, ut cum plebe Deum relinquente sic quodam modo fornicarentur; nec tamen talis illius temporis in populo fornicatio quam Dominus arguendo prodebat, effecit ut eorum essent sacramenta, quæ non erant eorum, sed Dei, qui loquens ad fornicariam dicit illa omnia sua esse; unde ipse Dominus etiam quos mundavit à lepra, ad eadem sacramenta misit, ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus; quia nondum eis successerat sacrificium, quod ipse pòst in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus, quia illis omnibus ipse prænuntiabatur: quanto magis nos sacramenta novi Testamenti, apud quoslibet hæreticos vel schismaticos invenientes, non debemus ipsis tribuere, nec quasi non agnita reprobare; sed quamvis apud fornicariam mulierem dona viri legitimi agnoscere, & verbo veritatis illam fornicationem emendare, quæ propria est impudicæ mulieris, non illa dona culpare, quæ propria sunt Domini miserantis?

Sacrificiũ Ecclesiæ quod veteris legis sacrificiis successit.

28. Harum & talium rerum consideratione patres nostri, non solùm ante Cyprianum vel Agrippinum, sed etiam postea saluberrimam consuetudinem tenuerunt, ut quidquid divinum atque legitimum in aliqua hæresi vel schismate integrum reperirent, approbarent potiùs quàm negarent: quidquid autem alienum, & erroris illius vel dissensionis proprium, veraciter arguerent & sanarent. Sed ea quæ ex Epistola illa quæ ad Jubaianum scripta est, consideranda remanserunt, propter hujus voluminis modum, ab alio, quantum opinor, exordio suscipienda atque tractanda sunt.

LIBER QUARTUS,

In quo tractat quæ subsequuntur in eadem Cypriani epistola ad Jubaianum.

ECCLESIA * *paradiso comparata*, indicat E nobis posse quidem ejus baptismum homines etiam foris accipere, sed salutem beatitudinis extra eam neminem vel percipere vel tenere. Nam & flumina de fonte paradisi, sicut Scriptura testatur, etiam foras largiter manaverunt. Nominatim quippe commemorantur, & per quas terras fluant, & quia extra paradisum constituta sunt, omnibus notum est: nec tamen in Mesopotamia vel in Ægypto, quò illa flumina pervenerunt, est felicitas vitæ quæ in paradi- F so commemoratur. Ita fit, ut cùm paradisi aqua sit extra paradisum, beatitudo tamen non sit nisi intra paradisum. Sic ergo baptismus Ecclesiæ potest esse extra Ecclesiam, munus autem beatæ vitæ non nisi intra Ecclesiam reperitur: quæ super petram etiam fundata est, quæ ligandi & solvendi claves accepit. *Hæc est una quæ tenet & possidet omnem sui sponsi & Domini potestatem*: per quam conjugalem potestatem etiam de ancillis filios parere potest: qui si non superbiant, in sor- G tem hereditatis vocabuntur; si autem superbiant, extra remanebunt.

2. MAGIS ergo quia pro Ecclesiæ honore atque unitate pugnamus, non tribuamus hæreticis quidquid apud eos ejus agnoscimus: sed eos arguentes doceamus, quod ex unitate habent non valere ad salutem, nisi ad eamdem venerint unitatem. *Aqua* enim *Ecclesiæ fidelis & salutaris & sancta est* bene utentibus. Eâ verò bene uti extra Ecclesiam nemo potest. Malè autem utentibus & foris & intus, ad supplicium geritur, non ad præmium suffragatur. Et ideo baptismus *corrumpi & adulterari non potest*, & si à corruptis & adulteris habeatur: *sicut & ipsa Ecclesia incorrupta & casta & pudica est*; & ideo non ad eam pertinent avari, raptores, fœneratores: quos non tantùm foris, sed etiam intus esse multis litterarum suarum locis Cyprianus ipse testatur: & tamen non mutato corde baptizantur & baptizant.

3. Nam & hoc in quadam epistola sua dicit ad Clericos de precando Deo, transfigurans in se sicut sanctus Daniel peccata populi sui. Nam inter multa mala quæ commemorat, etiam hoc air, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes*: sicut de quibusdam dicit Apostolus, Confitentur enim nosse se Deum, factis autem negant. Hos ergo beatus Cyprianus in ipsa intus Ecclesia versari ar-

Cyprian. epist. 11.

Tit. 1. 16.

guit, qui corde in melius non mutato baptizantur, quando utique sæculo verbis, non factis renuntiant, cùm dicat apostolus Petrus, Quod & vos simili formâ salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: quam utique non habebant, de quibus dicitur, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes*: & tamen id agit increpans & arguens eos, ut aliquando ambulent in via Christi, & ejus amici malint esse quàm sæculi. * Cui si obtemperassent, & rectè jam vivere, non ut pseudochristiani, sed ut veri Christiani cœpissent, numquid eos juberet denuo baptizari? Non utique, sed hoc eis præstaret vera conversio, ut sacramentum quod non mutatis valebat ad perniciem, mutatis valere inciperet ad salutem.

1. Pet. 3.21. — *Cap. III.

4. Quia nec isti *Ecclesiæ devoti sunt*, qui videntur esse intus, & contra Christum vivunt, id est, contra Christi mandata faciunt: nec omnino ad illam Ecclesiam pertinere judicandi sunt, quam sic ipse mundat lavacro aquæ in verbo, ut exhibeat sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi. Quòd si in ista Ecclesia non sunt, ad cujus membra non pertinent, non sunt in Ecclesia de qua dicitur, Una est columba mea, una est matri suæ: ipsa est enim sine macula & ruga. Aut asserat qui potest, hujus columbæ membra esse qui sæculo verbis, non factis renuntiant. Interim [a] aliquid videmus, unde dictum arbitror, Qui sapit diem, Domino sapit: Deus enim judicat omnem diem. Secundùm autem ejus præscientiam, qui novit quos prædestinaverit ante mundi constitutionem conforme imaginis Filii sui, multi etiam qui apertè foris sunt, & hæretici appellantur, multis & bonis catholicis meliores sunt. Quid enim sint hodie, videmus; quid cras futuri sint, ignoramus. Et Deo quidem, apud quem sunt præsentia quæ ventura sunt, etiam quod futuri sunt jam sunt: nos autem secundùm id quod in præsenti est quisque hominum, quærimus utrùm in illis Ecclesiæ membris, quæ una columba dicta est, & sponsa Christi sine macula & ruga, hodie deputandi sint, de quibus dicit Cyprianus in Epistola quam commemoravi, *quòd viam Domini non tenerent, nec data sibi ad salutem cælestia mandata servarent, quòd non facerent Domini voluntatem: patrimonio & lucro studentes, superbiam sectantes, æmulationi & dissensioni vacantes, simplicitatis & fidei negligentes, sæculo verbis solis & non factis renuntiantes, unusquisque sibi placentes, & omnibus displicentes.* Quòd si eos in suis membris nec illa columba cognoscit; & talibus, si in eadem perversitate permanserint, dicturus est Dominus, Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem: videntur esse in Ecclesia, sed non sunt; immo & *contra Ecclesiam faciunt. Quomodo* ergo *baptismo Ecclesiæ baptizare possunt*, quod nec ipsis prodest nec accipientibus, nisi intrinsecùs vera conversione mutentur, ut ipsum sacramentum, quod eis accipientibus non proderat, quando sæculo verbis non factis renuntiabant, prodesse incipiat, cùm & factis cœperint renuntiare: ita & illi quorum est aperta separatio; quia in membris illius columbæ, nec hi nec illi sunt hodie, sed aliqui eorum fortasse futuri sunt.

Ex epistola ad Iubaianum. — Ephes. 5. 26. — 2. Retr. 18. — Cant. 6. 8. — a — Rom. 14. 6. — Cant. 6. 8. — Ephes. 5. 27. — 2. Retr. 18. — Epist. 11. ad clericos. — Matth. 7. 23. — Ex epistola ad Iubaianum.

[a] Am. Er. & MSS. ad quod videmus.

A 5. Non itaque *hæreticorum baptisma acceptamus*, quando post eos non baptizamus: sed quod Christi esse cognoscimus, etiam in malis hominibus, sive apertè foris, sive intus occultè separatis, illis in ea re in qua deviabant correctis, debita veneratione suscipimus. Sicut autem urgeri videor cùm mihi dicitur, *Ergo hæreticus dimittit peccata?* sic & ego urgeo cùm dico, Ergo qui cælestia mandata non servat, avarus, raptor, fœnerator, invidus, verbis, non factis sæculo renuntians, dimittit peccata? Si per vim sacramenti Dei, sicut ille, ita & ille: si per meritum suum, nec ille, nec ille. Illud enim sacramentum & in malis hominibus Christi esse cognoscitur: in corpore autem unicæ columbæ, incorruptæ, sanctæ, pudicæ, non habentis maculam aut rugam, nec ille nec ille invenitur. Et quomodo accipienti non prodest baptismus ei qui sæculo verbis non factis renuntiat; sic non prodest ei qui in hæresi vel schismate baptizatur: utrique autem correcto prodesse incipit, quod antè non proderat, sed tamen inerat.

Caput IV. — Per vim sacramentorum dimittuntur peccata. — Ephes. 5. 27. — 2. Retr. 18.

6. *Baptizatus* ergo *in hæresi non fit templum Dei*: numquid tamen ideo pro baptizato non habendus est? Nam nec avarus intus baptizatus fit templum Dei, si ab avaritia non recesserit. Qui enim fiunt templum Dei, possident utique regnum Dei. Apostolus autem dicit inter multa, Neque avari, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Avaritiam quippe idolorum servituti alio loco idem Apostolus comparat: Et avaritia, inquit, quæ est idolorum servitus. Quem sensum idem Cyprianus sic exaggeravit in epistola ad Antonianum, ut eorum [b] peccato qui tempore persecutionis per libellos se thurificaturos professi erant, avaros comparare non dubitaret. Sic ergo in hæresi baptizatus in nomine sanctæ Trinitatis, tamen non fit templum Dei, si ab hæresi non recesserit, quomodo neque in avaritia in eodem nomine baptizatus fit templum Dei, si ab avaritia non recedat, quæ est idolorum servitus. Nam & hoc idem Apostolus dicit, Quæ compositio templo Dei cum idolis? Non ergo de nobis quæratur *cujus Dei templum fiat*, quem dicimus templum Dei non fieri. Nec tamen ideo non baptizatur, hec ejus error immundus efficit ut non sit sanctum sacramentum, quod accepit verbis Evangelicis consecratum: sicut nec illius avaritia quæ est idolorum servitus, & magna immunditia potest efficere, ut non sit sanctum baptisma quod accipit, etiam si ab alio avaro similiter per eadem verba Evangelica baptizetur.

B — C — D — E — F — 1. Cor. 6. 10. — Ephes. 5. 5. — Epist. 55. — 2. Cor. 6. 16.

7. *Proinde*, inquit, *frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis objiciunt, quasi consuetudo major sit veritate; aut non id sit in spiritalibus sequendum, quod in melius fuerit à Spiritu sancto revelatum.* Hoc planè verum est, quia ratio & veritas consuetudini præponenda est. Sed cùm consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmiùs retineri. Deinde sequitur, & dicit, G *Ignosci enim potest simpliciter erranti, sicut de se ipso dicit apostolus Paulus, Qui priùs fui blasphemus, & persecutor & injuriosus, sed misericordiam merui, quia ignorans feci. Post inspirationem verò & revelationem factam, qui in eo quod erraverat, perseverat prudens & sciens, sine venia ignorantiæ peccat. Præsumtione enim atque obstinatione quadam*

Cap. V. — 1. Tim. 1. 13.

II [b] Plures MSS. peccata (vel peccatum), ... avaris comparare.

nititur; cùm ratione superetur. Hoc verissimum est, longè gravius esse peccatum ejus, qui sciens, quàm ejus qui nesciens peccaverit. Et ideo vir sanctus Cyprianus, non solùm doctus, sed etiam docibilis, quod in laude Episcopi quem designat Apostolus sic intellexit ipse, ut diceret *etiam hoc in Episcopo esse diligendum, ut non solùm scienter doceat, sed etiam patienter discat:* non dubito quòd si istam quæstionem in Ecclesia diu multúmque versatam cum viris sanctissimis doctissimisque tractaret, per quos postea factum est, ut antiqua illa consuetudo etiam plenario concilio firmaretur, sine dubitatione demonstraret, non solùm quàm doctus esset in his quæ firmissima veritate perceperat, verùm etiam quàm docibilis in his quæ minùs adverterat. Et tamen cùm manifestissimum sit, multo graviùs peccare scientem quàm nescientem; vellem mihi aliquis diceret, si quis in hæresim incurrat, nesciens quantum malum sit, & alius ab avaritia non recedat, sciens quantum malum sit, quis eorum sit pejor? Possum etiam ita proponere, si alius nesciens in hæresim irruat, & sciens alius ab idololatria non recedat, quia & Apostolus dicit, Avaritia quæ est idolorum servitus: & ipse Cyprianus eamdem sententiam non aliter intellexit, sicut dixi, ad Antonianum scribens, ubi ait, *Nec sibi novi in hoc hæretici blandiantur, quòd se dicant idololatris non communicare; quando sint & apud illos adulteri, & fraudatores qui teneantur idololatriæ crimine. Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus, aut fraudator, quod est idololatra, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Et iterum, Mortificate itaque membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam & concupiscentiam malam, & avaritiam quæ est idolorum servitus.* Quæro ergo quis peccet graviùs, qui nesciens in hæresim incurrerit, an qui sciens ab avaritia, id est ab idololatria non recesserit? Secundùm quidem illam regulam qua peccata scientium peccatis ignorantium præponuntur, avarus cum scientia vincit in scelere. Sed ne fortè hoc faciat in hæresi sceleris ipsius magnitudo, quod facit in avaritia scientis admissio, hæreticus nesciens avaro scienti coæquetur: quamquam non hoc videatur ostendere testimonium, quod ipse ex Apostolo posuit. Quid enim in hæreticis nisi blasphemias detestamur? Volens autem demonstrare ad facilitatem veniæ [a] ignorantiam pertinere peccati, testimonium posuit ex Apostolo ubi ait, Qui priùs fui blasphemus, & persecutor, & injuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci. Sed si possunt, ut dixi, amborum peccata æqualiter appendantur, ignorantis blasphemia, & scientis idololatria, & eadem sententiâ judicentur, ille qui Christum quærendo in veri similem sermonem falsitatis incurrit, & ille qui sciens Christo resistit loquenti per Apostolum, Quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei: cur in illo baptismus & Evangelica verba improbantur, in isto autem approbantur; cùm ab illius columbæ membris uterque inveniatur alienus? An quia ille foris apertus litigator est, ne intromittatur; iste verò intus callidus assentator, ne foras projiciatur.

[a] Am. Er. & quidam MSS. *ignorantium pertinere peccata.*

8. Quod autem ait, *Nec quisquam dicat, Quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur: quando Apostoli non nisi unam Ecclesiam tradiderunt, & baptisma unum, quod non nisi in eadem Ecclesia sit constitutum:* non me tantum movet, ut baptismum Christi etiam apud hæreticos inventum audeam reprobare, (sicut etiam ipsum Evangelium, cùm apud eos invenio, necesse est ut approbem, quamvis eorum detester errorem,) quantum admonet, fuisse quosdam etiam sancti Cypriani temporibus, qui consuetudinem illam contra quam fiebant Africana concilia, de qua & ipse paulò antè dixit, *Frustra quidam qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt*, dicerent ab Apostolis traditam. Nec invenio cur istam consuetudinem, quæ post Cyprianum etiam plenario totius orbis concilio confirmata est, tam robustam & antea idem Cyprianus invenerit, ut cùm ejus mutandæ auctoritatem quam sequeretur vir tantâ scientiâ præditus quæreret, non nisi in Africa sola factum paucis ante se annis Agrippini concilium reperiret. Quod cùm sibi adversùs totius orbis morem non sufficere cerneret, has rationes arripuit, quas modò nos antiquitate ipsius consuetudinis, & plenarii postea concilii auctoritate firmati, diligentiùs considerantes, veri similes potiùs quàm veras esse invenimus: quæ illi veræ visæ sunt in obscurissima quæstione laboranti, & de remissione peccatorum fluctuanti, utrùm in baptismo Christi possit non fieri, & utrùm possit apud hæreticos fieri: ubi si minùs ei aliquid revelatum est, ut magnitudo caritatis ejus qua unitatem non deseruit probaretur, non ideo quisquam tantis ejus firmamentis meritisque virtutum & tantæ copiæ gratiarum debet se audere præponere, quia universalis concilii admonitus firmitate, videt aliquid quod ille non vidit, quia plenarium de hac re concilium nondum habebat Ecclesia. Sicut nec Petri apostoli meritis quisquam tam insanus est ut se præponat, quia Pauli apostoli edoctus litteris, & ipsius jam Ecclesiæ consuetudine roboratus, non cogit gentes judaizare, quod Petrus aliquando coëgerat. Gal. 2. 14.

Cap. VI.

9. *Non* ergo *invenimus ab Apostolis aliquem, cùm apud hæreticos baptizatus esset, in eodem baptismo admissum esse & communicasse.* Sed neque hoc invenimus, ab hæreticis aliquem venientem, qui apud illos fuerit baptizatus, ab Apostolis denuo baptizatum. Sed illa consuetudo, quam etiam tunc homines sursum versùs respicientes non videbant à posterioribus institutam, rectè ab Apostolis tradita creditur. Et talia multa sunt, quæ longum est repetere. Quapropter si non nihil dicebant, quibus id quod ei visum est, volens persuadere Cyprianus ait, *Nec quisquam dicat, Quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur:* quantò robustiùs nunc dicimus, Quod Ecclesiæ consuetudo semper tenuit, quod hæc disputatio dissuadere non potuit, & quod plenarium concilium confirmavit, hoc sequimur? Huc accedit, quòd bene perspectis ex utroque latere disputationis rationibus & Scripturarum testimoniis, potest etiam dici, Quod veritas declaravit, hoc sequimur.

Traditio Apostolica.

Cap. VII.

10. Nam re vera illud quod quidam Cypria-

ni disputationibus opponebant, *quod Apostolus ait, Verumtamen omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur*: rectè Cyprianus refellit, ostendens ad caussam hæreticorum non pertinere: quoniam de his dicebat Apostolus, qui cum malevola invidia, sua quærentes interiùs versabantur: Christum quidem annuntiabant, sicut se habet veritas qua Christo credimus, sed non eo animo quo à bonis Evangelistis illius columbæ filiis annuntiabatur. *Neque enim de hæreticis*, inquit, *aut de eorum baptismo loquebatur in epistola sua Paulus, ut aliquid quod ad hanc rem pertineat posuisse ostendatur. Loquebatur de fratribus sive inordinatè & contra ecclesiasticam disciplinam ambulantibus, sive evangelicam veritatem de Dei timore servantibus. Et quosdam ex eis posuit verbum Dei constanter atque intrepidè locutos, quosdam verò in invidia & dissensione versatos; quosdam servasse circa se benevolam caritatem, alios verò habuisse malevolam dissensionem: sed tamen omnia se patienter sustinere, dummodo sive in veritate, sive per occasionem nomen Christi, quod Paulus prædicabat, ad plurimorum notitiam perveniret, & nova adhuc ac rudis sermonis seminatio loquentium prædicatione crebresceret. Porrò aliud est eos qui intus in Ecclesia sunt, in nomine Christi loqui: aliud eos qui foris sunt, & contra Ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare.* Hæc verba Cypriani admonere nos videntur, ut distinguamus inter eos qui mali foris sunt, & eos qui intus mali sunt. Et illos de quibus dicit Apostolus, quòd Evangelium non castè & per invidiam annuntiarent, intus fuisse dicit, & verum dicit. Hoc tamen puto me non temere dicere: Si foris nemo potest aliquid habere quod Christi est, nec intus quisquam potest aliquid habere quod diaboli est. Si enim hortus ille clausus potuit habere spinas diaboli, cur non & extra hortum potuit manare fons Christi? Si autem non potuit, unde in his qui intus erant etiam ipsius apostoli Pauli temporibus tantum malum *invidiæ, & malevolæ dissensionis?* Hæc enim verba Cypriani sunt. An fortè invidia & malevola dissensio parvum malum est? Quomodo ergo isti erant in unitate, qui non erant in pace? Vox enim non mea aut alicujus hominis, sed ipsius Domini; nec per homines, sed per Angelos sonuit nato Christo: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Quod utique nato in terris Christo non sonaret ore angelico, nisi Deus hoc vellet intelligi, eos esse in unitate corporis Christi, qui sunt in pace Christi: eos autem esse in pace Christi, qui sunt bonæ voluntatis. Porrò sicut in benevolentia bona voluntas, sic in malevolentia mala voluntas est.

Philip. 1. 18.

Luca 2. 14.

CAPUT VIII. Invidiæ malum.

11. JAM verò ipsa invidia, quæ non potest esse nisi malevola, quantum malum est? Non quæramus alios testes: sufficit nobis ipse Cyprianus, per quem tam multa de zelo & livore Dominus veracissima intonuit, & salubria præcepit. Legamus ergo epistolam Cypriani de zelo & livore, & videamus quantum malum sit invidere melioribus, cujus mali originem ab ipso diabolo exstitisse memorabiliter docet: *Zelare*, inquit, *quod bonum videas, & invidere melioribus, leve apud quosdam, & modicum crimen videtur, fratres dilectissimi.* Deinde paulò pòst, cùm ejus mali caput atque originem quæreret: *Hinc diabolus*, inquit, *inter initia statim mundi, & periit primus & perdidit.* Et paulò pòst: *Quale malum est*, inquit, *fratres dilectissimi, quo angelus cecidit, quo circumveniri & subverti alta illa & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est ipse qui decepit? Exinde invidia grassatur in terris, dum livore periturus magistro perditionis obsequitur, dum diabolum qui zelat imitatur, sicut scriptum est, Invidiâ diaboli mors intravit in orbem terrarum, imitantur ergo illum qui sunt ex parte ejus.* Hæc verba Cypriani in epistola populis nota, quàm vera, quàm fortia sint recognoscimus. Verè decuit Cyprianum de zelo & livore & arguere graviter & monere, à quo tam mortifero malo cor ejus penitus alienum tanta caritatis abundantia comprobavit: qua vigilantissimè custoditâ, cum collegis suis non malevolè de baptismo diversa sentientibus, nec ipse malevola contentione, sed humana tentatione aliter sapiens, [a] quod illi Deus in caritate perseveranti cùm vellet postea revelaret, in communionis unitate permansit, apertè dicens, *Neminem judicantes, neque à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrùm episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit.* Et in fine hujus Epistolæ: *Hæc tibi* [b] *breviter*, inquit, *pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coëpiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & dominicam pacem tenemus; maximè cùm & Apostolus dicat, Si quis autem putaverit contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Servatur à nobis patienter & leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum* [c] *nunc de bono Patientiæ, quantum valuit nostra mediocritas, permittente & inspirante Domino conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus.*

Sap. 2. 24.

Philip. 3. 15.

In conc. Carthag.

Epist. 73. ad Iubaian.

1. Cor. 11. 16.

CAP. IX.

12. HAC ille caritatis patientiâ toleravit, non solùm in obscura quæstione bonos collegas non malevolè aliud sentientes, sicut & ipse toleratus est, donec processu temporis saluberrima consuetudo, quando Deus voluit, etiam declarata veritate plenario concilio firmaretur; sed etiam malos manifestos sibique notissimos, qui non obscuritate quæstionis aliter sapiebant, sed perditæ vitæ moribus contra quàm prædicabant faciebant, sicut dicit de illis Apostolus, Qui prædicas non furandum furaris. De talibus enim & iste sui temporis episcopis suis collegis, & secum in communione manentibus in epistola sua dicit, *Esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere.* Hîc enim nulla est quæstionis obscuritas, apertè Scriptura clamat, Neque avari neque rapaces regnum Dei possidebunt: &, Qui pecuniam suam dedit in usuram: &, Omnis fornicator & immundus & avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem

Rom. 2. 21.

Epist. de Ser. de lapsis.

1. Cor. 6. 10.

Psal. 14. 5.

Ephes. 5. 5.

[a] Sic MSS. At Am. & Er. *quod ut illi.* Lov. *ut id illi.*

[b] Am. Er. & MSS. *brevibus* Sola ferè editio Lov. *breviter.*

[c] Apud Lov. omittitur *nunc.* Habetur apud Am. & in MSS.

ditatem in regno Christi & Dei. Tales ergo avaros ille, ut non solùm sua cupidè thesaurizarent, sed & aliena fraudulenter eriperent, tales idololatras sicut & ipse intelligit atque convincit, non utique argueret nisi nosset. Neque enim adversùs coëpiscopos suos falsum testimonium diceret. Et tamen eos propter Christum qui pro infirmis mortuus est, ne ante tempus eradicatis zizaniis simul eradicaretur & triticum, paternæ & maternæ caritatis visceribus toleravit: imitatus utique Paulum apostolum, qui malevolos & invidos [a] sibi, eadem circa Ecclesiam caritate sustinuit.

13. Sed tamen quia invidiâ diaboli mors intravit in orbem terrarum, & imitantur illum qui sunt ex parte illius, non per illud quòd à Deo creati sunt, sed per illud quòd à se ipsis perversi sunt; sicut commemorat ipse Cyprianus; quia & diabolus ante quàm esset diabolus, angelus fuit & bonus fuit: unde sunt in unitate Christi, qui sunt ex parte diaboli? Procul dubio, sicut ipse Dominus ait, Inimicus homo hoc fecit, qui superseminavit zizania. Sicut ergo & intus quod diaboli est arguendum est, sic & foris quod Christi est agnoscendum est. An extra unitatem Ecclesiæ non habet sua Christus, & in unitate Ecclesiæ habet sua diabolus? Hoc fortasse de hominibus dici potest, ut sic extra communionem Ecclesiæ non habeat Deus aliquem suorum, sicut inter angelos sanctos non habet diabolus aliquem suorum Ecclesiæ verò huic quæ adhuc carnis mortalitatem portat, quamdiu peregrinatur à Domino, licuerit diabolo miscere zizania, hoc est malos homines; & permissus sit propter ipsius Ecclesiæ peregrinationem, ut requies illius patriæ qua sancti angeli perfruuntur desideraretur ardentiùs: de sacramentis autem hoc dici non potest. Sicut enim ea possunt habere atque tractare, non ad salutem, sed ad perniciem suam, in qua igni destinata sunt interiora zizania: sic & exteriora zizania quæ ab interioribus recedentibus acceperunt; quia recedentia non amiserunt. Quod sine dubio manifestatur cùm redeuntibus non restituitur, quando fortè aliqui ex eis ipsis qui recesserant revertuntur. Nec quisquam dixerit, Quid enim frumenti habent zizania? Si enim hoc ita est, & intus & foris ad hoc dumtaxat par conditio est. Neque enim in zizaniis exterioribus non inveniuntur grana frumenti, & in interioribus inveniuntur. De sacramento autem cùm quæritur, non utrùm habeant aliquid frumenti zizania quæritur, sed utrùm habeant aliquid cæli: & exterioribus enim & interioribus zizaniis cum ipso tritico est pluvia communis, quæ cælestis & dulcis est ipsa, etiam si ex ea zizania steriliter crescunt: sic & evangelicum Christi sacramentum divinum & suave est, neque propter eorum sterilitatem quos etiam foris compluit, improbandum.

14. Dixerit aliquis, interiora zizania faciliùs in frumentum converti. Concedo ita esse: sed quid hoc pertinet ad baptismum iterandum? Numquid si fortè aliquis ab hæreticis conversus, conversionis suæ tempore ac facilitate prævenerit eum, qui tardiùs intus à malitia corrigitur & mutatur, ei non est iterandum baptisma; & illi qui præventus est ab eo qui ex hæreticis venit, quia tardiùs correctus est, iterandum est? Nihil ergo ad rem pertinet, de qua nunc quæstio est, quis seriùs se tardiúsve convertat à propria perversitate ad rectitudinem fidei, vel spei, vel caritatis. Etsi enim interiores mali faciliùs possunt boni fieri: aliquando tamen & de numero exteriorum quidam quosdam interiores conversione præveniunt, & illis in sterilitate manentibus unitati reconciliati, fructum afferunt cum tolerantia, sive tricenum, sive sexagenum, sive centenum. Aut si zizania ea sola dicenda sunt, quæ usque in finem in maligno errore perdurant: & foris multa frumenta sunt, & intus multa zizania.

15. At enim pejores sunt exteriores quàm interiores mali? Magna quidem quæstio est, utrùm pejor fuerit Nicolaus exterior jam, quàm Simon adhuc interior, quia ille hæreticus, iste magus. *Act. 6. 5. & 8. 18.* Quòd si ipsa divisio, quia violatæ caritatis certissimum indicium est, gravius habetur malum, concedo ita esse. Sed multi amissa caritate propterea non exeunt foras, quia sæcularibus emolumentis tenentur, & sua quærentes, non quæ Jesu Christi, non à Christi unitate, sed à suis commodis nolunt recedere. *Philip. 2. 21.* Unde dictum est in laude caritatis, Non quærit quæ sua sunt. *1. Cor. 13. 5.*

16. Nunc ergo quæritur, quomodo poterant homines ex parte diaboli, pertinere ad Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, *Ephes. 5. 27.* de qua etiam dictum est, Una est columba mea. *Cant. 6. 8.* Quòd si non possunt, manifestum est eam inter alienos gemere, & intrinsecùs insidiantes, & extrinsecùs oblatrantes. Tales tamen etiam intus & accipiunt baptismum, & habent, & tradunt sanctum per se ipsum, nec ulla ex parte illorum malignitate violatur, in qua in finem usque perdurant. Quocirca nos idem beatus Cyprianus docet, per se ipsum considerandum esse baptismum verbis Evangelicis, sicut accepit Ecclesia, consecratum, non adjuncta neque permixta ulla perversitate atque malitiâ, sive accipientium sive tradentium: quando quidem utrumque nos ipse admonet, & intus fuisse quosdam non servantes benevolam caritatem, sed *in invidia & malevola dissensione versatos*, de quibus Paulus apostolus locutus est; & ex parte diaboli esse invidos, sicut in Epistola quam de zelo & livore scripsit, apertissima voce testatur. Quamobrem cùm manifestum sit fieri posse, ut in eis qui sunt ex parte diaboli, sanctum tamen sit sacramentum Christi, non ad salutem, sed ad judicium eorum, non solùm si post acceptum baptismum pervertantur, sed etiam si tales accipiant, sicut idem Cyprianus ostendit, sæculo verbis solis & non factis renuntiantes; *Epist. 11.* nec ideo si correcti postea fuerint, illud quod perversi acceperant, iterandum est: quantum arbitror, jam claret & liquet, in ista quæstione de baptismo non esse cogitandum quis det, sed quid det; aut quis accipiat, sed quid accipiat; aut quis habeat, sed quid habeat. Si enim homines ex parte diaboli, & ideo nequaquam ad columbam unicam pertinentes, possunt tamen accipere & habere & dare baptismi sanctitatem, nullo modo sua perversitate violatam, sicut ex ipsius Cypriani litteris admonemur: ut quid tribuimus hæreticis aliena? ut quid dicimus eorum esse quod Christi

In baptismi quæstione considerandũ non quis det, accipiat vel habeat; sed quid detur, accipiatur, vel habeatur.

[a] Lov. & in invidos, sub eadem &c.

est; ac non potiùs in eis & Imperatoris nostri signa cognoscimus, & desertorum facta emendamus? Quapropter aliud est quidem, sicut dicit sanctus Cyprianus, *eos qui intus in Ecclesia sunt, in nomine Christi loqui; aliud eos qui foris sunt, & contra Ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare.* (*Epist. 73. ad Iubaian.*) Sed & multi qui intus sunt, contra Ecclesiam faciunt malè vivendo, & in suam vitam infirmas animas traducendo; & nonnulli qui foris sunt, in Christi nomine loquuntur, nec operari quæ Christi sunt, sed foris esse prohibentur, quando eos ut sanentur vel corripimus vel arguimus vel hortamur. Nam & ille foris erat, qui cum discipulis non sequebatur Christum, & in nomine Christi expellebat dæmonia, quod Dominus ne prohiberetur admonuit: (*Luca 9. 49. Marci 9. 37.*) quamvis utique in quo saucius erat curandus esset illis verbis Domini ubi ait, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. (*Matth. 12. 30.*) Et foris ergo fiunt aliqua in nomine Christi, non contra Ecclesiam; & intus ex parte diaboli contra Ecclesiam.

CAP. XI. (*Gal. 2. 14.*)

17. QUID quod etiam mirum est, quod accidere posse invenit qui diligenter advertit, quosdam salva caritate docere aliquid inutile, sicut Petrus gentes cogebat Judaizare, sicut ipse Cyprianus hæreticos denuo baptizari: unde talibus bonis membris in caritate radicatis, & in aliquo non rectè ingredientibus dicit Apostolus, Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit. (*Philip. 3. 15.*) Et quosdam rursus sine caritate docere aliquid salubre, de qualibus Dominus dicit, Cathedram Moysi sedent; quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere; dicunt enim, & non faciunt. (*Matth. 23. 2.*) Unde & Apostolus de illis invidis & malevolis, Christianam tamen salutem annuntiantibus, Sive occasione, inquit, sive veritate Christus annuntietur. (*Phil. 1. 15.*) Quapropter & intus & foris perversitas hominum corrigenda est, divina verò sacramenta & eloquia non hominibus tribuenda. Non itaque *patrocinatur hæreticis*, qui non eis tribuit, quod si & apud eos, non tamen ipsorum esse cognoscit. Non nos *concedimus hæretico baptismum:* sed illius baptismum, de quo dictum est, Hic est qui baptizat, ubicumque invenerimus agnoscimus. (*Iohan. 1. 33.*) *Perfidus* autem *& blasphemus* si in perfidia & blasphemia permanserit, nec *extra Ecclesiam* nec intra Ecclesiam *remissionem accipit peccatorum:* aut si propter vim sacramenti ad punctum temporis accipit, & foris & intus eadem vis operatur, sicut vis nominis Christi expulsionem dæmoniorum foris etiam operabatur. (*Vis sacramenti.*)

CAPUT XII. (*2. Tim. 2. 17.*)

18. AT enim *invenimus Apostolos in omnibus epistolis suis exsecrari & detestari hæreticorum sacrilegam pravitatem, ita ut dicant sermonem eorum sicut* [a] *cancer serpere.* Quid enim, & illos qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur; (*Isai 22. 13. 1. Cor. 1. 32.*) nonne corruptores morum bonorum per mala colloquia Paulus esse manifestat, continuò subjungens, Corrumpunt mores bonos colloquia mala; (*Ibidem 33.*) & tamen eos intus fuisse significavit, cùm ait, Quomodo dicunt quidam in vobis quia resurrectio mortuorum non est? (*Ibidem 12.*) Avaros autem ubi non detestatur? Aut verò quidquam dici potuit vehementius, quàm ut idolorum servitus avaritia diceretur, sicut idem Apostolus posuit: (*Ephes. 5. 5.*) nec Cyprianus aliter intellexit, & litteris suis ubi opus

A erat inseruit; qui tamen confitetur suis temporibus in Ecclesia fuisse non qualescumque avaros, sed raptores & fœneratores; nec quoslibet homines, sed episcopos. Quamquam & istos de quibus ait Apostolus, Sermo eorum sicut cancer serpit: (*2. Tim. 2. 17.*) vellem intelligere foris fuisse, sed Cyprianus ipse me non sinit. Cùm enim ad Antonianum scribens ostenderet ante tempus ultimæ separationis justorum & iniquorum nullo modo (*Epist. 55.*) esse propter commixtionem malorum ab Eccle-

B siæ unitate recedendum, ubi declarat quàm sit sanctus, & illâ quam meruit martyrii claritate dignissimus, ait, *Quantus arrogantiæ tumor est, quanta humilitatis & lenitatis oblivio, & arrogantiæ suæ quanta jactatio, ut quis audeat aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut zizania à frumento putet se posse discernere, aut quasi ipsi palam ferre & aream purgare concessum sit, paleas conetur à tritico separare: cúmque Apostolus dicat, In domo autem magna, non solùm sunt* (*2. Tim. 2. 20.*)

C *vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia; aurea & argentea vasa videatur eligere, lignea verò & fictilia contemnere & abjicere & damnare, quando non nisi in die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur, & fictilia ab eo cui data est ferrea virga frangantur?* (*Psal. 2. 9.*) Sic igitur arguens Cyprianus eos qui tamquam malorum consortium devitantes, se ab unitate disruperant, ostendit magnam domum quam dixit Apostolus, ubi essent non solùm vasa aurea & argentea, sed &

D lignea & fictilia, non se intellexisse nisi Ecclesiam, ubi essent boni & mali, donec in fine sicut area ventilata purgetur. Quod si ita est, in ipsa Ecclesia, id est, in ipsa domo magna erant vasa in contumeliam, quorum sermo ut cancer serpebat. Nam cùm de illis Apostolus loqueretur, hoc docuit, Et sermo, inquit, eorum sicut cancer serpit, (*2. Tim. 2. 17.*) ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui " circa veritatem aberraverunt, dicentes resurre- " ctionem jam factam esse, & fidem quorumdam "

E subvertunt: firmum autem fundamentum Dei " stat habens signaculum hoc: Novit Dominus qui " sunt ejus, & recedat ab iniquitate omnis qui no- " minat nomen Domini. In magna autem domo, " non solùm vasa aurea sunt & argentea, sed & " lignea & fictilia. Si ergo & isti quorum sermo ut cancer serpebat, tamquam vasa in contumeliam in domo magna erant, quam domum magnam Ecclesiæ ipsius unitatem Cyprianus intelligit, numquid istorum cancer baptismum Christi violabat?

F Ita ergo nec foris, sicut nec intus, quisquam qui ex parte diaboli est, potest vel in se vel in quoquam maculare sacramentum quod Christi est. Non itaque *dat remissam peccatorum sermo qui ut cancer serpit ad aures audientium:* (*Epist. 73. ad Iubaian.*) sed cùm baptisma verbis Evangelicis datur, qualibet ea perversitate intelligat ille per quem datur, vel ille cui datur, ipsum per se sanctum est propter illum cujus est. (*Non vitiat Christi baptismum perversa evangelicorum verborum seu ministri seu accipientis intelligentia.*) Et si quis per hominem perversum id accipiens, non accipiat tamen ministri perversi-

G tatem, sed solam mysterii sanctitatem, in bona fide & spe & caritate unitati compaginatus Ecclesiæ, remissionem accipit peccatorum; non per verba sicut cancer serpentia, sed per Evangelica sacramenta de cælesti fonte manantia. Si autem ipse qui accipit perversus est, nec perverso ad salutem prodest quod datur; & sanctum tamen in eo per-

[a] Sola editio Lov. *sicut cancrum.*

manet quod accipitur; nec ei si correctus fuerit iteratur.

19. Nulla itaque *participatio est justitiæ & iniquitati*; non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus est. Novit enim Dominus qui sunt ejus, & recedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. Nulla etiam *communio est luci & tenebris*; non solùm quæ foris, sed etiam quæ intus sunt. Qui enim odit fratrem suum, ait Johannes, in tenebris est usque adhuc. Et utique illi oderant Paulum, qui invidiâ [a] & malevola dissensione Christum annuntiantes, arbitrabantur se tribulationem excitare vinculis ejus: quos tamen intus fuisse idem Cyprianus intelligit. *Cùm ergo non possint tenebræ illuminare, aut iniquitas justificare*, sicut idem dicit, quæro quemadmodum poterant isti in ipsa intus Ecclesia baptizare? Quæro quemadmodum vasa illa, quæ non in honorem, sed in contumeliam domus magna continet, intra ipsam domum magnam possint sanctificandis hominibus ministrare quod sanctum est, nisi quia illa sanctitas sacramenti nec ab immundis pollui potest, sive cùm per eos datur, sive cùm ab eis qui corde & vitâ in melius non commutantur accipitur? De quibus intus positis, ipse dicit, *Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes.*

20. Sunt ergo & intus *hostes Dei, & quorum pectora obsederit spiritus antichristi*: & tamen *gerunt spiritalia & divina*, quæ nec ipsis possunt quamdiu tales sunt ad salutem prodesse, nec ipsi ea possunt suâ immunditiâ maculare. Quod itaque dicit, *nihil eis ad gratiam ecclesiasticam [b] & salutarem licere, qui spargentes atque impugnantes Ecclesiam Christi, à Christo ipso adversarii, ab Apostolis ejus antichristi nominentur*: sic accipiendum est, quia & foris & intus inveniuntur tales: separationem tamen eorum qui intus sunt, ab illius columbæ perfectione atque unitate, non solùm Deus novit in quibusdam, sed etiam homines in quibusdam; quorum in manifesto pessimam vitam confirmatamque nequitiam intuentes, & eam præceptorum divinorum regulis comparantes, intelligunt quàm multis zizaniis & paleis sive foris sive intus positis, sed tamen in fine apertissimè separandis dicturus est Dominus, Recedite à me qui operamini iniquitatem, & ite in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis ejus.

21. De conversione autem nullius desperandum est, sive foris sive intus constituti, quamdiu patientia Dei ad pænitentiam eum adducit, & visitat in virga facinora eorum, & in flagellis peccata eorum. Hoc enim modo misericordiam suam non dispergit ab eis, si & ipsi aliquando misereantur animæ suæ placentes Deo. Sicut enim bonus qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit; sic & malus sive foris sive intus, qui perseveraverit usque in finem salvus non erit. Neque nos dicimus quòd *ubicumque & quomodocumque baptizati gratiam baptismi consequuntur*, si gratia baptismi in ipsa salute intelligitur, quæ per celebrationem sacramenti confertur: sed hanc salutem multi nec intus consequuntur, quamvis sacramentum quod per se sanctum est, eos habere manifestum sit. Rectè itaque *Dominus nos admonet in Evangelio, ne consentiamus malè suadentibus, sed sub Christi nomine ambulantibus*: sed hi & intus & foris inveniuntur; quia nec foras exeunt nisi priùs intus mali fuerint; & utique de vasis in domo magna positis dicebat Apostolus; Si quis autem mundaverit semetipsum ab istiusmodi, erit vas in honore sanctificatum, utile Domino ad omne opus bonum semper paratum. 2. Tim. 2. 21. Quomodo autem se quisque ab ejusmodi mundare debeat, paulò superiùs ostendit dicens, Recedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini; ne audiat in fine cùm palea, sive quæ antè de area volavit, sive quæ in ultimo separanda est, Recedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Matth. 7. 23. Unde apparet quidem, sicut dicit Cyprianus, *non ea statim suscipienda & assumenda quæ jactantur in Christi nomine; sed quæ geruntur in Christi veritate.* Sed non utique in Christi veritate geritur, * fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere, * sæculo solis verbis renuntiare, quæ omnia etiam intus geri, satis idoneus testis ipse declarat.

* Ser. de lapsis. * Epist. 11. ad Clericos.

Caput XV. Epist. 73. ad Iubaianum.

22. Jam verò quod multis verbis prosequitur, *non posse in Christo baptizari eos qui Patrem Christi blasphemant*; cùm eos errore blasphemare manifestum sit, (non enim qui accedit ad baptismum Christi apertè blasphemat Patrem Christi, sed aliud quàm veritas docet de Patre Christi sentiendo blasphemare convincitur;) jam satis ostendimus ad baptismum qui verbis Evangelicis consecratur, non pertinere cujusquam vel dantis vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu-sancto aliter sentiat, quàm cælestis doctrina insinuat. Multi enim carnales & animales etiam intus baptizantur, cùm apertè dicat Apostolus, Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritûs Dei; 1. Cor. 2. 14. & percepto jam baptismo dicit eos adhuc animales esse. Secundùm sensum autem carnalem non potest nisi de Deo carnaliter sapere anima corporeis sensibus dedita. Unde multi post baptismum proficientes, & maximè qui infantes vel pueri baptizati sunt, quanto magis intellectus eorum serenatur & illuminatur, dum interior homo renovatur de die in diem, 2. Cor. 4. 16. priores suas opiniones, quas de Deo habebant cùm suis phantasmatîs ludificarentur, irridentes & detestantes atque confitentes abjiciunt. Nec tamen ideo non accepisse baptismum existimantur, aut talem baptismum accepisse dicuntur, qualis fuit error ipsorum: sed in eis & sacramenti integritas honoratur, & mentis vanitas emendatur; etiam si confirmata, & fortasse multis contentionibus defensa calluerat. Quapropter etiam hæreticus qui perspicuè foris est, si baptismum illic Evangelicum accepit, non talem utique baptismum accepit quali errore cæcatur. Et propterea si resipiscens viderit relinquendum esse quod malè tenuerat, non simul ei relinquendum est bonum quod acceperat: nec quia error illius improbandus est, propterea baptismus Christi in illo exsufflandus est. Jam enim ex iis quos intus contingit de Deo falsa opinantes baptizari, satis elucet discernendam esse sacramenti veritatem à malè credentis errore, quamvis utrumque in homine uno valeat inveniri; & ideo cùm etiam

[a] Am. Er. & nonnulli MSS. *invidiâ malevolentiâ & dissensione.* Alii quidam MSS. *invidiâ, & malevolentiâ, & dissensione.*
[b] Am. Er. & aliquot MSS. *& ad salutem licere, spernentes atque impugnantes.* Alii cum Cypriani editionibus habent, *spargentes atque impugnantes*: sed quidam probæ notæ, pro *& salutarem licere*, ferunt *& ad salutarem licere.*

foris in errore aliquo constitutus, vero tamen sacramento fuerit baptizatus, cùm Ecclesiæ redditur unitati, sicut falsæ fidei vera succedit, non sic potest etiam vero baptismo verus baptismus succedere: quia idem ipse sibi succedere non potest; quia nec decedere potest. Ad hoc ergo hæretici ad Catholicam veniunt, ut quod eorum malum est corrigatur, non quod bonum Dei est repetatur.

CAPUT XVI.

23. DICIT aliquis, Nihil-ne ergo interest, si duo in errore pari atque malitia constituti sint, nec vitâ nec corde mutato, alius eorum foris, alius intus baptizetur? Fateor interesse: ille enim pejor est qui etiam foris baptizatur, non eo quòd baptizatur, sed eo quòd foris est; est enim etiam ipsius divisionis nec nullum nec parvum malum: si tamen ille qui intus baptizatur, non propter aliquod terrenum aut temporale commodum intus esse voluit, sed quòd unitatem Ecclesiæ toto orbe diffusæ schismatum concisionibus prætulit; alioquin etiam ipse inter illos qui foris sunt deputandus est. Constituamus ergo duos aliquos isto modo, unum eorum, verbi gratiâ, id sentire de Christo quod Photinus opinatus est, & in ejus hæresi baptizari extra Ecclesiæ catholicæ communionem; alium verò hoc idem sentire, sed in Catholica baptizari, existimantem ipsam esse catholicam fidem. Istum nondum hæreticum dico, nisi manifestatâ sibi doctrinâ catholicæ fidei resistere maluerit, & illud quod tenebat elegerit; quod ante quàm fiat, manifestum est illum qui foris [a] baptizatus est esse pejorem. Itaque in hoc sola falsa opinio, in illo autem etiam ipsa divisio corrigenda est; sed in neutro ipsorum sacramenti veritas repetenda. Quòd si quisquam idem sentiat quod illi, & esse noverit hæresim ab unitate catholica separatam ubi hoc docetur & discitur, sed alicujus sæcularis emolumenti caussâ in catholica unitate baptizari voluerit, vel in ea baptizatus propter hoc exire inde noluerit: non solùm separatus habendus est, verùm etiam tanto sceleratiùs, quanto magis errori hæresis & divisioni unitatis fallaciam simulationis adjungit. Quamobrem cujusque hominis pravitas, quanto periculosior & tortuosior est, tanto instantiùs & operosiùs corrigenda est: nec ideo tamen si quid habet integrum, præsertim non suum, sed Dei, propter pravitatem ejus vel nullum putandum est, vel eodem modo vituperandum, vel ejus pravitati tribuendum, ac non illius largitati, qui etiam fornicanti à se animæ, & eunti post amatores suos dedit panem suum, & vinum suum, & oleum suum, & alia vel alimenta vel ornamenta, quæ nec à se ipsa, nec ab ejus amatoribus ei sunt, sed ab illo qui eam miserans ubique voluit ad quem redeat admonere.

Hæreticus non est nisi qui manifestatæ catholicæ fidei doctrinæ resistit.

Osee 2. 5.

CAPUT XVII.

Cyprianus in epist. ad Iubaian.

24. *Numquid potest*, inquit, *vis baptismi major esse aut potior quàm confessio? quàm passio? ut quis coram hominibus Christum confiteatur, & sanguine suo baptizetur? Et tamen*, inquit, *neque hoc baptisma hæretico prodest, quamvis Christum confessus extra Ecclesiam fuerit occisus.* Hoc verissimum est: extra Ecclesiam quippe occisus, caritatem non habuisse convincitur, de qua Apostolus dicit, Et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Quòd si propter hoc quia caritas deest, passio nihil prodest; nec illis prodest quos in invidia intus & malevolentia sine caritate vivere Paulus dicit, Cyprianus exponit: & tamen verum baptisma possunt & accipere & tradere. *Salus*, inquit, *extra Ecclesiam non est*, Quis negat? Et ideo quæcumque ipsius Ecclesiæ habentur, extra Ecclesiam non valent ad salutem. Sed aliud est non habere, aliud non utiliter habere. Qui non habet, est baptizandus ut habeat: qui autem non utiliter habet, ut utiliter habeat corrigendus. Nec *adultera est aqua in baptismo hæreticorum*: quia nec ipsa creatura quam Deus condidit, mala est, nec verba Evangelica in quibuslibet errantibus reprehendenda sunt, sed error illorum in quo adultera est anima, etsi à legitimo viro sacramenti habeat ornamentum. Potest *igitur nobis & hæreticis baptisma esse commune*, cum quibus [b] potest & Evangelium esse commune, quamvis à fide nostra error distet illorum: sive aliud de Patre vel de Filio vel de Spiritu-sancto sentiant quàm veritas habet, sive ab unitate præcisi non colligant cum Christo, sed spargant: quia potest nobis, si frumenta Dominica sumus, etiam intus cum avaris, cum raptoribus, cum ebriosis, & ceteris ejusmodi pestibus, de quibus dicitur, Regnum Dei non possidebunt, & baptismatis sacramentum esse commune, & tamen vitia quibus à regno Dei separantur non esse communia.

1. Cor. 13. 3.

1. Cor. 6. 10.

CAPUT XVIII.

25. NEQUE enim de solis hæresibus dicit Apostolus, Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Sed non pigeat paululùm advertere quæ simul enumeret: Manifesta, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, " immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, vene- " ficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, " animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, " ebrietates, comessationes, & his similia, quæ " prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia " agunt, regnum Dei non possidebunt. Constituamus ergo aliquem castum, continentem, non avarum, non idolis servientem, hospitalem, indigentibus ministrantem, non cujusquam inimicum, non contentiosum, patientem, quietum, nullum æmulantem, nulli invidentem, sobrium, frugalem, sed hæreticum: nulli utique dubium est propter hoc solum quòd hæreticus est, regnum Dei non possessurum. Constituamus alium fornicatorem, immundum, luxuriosum, avarum, vel etiam apertiùs idolis deditum, veneficum, discordiosum, contentiosum, æmulum, animosum, seditiosum, invidum, ebriosum, comessatorem, sed catholicum: numquid propter hoc solum quòd catholicus est regnum Dei possidebit, agens talia de quibus sic concludit Apostolus: Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam " qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt? " Si hoc dicimus, nos ipsos seducimus. Nam sermo Dei non nos seducit, qui nec tacet, nec parcit, nec ulla adulatione nos decipit. Ideo quippe & alibi dicit, Hoc autem scitote, cognoscentes quoniam omnis fornicator, aut im- " mundus, aut avarus, quod est idolorum servi- " tus, non habet hereditatem in regno Christi " & Dei: nemo vos seducat inanibus verbis. Non " est ergo quod de sermone Dei conqueramur. Dicit omnino, & apertè ac liberè dicit, eos qui

Gal. 5. 19.

Ephes. 5. 5.

[a] Verbum *baptizatus* abest ab aliquot MSS.

I I [b] Corbeiensis MS *puto*.

malè vivunt, ad regnum Dei non pertinere.

26. His igitur omnibus vitiis circumſepto catholico non adulemur, nec ei quia Chriſtianus catholicus eſt, impunitatem quam Scriptura divina non promittit, promittere audeamus: nec ſi aliquid unum habeat ex iis quæ dicta ſunt, debemus ei ſocietatem ſupernæ illius patriæ polliceri. Ad Corinthios enim ſingula enumerat, in quibus ſingulis ſubauditur, quòd regnum Dei non poſſidebunt: Nolite, inquit, errare, neque fornicatores, neque idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt. Non ait, qui hæc omnia vitia ſimul habuerint, regnum Dei non poſſidebunt: ſed neque illi, neque illi; ut in ſingulis hoc ſubaudias, quòd nulli eorum regnum Dei poſſidebunt. Sicut ergo hæretici regnum Dei non poſſidebunt; ſic avari regnum Dei non poſſidebunt. Nec dubitandum eſt quidem ipſas pœnas, quibus cruciabuntur qui regnum Dei non poſſidebunt, pro diverſitate criminum eſſe diverſas, & alias aliis acriores, ut in ipſo igne æterno pro diſparibus ponderibus peccatorum ſint diſparia tormenta pœnarum. Neque enim fruſtra ipſe Dominus dicit, Tolerabilius erit Sodomis quàm vobis in die judicii. Sed tamen ad non poſſidendum regnum Dei, tantumdem valet ex vitiis illis quod elegeris mitius, quantum vel plura vel unum quod perſpexeris gravius. Et quia illi poſſeſſuri ſunt regnum Dei quos ad dexteram conſtituet ille judex, nec eis qui ad dexteram conſtitui non merebuntur, aliquid aliud quàm ad ſiniſtram eſſe remanebit; nulla reliqua vox eſt, quam ſicut hœdi audiant ex ore paſtoris, niſi, Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis ejus: licèt ex illo igne, ſicut dixi, diverſa poſſint diſtribui pro criminum diverſitate ſupplicia.

27. Utrum autem catholicum peſſimis moribus, alicui hæretico in cujus vita præter id quòd hæreticus eſt, non inveniunt homines quod reprehendant, præponere debeamus, non audeo præcipitare ſententiam. Si autem quis dicat, quia hæreticus eſt, non poteſt hoc ſolum eſſe, quin & alia conſequantur: carnalis eſt enim & animalis, ac per hoc & æmulus ſit neceſſe eſt, & animoſus, & invidus, & inimicus ipſi veritati ab eaque diſſentiens. Intelligat, & de illis malis, quod unum mitius elegerit, ſolum in quoquam eſſe non poſſe, eâ ſcilicet cauſâ, quoniam carnalis & animalis eſt: velut ebrioſitas, quam non ſolùm ſine horrore nominare, ſed etiam cum hilaritate populi prædicare jam conſueverunt, numquid in quo fuerit, ſola eſſe poterit? Quis enim ebrioſus non & contentioſus, & animoſus, & invidus, & à præceptorum ſanitate diſſentiens, & arguentibus ſe graviter inimicus? Jam verò ut & fornicator & adulter non ſit, difficile eſt: [a] poteſt tamen non eſſe hæreticus; ſicut hæreticus poteſt non eſſe ebrioſus, nec adulter aut fornicator, nec luxurioſus aut amator pecuniæ aut veneficus, & ſimul hæc omnia poteſt non eſſe. Neque enim unum aliquod vitium om-

A nia cetera conſequuntur. Propoſitis itaque duobus, uno catholico cum his omnibus vitiis, alio hæretico ſine iis quæ poſſunt non eſſe in hæretico, quamvis contra fidem non uterque diſputet, & tamen contra fidem uterque vivat, & ſpe vana uterque fallatur, & à caritate ſpiritali uterque diſſentiat, & ob hoc uterque ab illius unicæ columbæ corpore alienus ſit: cur in uno eorum ſacramentum Chriſti agnoſcimus, in alio nolumus, quaſi aut hujus, aut hujus ſit; cùm in utroque idem ſit, & non niſi Dei ſit, & quamvis in

B peſſimis, bonum ſit? Et ſi hominum qui hoc habent, alius eſt alio deterior, non ideo illud quod habent deterius eſt in illo quàm in iſto: quia nec in duobus catholicis malis, ſi unus ſit alio deterior, deteriorem baptiſmum gerit: nec ſi unus eorum ſit bonus, alius malus, in malo malus eſt baptiſmus, & in bono bonus; ſed in utroque bonus: ſicut lumen ſolis vel etiam lucernæ non utique deterius eſt in oculis deterioribus quàm in meliori-

C bus; ſed idem in utriſque, quamvis eos diverſè pro illorum diverſitate vel lætificet vel excruciet. *ſunt connexa.*

28. Illud ſanè quod de catechumenis objiciebatur Cypriano, *quòd in martyrio deprehenſi, & pro Chriſti nomine occiſi, etiam ſine baptiſmo coronarentur*; quid ad rem pertineat, non ſatis intelligo: niſi fortè quia dicebant, multo magis hæreticos cum baptiſmo Chriſti poſſe ad regnum ejus admitti, quò catechumeni admitterentur; cùm ipſe dixerit, Niſi quis renatus fuerit ex aqua Iohan. 3. 5. *Caput XXI.*

D & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Qua in re nec ego dubito catechumenum catholicum divina caritate flagrantem hæretico baptizato anteponere; ſed etiam in ipſa intus Catholica bonum catechumenum malo baptizato anteponimus: nec ideo tamen ſacramento baptiſmatis, quo iſte nondum, ille jam imbutus eſt, facimus injuriam; aut [b] catechumeni ſacramentum ſacramento baptiſmi præferendum putamus, cùm aliquem catechumenum aliquo baptizato fideliorem me-

E lioremque cognoſcimus. Melior enim centurio Cornelius nondum baptizatus Simone baptizato. Iſte enim & ante baptiſmum ſancto Spiritu impletus eſt, ille & poſt baptiſmum immundo ſpiritu inflatus eſt. Verumtamen Cornelius ſi etiam Spiritu-ſancto jam accepto baptizari noluiſſet, contemti tanti ſacramenti reus fieret. Cùm autem baptizatus eſt, non utique melius ſacramentum quàm Simon accepit; ſed diverſa hominum merita ſub ejuſdem ſacramenti pari *Act. 10. 1. & 8. 13.*

F ſanctitate diſtincta ſunt: ita non auget aut minuit baptiſmatis ſanctitatem vel bonum vel malum hominis meritum. Sicut autem bono catechumeno baptiſmus deeſt ad capeſſendum regnum cælorum; ſic malo baptizato vera converſio. Qui enim dixit, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum: ipſe etiam dixit, Niſi abundaverit juſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Namque ne ſecura eſſet *Johan. 3. 5.* *Matth. 5. 20.*

G juſtitia catechumeni, dictum eſt, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Rurſus ne percepto baptiſmo ſecura eſſet iniquitas [c] baptizatorum, dictum eſt,

[a] Ita conſtanter MSS. At editi, poſt *difficile eſt*, habent ſic: *Sed non conſequitur. Poteſt enim ebrioſus eſſe, & non eſſe hæreticus: ſicut poteſt hæreticus eſſe, & non eſſe ebrioſus, nec adulter aut fornicator* &c.

[b] Am. Er. & pauciores MSS. *aut catechumeno ſacramentum baptiſmi præferendum putamus*: Sic malè emendarat quiſpiam, cùm exiſtimaret non aliud præter baptiſmum eſſe catechumeni ſacramentum. Sed hoc ſacramentum catechumeni proprium, quod in concilio 3. Carthag. ſacramentum ialis vocatur, agnoſcit Auguſtinus in libro de catechizandis rudibus cap. 26. & lib. 2. de peccat. merit. c. 26.

[c] Plures MSS. omittunt, *baptizatorum*.

Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Alterum sine altero parum est: utrumque perficit illius possessionis heredem. Sicut ergo non debemus improbare justitiam hominis, quæ priùs esse cœpit quàm conjungeretur Ecclesiæ, sicut esse cœperat justitia Cornelii priùs quàm ipse esset in plebe Christiana; quæ neque si improbaretur, dixisset ei Angelus, [a] Acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, & exauditæ sunt orationes tuæ; neque si sufficeret ad capessendum regnum cælorum, ut ad Petrum mitteret moneretur: sic non est improbandum Evangelicum baptismi sacramentum, etiamsi extra Ecclesiam fuerit acceptum: quod tamen quia non proficit ad salutem, nisi ille qui habet integritatem baptismi, sua quoque pravitate correcta, incorporetur Ecclesiæ; sic hæreticorum corrigamus errorem, ut quod in eis, non eorum, sed Christi est, agnoscamus.

Act. 10. 4. 31.

CAPUT XXII. Baptismi vicem implet martyrium & in articulo necessitatis vera conversio. 2. *Retr. cap.* 18. *Luca* 23. 40.

29. BAPTISMI sanè vicem aliquando implere passionem, de latrone illo cui non baptizato dictum est, Hodie mecum eris in paradiso, non leve documentum idem beatus Cyprianus assumit: quod etiam atque etiam considerans, invenio non tantùm passionem pro nomine Christi id quod ex baptismo deerat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si fortè ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim latro ille pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum: nec quia credidit passus est, sed dum patitur credidit. Quantum itaque valeat etiam sine visibili sacramento baptismi, quod ait Apostolus, Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem; in illo latrone declaratum est. Sed tunc impletur invisibiliter, cùm ministerium baptismi non contemtus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Nam multo magis in Cornelio & in amicis ejus, quàm in illo latrone posset videri superfluum, ut aquâ etiam tinguerentur, in quibus jam donum Spiritus-sancti, quod non nisi baptizatos alios accepisse sancta scriptura testatur, certo quoque indicio quod illis temporibus congruebat, cùm linguis loquerentur, eminuerat. Baptizati sunt tamen: & in hoc facto Apostolica exstat auctoritas. Usque adeo nemo debet in quolibet provectu interioris hominis, si fortè ante baptismum usque ad spiritalem intellectum pio corde profecerit, contemnere sacramentum, quod ministrorum opere corporaliter adhibetur, sed per hoc Deus hominis consecrationem spiritaliter operatur. Nec ob aliud existimo munus baptizandi Johanni fuisse adtributum, ita ut Johannis baptismus diceretur, nisi ut Dominus ipse qui dederat, cùm servi baptismum non sprevisset accipere, dedicaret humilitatis viam, & quanti pendendum esset suum baptisma quo ipse baptizaturus erat, tali facto apertissimè declararet. Videbat enim tamquam peritissimus medicus salutis æternæ, quorumdam non defuturum tumorem, qui cùm intellectu veritatis & probabilibus moribus ita profecissent, ut multis baptizatis vitâ atque doctrinâ se præponere minimè dubitarent, supervacaneum sibi esse crederent baptizari, quando ad illum mentis habitum se

Rom. 10. 10.

Baptismi necessitas.

Johannis baptismo cur tingui Christus voluerit.

[a] In MSS, *Acceptata*.

A pervenisse sentirent, ad quem multi baptizati adhuc adscendere conarentur.

CAPUT XXIII.

30. QUID autem valeat & quid agat in homine corporaliter adhibita sanctificatio sacramenti, (sine qua tamen ille latro non fuit, quia non ejus accipiendæ voluntas defuit, sed non accipiendæ necessitas adfuit,) difficile est dicere. Nisi tamen plurimum valeret, non servi baptismum Dominus accepisset. Verùm quia per se ipsa consideranda est, exceptâ salute hominis cui perficiendæ adhibetur, satis indicat quòd & in malis, & in eis qui sæculo verbis, non factis renuntiant, ipsa integra est, cùm illi nisi corrigantur, salutem habere non possint. Sicut autem in latrone, quia per necessitatem corporaliter defuit, perfecta salus est, quia per pietatem spiritaliter adfuit: sic & cùm ipsa præstò est, si per necessitatem desit quod latroni adfuit, perficitur salus. Quod traditum tenet universitas Ecclesiæ, cùm parvuli infantes baptizantur, qui certè nondum possunt corde credere ad justitiam, & ore confiteri ad salutem, quod latro potuit: quin etiam flendo & vagiendo cùm in eis mysterium celebratur, ipsis mysticis vocibus obstrepunt; & tamen nullus Christianorum dixerit eos inaniter baptizari.

Matth. 3. 13.

Baptismus parvulorũ.

CAPUT XXIV. Traditio apostolica.

31. ET si quisquam in hac re auctoritatem divinam quærat, quamquam QUOD UNIVERSA TENET ECCLESIA, NEC CONCILIIS INSTITUTUM, SED SEMPER RETENTUM EST, NON NISI AUCTORITATE APOSTOLICA TRADITUM RECTISSIME CREDITUR: tamen veraciter conjicere possumus, quid valeat in parvulis baptismi sacramentum, ex circumcisione carnis, quam prior populus accepit, quam priùs quàm acciperet justificatus est Abraham. Sicut Cornelius etiam dono Spiritus-sancti, priùs quàm baptizaretur, ditatus est. Dicit tamen Apostolus de ipso Abraham, Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei; qui jam corde crediderat, & deputatum illi erat ad justitiam. Cur ergo ei præceptum est, ut omnem deinceps infantem masculum octavo die circumcideret, qui nondum poterat corde credere, ut ei deputaretur ad justitiam; nisi quia & ipsum per se ipsum sacramentum multùm valebat? Quod in filio Moysi per Angelum manifestatum est, qui cùm adhuc incircumcisus à matre ferretur, præsenti & evidenti periculo ut circumcideretur exactum est; & cùm factum esset, depulsa est pernicies. Sicut ergo in Abraham præcessit fidei justitia, & accessit circumcisio signaculum justitiæ fidei: ita in Cornelio præcessit sanctificatio spiritalis in dono Spiritus-sancti, & accessit sacramentum regenerationis in lavacro baptismi. Et sicut in Isaac, qui octavo suæ nativitatis die circumcisus est, præcessit signaculum justitiæ fidei; & quoniam patris fidem imitatus est, secuta est in crescente ipsa justitia, cujus signaculum in infante præcesserat: ita in baptizatis infantibus præcedit regenerationis sacramentum; & si Christianam tenuerint pietatem, sequetur etiam in corde conversio, cujus mysterium præcessit in corpore. Et sicut in illo latrone quod ex baptismi sacramento defuerat complevit omnipotentis benignitas, quia non superbiâ vel contemtu, sed necessitate defuerat: sic

Act. 10. 44.

Rom. 4. 11.

Circumcisionis effectus. *Exodi* 4. 24.

Supplet Dei benignitas quod necessitas ipsa excluserit.

in infantibus qui baptizati moriuntur, eadem gratia omnipotentis implere credenda est, quod non ex impia voluntate, sed ex ætatis indigentia, nec corde credere ad justitiam possunt, nec ore confiteri ad salutem. Ideo cùm alii pro eis respondent, ut impleatur erga eos celebratio sacramenti, valet utique ad eorum consecrationem, quia ipsi respondere non possunt. At si pro eo qui respondere potest alius respondeat, non itidem valet. Ex qua regula illud in Evangelio dictum est, quod omnes cùm legitur naturaliter movet: Ætatem habet, ipse pro se loquatur.

32. Quibus rebus omnibus ostenditur aliud esse sacramentum baptismi, aliud conversionem cordis, sed salutem hominis ex utroque compleri: nec si unum horum defuerit, ideo putare debemus consequens esse, ut & alterum desit; quia & illud sine isto potest esse in infante, & hoc sine illo potuit esse in latrone, complente Deo sive in illo, sive in isto, quod non ex voluntate defuisset: cùm verò ex voluntate alterum horum defuerit, reatu hominem involvi. Et baptismus quidem potest inesse ubi conversio cordis defuerit: conversio autem cordis potest quidem inesse non percepto baptismo, sed contemto non potest. Neque enim ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cùm Dei sacramentum contemnitur. Justè igitur reprehendimus, anathemamus, detestamur, abominamur perversitatem cordis hæreticorum: sacramentum tamen Evangelicum non ideo non habent, quia per quod utile est non habent. *Quapropter cùm ad fidem & veritatem veniunt, & agentes pœnitentiam remitti sibi peccata deposcunt*, non *eos decipimus neque fallimus, cùm correctos à nobis ac reformatos* in eo quod depravati atque perversi sunt, *ad regnum cælorum* sic *disciplinis cælestibus erudimus*, ut quod in eis integrum est, nullo modo violemus; nec propter hominis vitium, si quid in homine Dei est, vel nullum, vel vitiosum esse dicamus.

33. Jam pauca restant ex epistola ad Jubaianum, sed quia in eis & de præterita Ecclesiæ consuetudine dicitur, & de baptismo Johannis, quod solet non parvam movere quæstionem hominibus rem manifestam parum adtendentibus, quia jussi sunt ab Apostolo in Christo baptizari, qui baptismum Johannis acceperant, non negligenter tractanda sunt, & in volumen aliud differenda, ne hujus modus immoderatus sit. CAPUT XXVI.

LIBER QUINTUS.

Postremam partem examinat epistolæ Cypriani ad Jubaianum, necnon epistolam ejusdem ad Quintum, synodicam ad Numidas episcopos, & epistolam ad Pompeium.

Ecclesiæ catholicæ consuetudinem pristinam nunc teneri, cùm ab hæreticis vel schismaticis venientes, si Evangelicis verbis consecratum baptismum perceperunt, denuo non baptizantur, beato Cypriano teste utimur. Ipse quippe sibi quæstionem proposuit ex ore utique fratrum, sive quærentium veritatem, sive pro veritate certantium. Inter disputationes enim suas, quibus volebat ostendere denuo baptizandos hæreticos, de quibus satis pro tempore libris superioribus disseruimus, ait: *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?* Hîc tota caussa Donatistarum, cum quibus nobis de hac quæstione conflictus est, penitus naufragavit. Si enim[a] verè baptismum non habebant, qui venientes ab hæreticis ita suscipiebantur, & super eos erant peccata eorum; cùm communicatum est talibus, sive ab eis qui fuerant ante Cyprianum, sive ab ipso Cypriano, necesse est ut unum dicatur ex duobus, aut periisse jam tunc Ecclesiam talium communione maculatam, aut non obesse cuiquam in unitate permanenti aliena etiam nota peccata. Illud autem quia dicere non possunt, periisse tunc Ecclesiam contagione communionis eorum qui sine baptismo ad eam, sicut dicit Cyprianus, admissi sunt; alioquin nec originem suam poterunt asserere, si tunc periit Ecclesia; quoniam plus quàm quadraginta anni sunt* inter Cypriani passionem & divinorum codicum exustionem, unde isti calumniarum suarum fumos jactantes, occasionem faciendi schismatis invenerunt, sicut Consulum ordo declarat: restat ut fateantur, nulla malorum etiam cognitorum tali communione contaminari unitatem Christi. Quod cùm fassi fuerint, non invenient caussam cur se ab Ecclesiis orbis terrarum, quas per Apostolos institutas pariter legimus, separare debuisse contendant: quia neque illi quorumlibet malorum commixtione perire potuerunt, & isti qui non perirent si cum illis in unitate mansissent, separando se ab eis, & rumpendo vinculum pacis, utique in schismate perierunt. Apertissimum enim sacrilegium eminet schismatis, si nulla fuit caussa separationis. Nullam verò fuisse caussam separationis apparet, si mali etiam cogniti bonos in unitate non maculant. Non autem maculari in unitate bonos, etiam à cognitis malis[b] docemus teste Cypriano, qui dicit, *in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissos*: quorum tamen nefaria sacrilegia, quæ super eos erant, quia baptismo dimissa non erant, si polluere & perdere non potuerunt Ecclesiæ sanctitatem, nulla malorum potest contagione perire. Quapropter si Cyprianum verum dixisse consentiunt, eo teste vincuntur in crimine schismatis: si Cyprianum falsum dixisse contendunt, eo teste non utantur in quæstione baptismatis.

2. Sed nunc quod cum beato Cypriano homine pacifico sermocinari instituimus, peragamus. Qui cùm sibi opposuisset, quod dici à fratribus noverat, *Quid ergo fiet de his, qui in præteritum ad Ecclesiam de hæresi venientes sine baptismo admis-* CAP. II.

[a] Sic MSS. At editi, *verum*.

[b] Aliquot MSS. *docemur*.

si sunt? *Potens est*, inquit, *Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.* Bene quidem præsumsit, quòd caritas unitatis posset cooperire multitudinem peccatorum. Quòd si habebant baptismum, & ab his non rectè sentiebatur qui eos denuo baptizandos esse censebant, id erratum cooperiebat unitatis caritas, quamdiu inerat ista, non diabolica dissensio, sed humana tentatio; donec eis, sicut dicit Apostolus, si quid aliter sapiebant Dominus revelaret. (Philip. 3. 15.) Et ideo væ istis qui per sacrilegam præcisionem ab unitate disrupti, si & apud nos & apud illos est baptismus, rebaptizant: si autem in Catholica sola est, nec baptizant. Sive ergo rebaptizent sive non baptizent, non sunt in vinculo pacis: unde cuilibet istorum vulneri adhibeant medicinam. Nos autem si ad Ecclesiam sine baptismo admittimus, in eo numero sumus quibus Cyprianus propter unitatis custodiam ignosci posse præsumsit. Si autem (sicut jam, ut arbitror, ex his quæ in superioribus libris diximus, manifestum est) etiam in hæreticorum perversitate potest esse Christiani baptismi integritas; si qui temporibus illis rebaptizaverunt, nec tamen ab unitatis compagine recesserunt, eadem dilectione pacis potuerunt ad veniam pertinere, qua Cyprianus etiam sine baptismo admissos ab Ecclesiæ muneribus non potuisse separari testatur. Porrò si verum est apud hæreticos & schismaticos non esse baptismum Christi, quanto minùs obessent in unitate positis aliena peccata, si ad unitatem venientibus & sine baptismo admissis solverentur & propria. Nam si, teste Cypriano, unitatis vinculum tantum valet, quomodo possent lædi alienis peccatis, qui nollent ab unitate recedere, si etiam non baptizati peccatis propriis non perirent, qui ad eam vellent ex hæresi accedere.

CAPUT III.

3. QUOD autem adjungit Cyprianus, & dicit, *Non tamen quia aliquando erratum est, ideo semper errandum est: cùm magis sapientibus & Deum timentibus congruat, patefactæ & perspectæ veritati libenter atque incunctanter obsequi, quàm pertinaciter atque obstinatè contra fratres & consacerdotes pro hæreticis reluctari.* Verissimè dicit, nec alteri potiùs quàm sibi adversatur, qui resistit apertissimæ veritati. Sed per illa quæ tam multa jam diximus, quantum arbitror, liquidò apparet, & certum est, baptismum Christi nec hæreticorum perversitate, cùm apud eos datur & sumitur, posse violari. Sed ut certum nondum sit; saltem adhuc esse dubium, quisquis ea quæ dicta sunt, etiam renitens cogitaverit, confitetur. Non ergo apertissimæ veritati resistimus; sed aut pro manifesta veritate certamus, sicut ego existimo; aut certè, sicut possunt putare qui nondum istam quæstionem solutam esse arbitrantur, adhuc quærimus veritatem. Et ideo si aliter se res habet quàm nos dicimus, eadem simplicitate suscipimus ab hæreticis baptizatos, qua [a] suscipiebant illi quos propter unitatem Cyprianus ad veniam pertinere præsumsit. Si autem baptismus Christi, sicut ea quæ jam multa dicta sunt indicant, & [b] in non integra, vel vita, vel fide, sive eorum qui videntur esse intus, nec tamen ad unicæ illius columbæ membra pertinent, sive eorum qui sic ad eam non pertinent, ut etiam apertè foris sint, potest esse integer; qui eum illis temporibus repetebant, eamdem veniam propter caritatem unitatis merebantur, quam meruisse propter ejusmodi caritatem credidit Cyprianus eos, quos sine baptismo admissos esse arbitratus est. Isti ergo qui nullâ exsistente causâ, (quando quidem, sicut idem Cyprianus ostendit, mali bonis in unitate obesse non possunt,) se ab ejusdem unitatis caritate præciderunt, locum omnis veniæ perdiderunt: & qui ipso scelere schismatis interirent, etiam si post Catholicam non rebaptizarent; quanto supplicio digni sunt, qui vel quod eos non habere Cyprianus affirmat, habentibus catholicis dare conantur, vel sicut ipsa res manifestat, quod & ipsi habent, non habere Catholicam criminantur?

CAPUT IV.

4. SED quia nunc, ut dicere cœperam, cum Cypriani litteris sermocinari instituimus; non, ut arbitror, etiam illi si adesset, viderer, *pertinaciter atque obstinatè contra fratres & consacerdotes pro hæreticis reluctari*, cùm acciperet tanta ista quæ nos movent, cur etiam apud hæreticos in suo maligno errore perversos, baptismum tamen Christi per seipsum [c] reverendissimum atque sanctissimum esse posse credamus. Cúmque & ipse testetur, cujus nobis testimonium ponderis magni est, sic eos admitti in præteritum solitos: quisquis ejus sermone commotus, hæreticos denuo baptizandos esse non dubitat; eos quibus hoc propter tanta quæ contradicuntur, nondum persuasum est, tales esse deputet, quales in præteritum fuerunt, qui baptizatos in hæresi solo proprio errore correcto simpliciter admiserunt, & cum eis per unitatis vinculum salvi esse potuerunt. Quisquis autem & de præterita Ecclesiæ consuetudine, & de posteriore robore plenarii concilii, & tot tantisque sanctarum scripturarum testimoniis, & ipsius Cypriani multis documentis, & perspicuis rationibus veritatis, intelligit Christi baptismum verbis Evangelicis consecratum non fieri cujuslibet hominis perversitate perversum: eodem unitatis vinculo intelligat salvos esse potuisse, quibus aliud salva caritate tunc visum est: ac per hoc simul oportet intelligat, eos quos nulla zizania, nulla palea, si ipsi frumenta esse voluissent, in societate Ecclesiæ toto orbe diffusæ poterant maculare, & ideo nullâ exsistente causâ [d] divortii se ab eodem unitatis vinculo disruperunt, quodlibet illorum duorum verum sit, sive quod Cyprianus tunc sensit, sive quod Catholicæ universitas unde ille non recessit obtinuit, foris apertissimè constitutos in manifesto sacrilegio schismatis salvos esse non posse, & omnia quæ habent de divinis sacramentis & liberalitate unius legitimi viri, quamdiu tales sunt, ad eorum confusionem potiùs quàm ad salutem valere.

CAP. V.

5. QUOCIRCA etiam si verè propterea vellent hæretici correcto errore venire ad Ecclesiam, quia putarent se baptismum non habere nisi in Catholica acciperent; nec sic eis deberemus ad iterationem baptismi consentire, sed potiùs docendi essent, nec integritatem baptismi prodesse perversitati eorum, si corrigi nollent; nec eorum

[a] Ita MSS. At editi, *suscipiebantur.*

[b] Editi, *& non integra*: omissâ particulâ *in*, quæ est in MSS.

[c] Am. & MSS. *reverentissimum.*

[d] Vox *divortii* abest à probæ notæ MSS.

rum perversitate violatum fuisse integrum baptisma, quamdiu corrigi noluerunt; nec quia corrigi volunt, melius in eis baptisma fieri: sed ipsos à malignitate discedere, illud autem incipere jam prodesse ad salutem, quod priùs inerat ad perniciem. Hæc enim discentes, & salutem in catholica unitate desiderabunt, & suum esse quod Christi est non existimabunt, & veritatis sacramentum, quamvis in se positum, cum errore proprio non miscebunt. A

6. Huc accedit, quia sic homines occulta nescio qua inspiratione Dei detestantur, si quis iterum baptismum accipiat, quem ubicumque jam acceperat, ut iidem ipsi hæretici cùm inde disputant, frontem confricent, & propè omnes eorum laici qui apud eos inveteraverunt, & animosam pertinaciam adversùs Catholicam conceperunt, hoc solum illic sibi displicere fateantur: & multi qui propter adipiscenda aliqua commoda sæcularia, vel incommoda devitanda, transire ad eos volunt, occultis conatibus ambiant, ut hoc eis quasi peculiari & domestico beneficio præstetur, ne rebaptizentur; & nonnulli ceteris eorum vanis erroribus & falsis criminationibus adversùs catholicam Ecclesiam credentes, hoc uno revocentur, ut eis sociari nolint, ne rebaptizari cogantur. Quem sensum, hominum omnia penitus corda occupantem isti Donatistæ metuentes, maluerunt recipere baptismum, qui apud Maximianistas quos damnaverant datus est, & eo modo sibi linguas præcidere, & ora oppilare, quàm denuo baptizare tot homines * Mustitanæ & Assuritanæ & aliarum plebium, quas cum Feliciano & Prætextato & ceteris à se damnatis & ad se redeuntibus susceperunt. B C D

7. Cum enim hoc rarò fit in singulis, inter multa spatia locorum & temporum, horror facti non ita sentitur: si autem repentè convenirentur quos per tam longum tempus, sive urgentibus periculis mortis, sive per sollemnitates Paschales memorati Maximianistæ baptizaverant, & eis diceretur ut iterum baptizarentur, quoniam id quod in sacrilegio schismatis acceperant nihil esset; id quidem diceretur quod eos pertinacia sui erroris dicere cogeret, ut possent qualicumque falsâ umbrâ constantiæ contra calorem veritatis suæ duritiæ rigorem glaciemque contegere: sed quia hoc illi ferre non possent, & quod in tam multis hominibus fieret, nec ipsi possent tolerare qui facerent, præsertim quia iidem ipsi eos in parte Primiani rebaptizarent, qui eos in parte Maximiani jam baptizaverant, receptus est baptismus illorum, & interceptus typhus istorum. Quod nullo modo eligerent fieri, nisi ampliùs sibi adversari arbitrarentur horrorem hominum de iterata tinctione, quàm considerationem de perdita defensione. Quod non ideo dixerim, quia humano sensu deterreri debuimus, si ab hæreticis venientes denuo baptizari veritas cogeret: sed quia sanctus Cyprianus ait, *hoc ipso magis hæreticos ad necessitatem veniendi adigi potuisse, si rursus in Catholica baptizarentur*; propterea commemorare volui quantus penè in omnium mentibus hujus facti horror insideat, quem divinitus infusum esse crediderim, ut adversùs quaslibet disputationes quas infirmi discutere nequeunt, horrore ipso Ecclesia muniretur. E F G

CAPUT VII.

8. SANE verba ipsa Cypriani cùm intueor, admoneor quædam multùm necessaria dicere dirimendæ hujusmodi quæstioni. *Nam si viderint*, inquit, *judicio & sententia nostrâ id decerni & statui, uti baptisma justum & legitimum computetur, quo illic baptizantur; putabunt se Ecclesiam quoque & cetera munera Ecclesiæ justè & legitimè possidere.* Non ait, putabunt se munera Ecclesiæ possidere; sed *justè & legitimè possidere.* Nos autem baptismum eos non justè & legitimè possidere concedimus: non possidere autem non possumus dicere, cùm sacramentum Dominicum in Evangelicis verbis cognoscimus. Baptismum ergo legitimum habent, sed non legitimè habent. Quisquis enim eum & in unitate catholica & eo dignè vivens habet, & legitimum & legitimè habet: quisquis autem vel in ipsa Catholica sicut palea commixta frumento, vel extrà sicut palea vento sublata habet, hunc baptismum legitimum quidem habet, sed non legitimè. Ita enim habet quemadmodum utitur: non autem legitimè utitur qui eo contra legem utitur; quod facit omnis qui baptizatus perditè vivit, sive intus, sive foris.

CAPUT VIII.

9. QUAPROPTER sicut de lege dixit Apostolus, Bona est lex, si quis eâ legitimè utatur: ita de baptismo rectè dicere possumus, Bonus est baptismus, si quis eo legitimè utatur. Et sicut non faciebant tunc ut lex bona non esset, aut omnino nulla esset, qui eâ non legitimè utebantur: sic nullo modo facit ut baptismus bonus non sit, aut ut omnino baptismus non sit, quisquis eo, sive quia in hæresi, sive quia in pessimis moribus vivit, non legitimè utitur. Et ideo cùm vel ad unitatem catholicam, vel ad vitam tanto sacramento dignam convertitur, non aliud baptisma incipit habere legitimum, sed illud ipsum incipit habere legitimè. Nec remissio irrevocabilium peccatorum consequitur baptisma, nisi non solùm legitimum, sed etiam legitimè habeatur: nec tamen si legitimè non habebitur, & peccata vel non remittentur, vel remissa replicabuntur, propterea vel malum vel nullum erit in baptizato baptismi sacramentum. Sicut enim Judas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed malè accipiendo locum in se diabolo præbuit: sic indignè quisque sumens Dominicum sacramentum non efficit, ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini & sanguis Domini nihilo minùs erat etiam illis quibus dicebat Apostolus, Qui manducat indignè, judicium sibi manducat & bibit. Non ergo quærant in Catholica hæretici quod habent, sed quod non habent, id est, finem præcepti, sine quo multa sancta haberi possunt, sed prodesse non possunt. Finis autem præcepti, est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Lavacri verò sacramentum non ut habeant, si jam eodem ipso, quamvis in hæresi, tincti sunt; sed ut salubriter habeant, ad Catholicæ unitatem veritatemque festinent. 1.Tim.1.8. Veri Christi corpus & sanguinem in sacramento etiam impii accipiunt. 1. Cor. 11. 29. 1. Tim. 1.5.

CAPUT IX. Baptismus Johannis & Christi.

10. JAM nunc de baptismo Johannis videndum est quid dicatur. *Baptizatos enim à Paulo eos qui jam baptismo Johannis baptizati fuissent, legimus in Actibus Apostolorum*; non ob aliud, nisi quia Johannis baptismus non fuit Christi baptismus, sed Johanni à Christo concessus; qui Act. 19. 5.

* Editi loco *Mustitanæ*, habebant *Musticanæ*; & infrà *Prætexato*, pro *Prætextato*. Castigati sunt ex MSS.

Johan. 3. 27. *Johan. 1. 16.*

Johannis propriè diceretur, sicut idem Johannes dicit, Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo. Et ne forsitan hoc sic à Deo Patre accipere videretur, ut à Filio non acciperet, de ipso Christo idemtidem loquens ait, Nos omnes de plenitudine ejus accepimus. Accepit autem hoc Johannes certæ dispensationis gratiâ, non diu mansurum, sed quantum satis esset ad parandam viam Domino, cujus eum esse præcursorem oportebat. Quam ille humiliter ingressurus, & se humiliter sequentes ad excellentiam deducturus, sicut servis pedes lavit, ita servi baptismo tingui voluit. Sicut enim se subjecit pedibus eorum quos ipse dirigebat, sic Johannis muneri quod ipse donaverat: ut intelligerent omnes, quanto superbiæ sacrilegio quisque contemneret baptisma quod à Domino deberet accipere, quando ipse Dominus accepisset, quod servo ut proprium dare posset, ipse præstiterat: & cùm Johannes, quo nemo exsurrexit major in natis mulierum, tantum testimonium Christo perhiberet, ut solvendæ corrigiæ calceamenti ejus se fateretur indignum, Christus & baptismum ejus accipiendo humillimus inter homines inveniretur, & baptismo ejus locum auferendo Deus altissimus crederetur, [a] idem humilitatis doctor & celsitudinis dator.

Baptizari à Johanne cur Christus voluerit.

11. Nulli enim Prophetarum, nulli prorsus hominum in scripturis divinis legimus concessum esse, baptizare in aqua pænitentiæ in remissionem peccatorum, quod Johanni concessum est: qua mirabili gratiâ suspendens in se corda populorum, viam præpararet in eis illi quem se tanto prædicaret esse majorem. Sed Dominus Jesus Christus tali baptismo mundat Ecclesiam, quo accepto nullum alterum requiratur: Johannes autem tali baptismo prætinguebat, quo accepto esset baptisma etiam Dominicum necessarium; non ut illud repetatur, sed ut eis qui baptismum Johannis acceperant, etiam Christi baptismus, cui viam præparabat ille, traderetur. Si enim Christi humilitas commendanda non esset, nec baptismo Johannis opus esset: rursum si in Johanne finis esset, post Johannis baptisma Christi baptismate opus non esset. Sed quia finis legis Christus ad justitiam omni credenti: ab illo demonstratum est ad quem pergeretur; ad hunc cùm perventum fuerit, [b] permaneretur. Idem igitur Johannes & celsitudinem Domini prædicavit, cùm eum sibi longè præposuit; & humilitatem, cùm eum tamquam infimum baptizavit. Sed si Johannes Christum solum baptizasset, melioris baptismi Johannes dispensator fuisse putaretur quo ipse Christus solus tinctus esset, quàm Christi est quo Christiani tinguuntur: & rursus si omnes priùs baptismo Johannis, & deinde Christi baptizari oporteret, minùs plenus minúsque perfectus Christi baptismus meritò videretur, qui non sufficeret ad salutem. Quocirca & baptismo Johannis baptizatus est Dominus, ut superbas hominum cervices ad salutare suum baptisma flecteret; & non solus illo baptismate tinctus est, ne hoc ipso superius illud ostenderet, quòd eo solus ipse baptizari meruisset; & ultrà illud perseverare non sivit, ne hoc unum quo ipse baptizat, indigere præcedente altero videretur.

Rom. 10.4.

[a] Sola ferè editio Lov. *id est.*
[b] Am. Er. & aliquot MSS. *permanetur.*

CAPUT X.

12. Quæro itaque, si baptismo Johannis peccata dimittebantur, quid amplius præstare potuit baptismus Christi eis quos apostolus Paulus post baptismum Johannis Christi baptismo voluit baptizari? Si autem Johannis baptismo non dimittebantur peccata, utrùm-nam meliores erant Johanne Cypriani temporibus, de quibus ipse dicit, * quòd fundos insidiosis fraudibus rapiebant, & usuris multiplicantibus fœnus augebant, quibus tamen baptizantibus fiebat remissio peccatorum? An quia eos unitas Ecclesiæ tenebat? Quid ergo, Johannes non erat in unitate, amicus ille sponsi, viæ Dominicæ præparator, & ipsius Domini baptizator? Quis hoc dementissimus dixerit? Quapropter quamquam ita credam baptizasse Johannem in aqua pænitentiæ in remissionem peccatorum, ut ab eo baptizatis in spe remitterentur peccata, re ipsa verò in Domini baptismo id fieret: sicut resurrectio quæ exspectatur in finem spe in nobis facta est, sicut dicit Apostolus, Quia simul nos excitavit, & simul sedere fecit in cælestibus. Et idem dicit, Spe enim salvi facti sumus. Nam & ipse Johannes cùm dicat, Ego quidem baptizo vos in aqua [c] in pænitentiam in remissionem peccatorum: Dominum videns ait, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Tamen ne quisque contendat etiam in baptismo Johannis dimissa esse peccata, sed aliquam ampliorem sanctificationem eis quos jussit Paulus denuo baptizari, per baptismum Christi esse collatam, non ago pugnaciter.

** Lib. de lapsis.*

Baptisma Johannis non dedit remissioné peccatorú nisi in spe.

Ephes. 2. 6. *Rom. 8. 24.* *Matth. 3. 11.* *Johan. 1. 29.* *Act. 19. 5.*

CAPUT XI. Quare post baptismum Johannis baptizavit Paulus.

13. Illud enim quod ad rem præsentem maximè pertinet, intuendum est, (quoquo modo se habeat baptisma Johannis, cùm eum ad unitatem Christi pertinere manifestum sit,) quæ caussa fecerit, ut post Johannem sanctum baptizari homines oportuerit, & post episcopos avaros non oportuerit. Nemo enim negat, quòd in agro Dominico Johannes triticum erat, &, si amplius non potest, in ubertate centena. Item nemo dubitat avaritiam, quæ est idolorum servitus, in messe Dominica inter paleas numerari. Cur ergo post triticum baptizatur, & post paleam non baptizatur? Si propterea Paulus post Johannem baptizavit, quia Johanne melior erat; cur non & Cyprianus post fœneratores suos collegas baptizavit, quibus ultra comparationem melior erat? Si propterea post tales collegas Cyprianus non baptizavit, quia in unitate cum illo erant; nec post Johannem debuit Paulus, quia eadem unitate [d] continebatur. An fortè fraudatores & rapaces ad columbæ illius unicæ membra pertinent, & ille non pertinet cui potestas ipsa Domini Jesu Christi per columbæ speciem Spiritu-sancto descendente monstrata est? Immo verò ille intimè pertinet, isti verò vel occasione alicujus scandali, vel ultima ventilatione à tritico separandi nequaquam pertinent: & tamen post illum baptizatum est, post istos non baptizatur. Quæ igitur caussa est, nisi quia baptisma quod illos jussit Paulus accipere, non hoc erat quod per Johannem dabatur? Et ideo in eadem ipsa unitate Ecclesiæ, baptismus Christi si baptizante fœneratore tradatur, repeti non potest: baptismum autem Johannis etiam ab ipso Johanne accipientes, postea Christi

[c] Sic plerique MSS. At editi, *in aqua pænitentiæ.*
[d] Am. & MSS. *continebantur.*

baptismo baptizari oportebat.

14. PROINDE possum & ego verbis utens ipsius beati Cypriani ad cujusdam miraculi considerationem audientium corda convertere, si dicam: *Ille Johannes major inter Prophetas habitus; ille divinâ gratiâ adhuc in utero matris impletus; ille Eliæ spiritu & virtute subnixus, qui non adversarius Domini, sed præcursor ac prædicator fuit; qui Dominum non tantùm verbis prænuntiavit, sed & oculis ostendit; qui ipsum Christum per quem baptizantur ceteri, baptizavit*; sic baptizare non meruit, ut post eum non baptizarentur qui ab eo fuerant baptizati: & post avaros, fraudatores, rapaces, fœneratores, nemo quemquam in Ecclesia baptizandum putabit? Nonne cùm hæc invidiosè clamavero, respondetur mihi, Quid hoc indignum putas, quasi aut Johannes exhonoratus sit, aut avarus honoratus? Sed illius baptismum non oportuit iterari, de quo idem Johannes ait, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. Per quemlibet enim ministrum detur, illius est baptismus de quo dictum est, Hic est qui baptizat. Sed neque ipsius Johannis baptismus iteratus est, cùm ab eo baptizatos baptizari in Christo Paulus apostolus jussit. Quod enim ab amico sponsi non acceperant, hoc ab ipso sponso accipere debuerunt, de quo ille amicus dixerat, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto.

15. POTERAT enim, si voluisset, Dominus Jesus baptismi sui potestatem dare alicui vel aliquibus præcipuis servis suis, quos jam fecisset amicos suos, qualibus ait, Jam non vos dicam servos, sed amicos: ut quemadmodum per virgam florentem demonstratus est Aaron sacerdos, ita in ejus Ecclesia ubi plura & majora miracula facta sunt, per aliquod signum demonstrarentur excellentioris sanctitatis ministri & dispensatores mysteriorum, qui soli baptizare deberent. Sed si hoc fieret, quamvis eis à Domino adtributus, tamen ipsorum baptismus jam diceretur, sicut baptismus Johannis fuit. Ideo Paulus gratias agit Deo, quòd neminem ipsorum baptizaverat, qui tamquam obliti in cujus nomine baptizati essent, per hominum se nomina dividebant. Cùm enim tantum valet baptismus per hominem contemtibilem, quantum per Apostolum datus; ita nec illius, nec illius esse cognoscitur, sed Christi: quod in ipso Domino Johannes per illam columbæ speciem se didicisse testatur. Nam secundùm quid aliud dixerit, Et ego nesciebam eum; non planè video. Si enim eum omnino nesciret, non venienti ad baptismum suum diceret, Ego à te debeo baptizari. Quid ergo est quod ait, Quoniam "vidi Spiritum velut columbam descendentem de "cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam "eum: sed qui me misit baptizare in aqua, ipse mi"hi dixit, Super quem videris Spiritum descen"dentem de cælo, & manentem super eum, ipse "est qui baptizat in Spiritu-sancto. Columba utique super baptizatum descenderat. Adhuc autem venienti ut baptizaretur dixerat, Ego à te debeo baptizari. Jam ergo sciebat eum. Quid sibi itaque vult, Ego nesciebam eum, sed qui me misit baptizare in aqua, ipse mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem de cælo, & manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto: cùm hoc postea quàm baptizatus est, factum sit, nisi quia, secundùm aliquid eum sciebat, secundùm aliquid adhuc nesciebat? Sciebat videlicet sponsum Filium Dei, de cujus plenitudine omnes acciperent: sed quia ex ejus plenitudine ipse sic acceperat baptizandi potestatem, ut Johannis baptismus diceretur; nesciebat utrùm sic esset daturus & ceteris, an verò proprium baptismum sic habiturus, ut per quemlibet daretur, sive excellentioris gratiæ ministrum, sive inferioris, sive per centeni fructûs hominem, sive sexageni, sive triceni, sive per frumentum, sive per paleam; non nisi illius unius esse cognosceretur: & hoc per Spiritum didicit, velut columbam descendentem & manentem super eum.

16. ITAQUE invenimus dictum ab Apostolis, & gloriam meam, quamvis utique in Domino; & ministerium meum, & prudentiam meam, & Evangelium meum, quamvis utique à Domino impertitum atque donatum: baptismus autem meus, nemo dixit eorum omnino. Neque enim omnium æqualis est gloria, nec ministrant omnes æqualiter, nec æquali prudentiâ sunt omnes præditi, & in evangelizando alius alio melius operatur, & ideo dici potest alius alio doctior [a] in ipsa doctrina salutari: alius autem alio magis minúsve baptizatus dici non potest, sive ab inferiore, sive à majore baptizetur. Proinde cùm manifesta sint opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia; si mirabiliter dicitur, Post Johannem baptizati sunt homines, & post hæreticos non baptizantur: cur non mirabiliter dicitur, Post Johannem baptizati sunt homines, & post invidos non baptizantur: cùm ex parte diaboli esse invidos ipse Cyprianus in epistola de zelo & livore testetur, & in Ecclesia Christi fuisse invidos Christi annuntiatores ipsis apostolicis temporibus ipse * Cyprianus ex apostolo Paulo, sicut jam docuimus, manifestet?

CAPUT XIV. — 1. Thess. 2. 20. — Rom. 11. 13. — Ephes. 3. 4. — 1. Tim. 2. 8. — Gal. 5. 19. — * Epist. 73 ad Iubai.

17. QUIA ergo Johannis baptismus non erat idem qui baptismus Christi, satis arbitror esse declaratum: & propterea nihil documenti ex illo afferri potest, cur propterea post hæreticos baptizandum sit, quia baptizatum est post Johannem: cùm Johannes hæreticus non fuerit, & potuerit habere baptismum, quamvis à Christo concessum, non tamen Christi proprium, cùm Christi habuerit caritatem; & possit hæreticus habere baptismum Christi & perversitatem diaboli, sicut intus alius potest habere baptismum Christi & invidiam diaboli.

CAPUT XV.

18. At enim multo magis post hæreticum baptizandum est; quia Johannes hæreticus non erat, & tamen post eum baptizatum est? Sic, dicit aliquis, multo magis post ebriosum baptizandum est, quia Johannes sobrius erat, & tamen post eum baptizatum est: & quid respondeamus ei, non habebimus, nisi baptizatis à Johanne baptismum Christi non habentibus esse traditum; in quibus autem est baptismus Christi, quibuslibet eorum perversitatibus nullo modo fieri, ut non sit in eis baptismus Christi.

Objectio. — Responsio.

19. Non itaque idcirco *hæreticus jus baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit*; sed quia non

Ex epist. 73 ad Iubai.

[a] MSS. *& ipsâ doctrinâ salutari*: plures, *spirituali*.

suo baptismo baptizavit: & si jus baptizandi non habuit, tamen Christi est quod dedit, & ille Christi est qui accepit. Multa enim contra jus dantur, nec tamen ideo vel nulla vel non data dicuntur. Neque enim & ille qui sæculo verbis solis & non factis renuntiat, jure accipit baptismum; & tamen accipit. Nam tales in Ecclesia & Cyprianus suis temporibus fuisse commemorat, & nos experimur, & gemimus.

Cyprian. in epist. 73. ad Iubaianũ.

20. Mirum autem est, quomodo dicatur *separari* [a] *à se & dividi omnino non posse, baptismum & Ecclesiam.* Si enim baptisma in baptizato inseparabiliter manet, quomodo baptizatus separari ab Ecclesia potest, & baptismus non potest? In baptizato autem inseparabiliter baptisma permanere manifestum est; quia in quodlibet profundum malorum & in quamlibet horribilem voraginem peccatorum irruat baptizatus, usque ad apostaticam ruinam, non caret baptismo: & ideo per pœnitentiam redeunti non redditur, quia eo non potuisse carere judicatur. Baptizatum autem posse separari ab Ecclesia quis dubitaverit? Inde quippe omnes hæreses exierunt, quæ vocabulo Christiano decipiunt. *Caput XVI.* * Quamobrem quia manifestum est in baptizato esse baptismum, cùm baptizatus ab Ecclesia separatur, baptismus qui in illo est, cum illo utique separatur. Et ideo non omnes qui tenent baptismum, tenent Ecclesiam; sicut non omnes qui tenent Ecclesiam, tenent & vitam æternam. Aut si Ecclesiam tenere non dicimus, nisi eos qui divina mandata custodiunt; multos jam esse concedimus baptismum tenentes, & Ecclesiam non tenentes.

Cypr. ibid.

21. Quamobrem non *præoccupat hæreticus baptismum*: cùm eum ab Ecclesia sumserit. Nec potuit amittere cùm recederet, quem jam non habere Ecclesiam dicimus, & tamen habere baptismum concedimus. Nec *primatum quisquam sibi derogat, & hæretico tribuit*: quia eum dicit secum abstulisse, quod non legitimè daret, sed tamen legitimum daret; nec jam legitimè haberet, sed legitimum haberet. Primatus autem non est nisi in sancta conversatione & vita bona, quò pertinent omnes, ex quibus tamquam membris constat illa sponsa non habens maculam neque rugam, & illa columba inter multorum corvorum improbitatem gemens: nisi fortè, cùm Esaü propter lenticulæ concupiscentiam primatum perdiderit, tenere primatum arbitrandi sunt fraudatores, raptores, fœneratores, invidi, ebriosi, & ceteri hujusmodi, quales in Ecclesia sui temporis etiam per litteras Cyprianus ingemuit. Quapropter aut quod est tenere Ecclesiam, non hoc est in divinis tenere primatum; aut si omnis qui tenet Ecclesiam etiam primatum tenet, omnes illi iniqui Ecclesiam non tenent, qui tamen intus videntur & baptismum dare, & habere à nullo nostrûm negantur. Nam eos primatum in divinis habere quis dicat, nisi qui nihil divinum sapit?

Ephes. 5. 27. — Gen. 25. 33.

Caput XVII.

22. Sed jam ad illa eloquia pacifica Cypriani, hoc est ad Epistolæ finem omnibus consideratis pertractatisque perventum est, quæ me legentem & sæpè repetentem non satiant: tanta ex eis jocunditas fraterni amoris exhalat, tanta dulcedo caritatis exuberat. *Hæc tibi*, inquit, *breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coëpiscopis nostris non contendimus, cum quibus concordiam & Dominicam pacem tenemus; maximè cùm & Apostolus dicat, Si quis autem* [b] *putaverit contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Servatur à nobis patienter & leniter caritas animi, honor collegii, vinculum fidei, concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum de bono patientiæ, quantum valuit nostra mediocritas, permittente Domino & inspirante conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus.*

1. Cor. 11. 16.

Cypriani encomium.

23. In his verbis multa consideranda sunt, quibus in hoc viro qui dilexit decorem domûs Domini & locum tabernaculi habitationis ejus, Christianæ caritatis fulgor elucet. Primò quia id quod sensit non tacuit: deinde quia tam mansuetè & pacificè protulit, quia cum his qui aliud sentiebant ecclesiasticam pacem tenuit, quia in unitatis vinculo tantam salubritatem esse intellexit, quia eam tantum dilexit, & sobriè custodivit, quia vidit & sensit etiam diversa sentientes posse salva caritate sentire: neque enim cum malis tenere se diceret divinam concordiam & Dominicam pacem: bonus quippe habere erga malos pacem potest; tenere autem cum eis pacem non potest, quam ipsi non tenent: postremò quia nemini præscribens neque præjudicans, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem, etiam nobis qualibuscumque locum dedit, pacificè secum ista tractandi. Præsens est enim, non solùm per litteras suas, sed etiam per ipsam quæ in illo maximè viguit, & mori numquam potuit, caritatem. Huic ergo inhærere & conglutinari desiderans, si non impediar inconvenientiâ peccatorum meorum, orationibus ejus adjutus, discam si potero per litteras ejus quanta pace per eum Ecclesiam suam Dominus, & quanto solatio gubernaverit; & per ejus sermonis affectum visceribus humilitatis indutus, si quid verius sentio cum orbe terrarum, non ei præponam cor meum, nec in eo ipso quòd aliter sentiens non tamen diremtus est ab orbe terrarum. Maius quippe in eo robur virtutis eminuit, cùm ista quæstio nondum discussa nutaret, quòd aliter sentiens quàm multi collegæ, tantam moderationem obtinuit, ut Ecclesiæ Dei sanctam societatem nulla schismatis labe truncaret, quàm si omnia non solùm veraciter, sed etiam pariter sine ista virtute sentiret. Neque enim ei placeo, si ejus ingenium facultatemque sermonis & doctrinæ ubertatem sancto concilio cunctarum gentium, cui profectò interfuit per spiritûs unitatem, præponere affectem: præsertim jam in tali veritatis luce posito, ubi certissimè cernit, quod hîc pacatissimè requirebat. Ex illa enim ubertate hæc nostra quæ videntur eloquia, tamquam infantilia rudimenta deridet: ibi videt qua regulâ pietatis hîc egerit, ut nihil esset ei in Ecclesia carius unitate: ibi etiam ineffabili delectatione contuetur quàm provida & misericordissima dispensatione [c] Dominus

Optat Cypriani orationibus adjuvari.

[a] In editione Lov. omissum est, *à se*: quod hîc in ceteris libris reperitur & apud Cyprianum.
[b] Sic Am. Er. & MSS. At Lov. *putatur.*
[c] Sic MSS. At editi, *Deus infirma mundi elegit, ut tumores nostros curaret, infirma mundi elegit, ut confunderet &c.*

ut tumores noſtros curaret, ſtulta mundi elegit ut confunderet ſapientes, atque in ordinibus membrorum Eccleſiæ ſuæ tam ſalubriter omnia collocaret, ne de ingenio vel litteris ſuis, quas adhuc ignorarent cujus munere haberent, electos ſe ad adjutorium Evangelicum homines dicerent, atque inde peſtiferâ inflarentur ſuperbiâ. O quàm gaudet Cyprianus! quanto ſereniùs in illa luce contuetur, pro quanta ſalute humani generis factum ſit, ut inveniatur aliquid quod meritò reprehendatur, quamvis in Chriſtianis & piis litteris oratorum, & non inveniatur in litteris piſcatorum? De hoc ego gaudio ſanctæ illius animæ omnino ſecurus, neque ullo modo meas litteras ab omni errato liberas audeo vel putare vel dicere; neque illius huic ſententiæ, in qua ei viſum eſt aliter ſuſcipiendos ab hæreticis venientes, quàm vel in præteritum ſuſcipiebantur, ſicut ipſe teſtatur, vel nunc ſuſcipiuntur, ſicut totius orbis Chriſtiani plenario concilio rationabilis conſuetudo firmata eſt, meam præpono ſententiam, ſed Eccleſiæ ſanctæ catholicæ, quam ſic ille dilexit & diligit, in qua tam uberem cum tolerantia fructum adtulit; cujus univerſitas ipſe non fuit, ſed in ejus univerſitate permanſit; cujus radicem numquam deſeruit, ſed in cujus radice fecundus ut eſſet, fecundior ab agricola cæleſti purgatus eſt; pro cujus pace ac ſalute, ne ſimul cum zizaniis eradicaretur & triticum, tanta mala hominum ſecum in unitate conſtitutorum & veritatis libertate redarguit, & caritatis virtute ſuſtinuit.

24. Unde nos idem ipſe copioſiſſimè admonet, multos in delictis ſuis & peccatis mortuos, quamvis ad Chriſti ſocietatem & ad illius columbæ unicæ innocentis & ſimplicis membra non pertinentes, (quæ ſi ſola baptizaret, illi utique non baptizarent,) ſpecie tamen intus videri & baptizari & baptizare. Et in eis quamvis mortuis, illius tamen baptiſmum vivere, qui non moritur, & mors illi non ultrà dominabitur. Cùm ergo & intus ſint mortui, neque latentes, (nam non de illis tanta diceret Cyprianus,) qui vel non pertineant ad illam vivam columbam, vel nondum pertineant; & foris ſint mortui, qui manifeſtiùs ad eam vel non pertineant, vel nondum pertineant; verumque ſit *non poſſe ab eo vivificari alterum, qui ipſe non vivit*: manifeſtum eſt eos qui intus à talibus baptizantur, ſi vera converſione cordis accedunt, ab eo vivificari cujus eſt baptiſmus. Si autem ſæculo verbis & non factis renuntiant, quales Cyprianus & intus eſſe teſtatur; nec ipſos vivificari niſi convertantur, & tamen verum habere baptiſmum, etiam ſi non convertantur. Unde etiam exteriores mortuos, quamvis *neque vivant, neque vivificent*, habere tamen baptiſmum vivum, qui eis tunc proſit ad vitam, ſi convertantur ad pacem, ſimiliter manifeſtum eſt.

25. Quapropter qui tunc ab hæreſibus venientes in eodem Chriſti baptiſmo quem foris acceperant ſuſcipiebant, & dicebant *ſe veterem conſuetudinem ſequi*, ſicut etiam nunc ſuſcipit Eccleſia: fruſtra contra eos dicebatur *apud veteres * hæreſes & ſchiſmata prima adhuc fuiſſe initia, ut hi illic eſſent qui de Eccleſia recedebant, & hìc baptizati priùs fuerant, quos tunc ad Eccleſiam revertentes & pœnitentiam agentes, neceſſe non erat baptizari.* Statim enim ut unaquæque hæreſis exſiſtebat, & à congregatione catholicæ communionis exibat, non dico alio die, ſed & ipſo die poterat irruentes in ſe aliquos baptizare. Et ideo ſi vetus hæc erat conſuetudo, ut ſic ſuſciperentur, (quod nec ipſi qui contrà diſſerebant negare potuerunt,) nulli pauló adtentiùs advertenti poteſt eſſe dubium, etiam eos ſic eſſe ſuſceptos, qui foris in hæreſibus baptizati ſunt.

26. Illud autem quid habeat rationis non video, ut *nondum* dicatur *ovis errans*, cui quærenti ſalutem Chriſtianam, in hæreticorum incidere errorem, & apud eos contingit baptizari; & ovis jam facta dicatur in ipſa intus Catholica, qui ſæculo verbis ſolis & non factis renuntiavit, & in ea cordis falſitate baptiſmum accepit. Aut ſi & talis non fit ovis, niſi cùm ſe ad Deum veraci corde converterit: ſicut iſte non quando fit ovis baptizatur, ſi jam baptizatus erat, ſed ovis nondum erat; ſic & ille qui venit ab hæreticis ut ovis fiat, non tunc baptizandus eſt, ſi apud eos jam eodem baptiſmo baptizatus erat, quamvis adhuc ovis non erat. Quapropter cùm omnes etiam intus mali, avari, invidi, ebrioſi, & contra diſciplinam Chriſtianam viventes, meritò dici poſſint & mendaces & tenebroſi & mortui & antichriſti, numquid tamen propterea non baptizant, quia *nihil poteſt eſſe commune mendacio & veritati, tenebris & luci, morti & immortalitati, antichriſto & Chriſto?*

27. Non itaque *de ſola conſuetudine, ſed* etiam *de veritatis ratione præſumit*, qui nullorum hominum perverſitate perverſum fieri dicit Dei ſacramentum, quod etiam in perverſis eſſe declaratur. Certè Johannes apoſtolus apertiſſimè dicit, Qui odit fratrem ſuum, in tenebris eſt uſque adhuc: & iterum, Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Cur ergo intus tales baptizant, quos in malevola invidia fuiſſe * Cyprianus ipſe commemorat? * Quomodo aquam mundat & ſanctificat homicida? Quomodo benedicunt oleum tenebræ? Si autem Deus adeſt ſacramentis & verbis ſuis, per qualeſlibet adminiſtrentur, & ſacramenta Dei ubique recta ſunt, & mali homines quibus nihil proſunt, ubique perverſi ſunt.

1. *Iohan.* 2. 9.
1. *Iohan.* 3. 15.
* *Epiſt. ad Iubaianum.*
* Caput XX.

28. Illud autem quale eſt, ut ideo putetur *hæreticus non habere baptiſmum, quia non habet Eccleſiam?* Et utique *cùm baptizatur, etiam de ſancta Eccleſia interrogatur.* Quaſi verò ille qui non factis intus, ſed verbis ſæculo renuntiat, non * hoc in baptiſmo interrogetur. Sicut ergo hujus falſa reſponſio non efficit ut baptiſmus non ſit quem percipit; ſic & illius de Eccleſia ſancta falſa reſponſio non efficit ut baptiſmus non ſit quem percipit: & ſicut ille ſi poſtea, quod fallaciter reſponderat, veraciter impleat, non ei baptiſmus repetitur, ſed vita corrigitur; ſic & ille ſi poſtea veniat ad Eccleſiam, de qua interrogatus falſum reſponderat, quia eam ſe habere dum non haberet putabat, ipſa quam non habebat ei datur, non quod acceperat iteratur. Cur autem ad verba quæ procedunt ex ore homicidæ poſſit tamen Deus *oleum ſanctificare*, & *in altari quod hæretici poſuerunt non poſſit*, neſcio: niſi fortè quem cor hominis fallaciter converſum intus non impedit, * lignum fallaciter poſitum impedit foris, quo minùs ſacramentis ſuis adeſſe dignetur, nullis hominum falſitatibus impeditus? Si ergo ad hoc valet quod dictum eſt in Evangelio, *Deus*

Tribus proximis capitibus reſpondet Cypriani epiſtolæ 70. ſcriptæ ex Carthag. concilio ad Saturninum Maximum &c.
* Baptizandus interrogatur an ſæculo renuntiet.
* Altare ligneum.
Iohan. 9. 31.

peccatorem non audit, ut per peccatorem sacramenta non celebrentur: quomodo exaudit homicidam deprecantem, vel super aquam baptismi, vel super oleum, vel super Eucharistiam, vel super capita eorum quibus manus imponitur? Quæ omnia tamen & fiunt & valent etiam per homicidas, id est per eos qui oderunt fratres, etiam in ipsa intus Ecclesia. Cùm *dare nemo possit quod non habet*: quomodo dat homicida Spiritum-sanctum? Et tamen ipse intus etiam baptizat. Deus ergo dat etiam ipso baptizante Spiritum-sanctum.

[Caput XXI.]

29. Quod verò ait, *Baptizandus & innovandus est qui ad Ecclesiam venit, ut intus per sanctos sanctificetur*; quid faciet, si & intus in non sanctos incurrerit? An fortè sanctus est homicida? Et si propterea baptizatur in Ecclesia, ut *etiam hoc ipsum deponat, quod homo ad Deum veniens dum sacerdotem quærit, in sacrilegum fraude erroris incurrit*; ubi postea depositurus est, si fortè in ipsa intus Ecclesia dum hominem Dei quærit, in homicidam fraude erroris incurrit? Si *non potest in homine aliquid inane esse, & aliquid prævalere*; quare potest in homicida sacramentum sanctum esse, & cor sanctum non esse? Si *quisquis Spiritum-sanctum dare non potest, nec baptizare potest*; cur intus baptizat homicida? Aut quomodo Spiritum-sanctum habet homicida, cùm omnis qui Spiritum-sanctum habet, illuminatus sit; qui autem odit fratrem, in tenebris sit usque adhuc? Si *quia unus est baptismus & unus spiritus*, ideo non possunt habere unum baptisma qui non habent unum spiritum; cur intus innocens & homicida baptismum unum habent, & eumdem spiritum non habent? Ita ergo potest hæreticus & catholicus baptisma unum habere, & unam Ecclesiam non habere, sicut possunt in Catholica innocens & homicida unum habere baptisma, & unum spiritum non habere: quia sicut unum est baptisma, sic unus est spiritus & una Ecclesia. Ita fit ut hoc in quoque agnoscendum sit quod habet, hoc ei dandum quod non habet. Si *nihil potest ratum & firmum esse apud Dominum quod illi faciunt, quos Dominus hostes & adversarios suos esse dicit*; cur firmus est baptismus quem tradunt homicidæ? An hostes & adversarios Domini non dicimus homicidas? Qui autem odit fratrem suum, homicida est. [1. Johan. 3. 15.] Quomodo ergo baptizabant, qui oderant Paulum servum Christi Jesu, ac per hoc oderant & Jesum, quia & Saulo ipse dixit, Quid me persequeris? [Act. 9. 4.] quando ejus servos persequebatur: & in fine ipse dicturus est, Cùm uni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis. [Matth. 25. 45.] Quamobrem omnes qui ex nobis exeunt, non sunt ex nobis; sed non omnes qui nobiscum sunt, ex nobis sunt: sicut area cùm trituratur, quidquid inde volat, non est triticum; sed non quidquid ibi est, triticum est. Ideoque & Johannes, Ex nobis, inquit, exierunt, sed non erant ex nobis. [1. Johan. 2. 19.] Si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Quapropter sacramentum gratiæ dat Deus etiam per malos; ipsam verò gratiam non nisi per se ipsum vel per sanctos suos. Et ideo remissionem peccatorum vel per se ipsum facit, vel per illius columbæ membra, quibus ait, Si cui dimiseritis, dimittentur; si cui tenueritis, tenebuntur. [Johan. 20. 23.] Baptismum verò, quod est sacramentum remissionis peccatorum, quia nulli dubium est habere etiam homicidas posse, qui in tenebris sunt usque adhuc, quia de cordibus eorum fraternum odium non exclusum est: sive nulla eis peccata dimissa sint, si non in melius mutato corde baptizati sunt, sive continuò dimissa redierint: & per se ipsum, quia Dei est, sanctum esse cognoscimus, & sive tradatur sive accipiatur à talibus, nulla eorum perversitate violari, sive intus, sive foris.

[Caput XXII.]

30. Proinde consentimus Cypriano, *hæreticos remissionem dare non posse*, baptismum autem dare posse, quod quidem illis & dantibus & accipientibus valeat ad perniciem, tamquam tanto munere Dei malè utentibus: sicut etiam maligni & invidi, quos & intus esse ipse testatur, remissionem peccatorum dare non possunt, cùm eos baptismum dare posse omnes fateamur. Si enim de his qui in nos peccaverint, dictum est, Si non dimiseritis peccata hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra: [Matth. 16. 15.] quanto magis fieri non potest, ut eis peccata dimittantur, qui fratres à quibus diliguntur oderunt, & in ipso odio baptizantur; quibus tamen postea correctis non rursus baptismus datur, sed ipsa venia quam tunc accipere non meruerunt, in vera conversione præstatur. Ideoque etiam illa quæ ad Quintum scribit Cyprianus, & illa quæ cum collegis suis Liberali, Caldonio, Junio, & ceteris, ad Saturninum, Maximum, & alios, bene considerata nullo modo proferenda sunt adversùs totius Ecclesiæ catholicæ consensionem, cujus se illi membra esse gaudebant, & unde se neque ipsi præciderunt, neque diversa sentientes præcidi passi sunt; donec aliquando in Domini voluntate per plenarium concilium, licèt post multos annos, quid esset rectius eluceret, non aliqua novitate instituta, sed antiquitate roborata.

[Caput XXIII. Refellit epistolam ad Pompeium.]

31. Ad Pompeium etiam scribit Cyprianus de hac eadem re, ubi apertè indicat Stephanum, quem Romanæ ecclesiæ episcopum tunc fuisse didicimus, non solùm sibi ad ista non consensisse, verùm etiam contrâ scripsisse atque præcepisse. Qui utique Stephanus non propterea *communicavit hæreticis*, quia baptisma Christi quod in eorum perversitate integrum mansisse cognovit, improbare non ausus est. Nam si non habent baptismum qui de Deo prava sentiunt, hoc posse & intus accidere, jam satis, ut arbitror, disputatum est. *Apostoli autem nihil* quidem *exinde præceperunt*: sed consuetudo illa quæ opponebatur Cypriano, ab eorum traditione exordium sumsisse credenda est: [Traditiones Apostolicæ non scriptæ.] sicut sunt multa quæ universa tenet Ecclesia, & ob hoc [a] ab Apostolis præcepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur.

32. At enim scriptum est de hæreticis, *quòd à semetipsis damnati sunt*. [Tit. 3. 11.] Quid ergo, & illi non à semetipsis damnati sunt, quibus dictum est, In quo enim alterum judicas, temetipsum condemnas? [Rom. 2. 1.] His autem dicit Apostolus, Qui prædicas non furandum, furaris, &c. Et tales profectò erant illi, qui cùm essent episcopi & cum ipso Cypriano in unitate catholica constituti, fundos insidiosis fraudibus rapiebant, prædicantes utique populis Apostoli verba dicentis, Neque rapaces regnum Dei possidebunt. [1. Cor. 6. 10.]

[a] Tres tantùm MSS. *& ob hoc Apostolis præcepta.*

33. Quapropter ipſius etiam epiſtolæ quæ ad Pompeium ſcripta eſt, ceteras ſententias ex eiſdem regulis breviter percurrere non morabor. *Contra mandatum Dei eſſe, quòd venientes ab hæreticis, ſi jam illic baptiſmum Chriſti acceperunt, non baptizantur*, qua ſcripturarum auctoritate ſanctarum oſtenditur? Sed planè oſtenditur, multos pſeudochriſtianos, quamvis non habeant eamdem caritatem cum ſanctis, ſine qua nihil proſunt quæcumque ſancta habere potuerint, baptiſmum tamen communem habere cum ſanctis: quod jam ſatis atque uberrimè demonſtratum eſt. *Eccleſiam & ſpiritum & baptiſma*, dicit, *ab invicem non poſſe ſeparari, & ideo qui ab Eccleſia ſeparati ſunt & à Spiritu-ſancto, etiam à baptiſmo* vult *intelligi ſeparatos*. Quòd ſi ita eſt, cùm quiſque in Eccleſia catholica baptiſmum acceperit, tamdiu in eo manet, quamdiu in Eccleſia & ipſe manet: ſi autem inde diſceſſerit, diſcedit à baptiſmo; quod non ita eſt. Nam ideo redeunti non redditur, quia cùm diſcederet, non amiſit. Quemadmodum autem Spiritum-ſanctum ſicut habent filii dilecti, non habent filii maligni, & tamen baptiſmum habent: ſic & Eccleſiam ſicut habent catholici, non habent hæretici, & tamen baptiſmum habent. Nam Spiritus-ſanctus diſciplinæ fugiet fictum, nec tamen eum fugiet baptiſmus. Itaque ſicut poteſt baptiſma eſſe & unde ſe aufert Spiritus-ſanctus; ita poteſt eſſe baptiſma ubi non eſt Eccleſia. *Manûs autem impoſitio, ſi non adhiberetur ab hæreſi venienti*, tamquam extra omnem culpam eſſe judicaretur: propter caritatis autem copulationem, quod eſt maximum donum Spiritus-ſancti, ſine quo non valent ad ſalutem quæcumque alia ſancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.

34. Jam *de templo Dei*, & quomodo accipiendum ſit, *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, ſatis diſſeruiſſe me memini. Neque enim avari templum Dei ſunt, cùm ſcriptum ſit, Quæ ſocietas templo Dei cum idolis? Et avaritiam idololatriam eſſe, teſtimonium Pauli Cyprianus aſſumſerit. Induunt autem homines Chriſtum, aliquando uſque ad ſacramenti perceptionem, aliquando & uſque ad vitæ ſanctificationem: atque illud primum & bonis & malis poteſt eſſe commune, hoc autem alterum proprium eſt bonorum & piorum. Quapropter ſi *baptiſma eſſe ſine Spiritu non poteſt*, habent & Spiritum hæretici; ſed ad perniciem, non ad ſalutem, ſicut habuit Saül. Nam per nomen Chriſti in Spiritu-ſancto ejiciuntur dæmonia, quod & ille poterat qui erat extra Eccleſiam, de quo diſcipuli Domino ſuggeſſerunt. Sicut habent avari, qui tamen non ſunt templum Dei: quoniam quæ ſocietas templo Dei cum idolis? Si autem non habent avari Spiritum Dei, & tamen habent baptiſma; poteſt eſſe ſine Spiritu baptiſma.

35. Si propterea *filios Deo generare non poteſt hæreſis per Chriſtum, quia Chriſti ſponſa non eſt*: nec turba illa malorum intus conſtitutorum poteſt, quia & ipſa Chriſti ſponſa non eſt. Deſignatur enim Chriſti ſponſa ſine macula & ruga. Ergo aut non omnes baptizati filii ſunt Dei, aut poteſt & non ſponſa generare filios Dei. Sicut autem quæritur, *utrùm ſpiritaliter natus ſit, qui baptiſmum Chriſti apud hæreticos accepit*: ita quæri poteſt, utrùm ſpiritaliter natus ſit, qui baptiſmum Chriſti non ad Deum veraci corde converſus in Catholica accepit; nec tamen ideo baptiſmum non accepit.

CAPUT XXV.

36. Jam illa quæ in Stephanum irritatus effudit, retractare nolo; quia & non opus eſt. Eadem quippe ipſa dicuntur, quæ jam ſatis diſcuſſa ſunt; & ea præterire melius eſt, quæ periculum pernicioſæ diſſenſionis habuerunt. Stephanus autem etiam abſtinendos putaverat, qui de ſuſcipiendis hæreticis priſcam conſuetudinem convellere conarentur: iſte autem quæſtionis ipſius difficultate permotus, & ſanctis caritatis viſceribus largiſſimè præditus, in unitate cum eis manendum qui diverſa ſentirent. Ita quamvis commotiùs, ſed tamen fraternè indignaretur, vicit tamen pax Chriſti in cordibus eorum, ut in tali diſceptatione nullum inter eos malum ſchiſmatis oriretur. Non autem *hinc uberiùs excreverunt hæreſes & ſchiſmata*: quia id quod in eis Chriſti eſt, approbatur; quod autem ipſorum eſt, improbatur. Magis enim qui hanc legem rebaptizandi tenuerunt, in plura fruſta conciſi ſunt.

CAPUT XXVI. 2. Tim. 2. 24.

37. Jam verò cùm dicit *Epiſcopum docibilem eſſe debere*; & adjungit, *Docibilis autem ille eſt, qui eſt ad diſcendum patientiâ lenis & mitis: oportet enim epiſcopum non tantùm docere, ſed & diſcere; quia & ille meliùs docet, qui quotidie creſcit & proficit diſcendo meliora.* His utique verbis ſatis indicat vir ſanctus & pia caritate præditus, non eſſe metuendum ſic ejus epiſtolas legere, ut ſi quid poſtea pluribus & diuturnioribus inquiſitionibus compertum Eccleſia confirmaverit, non ambigamus: quia ſicut multa erant quæ doctus Cyprianus doceret, ſic erat & aliquid quod Cyprianus docibilis diſceret. Quod autem nos admonet, *ut ad fontem recurramus, id eſt, ad Apoſtolicam traditionem, & inde canalem in noſtra tempora dirigamus*, optimum eſt, & ſine dubitatione faciendum. *Traditum eſt ergo nobis*, ſicut ipſe commemorat, ab Apoſtolis, *quòd ſit unus Deus, & Chriſtus unus, & una ſpes, & fides una, & una Eccleſia, & baptiſma unum.* Cùm ergo ipſis Apoſtolorum temporibus inveniamus fuiſſe quoſdam, quibus una ſpes non erat, & unum baptiſma erat; ex ipſo fonte ita in nos ducitur veritas, ut appareat nobis ſic fieri poſſe, ut cùm ſit una Eccleſia, ſicut ſpes una, & baptiſma unum, habeant tamen unum baptiſma qui non habent unam Eccleſiam: ſicut illis etiam temporibus fieri potuit, ut baptiſma unum haberent, qui unam ſpem non haberent. Quomodo enim habebant unam ſpem cum ſanctis & juſtis illi qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur, dicentes quòd non eſſet reſurrectio mortuorum? Et tamen in ipſis erant, quibus idem Apoſtolus dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus eſt, aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Ad eos enim apertiſſimè ſcribit, dicens, Quomodo quidam in vobis dicunt, quia reſurrectio mortuorum non eſt?

Certiſſima regula veritatis explorandæ, Apoſtolica traditio.

Epheſ. 4. 4.

1. Cor. 15. 32. Iſai 22. 13.

1. Cor. 1. 13.

1. Cor. 15. 12.

CAPUT XXVII. Cant. 4. 12.

38. Et quòd in Cantico Canticorum Eccleſia ſic deſcribitur, *Hortus concluſus, ſoror mea ſponſa, fons ſignatus, puteus aquæ vivæ, paradiſus cum fructu pomorum*: hoc intelligere non audeo niſi in ſanctis & juſtis, non in avaris & fraudatoribus, & raptoribus, & fœneratoribus, & ebrioſis, & invidis, quos tamen cum juſtis baptiſmum habuiſſe communem, cum quibus commu-

nem non habebant utique caritatem, ex ipsius A Cypriani litteris, sicut sæpè commemoravi, uberiùs discimus, & docemus. Nam dicat mihi aliquis, *quomodo irrepserint in hortum conclusum & fontem signatum*, quos sæculo verbis solis & non factis renuntiasse Cyprianus, & tamen intus fuisse testatur? Si enim & ipsi ibi sunt, & ipsi sponsa Christi sunt; itane verò talis est illa sine macula & ruga, & illa speciosa columba tali membrorum parte turpatur? An istæ sunt spinæ, in quarum medio est illa sicut lilium, quod in eodem cantico dicitur? In quantum ergo lilium, in tantum & hortus conclusus & fons signatus: in illis videlicet justis, qui in occulto Judæi sunt circumcisione cordis, (Omnis enim pulcritudo filiæ regis intrinsecùs,) in quibus est numerus certus sanctorum prædestinatus ante mundi constitutionem. Illa verò multitudo spinarum, sive occultis, sive apertis separationibus, forinsecus adjacet super numerum. Annuntiavi, inquit, & locutus sum, multiplicati sunt super C numerum. Numerus ergo ille justorum, qui secundùm propositum vocati sunt, de quibus dictum est, Novit Dominus qui sunt ejus: ipse est hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Ex hoc numero quidam spiritaliter vivunt, & supereminentem viam caritatis ingrediuntur; & cùm præoccupatum hominem in aliquo delicto instruunt in spiritu lenitatis, intendunt ne & ipsi tententur; & cùm fortè & ipsi præoccupantur, reprimitur D in eis aliquantulùm, non autem exstinguitur caritatis affectus, rursusque insurgens & inardescens pristino cursui restituitur. Norunt enim dicere, Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis. Cùm autem aliquid aliter sapiunt, id quoque illis in caritatis flagrantia permanentibus, nec rumpentibus vinculum pacis, Deus revelabit. Quidam verò adhuc carnales & animales provectus suos instanter exercent, & ut cibo spiritalium fiant idonei, sanctorum myste- E riorum lacte nutriuntur; ea quæ in pravis moribus populari etiam judicio manifesta sunt, in Dei timore devitant; & ut minùs minúsque rebus terrenis & temporalibus delectentur, vigilantissimè satagunt; regulam fidei diligenter inquisitam firmissimè tenent, & si quid ab ea deviant, citò auctoritate catholica corriguntur; quamvis in ejus verbis pro sensu carnali, variis adhuc phantasmatum concursibus fluctuent. Sunt etiam quidam ex eo numero qui adhuc nequiter F vivant, aut etiam in hæresibus vel in gentilium superstitionibus jaceant: & tamen etiam illic novit Dominus qui sunt ejus. Namque in illa ineffabili præscientia Dei, multi qui foris videntur, intus sunt; & multi, qui intus videntur, foris sunt. Ex illis ergo omnibus, qui, ut ita dicam, intrinsecùs & in occulto intus sunt, constat ille hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Horum munera concessa divinitus, partim sunt propria, sicut in hoc tempore infatigabilis caritas, & in futuro sæculo vita æterna; partim verò cum malis perversisque communia, sicut omnia cetera, in quibus sunt & sacrosancta mysteria.

Ephes. 5. 25. 2. Retr. 18. — Cant. 2. 2. — Ibid. 4. 12. — Rom. 2. 29. — Psal. 44. 14. — Psal. 39. 6. — Rom. 8. 28. 2. Tim. 2. 19. — Psal. 118. 28.

CAPUT XXVIII. Qualiter per arcam Noë ecclesia figuretur. Gen. 7. 1. 1. Pet. 3. 20.

39. Hinc itaque jam facilior & expeditior nobis arcæ illius, cujus Noë fabricator & gubernator fuit, consideratio proponitur. *Ait enim Petrus, In arca Noë pauci, id est, octo animæ hominum salvæ factæ sunt per aquam, quod & vos* B *simili formâ baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio.* Quapropter [a] si apparent hominibus in unitate catholica baptizati, qui sæculo verbis solis & non factis renuntiant; quomodo pertinent ad hujus arcæ mysterium, in quibus non est conscientiæ bonæ interrogatio? Aut quomodo salvi fiunt per aquam, qui sancto baptismate malè utentes, cùm videantur esse intus, usque in finem vitæ in flagitiosis & perditis moribus perseverant? Aut quo- C modo non sunt per aquam salvati, quos in præteritum cum eo baptismate, quod in hæresi acceperant, in Ecclesiam simpliciter admissos Cyprianus ipse commemorat? Eadem quippe arcæ unitas eos salvos fecit, in qua nemo nisi per aquam salvatus est. Ipse enim dicit, *Potens est Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi, in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.* (In epistola 73. ad Jubaianum.) Si non per aquam, quomodo in arca? Si non in arca, quomodo in Ec- D clesia? Si autem in Ecclesia, utique in arca: & si in arca, utique per aquam. Potest ergo fieri, ut & quidam foris baptizati, per Dei præscientiam veriùs intus baptizati deputentur; quia illic eis aqua incipit prodesse ad salutem; neque enim aliter dici possunt salvi facti in arca nisi per aquam: & rursus quidam, qui videbantur intus baptizati, per eamdem præscientiam Dei foris baptizati veriùs deputentur: malè quippe utentes baptismo, per aquam moriuntur; quod nulli tunc accidit, nisi qui præ- E ter arcam fuit. Certè manifestum est, id quod dicitur, in Ecclesia intus & foris, in corde, non in corpore cogitandum; quando quidem omnes, qui corde sunt intus, in arcæ unitate per eamdem aquam salvi fiunt, per quam omnes qui corde sunt foris, sive etiam corpore foris sint, sive non sint, tamquam unitatis adversarii moriuntur. Sicut ergo non alia, sed eadem aqua & in arca positos salvos fecit, & extra arcam positos interemit: sic non alio, sed eodem baptismo & boni F catholici salvi fiunt, & mali catholici vel hæretici pereunt. Quid autem beatissimus Cyprianus de Catholica sentiat, & quomodo ejus auctoritate penitus obterantur hæretici, quamquam multa dixerim, seorsum tamen, si Domino placuerit, aliquanto uberiùs atque manifestiùs dicere statui, cùm priùs de concilio ejus dixero quæ deberi à me puto, quod in Dei voluntate sequenti volumine aggrediar.

[a] Editio Am. *sicut apparet homines.* Sic etiam Er. sed infrà loco *baptizati*, habet Er. *baptizari.* At MSS. plerique, *sicut apparent hominibus. . . . . baptizati.*

LIBER

LIBER SEXTUS,

In quo Carthaginense Concilium de hæreticorum baptismate, curâ & auctoritate Cypriani celebratum, expenditur.

POTERAT jam fortasse sufficere, quòd A totiens repetitis rationibus, & multipliciter disputando versatis atque tractatis, adjunctis etiam divinarum scripturarum documentis, & ipsius Cypriani tot testimoniis suffragantibus, jam etiam corde tardiores, quantum existimo, intelligunt baptismum Christi nulla perversitate hominis, sive dantis, sive accipientis, posse violari. Nec ob aliud illis temporibus, quando ista quæstio contra [a] veterem consuetudinem disputationibus salva caritate atque unitate B altercantibus discutiebatur, visum est quibusdam etiam egregiis viris antistitibus Christi, inter quos præcipuè beatus Cyprianus eminebat, non esse posse apud hæreticos vel schismaticos baptismum Christi, nisi quia non distinguebatur sacramentum ab effectu, vel usu sacramenti. Et quia ejus effectus atque usus in liberatione à peccatis & cordis rectitudine apud hæreticos non inveniebatur, ipsum quoque sacramentum non illic esse putabatur. Sed convertentibus oculos C ad interioris paleæ multitudinem, cùm & hi qui in ipsa unitate perversi sunt & perditè vivunt, appareant remissionem peccatorum nec dare posse nec habere; quia non malignis, sed bonis filiis dictum est, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur: habere tamen, & dare, & accipere baptismi sacramentum, satis eluxit pastoribus Ecclesiæ catholicæ toto orbe diffusæ, per quos postea plenarii concilii auctoritate originalis consuetudo firmata est; etiam D ovem, quæ foris errabat, & Dominicum characterem à fallacibus deprædatoribus suis foris acceperat, venientem ad Christianæ unitatis salutem, ab errore corrigi, à captivitate liberari, à vulnere sanari, characterem tamen in ea Dominicum agnosci potiùs quàm improbari: quando quidem ipsum characterem multi & lupi & lupis infigunt, qui videntur quidem intus esse, verumtamen ad illam ovem, quæ etiam ex multis una est, non pertinere, morum suorum fructibus convincuntur, E in quibus in finem usque perdurant: quia secundùm præscientiam Dei, sicut multæ oves errant exteriùs, sic multi lupi insidiantur interiùs; inter quos tamen novit Dominus qui sunt ejus, qui non audiunt vocem nisi pastoris, etiam cùm clamat per similes Pharisæorum, de quibus dictum est, Quæ dicunt facite.

2. Sicut enim homo spiritalis habens finem præcepti, id est, caritatem de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, potest aliquid ex F corpore quod adhuc corrumpitur & aggravat animam, minùs liquidè cernere, & aliter sapere quod in eadem caritate permanenti Deus cùm voluerit revelabit: sic in homine carnali atque perverso potest aliquod bonum & utile reperiri, quod aliunde sit non ex ipso. Nam ut in palmite fructuoso invenitur aliquid quod purgandum sit, ut majorem fructum ferat; ita & in arundine sterili atque arida vel alligata solet uva pendere. Et ideo sicut stultum est fructiferi palmitis purgamenta diligere, commodè autem facit qui poma suavia ubicumque suspensa non respuit: ita quisquis ab unitate præcisus propterea rebaptizat, quia Cypriano visum est ab hæreticis venientes denuo baptizari oportere; laudanda in tanto viro aversatur, & emendanda sectatur, nec ea ipsa quæ sectatur assequitur. Ille enim dum zelo Dei graviter detestatur eos qui se ab unitate separaverunt, etiam ab ipso baptismo separatos esse arbitratus est: isti autem parum sceleris putantes, quòd ipsi à Christi unitate separati sunt, etiam baptismum ejus illic non esse, & secum exiisse contendunt. Tam ergo longè sunt à fecunditate Cypriani, ut nec purgamentis ejus æquentur.

CAPUT II.

3. ITEM quisquis non habens caritatem, & perditas vias morum ingrediens pessimorum, intus videtur esse cùm foris sit, & baptismum Christi nec in hæreticis repetit; nihil ejus adjuvat sterilitatem, quòd non fecundatur suo, sed fructu oneratur alieno. Fieri autem potest, ut aliquis vigeat in radice caritatis, & in quo Cyprianus aliter sapuit rectissimè sapiat, & tamen in Cypriano quàm in isto plura fecunda sint, & in isto quàm in Cypriano plura purganda sint. Non solùm itaque malos catholicos nullo modo comparamus, sed nec bonos facilè coæquamus beato Cypriano, quem inter raros & paucos excellentissimæ gratiæ viros numerat pia mater Ecclesia: quamvis isti & apud hæreticos cognoscant baptismum Christi, illi autem aliter visum sit; ut per eum minùs aliquid videntem, & in unitate firmissimè permanentem, manifestiùs demonstraretur hæreticis, quàm sacrilego scelere rumperetur vinculum pacis. Neque enim Pharisæi cæci, quamvis dicentes aliquando quod fieri debebat, comparandi erant apostolo Petro, quamvis dicenti aliquando quod fieri non debebat. *Gal.* 2. 14. Non solùm autem istorum ariditas illius viriditati conferenda non est: sed nec aliorum fructus illius ubertati adæquandus est. Gentes enim nemo judaizare nunc cogit, nec ideo tamen quisquam nunc in Ecclesia quantumlibet profecerit, Petri apostolatui conferendus est. Quapropter reddens debitam reverentiam, dignumque honorem, quantum valeo, persolvens pacifico episcopo & glorioso martyri Cypriano, audeo tamen dicere eum aliter sensisse de schismaticis vel hæreticis baptizandis, quàm postea veritas prodidit, non ex mea, sed ex universæ Ecclesiæ sententia, plenarii concilii auctoritate roborata atque firmata: sicut venerans pro sui merito Petrum primum Apostolorum & eminentissimum Martyrum, audeo tamen dicere, non eum rectè fecisse ut gentes judaizare

[a] Am. Er. & MSS. *contra utilem consuetudinem.*

coegeret; etiam hoc enim dico, non ex mea, sed (A) ex apostoli Pauli salutari doctrina, per Ecclesiam universam retenta atque servata.

4. Disputans ergo de sententia Cypriani, multùm infra merita positus Cypriani, dico sacramentum baptismi & bonos & malos posse habere, posse dare, posse accipere: & bonos quidem utiliter ac salubriter, malos autem perniciosè atque pœnaliter; cùm illud tamen in utrisque sit æqualiter integrum: atque nihil interesse ad ejus æqualem in omnibus integritatem, quanto pejor (B) id habeat inter malos, sicut nihil interest quanto melior id habeat inter bonos. Ac per hoc etiam nihil interest quanto pejor id tradat, sicut nihil interest quanto melior: atque ita nihil interest quanto pejor id accipiat, sicut nihil interest quanto melior. Illud enim per se ipsum, & in eis qui non æqualiter justi sunt, & in eis qui non æqualiter iniqui sunt, æqualiter sanctum est.

Caput III.

5. Habere autem baptismum, & tradere, (C) & accipere malos nequaquam in melius commutatos, & de Scripturis canonicis, & de ipsius Cypriani litteris, satis, ut arbitror, demonstravimus: quos non pertinere ad sanctam Ecclesiam Dei, quamvis intus esse videantur, ex hoc apertissimè apparet, quia isti sunt avari, raptores, fœneratores, invidi, malevoli, & cetera hujusmodi; illa autem columba unica, pudica & casta, sponsa sine macula & ruga, hortus conclusus, fons signatus, paradisus cum fructu pomorum, & cetera quæ de illa similiter dicta sunt: quod non (D) intelligitur nisi in bonis & sanctis & justis, id est, non tantùm secundùm operationes munerum Dei bonis malisque communes, sed etiam secundùm intimam & supereminentem caritatem Spiritum-sanctum habentibus, quibus Dominus dicit, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; & si cui tenueritis, tenebuntur.

Ephes. 5. 27. 2. Retr. cap. 18.

Johan. 20. 23.

Caput IV.

6. Ac per hoc nihil idoneum dici, cur non possit malus etiam tradere baptismum, qui potest habere; & sicut perniciosè habet, ita etiam (E) perniciosè tradere; non quia tale aliquid tradit, nec quia [a] talis tradit, sed quia tali tradit. Nam cùm malus tradit bono, id est, in unitatis vinculo, veraci conversione mutato, inter bonum sacramentum quod traditur, & bonum fidelem cui traditur, tradentis malitia [b] non separat. Et cùm illi veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur, ab eis dimittuntur, quibus [c] ipsa veraci conversione conjungitur. Idem quippe Spiritus-sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi (F) caritate cohærentibus, sive se noverint corporaliter, sive non noverint. Similiter cùm alicujus peccata tenentur, ab eis utique tenentur, à quibus se ille, cui tenentur, vitæ dissimilitudine & pravi cordis aversione disjungit, sive illum corporaliter noverint, sive non noverint.

Caput V.

7. Quapropter omnes mali spiritaliter à bonis sejuncti sunt: si autem etiam corporaliter aperta dissensione separentur, pejores fiunt. Sed, ut dictum est, nihil interest ad baptismi sanctitatem, quanto quisque pejor id habeat, & quanto pejor id tradat: potest tamen tradere separatus, sicut potest habere separatus; sed quàm per- (G) niciosè habere, tam perniciosè tradere. Ille autem cui tradit, potest salubriter accipere, si ipse non separatus accipiat: sicut plerisque accidit, ut catholico animo & corde ab unitate pacis non alienato, aliqua necessitate mortis urgentis in aliquem hæreticum irruerent, & ab eo Christi baptismum sine illius perversitate perciperent, & sive defuncti, sive liberati, nequaquam apud eos remanerent, ad quos numquam corde transierant. Si autem etiam ipse separatus acceperit, tanto perniciosiùs accipit, quanto [d] majus bonum est quod non bene accipit: & tanto magis valet ad exitium separato, quanto magis posset ad salutem valere conjuncto. Et ideo si ab illa perversitate correctus, & à separatione conversus venerit ad catholicam pacem, sub eodem baptismate quod acceperat, ejus peccata dimittuntur propter vinculum caritatis, sub quo baptismate peccata ejus tenebantur propter sacrilegium divisionis: quia illud & in homine justo & in homine injusto semper sanctum est, quod neque æquitate alicujus augetur, neque alicujus iniquitate minuitur.

Etiam ab hæretico in necessitate accipi baptismus potest.

8. Quæ cùm ita sint, quid huic tam perspicuæ veritati officit, quòd multi coëpiscopi Cypriano in illam sententiam consenserunt, suasque in idem convenientes proprias protulerunt, nisi ut magis magisque illius viri erga unitatem Christi caritas innotescat? Si enim solus ista sentiens nullo consentiente remaneret, videretur propterea refriguisse ab scelere schismatis, quia socios non inveniebat erroris: tam multis autem sibi consentientibus, quòd cum ceteris diversa sentientibus in unitate permansit, catholicæ universitatis sanctissimum vinculum, non timore solitudinis, sed pacis amore servavit. Quapropter posset quidem jam videri superfluum, ceterorum etiam illius concilii episcoporum singulas retractare sententias: sed quoniam corde tardiores non putant esse responsum, si alicui loco cujusque sermonis non ibi sed alibi respondeatur, quod illuc etiam possit adhiberi; meliùs multum legendo adteruntur ut acuantur, quàm parum intelligendo conqueruntur ut redarguantur.

Caput VI. Verba Cypriani in concilio Carthag.

9. Primum ergo ipsius Cypriani consultationem, qua indicatur anima pacifica & exundans ubere caritatis, unde concilium ipsum incipit, iterum considerandam commemoremus. *Audistis*, inquit, *collegæ dilectissimi, quid mihi Iubaianus coëpiscopus noster scripserit, consulens mediocritatem nostram de illicito & profano hæreticorum baptismo, & quid ego ei rescripserim, censens scilicet quod semel atque iterum & sæpe censuimus, hæreticos ad Ecclesiam venientes, Ecclesiæ baptismo baptizari & sanctificari oportere. Item lectæ sunt vobis & aliæ Iubaiani litteræ, quibus pro sua sincera & religiosa devotione ad epistolam nostram rescribens, non tantùm consensit, sed & instructum se esse gratias egit. Superest ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus proferamus: neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrûm Episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis &*

a Lovanienses libris omnibus editis & MSS. reluctantibus correxerunt, *nec quia tali tradit, sed quia talis tradit.*
b Am. *malitia separatur.* Er. & omnes MSS. *malitia superatur*: omissâ negante particulâ.
c Apud. Lov *ipse.*
d Am. & MSS. *magis.*

potestatis suæ arbitrium proprium; tamque judicari ab alio non possit, quàm nec ipse potest alterum judicare: sed exspectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus & solus habet potestatem & præponendi nos in Ecclesiæ suæ gubernatione, & de actu nostro judicandi.

10. Jam satis, quantum arbitror, non solùm ad epistolam, quam Jubaiano scripsit; sed etiam ad illam, quam ad Quintum dedit; & ad illam, quam cum quibusdam collegis ad quosdam collegas; & ad illam, quam ad Pompeium, quantum potuimus, pro universitate catholicæ consensionis atque concilii, in cujus unitate isti tamquam pia membra manserunt, libris superioribus disputavimus. Quapropter jam opportunum videtur, quid etiam ceteri singillatim censuerint considerare ea libertate, quam nobis etiam ipse non abrogavit, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Quod eum non [a] propterea dixisse, ut cogitationes tacitas collegarum, tamquam de abdito erutas tali securitate captaret; sed quòd revera pacem unitatemque diligeret, ex aliis similibus videre facillimum est, ubi ad singulos scripsit, sicut ad ipsum Jubaianum. *Hæc tibi*, inquit, *brevissimè pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini præscribentes, aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem.* Et ne quisquam, si hac eadem libera potestate diversa sentiret, pellendus à ceterorum consortio videretur, sequitur & dicit; *Nos, quantum in nobis est, propter hæreticos cum collegis & coëpiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam & dominicam pacem tenemus.* Et paulò pòst, *Servatur*, inquit, *à nobis patienter & leniter caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, concordia sacerdotii.* Sic & in epistola quam scripsit ad Magnum, cùm de baptismo tinctorum & perfusorum quæreretur, utrùm aliquid interesset: *Qua in parte*, inquit, *nemini verecundia & modestia nostra præjudicat, quo minùs unusquisque quod putaverit sentiat, & quod senserit faciat.* Quibus ejus sermonibus satis apparet, illo tempore ab eis ista esse tractata, quo nondum declarata sine ambagine hauriebantur, sed adhuc clausa magno molimine quærebantur. Nos ergo jam de baptismi simplicitate ubique [b] agnoscendam consuetudinem universæ Ecclesiæ, etiam conciliis universalibus roboratam tenentes, accepta quoque ex verbis Cypriani majore fiduciâ, per quæ mihi etiam tunc liceret salvo jure communionis diversa sentire, unitate quidem prælata atque laudata, qualem beatus Cyprianus & ejus collegæ, qui cum eo concilium illud fecerunt, cum diversa sentientibus tenuerunt, hæreticorum & schismaticorum seditiosas calumnias proturbantes atque evertentes in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui per Apostolum suum loquens ait; Sufferentes invicem in dilectione; studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis: per quem etiam ait, Si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit: sanctorum Episcoporum sententias, salvo cum eis vinculo unitatis & pacis, in quo retinendo eos, quantum ipse Dominus adjuvat, imitamur, considerandas & pertractandas aggredimur.

CAPUT VIII.

11. Cæcilius à Bilta dixit: *Ego unum baptismum in Ecclesia sola scio, & extra Ecclesiam nullum. Hic erit unum, ubi spes vera est & fides certa. Sic enim scriptum est: Una fides, una spes, unum baptisma.* (Ephes. 4. 5.) *Non apud hæreticos, ubi spes nulla est & fides falsa, ubi omnia per mendacium aguntur, ubi exorcizat dæmoniacus; sacramentum interrogat cujus os & verba cancer emittunt; fidem dat infidelis; veniam delictorum tribuit sceleratus; & in nomine Christi tinguit antichristus; benedicit à Deo maledictus, vitam pollicetur mortuus; pacem dat impacificus; Deum invocat blasphemus, sacerdotium administrat profanus; ponit altare sacrilegus. Ad hæc omnia accedit & illud malum, ut antistes diaboli audeat eucharistiam facere. Aut qui illis adsistunt, dicant hæc [c] omnia falsa esse de hæreticis. Ecce ad qualia cogitur Ecclesia consentire, & sine baptismo & venia delictorum communicare compellitur. Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus, & à tanto scelere nos separare; & unum baptisma tenere, quod soli Ecclesiæ concessum est.*

12. Ad hæc respondeo, quoniam quisquis etiam intus confitetur se Deum nosse, factis autem negat, quales sunt avari & invidi; & qui propter fraternum odium, non meo, sed sancti Johannis apostoli testimonio dicuntur homicidæ; (1. Johan. 3. 15.) & spem non habent, quia malam conscientiam gerunt; & perfidi sunt, quia non id agunt quod Deo voverunt; & mendaces, quia falsa profitentur; & dæmoniaci, quia diabolo & angelis ejus in suo corde locum præbent; & verba eorum putredinem operantur, cùm corrumpunt bonos mores per colloquia mala; & infideles sunt, quoniam quod Deus talibus minatur irrident; & scelerati, quia nefariè vivunt; & antichristi, quia mores eorum Christo adversantur; & à Deo maledicti, quia ubique tales sancta scriptura exsecratur; & mortui, quia carent vitâ justitiæ; & impacati, quia contrariis factis cum Dei sermone confligunt; & blasphemi, quia per eorum perditos actus nomini Christiano derogatur; & profani, quia ab illo Dei sanctuario spiritaliter interiore seclusi sunt; & sacrilegi, quia in se ipsis templum Dei malè vivendo corrumpunt; & antistites diaboli, quia fraudi & avaritiæ, quæ est idololatria, serviunt. Tales autem nonnullos, immo plurimos, & apostolus Paulus & episcopus Cyprianus etiam intus esse testantur. Cur ergo isti baptizant? Cur etiam quidam qui sæculo verbis & non factis renuntiant, ab hujusmodi moribus non mutati baptizantur, & quando mutantur non rebaptizantur? Jam verò quòd indignatur & dicit, *Ecce ad qualia Ecclesia cogitur consentire, & sine baptismo & venia delictorum communicare compellitur:* nisi essent ceteri episcopi qui alios ad ista compellerent, non utique hæc diceret. Unde etiam ostenditur, illos tunc veriora sensisse, qui non recesserunt à pristina consuetudine, quæ postea concilii universitate firmata est. Quid est autem quod adjungit & dicit, *Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus, & à tanto scelere nos separare?* Si enim hoc ita dicit, ut ista non faciat nec approbet, alia res est: si autem ut diversa sentientes damnet & segreget, [d] prioribus resistit

[a] In editis, *non puto*. Redundat verbum *puto*, nec est in MSS.
[b] Am. & Er. *ubique ad agnoscendam*. Aliquot MSS. *ubique agnoscenda*: non malè, si jungitur cum *simplicitate*.
[c] Am. & MSS. omittunt *omnia*.
[d] In MSS. est, *prior resistit verbis*.

verbis Cypriani, quibus ait, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.*

Cap. IX.

13. [a] (Primus Felix à Migirpa dixit: *Censeo omnem hominem ab hæresi venientem baptizandum. Frustra enim illic putat se esse baptizatum, quum non sit baptisma, nisi in Ecclesia, unum & verum: quia & Dominus unus, & fides una, & una Ecclesia est, in qua stat unum baptisma, & sanctitas, & cetera. Nam quæ foris exercentur, nullum habent salutis effectum.*)

14. Ad ea quæ Felix à Migirpa dixit, hæc dicimus: Si non esset baptisma unum & verum nisi in Ecclesia, non utique esset in eis, qui ab unitate discedunt. Est autem in eis; nam id non recipiunt redeuntes, non ob aliud nisi quia non amiserant recedentes. Quod autem ait, *Nam quæ foris exercentur, nullum habent salutis effectum:* consentio, & omnino verum esse credo. Aliud est enim non ibi esse, aliud nullum habere salutis effectum. Venientibus enim ad catholicam pacem prodesse incipiunt quæ foris inerant, sed non proderant.

Cap. X.

15. Polycarpo autem Adrumetino, quoniam dixit, *Qui hæreticorum baptismum probant, nostrum evacuant*: respondemus, Si hæreticorum est baptismus, qui per hæreticos datur; avarorum & homicidarum est, qui intus à talibus datur. Si autem hoc istorum non est, nec illud illorum est: ac per hoc apud quoscumque sit, Christi est.

Cap. XI.

D 16. [b] (Novatus à Thamugade dixit: *Licèt sciamus omnem Scripturam testimonium reddere de salutari baptismo; debemus tamen fidem nostram exprimere. Hæreticos & schismaticos ad Ecclesiam venientes, qui pseudobaptizati videntur, debere eos in fonte perenni baptizari: & ideo secundùm testimonium Scripturarum, & secundùm decretum collegarum nostrorum [c] sanctissimorum virorum, omnes schismaticos & hæreticos qui ad Ecclesiam conversi sunt [d] baptizari; sed & quicumque ordinati videbantur, inter laicos recipi.*)

17. Novatus à Thamugade quid fecerit dixit, non autem aliquid adtulit, unde se ostenderet facere debuisse quod fecit. Nominavit enim *testimonium Scripturarum & decretum collegarum*, sed non inde aliquid protulit quod considerare possemus.

Caput XII.

18. (Nemesianus à Tubunis dixit: *Baptisma quod dant hæretici & schismatici, non esse verum, ubique in scripturis sanctis declaratum est: quoniam ipsi præpositi eorum falsi Christi sunt, & falsi prophetæ, dicente Domino per Salomonem, Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aves volantes.* (Prov. 9. 12. sec. LXX.) [e] *Deserit enim vias vineæ suæ, à semitis verò agelli sui erravit. Ingreditur autem per avia loca atque arida & terram destinatam siti, consequitur autem manibus infructuosa. Et iterum: Ab aqua aliena abstine te, &* (Ibidem 19.)

A *de fonte alieno ne biberis, at longum vivas tempus, adjiciantur etiam tibi anni vitæ. Et in Evangelio sua voce Dominus noster Iesus Christus locutus est dicens, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu-sancto, non potest introire in regnum Dei.* (Iohan. 3. 5.) *Hic est Spiritus, qui ab initio ferebatur super aquam.* (Gen. 1. 2.) *Neque enim Spiritus sine aqua operari potest, neque aqua sine Spiritu. Malè ergo sibi quidam interpretantur, ut dicant, quòd per manûs impositionem Spiritum-sanctum accipiant, & sic recipiantur; B quum manifestum sit utroque sacramento debere eos renasci in Ecclesia catholica. Tunc quippe poterunt filii Dei esse, dicente Apostolo, Curantes servare unitatem spiritûs in conjunctione pacis: unum corpus & unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ; unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus.* (Ephes. 4. 3.) *Hæc omnia Ecclesia catholica loquitur. Et iterum in Evangelio dicit, Quod natum est de carne, caro est; & quod natum est de spiritu, spiritus est: quoniam spiritus Deus est, &* (Iohan. 3. 6. Iohan. 4. 24.) C *de Deo natus est. Ergo omnes hæretici & schismatici omnia quæcumque faciunt carnalia sunt, dicente Apostolo, Manifesta sunt enim opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, incestus, idololatriæ, veneficia, inimicitiæ, certamina, zelus, ira, divisiones, hæreses, & his similia, de quibus prædixi vobis, sicut prædico, quoniam quicumque hæc faciunt, regnum Dei non hereditabunt.* (Gal. 5. 19.) *Condemnat æquè Apostolus cum omnibus malis & eos qui divisionem faciunt, hoc est, schismaticos & hæreticos.* D *Nisi ergo acceperint baptisma salutare in Ecclesia catholica quæ una est, salvi esse non possunt, sed cum carnalibus in judicio Domini damnabuntur.*)

19. [f] Nemesianus à Tubunis multa posuit testimonia Scripturarum: sed pro sententia Catholicæ, quam declarandam & commendandam suscepimus, multa locutus est. Nisi fortè putandum est, quia non *fidit in falsis* qui fidit in spe rerum temporalium, sicut omnes avari atque raptores, & qui sæculo non factis, sed verbis renuntiant, E quales tamen intus & baptizare & baptizari etiam, * Cyprianus est testis. (* Cyprian. in epist. 11. ad Clericos.) Ipsi *sequuntur etiam aves volantes*, quia non apprehendunt quæ concupiscunt. *Deserit autem vias vineæ suæ, & à semita agelli sui errat, & ingreditur per avia loca atque arida & terram destinatam siti, consequitur autem manibus infructuosa*, non hæreticus tantùm, sed omnis qui malè vivit: quia omnis justitia fructuosa est, & omnis iniquitas infructuosa. Qui verò *aquam alienam de fonte extraneo bibunt*, non hæ- F retici tantùm sunt, sed omnes qui non vivunt secundùm ea quæ docet Deus, & vivunt secundùm ea quæ docet diabolus. Nam si de baptismo diceret, non diceret, *Nec de fonte extraneo biberis*; sed, de fonte extraneo non te ablueris. Jam verò quod Dominus ait, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei*, (Iohan. 3. 5.) quid eum adjuvet ad id quod putat, omnino non video. Aliud est enim, Omnis qui intrabit in re-

[a] Istud, *Primus Felix à Migirpa dixit:* & quæ subsequitur ipsius Felicis sententia, abest omnino ab Amerbachiana editione & ab omnibus MSS. quibus in codicibus finito superiore capitulo, post verbum *amoventes* continuò subjungitur: *Ad ea quæ Felix à Migirpa dixit, hæc dicimus.* Itaque Felicis verba Lovanienses putant per Erasmum adjecta ex Cypriano, ex quo etiam credimus translatum huc nomen *Primus*, quod omnino aberat ab Augustino. Cyprianus autem tacito *Felicis* nomine habet, *Primus à Misgirpa dixit.*

[b] Hujus etiam Novati, necnon subsequentis Nemesiani sententias omnino prætereunt Am. & MSS.

[c] Apud Cyprianum, *sanctissimæ memoriæ virorum:* qui scilicet de hac re antea cum Agrippino concilium habuerant.

[d] Sic apud Er. & Cyprianum. At Lovanienses monent per se, quamquam exemplaribus MSS. destitutos, emendatum esse, *baptizavi:* & infrà, inter *laicos recepi.* puta quia Augustinus sic respondet, *Novatus à Thamugade, quid fecerit dixit.*

[e] Quædam hîc Nemesiani verba, quæ in Erasmi editione haud satis quadrabant cum responsione Augustini, mutata sunt per Lovanienses & ad Cypriani exemplar castigata.

[f] Vetus codex Corbeiensis, *Nemessianus autem à Tubunis.* Vox *autem* est in aliis quoque MSS. & apud Am.

gnum cælorum priùs renascitur ex aqua & Spiri- A tu, quia nisi renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum; quod Dominus dixit, & verum est: aliud autem, Omnis qui nascitur ex aqua & Spiritu intrabit in regnum cælorum; quod utique falsum est. Nam & Simon ille magus natus erat ex aqua & Spiritu, & tamen non intravit in regnum cælorum. Sic fieri potest ut hæreticis etiam contingat. Aut si non nascitur ex Spiritu nisi qui veraci conversione mutatur, omnes qui sæculo verbis & non factis renun- B tiant, non utique de Spiritu, sed ex aqua sola nascuntur: qui tamen & intus teste Cypriano sunt. Necesse est enim ut unum de duobus concedatur: aut illi qui fallaciter sæculo renuntiant, nascuntur de Spiritu, quamvis ad perniciem, non ad salutem, atque ita possunt & hæretici; aut si illud quod scriptum est, Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum, etiam ad hoc valet, ut fallaciter sæculo renuntiantes non nascantur de Spiritu; potest quis baptizari aquâ, & non nasci C de Spiritu; & frustra Nemesianus ait, *Neque Spiritus sine aqua operari potest, nec aqua sine Spiritu.* Jam verò & alibi sæpe dictum est, quomodo fieri possit, ut habeant communiter unum baptisma, qui Ecclesiam non habent unam: sicut fieri potest in ipsa intus Ecclesia, ut non habeant unum Spiritum sancti per justitiam & immundi per avaritiam, & tamen habeant unum baptisma. Sic enim dictum est, *unum corpus*, id est, Ecclesia, sicut *unus Spiritus* & *unum baptisma.* D Jam cetera quæ dixit, nostræ potiùs assertioni suffragantur. Posuit enim ex Evangelio testimonium, *Quod natum est de carne caro est, & quod natum est de spiritu spiritus est; quia Deus spiritus est, & ex Deo natus est:* & intulit, *Ergo omnes hæretici & schismatici omnia quæcumque faciunt carnalia sunt, dicente Apostolo, Manifesta enim sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ*, & cetera quæ ibi dicit Apostolus, ubi & hæreses commemoravit, iste exsecutus est: *quo-* E *niam quicumque hæc faciunt, regnum Dei non hereditabunt.* Deinde adjecit, & dixit, *Condemnat itaque Apostolus cum omnibus malis & eos qui divisionem faciunt, hoc est, schismaticos & hæreticos.* Bene, quòd enumerans opera carnis, inter quæ & hæreses sunt, invenit & dixit simul omnia damnantem Apostolum. Interroget ergo ipsum sanctum Cyprianum, & audiat ab eo quàm multi etiam intus secundùm opera mala carnis vivunt, quæ cum hæresibus damnat Apostolus, & F tamen baptizant & baptizantur. Cur ergo soli hæretici dicuntur baptismum habere non posse, quem habent socii damnationis ipsorum?

20. JANUARIUS à [a] Lambæse dixit, *Secundùm scripturarum sanctarum auctoritatem decerno hæreticos omnes baptizandos, & sic in Ecclesiam sanctam admittendos.*

21. Huic respondetur: Secundùm scripturarum sanctarum auctoritatem decrevit concilium catholicum orbis terrarum, etiam in hæreticis in- G ventum Christi baptismum non esse improbandum. Si autem poneret testimonia Scripturarum aut contra nos non esse, aut etiam pro nobis esse demonstraremus: sicut ecce qui eum sequitur.

22. [b] (LUCIUS à Castro Galbæ dixit: *Cùm Dominus in Evangelio suo dixerit; Vos estis sal terræ; si autem sal infatuatum fuerit, id quod salietur ex eo, ad nihilum valebit, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus: & iterum post resurrectionem suam mittens Apostolos suos mandaverit; dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra; ite ergo, & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Quum ergo manifestum sit hæreticos, id est, hostes* B *Christi, non integram sacramenti confessionem habere: item schismaticos non posse condire sapientiâ spiritali, quum ipsi ab Ecclesia, quæ una est, recedendo infatuati contrarii facti sint; fiat sicut scriptum est, Domus contrariorum legis debent emundationem: & consequens est eos qui à contrariis baptizati inquinati sunt primò purgari, & tum demum baptizari.*)

[CAPUT XIV. Matth. 5. 13. — Matth. 28. 18. — Prov. 14. 9. sec. LXX.]

23. LUCIUS à [c] Castro Galbæ ex Evangelio posuit testimonium, dicente Domino, *Vos estis* [Matth. 5. 13.] C *sal terræ, si autem sal infatuatum fuerit, id quod salietur ex eo, ad nihil valebit, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus:* quasi nos dicamus homines ipsos foras projectos aliquid valere, vel ad suam vel ad aliorum salutem. Sed & qui tales videntur intus, non solùm spiritaliter foris sunt, sed etiam corporaliter in fine separabuntur. Omnes enim tales ad nihil valent, nec ideo tamen sacramentum baptismatis quod in eis est, nihil est. Nam & in ipsis qui projiciuntur D foras, si resipiscant & redeant, salus eis quæ recesserat redit: baptisma verò quia non recesserat non redit. Et illud quod ait Dominus, *Ite ergo,* [Matth. 28. 19.] *& docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti*, non permisit baptizare nisi bonos: quia malis non diceret, Si cui [Iohan. 20. 23.] dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. Quomodo ergo intus baptizant mali, qui dimittere peccata non possunt? Quomodo etiam baptizant malos non mutatos, E quorum peccata adhuc super eos sunt, sicut Johannes dicit, Qui odit fratrem suum, in tenebris [1. Iohã. 2. 9.] est usque adhuc? Si autem tunc dimittuntur, cùm se bonis & justis, per quos in Ecclesia dimittuntur, quamvis à malis baptizati sint, intima caritate conjungunt: sic & illis qui forinsecus veniunt, & ad eamdem compaginem corporis Christi, interno vinculo pacis accedunt: baptismus tamen Christi in utrisque agnoscendus, & in nullis improbandus est; sive ante quàm convertan- F tur, quamvis eis nihil prosit, sive cùm convertuntur, ut prosit. *Cùm ipsi ab Ecclesia quæ una est,* inquit, *recedendo infatuati contrarii facti sint; fiat sicut scriptum est, Domus contrariorum legis debent emundationem. Et consequens est,* inquit, *eos qui à contrariis baptizati, inquinati sunt, primò purgari, & tunc demum baptizari.* Quid ergo, raptores & homicidæ non sunt contrarii legis dicentis, Non [Exodi 20. 13.] occides, non furaberis? *Debent* ergo *emundationem.* quis hoc negaverit? Et tamen non solùm G quicumque à talibus intus baptizantur, sed etiam qui tales non mutati baptizantur, quamvis adhuc purgationem debeant ut mutentur, non tamen ampliùs cùm mutati fuerint baptizantur. Tanta vis est in sacramento simplicis baptismi, ut cùm

[a] Lov. Am. & Er. *Lambese.* Veteres nostri MSS. ut apud Cyprianum, *Lambæse.*

[b] Hîc adjecta item fuere in Erasmi editione & posterioribus libris verba Lucii, quæ antè aberant ab Am & MSS.

[c] Am. Er. & septem MSS. *à Castra Galba.* Vetus cod. Corbeiensis, *à Gastra Galba.*

fateamur aliquem baptizatum & adhuc malè viventem debere mundari, vetemus tamen ulteriùs baptizari.

CAPUT XV.

24. CRESCENS à Cirta dixit: *In tanto cœtu sanctissimorum consacerdotum lectis litteris Cypriani dilectissimi nostri ad Iubaianum, itemque ad Stephanum, quæ tantum in se sanctissimorum ex scripturis deificis* [a] *descendentium testimoniorum continent, ut meritò omnes per Dei gratiam adunati consentire debeamus: censeo ego omnes hæreticos sive schismaticos, qui ad catholicam Ecclesiam venire voluerint, non antè ingredi nisi exorcizati & baptizati fuerint; exceptis his sanè qui in Ecclesia catholica fuerint antè baptizati, ita tamen ut per manùs impositionem in pænitentiam Ecclesiæ reconcilientur.*

25. Hîc admonemur iterum quærere, cur dixerit, *exceptis his sanè qui in Ecclesia catholica fuerint antè baptizati?* An quia non amiserant quod intus acceperant? Ergo quod habere foris poterant, cur non & tradere poterant? An illicitè foris traditur? Sed neque licitè foris habetur, & tamen habetur: sic illicitè foris datur, sed tamen datur. Quod autem præstatur redeunti qui intus acceperat, hoc præstatur venienti qui foris acceperat; id est, ut licitè intus habeat, quod illicitè foris habebat. Sed aliquis forsitan quærat, quid de hac re [b] beati Cypriani epistola ad Stephanum dixerit, cujus in hac sententia commemoratio facta est, cùm in exordio concilii non sit commemorata, credo quia non putatum est necessarium. Nam & ipsam in isto cœtu consacerdotum lectam esse dixit: quod factum omnino non dubito, quantum arbitror, ut fieri solet, quò possent jam congregati Episcopi etiam de illa caussa simul aliquid cognoscere, quæ illâ epistolâ continetur. Nam prorsus ad quæstionem præsentem non pertinet; & magis miror cur eam iste commemorare voluerit, quàm cur in exordio concilii commemoratio ejus prætermissa sit. Quòd si quisquam arbitratur me aliquid noluisse in medium proferre, quod in ea positum est præsenti caussæ necessarium, legat eam & sciat verum esse quod dico: aut si aliud invenerit, redarguat. Prorsus enim illa epistola [c] de baptismo apud hæreticos vel schismaticos dato, unde nunc agimus, nihil habet.

CAPUT XVI.

26. NICOMEDES à [d] Segermis dixit: *Mea sententia hæc est, ut hæretici ad Ecclesiam venientes baptizentur; eo quòd nullam foris apud peccatores remissionem peccatorum consequantur.*

27. Cui respondetur: Universæ Ecclesiæ catholicæ sententia hæc est, ut hæretici quamvis in hæresi jam Christi baptismo baptizati ad Ecclesiam venientes non baptizentur. Si enim nulla est apud peccatores remissio peccatorum, nec intus peccatores peccata dimittunt: & tamen ab eis baptizati non rebaptizantur.

CAPUT XVII. Matth. 28. 19.

28. MONNULUS à Girba dixit: *Ecclesiæ catholicæ matris nostræ veritas apud nos, fratres, semper mansit & manet, vel maximè in baptismi Trinitate, Domino nostro dicente, Ite, baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Cùm ergo manifestò*, inquit, *sciamus hæreticos non habere nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum-sanctum, debent venientes ad Ecclesiam matrem nostram verè renasci & baptizari, ut cancer quod habebant, & damnationis ira, & erroris* [e] *offectura, per sanctum & cæleste lavacrum sanctificetur.*

29. Huic respondemus, Patrem & Filium & Spiritum-sanctum in sacramento dumtaxat habere omnes qui baptismo verbis Evangelicis consecrato baptizantur: in corde autem & in vita nec illos habere, qui intus perditè & exsecrabiliter vivunt.

CAPUT XVIII. Luc. 11. 23. 1. Ioan. 2. 18.

30. SECUNDINUS à [f] Cedias dixit: *Cùm Dominus noster Christus dicat, Qui mecum non est, adversùm me est: & Iohannes apostolus eos qui ab Ecclesia exeunt antichristos dicat: indubitanter hostes Christi, quique antichristi nominati sunt, gratiam baptismi salutaris ministrare non possunt: & ideo censeo eos qui de hæreticorum insidiis confugiunt ad Ecclesiam, baptizandos esse à nobis, qui amici appellati sumus* [g] *Dei de ejus dignatione.*

Matth. 7. 22.

31. Cui respondetur, Christi adversarios omnes esse, quibus dicentibus, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus? & alia quæ ibi dicuntur: in fine dicturus est, Non novi vos, recedite à me omnes qui operamini iniquitatem: quæ tota palea si usque ad ultimum in malitia perseverabit, sive ante ventilationem ejus aliquid foras volet, sive intus esse videatur, igni destinata est. Si ergo propterea baptizandi sunt ad Ecclesiam venientes hæretici, ut ab amicis Dei baptizentur; numquid illi avari, raptores, homicidæ, amici Dei sunt, aut quos baptizaverint denuo baptizandi sunt?

CAPUT XIX. Matth. 15. 14.

32. FELIX à [h] Bagai dixit: *Sicut cæcus cæcum ducens simul in foveam cadunt, ita hæreticus hæreticum baptizans simul in mortem cadunt.*

33. Hoc verum est, sed non propterea verum est quod adjungit: *Et ideo*, inquit, *hæreticus baptizandus & vivificandus, ne nos vivi mortuis communicemus.* Nonne mortui erant qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Non enim credebant resurrectionem mortuorum. Qui ergo istorum colloquiis malis corrumpebantur & eos sequebantur, nonne pariter cum eis in foveam cadebant? Et in eis tamen erant isti quibus scribebat Apostolus jam baptizatis, nec tamen ideo si corrigerentur denuo baptizarentur. Nonne idem Apostolus ait, Sapere secundùm carnem mors est? Et utique secundùm carnem sapiebant avari, fraudatores, raptores, inter quos gemebat ipse Cyprianus. Quid ergo illi in unitate viventi oberant mortui? Aut quis dicat baptismum Christi quod tales haberent vel darent, eorum iniquitatibus fuisse violatum?

1. Cor. 15. 32. Rom. 8. 6.

CAPUT XX.

34. [i] POLIANUS à Mileo dixit: *Iustum est hæreticum baptizari in Ecclesia* [k] *sancta.*

[a] Antiquiores MSS. omittunt, *descendentium testimoniorum*. Plures alii habent, *testimoniorum*; sed cum Am. & Er. carent verbo, *descendentium*.

[b] Aliquot MSS. *de hac re habeat*: omisso postea, *dixerit*. Alii MSS. neutrum habent, nec *habeat*, nec *dixerit*.

[c] Duæ exstant Cypriani ad Stephanum epistolæ, altera de Marciano Arelatensi episcopo amovendo, quæ nunc est ordine 68. altera quæ synodica est tractans omnino id unde agitur argumentum de baptizandis hæreticis & schismaticis. Priorem tantùm viderat Augustinus, non posteriorem.

[d] Corbeiensis cod. *à Segermes*.

[e] Am. & Er. *offocatum*. Nonnulli MSS. *offensa*: sed plerique, *offectura*. Apud Cyprianum est *effectura*.

[f] Vetus cod. Corbeiensis & unus è Vaticanis, *à Cezas*. Am. Er. & plures MSS. *à Chezas*.

[g] Vox *Dei* abest ab Am. Er. & MSS.

[h] Plures MSS. *à Baga*. Vetus Corbeiensis, *à Vagai*.

[i] Am. Er. & nostri omnes MSS. *Pollianus*. Ex his nonnulli habent, *à Mileu*: & quidam, *à Mileii*. Am. verò & Er. *à Milen*.

[k] Sic in antiquis MSS, & apud Cypr. At in editis Am. & Er. *in Ecclesia Christi*.

35. Nihil quidem brevius dici potuit. Sed puto & hoc breve est: Justum est baptismum Christi non exsufflari in Ecclesia Christi.

36. THEOGENES ab Hippone-regio dixit: *Secundùm sacramentum* [a] *Dei gratiæ cælestis quod accepimus, unum baptismum quod est in Ecclesia sancta credimus.*

37. Potest & mea esse sententia. Sic enim librata est, ut nihil habeat contra veritatem. Nam & nos unum baptisma quod est in Ecclesia sancta credimus. Si autem dixisset, quod est in sola Ecclesia sancta credimus: respondendum erat sicut ceteris. Nunc verò quia sic dictum est, *Unum baptisma quod est in Ecclesia sancta credimus*; ut esse quidem in Ecclesia sancta diceretur, sed & alibi esse non negaretur: quodlibet ille senserit, contra hæc verba disputare non opus est. Si enim de me singula quærerentur, utrùm esset unum baptisma: responderem unum esse. Deinde si interrogarer, utrùm hoc esset in Ecclesia sancta: responderem hoc esse. Tertiò si quæreretur, utrùm hoc baptisma crederem: responderem ita me credere; ac per hoc unum baptisma quod est in Ecclesia sancta me credere responderem. Si autem quæreretur utrùm in sola sancta esset Ecclesia, & apud hæreticos vel schismaticos non esset: non me ita credere cum tota Ecclesia responderem. Sed quia hoc ille in sententia sua non posuit, puto esse improbum ut ego illi addam verba contra quæ disputem, quæ ibi non inveni. Ita enim si diceret, Una est aqua Euphratæ fluminis, quæ est in paradiso: verum utique diceret. Sed si interrogaretur, utrùm in solo paradiso esset ista aqua, & ita esse diceret, falsum diceret. Est enim & præter paradisum in his terris, in quas ab illo fonte permanat. Sed quis est tam temerarius, qui dicat hoc eum responsurum fuisse quod falsum est, cùm posset fortasse hoc respondere quod verum est? Quapropter verba hujus sententiæ non debent habere contradictionem, quia nihil impediunt veritatem.

38. DATIVUS à Badis dixit: *Nos, quantum in nobis est, hæretico non communicamus, nisi baptizatus in Ecclesia fuerit, & remissionem peccatorum acceperit.*

39. Respondetur: Si propterea vis eum baptizari, quia non accepit remissionem peccatorum; si intus aliquem inveneris qui tenens odium adversùs fratrem sic baptizatus sit, cùm Dominus mentiri non possit, qui ait, Si non dimiseritis, non vobis dimittetur, jubebis correctum denuo baptizari? Non utique: sic ergo nec hæreticum. Sanè iste cur non breviter dixerit, *Nos hæretico non communicamus*; sed addidit, *quantum in nobis est*: non est prætereundum. Vidit enim plures huic sententiæ consentire, à quorum tamen consortio, ne violaretur unitas, se isti separare non possent, & addidit, *quantum in nobis est*: utique demonstrans non voluntate se communicare his quos arbitrabatur baptismum non habere, sed tamen omnia bono pacis & unitatis esse toleranda; quod & illi faciebant, qui istos non rectè facere sentiebant, & illud tenebant quod postea meliùs declarata veritas docuit, & antiquior consuetudo concilio posteriore firmata robustiùs

A persuasit: invicem se tamen, cùm salva caritate diversa sentirent, sollicita pietate toleraverunt, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis, donec alteris eorum, si quid aliter saperent, id quoque illis Deus revelaret. Hoc isti audiant, à quibus per hoc concilium unitas oppugnatur, per quod concilium quantum amanda sit unitas declaratur.

40. SUCCESSUS ab [b] Abbir Germaniciana dixit: *Hæreticis aut nihil licet, aut totum licet.* CAPUT XXIII. b
B *Si possunt baptizare, possunt & Spiritum-sanctum dare: si autem Spiritum-sanctum dare non possunt, quia non habent Spiritum-sanctum, nec baptizare spiritaliter possunt. Propterea censemus hæreticos baptizari.*

41. Huic propè totidem verbis ita responderi potest: Homicidis aut nihil licet, aut totum licet. Si possunt baptizare, possunt & Spiritum-sanctum dare: si autem Spiritum-sanctum dare non possunt, quia non habent Spiritum-sanctum,
C nec baptizare spiritaliter possunt. Propterea censemus ab homicidis baptizatos, vel homicidas baptizatos atque in melius non mutatos, cùm se correxerint, baptizari. At hoc non est verum. Qui enim odit fratrem suum homicida est. 1. Iohan. 3. 15. Et tales noverat intus Cyprianus, qui utique baptizabant. Frustra ergo talia de baptizandis hæreticis dicta sunt.

42. FORTUNATUS à Thuccabori dixit: *Iesus Christus Dominus & Deus noster, Dei Pa-* CAPUT XXIV.
D *tris & creatoris Filius, super* [c] *petram ædificavit Ecclesiam, non super hæresim: & potestatem baptizandi episcopis dedit, non hæreticis. Quare* [d] *qui extra Ecclesiam sunt, & contra Christum stantes, oves ejus & gregem spargunt, baptizare foris non possunt.* c d

43. Ad hoc addidit, *foris*, ut ei [e] jam breviter responderi non possit. e Nam & huic totidem penè verbis ita responderetur: Jesus Christus Dominus & Deus noster, Dei Patris & creatoris Fi-
E lius, super petram ædificavit Ecclesiam, non super iniquitatem: & potestatem baptizandi episcopis dedit, non iniquis. Quare qui non pertinent ad petram, super quam ædificant qui verba Dei audiunt & faciunt, sed contra Christum viventes audiendo verba ejus & non faciendo, ac per hoc super arenam ædificando, oves ejus & gregem perditorum morum exemplo corrumpunt, baptizare non possunt. Numquid non posset hoc verisimiliter dici? & tamen falsum
F est. Baptizant quippe iniqui; quoniam iniqui sunt illi raptores, quos in unitate secum positos Cyprianus arguebat. Ser. de lapsis. Sed ideo, [f] inquit, addidit *foris*. f Cur ergo isti foris baptizare non possunt? An quia pejores sunt eo ipso quo foris sunt? Sed nihil interest ad integritatem baptismi, quanto pejor id tradat. Neque enim tantum interest inter malum & pejorem, quantum interest inter bonum & malum: & tamen cùm baptizat malus, non aliud dat quàm bonus. Ergo & cùm bapti-
G zat pejor, non aliud dat quàm ille qui minùs est malus. An fortè non ad hominis meritum, sed ad ipsius baptismi sacramentum pertinet, ut foris dari non possit? Si hoc ita esset, nec haberi foris posset, & totiens necesse esset baptizari,

[a] Vox *Dei* quæ ab Er. & Lov. expuncta fuerat, restituitur ex MSS. & Am.
[b] Am. & Er. *à Birgermaniciana*: mendosè.
[c] In MSS. *super Petrum*.
[d] Sic in MSS. plerisque & apud Lov. & Cypr. At apud Am. & Er. *Quare? Quia extra* &c.
[e] Corbeiensis & antiquiores quidam MSS. *tam breviter*.
[f] Er. & Lov. *inquam*. At Am. & MSS. *inquit*, subaudi, Donatista.

quotiens recedens quisque ab Ecclesia rursus ad Ecclesiam remeasset. A

44. Jam verò si diligentiùs quæramus quid sit *foris*, maximè quia ipse commemorationem fecit [a] petræ super quam ædificatur Ecclesia: nonne illi sunt in Ecclesia, qui sunt in petra; qui autem in petra non sunt, nec in Ecclesia sunt? Jam ergo videamus utrùm super petram ædificium suum constituant, qui audiunt Christi verba, & non faciunt. Contradicit eis ipse Dominus, dicens, Qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo illum viro prudenti, qui ædificat domum suam super petram. Et paulò pòst: Qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam. (*Matth.* 7. 24.) B Si ergo in petra est Ecclesia, illi qui super arenam sunt, quia extra petram sunt, profectò extra Ecclesiam sunt. Recordemur itaque quàm multos commemoret Cyprianus velut intus positos qui ædificant super arenam, id est, audiunt verba Christi & non faciunt. Et ideo quia super C arenam sunt, extra petram esse convincuntur, quod est extra Ecclesiam: tamen & quamdiu ita sunt, & nondum vel numquam in melius commutantur, baptizant & baptizantur; & baptismus quem habent, illis ad damnationem destinatis integer manet.

45. Neque hoc loco dici [b] potest, Quis enim facit omnia verba Domini, quæ in ipso Evangelico sermone conscripta sunt, quem concludens ait, ædificare super petram qui eadem verba D audirent & facerent; super arenam autem qui audirent & non facerent? Quia & si à quibusdam non implentur omnia, in eodem tamen sermone posuit medicinam, dicens, Dimittite, & dimittetur vobis. (*Luca* 6. 37.) Et post orationem Dominicam in eodem ipso sermone commemoratam atque conscriptam: Dico enim vobis, inquit, si dimiseritis peccata hominibus, dimittet & vobis Pater vester peccata vestra: si autem non dimiseritis hominibus, neque Pater vester dimittet vobis. (*Matth.* 6. 14.) Hinc & E [c] Petrus ait, quia caritas cooperit multitudinem peccatorum (1. *Petr.* 4. 8.): quam utique non habebant illi, ac per hoc super arenam ædificabant, de quibus idem Cyprianus * dicit, quòd intus in malevola invidia etiam temporibus apostolicis sine caritate conversabantur; & ideo intus quidem esse videbantur, sed foris erant, quia in illa petra per quam significatur Ecclesia non erant.

(* *Epist.* 73. *ad Iubai.*)

CAPUT XXV.

46. SEDATUS [d] à Tuburbo dixit: *In quantum aqua sacerdotis prece in Ecclesia sanctificata* F *abluit delicta, in tantum hæretico sermone velut* [e] *cancere infecta cumulat peccata. Quare omnibus pacificis quidem viribus nitendum est, ne quis hæretico errore infectus & tinctus, singulare & verum baptisma* [f] *detrectet accipere, quo quisquis non fuerit baptizatus* [g] *regno cælorum fiet alienus.*

47. Huic respondetur, quia si non sanctificatur aqua, cum aliqua erroris verba per imperitiam precator effundit, multi non solùm mali, sed etiam boni fratres in ipsa Ecclesia non sanctificant aquam. G Multorum enim preces emendantur quotidie, si doctioribus fuerint recitatæ, & multa in eis reperiuntur contra catholicam fidem. Numquid si [h] manifestetur aliquos baptizatos, cùm illæ preces dictæ super aquam fuissent, jubebuntur denuo baptizari? Quid ita? Quia plerumque precis vitium superat precantis affectus: & quia certa illa Evangelica verba, sine quibus non potest baptismus consecrari, tantum valent, ut per illa sic evacuentur quæcumque in prece vitiosa contra regulam fidei dicuntur, quemadmodum dæmonium Christi nomine excluditur.

(*Baptismus sine certis illis Evangelicis verbis non potest consecrari.*)

B Nam utique hæreticus si afferat precem vitiosam, nec bonum [i] habet caritatis affectum, quo possit illa imperitia superari; & ideo similis est ei quicumque in ipsa Catholica invidus & malevolus, quales illic * arguit Cyprianus: afferat etiam, ut fieri solet, aliquam precem, in qua loquatur contra regulam fidei; multi quippe irruunt in preces, non solùm ab imperitis loquacibus, sed etiam ab hæreticis compositas, & per ignorantiæ C simplicitatem, non eas valentes discernere, utuntur eis arbitrantes quòd bonæ sint; nec tamen quod in eis perversum est evacuat illa quæ ibi recta sunt, sed ab eis potiùs evacuatur: sicut in ipso homine bonæ spei & probabilis fidei, sed tamen homine, si quid aliter sapit, non inde evacuantur quæ rectè sapit, donec ei Deus revelet & quod aliter sapit. (*Philipp.* 3. 15.) Si autem ipse malus est atque perversus, si precem integram dicat, & nulla ex parte fidei catholicæ adversam, non ideo D ipse rectus est, quia illa recta est: & si in aliquibus perversam precem afferat, Deus adest Evangelicis verbis suis, sine quibus baptismus Christi consecrari non potest; & ipse sanctificat sacramentum suum, ut homini sive ante quàm baptizetur, sive cùm baptizatur, sive postea quandoque ad se veraciter converso, idipsum valeat ad salutem, quod ad perniciem nisi converteretur valeret. Ceterùm quis nesciat non esse baptismum Christi, si verba Evangelica quibus Symbo- E lum constat illic defuerint? Sed faciliùs inveniuntur hæretici qui omnino non baptizent, quàm qui non illis verbis baptizent. Ideoque dicimus non omnem baptismum, (nam in multis idolorum sacrilegis sacris baptizari homines perhibentur,) sed baptismum Christi, id est, verbis Evangelicis consecratum, ubique eumdem esse, nec hominum quorumlibet & qualibet perversitate violari.

(* *Epist.* 73. *ad Iubai.*)

(*Symbolum tribus constat particulis de Patre, Filio, & Spiritu sancto. Vide suprà lib. 3. cap. 14. & 15.*)

48. Sanè in ista quoque sententia non negli- F genter omittendum est, quod hic interposuit & ait, *Quare omnibus pacificis quidem viribus nitendum est, ne quis hæretico errore infectus*, & cetera. Respexit enim verba illa beati Cypriani dicentis, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* Ecce quantum valeat in bonis Ecclesiæ filiis amor unitatis & pacis, ut quos dicebant sacrilegos & profanos, sine baptismo ut arbitrabantur admissos, si eos quantum putabant corrigere non valerent, G eligerent potiùs tolerare, quàm propter eos sanctum illud vinculum rumpere, ne propter zizania

(*In exordio concilii.*)

(*Matth.* 13.)

[a] Plures MSS. *Petri super quem*: malè, ut ex sequentibus patet.

[b] In hunc locum Lovanienses, Annotationum pag. 47. *Sentit ergo*, aiunt, *præcepti esse omnia quæ sermone Domini in monte habito continentur.*

[c] Antiquiores MSS. *Iohannes ait.* Veriùs tamen, *Petrus ait.*

[d] Am. Er. & aliquot MSS. *à Tuborbo.*

[e] Sic Am. Er. & MSS. hîc & apud Cyprian. At Lov. *cancer.*

[f] Am. & plures MSS. *retractet.* Er. *detractet.*

[g] Sic in MSS. & apud Cypr. At Lov. *à regno cælorum Ecclesiæ fiet alienus.*

[h] Sola ferè editio Lov. *manifestarentur aliqui baptizati. . . . jaberentur denuo baptizari.*

[i] Editi, *habeat.* At MSS. *habet.*

eradicaretur

eradicaretur simul & triticum; permittentes quantum in ipsis erat, sicut in illo nobilissimo judicio Salomonis, infantile corpus à falsa matre nutriri potiùs, quàm concidi. Hoc autem & illi faciebant, qui de baptismi sacramento veriùs sentiebant, & isti quibus pro merito tantæ caritatis Deus erat revelaturus, si quid aliter sapiebant.

CAPUT XVI. 49. PRIVATIANUS à [a] Sufetula dixit: *Qui hæreticos potestatem baptizandi habere dicit, dicat priùs quis hæresim condiderit. Si enim hæresis à Deo est, habere indulgentiam divinam potest: si verò à Deo non est, quomodo gratiam Dei aut habere aut conferre alicui potest?*

50. Huic totidem verbis ita responderi potest: Qui malevolos & invidos potestatem baptizandi habere dicit, dicat priùs quis malevolentiam invidiamque condiderit. Si enim malevolentia & invidia à Deo est, habere & indulgentiam divinam potest: si verò à Deo non est, quomodo aut gratiam Dei habere aut conferre alicui potest? Sed sicut ista eodem modo dicta manifestissimè falsa sunt, sic etiam illa quæ ut convincerentur hæc dicta sunt. Baptizant enim malevoli & invidi, sicut concedit ipse Cyprianus, quia eos etiam intus esse testatur. Sic ergo possunt etiam hæretici baptizare: quia baptismus sacramentum Christi est; invidia verò & hæresis opera diaboli, quæ quisquis habuerit, non hinc efficit, ut si habeat sacramentum Christi, etiam ipsum numeretur inter opera diaboli.

CAPUT XVII. 51. PRIVATUS à Sufibus dixit: *Qui hæreticorum baptismum probant, quid aliud quàm hæreticis communicant?*

52. Huic respondetur: Non est baptismus hæreticorum, quem in hæreticis probamus: sicut non est baptismus avarorum, insidiosorum, fraudatorum, raptorum, invidorum, quem probamus in eis. Omnes quippe isti iniqui sunt: sed justus est Christus, cujus in se sacramentum, quod ad ipsum adtinet, sua iniquitate non violant. Alioquin posset alius dicere, Qui iniquorum baptismum probant, quid aliud quàm iniquis communicant? Quod ipsi Catholicæ si quis objiceret, responderetur ei quod huic modò responsum est.

CAPUT XVIII. 53. HORTENSIANUS à Laribus dixit: *Quot sint baptismi, viderint aut præsumtores aut fautores hæreticorum: nos unum baptisma, quod non nisi in Ecclesia novimus, Ecclesiæ vindicamus. Aut quomodo possunt in nomine Christi aliquem baptizare, quos ipse Christus dicit adversarios suos esse?*

54. Huic simili tenore verborum ita respondemus: Viderint aut præsumtores aut fautores iniquorum; nos unum baptisma, quod non nisi Ecclesiæ novimus, ubicumque inventum quando possumus ad Ecclesiam revocamus. Aut quomodo possunt in nomine Christi aliquem baptizare, quos ipse Christus dicit adversarios suos esse? Omnibus quippe iniquis dicit, Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem: & tamen cùm baptizant, non ipsi baptizant, sed ille de quo Johannes dicit, Ipse est qui baptizat.

CAPUT XIX. 55. CASSIUS à Macomadibus dixit: *Cùm baptismata duo esse non possint, qui hæreticis baptismum concedit, sibi tollit. Censeo itaque flebiles & tabidos hæreticos baptizandos esse cùm ad Ecclesiam venire cœperint, [b] & sacra & divina lavatione lotos, & lumine vitæ illuminatos, non hostes, sed pacificos, non alienos, sed fidei Domini domesticos, non [c] adulteros, sed Dei filios, non erroris, sed salutis effectos, in Ecclesiam recipi: absque his qui [d] de Ecclesia fideles supplantati, ad hæresis tenebras transierant; sed eos per manus impositionem restituendos.*

56. Posset alius dicere: Cùm Christi baptismata duo esse non possint, qui iniquis baptismum concedit, sibi tollit. Sed nobiscum etiam isti resisterent & dicerent: Concedimus iniquis baptismum; qui non ab ipsis est, sicut iniquitas, sed à Christo cujus est æquitas, & cujus sacramentum etiam apud iniquos non est iniquum. Quod ergo nobiscum de iniquis dicerent, hoc sibi de hæreticis dicant. Et ideo quod sequitur, ita potiùs erat dicendum: Censeo itaque flebiles & tabidos hæreticos non baptizandos esse cùm ad Ecclesiam venire cœperint, si habent jam baptismum Christi, sed à sua perversitate corrigendos. Nam etiam de iniquis dici potest, quorum portio sunt hæretici, Censeo itaque flebiles & tabidos iniquos, si jam baptizati sunt, non baptizandos esse cùm ad Ecclesiam, id est, ad illam petram extra quam sunt omnes qui audiunt verba Christi & non faciunt, venire cœperint; sed sacra & divina lavatione jam lotos, tunc autem & lumine vitæ illuminatos, non hostes, sed pacificos, nam iniqui non habent pacem; non alienos, sed fidei Domini domesticos, nam iniquis dictum est, Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? non adulteros, sed Dei filios, nam iniqui sunt filii diaboli; non erroris, sed salutis effectos, nam non salvat iniquitas: in Ecclesiam recipi, id est, in illam petram, in illam columbam, in illum hortum conclusum & fontem signatum, qui non nisi in tritico, non autem in paleis agnoscitur, sive longè à vento separentur, sive usque ad ultimam ventilationem frumento commixti videantur. Frustra ergo Cassius addidit, *Absque his qui in Ecclesia fideles supplantati, ad hæresis tenebras transierant.* Si enim & ipsi ab Ecclesia recedendo baptismum amiserant, etiam ipsis reddatur: si autem non amiserant, quod per eos datum est agnoscatur.

Ierem. 2. 21.

CAPUT XXX. 57. ALIUS Januarius à vico Cæsaris dixit: *Si non obtemperat error veritati, multo magis veritas non consentit errori: & ideo nos Ecclesiæ adsistimus, in qua præsidemus, ut baptismum ejus ipsi soli vindicantes, eos quos Ecclesia non baptizavit, baptizemus.*

58. Respondetur: Quos Ecclesia baptizat, utique petra illa baptizat, extra quam sunt omnes qui audiunt verba Christi & non faciunt. Baptizentur ergo quicumque à talibus baptizati sunt. Quod si non fit, sicut in istis, ita in hæreticis baptismus Christi, eorùm iniquitate & perversitate damnata sive correcta, agnoscendus & approbandus est.

CAPUT XXXI. 59. ALIUS Secundinus à Carpis dixit: *Hæretici Christiani sunt, an non? Si Christiani sunt, cur*

[a] Am. & Er. *à Suficula.*
[b] Am. & antiquiores MSS. *ut sacra.*
[c] Nova Cypriani editio, *non adulterinos.* Sed nostri omnes libri constanter, *non adulteros.* Alludit Cassius ad illud Hebr. 12. 8. *Ergo adulteri, & non filii estis.*
[d] Lov. *in Ecclesia.* At Am. Er. & meliores MSS. ut apud Cyprianum, *de Ecclesi*: sed infrà tamen in Augustini responsione ferunt, *in Ecclesia.*

in Ecclesia Dei non sunt? Si Christiani non sunt, fiant. Aut quò pertinebit sermo Domini dicentis, Qui non est mecum, adversùs me est; & qui non colligit mecum, spargit. Unde constat super filios alienos & soboles antichristi Spiritum-sanctum per manus impositionem tantummodo non posse descendere, cùm manifestum sit hæreticos baptisma non habere.

Matth. 12. 30.

60. Huic respondetur: Iniqui Christiani sunt, an non? Si Christiani sunt, cur in illa petra non sunt in qua ædificatur Ecclesia; audiunt enim verba Christi & non faciunt. Si Christiani non sunt, fiant. Aut quò pertinebit sermo Domini dicentis, Qui non est mecum, adversùm me est; & qui mecum non colligit, spargit. Spargunt enim oves ejus, qui eas ad morum suorum labem prava imitatione perducunt. Unde constat, super filios alienos (quod omnes iniqui appellantur) & soboles antichristi (quod sunt omnes qui Christo adversantur) Spiritum-sanctum per manûs impositionem tantummodo non posse descendere, si cordis non adsit vera conversio; cùm manifestum sit iniquos quamdiu iniqui sunt, baptisma quidem posse habere, sed salutem cujus sacramentum baptisma est, habere non posse. Videamus enim si hæretici describuntur in Psalmo illo, ubi de filiis alienis ita dicitur: Domine libera me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis; quorum filii [a] eorum velut novellæ constabilitæ, filiæ eorum ornatæ sicut similitudo templi. Cellaria eorum plena, eructuantia ex hoc in hoc: oves eorum fecundæ, multiplicantes in exitibus suis; boves eorum crassi: non est ruina maceriæ, neque exitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus cujus est Dominus Deus ipsius. Si ergo isti sunt filii alieni, qui in rebus temporalibus & abundantia terrenæ felicitatis beatitudinem ponunt, & divina præcepta contemnunt, videamus si non iidem ipsi sunt de quibus Cyprianus ita dicit, in se quoque transfigurans eos, ut de his se dicere ostendat, cum quibus sacramenta communicabat: *Dum viam Domini*, inquit, *non tenemus, nec data nobis ad salutem cælestia mandata servamus. Fecit Dominus noster voluntatem Patris, & nos non facimus Domini voluntatem, patrimonio & lucro studentes, superbiam sectantes, & cetera.* At si isti baptismum & habere & tradere poterant, cur negatur esse posse in filiis alienis? quos tamen hortatur ut cælestia mandata servando, missa sibi per unicum Filium, fratres ejus & filii Dei esse mereantur.

Psal. 143. 7.

Epist. 11 ad clericos de precando Deo.

Caput XXXII.

61. Victoricus à Thabraca dixit: *Si licet hæreticis baptizare, & remissam peccatorum dare, quid illos infamamus ut hæreticos appellemus?*

62. Quid si alius diceret, Si licet iniquis baptizare, & remissam peccatorum dare, quid illos infamamus, ut iniquos illos appellemus? Quod huic responderetur de iniquis, hoc & illi respondeatur de hæreticis; id est, neque eorum esse baptismum quo baptizant, & non esse consequens ut quisquis habet baptismum Christi, etiam de peccatorum remissione securus sit; si hoc in sacramento tantùm habet, nec veraci cordis [b] conversione conversus est, ut dimittenti dimitteretur.

Caput XXXIII.

63. Alius Felix [c] ab Uthina dixit: *Nemini dubium est, sanctissimi consacerdotes, non [d] in tantum posse humanam præsumtionem, quantum Domini nostri Iesu Christi adorandam & venerabilem majestatem. Memores ergo periculi, hoc quoque non tantùm observare debemus, verùm etiam ab omnibus nobis confirmare, ut omnes hæretici qui ad sinum matris Ecclesiæ accurrunt baptizentur; ut mens hæretica, quæ diuturna tabe polluta est, sanctificatione lavacri purgata in melius reformetur.*

64. Fortassis iste qui in diuturna tabe purganda caussam posuit, cur deberent hæretici baptizari, parceret eis qui in aliquam hæresim irruentes exiguo illic tempore fuissent, & citò correcti ad Catholicam inde migrassent. Deinde & ipse parum advertit, ita dici posse, ut iniqui omnes qui ad illam petram in qua Ecclesia significatur accurrunt, baptizentur, ut mens iniqua quæ extra petram in arena ædificabat audiendo verba Christi & non faciendo, sanctificatione lavacri purgata in melius reformetur: & tamen non fit, si jam baptizati sunt, etiam si probentur tales fuisse cùm baptizarentur, id est, ut sæculo verbis & non factis renuntiarent.

Caput XXXIV.

65. Quietus à Buruch dixit: *Qui fide vivimus, obsequi his quæ instruendis nobis antè prædicta sunt, [e] credulà observatione debemus. Nam scriptum est apud Salomonem, Qui baptizatur à mortuo, [f] quid proficit lavatio ejus? Quod utique de his qui ab hæreticis tinguuntur, & de tinguentibus loquitur. Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam æternam consequuntur; cur ad Ecclesiam veniunt? Si verò à mortuo salutis nihil accipitur, ac propterea cognito errore pristino, ad veritatem cum pænitentia revertuntur; uno vitali baptismate, quod in Ecclesia catholica est, sanctificari debebunt.*

Eccli. 34. 30. sec. LXX.

66. Quid sit à mortuo baptizari, sine præjudicio diligentioris ejusdem Scripturæ considerationis, * alibi jam diximus. Quæro autem cur hæreticos solos velint intelligi mortuos, cùm Paulus apostolus generaliter de peccato dixerit, Stipendium peccati mors. Et iterum, Sapere autem secundùm carnem mors est. Et cùm mortuam dicat viduam, quæ in deliciis vivit, quomodo non sunt mortui, qui sæculo verbis & non factis renuntiant? Quid ergo proficit lavatio ejus qui ab istis baptizatur: nisi quia & ipse si talis est, lavacrum quidem habet, sed non ei proficit ad salutem? Si autem ille à quo baptizatur talis est, iste verò non falso corde ad Deum convertitur, non ab illo mortuo baptizatur, sed ab illo vivo de quo dictum est, Ipse est, qui baptizat; quolibet corporaliter operante baptizet. Quod autem ait de hæreticis, *Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam æternam consequuntur, cur ad Ecclesiam veniunt?* Respondetur: Ideo veniunt, quia etiamsi Christi baptismum usque ad sacramenti celebrationem perceperunt, tamen vitam æternam nisi per unitatis caritatem non consequuntur: sicut nec illi malevoli & invidi, quibus non dimitterentur peccata, nec si adver-

*Lib. 2 contra Parmenianum cap. 10. Rom. 6. 23. Ibid. 8. 6. 1. Tim. 5. 6.

Johan. 1. 33.

[a] Hîc ex MSS. addimus, *eorum*.
[b] Plures MSS. *confessione*.
[c] Floriacensis vetus cod. *à Tubina*. Alii quidam MSS. *ab Vnita*.
[d] Er. & aliquot MSS. *non tantum posse*.

[e] Cambronensis codex & Cypriani editio, *sedulâ*.
[f] Am. Er. & Cypr. addunt, *& iterum tangit mortuum*: malè, hoc enim addito locus ad rem nihil facit.

sùs eos odium tenerent à quibus paterentur injuriam; quia Veritas dixit, Si non dimiſeritis, nec Pater veſter dimittet vobis: quanto magis cùm eos oderant, quibus retribuebant mala pro bonis? Nec tamen iſti ſæculo verbis ſolis & non factis renuntiantes, ſi poſtea corrigerentur, rurſus baptizarentur; ſed uno vitali baptiſmate ſanctificarentur. Quod quidem in Catholica eſt, ſed non in ſola; ſicut nec in ſanctis ſolis, qui ædificati ſunt ſuper petram, & ex quibus unica illa columba perficitur. A

67. Castus à Sicca dixit: *Qui contemta veritate præſumit conſuetudinem ſequi, aut circa fratres invidus eſt & malignus, quibus veritas revelatur; aut circa Deum ingratus eſt, cujus inſpiratione Eccleſia ejus inſtruitur.* B

68. Iſte ſi convinceret eos qui diverſa ſentiebant, & hoc tenebant, quod etiam totus orbis poſtea Chriſtiano concilio confirmatus obtinuit, ita conſuetudinem ſequi, ut contemnerent veritatem, hæc verba formidare deberemus: cùm verò illa conſuetudo & à veritate propagata & veritate roborata reperiatur, nihil in hac ſententia pertimeſcimus. Et tamen ſi illi *circa fratres invidi erant & maligni, aut circa Deum ingrati*, ecce qualibus communicabant, ecce quales diverſa ſentientes, ſicut Cyprianus prædixit, à jure communionis non amovebant, ecce à quibus non polluebantur in [a] conſervatione unitatis, ecce quantum amandum ſit vinculum pacis; ecce quid conſiderent qui nobis de [b] prædeceſſorum Epiſcoporum concilio calumniantur, quorum caritatem non imitantur, & quorum exemplo conſiderato jure damnantur. Si conſuetudo erat, ſicut hæc ſententia teſtis eſt, ut hæretici venientes ad Eccleſiam cum baptiſmate quod habebant ſuſciperentur, aut hoc rectè fiebat, aut mali bonos in unitate non maculant. Si rectè fiebat, cur orbem terrarum quia ſic recipiuntur accuſant? Si autem mali bonos in unitate non maculant, quomodo ſe à crimine ſacrilegæ ſeparationis excuſant? C D E

69. Eucratius à Thenis dixit: *Fidem noſtram, & baptiſmatis gratiam, & legis eccleſiaſticæ regulam Deus & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſuo ore Apoſtolos docens perimplevit, dicens, Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti. Falſum ergo hæreticorum baptiſma & iniquum à nobis pellendum eſt, & omni* [c] *conteſtatione refutandum, de quorum ore virus, non vita; nec gratia cæleſtis, ſed blaſphemia Trinitatis exprimitur. Et ideo venientes ad Eccleſiam hæreticos integro & catholico baptiſmate baptizari debere manifeſtum eſt, ut à blaſphemia ſuæ præſumtionis purificati, poſſint Spiritus-ſancti* [d] *gratiâ reformari.* F

70. Planè ſi non eſt baptiſmus Patris & Filii & Spiritus-ſancti nomine conſecratus, hæreticorum deputetur, & [e] iniquus à nobis omni conteſtatione refutetur: ſi autem hoc in eo nomen agnoſcimus, meliùs verba Evangelica ab hæreticorum errore diſtinguimus, & quod in eis pro- G bum eſt approbamus, quod mendoſum eſt emendamus.

71. Libosus [f] à Vaga dixit: *In Evangelio Dominus, Ego ſum, inquit, veritas: non dixit, Ego ſum conſuetudo. Itaque veritate manifeſtata, cedat conſuetudo veritati: ut & ſi in præteritum quis in Eccleſia hæreticos non baptizabat, nunc baptizare incipiat.* Caput XXXVII. Iohan. 14. 6. f

72. Hic nihil oſtendere conatus eſt quomodo ſit veritas [g], cui debere dicit conſuetudinem cedere. Plus tamen nos adjuvat adversùs iſtos qui ſe ab unitate diviſerunt, quòd illam conſuetudinem fuiſſe confitetur, quàm quòd eam veritati quam non oſtendit, cedere oportere arbitratur. Illa eſt enim conſuetudo, quæ ſi ſacrilegos ad altare Chriſti ſine baptiſmi purgatione admittebat, & nullum bonorum in unitate polluebat, quicumque ſe ab eadem unitate, in qua nullorum malorum contagione pollui poterant, fruſtra ſeparaverunt, manifeſtum ſacrilegium ſchiſmatis admiſerunt. Si autem per illam conſuetudinem omnes polluti perierunt, de qua caverna iſti ſine originali veritate & cum calumniæ calliditate procedunt. Si verò recta fuerat conſuetudo, qua ſic ſuſcipiebantur hæretici, relinquant furorem, fateantur errorem; veniant ad Catholicam, non ut retinguantur ſacramento baptiſmatis, ſed ut curentur à plaga conciſionis. g

73. [h] Lucius à Thebeſte dixit: *Hæreticos, blaſphemos, atque iniquos verbis variis decerpentes ſancta & adorabilia Scripturarum verba, exſecrandos cenſeo; & ideo exorcizandos & baptizandos.* Caput XXXVIII. h

74. Et ego exſecrandos cenſeo; ſed non ideò exorcizandos & baptizandos. Ipſorum eſt enim figmentum quod exſecror, Chriſti autem ſacramentum quod veneror.

75. Eugenius ab Ammedera dixit: *Et ego hoc idem cenſeo, hæreticos baptizandos eſſe.* Caput XXXIX.

76. Huic reſpondetur: Sed non hoc cenſet Eccleſia, cui Deus jam plenario etiam concilio revelavit, quod tunc adhuc aliter quidem ſapiebatis; ſed quia in vobis caritas ſalva erat, in unitate permanebatis. Philip. 3. 15.

77. Item alius Felix ab [i] Amaccura dixit: *Et ipſe ſecutus divinarum ſcripturarum auctoritatem, hæreticos baptizandos eſſe cenſeo; ſed & eos qui ſe apud ſchiſmaticos baptizatos eſſe contendunt. Si enim ſecundùm cautum Chriſti, privatus fons noſter eſt, intelligant cuncti Eccleſiæ noſtræ adverſarii, quia* [k] *alienus eſſe non poteſt, nec duobus populis ſalutarem aquam tribuere poteſt ille qui unius gregis paſtor eſt. Et ideo manifeſtum eſt, nec hæreticos nec ſchiſmaticos aliquid cæleſte ſuſcipere, qui à peccantibus hominibus & ab Eccleſia extraneis audent accipere. Quando danti locus non eſt, utique nec accipienti prodeſt.* Caput XL. i k

78. Huic reſpondetur, ſcripturas divinas nuſquam præcepiſſe, ut hæretici apud hæreticos baptizati denuo baptizentur; ſed multis locis oſtendiſſe, alienos eſſe ab Eccleſia, omnes qui non ſunt in petra, nec ad columbæ illius membra per-

[a] Am. Er. & plures MSS. *in converſatione unitatis.*
[b] In MSS. *præceſſorum.*
[c] Apud Cyprianum, *deteſtatione.* Et paulò pòſt, *ut à blaſphemia ſua præſumtione.*
[d] Noſtri MSS. *gloriâ reformari.*
[e] In MSS. *iniquum.* Sed Lovanienſes malunt, ut in prioribus editis, *iniquus*: quia in reſponſione Auguſtini non *baptiſma*, ſed *baptiſmus* ponitur.
[f] Am. & Er. cum nonnullis MSS. *ab Agra*: eædem verò editiones meliùs ſuprà lib. 3. cap. 6. *Liboſus Vagenſis.*
[g] Hîc in editis ſuperfluò additur, *manifeſtata.*
[h] Corbeienſis codex & alii antiquiores MSS. *Levicius à Theveſte.* Alii plures *Leucius.* Am. & Er. *Leutius à Thabeſte.*
[i] Corbeienſis MS. *ab Ammacura.* Floriacenſis, *ab Amacurra.* Plures alii cum Am. & Er. *ab Accura*, vel *ab Acurra*, vel *ab Accurra.*
[k] Am. & Er. *alienis.* Editio Cypr. *alieni ſunt.*

tinent, & tamen baptizare & baptizari, & habere sine salute sacramentum salutis. Fons autem noster qui similis est fonti paradisi, quòd etiam sicut ille extra paradisum profluat, jam * satis dictum est (* Sup. à cap. 21.): *& quòd duobus populis*, id est, suo & extraneo, *salutarem aquam tribuere non potest ille qui unius gregis pastor est*, concedo atque consentio. Sed numquid quia salutaris non est extraneis, ideo ipsa non est? Aqua enim diluvii constitutis intra arcam salutaris fuit, extra arcam verò mortifera fuit; eadem tamen fuit. Et multi extranei, id est, invidi, quos ex parte diaboli esse Cyprianus dicit & de Scripturis ostendit, velut intus videntur, & tamen nisi essent extra arcam, non morerentur per aquam. Tales enim baptismus, cùm eo malè utuntur, necat; sicut illis de quibus ait Apostolus (2. Cor. 2. 16.), bonus odor Christi erat in mortem. Cur ergo non suscipiunt aliquid cæleste vel schismatici vel hæretici; sicut spinæ sive zizania pluviam, sicut ipsi qui extra arcam fuerunt, aquam de cataractis cæli venientem susceperunt quidem, sed ad perniciem, non ad salutem? Ideoque illud quod in ultimo posuit, *Quando danti locus non est, utique nec accipienti prodest*; non laboro refellere: quia & nos dicimus accipientibus non prodesse, cùm in hæresi accipiunt consentientes hæreticis; & ideo veniunt ad catholicam pacem atque [a] unitatem, non ut baptismum accipiant, sed ut eis prodesse incipiat quod acceperant.

CAPUT XLI.

79. ITEM alius Januarius Muzulensis dixit: *Miror quòd cùm omnes confiteantur unum esse baptismum, non omnes intelligant ejusdem baptismi unitatem. Ecclesia enim & hæresis duæ & diversæ res sunt. Si hæretici habent baptisma, nos non habemus: si autem nos habemus, hæretici habere non possunt. Dubium autem non est, Ecclesiam solam baptismum Christi possidere, quæ sola possideat & gratiam Christi & veritatem.*

80. Posset alius similiter dicere, & similiter non verum dicere: Miror quòd cùm omnes confiteantur unum esse baptismum, non omnes intelligant ejusdem baptismi unitatem. Justitia enim & iniquitas duæ & diversæ res sunt. Si iniqui habent baptisma, justi non habent: si autem justi habent, iniqui habere non possunt. Dubium autem non est, justos solos baptismum Christi possidere, qui soli possideant & gratiam Christi & veritatem. Hoc certè falsum est, illis quoque fatentibus. Et illi quippe invidi qui sunt ex parte diaboli intus positi, sicut dicit Cyprianus, atque [b] apostolo Paulo notissimi, baptismum habebant, nec ad membra illius columbæ quæ in petra tuta est pertinebant.

CAPUT XLII.

81. [c] ADELPHIUS à Thasbalte dixit: *Sine caussa quidem falso & invidioso verbo impugnant veritatem, ut rebaptizare nos dicant, quando Ecclesia hæreticos non rebaptizet, sed baptizet.*

82. Immo verò modò non rebaptizat; quia nisi eos qui baptizati non sunt, non baptizat; quam consuetudinem anteriorem perspecta diligentiùs veritas etiam concilio posteriore firmavit.

CAPUT XLIII.

83. DEMETRIUS à [d] Lepti-minus dixit: *Unum baptisma nos custodimus, quia Ecclesiæ catholicæ soli rem suam vindicamus. Qui autem dicunt quia hæretici verè & legitimè baptizant, ipsi sunt qui non [e] duo, sed multa baptismata faciunt: nam cùm hæreses multæ sint, pro earum numero & baptismata computabuntur.*

84. Huic respondetur: Si ita est, tot ergo numerentur baptismata, quot sunt opera carnis, de quibus ait Apostolus (Galat. 5. 21.), quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt: inter quæ numerantur & hæreses, & tam multa ipsorum [f] operum intus tamquam in palea tolerantur, & tamen unum baptisma omnibus est, quod nullo iniquitatis opere violatur.

CAPUT XLIV.

85. VINCENTIUS à Thibari dixit: *Hæreticos scimus esse pejores, quàm ethnicos. Si conversi ad Deum venire voluerint, habent utique regulam veritatis, quam Dominus præcepto divino mandavit Apostolis, dicens, Ite, in nomine meo manum imponite, dæmonia expellite* (Marci 16. 17.). *Et alio loco, Ite, & docete gentes, tinguentes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti* (Matth. 28. 19.). *Ergo primò per manus impositionem in exorcismo, secundò per baptismi regenerationem, tunc possunt ad Christi pollicitationem venire; aliàs autem fieri [g] censeo non debere.*

86. Ex qua regula dicat hæreticos pejores esse quàm ethnicos, nescio; cùm Dominus dicat, Si neque Ecclesiam audierit, sit tibi tamquam ethnicus & publicanus (Matth. 18. 17.). An etiam tali hæreticus pejor est? Nihil resisto: non tamen propterea quia ipse homo pejor est ethnico, id est, gentili atque pagano, sacramentum etiam Christi si quod habet, vitiis ejus moribusque miscetur, & eadem permixtione corruptum perit. Nam & illi qui recedunt de Ecclesia, & fiunt hæresum non tantùm sectatores, sed etiam conditores, si jam baptizati recedunt, cùm secundùm istam regulam pejores sint ethnicis, habent tamen baptisma: nam si correcti redeant, non accipiunt; quod si amisissent, utique acciperent. Potest ergo fieri ut aliquis pejor sit ethnico, & tamen in eo Christi sacramentum non solùm sit, sed etiam non sit pejus, quàm in homine sancto & justo. Et si enim quantum in illo homine est, non ipsum servavit, sed animo & voluntate violavit; tamen quantum ad ipsum adtinet sacramentum, & cum contemtore & repudiatore suo integrum inviolatumque permansit. Nonne Sodomitæ ethnici erant, id est, gentiles? Pejores ergo erant Judæi, quibus Dominus dicit, Tolerabilius erit Sodomis in die judicii quàm vobis (Matth. 11. 24.). Et quibus Propheta dicit, Justificastis Sodomam (Ezech. 16. 51.), id est, in comparatione vestra Sodoma justa facta est. Numquid tamen ideo sacramenta divina quæ apud Judæos erant, talia erant quales ipsi erant; quæ Dominus ipse quoque suscepit, & ad ea celebranda leprosos quos mundaverat misit (Luc. 17. 14.), & ea Zachariæ in templo ministranti angelus adstitit (Luca 1. 11.), eumque sacrificantem exauditum esse nuntiavit? Hæc eadem sacramenta & in bonis hominibus illius temporis erant, & in malis pejoribus quàm sint ethnici; quando quidem Sodomitis in malitia prælati

[a] Plures MSS. *atque veritatem.*

[b] In quibusdam libris, *atque apostolus Paulus, notissimum baptismum.*

[c] Am & Er. *Adelphus.* At Lov. & MSS *Adelphius* vel *Adelfius.* Postea codices antiquiores habent, *à Thasvalte.*

[d] Am. & Er, *Aleptuninus:* corruptè, pro *à Lepti-minus*, quæ est urbs provinciæ Byzacenæ: præter quam erat *Leptis magna* Tripolitanæ; de hac postea lib. 7. c. 47.

[e] Sic Am Er. & omnes hìc MSS. At Lov. & Cypr. *non unum.*

[f] Editi, *ipsorum opera.* At MSS. *operum.*

[g] Verbum *censeo* abest à MSS.

sunt: & tamen illa sacramenta erant in utrisque integra atque divina.

87. Nam & ipsi gentiles si quid divinum & rectum in doctrinis suis habere potuerunt, non improbaverunt sancti nostri, quamvis illi per suas superstitiones & idololatriam & superbiam, ceterosque perditos mores detestandi essent, & nisi corrigerentur, divino judicio puniendi. Nam & Paulus apostolus apud Athenienses cùm de Deo quædam diceret, perhibuit testimonium quod quidam eorum tale aliquid dixerint: quod utique si ad Christum venirent, agnosceretur in eis, non improbaretur. Et sanctus Cyprianus talibus adversùs eosdem ethnicos utitur testibus. Nam cùm de Magis loqueretur, *Quorum tamen*, inquit, *præcipuus Hostanes, & formam veri Dei negat conspici posse, & angelos veros sedi ejus dicit assistere. In quo & Plato pari ratione consentit, & unum Deum servans, ceteros angelos vel dæmonas dicit. Hermes quoque Trimegistus unum Deum loquitur, & eum incomprehensibilem atque inæstimabilem confitetur.* Si ergo isti venissent ad percipiendam Christianam salutem, non utique eis diceretur, Hoc malum habetis, vel falsum habetis: sed planè meritò diceretur, Hoc vobis quamvis integrum & verum, nihil tamen prodesset, nisi ad Christi gratiam veniretis. Si ergo in ipsis ethnicis potest aliquid divinum inveniri rectéque approbari, quamvis eis salus adhuc à Christo præstanda sit; non oportet nos ita moveri, etiam si pejores sunt hæretici, ut quod in eis malum ipsorum est velimus corrigere, & quod in eis bonum est Christi nolimus agnoscere. Sed jam ceteras hujus concilii sententias pertractandas, ab alio suscipiemus exordio.

LIBER SEPTIMUS,

In quo ceteræ sententiæ Concilii Carthaginensis pertractantur.

NON simus molesti legentibus, si eadem variè ac sæpe differimus. Quamquam enim Ecclesia catholica sancta in omnibus gentibus adversùs ea, quæ in ista quæstione de baptismo, utrùm & apud hæreticos & schismaticos idem possit esse qui est in Catholica, nonnullam caliginem offundunt, priscæ consuetudinis & plenarii concilii auctoritate munita sit: tamen quia non contemnendis viris, & maximè Cypriano in ipsa unitate aliquando aliter visum est, cujus uti adversùm nos auctoritate conantur, qui longè ab ejus caritate remoti sunt: propterea cogimur, ex opportunitate tractandi & considerandi omnia, quæ in ejus concilio de hac re litterisque comperimus, hanc eamdem quæstionem aliquanto diutiùs tamquam in manibus versare, & ostendere quàm verius universitati Ecclesiæ catholicæ placuerit, ut hæretici vel schismatici qui jam Christi baptismum illic unde veniunt acceperunt, in catholicam communionem cum illo admittantur, ab errore suo correcti, in caritate radicati atque fundati; ut quod adtinet ad baptismi sacramentum, non adsit quod deerat, sed prosit quod inerat. Et beatus Cyprianus quidem jam corpore quod corrumpitur non aggravante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, sereniùs perspicit veritatem, quam meruit adipisci per caritatem. Adjuvet itaque nos orationibus suis in istius carnis mortalitate, tamquam in caliginosa nube laborantes, ut donante Domino, quantum possumus, bona ejus imitemur. Si quid autem aliter sensit, & quibusdam fratribus collegisque persuasit, quod nunc eo quem dilexit revelante jam cernit, nos longè impares meritis suis, Ecclesiæ tamen catholicæ auctoritatem, cujus ipse egregium & [a] clarissimum membrum est, pro nostra infirmitate sectantes, adversùs hæreticos vel schismaticos enodemus: quos præcisos ab unitate quam tenuit, & arescentes à caritate qua viguit, & elapsos ab humilitate qua stetit, tanto ampliùs improbat atque condemnat, quanto magis novit eos ad insidiandum perscrutari velle quod scripsit, & ad pacificandum imitari nolle quod fecit. Sicut illi qui se Christianos Nazarenos vocant, & more Judaico carnalia præputia circumcidunt, nati hæretici ex illo errore in quem Petrus devians à Paulo revocatus est, ad huc usque persistunt: sicut ergo illi Petro in primatu Apostolorum martyrii gloriâ coronato, in sua perversitate præcisi ab Ecclesia remanserunt: sic isti Cypriano per abundantiam caritatis in sortem sanctorum passionis claritate suscepto, se ipsos exsules unitatis agnoscunt, & contra unitatis patriam pro suis calumniis civem unitatis opponunt. Jam itaque ceteras illius concilii sententias eadem ratione videamus. Gal. 2. 11.

CAP. II.

2. MARCUS à [b] Mactari dixit: *Mirandum non est, si hæretici hostes atque impugnatores veritatis sibi rem vindicant potestatis & dignationis alienæ: illud mirandum est, quòd quidam nostri prævaricatores veritatis hæreticis suffragantur, & Christianis adversantur. Propterea decernimus hæreticos baptizandos esse.*

3. Huic respondemus: Immo magis mirandum est, & magna laude prædicandum, quòd tantum isti dilexerint unitatem, ut quos prævaricatores veritatis arbitrabantur, cum eis in unitate perseverantes, ab eis pollui non timerent. Nam cùm iste dixisset, *Illud mirandum est, quòd quidam nostri prævaricatores veritatis hæreticis suffragantur, & Christianis adversantur*; videbatur esse dicturus, Propterea decernimus eis non esse communicandum. Non hoc dixit, sed ait, *Propterea decernimus hæreticos baptizandos esse*: servans quod pacificus Cyprianus antè præstruxerat, dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Cùm ergo Donatistæ nobis calumniantur, & nos dicunt traditores, si quis exsistat vel Judæus vel Paganus,

[a] Aliquot MSS. *carissimum.*

[b] Corbeiensis codex, *à Mattari.*

qui lecto isto concilio & nos & ipsos, secundùm eorum regulas, veritatis appellet prævaricatores, velim scire ad hoc tam grave crimen refutandum atque diluendum quomodo nobis agenda sit caussa communis. Isti eos dicunt traditores, quos neque ullo tempore convincere potuerunt, neque nunc possunt ostendere, & in eodem crimine ipsi esse potiùs ostenduntur. Sed quid ad nos? De istis certè prævaricatoribus quid dicemus? Si enim nos, quamvis falsò, propterea dicimur traditores, quia traditoribus nos in eadem communione successisse criminantur; prævaricatoribus illis omnes successimus, quia nondum se ab unitate diviserat pars Donati beati Cypriani temporibus. Post passionem quippe ejus quadraginta, & quod excurrit, annis peractis, traditio codicum facta est, unde cœperunt appellari traditores. Si ergo propterea nos traditores, quia ex traditoribus, sicut opinantur vel confingunt, exorti sumus; ab illis prævaricatoribus utrique originem ducimus. Non est enim quòd dicatur, non eis communicasse istos; quando suos illos vocant; quod concilium loquitur, quod ipsi maximè [a] proferunt: *Quidam nostri*, inquit, *prævaricatores veritatis, hæreticis suffragantur.* Accedit & testimonium Cypriani, satis demonstrantis quòd in eorum communione permanserit, dicendo, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Ipsi enim erant qui diversum sentiebant, quos iste prævaricatores vocat, quia scilicet hæreticis suffragabantur, sine baptismo eos in Ecclesiam recipiendo. Eam quoque fuisse consuetudinem ut sic reciperentur, & ipse Cyprianus multis locis, & aliquot episcopi in hoc concilio manifestant. Unde apparet, si hæretici non habent baptismum, Ecclesiam Christi temporum illorum prævaricatoribus fuisse plenam, qui eis suffragantes sic eos recipiebant. Agatur ergo caussa communis adversùs crimen prævaricationis quod negare non possunt, & ibi agetur nostra adversùs crimen traditionis quod convincere non [b] potuerunt. Sed sic agamus, quasi convicerint: quod utrique responderimus eis qui nobis objiciunt majorum nostrorum prævaricationem, hoc nos istis respondebimus qui nobis objiciunt majorum nostrorum traditionem. Sicut enim per majorum nostrorum traditionem, unde se isti diviserunt, nos mortui sumus: ita per majorum prævaricationem, qui & nostri & ipsorum parentes fuerunt, & nos & ipsi mortui sumus. Sed quia se vivere dicunt, credunt quòd ad eos non pertineat illa prævaricatio: ergo nec ad nos illa traditio. Et illa quidem prævaricatio secundùm ipsos certa est: secundùm nos autem nec anterior prævaricatio vera est: quia & hæreticos dicimus posse habere baptismum Christi; nec posterior traditio, quia in ea caussa sunt ipsi superati. Non habent ergo isti cur à nobis nefario scelere schismatis separentur: quia nostri majores si traditores non fuerunt, sicut nos dicimus, non est quod ad nos omnino pertineat; si autem traditores fuerunt, sicut ipsi dicunt, sic ad nos non pertinet, quemadmodum nec ad nos nec ad ipsos illi prævaricatores. Ac per hoc quoniam ex majorum nostrorum iniquitate nullum est cri-

Optatus lib. 1. contra Parmenianum.

Traditores unde dicti.

A men nostrum, ex prop o schismate certum est crimen illorum.

CAPUT III. 4. SATIUS à [c] Sicilibba dixit: *Si hæreticis in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad Ecclesiam veniunt. Nam cùm in die judicii peccata sint quæ puniuntur, nihil est quod timere possint hæretici de judicio Christi, si sunt peccatorum remissionem consecuti.*

5. Et hæc poterat etiam nostra esse sententia: viderit autem auctor ejus quo animo dicta sit. B Verbis tamen ita modificata est, ut non me pigeat eo animo consentire atque subscribere, quo & ego sentio baptismum quidem Christi hæreticos posse habere, sed remissionem peccatorum non habere. Non autem ait, Si hæretici baptizant aut baptizantur: sed, *Si hæreticis*, inquit, *in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad Ecclesiam veniunt.* Nam si pro hæreticis ponamus illos quos in Ecclesia noverat Cyprianus, sæculo verbis solis, & non factis renuntiantes; totidem verbis C possumus hanc sententiam etiam nos verissimè dicere, Si fallaciter conversis in baptismo suo peccata donantur, sine caussa ad veram conversionem postea perducuntur. Nam cùm in die judicii peccata sint quæ puniuntur, nihil est quod timere possint, qui sæculo verbis solis & non factis renuntiarunt, de judicio Christi, si sunt remissionem peccatorum consecuti. Sed ista ratiocinatio tali connexione perficitur, ut adjungamus dicentes, Debent autem timere Christi ju- D dicium, & veraci corde aliquando converti: quod cùm fecerint, non eos utique necesse est iterum baptizari. Potuerunt igitur accipere baptismum, & remissionem non accipere peccatorum, aut remissis peccatis continuò rursus onerari. Sic ergo & hæretici.

CAP. IV. 6. VICTOR à Gor dixit: *Cùm peccata nonnisi in Ecclesiæ baptismo remittantur, qui hæreticum sine baptismo ad [d] communicationem admittit; utrumque contra rationem facit, nec hæreticos purgat, &* E *Christianos inquinat.*

7. Huic respondemus, Ecclesiæ baptismum esse & apud hæreticos, quamvis ipsi non sint in Ecclesia: sicut aquam paradisi in terra Ægypti, quamvis ipsa non sit in paradiso. Non itaque hæreticos sine baptismo ad communionem admittimus; & quia correcti à sua perversitate veniunt, non eorum peccata, sed Christi sacramenta suscipimus: de remissione autem peccatorum quod superiùs, hoc & hîc dicimus. Illud sanè quod in F ultimo posuit dicens, *utrumque contra rationem facit, nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat*; respuit primitus ac maximè Cyprianus ipse cum sibi consentientibus collegis suis: neque enim inquinari se credidit, quando talibus propter vinculum pacis communicandum esse decrevit dicens, *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* Aut si inquinant hæretici ad communionem, [e] si non baptizantur, admissi; inquinata est tota Ecclesia G per illam consuetudinem, quæ totiens hîc commemoratur. Et sicut nos isti appellant traditores propter majores nostros, in quibus nihil tale quando objecerunt, probare potuerunt; si hoc fit quisque quod est ille cui communicaverit, om-

[a] Sic MSS. At editi, *praferunt.*
[b] Corbeiensis codex, *non poterunt.*
[c] Am. & Er. *à Sicilippa.*

[d] Quidam veteres codices, *ad communionem.*
[e] Er. & MSS. *sicut non baptizantur.*

nes tunc hæretici facti sunt. Quod si quisquis dicit, insanit; falsum est quod iste ait, *Qui hæreticum sine baptismo ad communionem admittit, nec hæreticos purgat, & Christianos inquinat.* Aut si hoc verum est, non sine baptismo admittebantur, sed habebant baptismum Christi, quamvis apud hæreticos datum & acceptum, qui secundùm illam consuetudinem, de qua isti confitentur, sic admittebantur: ac per hoc rectè etiam nunc sic admittuntur.

8. Aurelius ab Utica dixit: *Cùm dicat Apostolus, non communicandum peccatis alienis; quid aliud quàm peccatis alienis communicat, qui sine baptismo Ecclesiæ hæreticis communicat? Et ideo censeo baptizandos esse hæreticos, ut accipiant remissam peccatorum, & sic illis communicetur.*

9. Respondetur, Communicavit ergo Cyprianus & isti omnes peccatis alienis, quia cum talibus in communione manserunt, quando neminem qui diversum sensit à jure communionis amoverunt. Ubi est ergo Ecclesia? Deinde uti de hæreticis taceam, cùm verba hujus sententiæ etiam de aliis peccatoribus dici possint, quales in Ecclesia secum Cyprianus videbat, gemebat, arguebat, [a] ferebat, ubi est Ecclesia, quæ secundùm hæc verba jam tunc periisse existimatur contagione peccatorum? Si autem, sicut se habet firmissima veritas, Ecclesia permansit & permanet; non nisi in consensione intelligenda est communio peccatorum, quam vetat Apostolus. Baptizentur autem iterum hæretici, ut accipiant remissam peccatorum, si baptizantur iterum perversi & invidi, qui cum sæculo verbis & non factis renuntiarent, baptismum quidem accipere potuerunt, sed remissionem peccatorum non obtinuerunt, dicente Domino, Si non dimiseritis, neque Pater vester dimittet vobis.

10. Jambus à Germaniciana dixit: *Qui hæreticorum baptismum probant, nostrum improbant; ut extra Ecclesiam, non dicam lotos, sed sordidatos, negent in Ecclesia baptizari oportere.*

11. Huic respondetur, neminem nostrûm baptismum hæreticorum probare, sed Christi, quamvis in hæreticis velut paleis exterioribus, sicut in aliis iniquis velut paleis interioribus. Nam si extra Ecclesiam qui baptizantur, non lavantur, sed sordidantur; profectò extra petram, in qua ædificatur Ecclesia, qui baptizantur, non lavantur; sed sordidantur. Omnes autem extra eamdem petram sunt, qui audiunt verba Christi & non faciunt. Aut si baptismo lavantur quidem, sed in iniquitatibus suis, à quibus in melius mutari noluerunt, sordidi remanent: sic & hæretici.

12. Lucianus à [b] Rucuma dixit: *Scriptum est, Et vidit Deus lucem quia bona est, & divisit inter lucem & tenebras. Si potest luci & tenebris convenire, potest nobis & hæreticis aliquid esse commune. Propterea censeo hæreticos baptizandos esse.*

13. Huic respondetur: Si potest luci & tenebris convenire, potest justis & injustis aliquid esse commune. Censeat ergo illos injustos denuo baptizari, quos in ipsa Ecclesia Cyprianus arguebat: aut si non sunt injusti qui sæculo verbis & non factis renuntiant, dicat qui potest.

Caput VIII. 3. Reg. 18, 21.

14. Pelagianus à Luperciana dixit: *Scriptum est, Aut Dominus Deus est, aut Baal Deus est. Ita & nunc aut Ecclesia Ecclesia est, aut hæresis Ecclesia est. Porrò si hæresis Ecclesia non est, quomodo esse apud hæreticos baptisma Ecclesiæ potest?*

15. Huic ita possumus respondere: Aut paradisus paradisus, aut Ægyptus paradisus: porrò si Ægyptus paradisus non est, quomodo esse in Ægypto aqua paradisi potest? Sed dicetur nobis, Etiam illuc exeundo pervenit. Sic ergo ad hæreticos baptismus. Item dicimus: Aut petra Ecclesia est, aut arena Ecclesia. Porrò quia non est arena Ecclesia, quomodo apud eos qui super arenam ædificant, audiendo verba Christi & non faciendo, esse baptismus potest? & tamen est. Sic ergo & apud hæreticos.

Cap. IX.

16. Jader à Midila dixit: *Scimus non esse nisi unum baptismum in Ecclesia catholica: & ideo non debemus admittere hæreticum, nisi baptizatus fuerit apud nos, ne se putet extra Ecclesiam catholicam baptizatum esse.*

17. Huic respondetur, quia si hoc de iniquis illis qui extra petram sunt diceretur, falsò utique diceretur. Sic ergo & de hæreticis.

Cap. X. Ephes. 4. 5. [c]

18. Item [c] alius Felix à Marazana dixit: *Una fides, unum baptisma; sed Ecclesiæ catholicæ, cui soli licet baptizare.*

19. Quid si alius ita diceret: Una fides, unum baptisma, sed justorum tantùm, quibus solis licet baptizare? Sicut hæc verba refellerentur, ita & ista sententia refellatur. An & injusti [d] nec in ipso baptismo mutati, dum sæculo verbis solis & non factis renuntiant, ad membra Ecclesiæ pertinent? Videant si ipsa est illa petra, si ipsa est columba, si ipsa est sponsa sine macula & ruga.

Caput XI. [e] Rom. 3. 3. Psal. 115. 11.

20. Paulus [e] à Bobba dixit: *Me non movet si aliquis Ecclesiæ fidem & veritatem non vindicat, quando Apostolus dicat, Quid enim, quia exciderunt à fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Si autem Deus verax est, quomodo apud hæreticos baptismi veritas esse potest, apud quos Deus non est?*

2. Cor. 6. 16. [f]

21. Huic respondetur: Quid, apud avaros numquid est Deus? Et tamen est baptismus: ita & apud hæreticos. Apud quos enim Deus est, templum Dei sunt. Quæ autem compositio templo Dei cum idolis? Porrò avaritiam, idololatriam Paulus sentit, Cyprianus consentit, & idem ipse inter collegas raptores, tamen baptizatores, cum [f] magna tolerantiæ mercede versatur.

Caput XII. [g] Johan. 20. 23.

22. Pomponius [g] à Dionysiana dixit: *Manifestum est hæreticos non posse baptizare, & remissionem peccatorum dare, qui potestatem non habent, ut aut solvere aut ligare aliquid in terris possint.*

23. Respondetur: Hanc potestatem nec homicidæ habent, id est, qui oderunt fratres. Non enim talibus dictum est, Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui tenueritis, tenebuntur. Et tamen baptizant, & eos in eadem baptismi communione & Paulus tolerat, & Cyprianus agnoscit.

[a] Vaticani MSS. *feriebat.*
[b] Am. & Er. *à Rucumma.*
[c] Vox *alius* abest ab Am. Er. & MSS. Postea Am. & Er. habent, Felix à *Mazrazana.* Corbeiensis cod. *à Maranzana.* Cypr. *à Marrazana.*
[d] Hîc particulam *nec,* quæ in editis deerat, restituimus ex MSS.
[e] Am. & Er. *Paulus ab Obba.*
[f] Corbeiensis cod. & alii plures MSS. *magnâ.*
[g] Am. & Er. *Pomponius à Iosiniana.*

Caput XIII. a

24. VENANTIUS à [a] Tinisa dixit: *Si maritus peregrè proficiscens, amico suo commendasset uxorem suam custodiendam, commendatam sibi ille quantâ posset diligentiâ conservaret, ne ab aliquo castitas ejus & sanctitas adulteraretur: Christus Dominus & Deus noster ad Patrem proficiscens, sponsam suam nobis commendavit, utrùm-ne eam incorruptam & inviolatam custodimus, an integritatem ejus & castitatem mœchis & corruptoribus prodimus? Qui enim baptisma Ecclesiæ commune cum hæreticis facit, sponsam Christi adulteris prodit.*

B

25. Respondemus: Quid illi qui cùm baptizantur, labiis, non corde convertuntur ad Dominum, nonne adulterinam mentem gerunt? Nonne ipsi sunt sæculi dilectores, cui non factis sed verbis renuntiaverunt, & ideo corrumpunt mores bonos per colloquia mala, dicentes, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? (1. Cor. 15. 32.) Nonne etiam contra istos vigilavit sermo Apostolicus, ubi dicit, Timeo autem ne sicut serpens (2. Cor. 11. 3.) Evam seduxit astutiâ suâ, sic & vestræ mentes corrumpantur à castitate quæ est in Christo? C Cùm ergo Christi baptisma Cyprianus habebat commune cum talibus, numquid ideo sponsam Christi prodebat adulteris, ac non potiùs monile sponsi etiam in adultera cognoscebat?

Caput XIV. b c

26. [b] AYMNIUS ab Ausuaga dixit: *Nos unum baptisma accepimus, & ipsum [c] exercemus: qui autem dicit, quia & hæreticis licet baptizare, ipse duos baptismos facit.*

27. Huic respondetur: Cur non etiam ille duos D baptismos facit, qui dicit quia & iniqui baptizant? Cùm enim justi & iniqui sibi contrarii sint; baptismus quem dant justi, qualis erat Paulus, vel etiam qualis erat Cyprianus, non est contrarius baptismo quem dabant iniqui illi qui oderant Paulum, quos non hæreticos, sed malos catholicos Cyprianus intelligit: & cùm contrariæ sibi sint continentia quæ fuit in Cypriano, & avaritia quæ fuit in collegis Cypriani; baptismus tamen quem Cyprianus dabat, non erat contrarius bap- E tismo quem illi dabant, sed unus & idem: quia ille baptizat de quo dictum est, Ipse est qui baptizat. (Iohan. 1. 33.)

Cap. XV.

28. SATURNINUS à Victoriana dixit: *Si licet hæreticis baptizare, excusati sunt & defensi illicita facientes: nec video quare eos aut Christus adversarios suos, aut Apostolus antichristos appellaverit.*

29. Huic respondetur: Sic dicimus non licere hæreticis baptizare, quomodo dicimus non licere fraudatoribus baptizare? Non enim hæreti- F co tantùm, sed peccatori inquit Deus, Ut quid enarras justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? (Psal 49. 16.) Huic utique dixit, Si videbas furem, concurrebas ei. Quanto ergo illi pejores, qui non cum furibus concurrebant, sed ipsi fundos insidiosis fraudibus rapiebant: sed non eis concurrebat Cyprianus, quamvis eos in catholica segete toleraret, ne simul eradicaretur & triticum. Et tamen etiam ipsi quem dabant, idem ipse baptismus erat; quia non ipsorum, sed G A Christi erat. Sicut ergo isti, quamvis in eis Christi baptismus agnoscatur, non sunt tamen excusati & defensi illicita facientes, & rectè illos Christus adversarios suos appellat, quia in talibus perseverantes audituri sunt, Recedite à me, qui operamini iniquitatem; (Matth. 7. 23.) unde & antichristi appellantur, quia Christo contrarii sunt, dum contra quod præcipit vivunt: ita & hæretici.

Caput XVI.

30. ALIUS Saturninus à Tucca dixit: *Gentiles quamvis idola colant, tamen summum Deum* B *Patrem creatorem cognoscunt & confitentur. In hunc Marcion blasphemat, & quidam [d] non erubescunt Marcionis baptismum probare. Quomodo tales sacerdotes sacerdotium Dei aut servant, aut vindicant, qui hostes Dei non baptizant, & sic illis communicant?*

31. Respondetur: Nimirum cùm talia dicuntur, exceditur modus, nec consideratur quia & ipsi talibus communicabant, *neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* C Sed habet iste in hac ipsa sententia sua unde admoneri posset, si adverteret, id in quoque corrigendum esse quod pravum est, quod autem rectum est approbandum. Quando quidem ait, *Gentiles quamvis idola colant, tamen summum Deum Patrem creatorem cognoscunt & confitentur.* Si quis ergo ad Deum talis gentilis veniret, numquid vellet in eo corrigere atque mutare, quod Deum Patrem creatorem confitebatur & noverat? [e] Non puto, sed emendaret in eo D idololatriam, quod malum habebat; & traderet sacramenta Christiana, quæ non habebat: & si quid rectum nosset in eo approbaret, si quid inveniret perversum emendaret, si quid defuisset daret. Sic & in Marcionista hæretico agnosceret baptismi integritatem, corrigeret ejus perversitatem, doceret catholicam veritatem.

Caput XVII. f

32. MARCELLUS [f] à Zama dixit: *Cùm peccata non nisi in baptismo Ecclesiæ remittantur; qui hæreticum non baptizat, peccatori communicat.*

E 33. Quid ille qui hoc facienti communicat, nonne peccatori communicat? Quid autem aliud faciebant omnes judicantes neminem, aut à jure communionis amoventes diversa sentientem? Ubi est ergo Ecclesia? An patientibus, & ne triticum eradicetur, zizania tolerantibus ista non obsunt? (Matth. 13. 29.) [g] Dicant ergo isti, qui se ab orbe terrarum frustra separando sacrilegium schismatis admiserunt, ut quid habent in ore sententiam Cypriani, qui non habent in corde Cypriani patientiam? Huic autem Marcello respondetur ex his quæ de bap- F tismo & remissione peccatorum suprà dicta sunt, quomodo possit esse baptismus in homine, quamvis non sit in eo remissio peccatorum.

Caput XVIII. h

34. IRENÆUS [h] ab Ululis dixit: *Si ideo Ecclesia hæreticum non baptizat, quòd dicatur jam baptizatus esse, hæresis major est.*

35. Respondetur: Hoc modo dici potest, si ideo avarum Ecclesia non baptizat, quòd dicatur jam baptizatus esse, avaritia major est. Hoc autem falsum est: ita ergo & illud.

Caput XIX.

G 36. DONATUS à Cibaliana dixit: *Ego unam*

[a] Lov. *à Thimisa* At Am. Er. nostrique antiquiores MSS. & nova Cypriani editio, *à Tinisa*.

[b] Am. & Er. *Aymnius ab Ausuagiga*. Nonnulli MSS. *Hymmus ab Ausuagida*. Corbeiensis cod. *Aymmus ab Ausaugiga*. Georgianus, *Aymmus ab Ausuagiga*.

[c] Hîc Er. & Lov. addunt, *tenemus &c.*

[d] Loquitur de Stephano Pontifice, de quo in Cypriani epistola 74. ad Pompeium: *Cur in tantum Stephani fratris nostri obstinatio dura prorupit, ut etiam de Marcionis baptismo .... & ceterorum blasphemantium in Deum Patrem contendat filios Deo nasci?*

[e] Abest, *Non puto*, à MSS.

[f] Corbeiensis MS. *à Dama*.

[g] Plures MSS. *Discant*.

[h] Lovanienses correxerunt, *ab Vsulis*: quia scilicet in lib. 3. contra Cresconium cap. 19. legimus *Theodorum Vsulensem*.

Ecclesiam

Ecclesiam & unum baptismum ejus novi. Si est qui dicat esse apud hæreticos baptismi gratiam, antè est ut ostendat & probet esse illic Ecclesiam.

37. Huic respondetur: Si baptismi gratiam hoc esse dicis quod est baptismus, est apud hæreticos: si autem baptismus sacramentum est gratiæ, ipsa verò gratia abolitio peccatorum est, non est apud hæreticos baptismi gratia. Sic est autem unum baptisma & una Ecclesia, quemadmodum est una spes. Sicut ergo boni & mali, non habentes unam spem, possunt tamen habere unum baptisma: ita quibus non est communis Ecclesia, potest baptisma esse commune.

38. ZOZIMUS à Tharassa dixit: *Revelatione facta veritatis, cedat error veritati: quia & Petrus qui priùs circumcidebat, cessit Paulo veritatem prædicanti.*

39. Respondetur: Potest etiam nostra esse sententia ista, & ita factum est in hac de baptismo quæstione. Nam veritate postea liquidiùs revelata cessit error veritati, cùm illa saluberrima consuetudo etiam plenarii concilii auctoritate firmata est. Bene tamen, quòd totiens meminerunt etiam primum Apostolorum Petrum potuisse aliter sapere quàm veritas postulabat; quod accidisse etiam Cypriano sine ulla ejus contumelia credimus, quicumque diligimus Cyprianum: quia non eum fas est diligi majori caritate quàm Petrum.

40. JULIANUS à Telepte dixit: *Scriptum est, Nemo potest accipere aliquid, nisi datum illi fuerit de cælo. Si hæresis de cælo est, potest baptisma dare.*

41. Audiat & alium dicentem: Si avaritia de cælo est, potest baptisma dare. Et tamen dant avari: sic ergo & hæretici.

42. FAUSTUS à Timida regia dixit: *Non sibi blandiantur qui hæreticis patrocinantur. Qui pro hæreticis ecclesiastico baptismo intercedit, illos Christianos & nos hæreticos facit.*

43. Huic respondetur: Si quisquam dicat, eum qui cùm baptismum acciperet, quia odium fraternum tenebat in corde, non acceperat remissionem peccatorum, non esse iterum baptizandum, quando illud odium de corde dimittit; numquid ecclesiastico baptismo intercedit pro homicidis, aut illos justos & nos homicidas facit? Hoc ergo & de hæreticis intelligat.

44. GEMINIUS à [a] Furnis dixit: *Quidam de collegis hæreticos præponere sibi possunt, nobis non possunt: & ideo quod semel decrevimus, tenemus, ut ab hæreticis venientes baptizemus.*

45. Et hic confitetur apertissimè quosdam de collegis suis diversa sensisse: unde etiam atque etiam confirmatur amor unitatis, quòd ab invicem nullo schismate separati sunt, donec alteris eorum si quid aliter saperent Deus revelaret. Sed huic respondetur, collegas ejus non sibi hæreticos præposuisse; sed baptismum Christi, sicut agnoscitur in avaris, fraudatoribus, raptoribus, homicidis, sic etiam in hæreticis cognovisse.

46. ROGATIANUS à Nova dixit: *Ecclesiam Christus instituit, hæresim diabolus: quomodo potest habere baptismum Christi synagoga satanæ?*

47. Huic respondetur: Numquid quia pios Christus instituit, & invidos diabolus, ideo non potest habere baptismum Christi, quæ in invidis convincitur esse pars diaboli?

48. THERAPIUS à Bulla dixit: *Qui hæreticis baptismum Ecclesiæ concedit, & prodit, quid aliud quàm sponsæ Christi Judas exsistit?* CAPUT XXV.

49. O magna convictio schismaticorum, qui se ab hereditate Christi toto orbe diffusa nefario sacrilegio separarunt; si Cyprianus talibus communicabat qualis Judas traditor fuit, & tamen ab eis non maculabatur: aut si maculabatur, tunc Judæ facti sunt omnes; ergo & modò Judæ sunt omnes: aut si non sunt, non ergo pertinent ad [b] posteriores facinora priorum, quamvis ex eadem communione propagatos. Cur ergo nobis traditores objiciunt, quos non convicerunt, & sibi Judam non objiciunt, cui Cyprianus & collegæ ejus communicaverunt? Ecce concilium de quo solent isti gloriari. Nos quidem dicimus, quia sic non prodit hæreticis Ecclesiæ baptismum, qui baptismum Christi & in hæreticis probat, sicut non prodit homicidis Ecclesiæ baptismum, qui baptismum Christi & in homicidis probat. Sed quia isti ex hoc concilio nobis præscribere quid sentire debeamus, affectant, ipsi priores ei consentiant. Ecce Judæ traditori sunt comparati, qui dicebant hæreticos quamvis in hæresi baptizatos non debere iterum baptizari. Talibus autem Cyprianus communicabat, qui dixit, *neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem si diversum senserit amoventes.* (In exordio concilii Carthag.) Tales etiam antea fuisse in Ecclesia per illam sententiam manifestantur, ubi ait, *Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum in Ecclesiam sine baptismo admissi sunt?* (Epistola 73. ad Iubaianum.) Talem fuisse Ecclesiæ consuetudinem ipsi, qui hoc concilium faciunt, sæpe commemorant. Si ergo *nihil aliud quicumque hoc facit, quàm sponsæ Christi Iudas exsistit*, sicut ista sententia pronuntiata est; Judas autem, sicut docet Evangelium, traditor fuit; traditoribus ergo communicaverunt omnes, qui tunc etiam ista dicebant, & ante quàm ista dicerent traditores facti erant omnes per illam consuetudinem, quam tunc Ecclesia retinebat. Omnes ergo, id est, & nos & ipsi qui ex illa unitate propagati sumus, traditores sumus. Sed nos duobus modis defendimur: quia & huic concilio, ubi hoc pronuntiatum est, non consentimus, salvo jure unitatis, sicut ipse Cyprianus prædixit; & bonis malos in unitate catholica, donec in fine à tritico palea separetur, nihil obesse arbitramur. Isti autem, quia & hoc concilium tamquam pro se proferunt, & malorum communione quasi contagione bonos perire contendunt, non inveniunt quomodo dicant, aut priores Christianos unde isti propagantur, non fuisse traditores, quia isto concilio convincuntur; aut ad se non pertinere facinora priorum, quia nobis majores nostros objiciunt?

50. ITEM alius Lucius à [c] Membresa dixit: *Scriptum est, Deus peccatorem non audit. Qui peccator est, quomodo audiri in baptismo potest?* CAPUT XXVI. Johan. 9. 31.

51. Respondemus: Quomodo auditur avarus & raptor & fœnerator & homicida? An isti non sunt peccatores? quos tamen Cyprianus in Catholica objurgat, & tolerat?

52. ITEM alius Felix à [d] Buslacenis dixit: CAPUT XXVII.

[a] Am. & Er. *Geminus.* Corbeiensis cod. *à Fornis.*
[b] Am. & MSS *ad posteros.*
[c] Am. Er. & plures MSS. cum gemina *ss. Membressa.*

[d] Am. & Er. *ab Vslaccenis.* Cypriani editio, *à Buslaceni*, seu *Buslacene.*

In hæreticis sine baptismo Ecclesiæ admittendis nemo consuetudinem rationi & veritati præponat; quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit.

53. Huic respondetur: Veritatem non ostendis, de consuetudine confiteris. Rectè igitur consuetudinem teneremus plenario concilio posteriore firmatam, etiam si veritas adhuc lateret, quam credimus jam esse manifestatam.

CAPUT XXVIII. [a]

54. ALIUS Saturninus ab [a] Abitinis dixit: *Si potest antichristus dare alicui gratiam Christi, possunt & hæretici baptizare, qui appellati sunt antichristi.*

55. Quid si alius diceret: Si potest homicida dare alicui gratiam Christi, possunt & qui fratres oderunt baptizare, qui appellati sunt homicidæ? Nempe quasi verum dicere videretur, & tamen possunt: sic ergo & hæretici.

CAPUT XXIX. [b]

56. QUINTUS ab [b] Aggya dixit: *Ille potest dare aliquid, qui aliquid habet: hæretici autem quid possunt dare, quos constat nihil habere?*

57. Huic respondetur: Si ergo potest dare aliquid qui aliquid habet, manifestum est posse dare hæreticos baptismum; quia cùm ab Ecclesia recedunt, habent lavacri sacramentum quod ibi acceperant: nam redeuntes non recipiunt, quia non amiserant cùm recesserunt.

CAPUT XXX. Matth. 6. 24. [c]

58. ALIUS Julianus à [c] Marcelliana dixit: *Si potest homo duobus dominis servire, Deo & mammonæ; potest & baptisma duobus servire, Christiano & hæretico.*

59. Immo si potest continenti & avaro, sobrio & ebrioso, pio & homicidæ, cur non etiam Christiano & hæretico? Quibus quidem non servit; sed ministratur & illis, vel ab illis, ad salutem bene utentibus, & ad judicium malè utentibus.

CAPUT XXXI.

60. TENAX ab Horreis Celiæ dixit: *Baptisma unum est, sed Ecclesiæ: ubi Ecclesia non est, baptisma illic esse non potest.*

61. Huic respondemus: Quare ergo potest ubi petra non est, sed arena est; cùm Ecclesia in petra, non in arena sit?

CAPUT XXXII. Ephes. 4. 4.

62. ALIUS Victor ab Assuris dixit: *Scriptum est, quia Deus unus est, & Christus unus, Ecclesia una, & baptisma unum. Quomodo illic baptizari aliquis potest, ubi Deus & Christus & Ecclesia* [d] *non est?*

63. Quomodo potest & in arena illa, ubi nec Ecclesia est, quia in petra est; nec Deus & Christus, quia non est ibi templum Dei & Christi?

CAPUT XXXIII.

64. DONATULUS à Capse dixit: *Et ego semper hoc sensi, ut hæretici, qui nihil foris consecuti sunt, quando ad Ecclesiam convertuntur, baptizentur.*

65. Ad hoc respondetur: Nihil quidem foris consecuti sunt, sed ad salutem, non ad sacramentum. Salus enim propria est bonis; sacramenta verò communia & bonis & malis.

CAPUT XXXIV.

66. VERULUS à Rusiccade dixit: *Homo hæreticus dare non potest quod non habet: multo magis schismaticus, qui quod habuit, amisit.*

67. Jam ostendimus eos habere; quia non amittunt, cùm recedunt. Non enim recipiunt, cùm redeunt. Quapropter si propterea videbantur dare non posse, quia putabantur non habere: intelligantur jam dare posse, quia intelliguntur & habere.

CAPUT XXXV.

68. PUDENTIANUS à Cuiculi dixit: *Novitas episcopatus effecit, fratres dilectissimi, ut sustinerem quid majores judicarent. Nam hæreses nihil habere, nec posse, manifestum est: atque ita si qui ex eis venerint, baptizari æquissimè statutum est.*

69. Sicut ergo superioribus responsum est, quos hic sustinebat quid judicarent, sic & huic ipsi responsum esse intelligatur.

CAPUT XXXVI. [e]

70. PETRUS ab Hippone [e] Diarrhito dixit: *Cùm unum baptisma sit in catholica Ecclesia, manifestum est, non posse extra Ecclesiam baptizari: & ideo in hæresi tinctos, sive in schismate, venientes ad Ecclesiam, censeo baptizari oportere.*

71. Sic est unum baptisma in Ecclesia catholica, ut cùm exinde aliqui exierint, in his qui exeunt, non fiant duo, sed idem unum maneat. Quod ergo in redeuntibus agnoscitur, hoc & in eis qui à recedentibus acceperunt, quod illi cùm recederent, non amiserunt.

CAPUT XXXVII. Ephes. 4. 4. [f]

72. ITEM alius Lucius ab [f] Ausafa dixit: *Secundùm motum animi mei & Spiritus sancti, cùm sit unus Deus Pater Domini nostri Iesu Christi, & unus Christus, & una spes, unus spiritus, una Ecclesia, unum debet esse baptisma. Et ideo dico, & si quid* [g] *apud hæreticos motum aut factum fuerit, rescindi debere; & eos, qui exinde veniunt, in Ecclesia batizandos esse.*

73. Rescindatur ergo quod baptizant, qui audiunt verba Dei, & non faciunt, cùm ab iniquitate ad justitiam, hoc est, ab arena ad petram migrare cœperint. Quod si non fit, quia & in ipsis quod Christi erat, eorum iniquitatibus non violabatur; hoc etiam de hæreticis intelligatur: nam nec eadem spes illis est quam diu in arena sunt, quæ illis qui super petram sunt; tamen idem baptisma est in utrisque, quamvis sicut spes una, ita unum baptisma dictum sit.

CAPUT XXXVIII.

74. FELIX à Gurgitibus dixit: *Ego censeo, ut secundùm sanctarum scripturarum præcepta baptizati illicitè ab hæreticis extra Ecclesiam, si ad Ecclesiam confugere voluerint, gratiam baptismi, ubi licitè datur, consequantur.*

75. Respondetur: Immo licitè incipiant habere ad salutem, quod illicitè habebant ad perniciem: quia sub eodem baptismo justificatur, cùm se quisque ad Deum veraci corde converterit, sub quo judicabatur, quando id accipiens sæculo solis verbis & non factis renuntiaverat.

CAPUT XXXIX. [h]

76. PUSILLUS [h] à Lamasba dixit: *Ego credo, baptisma salutare non esse nisi in Ecclesia catholica. Quidquid absque Catholica fuerit, simulatio est.*

77. Hoc quidem verum est, quòd *baptisma salutare non nisi in Ecclesia catholica est.* Potest enim ipsum esse & extra Catholicam, sed salutare non est ibi; quia non ibi operatur salutem: sicut ille bonus odor Christi non est utique salutaris in iis qui pereunt, non suo vitio, sed illorum. *Simulatio est autem quidquid extra Catholicam fuerit*, sed in quantum non est catholicum. Potest autem aliquid catholicum esse extra Catholicam, sicut potuit nomen Christi esse extra congregationem Christi, in quo nomine pelle-

2. Cor. 2. 15.

[a] Am. & Er. *ab Itinis.* Cypr. *ab Avitinis.*
[b] Remigianus cod. cùm Am. & Er. *ab Aggiva.* Alii plures MSS. *ab Anguia.* Corbeiensis, Flor. & Georg. *ab Agguia.*
[c] Am. Er. & quidam MSS. *à Marcellina.*
[d] Apud Cyprianum, *Ecclesia una non est.*
[e] Am. Er. & nostri MSS. *ab Hippone Zarito.*
[f] Am. & Er. *ab Avasafa.*
[g] In Cypriani editione, *ab hæreticis motum.*
[h] Cypr. *à Lambesa.*

bat dæmonia ille, qui cum discipulis non sequebatur. Nam simulatio etiam in Catholica esse potest, in his utique, qui sæculo verbis, & non factis renuntiant, nec tamen est catholica simulatio. Sicut ergo est in Catholica quod non est catholicum, sic potest extra Catholicam aliquid esse catholicum.

78. SALVIANUS à Gazaufala dixit: *Hæreticos nihil habere constat; & ideo ad nos veniunt, ut possint accipere quod non habebant.*

79. Respondemus: Non sunt ergo hæretici ipsi qui hæreses condiderunt, qui ab Ecclesia recesserunt, & utique habebant quod ibi acceperunt. Quòd si absurdum est dicere, ut illi non sint hæretici, per quos ceteri fiunt hæretici; potest fieri ut hæreticus habeat, quo malè utendo dispereat.

80. HONORATUS à Tucca dixit: *Cùm Christus veritas sit, magis veritatem quàm consuetudinem sequi debemus; ut hæreticos, qui ideo ad nos veniunt, quia foris nihil accipere potuerunt, Ecclesiæ baptismo sanctificemus.*

81. Et iste adtestator est consuetudinis, ubi nos plurimùm adjuvat, quidquid aliud contra nos dicere videatur. Non autem ideo ad nos veniunt hæretici, quia foris nihil acceperunt; sed ut eis utile esse incipiat quod acceperunt: hoc enim foris nullo modo potest.

82. VICTOR [a] ab Octavo dixit: *Quod & ipsi scitis, non olim sum constitutus episcopus, & ideo exspectabam præcessorum consilium. Hoc itaque existimo, ut quicumque ex hæresi venerint, sine dubio baptizentur.*

83. Quod ergo illis, quos exspectabat, responsum est, huic quoque responsum accipiatur.

84. CLARUS à Mascula dixit: *Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi Apostolos suos mittentis, & ipsis solis potestatem à Patre sibi datam permittentis; quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes, & credentium fidem baptizantes: & ideo hæretici, qui nec potestatem foris, nec Ecclesiam Christi habent, neminem baptizare baptismo ejus possunt.*

85. Numquid & impii homicidæ Apostolis successerunt? Cur ergo baptizant? An quia non sunt foris? Sed à petra foris sunt, cui claves Dominus dedit, & ubi se ædificaturum Ecclesiam dixit.

86. SECUNDIANUS [b] à Thambeis dixit: *Non debemus hæreticos nostra præsumtione decipere, ut in Ecclesia Domini nostri Iesu Christi non baptizati, ac per hoc remissionem peccatorum non consecuti, cùm judicii dies venerit, nobis imputent, quòd per nos non sint baptizati, & indulgentiam divinæ gratiæ consecuti. Propter quod, cùm sit una Ecclesia & unum baptisma, quando ad nos convertuntur, simul cum Ecclesia & Ecclesiæ baptismum consequantur.*

87. Immo translati ad petram & columbæ sociati accipiant remissionem peccatorum, quam habere non poterant extra petram & extra columbam, sive apertè foris, sicut hæretici, sive tamquam intus, sicut perditi catholici: quos tamen baptismum sine remissione peccatorum & habere, & dare, manifestum est, cùm & ab ipsis tales accipiunt, qui non in melius commutati Deum labiis honorant, cor autem eorum longè est ab eo. Tamen sic est unum baptisma, quomodo est una columba, cùm possint qui non sunt in columba communiter, baptisma tamen habere communiter. Isai. 29. 13. Matth. 15. 8.

88. ITEM alius Aurelius [c] à Chullabi dixit: *Johannes apostolus in epistola sua posuit, Si quis ad vos venit, & doctrinam Christi non habet, nolite eum admittere in domum vestram, & Ave illi ne dixeritis. Qui enim dixerit illi Ave, communicat factis ejus malis. Quomodo tales admitti temere in domum Dei possunt, qui in domum nostram privatam admitti prohibentur? Aut quomodo cùm eis sine Ecclesiæ baptismo communicare possumus, quibus si Ave dixerimus tantùm, factis eorum malis communicamus?* CAPUT XLV. 2 Iohan. 10 c

89. De hoc testimonio Johannis non est diutiùs differendum, quando quidem ad quæstionem baptismi, quam modò tractamus, omnino non pertinet. Ait enim, Si quis ad vos venerit, & doctrinam Christi non habet. Hæretici autem relinquentes doctrinam erroris sui, ad Christi doctrinam convertuntur, ut incorporentur Ecclesiæ, & ad illam columbam incipiant pertinere, cujus sacramentum habebant: & ideo quod ejus non habebant, eis datur, id est, pax & caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Quod autem ejus habebant, agnoscitur, & sine ulla contumelia suscipitur: sicut in adultera Deus agnoscit dona sua, etiam cùm illa sequitur amatores suos; quia fornicatione [d] correcta, cùm ad castitatem convertitur, non dona illa culpantur, sed ipsa emendatur. Sicut se autem posset defendere Cyprianus, si hoc ei Johannis testimonium objiceretur, quando talibus communicabat; ita se defendant contra quos dicitur. Nam ad istam quæstionem, ut dixi, omnino non pertinet. Johannes enim dicit, alienæ doctrinæ hominibus Ave non esse dicendum: Paulus autem apostolus vehementiùs dicit, Si quis frater nominatur inter vos aut avarus, aut ebriosus, &c. cum ejusmodi nec quidem cibum simul sumere: & tamen cum collegis fœneratoribus, insidiosis, fraudatoribus, raptoribus, non privatam mensam, sed Dei altare habebat commune Cyprianus. Quomodo autem hoc defendatur, jam in aliis libris satis dictum est. 2. Iohan. 10. 1. Cor. 5. 11.

90. [e] LITTEUS à Gemellis dixit: *Cæcus cæcum si ducat, ambo in foveam cadunt. Cùm ergo hæreticos constet non posse illuminare quemquam, ut pote cæcos; baptisma eorum non valet.* CAPUT XLVI. Matth. 15. 14.

91. Nec nos dicimus valere ad salutem quamdiu hæretici sunt, sicut & illis homicidis quamdiu fratres oderunt: nam & ipsi in tenebris sunt, & si quis eos sequitur, simul in foveam cadunt; nec ideo tamen baptismum vel non habent, vel non tradunt.

92. [f] NATALIS ab Oëa dixit: *Tam ego præsens, quàm Pompeius Sabratensis, quàm etiam Dioga Leptimagnensis, qui mihi mandaverunt, corpore quidem absentes, spiritu præsentes, censemus quod & collegæ nostri; quòd hæretici communicationem habere nobiscum non possunt, nisi ecclesiastico baptismo baptizati fuerint.* CAPUT XLVII.

[a] Corbeiensis vetus codex optimæ notæ, *ab Octavavo.*
[b] Idem Corb. cod. *à Satambeis.* Am. & Er. *à Tabeis.*
[c] Corbeiensis aliique plures MSS. *à Cillavi.* Alii, *à Cillabi.* Am. & Er. *à Cillani.*
[d] Editi, *corrupta*: mendosè.
[e] Am. & Er. *Licteus.*
[f] Am. Er. & quidam MSS. *Nalis à Boëa*, vel *ab Oëa.*

93. Communicationem, credo, eam dicit, quæ pertinet ad columbæ societatem: nam in participatione sacramentorum procul dubio communicabant eis, neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem, si diversum sentiret, amoventes. Sed quolibet modo dixerit, non magnopere verba hæc refellenda sunt. Certè enim [a] non communicet hæreticus, nisi ecclesiastico baptismo baptizatus. Constat autem ecclesiasticum esse baptismum etiam apud hæreticos verbis Evangelicis consecratum: sicut ipsum Evangelium ecclesiasticum est, nec ad eorum pertinet perversitatem, sed utique suam retinet [b] sanctitatem.

CAPUT XLVIII.

94. JUNIUS à Neapoli dixit: *Ab eo, quod semel censuimus, non recedo, ut hæreticos venientes ad Ecclesiam baptizemus.*

95. Hic quia nullam rationem vel testimonium Scripturarum adtulit, diu nos tenere non debet.

CAPUT XLIX.

96. CYPRIANUS à Carthagine dixit: *Meam sententiam plenissimè exprimit epistola, quæ ad Iubaianum collegam nostrum scripta est; hæreticos secundùm Evangelicam & Apostolicam contestationem adversarios Christi & antichristos appellatos, quando ad Ecclesiam venerint, unico Ecclesiæ baptismo baptizandos esse, ut possint fieri de adversariis amici, & de antichristis Christiani.*

97. Quid aliud hîc disputandum est, quando ipsam, cujus mentionem fecit, epistolam ad Jubaianum datam, quantâ potuimus diligentiâ pertractavimus? Et quod hîc dixit, meminerimus dici posse de omnibus iniquis, quos & in Catholica esse ipse testatur, & baptismum habere, & dare, nemo nostrûm ambigit. Illi enim veniunt ad Ecclesiam, qui de parte diaboli ad Christum transeunt, & ædificant super petram, & incorporantur columbæ, & in horto concluso & fonte signato muniuntur; ubi non sunt omnes, qui contra Christi præcepta vivunt, ubilibet esse videantur. Nam in epistola, quam scripsit ad Magnum, (Epist. 69.) cùm de hac ipsa re ageret, satis apertéque ipse nos commonuit, in [c] quali societate oporteat intelligi Ecclesiam. Ait enim de quodam loquens, *Alienus fiat & profanus Dominicæ pacis, ac* [d] *Dominicæ unitatis inimicus, non habitans in domo Dei, id est, in Ecclesia Christi, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant.* Quod ergo hîc dicimus, paululùm advertant, qui nobis de Cypriano volunt præscribere. Si enim in Ecclesia Christi non nisi concordes atque unanimes habitant, procul dubio non habitabant in Ecclesia Christi, quamvis intus esse viderentur, illi qui per invidiam & contentionem sine caritate Christum annuntiabant; quos ipse intelligit, non hæreticos vel schismaticos à Paulo apostolo (Philip. 1. 15.) commemoratos, sed falsos fratres cum illo interiùs conversantes: qui certè baptizare non debebant, quia in Ecclesia non habitabant, in qua ipse dicit non habitare nisi concordes & unanimes: nisi fortè quisquam sic abhorret à vero, ut dicat concordes & unanimes fuisse invidos & malevolos, & sine caritate contentiosos: & tamen baptizabant, nec eorum ista detestanda perversitas sacramentum Christi, quod per eos tractabatur & dispensabatur, aliqua ex parte minuebat atque violabat.

CAP. L.

98. TOTUM sanè ipsum locum in eadem ad Magnum epistola positum operæ pretium est pertractare, quem ita contexuit. *Non habitans,* inquit, *in domo Dei, id est, in Ecclesia Christi, in qua non nisi concordes atque unanimes habitant, loquente in Psalmis Spiritu-sancto, & dicente, Deus qui inhabitare facit unanimes in domo.* (Psal. 67. 7.) *Denique* [e] *unanimitate Christianos firma sibi atque inseparabili caritate connexos, etiam ipsa Dominica sacrificia declarant. Nam quando Dominus corpus suum panem vocat,* (Iohan. 6. 52.) *de multorum granorum adunatione congestum; populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum: & quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum, atque in unum coactum; gregem item nostrum significat commixtione adunatæ multitudinis copulatum.* Hæc verba beati Cypriani indicant eum & intellexisse & dilexisse decorem domûs Dei, quam domum ex unanimis & concordibus constare affirmavit, & docuit testimonio prophetico, & significatione sacramentorum: in qua utique non erant illi invidi, & sine caritate malevoli, qui tamen baptizabant. Ex quo apparet & in eis esse posse, atque ab eis dari posse sacramentum Christi, qui non sunt in Ecclesia Christi, in qua non nisi unanimes & concordes habitare Cyprianus ipse testatur. Neque enim saltem hoc dici potest, tunc baptizare posse cùm latent: quoniam illi Paulum apostolum non latebant, quos in epistola sua veracissimus testis notat, & gaudere se dicit, quoniam & ipsi Christum annuntiabant. De his quippe ait, Sive occasione, sive veritate (Philip. 1. 18.) Christus annuntietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.

CAP. LI. Duo genera in Dei domo existentium.

99. QUIBUS omnibus consideratis, puto me non temere dicere, alios ita esse in domo Dei, ut ipsi etiam sint eadem domus Dei, quæ dicitur ædificari super petram, (Matth. 16. 18.) quæ unica columba appellatur, quæ sponsa pulcra sine macula & ruga, & hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum: quæ domus etiam claves accepit, (Ibid. 19.) ac potestatem solvendi & ligandi. Hanc domum si quis corripientem corrigentemque contemserit, sit tibi, inquit, (Matth. 18. 17.) tamquam ethnicus & publicanus. De hac domo dicitur, Domine dilexi decorem domûs tuæ, (Psal. 25. 8.) & locum habitationis gloriæ tuæ. Et, Qui habitare (Psal. 67. 7.) facit unanimes in domo. Et, Jocundatus sum in his (Psal. 121. 1.) quæ dixerunt mihi, in domum Domini ibimus. Et, (Psal. 83. 5.) Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te: & innumerabilia talia. Hæc domus etiam triticum dicitur, sive tricenum, sive sexagenum, sive centenum fructum afferens cum tolerantia. Hæc domus est in vasis aureis & argenteis, (2. Tim. 2. 20.) & lapidibus pretiosis, & lignis imputribilibus. Huic domui dicitur, Suf- (Ephes. 4. 2.) ferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. Et, Templum (1. Cor. 3. 17.) enim Dei sanctum est, quod estis vos. Hæc quippe in bonis fidelibus est, & sanctis Dei servis ubique dispersis & spiritali unitate devinctis in eadem communione sacramentorum, sive se facie noverint, sive non noverint. Alios autem ita dici (Alterum genus.)

[a] Corbeiensis cod. *num communicet.*
[b] Plures MSS. *sanitatem.*
[c] Ita optimæ notæ codex Corbeiensis. At editi, *in qualibet.*
[d] Apud Cyprianum, *ac divinæ unitatis.*
[e] Apud Cypr. *unanimitatem Christianam firma sibi atque inseparabili caritate connexam.*

esse in domo, ut non pertineant ad compagem domûs, nec ad societatem fructiferæ pacificæque justitiæ; sed sicut esse palea dicitur in frumentis: nam & istos esse in domo, negare non possumus, dicente Apostolo, In magna autem domo non solùm aurea vasa sunt vel argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem sunt in honorem, alia verò in contumeliam. Ex hoc numero innumerabili, non solùm turba intus premens cor paucorum in tantæ multitudinis comparatione sanctorum, sed etiam disruptis retibus hæreses & schismata exsistunt in eis, qui jam magis ex domo quàm in domo esse dicendi sunt, de quibus dicitur, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Separatiores enim sunt jam etiam corporaliter segregati, quàm illi qui interiùs carnaliter & animaliter vivunt, & spiritaliter separati sunt.

100. Horum autem omnium generum illi primi, qui sic sunt in domo Dei, ut ipsi sint domus Dei, sive jam spiritales sint, sive adhuc parvuli lacte nutriantur, sed tamen ad spiritalem habitum intento corde proficiant, nemo dubitat quòd baptismum & utiliter habeant, & se imitantibus utiliter tradant: fictis autem, quos Spiritus-sanctus fugit, etsi ipsi, quantum in eis est, utiliter tradunt, illi tamen inutiliter accipiunt, non imitantes eos per quos accipiunt. Illi verò qui sic sunt in magna domo tamquam vasa in contumeliam, & inutiliter habent baptismum, & se imitantibus inutiliter tradunt: illi porrò ab eis utiliter accipiunt, qui non ipsis corde atque moribus, sed sanctæ domui copulantur. Qui autem separatiores, non magis in domo quàm ex domo sunt, neque omnino utiliter habent, neque ab eis utiliter accipitur, nisi fortè accipiendi necessitas urgeat, & accipientis animus ab unitatis vinculo non recedat: tamen & habent, quamquam inutiliter habeant; & accipitur ab eis, etiam cùm inutile est accipientibus; quod ut fiat utile, ab hæresi vel schismate recedendum est, & illi domui cohærendum: quod non solùm hæretici & schismatici, sed etiam illi facere debent, qui sic sunt in domo per communionem sacramentorum, ut extra domum sint per diversitatem morum: sic enim & ipsis utile incipit esse sacramentum, quod aliter inutile est.

101. Solet etiam quæri, utrùm approbandum sit baptisma, quod ab eo, qui non accepit, accipitur, si fortè hoc curiositate aliqua didicit quemadmodum dandum sit: & utrùm nihil intersit, quo animo accipiat ille cui datur, cum simulatione, an sine simulatione: si cum simulatione, utrùm fallens, sicut in Ecclesia, vel in ea quæ putatur Ecclesia; an jocans, sicut in mimo: & quid sit sceleratius, in Ecclesia fallaciter accipere, an in hæresi vel schismate sine fallacia, id est, animo non simulato; & utrùm in hæresi fallaciter, an in mimo cum fide, si quisquam inter agendum repentina pietate moveatur. Quamquam talem si etiam illi conferamus qui in ipsa Catholica fallaciter accipit, mirum si dubitatur quis cui præferendus sit: quid enim prosit animus veraciter dantis fallaciter accipienti, non video. Sed arbitremur aliquem etiam fallaciter dantem, cùm & tradens & accipiens fallaciter agant in ipsa unitate catholica, utrùm hoc magis baptisma sit acceptandum, an illud quod in mimo datur, si quis exsistat qui fideliter subitò commotus accipiat: an quantum ad ipsos quidem adtinet homines, plurimum distet inter credentem in mimo, & irridentem in Ecclesia; ad ipsius autem sacramenti integritatem nihil intersit. Si enim nihil interest ad integritatem sacramenti in ipsa Catholica, utrùm id aliqui fallaciter an veraciter agant, cùm tamen hoc idem utrique agant: cur extrà intersit, non video; quando ille qui accipit, non simulatione palliatus, sed religione mutatus est. An plus valent ad confirmandum sacramentum illi veraces inter quos agitur, quàm ad frustrandum illi fallaces à quibus agitur, & in quibus agitur? Et tamen si postea prodatur, nemo repetit, sed aut excommunicando punitur illa simulatio, aut pænitendo sanatur.

Augustini in definiendo modestia.

102. Sed nobis tutum est, in ea non progredi aliqua temeritate sententiæ, quæ nullo in catholico regionali concilio cœpta, nullo plenario terminata sunt: id autem fiduciâ securæ vocis asserere, quod in gubernatione Domini Dei nostri & Salvatoris Jesu Christi, universalis Ecclesiæ consensione roboratum est. Verumtamen si quis fortè me in eo concilio constitutum, ubi talium rerum quæstio versaretur, non præcedentibus talibus, quorum sententias sequi mallem, urgeret ut dicerem quid ipse sentirem: si eo modo affectus essem, quo eram cùm ista dictarem; nequaquam dubitarem habere eos baptismum, qui ubicumque, & à quibuscumque illud verbis Evangelicis consecratum, sine sua simulatione, & cum aliqua fide accepissent: quamquam eis ad salutem spiritualem non prodesset, si caritate caruissent, qua catholicæ insererentur Ecclesiæ. Si enim habeam, inquit, fidem, ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Sicut jam præteritis majorum statutis, non dubito etiam illos habere baptismum, qui quamvis fallaciter id accipiant, in Ecclesia tamen accipiunt, vel ubi putatur esse Ecclesia ab eis, in quorum societate id accipitur, de quibus dictum est, Ex nobis exierunt. Ubi autem neque societas ulla esset ita credentium, neque ille qui ibi acciperet, ita crederet, sed totum ludicrè & mimicè & joculariter ageretur, utrùm approbandus esset baptismus qui sic daretur, divinum judicium per alicujus revelationis oraculum, concordi oratione & impensis supplici devotione gemitibus implorandum esse censerem: ita sanè ut post me dicturos sententias, ne quid jam exploratum & cognitum afferrent, humiliter exspectarem: quanto magis ergo nunc sine præjudicio diligentioris inquisitionis, vel majoris auctoritatis, illud dixisse accipiendus sum.

Responsio.

1 Cor. 13. 2.

1. Iohan. 2. 19.

Baptismus mimicè & localariter administratus, an ratus habendus.

CAP. LIV. Concludit hæreticos, sicut & malos Christianos, dare & accipere posse sacramentum baptismatis.

103. Sed jam, ut existimo, tempus est hos etiam libros de quæstione baptismi debito fine concludere: ubi nobis ostendit Dominus Deus noster per pacificum episcopum Cyprianum, & illos qui ei consenserunt, quantum sit catholica unitas diligenda, ut in eo quod aliter sapiebant, donec id quoque Deus revelaret, tolerarent potiùs diversa sentientes, quàm se ab eis nefario schismate separarent: ubi Donatistarum prorsus ora clauduntur, etiam si de Maximianistis nihil dicamus. Si enim mali bonos in unitate contaminant, nullam jam Ecclesiam, cui sociaretur, vel ipse Cyprianus invenit. Si autem mali bonos in unitate non maculant, nullam caussam separationis sacrilegus Donatista proponit. Baptis-

mum autem si habent & tradunt alii tam multi
Gal. 5. 21. qui operantur opera carnis, qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt; habent ac tradunt & hæretici, qui inter illa opera numerati sunt, quod quia recedendo non amiserunt, & tradere manendo potuerunt: sed tam infructuosè atque inutiliter tales talibus, quàm & illi ceteri [a] pares eorum, in eo quòd regnum Dei non possidebunt. Et quemadmodum illis correctis baptisma non

A incipit adesse quod deerat, sed prodesse quod inerat; sic & hæreticis. Unde Cyprianus, & qui cum eo senserunt, catholicæ Ecclesiæ, quam noluerunt præcidere, non potuerunt præscribere. Quòd verò aliter sapuerunt, non expavescimus, quia cum eis veneramur & Petrum: quòd autem ab unitate non recesserunt, gaudemus, quia cum eis ædificamur in petra.

[a] In vetere codice Corbeiensi & aliis MSS. propè omnibus, *patres eorum*.

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTES LIBROS.

P*Ost libros de Baptismo proximus est in Retractationum serie liber cujus titulus*, Contra quod adtulit Centurius à Donatistis. *Cui libro, si nunc exstaret, suus hìc ante opuscula contra Petilianum locus tribueretur.*

Petilianus in Donati parte episcopus, advocatus forensis antea fuerat, quo in munere se Paracleti nomen promeruisse jactitabat, teste Augustino in hujus operis libro 3. c. 16. Ipsum Cirtæ, seu (quæ eadem in Numidia civitas erat) Constantinæ, cùm catholicus catechumenus esset, natus de parentibus catholicis, raptum fuisse à Donatistis, & per vim ab iis baptizatum, nolentemque ordinatum, dicit idem Augustinus in Sermone de gestis cum Emèrito, necnon hìc lib. 2. c. 104. Evasit postmodum Petilianus partis Donati defensor acerrimus, fuitque unus è septem episcopis delectis, qui in Carthaginensi Collatione adversùs Catholicos totidem episcopos disputarunt.

Is multo ante eamdem Collationem scripsit illas Donatianis presbyteris & diaconibus contra Catholicos litteras, quæ subsequentibus libris tribus confutantur. Primo libro aggreditur Augustinus epistolæ Petiliani primam partem, quæ sibi, cùm in Ecclesia Constantiniensi esset, oblata fuit, Absentio, *ut in libri exordio legitur*, præsente & Fortunato ejus *Ecclesiæ* episcopo. *Vbi pro* Absentio, *fortè legendum* Alypio, *quò id referatur ad eamdem ipsam occasionem, qua simul concurrentes iidem episcopi, Fortunatus, Alypius & Augustinus, epistolam 53. inter Augustinianas, quæ ad annum circiter 400. revocatur, Generoso scripserunt communibus verbis, cum nonnulla ibidem cap. 1. de Constantiniensis episcopi Donatistæ epistola mentione. Librum secundum, quo totam postea receptam Petiliani epistolam refellit Augustinus, scribebat sedente Romæ Anastasio, ut patet ex cap. 51. aut saltem Anastasii obitu, qui in 27. Aprilis an. 402. incidit, nondum sibi comperto. Tertium tandem, visâ aliquanto pòst responsione sive secundâ Petiliani epistolâ, librum ad ipsam convellendam fecit.*

Advertit Baronius dictum ab Augustino hìc libro 2. cap. 20. Nullam quidem legem ab imperatoribus datam, ut occideremini, recolo. *Et concludit elaboratos hosce libros ante Honorii legem die 25. Aprilis, anno, ut putat, 398. datam, qua capitale supplicium adversùs inferentes injuriam in personas & loca sacra decernitur. Sed contrà Augustinus, & libro 1. cap. 9. non obscurè significat scribere se post mortem Optati Gildoniani, quæ sub anni 398. finem contigit, & lib. 2. cap. 92. n. 210. aliam de auferendis idolis, quæ anni 399. est, Honorii legem apertè indicat. Non ergo recolebat priorem illam anni 398. legem, fortean quia eam in Africa contra Donatistas exsecutioni demandatam numquam viderat. Præterquam quòd an ea lex ad Donatistas spectaverit, fueritque anno 398. promulgata, non satis liquet. Vt ut est, existimare par est, his libris locum in Retractationibus non temere ab Augustino assignatum post opuscula quædam sua, quæ anno 400. aut 401. composuit.*

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XXV.

ANte quàm finirem libros de Trinitate & libros de Genesi ad litteram, irruit caussa respondendi litteris Petiliani Donatistæ, quas adversùs Catholicam scripsit, quam differre non potui. Et scripsi in hanc rem tria volumina, quorum primo primæ parti epistolæ ipsius, quam scripsit ad suos, (quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parva pars ejus,) quanta potui celeritate & veritate respondi. Etiam ipsa epistola est ad nostros; sed ideo inter libros habetur, quia ceteri duo in eadem caussa libri sunt. Postea quippe invenimus totam, eique tantâ diligentiâ * respondi, quantâ Fausto Manichæo, verba scilicet ejus ipsius nomine priùs ponens particulatim, & sub meo per singula responsionem meam. Sed priùs, quod scripseram ante quàm totam reperiremus, pervenit ad Petilianum, & iratus respondere conatus est, in me potiùs dicens quidquid eum libuit, in caussa verò omnino deficiens: quod cùm posset collatis utriusque nostrûm scriptis facillimè adverti, tamen propter tardiores, hoc ipse respondendo demonstrare curavi: sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro sic incipit: *Nostis nos sæpe voluisse*. In secundo autem sic: *Primis partibus epistolæ Petiliani*. In tertio autem sic: *Legi, Petiliane, litteras tuas*.

* secundo libro.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA LITTERAS PETILIANI DONATISTÆ
CIRTENSIS EPISCOPI,
LIBRI TRES.

LIBER * PRIMUS,

* Scriptus circiter annum Christi 400.

Scriptus formâ epistolæ ad Catholicos directæ, in qua primæ partes epistolæ Petiliani, quam ipse ad suos scripserat, refelluntur.

Dilectissimis fratribus ad nostræ dispensationis curam pertinentibus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

A NOSTIS nos sæpe voluisse Donatistarum hæreticorum sacrilegum errorem in notitiam manifestam, non tam ex nostro, quàm ex ipsorum [a] ore producere, atque convincere: unde factum est, ut ad nonnullos etiam primates eorum litteras da- B remus, non quidem communicatorias, quibus se jam in præteritum indignos à catholica Ecclesia dissentiendo fecerunt; nec tamen contumeliosas, sed pacificas: ut nobiscum quæstione discussa, quæ illos ab orbis terrarum sancta communione disrupit, considerata veritate corrigi vellent; nec majorum suorum animosam perversitatem pertinaciâ stultiore defenderent, sed ad fructum caritatis radici catholicæ redderentur. Sed quoniam scriptum est, C Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus: ita illi respuerunt litteras meas, sicut ipsam pacem, cui per eas consulebatur, oderunt. Nunc verò cùm essem in ecclesia Constatiniensi, * Absentio præsente, & collega meo Fortunato ejus episcopo, obtulerunt mihi fratres epistolam, quam ad suos presbyteros ejusdem schismatis episcopum dedisse dicebant, sicut earumdem quoque litterarum prætendebat inscriptio. Quam cùm legissem, ita miratus sum, quòd primis verbis suis D totam partis suæ communionem radicitus amputavit, ut nollem credere illius hominis esse litteras, quem solet fama prædicare; quòd inter eos doctrinâ atque facundiâ maximè excellat. Sed quia me legente aderant quidam, qui ejus sermonis cultum ornatumque cognoscerent, mihi persuadere cœperunt, omnino ejus esse illud eloquium. Ego tamen cujuslibet esset, refellendum putavi, ne quisquis ea scripsit, aliquid sibi apud imperitos adversùs Catholicam scripsisse videretur.

2. Hoc ergo ille primum in epistola sua posuit, dicens, *quòd eis objiciamus bis baptisma, qui sub nomine baptismi animas nostras reo lavacro polluimus.* Quid autem prodest omnia ejus contumeliosa verba retexere? Nam quoniam aliud est documenta firmare, aliud maledicta refellendo tractare; illud potiùs adtendamus, quo pacto demonstrare voluerit, nos baptismum non habere, & ideo se non repetere quod jam erat, sed dare quod non erat. Ait enim: *Conscientia namque dantis adtenditur, qui abluat accipientis.* Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam, si, quemadmodum dicit, *conscientia dantis adtenditur, qui abluat accipientis?* Si enim dixerit ad accipientem non pertinere quidquid mali latuerit in conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non possit nesciens maculari. Sufficiat ergo ut alterius conscientia maculosa cùm ignoratur, non maculet: numquid autem etiam abluere potest?

3. UNDE igitur abluendus est qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & CAPUT II.

[a] Editi, opere. Sed meliùs veteres codices, ore.

hoc ille qui est accepturus ignorat ? Præsertim cùm addat, & dicat, *Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitraris, utrùm fidem, an reatum ? Si dixeris fidem; concedes posse fieri, ut à perfido quisque fidem percipiat, non reatum; & falsum erit illud quod dictum est, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Invenimus enim fieri posse, ut etiam à perfido fidem quis percipiat, si perfidiam dantis ignoret. Non enim ait, Qui fidem à perfido manifesto vel cognito sumserit: sed, *Qui fidem*, inquit, *à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*: quod utique falsum est, quando quis à latente perfido baptizatur. Si autem dixerit, etiam cùm baptizator perfidus latet, non ab eo fidem percipit, sed reatum: rebaptizent ergo illos, quos ab eis baptizatos esse constiterit, qui diu apud ipsos [a] conscelerati latuerunt, & postea proditi convictique damnati sunt. * Eo quippe tempore quo latebant, quoscumque baptizaverunt, non eis potuerunt fidem tradere, sed reatum; si quisquis fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum. Ergo baptizentur à bonis, ut possint fidem percipere, non reatum.

Caput III.

4. Sed quomodo & de istis * securi erunt, si conscientia dantis adtenditur, quæ latet oculos accepturi ? Ita secundùm eorum sententiam fit salus illa spiritalis incerta, dum contra scripturas sanctas, quæ dicunt, Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in homine: &, Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine: spem baptizandorum auferunt à Domino Deo, & in homine ponendam esse persuadent. Unde fit omnino, ut non incerta, sed prorsus nulla sit salus: quia, Domini est salus, & vana salus hominis. Itaque quisquis in homine spem posuerit, etiam quem justum & innocentem novit, maledictus est. Unde & apostolus Paulus eos qui dicebant se Pauli esse, objurgat, & dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis?

(* supple bonis. — Psal. 117. 8. — Ierem. 17. 5. — Psal. 3. 9. & 59. 13. — 1. Cor. 1. 13.)

Caput IV.

5. Quapropter, si errabant illi, & nisi corrigerentur, perirent, qui volebant esse Pauli; quæ tandem spes eorum est, qui quærunt esse Donati ? Id enim agunt isti, ut origo, radix, & caput baptizati non nisi ille sit à quo baptizatur. Ita fit, ut quoniam plerumque qualis sit baptizator, incertum est, incerta origine, incerta radice, incerto capite, spes etiam [b] omnis incerta sit. Et cùm fieri possit, ita esse conscientiam dantis, ut scelerata atque maculosa sit, & hoc ignoret accipiens; consequenter fit, ut scelerata origine, scelerata radice, scelerato capite, spes quoque baptizati vana & inanis exsistat. Quippe cùm iste in epistola sua ponat, & dicat, *Omnis enim res origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est.* Cúmque originem & radicem & caput baptizati, hominem à quo baptizatur, velit intelligi, quid prodest misero baptizato, quòd ignorat quàm malus sit baptizator ejus ? Ignorat enim se malum habere caput, aut omnino se esse sine capite. Tamen quæ spes est illi, cui sive scienti, sive nescienti, caput pessimum aut nullum est ? Numquid ipsa ignorantia fit ei caput, cui suus baptizator vel malum caput vel nullum est ? At hoc quisquis putaverit, verè sine capite est.

Caput V.

6. Nos ergo quærimus, quia dixit iste, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*; statimque connexuit, dicens, *Omnis enim res origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est*: quærimus itaque nos, cùm ille baptizator perfidus latet, si tunc ille, quem baptizat, fidem percipit, non reatum; si tunc ei non est baptizator ejus origo & radix & caput, quis est à quo accipit fidem ? ubi est origo de qua oritur, ubi radix unde germinat, ubi caput unde incipit ? An fortè cùm baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo & radix & caput ? O humana temeritas & superbia: cur non sinis potiùs ut semper Christus det fidem, Christianum dando facturus ? Cur non sinis ut semper sit Christus origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput ? Neque enim etiam cùm per sanctum & fidelem dispensatorem gratia spiritalis credentibus impertitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quòd justificat impium ? Aut verò apostolus Paulus caput est & origo eorum, quos plantaverat, aut Apollo radix est eorum quos rigaverat; ac non ille qui eis in credendo fidem dederat: cùm idem dicat, « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: « itaque neque qui plantat est aliquid, neque « qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Nec radix eorum erat ipse; sed potiùs ille qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta. Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cùm dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsumque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissimè prædicet ?

(Rom. 4. 5. — 1. Cor. 3. 6. — Iohan. 15. 5.)

Caput VI.

7. Quapropter sive à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit maledictus qui spem suam ponit in homine. Alioquin si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cùm manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fidem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur: [c] optandum est omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant, & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator.

Caput VII.

8. Quod si dementissimum est credere, (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio Christianum, semper à Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum & caput Ecclesiæ,) quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non adtendunt quid intus habeant, sed tantùm quemadmodum sonent ? Qui autem non aure sola excipit voces, sed & mente sententias intuetur, cùm audierit, *Conscientia dantis adtenditur, qui abluat accipientis:*

[a] Editi, *cum scelerati*. MSS. *cum sceleratis minùs rectè.*
[b] Sic MSS. At editi, *spes hominis.*
[c] Am. Er. & veteres MSS. *laborandum est.* Sed tamen infrà lib. 3. cap. 43. 45. & 46. habent, *optandum est.*

respondebit

respondebit, Sæpe mihi ignota est humana conscientia, sed certus sum de Christi misericordia. Cùm audierit, *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum:* respondebit, Non est perfidus Christus, à quo fidem percipio, non reatum. Cùm audierit, *Omnis res enim origine & radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est:* respondebit, Origo mea Christus est, radix mea Christus est, caput meum Christus est. Cùm audierit, *Nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur:* respondebit, Semen, quo regeneror, verbum Dei est, quod obaudienter audire sum monitus, etiam si ille per quem audio, quæ mihi dicit ipse non facit, dicente Domino, & me securum faciente: Quæ dicunt facite, quæ faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. Cùm audierit, *Quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem?* respondebit, Me innocentem non facit, nisi qui mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram. Non enim in ministrum, per quem baptizor, credo; sed in eum qui justificat impium, ut deputetur mihi fides ad justitiam.

9. Cum audierit, *Arbor bona bonos fructus facit, arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? Et omnis bonus homo de thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de thesauro cordis sui profert mala:* respondebit, Hoc ergo bonus fructus est, ut arbor bona sim, hoc est, bonus homo, ut præbeam fructum bonum, hoc est, opera bona. Hoc autem, non qui plantat & qui rigat, mihi dabit, sed qui incrementum dat Deus. Nam si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit; quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala. Aut si cùm occulta est arbor mala, quicumque fuerit ab illa baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur; sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.

10. Item cùm audierit, *Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus:* respondebit, Vivit Christus, jam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur, de quo dictum est, Ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto. Baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. Non enim & ipsi à sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem quam putant, sed à diis: qui quoniam homines fuerunt,[a] & ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in requie cæli sint, verè ipsi à mortuis baptizantur: & si quo alio modo ista sanctæ Scripturæ verba veraciter quæri, ac salubriter discuti & intelligi possunt. Nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut quisquis etiam à latente impio fuerit baptizatus, tamquam à mortuo baptizatus, inaniter lotus sit. Non enim ait, qui baptizatur à mortuo manifesto: sed absolutè dicit, *à mortuo*. Ac si mortuum quemque tunc putant, cùm eum peccatorem sciunt; vivere autem, etiam si sceleratus in eorum communione astutissimè lateat: primò exsecrabili superbiâ sibi plus arrogant, quàm Deo tribuunt, ut cùm eis peccator notus est, mortuus appelletur; cùm autem Deo notus est, vivus existimetur. Deinde si peccator ille dicendus est mortuus, qui est hominibus cognitus; de Optato quid responsuri sunt, quem sceleratum longo tempore sibi notum damnare timuerunt? Cur qui ab illo baptizati sunt, non dicuntur à mortuo baptizati? An ideo vivebat, quòd [b] fides illi Comes erat? Quod facetè & eleganter à nescio quo primario collega suo dictum solent etiam ipsi jactare atque laudare, non intelligentes [c] exitu Goliæ superbissimi, suo sibi gladio caput auferri. 1. Reg 17. 51.

Cap. X.

11. Postremo si neque occultum sceleratum, neque manifestum, qui tamen ab eis nondum damnatus sit, volunt appellare mortuum, sed & manifestum & damnatum, ut quisquis ab eo baptizatur, ipse à mortuo baptizetur, & nihil ei prosit lavacrum ejus: qui dicturi sunt de iis, quos *plenarii* * *concilii* sui *ore veridico* cum Maximiano & ceteris ejus ordinatoribus damnaverunt, Felicianum dico Mustitanum, & Prætextatum Assuritanum, de quibus interim loquor, qui numerantur inter duodecim Maximiani ordinatores, & erectores altaris contra eorum altare, cui Primianus assistit? Isti certè ab eis inter mortuos deputantur. Testis est illius concilii eorum videlicet præclara sententia, quæ quondam quando apud eos decernenda recitata est, ore [d] latissimo acclamaverunt; nunc autem si fortè eis à nobis recitata fuerit, obmutescunt; cùm potiùs non eam deberent primò gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatam. Ibi quippe de Maximianistis à consortio suæ communionis exclusis ita dicunt: *quòd veridicâ undâ in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra, & Ægyptiorum admodum exemplo, pereuntium funeribus plena sunt littora; quibus in ipsa morte major est pœna, quòd post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Ita quidem isti insultant schismaticis suis, ut eos & mortuos & insepultos vocent: sed certè optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine jacentium in littore cadaverum insepultorum Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari, tamquam rapidus fluctus ultrà prosiliens, Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet.

* Bagaiensis.

Cap. XI.

12. A quibus quæro, utrùm ad eorum pelagus commeando revixerunt, an adhuc ibi mortui manent? Si enim nihilo minùs cadavera sunt, nec aliquo modo prodest lavacrum eis qui ab istis mortuis baptizantur. Si autem revixerunt, quomodo prodest lavacrum illis, quos cùm exanimes jacerent, foris antea baptizarunt, si eo modo quo putant intelligendum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavacrum ejus?* Eos enim quos Prætextatus & Felicianus, cùm adhuc Maximiano communicarent, baptizaverunt, nunc secum non rebaptizatos cum eisdem baptizatoribus suis, hoc est, Feliciano & Prætextato intus habent permixtos communioni suæ: cujus facti occasione, si non suæ pertinaciæ principatum fo-

[a] Am. Er. & MS. *& ita modo sunt.* In libro 2. contra Cresconium cap 25. sic illa sententia repetitur: *& ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in requie sanctorum vivant.*

[b] Fortè legendum, *quòd Deus illi Comes erat:* sicuti postea lib 2. cap. 23. 37. & 103.

[c] Ita vetus codex. At editi, *exitum.*

[d] Sola editio Lov. *latissimo:* ut rursum lib. 4. contra Cresconium, cap. 41.

verent, sed spiritalis suæ salutis tam certum exitium cogitarent, evigilare utique deberent, & animi sanitate recepta in pace catholica respirare; si tumore superbiæ posito, & pervicaciæ furore superato, vellent adtendere quàm immani sacrilegio transmarinarum Ecclesiarum, quas primævas sitas ex sanctis libris accepimus, baptismus, * exsecretur, & Maximianistarum, quos ore proprio damnaverunt, baptismus recipiatur.

* Exsecror, passive usurpatum.

Caput XII.

13. Ipsi verò fratres nostri memoratarum Ecclesiarum filii, quid ante tot annos in Africa gestum sit, & tunc nescierunt, & modò nesciunt: unde illos crimina, quæ ab eorum parte Afris objecta sunt, etiam si vera essent ignorantes, contaminare non possent. Isti autem palàm separati atque divisi, cùm Primiani ordinationi etiam interfuisse dicantur, Primianum damnaverunt, alium episcopum contra Primianum ordinaverunt, extra Primianum baptizaverunt, post Primianum rebaptizaverunt, cumque suis foris à se baptizatis, & intus à nullo rebaptizatis, ad Primianum redierunt. Si tanta Maximianistarum conjunctio Donatistas non maculat, quomodo Afrorum fama potuit maculare peregrinos? Si in pacis osculo sine crimine coëunt labia, quæ se invicem damnaverunt, cur in Ecclesiis valde eorum judicio remotissimis trans mare ab eis quisque damnatus non ut fidelis catholicus osculatur, sed ut paganus impius exsufflatur? Quòd si pacem receptis Maximianistis pro sua unitate fecerunt: ecce non reprehendimus, nisi quòd suo se judicio jugulant, ut cùm pro unitate concisionis suæ à se rursus concisa recolligant, ipsam concisionem suam veræ unitati resarcire contemnant.

Caput XIII.

14. Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, & rei tanti sceleris, ut eos in concilio suo antiquis illis auctoribus schismatis quos vivos terra sorbuit compararent, aut separati non puniuntur, aut damnati in integrum restituuntur; cur non pro unitate Christi, quæ toto terrarum orbe diffusa est, de quo prædictum est, quòd dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ; & quod prædictum est, videtur ac probatur impleri; cur ergo non pro ista unitate vera & plenaria [a] lex illius hereditatis agnoscitur, quæ de communibus codicibus personat, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ? Pro Donati unitate non coguntur revocare quod dispersferunt, sed admonentur exaudire quod clamant Scripturæ: cur non intelligunt id secum actum misericordiâ Dei, ut quoniam catholicam Ecclesiam falsis criminibus accusabant, quorum quasi contagione nimiam sanctitatem suam contaminare nolebant, vera & maxima crimina *plenarii concilii* sui *veridico*, sicut dicunt, *ore* damnata, rursus recipere per Optati Gildoniani regnum, & sibi sociare cogerentur. Jam tandem sentiant quemadmodum veris suorum sceleribus impleantur, qui in fratres suos falsa confingunt; quæ si etiam vera dixissent, jam tandem sentire deberent quanta sint pro pace toleranda, & pro pace Christi redire ad Ecclesiam quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.

Psal. 71. 8.

a

Psal. 2. 8

A

Caput XIV.

15. Itaque nobis, Fratres, hoc unum quod de Maximianistis apud eos factum est, ad eos admonendos corrigendosque sufficiat: non vetera [b] archiva discutimus, non antiqua armaria ventilamus, non ad longinquas terras nostram probationem transmittimus; sed sequestramus omnia nostrorum documenta majorum, [c] differimus testimonia toto terrarum orbe clamantia.

b

c

Cap. XV.

16. Ecce Mustitana & Assuritana civitates, B supersunt adhuc in hac vita & in hac provincia qui se disjunxerunt & à quibus disjuncti sunt, qui altare erexerunt & contra quos erexerunt, qui damnarunt & qui damnati sunt, qui receperunt & qui recepti sunt, qui foris baptizati sunt & intus rebaptizati non sunt: si hæc pro unitate maculant, maculati comprimant vocem: si hæc pro unitate non maculant, correcti auferant litem.

Caput XVI.

17. Jam verba epistolæ suæ ille ipse qui scripsit, irrideat, qui usurpato indoctè ac mendaci- C ter testimonio, quo scriptum commemorat, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* conatur nobis ostendere, *quatenus traditor vitâ mortuus habeatur.* Et adjungit, dicens, *Mortuus est ille, qui baptismo vero nasci non meruit: mortuus est ille similiter, qui justo baptismo genitus, mixtus est traditori.* Si ergo Maximianistæ mortui non sunt, cur in plenario concilio suo dicunt, quòd *eorum pereuntium funeribus plena sunt littora?* Si autem mortui sunt, unde [d] vivit baptisma D quod dederunt? Deinde si Maximianus mortuus non est, quare post illum rebaptizatur? Si autem mortuus est, quare cum illo non est mortuus Felicianus Mustitanus ordinator ejus, & cum nescio quo traditore Afro collega mori potuit transmarinus? Aut si & ipse mortuus est, unde cum illo apud te vivunt intus non rebaptizati, qui ab illo mortuo foris sunt baptizati?

Eccli. 34. 30.

d

Caput XVII.

18. Deinde subjunxit, *Ambo vitam baptismi non habent, & qui numquam penitus habuit,* E *& qui habuit & amisit.* Numquam ergo habuit, quem Maximianista Felicianus aut Prætextatus foris baptizaverunt, ipsi autem quod habuerunt, amiserunt. Quando ergo isti cum suis recepti sunt, quis dedit eis quos baptizarunt, quod non habebant; & quis ipsis reddidit quod amiserant? Si autem formam baptismi secum abstulerunt, virtutem autem ipsam baptismi per malum schisma [e] amiserunt, cur ipsam formam, quæ semper & ubique sancta est, exsufflas in catholicis F quos non audisti, & in Maximianistis amplecteris quos punisti?

e

19. Quidquid autem de Juda traditore criminosè sibi dicere visus est, ad nos quid pertinet, qui neque ab eis probamur traditores, neque si aliquorum ante nos in nostra communione defunctorum traditio probaretur, [f] etiam ipsa nos improbata & displicens nobis aliqua ex parte macularet? Si enim ipsi damnatis à se criminibus & receptis non maculantur, quanto minùs nos au- G ditis & improbatis maculari poterimus? Quantumlibet ergo in traditores invehatur, totidem verbis eos & à me deputet accusari. Sed sanè distinguo; quia ille apud me arguit eum quem

f

a Am Er. & nostri MSS. *pax illius hereditatis.* Lovanienses ex Endoviensis MS. & ex lib. 3. contra Crescon. c. 24. emendarunt, *lex illius hereditatis.*

b Sic MSS. At editi mendosè, *vetera arcana.*

c Er. & Lov. *deferimus*: corruptè.

d Lov. *unde venit.* Concinniùs editi alii & MSS *unde vivit.*

e Editi, *non amiserunt.* Abest *non* à MSS.

f Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *nec ipsa nos.*

jam olim defunctùm mea cognitio non judicavit; ego ejus lateri cohærentem ostendo, quem à se damnatum, vel certè sacrilego schismate separatum, sine ulla honoris ejus diminutione suscepit.

20. *Nequissimus*, inquit, *traditor nobis legem servantibus persecutor & carnifex exstitisti.* Si legem servaverunt Maximianistæ, cùm à te separati sunt; sis & tu servator legis, cùm ab Ecclesia, quæ in toto orbe diffusa est, separatus es. Quòd si de [a] persecutionibus agis, citò respondeo, si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos, qui talia facientes quamvis improbent, pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant. Quapropter non habes quod objicias frumentis Dominicis paleam suam usque ad ventilationem ultimam sustinentibus, à quibus tu numquam recessisses, nisi levior palea vento tentationis & ante adventum ventilatoris avolasses. Sed ut ab hoc uno exemplo, quod ad istorum ora claudenda, & eos si sapiant corrigendos, si autem in perversitate maneant, confundendos, in eorum facies refudit Dominus, non recedam: si justiores sunt qui patiuntur persecutionem, quàm illi qui faciunt; iidem Maximianistæ justiores sunt, quorum & basilica funditus eversa est, & militari Optati comitatu graviter agitati sunt, & jussiones proconsulis ad omnes eos de basilicis excludendos à Primianistis impetratæ manifestæ sunt. Quapropter si imperatoribus eorum communionem detestantibus ad persequendos Maximianistas tanta sunt ausi, quid facerent si eis per regum communionem aliquid efficere liceret? Si autem ut pravos corrigerent, ista fecerunt; quid mirantur si catholici imperatores majore potestate urgendos corrigendosque decernunt eos, qui totum orbem Christianum rebaptizare conantur, cùm caussam dissentiendi non habeant; quando quidem malos, etiam si vera crimina objicerent, pro pace tamen tolerandos etiam ipsi testantur, quando eos quos damnaverunt cum suis honoribus, & cum foris dato baptismo receperunt? Considerent aliquando quid digni sint [b] pati Christianis potestatibus orbis terrarum, hostes Christianæ unitatis diffusæ toto orbe terrarum. Jam igitur si correctio pigra est, saltem adsit pudor; ne iidem ipsi cùm ea quæ scribunt, legere cœperint, risus eos vincat, dum in se non agnoscunt quod videri volunt in aliis, [c] nec in se agnoscunt quod aliis objiciunt.

21. QUID igitur sibi vult, quod iste in epistola sua posuit dicentem Dominum Judæis, *Ideoque mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & flagellabitis?* Nam si se ipsos intelligi volunt sapientes, & scribas, & prophetas, nos autem tamquam persecutores sapientium & prophetarum, quare nobiscum loqui nolunt, cùm ad nos missi sint? Denique iste qui illam scripsit epistolam, cui modò respondemus, si urgeatur à nobis, ut ei manu propria subscribens suam esse fateatur, fortè non faciat: usque adeo timent, ne ulla eorum verba teneamus. Nam cùm ejusdem epistolæ posteriorem partem aliquo modo vellemus accipere, quia totam describere à quibus nobis data est, nequiverunt; nullus à quo petita est, eam dare voluit, postea quàm cognoverunt nos ei parti, ad quam pervenimus, respondere. Itaque cùm legant quemadmodum Dominus Prophetæ dicat, Exclama vehementer, non est quod parcas, & scribe stilo meo peccata eorum: isti prophetæ veri qui missi sunt ad nos, nihil sic timent, sed cavent ne à nobis eorum clamor audiatur; quod utique, si vera de nobis dicerent, non timerent. Non immeritò, sicut in Psalmo scriptum est, Oppilatum est os loquentium iniqua. Si enim propterea baptismum nostrum non suscipiunt, quia nos sumus progenies viperarum, sicut iste in epistola sua posuit: cur Maximianensium susceperunt, de quibus concilium eorum sic loquitur, *quòd viperei seminis noxios partus venenati uteri alvus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporarunt.* Nonne de ipsis etiam in eodem concilio consequenter dictum est, *quòd venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt?* Et tamen & ipsos in honore integro, & ab eis foris baptizatos intus nunc habent.

[*Isai 58. 1.*] [*Psal. 62. 12.*] [*Psal. 13. 3.*]

CAPUT XX.

22. QUAPROPTER hæc omnia de progenie viperarum, & de veneno aspidum sub labiis eorum, & alia quæ dicta sunt in eos, qui viam pacis non cognoverunt, si verè isti vellent dicere, ipsi potiùs sunt; quando eorum baptismum, in quo per concilii sententiam ista dixerunt, propter pacem Donati receperunt, & baptismum Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ, unde in Africam ipsa pax venit, ad sacrilegam injuriam pacis Christi repudiant. Qui ergo sunt potiùs pseudoprophetæ, qui veniunt in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces; utrùm ii, qui vel nesciunt in Catholica malos, & eis innocenter communicant, vel eos quos de area Dominica priùs quàm ventilator adveniat, segregare non possunt, pro pace tolerant unitatis; an ii qui ea quæ in Catholica reprehendunt, in schismate faciunt, & [d] quæ in unitate toleranda eaque incerta fugere se fingunt, in sua præcisione manifesta & à se ipsis damnata recipiunt?

CAPUT XXI.

23. DENIQUE ita dictum est, & hoc etiam ipse commemoravit: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ergo fructus consideremus. Objicitis traditionem: hanc ipsam multo probabiliùs eis ipsis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cùm adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si & vos adversùs majores nostros aliqua documenta profertis: æqua conditio postulatur, ut aut utraque vera, aut utraque falsa esse credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communione finxistis, quæ in ipsa particula vestræ concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quòd si à

[*Infrà lib. 2. cap. 16.*] [*Infrà lib. 3. cap. 57. 58. & lib. 3. contra Cresc. cap. 29. & lib. 4. cap. 56.*]

[a] Am. Er. & MSS. *de nostris agis.* Lovanienses ex lib. 3. contra Cresconium c. 41. correxerunt, *de persecutionibus agis.*
[b] Verbum *pati* abest ab Am. & MSS.

[c] Sic Am & MSS. At Er. & Lov *& in se agnoscunt.*
[d] Editi, *& qui in unitate toleranda ea quæ incerta* &c. Castigantur ex MSS.

nobis aliqua, & à vobis nulla, vel à nobis vera, A & à vobis falſa proferuntur, non eſt diſcutiendum quàm penitus veſtra ora claudantur.

CAPUT XXII.

24. QUID ſi vos ſancta & vera Chriſti Eccleſia convinceret atque ſuperaret, etiam ſi nos nulla vel falſa, vos autem aliqua & vera traditionis documenta teneretis, quid jam vobis reſtet, niſi ut, ſi vultis, pacem diligatis; ſi autem non vultis, ſaltem obmuteſcatis? Etenim quæcumque modò proferretis, facillimè & veriſſimè dicerem, tunc Eccleſiæ plenariæ & catholicæ unitati, B jam per tot gentes diffuſæ atque firmatæ, vos ea [a] probare debuiſſe, ut vos intus eſſetis, illi autem quos convinceretis, pellerentur foras. Quod ſi conati eſtis facere, procul dubio probare non potuiſtis, & victi vel irati vos ab innocentibus qui damnare incerta non poſſent, immani ſacrilegio ſeparaſtis. Si autem nec conati eſtis id agere, nimis exſecrabili & impia cæcitate vos à frumentis Chriſti, quæ per totum agrum, id eſt, totum mundum uſque ad finem creſcunt, paucis C in Africa zizaniis offenſi præcidiſtis.

CAPUT XXIII.

25. POSTREMO teſtamentum à quibuſdam perſecutionis tempore flammis traditum perhibetur: nunc undecumque prolatum eſt recitetur. Certè in exordio promiſſionum teſtatoris id invenitur Abrahæ dictum: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes: (*Gen. 22. 18.*) & hoc quid ſit, verax interpretatur Apoſtolus; In ſemine, inquit, tuo, (*Gal. 3. 16.*) quod eſt Chriſtus. Nullius traditio fidem Dei evacuavit. Communicate omnibus gentibus: & tunc vos teſtamentum à pernicie flammarum con- D ſervaſſe gloriamini. Si autem non vultis, quæ pars potiùs credenda eſt, quòd teſtamento inſtiterit exurendo, niſi quæ non vult conſentire prolato? Quanto enim certiùs ſine aliqua temeritate ſacrilega, ille traditoribus ſucceſſiſſe judicatur, qui nunc linguâ perſequitur teſtamentum, quod illi flammâ perſecuti perhibentur? Objicitis perſecutionem: reſpondent vobis frumenta Dominica, Aut juſtè factum eſt, aut palea noſtra fecit. Quid ad hæc dicitis? Objicitis quòd baptiſ- E mum non habeamus: reſpondent vobis eadem frumenta Dominica, formam ſacramenti etiam intus quibuſdam nihil prodeſſe, ſicut Simoni Mago baptizato non proderat; multo magis nihil prodeſſe iis qui foris ſunt: ineſſe illis tamen diſcedentibus hinc probatur, quòd redeuntibus non reſtituitur. [b] Numquam igitur niſi impudentiſſimè poteris adversùs iſta frumenta clamare, & dicere pſeudoprophetas veſtitos pellibus ovium, intus autem lupos rapaces: quando qui- F dem malos in unitate catholica vel non noverunt, vel pro unitate tolerant quos noverunt.

CAPUT XXIV.

26. VESTROS autem fructus ſi conſideremus: omitto tyrannicas in civitatibus & maximè in fundis alienis dominationes, omitto furorem [c] Circumcellionum, & præcipitatorum ultro cadaverum cultus ſacrilegos & profanos, bacchationes ebrietatum, & ſub uno Optato Gildoniano decennalem totius Africæ gemitum: omitto iſta, quia ſunt in vobis quidam qui hæc ſibi diſ- G plicere, ac ſemper diſplicuiſſe proclament; ſed ea ſe dicunt, quia comprimere non poſſunt, pro pace tolerare: ubi ſe judicio ſuo condemnant; quia ſi amarent pacem, non diſſcinderent unitatem. Nam quæ tanta dementia eſt, pacem in ipſa pace velle relinquere, & eam in diſſenſione velle retinere? Itaque propter eos qui mala ejuſdem partis Donati, quæ omnes vident & reprehendunt, fingunt ſe non videre, uſque adeo ut etiam de ipſo Optato dicant, Quid fecit? quis eum accuſavit? quis convicit? Ego neſcio, non vidi, non audivi. Propter hos ergo qui ſe maniB feſta ignorare confingunt, exorti ſunt Maximianiſtæ, in quibus eis oculi pateant, & ora claudantur: apertè ſe ſeparant, apertè altare contra altare erigunt, apertè in concilio * ſacrilegi & viperæ, & veloces ad effundendum ſanguinem, & Dathan & Abiron & Chore comparandi appellantur, & aſperis verbis deteſtati damnantur, apertè recipiuntur rurſus in honoribus ſuis cum baptizatis ſuis. Hi ſunt fructus eorum, pro Donati pace iſta facientium ut pelle ovina ſe conte- C gant, & Chriſti pacem in toto orbe terrarum recuſantium ut intus ſint lupi rapaces.

* Bagaienſi.

CAPUT XXV. Sermonem ad ſuos cōvertit.

27. NIHIL me prætermiſiſſe arbitror eorum, quæ iſte in epiſtola ſua poſuit, dumtaxat quæ in ea parte, ad quam pervenimus, potui reperire: prodant etiam reliquam partem, ne fortè ibi ſit aliquid quod refelli non poſſit. Hæc autem, quæ Domino adjuvante reſpondimus, admoneo Caritatem veſtram, ut non ſolùm petentibus detis, ſed etiam non petentibus ingeratis. Reſpondeant ſi quid volunt: & ſi nobis nolunt, D ſaltem ad ſuos litteras mittant, quæ tamen nobis occultari non jubeant; quod ſi faciunt, apertiſſimè fructus ſuos produnt, quibus lupi rapaces induti pellibus ovium demonſtrentur, qui occultè inſidiantur ovibus noſtris, & apertè paſtoribus reſpondere formidant. Nos eis tantummodo ſchiſmatis crimen objicimus, quo penitus omnes involuti ſunt: non quorumdam eorum crimina, quæ ſibi quidam eorum diſplicere reſpondeant. Ipſi verò ſi nobis aliena crimina non objiciant, E non habent quod objiciant: & ideo ſe ab ſcelere ſchiſmatis defendere omnino non poſſunt: quia ſive propter falſa & à ſe conficta, ſive etiam propter vera, ſed tamen paleæ crimina, ſe ab area Dominica, & ab innocentia frumentorum toto orbe creſcentium, nefaria diremtione ſepararunt.

CAPUT XXVI. Infrà lib. v. cap. 18.

28. NISI fortè exſpectatis à me, ut etiam de Manichæo quæ interpoſuit, refellantur. Qua in re nobis non diſplicet, niſi quia peſtilentioſiſſimum & pernicioſiſſimum errorem, id eſt, Ma- F nichæorum hæreſim omnino leviſſima & propè nulla reprehenſione culpavit; quem [d] veritatis fortiſſimis documentis Catholica expugnat. Hereditas enim Chriſti in omnibus gentibus conſtituta, adversùs omnes exheredatas hæreſes tuta eſt: ſed ſicut ait Dominus, Quomodo poteſt ſatanas ſatanam ejicere? (*Marci 3. 23.*) ita Manichæorum errorem quomodo poteſt Donatiſtarum error evertere?

CAPUT XXVII.

29. QUAPROPTER, Cariſſimi, quamquam multis modis convictus error iſte ſuperetur, nec G [e] ulla qualicumque ratione, ſed ſolâ impudentiâ pertinaci reſiſtere audeat veritati: tamen ne

[a] Am Er. & MSS. *firmare debuiſſe.*
[b] In MSS. *Numquid.*
[c] In MSS. hìc & infrà hoc in libro, *Circellionum*, vel *Cercellionum* vel *Cercicellionum.*

[d] Editi, *veritas.* At MSS. *veritatis fortiſſimis documentis Catholica*, (ſubaudi, Eccleſia), *expugnat.*
[e] Duo MSS. Belgicus unus, & alter Gallicus Floriacenſis habent, *nec ullis erroribus qualiſcumque rationis.*

memoriam vestram documentorum oneret multitudo, hoc unum Maximianistarum factum tenete, hoc in eorum fronte configite, hoc eis ad comprimendas dolosas linguas in ora coartate, hoc tamquam tridenti telo velut tricipitem bestiam eorum calumniam trucidate. Traditionem objiciunt, persecutionem objiciunt, falsum baptisma objiciunt: de solis Maximianistis ad omnia respondete. Quòd enim majores eorum tradiderunt sanctos codices flammis, occultum esse arbitrantur: sed cùm sacrilegio schismatis inquinatos in suis honoribus receperunt, hoc certè occultare non possunt. Item persecutiones violentissimas, quas quibuslibet ubi potuerint faciunt, occultas esse arbitrantur: sed cùm spiritalis persecutio persecutionem superet corporalem, Maximianistas quos ipsi corporaliter persecuti sunt, & de quibus ipsi dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, in suis honoribus receperunt; hoc certè occultare non possunt. * Postremò baptismi quæstionem, qua miseros fallunt, occultam esse arbitrantur: sed cùm dicant baptismum non habere quotquot præter communionem unius Ecclesiæ baptizantur, Maximianistas cum eis quos extra istorum communionem in schismate baptizarunt, in suis honoribus receperunt; hoc certè occultare non possunt.

30. *At hæc*, inquiunt, *pro pace non maculant, & bonum est rigorem severitatis ad misericordiam flectere, ut denuo rami fracti inserantur.* Ita ergo tota caussa concluditur, victa in illis, invicta pro nobis: quia si nomen pacis ad tolerandos in schismate malos in qualemcumque umbram defensionis assumitur, procul dubio cum horrendo scelere & sine ulla defensione per unitatem orbis terrarum vera pax ipsa violatur.

31. HÆC, Fratres, cum impigra mansuetudine agenda & prædicanda retinete: diligite homines, interficite errores: sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate. Orate pro eis quos redarguitis atque convincitis. Pro talibus enim Propheta Deum deprecatur, dicens, Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum, Domine. Quod quidem jam fecit Dominus, ut eorum facies ignominiâ Maximianistarum apertissimè impleret: superest ut norint salubriter erubescere. Ita enim nomen Domini quærere poterunt, à quo perniciosissimè aversi sunt, dum pro eo suum nomen extollunt. Vivatis & perseveretis in Christo, & multiplicemini, atque abundetis in caritate Dei, & in invicem, & in omnes, dilectissimi Fratres.

CAPUT XXIX. Orandum pro hæreticis & schismaticis. *Psal. 82, 17.*

LIBER * SECUNDUS,

* Scriptus circiter initium anni 402.

In quo ad omnia & singula verba epistolæ Petiliani sic respondet Augustinus, tamquam cum adversario præsente colloquatur.

PRIMIS partibus epistolæ Petiliani, quas tantummodo inveneramus, satis nos respondisse meminerunt, qui ea legere vel audire potuerunt. Sed quia postea tota est à fratribus inventa atque descripta, missaque nobis ut universæ respondeamus, non erat defugiendum hoc officium stili nostri: non quia ille novum aliquid dicit, cui non jam multis modis & sæpe responsum est; sed propter tardiores fratres, qui ea quæ alicubi legerint, ad omnia paria referre non possunt, ita morem geram eis, qui me omnino ad singula respondere compellunt, ut quasi alternis sermonibus in præsentia disseramus. Verba ex epistola ejus ponam sub ejus nomine, & responsionem reddam sub meo nomine, tamquam, cùm ageremus, à notariis excepta sint. Ita nemo erit qui me aliquid prætermisisse, aut propter indiscretas personas se non potuisse intelligere conqueratur: simul etiam ut iidem ipsi Donatistæ, qui coràm nobiscum disserere nolunt, per litteras quas suis ediderunt, ita non effugiant respondentem sibi ad singula veritatem, tamquam nobiscum facie ad faciem colloquantur.

2. Ab ipso exordio epistolæ suæ. PETILIANUS dixit: *Petilianus episcopus dilectissimis fratribus, compresbyteris & diaconibus ministris per diœcesim nobiscum in sancto Evangelio constitutis: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.*

3. AUGUSTINUS respondit: Agnosco apostolicam salutationem: videris [a] quis dicas, unde tamen didiceris quod dicis adverte. Sic salutat Paulus Romanos, sic Corinthios, sic Galatas, sic Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses. Quæ igitur dementia est, cum his Ecclesiis nolle communicare pacis salutem, in quarum epistolis didicisti pacificam salutationem.

4. PETILIANUS dixit: *Bis baptisma nobis objiciunt ii qui sub nomine baptismi animas suas reo lavacro polluerunt, quibus equidem obscœnis sordes cunctæ mundiores sunt, quos perversâ munditiâ aquâ suâ contigit inquinari.* CAP. II.

5. AUG. respondit: Nec aquâ nostrâ inquinamur, nec vestrâ mundamur: sed aqua baptismi in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti cùm datur alicui, nec nostra, nec vestra est, sed illius de quo Johanni dictum est, Super quem videris Spiritum sicut columbam descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. *Iohan. 1. 33.*

6. PET. dixit: *Conscientia namque dantis attenditur*, [b] *qui abluat accipientis.* CAPUT III.

7. AUG. respondit: De conscientia Christi ergo securi sumus. Nam si quemlibet hominem ponas, incerta erit accipientis mundatio, quia incerta conscientia est abluentis.

8. PET. dixit: *Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* CAP. IV.

9. AUG. respondit: Non est perfidus Christus, à quo fidelis homo fidem percipit, non reatum. Credit quippe in eum qui justificat impium, ut deputetur fides ejus ad justitiam. *Rom. 4. 5.*

[a] Sic MSS. Editi verò, *quid dicat*.

[b] Lov. hoc loco, *qua*. At MSS. constanter, *qui*.

CAPUT V.

10. PET. dixit : *Omnis res enim origine & radice conſiſtit ; & ſi caput non habet aliquid, nihil eſt: nec quidquam bene regenerat, niſi bono ſemine regeneretur.*

11. AUG. reſpondit : Quid te pro Chriſto vis opponere, ſub quo te non vis ponere ? Ille eſt origo & radix caputque naſcentis, de quo non timemus ſicut de homine quolibet, ne fortè ſit fictus & peſſimus, & de origine peſſima oriamur, de peſſima radice ſurgamus, peſſimo capiti conformemur. Quis enim homo de homine ſecurus ſit, cùm ſcriptum ſit, Maledictus omnis qui ſpem ſuam ponit in homine ? (Ierem. 17. 5.) Semen autem quo regeneramur, verbum Dei eſt, id eſt, Evangelium. Unde Apoſtolus dicit, In Chriſto enim Jeſu per Evangelium ego vos genui. (1. Cor. 4. 15.) Qui tamen etiam non caſtè annuntiantes Evangelium, annuntiare permittit, & in hoc gaudet: quia etſi non caſtè annuntiabant, ſua quærentes, non quæ Jeſu Chriſti, caſtum tamen erat quod annuntiabant. Et dixerat Dominus de quibuſdam talibus, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. (Matth. 23. 3.) Si ergo caſtè annuntiatur quod caſtum eſt, etiam ipſe annuntiator, quia verbo conſociatur, credentem congenerat : ſi autem ipſe non regeneretur, caſtum tamen ſit quod annuntiat, naſcitur credens non ex miniſtri ſterilitate, ſed ex veritatis fecunditate.

CAPUT VI.

12. PET. dixit: *Quæ cùm ita ſint, fratres, quæ poteſt eſſe perverſitas, ut qui ſuis criminibus reus eſt, alium faciat innocentem, dicente Domino Ieſu Chriſto, Arbor bona fructus bonos facit, arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de ſpinis uvas ?* (Matth. 7. 16.) *Et iterum, Omnis homo bonus de theſauro cordis ſui profert bona, & omnis homo malus de theſauro cordis ſui profert mala.* (Matth. 12. 35.)

13. AUG. reſpondit : Omnis homo etiam ſi non ſit ſuis criminibus reus, alterum non facit innocentem, quia non eſt Deus: alioquin ſi ex innocentia baptizantis exſpectatur ut fiat innocentia baptizati, tanto erit quiſque innocentior, quanto innocentiorem à quo baptizetur invenerit; & tanto ipſe minùs erit innocens, quanto & ille à quo baptizatur. Et ſi fortè contra aliquem tenet odium qui baptizat, hoc & illi qui baptizatur, imputabitur. Ut quid ergo miſer currit ad baptiſmum ? Ut ei dimittantur peccata ſua, an ut imponantur aliena ? An ſicut navis mercatoris alia ponat, alia ſuſcipiat ? Arborem autem bonam & fructum ejus bonum, & arborem malam & fructum ejus malum, homines ſolemus intelligere, & opera eorum, ſicut conſequenter oſtenditur in verbis, quæ tu quoque commemoraſti : *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bona, & malus homo de malo theſauro cordis ſui profert mala.* Cùm autem Dei verbum prædicat, Dei ſacramentum miniſtrat, non de ſuo, ſi malus eſt, prædicat aut miniſtrat : ſed deputabitur in eis, de quibus dictum eſt, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim quæ Dei ſunt, faciunt autem quæ ſua ſunt. (Matth. 23. 3.) Nam ſi ita eſt, ut dicis, id eſt, fructus baptizantium ipſi baptizati exiſtimantur ; magnum malum Africæ denuntiatis, ſi tot Optati pullulaverunt, quotquot baptizavit Optatus.

CAPUT VII.

14. PET. dixit : *Et iterum, Qui baptizatur à mortuo, non ei prodeſt lavatio ejus. Non mortuum, corpus exanime, nec hominis funus porrectum aſſeruit eſſe baptiſtam ; ſed Dei non habentem ſpiritum, qui mortuo comparatur, ſicut alio loco diſcipulo manifeſtat, Evangelio proteſtante, ait diſcipulus ejus, Domine permitte mihi ſepelire patrem meum. Ait illi Ieſus, Sequere me, & ſine mortuos, mortuos ſuos ſepeliant.* (Matth. 8. 21.) *Pater diſcipuli non erat baptizatus; paganum paganis addixit : niſi hoc de infidelibus dixerit, mortuus mortuum non poteſt ſepelire. Mortuus igitur* [a] *quidem non aliqua morte, ſed vitâ ſuâ percuſſus. Nam qui ſic vivit ut reus ſit, vitâ mortuâ cruciatur. A mortuo igitur baptizari, hoc eſt mortem ſumſiſſe, non vitam. Agendum nobis & dicendum eſt, quatenus traditor vitâ mortuus habeatur. Mortuus eſt ille qui baptiſmo vero naſci non meruit, mortuus eſt ille ſimiliter qui juſto baptiſmo genitus mixtus eſt traditori : ambo vitam baptiſmi non habent, & qui numquam penitus habuit, & qui habuit & amiſit. Dicit enim Dominus Ieſus Chriſtus, Advenient in eum ſeptem ſpiritus nequiores, & erit homo ille deterior priore.* (Matth. 12. 45.)

15. AUG. reſpondit: Diligentiùs quære quomodo dictum & quomodo intelligendum ſit teſtimonium quod de Scriptura poſuiſti. Nam quia mortui ſolent myſticè appellari omnes iniqui, manifeſtum eſt : ſed Chriſtus, cujus eſt baptiſma verum, quod propter hominis vitia dicitis falſum, vivit ſedens ad dexteram Patris, & nec ipſa carnis infirmitate jam morietur, & mors ei ultra non dominabitur : cujus baptiſmo qui baptizatur, non à mortuo baptizatur; & ſi fortè miniſtri operarii [b] doloſi ſua quærentes, non quæ Jeſu Chriſti, & Evangelium non caſtè annuntiantes, & Chriſtum per contentionem & invidiam prædicantes, propter iniquitates ſuas mortui ſunt appellandi, ſacramentum tamen Dei vivi nec in mortuo moritur. Mortuus enim erat Simon ille à Philippo in Samaria baptizatus, qui donum Dei volebat pecuniâ comparare : ſed vivebat ad ejus pœnam baptiſma quod habebat. (Act. 8. 13. & 18.)

16. Quàm ſit autem falſum quod dicis, *Ambo vitam baptiſmi non habent, & qui numquam penitus habuit, & qui habuit & amiſit*, hinc licet advertas, quòd qui baptizati apoſtatant, & per pænitentiam redeunt, non eis redditur baptiſmus, quem ſi amitterent, redderetur. Mortui ſanè veſtri quomodo baptizant ſecundùm ſenſum veſtrum ? An mortui non ſunt (ut cetera taceam, & dicam quod omnibus notum atque quotidianum eſt) ebrioſi ? cùm de vidua dicat Apoſtolus, Quæ autem in deliciis agit, vivens mortua eſt ? (1. Tim. 5. 6.) Deinde in illo concilio veſtro, quo Maximianum cum ſuis auctoribus vel ſuis miniſtris damnaſtis, excidit tibi quàm eloquenter dixeritis, *Ægyptiorum admodum exemplo, pereuntium funeribus plena ſunt littora, quibus in ipſa morte major eſt pœna, quòd poſt extortam aquis ultricibus animam, nec ipſam invenerunt ſepulturam?* Et tamen unus eorum Felicianus utrùm revixerit, vos videritis: ſecum tamen apud vos intus habet, quos foris mortuus baptizavit. Sicut ergo à vivo baptizatur, qui vivi Chriſti baptiſmo induitur: ſic à mortuo baptizatur, qui mortui Saturni, vel cujuſlibet alterius baptiſmo involvitur : ut interim citò dicamus, quomodo verba quæ poſuiſti, ſine cujuſ-

[a] MSS. *quid eſt ? Non aliqua morte* &c.

[b] Am. & Er. *operarii diaboli.* At Lov. & MSS. *operarii doloſi.* Alludit Auguſtinus ad illud 2. Cor. 11. 13. *Nam ejuſmodi pſeudoapoſtoli ſunt operarii ſubdoli.*

quam nostrûm angustia possint intelligi. Nam sicut accipiuntur à vobis, non vos explicare, sed nos vobiscum implicare contenditis.

17. Pet. dixit: *Agendum, inquam, nobis dicendumque est, quatenus perfidus traditor vitâ mortuus habeatur. Judas apostolus fuit, cùm traderet Christum: idemque honore apostoli perdito spiritaliter mortuus est, suo postea laqueo moriturus, sicut scriptum est; Pænitet me, inquit, quia tradidi sanguinem justum, & abiit, & laqueo se suspendit. Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit: de quo Dominus Christus clamavit ad Patrem, Pater, quos dedisti mihi, omnes servavi, & ex illis nullus periit nisi filius perditionis, ut impleretur Scriptura. Olim namque David sic in eum sententiam dixerat, qui esset Christum perfidis traditurus: Episcopatum ejus accipiat alter; sit uxor ejus vidua, & filii ejus orphani. Ecce quantus est spiritus Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur. Denique ut dicta sententia compleretur, Episcopatum ejus apostoli perditi sanctus Matthias accepit. Nemo hinc stolidus, nemo perfidus disputet: triumphum Matthias, non injuriam retulit, qui de Domini Christi victoria spolium retulit proditoris. Hoc igitur facto episcopatum tibi quid vindicas heres nequioris traditoris? Judas Christum* [a] *carnaliter tradidit, tu spiritaliter furens Evangelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti. Judas legislatorem tradidit perfidis, tu quasi ejus reliquias legem Dei perdendam hominibus tradidisti: qui si legem diligeres, ut juvenes Macchabæi, pro Dei legibus necareris (: si nex dici hominum potest, quos moriendo pro Domino perficit immortales:) quorum unus scilicet fratrum tyranno sacrilego hac fidei voce respondit, Tu quidem scelerate & impie de præsenti vita nos perdis, rex autem mundi qui regnat in æternum & regni ejus non erit finis, mortuos nos pro suis sanctis legibus, in æternæ vitæ* [b] *conservationem resuscitabit. Si hominis mortui testamentum flammis incenderes, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti? Judam facti vel in morte pænituit: te non modo non pænitet, verùm etiam nequissimus traditor nobis legem servantibus persecutor & carnifex exstitisti.*

18. Aug. respondit: Vide quid intersit inter vestras maledicas voces, & nostras veridicas assertiones. Adtende paulùlum. Ecce exaggerasti crimen traditionis, & invidiosissimis verbis, velut [c] captiosus inventor, Judæ nos proditori comparasti. Ad hoc tibi ego cùm brevissimè respondero, Non feci quod dicis, non tradidi, falsa objicis, numquam id probabis: nonne omnis iste verborum ingentium fumus repentè dilabitur? An fortè probare conaberis? Hoc ergo priùs facceres, & deinde in nos tamquam in convictos quo velles cumulo invectionis insurgeres. Ecce una vanitas, audi alteram.

19. Tu ipse cùm de prædicta Judæ damnatione loquereris, dixisti, *Ecce quantus est spiritus Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur*: & non vidisti eadem prophetia stabili & certa & inconcussa veritate, qua præ-

A dictum est, quòd unus discipulus traditurus esset Christum, prædictum etiam quòd totus mundus esset crediturus in Christum. Cur adtendisti in prophetia hominem qui tradidit Christum, & non ibi adtendisti orbem pro quo est traditus Christus? Quis tradidit Christum? Judas. Quibus eum tradidit? Judæis. Quid ei fecerunt Judæi? Foderunt, inquit, manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi ve- *Psal. 21. 17.*
B stimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem. Quantum sit ergo quod tanto pretio emtum est, in Psalmo ipso paulò pòst lege. Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Quis autem potest ad commemoranda cetera de orbe credituro innumerabilia prophetica documenta sufficere? Sed tu laudas prophetiam,
C quia vides in ea hominem qui vendidit Christum; nec in ea vides possessionem, quam emit venditus Christus. Ecce altera vanitas, audi tertiam.

20. Inter multa tuæ invectionis verba dixisti, *Si hominis mortui testamentum flammis incenderes, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti?* Hæc dicens non adtendisti, quod te utique movere deberet, quomodo fieri posset, ut nos testamentum incenderemus, & in ea hereditate con-
D sisteremus, quæ illo testamento conscripta est: vos autem mirum est testamentum servasse, & hereditatem perdidisse. Nonne in eo testamento scriptum est, Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ? Huic hereditati communica, & objice mihi de testamento quod voles. Nam quæ dementia est, ideo testamentum tradere te noluisse flammis, ut contra verba litiges testatoris? Nos autem cùm habeamus in manibus Gesta *Psal. 2. 8.*
E ecclesiastica & municipalia, in quibus legamus eos qui contra Cæcilianum alterum episcopum * ordinaverunt, potiùs fuisse divinorum codicum traditores, non tamen insultamus, non invehimur in vos, nec sanctarum paginarum cineres in vestris manibus plangimus, nec Macchabæorum tormenta flagrantia sacrilegio vestri [d] timoris opponimus, dicentes, Vestra potiùs membra quàm Dei eloquia ignibus traderetis. Nolumus enim esse vani, ut alienis commissis, quæ aut ignoratis aut improbatis, vobis inanem strepitum concitemus. Quòd autem vos à totius or- ** Majorinum.*
F bis communione separatos videmus (quod scelus & maximum, & manifestum, & omnium vestrûm est) si exaggerare velim, tempus me citiùs quàm verba deficient. Et hoc tu si defendere velis, ea es objecturus orbi terrarum, quæ si objicienda sunt, admones unde ampliùs accuseris; si objicienda non sunt, non defenderis. Ut quid ergo inflaris adversùs me de traditione, quæ nec mea est, nec
G tua, si manet illud pactum, ut [e] non nobis objiciamus aliena; si autem non manet, tua potiùs est quàm mea? Quamquam & manente illo pacto arbitror me justissimè dicere, ut ille judicetur socius ejus qui tradidit Christum, qui cum toto

[a] Sic MSS Editi verò, *carnalem tradidit, tu spiritalem.*
[b] MSS *conversationem.*
[c] MSS. *velut copiosus inventor, Judæ nos perdito comparasti.*

[d] Sic Am. & MSS. At Er. & Lov. *tumoris.*
[e] Editi Am. & Er. omisso *ut*, habent *vobis objiciamus.* Lov. *ut non vobis*: minùs bene.

Galat. 3. 29. orbe non se tradidit Christo. Ergo, inquit Apostolus, Abrahæ semen estis, secundùm promis- Rom. 8. 17. sionem heredes. Et iterum dicit, Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. Idemque semen Abrahæ ad omnes gentes pertinere de- Gen. 22. 18. monstrat ex illo, quod Abrahæ dictum est, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quapropter puto justum esse quod postulo, ut testamentum Dei, quod jam olim apertum est, aliquantùm advertamus, & quem non invenerimus traditi coheredem, ipsum judicemus traditoris heredem; ille pertineat ad Christi venditorem, qui Christum negat orbis emtorem. Nempe quando se post resurrectionem discipulis demonstravit, & palpanda membra dubitantibus præ- Luc. 24. 26. buit, hoc illis ait: Quoniam sic scriptum est, & » sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia » die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & » remissionem peccatorum per omnes gentes, in- » cipientibus ab Jerusalem. Ecce à qua hereditate vos alienatis: ecce cui heredi resistitis. Itane verò parceret Christo in terra ambulanti, qui contradicit in cælo sedenti? Adhuc non intelligitis, quoniam quidquid nobis objicitis, sermoni ejus objicitis. Promittitur Christianus orbis, & creditur: impletur, & contradicitur. Cogitate obsecro quid pati pro tanta impietate debuistis; & tamen si quid passi estis nescio, non vidi, non feci: tu hodie, qui non pateris vim persecutionis meæ, redde mihi rationem separationis tuæ. Sed iterum ac sæpe dicturus es, quæ si non probas, ad neminem pertinent: si autem probas, ad me non pertinent.

CAPUT IX.

21. PET. dixit: *His ergo criminibus septus, esse verus episcopus non potes.*

22. AUG. respondit: Quibus criminibus? Quid docuisti? quid ostendisti? Et si ostendisses crimina nescio quorum, quid hoc ad semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes?

CAPUT X.

23. PET. dixit: *Si Apostoli persecuti sunt aliquem, aut aliquem tradidit Christus?*

24. AUG. respondit: Possem quidem dicere ipsum satanam omnibus malis hominibus esse pe- 1. Cor. 5. 5. jorem, cui tamen tradidit Apostolus hominem in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Do- 1. Tim. 1. 20. mini Jesu. Itemque alios, de quibus dicit, Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare. Et Iohan. 2. 15. Dominus Christus flagellatos expulit de templo improbos mercatores, ubi etiam connexum est testimonium Scripturæ dicentis, Zelus domûs tuæ comedit me. Ecce invenimus Apostolum traditorem, Christum persecutorem. Possem ista dicere, & te in non parvos æstus mittere, ut non querelas eorum qui patiuntur, sed animum eorum qui faciunt, quærere cogereris. Sed hinc noli laborare, non ea dico; sed dico ad semen Abrahæ, quod est in omnibus gentibus, non pertinere, si quid non rectè vobis factum est, fortasse à palea Dominicæ segetis, quæ nihilo minùs est in omnibus gentibus. Vos ergo reddite rationem separationis vestræ. Sed priùs attendite quales habeatis, quos vobis objici non vultis; & videte quàm iniquè faciatis, cùm aliena facta nobis objicitis, etsi ea quæ dicitis probaretis. Ita nulla erit ratio separationis vestræ.

CAPUT XI.

25. PET. dixit: *At enim aliqui dicent, Filii non sumus traditoris. Ejus est aliquis filius, cujus facta* A *sectatur. Hi enim certissimi filii sunt, iidemque parentibus similes, quos non ista caro nec sanguis, sed mores & facta parentibus consimiles genuerunt.*

26. AUG. respondit: Paulò antè nihil contra nos dicebas, nunc etiam cœpisti dicere aliquid & pro nobis. Hæc enim propositio tua in eo te tenet, ut si nos hodie, cum quibus agis, non conviceris traditores & homicidas, & si quid aliud criminaris, quidquid tale ostenderis in eis, qui nos tempore præcesserunt, omnino nobis obesse B non possit. Quorum enim dissimilia facta habemus, eorum filii esse non possumus. Et vide quò te commiseris: si aliquem fortè etiam nostræ ætatis hominem, & nobiscum viventem, de aliquo tali reatu fortè conviceris, nullo modo præjudicat omnibus gentibus, quæ in semine Abrahæ benedicuntur, à quibus tu te separando sacrilegus inveniris. Ita (quod fieri non potest) nisi omnes, qui ubique sunt, noveris, omniumque mores & facta non solùm didiceris, sed etiam demonstraveris, C tam mala esse quàm dicis, non habes cur objicias orbi terrarum, qui est in sanctis, nescio quos parentes, quibus eos probas esse consimiles. Nec te aliquid adjuvabit, si etiam demonstrare potueris, eos qui tales non sunt, cum eis qui tales sunt sumere sacramenta communia. Primò quia vos ipsos respicere debetis, cum quibus ea celebretis, quibus detis, à quibus sumatis, & vobis eos objici nolitis. Deinde si filii sunt Judæ, qui diabolus inter Apostolos fuit, quicumque facta D ejus imitantur: cur non filios Apostolorum dicamus, qui non facta sua cum talibus, sed Domini sacramenta communicant, sicut Apostoli Dominicam cœnam cum illo traditore sumserunt? ideo [a] vobis longè dissimiles, quòd hominibus unitatem servantibus hoc objicitis, quod conscissa unitate vos facitis?

CAPUT XII.

27. PET. dixit: *De se ipso Iudæis dicit Dominus Christus, Si non facio facta Patris mei, nolite mihi credere.* Johan. 10. 37.

E 28. AUG. respondit: Jam suprà respondi, Hoc & verum est, & pro nobis contra vos est.

CAPUT XIII.

29. PET. dixit: *Falsidicos & mendaces sic identidem objurgat: Filii diaboli estis, & ab initio enim ille accusator fuit, & in veritate non stetit.*

30. AUG. respondit: Non solemus legere, *ille accusator fuit*; sed, ille homicida fuit. Quærimus autem unde fuerit diabolus homicida ab initio; & invenimus; quòd primum hominem occiderit, non gladium stringendo, aut aliquam vim cor- F poraliter [b] inferendo; sed persuadendo peccatum, & à paradisi felicitate dejiciendo. Quod tunc paradisus, hoc nunc Ecclesia. Diaboli ergo filii sunt, qui homines ab Ecclesia seducendo interficiunt. Sicut autem per verba Dei novimus ubi sit plantatus paradisus, sic per verba Christi ubi sit Ecclesia didicimus, Per omnes, inquit, Luca 24. 47. gentes, incipiens ab Jerusalem. Ab isto universo ad partem quamlibet quisquis separat hominem, ille diaboli filius & homicida convincitur. Sed G & verbum, quod ipse posuisti, ut de diabolo diceres, *Ille accusator fuit, & in veritate non stetit*, vide in quos conveniat. Accusatis enim orbem terrarum criminibus aliorum; quos etiam ipsos accusare potiùs quàm convincere potuistis; & in veritate Christi non stetistis. Ille enim dicit, Ecclesiam per omnes gentes incipientem ab

[a] Editi *nobis*. Meliùs MSS. *vobis*.

[b] Sic MSS. At editi, *infligendo*.

Jerusalem: vos autem, in parte Donati.

31. PET. dixit: *Tertiò quoque similiter persecutorum dementiam hoc nomine appellat: Progenies viperarum, quomodo fugietis judicium gehennæ? Ideoque mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas; & ex illis occidetis, & crucifigetis, & flagellabitis in synagogis vestris, donec veniat super vos omnis sanguis justus, quem effudistis in terram à sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Numquid verè* [a] *carnaliter sunt filii viperarum, ac non magis mente serpentes, & trilingui malitiâ, tactuque mortifero, & spiritu veneni flagrantes? Verè viperæ facti sunt, qui insontibus populis mortes morsibus vomuerunt.*

32. AUG. respondit: Hæc si dicam de talibus esse dicta, quales vos estis, respondebitis, Proba. Quid enim, tu probasti? Aut si eo putas probari quo dicuntur, non opus est eadem repetere. Recita illa ipsa tibi & à [b] nobis in vos. Ecce & ego probavi, si hoc est probare. Et tamen disce quid sit probare. Neque enim extrinsecùs quæro documenta, ut vos viperas probem. Ecce idipsum vipereum est, non habere in ore firmamentum veritatis, sed venenum maledictionis, sicut scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum. Et quia hoc passim à quolibet in quemlibet dici potest, quasi quæreretur, quorum? continuò subjecit, Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Cùm ergo talia dicitis in homines per totum mundum dispersos, & quos omnino ignoratis, quorum etiam multi nec Cæciliani, nec Donati nomen audierunt: nec auditis in silentio respondentes, Non ad nos pertinet quidquid dicitis, non vidimus, non fecimus, quid loquamini penitus ignoramus: vos qui nihil aliud vultis, quàm dicere quod probare omnino non potestis, quid aliud quàm os vestrum maledictione & amaritudine plenum est? Jam videte utrùm vos possitis ostendere non esse viperas, nisi ostenderitis omnes Christianos omnium gentium traditores esse, & homicidas, & non esse Christianos. Immo verò etiam si potestis singulorum hominum per totum orbem diffusorum vitas & facta nosse & ostendere: tamen ante quàm id faciatis, cùm temere ista jactatis, os vestrum vipereum est, os vestrum maledictione & amaritudine plenum est. Ostendite jam, si potestis, quem prophetam, quem sapientem, quem scribam occiderimus & crucifixerimus & flagellaverimus in synagogis nostris. Adtendite quanto labore impenso, nullo modo [c] probastis, quòd * Donatus & Marculus prophetæ fuerint, aut sapientes, aut scribæ, quia non fuerunt. Quod etsi posse-tis, quid faciatis ut ostendatis à nobis occisos, quos nec nos ipsi novimus? quanto minùs orbis terrarum, cui venenoso ore maledicitis? Aut unde potestis ostendere animum nos habere consimilem interfectoribus eorum, quos nec saltem ab aliquibus interfectos potestis ostendere? Adtendite hæc omnia, videte utrùm aliquid horum, vel de orbe terrarum [d] vel orbi terrarum probare possitis: cui tamen quia maledicere non quiescitis, in vobis vera ostenditis, quæ de illo falsa jactatis.

33. Porrò si nos velimus probare vos esse interfectores Prophetarum, nimis longum sit ut per loca singula colligamus, quas furiosi vestri principes Circumcellionum & ipsæ catervæ vinolentorum atque insanorum, [e] non tantùm ediderint ab initio schismatis vestri, sed & omnino edere non desistant strages. [f] De proximo ago: proferantur eloquia divina, quæ versantur in manibus & nostris & vestris: eos teneamus interfectores Prophetarum, quos contradictores invenerimus linguis Prophetarum. Quid doctius dici potest, quid citiùs ostendi potest? Mitiùs ageretis trajiciendo ferrum per viscera Prophetarum, quàm quòd linguâ interficere conamini verba Prophetarum. Dicit Propheta: Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ. (Psal. 21. 28.) Ecce agitur, ecce impletur. Vos autem non solùm contra id quod dicitur, aures incredulas clauditis; sed etiam contra id quod jam geritur, linguas furiosas exseritis. Audivit Abraham dictum, In semine tuo benedicentur omnes gentes: (Gen. 22. 18. Rom. 4. 3.) & credidit, & deputatum est illi ad justitiam. Vos videtis factum, & reclamatis; & non vultis deputari vobis ad [g] injustitiam, quod rectè deputaretur, etiam si nondum factum, sed tantummodo dictum non crederetis. Immo non solùm non vultis vobis deputari ad injustitiam: sed etiam si quid pro hac impietate patimini, deputari vobis vultis ad justitiam. Aut si non sunt istæ persecutiones Prophetarum, quia non fiunt ferro, sed verbo: quæ fuit caussa, ut divinitus diceretur, Filii hominum, dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus? (Psal. 56. 5.) Sed quando colligam ex Prophetis omnibus omnia testimonia Ecclesiæ toto orbe diffusæ, quæ omnia contradicendo interficere & exstinguere conamini? Sed ligati estis: quia in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. (Psal. 18. 5.) Verumtamen unum illud commemorabo ex ore Domini, qui testis est testium: Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. (Luca 24. 44.) Quæ sint hæc, ipse indicet: Tunc aperuit illis sensum, inquit, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, « Quoniam sic scriptum est, & « sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis, « & prædicari in nomine ejus pœnitentiam « & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus « ab Jerusalem. Ecce quod scriptum est in Lege & Prophetis & Psalmis de Domino. Ecce quod de se, & de Ecclesia ipse Dominus aperuit, se ostendens, illam promittens. Vos autem [h] his tam manifestis testimoniis resistentes, & ea quia delere non potestis, depravare conantes, quid faceretis, si inveniretis membra Prophetarum, qui sic sævitis in eloquia Prophetarum, ut nec Dominum audiatis impletorem, manifestatorem, expositorem Prophetarum? Nam quantum potestis, etiam ipsum cæditis, quando & ipsi non [i] ceditis?

CAPUT XV.

34. PET. dixit: *De vobis quoque David* [k] *persecutoribus hæc dicit: Sepulcrum patens est guttur eo-* (Psal. 5. 11. Psal. 13. 3.)

[a] Editi, *carnales sunt . . . . . & lingua malitiâ . . . . . & spiritu veneni flagellantes.* Castigantur ad veteres codices.

[b] Editi, *& à vobis in vos.* Aptiùs MSS. *& à nobis in vos.*

[c] In MSS. *probaturi sitis.*

[d] Hîc ex MSS. addidimus, *vel orbi terrarum.*

[e] Apud Am. corruptè legebatur, *in tantum.* Apud Er. & Lov. *juvenum.* Emendatur erratum ex MSS.

[f] Sic MSS. At editi, *edere non desistant strages de proximo agro. Proferantur* &c.

[g] Editi hoc & proximo loco, *ad justitiam*: malè.

[h] Pro *his tam*, corruptè excusum erat apud Am. *istam.* Nec benè correctum ab Er. & Lov *instanter.*

[i] Sic MSS. At editi, *creditis.*

[k] In MSS. *persecutores.*

rum, linguis ſuis doloſè agebant, venenum aſpidum ſub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt, non eſt timor Dei ante oculos eorum. Nonne cognoſcent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, ſicut cibum panis?

35. Aug. reſpondit: Sepulcrum patens eſt guttur eorum, unde mendaciorum mortes exhalant. [Sap. 1. 11.] Os enim quod mentitur, occidit animam. Si autem nihil eſt verius quàm id quod dixit Chriſtus, Eccleſiam ſuam per omnes gentes incipientem ab Jeruſalem: nihil eſt mendacius quàm id quod dicitis, in parte Donati. Linguæ autem doloſæ ſunt eorum, qui cùm facta ſua noverint, non ſolùm ſe dicunt juſtos eſſe homines, ſed etiam juſtificatores hominum: quod de uno dictum eſt, [Rom. 4. 5.] Qui juſtificat impium: & quòd ſit juſtus & juſtificans. [Ibid. 3. 26.] Nam de veneno aſpidum, & ore maledictione & amaritudine pleno, ſatis diximus. Veloces pedes autem ad effundendum ſanguinem, etiam Maximianiſtas habere dixiſtis: teſtis eſt plenarii veſtri concilii ſententia, totiens Geſtis proconſularibus & municipalibus allegata. Illi autem neminem, quantum audimus, corporaliter occiderunt. Intellexiſtis ergo etiam ſpiritali cæde animarum ſanguinem fundi gladio ſchiſmatis, quod in Maximiano damnaſtis. Videte ergo ſi non ſint pedes veſtri veloces ad effundendum ſanguinem, cùm præciditis homines ab unitate orbis terrarum, ſi hoc in Maximianiſtis rectè dixiſtis, quia præciderunt aliquos à parte Donati. Itane nos viam pacis non cognovimus, qui ſtudemus ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pacis; & vos eam noſtis, qui ſermoni Chriſti quem habuit poſt reſurrectionem cum diſcipulis ſuis, [Johan. 10. 19.] tam pacifico, ut inde inciperet dicens, Pax [a] vobiſcum, ita reſiſtitis, ut nihil aliud quàm hoc ei dicere convincamini, Tu quod dixiſti de unitate omnium gentium falſum eſt, nos quod dicimus de crimine omnium gentium verum eſt? Qui dicerent iſta, ſi eſſet timor Dei ante oculos eorum? Videte itaque ſi non iſta quotidie dicendo plebem Dei diffuſam toto orbe terrarum, tamquam cibum panis dentibus finire conamini.

[Caput XVI.] 36. Pet. dixit: *Monet etiam Dominus Chriſtus, Cavete à pſeudoprophetis,* [b] *qui veniunt ad vos in veſtimentis ovium, intus autem ſunt lupi rapaces. Ex fructibus eorum cognoſcetis eos.* [Matth. 7. 15.]

37. Aug. reſpondit: Si abs te quæram, quibus nos fructibus lupos rapaces eſſe cognoſcatis; dicturus es crimina aliena, nec in eis quorum eſſe dicuntur umquam probata. Si autem tu à me quæras, quibus fructibus vos potiùs eſſe lupos rapaces cognoſcamus; objicio ſchiſmatis crimen, quod tu negabis, ego autem ſtatim probabo: neque enim communicas omnibus gentibus & illis Eccleſiis Apoſtolico labore fundatis. Hîc dicturus es: Non communico traditoribus & homicidis. Reſpondet tibi ſemen Abrahæ: Hæc ſunt illa crimina, vel non vera, vel non mea. Sed hæc interim ſepono, tu oſtende Eccleſiam. Jam vox [A] illa mihi ſonabit, quam in pſeudoprophetis vitandam Dominus monuit oſtendentibus partes, [Matth. 24. 23.] & ab univerſo alienare conantibus: Ecce hîc eſt Chriſtus, ecce illic. Sed uſque adeo putas veras oves Chriſti cor non habere, quibus dictum eſt, Nolite credere; ut lupum audiant dicentem, Ecce hîc eſt Chriſtus; & paſtorem non audiant dicentem, Per omnes gentes incipientibus ab Jeruſalem? [Luca 24. 47.]

[Caput XVII.] 38. Pet. dixit: *Sic, ſic improbe perſecutor, quo-* [B] *cumque te velamine bonitatis obtexeris, quocumque nomine pacis bellum oſculis geras, quolibet unitatis vocabulo hominum genus illicias; qui hactenus fallis ac decipis, verè diaboli filius es, dum moribus indicas patrem.*

39. Aug. reſpondit: Hæc à nobis in vos dicta eſſe reputa: & ut noveris in quos potiùs conveniant, quæ ſuperiùs dixi commemora.

[Caput XVIII.] 40. Pet. dixit: *Nec adeo mirum, quòd tibi nomen epiſcopi illicitè aſſumis. Hæc eſt vera diabo-* [C] *li conſuetudo, ita demum decipere ſi ſibimet vindicet vocabulum ſanctitatis, Apoſtolo prædicante: Nec mirum eſt, inquit, ſi ipſe ſatanas transfigurat ſe velut angelum lucis, & miniſtros ſuos quaſi miniſtros juſtitiæ.* [2. Cor. 11. 14.] *Nec mirum eſt ergo quòd te falsò epiſcopum vocas. Nam & illi angeli perditi, amatores virginum mundanarum, qui carnem corrumpendo corrupti ſunt, licèt divinis exuti virtutibus angeli eſſe deſierint, nomen tamen retinent angelorum, ſeſeque ſemper angelos putant, qui divinâ ſoluti mi-* [D] *litiâ in exercitum diaboli ſimiles tranſierunt, Deo magno clamante, Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis in æternum, quoniam caro ſunt.* [Gen. 6. 3.] *Quibus reis ac vobis dicet Dominus Chriſtus, Ite in ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo & angelis ejus.* [Matth. 25. 41.] *Si angeli mali non eſſent, diabolus angelos non haberet; quos & ſanctus Apoſtolus in illo judicio reſurgendi à ſanctis hominibus dicit eſſe damnandos: Neſcitis quoniam angelos judicabimus?* [1. Cor. 6. 3.] *Si veri angeli eſſent, judicium in angelos Dei homi-* [E] *nes non haberent. Sic quoque Apoſtoli ſexaginta, qui cum Domino Chriſto duodecim derelictis, à fide apoſtatæ receſſerunt, in tantum hominibus miſeris adhuc putantur apoſtoli, ut ex his Manichæus & ceteri multis diabolicis ſectis multas animas implicent, quas ut caperent* * *perdiderunt.* [* pro, perierunt.] *Nam profectò perditus Manichæus, ſi tamen* [c] *fuit, non in illis ſexaginta ponendus eſt, ſi nomen ejus Apoſtoli inter duodecim continetur, aut in locum Iudæ traditoris ſubrogato Mathia, voce Chriſti ordinatus eſt,* [F] *ut tertius-decimus Paulus, qui ſeſe Apoſtolorum noviſſimum memorat, ne quiſquis eſſet poſterior Apoſtolus crederetur. Sic enim dixit, Ego enim ſum noviſſimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quia perſecutus ſum Eccleſiam Dei.* [1. Cor. 15. 9.] *Nec in hoc vobis blandiamini; Iudæus hæc fecerat: licet & vos nobis perniciem ut Pagani faciatis. Bellum namque illicitè* [d] *geritis, quibus non licet repugnare. Vos enim cupitis* [e] *vivere nobis occiſis, nobis verò victoria eſt fugere vel occidi.*

[G] 41. Aug. reſpondit: Videris quemadmodum teſtimonia Scripturarum poſueris, vel quomodo intellexeris, nihil ad rem de qua nunc agitur. Ad

---

[a] Editi, *Pax vobis, tamen ita reſiſtitis.* Caſtigantur ex MSS.

[b] MSS. omiſſo *qui*, habent *Venient ad vos in veſtitum ovium.* Sic fortè citabat Petilianus.

[c] Editi, *ſi tamen non in illis ſexaginta fuit . . . . . ordinatus eſt tertius-decimus Paulus.* At MSS. *ſi tamen fuit:* deinde Cygirannenſis codex omiſſo, *non*, proſequitur ſic, *in illis ſeptuaginta ponendus eſt, ſi nomen ejus Apoſtoli inter duodecim continetur. At in locum &c.* Meliùs Floriacenſis ſervatâ particulâ *non*, habet, *aut in locum &c.* additâ tamen particulâ *ut*, poſt verbum *ordinatus eſt:* quam addit etiam Lovanienſium codex Endovienſis.

[d] Sic MSS. At editi, *gerimus.*

[e] Sola editio Lov. *vincere.*

hoc enim certè ista omnia dixisti, ut probares A esse falsos episcopos, sicut sunt falsi angeli & falsi apostoli. Novimus & nos, esse falsos angelos & falsos apostolos & falsos episcopos, & sicut dicit verus Apostolus, falsos fratres: sed cùm ab utrisque adversùs invicem possint ista jactari, probare aliquid opus est, non inaniter loqui. In quos tamen conveniat crimen fallaciæ, recole quæ suprà diximus, & invenies: ne tædio simus legentibus, eadem sæpius repetendo. Et tamen quid hoc ad Ecclesiam toto orbe terrarum diffusam, B sive quod de palea ejus, quæ cum illa per totum mundum est, potueris dicere; sive quod de Manichæo dixisti, vel de ceteris diabolicis sectis? Si enim ad triticum non pertinet quidquid etiam de palea dicitur quæ adhuc cum illo est, quanto minùs pertinent ad membra Christi toto orbe diffusa, tam olim & tam apertè separata portenta.

42. Pet. dixit: *Jubet nobis Dominus Christus, Cùm vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in alteram: quòd si in ea vos persequentur,* C *fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israël, donec veniat Filius hominis. Si de Judæis & paganis nobis præmonet, tu qui Christianum te memoras, dira facta gentilium non debes imitari. An sic Deo servitis, ut vestris manibus occidamur? Erratis, erratis, si hoc creditis miseri. Nam non habet Deus carnifices sacerdotes.*

43. Aug. respondit: Fugere de civitate in civitatem à facie persecutionis, non hæreticis vel schismaticis præceptum sive permissum est, quod D estis vos; sed prædicatoribus Evangelii, cui resistitis vos. Quod ut facilè probemus; nunc certè in civitatibus vestris estis, & nemo vos persequitur. Prodeundum ergo vobis est, & reddenda ratio separationis vestræ. Neque enim sicut excusatur infirmitas carnis, quando cedit violentiæ persecutionis, sic debet & veritas cedere falsitati. Proinde si persecutionem patimini, quare non dimittitis civitates in quibus estis, ut impleatis quod ex Evangelio commemoratis? Si autem E non patimini persecutionem, quare nobis respondere non vultis? Aut si timetis fortè, ne cùm responderitis, persecutionem patiamini; quomodo ergo imitamini eos prædicatores, quibus dictum est, Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum? Quibus item dictum est, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere? Et quomodo non facitis contra præceptum Petri apostoli, qui ait, Parati semper ad responsionem omni poscenti vos de fide & spe F vestra? Postremò quare per violentissimas turbas etiam ultro improbi estis Ecclesiis catholicis, ubi [a] potueritis: quod innumerabilibus exemplis res ipsa indicat? Sed dicitis vos loca vestra defendere, & resistitis fustibus & cædibus quibuscumque potueritis. Quare ibi non audistis vocem Domini dicentis, Ego autem dico vobis non resistere malo? Aut si fieri potest, ut aliquando rectè per vim corporalem resistatur violentis, nec ideo præceptum violetur quod audimus à Domino, Ego autem dico vobis non resistere malo: cur non etiam hoc fieri potest, ut per ordinatas & legitimas potestates de sedibus quæ illicitè usurpantur, vel ad injuriam Dei retinentur, pius expellat impium, & justus injustum? Neque enim eo modo persecutionem passi sunt pseudoprophetæ ab Elia, quomodo ipse Elias à rege nequissimo. Aut quia flagellatus est Dominus à persecutoribus, propterea passionibus ejus comparandi sunt quos ipse de templo flagellatos ejecit. Restat ergo ut nihil aliud requirendum esse fateamini, nisi utrùm justè an impiè vos separaveritis à communione orbis terrarum. Nam si hoc inventum fuerit quòd impiè feceritis, non miremini si non desunt ministri Deo per quos flagellemini: quia persecutionem patimini, non à nobis, sed sicut scriptum est, ab ipsis factis vestris.

3. Reg. 18. 40.

Sap. 11. 21.

CAPUT XX.

44. Pet. dixit: *Clamat rursus de cælo Dominus Christus ad Paulum, Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Saulus tunc dictus est, ut ei postmodum baptisma componeret nomen. Vobis ergo non durum est Christum totiens persequi [b] in sacerdotibus suis, Domino ipso clamante, Ne tetigeritis Christos meos. Sanctorum computate tot funera, & vivacem Christum totiens occidistis. Postremò si sacrilegus non sis, sanctus esse non potes homicida.* Act. 9. 4. Psal. 104. 15.

45. Aug. respondit: Defendite vos ipsos à persecutione, quam passi sunt à vestris, qui cum Maximiano se à vobis separaverunt; & illic invenietis defensionem nostram. Si enim dicitis non vos fecisse: Gesta proconsularia & municipalia recitamus. Si dicitis rectè vos illis fecisse: cur ipsi talia pati non vultis? Si dicitis, Sed nos schisma non fecimus: hoc ergo quæratur, & antequàm constet an ita sit, nemo persecutores accuset. Si dicitis etiam schismaticos persecutionem pati non debuisse: quæro utrùm & de basilicis, in quibus insidiantur ad seducendos infirmos, expelli per ordinatas potestates non debeant? Si dicitis, nec hoc debere: reddite priùs Maximianistis basilicas, & sic nobiscum agite. Si dicitis debere: quærite jam quid pati debeant à potestatibus ordinatis, qui eis resistendo Dei ordinationi resistunt. Unde apertè Apostolus dicit, Non Rom. 13. 4. enim sine caussa gladium portat, vindex est enim in iram ei qui malè agit. Quòd si omnino diligenter veritate tractata hoc inventum fuerit, ut nec per judicia publica schismatici aliquid pati debeant, nec de locis insidiarum & fallaciarum suarum pelli; & dixeritis vobis displicere, quòd Maximianistæ à quibusdam vestris ista perpessi sunt; cur non [c] liberiùs de toto agro Domini, id est, de toto mundo clamant frumenta Dominica, Nec ad nos pertinet quod zizania vel quod palea nostra committit, quia displicet nobis? Si vobis sufficere ad purgationem fatemini, quoniam quidquid mali fit à vestris, displicet vobis: quare vos ergo separastis? Hinc enim vos accusat ipsa vestra defensio. Si enim propterea vos ab iniquis [d] partis Donati non separatis, quia unusquisque sarcinam suam portat; cur ab iniquis orbis terrarum, quos putatis aut fingitis, vos separastis? An ut sarcinam schismatis omnes pa- G riter portaretis?

46. Et cùm quærimus à vobis, quos vestrûm à nostris probetis occisos. Nullam quidem legem ab imperatoribus datam ut occideremini recolo. Illi autem de quibus maximam invidiam facere

[a] Am. *ubi potueritis advertere quod* &c. Er. & Lov. *ubi poteritis advertere quod* &c. Veriùs MSS. *ubi potueritis*: absque verbo *advertere.*

[b] Editi, *qui in sacerdotibus*. Expungitur *qui* auctoritate MSS.

[c] Am & MSS. *uberiùs.*

[d] Editi, *iniquis partibus Donati.* Emendantur ex MSS.

*V. lib 3 contra Cresconi. cap. 49. soletis, * Marculus & Donatus, ut moderatiùs dixerim, incertum est utrùm se ipsi præcipitaverint, sicut vestra doctrina non cessat quotidianis exemplis; an verò alicujus potestatis jussu præcipitati sint. Si enim incredibile est magistros Circumcellionum solitas mortes sibimet intulisse, quanto incredibilius potestates Romanas insolita supplicia jubere potuisse? Itaque de hac re, quam nimis invidiosam putatis, si verum est quod dicitis, quid hoc pertinet ad Dominicum triticum? Palea quæ foras volavit, paleam quæ intus remansit accuset: non enim tota poterit, nisi ventilabro ultimo separari. Si autem falsum est, quid mirum si palea tamquam levi flatu dissensionis ablata, etiam Dominicum triticum falsis criminationibus insectatur? Quapropter de omnibus talibus invidiosis criminibus hoc vobis frumentum Christi, quod per agrum, id est, per totum mundum cum zizaniis crescere jussum est, libera & secura voce respondet, Si non probatis quod dicitis, ad neminem pertinet: si autem probatis, ad me non pertinet. Ex quo fit, ut quicumque se ab ista unitate frumenti propter zizaniorum vel paleæ crimina separavit, propter ipsum dissensionis & schismatis malum nec ab ipso crimine homicidii se possit defendere, dicente
1. Johan. 3. 15. Scripturâ, Qui odit fratrem suum homicida est.

CAPUT XXI.

Act. 9. 4. 47. Pet. dixit: *Ergo, ut diximus, Dominus Christus clamavit ad Paulum, Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi adversùs stimulum calcitrare. Dixit autem Paulus, Quis es Domine? Eique responsum est, Ego Christus Nazarenus, quem tu persequeris. Et ille tremens ac stupens dixit, Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad illum, Surge, & intra in civitatem, & dicetur tibi quid te oporteat facere. Et interpositis, Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis suis nihil videbat. O ultrix furoris cæcitas, oculorum persequentis lumen obnubilas, solo baptismo recessura! Videamus ergo in civitate quid gessit. Introiit, inquit, Ananias ad Saulum, & cùm imposuisset ei manus, ait, Saule frater, Dominus misit me Iesus, qui visus est tibi in via qua veniebas, ut videas & implearis Spiritu-sancto. Confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, & visum recepit, & surgens baptizatus est. Cùm igitur Paulus à crimine persequendi baptismo liberatus, oculos sumserit innocentes, cur non vis persecutor & traditor cæcus falso baptismate ab iis quos insequeris baptizari?*

48. Aug. respondit: Nec persecutorem nec traditorem probas, quem vis denuo baptizare. Et si probas aliquem, non est tamen denuo baptizandus persecutor & traditor, si jam Christi baptismo baptizatus est. Paulum quippe propterea baptizari oportuit, quia numquam tali baptismo tinctus fuit. Itaque nihil habet simile ad caussam quam nobiscum agitis, quod de Paulo interponere voluisti. Sed si hoc non interposuisses, puerili declamationi locum non invenisses, ubi diceres, *O ultrix furoris cæcitas, solo baptismo recessura!* Quanto enim fortiùs in vos exclamandum est, O ultrix furoris cæcitas, quæ non Paulo comparata, sed Simoni, nec accepto baptismo recedit à vobis? Nam si persecutores ab eis quos persequuntur baptizandi sunt, Primianus à Maximianistis baptizetur, quos instantissimè persecutus est.

CAPUT XXII.

Iohan. 13. 10. 49. Pet. dixit: *At enim constanter opponitis, dixit Apostolis Christus, Qui semel lotus est, non habet caussam nisi pedes lavandi, sed est mundus totus. Si verba ista plenè discutias, subsequentibus obtineris. Sic namque locutus est, dicens, Qui semel lotus est, non habet caussam nisi pedes lavandi, sed est mundus totus: & vos mundi estis, sed non omnes. Hoc autem dixit propter Iudam, qui eum fuerat traditurus. Quisquis ergo traditor factus es, baptismum perdidisti. Denique post quàm ipse damnatus est traditor Christi, Apostolos undecim sic pleniùs confirmavit, Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis: manete in me, & ego in vobis. Et iterum his undecim dixit, Pacem meam do vobis, pacem meam dimitto vobis. Cùm hæc ergo damnato, ut diximus, traditore, Apostolis undecim dicta sint, vos quoque traditores similiter pacem & baptismum non habetis.* Iohan. 15. 3. Iohan. 14. 27.

50. Aug. respondit: Si ergo perdidit baptismum traditor, quisquis à vobis baptizatus postea traditor factus fuerit, si ad vos redire voluerit, denuo baptizetur. Quod si non facitis, satis vos ipsi judicatis falsum esse quod dictum est, *Si quis ergo traditor factus es, baptismum perdidisti.* Si enim perdidit, redeat & recipiat: si autem redit & non recipit, non perdiderat. Deinde si propterea dictum est Apostolis, *Iam vos mundi estis*, &, *Pacem meam do vobis*; quia jam inde discesserat traditor: non erat ergo munda & pacifica cœna illa tanti sacramenti, [a] quam priùs quàm ille exiret, omnibus dedit. Quod si clausis oculis dicere audetis, quid faciamus nisi potiùs nos exclamemus, O ultrix furoris cæcitas eorum qui volunt esse legis doctores, sicut dicit Apostolus, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant? Nisi tamen pertinaciæ cæcitas impediret, non erat difficilis intellectus, ut videres non dixisse Dominum præsente Juda, Nondum mundi estis; sed, *Iam vos mundi estis.* Addidit autem, *non omnes*; quia ibi erat qui mundus non erat: qui tamen si præsentiâ suâ ceteros pollueret, non eis diceretur, *Iam vos mundi estis*: sed diceretur, ut dixi, Nondum mundi estis. Post quàm verò ille discessit, dixit eis, *Iam vos mundi estis*: nec addidit, sed non omnes: quia jam discesserat, quo etiam præsente, sicut eis dictum est, mundi erant, sed non omnes, quia erat illic unus immundus. Quapropter his verbis magis Dominus declaravit, in uno cœtu hominum eadem sacramenta sumentium, aliquorum immunditiam mundis obesse non posse. Certè si putatis apud nos esse similes Judæ, hæc verba nobis dicite, *Mundi estis, sed non omnes.* Non autem hoc dicitis: sed dicitis propter quosdam immundos, Immundi estis omnes. Hoc discipulis Dominus Judâ præsente non dixit: & ideo qui hoc dicit, non didicit à bono magistro quod dicit. 1. Timot. 1.

CAPUT XXIII.

51. Pet. dixit: *Quòd si nos bis baptismum facere dicitis, immo vos facitis qui occiditis baptizatos: non quia baptizatis hoc dicimus, sed quia unumquemque dum occiditis, sanguine suo facitis baptizari. Etenim baptismum aquæ vel spiritùs, extorto sanguine martyris quasi factum est geminum. Sic autem ipse quoque Salvator baptizatus primitus à Iohanne, baptizandum sese professus est iterum, non jam aquâ, nec spiritu, sed sanguinis baptismo, crucis passionis: sicut scriptum est, Accesserunt ad eum* Matth. 3. 16. Marc. 10. 35.

[a] Sic MSS. At editi, *quoniam prius quàm*. Et infrà loco, *nos exclamemus*, habebant, *nunc exclamemus*.

duo discipuli filii Zebedæi dicentes, Domine, cùm veneris in regnum tuum, fac nos sedere unum ad dexteram tuam, & alterum ad sinistram. Respondit eis Iesus, Difficilem rem petitis. Numquid calicem quem ego bibiturus sum, potestis bibere, & baptismo quo ego baptizor baptizari? Dixerunt illi, Possumus. Et ait illis, Calicem quidem quem ego bibiturus sum, bibere potestis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini, & cetera. Si hæc duo sunt baptismata, vestrâ nos laudatis invidiâ, profitemur. Cùm enim nostra corpora occiditis, bis baptismum facimus, sed baptismo nostro & sanguine baptizamur, ut Christus. Erubescite, erubescite persecutores, similes Christo martyres facitis, quos post aquam veri baptismatis sanguis baptista perfundit.

52. Aug. respondit: Primò citò respondemus, quia non vos occidimus, sed ipsi vosmetipsos vera morte occiditis, cùm vos ab unitatis viva radice præciditis. Deinde si omnes qui occiduntur sanguine suo baptizantur, omnes latrones, iniqui, impii, scelerati, qui damnati feriuntur, martyres habendi sunt, quia suo sanguine baptizantur. Si autem non baptizantur sanguine suo, nisi qui occiduntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum: vidistis priùs esse quærendum propter quid patimini, & postea quid patimini. Quid ergo buccæ inflantur ante quàm facta defendantur? Quid perstrepit lingua ante quàm probetur vita? Si schisma fecisti, impius es: si impius es, ut sacrilegus moreris, cùm pro impietate puniris: si ut sacrilegus moreris, quomodo tuo sanguine baptizaris? An dicis, *Non feci schisma?* Hoc ergo quæramus: quid antè clamas quàm probas?

53. An dicis, *Et si sacrilegus sum, à te occidi non debeo?* Alia quæstio est de atrocitate facti mei, quod numquam veraciter demonstras; alia de baptismo sanguinis tui, unde te mendaciter jactas. Nam neque occidi te, nec probas te ab aliquo occidi: nec si probes, ad me pertinet quicumque te occiderit, sive secundùm potestatem legitimè à Domino datam justè fecerit, sive sicut messis Dominicæ palea cupiditate aliqua mala scelus admiserit: sicut ad te non pertinet qui * recentibus temporibus cùm intolerabili potentatu etiam militibus sibi comitantibus, non quia timebat aliquem, sed ut ab omnibus timeretur, viduas oppressit, pupillos evertit, aliena patrimonia prodidit, aliena matrimonia separavit, res vendendas innocentium procuravit, venditarum pretia cum Dominis plangentibus divisit. Ex me ista dicere videar, si non tacito nomine agnoscitur de quo dicam. Quæ si vera sunt, sicut ad vos ista non pertinent: ita nec quidquid dicis, ad nos, etiam si vera diceres. Si autem falsa fama de illo collega vestro justo & innocente mentita est; nullo modo etiam famæ credendum est, quæ de innocentibus tamquam de traditoribus codicum, vel tamquam de interfectoribus hominum seminata est. Huc accedit, quia ego illum commemoro qui vobiscum vixit, cujus natalitia tanta celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis, in cujus manibus eucharistiam ponebatis, cui vicissim danti manus porrigebatis, cujus aures inter tantos Africæ gemitus surdas libera voce offendere timebatis: quem nescio quis vestrûm, quia vel ex obliquo urbanissimè tetigit, ut ei diceret

A quòd * Comitem haberet Deum, ingenti laude ferebatur. Tu autem illos nobis objicis, cum quibus non viximus, quorum faciem non vidimus, quorum ætate vel pueri vel fortasse nondum nati eramus. Quæ est ista tanta iniquitas atque perversitas, velle nobis imponere sarcinas ignotorum, cùm vos portare nolitis amicorum? Clamat scriptura divina, Videbas furem, & concurrebas cum eo. Si te non contaminavit quem vidisti, cur mihi objicis quem videre non potui? B An dicis, Non cum eo concurri, quia facta ejus displicebant mihi? Sed nempe ad altare accedebas cum eo. Age jam, ut te defendas, discerne ista, & dic aliud esse concurrere in peccatum, sicut concurrerunt duo seniores castitati Susannæ insidiantes; aliud cum fure accipere Domini sacramentum, sicut Apostoli cum Juda etiam primam illam cœnam acceperunt. Faveo defensioni: sed cur non adtendis quanto faciliùs in hac tua defensione absolveris gentes & terminos ter- C ræ, qua hereditas Christi diffunditur? Si enim potuistis furem videre, & cum fure viso sacramenta communicare, tamen peccatum non communicare: quanto minùs potuerunt remotissimæ nationes cum Afris traditoribus vel persecutoribus, etiam si vera diceretis & ostenderetis, malefacta habere communia, quamvis cum eis tenerent sacramenta communia? An dicis, Ego illum episcopum vidi, furem verò illum non vidi. Dic quod vis, etiam huic faveo defensio- D ni, & in hac absolutus est à vestris criminationibus orbis terrarum. Si enim vobis licuit cogniti hominis ignorare vitam, cur totus mundus ignotos ignorare non sinitur? Nisi fortè Donatistis licet nescire quod scire nolunt, gentibus non licet nescire quod scire non possunt.

* Gildone.

Psal. 49. 18.

54. An dicis, Aliud est furtum, aliud traditio vel persecutio? Concedo aliud esse; nec modò laborandum est, quid intersit, ostendere. Adtende compendium. Si te ille non fecit furem, E quia tibi non placet furtum: quis potest facere traditores aut homicidas, eos quibus displicet sive traditio sive homicidium? Priùs igitur confitere te esse quidquid mali fuit Optatus, quem noveras: & vel sic mihi objice quidquid mali fuerunt, quos ego non noveram. Nolo mihi dicas, Sed illa magna sunt, ista parva. Priùs enim oportet fatearis ipsa parva de te, non ut ego quoque fatear, sed ut vel sinam te dicere nescio quæ magna de me. Optatus quem noveras, fecit te fu- F rem, quia collega tuus fuit, an non fecit? Responde unum de duobus. Si dicis, Non fecit: quæro cur non fecit, quia nec ipse fur fuit? an quia nescis? an quia tibi displicuit? Si quia nec ipse fuit: multo magis illos de quibus nos arguistis, tales fuisse, quales dicis, credere non debemus. Si enim de Optato non est credendum quod & Christiani & Pagani & Judæi, postremò & nostri & vestri dicunt, quanto minùs credendum est quod vos de aliquo dicitis? Si quia nescis: G respondent tibi omnes gentes, Multo magis nos nescimus quidquid de illis objicis nobis. Si quia tibi displicuit: eadem tibi voce respondent, Quamvis numquam probaveris, talia tamen displicent nobis. Si autem dicis, Ecce me furem fecit Optatus ille quem noveram, quia collega meus fuit, & cum illo ad altare accedere solebam cùm ista committeret, sed non curo, quia

leve est peccatum: te autem illi traditorem homicidamque fecerunt. Respondeo, non me concedere, ut ego quoque traditor & homicida factus sim peccatis alienis, quia tu te alieno peccato furem factum esse confessus es: neque enim judicio nostro, sed ore tuo fur factus es. Nos enim dicimus unumquemque sarcinam suam portare, [*Gal. 6. 5.*] sicut Apostolus testis est: tu verò non quia furtum fecisti, vel furto consensisti, sed quia id quod alius fecit ad te pertinere existimasti, sub sarcina Optati ultro tuos humeros subdidisti. Nam sicut Apostolus ait, cùm de cibis loqueretur, [*Rom. 14. 14.*] Scio & confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, sed ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est: eadem regulâ dici potest, aliena peccata ad eos non pertinere quibus displicent; sed si quis existimat ad se pertinere, pertinent ad eum. Quapropter tu nos non tenes traditores, nec homicidas, etiam si aliquid tale probes de iis qui nobiscum sacramenta communicant: te autem, etiam si tibi displiceat quidquid fecit Optatus, furem tamen tenemus, non per calumniam nostram, sed per sententiam tuam. Et ne putes hoc leve esse: Apostolum lege dicentem, [*1.Cor. 6. 10.*] Neque fures regnum Dei possidebunt. Qui autem regnum Dei non possidebunt, non erunt utique ad dexteram inter illos, quibus dicetur, [*Math. 25. 34.*] Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Si ibi non erunt, ubi erunt nisi ad sinistram? Inter illos ergo quibus dicetur, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Frustra ergo te securum facis, leve putando peccatum, quod à regno Dei separat, & in ignem mittit æternum. Quanto meliùs ad veram confessionem confugies, & dices, [*Gal. 6. 5.*] Unusquisque nostrûm proprium onus portabit, & à tritico paleam ventilabrum ultimum separabit?

55. Sed videlicet times, ne statim tibi dicatur: Cur ergo dum aliis aliena onera conamini imponere, ausi vos estis ante ultimum ventilabrum à totius mundi Dominica segete separare? Itaque vos, quibus displicent facta vestrorum, dum cavetis ne vobis objiciatur schisma quod omnes fecistis, etiam peccatis vos implicatis, quæ vos non fecistis: & dum timet disertus Petilianus, ne mihi liceat dicere, non me esse talem qualem fuisse putat Cæcilianum, ipse cogitur dicere esse se talem qualem fuisse novit Optatum. An tu non es talis, qualem illum fuisse Africa tota conclamat? Nec nos ergo tales sumus, quales illos quos nobis objicitis, vel error vester suspicatur, vel furor infamat, vel veritas probat: multo minùs talia sunt per omnes gentes frumenta Dominica, quæ istorum nec nomen audierunt. Nulla igitur caussa est, cur tanto scelere separationis & sacrilegio schismatis pereatis. Et tamen si quid pro hac tanta impietate divino judicio patiamini, etiam baptizari vos vestro sanguine dicitis: ut parum sit quòd [a] divisi non compungimini, nisi etiam puniti gloriemini.

[*Caput XXIV. Ioh. 13. 10.*] 56. Pet. dixit: *At enim in eodem perduratis: Qui semel lotus est, non habet caussam nisi pedes lavandi. Semel est quod habet auctorem, semel est quod veritas firmat.*

57. Aug. respondit: Baptismus in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti [*Matth. 28. 19.*] Christum habet auctorem, non quemlibet hominem: & Christus est veritas, non quilibet homo.

[*Caput XXV.*] 58. Pet. dixit: *Nam cùm reus falsa committas, bis baptisma ego non facio, quod semel ipse non facis.*

59. Aug. respondit: Nec reos nos probas; & si reus baptismo falso baptizat, non habent verum baptismum, quotquot ab eis baptizantur, qui apud vos non solùm manifesti, sed etiam occulti jam rei sunt. Si enim rem Dei dat, qui baptismum dat; cùm jam Deo reus est, quomodo rem Dei dat, si reus verum baptismum non dat? [b] Sed enim exspectatis ut & vobis reus sit, quasi quod daturus est vestrum sit.

[*Caput XXVI.*] 60. Pet. dixit: *Nam si veris falsa permisceas, iisdem sæpe vestigiis verum falsitas imitatur. Sic, sic hominem simulat naturæ pictura verum, quæ coloribus exprimit falsas facies veritatis. Sic, sic speculi nitor vultum rapit, ut revocet oculos intuentis: sic, sic offert proprios venientibus vultus, ut ipsa sibimet invicem facies venientis occurrat: tantumque valet* [c] *munda fallacia, ut ipsi se, qui per vident oculi, quasi in altero sese cognoscant. Ipsa quoque umbra cùm steterit, imagines geminat magna ex parte mendacio dividens unitatem. Numquid ideo verum est, quia figura mentitur? Sed aliud est hominem pingere, aliud generare. Nam quis patri filios exoptanti falsos fingit infantes, aut quis picturæ mendacio veros heredes exspectet? Profectò dementis est animi, dimisso eo quod verum est, amare picturam.*

61. Aug. respondit: Itane non erubescis, etiam si in homine fallacissimo fuerit, baptismum Christi falsitatem vocare? Absit quidem ut Dominicum frumentum quod per totum agrum, id est, hunc mundum, usque ad messem, id est, usque in finem sæculi inter zizania crescere jussum est, vestris maledictis interiisse credatur. Verumtamen & in ipsis zizaniis, quæ usque in finem non colligi, sed tolerari præcepta sunt; & in ipsa palea, quæ non nisi ultimo ventilabro tota separabitur; audet quisque dicere falsum esse baptisma quod in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti datur & sumitur? Quos testimonio [d] gravidatarum feminarum convictos vel collegas vel presbyteros vestros ab honore deponitis, (quando quidem ista exempla ubique non desunt,) quæro ante quàm convincerentur, utrùm fallaces fuerint, an veraces? Respondebis utique, fallaces. Cur ergo verum baptismum & habebant, & dabant? Cur in eis divinam veritatem non corrumpebat humana fallacia? Nonne verissimè scriptum est, Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum? Fictos ergo istos cùm sanctus Spiritus fugeret, cur apud eos baptismi veritas erat, nisi quia Spiritus-sanctus hominis fallaciam, non veritatem sacramenti fugiebat? Porrò si & fallaces habent baptismum verum, qui hoc [e] habent quod veraces habent? Unde te oportet advertere sermonem tuum potiùs esse pigmentis puerilibus coloratum: & ideo qui neglecto verbo [f] vivo fucis

[a] Er. & Lov. *dimissi*. Am. *divisim*. Veriùs MSS. *divisi*.
[b] Am. *Si enim*. MSS *Sic enim*.
[c] Editi, *immunda fallacia*. At MSS. *munda*, id est speculi mundi, *fallacia*.

[d] Ita in MSS. At in editis, *gravidarum*.
[e] Floriacensis codex, *qui hoc habet quod veraces habent*. Cygiranensis, *qui hoc habet quod non veraces habent*.
[f] Ita MSS. At editi, *verbo vero*:

talibus delectatur, ipse amat pro veritate picturam.

62. Pet. dixit : *At enim dicit apostolus Paulus, Vnus Deus, una fides, unum baptisma. Vnum nos profitemur ; nam certum est eos qui duo existimant, insanire.*

63 Aug. respondit : In vos ista dicitis, sed insaniendo nescitis. Illi enim dicunt duo baptismata, qui aliud existimant habere justos, aliud iniquos ; cùm neque istorum neque illorum sit, sed sit Christi in utrisque unum ; quamvis ipsi non sint unum, sed id quod est unum, isti habeant ad salutem, illi ad perniciem.

64. Pet. dixit : *Verum ut aliquid comparem, solem geminum videri furiosis, licèt nubes cærulea sæpe concurrat, ejusque decolor facies splendore percussa, dum radii solis ab eadem redeunt, quasi proprios radios emittere videatur : sic, sic in fide baptismatis aliud est quærere imagines, aliud agnoscere veritatem.*

65. Aug. respondit : Quid loqueris, quæso ? Quando nubes cærulea radios solis percussa repercutit, numquid furiosis quasi duo soles apparent, ac non omnibus qui intuentur ? Cùm autem furiosis ita videtur, solis ipsis videtur. Sed si molestum non est quod admoneo, vide potiùs ne fortè talia dicere & sic loqui furiosum sit. Nempe [a] tamen hoc dicere voluisti, justos habere veritatem baptismi, injustos autem imaginem : si ita est, audeo dicere imaginem fuisse in illo * vestro, cui non Deus, sed quidam * Comes erat Deus : veritatem autem vel in te vel in illo qui hoc in eum eleganter emisit, quando ei dixit, Cui Comes est Deus. Et discernite illos quos uterque baptizavit, & in aliis approbate baptismum verum, ab aliis autem excludite imaginem, & introducite veritatem.

66. Pet. dixit : *Sed ut hæc minora discurram ; numquid jus dicit, qui non est curiæ magistratus, aut id quod dixerit jus est, cùm privati persona publica jura perturbet ? An non magis reus non modò non prodest, sed cum eo quod conficit, falsarius* [b] *obtinetur ?*

67. Aug. respondit : Quid si iste privatus atque falsarius legem imperatoris alicui det, nonne ille cùm contulerit cum eis qui hanc habent, & ipsam esse invenerit, non adtendit à quo acceperit, sed quid acceperit ? Falsarius quippe quando ex sua falsitate dat aliquid, falsum est : quando autem alienum verum ab aliquo datur, etiamsi à falsario detur, quamvis ille verax non sit, verum est tamen quod datur.

68. Pet. dixit : *Aut si quisquam carmina sacerdotis memoriter teneat, numquid inde sacerdos est, quòd ore sacrilego carmen publicat sacerdotis ?*

69. Aug. respondit : Ita istud dicis, quasi modò quæramus quis sit verus sacerdos, & non quid sit verum baptisma. Ut enim sit quisque verus sacerdos, oportet ut non solo sacramento, sed justitiâ quoque induatur, sicut scriptum est, Sacerdotes tui induantur justitiâ. Qui autem solo sacramento sacerdos est, sicut fuit pontifex Caiphas, persecutor unius & verissimi sacerdotis, quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est, si non det suum, sed Dei : sicut de ipso Caipha dictum est, Hoc autem non à se dixit, sed cùm esset pontifex, prophetavit. Et tamen, ut eo quoque simili utar quod ipse posuisti, si audias ab aliquo vel profano precem sacerdotis verbis & mysteriis Evangelicis [c] conformatam, numquid potes ei dicere, Non est vera, quamvis ipse non solùm verus non sit, sed etiam nullus sacerdos sit ? cùm apostolus Paulus quoddam testimonium verum esse dixerit Cretensis nescio cujus prophetæ, qui inter prophetas Dei non computabatur : ait enim, Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri, testimonium hoc verum est. (Tit. 1. 12.) Si ergo Apostolus, nescio cujus alienigenæ testimonio, quia verum comperit, etiam ipse adtestatus est ; cur nos apud quemlibet invenerimus quod Christi est, & verum est etiam si ille apud quem invenitur perversus & fallax est, non discernimus vitium quod homo habet, & veritatem quam non suam, sed Dei habet ; & dicimus, Sacramentum hoc verum est ; sicut ille ait, Testimonium hoc verum est ? Numquid ideo dicimus, Etiam ipse homo verax est ; quia dicimus, Sacramentum hoc verum est ? Sicut & Apostolus, numquid ideo prophetam illum inter prophetas Dei computavit, quia quod in eo verum invenit, verum esse firmavit ? Similiter idem Apostolus cùm apud Athenas esset, inter aras dæmonum animadvertit aram quamdam, in qua scriptum erat, Ignoto Deo. (Act. 17. 27.) Et hoc testimonium ad illos in Christo ædificandos assumsit, ita ut hoc commemoraret in sermone suo, atque subjungeret, Quem vos ignorantes colitis ; hunc vobis nos annuntiamus. Numquid quia vel inter idolorum aras vel à sacrilegis erectam aram illam reperit, propterea quod in ea verum erat damnavit aut respuit ; aut propter verum quod in ea legerat, etiam sacrilegia paganorum sectanda esse persuasit ? Consequenter autem cùm ipsum etiam Dominum illis ignotum, sibi autem notum, etiam illorum notitiæ, sicut congruere judicabat, insinuare vellet, ait inter cetera, Et quidem non longè positum ab unoquoque nostrûm, in illo enim vivimus, & movemur, & sumus, sicut & quidam secundùm vos dixerunt. Numquid etiam hîc, quia invenit apud sacrilegos testimonia veritatis, aut propter ista illos approbavit, aut propter illos ista damnavit ? Vos autem necesse est ut semper erretis, quamdiu propter hominum vitia Dei sacramenta violatis, aut nos propter Dei sacramenta, quæ in vobis violare nolumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis.

Caput XXXI.

70. Pet. dixit : *Omnis enim potestas ex Deo est, non in* [d] *homine potestatis : sicut Pontio Pilato respondit Dominus Iesus Christus, Non haberes in me potestatem, nisi esset tibi desuper data. Et iterum dicente Iohanne, Non potest homo facere quidquam, nisi ei datum fuerit de cælo. Doce igitur traditor simulandi mysteria quando acceperis potestatem.* (Rom. 13. 1. Iohan. 19. 11. Iohan. 3. 27.)

71. Aug. respondit : Tu doce potiùs, universus orbis terrarum, quo diffusa est hereditas Christi & illa tot gentium multitudo, ubi Apostoli Ecclesias fundaverunt, quando baptizandi amiserit potestatem. Numquam docebis : non solùm quia eos calumniaris, non doces traditores ; sed quia etiam si docueris, non potest quorumli-

[a] Editi, *Nempe cùm*. Concinniùs MSS. *Nempe tamen*.
[b] Sic MSS. At editi, *obtinet*.

[c] Editi, *confirmatam*. MSS. verò, *conformatam*.
[d] Floriacensis codex, *nomine*.

bet malorum ſcelus, ſive ignotorum, ſive fallacium, ſive ut zizania vel palea tolerandorum, evertere promiſſa Dei, ut non in ſemine Abrahæ benedicantur omnes gentes: à quibus promiſſis vos alienos facitis, qui cum omnibus gentibus communionem unitatis habere non vultis.

Caput XXXII.

72. Pet. dixit: *Licèt enim unum ſit baptiſmum, tribus tamen eſt gradibus conſecratum. Dedit aquam Johannes ſine nomine Trinitatis, ſicut ipſe profeſſus eſt dicens,* Matth. 3. 11. *Ego vos baptizo in aqua pœnitentiæ, alius veniet qui fortior me eſt, cujus non ſum dignus calceamenta portare, ipſe vos baptizat in Spiritu-ſancto & igne. Dedit Spiritum-ſanctum Chriſtus, ſicut ſcriptum eſt,* Johan. 20. 22. *Sibilavit in faciem eorum, & dixit, Accipite Spiritum-ſanctum. Ipſeque ignis Paraclitus crepitantibus flammis ardeſcens in Apoſtolos ſupervenit. O vera divinitas, quæ accendere viſa eſt, non ardere, ſicut ſcriptum eſt,* Act. 2. 2. *Factus eſt ſubitò de cælo ſonus tamquam vi magna ſpiritus ferretur, & replevit totam domum ubi erant ſedentes Apoſtoli. Et viſæ ſunt diſtributæ linguæ tamquam ignis, ſedit autem ſuper unumquemque eorum, & repleti ſunt omnes Spiritu-ſancto, & cœperunt loqui variis linguis, ſicut Spiritus-ſanctus dabat eloquium eis. Tu verò perſecutor vel aquam pœnitentiæ non habes, qui non Iohannis occiſi, ſed occiſoris Herodis retines poteſtatem. Tu igitur traditor Spiritum-ſanctum Chriſti non habes: etenim morti Chriſtus eſt traditus, non ad mortem tradidit Chriſtus. Tibi ignis in ſpiritu apud inferos vivax eſt, qui jejunis apicibus æſtuans, membra tua per ſæculum afflare valeat, non finire; ſicut ſcriptum eſt de reorum in inferno ſupplicio,* Iſai. 66. 24. *Ignis eorum non exſtinguetur.*

73. Aug. reſpondit: Tu es ille maledicus conviciator, non veridicus diſputator. Nonne aliquando deſines talia dicere, quæ ſi non probas, ad neminem pertinent; ſi autem probas, ad unitatem orbis terrarum, quæ in ſanctis tamquam in frumentis eſt, omnino non pertinent? Si placeat & nobis pro maledictis maledicta reponere, poſſumus & nos fortè diſertè conviciari. Poſſumus & nos dicere, *crepitantibus flammis:* ſed nullo modo mihi ſonat diſertè, quod dicitur ineptè.

Nullo modo ſonat diſertè quod dicitur ineptè.

Poſſumus & nos dicere, *jejunis apicibus æſtuans:* ſed ſcriptorum noſtrorum apices nolumus, cùm ab aliquo ſano leguntur, à ſucco gravitatis jejunos judicari, & ipſum in eis dum nullis ſententiis utilibus paſcitur, ſupervacaneo laborare jejunio. Ecce dico Circumcelliones veſtros, non crepitantibus, ſed præcipitantibus flammis furoris ardere. Si reſponderis, Quid ad nos? Cur & tu cùm objeceris quos volueris, non viciſſim audies, Et nos neſcimus? Si reſponderis, Non probatis. Cur non tibi orbis terrarum reſpondeat viciſſim, Nec vos probatis? Paciſcamur ergo, ſi placet, ut nec tu nobis malos objicias quos putas noſtros, nec vobis ego veſtros. Ita videbis hoc pacto tam juſto placito atque firmato, nihil te habere quod objicias ſemini Abrahæ in omnibus gentibus. Atqui ego tibi planè invenio magnum quod objiciam: Cur vos ergo impiè ſeparaſtis à ſemine Abrahæ, quod eſt in omnibus gentibus? Hoc certè quemadmodum defendas, non habes. Purgamus enim nos utrique à criminibus alienis: hoc autem quòd omnibus gentibus quæ in ſemine Abrahæ benedicuntur non communicatis, & magnum crimen eſt, non quorumdam veſtrûm, ſed omnium.

74. Et [a] tamen noſti, & commemoras Spiritum-ſanctum ita veniſſe, ut illi quos tunc impleverat, linguis omnibus loquerentur: quid ſibi volebat illud ſignum atque prodigium? Cur modò ita datur Spiritus-ſanctus, ut nemo cui datur linguis omnibus loqui poſſit, niſi quia omnes gentes credituras, ac ſic in omnibus linguis futurum Evangelium, illud tunc miraculum portendebat? Quod & in Pſalmo tanto antè prædictum eſt: Pſal. 18. 4. Non ſunt loquelæ neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum. Hoc propter eos dictum eſt, qui Spiritu-ſancto accepto linguis erant omnibus locuturi. Sed quia idipſum in omnibus gentibus & linguis futurum Evangelium & corpus Chriſti per totum orbem terrarum linguis omnibus perſonaturum ſignificabat, ſecutus ait, In omnem terram exivit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Hinc fit, Ut Eccleſia vera neminem lateat.

Eccleſia neminem latet.

Undè eſt illud quod in Evangelio ipſe dicit: Matth. 5. 14. Non poteſt civitas abſcondi ſuper montem conſtituta. Ideoque in eodem Pſalmo connectitur, In ſole poſuit tabernaculum ſuum, id eſt, in manifeſtatione: ſicut in Regnorum libris legimus dictum, 2. Reg. 12. 12. Quod tu in occulto feciſti, patieris in ſole. Et ipſe Pſal. 18. 6. tamquam ſponſus procedens de thalamo ſuo, exſultavit ut gigas ad currendam viam, à ſummo cælo egreſſio ejus: ecce habes adventum Domini in carne. Et occurſus ejus uſque ad ſummum ejus: ecce habes reſurrectionem & adſcenſionem. Nec eſt qui ſe abſcondat à calore ejus: ecce habes adventum Spiritus-ſancti, quem in linguis igneis miſit, ut fervorem caritatis oſtenderet; quam profectò non habet, qui cum Eccleſia quæ in omnibus linguis eſt, non ſervat unitatem ſpiritûs in vinculo pacis. Epheſ. 4. 3.

75. Jam verò quod unum quidem baptiſmum eſſe dixiſti, ſed tamen tribus gradibus conſecratum, ipſaque tria ſic perſonis ſingulis diſpertitus es, ut aquam Johanni, Spiritum-ſanctum Domino Jeſu Chriſto, & ignem tertium Paraclito deſuper miſſo tribueris, quantus error ſit parumper adverte. Eo quippe ductus es ut ita ſentires, quia Johannes ait, Matth. 3. 11. Ego quidem baptizo in aqua, qui autem poſt me venit, major me eſt, ipſe vos baptizat in Spiritu-ſancto & igni. Nec conſiderare voluiſti, non tria tribus ſingillatim eſſe coaptata, aquam Johanni, Spiritum Chriſto, ignem Paraclito; ſed tria hæc ad duos potiùs pertinere, unum ad Johannem, & duo cetera ad Dominum. Neque enim dictum eſt, Ego quidem vos baptizo in aqua; qui autem poſt me venit, major me eſt, cujus non ſum dignus calceamenta portare, ipſe vos baptizat in Spiritu-ſancto; qui autem poſt illum venturus eſt Paraclitus, ipſe vos baptizat in igne: ſed, Ego quidem, inquit, in aqua; qui autem poſt me venit, in Spiritu-ſancto & igni. Unum ſibi tribuit, illi duo. Vides ergo quemadmodum te fefellit numerus. Adhuc adtende: unum dixiſti baptiſmum tribus gradibus conſecratum, aquâ, Spiritu-ſancto, & igni, & tres perſonas per ſingula poſuiſti, Johannem ad aquam, Chriſtum ad Spiritum, Paraclitum ad ignem. Si ergo aqua Johannis ad eumdem pertinet cujus unitas commendatur, non debuerunt

baptizari

[a] Ita MSS. At Editi, *Et cùm noſti.*

baptizari jubente Paulo apostolo quos competerat baptizatos à Johanne: jam enim habebant aquam ad eumdem, sicut dicis, baptismum pertinentem: restabat ut Spiritum & ignem acciperent, quia defuerant Johanni, ut compleretur baptismus tribus, ut asseris, gradibus consecratus. Cùm verò auctoritate apostolica jussi sunt baptizari, satis declaratum est aquam illam Johannis non pertinere ad baptismum Christi, sed pro necessario tempore alterius dispensationis fuisse.

76. Postremò quid tibi visum est, ut cùm probare voluisses Spiritum-sanctum à Christo datum, & adhibuisses ex Evangelio testimonium, quòd resurgens à mortuis insufflavit in faciem discipulorum dicens, Accipite Spiritum-sanctum; [a] atque ultimum illum ignem qui cum baptismo nominatus est, in linguis igneis quæ Paraclito veniente demonstratæ sunt velles ostendere, dixisti, *Ipseque ignis Paraclitus crepitantibus flammis ardescens in Apostolos supervenit*: quasi alius sit Spiritus-sanctus, quem dedit insufflando in faciem discipulorum, & alius qui post ejus adscensum in Apostolos supervenit. Numquid ergo duo sunt Spiritus-sancti? Quis hoc [b] dementissimus dixerit? Ipse itaque Christus eumdem Spiritum-sanctum dedit, sive insufflando in faciem discipulorum, sive desuper eum die Pentecostes [c] certa sacramenti commendatione mittendo. Proinde non Christus Spiritum-sanctum dedit, & ignem Paraclitus, ut quasi compleretur quod dictum erat, in Spiritu-sancto & igni: sed idem ipse Christus Spiritum-sanctum dedit, quem in terra positus suo flatu, in cælo autem positus linguis igneis demonstravit. Namque ut noveris non tunc impletum esse quod dictum est, Ipse vos baptizat in Spiritu-sancto, quando eis sufflavit in faciem; ut jam non in spiritu, sed in igne baptizandi venturo Paraclito viderentur: reminiscere apertissimam Scripturam, & vide quid eis dixerit, quando ipse Dominus adscendit in cælum. Johannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu-sancto, quem recepturi estis non post multos dies hos ad Pentecosten. Quid hoc testimonio clarius? Secundùm autem sensum tuum dicere debuit: Johannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizati estis Spiritu-sancto, quando vobis in faciem sufflavi, & deinceps baptizabimini in igne, quem accepturi estis non post multos dies hos: ut videlicet complerentur tres illi gradus, quibus dicis unum baptismum consecratum. Ita fit, ut adhuc nescias quid sibi velit quod dictum est, Ipse vos baptizat in Spiritu-sancto & igni: & temere velis docere, quod nescis.

77. PET. dixit: *Sed ut plenè discutiam baptismum Trinitatis, dixit Apostolis suis Dominus Christus, Ite baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, docentes eas servare omnia quæcumque mando vobis. Quem doces traditor? quem condemnas? Quem doces traditor? quem occidis? Postremò quem doces? an quem feceris homicidam? Quomodo igitur baptizas in nomine Trinitatis? Patrem Deum dicere non potes. Nam cùm dixerit Dominus Christus, Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur: tu qui pacem animi non habes, Deum non habes patrem. Quomodo autem in nomine Filii baptizas, qui tradis ipsum, qui Filium Dei non ullis passionibus nec crucibus imitaris. Quomodo autem baptizas in nomine Spiritus-sancti; cùm Spiritus-sanctus in illos Apostolos venerit, qui non fuerant traditores? Cùm igitur Deus vobis genitor non sit, nec aquâ baptismatis [d] verè nascimini, nemo vestrûm penitus natus est, nec patrem habetis, impii, nec matrem. Vos ergo hujusmodi non debeo baptizare, etsi ut carnem Judæi quasi baptizant, millies vos lavetis?* Matth. 5. 9.

78. AUG. respondit: Certè proposueras plenè discutere baptismum Trinitatis, & intentos nos multùm feceras: sed, scilicet quod vobis facillimum est, quàm citò te ad solita maledicta vertisti. Hoc re vera copiosè facis. Proponis enim tibi quos vis, in quos inveharis quantumvis: in qua magna sermonis latitudine uno brevissimo verbo quod dicitur, Proba, in artissimas coartaris angustias. Hoc enim tibi dicit semen Abrahæ, in quo cùm omnes gentes benedicuntur, non curant cùm à te maledicuntur. Sed tamen quia de baptismo agis, quem tunc putas esse verum, cùm in homine justo est, falsum autem cùm in homine iniquo est: ecce & ego secundùm tuam regulam si discutiam baptismum Trinitatis, copiosiùs, ut arbitror, potero dicere; quòd non habeat Deum Patrem, cui * Comes est Deus: nec Christum suum credat, nisi pro quo passus est: nec Spiritum-sanctum habeat, qui longè diverso modo linguis igneis miserabilem Africam incendit. Quomodo ergo habent baptismum, aut quomodo [e] dant in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti? Certè jam advertis posse in homine iniquo esse, vel ab homine iniquo dari baptismum, non iniquum, sed justum & verum; non quia illius est, sed quia Dei est. Et ego tibi de isto nihil calumnior; quod tu de nescio quibus orbi terrarum facere non cessas, & quod est intolerabilius, nec de ipsis aliquid probas. Illud verò nescio quomodo tolerari possit, quòd non solùm hominibus sanctis de hominibus iniquis calumniamini; sed etiam ipsi sancto baptismati, quod in quolibet iniquo necesse est ut sanctum sit, crimen ex contagione peccatorum hominum comparatis, ut tale dicatis esse baptisma, qualis est ille à quo habetur, vel datur, vel sumitur. Porrò si talis sit homo qualis fuerit ille cum quo accedit ad sancta, & talia fiunt ipsa sacramenta quales fuerint homines in quibus sunt; sufficit sanctis hominibus ad solatium cum sancto baptismo communiter à vobis falsum crimen audire: vos tantùm videte quemadmodum vestro ore damnemini, si & sobrii vestri ex contagione ebriosorum vestrorum ebriosi sunt, & misericordes vestri ex raptorum contagione raptores sunt, & quidquid apud vos in malis hominibus invenitur, hoc coguntur esse qui non sunt; & ipse baptismus in om-

* Vide suprà cap. 23.

[a] Editi, *ad ultimum illum ignem, qui cum baptismo nominatus est in linguis igneis, quæ Paraclito veniente demonstratæ sunt, velles ostendere? Dixisti enim, Ipseque* &c. Nec aliter habebant MSS. Sed postulat sensus ut loco *ad*, ponatur *atque*: deinde emendata vocum interpunctione, ac deleto *enim*, legatur, *velles ostendere, dixisti, Ipseque*.

[b] Editi, *nisi dementissimus*. Particulam *nisi* superfluò additam observant Lovanienses annotat. in hunc locum & in lib. 5. de Baptismo contra Donatistas cap. 10. Abest re vera à nostris etiam MSS.

[c] Am. *circa sacramenti commendationem*. Er. & Lov. *citra sacramenti commendationem*. Castigantur ex MSS.

[d] Floriacensis codex, *verâ nascimini*. Cygirannensis, *verâ nascamini*.

[e] In MSS. *dat*: in quibus tamen altera parte sententiæ legitur, *habent baptismum*.

nibus immundis vestris immundus est, & pro ipsius immunditiæ diversitate diversus est, si talis esse cogitur qualis est ille à quo habetur & datur. Hæc utique falsa sunt, & ideo nobis nihil obsunt, cùm ea dicitis in nos, nec respicitis vos: vobis autem obsunt, quia cùm ea falsa dicitis, in nos non cadunt, sed quia ea vera putatis, in vos recidunt.

Caput XXXIV.

79. Pet. dixit: *Nam si illos Apostolis licuit baptizare, quos pænitentiæ baptismo Iohannes abluerat, mihi vos baptizare sacrilegos non licebit?*

80. Aug. respondit: Ubi est ergo quod suprà dixeras, non alium baptismum fuisse Johannis, alium Christi, sed unum baptismum tribus gradibus consecratum, quorum trium graduum aquam Johannes, Spiritum Christus, ignem Paraclitus dedit? Cur ergo aquam repetiverunt Apostoli in eis quibus jam Johannes aquam dederat pertinentem ad unum baptismum tribus gradibus consecratum? Cernis certè quàm sit necessarium, ut sciat quisque quod loquitur.

Caput XXXV.

81. Pet. dixit: *Neque enim Spiritus-sanctus in quemquam manûs impositione pontificis poterit inseri, nisi aqua puræ conscientiæ præcesserit generatrix.*

82. Aug. respondit: In his paucis verbis tuis duo sunt errores. Et unus quidem ad quæstionem quæ inter nos discutitur, non valde pertinet, sed te imperitiæ coarguit. Nam in centum-viginti homines sine cujusquam manûs impositione, in Cornelium verò Centurionem & eos qui cum illo erant, etiam priùs quàm baptizarentur, Spiritus-sanctus advenit. *Act. 1. 15. Act. 2. 4. Act. 10. 44.* Alter autem error in his verbis tuis totam caussam vestram penitus perimit. Dicis enim aquam puræ conscientiæ præcedere oportere generatricem, ut Spiritus-sanctus consequatur. Proinde aut omnis aqua in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti consecrata puræ conscientiæ est, non propter eos à quibus ministratur, vel à quibus accipitur, sed propter illum qui hunc baptismum immaculatus instituit: aut si aquam puræ conscientiæ non facit nisi pura conscientia & ministrantis hominis, & sumentis; quid agitis de iis quos invenitis ab eis baptizatos, qui nondum proditi conscientiam maculosam gerebant: præsertim si inter istos baptizatos aliquis exsistat, qui se fateatur malam cùm baptizaretur habuisse conscientiam, quòd per illam fortè occasionem ad aliquod flagitium pervenire voluisset? Cùm ergo vobis fuerit manifestatum, nec illum qui ministravit, nec illum qui accepit baptismum, puram habuisse conscientiam, denuo baptizandum esse censebitis? Nequaquam hoc dicturus, nequaquam facturus es. Baptismi ergo puritas à puritate vel immunditia conscientiæ, sive dantis sive accipientis, omnino distincta est. Aude ergo jam dicere puræ conscientiæ fuisse fraudatorem, * raptorem, pupillorum & viduarum oppressorem, conjugiorum separatorem, patrimoniorum alienorum proditorem, venditorem, divisorem. Aude etiam dicere puræ conscientiæ fuisse illos, quos talibus temporibus defuisse difficile est: si qui fortè non propter Christum, nec propter vitam æternam, sed propter amicitias terrenas conciliandas & cupiditates terrenas satiandas, ab illo ut baptizarentur ambierunt. Porrò si hos puræ conscientiæ fuisse non audes dicere; si quos ex eo numero repereris baptizatos, da eis quam non acceperunt aquam pu-

* Optatum Gildonianum.

A ræ conscientiæ: quod si non facis, desine adversùs nos jactare quod non nosti, ne cogaris adversùs nos respondere quod nosti.

83. Pet. dixit: *Qui utique Spiritus-sanctus in vos venire non potuit, quos non vel pænitentiæ baptismus abluit; sed pænitenda, quod verum est, aqua polluit traditoris.* Caput XXXVI.

84. Aug. respondit: Traditores quidem non solùm nos non probatis, sed nec patres vestri patres nostros probare potuerunt: qui si probati B essent, non utique patres nostri essent, secundùm tuam superiorem assertionem, quorum non essemus facta sectati: nec tamen propter eos à consortio divelleremur unitatis, & à semine Abrahæ in quo benedicuntur omnes gentes. *Gen. 22. 18.* Verumtamen si alia est aqua Christi, & alia est aqua traditoris, quia non fuit traditor Christus: cur non alia sit aqua Christi, & alia sit aqua raptoris, quia nec raptor utique fuit Christus? Baptiza ergo tu post raptorem tuum, & baptizabo ego C post traditorem nec meum nec tuum; aut si chartis prolatis credendum est, & meum & tuum; si autem communioni orbis terrarum magis quàm parti Donati, non meum, sed tuum. Meliore verò & saniore sententiâ, quia secundùm Apostolicam vocem, unusquisque nostrûm proprium onus portabit: *Gal. 6. 5.* nec ille raptor vester est, quotquot non estis raptores, nec quisquam traditor aut noster aut vester est, quotquot non sumus traditores. Et ideo nos sumus catholici, qui secun- D dùm istam sententiam non deserimus unitatem: vos verò hæretici, qui propter quorumdam hominum crimina seu vera seu falsa, non vultis tenere cum Abrahæ semine caritatem.

85. Pet. dixit: *Sed ut hæc ab Apostolis facta præluceant, eorum actibus edocemur, sicut scriptum est, Factum est autem dum Apollo esset Corinthi, Paulus perambulatis superioribus partibus venit Ephesum. Et cùm invenisset quosdam discipulos, dixit illis, Si Spiritum-sanctum accepistis credentes?* Caput XXXVII. *Act. 19. 1.* E *At illi dixerunt, Sed neque si est Spiritus-sanctus audivimus. Dixitque Paulus, In quo ergo baptizati estis? Et responderunt dicentes, Iohannis baptismo. Ait autem Paulus, Iohannes baptizavit baptismo pænitentiæ, plebi dicens, in eum qui venturus esset post ipsum ut crederent, hoc est, in Iesum Christum Dominum nostrum. Quo audito, baptizati sunt in nomine Domini nostri Iesu Christi. Et cùm imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus-sanctus super illos. Loquebantur autem variis linguis, & F prophetabant. Et erant omnes viri ferè duodecim. Si igitur illi sunt baptizati, ut Spiritum-sanctum reciperent, cur non vos, si sanctum vultis Spiritum sumere, post vestra mendacia veram percipitis novitatem? Qui si malè hoc facimus, quare nos quæritis? Aut certè si crimen est, Paulum primitus condemnate; qui utique Paulus quod jam fuerat abluit, nos autem in vobis quod nondum est baptizamus. Non enim vos, ut sæpe jam diximus, vero baptismate tinguitis, sed inani vocabulo falsi bap-* G *tismatis infamatis.*

86. Aug. respondit: Paulum non accusamus, qui dedit hominibus baptismum Christi, quia non habebant baptismum Christi, sed baptismum Johannis, secundùm ipsorum responsionem; qui interrogati, in quo baptizati essent, responderunt, baptismo Johannis: qui ad baptismum Christi non pertinet, nec ejus pars ulla

Johannis baptismus ad Christi baptisma non pertinuit.

vel gradus est: alioquin aut tunc iterabatur aqua baptismi Christi, aut si baptismus Christi tunc per duas aquas perficiebatur, minùs perfectus est modò, quia non datur illa quæ per Johannem dabatur: quodlibet autem horum impium & sacrilegum est opinari. Dedit ergo Paulus baptismum Christi eis qui non baptismum Christi habebant, sed Johannis.

87. Cur autem illo tempore necessarius fuerit baptismus Johannis, qui nunc jam necessarius non est, & alibi diximus, & nunc ad rem quæ inter nos agitur non pertinet; nisi tantummodo ut videatur quòd Johannis baptismus alius fuit, Christi autem alius: sicut alius fuit ille baptismus, in quo patres nostros dicit Apostolus baptizatos in nube & in mari, quando per Moysen rubrum mare transierunt. Lex enim & Prophetæ usque ad Johannem Baptistam sacramenta habebant prænuntiantia rem futuram: nostri verò temporis sacramenta venisse testantur, quod illa venturum esse prædicabant. Johannes itaque omnium præcedentium proximus Christi annuntiator fuit. Et quia omnes superiorum temporum justi & prophetæ cupiebant videre completum, quod revelante Spiritu futurum esse cernebant; unde & ipse Dominus dicit, Quoniam multi justi & prophetæ cupierunt videre quæ videtis & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt: propterea Johannes ampliùs quàm propheta dictus est, & in natis mulierum non habuisse majorem; quia prioribus justis prænuntiare tantùm Christum concessum est, huic autem & prænuntiare absentem, & videre præsentem, ut [a] huic inveniatur patuisse quod illi cupierunt. Et ideo sacramentum baptismi ejus adhuc ad prænuntiationem Christi pertinet, sed planè novissimam: quoniam usque ad illum fuerunt prænuntiationes primi adventûs Domini, cujus adventûs modò annuntiationes sunt, jam non prænuntiationes. Sed Dominus humilitatis viam docens, sacramenta quæ hîc invenit prænuntiationis suæ suscipere dignatus est, non ad suæ purgationis adjutorium, sed ad nostræ pietatis exemplum: ut scilicet ostenderet nobis quanta devotione suscipere debemus ea quæ illum jam venisse testantur, quando ipse suscipere non dedignatus est quæ illum venturum figurabant. Et Johannes ergo quamvis proximus, & infra unum annum coætaneus, tamen cùm baptizaret venienti præibat Christo: propter hoc de illo dictum est, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Et ipse prædicabat dicens, Venit fortior me post me. Sic ergo circumcisio octavi diei quæ patribus data est, prænuntiabat justificationem nostram, in exspoliationem carnalium concupiscentiarum per resurrectionem Domini, quæ post septimum, id est sabbati diem, octavo die, id est Dominico facta est, qui dies tertius post sepulturam ejus occurrit: eamdem tamen prænuntiantem circumcisionem carnis infans Christus accepit. Et quemadmodum pascha quod à Judæis celebrabatur in occisione agni, prænuntiabat Domini passionem & transitum de hoc mundo ad Patrem, & ipsum tamen pascha quod erat in eadem prænuntiatione, idem Dominus cum discipulis celebravit quando ei suggesserunt dicentes, Ubi vis paremus tibi pascha? sic & baptismum Johannis, qui erat in proxima ejus prænuntiatione, etiam ipse suscepit. Sed sicut aliud est carnis circumcisio Judæorum, aliud autem quod octavo die baptizatorum nos celebramus; & aliud est pascha quod [b] adhuc illi de ove celebrant, aliud autem quod nos in corpore & sanguine Domini accipimus: sic alius fuit baptismus Johannis, alius est baptismus Christi. Illis enim ventura ista prænuntiabantur: istis completa illa prædicantur. Et quamvis illa Christus acceperit: nobis tamen necessaria non sunt, quia ipsum qui per hæc annuntiabatur accepimus. Recenti autem adventu Domini quisquis illa accepisset, opus ei erat ut etiam his imbueretur: quisquis verò his imbutus esset, non opus erat ut retrorsus in illa cogeretur.

Matth. 26. 17.

Baptismus Johannis alius à Christi baptismo.

88. Quapropter nolite de Johannis baptismo caliginem facere, cujus caussa & ratio sive ista sit quam exposui, sive alia melior certiorque reddatur; illud tamen manifestum est, alium fuisse baptismum Johannis, alium Christi: & illum Johannis baptismum appellatum, quod & istorum quos commemorasti responsio declarat, & sermo ipsius Domini, ubi ait Judæis, Baptismus Johannis de cælo est, an ex hominibus? Iste autem baptismus non dicitur Cæciliani, nec Donati, nec Augustini, nec Petiliani, sed baptismus Christi. Nam si impudentes nos putas, quia post nos neminem volumus baptizari, cùm videamus post Johannem fuisse homines baptizatos, qui utique incomparabiliter major est nobis; numquid fortè Johannes & Optatus æquales sunt? Ridiculum videtur: & tamen puto quòd non eos æquales, sed majorem credatis Optatum. Post Johannem quippe Apostolus baptizavit, vos baptizare post Optatum neminem audetis. An quia Optatus in unitate vestra fuit? Jam hoc quibus præcordiis sustineri possit ignoro: si amicus Comitis * cui Comes erat Deus, in unitate fuisse dicitur, & amicus sponsi præter unitatem. Quòd si Johannes maximè in unitate fuit, & non solùm Optato, sed omnibus nobis & omnibus vobis longè excellentior & major fuit; & tamen post eum Paulus apostolus baptizavit: quare vos post Optatum non baptizatis? Nisi fortè in has angustias vos coartat cæcitas vestra, ut dicatis Optatum dare potuisse Spiritum-sanctum, Johannem non potuisse. Quod si non dicitis, ne ab ipsis etiam insanis vestra rideatur insania: quid responsuri estis, cur post Johannem baptizandi fuerint homines, post Optatum autem nemo baptizandus sit, nisi quia illi baptismo Johannis fuerant baptizati; quicumque autem Christi baptismo baptizantur, sive per Paulum baptizentur, sive per Optatum, nihil distat inter istorum & illorum baptismum, cùm tantum distet inter Paulum & Optatum? Redite ergo prævaricatores ad cor, & nolite ex hominum moribus & factis divina sacramenta pensare. Illa enim per eum [c] sancta sunt cujus sunt: sed dignè tractata afferunt præmium, indignè autem tractata judicium. Et quamvis unum non sint qui Dei sacramentum dignè & qui indignè tractaverint:

Matth. 21. 25.

* Gildonis V. suprà cap. 23.

Isai. 46. 8.

[a] In MSS. *ut hinc inveniatur potuisse.*

[b] Existimabat pascha à Judæis per orbem dispersis *adhuc ovis immolatione celebrari*, ut lib. 1. Retractationum cap. 10. sed profectò lege vetitum erat Deut. 16. 6. ne pascha in aliis vel Judææ locis præter Jerusalem immolaretur.

[c] Editi, *facta sunt.* Emendantur ex MSS.

unum est tamen illud sive dignè sive indignè tractetur; non ut ipsum melius vel deterius fiat, sed ad vitam mortemve tractantium. Illud sanè quod dixisti, *quia in illis quos baptizavit post Johannem Paulus, quod jam fuerat abluit*; profectò non diceres, si aliquantùm considerares quid diceres. Si enim abluendus fuit baptismus Johannis, procul dubio sordidus fuit. Quid ergo jam te urgeam? Recole aut lege, & vide unde hoc Johannes acceperit: reperies in quem effuderis istam blasphemiam: quod cùm repereris, saltem pectus tundatur, si lingua non frænatur.

Act. 19. 5.

89. Jam verò quod eleganter vobis dicere videmini, *Si malè hoc facimus, quare nos quæritis?* nonne aliquando recordamini, quia non quæruntur nisi qui perierunt? An & hoc non videre, ad ipsam perditionem pertinet? Posset enim & illa ovis tam absurdè pastori dicere, Si malè facio quòd à grege aberro, quare me quæris? non intelligens quare se putat non esse quærendam, hanc esse unam caussam quare quæratur. Quis autem vos quærit, sive per Scripturas suas, sive per linguas catholicas & pacificas, sive per flagella temporalium tribulationum, nisi ille qui istam misericordiam vobis dispensat in omnibus? Quærimus ergo vos, ut inveniamus: tantum enim vos diligimus, ut vivatis, quantum vestrum errorem odimus, ut intereat qui vos perdit, quamdiu ipse non perit. Atque utinam sic vos quæramus, ut etiam inveniamus, & de unoquoque vestrûm gaudenter dicamus, Mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est.

Luca 15. 32.

CAPUT XXXVIII.

90. PET. dixit: *Si vos tenere Catholicam dicitis, catholicos illud est quod Græcè dicitur unicum sive totum. Ecce in toto non estis, quia in partem cessistis.*

Catholicum unde dicatur.

91. AUG. respondit: Et ego quidem Græcæ linguæ perparum assecutus sum, & propè nihil: non tamen impudenter dico, me nosse ὅλον, non esse unum, sed totum; & καθ' ὅλον, secundùm totum; unde Catholica nomen accepit, dicente ipso Domino, Non est vestrum scire tempora, » quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipie- » tis virtutem Spiritus-sancti supervenientem in » vos, & eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam » Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Ecce unde Catholica vocatur. Sed ita clausis oculis offenditis in montem, qui ex parvo lapide, secundùm prophetiam Danielis, crevit & implevit universam terram, ut nobis dicatis, quòd in partem cesserimus, & in toto non simus, quorum communio universo orbe diffunditur. Sed quemadmodum si mihi diceres quòd ego sim Petilianus, non invenirem quemadmodum te refellerem, nisi ut aut jocantem riderem, aut insanientem dolerem; hoc mihi nunc faciendum esse video: sed quia jocari te non credo, vides quid restet.

Act. 1. 7.

Dan. 2. 35.

CAPUT XXXIX.

92. PET. dixit: *Sed non est pars tenebrarum contra lucem, nec pars amaritudinis cum melle: non est pars vitæ cum morte, non est pars innocentiæ cum reatu, non est pars aquæ cum sanguine, nec amurcæ cum oleo pars, licèt sit fæculenta cognatio, sed cuncta reproba defluent. Ipsa est sentina vitiorum, dicente Iohanne, Ex nobis exierunt, sed non sunt de nobis: nam si essent de nobis, permansissent utique nobiscum. Non est aurum cum sordibus suis: omnia pretiosa purgantur. Scriptum est namque: Sicut aurum probat fornax, ita & justos vexatio tribulationis. Non est pars crudelitas mansuetudinis, nec religio sacrilegii, nec pars Macarii penitus potest* [a] *esse nostra, quia ritus nostri similitudinem maculat. Acies namque inimica non pars est, quæ implet nomen hostile: quæ si verè pars dicitur, sententiam congruam Salomonis incurret, Pereat pars eorum de terra.*

1. *Iohan.* 2. 19.

Sap. 3. 6.

Petilianus Catholicos partem vocat Macarii.

Prov. 2. 22.

93. AUG. respondit: Hæc verba jactare & nihil probare, quid est nisi delirare? Adtendis zizania per mundum, & triticum non adtendis; cùm per totum utraque jussa sint crescere. Adtendis semen maligni, quod tempore messis separabitur; & non adtendis semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Quasi verò vos jam sitis massa purgata, & mel sincerum, & eliquatum oleum, & aurum purum, [b] vel ipsa species dealbati parietis. Ut enim de vitiis ceteris taceam, numquid ebriosi partem faciunt sobriorum, aut deputantur avari in parte sapientium? Si mansueti homines lucis vocabulum tenent; furor Circumcellionum ubi nisi in tenebris deputabitur? Cur ergo per tales baptismus datus apud vos valet, & per quoslibet in orbe terrarum idem Christi baptismus non valet? Cernis nempe ad illud vos esse ab orbis terrarum communione separatos, ut non quidem sitis omnes ebriosi, nec omnes avari, nec omnes violenti, sed omnes hæretici, ac per hoc omnes impii & omnes sacrilegi.

Gen. 22. 18.

94. Quòd autem universum orbem terrarum Christiana societate gaudentem *Macarii partem* vocatis; quis hoc sano cerebro diceret? Sed quia vos de parte Donati esse dicimus, quæritis hominem de cujus parte nos esse dicatis; & in magnis angustiis nominatis nescio quem, si fortè in Africa cognitum, in aliis autem orbis partibus ignotum. Quapropter ecce respondet vobis universum semen Abrahæ ab universa terra: Macarium istum, de cujus parte nos dicitis, omnino non novimus. Respondete vicissim non vos nosse Donatum. Sed & si partem Optati vos esse dicamus, quis vestrûm potest dicere, nescire se Optatum, nisi fortè facie, sicut nec Donatum? Sed gaudetis videlicet de nomine Donati: numquid & de nomine Optati? Quid ergo vobis prodest Donatus, cùm vos omnes coinquinarit Optatus? Quid vobis prodest sobrietas Donati, cùm Circumcellionum ebrietate polluamini? Quid vobis prodest secundùm vestram opinionem innocentia Donati, cùm Optati rapacitate maculemini? Hic enim est error vester, ut ampliùs putetis valere iniquitatem hominis ad alium contaminandum, quàm justitiam hominis ad alium purificandum. Itaque si duo pariter divina sacramenta communicent, unus justus, alius iniquus; sed ita ut nec iste illius iniquitatem, nec ille hujus imitetur justitiam: non dicitis ex hoc fieri ambos justos, sed ambos iniquos, ita ut & illud sanctum quod pariter sumunt, immundum fiat, & amittat propriam sanctitatem. Ubi sibi invenit tales advocatos iniquitas, quibus delirantibus ita victrix putetur? Ut quid ergo vobis plauditis de

[a] Floriacensis codex præterit, *esse nostra*. Et infrà loco *maculat*, cum Cygirannensi MS. habet *maculant*.

[b] Sic MSS. At editi, *nec ipsa*: minùs rectè.

nomine Donati in tanto perversitatis errore, ubi A
non Petilianus esse meretur quod Donatus, sed ipse Donatus esse cogitur quod Optatus? Dicat autem domus Israël, Pars mea Dominus: dicat semen Abrahæ in omnibus gentibus, Dominus, pars hereditatis meæ. Novit enim quomodo dicat in Evangelio gloriæ beati Dei. Nam & vos per sacramentum quod in vobis est, sicut Caiphas Domini persecutor, nescientes prophetatis. Quod enim Græcè μακάριος, Latinè beatus est. Ita planè de parte Macarii sumus. Quid enim est Christo beatius, B
cujus sumus, ad quem commemorantur & convertuntur universi fines terræ, & in cujus conspectu adorant universæ patriæ gentium? Itaque maledictionem tuam ultimam in perversum de Salomone usurpatam, non timet pars hujus Macarii, id est hujus beati, ne pereat de terra. Quod enim dictum est de impiis, hoc vos ad Christi hereditatem convertere conamini, & hoc esse factum nefanda impietate contenditis. Cùm enim de impiis ille loqueretur, ait, Pereat pars eorum C
à terra. Cùm autem vos dicitis illud quod scriptum est, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, jam istam promissionem periisse de terra; in Christi hereditatem retorquere vultis, quod de sorte prædictum est impiorum: sed manente atque crescente Christi hereditate, cùm ista dicitis, vos peritis. Non enim ubique per sacramentum Dei prophetatis, quando quidem hîc per vestram insaniam malè D
optatis. Sed plus valet prædictio Prophetarum, quàm maledictio pseudoprophetarum.

95. PET. dixit: *Paulus quoque apostolus clamat, Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luminis cum tenebris? Quæ autem conventio Christi ad Belial, aut quæ pars fideli cum infideli?*

96. AUG. respondit: Verba Apostoli agnosco, sed quid te adjuvent, omnino non video. E
Quis enim nostrûm dicit esse participationem justitiæ cum iniquitate, etiam si justus & iniquus, sicut Judas & Petrus, pariter sacramenta communicent? Ex una quippe re sancta Judas sibi sumebat judicium, Petrus salutem: sicut tu, si dissimilis eras, [a] cum Optato sacramentum sumebas, & raptor sicut ille non eras. An rapina iniquitas non est? Quis ita insaniat ut hoc dicat? Quæ ergo participatio justitiæ tuæ cum illius iniquitate, quando ad unum accedebatis altare? F

97. PET. dixit: *Et iterum docuit ne schismata nascerentur. Dico autem vobis, quod unusquisque vestrûm dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Christi. Numquid divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?*

98. AUG. respondit: Mementote qui hæc legitis: Petilianus ex Apostolo ista commemorat. Quando enim crederetis sic eum pro nobis contra se dicere? G

99. PET. dixit: *Si rudibus, si justis Paulus hæc dixit; ego vobis injustis hæc dico: Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?*

100. AUG. respondit: Vereor ne quisquam in hoc opere meo scriptorem arbitretur errasse, & illic fecisse, Petilianus dixit; ubi debuit facere, Augustinus respondit. Sed video quid egeris: quasi præoccupare voluisti, ne nos ista diceremus. Sed quid fecisti, nisi ut bis dicantur? Si ergo sic te delectat audire, quæ sunt adversùs vos, ut ea dicantur, audi illa peto à me Petiliane: *Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?*

101. PET. dixit: *Numquid pro vobis laqueo suo Judas traditor mortuus est, aut ejus vos moribus tinguitis, cujus facta sectantes raptis thesauris Ecclesiæ nos Christi heredes potestatibus sæculi venumdatis?* CAPUT XLIII.

102. AUG. respondit: Non pro nobis Judas, sed Christus mortuus est, cui dicit Ecclesia toto orbe diffusa, Respondeam exprobrantibus mihi verbum, quoniam in verba tua speravi. Cùm ergo audiam verba Domini dicentis, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram: & per Prophetam, In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: malorum commixtio corporalis me nulla perturbat, [b] si novi dicere, Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur mihi superbi. Non ergo curo vanum calumniatorem, quia idoneum teneo promissorem. Si autem de rebus vel locis ecclesiasticis quæ tenebatis & non tenetis queriminì, possunt & Judæi se justos dicere & iniquitatem nobis objicere, quia locum in quo impiè regnaverunt, modò Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundùm parem Domini voluntatem catholici tenent? Ad omnes enim similes, id est, ad omnes impios & iniquos illa vox Domini valet: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti justitiam. An frustra scriptum est, Labores impiorum justi edent? Quapropter magis mirari debetis, quòd adhuc tenetis aliquid, quàm quòd aliquid amisistis. Sed neque hoc miremini: paulatim enim cadit paries dealbatus. Respicite tamen Maximianistas, quæ loca tenebant; & quibus inde agentibus & expugnantibus pulsi sint. Et si hæc pati justitia est, & facere iniquitas, aude loqui si potes. Primò quia vos fecistis, illi passi sunt. Deinde quia secundùm regulam justitiæ hujus, tu inferior inveniris. Illi enim per judices à catholicis imperatoribus expulsi sunt ex locis antiquis: tu autem nec per ipsorum imperatorum jussa de basilicis expelleris unitatis. Unde? nisi quia minoris meriti es, non solùm ceteris collegis tuis, sed etiam istis ipsis, quos certè ut sacrilegos plenarii concilii vestri ore damnastis.

Psal. 118. 42. — Act. 1. 8. — Psal. 18. 5. — b Psal. 118. 122. — Matth. 21. 43.

103. PET. dixit: *Nos enim, ut scriptum est, baptismo nostro Christum induimus traditum, vos vestro contagio Iudam induitis traditorem.* CAPUT XLIV. Gal. 3. 27.

104. AUG. respondit: Possem & ego dicere, Vos vestro contagio Optatum induitis proditorem, raptorem, oppressorem, separatorem: sed absit ut cupiditas reddendi maledicti me ad aliquam provocet falsitatem: nec vos enim illum induitis, nec nos istum. Itaque si quisque ad nos veniens in nomine Optati se baptizatum esse respondeat, & baptizabitur in nomine Christi; & vos quotquot à nobis venientes baptizastis, si in nomine Judæ traditoris se baptizatos dixerant, non reprehendimus quod fecistis: si autem in

[a] Hic à Lovaniensibus ex Belgico exemplari additum fuerat, quando. Sed redundat, nec in Gallicanis MSS. reperitur.

[b] Ita MSS. At editi, *sed novi.*

Christi nomine baptizati erant, non videtis quanto errore arbitremini varietate humanorum vitiorum divina sacramenta variari, aut [a] vitæ cujusquam sordibus pollui?

Caput XLV.

105. Pet. dixit: *Sed si istæ sunt partes, nihil nobis præjudicant nomina compartis. Duæ namque viæ sunt, una angusta qua pergimus: altera est impiis qua peribunt, & tamen longè discernitur vocabuli æqualitas, ne via justitiæ consortio nominis maculetur.*

Justi quomodo pauci.

106. Aug. respondit: Timuisti comparatam multitudini vestræ multitudinem orbis terrarum, & ad paucitatis laudem per angustam viam gradientem te conferre voluisti. Utinam non ad ejus laudem, sed ad ipsam viam te contulisses: profectò perspiceres eamdem paucitatem in Ecclesia esse omnium gentium, sed paucos dici justos in comparatione multorum iniquorum: sicut in comparatione paleæ possunt pauca grana dici uberrimæ segetis, quæ tamen per se ipsa in massam redacta implent horreum. Nam sicut in tribulationibus amissorum locorum, sic etiam in paucitate, si in his putas esse justitiam, te ipsi Maximianistæ superabunt.

Caput XLVI. Psal. 1. 1.

107. Pet. dixit: *Primo psalmo David beatos & impios separat, non partes scilicet faciens, sed ab omnibus impiis separans sanctitatem. Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. Ad viam justitiæ redeat, qui erraverat ut periret. Et super cathedram pestilentiæ non sedit. Cùm ita commoneat, ò miseri quid sedetis? Sed in lege Domini voluntas ejus, & in lege Domini meditabitur die ac nocte. Et erit velut lignum quod plantatum est circa decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non decidet, & omnia quæcumque fecerit, prospera procedent. Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ. Implet oculos, ut excæcet. Propterea non exsurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum. Quoniam scit Dominus vias justorum, & iter impiorum periet.*

108. Aug. respondit: Quis non in Scripturis discernat hæc duo genera hominum? Sed vos [b] maledici paleæ crimina etiam frumentis objicitis; & cùm sola palea sitis, solum frumentum vos esse jactatis. Prophetæ autem veridici utrumque hoc genus ante ventilationem, quæ in die judicii futura est, permixtum esse dicunt per totum mundum, id est per totum agrum Domini. Verumtamen admoneo ut istum primum psalmum Græcè legas: ita non audebis pro crimine objicere orbi terrarum partem Macarii; quia fortè intelliges cujus Macarii sit pars in omnibus sanctis, quæ per omnes gentes benedicuntur in semine Abrahæ. Quod enim scriptum est Latinè, *Beatus vir*: Græcè habet, μακάριος ἀνήρ. Ille autem Macarius qui vobis displicet, si malus fuit, nec in hac sorte est, nec huic sorti obest. Si autem bonus, opus suum probet, ut in se ipso habeat gloriam, & non in altero.

Caput XLVII. Psal. 22. 1.

109. Pet. dixit: *Nostri autem baptismatis laudes idem Psalmographus decantavit. Dominus pascit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit. Deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum. Nam & si ambulavero in medio umbræ mortis, si me, inquit, persecutor occidat, non timebo mala; quoniam tu mecum es Domine. Virga tua & baculus tuus ipsa consolata sunt me. Inde vicit Goliam oleo chrismatis loricata. Parasti in conspectu meo mensam, adversùs eos qui tribulant me. Impinguasti oleo caput meum, & calix tuus inebrians per quàm optimus. Et misericordia tua subsequetur me omnes dies vitæ meæ. Ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum.*

110. Aug. respondit: Iste Psalmus de his loquitur, qui bene suscipiunt baptismum, & sancto sanctè utuntur. Non enim verba ista etiam ad Simonem magum pertinent, qui tamen eumdem sanctum baptismum accepit: & quia eo sanctè uti noluit, non ideo illum inquinavit, aut repetendum talibus docuit. Sed quia Goliæ commemorationem fecisti, adtende illum de ipso Golia Psalmum, & vide quia in cantico novo [c] depictus est: ibi enim dicitur, Deus canticum novum cantabo tibi, in psalterio decem chordarum psallam tibi. Et vide utrùm ad hoc canticum pertineat, qui orbi terrarum non communicat. Alibi enim dicitur: Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Omnis ergo terra, in cujus unitate non estis, cantat canticum novum. Et omnis terræ sunt verba quoque ista: Dominus pascit me, & nihil mihi deerit, &c. Non sunt hæc verba zizaniorum, quamvis usque ad messem in una segete tolerentur: non sunt verba paleæ, sed tritici; quamvis eadem pluviâ simulque nutriantur, eadem areâ simulque [d] triturentur, donec ultimo ventilabro ab invicem segregentur: quæ duo utique communiter unum habent baptismum, quamvis non sint unum. Sed & si pars vestra esset Ecclesia Dei, certè fatereris istum Psalmum non ibi pertinere ad furiosas catervas Circumcellionum. Aut si & ipsi per semitas justitiæ deducuntur, quare negatis eos comites vestros esse, cùm vobis objiciuntur: quamvis plerumque paucitatem concisionis vestræ, non virga & baculus Dei, sed fustes eorum consolentur, quibus vos & adversùs leges Romanas tutos esse arbitramini: in quos incurrere quid est aliud quàm ambulare in medio umbræ mortis? Sed non timet mala cum quo Dominus est. Certè tamen non audebis dicere, etiam istorum furiosorum esse verba quæ in hoc Psalmo cantantur: & tamen habere eos baptismum, non solùm confitemini, sed etiam profitemini. Non dicunt ergo ista, nisi qui aquâ sanctâ reficiuntur, sicut omnes justi Dei; non qui eâ malè utendo subvertuntur, sicut magus ille à Philippo baptizatus: & tamen ipsa in utrisque una atque sancta est. Non dicunt ista nisi qui ad dexteram pertinebunt: sed tamen eadem pascua sub uno pastore & oves & hirci pascuntur, donec ut debita recipiant, segregentur. Non dicunt ista nisi qui de mensa Domini vitam sumunt, sicut Petrus; non judicium, sicut Judas: & tamen ipsa utrique fuit una, sed non utrique valuit ad unum, quia ipsi non erant unum. Non dicunt ista nisi qui oleo sancto etiam in spiritu beatificantur, sicut David; non qui in solo corpore consecrantur, sicut Saül: & tamen cùm ambo unum sum-

Psal. 143. 9. Psal. 95. 1.

[a] Editi, *aut in te*. Castigantur ex MSS.
[b] In editis, *maledicti*: corruptè.

[c] Am. & MSS. *devictus est*.
[d] In MSS. *tribulentur*.

ſſent, non eis impar ſacramentum, ſed impar meritum fuit. Non dicunt iſta niſi qui calicem Domini in vitam æternam mutata mente ſuſcipiunt; non qui judicium ſibi manducant & bibunt, ſicut Apoſtolus ait; & tamen utriſque non unis calix ille unus eſt, inebrians ad capeſſenda cæleſtia martyres, non ad funeſtanda præcipitia Circumcelliones. Memento ergo ſacramentis Dei nihil obeſſe mores malorum hominum, quò illa vel omnino non ſint, vel minùs ſancta ſint; ſed ipſis malis hominibus, ut hæc habeant ad teſtimonium damnationis, non ad adjutorium ſanitatis. Saltem quippe ipſa verba ultima Pſalmi hujus conſiderare debuiſti, & propter eos qui baptiſmo accepto apoſtatant intelligere, non ab omnibus qui ſanctum baptiſma accipiunt poſſe dici, Ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum: & tamen ſive permanentibus, ſive lapſis, cùm ipſi non ſint unum, baptiſmus unus eſt; & cùm ipſi non utrique ſancti ſint, baptiſmus in utriſque ſanctus eſt: quia & apoſtatæ ſi redeant, non quaſi eum amiſerint baptizantur, ſed quòd in ſe permanenti injuriam fecerint humiliantur.

111. Pet. dixit: *At ne vos ſanctos eſſe dicatis; primum id aſſero, quia qui non fuerit innocens, non habet ſanctitatem.*

112. Aug. reſpondit: Oſtende nobis tribunal ubi ſediſti, ut ante te ſtaret orbis terrarum; & quibus oculis, non dico conſcientias omnium, ſed vel actus inſpexiſti & diſcuſſiſti, ut eum perdidiſſe innocentiam judicares. Ille qui raptus eſt uſque in tertium cælum, dicit, Sed neque ego me ipſum dijudico: & tu de univerſa terra, qua hereditas Chriſti dilatatur, audes ferre ſententiam. Deinde ſi ſatis abſolutum tibi videtur quod dixiſti, *Qui non fuerit innocens, non habet ſanctitatem*: quæro ſi non habebat Saül ſacramenti ſanctitatem, quid in eo David venerabatur? Si autem habebat innocentiam, quare innocentem perſequebatur? Nam eum propter ſacroſanctam unctionem & honoravit vivum, & vindicavit occiſum: & quia vel panniculum ex ejus veſte præcidit, percuſſo corde trepidavit. Ecce Saül non habebat innocentiam, & tamen habebat ſanctitatem, non vitæ ſuæ, (nam hoc ſine innocentia nemo poteſt,) ſed ſacramenti Dei, quod & in malis hominibus ſanctum eſt.

113. Pet. dixit: *Nam ſi Legem perfidi noſtis; ſine injuria ipſius Legis hoc dixerim, hanc & diabolus novit. Namque Domino Deo in cauſſa Iob juſti, quaſi juſtus ita de Lege reſpondit, ſicut ſcriptum eſt, Dixit Dominus diabolo, Reſpexiſti in puerum meum Iob, quia non eſt ſimilis illi in terra, homo ſine malitia, verus Dei cultor, abſtinens ſe ab omni malo, perſeverans in ſimplicitate, tu autem petiſti ut omnem rem illius perderes ſine cauſſa. Et reſpondit diabolus, & dixit Domino, Corium pro corio, & omne quodcumque habuerit homo pro anima ſua dabit. Ecce legaliter loquitur, qui nititur contra Legem. Et iterum Dominum Chriſtum ſermonibus ſuis ſic auſus eſt adtentare, ſicut ſcriptum eſt, Aſſumſit diabolus Ieſum in ſanctam civitatem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit ei, Mitte te deorſum; Scriptum eſt enim, Quia angelis ſuis mandavit de te, ut manibus tollant te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Ait Ieſus, Iterum ſcriptum eſt, Non tentabis Dominum Deum*

A *tuum. Noſtis, inquam, ſicut diabolus, Legem, qui in ſuis conatibus vincitur, & in actibus erubeſcit.*

114. Aug. reſpondit: Poſſem quidem quærere abs te, in qua Lege ſcripta ſint verba quæ diabolus dixit, cùm ſanctum virum Job apud Deum criminaretur; ſi hoc mihi eſſet propoſitum demonſtrare, Legem quam dicis diabolum noſſe, te ipſum non noſſe: ſed quia non inde inter nos quæſtio eſt, hoc prætermitto. Sic autem conatus es oſtendere diabolum Legis peritum, quaſi nos dicamus omnes qui verba Legis noverunt B juſtos eſſe. Quid ergo te adjuvet quod de diabolo commemorare voluiſti, non video: niſi fortè ut nobis veniret in mentem, quomodo ipſum diabolum vos imitemini. Sicut enim ille contra latorem Legis proferebat verba Legis, ſic & vos è verbis Legis accuſatis homines quos ignoratis, ut Dei promiſſis quæ in ipſa Lege conſcripta ſunt reſiſtatis. Deinde vellem mihi diceres, Confeſſores illi veſtri, quando ſe ipſos præcipitant, C cui [a] ducunt martyrium, utrùm Chriſto qui talia ſuggerentem diabolum repulit, an potiùs ipſi diabolo, qui talia Chriſto facienda ſuggeſſit? Duæ ſunt maximè viles atque uſitatæ mortes eorum qui ſe ipſos interimunt, laqueus & præcipitium. Tu certè dixiſti in primis partibus hujus epiſtolæ, *Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit:* hoc ad nos omnino non pertinet. Neque enim veneramur nomine martyrum eos, qui ſibi collum ligaverunt. Quanto autem nos pro- D babiliùs in vos dicimus, Magiſter traditoris diabolus præcipitium Chriſto ſuadere voluit, & repulſus eſt. Quid ergo dicendi ſunt, quibus hoc ſuaſit & auditus eſt? quid enim, niſi inimici Chriſti, amici autem diaboli; diſcipuli ſeductoris, condiſcipuli traditoris? Spontaneas enim mortes ab uno magiſtro utrique didicerunt, ille laqueum, iſti præcipitium.

Matth. 17. 5.

115. Pet. dixit: *Sed ut veſtra ſingula deſtruamus, ſi ſacerdotes vos dicitis, ſic à Domino Deo* E *dictum eſt per Prophetam, Vltio Domini ſuper falſos ſacerdotes.* Cap. L.

116. Aug. reſpondit: Quære potiùs quid verum dicas, non unde maledicas; & quid doceas, non quid objicias.

117. Pet. dixit: *Si cathedram vobis miſeri vindicatis, ut ſuperiùs diximus; habetis illam profectò quam David propheta pſalmographus peſtilentiæ cathedram pronuntiavit: vobis enim juſtè relicta eſt, quia eam ſancti ſedere non poſſunt.* Cap. LI. Pſal. 1. 1.

118. Aug. reſpondit, Et hæc non vides non F aliqua eſſe documenta, ſed vana convicia. Hoc enim eſt illud quod paulò antè dixi, Verba Legis dicitis, ſed in quos dicatis non adtenditis: ſicut diabolus verba Legis dicebat, ſed cui diceret non agnoſcebat. Ille caput noſtrum ſurſum adſcenſurum, deorſum volebat dejicere: vos autem corpus ejuſdem capitis, quod per totam terram diffuſum eſt, ad exiguam partem vultis redigere. Certè ipſe paulò antè dixiſti, *nos Legem noſſe &* G *legaliter loqui, ſed in actibus erubeſcere.* Dicis quidem iſta nihil probans: ſed & ſi de aliquibus probares, de his ceteris non præſcriberes. Verumtamen ſi omnes per totum orbem tales eſſent quales vaniſſimè criminaris, cathedra tibi quid fecit Eccleſiæ Romanæ, in qua Petrus ſedit, & in qua hodie Anaſtaſius ſedet: vel Eccleſiæ Jeroſolymi-

Petrus Romæ Cathedram habuit.

[a] Er. & Lov. *dicant martyrium.* At Am. & MSS. *ducunt martyrium.* Phraſis eſt Auguſtini alibi in antiquis codicibus frequens.

tanæ, in qua Jacobus sedit, & in qua hodie Johannes sedet, quibus nos in catholica unitate connectimur, & à quibus vos nefario furore separastis? Quare appellas *cathedram pestilentiæ* cathedram Apostolicam? Si propter homines quos putas legem loqui & non facere, numquid Dominus Jesus Christus propter Pharisæos, de quibus ait, Dicunt enim & non faciunt, cathedræ in qua sedebant ullam fecit injuriam? Nonne illam cathedram Moysi commendavit, & illos servato cathedræ honore redarguit? Ait enim: Cathedram Moysi sedent; quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. Hæc si cogitaretis, non propter homines quos infamatis blasphemaretis cathedram Apostolicam, cui non communicatis. Sed quid est aliud quàm nescire quid dicere, & tamen non posse nisi maledicere?

Matth. 23. 2.

CAPUT LII.

Isai. 96. 3.

Osee 9. 4.

119. PET. dixit: *Si sacrificia vos facere judicatis, de vobis quippe nequissimis Deus ipse sic dicit: Facinorosus, inquit, qui sacrificat mihi vitulum, quasi canem occidat, & qui ponit similaginem, quasi sanguinem porcinum fundat. Scitote vestrum sacrificium, qui humanum sanguinem jam fudistis. Et iterum: Sacrificia eorum quasi panis luctûs, omnis qui manducabit ex illo, inquinabitur.*

Tit. 1. 15.

In concil. Bagaiensi.

120. AUG. respondit: Nos dicimus tale cuique sacrificium fieri, qualis accedit ut offerat, & qualis accedit ut sumat, & eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illa tales accedunt quales & illi sunt: itaque si offerat Deo malus, & accipiat inde bonus, tale cuique esse qualis quisque fuerit; quia & illud scriptum est, Omnia munda mundis. Per hanc sententiam veridicam & catholicam etiam vos Optati sacrificio non estis polluti, si facta ejus displicebant vobis. Nam utique panis illius panis luctûs erat, sub cujus iniquitatibus Africa tota lugebat: sed panem luctûs omnibus vobis [a] communem esse, omnium vestrûm malum schismatis facit. Nam secundùm concilii vestri sententiam Felicianus Mustitanus humanum sanguinem fudit. Dixistis enim, cùm eos damnaretis, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Vide ergo quale sacrificium offerat, quem sacerdotem habetis, cùm eum sacrilegum damnaveritis: & si hoc vobis nihil obesse arbitramini, rogo vos, vanitas calumniarum vestrarum quid oberit orbi terrarum?

CAPUT LIII.

Matth. 7. 21.

Matth. 6. 11.

121. PET. dixit: *Si precem Domino facitis, aut funditis orationem, nihil vobis penitus prodest. Vestras enim debiles preces cruenta vestra conscientia vacuat: quia Dominus Deus puram magis conscientiam quàm preces exaudit, Domino Christo dicente, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed is qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est. Voluntas Dei utique bona est: nam ideo in sacra oratione sic petimus; Fiat voluntas tua in cælo & in terra: ut quia bona ejus voluntas est, nobis quæ bona sunt largiatur. Vos ergo voluntatem Dei non facitis, quia mala quotidie perpetratis.*

2. Tim. 2. 24.

122. AUG. respondit: Ista omnia si & nos in vos dicamus, nonne qui nos audierit, insanos potiùs litigatores quàm Christianos disputatores, si ipse sanus est, judicabit? Non ergo reddimus maledictum pro maledicto. Servum enim Domi- A ni non oportet litigare, sed esse mitem ad omnes, docibilem, in modestia corripientem diversa sentientes. Si ergo vobis objiciamus eos, qui mala apud vos quotidie perpetrant, ineptè litigamus, alios ex aliis accusantes. Si autem vos admonemus, ut sicut illa vobis non vultis objici, sic nobis non objiciatis aliena, in modestia vos corripimus, [b] sed si aliquando resipiscatis.

CAPUT LIV.

123. PET. dixit: *Si verò fortè, quod nescio, dæmonia pellitis, nec id vobis proderit: quia nec fidei* B *vestræ, nec meritis cedunt ipsa dæmonia; sed in nomine Domini Iesu Christi pelluntur.*

124. AUG. respondit: Gratias Deo, quia tandem confessus es posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiamsi à peccatoribus invocetur. Hinc ergo intellige, cùm Christi nomen invocatur, non obesse aliorum saluti aliena peccata. Nos autem quomodo invocemus nomen Christi, non tuo judicio nobis opus est, sed ipsius qui invocatur à nobis. Solus enim potest C nosse quo corde invocetur. Ex ejus tamen verbis certi sumus, ab omnibus gentibus eum salubriter invocari, quæ benedicuntur in semine Abrahæ.

CAPUT LV.

Matth. 7. 22.

125. PET. dixit: *Et si prorsus virtutes & mirabilia faciatis, propter vestram nequitiam nec sic vos Dominus novit, Domino ipso dicente, Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, in nomine tuo prophetavimus, & in tuo nomine dæmonia ejecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus.* D *Tunc dicam illis, quoniam non novi vos, discedite à me operarii iniquitatis.*

1. Cor. 13. 2.

Luca 10. 20.

Act. 1. 8.

Matth. 7. 22.

126. AUG. respondit: Agnoscimus verba Domini. Hinc & Apostolus ait, Si fidem habeam ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Hîc ergo quærendum est quis habeat caritatem: invenies non esse nisi eos qui diligunt unitatem. Nam de exclusione dæmonum, & de potentia miraculorum, quoniam plerique talia non faciunt & tamen ad regnum E Dei pertinent, plerique autem faciunt & non pertinent, nec nostri nec vestri debent gloriari, si qui fortè ista possunt; quando quidem nec Apostolos, qui verè ista salubriter atque utiliter poterant, voluit Dominus gaudere de talibus, quando eis ait, Nolite in hoc gaudere quòd dæmonia vobis subjecta sint, gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cælo. Quapropter ista quæ ex Evangelio posuisti, & ego tibi possem dicere, si te viderem signorum virtutes ope- F rantem; & tu mihi, si talia me facientem videres. Non ergo [c] nobis dicamus quæ possunt & ex alia parte dici; & remotis ambagibus, quoniam ubi sit Ecclesia Christi quærimus, ipsum qui eam suo sanguine redemit, audiamus dicentem, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Huic Ecclesiæ, quæ per totam terram diffunditur, quisquis non communicat, cui non communicet vides, si cujus ista verba sint audis. Quid est G autem dementius, quàm sacramentis Domini communicare, & verbis Domini non communicare? Hi utique dicturi sunt, In nomine tuo manducavimus & bibimus: & audituri, Non novi vos: qui corpus ejus & sanguinem in sacramento manducant & bibunt, & membra ejus toto orbe

[a] In MSS. *sed panem luctûs omnibus vobis, commune omnium vestrûm malum schismatis facit.*

[b] Editi, *si qui aliquando*: prætermissâ particulâ *sed*.

[c] Sic MSS. At editi, *vobis*.

orbe diffusa in Evangelio non agnoscunt, & ideo [a] in eis in judicio non computantur.

127. PET. dixit: *Quòd & si, ut ipsi putatis, Domini legem purè sequimini, de ipsa lege sanctissima legaliter disputemus. Dicit apostolus Paulus, Bona est lex, si quis eâ legitimè utatur. Lex ergo quid dicit? Non occides. Quod semel fecit Cain parricida, vos fratres sæpius occidistis.*

128. AUG. respondit: Similes vobis esse noluimus: nam non desunt quæ dicantur, sicut & tu ista dicis; & quæ sciantur, nam ista tu nescis; & quæ ostendantur, nam tu ista non ostendis.

129. PET. dixit: *Dictum est, Non mœchaberis. Unusquisque vestrûm si carnaliter castus sit, spiritaliter mœchus est, quia adulterat sanctitatem.*

130. AUG. respondit: Possunt hæc in quosdam veraciter dici, & nostros & vestros: qui si utrisque nostrûm displicent, nec nostri nec vestri sunt. Sed tu, quod in quosdam dicis, & nec in ipsis probas, pro eo vis accipi ac si probaveris, non in aliquibus qui degenerant à semine Abrahæ, sed in omnibus gentibus quæ benedicuntur in semine Abrahæ.

131. PET. dixit: *Dictum est, Falsum testimonium non reddes. Cùm regibus sæculi nos vestra tenere mentimini, nonne falsa conflatis?*

132. AUG. respondit: Si non sunt [b] nostra quæ tenetis, nec illa erant vestra quæ à Maximianistis recepistis. Quòd si propterea illa vestra erant, quia illi sacrilegum schisma fecerunt, non communicando parti Donati: adtende quæ loca teneatis, & cujus hereditati non communicetis; & cogitate, non regibus sæculi, sed regi Christo quid respondere possitis. De illo dictum est, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Quo utique flumine, nisi ubi baptizatus est, & ubi super eum columba descendit, magnum caritatis & unitatis indicium? Vos autem huic unitati non communicatis, & adhuc loca unitatis tenetis; & invidiam nobis de regibus sæculi facitis, cùm per jussa proconsulum de locis partis Donati schismaticos vestros expuleritis. Non sunt hæc verba per inane volantia: homines vivunt, civitates testantur, Gesta proconsularia & municipalia recitantur. Sileat aliquando vox calumniosa, objiciens reges sæculi universæ terræ, per quorum proconsules non potuit parcere concisa concisæ. Cùm ergo dicimus quòd nostra teneatis, non ostendimur falsum testimonium dicere, nisi nos ostendatis in Ecclesia Christi non esse; quod quidem dicere non cessatis, sed ostendere numquam valebitis: immo verò cùm hoc dicitis, non jam nobis, sed ipsi Christo falsi testimonii crimen objicitis. Nos quippe in Ecclesia sumus, quæ ipsius testimonio prænuntiata est, & ubi suis testibus adtestatus est dicens, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Vos autem falsos testes non solùm hinc ostendimus, quia huic veritati resistitis; sed etiam in ipso judicio, quo cum Maximiani schismate conflixistis. Si enim secundùm legem Christi agebatis: quanto congruentiùs secundùm eam constituunt aliqui Christiani Imperatores, si possunt secundùm eam judicare Pagani proconsules? Si autem in adjutorium etiam terreni imperii leges assumendas putastis, non reprehendimus. Fecit hoc Paulus, cùm adversùs injuriosos civem Romanum se esse testatus est. *Act. 22. 25.* Sed quæro quibus terrenis legibus sit statutum, ut Maximianistæ locis pellantur? Nullas omnino reperies: sed videlicet legibus quæ adversùs hæreticos, atque inter eos etiam adversùs vos ipsos latæ sunt, illos expellere voluistis: adversùs infirmos tamquam potentiores prævaluistis. Unde illi quia nihil potuerunt, innocentes se dicunt, tamquam sub leone lupus. Tamen legibus adversùs vos latis profectò adversùs alios nisi per falsum testimonium non uteremini. Si enim veraces sunt illæ leges, cedite etiam vos locis quos tenetis: si autem fallaces sunt, cur per eas alios exclusistis? Quid quòd & veraces sunt, & vos per illas alios nisi fallaciter non possetis expellere? Ut enim eis servirent judices, hæreticos expellere voluerunt; unde vos priores expellere debuerunt: sed vos catholicos esse dixistis, ut vobis parcerent leges, per quas alios premebatis. [c] Videris quid vobis apud vos ipsos videamini: illis tamen legibus non estis catholici. Cur ergo aut eas veraces falso testimonio fefellistis, aut eas fallaces ad opprimendos alios usurpastis?

CAPUT LIX.

133. PET. dixit: *Dictum est, Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis.* *Exodi 20. 17.*

134. AUG. respondit: Et quæcumque unitas possidebat, non nisi nostra sunt, qui non secundùm calumnias hominum, sed secundùm verba Christi, in quo benedicuntur omnes gentes universæ terræ, in unitate consistimus, nec propter malos quos à frumentis Dominicis ante judicii ventilationem separare non possumus, [d] nos à societate tritici separamus: & si qua jam concisi possidere cœpistis, quia vobis ablata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cujus sunt omnia, facta sunt nostra; & justè nostra sunt: vos enim his utebamini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin & primo populo Dei possent illi objicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia eâ terrâ malè utebantur expulsi sunt: & ipsi Judæi, à quibus ablatum est regnum, secundùm verba Domini, & datum est genti facienti justitiam, possunt objicere alienæ rei concupiscentiam; quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant. Et post omnia, cùm vobis ipsis dictum fuerit, Res alienas concupiscitis, quia Maximianistas de basilicis ejecistis, quid respondeatis, non invenitis. *Matth. 21. 43.*

CAPUT LX.

135. PET. dixit: *Qua igitur lege vos Christianos ostenditis, cùm legi contraria faciatis?*

136. AUG. respondit: Litigare vis, non disputare.

CAPUT LXI.

137. PET. dixit: *Dicit autem Dominus Christus, Qui fecerit & sic docuerit, maximus vocabitur in regno cælorum. Sic autem vos miseros damnat: Qui resolverit unum ex his mandatis, minimus vocabitur in regno cælorum.* *Matth. 5. 19.*

138. AUG. respondit: Ubi fortè aliter dicis testimonia Scripturarum, quàm sese habent, & ad rem quæ inter nos agitur, non pertinet, non nimis curo: ubi autem impediunt quod tractamus, nisi veraciter proferantur, non te arbitror suc-

[a] Er. & Lov. *cum eis.* Am. & MSS. *in eis.*
[b] Editi, *vestra quæ tenetis.* Castigantur ex MSS.

[c] Editi, *Videtis.* At MSS. *Videris.*
[d] Hic editi, *vos.* At MSS. *nos.*

censere debere, si quemadmodum scriptum sit te commemoro. Ecce hoc quod modò posuisti, non ita scriptum est: sed ita potiùs, Qui solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic, minimus vocabitur in regno cælorum. Qui autem fecerit & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. Et continuò secutus ait, Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Alibi enim Pharisæos ostendit & arguit, quoniam dicunt, & non faciunt. Hos ergo & hîc significavit, cùm diceret, Qui solverit & sic docuerit: id est, docuerit verbis, quod solverit factis. Super quos abundare præcepit justitiam nostram, ut faciamus & sic doceamus. Et tamen nec propter illos Pharisæos, quibus nos non per prudentiam, sed per malevolentiam comparatis, præcepit Dominus deseri cathedram Moysi, in qua utique figurabat suam: dicens quippe illos cathedram Moysi sedentes, dicere & non facere; monet tamen populos facere quæ dicunt, & non facere quæ faciunt, ne cathedræ sanctitas deseratur, & propter pastores malos gregis unitas dividatur.

Matth. 23. 2.

Cathedra Moysi, Christi cathedram figurabat.

CAPUT LXII.

139. PET. dixit: *Et iterum, Omne peccatum quod peccaverit homo, extra corpus est: qui autem peccaverit in Spiritu-sancto, non ei remittetur, nec in hoc sæculo, nec in futuro.*

140. AUG. respondit: Et hoc non ita scriptum est, & vide quantum te fefellerit. Apostolus ad Corinthios scribens, ait, Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Hoc autem aliud est, & aliud illud quod Dominus in Evangelio dixit, Omne peccatum & blasphemia dimittetur hominibus, qui autem peccaverit in Spiritum-sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro. Tu autem cœpisti ex Apostolo sententiam, & eam tamquam una sit ex Evangelio terminasti: quod te non credo fraude, sed errore fecisse. Neutra enim ad rem pertinet, & cur hæc dixeris, & quoquo modo dixeris, omnino non video: nisi fortè, quia cùm superiùs dixisses, damnatos esse à Domino qui resolverint unum ex mandatis, considerasti quàm multos habeatis, non unum, sed multa mandata solventes; & ne tibi objiceretur, voluisti per transitum subinducere differentiam peccatorum, aliud esse solvere aliquod mandatum, unde venia facilis possit accipi; aliud autem peccare in Spiritum-sanctum, quod non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Timens itaque contagia peccatorum hoc tacere [a] noluisti, & rursus timens profunditatem quæstionis excedentem vires tuas, hoc cursim perstringere voluisti; tanta trepidatione, ut quemadmodum solent perturbatione aliqua festinantes perversè se vestire aut calceare, nolueris adtendere vel quid ad quod pertineat, vel ubi & quemadmodum scriptum sit. Quale sit autem illud peccatum quod non dimittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro, usque adeo nescitis, ut cùm in ipso nos esse credatis, remissionem tamen ejus per vestrum nobis baptismum promittatis. Quod unde fieri potest, si tale peccatum est, ut non dimittatur, neque in hoc sæculo, neque in futuro?

1. Cor. 6. 18.

Matth. 12. 31.

CAPUT LXIII. *Matth. 5. 3.*

141. PET. dixit: *Divina verò mandata quibus rebus impletis? Dicit Dominus Christus, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Vos persequendi malitia furoris divitias exhalatis.*

142. AUG. respondit: Dicite ista potiùs Circumcellionibus vestris.

CAPUT LXIV. *Matth. 5. 4.*

143. PET. dixit: *Beati mansueti, quoniam ipsi possidebunt terram. Vos igitur immansueti terram & cælum pariter perdidistis.*

144. AUG. respondit: Iterum atque iterum audite Dominum dicentem, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Cur non ergo illi perdiderunt terram & cælum, qui ut non communicent universæ terræ, contemnunt verba sedentis in cælo? Nam de vestra mansuetudine, non tuæ voces, sed Circumcellionum fustes interrogentur. Dicturus es, Quid ad nos pertinet? Quasi nos ista dicamus, nisi ut hoc respondeatis? Ideo enim ad vos pertinet schisma vestrum, quia pertinere ad vos peccatum non vultis alienum: nec tamen ob aliud vos à nobis separastis, nisi dum nobis objicitis crimen alienum.

Act. 1. 8.

CAPUT LXV.

145. PET. dixit: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Vos nostri carnifices lugentes facitis, non lugetis.*

146. AUG. respondit: Considerate paululùm [b] quàm multis, & quantum luctum dederint *Deo laudes* armatorum vestrorum. Dicite iterum, Quid ad nos? Et ego iterum dicam, & tu quod dicis, Quid ad nos? quid ad orbem terrarum? quid ad eos qui laudant nomen Domini à solis ortu usque ad occasum? quid ad omnem terram quæ cantat canticum novum? quid ad semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes? Ergo ideo ad vos pertinet sacrilegium schismatis, quia non ad vos pertinent facta mala vestrorum: & hinc intelligitis nec ad orbem terrarum pertinere, etiam si ea probaretis, facta eorum propter quos inde vos separastis.

Gen. 22. 18.

CAPUT LXVI. *Matth. 5. 6.*

147. PET. dixit: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Vobis hæc justitia est, ut nostrum sanguinem sitiatis.*

148. AUG. respondit: Quid tibi dicam, tu homo, nisi quia calumniosus es? Esurit quidem vos & sitit unitas Christi: quæ utinam vos absorbeat; hæretici non eritis.

CAPUT LXVII.

149. PET. dixit: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Vos quando misericordes [c] appellem, cùm pœnas justis ingeritis? an communionem nequissimam, dum animas inquinatis?*

150. AUG. respondit: Nec vos justos probatis, nec nos pœnas ingerere vel injustis. Et tamen sicut est plerumque crudelis fallax adulatio, sic semper misericors justa correptio. Nam unde est illud quod non intelligitis, Emendabit me justus in misericordia & arguet me? Hoc enim cùm de asperitate misericordis correptionis dixisset, continuò subjunxit de lenitate perniciosæ adulationis, & ait, Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. Tu ergo adtende quò voceris, & unde revoceris. Nam unum,

Psal. 140. 5.

[a] Sic MSS. Editi verò, *tacere voluisti*: & paulò pòst, *hoc rursum*; pro, *hoc cursim*: minùs bene.

[b] Editi, *quàm multum & quantum luctum dederint Deo* (vel *ideo*) *laudes amatorum vestrorum.* Castigantur ex MSS. Solus Erasmus habet, *ideo laudes*: malè. Nam *Deo laudes* vox erat Circumcellionum, *à quibus plus timetur Deo laudes, quàm fremitus leonis*: inquit Aug. in Psal. 132. n. 6. Item ibid. *Deo laudes vestrum plorant homines.*

[c] Sic MSS. At editi, *appellemini, cùm pœnas justis ingeritis? ad communionem* &c.

de nosti quo in te animo sit quem sævum putas? Sed [a] quolibet sit, unusquisque sarcinam suam portat, & apud nos & apud vos: sed sarcinam schismatis quam omnes portatis, abjicite, ut sarcinas vestras bonas in unitate portetis; & eos qui malas portant, si possitis, misericorditer emendetis; si non possitis, pacificè toleretis.

151. Pet. dixit: *Beati qui puro sunt corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quando Deum videbitis, qui immundâ malitiâ cordis geritis cæcitatem?*

152. Aug. respondit: Quare hoc dicis? An fortè nos ignorata quæ homines dicunt objicimus omnibus gentibus, & manifesta intelligere nolumus quæ Deus prædixit de omnibus gentibus? Hæc est magna cæcitas cordis; & si nec ipsam in vobis agnoscitis, hæc est major cæcitas cordis.

153. Pet. dixit: *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur. Vos pacem scelere fingitis, & bello quæritis unitatem.*

154. Aug. respondit: Non pacem scelere fingimus: sed pacem ex Evangelio prædicamus; cum quo si pacem habueritis, & nobiscum habebitis. Dominus resurgens, & se non solùm intuendum oculis, sed etiam contrectandum manibus discipulorum præbens, inde cœpit, Pax vobiscum, inquit. Et quomodo esset tenenda pax ipsa, sequentibus verbis aperuit. Ibi enim aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Cum his verbis pacem habete, & à nobis non dissentietis. Nam si bello quærimus unitatem, non potuit laudari præclariùs bellum nostrum; quando quidem scriptum est, Diliges proximum tuum tamquam te ipsum. Et iterum scriptum est, Nemo umquam carnem suam odio habuit. Et tamen caro concupiscit adversùs spiritum, & spiritus adversùs carnem. Quòd si nemo carnem suam odio habet, & tamen adversùs carnem suam concupiscit: ecce bello unitas quæritur, ut corpus castigatum servituti subjiciatur. Quod autem spiritus facit adversùs carnem, non odio, sed dilectione belligerans; hoc spiritales faciunt adversùs carnales, ut quod agunt erga se, agant & erga illos, quia diligunt proximos tamquam proximos: sed bellum spiritalium est illa in caritate correptio, gladius eorum sermo Dei est. Ad tale bellum tubâ Apostolicâ concitantur cum magno impetu personante, Prædica verbum, insta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa, in omni longanimitate & doctrina. Ecce non agimus ferro, sed verbo. Vos autem nec respondetis vera, & accusatis falsa: non corrigitis vestra, objicitis aliena. Dicit Christus verum testimonium de orbe terrarum, dicitis vos adversùs Christum falsum testimonium contra orbem terrarum. Nos autem si vobis potiùs quàm Christo crederemus, pacifici essemus: quia Christo potiùs quàm vobis credimus, pacem scelere fingimus. Et hæc cùm dicatis atque faciatis, audetis insuper commemorare, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.*

155. Pet. dixit: *Cùm dicat apostolus Paulus,* A *Obsecro vos fratres ego vinctus in Domino, ut dignè ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia sustinentes invicem in caritate, sollicitè agentes servare unitatem spiritûs in conjunctione pacis.*

156. Aug. respondit: Hæc si non tantùm diceretis, sed & audiretis, etiam cognita mala propter pacem sustineretis, non propter dissensionem incognita fingeretis; vel quia postea didicistis propter unitatem Donati sustinere mala B notissima & famosissima Optati. Quæ ista dementia est? Tolerantur cogniti, ne concisio iterum concidatur; & infamantur incogniti, ne in ipsa integritate maneatur.

Caput LXX

157. Pet. dixit: *Vobis dicit Propheta, Pax, pax, & ubi est pax?* Ierem. 8.11.

158. Aug. respondit: Tu nobis hoc dicis, non Propheta. Tibi ergo respondemus, Si quæris ubi sit pax, aperi oculos, & vide de quo dictum sit, Auferens bella usque ad fines terræ. (Psal. 45.10.) Si C quæris ubi sit pax, aperi oculos ad illam civitatem, quæ non potest abscondi super montem constituta: aperi oculos & ad ipsum montem, & eum tibi Daniel demonstret ex parvo lapide crescentem, (Dan. 2.35.) & implentem universam terram. Tibi autem cùm dicit Propheta, *Pax, pax, & ubi est pax?* (Ierem. 6.14.) quid demonstrabis? an partem Donati ignotam innumerabilibus gentibus quibus notus est Christus? Non est ipsa quæ non potest abscondi: & unde, nisi quia non est super illum mon- D tem constituta? Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum: (Ephes. 2.14.) non Donatus, qui fecit de uno duo.

Caput LXXI.

159. Pet. dixit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* (Matth. 5.10.) *Vos beati non estis, sed beatos martyres facitis, quorum scilicet animabus cæli repleti sunt, corporumque memoriâ terræ floruerunt. Vos ergo non colitis, sed facitis quos colamus.*

160. Aug. respondit: Planè si non dictum E esset, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam;* sed dictum esset, Beati qui se ipsos præcipitant; implerent cælum martyres vestri. Sanè de corporibus eorum multos terrarum flores videmus, sed sicut solet dici flos cinis.

Caput LXXII.

161. Pet. dixit: *Cùm ergo falsando mandata beati non sitis, vos divinis sententiis Christus Dominus condemnat. Væ autem vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines;* (Matth. 23.13.) *vos enim non intratis, & neque in-* F *troeuntes sinitis. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum; & cùm factus fuerit, facitis eum filium gehennæ dupliciùs quàm vos. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham & anethum & cyminum, & relinquitis quæ graviora sunt legis, judicium & misericordiam & fidem. Hæc autem oportebat fieri, & illa non omittere. Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ,* G *quia similes estis monumentis dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitiâ: sic & vos à foris quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.*

162. Aug. respondit: Dic mihi, utrùm aliquid dixeris, quod in vos vicissim ore maledico & con-

[a] In excusis, *quomodolibet*: mendosè.

tumelioſo ſimiliter dici non poſſit? Sed ex ſuperioribus quæ à me dicta ſunt, inveniet qui voluerit, hæc in vos non per vana convicia, ſed per vera teſtimonia poſſe dici. Verumtamen quia ex occaſione prætermittendum non eſt: certè antiquus populus Dei, circumciſionem pro baptiſmo habebat. Quæro ergo, ſi quem feciſſent iſti, in quos tanta dicuntur, phariſæi proſelytum, qui ſi eos imitaretur, ſicut dictum eſt, filius gehennæ fuiſſet duplo quàm illi; utrùm ſi corrigeretur, & vellet imitari Simeonem, Zachariam, Nathanaelem, iterum ab eis circumcidendus judicaretur? Quod ſi ridiculum eſt dicere, quamvis more atque ore vaniloquo talibus nos comparetis, quare poſt nos baptizatis? Quòd ſi vos tales eſtis, quanto nos veriùs & meliùs poſt vos non baptizamus; ſicut nec illi quos nominavi, poſt peſſimos phariſæos circumcidi debebant. Deinde cùm tales ſederint cathedram Moyſi, cui Dominus honorem ſervavit; quare vos propter eos, quos iſtis ſive juſtè ſive injuſtè comparatis, cathedram Apoſtolicam blaſphematis?

Circumciſionem pro baptiſmo habuit antiquus populus Dei.

Caput LXXIII. Matth. 10. 16.

163. Pet. dixit: *Sed nos Chriſtianos iſta non terrent. Quòd enim eſtis malè facturi, à Chriſto Domino habemus antè mandatum: Mitto, inquit, vos ſicut oves in medio luporum. Lupinam rabiem vos impletis, qui non aliter Eccleſiis inſidias facitis aut paratis, quàm lupi ovilibus inhiantes, pernicie ſemper atque impetu, ſuffectis ſanguine faucibus iram anhelantem* [a] *reſpirant.*

164. Aug. reſpondit: Vellem in vos dicere iſtam ſententiam, ſed nollem iſtis verbis: nimis inepta, vel potiùs inſana ſunt. Illud autem opus erat, ut certis aliquibus documentis, non vaniſſimis maledictis, nos lupos eſſe oſtenderetis, vos autem oves. Nam cùm & ego dixero, Nos ſumus oves, vos autem lupi; ideone putas intereſſe aliquid, quia tu illa verbis turgidis dicis? Sed adtende ut ego probem quod dico. Nempe Dominus, quod velis nolis noſti, ait in Evangelio, Quæ ſunt oves meæ, vocem meam audiunt, & ſequuntur me. Multæ ſunt de diverſis rebus voces Domini: verùm, exempli gratiâ, ſi quiſpiam dubitaret utrùm in corpore idem Dominus reſurrexerit, & recitarentur ejus verba dicentis, Palpate, & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere; ſi & his auditis ad credendum reſuſcitatum corpus ejus nollet adquieſcere, non utique inter oves Domini deputaretur, quia vocem ejus auditam non ſequebatur: ſic & nunc, quoniam quæſtio eſt inter nos, ubi ſit Eccleſia, cùm ex ipſo Evangelii loco, ubi poſt reſurrectionem ſuum corpus etiam palpandum dubitantibus præbuit, [b] conſequentia verba recitamus, ubi futuram Eccleſiæ latitudinem demonſtravit, dicens, Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic » oportebat Chriſtum pati, & reſurgere tertia die, » & prædicari in nomine ejus pænitentiam & re» miſſionem peccatorum per omnes gentes, inci» pientibus ab Jeruſalem; & vos omnibus gentibus, ubi hæc completa ſunt, communicare non vultis, quomodo eſtis oves hujus paſtoris, cujus auditis vocibus non ſolùm non obſequimini, verùm etiam repugnatis? Et oves quidem vos non eſſe, hinc docemus: eſſe autem lupos, audite unde do-

Johan. 10. 27.

Luca 24. 39.

A ceamus. Jam enim, [c] quia ubi ſit Eccleſia, verbis ipſius apparet, manifeſtum eſt ubi ſit ovile Chriſti. Ab hoc igitur ovili certiſſimis verbis Domini demonſtrato & expreſſo, quicumque, non dico per falſa, ſed quod manifeſtum eſt, per incerta hominum crimina oves ſegregant, & ab unitatis atque caritatis vita ereptas & alienatas necant, nonne ipſi ſunt lupi rapaces? At enim & ipſi Dominum Chriſtum laudant & prædicant. Hi ſunt ergo de quibus ipſe ait, Induti pellibus ovium, B intus autem ſunt lupi rapaces. Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Ovina pellis eſt in Chriſti laudibus, lupinus fructus in maledicis dentibus.

Matth. 7. 15.

Caput LXXIV.

165. Pet. dixit: *O miſeri traditores, impleri quidem Scripturam ſic decuit: ſed in vobis hoc doleo, quòd partes malitiæ vos implere meruiſtis.*

166. Aug. reſpondit: Poſſem ego magis dicere, *O miſeri traditores*; ſi mihi placeret, immo ſi juſtitia ſuaderet, omnibus vobis objicere quorumdam facta veſtrorum. Quod ergo ad omC nes vos pertinet, O miſeri hæretici: cetera jam verba tua ego dixerim; ſcriptum eſt enim, Oportet & hæreſes eſſe, ut probati manifeſti fiant inter vos. *Impleri* ergo *Scripturam ſic oportuit: ſed in vobis hoc doleo, quòd partes malitiæ implere vos meruiſtis.*

1. Cor. 11. 19.

Caput LXXV.

167. Pet. dixit: *Nobis autem Dominus Chriſtus contra veſtra feralia patientiam ſimplicem innocentiamque mandavit. Quid enim dicit? Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, quomodo dilexi vos. Et in hoc ſcient omnes quia mei diſ*D*cipuli eſtis, ſi dilectionem habueritis in invicem.*

Johan. 13. 34.

168. Aug. reſpondit: Niſi hæc verba longè à veſtris moribus aliena in ſermonis veſtri ſuperficiem transferretis, quomodo vos ovina pelle tegeretis?

Caput LXXVI.

169. Pet. dixit: *Paulus quoque apoſtolus, cùm perſecutiones immenſas ab omnibus gentibus pateretur, à falſis fratribus pertulit graviores, ſicut de ſe ipſe teſtatur, frequenter afflictus, periculis ex gentibus, periculis ex genere, periculis à falſis fra*E*tribus. Quique iterum dicit, Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Cùm igitur nos* [d] *falſi fratres appetitis, Pauli magiſtri patientiam ſub* [e] *noſtris periculis imitamur.*

2. Cor. 11. 26.

1. Cor. 4. 16.

170. Aug. reſpondit: Certè iſti ſunt falſi fratres, de quibus alio loco idem Apoſtolus ita conqueritur, Timothei prædicans germanam ſinceritatem: Neminem, inquit, habeo unanimem, qui germanè de vobis ſollicitus ſit: omnes enim ſua quærunt, non quæ Jeſu Chriſti. Utique F de his loquebatur, qui tunc quando illam ſcribebat epiſtolam, cum illo erant. Non enim omnes qui erant ubicumque Chriſtiani, ſua quærebant, non quæ Jeſu Chriſti. De his ergo, ut dixi, hæc ingemuit, quos eo tempore cùm iſta ſcriberet ſecum habebat. Quos enim alios tangit, cùm alibi dicit, Foris pugnæ, intus timores: niſi eos quos tanto vehementiùs, quanto interiùs metuebat? Si ergo velles imitari Paulum, intus eſſes falſorum fratrum tolerator, non foris innocentium G calumniator.

Philip. 2. 20.

2. Cor. 7. 5.

Caput LXXVII.

1. Cor. 13. 1.

171. Pet. dixit: *Nam qualis fides in vobis eſt, quæ non habet caritatem? Paulo ipſo dicente, Si linguis hominum loquar, & angelorum ſcientiam ha-*

[a] Editi, *ſuſpirant.* Meliùs MSS. *reſpirant.*
[b] In editis, *diſputantibus conſequentia verba recitamus.* Abeſt *diſputantibus* à MSS.

[c] Hîc reſtituimus *quia* ex MSS.
[d] Sic MSS. At Er. & Lov. *falſos fratres appellatis.*
[e] Duo MSS. *ſub veſtris periculis*, id eſt, quæ à vobis patimur.

beam, caritatem autem non habeam, ita sum tamquam æramentum tinniens, aut cymbalum concrepans. Aut si habuero prophetiam, & noverim omnia sacramenta & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnem substantiam meam pauperibus, & tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

172. Aug. respondit: Hoc est quod paulò antè dixi, pelle te ovina contegi velle, ut si fieri potest, priùs te ovis mordentem sentiat, quàm præsentiat venientem. Nonne ista est caritatis laus, quæ vestram calumniam solet lucidissima veritate convincere? An ideo arma ista nostra non erunt, quia vos ea præoccupare conamini? Prorsus hæc jacula viva sunt: undecumque jaciantur, [a] agnoscuntur quos perimant. Si à nobis missa fuerint, in vobis hærebunt: si à vobis mittuntur, in vos retorquentur. His enim nos Apostolicis verbis, commendantibus eminentiam caritatis, vobis solemus ostendere, quomodo non prosit hominibus, quamvis in eis sint vel sacramenta vel fides, ubi caritas non est; ut cùm ad unitatem catholicam venitis, intelligatis quid vobis conferatur, & quantum sit quod minus habebatis: caritas enim Christiana nisi in unitate Ecclesiæ non potest custodiri: atque ita videatis sine illa nihil vos esse, etsi baptismum & fidem teneatis, & per illam etiam montes transferre possitis. Quòd si hæc & vestra sententia est, non in [b] vobis detestemur & exsufflemus vel Dei sacramenta quæ novimus, vel ipsam fidem; sed teneamus caritatem, sine qua & cum sacramentis & cum fide nihil sumus. Tenemus autem caritatem, si amplectimur unitatem: amplectimur autem unitatem, si eam non per verba nostra in parte confingimus, sed per verba Christi in unitate cognoscimus.

173. Pet. dixit: *Et iterum, Caritas enim magnanima est & benigna, caritas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. Vos autem quæritis aliena. Non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia tolerat, omnia sustinet: caritas numquam excidet. Hoc est breviter dicere: Non persequitur caritas, non adversum ceteras animas Imperatores inflammat, non aliena diripit, non etiam homines quos spoliarit occidit.*

174. Aug. respondit: Quotiens tibi dicturus sum, hæc si non probatis, ad neminem pertinent: si autem probatis, ad nos non pertinent; sicut nec ad vos, quæ vestri quotidie committunt per scelera furiosorum, per luxurias vinolentorum, per cæcitatem præcipitatorum, per tyrannidem raptorum. Quis non videat verum esse quod clamo? Sed nunc si esset in te caritas, congauderet veritati. Quàm enim eleganter sub pelle ovina dicitur, *Caritas omnia tolerat, omnia sustinet*: ubi autem ventum fuerit ad examen, lupini dentes operiri non possunt. Cùm enim caritas te propter id quod dictum est, Sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis: etiam si qua mala intus nosses, cogeret, non eis quidem consentire, sed tamen ea si prohibere non poteras sustinere, ne propter malos ventilabro ultimo separandos, nunc à bonorum societate pacis vinculum abrumperes; foras vento levitatis excussus, paleæ crimen objicis tritico, & quæ fingis de malis, per contagionem valere & in bonis affirmas. Et cùm Dominus dixerit, Ager est hic mundus, messis autem est finis sæculi; cùm de frumentis & zizaniis dixisset, Sinite utraque crescere usque ad messem: tu laboras verbis tuis, ut frumenta jam per totum agrum defecisse, & ad exiguam particulam vestram remansisse credantur; dum vis ut habeatur Christus mendax, tu autem verax. Et loqueris quidem contra conscientiam tuam: neque enim verè quisquam quoquo modo intuens Evangelium, audet in animo suo dicere, per tot gentes in quibus penè una voce respondetur Amen, & cantatur Halleluia, non esse Christianos. Et tamen ne pars Donati, quæ orbi terrarum non communicat, errare videatur, si quis tibi Angelus de cælo qui posset intueri universum orbem, diceret extra communionem vestram nusquam esse innocentes & bonos, procul dubio gauderes super iniquitate generis humani, & vera te dixisse ante quàm cognosceres gloriareris. Quomodo est ergo in te caritas, quæ *non gaudet super iniquitate?* Sed noli falli: sunt per agrum, id est, per mundum usque ad finem sæculi crescentia frumenta Dominica. Christus hoc dixit, Christus est veritas. Sit in te caritas, & congaudeat veritati. Contra Evangelium & si Angelus de cælo evangelizaverit, anathema sit.

Matth. 13. 38. — *Gal. 1. 8.*

CAPUT LXXIX.

175. Pet. dixit: *Postremò quæ est ratio persequendi vos, miseri, interrogo; si putatis forsitan vos aliqua legis auctoritate peccare?*

176. Aug. respondit: Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia verò interrogas, quæ sit ratio persequendi; vicissim te interrogo, cujus sit vox in Psalmo dicentis, Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar. Quære itaque persecutionis vel caussam vel modum, & noli tantâ imperitiâ generaliter malorum persecutores reprehendere. *Psal. 100. 5.*

CAPUT LXXX.

177. Pet. dixit: *Ego verò è contra respondeo; Iesum Christum neminem persecutum: & cùm aliquæ sectæ Apostolis eidem suggerentibus displicerent; (ita enim fidem venerat facere, ut non cogeret homines, sed potiùs invitaret,) dicunt illi Apostoli, Multi in nomine tuo manus imponunt, & nobiscum non sunt. Dixit Iesus, Dimittite illos, si contra vos non sunt, pro vobis sunt.* *Luca 9. 50.*

178. Aug. respondit: Verum dicis, multo uberiùs te prolaturum de tuo quæ in Scripturis non inveniuntur. Si enim de scripturis sanctis velis testimonia proferre, numquid ea quæ non inveneris proferes? Vestra autem mendacia quàm multa sint, in vestra potestate est. Ubi enim scriptum est quod posuisti, vel quando aut Domino illud suggestum est, aut à Domino illud responsum est? *Multi in nomine tuo manus imponunt, & nobiscum non sunt*, numquam Filio Dei quisquam discipulorum dixit: unde nec illud ab eo responderi potuit, *Dimittite illos, si contra vos non sunt, pro vobis sunt.* Sed est quiddam simile, quod re vera in Evangelio legimus de quodam suggestum esse Domino, qui dæmonia in ejus nomine ejiciebat, & cum discipulis eum non sequebatur, ubi Dominus ait, Nolite prohibere: qui contra vos non est, pro vobis est. Hoc autem ad sectas

[a] In veteribus codicibus, *agnoscunt.*

[b] Erasmus & Cygirannensis MS. *non in nobis.*

demonstrandas, quibus pepercisse Dominus videatur, omnino non pertinet. Sed si te nonnulla fefellit similitudo sententiæ, non est mendacium, error humanus est. Si autem imperitis sanctarum scripturarum nebulas falsitatis injicere voluisti, compungaris & confundaris & corrigaris. Est tamen quod de hoc ipso, de quo Domino suggestum est, nos agamus. Quomodo enim tunc præter communionem discipulorum, valebat tamen plurimum sanctitas nominis Christi; B sic præter Ecclesiæ communionem valet sanctitas sacramenti. Neque enim baptismus consecratur nisi in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Quis autem insanissimus dixerit, etiam præter Ecclesiæ communionem nomen Filii valere, [a] Patris autem & Spiritus-sancti non valere? aut valere quidem in homine sanando, non autem valere in baptismo consecrando? Sed planè præter Ecclesiæ communionem & unitatis sanctissimum vinculum & caritatis supereminentissimum donum, nec ille à quo dæmonium ejicitur, C nec ille qui baptizatur, æternam vitam consequitur: sicut nec illi qui per communionem sacramentorum intus videntur, & per iniquitatem morum foris intelliguntur. Quòd autem Christus etiam corporaliter fuerit persecutus eos, quos de templo expulit flagellando, jam suprà diximus.

Caput LXXXI. Phil. 1. 18.

179. Pet. dixit: *Sanctus verò apostolus Paulus hæc dicit: Quoquo modo, inquit, Christus annuntietur.* D

180. Aug. respondit: Contra te loqueris; sed tamen quia pro veritate loqueris, si eam dilexeris, pro te sit quod loqueris. Quæro enim abs te, de quibus hoc dixerit apostolus Paulus? Recolamus hoc paululùm, si placet. Quidam, *Ibidem. 15.* » inquit, per invidiam & contentionem, quidam » verò per bonam voluntatem Christum annun- » tiant, quidam ex caritate, scientes quia in de- » fensionem Evangelii positus sum; quidam verò E » & per contumaciam Christum annuntiant non » castè, existimantes tribulationem suscitari vincu- » lis meis. Quid enim? Dum omni modo, sive oc- » casione, sive veritate Christus annuntietur, & in » hoc gaudeo, sed & gaudebo. Videmus istos rem quidem sanctam & castam & veram, non tamen castè annuntiasse, sed per invidiam & contentionem, sine caritate, sine castitate. Certè pauló antè laudes caritatis adversùs nos dicere videbaris ex Apostoli testimonio, quia ubi caritas non est, quidquid fuerit nihil prodest: F ecce in istis caritas non est, & tamen erat Christi prædicatio, de qua se gaudere sic dicit Apostolus. Neque enim malo illorum gaudet, sed bono nominis Christi. *1. Cor. 13. 6.* In ipso quippe caritas erat, quæ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Invidia porrò, quæ in illis erat, diabolicum malum est: hac enim & cecidit & dejecit. Hi ergo tam mali, quos sic arguit Apostolus, in quibus erat tantum bonum de quo gaudet Apostolus, ubi erant, intus an foris? Elige quod volueris. G Si intus, ecce noverat eos Paulus, & eum tamen non polluebant: sic vos non polluerent in unitate orbis terrarum, de quibus nescio quæ seu vera dicitis, seu falsa confingitis. Quare ergo

Invidia diabolicū malum.

A vos separastis? quare sacrilegio scelerati schismatis peremistis? Si autem foris erant, ecce & in eis qui foris sunt, & utique ad vitam æternam, quia caritatem non habent & unitatem non tenent, pertinere non possunt, inest tamen sanctitas nominis Christi, quorum prædicationem Apostolus propter ipsam nominis sanctitatem, quamvis illos detestetur, gaudendo confirmat. Rectè ergo ipsi nomini non facimus injuriam, cùm ad nos veniunt qui foris erant: sed ipsos corrigimus, illud B honoramus. Vos itaque videte quàm nefariè in eis, quorum facta sicut videtur arguitis, etiam sacramentum nominis Christi, quod in eis sanctum est, exsufflatis. Et tu quidem istos, quos commemoravit Apostolus, sicut verba tua indicant, foris ab Ecclesia fuisse arbitraris. Ita cùm times à catholicis pati persecutionem, de qua nobis loquendo facis invidiam, confirmasti in hæreticis Christi nomen, cui [b] rebaptizando facis injuriam.

Caput LXXXII.

C 181. Pet. dixit: *Si igitur tanta potentia fidei non est aliquibus adversata, qua tu ratione persequeris, ut cogas homines inquinari?*

182. Aug. respondit: Nec persequimur vos, nisi quemadmodum persequitur veritas falsitatem: nec ad nos pertinet, si quis vos aliter persecutus est; sicut nec ad vos quidquid [c] vestri similiter faciunt: nec vos cogimus inquinari, sed suademus sanari.

Caput LXXXIII.

183. Pet. dixit: *Quòd si cogi per legem aliquem* D *vel ad bona licuisset, vos ipsi miseri à nobis ad fidem purissimam cogi debuistis. Sed absit, absit à nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus.*

Leges pœnales adversùs hæreticos, schismaticos & ceteros, quid valeant. Vide & infrà cap. 94. & lib. 1. cont. Gaudent. cap. 25. & seq.

184. Aug. respondit: Ad fidem quidem nullus est cogendus invitus, sed per severitatem, immo & per misericordiam Dei, tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Numquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? E Sed tamen malè vivendi ultrix disciplina præpostera est, nisi cùm præcedens bene vivendi doctrina contemnitur. Si quæ igitur adversùs vos leges constitutæ sunt, non eis bene facere cogimini, sed malè facere prohibemini. Nam benefacere nemo potest, nisi elegerit, nisi amaverit, quod est in libera voluntate: timor autem pœnarum & si nondum habet delectationem bonæ conscientiæ, saltem intra claustra cogitationis coërcet malam cupiditatem. Qui tamen adversas F leges constituerunt, quibus vestra comprimatur audacia? nonne hi de quibus dicit Apostolus, *Rom. 13. 4.* « Quia non sine caussa gladium portant, ministri « enim Dei sunt, vindices in iram ei qui malè agit? » Tota igitur quæstio est, utrùm vos non malè agatis, quibus tanti schismatis sacrilegium objicit orbis terrarum: cujus quæstionis discussione neglecta, superflua loquimini; & cùm vivatis * ut latrones, ** V. Epist. 88. n. 8.* mori vos jactatis ut martyres. Et quia vel ipsas leges, vel invidiam formidatis, vel ad resisten- G dum impares estis, non dico adversùs tot homines, sed adversùs tot gentes catholicas; etiam de mansuetudine gloriamini, quòd ad vestram partem neminem cogitis. Isto modo & milvus, cùm pullos rapere territus non potuerit, colum-

[a] Verba illa, *Patris autem & Spiritus-sancti non valere*, prætereunt editi; postque *nomen Filii valere*, sic prosequuntur, *Quid enim potest valere in homine sanando* &c. Emendantur ope codicis Floriacensis.

[b] Er. & Lov. *baptizando*. Meliùs Am. & MSS. *rebaptizando*.

[c] Editi, *nostri*: & infrà pro, *sed suademus*, habebant, *si suademus*. Emendati sunt ex MSS.

bum se nominet. Ubi enim potuistis, & non fecistis? Unde ostenditis quàm plura faceretis, si possetis. Quando Julianus vobis, Christi invidens paci, basilicas reddidit unitatis, quæ strages à vobis factæ sint, quando vobiscum apertis templis suis etiam dæmones exsultabant, [a] quis commemorare sufficiat? Bello Firmiano quæ à vobis Rogatus Maurus pertulerit, ipsa Mauritania Cæsariensis interrogetur. Tempore Gildoniano, quia unus * collega vester familiarissimus amicus ejus fuit, viderint Maximianistæ quæ senserint. Nam Felicianum ipsum qui modò vobiscum est, si ad jusjurandum liceret provocare, utrùm ad communionem vestram non invitum Optatus redire compulerit; movere labia non auderet, præsertim si ejus faciem populus Mustitanus intueretur, quo teste illa tunc facta sunt. Sed isti, ut dixi, viderint quæ passi fuerint ab eis, cum quibus Rogato talia fecerant. Ipsa Ecclesia catholica solidata principibus catholicis imperantibus terrâ marique armatis turbis ab Optato atrociter & hostiliter oppugnata est. Quæ res coëgit tunc primò adversùs vos allegari apud vicarium Seranum legem illam de decem libris auri, quas nullus vestrûm adhuc pendit, & nos crudelitatis arguitis. Quid autem mansuetius sit, quàm ut coërcitione damnorum tanta vestra scelera multarentur? Quis autem possit enarrare omnia, quæ nullâ * amicitiâ judicum aut aliquarum potestatum, quisque ubi potuerit, in locis vestris propria dominatione committatis? Quis [b] nostrûm in plebibus nostris non aliquid tale vel à prioribus comperit, vel ipse expertus est? Nonne apud Hipponem, ubi ego sum, non desunt qui meminerint Faustinum vestrum regni sui tempore præcepisse, quoniam catholicorum ibi paucitas erat, ut nullus eis panem coqueret, ita ut cujusdam diaconi nostri furnarius inquilinus [c] domnædii sui panem incoctum abjecerit, eique nulla exsilii lege damnato, communicationem non solùm in civitate [d] Romana, sed etiam in patria sua; nec solùm in patria sua, sed etiam in domo sua negaverit? Quid nuper, quod ipse adhuc lugeo, nonne [e] Crispinus vester Calamensis, cùm emisset possessionem, & hoc emphyteuticam, non dubitavit in fundo catholicorum imperatorum, quorum legibus nec in civitatibus esse jussi estis, uno terroris impetu octoginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere? Quibus autem, nisi talibus factis, etiam ipsas, de quibus conquerimini leges, longè quidem infra meritum sceleris vestri, sed tamen qualescumque ferri coëgistis? An verò violentis incursibus Circumcellionum vestrorum, qui sub vestro principatu furiosis agminibus militant, non ex agris undique pelleremur, nisi vos obsides in civitatibus teneremus, qui quoquo modo ipsam faciem publicam & honestorum reprehensionem, (& si non timore,) vel pudore ferre nolitis. Noli ergo dicere, *Absit, absit à nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus.* Facitis enim, ubi potestis: ubi autem non facitis, non potestis, sive legum, sive invidiæ timore, sive resistentium multitudine.

185. PET. dixit: *Dicit enim Dominus Christus, Nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. Cur autem vos non liberum arbitrium unicuique sequi permittitis, cùm ipse Dominus Deus liberum arbitrium dederit hominibus; viam tamen justitiæ ostendens, ne quis forsitan nescius deperiret. Dixit enim, Posui ante te bonum & malum, posui ante te ignem & aquam, quod volueris elige. Ex quo vos arbitrio miseri, vobis non aquam, sed ignem potiùs elegistis. Sed tamen, inquit, bonum elige, ut vivas. Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle* [f] *damnasti.*

CAPUT LXXXIV.
Iohan. 6. 44.
Eccli. 15. 17.

186. AUG. respondit: Si tibi proponam quæstionem, quomodo Deus Pater adtrahat ad Filium homines, quos in libero dimisit arbitrio, fortassis eam difficilè soluturus es. Quomodo enim adtrahit, si dimitit ut quis quod voluerit eligat? Et tamen utrumque verum est: sed intellectu hoc penetrare pauci valent. Sicut ergo fieri potest, ut quos in libero dimisit arbitrio, adtrahat tamen Pater ad Filium: sic fieri potest, ut ea quæ legum coërcitionibus admonentur, non auferant liberum arbitrium. Quidquid enim homo durum & molestum patitur, admonetur ut cogitet quare patiatur; ut si pro justitia se pati perspexerit, idipsum bonum eligat pro justitia talia sustinere: si autem viderit iniquitatem esse pro qua patitur, se infructuosissimè laborare atque cruciari considerans, mutet in melius voluntatem, simulque careat & molestiâ sterili & ipsa iniquitate, multo utique graviùs & perniciosiùs nociturâ. Et vos cùm aliquid adversùs vos reges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis quare ista patiamini: si propter justitiam, re vera illi persecutores vestri sunt, vos autem beati qui persecutionem passi propter justitiam, possidebitis regnum cælorum: si autem propter iniquitatem schismatis vestri, quid illi nisi correctores vestri sunt, vos autem, sicut ceteri diversorum scelerum rei, qui pœnas legibus pendunt, profectò infelices & in hoc sæculo & in futuro? Nemo ergo vobis aufert liberum arbitrium: sed vos diligenter adtendite quid potiùs eligatis, utrùm correcti vivere in pace, an in malitia perseverantes, falsi martyrii nomine vera supplicia sustinere. Sic vos autem alloquor, quasi verò aliquid dignum vestra iniquitate patiamini, cùm tanta indigna faciatis, & in tanta impunitate regnetis; ita furiosi, ut per Dei laudes ampliùs quàm buccinâ bellicâ terreatis; ita calumniosi, ut etiam spontanea vestrorum præcipitia nostris persecutionibus imputetis.

Legũ coërcitiones non auferunt liberũ arbitrium. Legum pœnalium utilitas.

187. Dicit etiam quasi præceptor benignissimus, *Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle damnasti.* Ita verò, si vestris criminationibus crederemus, [g] benignè viveremus: quia Dei promissionibus credimus, vivere nos nolle damna-

[a] In antè editis locus iste sic habet: *Quis commemorare sufficiat, bello Firmiano quæ à vobis Rogatus Maurus pertulerit? Ipsa Mauritania Cæsariensis interrogetur* (Lov.) *& tempora Gildoniana*, (Am. *& tempore Gildoniani*, Er. *& tempora Gildoniani*,) *quia unus collega vester familiarissimus amicus ejus fuit. Viderint* (Am. *Viderunt*) *Maximianistæ quæ senserint*, &c. Errata & vocum ineptam interpunctionem corrigunt veteres libri. De Rogato Mauro, Mauritaniæ Cæsariensis episcopo Cartennensi, à quo Rogatenses, Donatistarum schisma, loquitur Aug. in Epistola 93. ad Vincentium. Rogatenses porrò ceteros Donatistas Firmianos, quòd ab iis per Firmum tyrannum acerba multa perpessi essent, appellabant, ex Epist 87. ad Emeritum, n. 10.

[b] Editi, *Quis vestrûm in plebibus vestris.* Emendantur ex MSS.

[c] In excusis, *domini sui.* At in MSS. *domnædii sui.* Hanc vocem jam aliàs restituimus in Enarratione in Psal. 38. n. 21.

[d] Hipponem Romanæ civitatis jure nobilitatam fuisse significat etiam in Epistola 35. ad Eusebium, n. 3.

[e] Ea de re expostulat cum ipso Crispino Epistolâ 66.

[f] Cygirannensis codex hoc tantùm loco, *clamasti.*

[g] Floriacensis vetus cod. *bene viveremus.*

mus. Bene, ut arbitror, meministis quid Apostoli dixerint Judæis, quando Christum prædicare prohibebantur: hoc ergo & nos dicimus, ut respondeatis nobis, Utrùm Deo magis obediendum sit, an hominibus? Traditores, thurificatores, persecutores, verba sunt hominum contra homines. In sola * dilectione Donati remansit Christus: verba sunt hominum extollentium gloriam hominis sub nomine Christi, ut gloria minuatur ipsius Christi. Scriptum est enim, In lata gente gloria regis, in diminutione autem populi contritio principis: hæc ergo verba sunt hominum. At illa in Evangelio, Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: verba sunt Christi commendantis gloriam quam accepit à Patre in latitudine regni sui. Utrisque auditis, hanc Ecclesiæ communionem potiùs eligimus, & hominum verbis Christi verba præponimus. Rogo quis est qui nos dicat mala elegisse, nisi qui Christum dicit mala docuisse?

Act. 5. 29. — * f. ditione. — Prov. 14. 28. — Luca 24. 46.

CAPUT LXXXV.

188. PET. dixit: *Numquid igitur cædem vel schismaticis Deus jussit inferri? Qui si omnino præciperet, vos deberetis occidi ab aliquibus Scythis ac Barbaris, non tamen à Christianis.*

189. AUG. respondit: Vestri Circumcelliones quiescant, &* nolo nos de Barbaris terreas. Utrùm autem schismatici nos simus an vos, nec ego nec tu, sed Christus interrogetur, ut [a] indicet Ecclesiam suam. Lege ergo Evangelium; & respondet tibi, In Jerusalem & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Quisquis igitur in Ecclesia non invenitur, jam non interrogetur, sed aut correctus convertatur, aut correptus non conqueratur.

* f. & non nos. — Luca 24. 47. Act. 1. 8.

CAPUT LXXXVI.

190. PET. dixit: *Neque enim Dominus Deus humano sanguine aliquando lætatus est, cùm occisorem fratris Cain in vita [b] carnifice voluerit permanere.*

191. AUG. respondit: Si occisori fratris Deus noluit inferri mortem, sed relinqui carnificem vitam: vide ne fortè hoc sit, quòd cùm regis cor in manu Dei sit, unde multas ad vos commonendos & corripiendos leges ipse constituit, nulla tamen lex regia vos jussit occidi; fortasse propterea, ut quicumque vestrûm in pertinaci sacrilegi furoris aura persistunt, Cain parricidæ supplicio, [c] vitâ carnifice crucientur. Legimus enim multos à famulo Dei Moyse misericorditer interfectos: nam in eo quòd pro eorum nefario sacrilegio sic est Dominum deprecatus, ut diceret, Domine si dimittis illis peccatum, dimitte; sin autem, dele me de libro tuo; ineffabilis ejus caritas & misericordia satis apparet. Numquid ergo subitò crudelis effectus est, cùm de monte descendens tot millia juberet occidi? Considerate itaque ne fortè majore iracundiâ Dei per tot leges adversùs vos latas à nullo Imperatore jussi fueritis occidi. An illi fratricidæ non vos comparandos putatis? Audite Dominum per Prophetam dicentem: Ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in nationibus, & in omni loco incensum admovebitur nomini meo & hostia pura. Magnum nomen meum in nationibus, dicit Dominus omnipotens. Huic fraterno sacrificio super quod respicit Deus, invidere vos per calumnias vestras ostenditis: & si quando audieritis, à solis ortu usque ad occasum laudari nomen Domini; quod est vivum sacrificium, de quo dictum est, Immola Deo sacrificium laudis: ita concidet vultus vester, ut illius homicidæ. Sed quia universum orbem interimere non potestis, odio ipso rei tenemini, dicente Johanne, Qui odit fratrem suum, homicida est. Et utinam innocens frater in vestrorum potiùs Circumcellionum tela trucidandus, quàm in vestram [d] linguam rebaptizandus incurrat.

Exodi 32. 31. — Malac. 1. 11. — Psal. 112. 3. — Psal. 49. 14. — 1. Johan. 3. 15.

CAPUT LXXXVII.

192. PET. dixit: *Monemus vos ergo, si libenter audiatis, & si non libenter accipitis, admonemus; quia Dominus Christus non occidendi formam, sed moriendi, Christianis instituit. Nam si ita repugnantes diligeret, nollet pro nobis occidi.*

193. AUG. respondit: Utinam formam ejus sequerentur martyres vestri; non se præcipitarent, quod ille diabolo suggerente non fecit. Vos autem cùm majores nostros etiam defunctos falso testimonio persequimini, ubi accepistis hanc formam? Quòd nos ignotorum criminibus maculare conamini, cùm vestrorum malefacta notissima vobis obesse nolitis, ubi accepistis hanc formam? Sed nimiùm superbimus, si de nobis fucum censemus, cùm adversùs ipsum Dominum vos falsum testimonium dicere videamus: quando quidem ipse Ecclesiam suam per omnes gentes & promisit & exhibuit; & vos contradicitis. Hanc verò formam nec ab ipsis Judæis persecutoribus accepistis: illi enim persecuti sunt carnem ambulantis in terra, vos Evangelium sedentis in cælo. Quod Evangelium mitiùs pertulit sævientium regum flammas, quàm vestras patitur linguas: nam illis incendentibus unitas mansit, vobis loquentibus manere non potuit. Qui verba Domini exusta cupiebant aboleri, non credebant posse lecta contemni. Non ergo illi in Evangelio exercerent flammas suas, si eis contra Evangelium permitteretis linguas vestras. In illa persecutione Evangelium Christi ab aliis sævientibus quærebatur, ab aliis metuentibus prodebatur, ab aliis sævientibus incendebatur, ab aliis diligentibus abscondebatur, nullis contradicentibus oppugnabatur; sceleratiores vobis persecutionis partes transacta gentium persecutione servastis. Qui Christi nomen persequebantur, Christo crediderunt: qui propter Christi nomen honorantur, Christo contradicunt.

CAPUT LXXXVIII.

194. PET. dixit: *Ecce vobis plenissimum documentum, quòd Christiano non liceat in pernicie aliena versari. Disciplinæ autem hujus initium Petro est constitutum, sicut scriptum est: Percussit Petrus auriculam servi principis Judæorum, & abscidit eam. Dixitque illi Iesus, Petre reconde gladium tuum in theca. Qui enim gladio utitur, gladio morietur.*

Matth. 26. 52.

195. AUG. respondit: Cur ergo non tali voce compescitis arma Circumcellionum? An præter Evangelium vos loqui arbitremini, si dixeritis, Qui fuste usus fuerit, fuste morietur? Date

[a] Editi, *judicet*: Castigantur ex MSS.

[b] Am. & Er. *in vita carnificem*. Ubi Lovanienses ex MSS. rectè castigarunt, *in vita carnifice*. Sed ipsi tamen postea superiorum editorum erratum in Augustini responsione secuti posuerunt, *sed relinqui carnifici vitam*: quod per nos emendatur ad veteres codices, quia *carnificem* constanter jungunt ut adjectivum ad *vitam*. Sic rursum infrà cum ipsismet editis habent, *vitâ carnifice crucientur*.

[c] Editi, *& vitâ carnifice*. Particula *&* non est in MSS.

[d] Am. & Er. *in vestram aquam*: dissentientibus MSS.

ergo

ergo veniam, quia nec illos à quibus Marculum præcipitatum esse querimini, potuerint prohibere majores nostri: neque enim scriptum est in Evangelio, Qui aliquem præcipitaverit, præcipitio morietur. Atque utinam sicut illa vel falsa vel transacta sunt, sic istorum [a] ligna cessarent. Quamquam fortasse irascimini, quòd legionibus vestris, etsi non legibus, saltem verbis subtrahimus armaturam, quia eas solis sævire fustibus dicimus. Vetus quippe ista eorum malitia fuit, nunc autem nimiùm profecerunt. Nam inter vinolenta convivia, & cum feminis maritos non habentibus, liberam comitandi, vagandi, jocandi, bibendi, pernoctandi licentiam, non solùm fustes tornare, sed etiam ferrum vibrare & fundas circumagere didicerunt. Sed cur eis non dicam, (quo animo dicam, & quo illi accipiant, noverit Deus,) Insani, gladius Petri quamvis adhuc carnali motu animi, tamen pro Christi corpore in corpus persecutoris exsertus est; vestra verò arma adversùs Christum divisa sunt: corpus verò cui ille caput est, id est, Ecclesia ejus, per omnes gentes est. Ipse hoc dixit, & adscendit in cælum, quò eum furor Judæorum sequi non potuit: & membra ejus in corpore quod adscendens commendavit, furor vester oppugnat. Pro istis membris adversùs vos sæviunt, & vobis resistunt, quicumque in Catholica parvæ adhuc fidei, eo animo sunt, quo tunc Petrus fuit, cùm ferrum pro Christi nomine strinxit. Sed multum interest inter vestram persecutionem & istorum. Vos similes estis servo sacerdotis Judæorum; quia servientes principibus vestris, adversùs Ecclesiam catholicam, id est, adversùs Christi corpus armamini: isti autem tales sunt, qualis tunc Petrus fuit, qui pro Christi corpore, id est, pro Ecclesia, etiam corporaliter pugnant. Sed si ipsis dicitur ut quiescant, sicut Petro tunc dictum est: quanto magis vobis dicendum est, ut hæretico [b] furore deposito ad ea membra pertineatis, pro quibus illi sic dimicant. Sed læsi à talibus etiam nos odistis, & tamquam aures dexteras perdideritis, Christum sedentem ad Patris dexteram non auditis. Sed quibus loquar, aut quando eis loquar, quibus nec horam invenio, vinum etiam manè ructuantibus, sive jam ebriis, sive adhuc [c]? Quinimmo & minantur, non solùm illi, sed de illis etiam episcopi ipsorum, parati negare ad se pertinere quod fecerint. Donet nobis Dominus canticum graduum, quo dicere possimus, Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, cùm loquebar eis, debellabant me gratis. Dicit enim hoc corpus Christi, quod per totam terram, ab aliis hîc, ab aliis alibi, & ab omnibus aliis atque aliis ubicumque sunt, hæreticis oppugnatur.

196. Pet. dixit: *Ergo, inquam, mortem pro fide subeundam constituit, [d] quàm cuiquam pro communione faciendam. Christianitas enim mortibus proficit. Nam nemo [e] fidelissimus viveret, si mors à fidelibus timeretur. Dicit enim Dominus Christus, Si granum tritici cadens in terram non moriatur, solum manet: si autem moriatur, multum fructum facit.*

197. Aug. respondit: Vellem scire quis primò de parte vestra se præcipitaverit. Valde quippe illud granum fertile fuit, unde tanta seges præcipitatorum cadaverum pullulavit. Sanè cùm verborum Domini memineritis, quia se dixit granum moriturum, & multum fructum facturum; quare ipsi fructui, quòd per totum mundum veracissimè provenerit, invidetis; & ei zizaniorum vel paleæ crimina, vel quæ audistis vel quæ finxistis, objicitis?

198. Pet. dixit: *Sed vos spinas atque zizania, non semina spargitis, cum quibus vos in summo judicio deceat concremari. Non maledicimus; sed omnis spinosa conscientia, Dei sententiâ sic tenetur.* Caput XC.

199. Aug. respondit: Saltem commemoratione zizaniorum simul tibi & triticum veniret in mentem; quia utraque per agrum jussa sunt crescere usque ad messem: vos autem oculum malevolentiæ in zizaniis acriter figitis, & contra sententiam Christi ea sola per orbem terrarum, exceptâ Africâ, crevisse contenditis.

200. Pet. dixit: *Ubi est quod dicit Dominus Christus, Si acceperis alapam, præpara & alteram maxillam? Ubi est illud, quòd sputa in facie passus est, qui sputo suo sanctissimo cæci oculos patefecit? Ubi est quod dicit apostolus Paulus, Si quis vos in faciem cædit? Ubi est quod iterum dicit, In plagis supra modum, in mortibus frequenter, in carceribus abundantiùs? Quæ pertulit memorat, non quæ fecit. Suffecerat fidei Christianæ à Judæis hæc fieri: cur hæc miseri perpetratis?* Caput XCI. Matth. 5. 39. 2. Cor. 11. 20.

201. Aug. respondit: Itane verò vos acceptâ alapâ præbetis alteram maxillam? Non istam vobis famam furiosa vestra agmina per totam Africam cum terribili turpitudine passim vagantia compararunt. Utinam vobiscum paciscerentur homines, ut saltem secundùm veterem Legem, oculum pro oculo, dentem pro dente peteretis, non pro auditis verbis fustes erigeretis. Deut. 9. 21.

202. Pet. dixit: *Quid autem vobis est cum regibus sæculi, quos numquam Christianitas nisi invidos sensit? Quod ut breviter doceam, Machabæos fratres rex persecutus est. Rex quoque tres pueros, cùm ipse sacrilegus esset, flammis nescius religiosis addixit. Rex quæsivit animam pueri Salvatoris. Rex justissimum Danielem ferinis morsibus, ut putabat, objecit. Ipsumque Dominum Christum judex nequissimus regis occidit. Inde est quod Apostolus clamat, Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam non hujus sæculi, neque principum hujus mundi quæ evacuatur; sed loquimur Dei sapientiam in sacramento, quæ fuit abscondita, quam constituit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, non utique Dominum majestatis crucifixissent. Sed de pristinis regibus paganis hoc dictum sit. Vos autem, hujus sæculi imperatores, quia Christiani esse desiderant, non permittitis esse Christianos, cùm fuco & nebulâ vestri mendacii eosdem bona mente credentes, ad iniquitatem vestram prorsus adducitis, ut armis suis contra hostes reipublicæ præparatis in Christianos incurrant, putentque se sua-* Caput XCII. 2. Macch. 7. Dan. 3. 20. Matth. 2. 16. Dan. 6. 16. Matth. 27. 26. 1. Cor. 2. 6.

[a] Editi, *lingua cessaret*. Emendantur auctoritate MSS.
[b] Am & Er. *errore deposito*.
[c] Post *sive adhuc*, adjecerant Lovanienses *potantibus*: ex mera conjectura Erasmi, qui id ibi deesse notaverat in ora libri. Sed eo loci subintelligendum nomen *ebriis*, ut *sive adhuc* ebrietatem denotet non incipientem, sed perdurantem.
[d] Er. & Lov. *quæ cuique pro communione facienda*. Locum Lovaniensium judicio corruptum sanamus subsidio Gallicanorum MSS.
[e] Veteres codices duo Endoviensis & Floriacensis, *fidissimus*.

Iohan. 16. 2. *ſionibus veſtris Deo officium facere, ſi nos quos odiſtis occidant, dicente Domino Chriſto, Veniet, inquit, tempus ut qui vos occiderit, putet ſe Deo officium facere. Nihil igitur intereſt vobis malè docentibus, utrùm reges orbis terrarum, Pagani, quod abſit, an Chriſtiani eſſe deſiderent; cùm eoſdem contra Chriſti familiam non ceſſatis armare. Neſcitis autem, aut potiùs non legiſtis, quòd crimine hominem occidentis majus crimen eſt ſuaſoris?* 3. Reg. 21. 7. *Iezabel in mortem hominis juſti vel pauperis maritum ſuum excitaverat regem, pari tamen ſupplicio vir & uxor ambo perierunt. Neque enim vos aliter reges impellitis, quàm ut ſæpe ſubtilis ſuadela feminea reges impulit in reatum.* Matth. 14. 8. *Etenim per filiam uxor Herodis impetravit ac meruit in diſco ad menſam caput Iohannis afferri.* Matth. 27. 24. *Pontium Pilatum Judæi ſic coëgerunt, ut Chriſtum Dominum cruci ſuffigeret, cujus ſanguinem vindicem ſuper ſe ſemper ac ſuos manere voluerunt. Ita vos igitur ſanguine noſtro peccantes obruitis. Non enim, etſi judex percutiat, non veſtræ nos potiùs calumniæ ferierunt. Dicit enim* Pſal. 2. 1. *Propheta David ex Domini Chriſti perſona,* » *Quare fremuerunt gentes; & populi meditati ſunt inania? Adſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus. Diſrumpamus vincula eorum, & abjiciamus à nobis jugum ipſorum. Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus ſubſannabit illos. Tunc loquetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo conturbabit eos. Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli illos comminues. Ipſoſque, id eſt, reges, ne quaſi ignari vel neſcii perſequi cuperent Chriſtianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia neſciunt, utinam doceremus; aut certè vos illis ſine dubio oſtenderetis, ſi velletis ut viverent; vel certè quod tertium eſt, ipſos ſibimet legere veſtra malitia permiſiſſet: primus Davidicus Pſalmus illis omnino ſuaderet, ut Chriſtiani viverent & regnarent; quos quidem malè decepiſtis, dum vobis ſeſe committunt. Vos namque illis quæ mala ſunt fingitis, & quæ bona ſunt occultatis. Hoc tandem legant vel ſeriùs, quod olim legere debuerunt.* Ibidem 10. *Quid enim dicit? Et nunc* » *reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, & exſultate ei cum tremore: apprehendite diſciplinam, nequando iraſcatur Dominus, & pereatis de via juſta. Cùm exarſerit quàm citò ira ipſius ſuper vos: beati omnes qui confidunt in eo. Imperatores, inquam, ſuaſionibus premitis, ut Pilatum, quem, ut diximus, Judæi preſſerunt, licèt ipſe clamaverit lavans publicè manus,* Matth. 27. 24. *Liber ſum à ſanguine hujus juſti: tamen quomodo poteſt à crimine mundus eſſe qui fecit? Sed ut vetera taceam, in veſtris exemplis advertite imperatores quàm plures ac judices veſtros perſecutionem* G

A *nobis faciendo periiſſe. Vt relinquam Neronem, qui primus eſt perſecutus Chriſtianos; Domitianum ſimiliter Neronis maximam partem; Trajanum,* [a] *Getam, Decium, Valerianum, Diocletianum;* a *periit etiam Maximianus: qui cùm thura prædicarent, incenſis codicibus Dominicis, primus Marcellinus, epiſcopus Romanorum qui fuit, ſed & Carthaginis Menſurius, & Cæcilianus, ex ipſis ſacrilegis flammis, ut favillæ vel cineres remanſerunt. Thuris enim conſcientia omnes implicuit, qui Men-* B *ſurio conſenſiſtis. Periit Macarius, periit* [b] *Vrſacius,* b *cunctique Comites veſtri Dei pariter vindictâ perierunt. Vrſacium namque barbaricâ pugnâ proſtratum, ſævis unguibus alites canumque avidi dentes morſibus diſcerpſerunt. Nonne idem veſtro impulſu percuſſor eſt, qui ut rex Achab, quem di-* 3. Reg. 21. 7. *ximus à muliere perſuaſum, juſtum pauperem occidit? Ita* [c] *nos quoque juſtos & pauperes,* c *(circa opem dixerim* [d] *mundanam,* d *nam gratia Dei in nobis non eſt pauper,) non deſinitis jugulare. Non enim (ſi* C *tamen manu non facitis,) non linguâ carnifice hominem jugulatis. Scriptum eſt enim,* Prov. 18. 21. *Mors & vita in manibus linguæ. Omnes ergo qui occiſi ſunt, tu qui ſuaſor es occidiſti. Neque enim manus carnificis niſi linguâ tuâ ferveſcit; & ille* [e] *dirus pectoris calor* e *in alienum ſanguinem verbis tuis accenditur, ſanguinem juſtum ſui vindicem diffuſoris.*

203. Aug. reſpondit: Huic loco tam copioſè à te exaggerato atque digeſto, ubi de regibus ſæculi adversùs nos invidioſè loquimini, ſi de- D bitè dignéque reſpondeam, vereor ne me quoque crimineris regum iracundiam in vos concitare voluiſſe. Quamquam cùm more veſtro univerſaliter in omnes catholicos hujus invectionis impetu [f] fereris, f nec me utique prætermittis. Curabo tamen oſtendere, ſi potuero, te hoc potiùs feciſſe talia dicendo, quàm me talibus reſpondendo. Ac primùm vide quemadmodum tibi tu ipſe adverſeris: certè iſtum locum ſic exor- E ſus es, *Quid autem vobis eſt cum regibus ſæculi, quos numquam Chriſtianitas niſi invidos ſenſit?* His verbis prohibes utique nos ad reges ſæculi accedere. Et paulò pòſt dicis, *Ipſoſque, id eſt, reges, ne quaſi ignari vel neſcii perſequi cuperent Chriſtianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia neſciunt, utinam doceremus; aut certè vos illis ſine dubio oſtenderetis, ſi velletis ut viverent.* Quomodo igitur nos regum vis eſſe doctores? Et noſtri quidem, ſi qua eis amicitia eſt cum F regibus Chriſtianis, ſi eâ bene utuntur, nihil peccant: ſi qui verò inde extolluntur, multo leviùs quàm vos peccant. Vobis enim, qui ſic nos arguitis, quid fuit cum rege pagano, &, quod eſt gravius, apoſtata & Chriſtiani nominis hoſte Juliano, à quo vobis baſilicas quaſi veſtras reddi deprecantes, hoc in ejus laude poſuiſtis, *quòd apud eum ſola juſtitia locum haberet?* (Julianum quomodo Donatiſtæ laudarint.) Quibus verbis, (credo enim vos Latinè intelligere,) & idololatria Juliani, & apoſtaſia juſtitia eſt appellata. G Tenetur petitio, quam veſtri majores

[a] Editiones Am. & Er. loco *Geta*, ſubſtituunt *Varium*. Fuit is Aurelius Antoninus Heliogabalus ſeu Alagabalus, Varii nomen, quòd vario & incerto ſemine conceptus putaretur, ſortitus, ut Lampridius narrat. Sed MSS. conſtanter præferunt *Getam*: quod nomen alteri Severi filio fuit, fratri Antonini Caracallæ.

[b] Macarii cauſſam copioſè defendit Optatus libro 3. contra Parmenianum. De Urſacio etiam ibidem, *Diſplicent vobis*, ait, *tempora neſcio cujus Leontii, Vrſacii, Macarii, & ceterorum.* Et Auguſtinus infra in libro contra Creſconium tertio, cap. 20. ſibi pro Donatiſtis objectat: *Sed poſtea quàm Vrſacio & Zenophilo perſequentibus communicare noluiſſet* Silvanus Cirtenſis epiſcopus, *actus eſt in exſilium.* Uſuardus falsâ aliquâ & à Donatiſtis confictâ hiſtoriâ deceptus pſeudomartyrem Donatum ſub Urſacio & Marcellino paſſum ſcribit in Martyrologio, Kalendis Martiis, in hæc verba: *Eodem die ſancti Donati Martyris, qui ſub judice* (vel *duce*) *Vrſacio & Marcellino tribuno paſſus eſt.*

[c] Editi, *vos*. At MSS. *nos*.

[d] Floriacenſis codex, *mundaneam*.

[e] Am. & MSS. *durus*.

[f] Sic Am. & MSS, At Er. & Lov. *feraris*.

dederunt; [a] constitutio, quam impetraverunt; Gesta, ubi allegaverunt. Evigilate, & adtendite: inimico Christi, apostatæ, adversario Christianorum, servo dæmoniorum, talibus verbis ille, ille, vester ille Pontius supplicavit. Ite nunc, & nobis dicite, *Quid vobis est cum regibus sæculi?* ut surdi surdis populis legatis, quod cum ipsis audire non vultis: Stipulam in oculo fratris tui vides, trabem in oculo tuo non vides.

204. *Quid*, inquis, *vobis est cum regibus sæculi, quos numquam Christianitas nisi invidos sensit?* Hoc cùm dixisses, enumerare conatus es, quos reges justi senserint inimicos: nec considerasti quòd plures enumerari possint, quos habuerint amicos. Pater Abraham à rege divinitus admonito ne adtaminaret ejus uxorem, & amicissimè habitus est, & munus accepit. Isaac filius ejus regem similiter amicissimum expertus est. Jacob in Ægyptum à rege honorabiliter exceptus, eum etiam benedicit. Quid loquar de filio ejus Joseph, qui post carceris tribulationem, quo velut igne sicut aurum castitas ejus probata est, magnis ab eo sublimatus honoribus, jurabat etiam per Pharaonis salutem, non tamquam typho elatus, sed benevolentiæ non ingratus. Regis filia Moysen adoptavit. David ad alienigenam, regis Israël compulsus iniquitate, confugit. Elias ante currum pessimi regis, non illius imperio, sed suo cucurrit obsequio. Elisæus hospitæ mulieri, si quid sibi fortè à rege per ejus intercessionem præstari vellet, etiam ultrò offerendum putavit. Sed ad ipsa jam tempora veniam, quando captivus Dei populus habebatur: ubi, ut mitiùs loquar, mira tibi irrepsit oblivio. Volens enim probare quòd reges numquam Christianitas nisi invidos senserit, commemorasti tres pueros & Danielem, quæ passi sunt à persequentibus regibus, nec rebus, [b] non vicinis, sed planè ipsis admoneri potuisti, qualis ipse rex post innocentium flammarum miraculum, sive in Deo laudando atque prædicando, sive in ipsis pueris honorandis exstiterit; qualem rex habuerit Danielem, & non recusantem quibus muneribus exornaverit, cùm ille honorem debitum reddens regiæ potestati, quod satis in verbis ejus apparet, donum Dei quo præditus erat indicando, interpretando ejus somnium non subtraxit. Unde cùm ab invidis [c] sancti viri, sacrilegâ væsaniâ calumniantibus, invitus eum rex in lacum leonum mittere cogeretur, quamquam tristis id fecerit, præsumsit eum tamen per auxilium Dei sui salvum futurum. Itaque cùm ille refrænata divinitus leonum rabie vixisset illæsus, sollicita & amica voce regis ipsius sibi præmissa, & ipse cùm benedictione de lacu respondit, Rex in sæculum vive. Cur istas regum cum sanctis amicitias, cùm sermo tuus ibidem versaretur, cùm istorum famulorum Dei, in quibus hæc acta sunt, tu ipse commemorares exempla, vel non vidisti, vel videre noluisti, vel quod nescio quemadmodum excuses, visa notaque tacuisti? Quòd si te, sicut caussæ pessimæ defensorem, studium falsitatis adstruendæ non impediret, & te [d] nolentem vel nescientem à lu-
A ce veritatis averteret; profectò reges quosdam
bonos, quosdam autem malos, & alios sanctorum amicos, alios inimicos, sine ulla difficultate recoleres. Et miramur quòd se Circumcelliones vestri sic præcipitant. Quis post te currebat obsecro? te quis Macarius, quis miles insequebatur? Nempe in abruptum falsitatis hujus nullus nostrûm te impulit. Cur ergo clausis oculis sic isti præceps, ut cùm dixisses, *Quid autem vobis est cum regibus sæculi?* non adjungeres, quos
B sæpe Christianitas invidos sensit; sed non dubitares dicere, *quos numquam Christianitas nisi invidos sensit?* Itane verò nec ipse cogitasti, nec eos qui scripta tua legerent, cogitaturos putasti tot regum exempla tibi reclamantia, Nescit quid loquatur.

205. An quia illi quos commemoravi, veterum temporum fuerunt, ideo tibi eos nihil adversari arbitraris, quia non dixisti, quos numquam justitia nisi invidos sensit; sed dixisti, *quos*
C *nunquam Christianitas nisi invidos sensit*: ex illo fortasse tempore volens eos intelligi justis invidere, ex quo Christiani appellari cœperunt? Quid ergo sibi volunt exempla veterum temporum, quibus hoc quod imprudenter dixisti, imprudentiùs docere voluisti? Numquid enim Macchabæi, vel tres pueri, vel Daniel, non ante quàm Christus in terra nasceretur, vel egerunt illa vel pertulerunt? Deinde cur, ut paulò antè commemoravi, Juliano vero Christianitatis in-
D vido supplicastis? cur ab eo basilicas petistis? cur apud eum solam justitiam locum habere dixistis? Si Christianitatis invidus hæc audit, quid sunt à quibus hæc audit? At verò Constantinus, nequaquam Christiani nominis invidus, sed planè Christiano nomine gloriosus, memor spei quam gerebat in Christo, pro ejus unitate justissimè judicans, acceptari à vobis nec ad se appellantibus meruit. Ambo jam Christianis temporibus, sed non fuerunt ambo Christiani: quòd si
E ambo Christianitatis invidi, cur ad unum eorum sic appellastis, alteri eorum sic supplicastis? [e] Petentibus enim majoribus vestris, episcopale judicium dederat Constantinus, & apud Romam, & apud Arelatum: quorum primum apud eum accusastis, ab altero ad eum appellastis. Si autem, quod verum est, unus eorum in Christum crediderat, alter à Christo apostataverat; cur Christianus consulens unitati contemnitur, & apostata favens divisioni laudatur? Constan-
F tinus vobis basilicas jussit auferri, Julianus restitui. Quid horum Christianæ paci conveniat vultis nosse? Illud fecit qui crediderat in Christum, hoc fecit qui dimiserat Christum. O quàm velles dicere, Malè factum est ut Juliano ita supplicaretur, sed hoc quid ad nos pertinet? Quod si diceres, & in his quidem verbis tuis Catholica vinceret, ad cujus sanctos toto orbe diffusos multo minùs pertinet quidquid dicitis, de quibus vultis, sicut vultis. Sed non potes dicere, malè
G factum ut Juliano ita supplicaretur: oppilat fauces, premit linguam domestica auctoritas; Pontius fecit, Pontius supplicavit, Pontius aposta-

Constantinus Donatistis basilicas jussit auferri: Julianus jussit restitui.

[a] Am. & Er. *quam dederunt Constantio, quam impetraverunt.* Sed nullus Constantio imperatori locus in hac Donatistarum historia, nec ab eo Donatistarum nomine petitum quidquam aut impetratum. Quare pro *Constantio*, restituta est per Lovanienses vox *constitutio*, quam & nostri habent Gallicani MSS.

[b] Ita MSS. At editi, *nec rebus modò vicinis, sed planè ipsis* &c.

[c] Editi, *invidis sancto viro.*

[d] In MSS. *& te volentem vel nescientem.*

[e] Editi post, *sic supplicastis*, prosequebantur sic, *Si autem quod verum est, petentibus tum* (vel *cum*) *majoribus vestris* &c. rursumque infrà repetebant, *Si autem* (vel *Si ergo*). *quod verum est, unus eorum* &c. Corriguntur hîc subsidio veterum MSS.

tam justissimum dixit, Pontius apud apostatam
solam justitiam locum habere prædicavit. His
verbis sibi Pontium supplicasse in eodem rescri-
pto suo nominatim sine ambage ipse Julianus ex-
pressit. Exstant allegationes vestræ: non hæc in-
certa fama, sed publica monumenta testantur.
An fortè quia contra unitatem Christi, petitio-
ni vestræ aliquid concessit apostata, verum pu-
tas esse quod dictum est, apud eum solam locum
habere justitiam? quia verò imperatores Chri-
stiani, quod valere arbitrantur ad Christi unita-
tem, contra vestram statuunt voluntatem, Chri-
stianitatis invidi appellantur? Sic desipiant om-
nes hæretici, & resipiant ut non sint hæretici.

206. Et ubi, inquies, impletum est quod Do-
Iohan. 16. 2. minus dicit, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit,*
putet se Deo officium facere? Neque enim hoc
de Paganis dici potuit, qui non propter Deum,
sed propter idola Christianos persequebantur.
Non videtis, si hoc de his Imperatoribus dictum
esset, qui gaudent de nomine Christiano, hoc
eos utique præcipuè fuisse jussuros, ut occidere-
mini: quod numquam omnino jusserunt. Sed
vestri hostili more legibus repugnando pœnas
debitas luunt; & voluntarias mortes suas, dum
nobis invidiosas putant, sibi perniciosas non pu-
tant. Quòd si de regibus nomen Christi hono-
rantibus illud à Domino dictum esse arbitrantur,
quærant quid Catholica in Oriente perpessa sit,
Valens Arianus imperator catholicos in Oriente persecutus est.
quando Valens imperabat Arianus. Ecce habe-
rem, quo intelligerem impletum esse, quod Do-
minus ait, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit, pu-*
tet se officium Deo facere: ne sibi ad famæ glo-
riam hæretici assumerent, si quid adversùs eo-
rum errorem imperatores catholici præcepissent.
Verumtamen tempus illud post adscensionem
Domini completum esse reminiscimur; sancta
scriptura hujus rei testis omnibus nota est. Judæi
putabant se officium Deo facere, cùm Aposto-
los occidebant. Inter hos qui officium Deo ar-
bitrabantur se exhibere, etiam Saulus noster,
nondum noster, fuit: ita ut hoc inter laudes suas
Philip. 3. 5. præteritas & oblivìscendas enumeret, Hebræus,
» inquit, ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus,
» secundùm æmulationem persequens Ecclesiam.
Ecce qui putabat officium se Deo facere, cùm
faciebat quod mox ipse perpessus est. Nam qua-
Act. 23. 13. draginta Judæi conjuraverant ut interficerent
eum, quando fecit hoc tribuno innotescere, ut
eorum insidias armato milite septus evaderet.
Sed nondum erat qui ei diceret, Quid tibi est,
non cum regibus, sed cum tribunis armisque re-
galibus? Non erat qui ei diceret, Audes per mi-
lites quærere tuitionem, cùm Dominus tuus per
eos ductus sit ad passionem? Nondum erant ista
deliramenta, sed contra hæc futura jam tunc illa
parabantur exempla.

207. Quin etiam terribiliter proponere au-
sus es & dicere, *Sed ut cetera taceam, in vestris*
exemplis advertite, imperatores quàm plures ac ju-
dices vestros persecutionem nobis faciendo periisse.
Hoc in epistola tua cùm legissem, intentissimè
exspectabam quid dicturus, & quos enumeratu-
rus esses: cùm ecce mihi, quasi relinquendo, cœ-
A pisti commemorare Neronem, Domitianum,
Trajanum, [a] Getam, Decium, Valerianum,
Diocletianum, Maximianum. Fateor plures es-
se: sed tu prorsus contra quos loquaris, oblitus
es. Nonne isti omnes Pagani fuerunt, & uni-
versaliter Christianum nomen pro suis idolis per-
secuti sunt? Evigila ergo: nam isti communio-
nis nostræ non fuerunt: unitatem ipsam, vel un-
de nos, sicut vos putatis, vel unde vos, sicut
Christus docet, [b] existis, totam persequebantur.
B Tu autem proposueras ostendere nostros impe-
ratores ac judices persecutionem vobis facien-
do periisse. [c] An nec tu exigis ut istos compute-
mus, quia relinquens eos commemorasti dicens,
Ut relinquam Neronem: & sub ista relictione [d] per
ceteros cucurristi? Quid opus fuit ergo ut com-
memorarentur ad rem non pertinentes? Sed quid
ad me? Jam istos tecum relinquo: nunc saltem
procedant isti quos promisisti quàm plures. Nisi
forte propterea non inveniuntur, quia eos pe-
C riisse dixisti.

208. Sequeris enim jam, & episcopos nomi-
nas, quos de traditione codicum soletis argue-
re. De quibus & nos solemus respondere, Aut
non probatis, & ad neminem pertinet; aut pro-
batis, & ad nos non pertinet. Suam enim sarci-
nam portaverunt, vel bonam vel malam: & bo-
nam quidem credimus; sed qualemlibet, tamen
suam: sicut vestri mali, nec ipsi vestram, nec vos
ipsorum; sed vestrûm omnium communis pessi-
D ma sarcina schisma est. Hoc sæpè jam diximus.
Exhibe igitur non episcoporum nomina, sed im-
peratorum ac judicum nostrorum, qui vos per-
sequendo perierunt. Hoc enim proposueras, hoc
promiseras, ad hoc nos intentissimos feceras.
Audi, inquit: *periit Macarius, periit Ursacius,*
cunctique Comites vestri Dei pariter vindicta perie-
runt. Duos solos commemorasti, quorum neu-
ter imperator fuit. Cui hoc placeat, quæso te?
tibi ipse nonne displices? Promittis quàm plures
E imperatores ac judices nostros te commemora-
turum, qui vos persequendo perierint, & taci-
tis imperatoribus nominas duos vel judices vel
Comites. Illud enim quod adjungis, *Cunctique*
Comites vestri Dei pariter vindicta perierunt, ad
rem non pertinet. Hoc quippe modo jam dudum
locum istum finire potuisti, ut omnino neminem
nominares. Cur ergo imperatores nostros, id
est, nostræ communionis non commemorasti?
An timuisti ne reus majestatis accusareris? Ubi
F est [e] Circumcellionica fortitudo? Deinde quid
[f] agis de illis, quos tot superiùs nominasti, qui re-
ctiùs tibi possunt dicere, Quid nos quærebas?
Caussam enim tuam nihil adjuverunt: & tamen
nominati sunt. Deinde qualis es, qui eos quos
periisse commemoras, nominare formidas? Sal-
tem ipsos judices vel Comites, quos videris non
timuisse, plures nominares. Remansisti autem
ad Macarium & Ursacium. Itane quàm plures
illi, duo isti sunt? An quod pueri didicimus, fa-
G pis? Si enim quæras ex me, duo quis numerus sit,
singularis; an pluralis; quid esse respondeam, ni-
si pluralem? Sed [g] adhuc etiam non desit quod
dicam. Eximo inde Macarium: neque enim di-

[a] Editi hoc rursum loco *Varium*: cùm veteres MSS. constanter
ferant, *Getam.*
[b] Quidam editi, *existitis.* Meliùs MSS. *existis*: à verbo *exeo.*
[c] Sic MSS. Editi verò, *ac nos tu exigis* &c.
[d] Am. & MSS. *ceteros cucurristi*: missâ particulâ *per.*

[e] Floriacensis vetus cod. *Cercicellionica.*
[f] Ita MSS. At editi, *quid ais.*
[g] In MSS. *Sed ad hoc etiam.* Editi tamen non malè, *Sed adhuc.*
At verò postea minùs bene ferebant, *non desit quod dicam. Ex duo-*
bus video Macarium: & per nos emendantur ex MSS.

xisti, quomodo perierit. An fortè quisquis vos A persequitur, nisi in hac terra fuerit immortalis, quando mortuus fuerit, propter vos mortuus existimabitur? Quid si non in tam longo [a] imperio Constantinus, & tam longa felicitate vixisset, qui primus adversùs vestrum errorem multa constituit; & quid si non Julianus tam citò abreptus esset è vita, qui vobis basilicas dedit, quando ista [b] garriendi finem faceretis, cùm & modò tacere nolitis? Nec tamen dicimus nos, ideo citò mortuum Julianum, quia vobis basili- B cas dedit. Possumus enim esse in his pariter copiosi, sed nolumus esse pariter vani. Proinde, ut dicere cœperam, ex illis duobus [c] secerno Macarium. Cùm enim duos proposuisses, ipsum & Ursacium; repetisti nomen Ursacii, ut nobis ostenderes quam mortem meruerit, & dixisti: *Ursacium namque barbaricà pugnà prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt.* Unde satis apparet, cùm de Macario majorem invidiam facere soleatis, ita ut nos Ma- C carianos, non Ursacianos appelletis; multo maximè te de illo fuisse dicturum, si de morte ejus aliquid tale dicere potuisses. Ex his itaque duobus, ubi pluralem numerum posuisti, sejuncto Macario, remanet Ursacius nomen proprium numeri singularis. Ubi est igitur [d] tam plurium illorum tam minax & tremenda promissio?

209. Jam illud quàm ridiculum sit, qui quoquo modo loqui noverunt, quantum opinor, intelligunt, quod cùm dixisses, *Periit* D *Macarius, periit Ursacius, cunctique Comites vestri Dei pariter vindictà perierunt:* tamquam exigentibus ut probares, quia re vera nihil aliud vel auditor vel lector exigeret, statim connexuisti magnum documentum, quo probares cunctos Comites nostros Dei pariter vindictà periisse. *Ursacium namque barbaricà*, inquis, *pugnà prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt.* Hoc modo potest alius similiter nesciens quid loquatur, dice- E re, omnes episcopos vestros Dei vindictà in carcere defecisse: & cùm ab eo fuerit flagitatum unde hoc probet, adjungere statim, Optatus namque de satellitio Gildonis accusatus, tali genere mortis exstinctus est. Has nugas audire & discutere & refellere cogimur: tantùm timemus infirmis, ne intellectu tardiore in vestros laqueos celeriter currant. Istum autem Ursacium, si fortè bene vixit, & verè ita mortuus est; consolabitur promissio Dei dicentis, Sanguinem anima- F rum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum.

210. Quòd autem nobis calumniamini, dicentes, à nobis in vos ad iracundiam reges sæculi concitari, dum eos non docemus divinam scripturam, sed potiùs malitiam nostram suggerimus: non puto vos usque adeo surdos esse adversùs ipsa sanctorum codicum eloquia, ut non potiùs timeatis ne noverint ea. Sed velitis nolitis, intrant Ecclesiam, & si nos tacemus, lectoribus G admovent aurem: atque ut de ceteris taceam, istum ipsum plerumque Psalmum, quem tu commemorasti, intentissimè accipiunt. Dixisti enim, quòd eos non doceamus, nec eos volentes sinamus ut noverint quod scriptum est, *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram: servite Domino in timore, & exsultate ei cum tremore: apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus*, &c. Credite & ista cantari, & illos audire: sed utique audiunt & illud superius in eodem Psalmo, quod tu, nisi fallor, propterea præterire [e] noluisti, ne timuisse intelligereris. Audiunt ergo & illud, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: pete à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Quo audito utique mirantur esse aliquos qui huic hereditati Christi contradicunt, & eam ad exiguam partem terræ redigere conantur: mirantesque fortasse quærunt propter id quod in consequentibus audiunt, Servite Domino in timore; in quo illi servire possint, in quantum reges sunt. Omnes enim homines servire Deo debent, aliter communi conditione, qua homines sunt; aliter diversis donis, quod ille aliud agit in rebus humanis, ille aliud. Non enim auferenda idola de terra, quod tanto antè futurum * prædictum est, posset quisquam jubere privatus. Habent ergo reges, excepta generis humani societate, eo ipso quo reges sunt, unde sic Domino serviant, quomodo non possunt qui reges non sunt.

Psal. 2. 10.

Servire Deo quomodo peculiariter reges debeant.

* Isa. 2. 18. & Zach. 13. 2.

211. Ista ergo cùm cogitant, audiunt & illud quod de tribus pueris ipse commemorasti, & audiunt sollemnitate * mirabili. Tunc enim eadem Scriptura maximè in Ecclesia cantatur, quando ipsa festivitas ferventiores facit etiam eos qui cetero anno pigriores sunt. Quid ergo putatis animi habere Christianos imperatores, cùm audiunt tres pueros missos in caminum ignis ardentis, quia regi ad iniquitatem adorandi [f] simulacri consentire noluerunt; nisi ut cogitent piam libertatem sanctorum nec regia potestate, nec pœnæ immanitate posse superari? gaudentque se non esse ex numero talium regum, qui contemtores idolorum quasi sacrilegos puniebant. Porrò autem cùm in consequentibus audiunt, eumdem regem, non solùm puerorum, sed & flammarum Deo servientium tanto miraculo territum, etiam ipsum cœpisse Deo servire in timore, & exsultare cum tremore, & apprehendisse disciplinam; nonne intelligunt ideo ista esse conscripta, & tanta celebritate recitari, ut & servis Dei ne ad sacrilegium regibus cedant, & ipsis regibus ut ad religionem Deo credant, proponantur exempla? Volentes ergo & isti ex ipsius admonitione Psalmi, quem tu quoque inseruisti scriptis tuis, intelligere, & erudiri, & servire Domino in timore, & exsultare cum tremore, & apprehendere disciplinam, quàm intentè audiunt quid ille rex postea dixerit. Dixit enim propositurum se decretum omnibus populis quibus imperitabat, ut quicumque dixissent blasphemiam in Deum Sidrac, Misac, & Abdenago, interirent, & domus eorum dispergerentur. Et si hoc eum decrevisse cognoscunt, ne blasphemaretur Deus temperator ignium, & liberator trium puerorum; pro-

* id est Paschali.

Dan. 3. 96.

[a] Imperio potitus est Constantinus annis ferè triginta duobus, auctore Eusebio in ejus vitâ. Julianus verò imperii sui post Constantii patruelis obitum anno uno & mensibùs circiter septem transactis, in prœlio contra Persas periit, ætatis anno 31.

[b] Am. & omnes MSS *garrire taceretis*.

[c] Sic MSS. At editi corruptè, *cerno Macarium*.

[d] Er. & Lov. *quàm plurium*.

[e] Editi, *voluisti*. Veriùs MSS. *noluisti*: ut patet suprà ex n. 202.

[f] Editi, *simulacra*. Veriùs MSS. *simulacri*, id est statuæ Nabuchodonosor, ex Danielis capite 3.

fectò cogitant quid decernere debeant in regno suo, ne in suis fidelibus idem ipse Deus exsuffletur remissor peccatorum, & liberator jam totius orbis terrarum.

212. Vide itaque, cùm adversùs vos aliquid pro unitate catholica reges Christiani constituunt, ne fortè in labiis vestris tamquam scripturarum divinarum imperitos eos arguatis, in corde autem vestro satis doctos esse doleatis. Quis enim ferat istam vestram sacrilegam odio-
Dan. 6. 16. samque fallaciam, in ipso uno Daniele reges accusare, quia in lacum leonum missus est; & reges non laudare, quia sublimiter honoratus est; cùm etiam quando missus est, magis eum salvum futurum, quàm moriturum, ipse rex crederet, & de illo sollicitus non cœnaret? Deinde audetis dicere Christianis, *Quid vobis est cum regibus sæculi?* quia Daniel à rege persecutionem passus
Dan. 2. est: & non respicere ipsum Danielem somnia regibus fideliter interpretantem, Dominum regem appellantem, munera & honores accipientem?
Dan. 3. 21. Itemque & in eisdem tribus pueris, quòd recusantes adorare statuam in flammas missi sunt, invidiæ flammas de regibus excitare; quòd autem à rege sic prædicati & sic honorati sunt, tacere & abscondere? Ecce rex fuerit persecutor, cùm
Dan. 6. 24. objecit leonibus Danielem: quid cùm eo salvo recepto gaudens & gratulans inimicos ejus dilaniandos & consumendos eisdem leonibus misit, fuit persecutor, an non fuit? Volo respondeas. Si enim fuit, cur ei Daniel ipse non restitit, cùm præsertim tanta familiaritate facillimè potuisset: & nobis dicitis, ut reges ab hominum persecutione revocemus? Si autem propterea persecutor non fuit, quia scelus in sanctum virum commissum justissimè vindicavit; quomodo vindicandum est à regibus, quòd Christi sacramenta exsufflantur, si Prophetæ membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt? Item concedo, & manifestum est, persecutorem fuisse regem, cùm tres pueros, quòd simulacrum adorare noluerint, misit in flammam: sed quæro utrùm fuerit persecutor, cùm illud decretum proposuit, ut interirent & domus eorum vastarentur, qui blasphemarent unum Deum verum? Si enim persecutor fuit, cur ad verba persecutoris respondetis, [a] Amen? Si autem non fuit, cur eos persecutores dicitis, qui vos à blasphemiæ furore deterrent? Si enim cogunt vos supplicare idolo, illi sunt similes impio regi, vos tribus pueris: si autem prohibent repugnare Christo, vos estis impii, si hoc facitis. Quid sint autem illi, si hoc terribiliter vetant, ego non dico: tu inveni aliud quod dicas, si pios imperatores non vis dicere.

213. Si hæc exempla de Daniele & tribus pueris ego commemorassem, fortasse resisteres, & in hæc nostra tempora ex illis temporibus sumi non debuisse clamares: Deo gratias, quòd ea ipse posuisti, ad id quidem quod volebas, sed vides ea potiùs valuisse ad id quod nolebas. An non est ista vestra fallacia, sed error humanus est? Utinam ita sit. Emenda ergo; ne timeas, non inde eris minor: immo verò MAIORIS INGENII EST, animositatis flammas confitendo exstinguere, quàm falsitatis nebulas intelligendo vitare.

214. PET. dixit: *Ubi lex Dei, ubi Christianitas vestra est, si cædes & mortes facitis ac jubetis?* CAPUT XCIII.

215. AUG. respondit: Ad hoc vide quid dicant coheredes Christi per totum orbem terrarum. Cædes & mortes nec facimus nec jubemus: & ista facientibus multo sceleratiùs sævitis, qui hæc in hominum mentibus contra vitam æternam committitis.

216. PET. dixit: *Si amicos nos vultis, quare invitos adtrahitis? Si autem inimicos fingitis, cur occiditis inimicos?* CAPUT XCIV.

217. AUG. respondit: Nec invitos adtrahimus, nec occidimus inimicos: sed quæcumque vobiscum agimus, quamquam vobis agamus invitis, ex caritate tamen agimus, ut volentes vos corrigatis, correctique vivatis. Nam nemo [b] vivit invitus: & tamen puer ut hoc volens discat, invitus vapulat, & hoc plerumque ab homine carissimo. Et hæc quidem vobis reges dicerent, si ferirent; ad hoc enim eorum potestas divinitus ordinata est: sed cùm & isti non feriunt, vos clamatis.

218. PET. dixit: *Quæ autem ratio est, quæve inconstantia vanitatis, quòd cùm nos falso vocabulo dicatis hæreticos, communionem nostram magnopere cupiatis?* CAPUT XCV.

219. AUG. respondit: Si hæreticorum communionem magnopere cuperemus, corrigi vos ab hæretico errore nollemus: cùm autem hoc vobiscum agamus, ne sitis hæretici, quomodo hæreticorum communionem magnopere cupimus? Dissensio quippe vos & divisio facit hæreticos: pax verò & unitas facit catholicos. Cùm ergo inde huc venitis, desinitis esse quod odimus, & incipitis esse quod amamus.

220. PET. dixit: *Eligite tandem de duobus alterum [c] quid dicatis. Si innocentia vobis est, cur nos ferro sectamini? Aut si reos nos dicitis, quid nos quæritis innocentes?* CAPUT XCVI.

221. AUG. respondit: O acutissimam complexionem, an potiùs ineptissimam loquacitatem? Nonne ibi proponi solet ut eligatur alterum de duobus quod respondeatur, ubi utrumque non potest eligi? Nam si mihi proponeres, ut eligerem alterum de duobus quid dicerem, utrùm innocentes an nocentes simus, vel rursus ex aliis duobus sive ex istis, non possem nisi unum eligere quod dicerem: nunc verò proponis hæc duo, utrùm nos innocentes simus, an vos rei sitis, & vis ut unum ex his duobus eligam quod respondeam. At ego nolo unum dicere; quia utrumque dico, & nos innocentes, & vos reos. Nos esse innocentes dicimus à falsis & calumniosis criminationibus vestris, quicumque in Catholica possumus salvâ conscientiâ dicere, nec sanctos codices nos tradidisse, nec idolorum supplicationibus consensisse, nec quemquam occidisse; vel si quid aliud mali soletis objicere: nec eos qui fortè, quod quidem nec de ipsis pro-

[a] Huc pertinet illud Aug. in epistola 105 ad Donatistas, n. 7. *An ignoratis verba regis esse, Signa & ostenta quæ fecit mihi Dominus Deus excelsus, placuit mihi in conspectu meo annuntiare, quàm magnum & potens sit regnum ejus, regnum sempiternum & potestas ejus in sæcula sæculorum? An cùm hoc audieritis, non respondetis, Amen; & hoc dicto clara voce ad edictum regis vos in sancta sollemnitate signatis?* In Gotthico officio dicebantur hæc in sabbato sancto, & respondebatur, *Amen.*

[b] Fortè legendum, *Nam nemo vult invitus, & tamen puer ut volens discat* &c. expunctâ particulâ *hoc*, quæ à vetere codice Floriacensi aberat.

[c] Sola editio Lov. *quod dicatis.*

bastis, ista fecerunt, contra nos regnum cælorum, sed contra se ipsos clausisse: quia unusquisque nostrûm sarcinam suam portat. Ecce habes unum. Et vos omnes nocentes & sceleratos esse, non alios aliorum criminibus quæ apud vos à quibusdam committuntur, & à quibusdam reprehenduntur, sed crimine schismatis, à quo immanissimo sacrilegio nemo vestrûm se potest dicere immunem, quamdiu non communicat unitati omnium gentium, nisi cogatur dicere de Ecclesia quæ per omnes gentes diffunditur, incipiens ab Jerusalem, Christum fuisse mentitum. Ecce habes alterum. Ecce reddidi tibi duo, quorum tu volebas ut unum diceremus. Utique attendere debuisti utrumque à nobis posse dici; & saltem, si hoc volebas, rogare nos, ut unum diceremus, cùm videres quia utrumque possemus.

222. *Sed si innocentia vobis est*, inquis, *cur nos ferro sectamini?* Respicite paululùm catervas vestras, quæ non antiquo more parentum suorum solis fustibus armantur, sed & secures & lanceas & gladios addiderunt: & agnoscite quorum potiùs vox esse debeat, *Quid nos ferro sectamini? Aut si reos nos*, inquis, *dicitis, quid nos quæritis innocentes?* Hîc breviter respondeo: Ideo quærimini rei ab innocentibus, ut desinatis esse rei, & incipiatis esse innocentes. Ecce utrumque elegi nostrum, & ad vestrum utrumque respondi: modò tu elige unum de duobus, Innocentes estis, an nocentes? Neque potes utrumque dicere: sed dic utrumque, si hoc placet. Certè enim non potestis in eadem caussa esse innocentes, in qua estis nocentes. Si ergo innocentes estis, nolite mirari quòd ad pacem quærimini à fratribus: si autem nocentes, nolite mirari quòd ad pœnam quærimini à regibus. Sed quia horum duorum alterum vobis usurpatis, alterum à nobis auditis: usurpatis enim vobis innocentiam, à nobis autem auditis quòd impiè vivatis: accipe iterum de utroque quid dicam. Si innocentes estis, quare Christi testimonio contradicitis? Si autem nocentes, quare ad ejus misericordiam non confugitis? Nam & testimonium ejus est de orbis unitate, & misericordia ejus in fraterna caritate.

223. PET. dixit: *Postremò, ut sæpe jam diximus, qualis est vestra præsumtio, ut de regibus præsumatis, dicente David, Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in homine: bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus?*

224. AUG. respondit: Nos non speramus in homine; sed, quantum possumus, homines admonemus ut in Domino sperent: nec speramus in principibus; sed, quantum possumus, principes admonemus ut in Domino sperent, & si aliquid à principibus pro utilitate Ecclesiæ petimus, non in eis tamen speramus. Neque enim & Apostolus in illo tribuno speravit tamquam in principe, à quo sibi egit ut deductores darentur armati; aut in ipsis armatis tamquam in hominibus, quorum multitudine septus evasit insidias perditorum. Sed nec vos ipsos, quòd ab Imperatore basilicæ vobis ut redderentur petistis, arguimus, tamquam in Juliano principe speraveritis: sed arguimus, quòd de Christi testimonio desperaveritis, à cujus unitate ipsas basilicas separastis. Eas enim jubente inimico Christi accepistis, in quibus jussa Christi contemneretis, dum vali-

[a] Sic MSS. At editi, *sicque*.

A dum & verum vobis videtur quod Julianus constituit, dicens, *Hoc quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, & ceteris episcopis, sed & clericis, accedit ad cumulum, ut abolitis quæ adversùs eos sine rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur:* invalidum autem & falsum quod Christus constituit, dicens, Eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram. Obsecramus vos, corrigimini: redite ad hanc eviden- B tissimam totius orbis unitatem, ut non verbis apostatæ Juliani, sed verbis Salvatoris Christi, in antiquum statum cuncta revocentur. Miseremini animæ vestræ. Non jam Constantinum & Julianum comparamus, ut quàm sint impares demonstremus. Non dicimus, Si vos non sperastis in homine & in principe, cùm homini imperatori pagano & apostatæ dixistis, quòd *apud eum sola justitia locum haberet*, quibus Precibus & Rescripto, sicut ibi scriptum est, sicut allegatio- C nis Gesta testantur, pars Donati universaliter usa est: multo minùs nos criminari à vobis debemus, tamquam speremus in homine & in principe, si quid à Constantino vel à ceteris Christianis imperatoribus, nulla sacrilega adulatione petivimus: aut si quid ipsi non petentibus nobis, memores rationis quam Domino reddituri sunt, sub cujus verbis tremunt cùm audiunt quæ ipse commemorasti, *Et nunc reges intelligite*, &c. & alia multa, ultro pro Ecclesiæ catholicæ uni- D tate constituunt. Sed taceo de Constantino: Christum & Julianum vobis opponimus; parum dico, Deum & hominem, Filium Dei & filium gehennæ, Salvatorem animarum nostrarum & interfectorem animæ suæ. Cur in basilicis possidendis Juliani Rescriptum tenetis, & in Ecclesiæ pace amplectenda Christi Evangelium non tenetis? Clamamus & nos, *Quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.* Antiquius est Evangelium Christi, quàm Rescriptum Juliani: E antiquior est unitas Christi, quàm pars Donati: antiquiores sunt Ecclesiæ preces ad Dominum pro unitate Christi, quàm Rogatiani & Pontii & Cassiani ad Julianum pro parte Donati. An perperam geritur, cùm reges prohibent divisionem; & non perperam geritur, cùm episcopi dividunt unitatem? Perperam geritur, cùm ad defendendam Ecclesiam, Christi testimonio reges serviunt; & non perperam geritur, cùm ad negandam Ecclesiam, Christi testimonio episcopi F contradicunt? Obsecramus ergo, ut non contra Evangelium, sed secundùm Evangelium etiam verba ipsius Juliani, cui sic supplicastis, audiantur, & ea quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.

Verba Juliani apostatæ pro Donatistis.

Act. 1. 8.

CAPUT XCVIII.

225. PET. dixit: *Vos, vos, miseri, appello, qui persecutionum metu perterriti, dum vestras divitias non animas quæritis, non tam fidem perfidam traditorum diligitis, quàm contrà ipsorum malitiam, quorum vobis patrocinia comparastis: non aliter* G *quàm ut naufragi in fluctibus fluctus subeunt ruituros, satque* [a] *in magno vitæ periculo appetunt quod timetur: velut tyrannicus furor ut neminem metuat, vult cum suo periculo vel timeri: sic sic ad* [b] *arcem malitiæ confugitis, innocentium damna vel pœnas sine vestra formidine spectaturi. Si hoc est vitare periculum, fugere sub ruinam, nec non etiam dam-*

[b] Am. & Er. *ad artem malitiæ.*

nabilis fides est, fidem latroni servare. Postremò dementis lucri commercium est, vestras animas perdere, ne divitias amittatis. Dicit enim Dominus Christus, Matth. 16. 26. *Si omnem mundum lucrifacias, & animam tuam perdas, quam dabis commutationem pro anima tua?*

226. Aug. respondit: Utilis esset ista exhortatio, fateor, si eâ quisquam in bona caussa uteretur. Omnino bene deterruisti homines, divitias præponere animæ suæ. Sed vos qui hæc audistis, & nos paululùm audite: hoc enim & nos dicimus, sed adtendite quemadmodum. Si vobis minantur reges auferre divitias, quia Judæi secundùm carnem non estis, aut quia idola vel dæmonia non colitis, aut quia in nullas hæreses transferimini, sed in unitate catholica permanetis; eligite potiùs perire divitias vestras, ne ipsi pereatis: sed nec aliud quidquam, nec ipsam temporalem vitam saluti æternæ quæ in Christo est præferatis. Si autem reges vobis propterea damna vel damnationem minantur, quia estis hæretici: terrent vos illi, non crudeliter, sed misericorditer: vos autem non fortiter, sed pertinaciter non timetis. Audite ergo Petrum dicentem, 1. Pet. 2. 20. Quæ autem gloria est, si peccantes pœnas patimini: ut neque hîc habeatis terrena solatia, nec in futuro sæculo vitam æternam; sed & hîc angustias infelicium, & ibi gehennas hæreticorum? Vides ergo tu frater, cum quo mihi nunc res est, priùs te debere ostendere, utrùm teneas veritatem, & tunc exhortari homines, ut pro ea tenenda parati sint carere omnibus quæ temporaliter tenent: cùm hoc non ostendas, quia non potes; non quia ingenium deest, sed quia mala caussa est; cur festinas exhortationibus tuis facere homines & [a] mendicos & imperitos, & egentes & errantes, & pannosos & contentiosos, & famelicos & hæreticos, & in hoc sæculo bona temporalia perdentes & in Christi judicio mala æterna invenientes? Cautus autem filius, qui timendo flagellum patris recedit à cubili serpentis, nec vapulat, nec perit. Qui autem dolores disciplinæ [b] præ sua perniciosa voluntate contemnit, & vapulat, & perit. Jam non intelligis vir diserte, quoniam qui pro pace Christi omnibus terrenis caruerit, Deum habet: qui autem pro parte Donati vel paucos nummos perdiderit, cor non habet.

Caput XCIX.

227. Pet. dixit: Matth. 5. 3. *Nos autem pauperes spiritu, non* [c] *divitiis metuimus, sed divitias formidamus. Nos nihil habentes*, 2. Cor. 6. 10. *& omnia possidentes, censum animam credimus, nostrisque pœnis & sanguine æternas divitias cæli mercamur.* [d] *Sic idem Dominus dicit, Qui perdiderit substantiam suam, centuplum recipiet eam.*

228. Aug. respondit: Et hoc ad rem pertinet commonere quemadmodum scriptum est. Nam ubi nihil impedit intentionem meam, si quid de Scripturis fallis aut falleris, nihil curo. Non ergo ita scriptum est, Qui perdiderit substantiam suam: sed, Matth. 16. 25. Qui perdiderit animam suam propter me. De substantia verò non scriptum est, Qui perdiderit; sed, Matth. 19. 29. Qui dimiserit: nec solam substantiam pecuniæ, sed & multa alia. Tu

A autem interim non perdidisti substantiam: utrùm verò dimiseris, quòd sic de paupertate gloriaris, nescio: si fortè scit hoc collega meus Fortunatus, quia in eadem civitate estis, numquam mihi indicavit, quia numquam quæsieram. Verumtamen etiam si hoc fecisti, tu ipse contra te in hac ipsa tua epistola commemorasti apostolicum testimonium: Si distribuero omnia mea pauperibus, & 1. Cor. 13. 3. tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Si enim

B haberetis caritatem, non objiceretis ignaro & vobis incognito orbi terrarum, nec ipsa saltem probata crimina [e] Afrorum. Si haberetis caritatem, non in vestris calumniis fingeretis, sed in verbis Domini manifestissimè expressam Act. 1. 8. *usque in totam terram* cognosceretis unitatem. Si autem hoc non fecisti, quid gloriaris quasi feceris? Itane verò divitias formidatis, ut nihil habentes omnia possideatis? Dic ista collegæ tuo Crispino, qui modò juxta Hipponem nostram

C comparavit fundum, ubi * mergeret homines in * V. suprà cap. 83. profundum. Unde hoc & ego [f] nimiùm novi: tu fortè nescis, & ideo securus clamas, *Divitias formidamus*. Unde miror, quòd ista vox tua, ut ad nos perveniret, ipsum transiliit. Inter Constantinam quippe ubi tu es, & Hipponem ubi ego sum, Calama ubi ille est, vicinior quidem nobis, sed tamen interposita est. Miror ergo quomodo non ille prior excepit hanc vocem, & repercussit ne transiret ad nos, & adversùs te

D divitiarum laudes multo copiosiùs recitavit. Non solùm enim non formidat ille divitias, sed & amat. Et certè de cetero priùs quàm edas, recita illi talia: si non emendaverit, respondemus. Tu autem, si verum est quòd pauper sis, ibi habes fratrem meum Fortunatum: faciliùs inde placere poteris illi collegæ meo, quàm huic tuo.

Cap. Ci.

229. Pet. dixit: *Nos timore Dei quo vivimus, pœnas & mortes quas gladio facitis non timemus: sed id solum denique fugimus, quòd communione ne-*

E *quissima animas jugulatis, Domino ipso dicente*, Matth. 10. 28. *Nolite timere eos qui corpus occidunt; animam enim occidere non possunt; sed timete potiùs eum qui habet* [g] *potestatem corpus & animam mittere in gehennam ignis.*

230. Aug. respondit: Quod dicis, vos facitis: non gladio visibili, sed illo de quo dictum Psal. 56. 5. est, Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Hoc enim gladio criminatore & calumniatore orbis inco-

F gniti, imperitorum animas trucidatis. Si autem communionem nequissimam accusas, ecce ore, non meo, sed tuo, adscendas, descendas, intres, verseris, tergiverseris, talis es qualis Optatus. Si autem redis ad cor, & invenies te non esse talem, non quia tecum sacramenta non communicavit, sed quia tibi displicuit: absolves orbem terrarum criminibus alienis, & invenies vos implicatos crimine schismatis.

Cap. CI.

G 231. Pet. dixit: *Vos ergo qui falsissimo baptismo vultis lavari quàm nasci, non solùm vestra delicta non ponitis, verùm animas vestras reorum criminibus oneratis. Vt enim aqua nocentium à sancto Spiritu vacuata est, ita planè referta est crimi-*

[a] Editi, *mendaces*: castigandi ex MSS.
[b] In editis, *pro sua*.
[c] Sic omnes MSS. Editi verò, *non divitias amamus*.
[d] Ita Petilianus in MSS. At in editis, *Sicut idem*.

[e] In editis loco *Afrorum*, corruptè legebatur *fratrum*.
[f] Sic MSS. At editi, *nimirum*.
[g] Petilianus in MSS, citat, *habet in potestatem*.

nibus

nibus Traditorum. Quicumque igitur miser ab hujusmodi baptizaris, si mendacio carere volueris, perfunderis falsitate. Si delicta carnis volebas excludere, reorum [a] *accedente conscientiâ percipies & reatum. Si avaritiæ flammam volebas exstinguere, perfunderis fraude, perfunderis scelere, perfunderis & furore. Postremò si credis, quia accipientis & dantis est fides, ab eo qui interficit hominem, sanguine perfunderis fratris. Ita agitur, ut qui ad baptismum innocens veneras, à baptismo redeas parricida.*

232. Aug. respondit: Vellem cum eis sermocinari, qui verbis istis lectis vel auditis acclamaverunt. Tales enim non habent aures in corde, sed cor in auribus. Legant tamen iterum & iterum, & cogitent, & [b] sentiant ea, non quid sonent, sed quid sapiant. Primò ut hoc ultimum excutiam: *Ita ergo fit*, inquis, *ut qui ad baptismum innocens veneras, à baptismo redeas parricida:* responde priùs, quis ad baptismum innocens [c] veniat, excepto illo qui non ideo venit baptizari ut ejus ablueretur iniquitas, sed ut nobis humilitatis præberetur auctoritas? Quid enim dimittetur innocenti? Aut [d] verò ita es eloquens, ut ostendas nobis quamdam innocentiam peccatricem. Nonne audis dicentem Scripturam, Nemo mundus à peccato in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram? Nam unde ad remissionem peccatorum & cum infantibus curritur? Nonne audis aliam: Ego in iniquitate conceptus sum? Deinde si propterea redit parricida qui sine parricidio venerat, quia eum parricida baptizat; quotquot ab Optato baptizati redierunt, Optati facti sunt. Ite nunc, & nobis objicite, quòd in vos regum iracundiam concitemus. Non metuitis ne à vobis tot Gildonis satellites inquirantur, quot homines ab Optato baptizari potuerunt? Videsne tandem quemadmodum ista tua [e] sententia, sicut vesica, non solùm inani sono, sed etiam in capite vestro crepuerit?

233. Jam cetera superiora, quæ nunc refellenda proposuimus, talia sunt, ut omnino talis quisque baptizatus redire dicatur, qualis fuerit à quo baptizatur. Sed absit ut quàm delirans ista dicis, tam deliri à te redeant quos baptizas. Et quàm [f] bellè tibi sonuit quod dixisti, *Perfunderis fraude, perfunderis scelere, perfunderis & furore.* Tu verò nisi furore, non perfusus, sed repletus esses, ista non effunderes. Itáne, ut alia taceam, quicumque non avari ad avaros collegas tuos vel presbyteros vestros baptizandi veniunt, avari redeunt; & quicumque sobrii ad illas vini voragines currunt ut baptizentur, ebriosi revertuntur? Ista sentientes & ista suadentes, audetis etiam tamquam adversùs nos commemorare, quod paulò antè superiùs posuisti, Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in homine: bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus. Quid aliud docetis, quæso, quàm non in Domino, sed in homine sperare, quando talem fieri dicitis baptizatum, qualis fuerit baptizator? & quia istum vobis baptizandi assumitis principatum, credant vobis homines; & qui erant in Domino speraturi, sperent in principibus? Im-

A mo verò non audiant vos, sed illa potiùs testimonia quæ posuisti contra [g] nos; & aliquid etiam terribilius: quia non solùm bonum est sperare in Domino quàm sperare in homine, sed etiam maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. Ierem. 17. 5.

Caput CII.

234. Pet. dixit: *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptismate decipi timuerunt. Dixit namque primitus Ieremias, apud impios homines aquam esse mendacem. Aqua,* Ierem. 15. 18.
B *inquit, mendax, non habet fidem.*

235. Aug. respondit: Qui Scripturarum ignarus hæc audit, nec te credit aut sic errantem ut nescias quid loquaris, aut sic fallentem ut quem fefelleris nesciat quid loquatur, putat Jeremiam prophetam cùm baptizari vellet, præcavisse ne ab hominibus impiis baptizaretur, & sic ista dixisse. Quò enim pertinet, quòd ante quàm hoc testimonium poneres dixisti, *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptis-*
C *mate decipi timuerunt?* quasi Jeremiæ temporibus quisquam sacramento baptismi ablueretur, nisi quòd se ipsos illis lavacris quæ Dominus redarguit, Pharisæi penè per omnia momenta tinguebant, & lectos & calices & paropsides, sicut in Evangelio legitur. Quomodo ergo potuit Jeremias tamquam baptismum desiderans, & ab impiis baptizari devitans, ista dixisse? Hoc ergo dixit, cùm de populo infideli quereretur, cujus pessimis moribus tribulabatur, non se commiscens factis eorum: qui tamen corporaliter non se ab Matth. 23. 25.
D illo populo segregavit, nec alia sacramenta quæsivit, quàm ille populus secundùm Legis ordinem illi tempori congrua sumebat. Hunc ergo populum malè viventem dixit plagam, qua cor justi graviter cædebatur, sive hoc de se ipso diceret, sive in se ipso figuraret quæ futura cernebat. Sic enim ait, Domine memor esto mei, & visita me, & innocentem me fac ab insectantibus me non in longanimitate: scito quomodo acceperim de te improperium ab his qui spernunt sermones tuos. Consumma illos: & erit verbum Jer. 15. 15.
E tuum mihi in jocunditatem & gaudium cordis mei, quoniam vocatum est nomen tuum in me, Domine omnipotens. Non sedi in concilio eorum laudantium, sed timebam à facie manus tuæ: singulariter sedebam, quoniam amaritudine repletus sum. Ut quid qui me contristant, prævalent in me? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax, quæ non habet fidem. In his omnibus videtur quid Propheta intelligi voluerit, sed videtur ab eis qui
F non ad caussam suam perversam volunt pervertere quod legunt. Plagam enim suam dixit Jeremias factam sibi aquam mendacem, quæ non habet fidem: eos autem voluit intelligi plagam suam, qui eum contristabant malè vivendo. Unde dicit & Apostolus, Foris pugnæ, intus timores. Et iterum, Quis infirmatur, & ego non infirmor; & quis scandalizatur, & ego non uror? Et quia desperabat eos posse corrigi, propterea dixit, Unde sanabor? tamquam semper habitu- 1. Cor. 7. 5. 1. Cor. 11. 29.
G rus dolorem, quamdiu illi tales essent, inter quos vivere cogeretur. Populum autem nomine aquæ

[a] Floriacensis vetus cod. *accendente.*
[b] Sic MSS. At editi, *& sentient.*
[c] Editi, *venerat.* MSS. *veniat.*
[d] Am. & MSS. *Aut non ita es eloquens.*

[e] Ita MSS. Editi verò, *ista tua non sententia, sed vesica.*
[f] In antè editis, *bene.*
[g] Cygirannensis vetus cod. *contra vos.*

Apoc. 17. 15. solere significari, in Apocalypsi manifestatur, A ubi aquas multas populos multos non conjecturâ [a] nostrâ, sed illic enodata interpretatione cognoscimus. Noli ergo per pravum intellectum vel potiùs errorem, blasphemare sacramentum baptismi, etiam si in homine perditissimo fuerit: quia Act. 8. 13. nec in Simone mendace aqua mendax erat baptisma quod acceperat, nec tot mendaces vestri aquam mendacem dant, cùm baptizant in nomine Trinitatis. Nec enim tunc incipiunt esse mendaces, quando proditi atque convicti sua facinora confitentur: sed potiùs tunc erant menda- B ces, quando cùm essent adulteri & scelerati, castos & innocentes se esse fingebant.

CAPUT CIII.

Psal. 140. 5. 236. PET. dixit: *Dixit quoque David, Oleum peccatoris non unguet caput meum. Quem igitur asserit peccatorem? Me qui tua scelera patior, an te qui persequeris innocentem?*

237. AUG. respondit: Ex persona corporis Christi, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis, toto terrarum orbe diffusa, propter Evangelium quod prædicatur, sicut C Col. 1. 23. dicit Apostolus, in omni creatura quæ sub cælo est: ex persona orbis terræ, de quo idem David, Psal. 92. 1. cujus verba non intelligis, dicit, Confirmavit orbem terræ, qui non commovebitur; quem tu peccatis alienis non commotum esse, sed omnino periisse contendis: ex illius ergo persona respondeo, Ego non persequor innocentem. David autem, *oleum peccatoris* dixit: non dixit traditoris, non thurificatoris, non persecutoris; sed *peccatoris*. Quid ergo facturus es secundùm in- D tellectum tuum? Vide primùm, utrùm non sis ipse peccator. Nolo mihi dicas, Non sum traditor, non sum thurificator, non sum persecutor. Nec ego quidem, si Domino placet, aliquid horum sum, nec orbis terræ qui non commovebitur. Sed dic, si audes, Non sum peccator. Ille quippe ait, *oleum peccatoris*. Quidquid enim in te vel levis peccati fuerit inventum, unde [b] ostendis non pertinere ad id quod dictum est, *oleum peccatoris?* Quæro enim utrùm ores oratione Do- E minica? Si enim non oras ea oratione, qua Dominus orare discipulos docuit, unde aliam didicisti pro majoribus meritis tuis excedentem merita Apostolorum? Si autem sic oras, ut ille magister docere dignatus est, quomodo dicis, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Neque enim de illis peccatis hoc petimus, quæ nobis in baptismo dimissa sunt. Ergo ista verba orationis aut non te permittunt esse Dei deprecatorem, aut aperiunt F peccatorem. Eant nunc, & osculentur tibi caput qui abs te baptizati sunt, quorum capita oleo tuo perierunt. Sed tu vide quid sis, vel quid de te sentias. Itáne verò Optatus, quem Pagani, Judæi, Christiani, nostri, vestri, per Africam totam, furem, raptorem, proditorem, oppressorem, separatorem, & illius * quem quidam vestrûm ejus dixit Comitem Deum, non amicum, non clientem, sed satellitem clamant, non fuit vel qualiscumque peccator? Quid ergo fa- G cient, quibus unxit capita reus criminis capitalis? Nonne & ipsi vobis capita osculantur, de quorum capitibus per [c] hunc intellectum tam malè judicatis? Saltem prodite illos, & admonete ut sanentur. An vobis potiùs caput sanandum est ita delirantibus? Quid ergo, inquies, dixit David? Quid me interrogas? Ipsum interroga: superiore Psal. 140. 5. versu tibi respondet: Emendabit, inquit, me justus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. Quid planius? Quid apertius? Malim, inquit, me misericordi objurgatione sanari, quàm blanda adulatione tamquam mihi caput unguatur, decipi atque perverti. Sub aliis verbis ipsa sententia est alibi Scripturarum: Meliora sunt vul- Prov. 27. 6. nera amici, quàm voluntaria oscula inimici.

* Gildonis.

CAPUT CIV.

Psal. 132. 1. 238. PET. dixit: *Unguentum verò concordiæ sic in fratribus laudat: Ecce quam bonum & quàm jocundum, habitare fratres in unum. Tamquam unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus: sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Quoniam ibi mandavit Dominus benedictionem, & vitam usque in sæculum. Sic, inquit, unguitur unitas, sicut uncti sunt sacerdotes.*

239. AUG. respondit: Verum dicis. Nam illud sacerdotium in figura corporis Christi habebat unctionem, quod unitatis compage fit salvum. Nam & ipse Christus à chrismate appellatur, id est, ab unctione. Hunc Hebræi dicunt Messiam, quod verbum [d] Punicæ linguæ consonum est, sicut alia Hebræa permulta & penè omnia. Quid est ergo in illo sacerdotio caput, quid barba, quid ora vestimenti? Quantum donat Dominus ut intelligam, caput est ipse Salvator corporis, Col. 1. 18. de quo Apostolus dicit, Et ipse est caput corporis Ecclesiæ. Per barbam non incongruè fortitudo intelligitur. Ergo ad eos qui sunt fortes in Ecclesia ejus, & adhærent ori ejus, ut sine timore prædicent veritatem, ab ipso Christo tamquam à capite sanctum descendit unguentum, id est, sanctificatio spiritalis. Ora vestimenti hæc datur intelligi, quæ in capite vestimenti est, qua vestientis caput ingreditur: per hanc significantur perfecti fideles in Ecclesia. In ora namque perfectio est: & utique meministi dictum esse cui- Matth. 19. 21. dam diviti, Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni, sequere me. Tristis quidem ille discessit, neglector perfectionis, elector defectionis: sed numquid ideo defuerunt, in quos unitatis unguentum tali rerum terrenarum dimissione perfectos, tamquam in oram vestimenti à capite descenderet? Nam exceptis Apostolis, & qui cum eis erant præpositis atque doctoribus, quos eminentiores & fortiores in barba in- Act. 4. 32. telligimus, lege in Actibus Apostolorum, & vide qui rerum suarum venditarum pretia ad pedes Apostolorum ponebant, & nemo dicebat aliquid proprium, sed erant eis omnia communia, & distribuebatur unicuique sicut cuique opus erat, & erat illis anima una & cor unum in Deum. Nempe ita scriptum esse cognoscis. Agnosce ergo bonum & jocundum, fratres habitantes in unum. Agnosce barbam Aaron: agnosce oram vestimenti spiritalis. Interroga ipsam

Punica lingua affinis Hebrææ. d

Voluntaria paupertas ad perfectionem Christianam pertinet.

[a] Sic MSS. At editi, *vestrâ*.

[b] In excusis malè transpositâ negante particulâ legebatur, *unde non ostendis pertinere*. Emendantur ad MSS.

[c] In MSS. *per eorum intellectum*.

[d] Hac de re Tract. 15. in Johannem n. 27. *Messias*, ait, *unctus est: unctus Græcè Christus est; Hebraicè Messias est: unde & Punicè, Messe dicitur ungue. Cognata quippe sunt lingua ista & vicina, Hebraica, Punica & Syra.*

Scripturam, ubi cœperint ista fieri: invenies in Jerusalem. De hac ora vestis per omnes gentes unitas tota contexitur. Hàc intravit caput in vestem, ut indueretur Christus varietate orbis terrarum; quia in hac ora vestimenti apparuit varietas ipsa linguarum. Cur ergo ipsi capiti, unde illud unitatis descendit unguentum, id est, amoris fragrantia spiritalis; cur, inquam, ipsi capiti resistitis testanti & dicenti, Prædicabitur in nomine ejus pœnitentia & remissio peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem? Et in hoc unguento sacramentum Chrismatis [a] vultis interpretari: quod quidem in genere visibilium signaculorum sacrosanctum est, sicut ipse Baptismus: sed potest esse & in hominibus pessimis, in operibus carnis vitam consumentibus, & regnum cælorum non possessuris; & ideo nec ad barbam Aaron, nec ad oram vestimenti ejus, nec ad ullam contextionem vestis sacerdotalis pertinentibus. Ubi enim positurus es quæ Apostolus enumerat manifesta opera carnis, quæ sunt, inquit, fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt? Sequestro fornicationes, quæ latenter admittuntur: immunditias interpretare ut volueris, sequestro & ipsas: illic ponamus & veneficia, quia nemo est palàm confector datorque venenorum: sequestro & hæreses, quia hoc vultis: idolorum servitutem nescio utrùm debeam sequestrare, quando quidem Apostolus ibi ponit avaritiam, quæ publicè insanit. His ergo sequestratis, nullíne apud vos luxuriosi, nulli avari, nulli pertinaciter inimicitias exercentes, nulli contentiosi, æmuli, animosi, dissensionibus studentes, invidi, ebriosi, comessationibus vacantes? Nullíne apud vos tales unguuntur, & in his intus noti manifestique moriuntur? Si nullos dicis; quoniam studio contentionis apertè mentiris, vide ne de talibus ipse sis. Si autem ab hujusmodi remotus es, non corporis separatione, sed vitæ dissimilitudine, & tales turbas circùm altaria vestra gemens conspicis; quid dicemus, quia oleo sancto uncti sunt, & sicut Apostolus liquida veritate confirmat, regnum Dei non possidebunt: numquid barbæ Aaron & oræ vestimenti ejus sacrilega injuria facienda est, ut ibi eos ponendos arbitremur? Absit. Discerne ergo visibile sanctum sacramentum, quod esse & in bonis & in malis potest, illis ad præmium, illis ad judicium, ab invisibili unctione caritatis, quæ propria bonorum est. Discerne ista, discerne: discernat te Deus à parte Donati, & in Catholicam revocet, unde te illi catechumenum abreptum mortiferi honoris vinculo ligaverunt. Jam ros Hermon super montes Sion, quomodolibet abs te accipiatur, non estis in montibus Sion; quia non estis in civitate super montem constituta, quæ certum signum hoc habet, quòd abscondi non potest. Nota est ergo omnibus gentibus: pars autem Donati ignota est pluribus gentibus: non est ergo ipsa.

240. PET. dixit: *Væ igitur vobis, qui violando quod sanctum est, rescinditis unitatem, Propheta* A *dicente, Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem peccaverit sacerdos, quis orabit pro eo?* 1.Reg.2.25.

241. AUG. respondit: Et videbar paulò antè, cùm de oleo peccatoris disputaremus, unguere tibi frontem, ut diceres, si auderes, utrùm ipse peccator non esses. Ecce dixisti illud. O scelus, ô monstrum! Quia enim te sacerdotem asseris, quid aliud per hoc propheticum testimonium, nisi te omnino sine peccato esse dixisti? Nam si habes B peccatum, quis pro te orabit secundùm intellectum tuum? Ita enim vos miseris plebibus venditatis, commemorantes ex Propheta, Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo? ut vos sine peccato esse credant, & peccata sua vestris orationibus purganda committant. Magni homines vos, excelsi, cælestes, divini, nec jam homines sed angeli, qui pro plebibus oratis, & pro vobis plebes orare non vultis. Tune justior C Paulo, tu perfectior tanto Apostolo, qui eorum quos docebat orationibus se commendabat? Orationi, inquit, instate, vigilantes in illa, in gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium verbi ad loquendum mysterium Christi, propter quod & vinctus sum, ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Ecce oratur pro Apostolo, quod fieri non vis pro episcopo. Videsne quàm sit ista diabolica superbia? Oratur pro Apostolo, ut manifestet D mysterium Christi, sicut oportet loqui. Proinde si pias plebes haberetis, hortari debuisti ut pro te orarent, ne loquereris sicut non oportet. Tu justior Johanne evangelista? qui ait, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est. Tu postremò justior Daniele? quem tu ipse in hac ipsa epistola ita commemorasti, ut diceres, *Rex justissimum Danielem ferinis morsibus ut putabat objecit.* Quod ille non putaverat; quando quidem amicissimo E animo, sicut lectionis circumstantia probat, dixit ipsi Danieli, Deus tuus cui deservis assiduè, ipse eripiet te. Sed hinc jam multa diximus: nunc quod agitur, nempe justissimus erat Daniel; non testimonio tuo, quamquam hoc mihi ad caussam quam tecum ago, sufficiat; sed testimonio Spiritûs Dei loquentis etiam per Ezechielem, ubi tres eminentissimæ justitiæ nominavit, Noë, Danielem & Job, quos dixit solos à quadam vehementissima ira Dei, quæ ceteris impenderet, F posse liberari. Vir ergo justissimus, unus ex tribus memorabilibus orat, & dicit, Cùm orarem & confiterer peccata mea & peccata populi mei in conspectu Domini Dei mei. Et tu te dicis esse sine peccato; quia videlicet sacerdos es, & si peccaverit populus, oras pro eo; si autem tu peccas, quis pro te orabit? Verè quia impietate tantæ arrogantiæ indignum te præbes, pro quo sacerdos ille interpellet, quem Propheta his verbis, quæ non intelligis, voluit intelligi. Jam enim G ne quis inquirat cur hoc dictum sit, quantum Dominus donat, expediam. Præparabat Deus animos hominum per Prophetam, ut talem desiderarent sacerdotem pro quo nullus posset orare. Ipse figurabatur temporibus primi populi & primi templi, ubi omnia figuræ nostræ fuerunt. Ideo solus summus sacerdos intrabat in sancta sancto-

Col. 4. 2.
1. Iohan. 1. 8.
Dan. 6. 16.
Ezech. 14. 14.
Dan. 9. 20.
Levit. 16. 2.
Heb. 9. 7.

[a] Am. Er. & MSS. *vult.*

rum, ut oraret pro populo, qui cum sacerdote in ipsa interiora sancta non introibat; sicut ille sacerdos intravit in secreta cælorum, in illa veriora sancta sanctorum, adhuc nobis hîc positis pro quibus interpellat. Ideo dixit Propheta, (1. Reg. 2. 25.) Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo? id est, Talem desiderate sacerdotem, qui peccare non possit, ne indigeat orari pro se. Et ideo (Act. 14. 22.) pro Apostolis oratur à populis: pro illo autem sacerdote Apostolorum magistro & Domino non oratur. Audi hoc Johannem fatentem, & dicentem: (1. Iohan. 2. 1.) Fratres, inquit, hæc scribo vobis, ut non peccetis: & si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, ipse est exoratio pro peccatis nostris. Habemus, dixit: peccatis nostris, dixit. Disce humilitatem, ne cadas; immo ut aliquando surgas. Neque enim ista dixisses, nisi cecidisses.

CAPUT CVI.

242. PET. dixit: [a] *Ac ne se vindicet à delicto qui laicus est, hoc interdicto tenetur: Ne communices peccatis alienis.*

243. AUG. respondit: Erras, ut dicitur, toto cælo per superbiam, dum non vis communicare orbi terræ per humilitatem. Nam neque hoc laico dictum est, & nescis quemadmodum dictum sit. (1. Tim. 5. 22.) Ad Timotheum Apostolus cùm scriberet, hoc monebat eumdem ipsum Timotheum: (1. Tim. 4. 14.) cui alio loco dicit, Noli contemnere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per impositionem manuum [b] presbyterii. Et multis aliis documentis ostenditur, quòd non erat laicus. Quod autem ait, *Ne communices peccatis alienis*: consensu & placito intelligi voluit. Unde statim subjiciens (1. Tim. 5. 22.) quomodo id agat, Te ipsum, inquit, castum custodi. Neque enim & ipse Paulus communicabat peccatis alienis, quia falsos fratres, de quibus gemit, in unitate corporali tolerabat; aut communicaverunt furto & sceleri Judæ præcessores ejus Apostoli, quia cum eo jam Domini venditore, & à Domino demonstrato, sacrosanctam cœnam communicaverunt.

CAPUT CVII.

244. PET. dixit: *Hac* [c] *iterum sententiâ ipse Apostolus comparat conscientiæ malæ consortes. Et* (Rom. 1. 32.) *qui faciunt ea*, inquit, *& qui consentiunt talia facientibus, digni sunt morte.*

245. AUG. respondit: Quomodolibet ea dixeris, non curo: vera sunt hæc, & hoc est quod Catholica docet, multum interesse inter consentientes quibus hæc placent, & tolerantes quibus hæc displicent. Illi enim palea fiunt, dum paleæ sequuntur sterilitatem: illi triticum sunt, [d] exspectent, ut segregentur, Christum ventilatorem.

CAPUT CVIII.

246. PET. dixit: *Venite ergo ad ecclesiam populi, & aufugite traditores, si cum iisdem perire non vultis. Nam ut facilè cognoscatis, quòd cùm ipsi sint rei, de fide nostra optimè judicent: ego illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos; quæ omnino non facerent, si in baptismo nostro culpas aliquas agnovissent. Videte ergo, quod damus, quàm sit sanctum, quod destruere metuit sacrilegus inimicus.*

247. AUG. respondit: Contra istum quidem errorem multa jam diximus, & in hoc opere, & alibi. Sed quia ita magnum firmamentum vanitatis vestræ in hac sententia esse arbitramini, ut ad hoc tibi terminandam putares epistolam, quò quasi recentius in animis legentium remaneret, breviter respondeo. Sic approbamus in hæreticis baptismum, non hæreticorum, sed Christi, sicut in fornicatoribus, immundis, luxuriosis, idololatris, veneficis, inimicitiarum retentoribus, contentiosis, æmulis, animosis, dissensionum studiosis, invidis, ebriosis, comessatoribus, & his similibus approbamus baptismum, non eorum, sed Christi. Omnes enim isti, inter quos & hæretici positi sunt, sicut dicit Apostolus, (Gal. 5. 19.) regnum Dei non possidebunt; & ideo ad sinistram partem cum diabolo pertinebunt. Nec ideo putandi sunt esse in Christi corpore, quod est Ecclesia, quia sacramentorum ejus corporaliter participes fiunt. Illa enim & in talibus sancta sunt, & eis indignè tractantibus & sumentibus ad majus judicium valebunt. Ipsi autem non sunt in illa Ecclesiæ compage, quæ in membris Christi per connexum & contactum crescit in incrementum Dei. Illa quippe Ecclesia in petra est, sicut Dominus dicit: (Matth. 16. 18.) Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Illi autem in arena ædificant, sicut idem Dominus dicit: (Matth. 7. 26.) Qui audit verba mea & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam. Sed ne putes Ecclesiam quæ in petra est, in una parte esse terrarum, & non diffundi usque ad fines terræ: audi ejus vocem de Psalmo gementis inter mala peregrinationis suæ. Ait enim, (Psal. 60. 3.) A finibus terræ ad te clamavi, cùm angeretur cor meum, in petra exaltasti me: deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Videte quemadmodum à finibus terræ clamat. Non est ergo in sola Africa, vel solis Afris, episcopum Romam paucis [e] Montensibus, & in Hispaniam domui unius * mulieris ex Africa mittentibus. (Donatistæ Romæ agentes dicti Montenses. * Lucillæ.) Videte quemadmodum in petra exaltetur. Non ergo in ea deputandi sunt omnes qui ædificant in arena, id est, qui audiunt verba Christi & non faciunt: qui tamen & apud nos & apud vos habent & tradunt baptismi sacramentum. Videte quemadmodum spes ejus Deus sit Pater & Filius & Spiritus-sanctus, non Petrus, non Paulus, quanto minùs Donatus, aut Petilianus. Non ergo vestrum est quod destruere metuimus, sed Christi: quod & in sacrilegis per se sanctum est. Nam venientes à vobis recipere non possumus, nisi quod vestrum est destruamus. Destruimus enim perfidiam desertoris, non destruimus characterem imperatoris. Proinde tu ipse considera, & destrue quod dixisti: *Ego*, inquis, *illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos.* Tu enim non infectos baptizas, sed, ut tui erroris fraude inficias, rebaptizas. Nos autem non tuos recipimus baptizatos, sed destruimus errorem tuum unde sunt tui, & suscipimus Christi baptismum unde sunt baptizati. Itaque opportunè in medio abs te positum est, *quod absit*. Dixisti enim, *illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos.* Nam cùm tu velles intelligi *quòd absit*

[a] Sic MSS. Editi verò, *At ne.*
[b] Editi, *presbyteri.* Castigantur ex MSS.
[c] In MSS. *Hac itemque sententiâ.*
[d] Sic MSS. At Lov. *illi triticum sunt, dum exspectant ut segregentur per Christum ventilatorem.*

[e] Donatistas Romæ dictos Montenses observavit Augustinus in libro de hæresib. hær. 69. & in Epistola 53. n. 2. Et ante ipsum Optatus lib. 2. Eosdem etiam vocatos ibi Cutzupitanos, sive Cutzupitas, discimus ex dicta Epist. 53. & ex libro de unitate Ecclesiæ c. 3.

recipiunt, timens ne tuos recipiamus; ego nescientem dixisse accipio, *meos quod absit*. Re vera enim absit ut tui sint, qui jam ad Catholi- A cam transeunt: nec sic transeunt, ut baptizati nostri sint, sed ut socii nostri sint; baptizati autem Christi nobiscum sint.

LIBER TERTIUS.

Refellit Augustinus [a] *secundas litteras, quas in ipsum Petilianus, viso primo superiorum librorum, scripsit maledictis plenas; & neglectâ propriâ suâ defensione ostendit Petilianum in caussa defecisse, neque ad rem de qua agitur, respondere valuisse.*

1. LEGI, Petiliane, litteras tuas, quando B legere potui, quibus te satis indicasti adversùs catholicam Ecclesiam, pro parte Donati, nec aliquid valuisse dicere idoneum, nec tacere permissum. Quos æstus passus es, quanta cordis tempestate fluctuasti, cùm legisses ea quibus parti epistolæ tuæ, quæ in manus meas tunc venerat, quanta potui brevitate ac perspicuitate respondi? Vidisti enim tanta firmitate roboratam, tanta luce illustratam, quam tenemus & defendimus veritatem, ut quid contra eam di- C cendum esset, quo convicta refelleretur, invenire non posses. Adtendisti etiam, multorum qui ea legerant, exspectationem in te esse conversam, scire cupientium quid diceres, quid ageres, quà evaderes, quò ex tantis angustiis, quibus te Dei verbum circumvallarat, erumperes. Hîc tu, qui debueras contemta opinione vanorum pergere in veram sanamque sententiam, fecisti quod de talibus Scriptura prædixit: Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quàm D loqui æquitatem. Proinde si & ego tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud quàm duo maledici essemus, ut ii qui nos legerent, alii detestatos abjicerent sana gravitate, alii suaviter haurirent malevola [b] voluntate? Ego quando cuique vel dicendo vel scribendo respondeo, etiam contumeliosis criminationibus lacessitus, quantum mihi Dominus donat, frænatis atque [c] contritis vanæ indignationis aculeis, auditori lectorive consulens, non ago ut ef- E ficiar homini conviciando superior, sed errorem convincendo salubrior.

2. Si enim qualecumque cor habent, qui ea quæ scripsisti considerant; quid tibi profuit ad caussam, quæ inter nos de communione catholica vel de parte Donati agitur, quòd relicto negotio quodam modo publico, privata quadam simultate hominis unius vitam maledicis opprobriis insectatus es, quasi homo ille sit caussa quæ inquiritur? Tam malè existimasti, non di- F cam de Christianis, sed de ipso genere humano, ut non crederes posse tua scripta in manus aliquorum venire prudentium, qui se à personis nostris tollerent, & quæstionem potiùs quæ inter nos verteretur inquirerent, nec qui vel quales essemus, sed quid pro veritate vel contra errorem diceremus adtenderent? Horum judicium tibi reverendum fuit, horum reprehensio præcavenda, ne te arbitrarentur nihil invenisse quod diceres, nisi tibi proponeres cui quoquo modo malediceres. Sed videlicet quorumdam levitate atque vanitate, qui libenter audiunt lites [d] jurgantium disertorum, ut cùm adtendunt quàm eloquenter convicieris, non intueantur quàm veraciter convincaris. Simul & illud opinor egisti, ut occupatus mea defensione susceptam caussam etiam ipse desererem; atque ita hominibus, non ad disputantium, sed ad litigantium verba conversis, obscuraretur veritas, quam dilucescere atque innotescere formidatis. Ego itaque contra tale consilium quid agam, nisi mea potiùs defensione neglecta rem teneam, de qua intentionem meam nullus meus criminator excutiat? Domum Dei mei, cujus decorem dilexi, præconio servientis vocis extollam, me verò humiliabo & abjiciam. Elegi enim abjectus Psal. 83. 11. esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis hæreticorum. A te ergo, Petiliane, sermonem parumper avertam; & ad eos convertam, quos à me maledictis tuis es conatus avertere, quasi hoc ego moliar, ut homines ad me convertantur, & non potiùs mecum ad Deum.

3. AUDITE ergo, quicumque maledicta legistis, quæ in me iratior quàm consideratior Petilianus evomuit. Priùs vos apostolicis verbis alloquar; quæ certè, qualiscumque ipse sim, vera sunt. Sic nos existimet homo quasi ministros 1. Cor. 4. 1. Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hîc jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem minimum est, ut à vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque ego me ipsum judico. Jam quod sequitur, etsi mihi non audeo coaptare, ut dicam, Nihil enim mihi conscius sum: [e] fidenter tamen in conspectu Dei dico, Nihil eorum, quibus Petilianus tempus vitæ meæ postea quàm in Christo baptizatus sum, criminatus est, mihi conscius sum; nec tamen in hoc justificatus sum: qui autem dijudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus [f] quidquam judicare, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo. Hæc autem, fratres, transfiguravi in me, ne supra quàm scriptum est, unus pro altero infletur adversùs alterum. Itaque nemo 1. Cor. 3. 21. glorietur in homine. Omnia enim vestra sunt,

Cap. II.

[a] Possidius in Indic. c. 3. librum hunc tertium verbis illis notat, *Contra secundam epistolam ejusdem, liber unus*.
[b] In MSS. *malivola voluptate*.
[c] Sic MSS. Editi verò, *atque coërcitis*.
[d] Editi, *nugantium*: pro quo MSS. *jurgantium*.
[e] Ita in MSS. At in editis, *fideliter*.
[f] Editi, *quemquam judicare*. At MSS. *quidquam*. Græcè est, τι κρίνετε.

" vos autem Christi, Christus verò Dei. Iterum dico, Nemo glorietur in homine. Sæpius repeto, Nemo glorietur in homine. Si quid in nobis laudabile advertitis, ad illius laudem referte, à quo
Iacobi 1. 17. est omne datum optimum, & omne donum per-
" fectum: desursum est enim descendens à Patre
" luminum, apud quem non est immutatio, nec momenti obumbratio. Quid enim habemus quod non accepimus? Si autem accepimus, non gloriemur quasi non acceperimus. Et in his omnibus quæcumque in nobis bona nostis, imitatores nostri estote, [a] si tamen nos Christi: si autem aliqua mala in nobis vel suspicamini vel creditis vel videtis, retinete illud Dominicum, quo securi ejus Ecclesiam non propter mala hominum
Matth. 23. 3. deseratis: Quæ dicimus facite, quæ autem mala nos facere putatis aut nostis, nolite facere. Non enim tempus est purgandi me vobis, cùm meâ caussâ neglectâ rem vobis salubrem commendare susceperim, ut nemo glorietur in homine.
Ierem. 17. 5. Maledictus enim omnis qui spem suam ponit in homine. Hoc præcepto Dominico & apostolico retento atque servato, etiam me in mea caussa, sicut inimicus existimari cupit, deficiente & oppresso, victrix erit caussa cui servio. Si enim firmissimè tenueritis quod exhortor & satago, maledictum esse omnem qui spem suam ponit in homine, ut nemo glorietur in homine; aream Dominicam, propter paleam quæ vel nunc vento superbiæ percussa volat, vel ultima ventilatione separabitur, nullo modo deseretis, nec domum magnam propter vasa facta in contumeliam refugietis, nec propter malos pisces in littore separandos per disrupta retia exibitis, nec propter hœdos pastore divisuro ad sinistram ponendos bona unitatis pascua relinquetis, nec propter commixta zizania vos à tritici societate, cui caput est granum illud mortificatum & multiplicatum, &
* f. crescunt. quæ per mundum simul usque ad messem * crescit,
Matth. 13. 38. nefaria discissione separabitis. Ager est enim mundus, non Africa: messis finis sæculi, non tempus Donati.

Caput III.
1. Cor. 3. 21. Ibid. 4. 6. 1. Cor. 1. 12. 4. Has certè similitudines Evangelicas recognoscitis, ad quid aliud datas, nisi ut nemo glorietur in homine, & ne quis pro altero inflatus adversùs alterum dividatur dicens, Ego sum Pauli: cùm utique non Paulus crucifixus sit pro vobis, nec in nomine Pauli, quanto minùs in nomine Cæciliani vel cujusquam nostrûm baptizati sitis: ut discatis, quamdiu palea cum frumento trituratur, quamdiu pisces mali cum bonis intra retia Dominica natant, ante tempus ventilationis tolerare potiùs propter bonos commixtionem malorum, quàm violare propter malos caritatem bonorum? Hæc quippe commixtio, non æterna, sed temporalis; nec spiritalis, sed corporalis est. In qua non errabunt Angeli, quando colligent malos de medio justorum, &
2. Tim. 2. 19. mittent in caminum ignis ardentis. Novit enim Dominus qui sunt ejus. Et si ab iniquis ad tempus corporaliter non potest, recedat tamen ab ipsa iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. Licet enim à malis interim vitâ, moribus, corde ac voluntate separari atque discedere: quæ separatio semper oportet custodiatur. Corporalis autem separatio ad sæculi finem fidenter, patienter, fortiter exspectetur: propter quam ex-

A spectationem dictum est, Sustine Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Psal. 26. 14. Maxima quippe palma tolerantiæ est, inter subintroductos falsos fratres, sua quærentes, non quæ Jesu Christi, dilectionem non suam quærentium, sed quæ Jesu Christi, nullâ turbulentâ & temerariâ dissensione turbare, nec unitatem sagenæ Dominicæ ex omni piscium genere congregantis, dum ad littus, id est, ad finem sæculi ducitur, superbè nefaria contentio-
B ne disrumpere: cùm se putat quisque aliquid esse, cùm nihil sit, atque ita se ipsum seducit; & sufficere vult ad populorum Christianorum separationem, suum vel [b] suorum judicium, qui malos quosdam communione sacramentorum Christianæ religionis indignos se apertissimè nosse dicunt: de quibus tamen quidquid nosse se dicunt, universæ Ecclesiæ, quæ per omnes gentes sicut est prædicta diffunditur, persuadere non possunt. Et cùm istorum, quasi quos noverunt, refugiunt
C communionem, illius deserunt unitatem: cùm potiùs deberent, si esset in eis caritas omnia sufferens, ne se à bonis dividerent, quos in omnibus gentibus aliena mala docere non poterant, ipsi in una gente tolerare quod noverant. Unde etiam non discussâ caussâ, in qua documentis gravissimis convincuntur calumniati innocentibus, probabiliùs creduntur traditionis crimina falsa finxisse, qui non dubitaverunt longè sceleratius crimen nefariæ divisionis admittere. Quia
D & si verum esset quidquid de traditione jactarunt; tamen consortium Christianorum quos usque ad extrema terræ divina Scriptura commendat, propter hoc quod ipsi scierunt, illi autem nescierunt, relinquere nullo modo debuerunt.

5. Neque hoc ideo dixerim ut negligatur Cap. IV. ecclesiastica disciplina, & permittatur quisque facere quod velit, sine ulla correptione, & quadam medicinali vindicta, & terribili lenitate, & caritatis severitate. Nam ubi erit illud Aposto-
E li, Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes: 1. Thess. 5. 14. videte ne quis malum pro malo alicui reddat? Cùm hoc utique subjecit, Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; satis ostendit, non esse mali pro malo redditionem, corripere inquietos, quamvis pro culpa inquietudinis reddatur pœna correptionis. Non ergo malum est correptionis pœna, cùm sit malum culpa. Neque enim ferrum est inimici vulnerantis, sed me-
F dici secantis. Fiunt ista in Ecclesia, & ille spiritus interioris lenitatis ardet zelo Dei, ne virgo casta uni viro desponsata Christo, in aliquibus suis membris, sicut Eva seducta est serpentis astutiâ, corrumpatur à castitate quæ est in Christo. 2. Cor. 11. 2. Verumtamen absit à servis patris-familiâs, ut immemores sint præcepti Domini sui, & sic adversùs zizaniorum multitudinem flagrantiâ sanctæ indignationis ignescant, ut cùm ea volunt ante tempus colligere, simul eradicetur & triticum. Matth. 13. 29.
G Cujus peccati isti rei tenerentur, etiam si vera crimina traditoribus, quos insimulabant, se objecisse monstrarent: quoniam simul non solùm ab iniquis, quorum societatem velut evitabant, sed etiam à bonis fidelibus in omnibus gentibus constitutis, quibus ea quæ se nosse dicebant, probare non poterant, impia præsumtione separati

[a] Ita MSS. At editi, *sicut nos Christi*.

I I [b] MSS. cum Am. & Er. *vel eorum judicium*.

sunt, secumque multos, apud quos aliqua auctoritate prævalebant, & qui minùs intelligere poterant, unitatem Ecclesiæ toto orbe diffusæ pro alienis peccatis nullo modo esse deserendam, traxerunt in eamdem perniciem; ut etiam si ipsi scirent vera crimina quibusdam se objicere, eo modo periret infirmus in eorum scientia, propter quem Christus mortuus est, dum offensus malis alienis, interimebat in se bonum pacis quod habebat cum fratribus bonis, qui partim talia non audierant, partim non discussa & non probata temere credere formidaverant, partim judicibus ecclesiasticis, ad quos trans mare tota caussa perducta est, [a] qualiacumque illa essent, pacifica humilitate reliquerant.

6. Vos ergo sancta germina unicæ matris Catholicæ, hujusmodi sceleris & erroris exemplum, subditi Domino, quantâ potestis vigilantiâ præcavete. Quantalibet doctrinæ ac famæ luce præfulgeat, lapidemque se esse jactet pretiosum, quisquis vos trahere voluerit post se ipsum, mementote quòd illa mulier fortis & una uni amabilis viro suo, quam in ultimo Proverbiorum sancta Scriptura describit, pretiosior est lapidibus pretiosis. Nemo dicat, Illum sequar, quoniam ipse me Christianum fecit; aut, Illum sequar, quoniam ipse me baptizavit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Et Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo manet. Nullus etiam prædicans nomen Christi, & gestans ac ministrans sacramentum Christi, sequendus est contra unitatem Christi. Opus suum probet unusquisque; & tunc in se ipso tantùm gloriam habebit, & non in altero. Unusquisque enim proprium onus portabit, onus videlicet reddendæ rationis: quia unusquisque nostrûm pro se rationem reddet. Non itaque ampliùs invicem judicemus. Nam quantum adtinet ad onera mutuæ caritatis, invicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid, cùm nihil sit, se ipsum seducit. Sufferamus ergo invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis: extra quam quisquis colligit, non cum Christo colligit: quisquis autem non cum Christo colligit, spargit.

7. Proinde sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re quæ pertinet ad fidem vitamque [b] vestram, non dicam nos, nequaquam comparandi ei qui dixit, Licèt si nos; sed omnino quod secutus adjecit, Si angelus de cælo vobis annuntiaverit præter quàm quod in Scripturis legalibus & evangelicis accepistis, anathema sit. Hæc vobiscum, & cum omnibus quos Christo lucrari cupimus, actitantes, atque inter cetera sanctam Ecclesiam quam in Dei litteris promissam legimus, & sicut promissa est in omnibus gentibus reddi cernimus, prædicantes, ab iis quos ad ejus pacificum gremium adtrahi cupimus, pro actione gratiarum flammas meruimus odiorum: quasi nos eos in ea parte litigaverimus, pro qua non inveniunt quid loquantur; aut nos mandaverimus tanto antè Prophetis & Apostolis, ut in libris suis nulla testimonia ponerent, quibus pars Donati Ecclesia Christi esse doceatur. Et nos quidem, Carissimi, cùm falsa crimina audimus ab eis quos offendimus prædicando eloquia veritatis, & erroris vaniloquia convincendo, habemus, sicut nostis, abundantissimam consolationem. Nam si in eis quibus me criminantur, testimonium conscientiæ meæ non stat contra me in conspectu Dei, quò nullus oculus mortalis intenditur; non solùm contristari non debeo, verùm etiam debeo gaudere & exsultare, quia merces mea multa est in cælis. Neque enim intuendum est quàm sit amarum, sed quàm falsum quod audio, & quàm verax pro cujus nomine hoc audio, & cui dicitur, Unguentum effusum est nomen tuum. [Cant. 1. 2.] Et meritò fragrat in omnibus gentibus, cujus odorem isti, qui nobis maledicunt, in una Africæ particula conantur includere. Cur itaque feramus indignè quòd nos infamant, qui gloriæ Christi sic detrahunt, quorum parti contentionique inimicum est, quod de illius ad cælos adscensione, & de nominis ejus tamquam unguenti effusione, tanto antè prædictum est: Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua? [Psal. 56. 12.]

Caput VII.

8. Hæc & talia divina testimonia nos adversùs humana vaniloquia proferentes, ab inimicis gloriæ Christi acerba opprobria sustinemus. Dicant quod volunt, dum ille nos exhortetur, dicens, Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum. [Matth. 5. 10.] Beati eritis cùm vos persecuti fuerint, & maledixerint vobis, & dixerint omne malum adversùm vos, mentientes propter me. Quod ait superiùs, propter justitiam: hoc repetivit, quod ait postea, propter me: quia factus est nobis sapientia & justitia & sanctificatio & redemtio: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur. [1. Cor. 1. 31. Ierem. 9. 23.] Qui cùm dicat, Gaudete & exsultate, merces enim vestra multa est in cælis: [Matth. 5. 12.] si quod dictum est, propter justitiam & propter me, in bona conscientia teneo, quisquis volens detrahit famæ meæ, nolens addit mercedi meæ. Neque enim me ille suo verbo tantummodo edocuit, & non etiam suo firmavit exemplo. Sequere sanctarum scripturarum fidem, invenies Christum resurrexisse à mortuis, adscendisse in cælum, sedere ad dexteram Patris. Sequere criminationes inimicorum, jam putabis eum de sepulcro furatum esse à discipulis. Quid ergo nos, quantum ipse donat, defendentes domum ejus, ab inimicis ejus aliud sperare debemus? Si patrem-familias Beelzebub vocaverunt; quanto magis domesticos ejus? [Matth. 10. 25.] Si ergo toleramus, & conregnabimus. Si autem non aurem solam percutit iracundia criminantis, verùm etiam conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest si me continuis laudibus totus mundus adtollat? Ita nec malam conscientiam sanat laudantis præconium, nec bonam vulnerat conviciantis opprobrium. Nec sic tamen decipitur spes vestra quæ in Domino est, etiam si fortè in occulto tales simus, quales nos putari cupit inimicus: quia non eam posuistis in nobis, nec umquam hoc audistis à nobis. Securi ergo estis, qualescumque nos simus, qui dicere didicistis, In Domino sperans non [c] movebor: &, In Deo sperabo, non [Psal. 25. 1. Psal. 55. 11.]

[a] Sic MSS. Editi autem, *quantacumque*.
[b] Sic in MSS. At in editis, *nostram*.

[c] Editi, *non infirmabor*. At Floriacensis vetus cod. *non movebor*. Sic August. Enarrat. in eumd. Psal. 25.

timebo quid faciat mihi homo. Et eis qui vos ad hominum superborum terrenas altitudines seducere moliuntur, respondere nostis, In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer. *Psal. 10. 2.*

Caput VIII.

9. Nec tantùm vos, quibus in nobis ipsa Christi veritas placet, quantumcumque per nos & ubicumque prædicatur, & quia eam quantulocumque nostræ linguæ ministerio libenter auditis, etiam de nobis bene benignéque sentitis, securi estis, qualescumque nos simus; quia in illo spes vestra est, quem vobis ex illius super vos misericordia prædicamus: verùm etiam quicumque nostra dispensatione etiam sacramentum sancti baptismi percepistis, eadem securitate gaudete; quoniam non in nobis, sed in Christo baptizati estis. Non itaque nos, sed Christum induistis; nec vos interrogavi, utrùm ad me converteremini, sed ad Deum vivum; nec utrùm in me credideritis, sed in Patrem & Filium & Spiritum-sanctum. Quod si veraci animo respondistis, salvos vos fecit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: non conservus, sed Dominus; non præco, sed judex. Neque enim verè, sicut Petilianus inconsideratè dixit, *Conscientia dantis*, vel quod addidit, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*. Cùm enim hoc datur quod Dei est, sanctum dat etiam non sancta conscientia. Quæ certè sive sit sancta, sive non sancta, ab accipiente inspici non potest; sed planè illud quod datur potest, quod cognitum ei qui semper est sanctus, per qualemlibet ministrum accipiatur, securissimè accipitur. Nisi enim sancta verba essent ex cathedra Moysi, non diceret Veritas, Quæ dicunt facite. Si autem ipsi qui verba sancta dabant sancti essent, non diceret, Quæ faciunt, facere nolite; dicunt enim & non faciunt. Nullo quippe modo legitur uva de spinis; quia numquam de spinarum radicibus oritur: sed cùm se spinosis sepibus palmes vitis implicuit, non ideo fructus qui illic pendet horretur; sed spina cavetur, uva decerpitur. *Math. 23. 3.*

Caput IX.

10. Itaque, ut sæpe dixi, & vehementer inculco, qualescumque nos simus, securi estis, qui Deum Patrem & ejus Ecclesiam matrem habetis. Quamvis enim simul hœdi cum ovibus pascantur, non stabunt ad dexteram. Quamvis simul palea cum tritico trituretur, non intrabit in horreum. Quamvis simul pisces mali cum bonis intra retia Dominica natent, non mittentur in vascula. Nemo glorietur, nec in homine bono; nemo bona Dei fugiat, nec in homine malo. *Math. 13.*

Caput X.

11. Hæc vobis, Christiani catholici fratres carissimi, pro negotio præsenti suffecerint: quæ si catholica dilectione retinetis, cùm sitis unus grex de uno pastore securus, non nimis curo quòd mihi vel congregali vestro, vel certè cani vestro, conviciatur quilibet inimicus; dummodo me magis pro vestra, quàm pro mea defensione latrare compellat: qua tamen si opus esset ad caussam, brevissimâ facillimâque uterer, totum scilicet vitæ meæ tempus ante quàm perciperem baptismum Christi, quantum ad meas cupiditates erroresque adtinet, cum omnibus improbans & detestans, ne in ejus temporis defensione meam gloriam quærere viderer, non illius qui me per gratiam suam & à me ipso liberavit. Unde illam vitam meam cùm vituperari audio, quolibet animo id faciat qui hoc facit, non usque adeo sum ingratus ut doleam: quantum quippe ille accusat vitium meum, tantum ego laudo medicum meum. Quid ergo jam de illis præteritis atque abolitis malis meis defendendis laborem, de quibus Petilianus multa quidem falsa dixit, sed plura vera non dixit? De tempore autem vitæ meæ quod est post baptismum, vobis quicumque me nostis, superfluò loquor ex iis quæ nota esse hominibus possunt: hi verò qui me non noverunt, non ita iniqui esse debent in me, ut magis de me credant Petiliano quàm vobis. Nam si laudanti amico credendum non est, nec inimico detrahenti. Restant ea quæ occulta sunt hominis, ubi sola conscientia [a] testis est, quæ testis esse apud homines non potest. In his me Petilianus Manichæum esse dicit, loquens de aliena conscientia: hoc ego me non esse dico, loquens de mea conscientia. Eligite cui credatis. Verumtamen quoniam nec ista brevi ac facili mea defensione opus est, ubi quæstio non de qualiscumque unius hominis merito, sed de sanctæ Ecclesiæ [b] veritate versatur; ad vos etiam mihi plura dicenda sunt, quicumque in parte Donati, Petiliani quæ in me scripsit maledicta legistis, quæ ab illo non audirem, si vestram perditionem contemnerem: sed caritatis Christianæ viscera non haberem.

Ut amicò laudanti, sic nec detrahenti inimico facilè credendum.

Ad Donatistas sermonem convertit.

Caput XI.

12. Quid ergo mirum, si cùm grana de area Dominica excussa, simul cum terra & palea introrsum traho, injuriam resilientis pulveris suffero? Vel cùm Domini mei oves perditas diligenter inquiro, spinosarum linguarum vepribus laceror? Obsecro vos deponite paululùm studia partium, atque inter me & Petilianum cum aliqua æquitate judicate. Ego Ecclesiæ caussam volo ut noveritis, ille ut meam: ad quid aliud, nisi quia testibus meis, quos in caussa Ecclesiæ constanter adhibeo, non audet dicere ne credatis; Prophetæ enim sunt, & Apostoli, & ipse Prophetarum & Apostolorum Dominus Christus: de me autem quidquid dicere [c] voluerit, homini adversùs hominem, & vestro adversùs alienum, facilè creditis? Et si quos vitæ meæ testes adhibuero, quid magnum est ut dicat, non eis esse credendum, & hoc vobis citò persuadeat: præsertim quando quisquis pro me ullum verbum fecerit, inimicus parti Donati, ac per hoc vester continuò deputabitur? Regnat itaque Petilianus: quando in me quælibet convicia jaculatur, ei omnes acclamatis & plauditis. Hanc sibi invenit vincibilem caussam, sed judicibus vobis: nec testem nec argumentum requiret, cui hoc solum est probare quod dicit, quia ei quem maximè odistis, copiosissimè maledicit. Nam quoniam divinæ Scripturæ testimonia, cùm pro Ecclesiâ catholicâ tam densa & tam clara recitantur, vobis dolentibus remanet mutus; elegit materiam, ubi vobis faventibus loquatur, & victus verum [d] simulans statum, talia vel etiam sceleratiora dicat in me. Mihi sat est ad rem quam

a Editi, *talis est*. Meliùs MSS. *testis est*.

b Er. & Lov. *unitate*. Am. verò & MSS. *veritate*. Favet illud infrà cap. 24. *de Ecclesia vel baptismi veritate*. Et lib de unico Baptismo, cap. 13. *ambulantibus in Ecclesia veritate*.

c Apud Er. & Lov *libuerit*.

d MSS. *similans* Ex his unus Cygirannensis pro *statum*, habet, *statim talia vel etiam sceleratiora* &c.

nunc

nunc ago, quòd qualiscumque in ea sim, tamen Ecclesia pro qua loquor invicta est.

13. Homo sum enim de area Christi, palea, si malus; granum, si bonus. Non est hujus areæ ventilabrum lingua Petiliani: ac per hoc quidquid in ejus paleam mali etiam verè dixerit, nullo modo frumentis ejus præjudicat. Quidquid autem in ipsa frumenta maledictorum calumniarumque jactaverit, fides eorum exercetur in terris, merces augetur in cælis. Sanctis enim Dei servis sanctéque Deo militantibus, non adversùs Petilianum atque hujusmodi carnem & sanguinem, sed adversùs principatus & potestates & rectores talium tenebrarum, quales sunt omnes adversarii veritatis, quibus utinam dicamus, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: hanc ergo militiam militantibus servis Dei quæcumque ab inimicis convicia criminosa dicuntur, quæ apud malevolos & temere credulos malam famam faciant, arma sinistra sunt; etiam his diabolus expugnatur. Cùm enim per bonam famam probamur utrùm nos in superbiam non extollamus, & per malam famam probamur utrùm inimicos eos ipsos à quibus nobis confingitur, diligamus, per arma justitiæ [a] dextera & sinistra diabolum vincimus. Quæ cùm Apostolus commemorasset dicens, Per arma justitiæ dextera & sinistra: continuò tamquam exponens quid dixerit, Per gloriam, inquit, & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, & cetera talia: gloriam scilicet & bonam famam numerans in armis dextris, in sinistris autem ignobilitatem & infamiam.

14. Si ergo sum Dei servus & miles non reprobus, quamlibet disertus conviciator in me Petilianus exsistat, numquid molestè ferre debeo, quia mihi armorum sinistrorum faber sollertissimus [b] paratus est? Opus est ut his in adjutorio Domini mei [c] peritissimè dimicem, & eis illum feriam contra quem invisibiliter pugno, qui perversissimâ & antiquissimâ astutiâ callidè intendit & agit, ut propter hæc Petilianum oderim, ac sic præceptum Christi quod ait, Diligite inimicos vestros, implere non possim. Quod à me avertat ejus misericordia, qui me dilexit, & tradidit semetipsum pro me, ut pendens in cruce diceret, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: meque de Petiliano & talibus inimicis meis dicere doceret, Domine ignosce illis, quia nesciunt quid loquuntur.

15. Proinde si impetravero à vobis, sicut intendi, ut remoto ab animis vestris omni studio partium, inter me & Petilianum æqui judices sitis; ostendam vobis non eum respondisse scriptis meis: ut intelligatis quia veritatis inopiâ coactus sit caussam relinquere, & in hominem, qui eam sic egit ut respondere ille non posset, quæ potuit maledicta jactare. Quamquam tanta manifestatione clarent quæ dicturus sum, ut etiam si studio partium & odio mei vestræ mentes à me alienentur, tantummodo si utraque legatis, certè apud vosmetipsos in cordibus vestris verum me dixisse fateamini.

16. Ego enim respondens primæ parti scriptorum ejus, quæ tunc in manus meas venerat, prætermisso convicioso & sacrilego multiloquio, ubi ait, *Bis baptisma nobis objiciunt ii, qui sub nomine*

A *baptismi animas suas reo lavacro polluerunt, quibus equidem obscœnis sordes cunctæ mundiores sunt; quos perversà munditia aquà suà contigit inquinari:* illud quod sequitur tenui discutiendum & refellendum, quod ait, *Conscientia namque dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Et quæsivi, unde abluendus sit qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat?

17. Legite nunc ejus copiosissima maledicta, CAP. XV.
B quæ in me inflatus & iratus effudit; & videte utrùm quærenti mihi responderit, unde sit abluendus qui accepit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ignorat accipiens. Obsecro vos quærite adtentè, omnes excutite paginas, omnes dinumerate versiculos, omnia verba versate, omnes syllabas enucleate; & dicite mihi, si inveneritis, ubi responderit, cùm dantis conscientia polluta est, unde sit ejus abluenda qui hoc accepturus ignorat?

C 18. Quid enim ad rem pertinuit, quia verbum addidit, quod à me diceret fuisse subtractum, atque ita se scripsisse contendit: *Conscientia namque sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Nam ut noveritis non à me fuisse subtractum, nihil inquisitionem meam impedit additum, nihil ejus sublevat defectionem. Ad ipsa enim verba rursus interrogo, & [d] utrùm responderit quæro: d
Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis;* unde abluitur accipientis conscien-
D tia, quando dantis maculosa conscientia est, & hoc accepturus ignorat? Ad hoc responderi flagitate, neminem relictâ caussâ conviciosè alienari permittite: Si *conscientia sanctè dantis adtenditur:* videte quia non dixi, *conscientia dantis;* sed addidi, *sanctè dantis:* Si *conscientia*, inquam, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis;* unde igitur abluendus est, qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat?

E 19. Eat nunc, & anhelis pulmonibus ac turgidis faucibus me tamquam dialecticum criminetur: immo non me, sed ipsam dialecticam velut mentiendi artificem in populare judicium ream devocet, & in eam quamlibet fragosissimo strepitu advocati forensis ora distendat. Dicat quidquid vult apud imperitos, unde stomachentur docti, illudantur indocti. Me propter rhetoricam, Tertulli oratoris, à quo accusatus est Paulus, vocabulo denotet: sibi propter advocationem, in qua potentiam quondam suam jactat, parecleti no-
F men imponat, atque ob hoc se cognominalem Spiritus-sancti, non esse, sed fuisse deliret. Manichæorum immunditias libentissimè exaggeret, easque in me latrando detorquere conetur. Ignotorum mihi & notorum gesta recitet damnatorum, & quòd ibi amicus quondam meus magis ad defensionem suam me nominavit absentem, in calumniam præjudicati criminis, nescio quo novo & suo jure, convertat. Titulos epistolarum mea-
G rum à se vel à suis, sicut eis placuit, inscriptos legat, & tamquam me in eis comprehendisse se gestiat: confitentem eulogias panis simpliciter & hilariter datas, ridiculo nomine venenosæ turpitudinis ac furoris infamet, & de [e] vestro corde e

CAPUT XVI. Calumniæ Petiliani in Augustinum.

Act. 24. 1. Petilianus ante episcopatum advocatus forensis.

[a] Editi, *à dextera & à sinistra.* Emendantur ex MSS.
[b] In MSS. *procuratus est.*
[c] Sola editio Lov. *apertissimè.*

[d] Lov. *& iterum quæro.*
[e] Sic MSS. At editi, *& de nostro.*

tam malè sentiat, ut amatoria maleficia data A mulieri, marito non solùm conscio, verùm etiam [a] favente, credi sibi posse præsumat. Quod de me adhuc presbytero scripsit iratus [b] ordinator futurus episcopatûs mei, velit valere adversùs me: quod autem à sancto concilio de hoc quod in nos ita peccavit, veniam petivit & meruit, nolit valere pro me; ita Christianæ mansuetudinis & præcepti evangelici vel nescius vel oblitus, ut etiam quod fratri ut sibi ignosceretur humiliter postulanti clementer ignotum est, criminetur. B

CAPUT XVII.

20. PERGAT etiam sermone multiloquo, sed planè vaniloquo, in ea quæ prorsus ignorat, vel in quibus potiùs abutitur ignorantiâ plurimorum: & ex confessione cujusdam feminæ, quòd catechumenam se dixerit Manichæorum, quæ sanctimonialis [c] in Catholica fuerit, quod ei placet de illorum baptismo dicat, & scribat, nesciens, aut nescire se fingens, non [d] illic ita appellari catechumenos tamquam eis baptismus C quandoque debeatur; sed eos hoc vocari, qui etiam Auditores vocantur, quòd videlicet tamquam meliora & majora præcepta observare non possint, quæ observantur ab eis quos Electorum nomine discernendos & honorandos putant. Me etiam presbyterum fuisse Manichæorum, vel falsus vel fallens, mirabili temeritate contendat. Verba [e] tertii libri Confessionum mearum, quæ per se ipsa, & de multis antè & postea dictis manifestissima sunt legentibus, sub quo ei videtur D intellectu proponat atque arguat. Furem me denique verborum suorum, quòd duo subtraxerim, tamquam eis repositis victor exsultet.

CAPUT XVIII.

21. IN his certè omnibus, sicut legendo cognoscere vel recognoscere poteritis, impetum quidem linguæ suæ quo libuit ambitu jactationis exercuit: nusquam tamen dixit, unde abluatur accipientis conscientia, cùm maculosam dantis ignorat. At ego inter strepitum vel post strepitum ejus grandem, & nimis ut putat ipse terribilem, lentè, ut dicitur, & bene hoc ipsum re- E peto, & ut * respondeatis exposco. Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; unde est abluendus, qui maculosam conscientiam dantis ignorat? Et per totam ejus epistolam ad hoc non invenio aliquid dictum.

* f. respondeat.

CAPUT XIX.

22. NAM fortasse dicet mihi aliquis vestrûm: Hæc omnia quæ dixit in te, ad hoc valere voluit, ut te deformaret, ac per te illos quibus communicas, ne ulteriùs alicujus momenti esse te existi- F ment, vel ipsi, vel ii quos ad vestram communionem traducere niteris. Ceterùm ex quo proposuit verba epistolæ tuæ, ex illo considerandum est, utrùm nihil ad illa responderit. Ita ergo faciamus: ex ipso prorsus loco scripta ejus consideremus. Excepto ergo procemio quo volui animum præparare lectoris, & pauca ejus verba prima contumeliosa magis quàm ad rem pertinentia præterire, *Ait, inquam, Conscientia namque dantis adtenditur, quæ abluat accipientis. Quid si* G *lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam, si, quemadmodum dicit, conscientia dantis adtenditur, quæ abluat accipientis? Si enim dixerit ad accipientem non pertinere quidquid mali latuerit in conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non possit nesciens maculari. Sufficiat ergo, ut alterius maculosa, cùm ignoratur, non maculet: numquid autem etiam abluere potest? Vnde igitur abluendus est qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? præsertim cùm addat & dicat, Nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum?*

Supràlib. 1. cap. 1.

CAPUT XX.

23. HÆC omnia verba Petilianus ex litteris meis refellenda proposuit: videamus ergo utrùm refellerit, utrùm omnino responderit. Addo enim verba, quæ me subtraxisse calumniatur, & eadem ipsa sic repeto, ut etiam breviùs. Addendo enim hæc duo verba, etiam ad brevitatem propositionis hujus me plurimùm adjuvit. *Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, & *qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*; unde abluitur accipientis conscientia, cùm maculosam dantis ignorat; & cùm fidem nesciens sumit à perfido, rogo unde abluitur? Dicat nobis, non eat in aliud, non obtendat nebulas imperitis. Postremò saltem multis & amfractuosis circuitibus interpositis & peractis, tandem aliquando dicat nobis, unde abluitur accipientis conscientia, quando maculosa perfidi baptizantis occulta est, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, & *qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*? Nesciens enim sumit à perfido non habente conscientiam sanctè dantis, sed maculosam & occultam: unde ergo abluitur? unde ergo percipit fidem? Si enim nec tunc abluitur, nec tunc percipit fidem, cùm baptizator perfidus & maculosus occultus est; cur eo postea prodito atque damnato, non denuo baptizatur, ut abluatur fidemque percipiat? Si autem illo perfido & maculoso occulto iste abluitur & percipit fidem; unde abluitur, unde percipit, ubi non est conscientia sanctè dantis, quæ abluat accipientis? Hoc dicat, ad hoc respondeat, unde abluitur? unde percipit, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; & hæc ibi non est, quando baptizator maculosus & perfidus latuit? Nihil ad hoc [f] responsum est omnino.

CAPUT XXI.

24. SED ecce angustatus in caussa, rursum in me impetum facit nebulosum atque ventosum, ut veritatis serenitas obscuretur, & fit summâ inopiâ copiosus, non vera dicendo, sed maledicta inania non [g] emendo. Tenete sanè intentissimè atque fortissimè quid [h] debeat respondere, id est, unde abluatur accipientis conscientia, cùm maculosa dantis occulta est: ne fortè hoc vobis è manibus flatus ejus excutiat, vosque ipsi sermonis turbidi caliginosa tempestate rapiamini, ut vel discessum vel quò redeundum sit omnino nesciatis. Et videte hominem vagari quà

[a] Verbum *favente* ab omnibus MSS. abest, & ab editis Am. & Er. Sed illud Erasmus ad oram libri posuerat, monens videri sibi simile quidpiam deesse.

[b] Megalius Calamensis episcopus, Numidiæ primas, ordinator fuit Augustini, ex Possidio in hujus vita cap 8. Ad eamdem calumniam ex Megalii primatis petitam epistola, respondet rursum in libro contra Cresconium tertio, cap. 80. & lib. 4. cap. 64.

[c] Lov. *&* *Catholica*: Editi alii & MSS. *in Catholica*, subaudi-tur, *Ecclesia*.

[d] Editi, *illicitè*: & infrà, *tamquam ejus baptismus*: prætereaque loco *debeatur*, Am. & Er. ferebant *deleatur*. Castigantur ex MSS.

[e] In omnibus MSS. legitur, *quarti libri*.

[f] Am. Er. & nostri MSS. *respondendum est*.

[g] Sic MSS. At editi, *non emendando*: minùs rectè.

[h] Am. & Er. *debeatis*. Lov. *habeatis*. Gallicani MSS. *debeat*.

potest, dùm pro negotio quod suscepit, stare non potest. Videte quàm multa dicat, non habendo quod dicat. Dicit *me labi lubricum*, *sed teneri: nec destruere, nec confirmare quod objicio, incerta pro certis excogitare, non permittere legentes quæ vera sunt credere, sed facere ut altiùs dubia suspicentur.* Dicit *me Academici damnabile ingenium habere* [a] *Carneadis.* Conatur etiam insinuare quid Academici sentiant de falsitate vel fallacia sensus humani, etiam in his omnino quid loquatur ignorans. *Dici ab eis* asserit, *nives nigras esse cùm albæ sint, nigrumque argentum, turrem rotundam vel teretem videri cùm* [b] *angulosa sit, remum in aqua fractum cùm sit integer.* Et hoc totum propterea, quoniam cùm dixisset, *Conscientia dantis* vel *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis:* contrà ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit?* Istæ sunt nives nigræ, & argentum nigrum, & turris rotunda pro angulosa, & remus in aqua fractus pro integro: rem quippe dixi quæ putari possit, & esse non possit, ut lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit.

25. Et sequitur se, & clamat: *Quid est*, Quid si? *quid est*, fortassis? *nisi incerta & inconstans hæsitatio dubitantis, de qua ille tuus ait: Quid si nunc redeo ad illos qui aiunt, Quid si nunc cælum ruat?* Hoccine quod dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortassis maculosa sit*, tale est ac si dixerim, *Quid si nunc cælum ruat?* Dictum est utique, *Quid si*; quia fieri potest ut lateat, fieri potest ut non lateat: nam quando ignoratur quid cogitet, vel quid admiserit, latet utique accipientem dantis conscientia; quando autem peccatum ejus manifestatur, non latet. Dictum est, *& fortasse maculosa sit*; quia fieri potest ut lateat & munda sit, & rursus fieri potest ut lateat & maculosa sit. Ideo, *Quid si*; ideo, *fortasse.* Numquid huic simile est, *Quid si nunc cælum ruat?* O quotiens & convicti & confessi sunt homines se maculosas & adulterinas habuisse conscientias, cùm ab eis baptizarentur ignari, postea quàm manifestato scelere degradati sunt, & tamen cælum non ruit. Quid hîc facit [c] Pilus & Furius, qui contra justitiam injustitiam defenderunt? Quid hîc facit atheus [d] Diagoras, qui esse Deum negavit, ut de illo videatur prædixisse Propheta, Dixit stultus in corde suo, non est Deus? Quid hîc isti faciunt? ut quid nominati sunt, nisi ut intervenirent pro homine non habente quid dicat; ut dum de his saltem aliquid sine caussa dicitur, agi caussa videatur, & ad quod non responsum est, responsum esse credatur.

26. Postremo si duo vel tria verba ista, *Quid si*, & *fortasse*, usque adeo sunt intolerabilia, ut propter illa excitarentur olim dormientes Academici, & Carneades, & Pilus, & Furius, & Diagoras, & nives nigræ, & ruina cæli, & cetera similiter insana & absurda: removeantur de medio. Neque enim re vera sine his non potest dici quod volumus. Ecce sufficit quod paulò pòst ita positum est, & ab ipso ex meis litteris

A interpositum: *Unde igitur abluendus est qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat?* Nempe hîc non est, *Quid si*, & *fortasse.* Respondeatur ergo. Adtendite, ne fortè in eo quod sequitur, ad hoc respondeat. *Sed ego te*, inquit, *cavillantem ad fidem credendi constringo, ne ulteriùs evageris. Quid argumentis stultitiæ avertis erroribus vitam? Quid fidei rationem de rebus irrationabilibus turbas? Hoc uno verbo te teneo & convinco.* Hæc

B Petilianus dixit, non ego. Ista ex epistola Petiliani sunt: sed [e] cui verba jam duo illa, quæ me abstulisse insimulat, addidi, & nihilo minùs ostendi inquisitionis meæ, cui non respondet, multo breviùs & enodatiùs fixam stare sententiam. Certè hæc illa duo sunt, *sanctè* & *sciens*; ut non sit videlicet *conscientia dantis*, sed *conscientia sanctè dantis*; & non sit, *qui fidem à perfido sumserit*, sed *qui fidem sciens à perfido sumserit.* Quæ quidem verba non subtraxeram, sed in co-

C dice qui mihi datus erat non inveneram. Fieri autem potest, ut mendosus fuerit: neque enim & hoc incredibile est, ut etiam hinc mihi Academica excitetur invidia, & tale asseratur esse quod dixi, codicem fuisse mendosum, quale si dicerem nives nigras. Ut quid enim ei rependo temerariam suspicionem, ut dicam, quòd ipse pòst addiderit, qui me subtraxisse confinxit: cùm possit istam mendositatis notam sine mea maledica temeritate codex qui non irascitur sustinere?

D 27. Et illud quidem primum, id est, *sanctè dantis*, omnino non impedit inquisitionem meam, qua ille vehementer urgetur, utrùm ita dicam, Si *conscientia dantis adtenditur:* an verò ita, Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis;* unde igitur abluendus est qui accipit baptismum, si dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? Illud autem alterum quod additur, *sciens*, ut non dicatur, *Qui fidem à perfido sumserit*; sed, *Qui fidem sciens à per-*

E *fido sumserit, non fidem percipit, sed reatum:* fateor, tamquam deesset, me nonnulla dixisse, quorum jacturam facilè patior; quoniam magis moram meæ facilitati afferebant, quàm adjutorium facultati. Quanto enim expeditiùs, quanto planiùs & breviùs sic interrogo: Si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; & *Qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*; unde abluitur, quem latet non sanctè dantis maculosa conscientia, & unde veram percipit fidem, qui nesciens baptizatur à

F perfido? Dicatur unde, & ibi omnis caussa baptismi patebit, ibi totum quod quæritur elucebit: sed si dicatur, non si tempus maledicendo finiatur.

28. Quidquid ergo de duobus istis verbis vel detractis calumniatur, vel additis gloriatur, nihil interrogationem meam impedire perspicitis: cui quid respondeat ille non inveniens, ne tamen taceat, irruit identidem in personam meam; dicerem, recedens à caussa, si omnino accessisset ad caussam. Quippe quasi de me aga-

G tur, & non de [f] Ecclesiæ vel baptismi veritate,

Suprà lib. II. cap. 2.

Caput XXIII.

Caput XXIV.

[a] De Carneadis ingenio Lactantius lib. 5 c. 14. qui legatum eum Romam ab Atheniensibus missum, ibi pro justitia primùm, tum postera die contra justitiam dixisse memorat, sicque in utramque partem differere solitum, ut alios quidlibet asserentes posset refutare.

[b] Am. Er. & MSS. *cùm longa sit.* Et infrà, *& turris rotunda pro longa.*

[c] Confer librum de Civitate Dei secundum, cap. 21. quo loco Ludovicus Vives ex Pilo & Furio unum hominem facit.

[d] In MSS. hîc & infrà loco *Diagoras*, legitur *Protagoras.* Uterque atheus fuit, teste Cicerone in lib. de natura deorum, & Lactantio lib. 1 cap. 2.

[e] Sic MSS. At editi, *sed tantùm verba.*

[f] Editi, *de Ecclesia.* Meliùs MSS. *de Ecclesiæ*; scilicet *veritate*, ut suprà in cap. 10.

ideo me dicit *subtractis illis duobus verbis argumentatum, ut quasi conscientiæ meæ non obsit, quòd inquinatoris*, ut dicit, *mei sacrilegam ignoravi conscientiam.* Quòd si ita esset, verbum illud quod positum est, *sciens*, additum mihi potiùs prodesset, & obesset ablatum. Si enim me ita defendi voluissem, ut baptizatoris mei putarer ignorasse conscientiam, pro me locutum acciperem Petilianum: quando non utcumque ait, *Qui fidem à perfido sumserit*; sed, *Qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*: ut hinc ego non me reatum, sed fidem percepisse jactarem; quia dicerem, Non ego sciens à perfido accepi, sed homo conscientiam dantis hominis ignoravi. Videte itaque, & numerate, si potestis, quanta superflua loquatur ad unum *Ignoravi*, quod me proponit dixisse, cùm hoc omnino non dixerim: quia nec de me agebatur, ut dicerem, nec aliquid criminis in eo qui me baptizavit apparuit, ut ejus me ignorasse conscientiam, pro mea defensione cogerer dicere.

CAPUT XXV.

29. ET tamen iste, ne respondeat ad ea quæ dixi, proponit sibi quod non dixi; & avocat homines ab intentione debiti sui, ne id quod [a] respondendum est exigatur; interponit sæpe, *Ignoravi, inquam*: & respondet, *Sed si ignorares*: & quasi convincit, ne mihi liceat dicere, *Ignoravi.* Commemorat *Mensurium, Cæcilianum, Macarium, Taurinum, Romanum, & eos contra Ecclesiam Dei fecisse* affirmat, *quæ ignorare non possem, eo quòd Afer sim, & ætate penè jam senex*: cùm, sicut audio, Mensurius in communionis unitate defunctus sit, ante quàm se scinderet pars Donati: caussam verò Cæciliani legerim, quòd ad Constantinum ipsi detulerint, & ab Episcopis quos ille Imperator judices dederat, & semel & iterum, [b] & ab ipso rege illis ad eum appellantibus etiam tertiò fuerit absolutus. Macarius verò & Taurinus & Romanus, quidquid vel judiciaria vel exsecutoria potestate adversùs eorum obstinatum furorem pro unitate fecerunt, secundùm leges eos fecisse constat; quas iidem ipsi, caussam Cæciliani ad Imperatoris judicium deferendo, contra se ferri exserique coëgerunt.

Cæcilianus ter absolutus.

30. INTER multa etiam prorsus ad rem non pertinentia dicit, *Messiani proconsulis sententiâ me fuisse percussum, ut ex Africa fugerem*: & propter hoc falsum, (quod si non ipse confinxit, certè malevolis fingentibus malevolè credidit,) quàm multa alia falsa consequenter, non utcumque dicere, sed etiam scribere mirâ temeritate non timuit: cùm ego Mediolanum ante Bautonem consulem venerim, eique consuli Kalendis Januariis laudem in tanto conventu conspectuque hominum, pro mea tunc rhetorica professione recitaverim, & ex illa peregrinatione jam post Maximi tyranni mortem Africam repetiverim; Manichæos autem Messianus proconsul audierit post consulatum Bautonis, sicut dies Gestorum ab eodem Petiliano insertus ostendit. Quæ si dubitantibus vel [c] contrà credentibus probare necesse esset, multos possem claros in sæculo viros testes locupletissimos adhibere totius illius temporis vitæ meæ.

Augustinus Bautoni consuli panegyrim dixit.

CAPUT XXVI.

31. SED quid ista requirimus? quid & patimur superfluas moras, & facimus? Numquid hinc inventuri sumus, unde sit accipientis abluenda conscientia, qui maculosam dantis ignorat; fidemque unde percipiat, qui nesciens baptizatur à perfido: quod sibi Petilianus cùm ex epistola mea tamquam ad respondendum proposuisset, quidquid voluit aliud locutus est, quàm id quod caussa poscebat? Quotiens dixit, *Si ignorares*: quasi ego dixerim, quod numquam dixi, mei baptizatoris me ignorasse conscientiam. Et aliud nihil egisse visus est ore maledico, quàm ut me mala eorum apud quos baptizatus, & quorum communioni sociatus sum, non ignorasse, convincere videretur: satis utique intelligens quia ignorantia me non faceret reum. Ecce ergo si ignorarem, sicut totiens repetivit, procul dubio ab eis omnibus malis innocens essem. Unde ergo abluerer, qui conscientiam non sanctè dantis ignorans criminibus ejus impediri minimè possem? Unde perciperem fidem, qui nesciens à perfido baptizarer? Non enim frustra, *Si ignorares*, totiens repetivit, nisi ne me putari sineret innocentem: procul dubio judicans quòd nullius innocentia violatur, si nesciens fidem sumit à perfido, & maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat. Dicat ergo unde tales abluantur, unde fidem percipiant, non reatum? Sed non vos fallat: dicat; non multa dicendo nil dicat, aut nil dicendo potiùs multa dicat. Deinde, quod in mentem venit, & prætereundum non est, si ego propterea reus sum, quia non ignoravi, ut secundùm ipsum loquar; ideo autem non ignoravi, quia & Afer sum, & ætate penè jam senex: saltem pueri ceterarum toto orbe terrarum non sint rei, qui nec gente nec ætate ista [d] vestra objecta seu vera seu falsa nosse potuerunt; qui tamen, si in vos inciderint, sine ullo respectu rebaptizantur.

CAPUT XXVII.

32. SED nunc ista non quærimus: illud potiùs respondeat, (quod ne respondere cogatur copiosissimè [e] alienatur,) unde abluatur accipientis conscientia, qui maculosam dantis ignorat, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; & unde percipit fidem, qui nesciens baptizatur à perfido, si *quisquis fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Omissis ergo ejus maledictis, quæ in me sine ulla sana consideratione jactavit, adhuc adtendamus ne forte hoc quod exposcimus in consequentibus dicat. Libet autem intueri, quàm garrulus ea proposuerit, quasi facillimè convulsurus & eversurus. *Sed ad illud*, inquit, *tui phantasmatis argumentum, quo quemcumque baptizas verbis tibi pingere visus es, redeamus. Imaginari enim te veri similia decuit, qui non vides veritatem.* Hæc verba sua prolocutus est Petilianus, verba mea propositurus. Deinde subjunxit: *Ecce, inquis, stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat.* Non totam dixit propositionem atque interrogationem meam, & mox ipse

Supra lib. 1. cap. 2.

[a] Editi, *responsum est*. Emendantur ex MSS.

[b] In editis exciderat particula *&*, quæ huc revocatur ex MSS. ut quod præmittitur, *& semel & iterum*, referatur ad judices Episcopos, à quibus in Romano primùm, ac postea in Arelatensi concilio Cæcilianus est absolutus.

[c] Editi, *contradicentibus*.

[d] Er. & Lov. *nostra*. Meliùs Am. & MSS. *vestra*.

[e] Er. & Lov. substituerunt *altercatur*. Sed MSS. cum editione Am. habent, *alienatur*: id est in aliena vagatur extra caussam: quo sensu suprà cap. 15. n. 18. dicit, *Neminem relictâ caussâ conviciosè alienari permittite.*

interrogare me cœpit, dicens, *Quis est iste, aut unde prosiluit quem proponis? Cur tibi videris videre quem simulas, ne videas eum quem videre ac discutere diligentissimè debeas & probare? Sed quia intelligo te ignorare ordinem sacramenti, hoc tibi breviter dico: & tu baptistam discutere, & ab eo discuti debuisti.* Quid est quod exspectabamus? Ut diceret, unde abluatur accipientis conscientia, qui maculosam non sanctè dantis ignorat, & unde fidem non reatum percipiat, qui baptismum nesciens à perfido sumserit. Ecce audivimus baptistam debere diligentissimè discuti ab eo, qui vult fidem percipere, non reatum, ut inveniat conscientiam sanctè dantis, quæ abluat accipientis. Nam qui non discusserit, & nesciens à perfido acceperit, eo ipso quòd non discussit, maculosamque dantis ignoravit conscientiam, non fuit unde fidem perciperet, [a] non reatum. Quid ergo adjuvit, quod pro magno addidit, *sciens*, quod me subtraxisse calumniatus est? Cùm enim noluit ita dici: *Qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum:* videtur aliquam spem reliquisse nescienti. Nunc verò cùm interrogatur, unde percipiat fidem, qui nesciens baptizatur à perfido; respondit eum discutere debuisse baptistam: procul dubio miserum nec ignorare permittit, non inueniendo unde fidem possit accipere, nisi spem suam in homine baptizante posuerit.

...put ...VIII.

33. Hoc est quod exhorremus in vobis, hoc est, quod damnat divina sententia, veracissimè ac manifestissimè clamans: Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. Hoc est quod apertissimè prohibet sancta humilitas & caritas Apostolica, clamante Paulo: Nemo glorietur in homine. Hoc est quòd in nos inanium calumniarum & acerrrimorum maledictorum crebrescit impetus, ut quasi everso homine nulla spes remaneat eorum, quibus verbum Dei & sacramentum pro dispensatione nobis credita ministramus. Respondemus eis, Quò usque apponitis super hominem? Respondet eis catholica veneranda societas, Deo subjicietur anima mea, ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse est Deus meus, susceptor meus: non emigrabo. Nam quæ alia caussa fuit istis emigrandi de domo Dei, nisi quia vasa facta in contumeliam, sine quibus illa usque ad diem judicii non erit, finxerunt se ferre non posse; cùm tamen hoc magis ipsi fuisse, & aliis calumniosè objecisse, gestis atque conscriptis tunc rebus [b] appareant: de quibus in contumeliam factis, ne propter illa de domo [c] magna, quæ magno patri-familiâs una est, perturbatus emigret, dicit Dei servus, & bonus fidelis vel fidem in baptismo percepturus, quod paulò antè commemoravi: Nonne Deo subjicietur anima mea? Deo utique, non homini. Ab ipso enim salutare meum, non ab homine. Iste autem non saltem tunc Deo daret abluendum mundandumque hominem, quando maculosa conscientia non sanctè dantis occulta est, & fidem nesciens quisquis sumit à perfido. *Hoc*, inquit, *tibi breviter dico, & tu baptistam discutere, & ab eo discuti debuisti.*

Caput XXIX. 34. Obsecro vos, huc advertite: ego quæro, unde abluatur accipientis conscientia, cùm maculosam non sanctè dantis ignorat, si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis; & unde accipiat fidem, qui nesciens à perfido baptizatur, si quisquis fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum: & ille mihi respondet, discutiendum esse & baptizatorem & baptizandum. Et ad hoc probandum, unde quæstio nulla est, adhibet exemplum Johannis, quòd eum discusserint, qui ab eo quæsierunt quem se esse diceret; quòd ipse quoque discusserit eos quibus ait, Generatio viperarum, quis vobis ostendit fugere ab ira ventura? Quid hoc ad rem? quid hoc ad caussam? Deus Johanni perhibuerat testimonium excellentissimæ sanctitatis prophetiâ præclarissimâ præcedente, & quando conceptus, & quando natus est. Quærebant autem illi jam credentes esse sanctum, quemnam se diceret esse sanctorum, vel utrùm ipse esset sanctus sanctorum quod est Christus Jesus. Tanta quippe [d] gratia illi habebatur, ut continuò crederetur quidquid de se ipse dixisset. Si autem hoc exemplo asseritur quilibet nunc discutiendus esse baptista, quidquid de se quisque dixerit, credendus erit. Quis est autem fictus, quem fugit utique, sicut scriptum est, Spiritussanctus, quin de se optimè credi velit, atque id agat quibus verbis potuerit? Jam ergo cùm fuerit interrogatus quisnam sit, & responderit se esse Dei fidelem dispensatorem, nec cujusquam criminis maculâ pollutam habere conscientiam, hæc erit tota discussio, an etiam mores ejus & vita diligentiùs intuenda est? Ita sanè: [e] sed non hoc scriptum est fecisse illos, qui Johannem in deserto Jordanis interrogaverunt quis esset.

Iohan. 1. 22.

Matth. 3. 7.

Sap. 1. 5.

Iohan. 1. 22.

Caput XXX. 35. Unde hoc exemplum ad rem de qua agitur omnino non pertinet. Magis Apostolica illa sententia satis hanc incutit curam, ubi ait, Probentur primùm, & sic ministrent nullum crimen habentes. Quod cùm sollicitè ac de more utrobique penè ab omnibus fiat, unde tam multi reprobi post tempus gestæ dispensationis hujus inventi sunt, nisi quia & humana diligentia plerumque fallitur, & nonnulli primùm boni in deteriùs commutantur? Quæ cùm tam crebrò accidant, ut dissimulare aut oblivisci neminem sinant, quid est quod contumeliosè nos breviter docet Petilianus, à baptizando discutiendum esse baptistam, quoniam quærimus, unde sit accipientis abluenda conscientia, cùm maculosa non sanctè dantis occulta est, si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis? *Quia intelligo te*, inquit, *ignorare ordinem sacramenti, hoc tibi breviter dico, & tu baptistam discutere, & ab eo discuti debuisti.* [f] O respondere! Circumstat eum in tam multis locis tanta hominum multitudo, quæ baptizata est ab eis, qui cùm priùs justi & casti viderentur, postea nudatis criminibus convicti atque dejecti sunt; & se putat evadere hujus interrogationis violentiam, qua quærimus, unde abluatur accipientis conscientia, quando maculosam non sanctè dantis ignorat, si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat acci-

1. Tim. 3. 10.

[a] Sic MSS. At editi, *sed reatum.*
[b] Er. & Lov. *appareat.* Concinniùs Am. & MSS. *appareant.*
[c] In excusis, *domo Dei.* Abest *Dei* à MSS.
[d] Optimæ notæ Floriacensis codex caret voce, *gratia:* cujus loco fortè legendum, *fides.*
[e] Editi, *Ita sanè non hoc:* omisso *sed.*
[f] Am. & Er. *O mihi responde.* Lov. *Hoc mihi responde: circumstat enim in tam multis* &c. Castigantur ex MSS.

pientis; quia breviter discutiendus esset baptista. Nihil infelicius, quàm non consentire veritati, qua ita quisque concluditur, ut exitum invenire non possit. Quærimus à quo accipiat fidem, qui nesciens à perfido baptizatur? Respondetur, *Discutere debuit baptizatorem suum.* Ergo quia non discutit eum & fidem etiam nesciens sumit à perfido, non fidem percipit, sed reatum? Cur itaque non denuo baptizantur, quos à proditis atque convictis, cùm adhuc laterent, baptizatos esse constiterit?

Caput XXXI.

36. Et *ubi est*, inquit, *quod addidi, sciens; ut non dicerem, Qui fidem à perfido sumserit: sed, Qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum?* Percepit ergo fidem, non reatum, qui nesciens sumsit à perfido: & ideo quæro unde perceperit. Ubi coartatus respondet, *Discutere debuit.* Esto, debuit: non fecit, aut non valuit; quid de illo censetis? Ablutus est, an non? Si ablutus est, quæro unde? Non enim eum maculosa non sanctè dantis conscientia, quam nescivit, abluere potuit. Si autem non est ablutus, jubete ut abluatur. Non jubetis: ergo ablutus est. Dicite, unde? Dicite saltem vos, quod ille non dixit. Eadem quippe verba propono, quibus respondere non potuit. *Ecce stat perfidus baptizaturus; at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitramini, utrùm fidem, an reatum?* Sufficiunt [a] huc usque proposita: respondete, aut quærite diligenter quid ille responderit. Invenietis [b] etiam convicta convicia. Culpat enim me, quasi deridens, *quòd veri similia proponam, qui non videam veritatem.* Repetitis etiam verbis meis & dimidiatâ sententiâ, *Dicis*, inquit, *Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est perfidiam ejus ignorat.* Deinde subjungit, *Quis est iste, aut unde prosiluit?* Quasi unus sit aut duo, & non talibus utrobique plena sint omnia. Quid ex me quærit quisnam sit iste, aut unde prosiliat, ac non potiùs circumspicit, & videt raras esse ecclesias, vel in urbibus, vel in ruribus, quæ non habeant in criminibus detectos, & à clericatu dejectos homines, cùm laterent, bonosque se videri vellent cùm mali essent, & castos putari cùm essent adulteri. Nempe ficti *Sap. 1. 5.* erant: nempe Spiritus-sanctus eos, sicut scriptum est, fugiebat. Ex istorum ergo adhuc latitantium turba prosiluit ille perfidus quem proposui: quid ex me quærit unde prosiluerit, claudens oculos adversùs tantam turbam, unde si soli considerentur qui convinci dejicique potuerunt, sonitus eorum sufficit cæcis.

Caput XXXII.

37. Quid quod etiam ipse posuit in epistola sua, *Quodvult-deum de duobus adulteriis apud vos convictum & abjectum, à nostris esse* [c] *susceptum?* Quid ergo, (sine hujus præjudicio dixerim, qui caussam suam bonam vel probavit, vel persuasit,) tales apud vos nondum detecti, cùm baptizant, quid ab eis accipitur, fides, an reatus? Non utique fides; quia non habent conscientiam sanctè dantis, quæ abluat accipientis. Sed nec reatus, propter illud additum verbum: *Nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Ab istis autem cùm baptizarentur homines, quales fuissent utique nescierunt. Proinde A non ab eis accipiendo fidem, quia non habebant conscientiam sanctè dantis; non accipiendo etiam reatum, quia non scientes, sed nescientes eorum crimina, baptizati sunt, sine fide & sine reatu remanserunt. Non sunt ergo in numero talium flagitiosorum. Sed nec in numero possunt esse fidelium; quia sicut nec reatum, ita nec fidem ab eis accipere potuerunt. At eos in numero fidelium à vobis cernimus deputari, nec censere quemquam vestrûm ut baptizentur, sed [d] ratum B habere quod baptizati sunt. Acceperunt itaque fidem; nec tamen ab eis acceperunt, qui non habebant conscientiam sanctè dantis, quæ ablueret accipientis. Unde ergo acceperunt? Hinc satago, hoc urgenter interrogo, hoc ut respondeatur vehementissimè flagito.

Caput XXXIII.

38. Inspicite nunc Petilianum, ne hoc respondeat, vel ne hoc respondere non potuisse deprehensus appareat, per nostras contumelias inaniter evagari, criminantem, & nihil proban- C tem; & ubi fortè conatur pro caussa quasi pugnaciter resistere, ubique facillimè superari: ad hoc tamen unum omnino nihil respondere quod quærimus, Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, unde abluendus sit qui accipiebat baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat. His enim verbis ex epistola mea commemoratis, proposuit me interrogantem, & se ostendit nihil respondentem. Cùm enim dixisset D ea quæ jam recolui, & in quibus eum ostendi ad id quod interrogavi non respondisse; cúmque magnis angustiis coartatus, coactus esset dicere discutiendum esse baptistam à baptizando, baptizandum à baptista; cúmque id exemplo Johannis, si fortè inveniret negligentissimos vel imperitissimos auditores adstruere tentavisset; adhibuit alia testimonia de Scripturis ad rem non pertinentia, quòd Philippo Eunuchus dixerit, *Act. 8. 36.* Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? *quia* E *sciebat*, inquit, *perditos prohiberi:* & quòd ideo Philippus eum baptizari non vetuit, quia eum legentem probaverat quomodo crederet Christum: quasi prohibuerit Simonem Magum. Et quòd Prophetæ falso baptismate decipi timuerunt: *Jerem. 15. 18.* & ideo dixerit Isaias, Aqua mendax non habens fidem; velut ostendens apud perfidos homines aquam esse mendacem: cùm hoc non Isaias, sed Jeremias de hominibus mendacibus dixerit, figuratè aquam populum appellans, quod *Apoc. 17. 15.* F in Apocalypsi manifestissimè demonstratur. Et *Psal. 140. 5.* quòd David dixerit, Oleum peccatoris non unguat caput meum: cùm ille hoc dixerit de adulatione assentatoris fallaci laude decipientis, unde laudati caput in superbiam crescat. Quem intellectum aperiunt verba in eodem Psalmo præmissa superiùs. Sic enim ait, Emendabit me justus in misericordia & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Quid hac sententiâ clarius, quid evidentius? Mavult enim G se aspera emendatione justi argui misericorditer, ut sanetur, quàm lenibus blanditiis adulatoris ungui, [e] ut infletur.

Caput XXXIV.

39. Commemorat Petilianus & apostolum Johannem monuisse, ne omni spiritui creda-

[a] Sic MSS. At editi, *adhuc proposita.*
[b] In MSS. *Invenietis ejus convicta convicia.*
[c] De recipiendis Donatistarum clericis servato suo cuique honore, egit Carthaginense Concilium die 13. Sept. an. 401.
[d] Editi Am. Er. & Lov. *sed reatum:* manifesto errore.
[e] In MSS. *ne infletur.*

tur, sed probentur spiritus, si ex Deo sunt: quasi ad hoc adhibeatur ista diligentia, ut nunc ante tempus frumentum à palea separetur, ac non potiùs ne frumentum à palea decipiatur: aut verò etiam spiritus mendax si aliquid veri dixerit, ideo negandum est, quia hoc detestandus spiritus dixit. Quod quisquis arbitratur, tam demens est, ut fortè contendat Petrum non debuisse dicere, Tu es Christus Filius Dei vivi: quia tale aliquid jam dæmones dixerant. Cùm ergo baptismus Christi, sive per iniquum sive per justum ministratus, nihil aliud sit quàm baptismus Christi; ab homine cauto & bono fideli iniquitas hominis est vitanda, non Dei sacramenta damnanda.

40. In his certè omnibus non respondet Petilianus, si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, unde sit abluendus qui accipit baptismum, cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat? Collega ejus à Thubursicubure quidam Cyprianus cum turpissima femina in lupanari deprehensus, & Primiano Carthaginis oblatus atque damnatus est. Iste quando baptizabat, ante quàm detectus & abjectus esset, non utique habebat conscientiam sanctè dantis, quæ ablueret accipientis. Unde igitur abluti sunt, qui hodie illo damnato non utique rursus abluuntur? Non erat necesse ut hominem nominarem, nisi ne Petilianus iterum diceret, *Quis est iste, aut unde prosiluit?* Cur istum baptistam vestri non discusserunt, sicut Johannes Petiliano ita sentiente discussus est? An & discusserunt quantum homines hominem potuerunt, sed astutâ fictione latitantem diu non invenerunt? * Hujusne aqua non erat mendax, aut oleum fornicatoris non est oleum peccatoris? An quod Catholica dicit, & verum est, & illa aqua & illud oleum non ejus erat à quo ministrabatur, sed cujus ibi nomen invocabatur? Cur illi qui ab isto ficto & occulto baptizabantur, non probabant spiritum, quia ex Deo non erat? Spiritus enim sanctus disciplinæ fictum fugiebat? An & illum fugiebat, & sua sacramenta quamvis per eum ministrata non deserebat? Postremò quoniam illos non negatis ablutos, quos illo damnato non curatis abluendos; videte si tot nebulis multipliciter offusis, ullo loco Petilianus respondet, unde isti abluti sint, si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, quam latens immundus habere non potuit.

41. Nihil ergo ad hoc respondens, quod ab eo tam instanter inquiritur; deinceps etiam sibi loquendi latitudinem comparans, *Cùm hæc*, inquit, *& Prophetæ & Apostolus cautè timuerint, qua fronte tu dicis quòd bene credentibus sanctum est baptisma peccatoris?* Quasi ego vel quisquam catholicus, peccatoris baptisma esse dicat, quod peccatore ministrante traditur vel accipitur, & non illius in cujus credens nomine baptizatur. Inde jam excurrit in Judam traditorem, & dicit in eum quidquid potest, adhibens testimonia prophetica, quæ de illo tanto antè præmissa sunt: tamquam Ecclesiam Christi toto orbe diffusam, cujus caussa in hac quæstione versatur, Judæ traditoris impietate perfundat: non considerans quòd vel hinc debuit admoneri, tam non esse dubitandum illam esse Ecclesiam Christi quæ in omnibus gentibus dilatatur, quoniam hoc tanto antè veraciter prophetatum est, quàm non est dubitandum ab uno ex discipulis tradi oportuisse Christum, quoniam & hoc similiter prophetatum est.

42. Sed planè post hæc Petilianus ubi ad nostrum illud venit objectum, quòd Maximianistarum baptismum quos damnaverant susceperunt: quamvis in hujus quæstionis propositione suis verbis quàm meis uti maluerit: neque enim nos dicimus, prodesse nobis debere baptismum peccatorum, quem non solùm peccatorum, sed nullorum omnino hominum dicimus, quia eum Christi esse cognoscimus; ita quippe proposuit. *At enim pertinaciter asseveras*, inquit, *quia debet vobis prodesse baptismum peccatorum, propterea quia & nos, ut dixisti, reorum quos justè damnavimus baptismum conservamus.* Ubi ad hanc quæstionem venit, ut dixi, omnis eum etiam simulata pugna defecit. Quò iret, quà exiret, quo aditu perscrutato aut molito vel clanculo evaderet, vel vi erumperet, non invenit. *Licèt hoc*, inquit, *secundo libro demonstrem, quantum inter nostros intersit & vestros quos dicitis innocentes: tamen interim vos priùs à collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, & sic de iis quos* [a] *abjicimus exquirite rationem.* [b] Sic respondeat quisquam hominum, sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quam non invenit quid respondeatur? Si ergo & nos eadem verba dicamus, Interim vos priùs à collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, & sic nobis de his quos putatis apud nos malos ullum crimen objicite: utrique vicimus, an utrique victi sumus? Immo verò ille vicit pro Ecclesia sua & in Ecclesia sua, qui nos docuit in Scriptura sua, ut nemo glorietur in homine, & ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Ecce enim nos, qui cum veritatis eloquio dicimus, non justificari credentem ab homine à quo baptizatur, sed ab illo de quo scriptum est, Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam; quoniam non gloriamur in homine, nitimurque donante ipso, cùm gloriamur, in Domino gloriari, quàm securi sumus, quidquid de quibusdam nostræ communionis hominibus erroris aut criminis probare potuerit? Apud nos enim quicumque mali vel penitus latent, vel quibusdam noti propter bonos quibus ignoti sunt, & apud quos convinci non possunt, propter unitatis & pacis vinculum tolerantur, ne cum zizaniis eradicetur & triticum; ita suæ malitiæ sarcinam portant, ut eam cum eis nemo communicet, nisi quibus eorum iniquitas placet. Neque enim metuimus, ne quos baptizant justificari non possint; cùm illi in eum credant qui justificat impios, ut deputetur fides eorum ad justitiam.

Caput XXXVI. Suprà lib. I. cap. 10.

I. Cor. 3. 21. & I. Cor. I. 31.

Rom. 4. 5.

43. Proinde apud nos, nec ille quem dixit à [c] nobis propter Sodomitarum crimen abjectum, & in locum ejus alterum constitutum, & rursus ipsi nostro collegio redditum, nesciens quid loquatur; nec ille quem apud vos pænitentem

Caput XXXVII.

[a] Editi, *objicimus*: pro quo Lovanienses monent videri sibi legendum, *objicitis*. In Gallicanis MSS. est, *abjicimus*.
[b] MSS. *Sic respondeat quis quis nam hominum* &c. Paulò pòst editi, *contra quem non invenit quid respondeat*. Prætulimus lectionem MS. Cigyrannensis.
[c] Editi, *à vobis*: & paulò pòst, *nec ille quem apud nos pænitentem*. Utroque loco Gallicanos veteres codices sequimur.

fuisse commemorat, quocumque modo eorum caussæ defendi sive possint sive non possint, aliquid præjudicant Ecclesiæ Dei, quæ per omnes gentes diffunditur, & crescit in mundo usque ad messem: in qua si verè mali sunt quos accusatis, non jam in illa, sed in paleis ejus sunt: si autem boni sunt, cùm eos iniquis criminationibus infamatis, ipsi velut aurum probantur, vobis in paleæ similitudinem ardentibus: alienis tamen peccatis non maculatur Ecclesia, quæ secundùm fidelissimas prophetias toto terrarum orbe dilatata, finem sæculi tamquam littus exspectat, quò perducta careat piscibus malis, cum quibus intra eadem Dominica retia, quamdiu separari ab eis impatienter non debuit, naturæ incommoditas ferri potuit innocenter. Nec propterea tamen Ecclesiastica disciplina negligitur à constantibus & diligentibus & prudentibus dispensatoribus Christi, ubi crimina ita manifestantur, ut nullâ possint probabili ratione defendi. Exstant innumerabilia documenta in eis qui vel episcopi vel alterius hujuscemodi gradûs clerici fuerunt, & nunc degradati vel pudore in alias terras abierunt, vel ad vos ipsos aut ad alias hæreses transierunt, vel in suis regionibus noti sunt: quorum tanta est multitudo dispersa per terras, ut si eam Petilianus refrænata paululum maledicendi temeritate cogitaret, nequaquam caderet in tam apertè falsam vanamque sententiam, qua dicendum nobis putaret: *Nemo vestrûm est innocens, ubi reus nemo damnatur.*

Caput XXXVIII.

44. Ut enim alios omittam in diversis terris habitantes; vix enim alicubi deest hoc genus hominum, quo appareat iniquos præpositos ac ministros, & in catholica Ecclesia solere damnari: Milevitanum Honorium de proximo potuit intueri. De Splendonio verò, quem diaconum in Catholica damnatum, & à se rebaptizatum presbyterum fecit, cujus in Gallia damnationem ad nos à fratribus missam collega noster Fortunatus ibidem apud Constantinam publicè legendam proposuit, & quem postea idem Petilianus horrendas ejus insidias expertus abjecit: de hoc ergo Splendonio quando non potuit commoneri quemadmodum mali & in Catholica degradentur? Miror in quo temeritatis præcipitio cor habebat, cùm ista dictaret, ubi ausus est dicere, *Nemo vestrûm est innocens, ubi reus nemo damnatur.* Quamobrem permixti corporaliter, separati spiritaliter in catholica Ecclesia mali, & quando humana conditione ignorantur, & quando disciplinæ consideratione damnantur, suas sarcinas portant. Ac per hoc illi securi sunt, si eorum peccatis imitatione & consensione non communicant, quicumque per eos Christi baptismo baptizantur: quia & si per optimos baptizarentur, non nisi ab illo qui justificat impium justificarentur. Credentibus quippe in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam. *Rom.* 4. 5.

Honorius Milevitanus. Splendonius.

Caput XXXIX.

45. Vos autem, cùm objiciuntur vobis Maximianistæ, trecentorum & decem concilii* sententiâ damnati; eodem concilio tot proconsulibus, tot gestis municipalibus allegato oppugnati; de basilicis quas tenebant, per jussa judicum & civitatum auxilia proturbati; rursus à vobis cum eis quos extra communionem vestram baptizaverant, sine ulla baptismi quæstione suscepti & honorati; quid respondeatis non invenitis. Sententiâ quippe vincimini, non verâ, sed vestrâ, qua contenditis in eadem communione sacramentorum, alios aliorum perire criminibus, & talem quemque esse, qualis est homo à quo fuerit baptizatus; si nocens nocentem, si innocens innocentem. Quæ si vera sunt, ut alios innumerabiles omittam, Maximianistarum certè, quorum scelus usque ad illorum similitudinem quos vivos terra sorbuit, in tam numeroso concilio vestri exaggerarunt, vos crimina perdiderunt. Si autem Maximianistarum crimina vos non perdiderunt; falsa sunt quæ ita sentitis, & multo minùs nescio quæ non probata crimina Afrorum orbem terrarum perdere potuerunt. Ac per hoc, sicut scribit Apostolus, Unusquisque suam sarcinam portat: & nullius est baptismus Christi, nisi Christi: & frustra promittit Petilianus ex hoc quod de Maximianistis intendimus, in secundo libro esse dicturum, nimis malè sentiens de cordibus humanis, quasi non intelligant eum non habere quid dicat. *Gal.* 6. 5.

* Bagaitani.

Caput XL.

46. Nam si baptismus, quem Prætextatus & Felicianus in Maximiani communione ministraverunt, illorum fuit; cur à vobis, in eis quos baptizaverunt, tamquam Christi susceptus est? Si autem verè Christi est, sicuti est, nec eis prodesse posset, qui eum cum scelere schismatis habuissent; quid vos potuisse dicitis præstare illis, quos cum eodem baptismo suscepistis, nisi ut per vinculum pacis deleto crimine sceleratæ divisionis, non cogerentur sancti lavacri sacramentum accipere quasi non haberent, sed sicut erat antea perniciosum, ita illis jam utile esse inciperet quod haberent? Aut si hoc eis in vestra communione præstitum non est, quia nec præstari schismaticis apud schismaticos posset; hoc tamen vobis in catholica communione præstatur, non ut baptismum accipiatis quasi desit vobis, sed ut ipse quem accepistis prosit vobis. Omnia quippe sacramenta Christi, non ad salutem, sed ad judicium habentur sine caritate unitatis Christi. Sed quia, non vera, sed vestra sententia est, [a] *per nescio quorum baptismum traditorum periisse Christi baptismum de orbe terrarum*; meritò non invenitis quid respondeatis de recepto baptismo Maximianistarum.

47. Videte itaque & vigilantissimè mementote, quemadmodum Petilianus nec ad ea ipsa responderit, quæ sibi ita proponit, unde aliquid loqui videatur. Illud autem olim dimisit omnino, nec nobis dicere voluit, quia utique non potuit, nec usque ad finem voluminis sui aliquando dicturus est, quod ex primis partibus epistolæ meæ, quasi refellendum commemoravit. Additis quippe etiam duobus verbis, quæ me subtraxisse, quasi fortissima sua munimenta jactavit, nihilo minùs immunitus jacens, non inveniens quid respondeat, cùm quæritur, Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, unde sit ejus abluenda conscientia, qui pollutam conscientiam non sanctè dantis ignorat, & si qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum, unde fidem accepturus sit, non reatum, qui nesciens baptizatur à perfido: ad hoc eum jam diu ex quo loquitur, nihil respondisse manifestum est.

[a] Sic MSS. At editi, *nescio per quorum.*

48. Deinceps

48. Deinceps perrexit ore maledico in vituperationem monasteriorum & monachorum, arguens etiam me, quod hoc genus vitæ à me * fuerit institutum. Quod genus vitæ omnino quale sit, nescit, vel potiùs toto orbe notissimum nescire se fingit. Inde asserens me dixisse, Christum esse baptistam, subjecit etiam quædam verba ex Epistola mea, * quasi hoc ex mea sententia dixerim, quod ex vestra & ipsius dixi, & copiosissima atrocitate invectus est, quasi in me qui hoc dixerim: cùm illa quam reprehendit, non sit mea, sed ipsius & vestra sententia; quod paulò pòst dilucidè, quantum valuero, demonstrabo. Deinde conatus est nos docere multis & superfluis verbis, quòd non Christus baptizet, sed in ejus nomine baptizetur, simul & Patris & Filii & Spiritus-sancti, de qua ipsa Trinitate dixit vel quod voluit, vel quod potuit, *Christum esse medium Trinitatis.* Inde de nomine Simonis & [a] Bariesu magorum ingessit nobis quas eum libuit contumelias. Inde Optati Thamugadensis caussam pedetentim suspendens, ne illius perfunderetur invidiâ, non se, nec suos de illo judicare potuisse; & in eo ipso nos insimulans, quòd meis ille suggestionibus pressus sit.

49. Postremo conclusit Epistolam suos exhortans & monens ne decipiantur à nobis, & nostros dolens quòd eos pejores quàm fuerant fecerimus. His igitur diligenter consideratis atque discussis, quod ex ea ipsa Epistola quam scripsit, satis dilucidè apparet, Petilianus non respondit omnino ad hoc quod in Epistola mea primitus posui, si quemadmodum dicit, *conscientia dantis*, vel potiùs, ut addam quod magnum firmamentum putat, si *conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, unde abluendus sit qui accipit baptismum, cùm si dantis conscientia polluta est, accepturus ignorat. Unde non mirandum est hominem pro falsitate resistentem, pressum contravenientis veritatis angustiis, insana potiùs anhelasse convicia, quàm cum illa quæ vinci non potest ambulare voluisse.

50. Nunc jam obsecro paucis animum intendite, ut vobis quid timuerit, ut ad hoc non responderet, evidenter ostendam, & quod obscurare conatus est, in lucem proferam. Poterat utique nobis quærentibus, unde abluendus sit qui accipit baptismum cùm dantis polluta conscientia est, & hoc ille qui est accepturus ignorat, facillimè respondere, à Domino Deo; & omnino fidentissimè dicere, Prorsus Deus abluit accipientis conscientiam, quando maculosam non sanctè dantis ignorat. Sed homo qui jam sectæ vestræ intentione coactus fuerat mundationem accipientis in conscientia dantis ponere, quippe qui dixerat, *Conscientia namque dantis, vel sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*; timuit ne meliùs homo baptizari videretur ab occulto homine malo, quàm à manifesto homine bono: tunc enim non à conscientia sanctè dantis hominis, sed ab ipsa excellentissima Dei sanctitate esset abluendus. Hoc ergo metuens, ne tanta eum sequeretur absurditas, vel potiùs dementia, ut quâ fugeret nesciret, noluit dicere unde sit accipientis abluenda conscientia, quando maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat; & litigioso strepitu cuncta perturbans occultare maluit quid ab eo quæreretur, quàm hoc respondere quærenti, unde statim suffocaretur: numquam tamen putans ab hominibus bene cordatis legi posse litteras nostras, aut ab eis legi suas qui legissent & meas, quibus respondere se finxit.

Caput XLII.

51. Nam hoc quod modò dixi, in illa ipsa Epistola mea, contra quam scribendo nihil dixit, evidentissimè positum est: & quid ibi egerit, quæso parumper advertite; & quamvis illi faveatis, nosque oderitis, si potestis æquo animo tolerate. Quia enim in priori Epistola sua, cujus primis partibus quæ solæ in manus nostras tunc venerant, primò responderam, ita spem baptizandi hominis in homine baptizante posuerat, ut diceret, *Omnis res enim origine & radice consistit, & si caput non habet aliquid, nihil est*: (Suprà lib. 1. cap. 4 & lib. 2 cap. 5.) quia ergo hoc Petilianus dixerat, non aliud volens intelligi originem & radicem & caput baptizandi hominis, nisi hominem à quo baptizaretur, subjeci ego & dixi, *Quærimus itaque nos, cùm ille baptizator perfidus latet, si tunc ille quem baptizat fidem percipit non reatum, si tunc ei non est baptizator ejus origo & radix & caput, quis est à quo accipit fidem? ubi est origo de qua oritur? ubi radix unde germinat? ubi caput unde incipit? An fortè cùm baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo & radix & caput?* (Suprà lib. 1. cap. 5.) Hoc ergo & nunc dico, & exclamo, sicut etiam illic exclamavi: *O humana temeritas & superbia, cur non finis potiùs ut semper Christus det fidem, Christianum dando facturus? Cur non finis ut semper sit Christus origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput? Neque enim etiam cùm per sanctum & fidelem dispensatorem gratia spiritalis credentibus impartitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quòd justificat impium.* (Rom. 4. 5.) *Aut verò apostolus Paulus erat caput & origo eorum quos plantaverat, aut Apollo radix eorum quos rigaverat, ac non ille qui eis incrementum dederat; cùm idem dicat, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus?* (1. Cor. 3. 6.) *Nec radix eorum erat ipse, sed ille potiùs qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta.* (Iohan. 15. 5.) *Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cùm dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsumque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissimè prædicet? Quapropter sive à fideli sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit maledictus qui spem suam ponit in homine.*

Caput XLIII.

52. Hæc ego in Epistola priore, cùm Petiliano responderem, puto quia & dilucidè & veraciter posui. Hæc etiam nunc commemoravi, illud insinuans atque commendans, ut omnino spes nostra non sit in homine, Deumque Christum mundatorem, justificatorem hominum esse credamus, credentium in eum qui justificat impium, ut deputetur fides eorum ad justitiam, sive ille homo sit sanctus qui ministrat baptismum, sive impius & fictus quem fugiat Spiritus-sanctus. Tum deinde subdidi, si aliter esset, quanta consequeretur absurditas, & dixi quod & nunc di-

[a] Non dubitavimus hîc restituere nomen *Bariesu*: pro quo in antiquis codicibus manifesto librariorum lapsu scriptum reperimus, *Varia sua*. In excusis, *Varia*: omisso, *sua*.

Suprà lib. 1. c. 6. co: *Alioquin si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cùm manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fidem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur: optandum est ab omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Quod si dementissimum est credere; (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio Christianum, semper à Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum & caput Ecclesiæ;) quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non adtendunt quid intus habeant, sed tantùm quemadmodum sonent?* Hæc tunc dixi, hæc in illa mea Epistola scripta sunt.

CAPUT XLIV. *Supr. lib. 1. cap. 7. & 8.*

53. DEINDE paulò pòst, quoniam ille dixerat, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Iesu Christo,* (*Matth. 7. 16.*) *Arbor bona, bonos fructus facit; arbor mala, malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? Et iterum,* (*Matth. 12. 35.*) *Omnis homo bonus de bono thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.* Quibus verbis Petilianus satis apertissimè ostendit, tamquam arborem accipiendum eum hominem qui baptizat, & tamquam fructum eum qui baptizatur. Ad hæc ego responderam, *Si arbor bona bonus baptizator est; ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit, quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala.* Quid aliud his verbis intelligi volui, nisi quod paulò superiùs posueram, arborem & fructum ejus, non eum qui baptizat & eum qui baptizatur; sed hominem arborem, fructum verò ejus opus ac vitam ejus accipi debere, quam semper habet bonam bonus, & malam malus: ne illa sequatur absurditas, ut malus sit homo etiam ab occulto malo homine baptizatus, tamquam fructus arboris quamvis occultæ, sed tamen malæ? contra quod ille nihil omnino respondit.

CAPUT XLV.

54. SED ne diceret, sive ille, sive aliquis vestrûm, cùm quisque occultus malus est qui baptizat, tunc non esse fructum ejus illum quem baptizat, sed fructum Christi; continuò subjeci quàm væsanus error etiam istam sententiam consequatur, & repetivi illud, licèt aliis verbis, quod paulò antè dixeram: (*Suprà lib. 1. cap. 8.*) *Si cùm occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur; sanctiùs justificantur, qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.* Petilianus ergo his tam vehementibus coartatus angustiis, tacuit superiora ex quibus ista pendebant, & hæc absurda quæ illius consequuntur errorem, ita commemoravit in responsione sua, quasi hæc ego ex mea sententia dixerim; quæ ideo dicta sunt, ut adtenderet quantum mali sequeretur ejus sententiam, & eam mutare cogeretur. Hanc ergo fraudem audientibus vel legentibus faciens, & omnino desperans legi posse quæ scripsimus, cœpit in me graviter & petulanter invehi, tamquam ego sensissem optandum esse omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos, quoniam quamlibet bonos habuerint, Christus est incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Item tamquam ego sensissem, sanctiùs justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis: cùm hæc mirabilis insania ideo à me commemorata sit, quia illos necessariò sequitur qui cum Petiliano sentiunt, sic esse hominem baptizatum ad baptizatorem suum, quemadmodum est fructus ad arborem de qua nascitur, bonus de bona, malus de mala: quibus cùm dixerimus ut respondeant, cujus arbitrentur fructum esse hominem baptizatum, quando ab occulto malo baptizatur, quoniam non audent eum rebaptizare, coguntur respondere, tunc eum non esse fructum occulti illius mali, sed esse fructum Christi: ac per hoc sequitur eos quod nolunt, & quod sentire dementis est; quia si homo tunc est fructus hominis baptizatoris sui, quando à manifesto bono baptizatur, cùm verò baptizatur ab occulto homine malo, tunc non ipsius fructus, sed Christi est, sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.

CAPUT XLVI.

55. QUOD cùm mihi tribuens Petilianus tamquam hoc ego senserim, satis in me graviter ac vehementer invehitur, ipse utique demonstrat, eâ ipsâ gravissimâ invectione suâ, quantum nefas sit ista sentire: ac per hoc quidquid propter hanc sententiam in me dixisse videri voluit, in se ipsum dixisse invenitur, qui talia sentire convincitur. Ibi enim ostendit, quantâ vi veritatis superatus sit, ubi alium exitum non invenit, nisi ut me sensisse fingeret, quod ipse sentit. Quemadmodum si illi quos Apostolus arguit, quia dicebant non esse resurrectionem mortuorum, eumdem Apostolum accusare vellent, quoniam dixit, (*1. Cor. 15. 15.*) *Neque Christus resurrexit*, & inanem esse prædicationem Apostolorum, inanem etiam fidem credentium, falsosque inveniri testes adversùs Deum, qui dixissent quòd suscitaverit Christum. Hoc mihi Petilianus facere voluit, desperans legi posse quæ scripsi, quibus respondere non potuit, & putari se respondisse magnopere concupivit. Sed quemadmodum si quisquam illud fecisset Apostolo, recitato universo ipso loco ex ejus Epistola, redditisque superioribus verbis ex quibus ista pendere quisquis legit intelligit, omnis illa calumniosa reprehensio in frontem reprehendentium relideretur: sic redditis ex Epistola mea superioribus, dum me Petilianus accusat, in ejus faciem, unde illa removere conatus est, majore impetu retorquentur.

56. Apostolus enim redarguens eos qui negabant resurrectionem mortuorum, ista absurditate corrigit quæ invitos sequitur talia sentientes, ut dum exhorrent quod nefas est dicere, corrigant quod ausi sunt credere. Proinde ita dicit, (*1. Cor. 15. 13.*) *Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit: si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vana est & fides vestra; invenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversùs Deum, quia suscitavit Christum quem non suscitavit: ut*

dum timent dicere Christum, non resurrexisse, & cetera mala ac nefaria quæ sequuntur, corrigant quod stultè infideliterque dixerunt, non esse resurrectionem mortuorum. Si ergo tollas quod in capite ratiocinationis hujus est positum, Si resurrectio mortuorum non est: malè cetera dicta sunt, & Apostolo tribuenda sunt. Si autem reddas unde pendent, & in exordio constituas, Resurrectio mortuorum non est: rectè consequentur, Neque Christus resurrexit, & inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides vestra, & cetera quæ connexa sunt: & hæc omnia ab Apostolo bene & prudenter dicta sunt, quoniam quidquid mali habent, illis imputandum est qui negabant resurrectionem mortuorum. Sic etiam in epistola mea, tolle quod positum est, *Si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille à quo baptizatur, & cùm manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo & radix caputque nascentis est; cùm autem latet perfidus baptizator, tunc quisque à Christo percipit fidem, tunc à Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur:* tolle ista unde pendet quod sequitur, & valde pessimè dictum mihique tribuendum est, *Optandum est omnibus qui baptizantur ut baptizatores perfidos habeant & ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator.* Reddantur autem illa quæ vos dicitis, tunc jam hoc quod inde pendet & religatum sequitur, non à me sentiri invenitur, & quidquid mali[a] habet, in vestram sententiam retorquetur. Item tolle quod positum est, *Si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit, & si cùm occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur:* tolle ista, quæ cogimini & ex vestra secta & ex Petiliani epistola confiteri, & meum erit ac mihi imputandum illud insanum quod sequitur, *Sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis.* Redde autem illa ex quibus hoc pendet, continuò videbis & me hoc ad vos corrigendos rectè posuisse, & totum quod vobis in hac sententia meritò displicet, in vestram faciem recidisse.

57. PROINDE quemadmodum illi qui resurrectionem mortuorum negabant, nullo modo se defenderent à tantis malis quæ ad eos redarguendos connexuit Apostolus dicens, Neque Christus resurrexit, & nefanda similiter cetera, nisi mutarent sententiam, & faterentur esse resurrectionem mortuorum: sic etiam vos si non vultis vobis imputari quod ad vos convincendos & corrigendos dicimus, sanctiùs justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis; mutate sententiam, & eorum spem qui baptizantur nolite in homine ponere. Nam si ponitis, videte quid dicam, ne hoc aliquis iterum supprimat, & dicat me sensisse quod ad vos redarguendos corrigendosque commemoro. Videte quid dicam, unde pendeat quod dicturus sum: Si eorum spem qui baptizandi sunt, in homine à quo baptizantur ponitis; si baptizatorem hominem, sicut scripsit Petilianus, originem & radicem & caput ejus qui baptizatur constituitis; si arborem bonam bonum hominem baptizantem, fructum autem ejus bonum eum qui fuerit ab ipso baptizatus accipitis; admonetis ut quæramus à vobis, qua origine oriatur, qua radice pullulet, cui capiti subnectatur, de qua arbore nascatur quem malus baptizat occultus. Ad hanc quippe inquisitionem pertinet etiam illud, cui non respondisse Petilianum sæpissime commendavi: Unde abluatur qui accipit baptismum, cùm maculosam conscientiam non sanctè dantis ignorat: [b] hanc enim conscientiam dantis vel sanctè dantis vult esse originem, radicem, caput, semen, arborem, unde exsistat, unde propagetur, unde incipiat, unde germinet, unde nascatur sanctificatio baptizati.

CAPUT XLVIII.

58. CUM ergo quærimus unde ablutus sit, quem in vestra communione non rebaptizatis, etiam cùm eum constiterit ab aliquo baptizatum, qui propter occultam nequitiam jam sanctè dantis conscientiam non habebat; quid responsuri estis, nisi à Christo aut à Deo, quamvis & Christus Deus super omnia sit benedictus in sæcula; (Rom. 9. 5.) aut ab Spiritu-sancto, cùm & ipse sit Deus, quia hæc Trinitas [c] unus Deus. Unde Petrus cùm dixisset homini, Ausus es mentiri Spiritui-sancto: (Act. 5. 3.) continuò secutus adjunxit quid esset Spiritus-sanctus, & ait, Non es mentitus hominibus, sed Deo. Postremò etiam si dicatis eum ab Angelo ablui atque mundari, quando pollutam conscientiam non sanctè dantis ignorat; videte quia sancti homines cùm in æternam vitam resurrexerint, tunc de illis dictum est, quòd erunt æquales Angelis Dei. Quisquis ergo & ab Angelo abluitur, sanctiùs abluitur quàm si abluatur ab hominis [d] qualicumque conscientia. Cur ergo non vultis ut dicatur vobis, Si tunc abluit homo quando manifestus bonus est, cùm autem occultus homo malus est, quoniam non habet conscientiam sanctè dantis, non jam ipse, sed Deus aut Angelus abluit, sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quàm qui baptizantur à manifestis bonis. Quæ sententia si vobis displicet, quoniam re vera displicere omnibus debet; illa tollite unde nascitur, illa corrigite unde religatur: illa enim non præcedant, & ista non sequitur.

CAPUT XLIX.

59. NOLITE itaque dicere, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis:* ne dicatur vobis, Quando latet dantis polluta conscientia, quis abluit accipientis conscientiam? Et cùm responderitis, Vel Deus, vel Angelus, (quoniam quid respondeatis aliud non habetis;) sequatur vos unde confundamini: Sanctiùs justificantur qui baptizantur ab occultis malis, ut vel à Deo vel ab Angelo abluantur, quàm qui baptizantur à manifestis bonis, qui Deo vel Angelis non comparantur. Sed dicite quod dicit veritas & catholica Ecclesia, quia non solùm cùm malus est minister baptismi, verùm etiam cùm sanctus & bonus est, non est in homine spes ponenda, sed in illo qui justificat impium, in quem credentibus fides ad justitiam deputatur. (Rom. 4. 5.) Cùm enim dicimus, Christus baptizat, non visibili mi-

[a] Apud Am. Er. & MSS. *habent*: non rectè, nisi referatur ad illa *quæ vos dicitis.*
[b] Omnes libri habebant, *hanc etiam.* Lovanienses putarunt legendum, *hanc enim.*
[c] In MSS. *quia hæc Trinitas unitas Deus.*
[d] MSS. *hominis qualiscumque.*

nisterio dicimus, sicut putat vel putari cupit nos dicere Petilianus, sed occultâ gratiâ, occultâ potentiâ in Spiritu-sancto, sicut de illo dictum est à Johanne Baptista, Hic est qui baptizat in Spiritu-sancto. Nec sicut Petilianus dicit, jam baptizare cessavit: sed adhuc id agit, non ministerio corporis, sed invisibili opere majestatis. Quod enim dicimus, ipse baptizat, non dicimus, ipse tenet, & in aqua corpus credentium tinguit: sed ipse invisibiliter mundat, & hoc universam prorsus Ecclesiam. Neque enim apostolo Paulo non est credendum, qui de illo dixit, Viri diligite » uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, » & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, » mundans eam lavacro aquæ in verbo [a]. Ecce quia Christus sanctificat; ecce quia Christus etiam ipso lavacro aquæ in verbo, ubi ministri corporaliter videntur operari, ipse abluit, ipse mundat. Nemo ergo sibi arroget quod Dei est: [b] sic certa spes hominum, cùm in illo figitur qui falle re non potest: quoniam maledictus omnis qui spem suam ponit in homine: &, Beatus cujus est Dominus Deus spes ipsius. Nam dispensator fidelis mercedem accipiet vitam æternam: dispensator autem infidelis, cùm cibaria Dominica distribuit conservis, absit ut per suam infidelitatem cibaria inutilia faciat. Quoniam, quæ dicunt, inquit, facite; quæ autem faciunt, facere nolite. Quod ideo contra malos dispensatores præceptum est, ut bona Dei per ipsos accipiantur, mala autem ipsorum vita ex dissimilitudine caveatur.

Johan. 1. 33. — *Ephes.* 5. 25. — *Ierem.* 17. 5. — *Psal.* 39. 5. — *Matth.* 23. 3.

CAP. L.

60. Si autem ad ista prima verba epistolæ meæ Petilianum non respondisse manifestum est, & ubi respondere conatus est, magis ostendit quòd non potuerit respondere: quid de illis partibus meorum scriptorum loquar, quibus nec respondere tentavit, quæ omnino non adtigit? quæ tamen qualia sint si recensere quisque voluerit, qui & mea & ipsius habet scripta, puto quòd intelligat quanta firmitate roborata sint. Quod ut vobis breviter ostendam, ipsa testimonia de scripturis sanctis prolata recolite, vel legendo recensete, quæ posuit velut adversùs nos, & in mea responsione quæ posui etiam ego adversùs vos: & videte quemadmodum ego illa quæ ipse posuit, ostendi non nobis, sed potiùs vobis esse contraria: ipse autem illa quæ posui maximè necessaria, omnino non adtigit, & in illo uno Apostoli, quod tamquam pro se pertractare conatus est, videbitis quàm nullum exitum invenerit.

61. Pars quippe epistolæ quam scripsit ad suos, à capite usque ad eum locum ubi dicit, *Hoc nobis Dominus imperat: Cùm vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in aliam; quòd si & in ea vos persequuntur, fugite in aliam*: primùm venit in manus nostras, huic respondimus: quæ nostra responsio cùm etiam in illius venisset manus, scripsit hanc contra, quam nunc refellimus, & eum nostræ non respondisse monstramus. In illa ergo prima parte scriptorum ejus quibus primùm respondimus, hæc sunt testimonia Scripturarum, quæ nobis putavit adversa, *Arbor bona bonos fructus facit, & arbor mala malos fructus facit. Numquid colligunt de spinis uvas?* Et iterum, *Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.* Et iterum, *Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* His testimoniis volens ostendere talem fieri eum qui baptizatur, qualis fuerit à quo baptizatur. Ego contrà quemadmodum accipienda essent hæc testimonia, & quòd ejus intentionem nihil adjuvarent ostendi. Cetera verò quæ posuit dicta in malos & sceleratos homines, non esse adversùs frumenta Dominica, sicut prædicta & promissa sunt, toto orbe diffusa, & potiùs à nobis contra vos posse dici satis edocui. Recensete, & invenietis.

Matth. 10. 23. — *Matth.* 7. 17. — *Matth.* 12. 35. — *Eccli.* 34. 30.

62. At verò ego quæ posui pro Ecclesiæ catholicæ assertione, ista sunt: quod ad baptismum adtinet, ne id quod gratiâ Dei regeneramur, mundamur, justificamur, danti homini tribuatur: *Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in homine.* Et, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine.* Et quia, *Domini est salus.* Et, *Vana salus hominis.* Et quia, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Et quia ille *in quem creditur justificat impium, ut deputetur fides ejus ad justitiam.* Propter ipsius verò Ecclesiæ unitatem quæ in omnibus gentibus dilatatur, cui vos non communicatis, hæc testimonia posui de Christo esse prædicta, quia *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* Et, *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Et quòd testamentum Dei factum ad Abraham pro nostra, hoc est, catholica communione recitetur, ubi scriptum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Quod semen interpretatur Apostolus dicens, *Et semini tuo, quod est Christus.* Unde apparet in Christo, non solùm Afros aut Africam, sed omnes gentes habituras benedictionem, per quas catholica dilatatur Ecclesia, tanto antè [c] promissam. Et quòd palea cum frumentis sit usque ad ultimam ventilationem, ne quisquam per calumnias criminum alienorum sacrilegium suæ separationis excuset, quòd reliquerit vel deseruerit omnium gentium communionem. Et ne propter malos dispensatores, hoc est præpositos, societas Christiana dividatur, etiam illud testimonium posui, *Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite; dicunt enim, & non faciunt.* Hæc ille testimonia de scripturis sanctis à me posita, nec ostendit quemadmodum aliter accipi deberent, ut non ea pro nobis neque contra [d] vos esse ostenderet, nec omnino adtingere voluit: immo id egit tumultu conviciorum suorum, ut si fieri posset, hæc à me dicta nulli omnino veniret in mentem, qui post epistolam meam lectam, etiam ipsius legere voluisset.

Psal. 117. 8. — *Ierem.* 17. 5. — *Psal.* 3. 9. & 59. 13. — 1. *Cor.* 3. 7. — *Rom.* 4. 5. — *Psal.* 71. 8. — *Psal.* 2. 8. — *Genes.* 22. 18. — *Gal.* 3. 16. — *Matth.* 23. 3.

CAP. LI.

63. Quod verò ex apostoli Pauli scriptis à me positum pro se tractare conatus est, quale sit parumper adtendite. *Dixisti enim*, inquit, *Apostolus Paulus eos, qui dicebant se apostoli Pauli esse, objurgat, & dicit, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Quapropter si errabant illi, & nisi corrigerentur perirent, qui volebant esse Pauli; quæ tan-*

Supra lib. 2. *cap.* 1. & 4. 1. *Cor.* 1. 13.

---

[a] In excusis, *in verbo vitæ*. Abest *vitæ* à MSS. & Græco textu Apostoli.

[b] Excusi, *si certa spes hominum cum illo figitur*. Emendantur ex MSS.

[c] Editi, *promissa*. At MSS. *promissam*: refer ad *benedictionem*.

[d] Sic MSS. At editi, *contra nos*: minùs bene.

dem spes eorum est, qui voluerunt esse Donati? Id enim agunt isti, ut origo & radix & caput baptizati, non nisi ille sit à quo baptizatur. Hæc verba & hoc Apostoli testimonium ex epistola mea commemoravit, & sibi proposuit refellendum. Proinde videte si ad propositum respondit. Ait enim, *Inane hoc dictum est, inflatum & puerile & insipiens, & quod longè sit penitus à fidei nostræ ratione. Tunc enim rectè hoc diceres, si nos diceremus, In nomine Donati baptizati sumus: aut, Donatus crucifixus est pro nobis: aut, In nostro nomine baptizati sumus. At cùm hæc à nobis nec dicta sint nec dicantur, quia formam divinæ sequimur Trinitatis; te, qui nobis talia objicis, certum est insanire. Aut si putas quia in Donati, vel in nostro nomine baptizati sumus, falleris perdite, simulque de* [a] *vobis sacrilege confiteris, quia vos in nomine Cæciliani miseros inquinatis.* Hæc Petilianus contra illa mea respondit, non intendens, vel potiùs ne ab aliquo intendatur, obstrepens, omnino nihil se respondisse, quod ad rem de qua agitur pertineret. Quis enim non videat, ideo magis à nobis rectè positum hoc Apostoli testimonium, quia non vos dicitis in Donati nomine baptizatos, neque Donatum crucifixum esse pro vobis, & tamen propter partem Donati vos ab Ecclesiæ catholicæ communione separatis; sicut etiam illi quos Paulus arguebat, non utique dicebant in nomine Pauli se fuisse baptizatos, aut Paulum pro se esse crucifixum, & tamen de Pauli nomine schisma faciebant. Sicut ergo illis, pro quibus Christus, non Paulus, crucifixus est, & qui in nomine Christi, non in nomine Pauli, fuerunt baptizati, & tamen dicebant, Ego sum Pauli, propter hoc rectiùs dicitur, *Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis*, ut hæreant ei qui pro ipsis crucifixus est, & in cujus nomine baptizati sunt, & non ad nomen Pauli dividantur: sic & vobis multo magis quia non dicitis, In nomine Donati baptizati sumus, & tamen vultis esse de parte Donati, congruenter dicitur, Numquid Donatus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Donati baptizati estis? Scitis enim Christum pro vobis esse crucifixum, & in nomine Christi vos baptizatos, & tamen propter nomen & partem Donati unitati Christi, qui pro vobis crucifixus est, & in cujus nomine baptizati estis, tantâ pertinaciâ repugnatis.

64. Quia verò id egit Petilianus scriptis suis, ut *origo & radix & caput baptizati non nisi ille sit à quo baptizatur*, & hoc à me non inaniter, nec pueriliter, nec insipienter dictum est, primordia epistolæ ipsius quibus tunc respondi, recensete, & videbitis, immo verò me commemorante diligenter advertite. *Conscientia*, inquit, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis: nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Et tamquam diceretur ei, Unde hoc probas? *Omnis res enim origine*, inquit, *& radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine* [b] *regeneretur. Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Iesu Christo, Arbor bona bonos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? Et iterum, Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala.* (Matth. 12. 35.) *Et iterum, Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* (Eccli. 34. 30.) Hæc omnia quò pertineant videtis, ut scilicet sanctè dantis conscientia, (ne quisquam fidem sumens à perfido, non fidem percipiat, sed reatum,) ipsa sit origo & radix & caput & semen baptizati. Volens enim probare conscientiam sanctè dantis adtendi, quæ abluat accipientis; & non fidem percipere, sed reatum, qui fidem sciens sumit à perfido; continuò subjecit, *Omnis res enim origine & radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.* Et ne quisquam tam tardus esset, ut adhuc non intelligeret de illo eum dicere à quo quisque baptizatur, explanat hoc subsequenter, & dicit, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus est reus, alium faciat innocentem, dicente Domino Iesu Christo, Arbor bona bonos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas?* Et ne adhuc incredibili [c] obtusitate cordis cæcus auditor vel lector non videat de homine baptizante dicere; adjungit aliud, ubi & hominem nominat: *Et iterum*, inquit, *Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, & omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala. Et iterum, Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* Certè jam manifestum est, certè jam non indiget interprete nec disputatore aut demonstratore, id agere istos, ut origo & radix & caput baptizati non nisi ille sit à quo baptizatur: & tamen vi veritatis oppressus, & quasi quæ dixisset oblitus, concedit mihi postea Petilianus, ut Christus sit origo & radix regeneratorum & caput Ecclesiæ, non quisquam homo dispensator ministerque baptismatis. Cùm enim dixisset, quia in nomine Christi baptizabant Apostoli, & Christum fundamentum ponebant, ut facerent Christianos; & hoc scripturarum sanctarum testimoniis & exemplis, tamquam nos hoc negaremus, probaret: *Vbi est nunc*, inquit, *illa vox, qua minutis & crebris quæstiunculis* [d] *crepitans, multa involuta de Christo & pro Christo & in Christo, contra humanam temeritatem & superbiam invidiosè & elatè dixisti? Ecce Christus est origo Christiani, Christus est caput, Christus est radix.* His ergo auditis, quid nisi ipsi Christo gratias agam, qui coëgit hominem confiteri? Falsa ergo sunt illa, quæ in epistolæ suæ dixit exordio, cùm vellet persuadere conscientiam sanctè dantis adtendi, quæ abluat accipientis; & cùm quis sciens fidem à perfido sumserit, non fidem percipere, sed reatum. Hoc enim volens velut ostendere, quantum sit in homine baptizante, tamquam magna documenta subjecerat dicens, *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habet aliquid, nihil est.* Postea verò cùm dicit quod & nos dicimus, *Ecce Christus est origo Christiani, Christus est caput, Christus est radix*: delet quod antea dixerat, *quia conscientia sanctè dantis est origo & radix & caput accipientis.* Vicit ergo veritas, ut homo qui baptismum Christi desiderat, non in homine ministro spem ponat, sed ad ipsum Christum tamquam ad originem quæ non

[a] Malè item hîc editi, *de nobis*. Castigantur ex MSS.
[b] MSS. hîc & infrà constanter, *generetur*.
[c] In MSS. *obtunsitate*.
[d] In MSS. *trepidans*.

mutatur, ad radicem quæ non evellitur, ad caput quod non dejicitur, securus accedat.

CAPUT LIII.

65. JAM illud quis non advertat, de qua inflata vena veniat, quòd cùm Apostoli sententiam velut exponeret, ait, *Qui dixit, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit: quid aliud dixit, nisi ego hominem in Christo catechumenum feci: Apollo baptizavit, Deus quod fecimus confirmavit?* Quare ergo non addidit Petilianus quod Apostolus addidit, & ego maximè commendavi, ut etiam hoc nobis exponeret, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus?* Quod si velit exponere secundùm ea quæ suprà posuit, sine dubio sequitur, ut neque qui [a] baptizat aliquid sit, sed Deus qui incrementum dat. Quid enim ad rem nunc pertinet quomodo dictum sit, *Ego plantavi, Apollo rigavit:* utrùm re vera ita accipiendum sit tamquam dixerit, *Ego catechumenum feci, Apollo baptizavit:* an sit alius verior & congruentior intellectus? Ecce interim secundùm ipsius expositionem, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Multum autem interest inter confirmare quod alius facit, & facere. Qui enim dat incrementum, non arborem vel vitem confirmat, sed creat. Illo quippe incremento fit, ut etiam lignum plantatum radicem producat & figat: illo incremento fit, ut semen jactum germen emittat. Sed quid hinc diutius disseramus? Sufficit quòd secundùm ipsum, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat, aliquid est, sed qui incrementum dat Deus. Quando autem hoc diceret Petilianus, ut eum dicere intelligeremus, Neque Donatus Carthaginis est aliquid, neque [b] Januarius, neque Petilianus? Quando hoc tumor ille pateretur, quo se putat homo aliquid esse cùm nihil sit, & se ipsum seducit?

1. Cor. 3.6. — Gal. 6. 3.

CAPUT LIV.

66. DENIQUE etiam paulò pòst cùm institueret, & intenderet tamquam ea verba Apostoli, quæ nos objeceramus, iterum retractare, noluit hæc ponere quæ dixeram ego, sed alia in quibus posset utcumque humana inflatio respirare. *Nam ut ejus*, inquit, *Apostoli dicta, quæ nobis objeceras, iterum replicemus*, dixit, *Quid est enim Apollo, quidve Paulus? Ministri ejus cui credidistis. Quid aliud, verbi gratiâ, dicit omnibus nostris, nisi quid est Donatus Carthaginis, quid Ianuarius, quid Petilianus, nisi ministri ejus cui credidistis?* Hoc ego Apostoli testimonium non posui: sed illud quod commemorare noluit, posui, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Iste autem ea verba Apostoli inserere voluit, ubi interrogat quid sit Paulus, vel quid sit Apollo, & respondet, *Ministri ejus cui credidistis:* Hoc aliquo modo ferre potuit torus cervicis hæreticæ: illud autem ubi non interrogavit, & respondit quid esset, sed dixit non esse aliquid, ferre omnino non potuit. Sed jam volo quærere, utrùm non sit aliquid minister Christi? Quis hoc dixerit? Quomodo ergo verum est, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus:* nisi quia ad aliud aliquid est, ad aliud non est aliquid? Ad ministrandum & dispensandum verbum ac sacramentum aliquid est: ad mundandum autem & justificandum non est aliquid; quia hoc non operatur in interiore homine, nisi per quem creatus est totus homo, & qui Deus manens factus est homo, ille scilicet de quo dictum est, Fide mundans corda eorum: &, Credenti in eum qui justificat impium. Quod testimonium in verbis meis Petilianus ponere voluit, in suis autem nec tractavit, nec adtigit.

1. Cor. 3.4. — Quomodo qui plantat & rigat, aliquid & non aliquid est. — Act. 15.9. — Rom. 4. 5.

CAPUT LV.

67. MINISTER ergo, id est, dispensator verbi & sacramenti Evangelici, si bonus est, consocius fit Evangelii: si autem malus est, non ideo dispensator non est Evangelii. Si enim bonus est, volens hoc facit: si autem malus, hoc est sua quærens non quæ Jesu Christi, invitus hoc facit propter alia quæ requirit. Vide tamen quid idem Apostolus dixerit, Si ergo volens hoc facio, inquit, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Tamquam diceret, Si bonus bonum annuntio, etiam ipse pervenio: si autem malus, bonum annuntio. Numquid enim dixit, Si invitus facio, dispensator non ero? Annuntiavit Petrus & ceteri boni, invitus Judas, tamen cùm ipsis missus annuntiavit. Illi mercedem habent, huic dispensatio credita est. Qui autem omnibus illis annuntiantibus Evangelium perceperunt, non à plantatore vel rigatore, sed ab eo qui incrementum dat, mundari potuerunt & justificari. Neque enim dicturi sumus Judam non baptizasse, cùm adhuc inter discipulos fuerit, quando fiebat quod scriptum est, Ipse non baptizabat, sed discipuli ejus. An quia nondum Christum tradiderat, qui loculos habebat, & ea quæ mittebantur * auferebat, & qui pecuniæ custos innocens esse non potuit, dispensator tamen gratiæ sine accipientium damno fuit? Aut si non baptizavit, certè fatemini quia evangelizavit. Quòd si hoc minimum & leve ducitis, videte quid de ipso Paulo apostolo sentiatis, qui dixit, Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. Huc accedit, quia incipit esse potior Apollo, qui baptizando rigavit, quàm Paulus, qui evangelizando plantavit, cùm sibi officium patris erga Corinthios ob hoc vindicet, nec eis qui post illum ad eos venerant, hoc nomen concedat. Ait enim, Si decem millia pædagogos habeatis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui. Eis dicit, Ego vos genui: quibus alio loco dicit, Gratias Deo, quòd neminem vestrûm baptizavi, nisi Crispum & Gaium & Stephanæ domum. Genuerat itaque illos, non per se, sed per Evangelium. Qui etiam si sua quæreret, non quæ Jesu Christi, & invitus hoc faceret sine sua mercede, tamen pecuniam Dominicam dispensaret: quam, licèt malus, non malam nec inutilem bene accipientibus faceret.

1. Cor. 9. 17. — Johan. 4. 2. — Johan. 12. 6. — * ἐβάσταζεν. — 1. Cor. 1. 17. — 1. Cor. 4. 15. — 1. Cor. 1. 14.

CAPUT LVI.

68. ET si hoc de Evangelio rectè dicitur, quanto magis de baptismo dicendum est, quod ita pertinet ad Evangelium, ut sine illo quidem ad regnum cælorum nemo perveniat, sed si accedat sacramento justitia. Qui enim dixit, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum: idem ipse dixit, Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Forma sacramenti datur per baptismum, forma justitiæ per Evangelium. Alterum sine altero non perducit ad regnum cælorum. Verumtamen per-

Johan. 3. 5. — Matth. 5. 20.

[a] MSS. habent, *baptizatur*.

[b] In MSS. est, *Januarianus*.

fectè baptizare etiam minùs docti possunt, perfectè autem evangelizare multò difficilioris & rarioris est operis. Ideo Doctor gentium plurimis excellentior evangelizare missus est, non baptizare: quoniam hoc per multos fieri poterat, illud per paucos, inter quos eminebat. Et [a] tamen legimus eum aliquibus locis dixisse, Evangelium meum: baptismum autem meum numquam dixit, sed nec cujusquam per quem ministratus est. Nam solus ille baptismus quem dedit Johannes, dictus est baptismus Johannis. Hoc præcipuum vir ille dispensationis suæ munus accepit, ut lavacri præcursorium sacramentum etiam illius diceretur, per quem dispensabatur: baptismus autem quem ministraverunt discipuli Christi, nullius eorum dictus est; ut illius esse intelligeretur, de quo dictum est, Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. Si ergo Evangelium, quod ita Christi est, ut possit & minister propter munus dispensationis dicere suum, potest homo etiam per malum dispensatorem sine periculo accipere, faciens quod dicit, quod autem facit non faciens: quantò magis baptismum Christi, quem nemo Apostolorum ita ministravit, ut auderet dicere suum, potest quisque sine contagione mali ministri percipere, qui bona fide accedit ad Christum.

69. PROINDE si Petilianus, cùm ego quæ posuit de Scripturis testimonia, quàm contra nos non essent, non prætermiserim demonstrare; ipse quæ posui, partim omnino non adtigit, partim quæ tractare voluit, nihil aliud se quàm exire inde non potuisse monstravit: non diu hortandi estis vel admonendi, ut videatis quid tenere, quid cavere debeatis. Sed fortè in sanctarum scripturarum testimoniis talis apparuit, in his verò documentis, quæ inter homines de ipso schismate gesta sunt aliquid valuit? Immo verò & in his, quamquam post divina testimonia superfluò requirantur, quid commemoravit aut quid probavit? Qui cùm fuisset graviter in traditores invectus, & multa in eos etiam de sanctis libris testimonia proclamasset, nihil tamen dixit unde [b] eos ostenderet traditores. Ego autem commemoravi Silvanum Cirtensem, cui quibusdam interpositis etiam ipse successit, cùm adhuc esset subdiaconus Gestis municipalibus expressum esse traditorem. Contra hoc ille mutire nil ausus est. Et profectò videtis, quanta eum necessitudo compellebat ad respondendum, ut videlicet prædecessorem suum, & non solùm consocium, sed ut ita dicam, etiam concathedraneum innocentem à crimine traditionis ostenderet, præsertim cùm totam caussam vestram ibi constituatis, ut traditores appelletis eos quos traditoribus communionis tramite successisse vel fingitis vel putatis. Qui ergo ipsius caussæ vestræ necessitate, etiamsi Rusiccadiensem vel Calamensem vel cujuslibet alterius civitatis aliquem de parte vestra, Gestis municipalibus demonstratum dicerem traditorem, omni modo eum defendere cogeretur, de suo prædecessore conticuit. Unde, nisi quia hìc non invenit quam caliginem offunderet, unde saltem homines mente tardissimos & somnolentissimos falleret? Quid enim diceret, nisi falsa de Silvano ista jactari? Sed recitamus Gesta, & quando factum sit, & quando etiam Zenophilo consulari allegatum sit. Quibus quomodo ille resisteret, septus undique optimâ caussâ Catholicæ, vestrâ autem pessimâ? Unde ista verba commemoro ex illa Epistola mea, cui per hanc quam nunc refello, videri voluit respondisse: utique ut videatis, quàm invictè positum sit, contra quod ille nihil tutius invenire potuit quam silentium. Ibid. c. 28.

CAPUT LVIII. Matth. 7. 15. Suprà lib. 1. cap. 21.

70. CUM enim ex Evangelio velut contra nos testimonium posuisset, ubi Dominus ait, *Venient ad vos in vestitu ovium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos:* ego respondi, & dixi, *Ergo fructus consideremus:* tum continuò subjeci, & adjunxi, *Objicitis traditionem, hanc ipsam multò probabilius nos vobis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cùm adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si & vos adversùs majores nostros aliqua documenta profertis, æqua conditio postulatur, ut utraque vera aut utraque falsa credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communione finxistis, quæ in ipsa particula vestræ concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quòd si à nobis aliqua & à vobis nulla, vel à nobis vera & à vobis falsa proferuntur, non est discutiendum quàm penitus vestra ora claudantur. Quid si vos sancta & vera Christi Ecclesia convinceret atque superaret, etiamsi nos nulla vel falsa, vos autem aliqua & vera traditionis documenta teneretis; quid jam vobis restet, nisi ut, si vultis, pacem diligatis, si autem non vultis, saltem obmutescatis? Etenim quæcumque modò proferretis, facillimè & verissimè dicerem, tunc Ecclesiæ plenariæ & catholicæ unitati jam per tot gentes diffusæ atque firmatæ vos ea probare debuisse, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis pellerentur foras. Quod si conati estis facere, procul dubio probare non potuistis; & victi, vel irati, vos ab innocentibus, qui damnare incerta non possent, immani sacrilegio separastis. Si autem nec conati estis id agere, nimis exsecrabili & impia cæcitate vos à frumentis Christi, quæ per totum agrum, id est, mundum usque ad finem crescunt, paucis in Africa zizaniis offensi præcidistis.* Ad hæc, quæ ex illa priore mea Epistola commemoravi, Petilianus nihil respondit omnino. Et utique videtis his paucis verbis totam caussam quæ inter nos agitur contineri. Quid enim dicere conaretur, ubi quidquid eligeret vinceretur?

71. Cùm enim de traditoribus & à nobis contra vestros, & à vobis contra nostros documenta proferuntur: (si tamen & à vobis aliqua proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus; neque enim ea Petilianus suis litteris inserere prætermitteret, qui tam diligenter contra me partes Gestorum, quæ ad caussam pertinent commemorandas inserendasque curavit.) Veramtamen ut jam dicere cœperam, si & à nobis & à vobis talia proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus: profectò aut utraque vera sunt;

[a] Sic MSS. At editi, *Et cùm legimus.*

[b] In Sigiramnensi MS. *nos ostenderet traditores.*

aut utraque falsa, aut nostra vera & vestra falsa, A aut nostra falsa & vestra vera: plus quid dicatur, non invenitur. * At in omnibus his quatuor sententiis veritas pro communione Catholicæ est. (*Caput LIX.) Quia si utraque vera sunt, propter homines, quales & vos habebatis, communionem orbis terrarum deserere minimè debebatis. Si utraque falsa sunt, propter nulla crimina traditionis, cavendum erat crimen atrocissimum divisionis. Si nostra vera & vestra falsa sunt, olim quid diceretis non habetis. Si vestra vera & nostra falsa B sunt, falli potuimus cum orbe terrarum de hominum iniquitate, non fidei veritate. Non enim debuit adtendere semen Abrahæ in omni gente diffusum, quid vos nosse diceretis, sed quid judicibus probaretis. Unde scimus quid egerint, quos vestri majores accusaverunt, etiamsi vera eis objiciebantur, [a] cùm vel cognitoribus causæ vel certè Ecclesiæ ubique diffusæ, quæ non nisi cognitorum sententias debebat adtendere, non illa vera, sed falsa putarentur? Non ideo Deus C absolvit, quidquid hominum sceleris ut homines nosse non possint: neminem tamen rectè judicari puto nocentem, qui hominem non convictum crediderit innocentem. Unde ergo nocens orbis terrarum, si nosse non potuit, etiam verum fortasse crimen Afrorum: & hoc aut ideo nosse non potuit, quia nemo ad eum detulit; aut ideo quia in eo, quod delatum est, cognitoribus potiùs judicantibus, quàm victis murmurantibus credidit. Hinc ergo laudandus est Petilianus, quòd hoc cùm omnino invictissimum cerneret, silentio prætermisit. Non planè laudandus, quòd cetera similiter invicta, quæ tamen putavit posse obscurari, verborum nebulis operire conatus est, & quòd me fecit caussam, cùm defecisset in caussa: de me quoque ipso nihil dicens, nisi quod aut omnino falsum esset, aut culpandum non esset, aut ad me jam non pertineret. Sed interea vos, quos inter me & illum judices posui, sapitis-ne aliquid inter verum falsumve discernere? inter inflatum & solidum, inter turbidum & tranquillum, inter tumidum & sanum, inter divina prædicta & humana præsumta, inter probationes & criminationes, inter documenta & figmenta, inter caussæ actionem & caussæ aversionem? Si sapitis, bene & rectè: si autem non sapitis, nos vestri curam gessisse non pænitebit: quia & si cor vestrum ad pacem non convertitur, pax nostra tamen ad nos revertetur.

[a] MSS. *ut vel cognitoribus.* Am. & Er. *vel ut cognitoribus:* omisso, *cùm.*

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTEM LIBRUM.

HUJUS libri exemplar calamo scriptum unicum ex Belgio Lovaniensibus adfuit, Endoviense; unicum etiam nobis ex Galliis, Floriacense. In Endoviensi titulus est, In epistolam Petiliani ad Catholicos de secta Donatistarum. *In Floriacensi,* Aurelii Augustini epistola ad Catholicos de secta Donatistarum: *& finito libro in eodem Floriacensi exemplari legitur,* Explicit epistola Aurelii Augustini episcopi ad Catholicos fratres. *Quo posteriore titulo ad Possidii indicem comparato facilè adducimur ut credamus, hunc ipsum librum esse, qui in ejusdem indicis capite 3. sic notatur:* Epistola contra quos suprà (*id est contra Donatistas*) ad Catholicos fratres, liber unus. *In concilio generali v. collat. 5. citantur verba capitis 3. hunc in modum:* Ejusdem (*Augustini*) ex epistola ad Catholicos. *Apud Amerbachianam editionem inscribitur,* Contra Petiliani Donatistæ epistolam liber unus. *Apud posteriores in marginali spatio superiori additum est,* de unitate Ecclesiæ: *quæ profectò inscriptio non minùs ceteris adversùs Donatistas opusculis convenit, quàm huic libro.*

Ad annum circiter 402. pertinere Opus videtur, editum ante tertium librum contra Petilianum. Nam Operis principio Petilianus interpellatur, ut vel eidem operi, vel primis duobus contra ipsius epistolam libris Augustini respondeat. Nondum ergo visa erat altera Petiliani, quæ libro Augustini tertio confutatur epistola, qua nimirum ille ad primum librum Augustini respondere sic enititur, ut librum tamen ipsius secundum, qui circiter prædictum annum 402. prodiit, non adtingat.

Prægrandis hujusce Operis in Retractationibus nulla fit mentio: fortè quia, uti Lovanienses observant, propriè epistola est, non liber. Nec movere debet, quod ibi recenseatur, qui longè brevior isto, & epistolæ formâ pariter scriptus est, liber in Petilianum primus: quippe primus iste liber cum secundo & tertio totus cohæret, eamque ob caussam necessariò inter libros habitus semper fuit.

Sed sunt alia, non diffitemur, quæ nos hîc moveant. Primùm salutationis formula, Salus quæ in Christo est *&c. nova Augustino & inusitata. Deinde transitiones, figuræ, ac locutiones passim inelegantes & impropriæ. Exempli gratiâ cap. 6. ut ad Scripturæ testimonia veniatur:* O Donatistæ Genesim legite. *Cap. 8. n. 21.* Quis tam devius & absurdus est à divinis eloquiis. *Cap. 15. n. 38.* Ut in ipsis quoque admirabilibus sanctis. *Ibidem,* Sed adspectu & auditu justus inhabitans animam justam iniquis aliorum factionibus cruciabat. *Cap. 24. n. 69.* Ut multum caussæ nostræ minuam. *Ibidem,* Quid tergiversaris quomodo suscipiaris. *Cap. 25. n. 73.* Cùm adversùs homines malè sibi à collegis insinuatos.

Movet etiam quòd idem ipse qui in epistola 23. n. 4. & lib. 1. contra Crescon. c. 31. disertè docet Samaritanos hæresim seu hæreticos Judæorum esse; *in hujus libri capite 13. n. 33. nolit ut pars illa populi quæ à regno Juda scissa est, tamquam hæresis deputetur, præsertim verò hac nitens ratione, quia separata est jubente Deo, qui numquam jubeat hæresim fieri, quique regnum dividi præceperit, non religionem. Quo loco Augustinum à viro, ut aiunt, non indocto reprehensum vindicare conantur Lovanienses.*

Observamus insuper Scripturæ locos hîc non juxta sollemnem versionem citatos, ut cap. 11. n. 29. ex Act. 1. 14. Hi omnes erant adservientes unanimes orationi. *N. 30. ex Act. 9. 15.* Ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israël magnificari. *Ibid. ex Act. 10. 11.* tamquam linteum limpidum. *Cap. 16. n. 42. ex Ezech. 18. 3.* Numquid tu melior quàm Daniel. *ubi legere solet* sapientior, *ut videre est in epist. 111. n. 4. Denique etsi statuit initio libri relictis ambiguis apertum* aliquid quo manifestetur Ecclesia requirendum: *sententiam tamen illam ex Isai. 62. 4. insolito modo interpretatam,* Terra tua orbis terrarum, (*qua quidem ipsum usquam aliàs usum contra Donatistas non recordamur,*) *adhibet cap. 7. n. 19. & cap. 24. n. 70. & cap. 25. n. 75.*

Ad hæc in cap. 24. n. 68. ubi objicitur aquâ quæ de latere Domini profluxit, significatum baptismum; respondet id adhuc fortè diligentiùs requirendum esse: cùm hoc ipsum tamquam compertum tradere & inculcare soleat, ut Tract. 9. & Tract. 120. in Johannem, & Serm. 218. de passione Domini n. 14. Postremò quod sub libri finem legitur, nondum à radice præcisum eum esse, qui mala cupiditate agit opera quæ à regno Dei excludunt, si modò non pro ipsis operibus etiam veritati apertissimæ resistat, nonnullam difficultatem affert dum comparatur ad librum 2. contra Crescon. c. 21.

AD CATHOLICOS

AD CATHOLICOS EPISTOLA CONTRA DONATISTAS,

Vulgò

DE UNITATE ECCLESIÆ LIBER UNUS.

Proposita quæstione, Sitne Christi Ecclesia apud Catholicos, an apud Donatistas, quod hîc nonnisi ex sacræ Scripturæ locis certis & claris definiendum: proferuntur primùm testimonia ex Instrumento vetere ac novo quàm plurima, quibus ostenditur doceri evidenter ac certò, Ecclesiam Christi veram eam esse, quæ toto terrarum orbe diffunditur. Deinde verò, quæ pauca ex iisdem canonicis Scripturis objectari à schismaticis solent pro parte Donati, ea & ambigua incertaque esse, & per se ad eorum tuendam caussam, cùm ratione contraria explicari possint, nullum robur habere. Donatistarum etiam de traditione, de persecutione, aliæque in Catholicos calumniæ data occasione refutantur.

AUGUSTINUS episcopus, dilectissimis fratribus A
ad nostræ dispensationis curam pertinentibus:
Salus quæ in Christo est, & pax unitatis & caritatis ejus sit vobiscum, & integer spiritus vester & anima & corpus in diem Domini nostri Jesu Christi servetur.

1. MEMINISTIS fratres, Petiliani Donatistarum Constantiniensis episcopi perparvam epistolæ partem in manus nostras aliquando B
venisse, eique particulæ quod responderimus scripsisse me ad dilectionem vestram. Sed cùm postea tota & plena nobis à fratribus qui ibi sunt mitteretur, placuit ei ab exordio respondere, tamquam præsentes ageremus: quemadmodum semper scitis nos cum eis agere voluisse, ut sine studio contentionis, quid vel ab ipsis vel à nobis dicatur, collata disputatione omnibus appareret. In multorum enim manibus illam episto- C
lam esse didicimus, qui etiam multa ex illa memoriter tenent, aliquid verum adversùs nos eum dixisse arbitrantes. Sed nunc si legere voluerint quæ respondimus, profectò intelligent quid sibi abjiciendum, & quid tenendum sit. Neque enim illa nostra sunt, sicut ipsi possunt considerare, si velint sine studio partium judicare: nam de scripturis sanctis ita sunt omnia prolata & probata, ut ea negare non possit, nisi qui illarum scripturarum se inimicum esse profitetur. Sed de illo D
opere nostro video quid possint dicere illius tam malæ caussæ pertinacissimi defensores: me videlicet absentis epistolæ respondisse, ubi verba mea ille non audiret, quibus continuò responderet. Defendat ergo verba epistolæ suæ, & si potest ostendat, responsionibus meis non ea fuisse refutata atque convicta. Aut si hoc non vult, faciat
A & ipse huic epistolæ meæ, quod ego illi ipsius, cui jam respondi. Illam quippe scripsit ad suos, sicut ego hanc ad vos: cui si velit etiam ipse respondeat.

2. QUÆSTIO certè inter nos versatur, ubi sit Ecclesia, utrùm apud nos, an apud illos. Quæ utique una est, quam majores nostri Catholicam nominarunt, ut ex ipso nomine ostenderent, quia per totum est. Secundùm totum enim, καθ' ὅλον Græcè dicitur. Hæc autem Ecclesia corpus
B Christi est, sicut Apostolus dicit, *Pro corpore ejus, quæ est Ecclesia*. Unde utique manifestum est, eum qui non est in membris Christi, Christianam salutem habere non posse. Membra verò Christi per unitatis caritatem sibi copulantur, & per eamdem capiti suo cohærent, quod est Christus Jesus. Totum igitur quod annuntiatur de Christo, caput & corpus est: caput est ipse unigenitus Jesus Christus Filius Dei vivi, *ipse salvator corporis*, qui *mortuus est propter delicta nostra,*
C *& resurrexit propter justificationem nostram*: corpus ejus Ecclesia, de qua dicitur, *ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi.* Inter nos autem & Donatistas quæstio est, ubi sit hoc corpus, id est ubi sit Ecclesia. Quid ergo facturi sumus? in verbis nostris eam quæsituri, an in verbis capitis sui, Domini nostri Jesu Christi? Puto quòd in illius potiùs verbis eam quærere debemus, qui veritas est, & optimè novit corpus suum. *Novit*
D enim *Dominus qui sunt ejus.*

Cap. II. Status caussæ inter Catholicos & Donatistas, ubi sit Ecclesia. Catholicum unde dicatur.
Coloss. 1. 24.
Extra Ecclesiam nõ est salutis spes.
Ephes. 5. 23.
Rom. 4. 25.
Ephes. 5. 27.
1. *Tim.* 2. 19.

3. Quæ sint autem verba nostra, in quibus eam quæri non oportet, advertite, & videte etiam ibi quid intersit inter nostra verba & illorum: & tamen in verbis nostris Ecclesiam quæri nolumus. Quidquid nobis invicem objicimus, de traditione codicum divinorum, de thurificatione; de persecutionibus, verba nostra sunt. Et in talibus

Sic libr. 1. cont. Petil. c. 21. & 22. & libr. 3. c. 58. & 59.

A quidem nos hunc tenemus modum, ut vel utraque vera esse deputentur, sive quæ à nobis, sive quæ ab ipsis dicuntur, vel utraque falsa, vel nostra vera & sua falsa, vel nostra falsa & sua vera. Et in his omnibus nullum crimen esse orbis Christiani, cui nos communicamus, ostendimus. Si enim vera sunt crimina & quæ à nobis in illos & quæ ab ipsis in nos dicuntur, faciamus quod ait Apostolus, *Donantes nobismetipsis, sicut & Deus in Christo donavit nobis*: ut maligni homines, nec illi qui fortè fuerunt vel sunt apud nos, B nec qui vel fuerunt vel sunt apud illos, impediant concordiam nostram & vinculum pacis, uno eorum scelere correcto, quòd se frustra separaverunt ab unitate orbis terrarum, cùm tales haberent. Si autem utraque falsa sunt, sive quæ nos illis, sive quæ illi nobis objiciunt vel de traditione, vel de persecutione innocentium; nullam video litis caussam, nisi quia est caussa ut illi se corrigant, qui se sine caussa separaverunt. Quòd si nos vera dicimus, quoniam Gesta quæ C proferimus, & litteris Imperatoris ad quem tunc & primò scripserunt & postmodum appellaverunt, & totius orbis communione firmamus; quæ autem illi dicunt, ideo falsa esse convincuntur, quia ipsis temporibus, cùm eadem quæstio versaretur, obtinere caussam suam minimè potuerunt: major in eis apparet sacrilegæ animositatis furor & animarum innocentium persecutio, quàm si solo schismatis crimine tenerentur. Et illa quidem tribuant, non omnibus, sed quibus volue- D rint suorum: schisma tamen crimen est omnium. Porrò si crimina traditionis & persecutionis vera volunt esse quæ objiciunt, & falsa quæ objiciuntur à nobis, nec sic purgantur à crimine schismatis. Ad quosdam quippe illa pertinere possunt, non ad universum orbem Christianum. Quem si contagione periisse arbitrantur; omitto dicere, quàm multa sancti bono pacis etiam cognita mala in hominum congregatione toleraverint: illud dico, isti ostendant, quomodo eorum contagio- E ne non perierint, quos sacrilegos incestatores consecratæ pudicitiæ feminarum inter se latere vel latuisse, vel modò nesciunt, vel aliquando nescierunt. Profectò dicturi sunt, hoc ipso se non contaminatos quòd nescierunt. Quomodo ergo contaminatus est orbis, qui nescit adhuc an vera sint ista quæ dicuntur? Putemus nobis modò probata, modò demonstrata: quid agimus de tot gentibus? Deseruntur nescientes, ergo de- F seruntur innocentes: & cùm illud sit nullum crimen illorum, hoc esse incipit sceleratissimum nostrum. An currere debemus, & eos docere quod scimus? Ut quid hoc? Si ut innocentes sint: innocentes sunt etiam dum nesciunt. Non enim malefacta hominum cognoscendo, sed cognitis non consentiendo, de incognitis autem non temere judicando, innocentiam custodimus. Ac per hoc, ut dixi, innocens est orbis terrarum, qui crimina quæ ab istis in quosdam dicuntur, etiam G si vera dicuntur, ignorat. Ab his autem innocentibus qui se ipsos separaverunt, eodem ipso crimine separationis & schismatis innocentiam perdiderunt: & modò nos docent, vera se dicere in

Ephes. 4. 32.

Inter malos quomodo innocentia custodiatur.

quosdam, ut ab eis nos separent in quos non habent vera quæ [a] dicant.

4. Hoc enim eis dicit orbis terrarum, quod quidem sermone brevissimum est, sed robustissimum veritate. Afri nempe inter se episcopi confligebant: si finire inter se obortam dissensionem non poterant, ut sive per concordiam compositis, sive degradatis qui malè contenderent, hi qui bonam caussam habebant in communione orbis terrarum per unitatis vinculum permanerent; restabat utique ut episcopi transmarini, quà pars maxima diffundebatur Ecclesiæ catholicæ, de Afrorum collegarum dissensionibus judicarent, illis videlicet [b] instantibus qui crimen malæ ordinationis aliis objiciebant. Hoc si factum non est, culpa eorum est à quibus fieri debuit, non orbis terrarum, qui non ad se perlata nescivit. Si autem factum est, quid peccaverunt ecclesiastici judices, qui crimina etiam si vera & ad se delata, sibi tamen non probata, damnare nullo modo debebant? Numquid eos mali polluere poterant, qui eis manifestari non poterant? Si autem manifestati sunt eis, & aliquâ vel segnitiâ vel [c] conniventiâ tales à communione removere noluerunt, & perverso judicio pro eis etiam dixerunt sententias: quid peccavit orbis terrarum, qui caussam illam malos judices habuisse nescivit, & eos [d] malè judicasse non credidit, de quibus judicare non potuit? Sicut enim reorum scelus, si judices latuit, non eos utique contaminavit: sic & judicum scelus, si aliquod fuit, quia orbem terrarum latuit, eum profectò contaminare non potuit. His igitur innocentibus innocenter [e] communicamus, hodieque nescientes quæ tunc acta sint. Quapropter etiam si vera esse quæ in quosdam dicunt, hodie didicerimus, nulla caussa est cur ab innocentibus qui hæc nesciunt recedamus, & transeamus ad eos, qui propterea crimine schismatis omnes implicati sunt, quia id fecerunt quod nos facere suadent, ut non exemplo Apostolorum toleremus malos, sed exemplo hæreticorum deseramus bonos. Sed faciamus orbem terrarum, (quod fieri non potest,) hodie nobiscum ad liquidum posse cognoscere vera esse quorumdam scelera, quos isti criminantur: numquid ex hoc innocentior fieri poterit, quàm erat ante quàm nosset? Sicut enim * eos maculare non poterant incogniti mali, etiam si adhuc in hac vita essent; ita qui jam ex hac vita emigrarunt, etiam cogniti maculare non possunt. Si ergo talis est caussa nostra in verbis nostris de quorumdam criminibus, quæ alternis nobis objicimus, ut tam invicta sit, etiam si falsa esse quæ in quosdam illorum dicimus, & vera esse quæ in quosdam nostrûm dicunt, hodie cognoscamus, quid habent quod respondeant; sive illa potiùs vera sint quæ nos dicimus, & falsa quæ dicunt, sive utraque falsa sint, sive utraque vera sint; quando quidem & ipsi vincuntur ibi, quod solum votis omnibus sibi ut credatur exoptant?

** f. cum.*

CAPUT III.

5. Sed ut dicere cœperam, non audiamus, Hæc dicis, hæc dico: sed audiamus, Hæc dicit Dominus. Sunt certè libri Dominici, quorum

[a] Editi, *dicunt*. Meliùs Floriac. MS. *dicant*.
[b] Floriacensis codex, *stantibus*.
[c] In editis, uti passim in antiquis libris pro *conniventiâ*, scriptum est *cohibentiâ*.
[d] Floriacensis vet. cod. *bene judicasse credidit*.
[e] Sic Floriacensis MS. At Er. *communicabimus*. Am. & Lov. *communicavimus*.

auctoritati utrique consentimus, utrique [a] cedimus, utrique servimus: ibi quæramus Ecclesiam, ibi discutiamus caussam nostram. Hîc fortè dicturi sunt, Quid quæris in libris, quos ignibus tradidisti? Ad hoc respondeo, Quid times ne legantur isti libri, si eos ab ignibus custodisti? Eos certè ille tradidisse credatur, qui eis lectis non consentire convincitur. Aut si fortè isti libri ita designant traditorem suum, sicut designavit Dominus Judam; legant in eis nominatim & expressè vel Cæcilianum vel ordinatores ejus, eorumdem librorum futuros fuisse traditores, & si non eos anathematizavero, ipse cum eis judicer tradidisse. Sed neque nos in eis libris invenimus Majorini ordinatores designatos esse traditores, quamvis hæc aliunde recitemus. Auferantur ergo illa de medio, quæ adversùs nos invicem, non ex divinis canonicis libris, sed aliunde recitamus. Quòd si nolint ut auferantur, videant quia & si utraque vera sunt, nulla fuit caussa separationis illorum, ut eos fugerent quos habebant: & si utraque falsa sunt, nulla fuit caussa separationis illorum, ut eos fugerent quos in nullo crimine reperiebant: & si nostra vera, illorum autem falsa sunt; nulla fuit caussa separationis illorum, quia potiùs se corrigere, atque in unitate permanere debebant: & si nostra falsa sunt, & illorum vera sunt; nulla fuit caussa separationis illorum, quia innocentem orbem terrarum, cui hæc demonstrare vel noluerunt vel non potuerunt, deserere non debebant.

6. Quærat fortasse aliquis, & dicat mihi, Cur ergo ista vis auferri de medio, quando communio tua, etiam si proferantur, invicta est? Quia nolo humanis documentis, sed divinis oraculis sanctam Ecclesiam demonstrari. Si enim sanctæ scripturæ in Africa sola designaverunt Ecclesiam, & in paucis Romæ [b] Cutzupitanis vel Montensibus, & in domo vel patrimonio unius Hispanæ mulieris; quidquid de chartis aliis aliud profeºratur, non tenent Ecclesiam nisi Donatistæ. Si in paucis Mauris provinciæ Cæsariensis eam sancta scriptura determinat; ad Rogatistas transeundum est. Si in paucis Tripolitanis & Byzacenis & Provincialibus; Maximianistæ ad eam pervenerunt. Si in solis Orientalibus; inter Arianos & Eunomianos & Macedonianos, & si qui illic alii sunt, requirenda est. Quis autem possit singulas quasque hæreses enumerare gentium singularum? Si autem Christi Ecclesia canonicarum scripturarum divinis & certissimis testimoniis in omnibus gentibus designata est; quidquid adtulerint, & undecumque recitaverint qui dicunt, *Ecce hîc est Christus, ecce illic:* audiamus potiùs, si oves ejus sumus, vocem pastoris nostri dicentis, *Nolite credere.* Illæ quippe singulæ in multis gentibus, ubi ista est, non inveniuntur: hæc autem, quæ ubique est, etiam ubi illæ sunt invenitur. Ergo in scripturis sanctis canonicis eam requiramus.

7. TOTUS Christus caput & corpus est. Caput unigenitus [c] Dei filius, & corpus ejus Ecclesia, sponsus & sponsa, duo in carne una. Quicumque de ipso capite ab scripturis sanctis

A dissentiunt, etiam si in omnibus locis inveniantur in quibus Ecclesia designata est; non sunt in Ecclesia. Et rursus quicumque de ipso capite scripturis sanctis consentiunt, & unitati Ecclesiæ non communicant, non sunt in Ecclesia; quia de Christi corpore, quod est Ecclesia, ab ipsius Christi testificatione dissentiunt. Verbi gratiâ, Qui non credunt Christum in carne venisse de virgine Maria ex semine David, quod apertissimè Scriptura Dei loquitur; aut non in corpore

Extra Ecclesiam sũt qui vel de capite Christo, vel de corpore ejus quod est Ecclesia, à Christi testificatione dissentiunt.

B ipso resurrexisse, in quo crucifixus & sepultus est; etiam si per omnes terras inveniantur per quas est Ecclesia, non utique sunt in Ecclesia: quia ipsum caput Ecclesiæ non tenent, quod est Christus Jesus; nec in aliqua divinarum scripturarum obscuritate falluntur, sed notissimis & apertissimis earum testimoniis contradicunt. Item quicumque credunt quidem quòd Christus Jesus, ita ut dictum est, in carne venerit, & in eadem carne, in qua natus & passus est resurrexerit, & ipse sit Filius Dei, Deus apud Deum, & cum Patre unum, & incommutabile [d] Verbum Patris, per quod facta sunt omnia; sed tamen ab ejus corpore, quod est Ecclesia, ita dissentiunt, ut eorum communio non sit cum toto quacumque diffunditur, sed in aliqua parte separata inveniatur; manifestum est eos non esse in catholica Ecclesia. Quapropter quia cum Donatistis quæstio nobis est, non de capite, sed de corpore, id est, non de ipso Salvatore Jesu Christo, sed de ejus Ecclesia; ipsum caput de quo consentimus, ostendat nobis corpus suum de quo dissentimus, ut per ejus verba jam dissentire desinamus. Ille est autem unigenitus Filius & Verbum Dei; & ideo nec Prophetæ sancti vera loqui potuissent, nisi ab ipsa veritate, quod est Verbum Dei, manifestaretur eis quod dicerent, & juberetur ut dicerent. Proinde prioribus temporibus per Prophetas sonuit Verbum Dei: deinde per se ipsum, cùm *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis:* deinde per Apostolos, quos misit ad [e] se prædicandum, ut esset salus usque ad fines terræ. In his igitur omnibus quærenda est Ecclesia.

Ephes. 5. 23.

Iohan. 1. 14.

CAP. V.

Scripturæ ita sunt à Spiritu-sancto temperatæ, ut quædam in iis obscura, quædam clara & manifesta essent. Ad disputationem adferenda non sunt, quæ utrique parti possint esse communia.

8. SED quoniam multa in alios vel ob aliud dicta, in quos volunt, & ad [f] quos volunt maledici plerumque convertunt, multa etiam propter exercendas rationales mentes figuratè atque obscurè posita per ænigmatis imagines vel ambiguitatis ancipitem sensum, fallaci aliquando interpretationi consonare & convenire creduntur, hoc etiam prædico atque propono, ut quæque aperta & manifesta deligamus. Quæ si in sanctis scripturis non invenirentur, nullo modo esset unde aperirentur clausa & illustrarentur obscura. Verbi enim gratiâ, videte quàm facile sit vel nobis in eos dicere, vel illis in nos, quod ait Dominus Pharisæis: *Similes estis monumentis dealbatis, quæ à foris apparent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos à foris quidem apparetis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.* Hæc sive in illos à nobis, sive ab eis in nos dicantur, nisi priùs probetur manifestissimis docu-

Matth. 23. 27.

[a] In excusis, *credimus.*

[b] Omnes editi, *Rupitanis.* At Floriacensis codex eleganter scriptus habet, *Cutzupitanis.* Certè *Cutzupitas* nominat Augustinus in Epistola 53. n. 2.

[c] Floriacensis codex, *Deus Filius.*

[d] Idem cod. *& incommutabile unum verbum Patris.*

[e] Floriacensis MS. *ad prædicandum:* omisso, *se.*

[f] Idem cod. *& ad quod volunt.*

mentis qui ſint, qui cùm ſint injuſti, juſtos ſe eſſe confingant, *conviciante magis levitate quàm convincente veritate dici, quis mediocriter ſanus ignoret? Aliter quippe illa Dominus in Phariſæos dicebat tamquam Dominus, id eſt cognitor cordis, & humanorum omnium ſecretorum & teſtis & judex: nos autem priùs debemus invenire & oſtendere quid arguamus, ne ipſi potiùs graviſſimo crimine inſanæ temeritatis arguamur. Sanè, ſi antè docuerint nos tales eſſe, nequaquam recuſare debemus talibus ſanctarum ſcripturarum verbis nos reprehendi atque contundi. Ita ſi nos eos tales eſſe docuerimus, erit ſimiliter in poteſtate noſtra, quibus Dominicis increpationibus jam demonſtratos convictoſque feriamus.

Figurata & obſcura quæ in utramvis partem accipi poſſunt, non ſunt idonea ad refellendam falſitatem.

9. Sic & illa interim ſeponenda ſunt, quæ obſcurè poſita & figurarum velaminibus involuta, & ſecundùm nos, & ſecundùm illos poſſunt interpretari. Eſt quidem [a] acutorum hominum dijudicare atque diſcernere, quis ea probabiliùs interpretetur: ſed nolumus in has ingeniorum contentiones, in ea cauſſa, [b] quæ populos tenet, noſtram diſputationem committere. Nulli noſtrûm dubium eſt, per arcam Noë, ſalva rerum geſtarum fide, ut deletis peccatoribus domus juſti à diluvio liberaretur, etiam Eccleſiam fuiſſe figuratam. Quæ fortè humani ingenii conjectura videretur, niſi hoc Petrus apoſtolus in epiſtola ſua diceret. Sed quod ille ibi non dixit, ſi quis noſtrûm dicat, propterea cuncta animalium genera ibi fuiſſe, quia in omnibus gentibus futura prænuntiabatur Eccleſia, fortaſſe Donatiſtis aliud videatur, & aliter hoc interpretari velint. Similiter & ipſi aliquid obſcurè & ambiguè poſitum, ſi pro ſua ſententia interpretentur, ſi nobis * pateat aliud inde dicere quod pro nobis ſonat, quis erit finis? Nam quidam eorum epiſcopus, cùm hîc apud Hipponem, ſicut audivimus, ſermonem in populo faceret, dixit eamdem arcam Noë ideo bituminatam intrinſecùs, ne aquam emitteret ſuam; ideo autem etiam extrinſecùs, ne admitteret alienam. Ad hoc utique valere voluit hanc interpretationem, ne baptiſmus vel extra Eccleſiam poſſe exire credatur, vel qui extrà datus fuerit, acceptetur. Viſus eſt aliquid dicere, & acclamatum eſt ab eis qui libenter audiebant, nec diligenter de his quæ audierant cogitabant, ut quod erat facile, adverterent fieri non poſſe, ut extrinſecùs admittat aquam compago lignorum, ſi non emittit intrinſecùs: ſi autem ab ea parte quæ intus eſt emittit, conſequens eſſe ut ab ea etiam quæ eſt foris admittat. Sed & ſi hoc de compacto ligno verum eſſet quod ille dixit, quis me prohiberet de arca ex utraque parte bituminata, ſi poſſem aliquid aliud dicere, ut incertum eſſet quid horum, vel quid fortaſſe aliud tertium res illa ſignificaret? Neque enim abſurdè dicitur, aut non etiam multo probabiliùs, per bitumen, quia violentum gluten & res ferventiſſima eſt, ſignificatam eſſe caritatem. Unde enim dicitur in Pſalmo, *Agglutinata eſt anima mea poſt te*, niſi flagrantiſſimâ caritate. Quæ, quoniam præceptum eſt, ut ſit nobis in invicem & in omnes, ideo & intus & foris arca bituminata. Aut certè quia ſcriptum eſt, *Caritas omnia tolerat*: vis ipſa tolerantiæ tenax unitatis per bitumen ſignificata eſt, quo ideo intus & foris arca illita eſt, quia intus & foris mali tolerandi ſunt, ne pacis compago ſolvatur. In hac ergo diſputatione noſtra parcamus talibus interpretationibus, & apertum aliquid quo manifeſtetur Eccleſia requiramus.

Gen. 8.

1. Pet. 3. 20.

* f. placeat.

Bituminatæ Arcæ allegoria Donatiſtarum errori accommodata.

Altera allegoria veritati magis conſentanea.

Pſal. 62. 9.

1. Cor. 13. 7.

10. Nempe ſcriptum eſt in libro Judicum: *Et dixit Gedeon ad Dominum, Quoniam tu ſalvum facies Iſraël in manu mea, quemadmodum locutus es; ecce ego pono vellus lanæ in area, & ſi factus fuerit ros in vellere, in omnem verò terram ſiccitas, ſciam quoniam ſalvum facis in manu mea Iſraël, ſicut locutus es. Et factum eſt ſic: & diluculo vigilavit Gedeon in craſtinum, & expreſſit vellus; & decucurrit ros de vellere plena pelvis aquæ. Et dixit Gedeon ad Dominum, Non iraſcatur furor tuus in me, Domine, & loquar adhuc ſemel, & tentabo adhuc ſemel in vellere. Fiat ſiccitas in vellere tantùm, in omnem autem terram fiat ros. Et fecit Deus ſic in nocte illa, & facta eſt ſiccitas in vellere tantùm, ſuper omnem autem terram ros.* Non video quid hîc aliud figuratum & prænuntiatum ſit, niſi ut aream intelligamus orbem terrarum, locum autem velleris populum Iſraël. Novimus enim illam quondam gentem divini ſacramenti gratiâ tamquam cæleſti rore perfuſam; cujus muneris per omnes in circuitu gentes, quia eo carebant, tamquam ſiccitas erat. Erat autem apud illum populum hoc munus in vellere, id eſt in velamine & quaſi [c] in nube ſecreti, quia nondum fuerat revelatum. Nunc autem videmus orbem terrarum jam revelato rore ſaginari per Evangelium Domini noſtri Jeſu Chriſti, quod tunc in illo tegmine figurabatur: illam verò gentem amiſſo ſacerdotio quod habebat, quia in Scripturis non intelligit Chriſtum, tamquam in ſicco vellere remanſiſſe. Nec in talibus tamen rerum figuris, quamvis non videam quid hîc aliud poſſit intelligi, volo quæramus Eccleſiam. Prorſus quæ alicujus vel talis interpretationis indigent, interim ſeponamus: non quia falſa ſunt, quæ hoc modo de talibus tamquam involucris interpretando ſolvuntur, ſed quia vel interpretem quærunt, nolo in eis noſtra ingenia comparentur; ſed aperta veritas clamet, luceat, in obturatas aures irrumpat, diſſimulantium oculos feriat; nemo in eis latebris quærat falſæ ſuæ ſententiæ locum, omnem conatum contradicendi confundat, omnem frontem impudentis elidat.

Judic. 6. 36.

Vellus Gedeonis myſticè interpretatur.

CAPUT VI.

11. O DONATISTÆ, Geneſim legite. *Per memetipſum juravi, dicit Dominus, Propter quod feciſti verbum hoc, & non peperciſti filio tuo amantiſſimo propter me, niſi benedicens benedicam te, & implendo implebo ſemen tuum tamquam ſtellas cæli, & tamquam arenam quæ ſecus oram maris eſt, & hereditate poſſidebit ſemen tuum civitates adverſariorum* [d], *& benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obaudiſti vocem meam.* Quid ad hæc dicitis? An Judæorum nobiſcum perverſitate contenditis, ut dicatis in ſolo populo nato ex carne Abrahæ intelligendum ſemen Abrahæ? Sed Judæi Paulum apoſtolum non legunt in ſynagogis ſuis, quem vos legitis in conventiculis

Gen. 22. 16.

Ex ſcripturis, & primùm ex Lege oſtendit catholicam Chriſti Eccleſiam.

[a] In MSS. *cautorum*.
[b] Ita Floriacenſis cod. At editi, *quam populus tenet*.
[c] Floriacenſis cod. *& quaſi nubes ſecreti*.

[d] Editi, *adverſariorum tuorum*. Abeſt *tuorum* à Floriacenſi codice & à Græco LXX.

vestris. Quid ergo dicat Apostolus, audiamus. Quærimus enim jam, quemadmodum intelligendum sit semen Abrahæ. *Fratres*, inquit, *secundùm hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, & seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, & semini tuo, quod est Christus.* Ecce in quo semine benedicuntur omnes gentes. Ecce testamentum Dei: aperite aures. *Hominis*, inquit, *confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat.* Quare vos irritum facitis testamentum Dei, dicendo nec in omnibus gentibus esse completum, & periisse jam de gentibus in quibus erat semen Abrahæ? Quare superordinatis dicendo, in nullis terris heredem permanere Christum, nisi ubi potuit coheredem habere Donatum? Non invidemus alicui: legite nobis hoc de Lege, de Prophetis, de Psalmis, de ipso Evangelio, de Apostolicis litteris: legite, & credimus; sicut nos vobis legimus & de Genesi & de Apostolo, quia in semine Abrahæ, quod est Christus, benedicuntur omnes gentes.

12. Audite hoc idem testamentum ad Isaac etiam filium Abrahæ. *Facta est autem fames super terram, præter famem quæ antè facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem* [a] *Philistinorum in Gerara: & apparuit illi Dominus, & dixit, Noli descendere in Ægyptum, habita autem in terra quam tibi dixero, & habita in terra hac, & ero tecum, & benedicam te. Tibi enim & semini tuo dabo omnem terram hanc: & statuam jusjurandum tecum, quod juravi Abraham patri tuo: & ampliabo semen tuum tamquam stellas cæli; & dabo tibi & semini tuo omnem terram hanc: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro his quæ obaudivit Abraham pater tuus vocem meam, & servavit præcepta mea, & justitias meas, & legitima mea.* Respondete ad ista. Semen quippe Abraham, hoc idem semen est & Isaac, quod est Christus. Quomodo enim venerit Christus ex tribu Juda in carne per virginem, quis quoquo modo Christianus ignorat?

13. Audite hoc idem testamentum ad Jacob. *Et exiit Iacob à puteo jurationis, & profectus est in Charram, & devenit in locum, & dormivit in loco illo, quoniam solis occasus erat: & sumsit lapidem ex lapidibus loci, & posuit ad caput suum, & dormivit in loco illo. Et visum vidit, & ecce scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cælum, & Angeli Dei adscendebant & descendebant per illam: & Dominus incumbebat super illam, & dixit, Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac: Noli timere: terram in qua tu dormis super eam, tibi dabo eam & semini tuo. Et erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem. Et benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo. Et ecce ego sum tecum custodiens te in omni via quacumque ibis, & reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum.* Ecce cui promissioni resistitis, ecce quàm firmum testamentum irritum facitis. Dicit Deus, *Non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum*: & vos contradicitis, dicentes ut

[a] Sic MSS. At editi, *Palæstinorum*

A vobis potiùs credamus quidquid criminis objicitis ignoto & ignaro orbi terrarum; Deo autem dicenti, *Non relinquam donec faciam*, non credamus.

14. Legite nobis de Scripturis canonicis eos tradidisse divinos codices, quos nominatim accusatis. Legite tam aperta, quàm sunt ista quæ vobis de Genesi legimus. Non à vobis quærimus quid lapis ille significet, quem Jacob sibi ad caput posuit cùm dormiret; quid scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cælum; quid
B Angeli Dei adscendentes & descendentes per illam. Requirant ista prudentiores atque doctiores, & in populo pacato eloquantur, ubi non obstrepat improba contradictio, de obscuritate sacramenti & ænigmate lectionis armans impudentiam suam. Non desunt corda fidelium, quæ commemoret Dominus ex Evangelio, ubi ait, cùm vidisset Israëlitam in quo dolus non erat, quia Jacob qui has vidit scalas, ipse dictus est Israël: Gen. 28. 12.
non desunt ergo, quos inde ipse commemoret
C Dominus: ibi quippe ait, *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei adscendentes & descendentes super filium hominis*, id est, super semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Sed hæc non inculco recusantibus. Ecce quod audite: *Erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & in Orientem: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo.* Date mihi hanc Ecclesiam, si apud vos est: ostendite vos communicare om-
D nibus gentibus, quas jam videmus in hoc semine benedici. Date hanc, aut furore deposito accipite, non à me, sed ab illo ipso in quo benedicuntur omnes gentes. Hæc de primo Legis libro commemorasse suffecerit: plura innotescent sine impia contentione & cum pia dilectione legentibus.

Iohan. 1 51.

Gen 28. 14.

CAP. VII. Ex Prophetis.

15. QUID in Prophetis, quàm multa & quàm manifesta sunt testimonia Ecclesiæ per omnes gentes toto terrarum orbe diffusæ? Unde pauca com-
E memorabo, plura relinquens otio diligentiæ cum Dei timore legentibus. Accipiamus per os Isaiæ sancti divina responsa, & ejus ora tamquam Dei oracula sciscitemur. Sileant humanarum contentionum animosa & perniciosa certamina: inclinemus aurem verbo Dei. Dicat Isaias ubi Ecclesiam sanctam Deo revelante præviderit, ut in verbis futura dicentis jam nunc præsentia videamus. *Repleta est*, inquit, *universa terra ut cognoscat Dominum, ut aqua multa operiat mare.* Isai 11. 9. & 10.
F *Et erit in illa die radix Iesse, & qui exsurget principium habere in nationes, in eum gentes sperabunt.* Radicem Jesse Christum esse ex semine David secundùm carnem natum, nullus quoquo modo Christianus ignorat: & si contentiosus est, cum Apostolo contendat, qui hoc testimonio in litteris suis utitur. Item dicit, *Germinabit & florescet Israël, & replebitur orbis terrarum fructu ejus.* Rom 15. 12. Isai. 27. 6.
Israël nempe filius fuit Isaac, nepos Abraham, cui promissum est quòd in semine ejus benedice- Gen. 22. 18.
G rentur omnes gentes: quod semen Christum interpretatur Apostolus. Venit autem Christus ex semine Abraham per Isaac & per Israël, & deinceps, sicut generationes ad ortum Christi pertinentes Evangelista contexit. Qui ergo vult contrà disputare, contradicat Evangelio, neget ex semine Israël venisse Christum, ut possit negare Matth. 1.

quod Iſaias dicit, *Germinabit & floreſcet Iſraël, & replebitur orbis terrarum fructu ejus.* Item dicit: *Ego Deus primus, & in his quæ advenient ego ſum. Viderunt gentes, & timuerunt fines terræ.* Hoc eſt quod alibi Scriptura dicit, *Primus & noviſſimus*, ut ſit α & ω, quæ ſunt litteræ in ſigno Christi omnibus notæ. Pro eo enim quod ibi eſt, *noviſſimus*, hîc poſitum eſt, *& in his quæ advenient ego ſum.* Huic ergo manifeſtationi contradicunt, qui nolunt credere, immo qui nolunt jam videre compleri quod ſequitur: *Viderunt gentes, & timuerunt fines terræ.* Item paulò pòſt: *Iacob puer meus, ſuſcipiam illum; Iſraël electus, ſuſcepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum in illum: judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque ceſſabit, neque audietur foris vox ejus. Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non exſtinguet, ſed cum veritate proferet judicium. Refulgebit, & non confringetur, donec ponat in terra judicium: & in nomine ejus gentes ſperabunt.* Hoc teſtimonium de Chriſto intelligendum, & in Evangelio poſitum eſt. Qui audet, contradicat: qui autem non audet, ſperet in eum cum gentibus, & ab unitate gentium in eum ſperantium non recedat; aut ſi receſſerat, redeat, ne pereat.

Iſai. 41. 4. — Apoc. 22. 13. — Iſai 42. 1.

16. Item dicit Iſaias: *Et nunc ſic dicit Dominus, Qui finxit me in utero ſervum ſibi: ut congregem Iacob & Iſraël* [a] *ad eum, appropinquabo illum, & honorabor coram Domino, & Deus meus erit mihi virtus: & dixit mihi, Maximum tibi erit hoc, vocari te puerum meum, ut conſtituas tribus Iacob, & prolem Iſraël convertas. Et poſui te in teſtamentum generis in lucem gentium, ut ſis ſalus uſque ad fines terræ.* Et paulò pòſt: *Sic dicit*, inquit, *Dominus Iſraël, Tempore aptiſſimo exaudivi te, & in die ſalutis adjuvi te.* Certè iſta verba cùm commemoraſſet apoſtolus Paulus, non niſi in Chriſtianis oſtendit impleri. Connexuit enim dicens, *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* Audiamus ergo quid Iſaias adjungat: *Dedi te*, inquit, *in teſtamentum gentium, ut incolas terram, & poſſideas hereditatem deſerti.* Et interpoſitis deinde connectit, & dicit: *Ecce iſti à longinquo venient; hi autem ab Aquilone & mari; alii autem ex terra Perſarum. Exſulta cælum, & in lætitia eſto terra, emittant montes jocunditatem, quoniam miſertus eſt Deus populi ſui, & humiles populi ſui allocutus eſt. Dixit autem Sion, Dereliquit me Dominus, & Deus oblitus eſt mei. Numquid capiet oblivio mulierem filii ſui, vel poteſt fieri ut non miſereatur fetûs uteri ſui? Nunc ecce & ſi illam oblivio habebit, me tamen tui nullo modo oblivio capiet, dicit Dominus. Ecce ſuper manus meas deſcripſi tuos muros, in conſpectu etiam meo es in perpetuum, & brevi ædificaberis ab his à quibus everſa es.* Cùm igitur per Apoſtolicam vocem non ſinamur hoc de populo Judæorum, ſed de Chriſtianorum intelligere, quid intellecturi ſumus in eo quod ait hoc loco Iſaias, *Et brevi ædificaberis ab his à quibus everſa es:* niſi reges terræ qui primò perſequebantur Eccleſiam, pòſt adjuturos eam tanto antè prædictum? Sed quia multi eorum in ſuis iniquitatibus morituri erant, adjungit & dicit: *Et qui deſolaverunt te, diſcedent à te.* Deinde quia omnes gentes adjungerentur Eccleſiæ, ſequitur & dicit: *Circumſpice ubique oculis tuis, & vide univerſos. Vivo ego, dicit Dominus: omnes hos indues te, & diſpones eos ut ornamentum novæ nuptæ: quoniam quæ deſerta fuerunt in te, & corrupta & delapſa, nunc in maxima artura erunt per eos qui commorantur* [b] *iſtic: longè à te efficiantur, qui te tranſvorabant. Dicent enim in aures tuas filii tui quos amiſeras, Anguſtia nobis eſt in iſto loco, facito itaque nobis etiam nunc locum in quo commoremur. Tu verò dices in corde tuo, Quis generavit mihi iſtos, cùm ſciam eſſe me ſine filiis & viduam? Quis ergo iſtos educavit mihi? Ego enim derelicta fui ſola, hi autem mihi ubi erant? Sic dicit Dominus, Ecce tollam in nationes manus meas, & in inſulas ſignum meum, & adducam filios tuos in ſinu, filias etiam tuas ſuper humeros portabunt: & erunt reges educatores veſtri; quæ autem principales ſunt, nutrices veſtræ, ſuper terram declinantes faciem deprecabuntur te, & veſtigia pedum tuorum elinguent; & ſcies quoniam ego Dominus, nec erubeſces.* Et paulò pòſt adjungit, & dicit: *Audite me, audite populus meus, reges quoque intendite mihi; quoniam lex à me prodiet, & judicium meum in lucem gentibus. Appropinquat maturè juſtitia mea, & ſalutare meum proficiſcetur, & in brachio meo gentes ſalvantur.* De hoc brachio ſcripturas apoſtolicas conſulamus. Cùm enim apoſtolus Paulus de Judæorum infidelitate ejuſdem Prophetæ teſtimonium poſuiſſet, quòd eis Chriſtus non fuerit revelatus, hoc poſuit: *Quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui revelatum eſt?* Deinde in conſequentibus adjungit Iſaias & dicit: [c] *Erumpant lætitiâ ſimul deſerta Ieruſalem, quoniam miſertus eſt ejus, & eruit Ieruſalem, & patefaciet Dominus brachium ſuum ſanctum in conſpectu univerſarum gentium, & videbunt omnes nationes uſque ad* [d] *ultima terræ ſalutem quæ à Deo eſt.* Quis tam ſurdus, quis tam demens, quis tam mente cæcus, [e] ut his tam evidentibus teſtimoniis obloquatur?

Iſai 49. 5. — 2. Cor. 6. 2. — Iſai 49. 6. — Ibidem 12. — Ibid. 18. — Iſai 51. 4. — Rom. 10. 16. — Iſai 53. 1. — Iſai. 52. 9.

17. Sed ad manifeſtiora veniamus. Certè ſacratiſſimas nuptias in Scripturis novimus; ſponſum & ſponſam, Chriſtum & Eccleſiam. Utrumque deſcribit Iſaias, ne fortè in eorum aliquo erremus, quod cui acciderit, utrumque amittit. Quia de hoc conjugio in ſacramento dictum eſt, ſicut teſtatur Apoſtolus, *Erunt duo in carne una.* Sic ergo prior ipſe deſcribitur: poſt multa quæ de illo ita dicit Iſaias, ut & ipſi obmuteſcant Judæi; ne longum ſit omnia memorare, hoc paululùm advertite. *Et peccata*, inquit, *eorum ipſe portabit, ideo hereditate poſſidebit multos, & fortium partietur ſpolia, propter quod tradita eſt in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus eſt, & ipſe peccata multorum ſuſtinuit, & propter iniquitates noſtras traditus eſt.* Hæc de Domino noſtro Jeſu Chriſto tanto antè prædicta & prophetata [f] fatemini. Hic ergo ſponſus ut quid traditus eſt ad

Epheſ. 5. 31. — Iſai 53. 11. & 12.

[a] In Floriacenſi MS *& Iſraël. Ad eum appropinquabo, & honorabo coram Domino.* In Græco LXX. eſt, συναχθήσομαι ϗ δοξασθήσομαι ἐναντίον κυρίου.

[b] Editi, *qui commorantur. Iſti è longè à te efficiuntur, qui te tranſvorabunt.* Caſtigantur ad Floriac. MS.

[c] Editi, *Erumpat.* At Floriac. cod. *Erumpant:* refertur ad *deſerta*, Græcè τὰ ἔρημα.

[d] Floriacenſis cod. *intima terra.*

[e] Am. & Floriacenſis cod. carent particulâ *ut*: quæ quidem iſtic nihil nocet: ſed infrà poſt verbum *obloquatur*, perperam additum fuerat in excuſis, *niſi qui neſcit quid loquatur*, quod à Floriacenſi MS. abeſt.

[f] Sic Floriac. cod. At editi, *fatemur.*

mortem, ut quid inter iniquos deputatus est tanta humilitate celsitudinis suæ? Quid egit, quid adquisivit? Quis ita surdus est, ut hæc non audiat? quis ita [a] obtusus, ut non intelligat? quis ita cæcus, ut non videat? *Ideo*, inquit, *ipse hereditate possidebit multos, & fortium partietur spolia, propter quòd tradita est in mortem anima ejus, & inter iniquos deputatus est.* Quid est, hæretici, quod de paucitate gloriamini, si propterea Dominus Jesus Christus traditus est ad mortem, ut hereditate multos possideret? Et qui sunt hi multi, vel quàm latè occupant terram; quæ sequuntur audiamus.

18. Prænuntiato sponso & expresso, procedat & sponsa in verbis Isaiæ: legamus eam in veritate paginarum sanctarum, & agnoscamus in orbe terrarum. Hoc testimonium de sancta Ecclesia prædictum etiam Paulus apostolus posuit. Non est quò fugiat contentiosa tergiversatio hæreticorum. *Lætare sterilis*, inquit, *quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.* Ubi est, inquam, quod de paucitate gloriamini? Nonne isti sunt multi, de quibus paulò antè dictum est, *Ideo ipse hereditate possidebit multos?* Nam quæ est hereditas ejus, nisi Ecclesia ejus? *Multi*, inquit, *filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum:* Synagogam scilicet Judæorum volens intelligi virum habentem, quoniam acceperat legem. Hinc jam potest dijudicari quod dicimus. Comparent isti multitudinem suam in Afris vel in Africa constitutam, cum multitudine Judæorum per omnes terras quacumque dispersi sunt, & videant quàm sint in illorum comparatione paucissimi. Quomodo ergo de se dictum assignabunt, *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum?* Rursus comparent multitudinem Christianorum per omnes gentes, quibus non communicant, & videant quàm pauci sint in comparatione omnes Judæi; & tandem aliquando intelligant in Ecclesia catholica toto orbe diffusa, istam prophetiam esse completam: *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum.* Sed cui habenti virum hæc deserta prælata fuerit in multitudine filiorum, sit obscurum, sit in ænigmate: hanc tamen esse Ecclesiam Christi, de qua dictum est, *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum*, quisquis contradicit, non mihi, sed Apostolo contradicit.

19. Unde autem multos filios esset habitura, consequenter adjungit, & ait: *Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui &* [b] *aularum tuarum: fige, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma, adhuc in dextram & in sinistram extende: & semen tuum gentes possidebit, & civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis, neque verearis quòd detestabilis fueris. Confusionem æternam oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te, Deus Israël universæ terræ vocabitur.* Ecce quò usque jussa est extendere funiculos, donec Deus ejus Israël universæ terræ vocetur. De illa quippe & ei dicitur alio loco per eumdem Prophetam: *Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non quiescam, donec prodeat sicut lux justitia mea, salvatio autem mea sicut facula ardebit, & videbunt omnes gentes justitiam tuam, & reges honorem tuum; & vocabit te nomine tuo novo, quod Dominus vocavit illud; & eris corona pulcritudinis in conspectu Domini, & diadema regni in manu Dei tui; & jam non vocaberis derelicta, & terra tua non vocabitur deserta. Tu enim vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum.* Quid dici manifestius adhuc exigendum est? Ecce ex uno Propheta quàm multa, quàm clara: & tamen resistitur & contradicitur, non cuiquam homini, sed Spiritui Dei, & evidentissimæ veritati. Et tamen ab eis qui nomine Christiano gloriari volunt, gloriæ Christi ipsius invidetur, ne ista, quæ tanto antè de illo prænuntiata sunt, credantur impleri, cùm jam non prænuntiantur, sed ostenduntur, videntur, tenentur. Jam verò si de omnibus Prophetis Ecclesiæ præsignatæ, quam sicut legimus, cernimus, testimonia colligere in hanc unam epistolam velim; vereor ne ipse videar judicare pauca esse, quæ tam multa sunt, ut ex isto solo Isaia si omnia congregare vellem, modum debiti sermonis excederem.

Caput VIII. Ex Psalmis.

20. Jam ergo pauca de Psalmis audiamus, tanto antè cantata, & nunc jam compleri cum magno gaudio videamus. Et priùs illud ipsum quod Petilianus in epistola sua * quo ore posuerit nescio, audiant & judicent. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam fines terræ.* Quis enim Christianus umquam dubitavit hoc de Christo esse prædictum, aut hanc hereditatem aliud quàm Ecclesiam esse intellexit? Et quia bonos & malos intra eadem retia sacramentorum erat habitura, *Reges eos*, inquit, *in virga ferrea, tamquam vas figuli conteres eos.* Eadem quippe firmâ & inflexibili justitiâ boni reguntur, mali conteruntur.

* *f.* quare posuerit. *Psal.* 2. 7.

Virga ferrea, firma & inflexibilis justitia.

21. Quis tam devius & absurdus est à divinis eloquiis, qui non ipsum Evangelium recognoscat, cùm cantatur ille Psalmus ubi scriptum est, *Foderunt manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem?* Quando etiam cùm hoc factum Evangelista narraret, hujus testimonii memor fuit. Quid autem hujus crucis pretio, quid tantæ celsitudinis tanta humilitate, quid illo innocentissimo & divino sanguine comparatum est, nisi quod illic in consequentibus dicitur, *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium?* Nonne Apostolus de prædicatoribus novi Testamenti dictum exposuit quod scriptum est, *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum?* De quo alio nisi de Christo intelligitur, *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus?* Cujus, nisi Christi vox est, *Dormivi conturbatus?* Et unde conturbatus, sequitur & dicit, *Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta*: quorum nisi eorum qui clamaverunt, *Crucifige, crucifige?* Ut quid hoc totum, cui bono, cui lucro? Audi quid sequatur: *Exaltare super cælos Deus, & super*

Psal. 21. 17. *Matth.* 27. 35. *Johan.* 19. 24.

Rom. 10. 18. *Psal.* 18. 5. *Psal.* 49. 1.

Psal. 56. 5.

Luca 21. 23. *Psal.* 56. 6.

[a] In MS. *obtunsus.*

[b] Lovanienses adjecerunt hîc, *pelles*, tametsi nec in MSS. reperiatur: & loco *aularum*, legendum putant, *aulaarum*, vel *aulæorum*. Græcè est τῶν αὐλαιῶν. V. lib. 18. de Civit. Dei cap. 29.

omnem terram gloria tua. Ecce habes Christum in passione dormisse, & resurrectione super cælos adscendisse. Et unde gloria ejus super omnem terram, nisi quia Ecclesia ejus per omnem terram? In his duabus sententiis brevissimis, vos hæretici totum quod inter nos agitur interrogo. *Exaltare*, inquit, *super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Cur Dominum Christum exaltatum super cælos prædicatis, & ejus gloriæ super omnem terram non communicatis? A

De Christo, non de Salomone intelligendus.

22. Psalmus septuagesimus primus *in Salomonem* titulatur: sed quia ita dicta sunt quæ in illum regem temporalem, & postea graviter peccantem, convenire non possunt; etiam contra ipsos Judæos de Christo esse prædicta invictissimè defenduntur. Nullus autem hoc Christianus negat. Talia enim dicta sunt, de quibus dubitari non possit, quòd ad Christum pertineant. Ibi etiam dicuntur hæc, ubi agnoscatur Ecclesia toto orbe diffusa, omnibus etiam regibus Christo subjugatis: *Et dominabitur*, inquit, *à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* A flumine utique ubi eum Spiritus-sanctus in columbæ specie, & vox de cælo manifestavit. Deinde sequitur: *Coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges* [a], *omnes gentes servient ei.* Et paulò pòst: *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum & in sæculum sæculi. Et replebitur gloria ejus omnis terra, fiat, fiat.* Ite nunc Donatistæ & clamate, Non fiat, non fiat. Vicit vos Dei verbum dicens, Fiat, fiat. Ecce manifestata est in Psalmis Ecclesia toto orbe diffusa, super quam requiescit gloria regis ejus. Unde & ipsa regina est sponsa ejus, de qua ei dicitur in quadragesimo-quarto Psalmo: *Adstitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Et ad eam ipsam exhortandam continuò divinus sermo dirigitur: *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & oblivíscere populum tuum & domum patris tui, quoniam concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus.* Attendite unde cœperit alloqui sponsam Christi divina prophetia: *Audi*, inquit, *filia, & vide.* Vos autem nec audire vultis hæc prædicta, nec videre completa: & tamen & auditis & videtis inviti. Audite ergo quid paulò pòst ei dicitur: audite hoc ex pagina divina quomodo prænuntietur, & videte in omni terra quomodo compleatur. *Pro patribus tuis*, inquit, *nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Quàm multa prætercam de hac re testimonia Scripturarum, norunt qui legunt; & ego novi, sed onerare epistolam nolo, cui responderi flagito.

(Margin: B, C, D, E, F; *Psal.* 71. 8. *Vide lib.* 17. *de Civit. Dei cap.* 8.; a; *Psal.* 44. 10.)

CAPUT IX. Quomodo has scripturas eludere conati sunt Donatistæ.

23. QUID ad hæc dicturi sunt quæ commemoravi ex Lege, & Prophetis, & Psalmis, de Christi Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, cui malunt repugnare perversi, quàm communicare correcti? Quid, inquam, dicturi sunt, utrùm hæc falsa esse, an obscura? Sed falsa esse non audent dicere: premuntur enim mole tantæ auctoritatis. Hæc ergo cùm vera esse fateantur, impleri non posse contendunt: quasi aliud sit prophetiam G crimine falsitatis arguere, quàm dicere, quæ prænuntiavit, non posse compleri. Hoc est enim dicere, non esse prophetiam, sed potiùs pseudoprophetiam. Et cùm quæsieris ab eis, cur hæc impleri non possint? Respondent: *Quia homines nolunt. Cum arbitrio quippe libero*, inquiunt, *homo creatus est, & si vult credit in Christum; si non vult, non credit: si vult perseverat in eo quod credit; si non vult, non perseverat. Et ideo cùm cœpisset per orbem terrarum crescere Ecclesia, noluerunt homines perseverare, & defecit ex omnibus gentibus Christiana religio, excepta parte Donati.* Quasi verò nescierit Spiritus Dei futuras hominum voluntates. Quis hoc insanissimus dixerit? Cur ergo non hoc potiùs prænuntiavit, quod de voluntatibus hominum sciebat futurum? Hoc enim modo quo isti putant hæc esse prædicta, quisquis voluerit potest esse propheta, ut cùm ea quæ prædixerit, impleta non fuerint, respondeat, Homines noluerunt: libero enim arbitrio Christiani sunt. Hoc modo poterat aliquis prophetare Christum non in cruce passurum, sed gladio moriturum; ut cùm aliter factum esset, responderet, Quid ego feci? Homines in libero arbitrio constituti noluerunt ei facere quod ego prædixeram, & hoc fecerunt quod ipsi voluerunt. Jam cui non occurrat, quàm multa isto modo poterant prophetari, vel etiam possunt à quibuslibet hominibus? Quis enim dubitaverit, quòd Judas Christum, si [b] voluisset, non utique tradidisset: & Petrus si voluisset, ter Dominum non negasset? Sed ideo fuit de istis certa prædictio, quia & Deus etiam futuras prævidet voluntates.

(Margin: Refutatio; Liberè Christum Judas tradidit, & Petrus negavit. b)

CAPUT X. Ex Evangelio.

24. VERUMTAMEN quamquam hæc & tardis cordibus pateant, audiamus hinc & ipsius Verbi vocem ore propriæ carnis expressam. Certè cùm post resurrectionem præberet se etiam contrectandum atque palpandum manibus dubitantium discipulorum, & cùm accepisset coram illis, & manducasset quod ei porrexerant, dixit eis, *Isti sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* De quo autem, nisi de illo scripta sunt, quæ nos quoque commemoravimus ex Lege, & Prophetis, & Psalmis, sicut per singula demonstravi? Cùm ergo ipse dicat qui veritas est, *Oportebat adimpleri omnia*: quomodo isti negant, nisi quia veritati inimici sunt? Si autem obscura esse adhuc dicunt, & hinc ipsum caput audiamus verissimum demonstratorem corporis sui. Cùm enim dixisset, *quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*: tamquam quæreremus utrùm in eo quod dixit *de me*, illic intelligenda esset Ecclesia, propter id quod scriptum est, *Erunt duo in carne una*; ut non solùm de capite, verùm etiam de corpore certa divina oracula teneremus, sequitur Evangelista & dicit, *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit illis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.* Hîc ipsum caput ostenditur, quod etiam se manibus discipulorum præbuit contrectandum. Vide quemadmodum de corpore adjungat, quod est Eccle-

(Margin: *Luca* 24. 44.; *Johan.* 14. 6.; *Luca* 24. 44.; *Gen.* 2. 24.; *Luca* 24. 45.)

[a] Editi addunt *terræ*: quod à Floriacensi MS. abest & à Græco LXX.

[b] Floriacensis cod. hîc & infrà loco *si voluisset*, habet *si noluisset.*

sia,

sia, ut nos nec in sponso, nec in sponsa errare permittat: *Et prædicari*, inquit, *in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Quid hac voce veracius, quid divinius, quid manifestius? Me piget eam commendare verbis meis, & hæreticos non pudet eam oppugnare verbis suis.

25. Dicant ea testimonia, quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, obscura esse & figuratè dicta, etiam aliter posse intelligi; quamquam & in eis egerim quantum potui, ut nec hoc audeant dicere: sed ecce dicant. Numquid & hoc obscurè dictum, aut ænigmatis velamento inumbratum est, quod ipse Christus dixit, *Quia sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem?* Si obscurum est, *Dormivi conturbatus:* numquid obscurum est, *quia oportebat Christum pati?* Si obscurum est, *Exaltare super cælos Deus:* numquid obscurum est, *& resurgere tertia die?* Si obscurum est, *Super omnem terram gloria tua:* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Si obscurum est, *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram, à solis ortu usque ad occasum:* numquid obscurum est, *& prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes?* Sic enim terra vocata est à solis ortu usque ad occasum, quemadmodum ipse ait, *Non veni vocare justos, sed peccatores in pænitentiam.* Si obscurum est, *Ex Sion species decoris ejus:* numquid obscurum est, *incipientibus ab Ierusalem?* Ipsa est enim Sion quæ Jerusalem. Sed quid ad me? Dicant ea quæ posui de Lege, & Prophetis, & Psalmis, non pertinere ad hæc verba Domini, quæ in Evangelio leguntur: non curo, nec resisto. Certè tamen nisi in Lege, & Prophetis, & Psalmis hoc prædictum esset, sive in eis testimoniis quæ ipse adhibui, sive in aliis, nequaquam dixisset Dominus, *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*: ac deinde aperto eorum sensu ut intelligerent Scripturas, doceret ea ipsa quæ de illo scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis, eo modo ut diceret, *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Non ego potuerim in Lege, & Prophetis, & Psalmis hæc scripta cognoscere: ibi tamen hoc esse scriptum ille dicit, qui Veritas est. Sed etsi hæc ibi scripta esse non diceret, procul dubio sufficeret Christianis quòd Christus ipse dixisset, *oportere prædicari in nomine suo pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Sed dubitantes discipulos suos quamvis conspecto & contrectato ejus corpore, majore documento Scripturarum voluit confirmare, quàm quòd se ipse visibilem atque palpabilem mortalium sensibus admovebat. * Teneamus ergo Ecclesiam ex ore Domini designatam, unde cœptura, & quò usque perventura esset; cœptura scilicet ab Jerusalem, & perventura in omnes gentes.

26. Hìc jam quisquis dixerit, Jerusalem non illam visibilem civitatem intelligendam, sed figu-

A ratè positam, ut spiritaliter accipiatur tota Ecclesia æterna in cælis, & ex parte in terris peregrina: potest dicere etiam illud figuratè dictum, *Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die.* Quod quisquis dixerit, nec quoquo modo Christianus habendus est. Sicut ergo illud propriè positum est, ita & quod adjunctum est de omnium gentium Ecclesia incipiente ab Jerusalem. Exposuit enim Dominus hæc de se dicta esse in Lege, & Prophetis, & Psalmis: & utique ipsa B expositio non potuit esse figurata; alioquin non esset expositio. Deinde cùm Jerusalem figuratè posita & spiritaliter intellecta universam Ecclesiam significet, quomodo universa Ecclesia incipit ab universa Ecclesia, tamquam Jerusalem incipiat ab Jerusalem? Manifestum est ergo propriè positum de illa civitate, unde etiam cœpisse probatur Ecclesia, etiam atque etiam ipso manifestante, & nullam insidiarum latebram calliditati hæreticæ relinquente. Sic enim sequitur & C dicit: *Et vos horum testes, & ego mitto promissionem meam super vos. Vos autem sedete in civitate quoad usque induamini virtute ex alto.* In qua utique civitate sedere eos jussit quoad usque induerentur virtute ex alto, id est, Spiritu-sancto, quem se missurum esse promiserat, ab ea civitate cœpturam prædixit Ecclesiam. Si autem non eam putant esse Jerusalem, audiant quod sequitur: *Produxit autem illos usque Bethaniam, & levavit manus suas, & benedixit illos. Et factum* D *est cùm benedixisset illos, discessit ab eis. Et ipsi reversi sunt cum gaudio magno in Ierusalem, & fuerunt semper in templo laudantes Deum.* Ecce ubi ostenditur illa civitas, in qua eos sedere jussit, donec induerentur virtute ex alto.

[Margin: non invisibilem, sed visibilem intelligendam esse. *Luca* 24. 46.]

[Margin: CAPUT XI. *Nulla hic divisio apud Am. & Er.* Ex Actis Apostolorum.]

27. ET hìc quidem quot diebus cum eis fuerit, postea quàm se vivum post passionem suam oculis eorum & manibus demonstravit, prætermissum est: non autem tacetur in Actibus Apo- E stolorum, ubi rursus eadem manifestatione verborum Dominicorum futura per orbem terrarum prænuntiatur Ecclesia: ubi nullus omnino dubitare permittatur, nisi qui de sanctarum Scripturarum fide dubitat, illam esse Jerusalem visibilem civitatem, unde cœpit Ecclesia post Domini Jesu Christi resurrectionem & adscensionem: nec aliud eum voluisse ostendere, nisi hujus terræ loca, unde illi daret initium, & quomodo eam per cuncta inde diffunderet. Sic enim scriptum est in Actibus Apostolorum: *Primum qui-* F *dem sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere usque in diem, quo Apostolos elegit per Spiritum-sanctum mandans eis prædicare Evangelium: quibus & manifestavit se ipsum post passionem suam in multis signis, per dies quadraginta apparens eis, & disputans de regno Dei. Et cùm conversaretur cum eis, præcepit eis ne discederent ab Ierosolymis, sed exspectarent promissionem ejus, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quia Iohannes quidem baptizavit aquâ, vos au-* G *tem Spiritu-sancto baptizabimini, quem & accepturi estis non post multos hos dies. At illi quidem convenientes interrogabant eum, dicentes, Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israël? Quibus respondens dixit, Non est vestrùm scire tempora* [a] *vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem Spiritus-sancti supervenien-*

[Margin: *Act.* 1. 1.]

[a] In Floriacensi codice deest, *vel momenta:* quod alibi omitti solet in MSS.

tem in vos: & eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram. Ecce & hîc manifestatum est unde cœptura, & quò usque perventura esset Ecclesia.

Donatistæ solos suæ factionis homines Christianos appellabant.

28. Quid ad hæc dicunt qui Christianos se superbissimè dicunt, & Christo apertissimè contradicunt? Nos hanc Ecclesiam tenemus, contra istas divinas voces nullas humanas criminationes admittimus. Movet enim nos plurimùm, quod Dominus noster, cui non credere sacrilegum & impium est, novissimis verbis suis, quæ habuit in terra, hæc primitivæ Ecclesiæ documenta salubria & novissima dereliquit. His enim dictis mox adscendit in cælum: præmunire voluit aures nostras adversùs eos, quos procedentibus temporibus exsurrecturos esse prædixerat, & dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic.* (Matth. 24. 23.) Quibus ne crederemus admonuit. Nec ulla nobis excusatio est, si crediderimus contra vocem pastoris, tam claram, tam apertam, tam manifestam, ut nemo vel obtusus & tardus corde possit dicere, Non intellexi. Quis enim non intelligat, *Sic oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem?* (Luca 24. 46.) Quis non intelligat, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram? His dictis, elevatus est, & nubes suscepit eum, & viderunt eum euntem in cælum.* (Act. 1. 8.) Quid hoc est rogo? Cùm verba novissima hominis morientis audiuntur ituri ad inferos, nemo eum dicit esse mentitum, & impius judicatur heres, qui fortè illa contemserit: quomodo ergo effugiemus iram Dei, si vel non credentes, vel contemnentes repulerimus verba novissima, & unici Filii Dei, & nostri Domini ac Salvatoris, & ituri in cælum, & inde prospecturi quis ea negligat, quis observet; & inde venturi, ut de omnibus judicet? Habeo manifestissimam vocem pastoris mei, commendantis mihi & sine ullis ambagibus exprimentis Ecclesiam: mihi imputabo si ab ejus grege, quod est ipsa Ecclesia, per verba hominum seduci atque aberrare voluero; cùm me præsertim admonuerit dicens, *Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, & sequuntur me.* (Johan. 10. 27.) Ecce vox ejus clara & aperta: hac auditâ qui eum non sequitur, quomodo se ovem ejus dicere audebit? Nemo mihi dicat, O quid dixit Donatus, ô quid dixit Parmenianus, aut Pontius, aut quilibet illorum. Quia nec catholicis episcopis consentiendum est, sicubi fortè falluntur, ut contra canonicas Dei scripturas aliquid sentiant. Sed [a] si custodito unitatis & caritatis vinculo in hoc incidunt, fiet in eis quod Apostolus ait, *Et si quid aliter sapitis, hoc quoque Deus vobis revelabit.* (Philip. 3. 15.) Jam verò istæ divinæ voces de universa Ecclesia, ita manifestæ sunt, ut contra eas nisi hæretici animosa perversitate & cæco furore latrare non possint.

29. Sed prædictam demonstravimus Ecclesiam in verbo Dei sponso ejus, sive per Legem, & Prophetas, & Psalmos, sive per os proprium, ab Jerusalem cœpturam, & perventuram usque ad terminos orbis terræ: quomodo autem cœperit ab Jerusalem, & in omnes gentes inde diffusa fructificet, in eodem verbo Dei etiam per Apo-

A stolos demonstratur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, quod jam commemoravi dixisse Dominum, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram.* (Act. 1. 8.) Deinde sequitur: *Hæc cùm dixisset, videntibus illis elevatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et cùm intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt illis in veste candida, qui & dixerunt, Viri Galilæi quid statis respicientes in cælum? Iste Iesus qui assumtus est à*
B *vobis in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reversi sunt in Ierusalem à monte qui vocatur Elæon, qui est juxta Ierosolymam sabbati habens iter. Et cùm introissent, adscenderunt in superiora, ubi erant inhabitantes, Petrus & Iohannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. Hi omnes erant adservientes unanimes orationi cum mulieribus & Maria, quæ fuit mater Iesu,*
C *& fratribus ejus. In his autem diebus surgens Petrus in medio discipulorum, dixit, erat autem turba hominum circiter centum-viginti.* Deinde narratur, Petro faciente sermonem, quemadmodum Matthias in locum Judæ traditoris Domini subrogatus sit. Et post ejus ordinationem sequitur Scriptura dicens: *Et cùm complerentur dies Pentecostes, erant omnes simul in* [b] *unum: & factus est repentè de cælo sonus, velut decurrentis spiritus vehementis, & replevit totam domum, ubi erant se-*
D *dentes; & visæ sunt illis distributæ linguæ velut ignis: consedit autem super unumquemque eorum, & repleti sunt omnes Spiritu-sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus dabat pronuntiare illis. Erant autem inhabitantes in Ierusalem Iudæi viri* [c] *religiosi, ex omni gente quæ est sub cælo. Cùmque facta esset hæc vox, convenit multitudo, ac mente confusa est, quia audiebat unusquisque eorum suâ linguâ loquentes eos. Stupebant autem & mirabantur ad invicem dicentes, Nonne*
E *omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque propriam linguam, in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam Iudæi, & Cappadociam, Pontum, & Asiam, Phrygiamque & Pamphyliam, Ægyptum, & partes Libyæ, quæ sunt ad Cyrenen, & qui advenerant Romani, Iudæique, & advenæ, Cretenses, & Arabes audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. Stupebant autem & hæsitabant ad invicem dicen-*
F *tes, Quidnam vult hoc esse? Alii verò irridebant eos, dicentes, Quia musto repleti sunt isti. Stans verò Petrus cum undecim discipulis, elevavit vocem suam, & locutus est dicens, Viri Iudæi, & universi qui habitatis Ierusalem, hoc vobis notum sit:* & cetera, quibus eos exhortabatur ad fidem. Quæ cùm terminasset, sequitur Scriptura ita narrans: *His igitur auditis, compuncti sunt corde, dicentes ad Petrum & ad Apostolos, Quid faciemus, viri fratres? Ostendite nobis. Petrus autem dixit ad eos,* (Act. 2. 37.)
G *Pænitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis gratiam Spiritus-sancti. Vobis est enim promissio, & filiis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster. Et aliis quidem verbis plurimis testificabatur*

(Act. 2. 1.)

[a] Apud Lov. *sed qui custodito.*
[b] Editi, *in eodem loco.* At MS. *in unum.* Græcè est ἐπὶ τὸ αὐτό.
[c] Floriacensis cod. *Judæi viri & religiosi.*

eis dicens, Salvamini à generatione prava hac. Illi verò recepto verbo hoc, crediderunt; & baptizati sunt. Et adjectæ sunt in illa die animæ circiter tria millia. Ecce quemadmodum [a] cœpta est ab Jerusalem, inde itura Ecclesia per omnes linguas: quod etiam præsignatum est in eis, qui ibidem constituti accepto Spiritu-sancto linguis omnibus sunt locuti.

30. Jam per alias gentes quemadmodum ierit, quod etiam ipse Petrus prædixerat, ubi ait, *Vobis est promissio & filiis vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster*: deinceps videamus. Narrantur enim consequenter ea, quæ tunc gesta sunt Jerosolymis usque ad passionem Stephani diaconi: ubi etiam Saulus commemoratur consentiens occisioni ejus. Qua completa, ita deinde narratur: *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat in Jerosolymis: omnesque dispersi sunt in regionibus Judææ, & Samariæ, exceptis Apostolis, qui remanserunt Jerosolymis.* Videte quemadmodum deinceps impleatur, quod per ordinem Dominus dixerat, *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Jam in Jerusalem factum erat: sequebatur in Judæa, & Samaria, propter quod illi dispersi sunt in regionibus Judææ, & Samariæ. Hoc enim de illis mox dicitur: *At illi qui dispersi erant, transeuntes per civitates & castella, evangelizabant verbum Dei.* Quia verò ierant & Apostoli, audito quòd recepisset Samaria verbum Dei, quando per impositionem manûs eorum acceperunt Spiritum-sanctum, ita dicitur de Petro & Johanne: *Petrus autem & Johannes testificati verbum Domini, redicbant Jerosolymam, multisque viris Samaritanorum evangelizabant transeuntes.* Deinde narratur de illo Eunucho, qui rediens ab Jerosolymis, à Philippo baptizatus est: & de ipso Philippo dicitur, *Angelus autem Domini rapuit Philippum ab eo, & ampliùs non vidit eum Eunuchus. Ibat autem viâ suâ gaudens: Philippus autem inventus est venisse in Azotum. Unde revertens evangelizabat per omnes civitates usque dum veniret in Cæsaream.* Sic ergo invenitur & per Judææ & Samariæ civitates prædicatum Evangelium. Restabat ergo ut prædicaretur ex ordine etiam per omnes gentes, sicut Dominus dixerat, *usque in totam terram.* Vocatur ergo Saulus de cælo, fit ex persecutore prædicator, & dicit de illo Dominus ad Ananiam, *Vade, quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israël magnificari. Ego enim monstrabo ei quanta patietur propter nomen meum.* Jam itaque tenemus Ecclesiam in Jerusalem, & per totam Judæam, & Samariam. Unde apertissimè paulò pòst dicitur: *Ecclesiæ quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem, instructæ & confirmatæ in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebantur.* Deinde paucis interpositis, venitur ad eum locum, ubi Cornelius centurio credidit, & cùm suis baptizatus est, qui omnes gentiles erant incircumcisi. Quod ante quàm fieret, Petrus vidit in assumtione mentis, cùm oraret, cælum apertum, & quatuor initiis ligatum vas quoddam tamquam linteum limpidum, in quo erat omne genus quadrupedum ac ferarum, & volucrum cæli. Et facta est vox, *Petre surge, macta, & manduca.* Ait autem Petrus, *Domine, numquam manducavi omne commune & immundum.* Et vox rursus ad eum, *Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris.* Quòd autem per hoc visum gentes crediture significatæ sint, non opus est ut conjiciamus: ipse quippe Apostolus hoc exponit in [b] illo vase sibi demonstratum. Cùm enim ingressus esset domum ubi erat Cornelius, & multi convenissent, dixit ad eos, *Vos meliùs scitis, quomodo abominandum sit viro Judæo, jungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi Deus ostendit, nullum communem aut inquinatum dicere hominem.* Ita exposuit illam vocem, quam de animalibus in illo linteo demonstratis audierat, *Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris.* Jam cui non appareat, illo vase significatum orbem terrarum, cum omnibus gentibus? Unde etiam quatuor initiis erat alligatum, propter notissimas quatuor partes, Orientem & Occidentem, Austrum & Aquilonem, quas sæpissime Scriptura commendat. Jam verò Paulus missus ad gentes, quæ loca circumierit disseminans verbum Dei, & natas confirmans Ecclesias, longum est commemorare. Cui Judæi cùm restitissent Antiochiæ, ipse & Barnabas dixerunt ad eos, *Vobis oportebat primùm loqui* [c] *verbum Dei, sed quoniam repulistis illud, & indignos vos judicastis vitâ æternâ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te lumen gentibus, ut sis in salutem usque in extremum terræ.* Et sequitur dicens, *Audientes autem gentes, perceperunt verbum Dei, & crediderunt quotquot erant destinati in vitam æternam.* Ecce & hìc commemoratum est testimonium ex propheta Isaia, quod & nos posuimus, ut sit salus usque in extremum terræ.

Interpretatio lintei quatuor initiis subligati. b

Act. 13. 46. c

Isai. 49. 6.

CAPUT XII. *Nulla hic capitulatio apud Am. & Er.*

31. Ut ergo non commemorem gentes, quæ post Apostolorum tempora crediderunt, & accesserunt Ecclesiæ: illæ ipsæ solæ, quas in sanctis litteris, in Actibus, in epistolis Apostolorum, & in Apocalypsi Johannis invenimus, quas utrique amplectimur, & quibus utrique subdimur, dicant isti nobis quemadmodum Africana seditione perierint. Has enim accepimus, non ex conciliis contendentium episcoporum, non ex disputationibus novitiis, non ex forensibus vel municipalibus gestis, sed ex litteris sanctis canonicis. Antiochena Ecclesia, ubi primùm appellati sunt discipuli Christiani, quomodo potuit Afrorum perire criminibus? Quis tam vehemens Africus tam longè potuit ablatam spargere pestilentiam, ubi nec nomina eorum per quos ortum est, vel de quibus ortum est hoc malum, nota esse potuerunt, Athenis, Iconio, Listris? Quis delevit Ecclesias apostolico labore fundatas? In extremis epistolæ ad Romanos dicit idem Apostolus doctor gentium: *Audaciùs autem scripsi vobis ex parte, tamquam commemorans vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut minister sim Christi Jesu in gentibus consecrans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu-sancto. Habeo ergo gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo quidquam eorum loqui, quorum non perfecerit Christus per me in obedientiam gentium verbo & opere, in potestate signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus-sancti, ita*

V. lib. 2. contra Cresc. cap. 37.

Act. 11. 26.

Rom. 15. 15.

[a] Am. & Floriac. codex, *cæptum est.*
[b] Lov. *in illa voce*: de qua scilicet voce paulò pòst, *Ita exposuit illam vocem.*
[c] Floriacensis cod. *sermonem Dei.*

ut ego ab Ierusalem & in circuitu usque in Illyricum repleverim Evangelium Christi. Quærite Donatistæ, si nescitis, quærite ab Jerusalem per terrena itinera in circuitu usque in Illyricum quot mansiones sint: si tot Ecclesias computemus; dicite quemadmodum per Africanas contentiones perire potuerunt? Ad Corinthios, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses, vos solas Apostoli epistolas in lectione, nos autem & epistolas in lectione ac fide, & ipsas Ecclesias in communione retinemus. Jam verò Galatia non una Ecclesia est, sed in ea regione innumerabiles. Corinthios autem videte

2. Cor. 1. 1. quemadmodum salutaverit: *Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum sanctis omnibus, qui sunt in universa Achaia.* Quot putatis esse Ecclesias in universa Achaia? Fortasse ubi Achaia sit, nescitis, & de tam incognita provincia tanta cæcitate judicatis, ut eam criminibus Afrorum periisse dicatis. Nonne plena sunt florentissimis Ecclesiis omnia loca, quæ Petrus nominavit,

1. Pet. 1. 1. Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia, Bithynia?

Apoc. 1. 11. Quid Johannes quibus scripsit, Smyrnæ, Pergamo, Sardis, Tiathyræ, Philadelphiæ, Laodiciæ, quæ sunt Ecclesiæ? Jam enim Ephesum commemoravimus. Dicat mihi aliquis vestrûm, ubi sint, quantum ab invicem distent? Fortasse modò id quæritis, vel legendo vel audiendo cognoscere.

*Olim apud Am. & Er. CAP. XI. * Cognoscite ergo etiam quàm longè ab Africa remotæ sunt, & dicite nobis, cur eas omnino vobis incognitas, & in Apostolicis litteris manifestatas tam sacrilega temeritate accusetis, & tantâ dementiâ criminibus Afrorum periisse dicatis? Postremò quid de illis in sanctis canonicis libris scriptum sit, scio: quid de illis vos dicatis, nescio. Certè sicut nos eas legimus Ecclesias Christi ex codicibus quos & vos veneramini: sic & vos ex codicibus quos & nos veneramur, quemadmodum perierint, legite nobis. An placet vobis, ut contra Ecclesias, quæ membra sunt unius Ecclesiæ toto orbe diffusæ, quas nobis per Scripturas suas Spiritus-sanctus commendavit & tradidit, undelibet prolata quælibet hominum maledicta credamus? Hoc quidem vobis placet, sed nobis non placet. Quibus autem justiùs placeat, & vos videtis; sed victi animositate, non vultis vinci veritate. Ecce sunt Scripturæ Dei, ecce sunt in eis Ecclesiæ, & universali totius orbis nomine, & nominatim designatæ & expressæ: quid majores vestri collegis suis objecerint, nescierunt; quales ea caussa judices habuerit, nescierunt; quomodo ergo perierunt? Ecce sunt Scripturæ quibus credo, ecce sunt Ecclesiæ quibus communico: ubi tibi lego nomina earum, ibi mihi lege crimina earum.

32. Si autem aliunde clamas vel recitas, nos post vocem pastoris nostri, per ora Prophetarum, per os proprium, per ora Evangelistarum nobis apertissimè declaratam, voces vestras non admittimus, non credimus, non accipimus.

Iohan. 10. 27. *Quæ sunt oves meæ*, inquit pastor cælestis, *vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Vox ejus de Ecclesia non est obscura. Quisquis ab ejus grege errare non vult, hunc audiat, hunc sequatur. Fidelissimus dispensator ejus doctor gentium in fide & verita-

Gal. 1. 6. te, quia ipse in eo loquebatur, hæc dicit: *Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi aliqui sunt conturbantes vos, & volentes convertere Evangelium Christi. Sed licèt si nos, aut Angelus de cælo vobis evangelizaverit præter quàm quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præter quàm quod accepistis, anathema sit.* Evangelizata est nobis Ecclesia per totum orbem terrarum futura. Hoc in Lege, & Prophetis, & Psalmis esse prænuntiatum ipse Dominus testificatus est, qui eam cœpturam ab Jerusalem & per omnes gentes permanaturam esse prædixit, testes sibi futuros in Jerusalem, & in tota Judæa, & Samaria, & usque in totam terram, cùm jam in cælum adscenderet, prænuntiavit. Hæc verba facta secuta sunt. Quomodo cœptum sit ab Jerusalem, & deinde processum in Judæam, & Samariam, & inde in totam terram, ubi adhuc crescit Ecclesia, donec usque in finem etiam reliquas gentes, ubi adhuc non est, obtineat, scripturis sanctis testibus consequenter ostenditur: quisquis aliud evangelizaverit, anathema sit. * Aliud autem evangelizat, qui periisse dicit de cetero mundo Ecclesiam, & in parte Donati in sola Africa remansisse dicit. Ergo anathema sit. Aut legat mihi hoc in scripturis sanctis, & non sit anathema. — Luca 24. 44. Act. 1. 8. *CAPUT XIII. apud Am. & Er. XII.

33. *Lego*, inquit: *Nam Enoch unus inter omnes homines placuit Deo, & translatus est: & postea toto mundo aquarum inundatione deleto, solus Noë cum conjuge & filiis & nuribus suis in arca meruit liberari.* Adjungunt etiam de *Loth, quòd solus cum filiabus de Sodomis liberatus sit.* De ipso quoque *Abraham, Isaac, & Iacob, quòd pauci fuerint Deo placentes*, [a] *in terra idolis & dæmonibus dedita. Postremò jam multiplicato populo Israël, jam temporibus regum in terra promissionis, quæ fuerat omnibus duodecim tribubus distributa*, commemorant *decem tribus divisas, & traditas servo Salomonis: duas autem remansisse filio Salomonis ad regnum, quod erat Ierusalem. Sic & nunc*, inquiunt, *totus mundus apostatavit, nos autem tamquam duæ illæ tribus in templo Dei, hoc est, in Ecclesia remansimus. Dominum etiam Iesum Christum cùm plurimi discipuli sequerentur, septuaginta duobus apostatantibus, soli cum illo duodecim remanserunt.* His atque hujusmodi exemplis hæretici suam paucitatem commendare conantur, & in sanctis Ecclesiæ multitudinem toto orbe diffusam blasphemare non cessant. Sed quæro ab eis, si (quod absit) nollem credere vera esse ista ipsa quæ ab eis commemorantur exempla, unde me convincerent? Nonne de scripturis sanctis, ubi leguntur tanta manifestatione, ut quisquis illas litteras in fidem recepit, non possit nisi & ista verissima confiteri? Porrò si hæc exempla ideo cogerer credere vera esse, quia ibi scripta sunt, ubi non possem dicere falsa esse quæ scripta sunt, cur non & ipsi de Ecclesia toto orbe diffusa eisdem scripturis credunt? Ecce nos omnia illa credimus; credant & ipsi quod ait Dominus, *prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Credant quod adscensurus in cælum novissimè dixit, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram.* Et illa, & ista vera — Gen. 5. 24. Gen. 7. 1. Gen. 19. 16. 3. Reg. 11. 11. Refelluntur argumenta Donatistarum paucitatem suam commendare cupientium. Luca 24. 47. Act. 1. 8.

[a] Sic Floriacensis cod. At editi, *Deo placentes; ceteri idolis dediti & dæmonibus.*

esse credantur, & nulla inter nos contentio remanebit; quia nec illis veris ista, nec istis veris illa impediuntur. *Et ista*, inquiunt, *credimus, & completa esse confitemur; sed postea orbis terrarum apostatavit, & sola remansit Donati communio.* Hoc nobis legant, sicut legunt de Enoch, de Noë, & de Abraham, Isaac, & Jacob, & de illis duabus tribubus, quæ decem separatis reliquæ factæ sunt, & de duodecim Apostolis, qui ceteris apostatantibus remanserunt; & hoc similiter legant, & nihil resistimus. Si autem non ea de scripturis sanctis legunt, sed suis contentionibus persuadere conantur: credo illa quæ in scripturis sanctis leguntur, non credo ista quæ ab hæreticis vanis dicuntur. Sed quia se duabus illis tribubus, quæ cum Salomonis filio remanserunt, comparandos putant, legant, & eos hoc [a] elegisse pænitebit. Sic enim commemorantur in Scripturis ipsi duo populi. Pars quæ erat ad Jerusalem Juda nominatur: illa verò alia quæ cum servo Salomonis in ampliore numero segregata est, Israël vocatur. Legant quæ dicant Prophetæ de utrisque quemadmodum pejorem dicant Judam quàm Israël, ita ut justificatam dicant aversatricem Israël peccatis prævaricatricis Juda: id est, tam gravia esse peccata hujus, ut in ejus comparatione illa justa dicenda sit. Nec hujus tamen, nec illius peccata obfuerunt aliquid justis, qui & hîc & illic fuisse inveniuntur. Nam & in illa parte, quam pro exemplo perditionis ponunt, id est, in Israël, fuerunt sancti Prophetæ. Ibi erat ille memorabilis Elias, ut de aliis taceam, cui etiam dictum est, *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.* Ideo nequaquam pars illa populi, tamquam hæresis fuisse deputanda est. Deus enim easdem tribus jusserat separari, non ut religio, sed ut regnum divideretur, & hoc modo vindicaretur in regnum Juda. Deus autem numquam jubet schisma vel hæresim fieri. Neque enim quia & in orbe terrarum plerumque regna dividuntur, ideo & unitas Christiana dividitur, cùm in utraque parte catholica inveniatur Ecclesia.

34. Hoc ideo de Juda & Israël commemorandum arbitratus sum, maximè ut admoneantur isti, non obesse justis in medio impiorum constitutis, quidquid in ipsos populos propter impiorum multitudinem dicitur: ut desinant colligere testimonia, quæcumque sive per Prophetas, sive per os Domini, sive per Evangelistas in zizania vel paleam orbis terrarum dicta inveniuntur. Plerumque enim sermo divinus impias turbas Ecclesiæ, quæ nec in Ecclesia deputantur, tamen propter sacramenta, quæ cum sanctis communiter habent, quia inest in eis quædam forma pietatis, cujus virtutem negant, sicut ait Apostolus, *Habentes formam pietatis, virtutem autem ejus abnegantes:* sic redarguit tamquam omnes tales sint, & nullus bonus omnino remanserit. Inde quippe admonemur, in suo quodam numero eos dici omnes, id est, omnes filios gehennæ, quò eos Deus pertinere præscivit. Isti ergo vel imperitè, vel fallaciter agentes, colligunt de Scripturis talia, quæ vel in malos bonis usque in finem permixtos, vel de vastatione prioris populi Judæorum dicta reperiuntur: & volunt ea detorquere in Ecclesiam Dei, ut tamquam defecisse ac periisse de toto orbe videatur. Desinant ergo talia proferre, si respondere huic epistolæ volunt. Neque enim nos ita dicimus per totum orbem diffundi Ecclesiam, ut in sacramentis ejus solos bonos esse dicamus, ac non etiam malos, & eos etiam multo plures, ut in eorum comparatione pauci sint, cùm per se ipsos ingentem numerum faciant.

35. HABEMUS innumerabilia testimonia, & de commixtione malorum cum bonis in eadem communione sacramenti; sicut Judas ab initio malus inter bonos undecim conversatus est: & de bonorum paucitate, propter malorum plurium comparationem; & rursus de bonorum multitudine per se ipsam considerata. Ex quibus, ne longum faciam, pauca commemoro. Est in Canticis canticorum, quod de sancta Ecclesia dictum omnis Christianus agnoscit: *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.* Unde appellat spinas, nisi propter malignitatem morum? Et easdem unde filias, nisi propter communionem sacramentorum? Videt etiam hîc Ezechiel signatos quosdam, ne cum malis pariter interirent, de quibus ei dicitur, *Qui gemunt & mærent peccata & iniquitates populi mei, quæ fiunt in medio eorum.* Populum suum non diceret, quem solis illis illæsis perire mox jubet, nisi eum populum qui ejus sacramenta gestabat. Dicit & Dominus de superseminatis zizaniis, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* id est, triticum & zizania. Et ipse interpretatur messem, finem esse sæculi; agrum verò, ubi utrumque seminatum est, mundum esse. Oportet itaque usque in finem sæculi crescere utrumque per mundum. Unde jam non permittuntur isti suspicari, aut asserere quod dicunt, omnes bonos defecisse de mundo, ut in sola parte Donati remanerent. Conantur enim contra apertissimam sententiam Domini dicentis, *Ager est hic mundus:* &, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* &, *Messis est finis sæculi.* Est alia similitudo apertissima de commistione malorum & bonorum intra eamdem sacramentorum communionem & connexionem, quam Dominus ipse & ponit, & exponit. *Simile est*, inquit, *regnum cælorum sagenæ missæ in mare, quæ congregat omnia genera piscium. Cùm autem esset impleta, eduxerunt eam ad littus, & sedentes elegerunt optimos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi: exient Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in* [b] *caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium.* Nulla ergo malorum commixtio terret bonos, ut propterea velint tamquam retia rumpere, & à congregatione unitatis exire; ne homines non pertinentes ad regnum cælorum in sacramentorum consortio patiantur: quando quidem cùm ad littus, id est, ad finem sæculi ventum fuerit, fiet debita separatio, non humanâ temeritate, sed divino judicio.

36. De paucitate autem bonorum ipse Dominus apertissimè dicit, *Intrate per angustam portam: quàm lata & spatiosa via est, quæ ducit ad interitum, & multi sunt qui pergunt per illam. Quàm angusta porta & arta via quæ ducit ad vitam; & pauci sunt qui ingrediuntur per illam.* Istos paucos Donatistæ se putant esse, & ideo dicunt periisse orbem terrarum, se autem in hac paucitate,

CAPUT XIV. *apud Am. & Er.* XIII. Malos in Ecclesia bonis esse permixtos.

Cant. 2. 2.

Ezech. 9. 4.

Matth. 13. 30.

Matth. 13. 47.

Matth. 7. 13. Boni & electi quomodo nunc pauci, nunc multi esse dicantur.

[a] Editi, *legisse*. Aptiùs Floriac. MS. *elegisse*.

[b] Floriacensis cod. *in fornacem*.

quam laudavit Dominus, remansisse. Qui quando comparantur cum eis, longè pauciores Rogatistas aut Maximianistas objicimus, qui se ab eis separaverunt, si existimant sibi de paucitate esse gloriandum. Verumtamen hanc paucitatem in comparatione multitudinis malorum, esse à Domino commendatam; multitudinem autem bonorum, cùm per se ipsam consideratur, non tacuisse Scripturas, legant, & videant quàm plura testimonia reperiantur. Unde enim ipsum semen

Gen. 15. 5. Gen. 22. 17.

Abrahæ, sicut stellæ cæli & sicut arena maris promittitur, nisi propter innumeram multitudinem? Cùm dicat Apostolus ideo dictum esse, *In Isaac vocabitur tibi semen, quia non filii carnis, sed filii promissionis deputantur in semen?* Unde, *Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum?* Unde, *Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum, filii autem regni ibunt in tenebras exteriores:* hoc est, impii Judæi? Unde dicit Apostolus, *Vt mundaret nos sibi populum abundantem, æmulatorem bonorum operum?* Unde Apocalypsis millia millium dicit esse sanctorum Ecclesiæ filiorum? Ecce ipsi dicuntur multi, qui dicuntur & pauci. Quare, nisi multi per se ipsos considerati; pauci autem in comparatione iniquorum?

Rom. 9. 7. — Isai. 54. 1 — Matth. 8. 11. — Tit. 2. 14. — Apoc. 5. 11.

CAPUT XV. Refellit alia Donatistarum argumenta.

37. De *nobis*, inquiunt, *dictum est*, *Erunt primi qui erant novissimi. Ad Africam enim Evangelium postmodum venit: & ideo nusquam litterarum apostolicarum scriptum est Africam credidisse. De Orientalibus autem & ceteris gentibus, quæ in sanctis libris commemorantur fidem recepisse Christianam, dictum est, Erunt novissimi qui erant primi, quia* [a] *recessuri erant à fide.* Nonne ista est hæreticorum cavenda calliditas, volentium convertere verba Dei à veritate propter quam dicta sunt, ad perversitatem in qua ipsi sunt? Cur enim hoc non potiùs de Judæis intelligimus, qui novissimi facti sunt cùm fuissent primi; & de Christianis ex gentibus, qui primi facti sunt cùm fuissent novissimi? Quem intellectum si aliquo certiore documento probare non possem, sufficere debuit bene judicanti auditori, quòd invenerim exitum in his verbis, unde istos appareat nihil pro se adtulisse tamquam certum, ut dubitari non possit. Quia etsi non essent Judæi & Gentes, de quibus hoc dictum intelligerem; nonnullæ barbaræ nationes etiam post Africam crediderunt; unde certum sit, Africam in ordine credendi non esse novissimam. Huc accedit, quòd ipse Dominus de quibus hoc dixit, exposuit, & ora calumniatorum oppilavit. Loquens enim Judæis, qui ei dicturi sunt, *In plateis nostris docuisti: Cùm videritis*, inquit, *Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras: & venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei: & ecce sunt novissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant novissimi.* Hîc certè quid contradicatur, non invenitur.

Matth. 20. 16.

Africa in ordine credendi novissima nõ fuit.

Luc. 13. 8.

Luca 18. 8.

38. Item dicunt *de apostasia orbis terrarum dictum esse quod ait Dominus, Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* Quod nos intelligimus dictum vel propter ipsam fidei perfectionem, quæ ita difficilis est in hominibus, ut in ipsis quoque admirabilibus sanctis, sicut in ipso

[a] Floriacensis MS. recesserunt.

A Moyse, inveniatur aliquid, ubi trepidaverint, vel trepidare potuerint: vel propter illam iniquorum abundantiam, & paucitatem bonorum, de qua satis diximus. Propterea enim tamquam dubitans hoc Dominus dixit. Neque enim ait, Veniens filius hominis non inveniet fidem in terra: sed, *Putas inveniet fidem in terra?* Cui utique cuncta scienti & præscienti de aliqua re dubitare non convenit: sed illius dubitatio nostram dubitationem figuravit; quia propter multa scan-

Deut. 32. 51.

B dala circa finem sæculi pullulantia, hoc erat quandoque infirmitas humana dictura. Unde in Psalmis dicitur, *Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis.* Quare, *Dormitavit anima mea præ tædio*, nisi propter illud quod Dominus ait, *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum?* Et quare, *Confirma me in verbis tuis*, nisi propter id quod sequitur, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit?* Sunt ergo per totum mundum, in quibus quo-

Psal. 118. 28. — Matth. 24. 12.

C niam abundat iniquitas, refrigescet caritas multorum: & sunt rursus per totum mundum, qui perseverando usque in finem salvi erunt: quia, *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem:* &, *Messis est finis sæculi, ager autem mundus.* Cujus humanæ infirmitatis est etiam illa vox: *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum.* Et inter hos tamen est unum cor, & una in Deum anima fidelium clamans, *Salvum me fac Domine.* Quia

Matth. 13. 30. — Psal. 11. 2.

D enim sic unus est iste homo qui dicit, *Salvum me fac Domine*, ut ex multis constet; paulò pòst in eodem Psalmo dicitur, *Propter miseriam inopum & gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus.* Et rursus paulò pòst plurali numero dicitur, *Tu verò servabis nos, & custodies nos à generatione hac in æternum.* Qua generatione, nisi de qua superiùs dictum est, *Defecit sanctus, & diminutæ sunt veritates à filiis hominum?* Sed utrum-

Christi corpus ex multis constans unus homo dicitur.

E que hoc genus per totum mundum usque in finem: quia *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem:* &, *Ager est mundus, messis finis sæculi.* Ipse enim unus homo, quod est corpus Christi ex multis constans, tamquam Enoch Deo placens transferetur, & tamquam Loth de Sodomis, & tamquam Noë de diluvio liberabitur. In ipso est miseria inopum & gemitus pauperum, quia ejus anima dormitat à tædio, cùm se petit confirmari in verbis Dei. In eo autem Psalmo dicit unde sit ipsum tædium: *Tædium*, inquit, *detinuit*

Gen. 5. 24. — Gen. 19. 12. — Gen. 7. 1. — Psal. 118. 28.

F *me à peccatoribus relinquentibus legem tuam.* Ipse item clamat, cùm eodem tædio cor ejus angitur: sed videant unde clamat. *A finibus terræ*, inquit, *ad te exclamavi, dum angeretur cor meum.* Ipse persecutionem verè pro justitia patitur, non solùm si tormentis corporalibus patiatur; hoc enim non semper; sed quod semper, quamdiu transeat iniquitas, patitur, cruciatus videlicet cordis, cùm eum tædium detinet à peccatoribus relinquentibus legem Dei. Neque enim nullam persecu-

G tionem Loth in Sodomis patiebatur, ubi tamen ei habitanti nullus per corporales pœnas molestus fuit; sed adspectu & auditu justus inhabitans animam justam iniquis aliorum factionibus cruciabat. De hoc dicit Apostolus, *Sed & omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur.* De illis autem qui relinquunt legem Dei,

Gen. 19. — 2. Pet. 2. 7. — 2. Tim. 3. 12.

(de quibus dicit idem ipsum corpus Christi, *Vidi insensatos, & tabescebam:*) *Mali autem*, inquit, *& facinorosi proficient in pejus, ipsi errantes, & alios in errorem mittentes.* Sed utrumque hoc genus per totum mundum usque in finem: quia, *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem: ager autem est mundus, messis finis sæculi.*

39. Verumtamen istos miror non adtendere quid dicant, cùm velut pro se commemorant quod ait Dominus, *Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* quasi Africa non sit terra. Si enim hoc ita dixit, tamquam omnino in nullis inventurus fidem, aut de quadam terra dixit, & incertum est de qua dixerit; aut de tota terra dixit, & non inveniunt quomodo & de Africa non dixerit. Sanè videant, ne fortè consequentibus verbis tales tetigerit quales isti sunt. Cùm enim dixisset, *Filius hominis putas inveniet fidem in terra:* credo quia poterat quibusdam superbis hæreticis, qui in aliqua parte terrarum se ab orbis unitate separaverunt, adscendere in cor vana & inflata cogitatio, quòd ipsi essent justi, deficientibus & pereuntibus à fide ceteris gentibus, per quas Ecclesiæ communio dilatatur; continuò secutus Evangelista, *Dixit autem*, inquit, *& ad quosdam qui sibi justi videbantur, & spernebant ceteros, similitudinem istam.* Et sequitur de illis duobus in templo orantibus, Pharisæo & publicano: in quibus duobus figurantur superba gloriatio bonorum operum, & humilis confessio peccatorum. Desinant ergo isti, si respondere huic epistolæ parant, ea testimonia commemorare; quæ nos cum ipsis commemoramus, vel in perditionem Judæorum, vel in zizania, sive paleam, sive malos pisces totius mundi. Et sicut nos manifestissimis testimoniis asseruimus Ecclesiam toto orbe diffusam, sic & ipsi manifestum aliquid proferant, unde ostendant esse prædictum, ceteris gentibus à fide Christi pereuntibus, solam Africam remansuram, [a] & quocumque episcopi ex Africa mitterentur.

40. SCRIPTUM *est*, inquiunt, *in Canticis canticorum, sponsâ, id est, Ecclesiâ dicente ad sponsum, Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Hoc est unicum testimonium quod pro se isti resonare arbitrantur, eo quòd Africa in meridiana orbis parte sit constituta. Unde primùm quæro, quomodo Christum interroget Ecclesia, ut annuntiet ei ubi sit Ecclesia: neque enim duæ, sed una est. Aut isti ostendant, quoniam non negant hæc verba Ecclesiam dicere Christo, quæ sit Ecclesia quæ interrogat, & quæ sit Ecclesia de qua interrogat. Quærit enim quò veniat ad sponsum suum, & dicit ei, *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Adhuc enim ista Ecclesia est quæ loquitur & quærit, ubi sit Ecclesia in meridie. Neque enim interrogat, *Ubi pascis, ubi cubas*; & ei respondetur, *In meridie:* tamquam sponsus respondeat, In meridie pasco, in meridie cubo: sed omnia ista verba ad interrogationem pertinent, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* Adhuc enim ipsa dicit, *Ne fortè fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.* Jam verò ille respondet, *Nisi cognoveris temetipsam, ô decora inter mulieres*; & cetera. Non ergo his verbis ostenditur, in sola parte meridiana esse Ecclesiam: sed in aliis mundi partibus constituta, interrogat fortasse quid ad ejus communionem pertineat in meridie, id est, ubi sponsus ejus pascat & cubet in meridie; quia suos pascit, & in suis cubat. Veniunt enim quædam membra ejus, id est, boni fideles ex partibus transmarinis in Africam, & cùm audierint hîc esse partem Donati, timentes ne incidant in manus alicujus rebaptizatoris, invocant Christum orantes & dicentes, *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie:* id est, qui sint meridies ubi tu pascis & cubas, id est, qui habent caritatem, & non dividunt unitatem. Et vide quid adjungat: *Ne fortè fiam velut operta super greges sodalium tuorum:* id est, ne fortè velut latens & incognita & non revelata, hoc est enim *operta fiam*, non super gregem tuum, sed *super greges sodalium tuorum*, qui cùm primo tecum essent, extrà colligere voluerunt, non tuum gregem, sed suos greges; nec audierunt te dicentem, *Qui mecum non colligit, spargit*; nec quod Petro dixisti, *Pasce oves meas*, non tuas. Non est autem ista operta, quia non est sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Et de illa dictum est, *Non potest civitas abscondi super montem constituta.* Sed Donatistis velut operta est, qui audiunt tam lucida & manifesta testimonia, quæ illam toto orbe demonstrant; & malunt clausis oculis offendere in montem, quàm in eum ascendere; qui cùm esset lapis præcisus de monte sine manibus, crevit, & factus est mons ingens, & implevit universam terram.

Matth. 12. 30. — Iohan. 21. 17. — Ecclesia nō est operta & invisibilis. — Matth. 5. 15. — Dan. 2. 35.

41. Potest & alio modo intelligi, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Ipsius enim vox est in Psalmis ex persona Moysi famuli Dei, *Dexteram tuam notam fac mihi, & eruditos corde in sapientia.* In illis enim meridies dicitur, propter ingentem sapientiæ lucem, & ingentem caritatis ardorem. Unde quemdam cùm exhortaretur Spiritus Dei ad bona opera per Prophetam, hoc illi etiam promittit: *Et tenebræ tuæ sicut meridies erunt.* Sed si aliquis mundi locus intelligendus esset, quod dictum est *in meridie*; tamen ipsa verba, sicut dixi, quæ omnia unam faciunt interrogationem, nullo modo permitterent quemquam ad suum sensum istam detorquere sententiam. Et si tamquam quærenti ubi pasceret, & ubi cubaret, de terreno loco responderetur, *In meridie*: non continuò Africam accipere deberemus. Africa enim in parte quidem meridiana mundi est, sed ad Africum, non ad Austrum, ubi verè meridies est. Ibi enim sol facit medium diem, sub qua cæli plaga potiùs Ægyptus invenitur. Si ergo sponsus ab sponsa tamquam de loco familiariùs dilecto, & cubili quodam suo secreto interrogatus, responderet esse in meridie; multo probabiliùs Ecclesia catholica in his membris suis hoc agnosceret, quæ sunt in Ægypto in millibus servorum Dei, qui per eremum sancta societate vivunt, perfectionem præcepti Evangelici studentes tenere, quo dictum est, *Vis perfectus esse? Vade, vende omnia quæ habes, &*

Psal. 89. 12. — Meridies in Scripturis quid significet. — Isai. 58. 10. — Africæ situs. — Monachi in Ægypti eremo sancta societate viventes. — Matth. 19. 21. — Studium omnimodæ paupertatis ad Evangelicam perfectionem pertinet.

[a] Lovanienses in Annotationibus suspicantur legendum hîc, *ut quocumque.* Sed auctor scripsisse videtur, *& quocumque*, id est, & ea loca Donatistarum, ad quæ ipsi ex Africa mitterent episcopos. Mittebant Romam ad suos Cutzupitanos sive Montenses, & in Hispaniam ad Lucillæ domum, ut dixit suprà cap. 3.

da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni sequere me. Quanto enim melius ibi secretiùs pascere, & cubare, id est, requiescere Filius Dei diceretur, quàm in turbis inquietis furiosorum [a] Circumcellionum, quod malum Africæ proprium est. Nam de Ægypto ita Isaias propheta: (Isai. 19. 19.) *Illo die erit altare Domini in regione Ægyptiorum, & titulus ad fines eorum Domino, & erit in signum in æternum Domino in regione Ægyptiorum. Quoniam clamabunt ad Dominum adversùs eos, qui eis pressuram faciebant: & mittet illis Dominus hominem, qui salvos eos faciet: judicans servabit eos. Et cognitus erit Dominus Ægyptiis: & timebunt Ægyptii Dominum in illo die, & facient sacrificia, & vota promittent Domino, & reddent. Et feriet Dominus Ægyptios plagâ, & sanabit eos suâ misericordiâ, & convertentur ad Dominum, & exaudiet eos, & sanabit eos.* Quid ad hæc dicunt? Quare non communicant Ecclesiæ, quæ prædicta est, Ægyptiorum? Aut si præfiguratione prophetica Ægyptus mundum significat, quare non communicant Ecclesiæ orbis terrarum?

42. Proinde perscrutentur Scripturas, & contra tam multa testimonia, quibus ostenditur Ecclesia Christi toto terrarum orbe diffundi, vel unum proferant tam certum & tam manifestum quàm illa sunt, quo demonstrent Ecclesiam Christi periisse de ceteris gentibus, & in sola Africa remansisse, tamquam ab alio initio, non ab Jerusalem, sed à Carthagine, ubi primò episcopum contra episcopum levaverunt. Si autem velimus intelligere Donatum principem Tyri, quia [b] Tyrus Carthago cognominata est, quæ in eum per Ezechielem prophetantur? Ubi eum (Ezech. 28. 9.) maximè designat, quod ei dicitur, *Ostendam tibi quia homo es, & non Deus.* Isti enim de hujus magis quàm de Dei nomine gloriantur. Et cùm solus Deus sine peccato sit, & sacerdos ille qui interpellat pro nobis, quia & de ipso dictum est, (Rom. 9. 5.) *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*: isti Donati imitatores ita sine peccato se volunt videri, ut etiam justificatores hominum se asserant, (Psal. 140. 5.) & suum oleum quòd non sit oleum peccatoris. Meritò dicitur principi Tyri, *Dixisti, Deus sum: es autem homo, & non Deus.* Cui etiam dicitur, (Ezech. 28. 3.) *Numquid tu melior quàm Daniel?* Confitetur enim Daniel peccata sua, (Dan. 9. 20.) & peccata populi sui: isti autem pertinentes ad principem Tyri, ideo se dicunt orantes audiri pro peccatis populi, quia ipsi sine peccato sunt. Meritò dicitur principi Tyri, *Numquid tu melior quàm Daniel?* Ecce nos possumus invenire aliquid proprium, & hoc malum maximum à capite Africæ, id est, Carthagine exortum. Norunt enim homines quàm congruenter Tyrus pro Carthagine accipitur, & tamen non agimus talibus; fortassis enim aliquid aliud significet Tyrus: quanto magis meridies, cùm & ipsa verba ad alium cogant intellectum?

43. Sed [c] quàm non permittantur saltem quærere aliquid quo probent esse prædictum, deficientibus à fide Christiana ceteris gentibus, in sola Africa Ecclesiam remansuram: adtendant illud quod sæpe commemoravi, *utraque crescere usque ad messem*, & *agrum esse mundum, messem finem sæculi*, non nobis, sed ipso Domino interpretante parabolam suam. (Matth. 13. 30.) Est & aliud evidentissimum, quod eis omnino auferat laborem quærendi unde probent Ecclesiam mundo perdito ad solos Afros redactam. Potest enim aliquid esse, & non inveniri: non esse autem, & inveniri, non potest. Desinant ergo quærere quod invenire non poterunt, non quia occultum est, sed quia non est. Sunt enim adhuc nonnullæ gentes, in quibus nondum est Evangelium prædicatum: necesse est autem impleri omnia, quæ de Christo & Ecclesia prædicta sunt: oportet ergo & in eis prædicari. * Quomodo ergo isti dicunt jam esse completum quod Dominus ait, (Capu XVII olim XV. Luca 24. 47.) *prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem*: sed postea ceteris deficientibus, solam Christo Africam remansisse; cùm adhuc illud implendum sit, nondum impletum sit? Cùm autem impletum fuerit, veniet finis. Sic enim Dominus ait: (Matth. 24. 14.) *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* Quomodo ergo, cùm adimpleta esset fides omnium gentium, tunc perditio gentium, exceptâ Africâ, consecuta est? Quando quidem ipsa fides omnium gentium nondum adimpleta est.

44. Nisi fortè hoc restat hominum insaniæ, ut dicant, non ex illis Ecclesiis, quæ fundatæ sunt per Apostolorum labores, adimpleri prædicationem Evangelii in omnibus gentibus, sed illis pereuntibus, earum reparationem ex Africa futuram per partem Donati, & residuarum gentium adquisitionem. Puto quòd ipsi etiam rideant, cùm hoc audiunt: & tamen nisi hoc dicant, quod erubescunt [d] si dicant, non habent omnino quod dicant. Sed quid ad nos? Nemini invidemus. Hoc nobis legant de Scripturis sanctis, & credimus: hoc, inquam, nobis ex canone divinorum librorum legant, tot civitates, quæ usque ad hodiernum diem baptismum per Apostolos sibi [e] consignatum tenuerunt, propter Afrorum sibi incognita crimina periisse à fide Christi, & denuo baptizandas esse à parte Donati, atque inde ceteris gentibus, quæ nondum audierunt, prædicandum Evangelium. Hoc nobis legant: quid immorantur? quid tergiversantur? quid impediunt salutem gentium? Legant hoc, & cum ipsa lectione novos apostolos mittant ad tot gentes rebaptizandas & ad residuas baptizandas.

45. Sed planè videant, cùm ad Colossenses venerint, quomodo ibi vel legant vel audiant ad eos epistolam datam, ubi eis dicit Apostolus: (Col. 1. 3.) *Gratias agimus Deo Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis deprecantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in omnes sanctos, propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam antè audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit in vos, sicut in omni mundo est fructificans & crescens, sicut & in vobis* ex

[a] In Floriacensi MS. *Cercicellionum. Circelliones* vulgò dici solitos intelliges ex Augustino in Psal. 132. n. 3.

[b] In MS. *Tyria*, hoc tantùm loco. Porrò Carthago Tyriorum colonia fuit, ut Tyrus Sidoniorum. Unde Virgil. lib. 1. Æneid *Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni, Carthago.* Et ab eodem Carthago Tyria & Carthaginenses Tyrii vocantur. Quin & in Isaia cap. 23. ubi Tyri eversio prædicitur, Septuaginta verterunt, *Vlulate naves Carthaginis.* Confer Optatum libro contra Parmenianum tertio, qui Ezechielis prophetiam similiter torquet in Donatistas, & principem Tyri Donatum intelligit.

[c] Editi, *Sed quamvis.* Concinniùs MS. *Sed quàm.*

[d] Abest *si dicant* à MSS.

[e] In MSS. *sibi traditum.*

ex qua die audistis & cognovistis gratiam Dei in veritate. Hæc enim verba conveniunt cum Evangelio, ubi dictum est, *Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.* Et postea exponitur ager esse hic mundus. Sicut enim hoc, ex quo seminatum est, crescere prædictum est usque ad messem: ita & Apostolus dicit, *in omni mundo fructificans & crescens, sicut & in vobis ex qua die audistis.* Crescit autem usque in finem, quia usque ad messem. *Messis* enim *est finis sæculi.* Dicent ergo non solùm Colossenses, ad quos data est, sed etiam ceteri omnes, apud quos legitur hæc epistola, ubi per apostolicas litteras constat bonum semen esse seminatum, & jam tunc crescere & fructificare cœpisse: Quid nobis affertis novi? Numquid iterum seminandum est bonum semen, quando ex quo seminatum est, crescit usque ad messem? Si dicitis periisse in illis locis quod erat per Apostolos seminatum, & ideo esse rursus ex Africa seminandum: respondebitur, Legite nobis hoc ex divinis oraculis: quod profectò legere non potestis, nisi priùs ostenderitis falsum esse quod scriptum est, semen illic antè seminatum *crescere usque ad messem.* Et quia nullo pacto sibi divina eloquia contradicunt, nullo modo in eis invenietis, quod contra hoc tam manifestum recitare possitis. Restat ergo ut non ex divinis libris, sed ex vobis ista dicatis. Proinde dignissimè respondebitur, Anathema sitis. Tenent enim Ecclesiæ apostolico labore fundatæ, cum quanta cura sibi prædictum sit: *Si quis vobis evangelizaverit præter quàm quod accepistis, anathema sit.*

46. QUONIAM igitur in scripturis sanctis Ecclesia manifestè cognoscitur, incipiens ab Jerusalem, & per alias gentes crescens, donec omnes occupet usque in finem sæculi, non autem sola frumenta, sed & purgamenta ejus commemorantur: priùs correcti communicate frumentis, & tunc videbitis quid in [a] zizania, vel paleam dicere debeatis. Alioquin & malos bonorum laudibus exornare, & bonos malorum criminibus accusare detestando errore cogimini. Nempe in manibus documenta gestamus, quibus probemus majores vestros, quorum schisma sectamini, & municipalibus gestis sanctos libros ignibus tradidisse, & ecclesiasticis negare non potuisse, eosdemque inter judices fuisse illos, qui apud Carthaginem contra Cæcilianum & collegas ejus absentes sententias contulerunt. Nempe iidem leguntur gestis & municipalibus & ecclesiasticis traditores, qui postea proferuntur à vobis tamquam traditorum absentium damnatores. Nempe Nundinarius illius temporis diaconus vester, apud Zenophilum consularem omnes Lucillæ nundinas patefecit, quæ damnationem Cæciliani emit ab episcopis, qui ei factus fuerat inimicus, verum prædicans. Nempe ipsi postea litteras ad Imperatorem Constantinum dederunt, datisque ab eo, sicut petiverant, disceptatoribus episcopis non consenserunt, eosdemque postmodum apud illum tamquam iniquos judices accusaverunt, & ab aliis sibi ad Arelatum datis ad ipsum Imperatorem appellaverunt, eodemque inter partes audiente calumniatores inventi atque damnati, in eadem furoris pertinacia permanserunt. Nempe vos ipsi, qui propterea dicitis Christianam sanctitatem de tot gentibus, in quibus Apostoli eam fundatissimam reliquerunt, penitus esse deletam, quia communicaverunt eis, quos vestri majores septuaginta episcoporum concilio Carthaginiensi damnaverant, nonne illis, quos trecenti decem Bagaiensi concilio cum Maximiano damnastis, modò communicatis? Nonne Prætextatus Assuritanus & in ipso concilio damnatus legitur, & gestis proconsularibus à vobis accusatus & oppugnatus; & tamen in quo damnatus erat, honore susceptus, & in vestra communione defunctus est? Nonne Felicianus Mustitanus eodem modo, in eadem caussa, eodem concilio damnatus ab episcopis, accusatus apud judices, postea receptus à vobis, nunc vobiscum episcopus vivit? Nonne illi, qui ab istis damnatis baptizati sunt, in eodem baptismo vobis modò communicant? Sed videlicet tot Ecclesiæ transmarinæ apostolico labore fundatæ, si communicaverint sacramenta cum eis, quos nec [b] apud se accusatos ipsi damnarunt, & ab aliis postea purgatos & absolutos audierunt, amittunt salutem religionemque Christianam: pars autem Donati & damnat quos voluerit, & in ipsa damnatione sacrilegia schismatis eorum sic exaggerat, ut illis quos vivos terra sorbuit, comparare non dubitet, & eis rursus cùm voluerit, in eodem honore susceptis communicat, & sancta atque integra perseverat. O regula juris Numidici, ô privilegia * Vagaitana! Et baptismus Christi exsufflatur in eis, qui eum in Ecclesiis apostolicis perceperunt: in eis autem quos *damnati sacrilegi*, sicut in Bagaitano concilio scriptum est, Prætextatus & Felicianus baptizaverunt, parcitur baptismo Christi; non quia baptismus Christi est, sed quia per eos datus est, qui à suis damnatoribus [c] episcopi recedere, & ad suos damnatores episcopi redire meruerunt.

Num. 16. 32.

* *pro.* Bagaitana. *Vide lib. 3. cont. Parmen. c. 4. & lib. 4. contra Crescon. c. 25.*

47. Nempe hæc omnia, quæ jam diu commemoro, regalibus litteris, & ecclesiasticis & municipalibus & proconsularibus gestis facta recitamus: tamen ô Donatistæ, si vos teneretis Ecclesiam toto orbe diffusam, quæ manifestissimis canonicarum scripturarum testimoniis designata & expressa est, nihil adversùs vos omnia ista valere deberent: quia neque vobis paleæ crimina præjudicarent, si vos in ea triticum essetis; nec si vos essetis palea, & vestra essent crimina, tritico Dominicæ segetis aliquid præjudicaretis, quod ita in agro Domini seminatum est, ut crescat usque ad messem; id est, quod ita in mundo seminatum est, ut crescat usque in finem sæculi. Eo ergo modo si fortè, quod adhuc nobis numquam probastis, adversùs paleam nostram talia documenta gereretis, nos autem adversùs vos tanta ista, quæ commemoravi, non haberemus: etiam sic nihil frumentis nostris toto orbe diffusis omnino præjudicaret quidquid in eorum paleam, quamvis verissimum, quamvis manifestissimum, quamvis probatissimum diceretis. Proinde removeantur omnes moratoriæ tergiversationes. Quidquid de peccatis hominum falsum objicitur, conveniatur conscientia, & non objiciatur. Quidquid de peccatis hominum etiam verum objicitur, & vel probari non potest, vel

[a] Editi, *quid in eis zizania.* Abest *eis* à Floriac. cod.
[b] Idem MS. omittit, *apud se.*

[c] Sic Am. & Floriac. MS. At Er. & Lov. *episcopis recedere.*

cùm debuit probari, non potuit, non objiciatur. Quidquid de peccatis hominum & verum & probatum objicitur, nec tamen ad frumenta, quæ inter paleam latent, ſed ad ipſam paleam, quæ in fine ſeparabitur, pertinet, non objiciatur. Hæc enim & nos multo copioſiùs & probabiliùs objicere poſſumus, non ea inanitate qua illi, ut in eis cauſſam noſtram conſtituamus: ſed ut eis oſtendamus, non ideo nos nolle talibus fidere, quia non invenimus talia quæ dicamus, ſed ne tempus rebus neceſſariis utile, in rebus non neceſſariis conteramus. Quod propterea illi faciunt, quia robuſta & firma veritate ſubnixa documenta, quibus cauſſam ſuam tueantur, invenire non poſſunt; & volunt videri aliquid dicere, dum tacere erubeſcunt, & inania loqui non erubeſcunt. Remotis ergo omnibus talibus Eccleſiam ſuam demonſtrent, ſi poſſunt, non in ſermonibus & rumoribus Afrorum, non in conciliis epiſcoporum ſuorum, non in litteris quorumlibet diſputatorum, non in ſignis & prodigiis fallacibus, quia etiam contra iſta verbo Domini præparati & cauti redditi ſumus: ſed in præſcripto Legis, in Prophetarum prædictis, in Pſalmorum cantibus, in ipſius unius Paſtoris vocibus, in Evangeliſtarum prædicationibus & laboribus, hoc eſt, in omnibus canonicis ſanctorum librorum auctoritatibus. Nec ita, ut ea colligant & commemorent, quæ obſcurè vel ambiguè vel figuratè dicta ſunt, quæ quiſque ſicut voluerit, interpretetur ſecundùm ſenſum ſuum. Talia enim rectè intelligi exponique non poſſunt, niſi priùs ea, quæ apertiſſimè dicta ſunt, firmâ fide teneantur.

48. Quiſquis ergo huic epiſtolæ reſpondere ſe præparat, antè denuntio, ne mihi dicat, Illi codices Dominicos ignibus tradiderunt, illi ſimulacris gentium ſacrificaverunt, illi nobis iniquiſſimam perſecutionem fecerunt, & vos eis in omnibus conſenſiſtis. Breviter enim reſpondeo, quod ſæpe reſpondi: Aut falſa dicitis, aut ſi vera ſunt, non ad frumenta Chriſti, ſed ad eorum paleam pertinent iſta quæ dicitis. Non inde perit Eccleſia, quæ [a] ultimo judicio ventilata, iſtorum omnium ſeparatione purgabitur. Ego ipſam Eccleſiam requiro, ubi ſit, quæ audiendo verba Chriſti & faciendo ædificat ſuper petram, & audiendo & faciendo tolerat eos, qui audiendo & non faciendo ædificant ſuper arenam: ubi ſit triticum, quod inter zizania creſcit uſque ad meſſem; non quid fecerint vel faciant ipſa zizania: ubi ſit proxima Chriſti in medio filiarum malarum, ſicut lilium in medio ſpinarum; non quid fecerint vel faciant ipſæ ſpinæ: ubi ſint piſces boni, qui donec ad littus perveniant, tolerant piſces malos pariter irretitos; non quid fecerint vel quid faciant ipſi piſces mali.

Matth. 7. 24.
Matth. 13. 30.
Cant. 2. 2
Matth. 13. 47.

CAPUT XIX. *Olim nulla iſthic diviſio.*

49. OMISSIS ergo iſtis morarum tendiculis oſtendat Eccleſiam vel in ſola Africa, perditis tot gentibus, retinendam, vel ex Africa in omnibus gentibus reparandam atque adimplendam: & ſic oſtendat, ut non dicat, Verum eſt, quia hoc ego dico, aut quia hoc dixit ille collega meus, aut illi collegæ mei, aut illi epiſcopi, vel clerici, vel laici noſtri; aut ideo verum eſt, quia illa & illa mirabilia fecit * Donatus vel Pontius, vel quilibet alius, aut quia homines ad memorias mortuorum noſtrorum orant, & exaudiuntur, aut quia illa & illa ibi contingunt, aut quia ille frater noſter, aut illa ſoror noſtra tale viſum vigilans vidit, vel tale viſum dormiens ſomniavit. Removeantur iſta vel figmenta mendacium hominum, vel portenta fallacium ſpirituum. Aut enim non ſunt vera quæ dicuntur, aut ſi hæreticorum aliqua mira facta ſunt, magis cavere debemus: quòd cùm dixiſſet Dominus quoſdam futuros eſſe fallaces, qui nonnulla ſigna faciendo, etiam electos, ſi fieri poſſet, fallerent, adjecit vehementer commendans, & ait, *Ecce prædixi vobis.* Unde & Apoſtolus admonens, *Spiritus*, inquit, *manifeſtè dicit, quia in noviſſimis temporibus recedent quidam à fide, intendentes ſpiritibus ſeductoribus, & doctrinis dæmoniorum.* Porrò ſi aliquis in hæreticorum memoriis orans exauditur, non pro merito loci, ſed pro merito deſiderii ſui recipit ſive bonum, ſive malum. *Spiritus* enim *Domini*, ſicut ſcriptum eſt, *replevit orbem terrarum.* Et, *Auris zeli audit omnia.* Et multi irato Deo exaudiuntur: de qualibus dicit Apoſtolus, *Tradidit illos Deus in concupiſcentias cordis illorum.* Et multis propitius Deus non tribuit quod volunt, ut quod utile eſt, tribuat. Unde idem Apoſtolus ait de ſtimulo carnis ſuæ, angelo Satanæ, quem ſibi datum dicit, à quo colaphizaretur, ne magnitudine revelationum extolleretur: *Propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum à me. Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Nonne legimus ab ipſo Domino Deo nonnullos exauditos in excelſis montium Judææ, quæ tamen excelſa ita diſplicebant Deo, ut & reges qui ea non everterent, culparentur, & qui everterent, laudarentur? Unde intelligitur magis valere petentis affectum, quàm petitionis locum. De viſis autem fallacibus legant quæ ſcripta ſunt, & quia ipſe ſatanas tranſfigurat ſe tamquam angelum lucis, & quia multos ſeduxerunt ſomnia ſua. Audiant etiam quæ narrent Pagani de templis & diis ſuis mirabiliter vel facta vel viſa: & tamen *dii gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit.* Exaudiuntur ergo multi & multis modis, non ſolùm Chriſtiani catholici, ſed & Pagani, & Judæi, & hæretici, variis erroribus & ſuperſtitionibus dediti. Exaudiuntur autem vel ab ſpiritibus ſeductoribus; qui tamen nihil faciunt, niſi permittantur Deo ſublimiter [b] atque ineffabiliter judicante quid cuique tribuendum ſit: ſive ab ipſo Deo, vel ad pœnam malitiæ, vel ad ſolatium miſeriæ, vel ad admonitionem quærendæ ſalutis æternæ. Ad ipſam verò ſalutem ac vitam æternam nemo pervenit, niſi qui habet caput Chriſtum. Habere autem caput Chriſtum nemo poterit, niſi qui in ejus corpore fuerit, quod eſt Eccleſia, quam ſicut ipſum caput in ſcripturis ſanctis canonicis debemus agnoſcere, non in variis hominum rumoribus, & opinionibus, & factis, & dictis, & viſis inquirere.

Matth. 2… 25.
1. Tim. 4.
Sap. 1. 7.
Ibidem 10
Multi De… irato exau… diuntur, multi propitio non exaudiuntur.
Rom. 1. 24.
2. Cor. 12. 7.
Magis valet petentis affectus, quàm petitionis locus.
2. Cor. 11. 14.
Eccli. 34. 7.
Pſal. 95. 5.
Etiam pagani & hæretici interdum exaudiuntur.
Chriſtum caput habere non poteſt, niſi qui in ejus corpore, hoc eſt, Eccleſia fuerit.

50. Nemo mihi ergo hæc opponat, qui mihi reſpondere paratus eſt: quia nec ego dico ideo mihi eſſe credendum, communionem Donati non eſſe Eccleſiam Chriſti, quia quidam qui apud eos epiſcopi fuerunt, divina inſtrumenta ignibus tradidiſſe, geſtis eccleſiaſticis & municipalibus & judicialibus convincuntur; aut quia in judicio

** Confer Tract. 13. in Iohan. n. 17.*

a Am. & Er. *optimo judicio*: mendosè.

b Abeſt à Floriac. MS. *atque ineffabiliter*.

episcoporum, quod ab Imperatore petiverant, A caussam suam non obtinuerunt; aut quia provocantes ad ipsum Imperatorem, etiam ab ipso contrariam sibi sententiam meruerunt; aut quia tales sunt apud eos Circumcellionum principes; aut quia tanta mala committunt Circumcelliones; aut quia sunt apud eos qui se per abrupta præcipitent, vel concremandos ignibus inferant, quos ipsi sibimet accenderunt, aut trucidationem suam etiam invitis hominibus terrendo extorqueant, & tot spontaneas & furiosas mortes, ut colantur ab hominibus, appetant; aut quòd ad B eorum sepulcra ebriosi greges vagorum & vagarum permixtâ nequitiâ die noctuque se vino sepeliant, flagitiisque corrumpant. Sit ista omnis turba palea eorum, nec frumentis præjudicet; si ipsi Ecclesiam tenent. Sed utrùm ipsi Ecclesiam teneant, non nisi de divinarum scripturarum canonicis libris ostendant: quia nec nos propterea dicimus nobis credi oportere quòd in Ecclesia Christi sumus, quia ipsam quam tenemus, commendavit Milevitanus Optatus, vel Mediola- C nensis Ambrosius, vel alii innumerabiles nostræ communionis episcopi; aut quia nostrorum collegarum conciliis ipsa prædicata est; aut quia per totum orbem in locis sanctis, quæ frequentat nostra communio, tanta mirabilia vel exauditionum, vel sanitatum fiunt, ita ut latentia per tot annos corpora * Martyrum, quod possunt à multis interrogantes audire, Ambrosio fuerint revelata, & ad ipsa corpora cæcus multorum annorum civitati Mediolanensi notissimus oculos D lumenque receperit; aut quia ille somnium vidit, & ille in spiritu assumtus audivit, sive nè iret in partem Donati, sive ut recederet à parte Donati. Quæcumque talia in Catholica fiunt, ideo sunt approbanda, quia in Catholica fiunt; non ideo ipsa manifestatur Catholica, quia hæc in ea fiunt. Ipse Dominus Jesus cùm resurrexisset à mortuis, & discipulorum oculis videndum, manibusque tangendum corpus suum offerret, ne quid tamen fallaciæ se pati arbitrarentur, magis E eos testimoniis Legis & Prophetarum & Psalmorum confirmandos esse judicavit, ostendens ea de se impleta, quæ fuerant tanto antè prædicta. Sic & Ecclesiam suam commendavit dicens, *prædicari in nomine suo pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem*. Hoc in Lege, & Prophetis, & Psalmis esse scriptum ipse testatus est: hoc ejus ore commendatum tenemus. Hæc sunt caussæ nostræ [a] documenta, hæc fundamenta, hæc firmamenta. F

51. Legimus in Actibus Apostolorum dictum de quibusdam credentibus, quòd quotidie scrutarentur Scripturas, an hæc ita se haberent: quas utique Scripturas, nisi canonicas Legis & Prophetarum? Huc accesserunt Evangelia, Apostolicæ epistolæ, Actus Apostolorum, Apocalypsis Johannis. Scrutamini hæc omnia, & eruite aliquid manifestum, quo demonstretis Ecclesiam vel in sola Africa remansisse, vel ex Africa [b] futurum esse ut impleatur quod Dominus di- G cit, *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis*. Sed aliquid proferte, quod non egeat interprete, nec unde convincamini quòd de alia re dictum sit, & vos illud ad vestrum sensum detorquere conemini. Videtis enim unicum illud quod proferre consuestis, *Vbi pascis, ubi cubas in meridie*: (Cant. 1. 6.) quemadmodum excussis omnibus ejusdem loci verbis, longè aliud indicat quàm vos putatis. Et si hoc sonaret quod vultis, Maximianistæ vos in eo vincerent. Magis enim meridies Provincia, Byzacium, Tripolis, ubi illi sunt quicumque sunt, quàm Numidia, ubi vos præpolletis. Ita ergo ipsi germaniùs & distinctiùs possunt de meridie gloriari, ut eos excludere ab hac sententia non possitis, nisi in illis verbis verum sensum & catholicum teneatis, ostendentes, eis secundùm quatuor angulos orbis terrarum ab Austro magis quàm ab Africo esse meridiem; secundùm figuratas autem Scripturarum locutiones, perfectam mentis illuminationem, fervoremque maximum caritatis, vocari meridiem; unde scriptum est, *Et tenebræ tuæ tamquam meridies erunt*. (Isai. 58. 10.) Aliquid ergo proferte quod non contra vos veriùs interpretetur; sed quod interprete omnino non egeat. Sicut non eget interprete, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*: (Gen. 22. 18.) quia semen Abrahæ Christum, non ego, sed Apostolus interpretatur. (Gal. 3. 16.) Sicut non eget interprete, *Tu enim vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum*: (Isai 62. 4.) quia ei dicitur, quam nemo Christianus nisi Ecclesiam Christi intelligit. Sicut non eget interprete, *Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, & ipse dominabitur gentium*: (Psal. 21. 28.) quia in eo Psalmo dicitur, ubi passio Domini etiam teste Evangelio declaratur. Sicut non eget interprete, *Quia oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam, & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem*. (Luca 24. 46.) Sicut non eget interprete, *Et eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in totam terram*. (Act 1. 8.) Cœpisse enim Ecclesiam ab Jerusalem, atque inde isse circùm Judæam, & Samariam, & ceteras gentes, consequentia gesta testantur canonicis firmata documentis. Sicut non eget interprete, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis*. (Matth. 24. 14.) Interrogatus enim Dominus de fine hujus sæculi, cùm quædam *initia* [c] *parturitionum* dixisset, ait, *Sed nondum est finis*. Finem autem futurum prædixit post prædicationem Evangelii in universo orbe in omnibus gentibus. Sicut non eget interprete, *Sinite utraque crescere usque ad messem*: (Matth. 13. 30.) quia cùm egeret interprete; ipse Dominus interpretatus est; & ipse exposuit, cui nemo contradicere potest, maximè in ea parabola, quæ ab illo prolata est: & ipse ait, *bonum semen esse filios regni, agrum mundum, messem finem sæculi*. Tale aliquid proferte vel unum, quo apertissimè Africa declaretur, vel in [d] reliquis sola derelicta, vel ad principium renovandi & implendi orbis sola servata. Neque enim tot testimoniis commendaretur quod erat citò periturum, & sic taceretur, aut quod solum esset relinquendum, aut ex quo solo totum esset reparandum & implendum. Si autem non potestis, quod tam justè à vobis fla-

[a] Omnes MSS. *Hæ sunt caussæ nostræ, hæc documenta.*
[b] Sic Floriac. codex. At editi, *futuram esse.*

[c] In Evang. Græcè est, ὠδίνων: id est *dolorum quasi inpartu.*
[d] Floriacensis cod. *vel in reliquiis.*

gitamus, ostendere; [a] cedite veritati, conticescite, obdormiscite, à furore expergiscimini in salutem.

52. An adhuc dicitis, *Si apud vos est Ecclesia, ut quid nos ad ejus pacem persequendo compellitis? aut si mali sumus, quid nos quæritis? Et si zizania sumus, sinite nos crescere usque ad messem?* Quasi nos, quibus modis possumus, aliud agamus, nisi ne triticum simul eradicetur, dum ante tempus zizania separantur. Quicumque enim boni in æternum futuri sunt, [b] etsi ad tempus mali sunt, non zizania, sed triticum sunt in præscientia Dei. Sic autem nos accusatis, quare vos quæramus si mali estis, quasi non in eo perieritis quo mali estis, & ideo sitis quærendi, quia periistis, ut perditi quæramini, quæsiti inveniamini, inventi revocemini, sicut illa ovis à pastore, sicut illa drachma à muliere, sicut ille filius qui mortuus erat & revixit, perierat & inventus est. Ille vos enim quærit, qui in sanctis habitat, & imperat ut quæramini.

Zizania quædam in Dei præscientia triticum.

Lucæ 15.

CAPUT XX. olim XVII.

53. De persecutione autem vestra querela sedabitur, si cogitetis & intelligatis priùs, non omnem persecutionem esse culpabilem: alioquin non laudabiliter diceretur, *Detrahentem proximo suo occultè, hunc persequebar.* Nam quotidie videmus & filium de patre tamquam de persecutore suo conqueri, & conjugem de marito, & servum de domino, & colonum de possessore, & reum de judice, & militem vel provincialem de duce vel rege; cùm illi plerumque ordinatissima potestate sibi homines subditos per terrores leviorum pœnarum à gravioribus malis prohibeant atque compescant; plerumque autem à bona vita & à bonis factis minando & sæviendo deterreant: sed cùm à malo & illicito prohibent, correctores & consultores sunt; cùm autem à bono & licito; persecutores & oppressores sunt. Culpantur etiam qui prohibent à malo, si modum peccati modus coërcitionis excedat. Item jure culpandi sunt, qui turbidè atque inordinatè in eos coërcendos insiliunt, qui nulla sibi lege subjecti sunt.

Psal. 100 5.

Correctio quæ, & quatenus licita.

54. Proinde Circumcellionum vestrorum inordinatas licentias & superbas insanias justè reprehendimus, etiam cùm aliquibus pessimis violenti sunt: quia illicita illicitè vindicare, & ab illicitis illicitè deterrere, non est bonum. Cùm verò & innocentes vel caussâ incognitâ, vel iniquissimis inimicitiis persequuntur, quis eorum sceleratissima latrocinia non perhorrescat? At verò quòd Maximianistarum furorem legibus publicis coërcendum putastis, ut eos per jussa judicum & exsecutionem Officiorum & auxilia civitatum pulsos de basilicis quas tenebant, ad considerationem sui sceleris [c] urgeretis, non reprehendimus; nisi quia hoc in eis insectati estis, quod ipsi fecistis, immo multo levius quàm fecistis. Illi enim adversùs partem Donati, vos autem adversùs orbem terrarum, & adversùs ejus verba, qui Ecclesiam suam incipientem ab Jerusalem per omnes gentes commendavit, sacrilegæ dissensionis altare erexistis. Porrò si Maximianistæ jussionibus judicum adversùs se impetratis illicitè & furiosè resistere auderent, nonne ipsi sibi judicium adquirerent? dicente Apostolo, *Qui enim resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo.* Cùm ergo eorum malum opus exsisteret, quod vos per ordinatas potestates cohibere conabamini; si vellent illi pro ipso malo opere suo, pejore opere legibus adversari; numquid à vobis, & non à se ipsis, quidquid eis mali accideret, paterentur? Quemadmodum quicumque voluisset dicere blasphemiam in Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, & secundùm edictum regis cum domo sua disperderetur; numquid hoc ab ipsis tribus viris, quibus de igne liberatis rex commotus illud edixerat, aut verò etiam ab ipso rege, ac non potiùs à se ipsis illa digna mala paterentur? Si etiam quadraginta illi Judæi, qui Paulum interficere conjuraverant, in armatos, à quibus ordinata tuitione idem Paulus deducebatur, irruissent; numquid eos Paulus, ac non se ipsi potestatibus resistendo peremissent?

Lucæ 24. 47.

Rom. 13. 2.

Dan. 3. 96.

Act. 23. 13.

55. Quapropter & vos sine tumultu animi, sine turbulenta contentione, sine amaritudine odiorum considerate diligenter ea quæ contra vos reges nostræ communionis constituunt, qua caussâ patiamini. Et si vos in Ecclesia Christi esse inveneritis; gaudete & exsultate, quia merces vestra multa est in cælis. Vos enim tamquam martyres coronamini, illi autem tamquam persecutores martyrum judicantur. Si autem vos contra Ecclesiam Christi altare erexisse, & à Christiana unitate, quæ toto orbe diffunditur, sacrilego schismate separatos esse, & corpori Christi, quod est Ecclesia toto orbe diffusa, & rebaptizando & blasphemando, & quantum potestis oppugnando, adversari sancta & canonica scriptura convincit; vos impii atque sacrilegi, illi autem qui vos pro tanto scelere tam leniter damnorum admonitionibus, vel locorum, vel honorum, vel pecuniæ privatione deterrendos coërcendosque decernunt, ut cogitantes quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, & ab æterna damnatione liberemini, & rectores diligentissimi, & consultores piissimi deputantur. Hanc vobis dilectionem debent Christiani catholici Imperatores, ut sacrilegia vestra, & propter Christianam mansuetudinem non pro merito punienda decernant, & propter Christianam sollicitudinem non omnino impunita dimittant. Hoc in eis Deus operatur, cujus misericordiam etiam in his molestiis, de quibus conquerimini, non vultis agnoscere. Nos autem, quantum in nobis est, quantum Dominus donat atque permittit, nec ipsas leges lenissimæ coërcitionis adversùs vos movemus, nisi ut Ecclesia catholica, propter infirmorum fragilitatem, ut eis liceat sine timore eligere quid teneant vel sequantur, à vestris terroribus libera præstetur: ut si aliquid vestri in nostros violenter fecerint, tunc vos, quos tamquam obsides in fundis & in civitatibus habemus, non qualia vestri faciunt, patiamini, sed per ordinata judicia subjecti legibus damno pecuniario vapuletis. Quod si vobis grave videtur; vestri [d] nobis parcant, & quiescant. Si autem in nos non quiescendo illi sæviunt, qui vel sub vobis, vel vobiscum sunt; quod de nobis conqueramini non habetis...

Matth. 5. 12.

[a] Sic Floriac. cod. At editi, *credite veritati.*
[b] Idem Floriacensis MS. omittit, *etsi ad tempus mali sunt.*

[c] Editi, *argueretis.* Castigantur ex MSS.
[d] Am. & Floriac. codex, *vobis*: & infrà, *Si autem in vos.*

betis, qui in vestra, vel vestrorum potestate A posuimus, ut etiam sectantes hæresem vestram, nulla damna patiamini, si nullas Catholica, sive à vobis, sive à vestris violentias patiatur. Quòd si aliquæ factæ fuerint, vobis invitis & compescere non valentibus; misericorditer ipsis damnis & justè admonemini, quales habeatis à quibus vos contaminari non putatis, atque hinc intelligere cogimini, quàm inanes calumnias Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ faciatis. Neque jam nobis objiciatis, quòd persequimur vos; sed vestris B potiùs, si & nos suis violentiis infestari, & vos publicis legibus malunt conteri, quàm se à solito furore sedari. Si quid sanè à nostris Christianæ caritatis modum votumque non custodientibus, odiosè & perniciosè patimini, non esse illos nostros citò dixerim; sed aut futuros, si se correxerint, aut in fine separandos, si in malitia perduraverint: nos tamen nec propter pisces malos retia rumpimus, nec propter vasa in contumeliam facta domum magnam deserimus. Quòd si vos C quoque illos, à quibus talia Catholica patitur, non esse vestros eadem regulâ dicitis: probate animum vestrum, corrigite errorem, amplectimini unitatem spiritûs in vinculo pacis. Nam si nec vos illi contaminant, nec nos isti; non nobis invicem alienis criminibus calumniemur: in una caritate frumenta crescamus simul, usque ad ventilabrum paleam toleremus.

56. Quamobrem si nullo interprete indigent canonicarum scripturarum testimonia quæ com- D mendant Ecclesiam in totius orbis communione consistere, & separationi vestræ in Africa constitutæ ex eisdem libris nulla talia potestis invenire suffragia, nec justè de persecutionibus conquerimini, quas graviores ipsa perpetitur, quo latius diffunditur, ac fide, & spe, & caritate omnia tolerat, non tantùm talia, qualia vestri Circumcelliones, & eorum similes ubi possunt membris ejus infligunt, sed omnia variarum iniquitatum scandala per universum mundum sca- E tentia, de quibus Dominus exclamavit, *Væ mundo ab scandalis:* graviùs enim persequitur filius patrem malè vivendo, quàm pater filium castigando; & graviùs ancilla Saram persecuta est per iniquam superbiam, quàm eam Sara per debitam disciplinam; & graviùs Dominum persequebantur, propter quos dictum est, *Zelus domûs tuæ comedit me*, quàm eos ipse cùm eorum mensas evertit, & eos flagello de templo expulit: quid habetis amplius quod dicatis? F

57. An illud ultimum vestrum, jam placet, in medium proferamus? *Ecce*, inquiunt, *vos tenetis Ecclesiam. Quomodo nos suscipitis, si ad vos transire voluerimus?* Breviter respondeo: Sic vos suscipimus, quomodo suscipit Ecclesia, quam in sanctis libris canonicis invenimus. Deposita quippe animositate contradicendi, qua tument omnes qui veritate Dei vinci nolunt, & sua perversitate vincuntur, facilè potestis intelligere & in bonis esse & in malis sacramenta G divina; sed in illis ad salutem, in malis ad damnationem. Et cùm tantum distet inter eos qui hæc dignè indignéque tractaverint, ipsa tamen eadem sunt, illis ad præmium valentia, illis ad judicium.

58. Quapropter quando plures quàm Johannes Dominus baptizabat, sicut in Evangelio scriptum est, ubi subjecit Evangelista, *Quamvis ipse non baptizabat, sed discipuli ejus:* cùm tantum distaret inter Petrum & Judam, nihil tamen distabat inter baptismum qui dabatur per Petrum, & qui dabatur per Judam. Illud enim quod per eos dabatur, unum erat, cùm ipsi non essent unum: & illud Christi erat, illorum autem unus ad membra Christi, alter ad partem diaboli pertinebat. Cùm verò Johannes baptista & Paulus apostolus unum essent, quia uterque sponsi amicus erat, tamen quia non erat unus baptismus qui dabatur à Johanne, & qui dabatur à Paulo, jussit Paulus Christi baptismo baptizari eos, qui baptismo Johannis fuerant baptizati. Itaque ille baptismus Johannis dictus est: qui autem per Paulum datus est, non est dictus baptismus Pauli, sed *jussit eos*, inquit, *baptizari in Christo.* Ecce unum sunt Johannes & Paulus, & non unum dant: ecce non sunt unum Petrus & Judas, & unum dant: at verò Petrus & Paulus & unum sunt, & unum dant. Abraham & Cornelius ex fide justificati unum sunt, & non unum sacramentum acceperunt: itemque Cornelius & Simon magus non sunt unum, & unum sacramentum acceperunt: at verò Cornelius, & ille spado, quem Philippus in itinere baptizavit, & unum sunt, & unum sacramentum acceperunt. Cùm ergo unum est sacramentum, nec diversi datores, nec diversi perceptores faciunt ut non sit unum quod unum est.

Baptismus discipulorum Christi ante passionem ejus, Christi fuit baptismus.

Act 19. 4.

Act. 10. 48. *Act.* 8. 35. 38.

59. Isti autem dum volunt hominum esse quod Christi est, res falsissimas & absurdissimas persuadere conantur, ut propè tot sint baptismi, quot homines per quos dantur. Itaque illud quod Dominus ait de homine & opere hominis, *Arbor bona bonos fructus facit, arbor mala malos fructus facit*, isti ad hoc detorquere conantur, ut à bono baptizatus bonus sit, & à malo baptizatus malus sit. Unde sequitur eos, etiam si nolint, ut à meliore baptizatus melior sit, & ab inferiore baptizatus inferior sit. Ex quo fit, ut illi quos ante Domini passionem non ipse Jesus baptizabat, sed discipuli ejus, multo sanctiùs nascerentur, si ab ipso baptizarentur. Quis enim vel cogitare possit, quantum interer at inter ipsum, & discipulos ejus à quibus baptizabantur? Ergo invidit eis sanctiorem generationem, quos à discipulis suis sese hîc constituto maluit baptizari? Quod utique quisquis credit, insanus est. Quid ergo Dominus eo ipso demonstrare dignatus est, nisi suum esse quod daretur, per quemlibet daretur; & se baptizare, de quo amicus ille sponsi dixerat, *Hic est qui baptizat*; per cujuslibet manus ministri baptizaretur, qui credidisset in eum? Dicit etiam Paulus, *Gratias Deo, quòd neminem vestrûm baptizavi, nisi Crispum & Gaium, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizavi.* Et iste ergo credatur invidisse hominibus meliorem sanctificationem, si quanto melior erat, tanto meliùs poterant baptizari, qui ab illo baptizarentur. Immo verò ad hoc ipsum vigilavit cautissimi & fidelissimi dispensatoris intentio, ne quisquam ideo sanctiùs se baptizatum putaret, quòd à ministro sanctiore baptizaretur, & quod Domini erat, servo tribueret.

Matth. 7. 17.

Iohan. 1. 33.

1. *Cor.* 1. 14.

60. Cùm igitur boni & mali dent & accipiant

baptismi sacramentum, nec regenerati spiritaliter in corpus & membra Christi coædificentur nisi boni; profectò in bonis est illa Ecclesia, cui dicitur, *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.* In his est enim qui ædificant super petram, id est, qui audiunt verba Christi, & faciunt: quia & Petro confitenti se Christum Filium Dei, sic ait: *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Non est ergo in eis qui ædificant super arenam, id est, qui audiunt verba Christi, & non faciunt. Ipse enim dixit, *Qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram.* Et ibidem paulò pòst, *Qui audit,* inquit, *verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam.* Qui ergo compage caritatis incorporati sunt ædificio super petram constituto, & lilio inter spinas candenti, ipsi utique possidebunt regnum Dei. Qui autem super arenam ædificant, vel in spinis deputantur, quis dubitaverit, quòd regnum Dei non possidebunt? Nihil utique talibus prodest baptismi sacramentum: nec tamen propter eorum instabile fundamentum sterilemque malitiam, etiam sacramento quod habent, ulla injuria facienda est.

Cant. 2. 2. — Matth. 16. 18. — Matth. 7. 24.

CAPUT XXII.

61. PROINDE in loco illo ex epistola Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, sine studio contentionis advertite, quàm rectè fiat, ut hæreticum corrigentes errorem, si sacramentum hoc habent quod habere debuerunt, illud accipiant quod eis deerat, non improbetur & blasphemetur quod inerat. *Manifesta*, inquit, *sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* * Omnes itaque isti non sunt in lilio, nec super petram: inter hos autem & hæretici positi sunt. Cur ergo vos, ut omittam cetera, non baptizatis post ebriosos, luxuriosos, invidos, qui regnum Dei non possidebunt, & ideo in petra non sunt; & quia in petra non sunt, procul dubio in Ecclesia non deputantur; quia *super hanc petram*, inquit, *ædificabo Ecclesiam meam:* & [a] nos vultis ut baptizemus post hæreticos, qui inter easdem spinas regnum Dei non possessuras enumerati sunt, & quibus similiter sacramenta insunt, quando eadem sunt; sed non prosunt, quia cùm illa recta sint, ipsi perversi sunt?

Gal. 5. 19. — * Olim hic caput XIX. apud Am. & Er.

62. Hæc sine pertinacia considerantes atque cogitantes, facilè potestis intelligere, id in quoque corrigendum esse quod pravum est, quod autem rectum est, approbandum; & hoc dandum esse quod deerit, quod autem inerit, agnoscendum. Veniens itaque hæreticus ut catholicus fiat, errorem corrigat proprium, non Christi violet sacramentum: accipiat vinculum pacis quod non habebat, sine quo illi prodesse non poterat baptisma quod habebat. Utrumque enim necessarium est ad regnum Dei adipiscendum, & baptismus, & justitia. Et in contemtore quidem baptismi Christi non potest esse justitia: baptismus autem & in eo qui justitiam non habet, potest esse, sed non potest prodesse. Sicut enim Veritas dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum:* ita eadem Veritas dixit, *Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum:* ut non baptismus solus, sed etiam justitia perducat ad regnum; cui autem vel utrumque, vel unum defuerit, illuc pervenire non possit. Quapropter cùm dicatur hæreticis, Justitia vobis deest, quam sine caritate ac vinculo pacis habere nullus potest: cúmque & ipsi fateantur, multos baptismum habere, & justitiam non habere, & si non fateantur, eos convincat scriptura divina: miror quomodo putent, cùm eos habentes non suum, sed Christi baptismum, iterum nolumus baptizare, ita nos agere, ac si eis jam nihil deesse judicemus; & quia baptismus eis in Catholica non datur, quem habere inveniuntur, nihil se illic accipere arbitrentur, ubi hoc accipiunt, sine quo illud quod habent, eis ad perniciem valeat, non ad salutem. Quod si nolunt intelligere, sufficit nobis quòd eam tenemus Ecclesiam, quæ manifestissimis sanctarum & canonicarum scripturarum testimoniis demonstratur.

Hæretici quomodo in Ecclesiam recipiendi. — Johan. 3. 5. — Matth. 5. 20.

63. Dicat mihi nunc hæreticus, Quomodo me suscipis? Citò respondeo, Sicut suscipit Ecclesia, cui Christus perhibet testimonium. Numquid tu meliùs potes nosse quomodo suscipiendus sis, quàm Salvator noster medicus vulneris tui? Hîc fortè dicis, Lege mihi ergo quemadmodum Christus suscipi jusserit eos, qui ab hæreticis transire ad Ecclesiam volunt. Hoc apertè atque evidenter, nec ego lego, nec tu. Si enim hæreticus esset Johannes, & in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti baptizaret, post cujus baptismum jussit Paulus homines baptizari; tu obtineres quod dicis, ita ut contrà quid dicerem, non haberem. Rursus si Petrus in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti ab hæreticis baptizatus fuisset, cui Dominus ait, *Qui lotus est semel, non habet necessitatem iterum lavandi:* ego obtinerem quod dico, ita ut tu contrà quid diceres, non haberes. Nunc verò cùm in Scripturis non inveniamus aliquos ad Ecclesiam transisse ab hæreticis, & sicut ego dico, aut sicut tu dicis, esse susceptos; puto si aliquis sapiens exstitisset, cui Dominus Christus testimonium perhiberet, & de hac quæstione consuleretur à nobis, nullo modo dubitare deberemus id facere quod ille dixisset, ne non tam ipsi quàm Domino Christo, cujus testimonio commendabatur, repugnare judicaremur. Perhibet autem testimonium Christus Ecclesiæ suæ. Ecce Evangelium, lege ubi ait, *Oportebat Christum pati, & resurgere tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Quomodo ergo suscipit ista Ecclesia per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem, remotis omnibus ambagibus & tergiversationibus, sic suscipiendus es. Quòd si non vis, non mihi, aut cuiquam hominum, qui te vult ita suscipere, sed ipsi Salvatori contra salutem tuam perniciosissimè reluctaris, qui te sic suscipiendum esse non vis credere, quemadmodum suscipit illa Ecclesia, quam testimonio suo commendat ille, cui fateris nefarium esse non credere.

Confer lib. 1. contra Cresconium c. 31. & c. 33. — Johan. 13. 10. — Luca 24. 46.

CAPUT XXIII.

64. AT enim dixit Ieremias, *Facta est mihi ut aqua mendax, non habens fidem.* Non de hac aqua

Jer. 15. 18.

[a] Sic MSS. At editi, *& vos.*

dixit, quam putas. Lege diligenter. Ipsam enim A mendacium hominum multitudinem dixit aquam mendacem, more prophetico, sicut figuratè loqui solent: sicut in Apocalypsi, populos aquarum nomine novimus appellatos. Nam sic ait Jeremias: *Vt quid qui contristant me, prævalent? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax non habens fidem.* Plagam suam sibi dixit factam ut aquam mendacem: eamdem verò plagam suam eos appellavit qui se contristabant. Quod enim ait, *qui contristant me*; B hoc dixit postea, *plaga mea*: & quod suprà dixit, *prævalent*; hoc postea dixit, *valida est*.

65. Sic & illic facitis ubi scriptum est: *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis.* Putatis enim de baptismo dictum qui est apud hæreticos, ut ideo sit aqua aliena, quia hæretici regnum Dei non possidebunt: quasi non ita sit & apud ebriosos, & apud invidos, & ceteros hujusmodi, de quibus pariter dictum est, *Regnum Dei non possidebunt*: & tamen in omnibus talibus, si secundùm Evangelium C baptizati sunt, Christi est baptismus, non ipsorum. Unde aqua illa non est aliena; cùm ipsi alieni sint, quibus dicturus est, *Non novi vos.* Cur non ergo potiùs intelligam aquam alienam & fontem alienum, doctrinam esse maligni spiritûs, qua decipiuntur & seducuntur alienati à Deo per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum: hoc expressiùs commendante Apostolo: *Spiritus autem manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum?* D Hæc est aqua aliena, & fons alienus. Si enim aqua in bono intelligitur & Spiritus-sanctus; cur non aqua in malo intelligatur & spiritus malignus? Non enim semper ubi aquam nominat Scriptura, hoc visibile baptismi sacramentum vult intelligi: sed aliquando ipsum, aliquando aliud. Jam enim hoc visibili baptismo etiam alios discipuli Domini baptizaverant, ante quàm veniret in eos secundùm ejus promissionem Spiritus-sanctus: de quo tamen idem Jesus dicit, *Si* E *quis sitit, veniat & bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus.* Et sequitur Evangelista, & exponit unde sit dictum: *Hoc autem*, inquit, *dicebat de Spiritu, quem accepturi erant ii, qui in eum erant credituri. Spiritus enim nondum erat datus, quia Iesus nondum fuerat clarificatus.* Ecce aquam dicit Spiritum, qui nondum erat datus, cùm jam aqua illa baptismi multis fuisset data.

66. Unde & illud, quod similiter non intel- F ligitis, quod scriptum est, *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteorum tuorum fontibus, & fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi, & non superfluant tibi aquæ foras, & in plateis tuis discurrant aquæ tuæ*: non visibilem baptismum, quem possunt habere & alieni, id est, qui regnum Dei non possidebunt; sed hoc donum commendat Spiritus-sancti, quod proprium est eorum tantùm, qui regnabunt cum Christo in æternum. Quoniam *caritas Dei*, si- G cut dicit Apostolus, *diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.* Ipsa enim latitudo cordis, quam caritas facit, unde illam diffusam dicit, & unde ad Corinthios ita loquitur, *Os nostrum patet ad vos, ò Corinthii, cor nostrum dilatatum est*, platearum nomine significata est.

67. Quod ergo apertè audimus, *Nolite omni spiritui credere, sed probate* [a] *spiritus si ex Deo sint*: 1. Johan. 4. 1.
hoc figuratè audimus, *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis.* Et quod apertè audimus, *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* Rom. 5. 5.
per Spiritum-sanctum qui datus est nobis: hoc figuratè audimus, *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi.* Multa enim munera Dei possunt habere & alieni, non solùm ista communia cum lapidibus & arboribus, sicuti est esse & vigere; nec solùm communia cum pecoribus, sicuti spirare, sentire: sed etiam majora jam hominum propria, sicuti est ratio, locutio, artes utiles innumerabiles, & alia multa. Ipsa etiam quæ domui Dei data sunt, nonnulla ex eis habent alieni, id est, non possessuri regnum Dei, quibus in fine dicetur, *Non novi vos*; etiam Matth. 7. 23.
cùm dixerint, *In nomine tuo prophetavimus & virtutes multas fecimus.* Quia, *Etsi habeam*, inquit, *prophetiam, & sciam omnia sacramenta &* 1. Cor. 13. 2.
omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Hoc est ergo donum Spiritus-sancti proprium sanctorum, unde nemo communicat alienus. Hoc deest omnibus malignis & gehennæ filiis, etiam si Christi baptismo baptizentur, sicut Simon fuerat baptizatus. Hoc deest etiam hæreticis: hoc accipiunt, cùm correcti veniunt & unitatis vinculum sinceriter amplectuntur. Quod si non acciperent, etiam habentes baptismum Christi, non erant possessuri regnum Christi; quia non introierant ad fontem illum proprium aquarum discurrentium in plateis sanctorum, & foras non excurrentium, quo fonte caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Desinite itaque illa testimonia commemorare, quæ aut non intelligitis, aut pro nobis contra vos esse intelligitis. Quod si ambiguè posita, & pro nobis, & pro vobis possent interpretari, nihil utique adjuvarent caussam vestram: quia & nos si talibus uti vellemus, innumerabilibus uteremur, quæ caussam nostram nihil similiter adjuvarent. Sed planè talia malam caussam vel moras faciendo sustentant.

68. Ecce, inquiunt, *de corpore Domini aqua* Caput XXIV.
profluxit. Et quid te hoc adjuvat, ô hæretice? *Multum*, inquit: *baptisma enim significat non esse, nisi in corpore Domini, id est, in Ecclesia.* Meliùs diceres, de corpore Domini, hoc est, de Ecclesia; etiam si jam constet, (quod adhuc fortè diligentiùs requirendum est,) aquâ illâ baptismum esse significatum. Nam & nos baptismum quem habetis, de corpore Domini esse dicimus, hoc est, de Ecclesia, quamvis in ea ipsi non sitis, sicut omnes qui non ædificant super petram, sed super arenam. Quare tamen non adtendis aquam illam, qua baptismum significatum dicis, non tantùm in corpore Domini fuisse, sed etiam de corpore ejus foras exisse, & hoc per vulnus persecutoris? Neque enim & hæretici & omnes mali secum foras sacramenta traxissent, si unitatis integritatem in corpore Domini custodissent. Sed etiam hoc videtis quàm profundum sit, & quanta mysterii altitudine occultum.

[a] Floriacensis MS. *probate spiritum qui ex Deo est.*

69. Jam sufficiat: desinite talibus agere. Om- A nia quæ hujusmodi protuleritis, aut pro nobis sunt, aut ut multum caussæ nostræ minuam, incertum est pro quibus sint. Sed libenter in opertis immoramini, ne fateri aperta cogamini. Ecce Ecclesia, rogo, quid patimini? Ecce Ecclesia tot manifestissimis sanctarum scripturarum testimoniis commendata & expressa, prædicta & demonstrata: *Sicut audivimus, ita & vidimus.* Quid tergiversaris quomodo suscipiaris? Cur detrectas sic suscipi, quomodo illa suscipit, cui testimo- B nium perhibet qui mentiri non potuit? Doce scripturas canonicas apertè dixisse, baptizandum esse in catholica Ecclesia qui apud hæreticos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti fuerit baptizatus. Quòd si hoc docere non potes; illud doce, huic communioni tuæ, id est, parti Donati, ubi hoc didicisti, apertum aliquod & manifestum testimonium à scripturis canonicis perhiberi: & fatebor ad te esse transeundum, nec aliter esse suscipiendos hæreticos, quàm sicut C suscipit ecclesia in qua es, quia tali testimonio declarata est. Quid æstuas? quid pertubaris? Non invenis in scripturis canonicis, quod à te justissimè exigimus? Nam quod dicere soletis, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie*: vides quale sit, & quàm pro te non sit. Noli ergo talia quærere. Quia & si in partibus Aquilonis esset pars Donati, quæ contrariæ sunt partibus Meridianis, diceret de se esse dictum: *Montes Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni.* Nam utique ci- D vitas regis magni non est nisi Ecclesia; & hoc potiùs indubitanter sonat Ecclesiam, quàm illud, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Sed fortasse illo testimonio Marcion hæreticus uteretur, qui dicitur Ponticus fuisse, quæ partes ad Aquilonem sunt. Rursus si in Occidente esset pars Donati, diceret de se esse dictum: *Iter facite ei qui adscendit super occasum, Dominus nomen est illi.* Fortassis enim sublimius esse diceret, *adscendit super occasum*; quàm, *cubat in meridie.* Hæc mystica sunt, operta sunt, E figurata sunt: aliquid manifestum quod interprete non egeat, à vobis flagitamus.

Cant. 1. 6.

Psal. 67. 5.

70. Ego itaque sic te suscipio, quemadmodum suscipit semen Abrahæ, *in quo benedicuntur omnes gentes.* Hoc fortè obscurum esset, nisi Paulus aperuisset semen Abrahæ quod est Christus. Sic te suscipio, quemadmodum suscipit illa *sterilis*, cujus *multi filii magis quàm ejus quæ habet virum.* Quod obscurum esset, nisi Paulus dixisset, ipsam esse Ecclesiam matrem nostram: cui di- F ctum est, *Dominus qui eruit te, ipse Deus universæ terræ vocabitur*: cui dictum est, *Terra tua orbis terrarum.* Sicut suscipit regina illa, de qua in Psalmis dicitur, *Adstitit regina à dextris tuis*: & cui dicitur, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Postremò, ne multa commemorem, sic te suscipio, sicut suscipit Ecclesia *per omnes gentes incipiens ab Ierusalem*: sicut suscipit Ecclesia quæ *testis est*, Christo *in Ierusalem, & in tota Judæa & Sa-* G *maria, & usque ad totam terram.* Ille enim te suscipit, qui hoc de illa dixit, qui talibus eam verbis, ne quisquam de illa dubitaret, ostendit. Sic te suscipio, quemadmodum suscipit *triticum seminatum in agro*, quod *cum zizaniis crescit usque ad messem.* Hi sunt enim *filii regni*, *ager autem est mundus, messis est finis sæculi*: Dominus exposuit, Evangelium est, verba Domini sunt, manifesta sunt. Possem tibi dicere, Sic te suscipio, quemadmodum & vos suscepistis quos Prætextatus & Felicianus à vobis damnati, extra vestram communionem baptizaverunt. Cui rei quid contradicas, omnino non habes. Sed hoc potiùs dicam, quod & adversùs ipsos Maximianistas invictissimè valeat, qui vos in duobus præcipuè testimoniis, quibus imperitissimè, tamen creberrimè uti soletis, omnino vicerunt, & de paucitate & de meridie. Hoc ergo dicam, quod vos omnes tamquam pariter contra nos insurgatis, exstinguat. Sic vos suscipimus, si corrigi vultis, quemadmodum suscipit Ecclesia, quam Dominus Jesus dixit ab Jerusalem cœpturam, & in Actibus Apostolorum legimus inde cœpisse: & per omnes gentes ituram, & in Actibus Apostolorum legimus per multas isse, ante quàm veniret in Africam, & per omnes gentes ituram ante quàm veniat finis: quia ipse Dominus ait, *Prædicabitur hoc Evangelium in omnibus gentibus, & tunc veniet finis.* Ecce purgamenta ejus: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Ecce frumenta ejus: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ubi hìc Africa nominata est in parte Donati? Ecce iterum frumenta ejus: *Ut scias*, inquit Apostolus, *quemadmodum te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis. Et sine dubio magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria.* Ecce purgamenta ejus: *Spiritus autem*, inquit, *manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum*, &c. Ubi & hìc Africa in parte Donati nominata est, ut in ea remanserit columna & fimamentum veritatis, aut pietatis sacramentum, de quo usque in finem ita cucurrit, ut diceret, *Prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria?*

Gen. 22. 18. Gal. 3. 16. Gal. 4. 26. Isai. 54. 5. Isai. 62. 4. Psal. 44. 10. Matth. 13. 38.

Matth. 24. 14. 1. Tim. 3. 15. 1. Tim. 4. 1.

71. Quid ergo pluribus teneam? Qui respondere cogitat huic epistolæ, scrutetur Scripturas: & aut manifestum de Africa, vel in qua sola, vel ex qua sola est pars Donati, proferat testimonium: quod ideo proferre non potest, quia illis tam manifestis, quæ à nobis prolata sunt, repugnare Scriptura non potest: aut si suarum suspicionum, vel criminationum, vel calumniarum sectatores credulos quærit, & vult traducere in aliud Evangelium, quod non est aliud, atque annuntiare nobis præter quàm quod accepimus, etsi angelus de cælo esset, anathema esset: quoniam & diabolus, qui propterea de cælo cecidit, quia in veritate non stetit, si anathema fuisset homini, quando ei præter quàm quod à Domino Deo acceperat, annuntiavit, primi parentes carnis nostræ, nec in pœnam mortis incidissent, nec de loco felicitatis exissent.

Gal. 1. 8.

CAPUT XXV. olim XX. apud Am. & Er.

72. QUAPROPTER vos Carissimi, quibus hanc epistolam scribo, præceptum pastoris qui animam suam posuit pro ovibus suis, & nunc glorificatus & exaltatus sedet ad dexteram Dei Patris, corde fidelissimo & firmissimo retinete dicentis, *Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, & sequuntur me.* Audistis ejus vocem manifestissimam, non solùm per Legem ejus, & Prophetas,

Iohan. 10. 27.

Prophetas, & Psalmos, sed etiam per os proprium commendantis Ecclesiam suam futuram. Et ea quæ prædixit, quemadmodum ex ordine consecuta sint, in Actibus & litteris Apostolorum, quæ divinarum scripturarum canonem complent, legendo perspicitis. Non est obscura quæstio in qua vos fallant, quos ipse Dominus prædixit futuros atque dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic: ecce in deserto*, quasi ubi non est frequentia multitudinis: *ecce in cubiculis*, quasi in secretis traditionibus atque doctrinis. Habetis Ecclesiam ubique diffundi, & crescere usque ad messem. Habetis civitatem, de qua ipse qui eam condidit, ait, *Non potest civitas abscondi super montem constituta.* Ipsa est ergo quæ non in aliqua parte terrarum, sed ubique notissima est. Hæc temporales aliquando etiam in suis frumentis patitur tempestates, ut in quibusdam locis non cognoscantur; sed tamen etiam illic latent: neque enim falli potest divina sententia, quoniam crescunt usque ad messem.

73. Itaque & in aliis gentibus sæpe nonnulla membra Ecclesiæ prævalentibus hæresum & schismatum seditionibus, pressa atque obumbrata sunt; & tamen quia inerant, paulò pòst nullo dubitante claruerunt: & in ipsa Africa post illud Secundi Tigisitani apud Carthaginem seditiosum turbulentumque concilium, ubi & à femina nobili Lucilla operata corruptio, postea judicialibus gestis commemorata est, cùm inde litteræ penè per totam Africam, qua Ecclesiæ Christi jam germinaverant, missæ fuissent, creditum est litteris concilii; neque enim aliter oportebat: & quasi visa sunt per aliquam partem agri frumenta Dominica defecisse: nullo modo autem defecerant, quæ verè frumenta erant prædestinata atque seminata, & altâ radice [a] feraciter germinantia. Salvâ enim conscientiâ litteris concilii crediderant: neque enim ab hominibus de aliis hominibus aliquid incredibile dicebatur, aut eis contra Evangelium credebatur. Sed postea quàm illi furiosam pertinaciam usque ad dissensionem sacrilegam contra totum orbem Christianum contentione obstinatissima perduxerunt, atque innotuit bonis fidelibus quos à Cæciliano alienaverat falsa criminatio: viderunt se, si in illa communione persisterent, non jam de quodam homine, vel de quibusdam hominibus, sed de Ecclesia toto terrarum orbe diffusa pravum habere judicium; & maluerunt Christi Evangelio, quàm collegarum concilio credere. Itaque illis relictis, mox ad catholicam pacem multi, & episcopi, & clerici, & populi redierunt: quod & ante quàm facerent, in tritico deputabantur. Tunc enim non faciebant, cùm adversùs homines malè sibi à collegis insinuatos, non adversùs Ecclesiam Dei, quæ in cunctis gentibus crescit, illa eorum contradictio [b] nitebatur. Itaque & in Africa triticum quod filius hominis seminaverat, triticum mansit: & ex illo usque adhuc crevit, & crescit, & deinceps usque ad messem fructificabit & crescet, sicut in omni mundo.

74. Nonnulli etiam bonæ voluntatis, per carnalem caliginem, etiam post confirmatum contra Ecclesiam Dei malignorum furorem, in illa dissensione diutius erraverunt, tamquam si adhuc mollia conculcarentur frumenta, & radice viva herbæ vigor adtereretur: etiam ipsa tamen frumenta sua noverat Deus, quamvis ut reviviscerent arguenda & increpanda. Non enim eo modo dictum est Petro, *Redi post me satana:* quomodo dictum est de Juda, *Vnus ex vobis diabolus est.* Quidam quoque & apertissimæ veritati malo studio contradixerunt: illi verò eradicati vel præcisi erant; sed non permanentes in infidelitate, sicut de quibusdam ramis fractis Apostolus dicit, manu divina replantati, aut iterum inserti sunt. Tunc enim quisque infructuosus, & nondum à radice præcisus est, cùm mala cupiditate agit quidem illa opera, de quibus dictum est, *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt:* sed cùm pro ipsis operibus etiam veritati apertissimæ qua redarguitur, resistere cœperit, tunc præciditur. Et multi tales sunt in sacramentorum communione cum Ecclesia, & tamen jam non sunt in Ecclesia. Alioquin si tunc quisque præciditur, cùm visibiliter excommunicatur; consequens erit ut tunc rursus inseratur, cùm visibiliter communioni restituitur. Quid si ergo fictus accedat, atque adversùs veritatem & Ecclesiam cor inimicissimum gerat, quamvis peragatur in eo illa sollemnitas, numquid reconciliatur, numquid inseritur? Absit. Sicut ergo jam denuo communicans nondum insertus est: sic & ante quàm visibiliter excommunicetur, quisquis contra veritatem, qua convincitur & arguitur, inimicum gestat animum, jam præcisus est. Ita fit, ut & semen bonum, & semen malum, utraque per agrum crescant usque ad messem: id est, & filii regni, & filii maligni utrique per mundum crescant usque in finem sæculi; illis fructum ferentibus cum tolerantia, illis cum sterilitate amaricantibus.

Matth. 16. 23. Iohan. 6. 71.

Rom. 11. 23.

Galat. 5. 21.

Hæretici quomodo quidam in Ecclesia.

75. Vos autem innitentes tot evidentissimis testimoniis Legis, Prophetarum, Psalmorum, ipsius Domini, & Apostolorum, de sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, exigite ab istis ut ostendant de Africa, quod adtinet ad partem Donati, aliqua manifesta de canonicis libris testimonia. Neque enim, sicut jam dixi, ullo modo fieri posset, ut Ecclesia, sicut dicunt, & quod absit, tam citò ex tot gentibus peritura, tot testimoniis tam sublimiter & tam indubitanter prædicaretur; & de ista, quam volunt, sua, quæ usque in finem, sicut contendunt, permansura fuerat, taceretur. Mementote enim quid illi diviti dictum sit, cùm apud inferos torqueretur, & ad fratres suos aliquem ex mortuis mitti vellet. *Habent illic*, inquit, *Moysen & Prophetas.* Et cùm ille diceret, non eos credituros, nisi ad eos isset aliquis mortuorum: *Si Moysen*, inquit, *& Prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* [c] Dixit Moyses, quòd *in semine Abrahæ benedicentur omnes gentes.* Dixerunt Prophetæ, *Tu vocaberis voluntas mea, & terra tua orbis terrarum:* &, *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ.* His & talibus tam

Luca 16. 29.

Gen. 22. 18.

Isai. 92. 4.

Psal. 21. 28.

[a] Editi, *veraciter.* Floriacensis cod. *feraciter.*
[b] Sic Floriac. MS. At editi, *contradictio tenebatur.*
[c] Reliqua deerant in editis Am. & Er. Huc revocata fuerunt per Lovanienses ex vetere codice Endoviensi: habentur & in nostro Floriacensi.

manifeſtis prænuntiationibus Eccleſiam de-monſtrantibus, iſti credere noluerunt. Surrexit Dominus à mortuis, dixit *in nomine ſuo prædicari pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ieruſalem.* (Luca 24. 47.) Illi qui Moyſi & Prophetis non crediderant, nec Domino reſurgenti à mortuis crediderunt. Quid reſtat, niſi ut A divitis illius tormenta ſortiantur? Quæ vos fugientes dum adhuc tempus eſt, ante quàm de hac vita emigretur, divinis eloquiis conſtanter inhærete, ut nec in vita conturbemini, & poſt hanc vitam quod ſemini Abrahæ promiſſum eſt, accipere mereamini. Amen.

IN SUBSEQUENS OPUS

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XXVI.

Grammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius, cùm inveniſſet epiſtolam meam, qua primas partes quæ in manus noſtras tunc venerant epiſtolæ Petiliani redargui, putavit mihi eſſe reſpondendum, & hoc ipſum ſcripſit ad me. Cui operi ejus libris quatuor reſpondi; ita ſanè, ut tribus peragerem quod univerſa reſponſio flagitabat: ſed cùm viderem de ſola Maximianenſium cauſſa, qua ſuos ſchiſmaticos damnaverunt, & eorum aliquos rurſus in ſuis honoribus receperunt, baptiſmumque ab eis extra ſuam communionem datum non repetiverunt, reſponderi poſſe ad cuncta quæ ſcripſit; etiam quartum librum addidi, in quo idipſum quantum potui diligenter atque evidenter oſtendi. Hos autem quatuor libros quando ſcripſi, jam contra Donatiſtas leges [a] dederat Honorius Imperator. Hoc opus ſic incipit: *Quando ad te, Creſconi, mea ſcripta pervenire poſſent, ignorans.*

[a] *Hinc nemo non intelligit pertinere quatuor hoſce libros ad annum Chriſti circiter 406. Nam illas Honorii* recentiſſimas leges *vocat Auguſtinus in lib. 3. c. 47. poſtea quàm in ejuſdem libri 3. cap. 43. diſertè ſignificavit loqui ſe de legibus anno 405. datis contra Donatiſtas, poſt Maximiani epiſcopi catholici cædem, qua occaſione factum eſt*, ut & præteritæ omnes, *inquit*, contra ipſos leges excitarentur, & aliæ conderentur novæ.

Ex iis legibus eſt illud in cod. Theod. l. 38. de hæret. Honorii edictum, (*quod quidem* Unitatis edictum *in concilio Carthaginenſi anni 407. appellatur.*) NEMO Manichæum, nemo Donatiſtam, qui præcipuè, ut comperimus, furere non deſiſtunt, in memoriam revocet. Una ſit catholica veneratio, una ſalus ſit: Trinitatis, par, ſibi congruens ſanctitas expetatur. Quòd ſi quis audeat interdictis ſeſe inlicitiſque miſcere, & præteritorum innumerabilium conſtitutorum, & legis nuper à manſuetudine noſtra prolatæ laqueos non evadat: & ſi turbæ fortè convenerint, ſeditionis concitatos aculeos acrioris commotionis non dubitet exſerendos. Dat. * prid. Idus Febr. Ravennæ, Stilichone II. & Anthemio Coſſ. (* 12. Febr. an. 405.)

Item in cod. Theod. l. 4. Ne ſanct. bapt. iteret. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Hadriano PF. P. ADVERSARIOS Catholicæ fidei *&c. quæ ſuo exhibetur loco in hujus tomi Appendice. Item l. 5. ibid.* Hadriano PF. P. NE divinam gratiam ſub repetito baptiſmate pollutam Donatiſtarum ſecreta violarent, & fallendi occaſionem, ſeveritate hujus præceptionis abolemus, ſtatuentes ut cetera hujuſmodi homines pœna ſequatur, legiſque cenſuram experiantur ultricem, qui in Catholicam religionem perverſo dogmate commiſiſſent. Jubemus igitur, ut ſi qui poſthac fuerit rebaptizare detectus, judici qui provinciæ præſidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione multatus inopiæ pœnam expendat *&c.* Dat. * prid. Idus Febr. Ravennæ, Stilichone II. & Anthemio Coſſ. (* eodem die & anno.)

Item in eodem cod. l. 2. de relig. Imppp. Arcad. Honor. & Theodoſ. AAA. Diotimio Proc. Africæ. EDICTUM quod de unitate per Africanas regiones Clementia noſtra direxit, per diverſa proponi volumus, ut omnibus innoteſcat, Dei omnipotentis unam & veram fidem catholicam, quam recta credulitas confitetur, eſſe retinendam. Dat. * III. Non. Mart. Ravenn. Stilichone II. & Anthemio Coſſ. (* 5. Mart. an. 405.)

Item in cod. Theod. l. 39. de hæret. AAA. Diotimio ſuo ſalut. DONATISTÆ ſuperſtitionis hæreticos, quocumque loci, vel fatentes, vel convictos, legis tenore ſervato, pœnam debitam abſque dilatione perſolvere decernimus. Dat. * VI. Idus Decemb. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ. (* 8. Decemb. an. 405.) *Hac Honorius ſanctione vult* Donatiſtas *haberi ut* hæreticos quocumque loco, *& ad* pœnam debitam, *id eſt multam decem librarum auri, quæ tenore legis Theodoſii majoris in omnes hæreticos erat jam olim conſtituta*, perſolvendam *compelli.*

Ad illam mittendam ſanctionem quomodo provocatus ſit Honorius ipſâ præſertim Criſpini epiſcopi Donatiſtæ ad eum appellatione, docet Auguſtinus in hujus operis libro 3. c. 47. necnon Poſſidius in vita Aug. c. 12. ubi ſcribit: Criſpinus proconſulari & libellari ſententiâ eſt pronuntiatus hæreticus: pro quo ille apud Cognitorem catholicus * epiſcopus interceſſit, ne auraria multa exigeretur; & ei eſt beneficium impetratum. Unde cùm ingratus ad piiſſimum Principem provocaſſet, & ab Imperatore relationi debitum eſt reſponſum ſolutum, & conſecutum eſt præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe debere, & eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarum ubique teneri debere. Ex quo & Judex, & Officium, & idem Criſpinus, quòd minimè fuerit exactus, præcepti ſunt denas auri libras fiſci juribus inferre. *Vide concilii Carthaginenſis anni 404. legationem, infrà in Appendice; & Auguſtini epiſtolam 88. n. 7. & epiſt. 185. n. 25. 26. & 27.* (* Calamenſis epiſcopus Poſſidius.)

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA CRESCONIUM GRAMMATICUM PARTIS DONATI.
LIBRI QUATUOR. *

* Scripti circiter annum Christi 406.

LIBER PRIMUS.

Epistolam Cresconii pro Petiliani defensione editam, sibique inscriptam, refellere incipit Augustinus. Probat nec eloquentiam nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quo minùs ejus adversarios, cum ipsis disputando, redarguant; neque contentiosum habendum eum esse, qui duris & renitentibus sermonis altercationem ad eos refellendos inferre curaverit. Postea ostendit non esse consequens, ut si conceditur esse baptisma in parte Donati, simul etiam concedatur ibi accipi oportere. Id enim extra catholicam Ecclesiam frustra & perniciosè, sed tamen verè ac omnino idem haberi.

1. QUANDO ad te, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans, perventura tamen minimè desperavi: quia & ad me tua, quamvis longè postea quàm scripsisti, tamen quandoque pervenire potuerunt; quæ tibi visum est adversùs ea scribere debere, quæ Petiliano Cirtensi episcopo vestro iterationem baptismi adstruere molienti, & communionem nostram non documentorum pondere urgenti, sed maledictorum levitate criminanti, ut potui breviter pro parte respondi. Non enim tota ejus epistola in manus meas tunc venerat, sed parva pars prior. Quod cur acciderit, quid opus est quærere, quando quidem cùm ad nos postea universa pervenit, universæ respondere non piguit? His ergo litteris tuis, quas ad me dedisti, si non rescriberem, fortasse contumeliosum putares: quòd autem rescribo, rursum vereor ne contentiosum putes. Sed si tu inventis litteris meis, non ad te datis, tantùm quia episcopum partis Donati vel ipsam partem Donati redarguere videbantur, ad officium tuum pertinere arbitratus es, cùm tibi esses alicujus conscius facultatis, suscipere atque exserere contradictionem, quia ejus communionis es, quamvis nulla functione clericatui adstrictus: quanto minùs mihi licuit pro munere sarcinæ meæ, vel contra Petilianum vel contra te ipsum tacere, cùm ille oppugnaret Ecclesiam pro qua milito; tu autem in simili opere etiam nominatim ad me institueres, promeres, conscriberesque sermonem?

2. In cujus primis partibus laborasti, ut suspecta hominibus eloquentia videretur. Nam velut laudans genus dicendi meum, & rursus velut timens ne hoc genere te vel quemquam falsa persuadendo deciperem, in accusationem [a] ipsius eloquentiæ perrexisti, adhibens etiam testimonium adversùs eam de scripturis sanctis, ubi dictum [b] putes, *Ex multa eloquentia non effugies peccatum*: cùm dictum non sit, *ex multa eloquentia*; sed *ex multiloquio*. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet loquendi amore contractum. Plerumque autem loqui amant, etiam qui nesciunt quid loquantur, vel quomodo loquantur, sive ad sanitatem sententiarum, sive ad ipsum qui arte Grammaticâ discitur, integrum sonum ordinemque verborum. Eloquentia verò facultas dicendi est, congruenter explicans quæ sentimus: qua tunc utendum est, cùm recta sentimus. Hoc modo *eâ* non *usi sunt hæretici*. Nam utique si recta sensissent, non solùm nihil mali, verùm & boni aliquid esset, quod eloquenter explicare potuissent. Frustra igitur istorum exemplorum commemoratione accusasti eloquentiam. Neque enim propterea pro patria non est miles armandus, quia contra patriam nonnulli arma sumserunt: aut ideo uti non debent boni & docti medici ferramentis medicinalibus ad salutem, quia his ad perniciem etiam indocti pessimique abutuntur.

Eloquentiam Augustini Cresconius accusat.

a

b

Prov. 10. 19. Multiloquium ab eloquentia quid differat.

[a] Editi addunt, *totius*: quod abest à MSS.

[b] Sic MSS. At editi, *putas*.

Eloquentia quatenus utilis. tur. Quis enim nescit, sicuti [a] est aut fuerint ea quæ quæruntur; ita eloquentiam, hoc est, peritiam facultatemque dicendi sic esse utilem vel inutilem, ut fuerint utilia vel inutilia quæ dicuntur? quod nec te arbitror ignorare.

CAP. II. 3. SED credo cùm me videres à nonnullis putari eloquentem, ut à me lectoris auditoris-ve studium deterreres, accusandam existimasti eloquentiam: ut jam quid dicerem non adtenderet, quisquis abs te perterritus tamquam eloquenter me dicentem eo ipso jam cavendum fugiendumque censeret. Vide ergo, ne hoc quod fecisti, sit *artis illius malæ; quam*, sicut de Platone commemorasti, *nonnulli rectè judicaverunt de civitate ac de humani generis societate pellendam.* Hæc non est eloquentia, quæ utinam mihi ad explicanda ea quæ sentio pro desiderio provenisset: sed quædam sophistica & maligna professio, quæ sibi proponit, non ex animo, sed ex contentione vel commodo, pro omnibus & contra omnia dicere. De hac ait sancta scriptura, Qui sophisticè loquitur, odibilis est. Ab hac mihi videtur Paulus apostolus juventutem Timothei prohibere, ubi ait, Noli verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium. Et ne à facultate rectè dicendi eum prohibuisse putaretur, continuò subjecit, Satis age te ipsum probabilem operarium exhibendo, non erubescentem, verbum veritatis rectè tractantem. Nimirum itaque tibi hæc animi subrepsit affectio, quòd contradicendi studio, (non quò ita sentires, sed quò à nobis intentionem discere volentis averteres,) perhibuisti nos eloquentes, & vituperasti eloquentiam. Nam quomodo te hoc ex animo fecisse credam, cùm sciam quemadmodum prædicare soleatis eloquentiam Donati, Parmeniani, aliorumque vestrorum: qua quid esset utilius, si tam largo flumine pro pace Christi, pro unitate, veritate, caritate profluerer? Sed quid de aliis loquar? In te ipso nonne aperuisti, quàm non ex animo, sed ex contentione vituperator fueris eloquentiæ; cùm & cetera quæ scripsisti per eloquentiam suadere, & eamdem ipsam eloquentiam eloquenter accusare conatus es?

Sophistica professio.

Eccli. 37. 23.

2. Tim. 2. 14.

CAPUT III. 4. NAM quod te dicis, *& arte dicendi imparem nobis, & exemplis legis Christianæ penitus non instructum*, quò pertinet obsecro? Numquidnam te compuli contra mea scripta rescribere; & ideo recusantis & excusantis hæc vox est? Si ergo penitus non instructus es, cur non potiùs taces, aut ita loqueris ut instrui te desideres? *Instare me dicis, & provocare semper, ut ad dignoscendam veri quæstionem mecum vestri disceptent; sed vestros prudentiùs ac patientiùs facere, qui in Ecclesia tantùm quæ in Lege mandata sunt populos docent, nec nobis respondere curant, scientes quia si lex divina & tot documenta legalium scripturarum nobis quid sit melius, quid verius, suadere non possunt, numquam humana queat auctoritas nos discussis erroribus ad veritatis regulam revocare.* Quid tibi ergo visum est, ut adversùs nos illis tacentibus tu loquaris? Nam si bene faciunt, cur non imitaris? si malè, cur laudas?

5. Dicis quòd *intolerandâ arrogantiâ credam me solum terminare posse, quod aliis velut inexplicabile visum, atque ideo judici Deo dimissum est.* Cùm paulò superiùs dixeris, *hoc me velle finire post tot annos, post tot judices atque arbitros, quod apud principes tot disceptantibus litteratis ab utriusque partis episcopis finiri non potuit.* Certè solus hinc satago, certè solus quæstionem istam finiri disceptando desidero? Puto enim si solos nostros id conatos culpare voluisses, non etiam vestros in eo conatos fuisse fatereris. Quia ergo illum conatum, illam voluntatem & instantiam, saltem propter vestros, reprehendere jam non potes; nolo esse à tam bono opere alienus. Quid arguis? quid reprehendis? An invides? Non hoc de te temere credendum est. Restat ergo ut studio contentionis hoc in me culpes, quod etiam in vestris laudare compelleris.

6. AT enim quod inter tot ac tales finitum non est, intolerabilis arrogantia est per se solum finiri posse præsumere. Ne quæso mihi soli hoc tribuendum putes: plurimi sumus, qui hoc ut finiatur, immo jam ut finitum esse innotescat, instamus. Illi enim dixerunt non esse finitum, qui eidem fini consentire noluerunt, eumque vobis occultaverunt, ut etiam vos eorum auctoritate decepti finitum non esse credatis. Nostri autem, ex quo finitum est, nullo prorsus tempore ut ipse finis innotesceret cessaverunt, quomodo id publicè privatimque agere potuerunt; ne quisquam in perniciosissimo errore persistens de segnitia circa se ministrorum Dei in ultimo judicio quereretur. Non ergo nos olim finitam caussam de integro volumus retractare; sed quemadmodum finita sit demonstrare, propter eos maximè qui hoc nesciunt: ut cùm defensores convincuntur erroris, aut etiam ipsi correcti liberentur, aut certè ipsis confutatis & in aperta pertinacia remanentibus, hi qui cupidiores sunt veritatis quàm contentionis, videant quid sequantur. CAPUT IV.

7. NEQUE *hoc fit sine fructu*, ut existimas. Nam si posses videre quàm longè latèque Africam error iste [b] pervaserat, & quàm pauca ejus remanserint quæ nondum in pacem catholicam correcta transierunt, nullo modo assertorum Christianæ pacis & unitatis infructuosam & inanem arbitrareris instantiam: quamvis etiam [c] si cui diligentia medicinæ hujus impensa non prodest, sufficit ad rationem reddendam Deo quòd non cessavit impendi. Sicut enim malignus suasor peccati, etiamsi non persuaserit, meritò pœnam deceptoris incurret: ita fidelis justitiæ prædicator, etiamsi ab hominibus respuatur, absit ut apud Deum sui officii mercede fraudetur. Res enim certa fit ad incertum. Incertum autem dico, non præmium facientis, sed animum audientis. Incertum enim est nobis, utrùm assensurus sit cui veritas prædicatur: sed certum est, etiam talibus veritatem prædicari oportere; & certum est, fideliter eam prædicantes dignam retributionem manere, sive suscipiantur, sive spernantur, sive etiam propterea quælibet temporaliter adversa patiantur. Dominus dicit in Evangelio, Cùm ingressi fueritis, dicite, Pax huic domui: si digni fuerint qui ibi sunt, requiescet super eos pax vestra, si quò minus, ad vos revertetur. Numquid certos fecit, quòd essent eorum pacem suscepturi, quibus eam prædicarent? Cer- CAP. V.

b Instanter prædicanda veritas, etiam non assensuris.

Matth. 10. 12.

[a] Editi, *sicuti utilia vel inutilia fuerint*. Prætulimus veterum MSS. lectionem, tametsi adhuc perplexam.

[b] Editi, *pervaserit*. Veriùs MSS. *pervaserat*.

[c] In MSS. *sicubi*.

tos tamen fecit, ut eam sine cunctatione prædicarent.

8. Apostolus etiam Paulus, Servum, inquit, Domini litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes; ne fortè det illis Deus pænitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso in ipsius voluntatem. Intende quomodo, quem noluit litigare, voluit tamen in modestia corripere diversa sentientes: ne Dei servus prohibitionem petulantiæ, occasionem putaret esse pigritiæ. Verùm quia multi & ipsam correptionem quæ modestè fit, vel peccatis suis faventes, vel quid respondeant non invenientes, nec tamen veritati adquiescentes, onerosè ac molestè ferunt; eos qui secum sedulò agunt, nec ab eorum convincendo errore dissimulant, litigiosos & contentiosos vocant. Falsitas enim quæ nudari & redargui metuit, eorum vitiorum nomine quæ veritas damnat, diligentiam veritatis accusat. Numquid ideo tamen ab hac instantia desistendum est? Vide quemadmodum Timotheum idem obstringat Apostolus, ne propter homines quibus insuavis est prædicatio veritatis, aliqua ei segnitia prædicandi subreperet. Testificor, inquit, coram Deo & Christo Jesu, qui judicaturus est vivos ac mortuos, & [a] per manifestationem & regnum ejus, prædica verbum, insta opportunè, importunè, argue, hortare, increpa, in omni longanimitate & doctrina. Quis hæc audiens, si Deo fideliter servit, si dolosus operarius non est, ab hac diligentia & instantia conquiescat? Quis sub tanta testificatione segnis esse audeat? Non itaque nobis obstrepat in hac caussa facundia tua: prædicamus omnino in adjutorio Domini Dei nostri Christianæ unitatis utilitatem, pietatem, sanctitatem: prædicamus volentibus opportunè, renitentibus importunè; & quantis valemus viribus istam inter nos partemque Donati quæstionem, [b] & quibus possumus, olim finitam esse monstramus.

9. Agnoscant in se contentiosæ animositatis nomen & crimen, qui vel pervicaci astutiâ præbent patrocinium falsitati, vel invidâ jactantiâ ministrant præconium veritati. Utrumque hoc contentiosorum genus apostolus Paulus expressit: illud primum in Alexandro, de quo ait, Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus secundùm opera ejus, quem & tu devita, valde enim restitit nostris sermonibus. Hoc verò alterum in eis de quibus ait, Quidam quidem ex invidia & contentione Christum annuntiant, non castè, existimantes tribulationem suscitari vinculis meis. Nam illi procul dubio idipsum annuntiabant quod Paulus; non tamen eo animo, non ea voluntate, non ex caritate, sed ex invidia, sicut dixit, & ex contentione, volentes superbo sensu in eadem ipsa annuntiatione præcellere, & apostolo Paulo anteponi. Quod ille non molestè ferens, immo etiam gaudens, quòd ab eis illud videbat prædicari, quod latiùs innotescere cupiebat: Quid enim, inquit, dum omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur? Neque enim cordis sui veritate, quia non sincera intentione, sed æmula contentione, veritatem tamen, hoc est, Christum annuntiabant. Tu igitur cùm judex interiorum cordis nostri esse non possis, tantummodo utrùm veritati resistamus, an eos qui veritati resistunt revincere cupiamus, adverte. Nam procul dubio si veritatem suademus, erroremque refellimus, etiamsi non veritate propriæ intentionis, sed emolumentum sæculi hujus & humanam gloriam quærentes id agamus; gaudere debent dilectores veritatis, quia & hac occasione veritas annuntiatur, sicut Apostolus qui dicit, Et in hoc gaudebo. Si autem, (quod Deo maximè notum est, & quod tibi etiam ipsi, quantum est facultatis humanæ, si nobiscum viveres, notum esse potuisset,) pia sollicitudine caritatis in hujus dispensationis labore versamur; puto nequaquam justè reprehendi ministerium nostrum, si contra quoslibet adversarios veritatis ferventi spiritu pro veritate certemus.

Caput VIII. Etiam non assensuris inferenda pro veritate disputatio.

10. Nam si contentiosus habetur à vobis vel animosus paratorque rixarum, quisquis cuiquam sermonis altercationem vel inferre vel referre curaverit; videte quid de ipso Domino Jesu Christo, ejusque servis Prophetis & Apostolis sentiatis. Nempe enim Dominus ipse Filius Dei, numquid cum solis discipulis vel turbis qui in eum crediderunt, an non etiam cum inimicis tentantibus, obtrectantibus, interrogantibus, resistentibus, maledicentibus, habuit de veritate sermonem? Numquid eum etiam cum una muliere de quæstione orationis contra opinionem vel hæresem Samaritanorum piguit disputare? Sed illam, inquis, credituram esse præsciebat. Quid totiens adversùs Judæos, Pharisæos, Sadducæos, non solùm minimè credituros, verùm etiam maximè contradicturos & persecuturos, coràm in os eorum quàm multa locutus est? Nonne ab eis ultro, cùm voluit, quod voluit inquisivit, ut eorum illos responsione convinceret? Nonne illis dolosè tentando quærentibus, cùm redarguti obmutescerent, sine ulla ambiguitate respondit? Quod cùm faceret, nullus ex his legitur ad eum sequendum fuisse conversus. Et utique noverat, quia præscius erat, nihil se ad eorum salutem, cùm hæc ad eos vel in eos, vel adversùs eos diceret, profuturum. Sed nos fortasse suo firmavit exemplo, qui futuram fidem perfidiamve hominum prænoscere non valemus; ne si quando nimiùm duris nimiùmque perversis sine fructu salutis eorum locuti fuerimus, deficiamus & desistamus ab instantia prædicandi, cùm inaniter piguerit laborare. Quid quòd etiam ipsum diabolum, quem jam non solùm Deus, sed ne homines quidem dubitare possunt, nullo modo ad justitiam conversum iri, Filius Dei tamen insidiosè tentantem, & de scripturis sanctis quæstionum laqueos opponentem, de scripturis sanctis respondendo convicit, nec judicavit indignum cum satana Christus de divinis eloquiis habere colloquium: quid utique prævidens, nisi quod Judæis & diabolo nihil proderat, crediturís gentibus profuturum? *Matth. 4.3.*

11. Prophetas etiam legimus missos ad homines tam inobedientes, ut Deus ipse qui Prophetas mittebat, de his ad quos mittebat præ-

[a] Particula *per* abest ab omnibus MSS.

[b] Am. & Er. *& quod.* MSS. *& pro quibus.*

diceret, quòd verbis eorum obtemperaturi non essent. Omitto quod prophetico spiritu quo futura cernebant, etiam hoc utique nosse potuissent, quòd eorum verba contemturi fuerant, quibus ea tamen vehementi instantiâ non tacebant. Apertissimè Dominus ad Ezechielem Prophetam dicit, Vade & intra in domum Israël, & loquere verba mea ad ipsos; quia non ad populum ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israël, nec ad populos multos diversis aut gravibus linguis loquentes, quorum verba non possis audire; & si ad tales misissem te, forsitan audissent te: domus autem Israël non audient te, quia nolunt audire me. Omnis enim domus Israël inquieto & duro corde est. Ego autem dedi faciem tuam fortem adversùs faciem eorum, & certamen tuum confortabo adversùs certamen eorum. Ecce mittitur Dei servus, & eis loqui jubetur, qui eum non erant audituri, eo ipso Domino qui mittebat & loqui jubebat prædicente quòd non erant audituri. Qua caussâ, cui bono, quo fructu, quove effectu mittitur ad certamen prædicandæ veritatis adversùs certaturos & non obedituros? Num quisquam dicere audebit sanctos Dei Prophetas incidisse in opprobrium abs te mihi objectum, cùm diceres: *Si tu scis rem de qua agitur à te finiri non posse, cur incassum laborem sumis? cur inanem impendis operam? cur supervacuè ac sine fructu contendis? An non magnus error est, velle quod non valeas explicare; cùm & Lex moneat dicens, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Et iterum: Homo animosus parat lites, & vir iracundus exaggerat peccatum?* Ezechieli certè ista non diceres, qui cum verbo Dei mittitur inferre certamen hominibus non obedituris, contra-sensuris, contra-dicturis, contra-facturis. Nam si diceres, responderet tibi fortasse, quod eisdem Judæis Apostoli responderunt, Cui obedire oportet, Deo magis, an hominibus? Hoc tibi etiam ipse responderim.

Ezech. 3. 4.
Eccli 3. 22.
Prov. 19.
Act. 5. 29.

CAPUT IX. Episcopo demandata prædicandi instantia.

12. Hic si tu flagitaveris, ut ostendam ubi etiam mihi Deus præceperit id agere, quod tu prohibes; memento apostolicas epistolas non eis tantùm scriptas qui tempore illo quo scribebantur audiebant, sed etiam nobis: non enim ob aliud in Ecclesia recitantur. Adtende etiam illud quod Apostolus ait: An vultis experimentum ejus accipere qui in me loquitur Christus? Et recole jam, non quid Paulus, sed quid per eum Christus locutus sit, quod paulò antè commemoravi, Prædica verbum, insta opportunè, importunè, &c. Adtende etiam quemadmodum ad Titum cùm explicaret qualis esse episcopus debeat, etiam perseverantem dixit esse oportere juxta doctrinam fidelis verbi, Ut potens sit, inquit, & exhortari in doctrina sana, & contradicentes redarguere. Sunt enim multi non subditi, vaniloqui, & mentis seductores, maximè qui ex circumcisione sunt, quos oportet refelli. Non ergo solos qui ex circumcisione sunt, sed eos maximè tales esse ait: oportere tamen in doctrina sana redargui refellique ab episcopo vaniloquos & mentis seductores, indubitata præceptione firmavit. Unde hoc etiam mihi jussum esse cognosco: hoc pro viribus ago; huic operi, quantum ipse qui jussit adjuvat, perseveranter insisto. Quid obstas, quid obstrepis, cur prohibes, cur reprehendis? Tibíne obedire oportet, an Deo?

2. Cor. 13. 3.
2. Tim. 4. 2.
Tit. 1. 9.

CAPUT X.

13. Nisi fortè ista quæ à me de scripturis sanctis documenta prolata sunt, sic accipienda arbitraris, ut quod vestros factitare laudasti, in ecclesia tantùm quæ in Lege mandata sunt populi doceantur. Ibi enim forsitan putas corripiendos & convincendos esse diversa sentientes, ut unusquisque doctor suorum tantummodo disputando & prædicando emendet errorem: si quid autem tale cum eis qui foris sunt [a] agere institerit, tunc animosus, tunc contentiosus vel litigiosus habendus sit; quia *& ipse Ezechiel*, inquis, *& alii Prophetæ cum verbis Dei ad suum populum mittebantur*, Israëlitæ scilicet ad Israëlitas.

CAPUT XI.

14. Ad hæc quoque tibi respondeo. Jam quidem suprà commemoravi, Dominum ipsum Jesum, qui se imitandum discipulis præbuit, non solùm Judæis, verùm etiam Pharisæis, & Sadducæis, & Samaritanis, & ipsi diabolo principi omnium fallaciarum & errorum asserere veritatem, & de Lege respondere non dedignatum. Sed ne hoc Domino licuisse, servis autem ejus existimes non licere, accipe quid in Actibus Apostolorum legatur. Judæus autem quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, devenit Ephesum, potens in Scripturis: hic catechizatus erat [b] viam Domini, & fervens Spiritu loquebatur, & docebat verissimè quæ juxta Jesum, sciens solum baptismum Johannis. Hic etiam [c] cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cùm audissent Aquila & Priscilla, assumserunt eum, & certiùs illi exposuerunt viam Domini. Volente autem illo ire in Achaiam, exhortati fratres scripserunt discipulis ut eum reciperent. Qui cùm venisset, multum contulit his qui ibi crediderunt: vehementer enim Judæos revincebat publicè ostendens per Scripturas esse Jesum Christum. Quid de isto dicis, quid sentis? Nonne fortasse eum contentiosum & animosum concitatoremque rixarum criminaremini, nisi tanta libri sancti auctoritate premeremini?

Act. 18. 24.

CAPUT XII. Etiam alienis ingerenda veritas.

15. An quia Judæus in Christum crediderat, & propterea Judæos Christianæ fidei resistentes, & Jesum negantes esse Christum, publicè revincere debebat; nos autem quia partis Donati numquam fuimus, propterea partem Donati resistentem Christianæ unitati revincere non debemus? Numquid Paulus apostolus aliquando fuit cultor idolorum, aut aliquando fuit in hæresi Epicureorum vel Stoicorum, cum quibus tamen eum nec puduit nec piguit de quæstione Dei vivi & veri habere sermonem? Accipe quid de hac re in eodem libro scriptum sit. Paulus autem cùm illos Athenis exspectaret, irritabatur spiritu suo intra se, videns circa idola esse civitatem. Disputabat igitur [d] Judæis in synagoga, & gentibus, & colentibus, & in foro per omnem diem ad eos qui aderant. Quidam verò Epicureorum & Stoicorum philosophorum conferebant cum illo: & quidam dicebant, Quidnam vult semi-

Act. 17. 16.

[a] Verbum *agere* abest à nonnullis MSS.

[b] Antiquissimus Corbeiensis codex & alii quidam MSS. *catechizatus erat viam:* omissa voce, *Domini:* quam rursum prætereunt paulò pòst ad hæc verba, *& certiùs illi exposuerunt viam.*

[c] In MSS. *cœperat.*

[d] Editi, *cum Iudæis.* Particula *cùm* hîc & infrà in cap. 14. abest à MSS. & à Græco textu Apostoli.

» nator verborum hic dicere? Alii verò, Peregrinorum dæmoniorum videtur annuntiator esse. Ecce apostolus Paulus Stoicos & Epicureos, diversas, non solùm ab illo, verùm etiam inter se, adversasque hæreses secum conferre non respuit, non tantùm extra Ecclesiam, sed extra synagogam disputans cum eis; nec eorum conviciis exterritus velut lites contentionesque declinans à prædicanda Christiana veritate cessavit. Nam vide quid consequenter sancta scriptura testatur: Apprehensumque eum inquit, in Areopagum duxerunt, dicentes, Possumus scire quæ sint hæc quæ à te dicuntur: insueta enim quædam affers in aures nostras: volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses autem & advenæ hospites ad nihil aliud vacabant, quàm dicere novi aliquid aut audire. Stans verò Paulus in medio Areopago dixit, Viri Athenienses, per omnia superstitiosos vos video: perambulans enim & considerans simulacra vestra, inveni etiam aram, in qua erat scriptum, Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis: & cetera quæ commemorare omnia longum est. Quòd tamen ad quæstionem quam nunc discutimus, sufficit, adtende obsecro te, Hebræum ex Hebræis Apostolum Christi stantem ac sermocinantem, non in synagoga Judæorum neque in ecclesia Christianorum, sed in Areopago Atheniensium, hoc est, contentiosorum maximè impiorumque Græcorum. Ibi enim loquacissimæ philosophorum hæreses exstiterunt, quarum nonnullæ, sicut ipsi qui hìc commemorati sunt Stoici, magis de verborum quàm de rerum [a] adversitate confligunt: quod Apostolus prohibuit Timotheum, dicens ad nihil esse utile, nisi ad subversionem audientium. Nam de his, ut nosti, Tullius ait: Verbi enim controversia jam diu torquet homines Græculos, contentionis cupidiores quàm veritatis. Hos tamen Paulus noster alloquendos corrigendosque suscepit, nec ipsius loci nomine exterritus, quod ex Marte inditum resonat, quem Deum dicunt esse bellorum, ibi pacifica credituris intrepidus loquebatur, ibi spiritalibus accinctus armis perniciosos expugnabat errores; nec contentiosos tamquam mitissimus, nec dialecticos tamquam simplicissimus formidabat.

16. Nosti enim quàm maximè apud Stoicos viguisse dialecticam: quamvis & ipsi Epicurei, quos imperitia liberalium disciplinarum non solùm non pudebat, verùm etiam delectabat, F quasdam disputandi regulas quibus quisque usus minimè falleretur, se potiùs & tenere & docere jactabant. Quid est enim aliud *dialectica*, quàm peritia disputandi? Quod ideo aperiendum putavi, quia etiam ipsam mihi *objicere voluisti, quasi Christianæ non congruat veritati, & ideo me doctores vestri velut hominem dialecticum meritò fugiendum potiùs & cavendum, quàm refellendum revincendumque censuerint*. Quod cùm tibi non persuaserint, nam te adversùs nos etiam scribendo G disputare non piguit; tu tamen in me dialecticam criminatus es, quò falleres imperitos, illosque laudares qui disputando mecum congredi noluerant. Sed tu videlicet non dialecticâ uteris, cùm contra nos scribis? Ut quid te ergo in tantum disputandi periculum projecisti, cùm dis-A putare non noveris? Aut si nosti, cur dialecticus dialecticam criminaris, ita vel temerarius, vel ingratus, ut aut imperitiam qua vinceris non refrænes, aut doctrinam qua juvaris accuses? Inspicio sermonem tuum, istum ipsum quem ad me scripsisti, video te quædam copiosè ornatéque explicare, hoc est, eloquenter, quædam verò subtiliter argutéque differere, hoc est, dialecticè; & tamen eloquentiam dialecticamque reprehendis. Si noxia sunt, quare hoc facis? si non B sunt, cur arguis? Sed ne etiam nos verbi controversia torqueat; cùm res ipsa intelligatur, minùs laborandum est quid hominibus eam vocare placuerit. Proinde si eloquens ille appellandus est, qui non solùm copiosè & ornatè, sed etiam veraciter dicit, itemque si dialecticus ille appellandus est, qui non solùm subtiliter, sed veraciter etiam differit: nec eloquens es, nec dialecticus; non quia jejuna & inordinata est dictio tua, nec quia obtusa & crassa est disputatio tua; sed quia C ipsâ facundiâ atque sollertiâ ad defensionem abuteris falsitatis. Si autem non in sola veritate, sed etiam cùm mala caussa differitur vel nervosè agitur, rectè potest eloquentia vel dialectica nominari: & eloquens es, & dialecticus; quia & facundè dicis vana, & acutè disputas falsa. Sed de te videro.

Caput XIV. Paulus dialecticus.

17. Stoici certè maximè dialectici fuerunt: cur apostolus Paulus ne conferrent cum illo, non eos cautissimè devitavit, & vestros episcopos laudas, quòd nobiscum velut cum dialecticis D nolint habere sermonem? Aut si & Paulus dialecticus erat, & ideo conferre cum Stoicis non timebat, quia non solùm acutè disputabat sicut & illi, sed etiam veraciter, quod non illi: jam cave cuiquam dialecticam pro crimine objeceris, qua usos Apostolos confiteris. Neque enim, cùm hoc mihi objicis, imperitiâ te falli puto; sed fallere astutiâ. Nomen quippe Græcum est dialectica, quæ si usus admitteret, fortasse Latinè E disputatoria vocaretur; sicut grammaticam litteraturam Latinè, linguæ utriusque doctissimi appellaverunt. Sicut enim à litteris denominata est grammatica, quoniam Græcè γράμματα litteræ dicuntur: sic à disputatione dialectica nomen accepit; quoniam disputatio Græcè διαλογή vel διάλεξις appellatur. Sicut autem grammaticus à veteribus Latinè dictus est [b] litteratus: ita Græcè dialecticus, multo usitatiùs & tolerabiliùs Latinè dicitur disputator. Puto jam quòd Apostolum disputatorem non neges, etiamsi dialecticum neges. Improbare ergo in vocabulo Græco, quod approbare cogeris in Latino, quid est aliud quàm indoctis prætentare fallaciam, doctis facere injuriam? Aut si & disputatorem Apostolum negas, qui tam assiduè, tam egregiè disputabat; nec Græcè nosti, nec Latinè, vel quod est credibilius, & in verbo Græco fallis eos qui Græcè nesciunt, & in Latino qui nec Latinè sciunt. Quid enim est, non dico imperitius, neque enim tu ista non nosti, sed omnino fallacius, quàm cùm audias & legas tam multos multiplicesque sermones Apostoli asserentes veritatem, convincentes falsitatem, negare quòd soleat disputare, cùm hoc fieri nisi disputando non possit?

18. Quòd si hoc ab illo factitatum fateris, quia fateri ejus litteris cogeris, non tamen has dispu-

[a] Michaëlinus codex, *diversitate*.

[b] Lov. & quidam codex MS. *litterator*.

tationes, sed sermones vel epistolas appellandas A esse contendis: quid ego tecum sic diutiùs agam, ut qui hæc ignorant, quem volunt nostrûm approbent, quem volunt improbent; de ipsis divinis litteris, quibus necesse est cedas, hoc doceo; ipsa prorsus verba, ipsa rerum vocabula profero. Habes in hoc eodem testimonio, quod de Actibus Apostolorum commemoravi, de ipso Paulo ita positum: Disputabat igitur Judæis in synagoga, & gentibus, & colentibus in foro. Habes alio loco, quamvis cum populo Christiano ageret congregatis in ecclesia fratribus, ita scriptum: Sedens verò quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra deductus somno gravi disputante Paulo. Habes etiam in libro Psalmorum: Suavis sit ei * disputatio mea. Habes & apud Isaiam prophetam: Venite, * disputemus, dicit Dominus. Et multis aliis divinarum scripturarum locis lege ubi inveneris hoc verbum, & inspice codices Græcos in eisdem testimoniis sanctarum scripturarum, & videbis unde sit appellata dialectica: ne quod omnes justi etiam cum Deo faciunt, quibus dictum est, Venite, disputemus, dicit Dominus, non imiteris sapienti pietate, sed insulsa temeritate crimineris.

Act. 17.17. *Act.* 20.9. *Psal.* 103. 34. * διαλογή μου. *Isai.* 1. 18. *sec.* LXX. * διαλεγχθῶμεν.

CAP. XV. Disputare quid.

19. Qui enim disputat, verum discernit à falso. Quod qui non possunt, & tamen dialectici videri volunt, per insidiosas interrogationes captant incautorum assensiones, ut ex eorum responsionibus concludant, unde illos vel in aperta falsitate deceptos rideant, vel occultam falsitatem deceptis persuadeant, quam plerumque etiam ipsi existimant veritatem. Qui autem verus disputator est, id est, veritatis à falsitate discretor, primò id apud se ipsum agit, ne non rectè discernens ipse fallatur; quod nisi divinitus adjutus peragere non potest: deinde cùm id quod apud se egit ad alios docendos profert, intuetur primitus quid jam certi noverint, ut ex his eos adducat ad ea quæ non noverant vel credere nolebant, ostendens ea consequentia his quæ jam scientiâ vel fide retinebant: ut per ea vera de quibus se perspiciunt consentire, cogantur alia vera quæ negaverant approbare: & sic verum quod falsum antea putabatur, discernatur à falso, cùm invenitur consentaneum illi vero quod jam antea tenebatur.

CAPUT XVI. Rhetor & dialecticus quo differant.

20. Hoc ille verus disputator si latè diffuséque faciat, eloquenter facit, alioque tunc censetur augeturque vocabulo, ut dictor potiùs quàm disputator vocetur: sicut illum locum Apostolus copiosè dilatat atque diffundit: In omnibus, inquit, commendantes nosmetipsos ut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, [a] in benignitate, in Spiritu-sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei per arma justitiæ dextra & sinistra, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam; ut seductores & veraces, ut qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes & ecce vivimus, ut coërciti & non mortificati, ut tristes, semper autem gaudentes, sicut egeni, multos autem ditantes, tamquam nihil habentes, & omnia possidentes. Quid enim hoc stilo apostolico uberius & ornatius, id est, eloquentius facilè invenis? Si autem pressè atque constrictè, magis eum disputatorem quàm dictorem appellare consueverunt, qualiter agit idem Apostolus de circumcisione & præputio patris Abraham, vel distinctione legis & gratiæ. Quod quidam non intelligentes, immo verò calumniantes, criminati sunt eum dicere, Faciamus mala, ut eveniant bona. Sive autem sit dictor, sive disputator, nec dictio sine disputatione est, cùm & in ipsa eloquentiæ latitudine veritas à falsitate discernitur; nec disputatio potest esse sine dictione, quando utique verbis & linguâ ipsa constrictio sermonis exprimitur: sive illo utatur perpetuo, sive interrogando eum cum quo agit, cogat respondere quod verum est, & ex hoc ad aliud verum quod quærebatur adducat, ubi maximè regnare dialectica dicitur.

2. Cor. 6. 4. *Rom.* 3. 8.

CAPUT XVII. Christus dialecticus.

21. Cum enim quisque suis responsionibus vincitur, & si malè respondit, non habet quod imputet disputatori, sed sibi; & si bene respondit, erubescit ulteriùs resistere, non jam disputatori, sed sibi. In quo genere Dominus cùm adversùs Judæos crebrò ageret, eosque illorum responsionibus captos conclusosque convinceret, non vos audierant, nec à vobis conviciari didicerant: nam libentiùs & invidiosiùs eum fortasse dialecticum quàm Samaritanum appellarent. Quomodo enim putas eos contortos atque confusos, cùm volentes eum capere in verbo, priores interrogaverunt, utrùm liceret tributum reddere Cæsari, bicipiti videlicet complexione insidiantes, ut quodlibet eligens caperetur? Si licere responderet, tamquam reus esset adversùs populum Dei: si autem diceret, non licere, tamquam Cæsaris adversarius [b] puniretur. Ubi ille nummum sibi poposcit ostendi, & interrogavit cujus haberet imaginem & inscriptionem: at illi cùm respondissent, Cæsaris, aperta enim veritas hoc eos respondere cogebat: continuò Dominus eorum responsione colligatos ac captos trahens, Reddite, inquit, Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt. Obsecro te, illine fuerunt dialectici qui prætensis interrogationis insidiis decipiendo superare moliti sunt; an ille potiùs, qui ex hoc ipso quod interrogaverunt, veram eorum responsionem [c] prudentiâ interrogationis eliciens, illud verum quod ab eo putabant periculosè dici, ipsos compulit confiteri?

Matth. 22. 17.

CAPUT XVIII.

22. Si illos dixeris fuisse dialecticos, quia dolosè, quia calumniosè, quia malitiosè interrogando in verbo capere cupiebant; (tales enim etiam nos vultis videri;) cur eis tamen Dominus respondit? Cur eos usque ad veritatis confessionem reddita ratione perduxit? Cur eis dixit, Quid me tentatis hypocritæ? & non addidit, dialectici? Cur sibi nummum demonstrari flagitavit, ut sententiam suam veracem exprimeret etiam de ore fallacium, ac non potiùs ait, Abscedite, neque enim loquendum est vobiscum, qui captiosas interrogationes proponitis, qui dialecticè mecum agere vultis? Nihil tale dixit, nec adversùs captiosos interrogatores, & verborum nostrorum callidos captatores exemplum tale nobis proposuit: sed ut eos potiùs etiam veritatis inimicos

Matth. 22. 18.

[a] Am. & Er. hîc addunt, *in bonitate*. Huic verbo nihil in Græco respondet nisi ἐν χρηστότητι: quod satis exprimitur per *in benignitate*.

[b] Sic omnes MSS. At editi, *perimeretur*.

[c] Duo MSS. *prudenti interrogatione*.

inimicos vigilanti interrogatione & invicta ratione testimonium veritati perhibere cogamus. Hoc nobis faciant vestri, si nos malitiosi & dialectici sumus. An se timere indicant, ne hoc eis nos potiùs faciamus? Si autem Christum dixeris dialecticum, laudabis dialecticam, quam mihi pro crimine objeceras.

23. QUOD ne facias, video quid fortasse dicturus sis, nec illos, nec illum in ea sermocinatione aliquid egisse dialecticè. Si ergo nec illi qui captiosè atque insidiosè sermocinantur, ut in verbo decipiant eos cum quibus agunt, nec illi qui B tales eorum responsione convincunt, dialecticè agunt: dic nobis tandem quid sit dialectica, & quantum mali habeat, quantum noceat, quàm fugienda sit, doce. Cujus nomen invidiosè subjicis ignorantibus, crimen ostende quærentibus. Non vis fateri quòd dialecticè agat, qui homines aversos à vero peritè rectéque interrogans, responsionibus eorum adducit ad verum, ne dialecticè cum Judæis etiam Christum egisse fateaC ris. Item non vis illos agere dialecticè, qui captiosis interrogationibus insidiantes respondentem decipere moliuntur, ne tibi ostendatur ita cum Christo egisse Judæos, quos tamen ille non declinavit tacendo, sed potiùs loquendo superavit; ac sic cogaris fateri non rectè episcopos vestros, quos doctos atque sapientes putas, etiam cum dialecticis nolle habere sermonem, quo invictam doceant veritatem. Video, magnos æstus pateris, quomodo definias dialecticum, ut nec peri- D tus disputator sit, ne quod vituperasti, laudare cogaris; nec insidiosus verborum captator, ne tibi dicatur, Sicut egit cum talibus Christus, sic agat cum isto Christianus. Proinde si placet istâ curâ liberari, eum defini esse dialecticum, cum quo legis-periti de parte Donati nolunt habere colloquium. Quid enim tibi aliud suggerendum est, homini objicienti nobis dialecticam, & ideo prædicanti episcopos suos, quòd nobiscum nolint habere sermonem. E

24. Sed de Judæis fortasse invenis quid dicas, quamvis callidè atque versutè dolos interrogationum prætenderint, non eos fuisse dialecticos. De Stoicis certè dici potest nihil, qui non solùm dialectici fuerunt, sed etiam ceteras philosophorum sectas in hac vel arte vel facultate vicerunt. Stoicus quippe, ut mecum recolis, fuit ille Chrysippus, de quo Academicus Carneades hanc habebat sententiam, ut quando cum illo sibi esset disputandum, elleboro purgandum cor esse F censeret; ceteros autem vel pransus facilè superaret. Si ergo nos libri Stoicorum dialecticè disputare docuerunt, doctrinam Pauli contra nos proferant episcopi vestri: secum tamen nos conferre patiantur, sicut ipsos tunc Stoicos ille non repulit.

25. HANC enim artem quam dialecticam vocant, quæ nihil aliud docet quàm consequentia demonstrare, seu vera veris, seu falsa falsis, numquam doctrina Christiana formidat; sicut eam in Stoicis non formidavit Apostolus, quos se- G cum volentes conferre non respuit. Et ipsa enim fatetur, & verum est, neminem [a] disputando ad conclusionem falsam consequenter impelli, nisi priùs consenserit falsis, quibus eadem conclusio velit nolit efficitur. Ac per hoc qui cavet ne se loquente consequantur falsa quæ non vult, vo- A lens falsa caveat quæ præcedunt. Si autem præcedentibus veris inhæserit, quæcumque consequentia perspexerit quæ falsa existimabat, vel de quibus dubitabat, admonitus amplectatur, si veritati est pacatissimæ amicior, quàm contentiosissimæ vanitati.

26. PARUM egerim, nisi hoc quod dico in hac eadem quæ inter nos vertitur nostra sermocinatione monstravero. Ecce in ea ipsa quæstione de baptismo tu proposuisti à me requirens, ubi te baptizari conveniat, utrùm apud nos, an in parte Donati. Et quia intentio tua est in parte Donati hominem potiùs baptizari oportere, hanc intentionem hinc probare conatus es, quòd etiam nos esse illic baptismum non negamus. Vides certè id te agere voluisse, ut ex eo quod concedimus, ad id quod non concedebamus adtrahamur, id est, ut quia concedimus esse illic baptismum, etiam illic esse hominem baptizandum concedere compellamur. CAPUT XXI. Exemplum.

27. CONSIDERA diligenter si est hoc consequens, & tibi ipse responde. Puto enim jam hoc ante oculos constituto, cernis pro ingenii tui vivacitate, quàm non consequentia pro consequentibus colligas. Nam re vera dicimus baptismum & illic esse: sed non dicimus & prodesse, immo verò dicimus & obesse. Cùm autem quæritur ubi quisque debeat baptizari, credo propter illud quæri quod Dominus ait, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum. Quia ergo propter hanc utilitatem accipiendus est baptismus, cùm quæritur ubi accipiendus sit, non quæritur ubi sit, sed ubi ad regnum cælorum adipiscendum utilis sit. Sequeretur autem etiam illic accipiendum esse, ubicumque eum constat esse, si omnes qui habent aliquid boni, etiam bono suo habere, doceretur. Cùm verò tam multi tam multa bona habeant malo suo, quis non videat cùm quæritur ubi aliquid accipiendum sit, non quæri ubi sit, sed ubi prosit? Quomodo enim si mihi concederes bonum esse aurum, concederes etiam latrones quoque habere aurum, non opinor velles ut ex his duobus concessis concluderem, eum qui habere aurum velit, in latronum societate esse oportere: ita cùm & ego concedo bonum esse baptismum, concedo etiam Donatistas quoque habere baptismum, non debes ex his duobus concessis quasi sequatur concludere, eum qui habere baptismum velit, in societate Donatistarum esse debere. CAPUT XXII. Collectio vitiosa. Iohan. 3. 5.

28. JAM ex hoc etiam tibi ipsi occurrere multa non dubito, quæ quamvis bona sint, & ad utile aliquid instituta, non omnibus tamen habentibus sint utilia, sed tantummodo bene utentibus. Nam cùm eadem luce & sani oculi perfunduntur & saucii, istis adjumentum est, illis tormentum. Idem cibus alias valetudines alit, alias lædit: idem medicamentum hos curat, illos debilitat: eadem arma alios muniunt, alios impediunt: eadem vestis aliis tegumento est, aliis implicamento. Sic & baptismus aliis valet ad regnum, aliis ad judicium. CAPUT XXIII. Non eadem omnibus prosunt.

29. HIC video quid te possit movere. Fortasse enim dicis, quòd in his omnibus nihil sacramenti commemoraverim: baptismus autem sanctum sacramentum est; & ideo non esse consequens, ut si de auro, de luce, de alimentis, arma- CAPUT XXIV. Nec sacramenta prosunt semper habentibus.

[a] Quidam MSS. *à disputante*.

mentis, indumentis probari potuit, quòd aliis habentibus apta sint, aliis inconvenientia, quamvis sint bona & ad utile aliquid instituta, continuò etiam baptismus aliis prosit, aliis obsit habentibus. Restat ergo adhuc requirere, utrùm etiam illa bona quæ ad legem Dei pertinent, omnia omnibus habentibus prosint. Hac quæstione proposita, intentio nostra est, quòd nec ipsa omnia omnibus habentibus prosint. Hanc intentionem nostram vide quemadmodum probemus ex concessionibus vestris. Conceditis enim in omnibus credendum esse apostolo Paulo. Teneo unum. Conceditis etiam eumdem Apostolum dixisse, Bona est lex. His duobus conficitur, bonam esse legem, sed legitimè utentibus. Si ergo eâ non legitimè usus quisque fuerit, non ipsa fit mala, sed certè oberit malis.

1. Tim. 1. 8.

CAPUT XXV.

30. FORTASSIS dices, neminem posse & in lege esse, & lege malè uti: hoc ipso enim quod contra legem vivit, non esse in lege monstratur. Contrà ego dico, fieri posse ut quisque & in lege sit, & non legitimè utatur. Quod item vestris concessionibus probo. Conceditis enim memoratum Apostolum testimonium posuisse de Psalmis adversùs eos qui gloriabantur in lege, & vivebant contra legem. Sicut scriptum est, inquit, » quia non est justus quisquam, non est intelligens, » non est inquirens Deum; omnes declinaverunt, » simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bo» num, non est usque ad unum: sepulcrum patens » est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, » venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os » maledictione & amaritudine plenum est, velo» ces pedes eorum ad effundendum sanguinem, » contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pa» cis non cognoverunt, non est timor Dei ante » oculos eorum. Et ne putarent hæc in eos dicta qui non erant in lege, continuò subjecit: Sci» mus autem, quoniam quæcumque lex dicit, his » qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstrua» tur, & reus fiat omnis mundus Deo. Item alio loco dicit: Quid ergo dicimus? Lex peccatum » est? Absit: sed peccatum non cognovi, nisi per le» gem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex » diceret, Non concupisces. Occasione autem ac» cepta peccatum per mandatum operatum est in » me omnem concupiscentiam. Item paulò pòst: » Peccatum, inquit, accepta occasione per man» datum fefellit me, & per illud occidit. Itaque » lex quidem sancta, & mandatum sanctum & ju» stum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi fa» ctum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat » peccatum per bonum mihi operatum est mortem. Adtendis quemadmodum lege laudata, eos qui in lege sunt arguit, quotquot eâ malè utendo per bonum habebant malum. Item ipse Apostolus scientiam quamdam ex lege, quam & se habere dicebat & alios, sine caritate tamen inutilem dicit & noxiam. De sacrificiis, inquit, ido» lorum scimus quia omnes scientiam habemus. » Scientia inflat, caritas verò ædificat. Proinde & ista scientia quamvis ad legem Dei pertineat, si in aliquo sine caritate fuerit, inflat & nocet. Quid, de ipso corpore & sanguine Domini, unico sacrificio pro salute nostra, [a] quamvis ipse Dominus dicat, Nisi quis manducaverit carnem

Rom. 3. 10. — *Ibidem. 19.* — *Rom. 7. 7.* — *1. Cor. 8. 1.* — Sacrificiū corporis & sanguinis Domini — a *Iohan. 6. 54.*

meam, & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam: nonne idem Apostolus docet etiam hoc perniciosum malè utentibus fieri? Ait enim: Quicumque manducaverit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini?

1. Cor. 11. 27.

CAPUT XXVI. Baptismū non omnibus prodesse.

31. ECCE quemadmodum obsunt divina & sancta malè utentibus: cur non hoc modo & baptismus? Cur non ita in bono baptismo non sunt boni hæretici, quomodo in bona lege non sunt boni Judæi? Jam certè probavi concedentibus vobis, quando quidem Paulo vos credere, & testimonia quæ de Scripturis posui, Paulum dixisse conceditis: jam ergo probavi concessionibus vestris, quædam etiam bona legitima, obesse tamen non legitimè habentibus & utentibus: cur non ita & baptismus, quamvis bonus & legitimus, non tamen omnibus habentibus prodest? Tu tamquam certissimum & consequentissimum concludebas, in parte Donati esse hominem baptizandum, quia nos etiam ibi esse concedimus baptismum: nec adtendebas posse nos dicere, esse ibi quidem baptismum Christi justum, sanctum, & bonum, sed pœnalem, contrarium, perniciosum inimicis corporis Christi, quod est Ecclesia, quæ secundùm promissa divina in omnibus gentibus dilatatur.

CAPUT XXVII. Falsitas falsitatem trahit.

32. NUMQUID hìc quid dicas invenies, nisi non in eis bonis ad Dei legem pertinentibus deputandum esse baptismum, quæ possunt homines & habere & boni non esse: sed ipsam quidem legem & scientiam & sacrificium corporis & sanguinis Christi talia bona esse, quæ possint homines & habere & mali esse: baptismum verò tale bonum esse, quod quisquis habuerit, necessariò bonus sit? Quod si dicere volueritis, falsum dicetis: & ideo quid aliud falsum consequatur adtende. Quod non ideo commemorabo, ut ex illo tuo falso ad alia falsa te adducam; sed ut hoc consequens cùm falsum esse cognoveris, ut ab hoc te liberes, illud quod præcedit emendes. Quid ergo præcedit? ex vobis omnes qui habent bonum baptismum bonos esse; quod est falsum evidens. Quid consequitur? Bonos fuisse scilicet illos qui schismata faciebant, dicentes, Ego » quidem sum Pauli, ego autem Cephæ, ego au» tem Christi. Quos arguens Apostolus ait, Di» visus est Christus? Numquid Paulus pro vobis » crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? » Sed falsum est quòd isti boni erant, exceptis eis qui dicebant, Ego autem Christi: & tamen baptizati erant sancto baptismo Christi. Hoc itaque falsum quare secutum est? Quia falsum præcessit, omnes habentes bonum baptismum bonos esse. Utrumque ergo respuatur, utraque sententia corrigatur: ut quoniam manifestum est, istos qui schismata faciebant bonos non fuisse, & tamen bono baptismo baptizatos fuisse; illud etiam manifestum sit, non omnes qui bonum habent baptismum bonos esse. Ac per hoc non ideo tenemur ut in parte Donati baptizandum esse aliquem concedamus, quia & partem Donati, quam malam dicimus, bonum baptismum habere concedimus.

1. Cor. 1. 12.

CAPUT XXVIII.

33. RURSUS ut ex ea consensione me ad id quod [b] non consentio detineres, posuisti scrip-

Ephes. 4. 5.

[a] Veteres codices optimæ notæ, *quoniam ipse Dominus dicit*. Cygirannensis, *cùm ..... dicat*.

[b] Negantem particulam ante verbum *consentio*, quam ibi desiderabant Lovanienses, adjecimus ex vetere codice Cygirannensi. Deest in ceteris libris.

tum esse: *Unus Deus, una fides, unum baptisma, una incorrupta & vera catholica Ecclesia.* Quæ omnia concedo, etsi aliquantò aliter scripta sunt. Sed quid ad rem, cùm omnia, sicut dixi, ista concedam? Verùm quod ex his conaris efficere, non efficitur, videlicet ut qui non sunt in una Ecclesia non possint habere unum baptismum: quod omnino falsissimum est. Et melius, quia & ipse posuisti unde te possim commemorare quod volo. Certè enim ista proposuisti in concessionibus meis, ex quibus me adducas ad intentionem tuam, *unum Deum esse, unam fidem, unum baptisma, unam incorruptam & catholicam Ecclesiam.* Quæ cùm inter nos conveniant, putas ex his illud quod non convenit posse monstrari, apud eos qui non sunt in hac una Ecclesia, hoc unum baptisma esse non posse. Ego autem dico posse, si non mutatur, si hoc idem observatur; nec ideo fieri ut non sit unum baptisma, quia est & apud illos qui in una non sunt Ecclesia. Hoc autem probo ex his quæ in eadem sententia posuisti de uno Deo & una fide. Invenimus enim eumdem Deum extra Ecclesiam ab ignorantibus coli, nec ideo fieri ut non ipse sit Deus: & fidem qua creditur Christum esse Filium Dei vivi, invenimus etiam eos qui non pertinent ad membra Ecclesiæ, confiteri, nec ideo fieri ut non sit una fides. Sic etiam cùm invenimus eumdem baptismum ab eis qui sunt extra Ecclesiam in baptizandis hominibus observari, non ideo non esse ipsum baptismum existimare debemus.

34. Fortasse ad hoc dicas, fieri non posse ut etiam extra Ecclesiam idem ipse unus Deus colatur, aut eadem fides qua confitemur Christum Filium Dei, unde Petrus beatus est appellatus, etiam in eis qui non sunt in Ecclesia, reperiatur. Hoc ergo restat ut probem. Habes in hoc ipso beati Pauli sermone, quem suprà ex Actibus Apostolorum commemoravi, cùm de Deo loqueretur, quia inscriptum in ara invenerat, Ignoto Deo: Quem vos, inquit, ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. Numquid dixit, quia extra Ecclesiam colitis, non est Deus ipse quem colitis? sed ait, Quem vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. Quid eis præstare cupiens, nisi ut eumdem Deum, quem præter Ecclesiam ignoranter atque inutiliter colebant, in Ecclesia sapienter & salubriter colerent? Ita vobis & nos dicimus, quem baptismum vos ignorantes observatis, ejus [a] pacem vobis nos annuntiamus; non ut cùm ad nos veneritis alterum accipiatis, sed ut eum qui jam apud vos erat utiliter habeatis. De fide etiam Jacobus apostolus cùm loqueretur adversùs eos qui sibi quod crediderant sufficere arbitrabantur, & bene operari nolebant: Tu credis, inquit, quoniam unus Deus est; bene facis, & dæmones credunt, & contremiscunt. Nempe in unitate Ecclesiæ dæmones non sunt; nec ideo tamen possumus dicere aliud esse quod credunt, cùm & Domino Jesu Christo dixerint, Quid nobis & tibi est, Fili Dei? Unde & Paulus apostolus, Si habeam, inquit, omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Non autem existimo quemquam ita desipere, ut credat ad Ecclesiæ pertinere unitatem eum, qui non habet caritatem. Sicut ergo Deus unus colitur ignoranter etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipse; & fides una habetur sine caritate etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipsa: ita & unus baptismus habetur ignoranter & sine caritate etiam extra Ecclesiam, nec ideo non est ipse. Unus enim Deus, una fides, unum baptisma, una incorrupta catholica Ecclesia; non in qua sola unus Deus colitur, sed in qua sola unus Deus piè colitur; nec in qua sola una fides retinetur, sed in qua sola una fides cum caritate retinetur; nec in qua sola unus baptismus habetur, sed in qua sola unus baptismus salubriter habetur.

Caput XXX.

35. Proinde unum Deum, unam fidem, unum baptisma, unam incorruptam & catholicam Ecclesiam nobis consentientibus tu proposuisti: sed non solùm ex his id quod volebas non effecisti, verùm etiam ut ex his quod volebamus te admoneremus, nos multùm adjuvisti. Vide ergo nos quàm probabilem rationem sequamur, qui ea quæ schismatici vel hæretici corruperunt, cùm ad nos inde veniunt corrigimus: quæ verò sicut acceperunt tenuerunt, agnoscimus & probamus, ne commoti humanis vitiis ultra justitiam, faciamus ullam divinis rebus injuriam; cùm & Apostolum videamus etiam in ara gentilium, à quibus idola colebantur, Dei nomen inventum confirmasse potiùs quàm negasse. Neque enim propterea mutandus vel improbandus est regius character in homine, si erroris sui veniam & militandi ordinem à rege impetraverit, quia eumdem characterem quo sibi satellites congregaret, desertor infixit; aut propterea signa mutanda sunt ovibus, cùm Dominico gregi sociantur, quia eis Dominicum signum fugitivus servus impressit.

Caput XXXI.

36. Quod si hæc tamquam decipientia formidatis, quia non sunt ecclesiastica exempla, (quamquam & de ovibus & de militibus datas esse in Scripturis similitudines noveritis:) propheticarum scripturarum, quæ dicuntur veteris Testamenti, volo aliquid dicere; quoniam in novi Testamenti libris nec à nobis nec à vobis rei hujus invenitur exemplum. Circumcisionem certè præputii in figura futuri baptismi Christi ab antiquis observatam esse negare, ut arbitror, non audetis. Numquid apud Samaritanos circumcisus, si fieri tunc vellet Judæus, posset iterum circumcidi? Nonne illius hominis error corrigeretur, signaculum autem fidei agnitum probaretur? Et nunc sunt quidam hæretici qui se Nazarenos vocant, à nonnullis autem Symmachiani appellantur, & circumcisionem habent Judæorum & baptismum Christianorum: ac per hoc quemadmodum si quis eorum ad Judæos venerit, non potest iterum circumcidi; sic cùm ad nos venerit, non debet iterum baptizari. Adhuc dicturi estis, Aliud est circumcisio Judæorum, aliud baptismus Christianorum. Sed cùm illa umbra fuerit hujus veritatis, cur illa circumcisio & apud hæreticos Judæorum esse potuit, iste autem baptismus apud hæreticos Christianorum non potest esse?

Circumcisio in figura venturi baptismi ab antiquis observata.

Nazareni & Symmachiani hæretici baptismo circumcisionem addebant.

37. Proferte certè aliquem de scripturis cano-

[a] Editi, *potestatem.* Meliùs MSS. *pacem.* Nam, uti Lovanienses observant, agitur hîc non de vi & effectu, sed de ipsius utilitate baptismi, qui nihil prodest, nisi in pace ac unitate Catholica.

a nicis, [a] quarum nobis est communis auctoritas, ab hæreticis venientem denuo baptizatum. Nam quòd jusserunt Apostoli quosdam post Johannis baptismum in Christo baptizari, longè alia caussa est. Neque enim Johannes hæreticus fuit, amicus ille sponsi, quo nemo surrexit major in natis mulierum. Longè ergo alia caussa est: alioquin si Paulus post Johannem baptizavit, cùm ambo in unitate Christi fuerint; quantò magis debent episcopi vestri, [b] qui se in unitate Christi esse dicunt, baptizare post collegas suos, in quibus collegis mores aliquos rectè reprehendunt, cùm hoc fecerit Paulus, qui nihil potuit in Johanne reprehendere. Ergo illa alia caussa est, alia ratio, de qua nunc differere longum est, & in aliis opusculis nostris hinc multa jam diximus. Ab hæreticis ergo venientem probate in scripturis canonicis denuo baptizatum. Nam & nos proferimus Petro dictum, Qui lotus est semel, non opus habet iterum lavari. Sed etiam vos dicitis, Petrus non fuerat apud hæreticos baptizatus. Proinde quia nec vos potestis proferre de Scripturis, quarum nobis communis est auctoritas, ab hæreticis venientem denuo baptizatum, nec nos ita susceptum; quantum ad hanc rem adtinet, par nobis caussa est.

Iohan. 3. 29. Matth. 11. 11. Iohan. 13. 10.

CAPUT XXXII.

38. VERUM nos multa ostendimus etiam ad legem Dei pertinentia esse apud eos qui non sunt in Ecclesia, quæ nemo vestrûm audet negare: sed cur tale aliquid nolitis esse & baptismum, omnino non video, nec vos posse demonstrare confido. Sequimur sanè nos in hac re etiam canonicarum auctoritatem certissimam scripturarum. Neque enim parvi momenti habendum est, quòd cùm inter episcopos anterioris ætatis quàm esse inciperet pars Donati, ista quæstio fluctuaret, & varias haberet inter se collegarum salva unitate sententias, hoc per universam Catholicam quæ toto orbe diffunditur observari placuit quod tenemus. Nam & vos profertis concilium Cypriani, quod aut non est factum, aut à ceteris unitatis membris, à quibus ille non divisus est, meritò superatum. Neque enim propterea sumus episcopo Cypriano meliores, (si tamen censuit hæreticos denuo baptizari,) quia nos hoc rectè non facimus: sicut nec Petro apostolo meliores sumus, quia non cogimus gentes Judaizare, quod ille fecisse Paulo apostolo adtestante & corrigente monstratur; cùm similiter inter Apostolos de circumcisione quæstio, sicut postea de baptismo inter episcopos, non parva difficultate nutaret.

Vide infrà lib. 2. cap. 31. Gal. 2. 14.

CAPUT XXXIII. Ecclesiæ auctoritas.

c 39. PROINDE quamvis hujus rei [c] certè de scripturis canonicis non proferatur exemplum: earumdem tamen scripturarum etiam in hac re à nobis tenetur veritas, cùm hoc facimus quod universæ jam placuit Ecclesiæ, quam ipsarum scripturarum commendat auctoritas; ut quoniam sancta scriptura fallere non potest, QUISQUIS FALLI METUIT, hujus OBSCURITATE QUÆSTIONIS, EAMDEM ECCLESIAM DE ILLA CONSULAT, QUAM SINE ULLA AMBIGUITATE SANCTA SCRIPTURA DEMONSTRAT. Si autem dubitas, quòd Ecclesiam quæ per omnes gentes numerositate copiosissima dilatatur, hæc sancta scriptura commendat; (neque enim si non dubitares, adhuc esses in parte Donati;) multis te manifestissimis testimoniis ex eadem auctoritate prolatis onerabo, ut ex tuis concessionibus, si nimiùm pervicax esse nolueris, ad hoc etiam perducaris, cùm priùs ostendero etiam epistolæ meæ, cui respondere à contrario voluisti, nihil te quod ad veritatem pertineat respondere potuisse.

CAPUT XXXIV. Epilogus.

40. HOC interim satis sit, quòd propter nimiam obstinationem hominum multa dicenda arbitratus sum; adversùs eos qui cùm habeant principalem caussam malam, ab ea discutienda præscriptione volunt avertere judices, cùm dicunt nullo modo sibi loquendum esse nobiscum. Probavi enim & de scripturis sanctis, & qua potui ratione perspicua, nec eloquentiam quantamlibet, nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quo minùs assertores falsitatis, disputando cum eis, & eos refellendo, convincant. Ubi etiam demonstravi & illud, quo te præter epistolam meam [d] dixi esse permotum, quàm non sit consequens, ut si concedimus esse baptismum in parte Donati, simul etiam concedamus in eadem societate quemquam baptizari oportere: quia sicut bonam legem potuit habere reprobus populus Judæorum, sic bonum sacramentum potest habere reproba societas hæreticorum. Quid autem propriè detur in Ecclesia, quod præter illam omnino non datur, suo loco sine difficultate monstrabitur. Neque enim rectè ageremus cùm hæreticis, quos habere baptismum confitemur, ut omni modo ad Ecclesiam catholicam veniant, nisi veniendo acciperent aliquid, quod nec alibi possint accipere; & quod nisi acceperint, frustra & perniciosè habeant quæcumque alia, quamvis bona & ad legem Dei pertinentia, ubilibet accipere potuerunt. Hoc enim quidquid est, quod secundùm Scripturas certissimamque rationem inveniri potuerit, non nisi in sancta Ecclesia vel dari vel accipi posse, hoc pertinebit ad *fontem signatum, puteum aquæ vivæ, paradisum cum fructu pomorum*, cujus ut potuisti mentionem fecisti, sed quid illud sit, non te intellexisse ostendisti; quando quidem hoc de visibili baptismo dictum esse arbitraris: quod licèt sanctum sit, neque ullo modo prætermittendum, quoniam sacratissima significatione præpollet; quàm multi eum tamen accipiant, non solùm boni qui secundùm propositum vocati sunt conformes imaginis Filii Dei, sed etiam hi qui regnum Dei non possidebunt, in quibus, sicut dicit Apostolus, & ebriosi & avari numerantur; puto quòd si pertinaciâ depositâ cogitaveris, verum me dicere, tibi ipse facilè respondebis, ut non quæras fontem signatum & puteum aquæ vivæ, nisi quò hi qui displicent Deo, divinitus non permittuntur accedere. Contuli, lege.

Infrà lib. 2. cap. 15. 1. Cor. 6. 10.

[a] Hoc loco MSS. prætereunt, *quarum nobis est communis auctoritas.*
[b] In MSS. *quia se.*
[c] Duo MSS. *certum.*
[d] Iidem duo codices, *dixisti.*

LIBER SECUNDUS.

Examinat dicta alia epistolæ Cresconii. Ipsi sponte concedit, ut à Donato Donatianos potiùs quàm Donatistas appellet. Illos autem à se meritò dictos hæreticos contendit: nec tamen cùm ad Ecclesiam revertuntur baptizandos esse; quin etiam posse eorum clericos, si Ecclesiæ utilitati convenire videatur, in suis honoribus recipi. Aliquid porrò redeuntibus dari in Ecclesia, quod præter illam omnino non datur, idque esse donum caritatis docet. Illud Petiliani, Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, *malè defendi à Cresconio demonstrat. Excutit allata ab eodem Scripturæ loca, istud potissimùm*, Qui baptizatur à mortuo *&c. Postremò ad Cypriani auctoritatem de rebaptizandis hæreticis respondet.*

SUPERIORIS voluminis tam prolixo sermone, puto quòd tandem aliquando persuasimus, non esse in hoc laudandos vestros episcopos neque approbandos, quod de caussa dissensionis quæ nostram communionem dirimit, nolunt nobiscum habere colloquium. Hac enim quasi præscriptione se in caussa pessima [a] putant acutissimos, quam, nisi fallor, & veris certisque rationibus, & maximè divinarum scripturarum exemplis penitus amputavi, quibus dilucidissimè docui, à sanctis prædicatoribus atque assertoribus veritatis, etiam contra præsentes ejus adversarios, nec tantùm qui ex eodem populo quo & illi fuerunt, verùm etiam contra alienigenas & extraneos, & unde præcipuè vanas formidines injicitis imperitis, contra eos qui dialecticam maximè profiterentur, habitum fuisse sermonem; ne contentiosissimus habeatur diligentissimus prædicator, & ne litigator putetur impiger disputator, instans secundùm præceptum Apostoli opportunè, importunè, ut doctrinâ sanâ contradicentes redarguantur, vaniloqui refellantur, inquieti corripiantur, pusillanimes consolentur, infirmi suscipiantur, dum adversùs omnes resistentes, verbum salutis Evangelicæ cum patientia defenditur, sine diffidentia prædicatur. Ostendi etiam quàm non debeatis ideo putare apud vos esse hominem baptizandum, quia & nos consentimus quòd & haberi à vobis baptismus possit & dari: cùm & illud dicamus perniciosè haberi & perniciosè dari; quoniam illa sancta, quibus uti & mali possunt, quanto sanctiora sunt, tanto ab eis inutiliùs pœnaliusque tractantur. Unde cùm ad Ecclesiam sanctam veniunt, ipsi corrigendi sunt: non à nobis illa violanda, quæ nec à malis mutata sunt.

2. Audi ergo Cresconi, dum breviter & hoc demonstrabo, nihil te dixisse per totam epistolam tuam quo refelleres meam, nisi fortè quòd me nomina derivare vel declinare docuisti, *ut à Donato Donatianos potiùs quàm Donatistas* dicerem: quam tamen *Græcam* saltem *declinationem esse* concedis, videlicet *quòd ita Donatistæ à Donato, ut Evangelistæ ab Evangelio nominentur; quo te delectari* dicis, *ut vestris Evangelium prædicantibus, à simili* [b] *mutata sit vocabuli declinatio.* Vide ergo ne fortè ipsi priores hoc voluerint appellari, quia Donatum habent pro Evangelio:
A nam sic isti à Donati, quomodo sancti omnes nolunt ab Evangelii societate discedere; & ideo delectantur vocari Donatistæ, sicut Evangelistæ: tuque potiùs eis facis injuriam, cùm scribis, *in Latino sermone*, non nisi Latinam regulam probans, *Donatianos à Donato, sicut ab Ario & Novato Arianos & Novatianos, velles vocari.* Nam ego cùm scriberem, jam à nescio quibus propagatum sonabat hoc nomen, neque id mutare curavi, cùm & hoc ad distinctionem quam
B volebam satis sufficere existimarem. Si enim Demosthenes clarissimus oratorum, quibus verborum tanta fuit cura, quanta rerum auctoribus nostris, cùm tamen ei nonnullam locutionis insolentiam objecisset Æschines, negavit ille in eo positas esse fortunas Græciæ, illone an illo verbo usus fuerit, & huc an illuc manum porrexerit: quanto minùs nos laborare debemus de regulis derivandorum nominum, quando sive hoc sive illud dicamus, intelligitur sine ambiguitate
C quod dicimus, quorum non in expolitione sermonis, sed in demonstratione veritatis est major intentio. Si autem quisquam nostrorum primus flexit hoc nomen, nullo modo mihi videtur illud simile intuitus, quòd Evangelistæ ab Evangelio nuncupantur: sed quia per Donatum, non tantùm Carthaginis, qui hanc hæresim maximè roborasse perhibetur; sed etiam majorem Donatum à Casis nigris, qui altare contra altare in eadem civitate primus erexit, magnum scanda-
D lum factum est; ita fortassis à Donato Donatistas, ut ab scandalo Scandalistas voluit appellare.

Oratione pro Ctesiphonte contra Æschinem.

Donati duo, alter Casensis Numida, alter Carthaginensis.

CAP. II.

3. SED ego ea in re, in qua nihil caussæ nostræ minuitur, me facillimum præbeo, & quando tecum ago, jam Donatianos voco; quando autem cum aliis, consuetudinem potiùs sequor, quæ his sonis jure dominatur: tu tantùm memento me, cui tantam tribuisti eloquentiam, nondum nosse nomina declinare, & nuntia ve-
E stris securitatem, ne jam timeant tamquam dialecticum, cui vides adhuc necessarium esse grammaticum. Quòd si disciplina disputandi, sive illam dialecticam velis appellare, sive quid aliud; satis tamen sobriè docet, cùm de re constat, non esse de nomine laborandum: sicut non curo utrùm ea ipsa dialectica vocetur, curo tamen quantum valeo, nosse ac posse disputare, hoc est,

De re cùm constat, nõ est de nomine laborandum.

[a] Quidam veteres codices, *tutantes securissimes.* Arbitramur legendum, *putant esse tutissimos.*

[b] Iidem codices, *mutuata sit.*

veritatem à falsitate in loquendo discernere; quia A hoc nisi curavero, perniciosissimè errabo: ita non curo utrùm Donatistæ an Donatiani peritiùs & litteratiùs declinemini; utrùm postremò à Donato vel qui primus extra Ecclesiam sacrificavit, vel qui hanc dissensionem maximè roboravit; an à Majorino qui primus contra Cæcilianum vestræ partis episcopus ordinatus est, debeat vobis, quando loquimur, distinctionis caussâ indi vocabulum. Quòd tamen hæretici sitis, & ideo ne decipiatis, cautissimè devitandi, nisi B diligenter demonstrare curavero, non parvam negligentiæ culpam pro mei officii sarcina incurram.

CAPUT III. Inter hæresim & schisma quid interesse putet Cresconius.

4. QUAMQUAM id quod inter nos accidit, schisma potiùs quàm hæresim censes appellari oportere, & quod rarò audere dialectici solent, etiam definitionibus ista discernis; ubi quantum nos adjuves, satis demonstrare non potero, nisi ex epistola tua inseram verba tua. *Quid sibi vult*, inquis, *quòd ais * hæreticorum sacrilegum errorem?* C *Nam hæreses non nisi inter diversa sequentes fieri solent, nec hæreticus nisi contrariæ vel aliter interpretatæ religionis est cultor, ut sunt Manichæi, Ariani, Marcionitæ, Novatiani, ceterique quorum inter se contra fidem Christianam diversa sententia stat. Inter nos, quibus idem Christus natus, mortuus & resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum, schisma factum, non hæresis dicitur. Si quidem hæresis est diversa sequentium secta: schisma verò eadem sequentium separatio. Quare & in hoc, studio criminandi,* D *quem tu incurreris vides errorem, cùm quod schisma est hæresim vocas.* Hæc nempe verba tua sunt, quæ posui ex epistola tua.

* Lib. I. contra Petil. cap. 1.

CAP. IV. Donatianos ex Cresconii definitionibus probat & hæreticos & schismaticos.

5. JAM nunc adtende, si pertinax non sis, quàm facili compendio id quod inter nos agebatur, ipse finieris. Si enim & nobis & vobis idem Christus natus, mortuus ac resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum est, nonne rebaptizare perversum est? Tria namque posuisti, quorum si unum posuisses, satis superque sufficeret. Sed quasi contra Donatianos fideliter ageres, ne quisquam vel nimis acutus, id quod semel breviterque dixisses, interpretari aliter conaretur, etiam obtusis auribus & cordibus tuam curasti immergere atque inculcare sententiam. *Una*, inquis, *religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Et adhuc adversùs invicem laboramus? Jam tandem aliquando cohibete dissensionem, finite litem, amate pacem. Quid reprobatis? Quid exsufflatis? Quare rebaptizatis? *Una religio* est, *eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Nam si vobis & nobis non est unus baptismus, quomodo est una religio? Sed tu dixisti, *Una religio*: ergo & unus baptismus. Quomodo sunt eadem sacramenta? Sed tu dixisti, *eadem sacramenta*: idem ergo & baptismus. Item si nobis & vobis diversus est baptismus, quomodo nihil est in Christiana observatione diversum? Sed tu dixisti, *nihil in Christiana observatione diversum*: non ergo est diversus & baptismus. Quæ cùm ita sint, nos rectè quod unum atque idem, neque diversum est, nec improbamus, nec exsufflamus, nec A iteramus; sed agnoscimus, suscipimus, acceptamus. Vos verò impiè, quod unum atque idem, neque diversum est, dissimulatis agnoscere, suscipere recusatis, acceptare non vultis; sed eligitis improbare, audetis exsufflare, non metuitis iterare. Et cùm in hoc ipso quòd ea quæ inter nos mutata non sunt, nos suscipimus, vos repellitis; nos si à vobis data sunt, data judicamus; vos si à nobis data sunt, tamquam non data repetitis: cùm tam diversa sequamini, appellari vos B hæreticos dedignamini.

6. Adtende diligenter quid dicas, & quid dicam. Tu certè definisti & dixisti, *Hæresis est diversa sequentium secta, schisma verò eadem sequentium separatio.* Item tu dixisti, *nobis & vobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* [a] Quare ergo rebaptizas Christianum, ego non rebaptizo? Diversa utique sequimur. Quare te dici non vis hæreticum? Puto quòd non parvo signo agnoscamus C hæreticos, qui cùm sibi & nobis unam religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum esse fateantur, nolunt nos agnoscere baptizatos. An tanta obstinatione contenditis, tanta dissensione veritati resistitis, ut à religione, à sacramentis, à Christiana observatione baptismum separetis? Quod si facitis, in eo estis hæretici, quòd ad religionem, ad sacramenta, ad observationem Christianam baptismum pertinere non vultis. Si autem non facitis, in eo estis hæretici, quòd eos qui vobiscum ha- D bent unam religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum, cùm & baptismum ad religionem, ad sacramenta, ad Christianam observationem pertinere fateamini, tamen rebaptizatis. Adtende enim diligenter definitionem tuam, in qua dixisti, *Hæresis est diversa sequentium secta*: & vide utrùm non diversum sequimini, aut separando baptismum à religiosa observatione Christianorum sacramentorum, quibus eum nos inter magna conjungimus; aut eos cum quibus in una religiosa observatione E Christianorum sacramentorum etiam baptismus unus est, tamen rebaptizando, quod nos detestamur.

CAPUT V. Urget verba Cresconii.

7. QUAM vellem, si possem, cùm aliquem deceptum ex nostris fidelibus, vestri nefandis interimendum insidiis excipiunt, cùm apud nos jam baptizatum, nec cœpisse dicunt esse Christianum, cùm tamquam paganum exsufflant, cùm catechumenum faciunt, ut præparent deinde retinguendum, vel potiùs exstinguendum, re- F pentè alicunde exsistere cum hac epistola tua, & hunc ipsum ejus locum in mediis eorum ausibus recitando porrigere & exclamare, Quid facitis? Ecce, audite, videte, legite, una est nobis vobisque religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum: in cujus nomine iste baptizatus sit priùs interrogate, & tunc si alium meliorem in vestro baptismo nominatis, date. Tunc illi fortasse, si non ipsâ rerum evidentiâ contremiscerent, continuò consilium suum, magnum G videlicet atque acutum, proferrent & dicerent, Quis iste è nobis est, cujus epistolam geris? Laicus noster est: nobis vinceret, vincitur sibi. Tum ego si adessem, conversus ad te dicerem, Tu fal-

[a] Duo MSS. *Quare ergo rebaptizas Christianum? Si autem in eo quòd tu rebaptizas Christianum, ego non rebaptizo, diversa utique sequimur; quare &c.*

tem obsecro dic nobis quid isti faciunt? Ecce apud nos baptizatum rebaptizare disponunt. Certè ergo *nobis & vobis una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* An responderes, Sed Christi baptismus non est religio, non est sacramentum, non est observatio Christiana? Averterit Deus hanc à tua mente dementiam. Quid igitur mihi responderes urgenti ac dicenti, Una nobis vobisque religio est: quibus autem baptismus unus non est, non est una religio: ergo nobis vobisque unus est baptismus. Eadem nobis & vobis sunt sacramenta: quibus autem baptismus idem non est, non sunt eadem sacramenta: ergo idem nobis & vobis est baptismus. Nihil est nobis & vobis in Christiana observatione diversum: quibus autem diversus est baptismus, non utique nihil est in Christiana observatione diversum: non ergo nobis & vobis diversus est baptismus. Cur quod unum est improbatur, cur quod idem est exsufflatur, cur quod non diversum est iteratur?

8. Me sic agente in præsentia, sic instante, ad quas tergiversationes confugeretis? Videlicet contemnerent in epistola tua illi grammaticos, tu accusares in nostra dialecticos: sed veritas ex utraque superaret hæreticos, hoc solum in eis ostendens à nobis esse diversum, quod constat esse perversum: quia nos sacramenta nostra cognoscimus, errorem alienum emendamus; vos autem eadem sacramenta fatemini, quæ tamquam nulla sint iteratis, magna diversitate reprobantes quod diversum non esse conceditis.

9. Proinde quamvis inter schisma & hæresim magis eam distinctionem approbem, qua dicitur schisma esse recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio; (neque enim & schisma fieri potest, nisi diversum aliquid sequantur qui faciunt;) hæresis autem schisma inveteratum: tamen quid hinc opus est adlaborem, cùm me tantum adjuvent definitiones tuæ, ut si mihi & per alios vestros concederetur, schismaticos vos libentiùs quàm hæreticos dicerem. Si enim schisma faciunt, quibus cum eis à quibus se dividunt una religio est, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum: hinc est vestra rebaptizatio damnabilior, quia in una religione, eisdem sacramentis, nihilo in Christiana observatione diverso, alius & diversus esse non potest baptismus. Sed quoniam nec nullum est nec aliquid parvum, quod diversum sequimini, cùm ab unitatis vinculo separati, etiam de repetitione baptismi dissentitis à nobis: fit ut secundùm istam ipsam definitionem tuam qua dixisti, *Hæresis est autem diversa sequentium secta*, & hæretici sitis, & victi appareatis: hæretici quidem, quòd non tantùm divisi, verùm & in rebaptizando diversum sequimini; victi autem, quia datum per nos baptismum tamquam non ipsum vel tamquam nullum sit iteratis, quod unum atque idem, nec diversum esse fatemini. Tua quippe verba sunt, quòd *nobis vobisque sit una religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.*

10. Quapropter si litteris tuis pars Donati subscriberet, ac deinde ista quæ à te atque à me dicta sunt, sine insana pertinacia vel impudentia cogitaret, nihil ulterius adversùs nos sentiret aut diceret. Sed quoniam tu es cui respondeo, jam puto quòd & ipse videas, quàm non studio criminandi, sed perniciosam redarguendi fallaciam, dixerim *Donatistarum hæreticorum sacrilegum errorem.* In quibus quatuor verbis sive nominibus, quia hoc vel tibi vel arti grammaticæ placet, primum quod positum est *Donatistarum*, corrigo & muto, & *Donatianorum* dico: cetera verò tria, quoniam verissimè dicta esse jam, ut puto, sentis, vos corrigite, vos mutate. Mutate, inquam, & corrigite *Donatianorum*, vel quodlibet aliud vocandi sitis, tamen *hæreticorum sacrilegum errorem*: nam & hæretici estis, vel quòd in schismate inveterato remansistis; vel ex tua definitione, quòd de Ecclesia, quæ corpus est Christi, vel de iteratione Christiani baptismi diversum sequimini. Et sacrilegus error est, non solùm à Christiana unitate separatio, verùm etiam sacramentorum, quæ secundùm tuam confessionem una eademque sunt, violatio atque rescissio. Quod si corrigitis & mutatis, quomodo *tales vos suscipimus quales eratis?* Unde inaniter tam multa locutus es, & cùm sis ingenio tam acuto, consuetudine audiendæ vanitatis obtunderis, ut videatur tibi quòd *cùm ad nos à vobis transeunt, tales eos quales erant suscipimus*; quia in eis traditionem Christianorum, quam nec alienati alienaverant, nec perversi perverterant, approbamus: quæ sacramenta etiam tu, quamvis non talis quales nos sumus, non potuisti tamen nisi talia, nec sic talia quasi alia similia, sed omnino eadem confiteri.

Caput IX.

11. Obsecro te, dic mihi, quomodo talis est qualis fuit, qui veneratur Ecclesiam quam blasphemabat, qui tenet unitatem quam non tenebat, qui habet caritatem quam non habebat, qui accipit pacem quam respuebat, qui approbat sacramentum quod exsufflabat? An verò ita sunt omnia falsis vera præposterata, ut non dicantur mutati in quibus ea quæ diversa fuerant veritate corriguntur, & mutati dicantur in quibus ea quæ similia una eademque fuerant vanitate iterantur? Noli ergo ulteriùs in hac re, non tantùm carnaliter, verùm etiam pueriliter sapere, ut tales quales erant vestros à nobis suscipi existimes; qui conversione voluntatis ab errore ad veritatem, à divisione ad unitatem, à dissensione ad pacem, ab inimicitiis ad caritatem, ab humana præsumtione ad divinarum scripturarum auctoritatem, non antè incipiunt esse nostri quàm esse destiterint vestri. Hæc conversio voluntatis repentè mutavit, non solùm in telonio peccatorem, verùm etiam in cruce latronem. Nisi putas quòd Christus in paradiso secum esse voluisset cruentum sceleratumque hominem, si non cordis illa conversio continuò faceret innocentem, ut eo die, ex eo loco, ex eo ligno transiret [a] ad immortale fidei præmium, in quo exceperat mortis pro iniquitate supplicium. Sive enim ad malum sive ad bonum parvo momento animus commutatur, sed non ideo parvum est quod meretur. In ipsis corporalibus & temporalibus pœnis & beneficiis diu nutritam quamlibet ætatem unus ictus interimit, & triginta & octo annorum ægritudinem mox ut Dominus dignatus

Matth. 9. 9. *Luca 23. 43.* *Iohan. 5. 5.*

[a] Lovanienses in hunc locum: *Iustarum ergo*, aiunt, *animarum beatitudo in Dei visione consistens, (nam ea sola est immortale fidei præmium,) non differtur usque ad extremum diem judicii.*

est jubere, sanavit. Crede [a] certis rebus, non verbis inanibus. Mutati ad nos vestri transeunt, absit ut ipsi sint qui fuerunt. Quod utinam & tu facias, & quàm verum sit in te tibi credas.

CAPUT X.

12. MAGNUM aliquid tibi dicere visus es, nominando *Candidum Villaregiensem, & Donatum Macomadiensem, qui ex vestris episcopis etiam apud nos episcopi fuerunt*, & probatâ vitâ ad [b] honorabilius senilis ætatis meritum pervenerunt: quasi sacramenta & invocatio nominis Dei quæ fit apud vos, ipsa inimica sit nobis; cùm & in eis qui extra Ecclesiam sunt, non sit omnino nisi Ecclesiæ. In qua quæstione si meis verbis laborarem, tuis adjuvarer. Nam si extra Ecclesiam nihil ecclesiasticum posse esse sentires, non ipse dixisses, *nobis & vobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Quibus verbis tuis non in totum consentio. Christianâ quippe Ecclesiâ caretis, Christianam caritatem non habetis. Christiana sanè in vobis sacramenta cognosco, & in his illud quoque diversum improbo ac respuo, quòd cùm eadem etiam in schismate habeatis, eadem in catholicis exsufflatis. Prorsus agnoscit in vobis Ecclesia cuncta quæ sua sunt: nec ideo non sunt ejus, quia & apud vos inveniuntur. Apud vos quippe aliena sunt: sed cùm vos correctos recipit cujus sunt, fiunt etiam salubriter vestra, quæ perniciosè habebatis aliena. Discordia vos possidet sub titulo pacis. Ergo discordia pellatur, pax introducatur. Quid caussæ est ut titulus deponatur? *Episcopus est*, inquis, *episcopum recipis; presbyter, presbyterum.* Posses mihi & hoc dicere: Homo est, hominem recipis. Tam quippe in illo sacramenta Christiana, quàm membra humana cognosco: nec curo per quem fuerint seminata, sed à quo creata. Quibus si malè uti voluerit, eo ipso malus fit, quòd Creatorem de bonis ejus offendit: si autem bene uti cœperit, se corriget, non illa mutabit.

CAP. XI.

13. ET de episcopis quidem vel clericis recipiendis alia quæstio est. Quamvis enim cùm apud vos ordinantur, non super eos invocetur nomen Donati, sed Dei: tamen ita * suscipiuntur, ut videtur paci & utilitati Ecclesiæ convenire. Neque enim episcopi propter nos sumus, sed propter eos quibus verbum & sacramentum Dominicum ministramus: ac per hoc ut eorum sine scandalo gubernandorum sese necessitas tulerit, ita vel esse, vel non esse debemus, quod non propter nos, sed propter alios sumus. Denique nonnulli sancta humilitate præditi viri, propter quædam in se offendicula, quibus piè religioséque movebantur, episcopatûs officium non solùm sine culpa, verùm etiam cum laude posuerunt. Numquid sic etiam Christianum nomen & fidem laudabiliter, ac non potiùs damnabiliter ponerent? Sicut in accipiendis his rebus possunt esse justæ caussæ, cur excuset quisque fieri episcopus; nec tamen similiter potest ulla caussa esse justa, cur quis excuset fieri Christianus. Quid ita, nisi quia sine episcopatu vel clericatu salvi esse possumus, sine Christiana verò religione non possumus?

** Ad id Carthaginense concilium anni 401. die 13. Septemb.*

Episcopatûs officiũ interdum laudabiliter ponitur.

CAPUT XII. Resipiscentes hæreticos quatenus in iisdem honorum gradibus recipi cõveniat.

14. PROINDE vestri episcopi seu quilibet clerici, quantum ad ipsa ecclesiastica officia pertinet, sic in catholicam suscepti sunt unitatem, quemadmodum expedire videbatur iis, quorum saluti per eorum consulebatur officium vel exercendum vel omittendum. Verumtamen etiam de ipsis qui & apud nos eosdem administraverunt honores, numquid sicut dicere potuisti, *Episcopus est, episcopum recipis*; ita poteris dicere, Hæreticus est, hæreticum recipis; aut, Schismaticus est, schismaticum recipis; aut Donatianus est, Donatianum recipis? His enim nominibus non gradus honoris à plebeia dignitate, sed crimen erroris à catholica veritate distinguitur. Proinde illa tamquam ecclesiastica munera, etiam in alienis inventa, qui vos relinquendo & ad nos transeundo nostri fiunt, pro utilitate populorum, quibus hac dispensatione servimus, vel suscipiuntur, vel non suscipiuntur: illa verò vitiosa & propriè vestra, sanantur, corriguntur, mutantur; dum tamen ea sacramenta sine quibus homo non potest fieri Christianus, etiam in hæreticis sic tractentur, ut cùm ad Ecclesiam veniunt, quod defuerit addatur, quod agnitum fuerit approbetur; ne dum nimis offendimur eis malis quæ contra Ecclesiam pepererunt, persequamur etiam bona quæ de Ecclesia discedendo traxerunt. Nam etiam ramus fractus, si rursus, sicut ait Apostolus, inserendus sit, radix ei redditur, non forma mutatur.

V. lib. 2. contra Parmenian. c. 13.

Rom. 11. 23.

15. *At enim quia nostros*, inquis, *hæreticos & sacrilegos vocas, quod nefarium & inexpiabile crimen est, numquid talibus sine aliqua expiatione ignosci debet aut potest? Cur ergo*, inquis, *non emaculas venientem? cur non primò abluis & emundas, & sic tibi communicat?* Quid quòd ex his verbis tuis multo convenientiùs alius dixerit, talibus tam ignosci nec debere, nec posse: teque tibi ipsi contraria locutum esse monstraverit, ut ideo diceres cum aliqua expiatione talibus ignoscendum, quia id quod objicitur *inexpiabile crimen* est. Quomodo ergo expiatur quod inexpiabile est? Quomodo sperem te auditurum esse quod dico, qui tam in proximo non audis ipse quod dicis, cùm tibi continuò contradicis, censendo expiandum quod inexpiabile dixeris? Nos autem ita vestrum dicimus hæreticum & sacrilegum errorem, ut tamen inexpiabilem non dicamus: alioquin frustra vobiscam, ut eo relicto correcti ad Ecclesiam catholicam transeatis, quibus modis possumus, agendum esse censuimus. Nec *nostro*, sicut scribis, *verbo te uti* arbitreris, quasi *hoc malum sine venia & sine medico esse dicamus*; quod omnino non dicimus; quia & veniam merentur quos hujus mali pænituerit, & omnipotens est medicus qui per Prophetam dicit, Si conversus fueris & ingemueris, tunc salvus eris. Quapropter si in aliquem fortè incidisti, vel minùs in his rebus instructum, vel minùs quid loqueretur intuentem, quamvis esse communionis catholicæ videretur qui hoc tibi diceret, ipse potiùs hujus inconsiderati verbi veniam mereatur: sicut tu qui cùm sis tam liberaliter eruditus, & in arte verborum non mediocriter doctus, minùs tamen quid loquaris attendens, expiandum censes quod inexpiabile dixeris; & quod est monstruosius, ideo expiandum, quia inexpiabile. Non est autem catholicum eos hortari, ut errore correcto salvi fiant, quos inexpiabiliter atque insanabiliter assereremus errare.

Ezech. 18.

[a] Sic MSS. At editi, *Crede certè rebus.*

[b] Editi, *honorabilis.* Ex MSS. substituimus, *honorabilius.*

Sed

Sed ideo vobis non videntur mundari, cum ad nos à vobis transeunt, quia non denuo baptizantur: quasi solo baptismo, quem repeti non oportet, cùm idem atque unus est, homines ab errore mundentur. Mundantur & verbo veritatis ab illo qui ait, Jam vos mundi estis, propter verbum quod locutus sum vobis. Mundantur & sacrificio contriti cordis ab illo de quo dictum est, Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non spernit. Mundantur & eleemosynis ab illo qui ait, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Mundantur ipsâ quæ supereminet omnibus caritate ab illo qui per apostolum Petrum dixit, Caritas cooperit multitudinem peccatorum: quæ una si adsit, omnia illa rectè fiunt; si autem desit illa, omnia frustra fiunt. Hæc verò unde sit, audi docentem Apostolum: Caritas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Unde meritò creduntur qui extra Ecclesiam baptismum Ecclesiæ perceperunt, non habere Spiritum-sanctum, nisi cùm ipsi Ecclesiæ vinculo pacis per connexionem caritatis adhærescunt.

16. Jam enim locus est ut ostendam, quod in primo libro * distuleramus, quid in Ecclesia quæ sanctum corpus est Christi propriè possit accipi, quod præter illam non potest accipi. De his enim qui schismata faciebant, idem Apostolus dicit, Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritûs Dei. Primam ad Corinthios epistolam lege, & invenies. Baptismus igitur sacramentum est novæ vitæ ac salutis æternæ; quem multi habent non ad vitam æternam, sed ad pœnam æternam, non bene utentes tanto bono: caritatem verò sanctam, quæ est vinculum perfectionis, nemo potest habere non bonus; nemo qui habet, potest esse vel schismaticus vel hæreticus. Cùm ergo quisque ad Ecclesiæ veniens unitatem, cùm ejus membris veraciter copulatur, accipiat Spiritum-sanctum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, eademque caritas cooperiat multitudinem peccatorum, ut baptismum quem primum habebat ad judicium, habere jam mereatur ad præmium; quomodo eum mundari negas, nisi quia omnino quæ sit mundatio spiritalis ignoras? Non igitur, sicut conviciaris, *tamquam in asylum Romuli vestros nocentes recipimus*, quos civitas Dei recipiendo efficit innocentes, cùm ad eamdem veraci corde transierint, de qua ejus conditor dicit, Non potest civitas abscondi super montem constituta. Non enim eam condidit, qui fratrem superbè occidit iratus, sed qui fratres humiliter redemit occisus. Hanc Spiritu-sancto mundante lætificat, de quo clamabat dicens, Si quis sitit, veniat & bibat: non aquam visibilem commendans quæ datur in baptismatis sacramento, quam & boni & mali habere possunt, quamvis sine illa boni salvi fieri non possint. Quæ quamvis Ecclesiæ sit, tamen etiam foras profluit, cùm & apud illos invenitur, qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: sicut aqua in aliquo ex illis memorabilibus quatuor fluminibus negari non potest quòd sit aqua paradisi, quamvis non sit in solo paradiso, quæ etiam extra inde manavit.

17. Non ergo hanc aquam, sed aquæ nomine invisibile Dei donum sanctum Spiritum commendabat, dicens, *Si quis sitit, veniat & bibat:* sicut evidenter Evangelista testatur adjungens, Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum fuerat clarificatus. Et utique quantum ad sacramentum adtinet lavacri visibilis, ante quàm esset resurgendo clarificatus, jam baptizaverat plures quàm Johannes, sicut ipsum loquitur Evangelium. Unde dicit discipulis suis, Johannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu-sancto, quem & accepturi estis non post multos dies hos usque ad Pentecosten. Hic sanctus Spiritus veniens in eos, tale signum primitus dedit, ut qui eum acciperent, linguis omnium gentium loquerentur; quia portendebat Ecclesiam per omnes gentes futuram, nec quemquam accepturum Spiritum-sanctum, nisi qui ejus unitati copularetur. Hujus fontis largo atque invisibili flumine lætificat Deus civitatem suam, de qua Propheta prædixit, Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vitâ æternâ dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiæ Christi, cui tanto antè prophetatum est, *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, & nemo alienus communicet tibi.* De hac enim Ecclesia & de isto fonte dicitur & in Cantico canticorum, *Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ.*

Caput XIV. Spiritus-sanctus fons. Iohan. 7. 39. Iohan. 4. 1. Act. 1. 5. Act. 2. 4. Psal. 45. 5. Prov. 5. 17. Cant. 4. 12.

18. Hoc vestri de visibilis baptismatis sacramento accipientes, tantum errant, ut res absurdissimas fateri cogantur inviti: quòd ad illum scilicet fontem, [a] qui proprius est unicæ columbæ, de quo dictum est, Nemo alienus communicet tibi; ad hortum conclusum puteumque signatum potuerit accedere Simon magus, quem legimus à Philippo baptizatum; potuerint accedere tot ficti, de quibus gemens loquitur Cyprianus, Sæculo verbis solis & non factis renuntiantes; tot Episcopi avari, de quibus idem ipse testatur, Fundos insidiosis fraudibus rapientes, usuris multiplicantibus fœnus augentes. Ista quippe [b] in baptizatis & baptizantibus visibili baptismo reperiuntur. Ad illum tamen fontem proprium, cui nemo communicat alienus; ad illum fontem signatum, hoc est, ad Spiritus-sancti donum, quo caritas Dei diffunditur in cordibus nostris, nullus istorum nisi mutatus accedit, ita omnino mundandus, ut non sit alienus, sed sit cælestis particeps pacis, sanctæ socius unitatis, plenus individuæ caritatis, civis angelicæ civitatis. Ad hanc itaque civitatem quisquis hæresis vel schismatis deposito errore, correctis moribus, pia mente convertitur, si jam sacramenta gestabat, quæ foras etiam ad indignos profluere potuerunt, hæc honorantur in eo, quia & in alienis non videntur aliena; sed jam illo proprio cui nemo communicat alienus, illo signato Spiritus-sancti fonte mundatur, à quo apud vos etiam quisquis ceteris moribus laudabilis fuerit, solo schismatis vel hæresis crimine separatur.

Caput XV. [a] Prov. 5. 17. Act. 8. 13. Epist. seu Ser. de lapsis.

19. Cum ergo veniunt ad nos vestri, desi-

Caput XVI.

[a] Editi hìc addunt, *vivum*: sed non habent MSS. nec ea Scripturæ loca, scilicet Proverb. 5. & Cant. 4. in quæ respicit Augustinus.

[b] Aliquot MSS. *Isti quippe baptizati & baptizantes visibili baptismo reperiuntur.*

stentes esse vestri, incipientes esse nostri, accipiunt quod non habebant, ut salubriter habere incipiant, quod tanto perniciosiùs, quanto indigniùs habebant. Accipiunt enim primitus ipsam Ecclesiam, & in ea pacem, caritatem, unitatem, per fontem ejus proprium atque invisibilem Spiritum-sanctum, sine quibus utique nullo dubitante interiissent, quidquid aliud apud vos, quod de Ecclesia foras trahi potuit, habuissent: faciliore autem veniâ quod nondum habuerunt accipiunt, quàm si habuissent, & tamen deseruissent. Et hoc discernitur apud nos, ut aliter recipiantur qui Catholicam reliquerunt, aliter qui ad illam primitus veniunt. Illos enim ampliùs gravat crimen desertionis: hos autem non à se disruptum, sed cognitum & retentum vinculum relevat unitatis. Unde fieri potest, ut quos seductos rebaptizaverunt, ipsi pro eis pænitentibus Dominum deprecentur, si priùs isti conciliati, quàm illi reconciliati Ecclesiæ fuerint. Sicut fieri potest, ut etiam cultores idolorum, si quos fortè Christianos ad idola seductos apostatas fecerint; si priores seductores facti fuerint Christiani, & magnum aliquod meritum in Ecclesia consecuti, per ipsos illi quos deceperant redeant, per ipsos commendentur & reconcilientur Domino per quos dimiserant Dominum. Quod enim valet ad mundanda sacrilegia gentilium, rectè perceptum sacramentum baptismatis; hoc valet ad mundanda sacrilegia schismaticorum & hæreticorum, veraciter apprehensa caritas unitatis. Quamobrem sicut seductores fidelium Christianorum venientes ad Christum seductis redeuntibus præponuntur, unde isti & episcopi fieri possunt, illi non possunt: ita mirari non debent decepti ab hæreticis, quando ad Catholicam redeunt, suos deceptores sibi anteponi quando ad Catholicam veniunt. Isti namque excusabiliùs petunt quæ sibi defuerunt; illi humiliùs repetunt quod fuerunt: istos honorabiliùs ubi nondum steterant advocamus; illos suspectiùs unde lapsi fuerant revocamus.

Aliter hæreticos & schismaticos, aliter paganos in Ecclesiam recipiendos.

Vide epist. 245. tom. 2.

20. Proinde jam pervides, ut opinor, non frustra me dixisse *Donatistarum*, vel ut tu mavis, *Donatianorum, hæreticorum sacrilegum errorem*, si & ab Ecclesia catholica dissentitis, & quæ una atque eadem fatemini sacramenta rescinditis: nec tamen sine venia vel insanabiles estis misericordiæ Dei; quia discordioso errore deposito, ad catholicam veritatem pacemque conversi, per donum ejus proprium, hoc est, sanctum ejus Spiritum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, mundari sanarique poteritis: non ut destruantur in vobis Ecclesiæ sacramenta, quæ aliena perniciosè foris habebatis, sed ut ea ipsa intus jam vestra salubriter habeatis.

Initio lib. 1. contra Petil. c. 1.

CAPUT XVII. Excutitur dictum Petiliani.

21. NUNC videamus quemadmodum ostendas, rectè dixisse Petilianum, vel quemlibet alium, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Ubi ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Tu contrà, non quid à te homine acuto, sed quid à vestris dicatur, diu locutus es, quod totum breviter ita dici potest: *Conscientia dantis adtenditur, non secundùm ejus sinceritatem, quæ in illa videri non potest, sed secundùm famam quæ de illa seu vera seu falsa est:* quia videlicet ejus est hominis, qui etsi sceleratus occultus sit, sufficit accipienti quòd bonæ sit existimationis, nondum cognitus, nondum judicatus, nondum ab Ecclesia separatus. Vide, obsecro te, in quod præcipitium compulerit homines angustia non inveniendi quà exirent. Itane dantis maculosa conscientia conscientiam potest accipientis abluere, si habeat famam bonam, & tantum ad abluendum poterit quantum bona, si bonam famam fallendo contraxerit? Adtendis quid dicatur, & vis jam prætereamus hunc locum, an hoc idem adhuc versabo, ut diligentiùs cogaris adtendere? Petilianus dixit, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Ego dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, & fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Tu, vel potiùs vestri dixerunt, (nam tu vir talis quando ista dixisses?) *Quamvis habeat conscientiam maculosam; mihi tamen, qui ab eo baptizor, quia latet & nescio, sufficit quòd ab eo accipio, cujus innocentem, quia in Ecclesia est, conscientiam puto. Nam ideo*, inquis, *conscientiam dantis adtendo, non ut quod fieri non potest, de latentibus judicem, sed ut si quid de illo in publica* [a] *conscientia est, non ignorem. Propter hoc enim ab omnipotente Deo dictum est, Quæ nota sunt, vobis; quæ occulta, mihi. Semper igitur adtendo conscientiam dantis, & quia ipsam non video, quid de ea in publico notum est, quæro. Nec ad rem pertinet, si aliud sit in secreta conscientia, aliud in publica fama. Sufficit enim scisse, quia necdum ejus à quo accipio damnata conscientia est.*

Vide lib. 1. contra Petil. cap 1.

Deut. 29. 26.

CAPUT XVIII.

22. ECCE ipsa verba tua posui, quibus te dicere ostenderem, quod meis verbis breviter apertéque complexus sum, quòd ad hoc adtendatur abluentis conscientia, ut quæ de illa fama sit cognoscatur. Non ergo ipsa adtenditur, homo bone, non ipsa adtenditur quæ videri non potest: sed fama adtenditur, quæ etiam falsa esse potest, quod ipse confiteris atque concedis. Nam & tu vidisti maculosam conscientiam non valere ad abluendum. Non ergo conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis; sed fama qua putatur sanctè dare, etiam qui sanctè non dat, & putatur abluere qui non abluit. Abluit ergo accipientem mali hominis fama bona, non ipsius dantis polluta conscientia. Cur ergo dictum est, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis:* nisi quia non abluit accipientis, si non est conscientia sanctè dantis? Si maculosa & immunda est, quid ergo tunc adtenditur? Ipsa, inquis, adtenditur, cùm fama ejus adtenditur; & si bona est fama, nihil interest ad abluendum accipientem, etiam cùm est mala conscientia, sed abluit bona ejus fama. Dic, rogo te, cùm mala conscientia est, vera est bona fama ejus an falsa? Procul dubio utique falsa. Proinde cùm bona non est, & occulta est dantis conscientia, quomodolibet eam tibi videaris adtendere, secundùm hanc sententiam, non abluit accipientem, nisi dantis aut fama falsa, aut polluta conscientia. Utrumque insanum est: si te talia delectant, tu elige quid sit insanius. Porrò quia veritas non admittit, ut accipientis conscientiam vel falsa fama dantis abluat, vel polluta conscientia: restat ut abs te etiam requiramus, quod & ibi quæsivimus: (quoniam sicut

[a] Editi, *in publica fama vel conscientia est.* At MSS. carent *famâ vel.*

dicit Petilianus vel quilibet alius, consentientibus A vobis, cùm sanctè dantis conscientia est, id est, cùm bona & munda conscientia est, abluit accipientis conscientiam,) unde abluatur accipiens, quando latet dantis maculosa conscientia. Puto enim jam non te repetiturum atque dictu-rum, quòd impleat in abluendo vicem conscientiæ bonæ fama ejus falsa bona : sufficit quòd hoc vestros, non te, dicere asseruisti. Illorum te pudeat, non etiam tui. Restat ergo ut tunc vel Deus vel quisquam sanctus angelus abluat. Quod si dixeritis, illa horrenda consequetur absurditas, B quam in illa epistola mea commemoratam, non dico videre noluisti, quia prorsus non adtigisti; sed tanto adtentiùs acutiúsque vidisti, quanto magis adtingere timuisti. Si enim hoc dicitis, quòd cùm sanctus homo baptizat, sancta ejus conscientia diluit accipientis conscientiam, cùm verò conscientia dantis latenter immunda est, tunc Deus Angelusve abluit : cavete ne qui vobis hæc dicentibus credunt, occultos malos optent invenire à quibus baptizentur, ut multo C sanctiùs ab ipso Deo vel Angelo ejus abluantur. Hanc absurditatem vel deridendam vel detestandam cùm [a] verbis præcedentibus Petiliani perspiceres consequenter & à me in epistola mea commemoratam, cautè tu quidem quasi nihil horum dixerim, rem tantam silendam putasti; sed confugisti ad nescio quid absurdius, ut cùm maculosa conscientia dantis occulta est, & ideo non potest accipientis abluere, tunc falsâ famâ ejus accipiens abluatur, & in eo veritatem falsi- D tas operetur.

23. Nunc [b] i, & accusa calumniosè *dialecticos*, quòd *fugiendâ versutiâ sermonis efficiant, ut si falsum est, verum sit ; si verum est, falsum sit.* Ecce tale aliquid ipse in sacramenta Christianæ regenerationis immittis, immo pejus magisque fugiendum. Illi enim non in sua fraude nec in rerum veritate, sed in perplexitate locutionis humanæ quædam verba dicunt tunc videri vera cùm falsa sunt, tunc falsa cùm vera sunt ; quæ cùm in dis- E putationem inciderint, animo discerni ; etiamsi dissolvi sermone non possunt. Tu verò non verbum quodlibet, nec rem quamlibet, sed ipsam qua in æternam vitam renascimur, mundationem conscientiæ veram fieri posse dicis in homine per famam falsam alienæ conscientiæ. Et ne tibi hoc tribuatur, quia dialecticam didicisti, vestrorum dicis hanc esse sententiam, quibus non ut dialecticus, sed planè ut hæreticus consensisti. Per te igitur aut per vestros hæc est magnifica in- F venta vel demonstrata doctrina : Cùm sanctè dantis bona conscientia est, tunc ab ea fit bonus qui baptizatur, tunc arbor bona bonum fructum parit : cùm verò conscientia dantis mala & occulta est, tunc ejus quæ falsa est bona fama consulitur ; ut tunc à fallente accipiat homo baptismum verum, cùm de illo crediderit falsum : atque ita ne desit quæ fructum pariat hæretici erroris, fit mater falsitas veritatis. Hoc ideo totum tam exsecrabile, tam mirabiliter perversum & insanum, G ne quod Dei est Dei esse dicatur ; ut quod à Deo sumitur, hominibus tribuatur ; ne qui dixit, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis*, errasse videatur.

24. *Nostri hoc*, inquis, *de Scripturis probant, quoniam Judas traditor, ante quàm damnaretur, omnia sicut apostolus gessit.* Quid hoc ad Petiliani sententiam fixam atque definitam, *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis?* nisi quod & Judas iste nimiùm contra vos est, cùm verbis alienis inconsideratè prolatis patrocinium præbere conamini. Cùm enim Judas sicut apostolus baptizaret, quando quidem malus erat, quia fur erat, & ea quæ mittebantur in commissos sibi loculos auferebat ; non utique conscientia ejus adtendebatur, sed Deus & Christus in quem credebatur. Neque enim & ipsius mali hominis [c] falsa bona fama credentes accipientes abluebat, nec generabat in homine gratiam divinæ veritatis falsitas humanæ opinionis. CAPUT XIX.

25. Et illud testimonium quod de Scripturis posuisti, *Quæ manifesta sunt, vobis ; quæ autem occulta sunt, Domino Deo vestro* : ista verba redarguit atque convincit. Si enim quæ occulta sunt, Domino Deo relinquenda sunt ; quomodo conscientia dantis, non solùm mala, verùm etiam bona, cùm occulta est adtenditur, ut abluat accipientis? Aut si ipsa cùm occulta est non adtenditur, quid tunc accipiens jubetis adtendat, unde conscientia ejus abluatur ? * Expergiscimini aliquando, nunc saltem dicite, Adtendat Deum. Quid timetis ne humiliemini, si non in homine, sed in Domino gloriemini ? Est, inquis, quod timeam : si enim cùm latet dantis conscientia, dixero ut accipiens adtendat Deum, & ab illo tunc ejus ablui conscientiam confessus fuero, illa me horrenda consequitur absurditas, sanctiùs ablui homines cùm baptizatores habent occultos malos, quàm cùm manifestos bonos, si homo abluit quando dantis conscientia bona est & manifesta, Deus autem quando mala & occulta. Dic ergo quod dicimus, quia hoc est verum, hoc sanum, hoc catholicum, quòd Christus mundat accipientium conscientias, sive per bonos ministros baptismi sui, sive per malos, quoniam de illo scriptum est, Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. Deut. 29. 29 * CAPUT XX. Ephes. 5. 25

26. *Tu*, inquis, *responde quomodo baptizent quos damnavit Ecclesia?* Jam ergo receditur à verbis Petiliani : quoniam illo dicente, *Conscientia sanctè dantis adtenditur quæ abluat accipientis* ; cùm quærerem, quis abluat accipientis conscientiam, quando polluta dantis occulta est, non mihi potuit responderi. Tam enim contra veritatem dicitur, quòd falsa ejus fama possit abluere, quàm si hoc ipsa mala conscientia posse diceretur. *Si autem quæris, *quomodo baptizant quos damnavit Ecclesia?* Respondeo sic eos baptizare, quomodo baptizant quos damnavit Deus, ante quàm de illis quidquam judicaret Ecclesia. Qui enim mente perversa videtur intus esse cùm foris sit, ab ipso Christo jam judicatus est. Ipse quippe ait, Qui non credit, jam judicatus est. Paulus autem apostolus dicit, Ecclesia subdita est Christo. Non igitur debet Ecclesia se Christo præponere, ut putet baptizare posse ab illo judicatos, à se autem judicatos baptizare non posse ; cùm ille semper veraciter judicet, ecclesiasti- *CAPUT XXI. Sacramenta dantur & à malis. Iohan. 3. 18. Ephes. 5. 24.

[a] Er. & Lov. *cùm in verbis*. Redundat *in*, nec est apud Am. & MSS.

[b] Am. & MSS. *Nunc & accusa*, omisso *i*.
[c] Sic MSS. At editi, *falsò*.

ci autem judices sicut homines plerumque fallantur. Baptizant ergo, quantum adtinet ad visibile ministerium, & boni & mali: invisibiliter autem per eos ille baptizat, cujus est & visibile baptisma & invisibilis gratia. Tinguere ergo possunt & boni & mali, abluere autem conscientiam non nisi ille qui semper est bonus. Ac per hoc etiam nesciente Ecclesiâ propter malam pollutamque conscientiam damnati à Christo, jam in corpore Christi non sunt quod est Ecclesia, quoniam non potest Christus habere membra damnata. Proinde & ipsi extra Ecclesiam baptizant. Omnia quippe ista monstra absit omnino ut in membris illius columbæ unicæ computentur: absit ut intrare possint limites horti conclusi, cujus ille custos est qui non potest falli. Qui tamen si confitentur & corriguntur, tunc intrant, tunc mundantur, tunc in arboribus horti conclusi, tunc in membris unicæ columbæ numerantur, nec tamen denuo baptizantur. Ita & cùm ab hæreticis veniunt cum ipso baptismate, quod & foris habuerunt, sed non & cum ipsa mundatione quam intus accipiunt; ut quod defuit præstetur, quod autem non mutatum est approbetur.

Caput XXII. Respondet ad objectionem traditionis, thurificationis, & persequutionis.

27. Vestra, inquis, *per vestros majores traditionis & thurificationis, & per vos persecutionis crimine damnata conscientia est.* De traditoribus quidem & thurificatoribus qui fuerint qui hoc nefas admiserint, non scripturis sanctis, sed famæ hominum credidistis. Quæ si potest esse falsa bona de malis, cur non possit etiam mala de bonis? De persecutione autem hoc tibi breviter iterumque responderim, quod cùm respondissem Petiliano, refellere minimè valuisti. (Lib. I. contra Petil. c. 18.) In scriptura quippe sancta, quæ neminem fallit, area dicta est Ecclesia Dei: (Matth. 3. 12.) Dominumque ipsum cum ventilabro esse venturum & mundaturum aream suam, ut frumenta recondat in horreo, paleam verò comburat igni inexstinguibili. Aut ergo rectè passi estis persecutionem; aut si modus Christianus excessus est, palea nostra fecit, propter quam non fuerat area Dominica deserenda, ne quisquis ante tempus ventilationis ab area paleam refugeret, à frumento separatus palea fieret. Tu autem cùm hoc non meum, sed sanctæ scripturæ testimonium refellere conareris, nullam persecutionem justam esse posse dixisti: ubi ignoscendum tibi est nescienti Scripturas, unde tibi venire posset in mentem quàm justa voce sit dictum, (Psal. 100. 5.) Detrahentem proximo suo occultè, hunc persequebar. Et ab ipso Domino Jesu Christo in excellentissima prophetia, (Psal. 17. 38.) Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant. Et alia multa divina testimonia quæ persequi longum est: si tamen non mihi propter hoc verbum calumniaris, ut quoniam dixi, persequi longum est, persecutorem me divinorum testimoniorum esse crimineris.

Caput XXIII.

28. Opponis mihi verba Scripturarum, totiens demonstrata quàm vos nihil adjuvent: (Psal. 140. 5.) *Oleum peccatoris non impinguet caput meum:* cùm & apud vos esse saltem occultos peccatores, negare non possis, qui tamen baptizant; nec his verbis excepti sunt. Non enim ait, Oleum manifesti peccatoris: (Ierem. 15. 18.) sed absolutè, *Oleum peccatoris*.

A Et, *Facti sunt mihi velut aqua mendax* [a] *non habens fidem.* Ubi miror prudentiam tuam, quomodo tibi non videatur aqua mendax simulatoris occulti, cujus & falsam famam mundandæ alienæ conscientiæ prodesse aliquid credidisti: nisi quia illud non dialecticum, sed planè sophisticum, quod in me frustra quasi in dialectico reprehendisti, subvenire tibi arbitratus es, *Si mentiris, verum dicis.* (De hoc & similibus Chrysippi sophismatibus Cic. lib. 4. Academ. quæst.) Quid enim aliud conaris asserere, cùm homini tribuens baptismum, quem Dei esse B non vis agnoscere, ideo dicis adulterum dare posse verum baptismum, quia se ipsum occultando castum esse mentitur. Itaque tunc verum dicit in baptismo, cùm mentitur in flagitio; & non est aqua ejus mendax, quam esse vultis in Ecclesia secundùm promissionem tot prophetiarum toto terrarum orbe diffusa: cùm aquam mendacem non baptismum dixerit Jeremias, sed mendaces homines, secundùm intellectum qui [b] manifestus est in Apocalypsi, (Apoc. 17. 15.) ubi interrogante Johanne C quid essent aquæ illæ in visione monstratæ, populos esse responsum est.

Caput XXIV. (Eccli. 34. 30. Lib. I contra Petil. c. 9.)

29. De illo verò testimonio quod scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lavatio ejus?* quàm non intellexeris quod ego in illa epistola posui, quantumque me verbis tuis adjuveris, paululum adtende. Cùm enim putasses à me mortuum hoc loco intelligi cultorem idolorum, quasi eos solos exceperim, qui baptizare non possint, elegisti quantum potuisti, repe- D tito illo de oleo testimonio, quòd nullum peccatorem baptizare voluerit, qui dixit, (Psal. 140. 5.) *Oleum peccatoris non impinguabit caput meum*, non excipiendo aliquem peccatorem: unde magis vos urgemini, sicut paulò antè monstravi. Si enim nullus peccator exceptus est, proinde baptizatos ab occultis malis, cùm convicti fuerint, denuo baptizate. Hîc jam conaberis occultum excipere peccatorem, quem sancta scriptura non excepit. Totus igitur iste vester intellectus falsus à E veritate convincitur, cùm & vestræ intentioni similiter repugnare monstratur. Neque enim hoc re vera de baptismo in Psalmo positum est, ac non de assentatoris adulatione; quod superiora verba satis indicant: nam tota sententia ita connectitur, (Psal. 140. 5.) *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* Maluit ergo contundi caput suum ab arguente veraciter, quàm ungui à blandiente fallaciter, translatis verbis, oleo & un- F ctione lenitudinem significans adulantis.

Caput XXV. (Eccli. 34. 30. Lib. I. contra Petil. cap. 9.)

30. Quid autem ego in illa epistola de hoc testimonio senserim, ubi dictum est, *Qui baptizatur à mortuo;* ipsis ex ea repetitis verbis satis, quantum opinor, ostendam. Cùm enim dissererem quid respondere debeat ad ista catholicus Christianus, *Cùm audierit*, inquam, *Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lavatio ejus: respondebit, Vivit Christus, & jam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur:* (Rom. 6. 9.) *de quo dictum est,* (Iohan. 1. 33.) G *Ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto. Baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. Non enim & ipsi à sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem quam putant, sed à diis suis. Qui quoniam homines fuerunt, & ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in re-*

[a] Editi Am. & Er. *velut aqua mendax simulatoris occulti, cujus & falsa fama non habet finem.* Lovanienses, pro *finem*, correxerant *fidem*: servato glossemate, quod MSS. auctoritate rejecimus.

[b] Sic MSS. Editi verò, *manifestatus est*.

quia sanctorum vivant, verè ipsi à mortuis baptizantur. Huc usque ex epistola mea verba ipsa transscripsi: in quibus jam perspicis, ut opinor, si nunc saltem diligenter adtendis, non me ipsos cultores mortuos appellasse, quamvis alio modo etiam ipsi mortui sint; sed deos falsos quos colunt, quia homines fuerunt, & sicut homines de corpore exierunt, nec resurrexerunt, nec vitæ ullum meritum quæ post hanc vitam promittitur habuerunt. Ab ipsis ergo diis, qui baptizantur, sicut dixi, verè à mortuis baptizantur, id est, qui in eorum nomine baptizantur; quia & ipsi non in nomine sacerdotum suorum, sed deorum de quibus vana opinantur, se sanctificari putant. Christus autem resurrexit, & vivit: proinde qui ab illo baptizatur, non solùm per bonum, verùm etiam per malum ministrum perditis moribus mortuum, non à mortuo baptizatur. Ab illo enim baptizatur, qui vivit in æternum, & de quo dictum est in Evangelio, quod etiam ibi commemoravi, *Ipse est qui baptizat in Spiritu sancto.*

31. Hoc tu in epistola mea, quantum indicant verba tua, non intellexisti: nolo enim dicere, parum intelligens fraudare voluisti. Miror autem quòd verba illic mea consequentia non adverteris, aut ab eis dissimulandum putaveris. Paulò pòst quippe subjeci & dixi, *Nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut quisquis etiam à latente impio fuerit baptizatus, tamquam à mortuo baptizatus inaniter lotus sit. Non enim ait, Qui baptizatur à mortuo manifesto: sed absolutè dicit, à mortuo.* Hæc manifestatio verborum illic meorum, quem de somno vel potiùs de ipsa morte non excitaret? Et tamen te non excitavit: & insuper quod ego contra Petilianum dixeram, quasi contra me dicens vehementiùs etiam confirmasti: sicut solent homines, injectam sagittam nesciendo excludere, altiùs etiam penitusque defigere. Asseruisti enim mortuum non intelligendum nisi peccatorem baptistam, & nullum peccatorem excipiendum: & ideo quod ego dicebam, contra te concluditur, nec occultum excipi posse, ubi nullus excipitur. Rebaptizate igitur eos quos ab occultis peccatoribus baptizatos esse constiterit, quibus potest viventibus & scientibus subveniri; ut eis solis non obsint, qui vel ignorantur vel antè defuncti sunt, ut manifestatis postea malis baptizatoribus suis jam baptizari non possint. Baptizate, inquam, prodito adultero atque damnato, quos ab eo cùm lateret, baptizatos esse constiterit: à mortuo quippe baptizati sunt, omnemque peccatorem sine ulla exceptione intelligendum esse dixisti, qui baptizare non possit, adjungendo testimonium de oleo peccatoris. Tu dixisti, tu scripsisti: te ipsum audi, lege te ipsum. Si omnis peccator tamquam mortuus non potest baptizare, nec occultus potest. Non enim quia occultus, ideo vivus est; cùm multo profundiùs etiam mendacio simulationis absorptus sit. Minùs enim mortuus diceretur, si saltem confiteretur. Sed fit in illo quod alio loco scriptum est; A mortuo velut qui non sit, perit confessio. Ab isto mortuo in tanta mortis profunditate demerso, quos baptizatos esse claruerit, non rebaptizatis: & ab eis baptizatos, qui in ultimis terris nec Cæciliani, nec Majorini, nec Donati nomen audierunt, rebaptizare si possitis minimè dubitatis, objicientes eis, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* mortuos dicentes ad quos Afrorum cadaverum, quorumlibet illa fuerint, nec aura potuit pervenire; & mortuum non putantes, qui proprium potest occultare flagitium; cùm Scriptura clamet, A mortuo velut qui non sit perit confessio. Itane quia fictus est, mortuus non est? cùm magis propter ipsam fictionem carendo spiritu vitæ penitus exspiraverit, iterum dicente Scripturâ, Sanctus enim Spiritus disciplinæ fugiet fictum. Adhuc defendite istos mortuos, & vivere dicite, ut & vos pejùs ipsa falsa defensione moriamini.

Eccli. 34. 30.

Sap. 1. 5.

32. Mortui sunt, inquis: sed quid faceret qui baptizandus ad eos ignarus accessit? Nunc ergo faciat, quando illo prodito se agnovit à mortuo baptizatum. Si enim conscientia propterea lædi non potuit, quia nescivit; nunc incipit lædi, quia scivit: velut si tunicâ de latrocinio nesciens vestiretur, ex illo fit iniquitatis vestis illa, ex quo cognoverit, & ipse iniquus nisi abjecerit: & qui nesciens uxorem duxerit alienam, ex illo fit adulter, ex quo didicerit, nisi discesserit. Abjiciat ergo & iste baptismum, quem se à mortuo percepisse cognovit. Habet enim quod faciat adhuc, baptizari iterum potest. Postremò scierit nescierit, *A mortuo baptizatus, quid ei prodest lavatio ejus? Stricta sententia est,* sicut & tu ipse clamas, *neminem excepit: A mortuo,* inquam, *baptizatus est, nihil ei prodest lavatio ejus.* Mundate hominem baptizando qui vivitis, aut vos ipsos potiùs ab hoc errore mundate, ne talia sentiendo pereatis. Contendis enim velut adversùs me, ut nullum exceptum dicas in eo quod scriptum est, *Oleum peccatoris:* &, *Qui baptizatur à mortuo:* nec te sentis nodum quo ligatus es, renitendo constringere. Hoc enim ago, hoc insto, hinc vos ad mutandam vanam perversamque sententiam urgenter impingo, ut in oleo peccatoris & mortui baptismo, nullus mortuus, nullus peccator exceptus sit: sicut tu pro me velut contra me loqueris. Ita enim nec occultus excipitur: quo evertitur omne quod loqueris; ac sic rebaptizare coguntur qui te talia docuerunt, omnes quos ab occultis malis baptizatos in hac vita reperire potuerint.

Ignorantia quatenus excuset.

Psal. 140. 5.

CAPUT XXVII.

33. Quid agis, quò te convertis, verba tua tibi recitantur. Non solùm enim ea cùm dicerem non refellisti, sed nesciens quid meum elegeris, aliis verbis tamquam tuum hoc idem ipse dixisti; & ut diligentiùs audiri & considerari posset, scripsisti, ut tibi quotiens libuerit recitetur. Audi ergo verba tua, nempe ista sunt: *Quòd si idoli cultorem,* inquis, *tantùm tibi placet excipere, quid illud de quo dicitur, Nolo oleum peccatoris unguat caput meum: utrúmne & hic peccator ille solus est, qui idolum colit, an quisquis quod non licet admittit? Quòd si & peccatorem tantùm cultorem idoli putas, Christianus ergo si quid contra legem gesserit, peccasse non dicitur? Quòd si nihil dici stultius nec absurdius potest, apertè prædictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Hæc certè quæ inserui verba tua sunt. Ego cultorem idoli non excepi, sed ipsos deos eorum mortuos esse dixi, quorum à nullo bap-

tizari aliquid prodest: ab ipsis enim diis sibi baptizari videntur, in quorum nomine se mundari arbitrantur: tu autem nullum peccatorem excepisti. Quòd si hoc loco peccator & mortalis homo qui baptizat intelligendus est, nullum peccatorem excipiens, procul dubio nec occultum excepisti. *Apertè*, inquis, *prædictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Audi ergo te ipsum: *quisquis peccator*, dixisti; nec manifestum, nec occultum excepisti. Proinde qua fronte cogunt baptizari post manifestum, qui nolunt post occultum, ubi asserunt neminem exceptum? Fuge ergo frater ab insano intellectu ad sanum, ut in hoc testimonio de oleo peccatoris, sicut superiora ejusdem Psalmi
a verba præscribunt, blandam lenitudinem [a] fallacis adulatoris intelligas. Ita enim & nullus erit exceptus, & non impinget in angustias insuperabiles malus baptizator occultus. Sic & in alio testimonio, ubi dictum est, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* aut inspice diligenter codices antiquos, & maximè Græcos, ne fortè ipsa verba aliter conscripta, ex præcedenti & consequenti contextione sermonis alium sensum intiment: aut certè mortuos intelligamus, sicut dixi, in quorum nomine baptizantur idolorum cultores, ut ab illo quemque intelligas baptizatum, in cujus nomine se credit esse mundatum. Ita enim & illic nullus excipitur, nullus quippe mortuus Deus paganorum mundare potest credentes in se. Si autem hoc loco omnem hominem peccatorem intellexeris mortuum; tanta quæ non vis te sequentur, ut ipse quemadmodum vivas invenire non possis, dicente Johan-
1. Iohan. 1. 8. ne, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est: ut omnino non invenias hominem à quo baptizeris, si omnem peccatorem devitare volueris.

CAPUT XXVIII.

34. QUAMQUAM si prorsus mortuum non intelligeres nisi hæreticum vel schismaticum, ut
b quisquis apud eos baptizatur [b] à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus, quod vides, quàm præcipiti præsumtione sic accipiatur, ac si dictum sit, qui baptizatur ab hæretico vel schismatico: nec sic contra nos esset, qui fatemur nihil prodesse homini baptismum Christi, si apud hæreticos vel schismaticos baptizetur, eis ipsis tribuens baptismum quo baptizatur; sed tunc ei prodesse incipere, cùm transit ad corpus Christi, quod est Ecclesia Dei vivi. Tunc enim sub eodem baptismo quod & foris Christi erat, sed foris posito nihil proderat, mundato proderit [c] ab eo cujus membris insertus est.
c

35. Nec illam tuam nimiùm severam sententiam formidabo, qua dixisti, *Quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet*: nisi quia non invenis quis veraciter di-
Matth. 6. 12. cat in oratione Dominica, Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; nisi peccatorem se esse fateatur. Vellem singulos interrogare qui baptizant apud vos, utrùm peccatores omnino non sint. Potest enim quilibet eorum mihi respondere, Non sum tra-

A ditor, non sum thurificator, non sum adulter, non homicida, non idolorum cultor, non postremò hæreticus, non schismaticus: Non sum autem peccator, nescio utrùm quisquam vel hæreticâ superbiâ reperiri possit qui audeat dicere, audeat cogitare: nescio utrùm quisquam tanto arrogantiæ tumore cæcetur, ut non dicam voce profiteatur, sed vel apud se ipsum tacitus arbitretur, non sibi esse necessariam deprecationem, in qua dicimus Deo, Dimitte nobis debita no-
B stra. Neque enim pro eis debitis dimittendis rogamus, quæ semel in baptismo dimissa esse confidimus; sed pro eis utique, sine quibus humana fragilitas non est, quantumcumque in observandis præceptis Dominicis vigilemus. Postremò suscipiat qui voluerit hujus impudentiæ frontem, & dicat, Non sum peccator, ex quo mihi in baptismo cuncta dimissa sunt, nullum in me peccatum poterit inveniri. Magis ego Johanni credo, & multo fidentiùs respondeo, Te ipsum de- 1. Johan. 1. 8.
C cipis, & veritas in te non est. Neque hoc agit præceps & fallax ista professio, ut in te peccata non inveniantur, sed ut quæ inveniuntur non dimittantur. Si ergo jam baptizatus es, vellem scire quem repereris qui contra Johannem apostolum diceret, Peccatum non habeo. Si enim talem quemquam reperire potuisti; quomodo baptizatus es ab eo, qui se ipsum decipiebat, & in quo veritas non erat? Si autem qualiscumque humilitatis non immemor peccatorem se
D esse dicebat, quomodo sibi secundùm tuam sententiam jus baptismatis usurpabat? Tu enim dixisti, tu etiam minimè scribere timuisti, *ut quisquis peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet.* Si autem nondum baptizatus es, aut hanc vanissimam sententiam corrige, aut à quibus baptizeris angelos quære.

36. Sed arbitremur te convictum correxisse, *Quisquis eo crimine quod nostri objiciunt, peccator inter omnes homines fuerit, jus sibi baptisma-*
E *tis non usurpet.* Neque hoc contra nos est; quia si etiam talis usurpaverit & dederit, non eum sibi usurpare debuisse dico, non autem dedisse non dico. Ille verò qui accepit, si homo bonus ab homine malo, si fidelis à perfido, si pius ab impio; perniciosum erit danti, non accipienti. Illud quippe sanctum malè utentem judicat,
bene [d] utentem sanctificat. Si autem & ille qui accepit, iniquè accepit; nec sic rescissum, sed agnitum, quod [e] perverso oberat, correcto proderit d e
F sacramentum.

CAPUT XXIX. Sacramentum interdum danti nocet, accipienti prodest.

37. SIC enim te putabo dixisse, non jam *quisquis peccator*, quia nisi fallor, jam cernis quàm temere dictum sit; sed *Peccator qualem nostri describunt, quisquis inter omnes homines fuerit, jus sibi baptismatis non usurpet*: quemadmodum scriptum est, Peccatori autem dicit Deus, ut quid tu " Psal. 49. 16.
enarras justificationes meas, & assumis testa- "
mentum meum per os tuum? Et ut ostenderet "
G quali peccatori hoc diceret, ne omnes homines à prædicando verbo ejus sese abstinerent, qui nec sentire audent, nec dicere, se peccatores non esse, sequitur, eumque describit: Tu verò odisti " disciplinam, & abjecisti sermones meos post te. "

[a] Sic aliquot MSS. At editi, *fallaciam adulatoris*

[b] Lovanienses suspicantur quidpiam ibi deesse, atque hoc ferè modo legendum, *ut quisquis apud eos baptizatur, à mortuo baptizetur, de quo ait Scriptura, Qui baptizatur à mortuo, quid ei* &c.

[c] Duo MSS. *mundato proderit, non ab eo cujus manibus tinctus est, sed ab eo cujus membris insertus est.*

[d] Sic omnes MSS. At editi, *bene accipientem.*

[e] Editi, *quod per se oberat*: Malè; nam sacramentum per se nonnisi prodest. Veriùs ergo MSS. duo Cygirannensis ac Georgianus, *quod perverso oberat.*

Os tuum abundavit malitiâ, & lingua tua amplexa est dolositatem. Si videbas furem, concurrebas ei; & cum adulteris portionem tuam ponebas. Sedens adversùs fratrem tuum detrahebas, & adversùs filium matris tuæ ponebas scandalum. Tali ergo peccatori dicit, Ut quid tu enarras justificationes meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tamquam diceret, Frustra hoc facis, quantum ad te adtinet, non tibi prodest; hoc tibi ad judicium damnationis, non ad meritum salutis valebit. Verumtamen si etiam B tali peccatore narrante justificationes Dei, & assumente testamentum ejus per os suum, illi qui ex ejus ore audiunt, credant, faciant, proficiant; nonne illo reprobato laudabuntur, illo culpato justificabuntur, illo damnato coronabuntur; quoniam curaverunt obedire Domino dicenti, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt? Sicut ergo iste peccator, si jus sibi prædicandi testamenti divini usurpaverit, sibi nihil prodest, audientibus autem & facientibus non ipse, sed quod prædicat C prodest: ita & ille qui jus baptismatis sibi usurpare non debuit, sibi nocet qui bonum malè usurpavit, non ei qui bonum bene percepit.

38. VIDES non solùm te non potuisse refellere quod ego contra Petilianum dixi, sed quanta luce veritatis modis omnibus refellatur quod contra me ipse dixisti. Et adhuc pergis & dicis, *quòd caussam nostram non probam faciamus, & quodam modo peccatores nos esse fateamur, quoniam* D *dum nobis objicitur, jus baptismatis qua nobis licentiâ vindicemus; non de merito actuum, non de innocentia vitæ tractamus, sed cuicumque licere dicimus.* Adtende certè ex his quæ dicta sunt, non cuicumque licere nos dicere; sed ei pœnam esse, qui sanctum tractat illicitè; & eum esse corrigendum, non sanctum quod illicitè tractat, illicitè rescindendum: sicut homines non legitimè lege utentes corrigi volumus, non ipsam legem irritam ducimus; sicut Dei testamentum il- E licitè per os suum assumentem reprehendimus, non ipsum testamentum negamus aut scindimus: nec ideo nos peccavisse confitemur, quia & in peccatore quod est ipsius improbamus, quod autem Dei est honoramus: quia in Deum credentem non ex occultis [a] humanis pendere volumus, sed in Domino gloriari de quo certus est, admonemus. Neque enim & Apostolus malæ suæ conscientiæ diffidebat, sed spem credentis poni nolebat in homine, & in Deo stabiliter F collocabat, cùm diceret, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Non itaque nos dicentes quod scriptum est, Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, accusamus nostram conscientiam: sed vos in hominum moribus eorum spem qui baptizantur poni volentes, non agnoscitis vestram superbiam.

39. QUID quòd etiam beati Cypriani mentionem facere audetis, velut ille auctor sit ve- G stræ divisionis, tantus defensor catholicæ unitatis & pacis? Primò esto in Ecclesia, quam constat tenuisse ac prædicasse Cyprianum; & tunc aude velut auctorem sententiæ tuæ nominare A Cyprianum: primò imitare pietatem humilitatemque Cypriani, & tunc profer concilium Cypriani. Nos enim nullam Cypriano facimus injuriam, cùm ejus quaslibet litteras, à canonica divinarum scripturarum auctoritate distinguimus. Neque enim sine caussa tam salubri vigilantiâ canon ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum & Apostolorum libri pertineant, quos omnino judicare non audeamus, & secundùm quos de ceteris litteris vel fidelium vel infidelium liberè judicemus. Proinde cùm dicat Apostolus, cujus epistolæ in auctoritate canonica vigent, Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, & si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus [b] revelabit: quamdiu aliter sapuit Cyprianus, si scripta ejus esse constat quæ pro vobis proferenda arbitramini, quamdiu ergo de hac re aliter sapuit quàm veritas diligentiùs considerata patefecit, donec ei Deus id quoque revelaret, ineffabili laude caritatis unitatem pacemque catholicam etiam cum collegis suis, à quibus aliter sapuit, non reliquit.

Canon ecclesiasticus.

Philip. 3. 15.

CAPUT XXXII. Quomodo tam Cypriani dicta, quàm aliorum doctorum accipienda sint.

40. VERBA ejus ex epistola ad Jubaianum inseruisti litteris tuis, quibus [c] eis placuisse monstrares, baptizandos eos esse in Ecclesia catholica, qui fuerint in hæresi vel schismate baptizati. Ego hujus epistolæ auctoritate non teneor; quia litteras Cypriani non ut canonicas habeo, sed eas ex canonicis considero, & quod in eis divinarum scripturarum auctoritati congruit, cum laude ejus accipio; quod autem non congruit, cum pace ejus respuo. Ac per hoc, si ea quæ commemorasti ab illo ad Jubaianum scripta, de aliquo libro Apostolorum vel Prophetarum canonico recitares, quid omnino contradicerem non haberem. Nunc verò quoniam canonicum non est quod recitas, ea libertate ad quam nos vocavit Dominus, ejus viri cujus laudem assequi non valeo, cujus multis litteris mea scripta non comparo, cujus ingenium diligo, cujus ore delector, cujus caritatem miror, cujus martyrium veneror, hoc quod aliter sapuit, non accipio. Non accipio, inquam, quod de baptizandis hæreticis & schismaticis beatus Cyprianus sensit; quia hoc Ecclesia non accipit, pro qua beatus Cyprianus sanguinem fudit. Sed quia dicitis eum pro hac sententia legalia documenta firmasse: quamquam non ille documenta legalia firmare potuit, sed eis potiùs quæcumque rectè sensit ipse firmavit: relinque ergo scripta Cypriani, & ea ipsa legalia documenta quibus eum dicis usum esse commemora. Si non ea demonstravero [d] vestram caussam nihil adjuvare, vicisti. Quapropter ita hoc Cypriani non accipio, quamvis inferior incomparabiliter Cypriano, sicut illud apostoli Petri quòd gentes Judaizare cogebat, nec accipio, nec facio, quamvis inferior incomparabiliter Petro. Vos autem qui scripta Cypriani nobis tamquam firmamenta canonicæ auctoritatis opponitis, quidquid de Cypriano contra vos proferre potuerimus, necesse est cedatis, & justum est ut victi taceatis, ac vos aliquando ab errore perniciosissimæ dissensionis ad unitatem catholicam convertatis.

Gal. 5. 13.

Gal. 2. 14.

CAPUT XXXIII. Cyprianū excusat.

41. UNDE, ne longum faciam, ex hac ipsa

[a] Sic aliquot MSS. Alii quidam, *ex occultis humanâ conscientiâ.* Editi, *ex occultis hominum.*

[b] Ita Cygirannensis cod. At editi, *revelavit.*

[c] Editi, *ei placuisse.* At MSS. *eis*, scilicet Cypriani collegis.

[d] Ita in MSS. At in plerisque editis, *nostram caussam adjuvare*: omisso, *nihil.*

epistola ad Jubaianum, adtende quid ingeram, quod vestrum evertat & absumat errorem. Cùm enim persuadere conaretur vel sanctus Cyprianus, vel quicumque illam scripsit epistolam, hæreticos ad Ecclesiam venientes baptizare oportere; quòd videlicet baptismus nullus deputandus esset, quem foris apud hæreticos accepissent; opposuit sibi quæstionem, & ait: *Sed dicet aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt? Potens est Dominus misericordiâ suâ indulgentiam dare, & eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare.* Ista nobis simplicitas sufficit, cui testimonium perhibet ipse Cyprianus, tantum bonum intelligens esse unitatem corporis Christi, ut in eam simpliciter admissos, etiam illos quos esse sine baptismo arbitrabatur, de divina misericordia mereri indulgentiam, & ab Ecclesiæ muneribus non separari, pia cogitatione præsumeret. Hæc consuetudo Ecclesiæ fuit ante concilium Cypriani, hæc superari & auferri non potuit nec concilio Cypriani; ut ex hæresi venientes, non quidem sine baptismo, sicut dicit, quia idem baptismus etiam foris eis inerat, sed non proderat, verumtamen simpliciter, sicut item dicit, admissi de Dei misericordia indulgentiam mererentur, & à muneribus non separarentur Ecclesiæ. Hæc simplicitas, magis quàm duplicitas, Ecclesiæ placuit universæ toto terrarum orbe diffusæ.

42. Cui Cyprianus ipse quale testimonium perhibeat, audi ex epistola quam * de unitate conscripsit. *Avelle*, inquit, *radium solis à corpore, divisionem lucis unitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide rivum, præcisus arescit.* In his Cypriani verbis non intelligimus lucem non capere divisionem, nisi in sanctis regno Dei prædestinatis, qui dividi ab Ecclesia nullo modo possunt; & non germinare ramum fractum, salutis æternæ germine accipimus: ariditatem verò rivi à fonte præcisi, in eo quòd sancto Spiritu vacuantur qui ab unitate separantur agnoscimus, non in sacramento baptismi, quod & boni & mali habere possunt, ita foris apertè, quemadmodum intus occultè ab Ecclesiæ sanctitate separati. Sed [a] unde nemo dubitat, quod de ipsius Ecclesiæ fecunditate toto terrarum orbe diffusæ senserit Cyprianus, adtende in his quæ subjungit: *Sic*, inquit, *& Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copiâ ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latiùs expandit, unum tamen caput est, & origo una, & una mater fecunditatis successibus copiosa.* Hanc Ecclesiam Cyprianus in scripturis sanctis promissam, in universo mundo redditam, dilexit, tenuit, commendavit: quam perditi schismatici vel hæretici velut à malis se discernere ac separare cupientes, seditionibus impiis reliquerunt. Qui ne suos exitus impios vanis excusationibus abluere conarentur, sancta scriptura prædixit: Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit. Quia nec propter malos qui videntur esse intus, deserendi sunt boni qui verè sunt intus.

** Liber de simplicitate Prælatorum etiã inscribitur.*

Prov. 24. post v. 22. sec. LXX.

CAPUT XXXIV.

43. Hinc beatus Cyprianus quid senserit accipe ex epistola quam scripsit ad presbyterum Maximum & ceteros, quibus de schismatico & hæretico errore ad Ecclesiam redeuntibus gratulatur. *Nam etsi videntur*, inquit *in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus: ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem magna non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum & argenteum simus. Ceterum fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus; neque quisquam sibi quod soli Filio Pater tribuit vindicare: ut se putet aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus assumit: & dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit assumunt, de Ecclesia pereunt; & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati veritatis lumen amittunt.* Vides frater, secundùm scripturas divinas hoc præcepisse Cyprianum, etiam propter malos: qui cùm sint à bonis vitâ moribusque spiritaliter separati, corporaliter tamen eis in Ecclesia videntur esse permixti usque in diem judicii, quo etiam corporaliter debitas separabuntur ad pœnas. Non est Ecclesia deserenda tamquam frumenta propter paleam vel zizania, tamquam domum magnam propter vasa inhonorata. Vides, audis, sentis, capis, intelligis, quanto scelere propter eos qui vobis sive rectè sive cùm fallimini displicent, separemini ab Ecclesia quæ toto orbe diffunditur, cui secundùm scripturas divinas, tam magnum, tam firmum, tam clarum atque luculentum testimonium perhibet Cyprianus.

2. Tim. 2. 20.

Psal. 2. 9. Iohan. 13. 16.

CAPUT XXXV.

44. Quamobrem adtende diligenter de tota ista quæstione brevem ratiocinationem meam. Si rectè in Ecclesiam recipiuntur ex hæreticis venientes, ut in eis error proprius corrigatur, divinum autem sacramentum non rescindatur; bene [b] illic viventibus tamquam frumentis Dominicis gratulamur. Si autem, sicut putatis, & Cyprianum vobis in hac sententia favere jactatis, non habent baptismum; certè admissi simpliciter ad Ecclesiam, secundùm eumdem Cyprianum, propter meritum ipsius unitatis indulgentiam Dei merentur, nec ab Ecclesiæ muneribus separantur. Et quicumque illos secundùm morem anteriorem, de quo non tacuit Cyprianus, simpliciter admittunt, & rectè ac pacifici vivunt, inter eadem frumenta horreo destinata deputantur. Qui autem vel scientes contra veritatem in eis recipiendis contentiosè dimicant, vel pravis atque perversis moribus vivunt, in zizaniis & palea flammis debita toleran-

[a] Editi, *Sed inde nemo dubitat. Quid verò.* At MSS. non habent *verò*, nisi fortè in interlineari spatio & à secunda manu imprudenter adjectum; & præferunt, *Sed unde nemo dubitat:* quod non ad superiora; sed ad subsequentia omnino referendum.

[b] Sic MSS. At editi, *illis viventibus.*

tur:

tur: propter eos tamen Ecclesiam quæ per totum orbem terrarum copiosis successibus dilatatur, hoc est frumenta Dominica, quæ usque ad messem pariter crescunt vel usque ad ventilationem pariter triturantur, non esse deserenda, imperat Deus, testis est Cyprianus. Ac per hoc, si in communione sacramentorum mali maculant bonos, quando temporibus Cypriani vel ante Cyprianum sine baptismo, sicut putatis, hæretici suscipiebantur, Ecclesiam periisse dicite, & vos unde nati fueritis ostendite. Si autem, quod veritas etiam per Cyprianum docet, cùm pro Ecclesiæ pace etiam cognita zizania tolerantur, frumenta non maculant: Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit; quia de Ecclesia propter malos exire non debuit.

45. ITERUM dico, & te ab hac invictissima ratione dissimulare non sino: Si non communicantes peccatis malorum, propter ipsam tantùm communionem sacramentorum mali perdunt bonos; quando in præteritum ex hæresi ad Ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt, contagione sua bonos utique perdiderunt. Jam tunc ergo non erat Ecclesia, quam Cyprianus teneret, prædicaret, nec unde postea Donatus exiret. Si autem bonos contagio illa non perdidit, nec eorum quos accusatis contagio Christianum orbem perdere potuit: nolite calumniari separati, & ad Ecclesiam redite correcti. Cæcilianum & socios ejus, contra quos tunc Secundus Tigisitanus contraxit condiditque concilium, necesse est tibi accusare, mihi non est necesse defendere. Accusa eos quantis viribus potes: si innocentes fuerunt, nihil eis tamquam frumentis oberit ventositas tua: si nocentes fuerunt, non debuerunt propter illa zizania frumenta deseri, quibus nihil obfuerunt. Accusa quantum potes; vinco si non probas, vinco si probas: vinco, inquam, si non probas, judice te ipso; vinco si probas, teste Cypriano. Quid eos vis fuisse? Si innocentes, cur frumentis Dominicis, cùm sitis zizania, calumniamini? Si nocentes, cur à frumentis Dominicis propter zizania separamini? [a] Exstat ECCLESIA CUNCTIS CLARA ATQUE CONSPICUA; quippe civitas quæ abscondi non potest super montem constituta, per quam dominatur Christus à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ, tamquam semen Abrahæ multiplicatum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris, in quo benedicuntur omnes gentes. Hanc etiam beatus Cyprianus ita commendat, ut eam dicat Domini luce perfusam, radios suos per orbem terrarum porrigere, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendere. Hæc [b] aut in frumentis suis non accusaretur, aut propter zizania non desereretur: unum horum vobis etiam vos ipsi respondete, alterum Cypriani monitis discite. Ipsius enim verba sunt adtestantis & dicentis: *Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.*

46. Vos contagione malorum Afrorum Ecclesiam periisse dicitis de orbe terrarum, & in parte Donati ejus reliquias remansisse tamquam in frumentis à zizaniis & palea separatis, contra Cyprianum apertissimè sentientes, qui dicit nec malorum permixtione bonos perire in Ecclesia, nec eosdem malos posse ante tempus judicii divini à bonorum permixtione separari. Vos itaque secundùm vestrum errorem, vel potiùs furorem, accusare cogimini, non solùm Cæcilianum & ordinatores ejus, verùm etiam illas Ecclesias quas in scripturis apostolicis & canonicis pariter legimus, non solùm Romanorum, quò ex Africa ordinare paucis vestris soletis episcopum, verùm etiam Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum, Thessalonicensium, Colossensium, Philippensium, ad quas apertissimè scribit apostolus Paulus; Jerosolymitanam, quam primus apostolus Jacobus episcopatu suo rexit; Antiochensem, ubi primò appellati sunt discipuli Christiani; Smyrnensem, Thyatirensem, Sardensem, Pergamensem, Philadelphensem, Laodicensem, ad quas est Apocalypsis apostoli Johannis. Tot alias Ecclesias Ponti, Cappadociæ, Asiæ, Bithyniæ, ad quas scribit apostolus Petrus, & quidquid aliud se Paulus ab Jerusalem usque ad Illyricum Evangelio replevisse testatur: ut taceam de aliis tam latis atque immensis terrarum partibus, in quas ex his apostolicis laboribus & plantationibus porrecta crevit & crescit Ecclesia. Istas certè Ecclesias, quas ex litteris divinis atque canonicis nominavi, tam longè ab Africa constitutas, tamquam perierint ex peccatis Afrorum accusare cogimini, [c] ne corrigatis errorem qui vos ad tantum scelus nefaria dissensione compellit.

Act. 11. 26.

1. Pet. 1. 1.

47. Nos autem ut istum errorem vestrum faciliùs convincamus, nec ipsos Afros, quorum falsò crimen in ceteras etiam gentes perfundere audetis, nec ipsos, inquam, defendere cogimur. Habent enim cum illis transmarinis Ecclesiis societatem regni, si innocentes fuerunt: si autem nocentes, tamquam zizania frumentis, nec in Africa obesse potuerunt eis, qui se propter illos etiam cognitos ab unitate Ecclesiæ separare noluerunt. Ut enim omittam quàm multi eos crediderint innocentes, quibus facinus eorum etiam si aliquod fuit, tamen demonstrari non potuit, & utique istos nec vos potestis dicere peccatis alienis incognitis potuisse maculari: sed ut hos, inquam, omittam, ipsi qui eos nocentes vel noverant vel putabant, quamvis in Africanis Ecclesiis constituti, cùm viderent eos apud Ecclesias transmarinas non potuisse convinci, nec crimina eorum longè latéque diffusis membris Ecclesiæ demonstrari, si se vellent propter illos quos malos noverant, à communione tot gentium, quibus eos ostendere non valebant, velut pestiferæ contagionis timore separare; teneret eos, non ego, non tu, non Donatus, non Cæcilianus, sed ipse quem nominare ausus es Cyprianus; & diceret ea verba quæ scripsit ad Maximum.

CAPUT XXXVIII.

48. ET *si videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem magna non solùm vasa sunt*

2. Tim. 2. 20.

[a] Am. Er. & plures MSS. *Exsistat.*
[b] Hoc loco in excusis mutatum erat *aut*, in *ut*: non bene.
[c] Editi, *nec corrigitis*. At MSS. *ne corrigatis.*

aurea & argentea, sed & lignea & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum & argenteum simus. Ceterùm fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus; nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicare: ut se putet aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio, & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus assumit. Et dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit assumunt, de Ecclesia pereunt: & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt. His Cypriani verbis Deum timentes in Ecclesia tenerentur, qui vellent ab ea separari propter cognitos malos; quibus verbis vos damnamini, qui separati accusatis & bonos. His verbis Cyprianus & nos tenet in domo Dei, cujus decorem dilexit; etiamsi, quod numquam facere potuistis, à vobis accusatos & demonstratos traditores, & quoslibet alios malos nosse possemus; ne illam propter vasa facta in contumeliam deseramus. His verbis etiam vos in catholicam pacem correctos pacificus introducat, ne quibuslibet peccatis alienis seu veris seu falsis offensi, contra Ecclesiam Christi in toto mundo Scripturis fructificantem atque crescentem, mala tanta jactetis, ne propter zizania triticum accusetis, ne propter paleam frumenta deseratis, ne propter vasa inhonorata extra domum magnam remaneatis.

Psal. 2. 9. *Johan. 13. 16.*

49. Ecce quantum nos abs te commemoratus beatus Cyprianus adjuvit, cui, de baptismo repetendo si quid aliter sapuit, pro tantis meritis flagrantissimæ caritatis corrigendum procul dubio Dominus revelavit: quia in ea vite permansit tamquam sarmentum tanto fructu pacis & dilectionis opulentum, ut etiam si quid in eo purgandum reperiretur, si nulla re alia, certè falce martyrii purgaretur. Quamquam itaque ad errorem vestrum convincendum, & si volueritis corrigendum, satis superque potuerint ista sufficere: tamen ne quisquam arbitretur aliquid te in epistola posuisse, quod refellere non valerem, aut in quo te nostris contra Petilianum litteris nihil idoneum respondisse, demonstrare non possem, sequenti volumine cetera videamus.

LIBER TERTIUS.

Reliquam partem epistolæ Cresconii, singula breviter ex ordine refellens, percurrit.

CAPUT I.

Si tardorum mihi ingenia curanda non essent, qui intelligere nequeunt, me duobus voluminibus superioribus ad caussam totam, quæ tuâ, frater Cresconi, epistolâ continetur, multis modis ita respondisse, ut etiam illa quæ ibi restant, jam soluta atque frustrata sint, jam debuit à me huic operi finis imponi. Sed quia multi sunt, quibus servire nos convenit, qui omnia depulsa esse non putant, nisi locis suis etiam singula pertractentur, residua sermonis tui breviter ex ordine refellenda percurram.

2. Quidquid de Cypriani venerabilis martyris, & de quorumdam [a] Orientalium litteris inserendum putasti, quòd eis placuerit apud hæreticos & schismaticos datum improbare baptismi sacramentum, nihil impedit caussam nostram, si eam Ecclesiam retinemus, quam non deseruit Cyprianus, etiam cùm multi ejus collegæ in hanc sententiam consentire noluissent. Nam & in ipso concilio dixit: *Neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* Et eamdem epistolam ad Jubaianum ita conclusit* *Hæc tibi, carissime, pro nostra mediocritate respondimus, nemini præscribentes aut præjudicantes, quo minùs unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem, &c.* In his ergo nos interim deputa, quibus illud non potuit persuadere Cyprianus, à quibus tamen etiam in hac re diversa sentientibus, communionem suam minimè separavit. Majores autem vestri, quibus tale testimonium perhibuisti, *quòd ab Orientalium propterea communione discreti sunt, quia illi suum judicium resciderunt, quo eis placuerat de ista baptismi quæstione Cypriano atque illi Africano concilio consentiri oportere*, contra Cyprianum fecerunt. Debuerunt enim cum collegis suis etiam in hac quæstione diversa sentientibus tenere communionis unitatem, quod in suis litteris fecisse legimus Cyprianum. Respondent, *ideo eum sic loqui voluisse, ne fortasse excommunicationis timore deterriti, non auderent liberè dicere quod sentirent, non quia cum eis esset in communione mansurus si diversa sensissent*: ubi apertè dicunt Cyprianum esse mentitum. Si enim dicebat, *Neminem judicantes, nec à jure communionis aliquem si diversa senserit amoventes*, quod eum dixisse conscripta indicant gesta concilii; & tamen si quisquam eorum, quibus ea dicebat, diversum sentire se ostenderet, non cum eo fuerat sacramenta Christi communicaturus: procul dubio mentiebatur, qui talia dolosè, non veraciter promittebat; & quod est in eo mendacio deterius, simplicitatem fratrum duplici corde fallebat, cùm præsertim & scriberentur quæ dicebantur. Nam quicumque ab illo concilio diversum sensisset, [b] quomodo posset ab ejus ore damnari vel excommunicari, cùm ejusdem concilii pro se principium recitaret? Quis ergo de Cypriano tolerabiliùs sentit, utrùm nos, qui eum dicimus in obscura de baptismo quæstione hominem falli

*CAPUT II.

Vide lib. 3. de baptis. contra Donatist. c. 3. & lib. 6. c. 7.

[a] De litteris fortè Firmiliani Cæsareæ Cappadociæ episcopi Cypriano inscriptis, & inter Cyprianicas vulgatis, quibus Iconiensis concilii pro baptizandis hæreticis acta narrantur. Eamdem de hæreticorum baptismo sententiam tulit Synnadense concilium eodem ferè tempore celebratum. Sed suum istud judicium Orientales postmodum correxerunt, uti hîc legitur infrà. Vide Eusebium lib. 7. c. 3. & 4. & Nicephor. lib. 6. c. 7. 8. & 9.

[b] Omnes MSS. *quo posset ab eis ore damnari.*

potuisse; an vos, qui eum dicitis in promittenda Christiana communione episcopum fallere voluisse, non unum aliquem fratrum, sed universam episcopalem societatem: quod si & vobis de illo credere nefas est; vestri majores contra ejus sententiam fecerunt, qui se ab Orientalium communione, quòd de hac re diversa senserint, diviserunt.

3. PROINDE si omnino jam credendum sit, quinquaginta episcopis Orientalium id esse visum, quod septuaginta Afris vel aliquanto etiam pluribus, contra tot millia episcoporum, quibus hic error in toto orbe displicuit; cur non potiùs etiam ipsos paucos Orientales suum judicium correxisse dicamus, non ut tu loqueris rescidisse? Sicut enim laudabile est à vera sententia non moveri, ita culpabile persistere in falsa: quam numquam tenere prima laus est, secunda mutare; ut aut ex initio vera permaneat, aut mutatâ falsâ vera succedat. Neque nunc ad nostram pertinet quæstionem, quale sit quod pars Christiani orbis [a] maximè cum Orientalibus sensit. Si enim hoc verum, si hoc tenendum atque servandum est, quod de baptismo tenemus atque servamus; duo mala vestra vobis objicimus: unum quòd erratis in baptismi quæstione, alterum quòd vos ab eis qui de hac re verum sentiunt separatis. Si autem, ut secundùm vos loquar, hoc est in ea quæstione verum, quod ipsi sentitis; illo certè crimine maculamini, quòd ab Ecclesia recessistis, propter cujus pacem sicut Cyprianus & fecit & monuit, etiam diversa sentientes ferre debuistis.

4. NUNC exclama quòd ego dixerim, *Nihil inter fidelem perfidumque discernas; idem tibi pius atque impius videatur*: quod ego non dixi. Sed planè illud dixi, unde tu quasi hoc dicerem exclamare voluisti, & dicere quod non dixi, *Sive*, inquam, *à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat*. In qua sententia non nihil inter fidelem perfidumque discrevi, nec jussi ut idem cuique pius atque impius videatur: sed idem sacramentum pium & impium posse habere; quod nec tu negas, qui saltem post impios occultos baptizandum non esse concedis. Proinde sine caussa conjungis & dicis, *Nihil prodest bonis moribus vivere, quia quidquid justo licet, potest & injustus implere*: quia & falsum est, & à me dictum non est. Boni quippe mores vitam bonorum malorumque discernunt, & ad diversa perducunt. Nec quidquid justo licet, potest & injustus implere; quia justus implet legem Christi per dilectionem, unde injustus alienus est; potest tamen aliquid quod & justus implere, ut & ipse baptizet, si nihil aliud, certè cùm latet: sicut etiam illi possunt Dei mandata prædicare sicut justi, sed non secundùm ea vivere sicut justi, de qualibus dictum est, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite.

5. SED fac injustum non latentem & nonnullis cognitum bonis per aliquam [b] seditiosam factionem de Ecclesia non posse separari. Audi Cyprianum, tolera zizania, esto frumentum. Quàm tibi bene sonare visa sunt, quæ in una re variè repetisti. *Quid hoc præcepto*, inquis, *dici iniquius potest? purificet alium maculosus, abluat* A *sordidus, emundet immundus, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem?* Breviter respondeo, Nec maculosus, nec sordidus, nec immundus, nec infidelis, nec criminosus est Christus, qui dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, mundans eam lavacro aquæ in verbo, faciens nos certos de bonis suis, ne malis vitiaremur alienis. Nam ecce cùm minister iniquus occultus est, à quo tamen datum baptismum non rescindis; nonne omnia tibi verba tua ista replicari B possunt, quia & purificat maculosus, & abluit sordidus, & emundat immundus, & dat infidelis fidem, & criminosus efficit innocentem? *Non*, inquis, *ipse, sed fama ejus bona, quamvis inanis & falsa*. Hinc non vis ut ego exclamem, O scelus, ô portentum, non sicut ait quidam, in ultimas terras exportandum, sed potiùs extra omne cælum & omnes terras, si fieri possit, abigendum. Non te ipsum dico, quem correctum volo; sed hunc errorem, à quo te corrigi cupio. C Itáne ad mundandum hominem, quando boni ministri [c] defuerit vera vita, tunc mali ministri falsa sufficit fama, quæ hoc efficiat quod efficeret bona vita, ut ad hominem sanctificandum quando ministri latet iniquitas, ministra Deo militet falsitas? Hoc totum ideo, ne dicatis quod dicimus, Sive à fideli sive à perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat, non sanctificat nisi Deus.

Ephes. 5. 25.

Cic. act. 1. in Verrem.

6. DEINDE commemoras verba mea, quòd D dixerim, *Semper Christus det fidem, Christus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput*. Dixi planè, & dico: nec tu omnino respondere potuisti. Videris enim quasi succubuisse tanto ponderi veritatis, cùm subjecisti, *Hoc & nos suademus, hoc volumus*. * Deinde rursus supponis hominem in quo spem constituat accepturus: *Sed quærimus*, inquis, *per quem hoc meliùs fiat?* Et quia sine ministro nec nos dicimus posse hominem baptizari, quæris à me, E utrùm-ne melius injustus sit minister, an justus? Ubi respondeo, ad hoc esse melius, ut justus minister sit, quòd infirmitas hominis, cui sine exemplo laboriosum est & difficile quod imperat Deus, imitatione boni ministri ad vitam bonam faciliùs erigatur. Unde dicit apostolus Paulus, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ad hominem vero baptizandum & sanctificandum, si tanto est melius quod accipitur, quanto est melior per quem traditur; tanta est in accipien- F tibus baptismorum varietas, quanta in ministris diversitas meritorum. Si enim, quod sine controversia creditur, melior erat Paulus quàm Apollo; meliorem baptismum dedit, secundùm istam vestram vanam perversamque sententiam: & si meliorem baptismum dedit, profectò eis quos à se non baptizatos gratulatur, invidit. Porrò si inter bonos ministros cùm sit alius alio melior, non est melior baptismus qui per meliorem datur; nullo modo est malus, qui etiam G per malum datur, quando idem baptismus datur. Et ideo per ministros dispares Dei munus æquale est, quia non illorum, sed ejus est. * Non ergo, sicut inaniter inveheris, nihil inter fidelem perfidumque discernimus: sed discernimus humana merita, non sacramenta divina;

Contra Pet. l. lib. 2. c. 5.

* CAP. VI. Cur præstet justum esse quàm injustum sacramenti ministrum.

1. Cor. 4. 16.

* CAPUT VII.

[a] Cygiran. cod. *maxima*: sed non rectè dictum de sola Africa.
[b] Aliquot MSS. *seditionem factionemve*.

[c] Ex MSS. Georgiano & Cygirannensi restituimus hæc verba, *defuerit vera vita, tunc mali ministri*.

quæ tu quoque vi veritatis adductus & hæreticæ intentionis oblitus, nobis & vobis non alia, sed una eademque esse dixisti.

7. Quomodo dicis, *Hoc & nos suademus & volumus, ut semper det Christus fidem, Christus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput?* cùm defendas litteras Petiliani, ubi apertissimè cùm baptizantis meritum commendaret, quantumque ad dandum baptismum valeret humana justitia, pro *Cont. Petil. lib. 1. c. 1. & 2.* suscepta caussa conaretur ostendere; *Conscientia*, inquit, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis. Nam qui fidem sciens à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Et tamquam ei diceretur, Unde hoc probas? secutus adjunxit, *Ibidem cap. 4.* *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est.* Quid obsecro, quia incidisti in defensionem temerariæ falsitatis, nebulas manifestis rebus moliris offundere? Apertè dicit homo, originem, radicem, caputque hominis regenerandi per baptismum non esse posse, nisi cujus ministerio baptizatur: & tu dicis, *Hoc & nos volumus, ut Christus sit origo & radix caputque Christiani: sed quærimus per quem hoc meliùs fiat.* Hoc aliud est quod dicis, aliud quod dixit Petilianus: hoc quod dicis etiamsi verum sit, non hoc est quod ille dixit.

CAPUT VIII.

8. PROINDE si hoc & tu vis, ut Christus sit origo & radix & caput Christiani; Petiliano re- *1. Cor. 3. 7.* siste, non mihi: quoniam *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Quod ego ex Apostolo cùm in meis litteris posuissem, ita tu respondere voluisti, ut diceres, *Dei quidem dare est incrementum, sed sicut qui plantat & rigat, non nisi colonus fidelis & diligens quæritur, sic etiam in sacramento baptismatis non nisi fidelis & justissimus operarius adhibetur.* Quasi verò quod infidelis colonus plantaverit, propter ejus infidelitatem non germinet vis seminis, & fecunditas terræ cælique temperies hanc efficaciam divinitus non acceperint, ut ad propagandos fructus plantatorem vel rigatorem operarium tantummodo exspectent, qua mente operetur, qua laboret intentione non curent, utrùm dominum agri fideliter diligat, an sua non illius lucra conquirat. Adjungis etiam testi- *Ierem. 3. 15.* monium propheticum dicens, *Dabo vobis pastores secundùm cor meum, & pascent vos, pascentes cum disciplina.* Scio, completum est: tales Apostoli fuerunt, tales etiam nunc, etsi pro Ecclesiæ latitudine perpauci, non tamen desunt. Sed quid etiam per Ezechielem prophetam dicatur adversùs pastores malos, debuisti quærere, legere, cogi- *Ezech. 34. 13.* tare. Ibi enim dicit, Ego pascam, non pastores.

CAP. IX.

9. PROINDE & per pastores bonos & pastores malos cùm verbum suum sacramentumque dispensat, ipse pascit; quia de se ipso ait, ut sit unus *Iohan. 11. 16* grex & unus pastor. Bonum est enim confidere *Psal. 117. 8.* in Dominum, quàm confidere in hominem. *Ierem. 17. 5.* Et *maledictus omnis qui spem suam ponit in homine.* Quod à me in illa epistola commemoratum, sic te intelligere ostendis, ut ideo magis te dicas justum & fidelem, per quem hoc sacramentum celebretur, inquirere, *quia spem & fiduciam Dei, non hominis habes; Dei esse autem fidem atque justitiam, quam semper in ministris ejus adten-* A *dis.* Hoc verum dicis, quia bonorum omnium *1. Cor. 4. 7.* nihil habemus quod non accipimus; & ideo fides & justitia nobis à Deo est. Sed cùm dicis, hanc tibi Deum dare non posse, nisi habeat eam homo per quem baptizaris: spem profectò in homine ponis, qui utrùm sit justitiæ particeps, nescis; & si non est, tunc famam ejus adtendis, & cùm [a] famam bonam de malo latente repereris, ad sanctificationem tibi sufficere credis. Obsecro te, si fiduciam Dei, non hominis habes, & ideo B magis ut justus & bonus & fidelis sit per quem hoc sacramentum celebratur inquiris, quia Dei est fides atque justitia; numquid Dei est etiam falsitas famæ, quam si habeat bonam minister malus, hanc tibi dicis [b] in tua sanctificatione sufficere? Jam mallem in hominem confideres, unde te vehementissimè prohibebam, quàm in famæ ipsius falsitatem. Homo enim qualiscumque sit, quantum ad id quod homo est adtinet, Dei creatura est: nulla vero falsitas Dei creatura est. Por- C rò si maledictus est qui spem suam ponit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in falsitate opinionis humanæ, ut in illud aliud incidat quod scriptum est, Qui fidit in falsis, *Prov. 10. 4.* hic pascit ventos: id est, fit esca spiritibus malis.

CAPUT X.

10. SI *datum*, inquis, *à quocumque & quomodocumque baptisma rescindi non debet, cur post Iohannem Apostoli baptizaverunt?* Quanto vehementiùs ita proponitur: Si post Johannem Apostoli D baptizaverunt, cur non etiam post quemlibet sanctum baptizat vel melior vel æqualis? ut vel hinc intelligere cogaris, ad istam quæstionem non pertinere baptismum Johannis? *Et Iudæis*, *Act. 2. 38.* inquis, *à Moyse baptizatis Petrus dixit, Pænitemini, & baptizetur unusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi.* Si propterea jam baptizati erant *Exodi 14. 22.* Judæi, quia Moyses per mare rubrum ante tam longum tempus parentes eorum baptizaverat; qui de Christianis baptizatis nascuntur, sine caussa ho- E die baptizantur: & tamen dicis ista, & scribis ista: audiris & legeris, & putaris respondere litteris nostris: quasi hoc sit respondere potuisse, quod est tacere noluisse.

CAPUT XI. *Lib. 1. cont. Petil. cap. 4.*

11. NEC illud quod prætereundum putasti, refellisti principio hujus epistolæ, sicut tibi vidéris, quod à me dictum est: *Si errabant illi qui volebant esse Pauli, quæ tandem spes eorum est qui volunt esse Donati?* Quis enim non videat hinc esse istam divisionem factam, hinc hodieque in F hac peste persistere, dum in hominis justitia spes ponitur, ut tunc sit acceptabilis baptismus Christi, si ab homine justo quisque tinguatur? Contra quem errorem, adversùs eos qui jam schismata propter diversa merita hominum facere cœperant, clamat ipse Paulus, Gratias ago Deo, *1. Cor. 1. 14.* quia neminem vestrûm baptizavi, ne quis dicat quòd in nomine meo baptizavi: quid aliud insinuans, nisi baptisma Christi nisi ejus non esse in cujus nomine datur; & ideo non fieri melius G cùm per meliorem datur, nec deterius per deteriorem.

12. Frustra itaque deinceps exsultas, & dicis, *Sequitur ut omnia illa quæ à sancto Petiliano (seu cujuslibet sermo est) scripta sunt, rectè dicta concludam.* Ipsa enim verba quæ velut rectè dicta concludis, non se rectè dicta convincunt; quia nec

[a] Omnes MSS. *& cùm falsam bonam.*

[b] Nonnulli MSS. *in tuam sanctificationem sufficere.*

conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis, cùm maculosa dantis occulta est. Ibi victus, cùm veritati adquiescere debuisses, ad falsam ejus famam, tamquam ad deceptum mendacio infelicem judicem provocasti: quia neque adtenditur conscientia, quando fama ejus adtenditur, & tam non potest falsâ cujusquam famâ quàm nec malâ vitâ quisque mundari; & nemo fidem Christianam sumit ab homine, nec perfido nec fideli, sed ab illo de quo scriptum est, Fide mundans corda eorum. Qui si per fidelem audit quid credendum sit, eum quidem imitatur, non tamen ab eo justificatur. Nam si minister justificat impium, consequens est ut etiam in ministrum rectè credatur: Apostolica quippe clara & certa sententia est, Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam. Proinde si minister non audet dicere, Crede in me: non audeat dicere, Justificaris à me.

[Act. 15. 9.] [Rom. 4. 5.]

13. Jam verò quod sequitur, *Omnis res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est*: si origo & radix & caput baptizati, baptizans minister est, Christus non est; si Christus est, ille non est. Denique cùm minister occultus est malus, quæ origo, quæ radix, quod caput est baptizati? an falsa ejus fama? Hoc quidem Cresconius dicit, sed veritas contradicit. Ergo [a] si tunc origo & radix & caput Christus est; ipse est etiam quando minister est bonus, ne quod absurdissimum est, melior sit conditio baptizati per occultum malum, quando Christus est caput, quàm baptizati per manifestum bonum, si tunc minister est caput. Hoc & de bono semine dixerim. Sequitur enim, *Nec quicquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.*

[Petil. cap. 4.] [Petil. cap. 7.]

14. Quæ verò sequuntur ex epistola Petiliani abs te posita, ubi ait, *Quæ cùm ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, cùm scriptum sit, Arbor bona bonos fructus facit, & arbor mala malos fructus facit? Numquid colligunt de spinis uvas? Et iterum: Omnis homo bonus de thesauro cordis sui producit bona, & malus homo de thesauro cordis sui profert mala*: satis apertèque convincunt, Petilianum hæc omnia non retulisse nisi ad hominem per quem baptismus ministratur, ut ipse intelligatur, si innocens est, facere innocentem quem baptizat; ipse sit bona arbor, cujus fructus sit qui baptizatur; ipse bonus homo, de cujus cordis thesauro procedit sanctificatio baptizati. Ac per hoc cùm iste occultus est malus, dic mihi à quo fit ille innocens? dic mihi cujus erit arboris fructus? dic mihi de cujus cordis thesauro sanctificabitur baptizatus? Aut si tunc effectorem innocentiæ suæ, tunc arborem de qua fructus bonus nascatur, non hominem ministrum baptismi meretur habere, sed Christum; feliciùs incidit in ministrum latentem malum, quàm si incidisset in manifestum bonum. Quod si absurdissimè atque insanissimè dicitur; Christi fructus est qui ejus baptismo sanctificatur, cujuslibet ministri opere baptizetur. Nisi fortè ad consilium tuum recursurus est, quando incurrerit in ministri conscientiam maculosam & occultam, ut ei de qua nascatur arborem ostendas, falsò bonam mali hominis famam: cujus radicem si quæsieris, invenies fallentis astutiam; de qua si potest nasci fructus bonus, quod absit, mentitus est Christus, qui dixit, Non potest arbor mala fructus bonos facere. Sed quia verum dixit Christus, habeat homo bonus tamquam bona arbor bonum fructum, opus bonum; sicut homo malus tamquam mala arbor malum fructum, opus malum: qui autem baptizatur, non de cujusquam hominis, sed de spiritu Christi nascatur, si vult esse fructus qui vento non corrumpatur, & arbor quæ non eradicetur. Quæ cùm ita sint, cùm tu dixeris, *Ergo sequitur ut omnia quæ à sancto Petiliano (seu cujuslibet sermo est) scripta sunt, rectè dicta concludam*: puto quia ego potiùs illa omnia non rectè dicta concludo.

[Matth. 7. 7.] [Matth. 12.] [Matth. 7. 18.]

Cap XII. Aggreditur caussam Optati Gildoniani, & Maximianistarum.

15. Jam nunc videamus quod deinde in epistola tua contexuisti, quomodo te Optati caussam & Maximianistarum, quin immo, ut abs te doctior fiam, Maximianensium, vestri docuerunt. Et de Optato quidem, de quo nihil conscriptum valeo recitare, quodlibet sentias, facilè cedo. Unum illud scio: si vera sunt quæ de illo, ut non dicam ostendebantur, certè tamen dicebantur, nec ipse erat bonus, nec famam habebat bonam; unde quicumque per eum baptizati sunt, nec conscientiâ ejus secundùm Petilianum, nec famâ ejus secundùm te, ablui potuerunt: si autem falsa mala ejus, sicut sæpe adsolet, invida fama jactavit; vide quàm rectè non facilè credamus, quod numquam nobis de traditoribus quos accusatis probare potuistis: quia solet etiam de bonis mala fama mentiri. Si ergo non illorum innocentia, non denique quod verum atque firmum est, Dei gratia & [b] non nostra conscientia ratum nobis baptismum facit, faciat saltem sententia tua.

Caput XIII.

16. Tu enim cùm de Optato loquereris dixisti; *Ego quidem Optatum nec absolvo, nec damno.* Si hoc ego, immo non tantùm ego, sed omnis Africana catholica Ecclesia, quanto magis etiam transmarina tam longè latéque diffusa, de Cæciliano & ejus ordinatoribus dicat, Ego illos nec absolvo, nec damno: parumne putas esse illis quos ii baptizaverunt, quorum nemo umquam Cæcilianum vidit, quod de Optato sufficere credis eis, quos ille etiam suis manibus baptizavit? An quia de Cæciliano parentum vestrorum concilium recitatis, de Optato autem nullum recitatur à nobis; ideo putas nulli nostrûm licere dicere, Ego Cæcilianum nec absolvo, nec damno: quod tibi licuit de Optato? Sed factum est pro Cæciliano posterius * judicium [c] transmarinum, vestris apud Constantinum imperatorem ut fieret instantibus. Aut si ecclesiastica judicia, quæ priùs facta fuerint, jam convelli non possunt; quid de Primiano facturi estis vestro episcopo Carthaginensi, contra quem primò * centum, plures utique quàm de Cæciliano judicaverunt, eique abrogato episcopatu Maximianum pro illo constituerunt? Nonne Primianus posteriore judicio nititur, quod pro illo factum est in oppido Bagaiensi, secundùm quod judicium non vult de se dubitari, sed ab omnibus vobis se extorquet absol-

* Romanum videlicet & Arelatense.

* In Cabarsussitano cōcilio. V. Enarrat. in Psal. 36. Ser. 2. n. 20.

[a] Lov. *Ergo & tunc origo* &c. Postea cum aliis editionibus Am. & Er. *Ipse est enim quando minister est bonus:* Et paulò pòst habent, *si hunc minister est caput.* Castigantur ex MSS.

[b] In MSS. *& nostra conscientia*: omissâ negante particulâ.

[c] Am. Er. & plures MSS. *posterius judicium, transmarinis vestris.*

vi? Unde & nos secundùm posterius de Cæciliano judicium prorsus eum incunctanter absolvimus. Sufficit tamen ad caussam, si hoc de illo dicamus, quod tu de Optato dixisti; Nos Cæcilianum nec absolvimus, nec damnamus. Viderint illi, seu vestri, seu nostri, quemadmodum de illo judicaverint: ipsi suarum sententiarum rationem reddant, ipsi portent seu mali seu boni sui operis sarcinam: nobis de alienis factis saltem dubitare permittite, ne cogamur in nobis ea sacramenta damnare, de quibus non licet dubitare. Sed jam dixi, senti de Optato quod vis: neque enim est unde convincamus eum, qui non apud acta commisit; quæ tamen ita commisit, ut inter Gildonis satellites præcipuus haberetur, teneretur, moreretur. Numquid etiam de Feliciano & Prætextato sociis Maximiani, quos trecenti & decem episcopi vestri cum ceteris similiter nominatim expressis, unâ eademque sententiâ Bagaitani concilii damnaverunt, eosdemque non post parvum [a] tempus cum omnibus quos damnati baptizaverunt, sicut fuerunt, episcopos susceperunt, quodlibet vobis garrire permittitur?

Caput XIV.

17. Quocirca quæcumque in nos sive in nostros quasi parcendo & prætereundo [b] dixisti, sine nominibus, sine testibus, sine ullis omnino documentis, partim culpando quæ culpanda non sunt, partim quæ culpanda sunt, non probando, supervacaneum est velle purgare. Istos, istos iterum adtende, Felicianum Mustitanum & Prætextatum Assuritanum aliquanto diligentiùs intuere, quorum totam caussam suo loco ita, si Dominus permiserit, explicabo, ut etiam si nimius hostis veritatis esse volueris, vestrorum mendacium defendere vel negare non possis: sed nunc interim secundùm hoc mihi placet agere quod tibi dixerunt; nondum discutio quàm verum dixerint, nondum ostendo quàm mira impudentiæ cæcitate mentiti sint. Certè *cùm de iis, quos Maximianistas appellavi, & damnatis vestrorum concilio & receptis, in epistola mea perlegeres*, sicut scribis, *valde permotus es: quippe cùm adhuc* (verbis enim tuis utar) *quod haberet veritas ignorares.* Denique *statim*, sicut narras, *ex vestris episcopis diligentiùs inquisisti; atque ipsis docentibus, & decretum concilii, & sententiam in eos qui damnati sunt dictam, & rei totius ordinem cognovisti.* Et quia & me quid gestum sit ignorare credebas, quid veritas haberet hortatus ut discerem, ita deinceps cuncta narrasti. Vide quia in hac caussa verba ipsa tua pono ex epistola tua, sunt enim mihi per necessaria.

Infrà toto lib. 4.

Vide & infrà lib. 4. cap. 27.

Cap. XV.

18. *Cùm quàm plurimos*, inquis, *episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à nostris concilio, in eos omnes qui in ejus schismate perstitissent, prolata sententia est: quam tu quoque te legisse testaris. Quæ cùm sententia consensu omnium firmaretur, placuit tamen*, inquis, *decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur. Sic factum est*, inquis, *ut non solùm duo illi * quos memoras, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se Ecclesiæ reddidissent. Quorum ideo baptisma rescindi non debuit, quia intra diem præstitutum restituti peremtoriâ sententiâ non tenerentur; nec cùm baptizarent fuerunt ab Ecclesia separati, quippe nec dum transacti temporis definitâ metâ disjuncti. Hi autem qui etiam post prædictum diem cum Maximiano pertinaciter perstiterunt, sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt.* Hæc verba tua certè, mi Cresconi, cognoscis ex epistolæ tuæ contextione expressa.

* Prætextatus & Felicianus.

Caput XVI.

19. Proinde quæro abs te, Si nondum fuerant ab Ecclesia separati, quomodo *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, prolata sententia est, quæ cùm consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur?* Quibus verbis ostendis, eorum qui in Maximiani schismate perstitissent, si quis intra dilationem temporis corrigi voluisset, innocens haberetur. Corrigeretur ergo, si quis corrigi voluisset, ab illo schismate in quo cum Maximiano perstiterat: proinde ante quàm corrigeretur, in schismate erat, in quo perstiterat; quamvis in eo, quia intra placitum tempus correctus est, non pertinaciter perstitisset. Nam & posterioribus verbis paulò pôst ita distinguis: *Hi autem qui etiam post prædictum diem cum Maximiano pertinaciter perstiterunt, sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt:* dicens utique, *pertinaciter perstiterunt*, ostendis etiam illos qui correcti sunt perstitisse, sed non pertinaciter. In quos simul [c] omnes prolata est illa sententia, qua consensu omnium confirmatâ, placuisse tamen dicis decreto concilii dilationem illam temporis dari. Quomodo igitur in Ecclesia erant, qui ante quàm corrigerentur in schismate cum Maximiano perstabant. Quòd si in Ecclesia non erant, quia in schismate erant, quomodo baptizabant? Deinde quomodo factum est, sicut dicis, ut non solùm illi quos memoravi, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se Ecclesiæ reddidissent, si ab Ecclesia non erant separati? Cui se reddiderunt, unde non recesserunt? Aut si recesserunt, dic quæso ante quàm se Ecclesiæ reddidissent, quo jure baptizaverunt? *Quorum ideo*, inquis, *baptisma rescindi non debuit, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur. Restituti*, quò? Evigila, obsecro, dic nobis, quò restituti? Profectò dicturus es, in Ecclesiam, cui se illos reddidisse dixisti. Quisquam-ne restituitur in Ecclesiam, qui non fuerit ab Ecclesia separatus? Quisquam-ne ab Ecclesia non separatus quamlibet paucos dies persistit in schismate? Quisquam-ne ab Ecclesia non separatus se post tempus quamlibet parvum reddit Ecclesiæ?

Caput XVII.

20. Arbitror te, carissime, non solùm verba tua non considerasse conscribenda, sed nec legisse conscripta. Verumtamen quid faceres, cui necessitas in hoc opere ingerebatur in Maximianum ac socios ejus, non propriam dicere, sed ab aliis dictam quomodo posses defensare sententiam. Nam & si tu non uterereris his verbis, idem ipsum decretum concilii Bagaiensis recitarem, ubi scriptum est: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.*

[a] In libro de Gestis cum Emerito triennium penè totum intercessisse dicit.

[b] Editi, *dixistis.* Duo MSS. *dixisti:* refertur ad Cresconium.

[c] Sic MSS. Editi autem, *In quos simul ab omnibus prolata &c.*

21. PROINDE & si talia tua verba non reperirem, hîc certè dicerem, hîc pro veritate clamarem, Quomodo ad matrem Ecclesiam redire permittuntur, qui ab Ecclesia matre non recesserunt? Aut si recesserunt, quo jure ante quàm redirent baptizare potuerunt; nisi quia in caussa resarciendi hujus schismatis obliti estis propriæ vanitatis, qua post episcopos ab ipsis Apostolorum sedibus inconcussam seriem usque in hæc tempora perducentes, non unum hominem, non unam domum, non unam civitatem, non unam B gentem, sed orbem terrarum rebaptizandum esse censetis: aut certè quia hujus facti horror semper etiam facientium corda concussit, tot populis ad vestram communionem à Maximiani communione redeuntibus, tam multos quidem libuit reparare, sed puduit tam multos rebaptizare: quod tamen, quibuslibet detestantibus & exhorrentibus, propter salutem hominum faceretis, quæ quanto plurium fuerat, tanto minùs utique contemnenda erat, si hoc umquam con- C tuitu veritatis, & non præjudicio faceretis erroris. Vides certè in hoc Maximianensium ad vestram communionem reditu patefactum, vera esse quæ de baptismo dicuntur à nobis. Nam si ullus est in hominibus intellectus, vel dicendi aliquid vel audiendi, qui ante quàm redeat ad Ecclesiam baptizat, profectò extra Ecclesiam baptizat: & tamen rescindendus baptismus non est, sicut nec in illis rescissus à vobis est. Quo non mutato, nec in suo, nec in cujusquam alterius, sed in Pa- D tris & Filii & Spiritus-sancti nomine quisque baptizat. Deinde præter baptismi sacramentum, quod vel ad pœnam perversi, vel ad salutem recti sive correcti integrum perseverat, de ipsa correctorum expiatione vel mundatione volo aliquid dicere. Meministi enim quæ adversùs nos dixeris, quòd venientes ad nos à vobis ex hæreticorum sacrilego errore, sine ulla expiatione susceptos habeamus. Tu nobis dic modò, de schismate Maximiani redeuntes ad vos, cùm in suis E etiam susciperentur honoribus, qua tandem quæso expiatione mundati sunt? In illo tanto scelere participato, non erant tam nefaria societate maculati?

22. ADTENDE quid insonet, quid increpet, quid in illo præclaro concilio fateatur veridicum os illud episcoporum tuorum. *Maximianum*, inquit, *fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit: & quòd adhuc eum dehiscens terra non sorbuit, ad majus supplicium superis reservavit. Raptus enim pœnam suam compendio lucraverat funeris:* F *usuras nunc graviores colligit fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Itàne tandem in hujus schismate, sicut ipse dixisti, persistentes, ante quàm intra tempus dilationis, sicut tu item dixisti, se vestræ Ecclesiæ reddidissent, nullam vel parvam de hujus societate traxerant maculam. Sed audi deinde quid sequatur; audi, inquam, dictator vel dictor illius sententiæ, quid connectat. *Nec hunc solum*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos* G *catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad* A *effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Nollemus quidem tamquam è proprii corporis junctura præcidi, sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscissione solaminis, quàm in remissione medicaminis, inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos Victorianum Carchabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem,* B *Salvium Ausafensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elefantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarant; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt, Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognos-* C *cite.* Quæ graviora in illos dicere potuistis? Quæ graviora in nos ipsos dicere soletis? *Sed ab hoc*, inquis, *tam magno malo intra dilationis tempus correcti sunt.* Videro utrùm correcti sint: quia re vera correcti essent, si ad veram Ecclesiam remeassent. Sed si vestra vera est, quomodo expiati sint à tam immani scelere, dicite. Si enim non sunt expiati, omnes vos estis secundùm vestram sententiam eorum scelere maculati: si autem expiati sunt, solo ipso reditu, propter cari- D tatem quæ cooperit multitudinem peccatorum, expiari potuisse conceditis: & nos de vestris cùm correcti ad nos veniunt, inanibus calumniis accusatis: nisi fortè, jam quidem, sicut concilii verba indicant, & schismatis sacrilegium perpetraverant, sed ante diem concessæ dilationis eodem sacrilegio nondum fuerant inquinati, & ideo non putati sunt expiandi.

23. HOC si ita est, quis vos non audiat, qui tam mirabilem potestatem in homines accepistis? Caput XX. E Peccant quando volunt, & inquinantur quando vultis. Non obscurum aliquid recitamus, minúsve notum atque vulgatum. Illa sententia est, quæ tantæ facundiæ merito in manibus omnium, in omnium ore versatur, qui legendorum talium studiosi sunt: de qua nunc saltem cernis quàm verè dixerim, quòd *non eam deberent primò gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatam.* Adtende quid habeat, audi quid perstrepat. Cont. Petil. lib. 1. c. 10.

24. MAXIMIANUM, inquit, *fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore & Abiron ministrum, de pacis gre-* Caput XXI. F *mio sententiæ fulmen excussit.* Cum hoc igitur si quis sacramentum altaris uno die sciens communicasset, secundùm jactantissimam illam severitatem vestram, non de tanto malo sic pollueretur, ut par ejus fieret? Quid ergo fuerunt, vel quid ex illo facti sunt, qui non solùm ad altaria cum eo accesserunt, verùm etiam ipsi eum ordinatum episcopum contra Primianum vestrum erectis altaribus admoverunt? Sed quid ego te de istis interrogem? Ipsa sententia loquatur, cujus G verba sic fulgent, ut si eam volueritis abscondere, quarumlibet latebrarum tenebras suo nimio splendore perrumpat. Videamus in socios Maximiani, quanto sonitu damnationis insurgat.

CAPUT XXII.

25. NEC *solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est,* (Psal. 13. 3.) *Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt.* Deinde paulò pòst, cùm omnes ordinatores Maximiani nominatim enumerasset, inter quos etiam isti de quibus ago, Felicianus & Prætextatus leguntur, quid fecerint, ut tanta in eos dignè dicenda essent, ita subjungit: *Qui funesto*, inquit, *opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt:* sic intelligi volens, quòd ipsi adfuerint, ipsi Maximianum impositis manibus ordinaverint. Addens etiam de Carthaginis clericis: *Sed & clericos*, inquit, *Carthaginis Ecclesiæ, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt.*

CAPUT XXIII.

26. ROGO te, Cresconi, numquid ullis meis verbis hoc crimen exaggero? Quòd si voluissem, fortasse mihi, etsi non talia, tamen qualitercumque sufficientia non defuissent. Quæro igitur abs te, ante quàm isti duo, de quibus interim ago, ad vestræ communionis concordiam remeassent, in illa catena sacrilegii constituti, sub quorum labiis erat venenum aspidum, cum ore pleno maledictione & amaritudine, cum pedibus velocibus ad effundendum sanguinem, quomodo baptizarunt? Numquid in his erat conscientia sanctè dantium, quæ ablueret accipientium? Numquid eos saltem fama bona vel falsissima commendabat, quæ tibi in illis angustiis non quà evaderes, sed quà te præcipitares, exitum præbuit, cùm eos tam insigne concilium clamet *famosi criminis reos?* Redeuntes deinde, sicut falsa narrantibus vestris episcopis credidisti, ante dilationis diem, quomodo suscipiuntur in honoribus suis, cum eis quos extra Ecclesiam cum Maximiano, constituti in catena [a] sacrilegi schismatis baptizaverant? Unde à sacrilegio tanto expiantur? A catena illa unde solvuntur? Labia eorum, os eorum à veneno aspidum, à maledictione & amaritudine unde mundatur? Unde pedes ab effusione spiritalis sanguinis abluuntur, quò velociter cucurrerunt? Unde manus à funesto opere perditionis emaculantur? Unde ab illicito incestu, non membra corporis, sed animæ [b] purgatur affectus?

CAPUT XXIV.

27. NEMPE istam caussam ut defendatis, velitis nolitis, ad patrocinium veritatis venire cogemini, quæ dicit baptismum Christi, non solùm per occultos, sed etiam per manifestos malos; nec solùm à conversis, verùm etiam à perversis datum, habere inconcussam sui roboris firmitatem; & eis posse quidem inesse, sed nisi correctis non posse prodesse; correctos autem etiam fraternis orationibus expiari, per caritatem cooperientem multitudinem peccatorum. Ecce ante quàm ostendam quàm impudenter tibi vestri episcopi de Maximianensium susceptione mentiti sunt, secundùm ipsum mendacium eorum & narrationem tuam, quàm to-A ta caussa vestra subversa sit puto quòd non jam quærere debeas, sed agnoscere, nec parare contradictionem, sed correctionem potiùs cogitare. Vides enim nunc saltem, quàm veraciter à me illa dicta sint, quibus frustra mendaciter respondere conatus es: quàm rectè dixerim, *Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, cur non pro unitate Christi vera & plenaria lex illius hereditatis agnoscitur?* (Lib. 1. contra Petil. cap. 13.) Cùm ipse fatearis, eos qui in B Maximiani schismate perstitissent meruisse sententiam, qua non tenerentur si intra diem dilationis se Ecclesiæ reddidissent. Unde constat, ante quàm se reddidissent, eos in schismate in quo perstiterant baptizasse, cum quibus in vestram communionem recepti sunt. Vides quemadmodum mortui baptizaverint: quia de illis qui in Maximiani schismate perstitissent, ante quàm ad vos redirent, dictum erat sententiâ concilii Bagaiensis, *Ægyptiorum admo*-C *dum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora.*

CAPUT XXV.

28. QUOD verò dixi, *Quando apud eos decernenda recitata est, ore latissimo adclamaverunt; nunc autem cùm à nobis recitata fuerit, obmutescunt:* (Lib. 1. contra Petil. cap. 10.) [c] quibus pœnis ecce jam multo melius obmutescerent, quàm cùm talia loquuntur, implicarentur. Vides quàm verum sit quod à me dictum est, *Iam tandem sentire deberent, quanta sint pro pace toleranda, & pro pace Christi redi*-(Ibid. cap. 13.) D *re ad Ecclesiam, quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.* Multo magis enim hoc secundùm tuam narrationem verum est, qui dixisti etiam illos dilatione concessa revocatos, de quibus nominatim expressis jam dictum fuerat, *Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Cùm enim post hæc verba illa est dilatio constituta, quomodo non placuit revocare damnata? aut quomodo nobis tanto pòst natis, E vel ipsi etiam Christiano orbi terrarum incognita esse non possint, quæ probari non potuerunt de Cæciliano, in eo quod postea factum est judicio transmarino; quando ea quæ de Maximianensibus gesta sunt, & in Africa, & temporibus nostris, tu cùm sis Afer, sicut dicis, post tot annos adhuc usque non noveras? sicut autem nos docere poterimus, adhuc usque non nosti, quia episcopis vestris mentientibus credidisti.

CAPUT XXVI. De traditione sacrorum codicum.

F 29. QUOD autem *me de traditione in vestros majores*, dicis, *quasi per anticategoriam, retorquere quod à nostris majoribus factum est, voluisse*, culpans quòd hoc fecerim, *quasi in schola de caussæ generibus vel quæstionibus ageretur, non in Ecclesia veritas quæreretur.* Numquid hoc Eliæ prophetæ diceres, qui cùm sibi à rege iniquissimo esset objectum, quòd ipse everteret Israël: respondit, Ego non everto, sed evertis tu (3. Reg. 18. 17.) & domus patris tui? Quid enim ad nos pertinet G hoc retortæ objectionis genus, quo nomine à Græcis appellatur in arte rhetorica, cùm hoc inveniamus in auctoritate prophetica? Cùm ergo quisque dicit, Non ego feci, sed tu fecisti: verum

[a] Plures MSS. *in catena sacrilegii schismatici baptizaverant.*
[b] Sic MSS. Editi verò, *purgantur.*
[c] Michaëlinus codex, *quid pejus?* ceteri MSS. *quibus pejus*: ac paulò pòst iidem codices cum editione Am. ferunt, *cùm talia loquerentur implicarentur*: omisso, *quàm.*

rum dicere opus est, non dicere metuendum est. Et tu quomodo ostendas non fecisse majores vestros, quod suis confessionibus lectis fecisse monstrantur, debes si quid vales vigilantissimè cogitare, non verbo Græco imperitos ne nos audiant deterrere. Et majores quidem nostros fuisse traditores non docuisti: neque enim quia dixisti esse multas litteras, quibus hoc possit ostendi, ideo jam ostendisse putandus es. De vestris autem majoribus exstat Secundi Tigisitani concilium, cum paucissimis quidem factum apud Cirtam post persecutionem codicum tradendorum, ut illic in locum defuncti ordinaretur episcopus.

30. Ibi quæ gesta sint accipe: nam quæ necessaria fuerunt, infrà scribere curavi. *Diocletiano* [a] *octies, & Maximiano septies consulibus, quarto nonas Martii, Cirtæ, cùm Secundus episcopus Tigisitanus primæ cathedræ consedisset in domo* [b] *Vrbani Donati, idem dixit, Probemus nos primò, & sic poterimus hic ordinare episcopum. Secundus Donato Masculitano dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Scis quantum me quæsivit Florus ut thurificarem, & non tradidit me Deus in manibus ejus, frater: sed quia Deus mihi dimisit, ergo & tu serva me Deo. Secundus dixit, Quid ergo facturi sumus de martyribus? Quia non tradiderunt, ideo & coronati sunt. Donatus dixit, Mitte me ad Deum, ibi reddam rationem. Secundus dixit, Accede una parte. Secundus Marino ab aquis Tibilitanis dixit, Dicitur & te tradidisse. Marinus respondit, Dedi Pollo chartulas, nam codices mei salvi sunt. Secundus dixit, Transi una parte. Secundus Donato Calamensi dixit, Dicitur te tradidisse. Donatus respondit, Dedi codices medicinales. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco *Secundus Victori à Rusiccade dixit, Dicitur te tradidisse quatuor Evangelia. Victor respondit, Valentianus curator fuit, ipse me coëgit ut mitterem illa in ignem. Sciebam illa* [c] *deletitia fuisse. Hoc delictum mihi indulge, &* [d] *indulget mihi & Deus. Secundus dixit, Transi una parte.* Et alio loco: *Secundus Purpurio* [e] *à Limata dixit, Dicitur te necasse filios sororis tuæ duos Milei. Purpurius respondit, Putas me terreri à te, sicut & alteri? Tu quid egisti, qui tentus es à Curatore & Ordine ut scripturas dares? quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti aut jussisti dari quodcumque? Nam non te dimittebant passim. Nam ego occidi & occido eos qui contra me faciunt. Ideo noli me provocare ut plus dicam. Scis me de nemine tractare. Secundus minor patruo suo Secundo dixit, Audis quæ dicat in te? Paratus est recedere & schisma facere, non tantùm ipse, sed & omnes quos arguis: quos scio quia dimittere te habent, & dare in te sententiam, & remanebis solus hæreticus. Ideo quid ad te pertinet, quis quid egit? Deo habet reddere rationem. Secundus Felici* [f] *à Rotaria Centurioni & Victori à Garbe dixit, Quid vobis videtur? Responderunt, Habent Deum, cui reddant rationem. Secundus dixit, Vos scitis & Deus. Sedete. Et omnes responderunt, Deo gratias.*

31. Hos tu traditores, qui cum aliis apud [g] Carthaginem in Cæcilianum & socios ejus dixerunt sententias, inter quos & Silvanus [h] Cirtensis fuit, de cujus traditione gesta mox inseram, præclara videlicet ratione defendis: hoc enim de his jam pluribus utique dicturus es, quod de uno Silvano tamquam magnum aliquid dictandum putasti, hinc te arbitratus manifestè falsum crimen quod ei traditionis objicitur, demonstrare, quia interposuisti sententiam ejus quam in concilio inter ceteros episcopos contra Cæcilianum & alios communionis ejus participes dixit: tamquam fieri non posset, ut traditores traditor condemnaret. Prudentiùs enim tu vides ista quàm Paulus apostolus: nam ille quibusdam res objiciebat absurdas, nec considerabat non posse fieri quod dicebat, Qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non adulterandum, adulteras; qui abominaris idola, sacrilegium facis? (Rom. 2. 21.) Et illud præcipuè, In quo enim alterum judicas, te ipsum condemnas; (Ibidem 1.) eadem enim agis quæ judicas. Hos ergo traditores, quibus confessis territus Secundus ignovit, secum habuit in Carthaginensi concilio, & in absentes non confessos dixerunt sententias, qui præsentes de sua non sunt confessione damnati. Hoc concilium non maneret, nec in posteritatis memoriam perduraret, nisi describeretur ab aliis, conservaretur ab eis qui eo se defendere præparabant, si quis eis eadem crimina postea quàm illic relaxata sunt objecisset.

CAPUT XXVIII.

32. Intererat etiam Secundi ipsius, ut appareret eum, ne schisma fieret, quod solent præ ceteris pacifici præcavere, illa omnia divino judicio dimisisse: quod multo magis facere deberet in concilio Carthaginensi, ubi contra absentes [i] nulla constiterant, nisi Lucilla tunc præpotens & pecuniosissima femina odiis accensa furialibus vehementer instaret, ut contra Cæcilianum veluti damnatum alter ordinaretur * episcopus. Quod in Zenophili consularis judicio postea commemoratum est per quemdam Nundinarium Silvani Cirtensis tunc vestri episcopi diaconum, qui cum memorato episcopo suo quem perpessus fuerat inimicum, sicut volebat, concordare non potuit. Egerat sanè hoc apud collegas ejus magis terribiliter, ne omnia proderet, quàm suppliciter, ut veniam mereretur.

Lucilla. Vide suprà lib. 1. cont. Parmen. c. 3. & epist. 43. n. 17. & Optatum lib. 1.

* Majorinus, cui Donatus successit.

CAPUT XXIX.

33. Ex illius judicii Gestis hæc pauca inter-

[a] Gesta hæc Cirtensis concilii in exemplari quod Carthaginensis Collationis tempore diligentiùs inspectum fuit, consignata erant anno *post Consulatum Diocletiani novies & Maximiani octies, tertio nonas Martias*, id est, anno Christi 305. ut testatur Augustinus infrà in Breviculo Collationis, die 3. capite 17. Apud Optatum lib. 1. contra Parmenianum idem Cirtensis consessus notatur habitus *post persecutionem, die III. Iduum Maiarum*. Ubi *persecutionem*, non Maxentii, uti Albaspinæus voluit, sed *codicum tradendorum*, ex Augustino in fine capitis præcedentis intelliges. Cessavit hæc persecutio consulatu Diocletiani IX. & Maximiani VIII.

[b] Optatus lib. 1. *quia basilicæ*, ait, *necdum fuerunt restitutæ, in domum Vrbani Carisi consederunt.*

[c] In MSS. *delititia fuisse.*

[d] Sic MSS. At editi, *& indulgebit mihi Deus.*

[e] Optimæ notæ Corbeiensis codex, *à Liniata*. In Aug. epistola 43. nonnulli codices *Liniacensem* ferunt, pro *Limatensem*.

[f] Idem Corbeiensis cod. *à Rotoria Centurionis*. Alii etiam MSS. habent genitivo casu, *Centurionis*. Multo aliter legebat Optatus, qui de eodem Cirtensi consessu agens lib. 1 ait, *Consulti sunt qui remanserunt, id est, Victor Garbiensis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurion.* &c.

[g] Optatus lib. 1. *Non post longum tempus, iidem ipsi,* (qui Cirtensi concilio interfuerant) *tot & tales ad Carthaginem profecti, traditores, conjurati homicidæ, Majorinum post ordinationem Cæciliani ordinaverunt, schisma facientes.* Id anno factum Christi 311. non antè. Nam Cæciliani ordinationem ponit idem Optatus post indulgentiam missam à Maxentio in Africam, qua Christianis libertas est restituta. At Maxentius Africâ potiri cœpit devicto Alexandro tyranno; devictus autem est Alexander post ipsius, teste Zosimo, Maximiani Herculii obitum, qui anno 310. contigit.

[h] Silvanus à Secundo Tigisitano episcopus Cirtæ ordinatus fuit in concilio suprà citato. Confer epistolam Aug. 53. n. 4.

[i] In editis, *nulli*. At in MSS. *nulla*, ut ad crimina objecta potiùs quàm ad accusatores referatur.

Gesta apud Zenophilum, quibus Silvanus traditor fuisse declaratur.

posui: [a] *Constantino Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Cæsare consulibus, Idibus Decembris* [b] *ex tota Mociacensi inducto & applicito Victore grammatico, adstante etiam Nundinario diacono, Zenophilus consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Victor.* Et paulò pòst alio loco: *Nundinarius respondit, Legantur acta. Zenophilus consularis dixit, Legantur. Et legit Nundinius exceptor: Diocletiano octies & Maximiano septies consulibus. quarto-decimo Kalendas Iunii, ex actis Munatii Felicis flaminis perpetui curatoris Coloniæ Cirtensis:* B *cùm ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix flamen perpetuus curator Paulo episcopo dixit, Proferte scripturas legis, & si quid aliud hic habetis, ut & præcepto & jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit, Scripturas lectores habent, sed nos quod hìc habemus, damus. Felix flamen perpetuus curator dixit Paulo, Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit, Omnes cognoscitis. Felix flamen perpetuus curator dixit, Non eos novimus. Paulus episcopus dixit, Novit Officium publicum, id est Edesius & Iunius exceptores. Felix flamen perpetuus curator dixit, Manente ratione de lectoribus quos monstrabit Officium, & vos quod hìc habetis date. Sedente Paulo episcopo, & Montano & Victore* [c] *de Castello & Memorio presbyteris, adstante Marte cum Ælio, & Marte diacono, proferente Marcuclio, Catulino, & Silvano &* [d] *Caroso subdiaconis, & Ianuario, Marcuclio, Fructuoso, Miggene, Saturnino, Victore* [e] *Samsurico, & ceteris fossoribus, contrà scribente Victore Aufidii in breve sic, Calices duo aurei, Item calices sex argentei, &c.* Et alio loco: *Postea quàm* [f] *perventum est in bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania, ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quòd diceret se post* [g] *arcam invenisse eas. Victor Aufidii Silvano dixit, Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix flamen perpetuus curator Silvano dixit, Inquire diligentiùs, ne quid hìc remanserit. Silvanus dixit, Nihil hìc remansit, totum hoc ejecimus, &c.* Et alio loco. *Exemplar libelli traditi episcopis à Nundinario diacono. Testis est Christus & Angeli ejus, quoniam* [h] *traditoribus communicastis: id est Silvanus à Cirta traditor est, & fur rerum pauperum, quod omnes vos episcopi, & presbyteri, & diacones, & seniores scitis; & de quadringentis* [i] *follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis, ut fieret Majorinus episcopus, & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo* F A *vestri præsentiâ & populi dedit folles viginti, ut factus esset presbyter, quod scit Christus & Angeli ejus, &c.* Et alio loco: *Quibus lectis Zenophilus consularis dixit, Et actis & litteris quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Silvanum.* Item alio loco: *Zenophilus consularis dixit,* [k] *Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta persecutio est, & Silvanus subdiaconus fuit.*

CAPUT XXX.

34. Habes-ne frater Cresconi ad ista quod B dicas? Puto non usque adeo frontem periisse de rebus humanis, ut ad purgationem Silvani adhuc putes sententiam recitandam quam dixit in Cæcilianum & collegas ejus quasi traditores; ne magis nos admoneas dicere ex epistola Apostoli simile aliquid, ut paulò antè commemoravi, Qui prædicas non tradendum, tradis, & in quo alium judicas, temetipsum condemnas, eadem enim agis quæ judicas. *Rom. 2. 1.* Sed [l] *postea*, inquis, *Vrsacio & Zenophilo persequentibus cùm communicare* C *noluisset, actus est in exsilium.*

Silvanus Cirtensis Donatistarum episcopus in exsilium actus.

Immo qui jam traditor fuit, permanere etiam hæreticus voluit, ut falsum honorem in ipsa parte Donati haberet, qui habere in Catholica nullum posset, tam manifestis traditionis suæ gestis publico judicio reseratis. Hæc tu profectò falsa esse dicturus es, & pro vestris majoribus, ut plurimum possis, contra nostros alia prolaturus. Quod quidem forsitan non valebis, non inveniendo quid proferas. D Sed fac te invenisse, fac protulisse: tantâne furis impudentiâ, ut abs te prolatis magis contendas credi oportere, quàm eis quæ proferuntur à nobis? Aut enim & hìc & illic fuerunt traditores, si & tu aliqua recitas de confessione nostrorum: aut si aliquid putas contra vestros à nostris esse confictum, cur non & à vestris contra nostros hoc idem nobis putare conceditis? Ergo pro humanis factis, aut & hinc & inde manifestatis, aut ex utroque latere incertis, ne qui in E unum Deum credimus litigemus, quod certum & divinum munus est, in Christi gratia concordemus. Cùm enim gesta majorum nostrorum atque vestrorum hinc atque inde contraria recitantur nobis tanto pòst natis, si nec saltem dubitare permittitur, quid iniquius? si autem permittitur, quid sufficientius? Neque enim sicut incertum est à quibus exstiterit traditionis malum, sic incertum est à quo jubeatur reddi [m] turbatæ pacis bonum.

CAPUT XXXI.

35. Ac per hoc qui pro incerto alieno malo

[a] Legebatur hìc, *Constantio Maximo Augusto:* quem Constantium Chlorum intelligendum putat Baronius, Constantini patrem, anno Christi 306. demortuum; & *Constantini junioris* nomine ipsum filium ejus Constantinum. Verùm nusquam in fastis consularibus junguntur simul *Constantius & Constantinus junior:* neque Constantio Chloro *Maximi* titulus tributus est, neque filius ipsius Constantinus, qui seniorem cognominem ante se nullum habuit, *junior* est appellatus. Et si hoc anno Consul cum Constantio fuisset Constantinus, sequenti anno quo consulatum cum Maximiano Herculio gessit, secundùm consul dici in fastis debuisset, quod minimè reperitur. Errorem emendamus ex veteri eorumdem Gestorum exemplari, in quo prænotantur, *Constantino Maximo* &c. qui est annus Christi 320 Habes hæc Gesta infrà in Appendice, & in iis loca permulta è quibus intelligas non potuisse illa fieri consulatu Constantii Chlori, id est anno Christi 306. Nam ibi Cirtæ urbis cives *Constantinienses* appellantur, ipsaque urbs dicitur *Constantina*, quod ipsi nomen ex Constantino ejusdem urbis nonnisi post Maxentii mortem instauratore inditum est. Præterea de Cæciliani episcopi innocentia judiciis multis jam tum probata ibidem legitur, *Cur ergo intermisso eo cujus innocentia probata est, Silvano communicas?* Clerici etiam à Zenophilo interrogati, cùm respondent se *à majoribus suis* accepisse quòd Silvanus esset traditor, quia scilicet in persecutione codicum tradendorum quæ ad annum Christi 303. pertinet, res sacras tradidisset; traditionis illud crimen longè ante id temporis à Silvano admissum significant. Adde Constantii Chlori tempore non potuisse Silvanum episcopum ob traditionis crimen à Nundinario diacono in judicium publicum Zenophili viri consularis trahi; neque demum Ursacio & Zenophilo persequentibus, (quod hìc postea cap. 30. Cresconius objectat) in exsilium ejici.

[b] Gesta judicialia contra Silvanum, in hujus tomi Appendice, ferunt, *Idibus decembribus, Sexto Thamugadiensi inducto.*

[c] Eadem Gesta, *Victore, Deusatelio & Memorio presbyteris.*

[d] Editi, *Carioso.* At omnes MSS. *Caroso.*

[e] Legendum, *Victore Samsurici*, ut patet ex laudatis Gestis judicialibus contra Silvanum, ubi sæpius *Victor* ille *Samsurici* nominatur.

[f] Editi, *apertum est.* Emendantur ex subsequente libro 4. c. 56. & ex Gestis contra Silvanum.

[g] Gesta contra Silvanum constanter habent *orcam.*

[h] Eadem Gesta, *tradiderunt quibus communicastis.*

[i] Follis nummi genus. Confer lib. 22. de Civitate Dei cap. 8. n. 9. & Sermonem 389.

[k] Editi Er. & Lov. *Quis administrabat? Tunc Silvanus in clericatu respondit.* Castigantur juvantibus nonnihil hujus libri MSS. sed maximè succurrente exemplari Gestorum contra Silvanum.

[l] Editi, *Sed postea quàm Vrsacio.* Meliùs nonnulli MSS. *Sed postea, inquis* &c. Id enim ipse exprobrat Cresconius.

[m] In MSS. plerisque deest, *turbatæ.*

pacem Christi respuit, certissimè malus est: quando quidem Cyprianus nec pro certa permixtorum malitia zizaniorum pacem deseruit frumentorum, qui scribens ad Maximum dixit, *Et si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Non dixit suspicamur, opinamur, arbitramur, conjicimus, credimus: sed *cernimus* dixit. O verbum, quo cuncta dubitatio tolleretur, ut corpus Christi non divideretur! Si sola frumenta desideras, geme in labore agri, gaude in spe horrei, tolera malos in communione sacramentorum Christi, ne ante littoris tempus retia disrumpendo, fias quod tolerare noluisti. Ista dicerem, si de traditoribus quos accusatis aliquid probassetis. Immo hoc verò tempore nec ista jam dicerem: non enim jubeor tolerare, cum quibus jam non cogor vivere. Quòd si mihi etiam nunc traditor demonstretur, quâ conscientiâ desero tot Christianas gentes, quibus non demonstratur? Deinde ego ipse si nunc disco quod paulò antè nesciebam, cur in me rescinditis quod sciebam? Baptismum quippe Christi me accepisse sciebam: vos etiam ipsi alienum scelus, quod ignoratum nemini obesse conceditis.

36. Cur ergo herì baptizatum, hodie rebaptizatis, cùm alienum scelus quod herì nesciebam, hodie doceatis? Nesciens à quali acceperit, baptismi accepti non erat reus. Modò abs te hoc didicit, baptismi rescissi quare fit reus? Nam sive consenserit documentis tuis, sive non consenserit, qui Christi baptismum ministerio traditoris accepit, nisi probaveris eum scisse à quo acceperit, nec secundùm vos rectè potueris baptizare. Jam nunc averte ab studio partium mentem tuam, & considera quàm innumerabilis multitudo Christianorum in Africa ipsa nesciat qui fuerint traditores: quanto magis in cetero orbe terrarum, quantam multitudinem, nisi cùm baptizaretur scisse conviceris, aut baptizandam dicere non audebis, aut judicare de occultis cordis audebis. Et ubi est quod tibi placet, quæ abs te interposita est divina sententia, *Quæ manifesta sunt vobis, quæ autem occulta sunt Domino Deo vestro?* Crede orbi Christiano dicenti tibi, Baptismum Christi scio, qui fuerint traditores in Africa, vel ubilibet, ignoro. Quid in me occulta humana judicas, ut manifesta in me divina rescindas? Fac te scelus alienum modò mihi probare, quod dicis: hoc cùm baptismum acciperem, nesciebam: si propter eos quos nunc mihi prodis, [a] baptizare eos qui nescientes ab adulteris acceperunt, quos modò prodideris. Quid ad hæc dicis, nisi non est sanctum, non est mundum, nisi quod voluero, & [b] quomodo voluero.

37. In *hac re testis est*, inquis, *totius orbis penè conscientia.* Respondetur tibi, In hac re totius orbis nulla est omnino conscientia. *Hoc*, inquis, *majores nostri à suis parentibus acceperunt.* Respondetur, Sed errantes ab errantibus aut calumniantibus. Nam & majores Judæorum corpus Christi de sepulcro furatum à suis majoribus acceperunt.

A *Non olim defuncti sunt*, inquis, *qui traditionis hujus facinus per quos & quibus locis admissum sit cognoverunt.* Respondetur, Hoc & nostri pro suis [c] partibus dicunt. *Exstant*, inquis, *etiam libri quibus ordo rerum gestarum fideliter ac diligenter adscriptus est: sunt acta, sunt litteræ, multorum quoque tenetur manifesta confessio.* Respondetur tibi, hæc & nostris pro suis partibus non deesse. Aut ergo illis credamus, qui potuerunt caussam suam B illis Ecclesiis persuadere, quas scriptas in libris divinis & canonicis legimus: aut quod tu dixisti de Optato, nec absolvamus dubia, nec damnemus; & pacem Christi cujus bonum dubium non est, fraterna dilectione teneamus.

Caput XXXIV. *Vide infra lib. 4. c. 44.*

38. Sed *Orientales*, quos modò nostros esse concedis, *non latuisse hoc facinus* dicis. Atque ut hoc probes, inseris *principium epistolæ concilii Sardicensis, ubi Donati Carthaginis episcopi vestri nomen invenitur adscriptum.* Quod *ideo factum putas* C *& affirmas, quòd videlicet Orientalibus, qui de concilio suo hæc scripta miserunt, facinus displicuerit traditorum, & ab eorum se communione retraxerant, & propterea Donato vestro communicabant.* Disce ergo quod nescis, Sardicense concilium Arianorum fuit, quod [d] totum jam diu est ut habemus in manibus, contractum maximè contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa civitate ortum, præ ceteris acriter arguebat & refellebat. Non D igitur mirum si illi hæretici Donatum sibi adsciscere tentaverunt, quos per totum orbem catholica damnabat Ecclesia. Quamquam nos sine civitatum nominibus episcopos ad quos hæ litteræ datæ sunt habeamus. Aut ergo aliquis Donatus fuit non in Africa episcopus, cui nomini Carthago à vestris est addita; aut, ut dixi, Africanam hæresim Orientalis hæresis sibi tentavit adjungere. Quod hinc maximè credibile est, quòd ad Carthaginis episcopum Romano præ-E termisso, numquam Orientalis catholica scriberet: ubi saltem vester scribi debuit, quem soletis Romam paucis vestris mittere ex Africa. Sed Deo gratias, quod nec valuit, si tamen cœpta est, illa conspiratio hæreticorum Orientalium cum Afris hæreticis prævalere. Tu Arianos jam inter hæreticos & nobis & vobis detestandos in tua epistola posuisti; unde mihi tecum nulla necessitas est, etiam de hac quæstione confligere. Nam quòd tibi proposuisti quæstionem F tamquam à nobis objectam: *Si hæc ita sunt, à communione vestrorum quemadmodum Orientales postea disgregati sunt?* & respondisti, *quòd in recipiendis iterum nostris damnatæ caussæ non potuerint servare constantiam*: numquid mirandum est de tam longinquis terris episcopos tuos impunè tibi narrare quod volunt? Quod si omnino ita esset, tot populi quid fecerunt, qui cùm ista nescirent, tamen à vobis rebaptizandi censentur? An non est credibile, quòd hæc populi G ignorare potuerint, cùm tu harum rerum aliquantùm studiosior, quid cum Maximianensibus egerint vestri Afri in Africa, [e] nisi litteris meis velles respondere, non quæreres?

Sardicense concilium.

Ariani Donatistas sibi adjungere sunt conati.

Caput XXXV. *Lib. 1. cont. Petil. c. 17.*

39. Illud verò quod dixi, *Neque si ali-*

[a] Locus mutilus, redintegrandus his fortè additis quatuor verbis, *baptizare me vis, debes*, ut mox sequatur, *baptizare eos qui nescientes.* Facilis enim librariorum lapsus fuit in verbo *baptizare*, quod iterum proximè recurrebat.

[b] In MSS. *& quando voluero.*

[c] Nonnulli codices, *pro suis parentibus.*

[d] Sic Am. Er. & omnes MSS. Sola editio Lov. habet, *quod notum jam diu est.* Sardicense istud idem creditur ac Philippopolitanum, quod Orientales Ariani relicto Sardicensi seorsum habuerunt.

[e] Editi pro *nisi*, habebant *si.* Castigantur ex Corbeiensi codice.

quorum in nostra communione defunctorum traditio probaretur, quæ à nobis improbatur & displicet, nos ex aliqua parte macularet: quàm ridiculè *putasti ridiculum & minùs conveniens prudentiæ meæ*. Proinde jam cupio nosse quomodo id refellerit prudentia tua. An quia dicis, *te non videre quomodo à nobis improbetur, vel quatenus displiceat, quod numquam cognito errore damnavimus, in eorum schismate positi?* Vide potiùs, quàm breviter ad ista respondeam. Ego in Ecclesia sum, cujus membra sunt illæ omnes Ecclesiæ, quas ex laboribus Apostolorum natas atque firmatas simul in litteris canonicis novimus: earum communionem, quantum me adjuvat Dominus, sive in Africa, sive ubicumque non deseram. In hac communione si fuerunt quos nescio traditores, cùm eos demonstraveris, & carne & corde mortuos detestabor: nequaquam tamen à vivis in ejusdem Ecclesiæ sancta unitate manentibus, propter mortuos alienabor. Neque enim [a] ipsi hanc Ecclesiam condiderunt; sed in ea, si boni frumentum, si autem mali palea fuerunt. Vos autem quos tam manifestæ Ecclesiæ zizania vel palea maculare non posset, quæ caussa fuit vestræ divisionis, nisi appetitus sacrilegi schismatis? *Si tibi*, inquis, [b] *displicet, improba, fuge & relinque Ecclesiam traditorum. Noli errantium majorum tuorum sequi vestigia.* Ad hoc respondeo: Si nec illi fuerunt traditores, majores mei sunt: si fuerunt, quod ego non sum, non sunt majores mei. Ecclesiam teneo plenam tritico & paleâ. Non dico, si alios qui suam sarcinam portant, sed si me ipsum in ea mihi ostenderes traditorem, ubi mihi licet in melius commutari, non mihi opus est inde separari. Si quos tales in sacramentorum ejus communione cognovero, verbo & disciplinâ Domini emendo quos possum, tolero quos emendare non possum. Fugio paleam, ne hoc sim: non aream, ne nihil sim.

CAPUT XXXVI.

40. PROINDE noli frustra [c] in hanc sententiam ventilari. Magis enim me admonet, quomodo id agam, præceptum Apostolicum quod ipse posuisti: *Ne communices peccatis alienis, te ipsum castum serva.* (1. Tim. 5. 22.) Nam ut ostenderet quemadmodum quisque non communicaret peccatis alienis, ad hoc addidit, *te ipsum castum serva.* Non enim qui se castum servat, communicat peccatis alienis: quamvis, non eorum peccata, sed illa quæ ad judicium sibi sumunt, Dei sacramenta communicet cum eis, à quibus se castum servando fecit alienum. Alioquin etiam Cyprianus, quod absit, peccatis raptorum & fœneratorum collegarum communicabat, cum quibus tamen in communione divinorum sacramentorum manebat, de quibus [d] dicit: (Epistola seu serm. de Lapsis.) *Episcopi plurimi, quos & ornamento esse oportebat ceteris & exemplo, divina procuratione neglecta, procuratores rerum sæcularium fieri, derelictâ cathedrâ, plebe deserta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæstuosæ nundinas aucupari: esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle; fundos insidiosis fraudibus* [e] *rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere.* Numquid talium ille communicabat peccatis? Numquid eorum sectam sequebatur? Et tamen cum eis in eorumdem sacramentorum communione persistebat: quia illa sacramenta non ipsi instituerant moribus suis, sed ad pœnam sibi valere faciebant moribus malis.

CAPUT XXXVII.

41. QUID est autem quod dicis, cùm ex persona mea tibi proposuisses, quod ego numquam divinum tradiderim Testamentum? Adjungis enim, *Sed ille qui tradidit, te creavit.* Deinde contexis quæ tibi bene sonare videbantur: *Fonte deducitur rivus, & caput membra sequuntur. Sano capite omne sanum est corpus, & si quid in hoc morbi vel vitii est, omnia membra debilitat. Originem suam respicit, quidquid in stirpe processit.* Et post hæc quasi in extremo concludis: *Non potest innocens esse, qui sectam non sequitur innocentis.* In his omnibus verbis tuis creatorem meum, caput meum, non fecisti nisi traditorem; quem quidem accusare tantùm, non convincere potuisti. Ego autem nec ejus innocentiam mihi creatricem, vel fontem caputve constituo: sed tu ad illud redis, in quo Petilianus erravit, ne cujusque in sanctificatione baptismatis Christus sit origo caputque nascentis: & non vis venire in maledictum, de quo scriptum est, Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine: (Jerem. 17. 5.) cùm te aliunde non involvas, [f] ne cùm resilieris, in aliud recidas.

CAPUT XXXVIII.

42. SED & testimonio me admones de Scripturis, quid tibi adhuc ad ista respondeam. Dicis enim, *propter hoc scriptum esse, In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis.* (Ezech. 20. 18.) Nec advertis dictum esse Judæis, ut mala facta patrum suorum non imitarentur, non ut ab illo Dei populo scinderentur. Si ergo licuit regi David, Samueli, Isaiæ, Jeremiæ, Zachariæ, ceterisque sanctis ac prophetis Dei inter contemtores legis Dei mandata servare, atque in illos ipsos mandati transgressores multa digna & vera verba jaculari, patrum quoque illa peccata quibus sub Moyse ita offenderunt Deum, ut nemo eorum dignus esset terram promissionis intrare, non imitari, non sectari, sed detestari ac fugere, & [g] illos qui ea committerent, similitudine talium patrum increpare, nec tamen sibi alterum populum quasi purgatum & [h] liquatum separatione sacrilega constituere: quomodo nobis non liceat nec facta, nescio quorum, quæ magis objicitis quàm probatis, imitari; nec tamen ab ea quæ in universo mundo, sicut Apostolus dicit, (Col. 1. 6.) fructificat & crescit, sancta Ecclesia separari? Numquid aliqua sacramenta instituerunt traditores, in quibus baptizarer? Numquid aliquos libros de facienda vel imitanda traditione posteris condiderunt, & eorum tenemus sequimurque doctrinam? Quod si fecissent, nec sibi communicare paterentur, nisi eos qui illa legerent, approbarent; ipsi ab Ecclesiæ se unitate dividerent: in quorum divisione me si videres, tunc me dicere deberes esse in Ecclesia traditorum. Quòd si sua pessima de facienda traditione præ-

[a] Am & Er. *Neque enim episcopi hanc Ecclesiam condiderunt.*
[b] Duo MSS. *displicent.*
[c] Iidem duo MSS. *in hac sententia.* Alii MSS. pro *ventilari*, habent, *ventilare.*
[d] Editi, *dicuntur.* At MSS. *dicit*: & ex his Georgianus pro *ornamento esse* habet ut apud Cyprianum, *hortamento esse.*
[e] Am. Er. & plures MSS. *fraudibus parare.*
[f] Plures MSS. *nec cùm resilieris.*
[g] MSS. *& illis qui ea committerent, similitudinem talium patrum increpare.*
[h] Aliquot MSS. *& eliquatum.*

cepta conscriberent, nec tamen extra Ecclesiam A sua propria congregatione atque communione colligerentur; zizania propterea computarentur, quorum caussâ frumenta non rectè desererentur.

[Caput XXXIX. Lib. 1. cont. Petil. c. 17.]

43. Ecce dico iterum, quæ me ulteriùs vetas dicere: *Arguis apud me eos, quos jam olim defunctos mea cognitio non judicavit.* Dicis tu contrà: *Licet tibi & hodie judicare, & judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis haberi potest. Licèt enim sit mortuus qui peccavit, numquam illud moritur quod admisit.* Quid si cùm viveret se B correxit, Deumque placavit? Nonne mortuum & deletum est quod admisit? sicut Felicianus & Prætextatus Maximiani ordinatores, data sicut dicis dilatione, se tanto scelere correxerunt. Mirum est autem, si propria peccata non obsunt hominibus qui ea facta correxerint, & aliis obsunt qui ea omnino non fecerint: quòd si de nobis agitur, adde, qui nec facta cognoverint. Sed dicis *licere mihi etiam hodie judicare, quia* C *judicium non tantùm de vivis, sed etiam de mortuis fieri potest.* Ecce volo judicare, sed vos caussam ipsam non vultis agere; immo verò tunc actam, tunc etiam sine dubio terminatam, nobis demonstrantibus, non vultis agnoscere. Sed faciamus vos potiùs habere quod docere possitis: quos nondum docuistis, quare jam rebaptizandos esse contenditis, quando quidem à traditoribus quos ignoraverant baptizatos, nec cùm docueritis baptizare debeatis; sicut eos qui nescientes ab adul- D teris baptizati sunt, & illis proditis atque convictis non baptizatis?

[Caput XL.]

44. Hic fortè dicas, Sed de Cæciliano jam judicatum est. Respondetur tibi, Jam judicatum erat & de Primiano à centum episcopis vestris, quibus eum iniquissimum Maximianus persuaserat, ante quàm Bagaiense concilium faceretis. Sed in primo judicio damnatus est absens, in secundo absolutus est præsens. Si post primum quos baptizavit rebaptizari non possunt, quanto E potiùs post secundum? Ita & Cæcilianus primo apud Carthaginem judicio Secundi Tigisitani damnatus est absens, secundo judicio [a] Miltiadis Romani absolutus est præsens: adhuc nos de illo certos esse non vultis, saltem dubitare permittite; vincit enim vos non solùm qui Cæcilianum scit innocentem, verùm etiam qui nescit nocentem. Vos autem utrosque rebaptizandos esse censetis, & qui dicunt, Novimus, & qui dicunt, Non novimus qualis fuerit Cæcilianus. F Non sunt baptizandi quos baptizavit Primianus post primum judicium quo damnatus est absens, & baptizandi sunt quos baptizavit Cæcilianus post secundum judicium quo absolutus est præsens? Illum damnatum damnare non licuit: de isto absoluto saltem liceat dubitare. Cujus crimina etiamsi certa nobis essent, in Ecclesia [b] constitutos, quam Spiritus-sanctus velut aream cum palea prænuntiavit, nequaquam nos aliena peccata non imitata macularent. Et tamen etiam si G nobis incerta esse dicuntur, non solùm rei constituimur, verùm etiam baptizandi judicamur. Itane agitis? Siccine cuncta pervertitis? Tantumne re vera vobis licere arbitramini, ut quod vultis sit sanctum, quod vultis immundum? Cohibete vos, non proficiatis in malis, ne pereatis à bonis.

[Caput XLI. Lib. 1. cont. Petil. c. 18.]

45. Nam illud quod dixi, *Quòd si de persecutionibus agis, citò respondeo; si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos qui talia quamvis improbè facientes, pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant*, quàm fallaciter refellere voluisti, prorsus non cogitans litteras tuas sani capitis habituras esse lectorem. Ita enim respondes, quasi ego dixerim, persecutionem vobis pro pace unitatis fieri debere. Quod illo quidem loco non dixi: sed dixi, si aliquid iniquè passi estis, non pertinere ad eos à quibus laudabiliter pro unitatis pace tolerantur, qui talia in vos quamvis improbè faciunt. Quod cùm apertissimè dictum sit, saltem expositum adtendant quos fallere voluisti. Neque enim te, quod tam apertum est, non intellexisse arbitror: sed brevitatem sententiæ meæ facilè putasti posse in caliginem mitti, ubi quodlibet aliud diceres, ei respondisse videreris. Cur autem dixerim malos communionis nostræ, hoc est, areæ Dominicæ paleam, cùm in vos iniquè agunt, à bonis nostris laudabiliter pro pace tolerari, quid opus est ut ipse ostendam, ipse defendam; cùm pro me beatus Cyprianus apertissimè & candidissimè dicat, etiam cùm cernuntur in Ecclesia mali, non propter eos Ecclesiam deserendam: hoc est, quod dixi, eos pro unitatis pace tolerandos. [In epistola ad Maximum. V. suprà c. 31.] Neque enim vos ampliùs quàm nos persequuntur, qui vos iniquè persequentes dant vobis ad decipiendos imperitos, licèt falsam similitudinem gloriæ, nobis autem vulnus grande tristitiæ.

[Caput XLII.]

46. Deinde commemorans etiam nescio quos mortuos, quos à nostris dicis occisos, tamquam in campo facundiæ [c] tuæ positus latissimè exaggeras locum, in quo vobis videmini similes martyrum; cùm quotidie vestrorum incredibilia patiamur facta Clericorum & Circumcellionum, multo pejora quàm quorumlibet latronum atque prædonum. Namque horrendis armati cujusque generis telis, terribiliter vagando, non dico ecclesiasticam, sed ipsam humanam quietem pacemque perturbant, nocturnis aggressionibus clericorum catholicorum invasas domos nudas atque inanes derelinquunt: ipsos etiam raptos & fustibus tunsos, ferroque concisos, semivivos abjiciunt. [Circumcellionum scelera, & crudelitatis in catholicos exempla.] Insuper novo & ante hac inaudito sceleris genere, oculis eorum calcem aceto permixto infundentes & infertientes, quos evellere compendio poterant, excruciare ampliùs eligunt quàm citiùs excæcare. Nam primò tantùm calce ad hoc facinus utebantur, sed postea quàm illos quibus hoc fecerant, citò salutem reparasse didicerunt, acetum addiderunt.

[Caput XLIII.]

47. Omitto antè quanta commiserunt, quibus easdem leges adversùs errorem vestrum constitui coëgerunt, magis Christiana mansuetudine temperatas, quàm in tam magna scelera vi congrui vigoris exsertas. Episcopus catholicus à Thubursicubure Servus nomine, cùm invasum à vestris locum repeteret, & utriusque partis procuratores proconsulare præstolarentur examen, repentè sibi in oppido memorato vestris armatis [Servus Thubursicensis episcopus.]

[a] Am. Er. & plures MSS. *Militiadis.*
[b] Editi, *constitutis.* At MSS. *constitutos*: pendet à subsequente verbo, *macularent.*

[c] Am. *in camoo facundiæ sepositos.* Er. & Lov. *in campo facundiæ sepositus.* Emendantur ex MSS.

irruentibus vix vivus aufugit. A quibus pater ejus presbyter, ætate ac moribus gravis, ea cæde qua vehementer afflictus est, post dies paucos excessit è vita. Maximianus episcopus catholicus Bagaiensis, dictâ inter partes judiciariâ sententiâ, basilicam fundi [a] Calvianensis evicerat, quam vestri illicitè aliquando usurpaverant: hanc cùm jure perspicuo retineret, in ea ipsa sub altari quò confugerat, eodem supra se fracto, ejusque lignis aliisque fustibus, ferro etiam crudeliter cæsus, totum illum locum sanguine opplevit. Acceperat autem & grande vulnus in inguine, unde cruore largiùs effluente, continuò moreretur, nisi major eorum crudelitas per occultam Dei misericordiam profuisset. Nam cùm membris ex ea parte nudatis semivivus insuper pronusque traheretur, exundantes venas latenter pulvis [b] obstrusit. Inde nostrorum manibus cùm ferretur, rursus illis irruentibus violenter extortus est, graviúsque multatus, & de excelsâ turri noctu præcipitatus, subter cinere stercoris molliter jacebat exceptus, sensu amisso vix extremum spiritum [c] tenens. Ibi eum transiens quidam pauper invenit, cùm ventris exonerandi caussâ ad eum divertisset locum. Agnovit autem, cùm pavidus suam conjugem accersiit, quam procul verecundia dimoverat lucernam ferentem. Tunc eum ambo pervexerunt domum, vel miserando, vel aliquid etiam lucelli sperando, cùm sive vivus sive mortuus, collectus tamen nostris ostenderetur? Quid plura? Mirabili curatione sanatus est, vivit, plures in ejus corpore cicatrices quàm membra numerantur. Hunc ad transmarinas terras occisum à vestris, fama nuntiaverat, & ejus facinoris immanitas, gravisque indignitas, quaqua versùm audiri potuit, dolore horrendo cuncta commoverat. Quò postea quàm ipse secutus est, recentissimæ cicatrices ejus famæ illud mendacium defenderunt: nam quem tunc inspicientes vix crederent vivum, non temere illa jactasse videbatur occisum. Hic cùm illic invenisset collegam Thubursicensem, quem paulò antè commemoravi, & alios nonnullos similia vel non multò inferiora perpessos, nec eis ad propria revertendi ulla facultas patere videretur; & quia Circumcellionum vestrorum nobilis furor horrendum præbens vestris clericis satellitium usquequaque odiosissimè innotuit; ingens in vos conflagravit invidia, atque inde factum est, ut & præteritæ omnes contra vos leges excitarentur, & istæ * conderentur novæ. Quarum tamen universarum severitas, si vestrorum inordinatæ ac sine ulla lege grassanti sævitiæ comparetur, mira lenitas appellanda est. His enim magis tanta potestate acceptâ mansuetudo catholica commendatur, quàm hæretica immanitas plectitur: immo verò in nos, cædes, rapinas, incendia, cæcitates, excogitando, minando, exercendo, audaciùs & insaniùs debacchatur.

[a] Maximianus Bagaiensis episcopus quanta à Donatistis & Circumcellionibus perpessus.

* Leges Honorii. *Vide suprà pag. 587.*

CAPUT XLIV.

48. HÆC enim ego commemorare volui, per quæ * factum est, ut his nostris temporibus adversùs vos ista imperialia statuta ferrentur, immo adversùs errorem vestrum. Nam quid [d] tam, si sapiatis, prodesse probabis? Ceterùm omnia quæ vel anteriorum litteris didici, vel ipse cognovi, sæva facta vestrorum, quibus ab initio divisionis vestræ usque ad hoc tempus Ecclesiam catholicam persecuti sunt, si velim retexere, quæ lingua, quis stilus, quantum tempus otiumque sufficiat?

* *Confer epistolâ 185. cap. 7. n. 26.*

CAPUT XLV.

49. DE Optato cùm agerem, tuque hoc magis excusare voluisses, quàm purgare, dixisti *reos hinc vestros esse non posse, quòd eos ad vindicandum nemo pertulerit.* Tot protestationes nostrorum de furiosissimis vestrorum violentiis archiva publica citiùs impleverunt, quàm ullam apud vos vindictam illa facta meruerunt. Sed fortè & hîc dicatur, protestationes quidem depositas, sed ad ipsos [e] vindicanda nulla perlata. Audi ergo quædam, quæ ipse sum expertus. Cùm receptorum à vestris Maximianensium quos damnaverant caussam cognovissemus, & eam quaqua versum poteramus ferventi diffamaremus instantiâ; illi rebus tam recentibus & tanta manifestatione clarentibus, quid respondere possent non invenientes, solito crebriùs & audaciùs Circumcellionum violentiis turbisque furentibus nos à prædicanda catholica veritate, suaque fallacia convincenda, deterrere cœperunt. Et quia multi erroris eorum laqueis implicati, cum quibus ut inde liberarentur agebamus, respondebant nobis, hoc nos cum episcopis suis agere debere, collationemque nostram se vehementer optare, ubi possent videre quibus asserentibus superaret veritas falsitatem, in Carthaginensi totius Africæ concilio nobis placuit, ut adhibita etiam publicorum testificatione gestorum, quò possemus eis qui hoc flagitabant probare, desiderio eorum nos minimè defuisse, vestri pacificè convenirentur episcopi, quisque ab eo nostrûm qui eodem loco in quo ille consisteret; ut per collationem nostram errore sublato, Christiana & fraterna societate, unitate, caritate, pace frueremur: id intuentes, quia si hoc fieri vellent, adjuvante misericordiâ Dei facillimè poterat, quidquid in caussa nostra esset, agnosci; si autem recusarent, saltem diffidentia eorum non frustra illis, qui hoc à nobis poposcerant, appareret. Factum est, conventi sunt, recusarunt: quibus verbis, quo dolo, maledictione, amaritudine plenis, nunc longum est demonstrare.

Omnes optant Catholicorum & Donatistarum inter se collationem, *Vide epist. 88.*

Donatistæ recusant collationem.

CAPUT XLVI.

50. INTEREA Crispinus Calamensis vester episcopus, à Possidio collega meo in eadem civitate apud acta conventus, ad concilium vestrum primò distulerat, pollicens cum collegis suis ibi se visurum quid respondere deberet. Deinde post non parvum tempus repetita conventione, rursus apud acta respondit: *Verba viri peccatoris ne timueris. Et iterum: In aures imprudentis cave quidquam dixeris; ne cùm audierit, irrideat sensatos sermones tuos. Postremò, hanc responsionem meam patriarchali sermone definio: Recedant à me impii, vias eorum nosse nolo.* Hanc ejus responsionem cùm docti indoctique riderent; quippe hominis dicentis verba viri peccatoris se non timere, cui respondere minimè au-

1. Match. 2. 62. Prov. 23. 9.

[a] Sic in omnibus MSS. At in editis legitur, *Calmanensis.*

[b] Editi, *obstruxit.* MSS. omnes, *obstrusit.* Et in epistola 185. ad Bonifacium, ubi hæc ejusdem Maximiani describitur cædes, n. 27. legitur, *exundanti vena pulvis obstrusus.*

[c] Michaëlinus codex, *trahens.*

[d] Editi Er. & Lov. *Nam quid jam si sapiatis potest esse probabilius.* Emendantur ex MSS.

[e] Sic MSS. At editi, *ad ipsos vindicandos nullam perlatam:* malè.

deret; & in aures imprudentis nolle se aliquid dicere, quasi aliquod secretum fuerat imprudentis auribus temere commissurus, cùm ea quæ diceret multi possent prudentes audire, qualium causâ & Dominus Christus tanta Pharisæis quamvis imprudentibus loquebatur; & nolle se nosse vias impiorum, quasi vias suas eum docere vellent quos impios putabat, ac non potiùs ipse si teneret vias Dei, etiam impios docere deberet, sicut scriptum est: Doceam iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur. Cùm ergo
B ista responsio à multis intelligeretur, multis etiam demonstraretur, quàm inanis esset, quantum adtinebat ad caussam; quàm verò amara & maledica, quod non pertinebat ad caussam; atque ita ejus, sicut apud vos habetur, doctissima annositas, hesterno contra stante tyrone nihil adversùm veritatem posse [a] probaretur, rideretur: subitò post paucos dies iter agenti Possidio, alius Crispinus ejus presbyter, & ut perhibetur propinquus, tetendit insidias armatorum, in quas
C penè jam noster inciderat, nisi eis prospectis atque nuntiatis, ad quemdam fundum fugiens divertisset, ubi ille nihil auderet, vel non prævaleret, vel si quid etiam fecisset, negare non posset. Quo comperto, continuò consecutus est tantâ cæcus insaniâ, ut jam latere turpe arbitraretur. Tum domum, in qua cum suis se Possidius incluserat, sepire armatis, lapidibus circumtundere, ambire flammis, aditum ex omni parte moliri.
D Quæ verò aderat incolentium multitudo, memor periculi sui, si in eo loco aggressum tantum facinus impleretur, partim illum deprecabatur ut parceret, quem resistendo non audebat offendere, partim verò ignes suppositos exstinguebat. Cùm ille nihilo segniùs cœptis fervidus atque inexoratus instaret, cessit aliquando ictibus janua, ingressi sunt, sauciatisque cæde jumentis, quæ in inferiore domûs parte compererant, de superioribus episcopum deposuerunt, afficientes plagis & contumeliis.
E Ubi ne graviùs sævirent, intercessit ipse Crispinus, velut aliis rogantibus flexus, quorum non tam videbatur in ira sua curare deprecationem, quàm in facinore testimonium formidare.

51. Hæc postea quàm nota facta sunt in oppido Calamensi, exspectabatur Crispinus episcopus vester, quemadmodum in suum presbyterum vindicaret. Accessit etiam protestatio municipalibus gestis expressa, cujus vel timore vel pudore cogeretur exercere ecclesiasticam vindictam.
F Quod cùm omnino contemneret, tantusque fieret vestrorum tumultus, ut quia veritati prædicandæ, cui respondere non poterant, itinera clausuri putarentur, immo verò jam etiam cernerentur: leges quæ non deerant, sed quasi deessent, in nostris manibus quiescebant, adversùs Crispinum episcopum vestrum commotæ sunt, magis ut nostra mansuetudo demonstraretur, quàm ut illorum puniretur audacia. Neque enim aliter innotesceret, quid adjutorio
G Christi Ecclesia catholica in suos inimicos posset & nollet, non secundùm hæreticam præsumtionem privato furore Circumcellionibus sævientibus, sed secundùm propheticam veritatem jugo Domini Dei subditis regibus. Exhibitus igitur Crispinus, & quod se esse proconsuli quærenti negaverat, facillimè convictus hæreticus, decem tamen libras auri, quam multam in omnes hæreticos Imperator major Theodosius constituerat, intercedente Possidio non est compulsus exsolvere. Qua mitissimâ sententiâ non contentus, nescio quo consilio, quod displicuisse vestris omnibus dicebatur, ad ejusdem Theodosii filios provocandum putavit. Acceptatum est, rescriptum est. Quid aliud, nisi quòd pars Donati jam sciret se ad illam pœnam aurariam

Decem librarum auri multam in omnes hæreticos senior Theodosius constituit. *Vide epist. 88. n. 7.*

B cum ceteris hæreticis pertinere? cum quibus propter communionem talis persecutionis, aut communem se deputet habere justitiam; aut si non deputat, non se ideo jactet justam, quia eâ pœnâ coërcetur, qua coërceri & eas hæreses videt quas concedit injustas: & tandem intelligat, quòd Christi martyrem non facit pœna, sed caussa: nos autem usque adeo sævos persecutores esse arguat, ut nec post imperiale rescriptum aurum illud fisco Crispinus expenderit,

Martyrem non pœna facit, sed caussa.

C indulgentiam illi catholicis episcopis impetrantibus, & nunc inter ipsas etiam recentissimas * leges proscriptionem vestris episcopis comminantes in re propria securus sedeat, & catholici clerici inter manus Circumcellionum clericorumque vestrorum, domos, victum, salutem ac lumen corporis pendant.

V. suprà pag. 387.

CAPUT XLVIII.

52. Hæc qui faciunt, quid ego dicam latronibus, piratis, truculento alicui generi barbarorum, quando nec ipsi omnium crudelitatum
D magistro diabolo comparandi sunt? Ille sanctum virum Job omnibus ejus rebus ablatis, gravissimo vulnere à capite usque ad pedes percussit, & tamen fuit illic integris integer luminibus locus, nec oculos ejus exstinxit, cujus totum in potestatem corpus accepit. Verùm hæc videlicet non perferuntur ad vestros, cùm Crispinus maluerit Carthaginem pergere, propriâ pertinaciâ superari, mansuetudinis episcopalis intercessione mitissimam in se prolatam recusare
E sententiam, appellare ad ejus filios cujus lege se irretitum videbat, ut excitaret universæ parti Donati, quod solus perpeti nec volebat, nec cogebatur, quàm unius sui presbyteri audacissimum & invidiosissimum facinus sola degradatione punire.

53. Restitutus quidam in regione Hipponensi vester presbyter fuit, qui cùm ad catholicam pacem, ante quàm istis imperialibus legibus juberetur, veritatis ratione permotus, manifesta vo-
F luntate transisset, de domo sua raptus est à clericis & Circumcellionibus vestris, luce palàm in castellum proximum ductus, & multitudine spectante, nihilque resistere audente, ad furentum arbitrium fustibus cæsus, in lacuna lutulenta volutatus, amictu junceo dehonestatus: postea quàm satis [b] excruciavit oculos dolentium, ridentiumque satiavit, inde ductus ad alium locum quò nemo nostrorum audebat accedere, duodecimo die vix dimissus est. Hoc episcopo vestro
G Hipponiensi Proculiano ipse sum questus, gestis sanè municipalibus, ne si quid agere esset necesse, hoc ad se negaret fuisse perlatum. Quid responderit, quemadmodum ab inquirenda caussa dissimulaverit, nostramque intentionem dolosiùs eludendam pòst etiam non respondendo putaverit, satis eadem gesta testantur. Nunc ve-

Crudelitas Donatistarum in Restitutum presbyterum, ad catholicam relictis eis conversum. *Vide eadem de re epist. 88. n. 6. & 105. n. 3.*

[a] Ita MSS. At editi, *posse videretur*: omisso, *probaretur.*

[b] Aliquot MSS. *satis excruciatus.*

rò qui ad nos à vobis clerici transierunt, quanta patiantur à vestris, quando narrare sufficimus? Denique non quicumque ad nos inde veniunt, veritatem persecutione derelinquunt; sed multi ad nos inde non veniunt, quia persecutionem à vestris pro veritate perpeti metuunt.

Caput XLIX.

54. Aufer itaque de medio supervacuas invidias molestiarum, quas regalibus jussis pro vestro errore patimini, perparvas & propè nullas pro magno furore vestrorum, imputantes etiam nobis quæ ab ipsis terrenis potestatibus, B ut vestrorum impetus à sua salute depellant, necessitate fiunt, non voluntate. (Act. 23. 12. & 31.) Neque si quadraginta illi, qui Paulum apostolum interficere conjuraverant, in armatos à quibus deducebatur irruissent, pœnasque sumsissent, Paulo ista fuerant imputanda. (Spontaneæ Donatistarum mortes.) Omitto quòd etiam voluntarias mortes, quas ipsi sibi ingerunt, in nos mentiendo transfertis. Nam de [a] Marculo, quòd se ipse præcipitaverit audivi. Quod profectò est credibilius, quàm hoc aliquam potestatem Ro- C manam jubere potuisse, Romanis legibus nimis insolitum: cùm hoc malum, inter tot hæreses sub Christiano vocabulo errantes, proprium sit hæresis vestræ. Unde quid prodest, quòd conciliis suis hoc vestri episcopi prohibuisse & damnasse se jactant, sicut ipse commemorasti; cùm tot rupes & abrupta saxorum ex Marculiano illo magisterio quotidie funestentur? Dixi ergo quid de Marculo audiverim, & unde hoc credibilius possit videri: quid autem verum sit, Deus noverit. D De aliis autem tribus, quorum mortes pariter objecisti, quid vel quomodo factum sit, ab eis quos nosse existimo, fateor non quæsivi.

Cap. L.

55. Nullis tamen bonis in Catholica hoc placet, si usque ad mortem in quemquam, licèt hæreticum, sæviatur. Neque verò, si longè à morte cujuslibet molestiis libido ulciscendi malum pro malo retribuat, approbamus: multo ampliùs detestantes, si ex occasione, velut pro unitate conandi, concupita quisque auferat aliena, E non illa quæ sub nomine Ecclesiæ non debent ab hæreticis possideri, sed quorumque privata. Hæc omnia displicent bonis, & ea prohibent & cohibent quantum possunt, quantum autem non possunt ferunt; & sicut dixi, pro pace laudabiliter tolerant, non ea laudabilia, sed damnabilia judicantes: nec propter zizania segetem Christi, nec propter paleas aream Christi, nec propter vasa inhonorata domum magnam Christi, nec propter pisces malos retia Christi derelinquunt. F

Cap. LI.

56. Reges cùm in errore sunt, pro ipso errore leges contra veritatem ferunt; cùm in veritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa veritate decernunt: ita & legibus malis probantur boni, & legibus bonis [b] emendantur mali. Rex A Nabuchodonosor perversus legem sævam dedit, ut simulacrum adoraretur: idem correctus severam, ne Deus verus blasphemaretur. (Psal. 2. 10. Regū Christianorum officia.) In hoc enim reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt in quantum reges sunt, si in suo regno bona jubeant, mala prohibeant, non solùm quæ pertinent ad humanam societatem, verùm etiam quæ ad divinam religionem.

57. Frustra dicis, *Relinquar libero arbitrio*. Cur B enim non in homicidiis & in stupris, & in quibusque aliis facinoribus & flagitiis libero te arbitrio dimittendum esse proclamas? Quæ tamen omnia justis legibus comprimi, utilissimum ac saluberrimum est. Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem, sed nec bonam infructuosam, nec malam esse voluit impunitam. *Quisquis Christianum*, inquis, *persequitur*, *Christi est inimicus*. Verum dicis, [c] si non hoc in illo persequitur quod Christo est inimicum. Neque enim dominus in servo, pater in filio, maritus in conjuge, C cùm sunt utrique Christiani, non debent persequi vitia Christianæ contraria veritati. An verò si non persequantur, non rei negligentiæ merito tenebuntur? (In persequendis vitiis & delictis modus quis tenendus.) Sed in omnibus tenendus est modus aptus humanitati, congruus caritati, ut nec totum quod potestatis est exseratur, & in eo quod exseritur, dilectio non amittatur, in eo autem quod non exseritur, mansuetudo monstretur. Ubi verò nulla ex divinis humanisve legibus potestas conceditur, nihil improbè atque imprudenter audeatur. D

Caput LII.

58. Audi jam de Maximianensibus quod paulò antè distuleram, ut & tuos episcopos noveris tibi esse mentitos, & non solùm quod pertinet ad baptismi quæstionem, vel ad alienorum peccatorum in Ecclesia sine propria contaminatione tolerantiam, verùm etiam quod ad persecutionis invidiam, in qua quidem vestri in nos omnia Romana jura & præsidia superarunt, in hac una Maximianensium caussa noveris termi- E nari. Nam si concilii Bagaiensis episcoporum vestrorum trecentorum & decem, memorabilem illam, de qua superiùs quod satis esse videbatur inserui, non te piguit legere sententiam, cùm illa verba damnatos cum Maximiano duodecim, quorum præsentium manibus ordinatus est, apertissimè ostendant; dilationem autem redeundi ad communionem vestram illis esse concessam, qui cùm essent in communione Maximiani, Primianumque damnassent, tamen quan- F do Maximianus ordinatus est, non interfuerunt; neque enim omnes interesse potuerunt, aut ex more debuerunt: plurimùm miror quomodo te falli, nescio quo mentiente, permiseris, cui verba ipsa quæ obscura non sunt, nec acutum ingenium quo discutiantur, sed tantùm animum

[a] Marculi passio à Donatiano quodam scripta, prodiit non ita pridem in veterum Analectorum tomo 4. Prænotatur in MSS. III. vel VIII. Kal. Decemb. Ibi Marculus presbyter tantùm, non episcopus, qui ei titulus à Lovaniensibus annot. in lib. 2. cont. Petil. c. 20. tributus est, appellatur. Hic jussu Macarii, quem Constans imperator in Africam cum Paulo miserat, vinctus primò in possessione Vægesselæ, in qua Macario cum episcopis aliquot à Donatiana parte ad ipsum directis occurrit, & mox funium ictibus cæsus cum sociis, inde per aliquas Numidiæ civitates sub artissima militum custodia usque in castellum Novæ-petræ perductus, ibi tandem elapso quatriduo de petræ culmine à milite præcipitatus legitur in illis passionis ejus Actis: quæ tametsi auctorē schismaticum apertè referunt, Catholicis vehementer infensum, ex iis tamen Marculi nomen translatum fuit in martyrologia. Ipsum enim haud dubiè respicit, quod in Molani additionibus ad Usuardum ex notho Bedæ martyrologio refertur ad VI. Kal. Decemb. *In Nicomedia* (pro *Numidia*) *beati Marculi sacerdotis & martyris, qui temporibus Constantis tyranni persecutiones maximas pertulit, ad extremum ab alta rupe præcipitatus est*. Et illud in Romano ad eumdem diem: *Nicomedia* (pro *In Numidia*) *sancti Marcelli* (leg. *Marculi*) *presbyteri, qui Constantii* (veriùs *Constantis*) *tempore ab Arianis* (pro à *Macarianis*) *è rupe præcipitatus martyr occubuit*. In Collatione Carthaginensi 1. cap. 187. Dativus episcopus Donatistarum Novapetrensis dicit, *adversarium non habeo, quia illic est domnus Marculus, cujus sanguinem Deus exiget in die judicii*. Confer Optatum lib. 3 ab istis verbis: *Sic invenit Donatus Bagaiensis, unde contra Macarium furiosam conduceret turbam* &c. De Marculo eodem suprà lib. 2. cont. Petil. cap. 14. & cap. 20. necnon Tract. 11. in Johan n. 15.

[b] Am & omnes MSS. *emundantur*.

[c] Am. *sed non hoc in illo persequitur*. Er. & Lov. *sed hoc in illo persequitur*. Castigantur ex MSS.

quo

quo advertantur exposcunt, ne ab eo fallereris, A recitare potuisti. Sed quia fieri potest, ut non eam legeris, & simplici affectu tamquam episcopo vel episcopis aliud tibi insinuantibus facilè credideris; accipe eam & lege, & quàm tibi à me verum dicatur adtende. Neque enim possunt eam tegendi mendacii sui caussâ, ut libitum fuerit, emendare, immo falsare, quam judicio publico apud proconsulem allegaverunt, quam totiens gestis municipalibus inserendam, pro suæ caussæ necessitate curarunt, quando agebant ad- B versùs eos, ut de basilicis pellerentur.

59. SIC certè incipit ea sententia: *Cùm omnipotentis Dei & Christi ejus voluntate in ecclesia Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Ianuarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem: placuit Spiritui-sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega.* Deinde cùm multa in eos C horrenda vomuissent, paulò pòst ait: *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Vides, ut arbitror, Maximianum sine ulla dubitatione damnatum. Deinde post pauca, sed planè gravissima, quæ in eum libuit declamare, adjungens ordinatores ejus, & cum eo sine dilatione damnans: *Nec solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad con-* D *sortium criminis plurimos catena sacrilegii.* Deinde cùm etiam in ipsorum exaggerandum scelus, quæ putavit declamanda, fudisset, nominavit eos ita, conclusitque damnatos: *Famosi ergo*, inquit, *criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium* [a] *Melzitanum, Felicianum Mustitanum,* E *& Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentia glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Quid planius, quid manifestius, quid expressius dici potest?

60. AUDI jam quibus dilatio temporis impertita sit; ut videas eos esse, qui non interfuerunt, quando Maximiano, cùm ordinaretur, ma- F nus impositæ sunt. *Eos autem*, inquit, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, id est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo pudore fidei retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Hos cernis quemadmodum non dicant esse damnatos, sed tunc eadem damnationis sententiâ retinendos, si transacto die constituto, redire noluerint. Quem diem ita constituunt: *Ac ne angustum*, inquit, *redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, agnoscentibus* G *quibus licet, manentibus præcedentibus statutis, universis usque in diem octavum Kalendarum Ianuariarum proximè futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigrâ segnitiâ, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, & post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia.*

CAP. LV.

61. CERTE jam perspicis, vir disertissime, in illos te potiùs, à quibus mendacium audisti, omnia retorquere debere, quæ in nos, tamquam mentiti de hac re fuerimus, dicenda arbitratus es. Certè perspicis illos duos, de quibus agimus, ex eorum esse numero, qui cum Maximiano duodecim sine dilatione damnati sunt, non ex eorum quibus redeundi tempus indultum est. Certè liquet, claret, [b] & cernitur, obscurari, obtegi nullo modo potest, quantâ eloquentiâ is à quo sententia illa dicta est, discrevit, illustravit, expressit. Cur verba adhuc dantur? Cur contra lucidissimam veritatem pro manifesto errore contenditur? Cur homines se ipsos decipiunt? Si laqueos diaboli, quos resolvere atque abrumpere deberent, constrictiùs implicant & obvolvunt: adhuc accipe unde vehementiùs, & utinam cum aliquo fructu correctionis, erubescant.

CAPUT LVI. Concilium Bagaiense quando celebratum.

62. IN memorato concilio Bagaiensi dies & consul adscriptus est, non solùm quo decretum concilii conditum est, verùm etiam ipsius dilationis. Ergo à die octavo Kalendarum Maiarum post consulatum Theodosii Augusti III. [c] consulatu Augustorum, Arcadii III. & Honorii iterum, qui dies est concilii Bagaiensis, usque ad octavum Kalendarum Januariarum, qui dies est dilationis, octo menses ferme numerantur. Invenitur autem postulatio apud Herodem proconsulem, (vide quanto post dicta) adversùs Felicianum & Prætextatum de Mustitanis & Assuritanis locis excludendos, cujus pauca subjunxi. *Post consulatum dominorum Arcadii III.* * *& Honorii iterum Augustorum, sexto nonas Martias, Carthagine in secretario prætorii Titianus dixit, Peregrinus presbyter & seniores Ecclesiæ Mustitanæ* [d] *regionis tale desiderium prosequuntur: Cùm Ecclesiæ catholicæ sanctitatem vir memoriæ venerabilis ab errore perfidiæ Donatus assereret, in ejus nomen & cultum mundi penè totius observantia nutrita coaluit: sed cùm ejus religionis laudandum mirandumque propositum Maximiani cujusdam venena polluerent, multorum cœtus antistitum in unum Deo conspirante collectus, hominem vel potiùs pestem, quæ supernæ displicuit majestati, etiam puræ mentis propria coërcitione damnavit. Eos quoque quos alienæ præsumtionis error adtraxerat, portu primo proposito pœnitendi, si reverti cuperent intra tempus ad religionis tramitem* * *destitutum, pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis iniquitas delectatur, & semetipsam non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus, depravationis hujus adtaminatione fuscatus, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, & Ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanis partibus imitatur. Sed cùm æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum, jussisti, ut gesta*

Infrà lib. 4. c. 39. & 40.
* anno Christi 394.
* f. præstitutum.

[a] Hîc omnes MSS. *Velitanum.*
[b] In potioribus & plerisque MSS. *claret, eminet* (vel *enim &*, fortè pro *enitet,*) *concerni, obscurari* &c.
[c] Omnes MSS. hæc verba prætereunt: *consulatu Augustorum Arcadii & Honorii iterum*: eorumque loco habent, *& abundantius.*
[d] Duo MSS. *Ecclesiæ Mustitanæ & Assuritanæ regionis.*

* Gesta contra Salvium infrà lib. 4. c. 4.

[*] testantur, exploso omni contradictionis effectu, sacratissimis sacerdotibus à profanis mentibus ecclesias vindicatas oportere restitui. Vides nempe usque ad hujus postulationis diem ab illo præstitutæ dilationis, quòd trium ferè mensium tempus effluxerit. Producitur autem iste conflictus, quantum ex gestis proconsularibus & municipalibus indagare potuimus, usque ad Theodorum proconsulem, hoc est, usque ad anni alterius diem undecimum Kalendas Januarii. Quo die clerici & seniores agentes sub Rogato episcopo, qui in locum damnati Prætextati Assuritani fuerat subrogatus, allegaverunt memorati proconsulis jussionem, cùm à foris erant à communione vestra, & ejusdem communionis vestræ inimici in judiciis publicis arguebantur, & expellendi de locis Deo summo consecratis tamquam sacrilegi petebantur.

CAPUT LVII.

63. Ex quolibet ergo numero fuerint, (quamquam satis appareat ex quo fuerint,) qui intra constitutum dilationis diem communioni se vestræ non reddiderunt: [a] quomodo cum iis quos extra communionem vestram baptizaverunt, non expiatis alio baptismate, redierunt? In quo facto non vos reprehendimus, quòd baptismum Christi nequaquam sacrilegum etiam in schismate sacrilego cognovistis; quòd hominum perversitate correcta illud, quod etiam in perversis rectum fuerat, approbastis; quòd humana vitia cum divinis signaculis non confudistis; quòd dona Ecclesiæ, quæ præter Ecclesiam quoque haberi & dari ad habentium & accipientium supplicium potuerunt, nec in damnatis damnanda, nec in receptis mutanda censuistis.

CAPUT LVIII.

64. Nec illud reprehendimus, quòd eosdem ipsos famosi criminis reos, & post sententiam damnationis ipsorum, & post dilationis diem aliis constitutum, tamen propter populos infirmos, qui eis adhæserunt, recordantes credo patris-familiâs sollicitudinem, ne simul cum zizaniis eradicaretur & triticum, sine aliqua [b] detractione colligendos, & ipsâ abundantiâ caritatis expiandos esse credidistis. Nec illud reprehendimus, quòd eos cùm adhuc famosi schismatis sacrilegio tenerentur, etiam per terrenas potestates persecuti estis. Fiebat enim hoc, quantum res ipsa consecuta indicavit, corrigendi studio, non nocendi, ut illis molestiis agitati, suum scelus cogitare cogerentur, & repressis animositatis furiis emendare. Sed quia ista non reprehendimus, ideo vestri schismatis crimen jure culpamus, meritò detestamur, omni ratione convincimus, quo vos à nobis, immo ab orbis terrarum catholica communione separatis, talia nobis objiciendo, qualia vos in caussa Maximianensium fecisse, negare, ut arbitror, non potestis. Si enim baptismus Christi est, & ideo nullo modo destruendus, qui datus est per Felicianum & Prætextatum, cùm separati à vobis Maximiano conjungerentur, cum illo à vobis pro nefarii schismatis crimine condemnati; quomodo non est baptismus Christi vel quomodo destruendus est, qui datur in Ecclesia, quæ ramos suos, ut verbis Cypriani utar, per universam terram copiâ ubertatis extendit: qui postremò datur in illis Ecclesiis, quas numquam in litteris Apostolicis recitare cessastis, numquam [c] damnastis? Si damnatos in integrum restituere placuit pro resarcienda parte Donati; quid vos offendit toto orbe diffusa unitas Christi, quæ vel damnare non potuit inauditos, vel omnino nec damnavit nec absolvit incognitos, vel innocentes credidit quos didicit absolutos? Si discissos à vobis Maximianenses per jussa judicum persequendo sedibus expulistis; quid vos per Imperatores, qui eosdem judices mittunt, [d] indigna pati querimini, qui vos ab ejus Ecclesia de quo scriptum est, quòd adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi, & quòd dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ, nefario schismate discidistis?

Lib. de simp. prælat. seu de unitate Ecclesiæ.

Psal. 71. 11.

CAPUT LIX.

65. Ecce jam non dico, si persecutionem facere non licet, fecit Optatus; ne adhuc dicas non pertinere ad vestros, quidquid Optatus eis ignorantibus fecit; cùm ipsi dicere non permittant terras ab Africa remotissimas, Qui traditores in Africa fuerint, quid mali Afri episcopi fecerint ignoramus: sed planè dico, si persecutionem facere non licet, vestri Maximianensibus, ita ut non possitis negare, fecerunt. Si persecutionem qui patiuntur innocentes sunt, passi sunt Maximianenses. Numquid & nunc dicturus es, *Basilicam vel speluncam Maximiani populus nullo nostrorum auctore destruxit?* Quamquam si cujus communionis turba illa fuerit inquiratur, (non à vestris credantur immissi,) ipsi reperientur forsitan vestri, aut certè vestris adjuvando permixti. Sed quid ad nos? Respondes enim: *Non fecimus, non immisimus, quinam illi fuerunt ignoramus*: persecutionem tamen à quibuscumque passum eum quem [e] fateris injustum, quoniam clara res est; ea quæ patimini, vos justos demonstrare non possunt. Sed à quibus etiam Maximianenses persecutionem passi sunt, proconsularia gesta testantur. Instructi sunt advocati, [f] adita judicia, & tamquam in hæreticos excitata. Illi sibi tuitionem possidentibus postulabant. Allegabant vestri Bagaiense concilium, & damnatos flagitabant [g] sacris ædibus pelli, instabatur, dicta caussa est; cùm [h] eo præsente Salvium Membresitanum hæreticum ostendistis, vicistis, expulistis. Persecutionem igitur illos passos esse, vos fecisse video. Justos quæro, vos esse perhibetis. Ego concludo: Non ergo qui eam patitur consequenter justus, nec qui facit consequenter injustus est.

CAPUT LX.

66. Tu rursus artes dialecticas accusabis: me tamen verum dicere saltem tacitus approbabis, & eliges tuam sententiam potiùs corrigere, qua nullam justam persecutionem esse dixisti, quàm Maximianensium persecutores dicere injustos, quos vestros esse tandem gestis proconsularibus agnovisti. Non sanè sine fructu schismaticorum vestrorum persecuti estis errorem: nam Felicia-

[a] Hîc duo MSS. addunt, *quomodo toto illo tempore à vobis alienati baptizare potuerunt?*

[b] In veteri Corb. codice, *detraditione*. Fortè legend. ut infrà cap. 21. & 66. *destructione*, baptismatis nimirum vel ordinationis. Paulò pòst omnes MSS. *famoso*, loco *famosi*.

[c] Duo MSS. *numquam ullo concilio, sicut Felicianum Prætextatumque damnastis.*

[d] Am. & plerique MSS. *digna*.

[e] Sic duo MSS. Alii cum editis, *feceris*.

[f] Editi, *ad ista judicia*. Castigantur ex MSS.

[g] Hîc Am. addit, *iri Bagaiensi*. Er. & Lov. cum aliquot MSS. *in Bagaiensi*. Expunximus auctoritate aliorum quorumdam MSS. qui postea loco *sacris ad bus*, habent *sacris sedibus*.

[h] Aliquot MSS. & editio Am. *Cùm in præsente Salvium &c.* Alii quidam, *Cùm præsente Salvio Membresitano hæreticum &c.*

num & Prætextatum eodem conflictu & molestiis correxistis: & Optatum quidem Gildonianum graviora exitia comminantem, Mustitani & Assuritani, sicut ab eis quoque præsens audivi, timuisse dicuntur, & suos episcopos coëgisse, ut ad Primiani communionem reverterentur. Sed cùm hoc Optatus nullis gestis publicis exegerit; ut quid agam talibus adversùs vos, paratos negare quidquid negare potueritis? Acta exstant proconsularia & municipalia, quibus recitatis ostendimus, quanta vi memorati à vestris ut locis cederent urgebantur. Non culpamus, non invidemus: non frustra laborastis, non incassum terruistis, non inaniter agitastis: displicuit eis afflictis animositas sua; fracti sunt, emendati sunt, correcti ac recepti sunt, post suam damnationem, post aliorum dilationem, post vestram persecutionem. Recepti sunt autem sicut fuerant, honorati, nulla [a] pœnitentiæ gravioris humiliatione vel expiati vel degradati, nec ipsi nec illi cum quibus recepti sunt, quos secum separaverant contra vos, baptizaverant extra vos, quos rebaptizaverant fortasse post vos.

67. Nihil habetis jam unde caliginosa mendacia hominibus ignaris de rebus longè præteritis ingeratis. Quòd vestri apud Constantinum tunc imperatorem accusaverunt Cæcilianum, publica monimenta proclamant; dictam esse caussam, & ad debitum finem esse perductam, usque ad purgationem Felicis Aptugnensis ordinatoris Cæciliani, quem in concilio Carthaginiensi malorum omnium fontem dixerunt, & apud eumdem Constantinum, sicut scriptis suis ipse indicat, assiduis interpellationibus accusarunt, proconsularia testantur archiva. Resistitis, reclamatis, repugnatis apertissimæ veritati. Dicitis etiam transmarinos judices à Cæciliano esse corruptos, ipsum Imperatorem nescio qua gratiâ depravatum. Eo quippe est impudentior victus accusator, quo fit etiam judicis calumniator. Verumtamen inter omnia illa vestra mendacia, quibus transmarinis judicibus calumniamini, saltem hoc obtinemus, quòd primi majores vestri ad Imperatorem caussam istam detulerunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum & ejus ordinatorem accusaverunt, primi apud Imperatorem Cæcilianum & ejus socios persecuti sunt: unde nobis, sicut vobis videtur, gravissimam concitatis invidiam, quia victi patimini quod victores utique faceretis: velut si Danielem criminari vellent, quia illo innocente liberato, [b] ipsi ab eis leonibus consumti sunt, à quibus eum per calumniam consumi voluerunt. Obtinemus etiam (quodlibet de judicibus, [* præsens judicio transmarino absolutus est Cæcilianus;] quodlibet de ipso, apud quem majores vestri Cæcilianum accusaverunt, cujus postremò judicium episcopali prælatum judicio delegerunt, Constantino imperatore tamquam corrupto gratiâ, sive sentiatis sive fingatis;) omnes tamen qui tunc erant vel in propinquis vel in remotis terris tam longè latéque diffusi catholici Christiani, ad quos fama de Cæciliano & collegis ejus potuit pervenire, non debuisse accusatoribus victis, sed ecclesiasticis judicibus credere: ubi enim judices omnes esse non possumus, meliùs his qui esse potuerunt judicibus credimus, quàm credendo litigatoribus victis, quorum esse judices non potuimus, de ipsis judicare judicibus audeamus.

Caput LXII.

68. Proinde quoniam illi, quibus accusantibus præsens absolutus est Cæcilianus, non solùm [c] eos à quibus absolutus est, verùm etiam omnes Christianos catholicos in quibuslibet gentibus constitutos, qui vel illam dissensionem Afrorum penitus nescierunt, vel in ea judicibus, sicut eis visum est, suo periculo pronuntiantibus, quàm victis accusatoribus credere maluerunt, Cæciliani criminibus vel fictis, vel certè non probatis, perfundere audacissima improbitate conati sunt, & omnes negare esse Christianos: missa est vobis tandem aliquando Maximianensium caussa, in qua ipsi damnarent, ipsi damnatos persequerentur, ipsi persecutos in eodem honore reciperent, ipsi baptismum damnatorum acceptarent; ut qui innocentes ausi sunt accusare, innocentes cogerentur absolvere; non quos innocentes esse crediderant, sed *quos*, ut dicunt, *Dei præsidentis arbitrio, veridico plenarii concilii sui ore damnaverant*. Quis cuiquam dixit aliquando, Quoniam judici absolventi potiùs quàm mihi accusanti credidisti, reus es cum ipsis quos accusavi. Et hoc tamen orbi Christiano dicitur: quod si uni homini diceretur, non dico iniquissimum, sed insanissimum videretur. O rem mirabiliter indignam! Accusarunt Afros crimine traditionis, accusatos transmarini judices absolverunt, & traditores facti sunt populi gentium, quia judicibus absolventibus potiùs quàm accusatoribus criminantibus crediderunt.

Caput LXIII. Apostrophe ad Donatistas.

69. Merito tibi est, pars Donati, Maximianensium caussa propinata. Bibe calicem de manu Domini corripientis & admonentis. Si intelligis & adquiescis, misericordia est ista emendantis, ne incidas in judicium punientis. Tibi dicitur, Superba & dura cervice, reconciliare Christianis usquequaque populis à te iniquè accusatis, saltem jam tuis [d] reconciliata damnatis. Quid rescindis baptisma Christi in illis vel ex illis Ecclesiis, quas Apostoli fundaverunt? Jam baptisma recepisti, quod tui damnati ante quàm tibi reconciliarentur, dederunt. Quid de persecutione quam pateris, gloriaris? Si justitiæ signum est, justior est pars Maximiani. Nam & à te passa est, & patitur: & [e] cum eo audite Psalmum divinum, Nolite esse sicut equus & mulus non habentes intellectum. (Psal. 31. 9.) Persecutores enim vestros nos dicitis, cùm vos salvos fieri cupientes, vestra [f] quæ sanari volumus, vulnera medicinaliter persequamur: unde à clericis & Circumcellionibus, tamquam dentibus & calcibus vestris, graviter dum vos curamus, affligimur. Nolite esse ingrati tali medicinæ, quam estis imitati. Et vos Felicianum & Prætextatum persecutionibus correxistis: atque utinam totum corrigeretis, & sicut illi ad vos, ita illi & vos ad matrem Catholicam rediretis.

70. Contra quam, frater Cresconi, tantâ es

[a] Editi, *nullâ pœnitentiâ graviore, sed humiliatione*. Emendantur ex MSS.

[b] Sic aliquot MSS. At editi, *ipsos ab eis leonibus eum calumniantes consumi voluerunt.*

[c] Huc nonnullis ex MSS. verba hæc revocamus, *Cæcilianus, non solùm eos à quibus absolutus est*: quorum loco in posterioribus aliquot editionibus, ante *verùm etiam*, substitutum fuerat *non solùm nos*.

[d] In excusis, *reconciliare damnatis*: mendosè.

[e] Nonnulli MSS. omittunt, *cum eo*.

[f] Sic potiores MSS. At editi, *vestraque sanari volentes vulnera*

elatus audaciâ, ut à me commemorata etiam illa divina testimonia refellere conareris, & obstrepere Dei vocibus. [*Lib. 1. contra Petil. c. 23.*] Hoc enim posui in illa epistola, contra quam loqueris, quod in sancto libro est de semine Abrahæ, ad illum patrem nostrum Deo dicente, [*Gen. 22. 18.*] *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* [*Gal. 3. 15.*] Quod testamentum appellat Apostolus, dicens, Fratres, secundùm hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, & seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, & semini tuo quod est Christus. Hujus seminis fecunditas tam copiosa promissa est, ut diceretur ei, [*Gen. 22. 17.*] Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris quæ non potest dinumerari. Huic tu multiplicationi atque [a] ubertati Ecclesiæ, quæ toto orbe dilatatur, quæ prophetata sic creditur, sic omnium etiam infidelium oculis exhibetur, ut claudat etiam ora Paganorum, qui adversùs eam paucissimi remanserunt, partem Donati audes præponere, dicens, quòd & præter Africam nescio quos habeatis, quibus tamen non apparentibus, ex Africa vos solere mittere episcopos non negatis, unum, aut duos, aut ut multùm tres: & argumentaris inaniter contra evidentissimam veritatem, quòd ideo nobis non totus orbis communicet, quia vel adhuc multæ sunt gentium barbararum quæ in Christum nondum crediderunt, vel sub nomine Christi hæreses multæ à communione nostræ societatis alienæ.

CAPUT LXIV.

71. NEC adtendis, nec saltem ab scientibus quæris, quàm multæ ipsarum barbararum gentium quas commemorasti, Christi jam nomini mancipatæ sint, & quemadmodum in ceteras Evangelium crescendo fructificare non cesset, donec in omnibus cùm fuerit prædicatum, veniat finis. [*Matth. 24. 14.*] Sic enim Dominus ait, Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis. Nisi fortè etiam in tantum vos præcipitat insana superbia, ut hoc quod prædictum est, de parte Donati putetis incipiendum, non ex illis Ecclesiis quas Apostoli plantaverunt, quibus non communicat pars Donati. An & ipsas ut mundum impleat rebaptizare conabitur, cùm Catholicâ per cuncta crescente, illa & in ipsa Africa quotidie minuatur? O vesana perversitas hominum! Laudari te credis, de Christo credendo quod non vides; & damnari te non credis, de Ecclesia negando quod vides; cùm illud caput in cælo sit, hoc corpus in terra?

72. Agnoscis Christum in eo quod scriptum est, [*Psal. 107. 6.*] Exaltare super cælos Deus: & non agnoscis Ecclesiam in eo quod sequitur, Et super omnem terram gloria tua? Agnoscis Christum in eo quod scriptum est, [*Psal. 21. 17.*] Foderunt manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: & non agnoscis Ecclesiam in eo quod paulò pòst sequitur, [*Ibidem 28.*] Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium? [b] Agnoscis Christum in eo quod scriptum est, [*Psal. 71. 1.*] Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis: & non agnoscis Ecclesiam in eo quod Psalmus ipse testatur, [*Ibidem 8.*] Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ; coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram linguent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent; & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei? Agnoscis Christum ubi dicitur ad Judæos, [*Malach. 1. 10.*] Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, nec accipiam sacrificia de manibus vestris; quia utique Christi adventus abstulit illa omnia sacrificia Judæorum: & non agnoscis Ecclesiam in eo quod sequitur, [*Ibid. 11.*] Quoniam ab ortu solis usque ad occasum, glorificatum est nomen meum in gentibus, [c] dicit Dominus omnipotens? Agnoscis Christum in eo quod dicit Propheta, [*Isai. 53. 7. Isaiæ prophetia Evangelio similis.*] Sicut ovis ad immolandum ductus est, & cetera quæ ibi de illo tamquam in Evangelio leguntur: & non agnoscis Ecclesiam in eo quod paulò pòst dicit, [*Isai. 54. 1.*] Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aulas tuas confige; non est quod parcas, porrige longiùs funiculos, palos validos confirma, etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extendens. Semen enim tuum hereditabit gentes, & civitates quæ desertæ erant, inhabitabis. Non est quod metuas, prævalebis enim: nec erubescas quòd detestabilis fueris; confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei; & qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur.

CAPUT LXV.

73. IN his certè litteris sanctis Ecclesiam di- [*Lib. de simpl. præl. seu de unitate Ecclesiæ.*] dicit Cyprianus, ut diceret: Sic Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrexit, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit. Huic, Cresconi, tantæ manifestationi divinorum eloquiorum calumniaris, intuendo residua gentium, quæ nondum occupavit Ecclesia, & quanta occupaverit, unde ad residua tenenda quotidie diffunditur, non adtendis. Quomodo enim prophetiarum istarum futuram perfectionem non negas, qui tantum provectum, cui debetur ipsa perfectio, negare non dubitas, non dico adversùs voces divinas, sed jam & adversùs tuas? Nam & de te vi magna ipsius veritatis expressum est, ut diceres nesciens, vel non adtendens quid dixeris, quòd *in Christianum nomen totus quotidie vertitur mundus.* Cur ergo huic Ecclesiæ, quæ toto mundo crescendo dilatatur, non communicat pars Donati? Videlicet ne à peccatoribus polluatur. Et ubi est, quòd non istam vestram, quæ in Africa remanens orbi terrarum calumniatur, aut ex Africa in paucis latentibus peregrinatur, sed illam quæ ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, noluit deseri Cyprianus, etiam si in ejus

[a] Editi & MSS. *libertati*: & paulò pòst, *vos soli remittere.* Nemo dubitaverit legendum hìc, *ubertati*; & infrà, *vos solere mittere.*

[b] MSS. quidam hoc loco addunt, *quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.*

[c] Addunt hìc iidem MSS. *& in omni loco incensum adolebitur nomini meo, & hostia pura: magnum enim nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens.*

communione non tantùm sint, verùm appareant peccatores, dicens, Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet vel fides, vel caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.

74. Hic & tu responde, si tibi placet veri aliquid respondere, & quomodo implebitur quod scriptum est, Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit? Da ergo [a] filium malum, Maximianenses damnet & persequatur, damnatis & persecutis reconcilietur; vel sic convincatur, vel sic confundatur, vel sic corrigatur. *Quomodo*, inquis, *totus orbis communione vestra plenus est, ubi tam multæ sunt hæreses, quarum vobis nulla communicat?* Immo non tantùm hæreticis, verùm etiam ceteris hominibus malis plenus est orbis, & sanctis ac fidelibus Dei servis plenus est orbis: quia & mare plenum est amaris fluctibus, plenum est & dulcibus piscibus.

75. *In paucis*, inquis, *frequenter est veritas, errare multorum est.* Et ne verbis tuis tantæ illius sterilis fecunditati contradicere videreris cui dictum est, Multi filii desertæ magis, quàm ejus quæ habet virum: adhibuisti ex Evangelio testimonium, *Quoniam pauci sunt qui salvantur.* Solve ergo quæstionem, quomodo ipse Dominus dicat, Quàm arta & angusta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam. Et idem ipse alibi dicat, Multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Jacob in regno cælorum. Quomodo etiam in Apocalypsi demonstretur eorum multitudo, quam numerare nemo poterat ex omni gente & tribu & lingua, habentium stolas albas, palmasque ferentium, qui pressuras propter fidem Christi sustinuerant: quomodo iidem sint pauci qui multi? Neque enim alterum horum est verum, alterum falsum, cùm sit utrumque divina veritate prolatum; nisi quia iidem ipsi boni verique Christiani, qui per se ipsos multi sunt, in comparatione malorum falsorumque itidem pauci sunt. Sic multa grana quibus horrea magna complentur, pauca dicimus in comparatione palearum. Sic etiam, ut de ipso Dei testamento dicam, quod factum est ad Abraham de semine ejus quod est Christus, multæ sunt stellæ quas numerare non possumus, quibus tam grande cælum undique circumfulget, & paucas dicimus in comparatione arenæ maris. Fortè stellæ significaverunt spiritales Christianos, maris autem arena carnales, per quos & ex quibus etiam hæreses & schismata fiunt: utroque tamen genere plenus est mundus, quia idem Dominus dicit, Ager est hic mundus: & tu ipse tibi veritate extorquente dixisti, *In nomen Christianum totus quotidie vertitur mundus.* Per totum igitur agrum, hoc est, per totum mundum frumenta, per totum zizania, quia de utroque dixit qui falli non potest, Sinite utraque crescere usque ad messem.

76. Cohibeant itaque se frumentorum per totum mundum tanta ubertate crescentium impii desertores, & non audeant de quorumdam zizaniorum separatorum paucitate gloriari. Quòd si gloriantur, etiam in hoc ipso procedunt adversùs eos iidem illi Maximianenses, [b] judicio divino, ad eos in omnibus confundendos, &, si sapiant, corrigendos appositi: quos multo pauciores præfidentiâ multitudinis suæ persecuti sunt, & persequendo ad suam communionem aliquos eorum denuo converterunt, ac sic ceteros justissimos, [c] quo paucissimos reliquerunt.

77. *Non*, inquis, *communicat Oriens Africæ, nec Africa Orienti.* Non sanè, sed in paleis hæreticis ab area Dominica separatis: in frumentis autem catholicis & interioribus paleis omnino communicat Oriens Africæ, & Africa Orienti. Alii quippe hîc, alii verò alibi atque alibi hæretici cum diffusa ubique catholica unitate confligunt. Ubique est enim illa de qua exierunt, qui esse ubique minimè potuerunt, dicentes secundùm id quod de illis prædictum est, Ecce hîc est Christus, ecce illic: alii hoc loco, alio alii, variarum præsumtionum, vel potiùs amputationum proprias particulas ostendentes, atque impiâ superbiâ radicem unde fracti sunt abnegantes. Huic ergo Ecclesiæ, quæ copiosis successibus, cùm dilatatur toto orbe terrarum, ex omni gente, tribu, & lingua, parit multitudinem candidatorum & palmatorum, sicut in Apocalypsi scriptum est, quam nemo numerare potest: huic, inquam, Ecclesiæ cui partem Donati non communicare manifestum est, majores vestri probare debuerunt, quæcumque vera documenta de traditoribus habuerunt. Quod si fecissent, ipsi in illa essent, extra illam verò illi quos accusassent: nunc autem cùm accusatos in illa permansisse videamus, quid boni de accusatoribus sentire debemus, quos extra illam videmus? Ac per hoc in illa quadripertita distributione, ubi dixi cùm de traditoribus proferuntur ex utraque parte documenta, aut utraque vera esse, aut utraque falsa, aut nostra vera & vestra falsa, aut nostra falsa & vestra vera; cùm videres in superioribus tribus vos facillimè superari, frustra tibi hoc extremum, quasi quà evaderes, elegisti. Quamvis enim quàm impudenter dicatur advertas; tamen ea ipsa vera vestra, si qua essent humana documenta, illi Ecclesiæ probari debuerunt, quam probant documenta divina.

78. Dic mihi, obsecro te; sed noli offundere nebulas imperitis, ut quoniam traditores accusatos non vales convincere, identidem velis artes dialecticas accusare: dic ergo, rogo te, caussa ista vestra cum veris documentis vestris perducta est ad judicium transmarinarum Ecclesiarum labore apostolico fundatarum, an non est perducta? Si perducta est, vicistis in eo judicio, an victi estis? Si vicisse vos dicitis, cur eis Ecclesiis, in quarum judicio vicistis, non communicatis? Si autem, (quod satis ipsa indicat ab eis alienata vestra communio,) victi estis, quid nobiscum vel malâ vel bonâ caussâ perditâ litigatis, id habentes maximum crimen, quòd crimine traditorum quos in judicio transmarinarum Ecclesiarum etiam vera documenta proferentes convincere minimè potuistis, orbem Christianum

Paleæ separatæ & paleæ interiores.

Eadem ubique catholica Ecclesia, hæretici non ubique, nisi alii & alii. *Supr. lib. 2. contra Petil. cap. 88. Matth. 24. 23.*

Apoc. 7. 9.

Contra Petil. lib. 1. c. 21. & lib. 3. c. 58. & contra Crescon. lib. 4. cap. 57.

Caput LXVIII.

[a] Am. & omnes MSS. *Da ergo ad filium malum:* fortè pro *ad*, repetendum *da*. Paulò pòst editi ferebant, *vel si convincatur, vel si confundatur, vel si corrigatur.* Meliùs quidam MSS. *vel sic.*

[b] Editi, *in judicio.* Redundat *in*, nec in omnibus est MSS.
[c] Er. & Lov. *quos paucissimos.* Meliùs Am. & MSS. *quo.*

perfunditis, quia in ea caussa in qua interesse non potuit, elegit judicibus credere, non accusatoribus victis? Non itaque ideo rei estis, quia bonam caussam, ut secundùm vos loquar, in transmarino judicio perdidistis: sed quia crimen reorum, atque ut nimiùm vobis cedatur, & judicum, tot innocentibus populis Christianis per tot gentes longè latéque diffusis, objicere minimè dubitatis. Quorum communioni tamquam frumentis Dominicis cohærendo, & illos viros, sicut dicitis, traditores, & illos malos, sicut arbitramini, judices, secundùm Evangelicas litteras, etiam monente Cypriano, usque ad tempus ventilationis, tamquam paleam tolerare debuistis, ne aream deserendo periretis. Si autem caussa illa vestra cum veris, quod tibi elegisti, documentis suis ad judicium transmarinarum Ecclesiarum non est perducta, quomodo ab eis potuerunt tot episcopi in suis plebibus constituti caussâ incognitâ, & ad se omnino non delatâ, jure damnari? Aut quomodo debuerunt Afri Christiani, non dico illi qui eos putaverunt innocentes, verùm etiam illi si qui eos noverant traditores, propter zizania quæ in Ecclesia esse cernebant, à frumentorum tam longè latéque crescentium, & hos ignorantium, tam manifestâ innocentiâ separari, ut propter crimen alienum, quo pro unitate tolerato non macularentur, violatæ ipsius unitatis crimine damnarentur.

Caput LXIX.

79. Quid tibi ergo ad caussam prodest, hoc ex illis quatuor propositis elegisse, ut vestra documenta sint vera, contra vestros autem quæ proferimus, falsa esse deputentur. Ecce & hîc vinceris; quoniam veris quæ putas documentis tuis, non potuerunt, ubi debuerunt, convinci traditores, sive à vestris eadem documenta occultata sint, sive ipsi traditores qualibet astutiâ se judicibus occultaverint, sive ab ipsis pravis judicibus occultati [a] sint. Semen Abrahæ respice, quod in testamento Dei per omnes gentes crescit sicut stellæ cæli, & sicut arena maris; & utrùm propter occultata quibuslibet caussis nescio qua Africana zizania, tam copiosa messis per agrum mundum perire potuerit, aude dicere, aude credere, aude, si ullus in te Dei timor est, cogitare.

a Gen. 22. 17.

80. Exaggeras persecutiones, quas vos pati dicitis, quibus in tam sacrilega & manifesta obstinatione adversùs pacem sanctæ Ecclesiæ rebellantibus mirabili mansuetudine parcitur: & dicis in primis partibus epistolæ tuæ, quòd *imperatori Constantino Cæciliani crimen cùm fieret manifestum, ipse quoque eum, ut* [b] *Brixiæ in exsilio degeret, suâ sententiâ condemnavit.* In quo te quis dubitet vel falli, vel fallere; quando & Felicem Aptugnensem commemorasti in judicio proconsulis à Vincentio nescio quo de traditione convictum? * Ecce ego insero sententiam Æliani proconsulis, qua purgatus atque absolutus est Felix. Si tota gesta vis legere, ex archivo proconsulis accipe. *Ælianus proconsul dixit, Ex professione Cæciliani, qui acta* [c] *falsa esse dicit, atque epistolæ plurima addita, manifestum est quâ voluntate hæc gesserit Ingentius; & ideo recipietur in carcerem: est enim artiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum Deificorum manifestum est; cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd religiosas scripturas tradiderit, vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprà scripta manifesta est, nullas scripturas Deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quòd Felix episcopus religiosus illis temporibus nec præsens fuerit, neque conscientiam commodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit.*

*Caput LXX. Consule Optatum lib. 1.

81. Insero etiam rescriptum imperatoris Constantini ad Probianum idipsum adtestantis, & quàm molesti apud eum majores vestri accusatores innocentium fuerint, ostendentis. *Imperatores Cæsares Flavii, Constantinus, &* [d] *Maximianus, & Valerius Licinianus Licinius ad Probianum proconsulem Africæ. Ælianus prædecessor tuus, meritò, cùm vir perfectissimus, Verus, vicarius præfectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus inter cetera etiam id negotium, vel invidiam quæ de Cæciliano episcopo, &* [e] *Ecclesia catholica videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cùm* [f] *jam Superium centurionem, & Cæcilianum magistratum Aptugnitanorum, & Saturninum excuratorem, &* [g] *Calibium juniorem, ejusdem civitatis curatorem, atque* [h] *Solonem servum publicum suprà scriptæ civitatis, præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem: adeo ut, cùm Cæciliano fuisset objectum quòd à Felice eidem episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cùm Maximus Ingentium decurionem Ziquensium civitatis epistolam Cæciliani exduumviri falsasse contenderet, eumdem ipsum Ingentium suspensum actis quæ suberant pervidimus, & ideo minimè tortum, quòd se decurionem Ziquensium civitatis esse asseveraverit. Unde volumus eumdem ipsum Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt, atque* [i] *diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus, & coram assistentibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare, atque adversùs eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet, ut omissis, sicuti oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua, religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.*

Rescriptũ Constantini imperatoris de purgato Felice episcopo, & de mittendo ad se Ingentio.

82. Insero adhuc & verba Constantini ex litteris ejus ad [k] Eumalium vicarium, ubi se inter partes cognovisse, & innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cùm enim narrasset in his quæ suprà locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint: *In quo pervidi*, inquit, *Cæcilianum virum omni innocentiâ præditum, ac debita religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem: nec ullum in eo crimen reperiri po-*

Caput LXXI. Sententia Constantini Augusti pro Cæciliano.

a Am. Er. & nostri omnes MSS. *occultati non sint.*

b MSS. constanter, *Brixa.* Sic etiam Am. & Er.

c Libellus Gestorum proconsularium, *falsata.* Vide infrà in Appendice.

d In MSS. *& Maximinus.* Ac paulò pòst, *cùm defectissimos viros*, vel *cùm de perfectissimos viros.* Am. & Er. *cùm de perfectissimis viris.* At Lov. ex Aug. epistola 88. *vir perfectissimus Verus.* De *perfectissimi* titulo vide cod. Theod. lib. 6. l. ultimâ.

e In MSS. *& Ecclesia catholica.* In epistola Augustini 88. legitur, *episcopo Ecclesia catholica*: omisso, *&*.

f MSS. *cùm tam Superium Centurionem.* Sola editio Lov. *Superium Saturianum*: corruptè.

g Sic Am. Er. & MSS. At Lov. *Callidium.*

h Am. Er. & MSS. *Solum.*

i Omnes MSS. cum Am. & Er. hîc & infrà, *diurnis diebus.*

k Am. & Er. *ad alium.* MSS. *ad Eumalium.*

tuisse, eidem apparuit, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum.

83. Tu quare non inseruisti sententiam Constantini, qua eum dicis esse damnatum, & Brixiæ in exsilio constitutum, vir disertissime? Quanto congruentiùs hanc inseruisses, quàm nescio quid de Sardicensi concilio, quod nec ad vos, nec ad caussam quæ inter nos est & vos, omnino pertinere monstratur? Cur enim fuerit Brixiæ Cæcilianus, quod vos calumniosissimè appellatis exsilium, cùm suam præsentiam maluit Ecclesiæ deesse quàm pacem, quid à me opus est dici; cùm tu interim damnantis imperatoris sententiam nullam recitas, & damnatum ab imperatore Cæcilianum tam temere, non dico audiendum vel dicendum, sed etiam scribendum putas? Verumtamen secundùm verba tua, ecce in exsilio video Cæcilianum imperatore damnante, saltem responde quo accusante: & modò me interroga, quod in epistola tua post multa similiter [a] inane posuisti, *Quis prolato testamento minùs consentit, qui persecutionem patitur, an qui facit?* Hæc certè verba tua sunt. Adspice ergo Cæcilianum persecutionem passum, & sicut ipse dixisti, in exsilio constitutum. Adspice etiam vestros, sicut suis verbis imperator ipse testatur, adversùs Cæcilianum *diuturnis diebus interpellare non desistentes:* & eisdem ipsis verbis tuis interroganti mihi responde, *Quis minùs testamento prolato consentit, qui persecutionem patitur, an qui facit?* Diligenter autem perlectis omnibus, invenies Cæcilianum à vestris etiam apud imperatorem persecutionem passum: sed non invenies ab imperatore damnatum, immo etiam invenies absolutum.

84. PORRO si quod tibi pro magno elegisti, ut de criminibus [b] traditorum quæ vos profertis documenta vera sint, quæ autem nos proferimus falsa sint: etiam in eo vos veritas Dei superat, quæ sicut prædixit, ita reddit Ecclesiam in universo mundo fructificantem atque crescentem: quia nihil ei præjudicant alienorum criminum licèt vera documenta, quæ propinquioribus episcopis transmarinis, per quos in longinquiores partes, sive transit talium rerum fama, sive non transit, aut non sunt demonstrata sicut debuerunt, aut non sunt credita quibus demonstrari potuerunt, aut credita & occultata nequaquam ad alios pervenerunt; nec quisquam vel unus homo, quanto minùs tantus Christianorum numerus in tot gentibus constitutus, reus potest esse participati sceleris alieni, sive vel nulla ejus vera documenta cognoverit, vel eum simulata innocentia falsis documentis quisque [c] fefellerit. Si ergo, ut dicere cœperam, in hoc quod tibi pro magno elegisti, ut quæ vos de traditoribus testimonia profertis, vera sint, quæ autem proferuntur contra vos, falsa sint, nihil valetis adversùs Ecclesiam catholicam toto terrarum orbe diffusam, & adversùs providentiam Dei, qua *in Christianum nomen*, ut tuis verbis utar, *totus quotidie vertitur mundus:* quanto magis deficitis in accusationibus vestris, cùm *hanc ipsam traditionem*, cujus nomen velut horrentes qui hoc schisma fecerunt, à Christi corpore separatos se

A ipsos diabolo tradiderunt, multò *probabiliùs*, sicut in illis litteris dixi, & nunc dico, *nos vobis objicimus*, à quibus nomina & crimina traditorum dici tantummodò audimus, nos autem & gesta * ecclesiastica quibus de se ipsi confessi sunt, & gesta * municipalia quibus hoc fecisse leguntur, ostendimus.

Lib. 1. contra Petil. cap. 21.

* Gesta conc. Cirt. sup. c. 27.

* Gesta apud. Zenophil. c. 29.

CAPUT LXXIII. De vi comparativi gradûs.

85. Tu verò callidus examinator appensorque verborum, doces nos quid valeat comparativus gradus, & tamquam victor exsultas, quòd B non possem dicere, *traditionem probabiliùs nos vobis objicimus*, nisi vos nobis eam probabiliter objicere confiterer. *Si enim vos*, inquis, *probabiliùs, nos ergo probabiliter.* Et hoc doces, *quia sic est probabiliter & probabiliùs, ut si dicas, verè & veriùs; & quia gradus iste quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat.* Adjungis alia verba, quibus hoc evidentiùs intelligamus; ac dicis, *Sic est bene & meliùs, malè & pejùs, horribiliter & horribiliùs:* sic esse ostendens C *probabiliter & probabiliùs.* Unde colligi putas, quia si ego probabiliùs quod falsum est objicio, superest ut vos probabiliter quod verum est objecisse confirmes. Hîc ego numquid dico, quòd in quæstione vel disputatione ecclesiastica nos [d] artificialia grammaticæ docere conaris, quid valeat comparativus gradus, *quia id quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat?* Video enim quàm hoc ineptè tibi objiciam: quod tu videre noluisti, quando mihi anticate- D goriam velut ex arte rhetorica objiciendam putasti: quod genus quæstionis, ubi dicitur, Non ego feci, sed tu fecisti, etiam in auctoritate prophetica demonstravi.

Suprà cap. 26.

CAPUT LXXIV. Comparativus gradus non semper auget.

86. CONSIDERA tamen diligentiùs, ne fortè invenias in Latinæ locutionis auctoribus, quibus grammaticorum artificialia serviunt, non semper istum gradum quod antè positum est augere, sed aliquando contrario superferri. Cujus locutionis exemplum interim mihi ex Apostoli E epistola occurrit, quam scripsit ad Hebræos. Cùm enim loqueretur de benedictione terræ, quæ acceptâ pluviâ fructum reddit; deinde subjecit, Proferens autem spinas & tribulos, reproba & maledictioni proxima est, cujus finis in ustionem. Quod ne illis quibus loquebatur optasse videretur, [e] Confisi sumus autem, inquit, de vobis, fratres carissimi, meliora & hærentia saluti. Adtendis certè quomodo hîc dixerit, meliora: non quia bona erant quæ suprà F dixerat, proferre spinas & tribulos, & ustionem mereri; sed magis quia mala erant, ut illis devitatis meliora eligerent & optarent, hoc est, bona tantis malis contraria. Sed fortè Apostolum sic audiendum esse arbitraris; quemadmodum de se ipse dicit, tamquam hominem, & si imperitum sermone, sed non scientiâ: & ideo non verborum in eo, sed rerum atque sententiarum auctoritatem putas esse sectandam, bona poni debuisse contendens, ubi posuit ipse me- G liora. Quid si & ego jam his litteris assuefactus, & illas quas puer didici oblitus, sic dixi, *Objicitis traditionem, hanc ipsam multo probabiliùs nos vobis objicimus:* tamquam dicerem, *probabiliter*, comparativum pro positivo ponens, non quia

Hebr. 6. 7.

2. Cor. 11 6.

[a] In excusis, *inaniter.* At in MSS. *inane.* Refertur ad *quod.*
[b] In MSS. *traditionum.*
[c] Editi, *refellerit.* Emendantur ex MSS.

[d] Sic meliores MSS. At editi, *artificiali grammatica.*
[e] Editi, *Confidimus*: pro quo in MSS. *Confisi sumus.*

vos probabiliter, sed magis quia improbabiliter: sicut ille meliora, non quia illa erant bona, sed magis quia mala: tu quare tam temere concludis, ex hoc confirmasse me, vos probabiliter, quia dixi nos probabiliùs?

CAPUT LXXV.

87. QUAMQUAM nec secundùm grammaticos in verbo me errasse reprehenderes, si saltem verborum ipsorum auctores vel adtentè legere, vel memoriter recolere voluisses. Pueriles enim habent litteræ, sed non à puero imperito dictum,

Virg. lib. 3. Georg.

Dii meliora piis, erroremque hostibus illum:
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Quomodo ergo *meliora piis*, quasi bona essent istis, ac non potiùs magna mala, qui *discissos nudis laniabant dentibus artus?* Jam vides certè, quia sicut iste piis potuit optare meliora, quamvis illa in quorum comparatione optabat, non essent bona: sic & ego potui dicere, *traditionem probabiliùs vobis objicimus*, quamvis eam vos nobis non probabiliter objiceretis. Ut omittam quia & probabile quando dicitur, non consequenter est verum; cùm ea dicuntur quæ fieri possunt ac solent, & ideo probantur, hoc est, approbantur & creduntur, etiam si facta non sint: quod autem verum est, cùm ostenditur, necessariò probabile est, & illo utique probabilius. Recole libros, ubi verba didicisti: quàm te non fallam, profectò reperies. * Unde etiamsi vestros probabiliter nostris traditionem objecisse concederem; non ideo verum objecisse, contenderem, & rectè nos diceremus probabiliùs hanc objicere: quando quidem à vobis nominari tantùm traditores solemus audire, nullis autem gestis vel ecclesiasticis, vel publicis, recitari demonstrarique confessos: à nobis autem proferri & gesta publica ubi vestri tradiderunt, & ecclesiastica ubi confessi Deo judici derelicti sunt.

*CAPUT LXXVI.

CAPUT LXXVII.

88. SED non omitto tam manifestum adjutorium tuum, quo nobis etiam nesciens plurimùm faves, docendo regulas comparativi gradus: *quia id quod antè positum est auget, non quod antè dictum est improbat.* Secundùm enim hanc regulam tuam, secundùm quædam verba tua in epistola tua, sine ulla difficultate obtinuimus caussam nostram. Tu enim dixisti in primis partibus litterarum tuarum, velut nostram pertinaciam criminando, *tot documenta legalia, quod melius & verius est, nobis persuadere non posse.* Ubi ego concludo secundùm artificialia tua, jam nos verum & bonum tenere, si quod verius & melius est, nobis persuaderi non potest. Cùm ergo nos non rescindamus, ut secundùm te loquar, verius & melius baptisma vestrum, quare vos rescinditis verum & bonum nostrum? Item cùm dixisses, *Hoc & nos volumus, ut Christus sit origo, & radix, caputque Christiani:* continuò subjecisti, *sed quærimus per quem hoc meliùs fiat?* Quod dicendo utique concessisti & per malum ministrum bene fieri, sed meliùs per bonum. Cùm itaque nos non rescindimus baptismum, quem per vestrum tamquam per bonum ministrum dari dicitis: quare vos rescinditis baptismum, quem per nostrum tamquam per malum ministrum datum esse contenditis? Tu enim dixisti, *quærimus per quem meliùs fiat.* Et tua regula est, *quia gradus iste quod antè positum est auget.* Unde si per vestrum, sicut putas, meliùs fit; ergo & per nostrum bene fit. Ac per hoc quando per nos baptizatum rebaptizatis, id quod ex ista tua regula bene factum esse conceditis, sacrilega præsumtione rescinditis.

CAPUT LXXVIII. Ad calumnias ineptas.

89. VEREOR ne nimis urgeam verecundiam tuam, si ostendam quàm leviter & scurriliter quædam etiam verba mea, quæ translatè posui, frontem pro pudore, os pro sermone, tridens telum pro tripartita oratione, tricipitem bestiam pro errore tribus calumniis adversùs tot populorum innocentiam sæviente, quasi urbanus & dicax exagitanda putaveris. Serva potiùs puerilia pueris. Neque enim me movet quòd Neptunium telum propter tridentem dicis episcopum non decere, cùm sit & piscatorium, ac per hoc Apostolicum, quos suos Apostolos Dominus piscatores hominum fecit. Nam & Deum nostrum Scriptura dicit & alas habere & sagittas, nec tamen Cupidinem colimus.

Lib. 1. cont. Petil. cap. 27.

Matth. 4. 19. Psal. 16. 8. & 35. 8. Dan. 32. Psal. 17. 15.

90. Quin etiam me promissam in exordio lenitatem non servasse reprehendis, eo quòd Manichæorum facta mentione permotus dixerim, *sicut non potest, quod Dominus ait, satanas satanam excludere, ita non potest error Manichæorum Donatistarum errorem evertere:* quasi Petilianum satanæ comparaverim, ac non errorem, cujus eum cupio laqueis expediri. Bene, quòd Apostolus nos adversùs tales calumnias communivit eo ipso loco, ubi nos mites, patientes, & modestos esse admonet, quando aliquem dissentientem corripimus. Cùm enim dixisset, Servum autem Domini litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes: continuò subjunxit, Ne fortè det illis Deus pœnitentiam ad agnoscendam veritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso secundùm ipsius voluntatem. Ecce Apostolica mansuetudo, cum quibus placidè, patienter, modestéque agi præcepit, eos ipsos dicit à diabolo captivatos; nec tamen quam commendabat, amisit [a] lenitatem, quia eam quam docebat, tacere noluit veritatem.

Lib. 1. contra Petil. cap. 26. Matth. 12. 26.

2. Tim. 2. 24.

CAPUT LXXIX.

91. SED ipse videris cujus partes agas, qui mea verba velut conviciosa & sæva criminando, eos quos ad disputandum convenire non vis, ad litigandum niteris excitare. Nolo enim dicere, quia & te litigare delectat. Parciùs quippe ac verecundiùs, sed quasi ex obliquo mihi objicis, quæ ad me omnino non pertinent. Quid enim judicem de Manichæorum pestilentiosissima & Christianis omnibus anathemanda vanitate, si tantùm dicere solerem, ac non etiam conscriptis libris multis multiplicibusque testarer, ne sic quidem esset adversùs me ullus calumniæ vestræ locus. Neque enim me Catholica falsò à vobis argui miraretur, à quibus totus Christianus orbis cum tot Ecclesiis etiam illis primis Apostolico labore propagatis, falsis criminibus accusatur. Cùm verò contra Manichæos, qui me adolescentulum aliquando deceperant, mea tanta scripta qui voluerit legere possit, non usque adeo desipit, ut de me credat potiùs verbis vestris, quàm oculis & sensibus suis.

CAPUT LXXX.

92. SED *epistolam*, inquis, *principis vestri, qua nescio quid de te scripsit, cùm te ordinari nollet, tenent*

[a] Am. Er. & MSS. omittunt, *lenitatem:* quia scilicet paulò antè est, *mansuetudo.*

nent non pauci nostrorum. Illam verò minimè curarem, nec si ejus, à quo scripta dicitur, non perspicua pro nobis sententia legeretur, illam calumniam falsitatemque condemnans: quanto minùs eam curat catholica Ecclesia, cujus caussam contra vos agimus, cui tot divinis testimoniis præsidenti, nulla humana de quoquam homine testimonia seu vera seu falsa, qua gaudet auferunt veritatem. Desine talibus: unus homo sum, Ecclesiæ inter nos agitur caussa, non mea: Ecclesiæ, inquam, quæ in nullo homine spem ponere à suo didicit Redemtore. Quamquam nec de me ipso vobis, etiam si meam conversationem nossetis, rectè crederetur inimicis mihi. Ad existimationem hominum magna testium qui me noverunt, suppetit copia; ad Dei verò conspectum sola conscientia: quam contra vestras criminationes cùm intrepidam geram, non me tamen sub oculis Omnipotentis justificare audeo, magisque ab illo affluentem misericordiæ largitatem, quàm judicii summum examen exspecto, cogitans quod scriptum est, Cùm rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato?

93. Sed quid ad rem cujus inter nos vertitur quæstio, qualis ipse sim? cùm in area Dominica sim stipula, si malus; granum, si bonus. Vos tamen si grana essetis, paleam commixtam, sicut admonet etiam ipse Cyprianus, ante tempus ventilationis non refugeretis. Proinde nos, si quem reperimus in vobis notum hominem malum, rectè vobis objicimus. Ibi enim tota defensio vestra consistit, quia propterea vos separastis, ne alienorum peccatorum contagione periretis: unde novum genus areæ vos fecisse gloriamini, aut quæ solum triticum habeat, aut in qua solum triticum appareat, cui non sit necessarius ventilator, sed perscrutator. Nam & Parmenianus vester præclaram vestram munditiam velut immunditiæ nostræ à contrario comparans, ausus est interponere sententiam prophetæ Jeremiæ, ubi ait, Quid [a] paleæ cum tritico? Quod ille dixit, ut ipsa indicat lectio, adversùs eos qui divinis oraculis sua somnia coæquabant. Arrogantia tamen vestra & horrenda superbia Parmeniani litteris declaratur, ubi vos contra scripturas divinas, & contra monita Cypriani, ante ultimam ventilationem quam mundus exspectat, tamquam purgatum à palea triticum prædicavit.

Lib. 3. cont. Parm. c. 3. — *Ier. 23. 28.*

Caput LXXXII. Epilogus.

94. Quid ergo dignius adversùs hanc fallacissimam elationem, quàm caussa Maximianensium vobis potuit procurari? Quæcumque in nos dicere tamquam in traditores soletis, in Maximianenses, quos recepistis damnatos, quando damnati sunt, graviora dixistis. De Imperatoribus nobis tamquam persecutoribus facitis invidiam: vos apud judices, quos ipsi Imperatores miserunt, Maximianensibus persecutionem fecistis. Baptismum Ecclesiæ dari extra Ecclesiam non posse contenditis: vos baptismum, quem in crimine schismatis Maximianenses dederunt, in receptis eis quibus dederunt, non rescidistis. Si hæc pro pace unitatis fieri debuerunt, unde nos accusetis [b] non invenitis: si autem non debuerunt, nos non accusetis, nisi vos ipsos damnaveritis? Nolo te per multa distendas; nam & ego possem breviter ea quæ contra te dicta sunt, in memoriam revocare: sed hinc solùm [c] cogita, Maximianensium caussam tibi ante oculos pone; si de hac nobis respondere potueris, aggredere cetera: si autem non potueris, meliùs quiescas, quàm calces adversùs stimulum jacias.

[a] Am. Er. & MSS. *palea.*
[b] Hæc nunc verba restituuntur ex MSS. *non invenitis: si autem non debuerunt, nos non accusetis.*
[c] Sic MSS. At Er. & Lov. *cogito Maximianensium caussam tibi ante oculos ponere.*

LIBER QUARTUS.

Ad omnes rursum Epistolæ Cresconii partes respondet, objectiones ipsius & calumnias singillatim ex sola Maximianensium caussa refellens.

Quamvis jam tribus nec parvis voluminibus epistolæ tuæ, Cresconi, diligenter satisque responderim, qua Petiliani litteras contra mea scripta, quibus refellebantur, defendendas putasti: tamen etiam hoc breviori opere institui de sola caussa Maximianensium tecum agere, & ex hac una ostendere omnia quæ in illa epistola posuisti, quàm frustra, quàm inaniter dixeris. Neque enim contemnendum est beneficium Dei, quod & ad nostræ dispensationis compendium, & ad vestræ correctionis, si sapiatis, adjutorium præstare dignatus est: qui nescientibus vobis, neque id agentibus nobis, ita vestrorum episcoporum mentibus dominatus est, ut qui orbem Christianum per communionem sacramentorum maculatum peccatis criminabantur alienis, quamvis etiam ipsis falsis & non probatis, in Maximiani caussa cogerentur fateri, eorum quos damnaverunt, peccatis non fuisse maculatos in una sacramentorum communione constitutos, eos quibus tamquam innocentibus ad revertendum dilationem dederunt, & si non ordinatoribus Maximiani, tamen in ejus parte constitutis damnatoribus Primiani: & qui baptismum Christi nolebant agnoscere, nec in eis Ecclesiis datum quas Apostolorum labor propagavit atque fundavit, contendentes extra unam Ecclesiam baptismum dari non posse, nosque culpantes quòd per eos datum baptismum non rescinderemus, quos esse in vera Ecclesia negaremus, susciperent in Maximiani sacrilego schismate baptizatos, & in eis baptismum rescindere non auderent: & qui de legibus Christianorum imperatorum, quibus eorum perversitas corrigenda præcipitur, nos tamquam crimine persecutionis accusant, adirent judices

ab ipsis imperatoribus missos, & Maximianum ac socios ejus apud eos graviter accusarent, & concilium quo eos damnaverunt, gestis proconsularibus allegarent, ac jussiones quibus illi sedibus pellerentur, efficacissimas impetrarent. His omnibus à se gestis, adhuc nebulas imperitis conantur offundere: non solùm scripturis sanctis, & priorum rerum gestarum quando se ab unitate separaverunt multis certisque documentis, verùm etiam recentissimis suis factis & exemplis evidentissimè superati.

CAPUT II. Eloquentiæ criminationem refellit.

2. HINC ergo tantùm agam, hinc ad omnes epistolæ tuæ partes, quantum Dominus me adjuvat, sine ulla difficultate, immo cum magna facilitate respondeam. Ac primò illud quod tibi ipse contrarius eloquenter eloquentiam vituperare voluisti, tamquam esset veritatis inimica, & patrona potiùs falsitatis, ut eo modo me quasi eloquentem cavendum atque fugiendum ostenderes imperitis: si re vera tanta esset eloquentia mea, quantam mihi, quamvis [a] accusatoriè, tribuis; nonne recitato decreto concilii Bagaiensis, quo, sicutibi scriptum est, *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit,* (Num. 16. 3.) laudare eloquentiam cogereris? Porrò si mihi materies illa proponeretur, quando possem dicere, *Licèt viperei seminis noxios partus venenati uteri alveus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint; tamen conceptum virus evanescente umbraculo occultari non potuit. Nam etsi serò, publicum facinus & parricidium suum feta scelerum vota pepererunt.* Quando me in hæc verba exquirenda coartarem? quando in exprimenda provolverem? quando tanto impetu, tanto sonitu in odium noxiorum lectoris vel auditoris animum concitarem? Num ideo hæc in quos dicta sunt, minùs veraciter dicta sunt? Num hac eloquentiâ tanti concilii fides minuitur, vel labefactatur auctoritas? Nempe illud quò visum est eloquentius, eò potissimùm electum est, quod omnes esse suum vellent, quo uno trecentorum & decem ora tacentia personarent. Ecce eloquentia quam vituperasti, quam velut seditiosam, & Græcò etiam nomine malitiosè artificiosam detestandam vitandamque monuisti, tantum permulsit tot episcopos tuos, ut in plenario concilio suo nollet suam quisque proferre sententiam, sed unam quæ ab uno dici disertiùs ornatiúsque potuit, eam cuncti facerent suam. Liceat igitur nobis sine invidia non usquequaque impolitè contra errores hominum disputare, si licuit tot ac tantis episcopis vestris ipsos homines tam disertè ornatéque damnare.

CAP. III. De negata collatione.

3. ILLUD etiam quod studium pro veritate certandi, quia sæpe volumus cum vestris conferre, ut errore sublato, fraterna caritas pacis vinculo [b] necteretur, contentionis & animositatis vitioso nomine reprehendis: nonne meliùs, obsecro te, caussa veritatis & unitatis pacificis verbis & pacatioribus locis inter episcopos ageretur, quàm in foro ab episcopis per advocatos litigaretur? quod à partibus Primiani Carthaginensis episcopi vestri adversùs Maximianum, & adversùs eos qui cùm illo Bagaiensi concilio damnati sunt apud legatum Carthaginis, & apud quatuor vel ampliùs proconsules factum est? Certè in collatione disputationis hoc cavendum est, ne prorumpatur in litem, & caveri à modestis ac mitibus & potest, & solet: cùm verò advocatis utrimque luctantibus in foro controversia vertitur, jam procul dubio litigatur. Neque hoc in vestris reprehendo, si ad hoc non amore litigandi, sed consulendi necessitate compulsi sunt: verumtamen admoneo te bono ingenio præditum virum, ut advertas, ut sentias, ut intelligas eos qui forensem strepitum & judiciaria jurgia, quibus accusatos convincerent, & expellerent quos in concilio jam damnaverant, non declinaverunt, sed susceperunt & exercuerunt, multo nobiscum faciliùs pacificè conferre potuisse, nisi mallent caussam malam cooperire excusatione, quàm disputatione finire.

In disputationibus à contentione abstinendum.

CAPUT IV. Respondet ad Cresconii quæstionem, ubi baptizari conveniat, an apud Catholicos, an in parte Donati.

4. JAM verò quòd ante quàm venias ad sermonem meum, quo reprehendi Petilianum, à me interim quæris à quo te baptizari conveniat, utrùm ab eo potiùs quem & ego baptismum habere confirmo, an ab eo quem tuus hoc non habere contendit: hæc etiam quæstio per Maximiani caussam de vana imperitorum loquacitate sublata est, quantum quidem ad vos adtinet: nam apud ipsos Maximianenses adhuc manet. Vestri enim damnato propter sacrilegium schismatis Maximiano, quem diaconum suum Primianus damnaverat, & per quem conspirantibus adversùm se plurimis collegis damnatus fuerat, continuò cum eo duodecim ordinatores ejusdem Maximiani eadem sententiâ damnaverunt. Ex quibus duos, Prætextatum Assuritanum & Felicianum, cùm eos in judicio proconsulari accusassent, cùm Bagaiensi concilio damnatos allegatâ per advocatos eadem sententiâ demonstrassent, cùm jubente proconsule locis quos tenebant, pellere conati minimè valuissent; sic postea susceperunt, ut cum eis in honoribus eorum integris communicarent, & simul in pacem redactis populis eorum ex his quos in schismate baptizaverant, nullum rebaptizarent.

5. Exstat decretum Bagaiensis concilii, allegatum apud proconsulem, advocato prosequente Nummasio, cùm ageret ut Primiani communioni Membresitana ecclesia traderetur expulso Salvio, qui eam tenebat antiquitus, ubi episcopatum meruerat in parte Donati. Sed pellendus propterea petebatur, quia eum damnatum Bagaiensi concilio recitabat inter duodecim Maximiani ordinatores, quos idem Nummasius in numero errans undecim dicit. Hanc Nummasii postulationem recitavit postea Titianus expressè ac nominatim agens apud eumdem proconsulem adversùs Prætextatum & Felicianum: cujus advocati verba ista sunt. *Sed suis, inquit, institutis iniquitas delectatur, & semetipsam non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus, depravationis hujus adtaminatione fuscatur, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc Prætextatus etiam in Assuritanis partibus imitatur. Sed* (sup. lib. 3. cap. 56.)

[a] Aliquot MSS. *quamvis accusator adtribuis.*

[b] Omnes MSS. *lætaretur.* Sic etiam in Aug. epistola 88. n. 7.

cùm æquitatis tuæ innotesceret potestati consortium sacerdotum, jussisti, ut gesta testantur, exploso omni contradictionis effectu sacratissimis sacerdotibus à profanis mentibus ecclesias vindicatas oportere restitui. Deinde paulò pòst, ut idem advocatus ostendat quid jussum sit, recitat Nummasii postulationem quam suprà commemoravi: in qua proconsul [a] Nummasio cùm dixisset, *Lege episcopale judicium*; illud Bagaiense recitatum est, in quo Maximianus damnatur his verbis: *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit: & quòd adhuc eumdem dehiscens terra non sorbuit, ad majus supplicium superis reservavit. Raptus enim pœnam suam compendio lucraverat funeris, usuras nunc graviores colligit fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Deinde in illos duodecim ordinatores ejus ita profertur Bagaitana sententia: *Nec solum hunc*, inquiunt, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contribulatio & calamitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei ante oculos eorum. Nollemus quidem tamquam è proprii corporis junctura præcidi, sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscisione solaminis, quàm in remissione medicaminis, inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos, Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum* [b] *Vsulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentiâ glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Post istorum damnationem, in quibus leguntur Prætextatus Assuritanus & Felicianus Mustitanus, cum quibus, ut antè dixi, [c] proconsulis adversùs eos impetrata jussione concordaverunt; ceteris in eodem Maximiani schismate constitutis, Primiani etiam damnatoribus, tantùm quia non interfuerant Maximiani ordinationi, dilationem dederunt in eodem Bagaiensi concilio certo diei termino definitam, quæ continetur his verbis: *Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus. Quantum enim de reorum morte purgamur, tanto de innocentium reditu gratulamur. Ac ne angustum redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, agnoscentibus quibus licet,* [d] *manentibus præcedentibus statutis, universis usque ad diem octavum Kalendarum Ianuarii proximè futurarum agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta: quam si quisquam ingredi nequiverit pigrâ segnitiâ, sciat sibi ad omnes veniales aditus sua voluntate viam esse subductam. Manebit enim circa eos dicta sententia, & post præstitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia.*

CAP. V. Docet exẽplo Maximianistarũ etiam extra Ecclesiam baptismum dari, & haberi posse.

6. Ex his igitur omnibus quoniam rediisse aliquos ad communionem vestram nec vos negatis, & in tam recenti memoria, adhuc etiam viventibus hominibus, de quibus agitur, celeberrima & clara notitia est, cùm & illi quibus dilatio data est, (quando quidem sicut verba concilii ejusdem satis indicant, eos ad matrem Ecclesiam redire invitant, & eorum tamquam de innocentium reditu gratulantur,) & illi quos cum Maximiano nulla interposita dilatione damnaverunt, extra vestram Ecclesiam toto illo tempore baptizaverint; sive usque ad diem dilationis quando cum Maximiano communicabant, & in ejus erant schismate constituti, sive etiam transacto dilationis die, quando Titianus advocatus nominatum Prætextatum & Felicianum pelli de Basilicis postulabat, cum quibus in honore integro Primianus postea concordavit: quomodo audetis jam dicere unum baptisma, nisi in una Ecclesia dari non posse; cùm ab istis datum in sacrilego schismate baptismum sine ulla controversia cognoveritis, susceperitis, rescindere non ausi fueritis? Nec [e] tamen potestis dicere, nihil vos præstitisse illis, quos in eodem baptismo suscepistis. Si ergo quæram quid præstiteritis: procul dubio respondebitis; ne ipso sacrilegio schismatis perirent; ne baptismum Christi non ad præmium, sed ad judicium, non ad salutem, sed ad perniciem, sicut est militiæ character in desertoribus, haberent: præstitimus pacem, præstitimus unitatem, præstitimus Ecclesiæ societatem, ut eum per quem caritas diffunditur in cordibus nostris, Spiritum-sanctum accipere mererentur, sine quo nemo pervenit ad regnum cælorum, etiam si sacramentis omnibus legitimis imbuatur. Hæc responderetis veraciter, si veram Ecclesiam teneretis. Verumtamen ad admonitionem vestram sufficit, ut hoc vos accepturos intelligatis in vera Ecclesia, quod eos quos in Maximiani sacrilego schismate baptizarunt qui cum eis ad vos inde redierunt, in vestra communione accepisse credidistis: atque ita vos etiam accepto baptismo Christi esse puniendos, si unitatem catholicæ Ecclesiæ non tenueritis, sicut in Maximiani schismate baptizatos procul dubio puniendos non dubitaretis, si vestræ communioni non copularentur, in quibus ad vos inde venientibus non rescindendum baptismum judicastis. Vides itaque etiam hoc, quod te movebat de baptismi sacramento, in caussa Maximianensium jam solutum.

CAPUT VI. Docet ob schismaticam separationem Donatistas potiùs quàm Christianos appellatos, quomodo

7. Jam nunc illa videamus, quibus epistolam meam te refellere credidisti. Ac primum quòd interrogas, *quare vestros Donatistas appellem*; adjungens *quòd Donatus non auctor & institutor Ecclesiæ quæ antè non fuerat, sed à Christo deductæ & antiquæ unus ex episcopis fuerit*: nonne adtendis hoc de se ipso & Maximianum dicere, ex cujus tamen nomine universam ejus communionem appellatis? Neque schisma quod fecit, ullo

[a] Aliquot MSS. *in qua proconsuli à Nummasio, cùm exegisset legi episcopale judicium, illud Bagaiense recitatum est.*
[b] MSS. *Theodorum Musulensem.*
[c] Editi, *proconsulares adversùs eos impetrata jussiones concordaverunt.*
[d] Editi, *longè manentibus* Abest *longè* à MSS. immo & ab ipsis editis aberat suprà lib 3 c. 54.
[e] Sic MSS. At editi, *Nec jam.*

ab ipſis appellati ſunt & Maximianiſtæ. *Lib. 1. contra Petil. cap. 1.*

vocabulo à vobis vel ab aliis ſectis diſcernitis, A niſi aut Maximianiſtas, aut Maximianenſes, aut quodlibet aliud, quod à Maximiani nomine derivetur, aut certè ſimpliciùs & ſine timore grammaticarum ferularum, partem Maximiani nominetis. Numquid hoc dicturus es, Maximianum à veſtra communione ſchiſma feciſſe, hoc autem à communione catholica non feciſſe Donatum? Sed Maximianus non hoc dicit, qui Primianum potiùs & vos omnes affirmat à parte Donati, in qua ipſe permanſit, ſchiſma feciſſe, B & recitat decreta conciliorum: primum quod apud Carthaginem à quadraginta & tribus factum eſt, quo prædamnatus eſt Primianus: alterum quod Cebarſuſſi centum vel ampliùs veſtri tunc epiſcopi condiderunt, quo perfectè pleniùſque damnatus eſt. Cui talia documenta proferenti quid reſpondebis, niſi majoris eſſe auctoritatis Bagaienſe concilium, in quo trecenti & decem eumdem Maximianum & ejus ſocios damnaverunt, quando Primianus non apud eos C tamquam purgandus dicebat cauſſam, ſed cum eis tamquam judex innocentiſſimus conſidebat, proferebat ſententiam contra Maximianum & duodecim ſocios ejus quibus præſentibus ordinatus eſt, & data dilatione tamquam innocentes ad pacem propriam revocabat tot ceteros à quibus ipſe damnatus eſt.

Vide Aug. conc. 2. in Pſalm. 36. Gemino Donatiſtarum concilio damnatus Primianus, tertio abſolvitur.

CAP. VII. Confert inter ſe judicia, quibus Primianus & Cæcilianus damnati ſunt & abſoluti.

8. IN hac veſtra conflictione quid vultis ut nos medii judicemus, quando quidem nec Maximiani, nec veſtra communione detinemur? D Quid, inquam, hinc vultis judicemus, niſi contra duo concilia quibus damnatus eſt Primianus, unum Bagaienſe poſterius pro illo valere debere quo damnatus eſt Maximianus, eo videlicet firmius id eſſe arbitrantes, quo poſterius potuit de prioribus judicare? Ecce in hoc favemus vobis: alia nobis eſt cum Maximianenſibus cauſſa, ſi auſi fuerint ſuccenſere. Favemus, inquam, judicio tertio Bagaienſi quod factum eſt pro Primiano contra Maximianum ejuſque collegas, E quo poſteriore potuerunt merito priora deleri. Quamquam à duobus prioribus judiciis ad tertium nullam Primiani vocem provocationis vel legimus, vel audimus, niſi quòd abſens primo prædamnatus, ſecundoque damnatus eſt. Sed etiam in Maximianum & ſocios ejus abſentes prolata eſt diſertiſſima illa Bagaitana ſententia. Et hoc illi quadraginta & tres apud Carthaginem modeſtiùs, cautiùs, diligentiùſque ſe geſſiſſe teſtati ſunt, quòd ad eumdem Primianum non ſemel, ſed iterum ac tertiò legatos miſerunt, ut F ſi ad eos ipſe venire nollet, ipſos ad ſe venire permitteret: quo utrumque recuſante, ſicut ſcribunt, & eos qui miſſi ſunt, injurioſa repulſione tractante, neceſſitatem ſibi incubuiſſe aſſerunt, ut jam Eccleſiæ providerent: & ſic nondum audentes ultimum præcipitare judicium, ſed quodam præjudicio conſulentes, ut ei, ſi cauſſæ ſuæ fideret, ſequenti celebriori concilio reſpondendi ſeſeque purgandi relinqueretur locus: quò cùm venire noluiſſet, jam neceſſariò G putaverunt eſſe damnandum ſine ulla ſuſpenſione ſententiæ. At verò in decreto Bagaienſis concilii, non ſolùm legatos ullos à Maximiano malè tractatos non legimus, ſed nec miſſos legimus ut veniret: videmus tamen levatum altare contra altare, & ordinatum epiſcopum contra eum epiſcopum qui in cathedra ubi fuerat ordinatus, ita ſedebat, ut conventu ſui populi non deſereretur, nec à ceteris pluribus epiſcopis communio ejus dirimeretur, tantam commoviſſe indignationem ſacrilego ſchiſmate perpetrato, ut nec ipſius Maximiani, nec ordinatorum ejus jam eſſet ulteriùs differenda damnatio.

9. Hæc cùm ita ſint, non vos tamen pro Cæciliano talia permovent, contra quem manentem & populo præſidentem, erecto altari contra altare, ordinatus eſt Majorinus. Contra quem non à vobis duo, ſicut contra Primianum à Maximianenſibus, ſed unum profertur judicium horrendæ temeritatis feſtinatione acceleratum. Qui non, ſicut Primianus, noluit ad ſe venire collegas, ſed invitavit potiùs ut venirent; quod nec ipſi in ſui concilii decreto, quod contra eum condiderunt, tacere potuerunt. Pro quo non unum, ſicut pro Primiano, ſed quatuor [a] poſteriora judicia recitantur. Ejus, non abſentes, ſicut Primiani, ſed præſentes ſunt adverſarii confutati, apud eos judices, in quos judicaturos conſenſerunt; apud ipſum etiam imperatorem Conſtantinum, apud quem primùm Cæcilianum accuſaverunt, apud quem poſtea de judicibus epiſcopis, à quibus ille ipſam cauſſam voluit audiri, tamquam non rectè judicantibus queſti ſunt; ad quem rurſus [b] ab altero epiſcopali judicio provocarunt, ut ipſo etiam poſt unum & alterum epiſcopale judicium inter partes cognoſcente ſuperarentur: quorum non defuit etiam quarta convictio. Nam cùm in Cæciliani propriis criminibus calumniatores inventi fuiſſent, & ei de Felicis Aptugnenſis ordinatoris ejus traditione quæſtionem intuliſſent, Felix etiam ipſe purgatus eſt proconſulari judicio, eodem ipſo Conſtantino, ut cauſſa ejus diſcuteretur, jubente, quem illi aſſiduis interpellationibus fatigabant. Hæc Maximianenſes adversùs Primianum non exercuerunt mala, nec totiens victi ſunt, nec præſentes victi ſunt, nec apud eos, quos ipſi elegerunt, judices victi ſunt: & tamen quod manifeſtum eſt, ipſi à veſtra communione ſchiſma fecerunt; & hoc veſtros à catholica communione feciſſe non vultis advertere; quâ impudentiâ vaniſſimæ animoſitatis, prorſus ignoro. Si enim omnia quæ dicitis de Cæciliano & Felice ordinatore ejus ideo vera eſſe vultis, quia ſeptuaginta ferme epiſcopi de hac re judicaverunt: cur non vultis vera eſſe quæ dicuntur de Primiano, cùm & inde primò quadraginta tres, poſtea centum epiſcopi judicaverint, & prius præjudicium poſteriori judicio confirmaverint? Si autem propterea illa crimina Primiani falſa eſſe cenſetis, quia pro illo poſterius contra inimicos ejus Bagaienſe concilium recitatur: cur non vultis crimina, quæ objecta ſunt Cæciliano, falſiſſima confiteri, pro quo poſteriora tot judicia recitantur? Si Cæcilianus, contra quem ſemel fuerat ab illis ſeptuaginta judicatum, non debuit jam locum purgationis ab aliis judicibus

[a] Cæcilianus uno Carthaginenſi ſchiſmaticorum concilio damnatus, quatuor poſterioribus judiciis eſt abſolutus, ſcilicet epiſcopalibus judiciis duobus, Romano & Arelatenſi, tertio judicio imperatoris Conſtantini, & quarto proconſulis Æliani, quo Felix ipſius ordinator purgatus fuit. Vide infrà in Appendice.

[b] Editi, *ad quem rurſus alterum epiſcopale judicium provocaverunt.* Et paulò pòſt, *quorum non defuit etiam quarta convictio Cæciliani. Nam cùm in propriis criminibus calumniatores inventi fuiſſent, & ei Aptugnenſes ordinatores* (vel *Aptugnenſis ordinatoris*) *ejus de traditione quæſtionem intuliſſent.* Emendantur ex MSS.

invenire: nec Primianus debuit, quem jam tanto plures quàm septuaginta, prima * confirmantes, secunda cognitione damnaverunt. Si autem bis damnato, tertium quod jam pro illo factum est judicium sufficientissimè suffragatur: cur semel damnato non sufficere ad absolutionem secundum, tertium, quartum, quintumque judicium, nescio qua fronte ferrea, contenditis? Quòd si vos fortè numerus movet, ut ideo contra centum, à quibus damnatus est Primianus, valere arbitremini Bagaiense concilium, quia in eo trecenti & decem fuerunt: cur in [a] tantò majori numero episcoporum orbi terrarum consentire non vultis?

10. Quod autem objicis Cæciliano peccatum illud inexpiabile in Spiritum-sanctum, de quo Dominus ait, *Non remittetur neque hìc, neque in futuro sæculo*: & nos possemus dicere, Feliciano Mustitano, quem hodiè cum Primiano habetis episcopum, unum ex ordinatoribus Maximiani damnatoribusque ipsius Primiani, à quo etiam in sacrilego schismate baptizatos non rebaptizastis, peccatum vos objecisse quod fit in Spiritum-sanctum, cui sacrilegium schismatis objicitis, sicut in Bagaiensis concilii sententia declamatum est. Sicut enim vos ideo putatis illo irremissibili reatu peccasse in Spiritum-sanctum, quos accusatis divinas scripturas exurendas persecutoribus tradidisse, quòd easdem scripturas Spiritu-sancto acti locuti sunt homines Dei: ita etiam nos non solùm vestris potiùs traditoribus quos gesta convincunt, hoc crimen possemus objicere, sed & Feliciano, ut dixi, hoc vos objecisse in crimine sacrilegi schismatis doceremus; quia in Spiritu-sancto servatur unitas dilectionis & pacis, dicente Apostolo, Sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. Quam profectò violat, qui schisma committit. Sed hunc reatum insolubilis æternique peccati, quod in Spiritum-sanctum committitur, nec vobis objicimus, quos correctos cùm vivitis sanari posse non desperamus; nec vestris, qui sanctos codices cremandos ignibus tradiderunt, nisi quòd usque in finem vitæ hujus ab unitate disjuncti, cor impænitens habuerunt. Nec Feliciano & Prætextato hoc vos objecisse ostenditis, cum quibus postea communicastis, qui in catena sacrilegii cum Maximiano ad consortium criminis tracti, plenarii concilii vestri ore veridico leguntur esse damnati, & post diem dilationis, non quidem illis jam damnatis, sed [b] aliis tamquam innocentibus prorogatum, probantur esse suscepti.

11. Quod autem non tibi placet derivatio nominis, ut à Donato Donatistæ appellentur, & censes Latinæ regulâ locutionis potiùs [c] declinandum; non aspernor admonitionem tuam: verumtamen quære grammaticos judices, apud quos cum Maximianensibus de hac arte confligas, eosque convincas. Jam enim nec ipsos volo Maximianistas vocare, ne offendam tam eruditas aures tuas, qui certè, quantum existimo, non ut ego, tibi facilè cessuri sunt, ut Claudianenses, vel quid aliud appellent, quos Claudianistas appellaverunt, cùm eos Primiano in communio-

A nem receptos, inter alia, quibus eum & prædamnaverunt & damnaverunt, crimina posuerunt. Et simul recognosce hanc declinationis regulam, non mihi soli, sicut reprehendis, placuisse: sed fortasse me solum tibi in hac re, quæ ad caussam non pertinet, tanta facilitate cessisse.

Caput X. Docet Donatistas ad catholicam redeuntes eodem modo sine baptismi iteratione expiari, quomodo expurgatos censuerunt Prætextatum & Felicianum.

12. Quod verò me putasti vehementiùs arguendum, quòd cùm dixerim, *Donatistarum hæreticorum sacrilegum errorem*, hæresim appellans, quod tu schisma potiùs vis putari, eos tamen à B sacrilegio non expiatos in communionem recipiamus: tu qui nos in hac caussa tam graviter arguis, responde quomodo expiaverint vestri sacrilegium Feliciani & Prætextati, cum quibus postea communicaverunt, episcopos eos sibi sicut antea fuerant copulantes atque reddentes, nec quemquam eorum quos illi in sacrilegio schismatis baptizaverant, denuo baptizantes. An fortè non erant sacrilegio maculati, sicut quidam vestrûm desipiunt, dicentes, non eos in C Deum, sed in hominem peccavisse; sacrilegium verò tanto est gravius peccatum, quanto committi non potest nisi in Deum? Unde me disputatione tua non ob aliud arguendum arbitratus es, quòd sic suscipiamus eos qui à vobis ad nos transeunt, nisi quia *vestrum* dixi *sacrilegum errorem*. Lege ergo Bagaiense concilium. Nempe ista illic prima verba sunt: *Cùm omnipotentis Dei & Christi ejus Salvatoris nostri voluntate ex universis provinciis Africæ venientes in ecclesia sancta Ba-* D *gaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus,* [d] *Ianuarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem, placuit Spiritui-sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega.* Audis, advertis, adtendis? *Schismata*, inquiunt, *resecare sacrilega.* Ergo non in hominem, sed in Deum scelerata perversitate in eo schismate solus Maximianus sa- E crilegii crimine tenebatur, cùm ista sententia diceretur. Lege paulò pòst quid dicant de sociis ejus, inter quos istorum nomina, de quibus agitur, scripta sunt. *Nec solùm hunc*, inquiunt, *sceleris sui mors justa condemnat, trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii.*

Caput XI.

13. Quid est, vir disertissime? quid habes quod dicas mihi? Lege sequentia, vide inter plurimos quos trahit ad consortium criminis catena illius sacrilegii, Prætextatum & Felicianum: F [e] lego sacrilegos, video episcopos; quid agis, si non probaveris expiatos? Nempe urgeris cedere veritati, qua dicimus expiari vestros cùm ad nos veniunt, ipso vinculo fraternæ pacis & caritatis cooperiri peccata eorum, sicut scriptum est, Caritas cooperit multitudinem peccatorum. (1. Pet. 4. 8.) Quid de illis, quos à vestra communione separati, & Maximiano in sacrilega illius catenæ societate devincti baptizaverunt, quos cum eis in eodem baptismo in pacem atque concor- G diam suscepistis, respondebis-ne aliquid nisi eadem sacramenta rectè vos approbasse in eis, quæ nos quoque approbamus in vobis? Magis enim tibi constabis, si ista responderis, & verbis epistolæ tuæ non reluctaberis. In qua cùm conare-

[a] Addidimus *tantò* ex MSS.
[b] Sic MSS. At editi, *sed illis.*
[c] In MSS. *declinandam*: ut referas ad *derivationem.*

[d] Aliquot MSS. *Januarianus.*
[e] Am. & Er. *& Felicianum legatos sacrilegos* &c. Lov. *& Felicianum ligatos. Sacrilegos video episcopos.* Castigantur ex MSS.

ris ostendere, non hæresim inter nos & vos, sed schisma potiùs commissum esse, dixisti, *nobis & vestris unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum.* Neque enim graviùs quàm his verbis repetitionem baptismatis accusare potuisti, quando seducti à nobis rebaptizantur à vestris, in quibus eadem sacramenta esse & sentis, & dicis, & scribis. Qua igitur sceleris impudentiâ non servatur in eis, quos in sancta unitate baptizat orbis Christianus, quod servatum est in eis, quos in sacrilego schismate baptizarunt Prætextatus & Felicianus? Caussam itaque nostram, quam vobiscum habemus, vestro jam judicio terminastis, cùm eos qui à vobis damnatione percussi sunt, qui populos ne ad vos accederent, instantissimè monuerunt, qui post vos etiam baptizandum esse censuerunt, cum eis quos extra vestram communionem in sacrilegio schismatis constituti baptizaverunt, sine ulla degradatione, sine baptismi iteratione, in altaris concordiam suscepistis, & nulla re alia ab illo scelere sacrilegii, nisi sancto igne caritatis expiatos esse credidistis. Quod verè fieret, si vos eamdem caritatem in vera unitate teneretis.

CAPUT XII. Excutit dictum Petiliani, *Conscientia sanctè dantis &c.*

14. SED tamen videamus etiam de verbis epistolæ Petiliani, quam contra me defendere voluisti, quomodo te exuas in hac caussa Maximianensium; de qua nunc sola statui agere adversùm litteras tuas. Posuit certè ille ista verba sua: *Conscientia*, ait, *sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis.* Cui ego, *Quid si*, inquam, *lateat dantis conscientia, & fortè maculosa sit; quomodo poterit accipientis abluere conscientiam?* Hanc tu inevitabilem quæstionem, quia in verbis Petiliani omnino non solvitur, tuis solvere aggressus es, & dixisti, non contra me, sed contra illum quem defendere voluisti. Ille quippe ait, *Conscientia dantis adtenditur, quæ abluat accipientis:* tu verò fassus, [a] latentem conscientiam videri non posse, sic eam dixisti adtendi, ut non videatur ipsa, sed quid de illa notum sit in publica fama. Unde colligitur, verum jam non esse, quòd conscientia dantis abluat accipientis conscientiam: sed fama ejus abluit secundùm te; quæ utique fallit intuentem, cùm de pessimo loquitur bona, de adultero casta, de sacrilego religiosa. Tunc enim abluit, quando mentitur. Nam si de occulto scelerato fama verum loquatur, tunc non abluit, sed maculat eum qui ab illo acceperit baptismum. Ac per hoc fama ista, quam patronam tam malæ caussæ adhibere voluisti, vide qualis sit, quæ mendax abluit, & verax polluit: ut scilicet mirifica tua disputatione, tunc apud [b] eam non sit aqua mendax, quando ipsa fit mendax.

CAPUT XIII.

15. SED quid hinc opus est diutius loqui, cùm Felicianus hodie sedeat inter episcopos vestros, qui cùm ab eis disjunctus esset, & Maximiano in catena sacrilegii cohæreret, quoscumque baptizavit, nemo post eum rebaptizavit. Quæro à Petiliano cujusmodi habuerit tunc ille conscientiam? Ei lego decretum Bagaiensis concilii, ubi scriptum est: *Nec solum hunc sceleris sui mors justa condemnat: trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* (Psal. 13. 3.) Inter hos enim plurimos etiam Felicianus annumeratur, qui talibus labiis & tali ore [c] baptizavit: horum aliquem non respuistis, non rescidistis, non destruxistis: & quia verbis Evangelicis, in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, per qualemlibet linguam atque conscientiam consecrata est aqua, non mendacem, sed veracem agnovistis atque recepistis. A te autem quæro de isto Feliciano, cujus tam mala, cùm in catena sacrilegii baptizaret, fuerat conscientia, quid erat tunc in publica fama? Atque ipsum concilium identidem recito, ubi scriptum est: *Famosi ergo criminis reos Victorianum Carcabianensem, & inter ceteros quos repetere piget, Prætextatum Assuritanum, & Felicianum Mustitanum, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt,* paulò pòst, *plenarii concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.*

CAP. XIV.

16. QUID ad ista respondes? Si non baptizat à vestra communione separatus: lego baptizasse cum Maximiano ad consortium criminis tractos. Si non baptizat qui peccat in Deum: lego baptizasse catenâ sacrilegii colligatos. Si conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis: lego baptizasse [d] morsibus aspidum venenosos. Si conscientia dantis ut possit abluere, publica fama ejus adtenditur: lego baptizasse famosi criminis reos. Manet adhuc in corpore Felicianus, cum illo sunt omnes ab illo in sacrilegio schismatis baptizati, in communionem autem vestram recepti, nec ab ullo rebaptizati. Contra Petilianum, baptizavit sacrilegâ conscientiâ maculosus; contra te, baptizavit famosi criminis reus. Qua ratione vos, quæso, defenditis, nisi ut quod & nos dicimus, vestris factis convicti aliquando dicatis, quòd nec conscientia, nec fama dantis abluat accipientis conscientiam, sed fides accipientis ipsius, dantis autem Dei gratia, non hominis: quòd si & conscientiæ bonæ interrogatio in accipiente non fuerit, fidesque ipsa vel tota, vel ex parte aliqua vacillaverit, mores hominum esse corrigendos, non sacramenta destruenda, quæ non alia vel similia, sed tu omnino eadem confiteris: sicut eorum quos Felicianus & Prætextatus in sacrilego schismate baptizarunt, vitam & voluntatem corrigendam existimastis, ne in illo schismate sacrilego permanerent; non violandum baptismum, licèt indignissimis per indignissimos ministratum.

CAP. XV. Thurificatores, traditores, persecutores baptizare posse.

17. FRUSTRA igitur ore maledico conscientiam nostram tamquàm publicatam atque damnatam crimine thurificationis, traditionis, persecutionis, accusare voluisti, ut ex hoc velut probares nos baptismum dare non posse: cùm & falsa jactetis; & quomodo se illud habeat, certè Maximianensium sacrilegii crimine damnata conscientia dare potuit baptismum, quem rescindere timuistis, & quem dari etiam à persecutoribus posse per vos quoque ipsos docetur, qui eosdem Maximianenses acerrimè [e] persecuti, non

[a] Editi, *fassus cujus latentem conscientiam videri non posse dicis.* At MSS. non habent, *cujus*, nec verbum, *dicis.*

[b] Sic MSS. Editi verò, *apud te.*

[c] Plures MSS. *& tali ore aquam* (vel *aliquam*) *non respuistis:* ac paulò pòst, *consecrata est, non mendacem* &c. omissâ voce *aqua.* Fortè legendum, *& tali ore baptizavit, & baptizantis ore tali aquam non respuistis.*

[d] Am. & MSS. *moribus.*

[e] Editi, *persecutos.* Meliùs aliquot MSS. *persecuti.*

solùm baptizatis, sed vos solos baptizare debere contenditis.

18. Dicis in Lege scriptum, *Oleum peccatoris nolo unguat caput meum.* Quod neque ita scriptum est, nec sicut putas intelligendum. Sed numquid non est oleum peccatoris oleum sacrilegorum Prætextati & Feliciani? Dicis item scriptum esse, *Qui baptizatur à mortuo, quid ei prodest lavatio ejus?* Quod nec diligenter adtendis, nec ex ipsa circumstantia lectionis quid sit intelligis. Verumtamen intende quid sonet disertissima illa Bagaitana sententia: *Optata quidem*, inquit, *pacis & concordiæ est* [a] *juncta germanitas: sicut scriptum est, Justitia & pax osculatæ sunt invicem: sed veridicâ undâ in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra, Ægyptiorum ad modum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quòd post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Isti ergo non solùm mortui, verùm etiam, quod est gravius, insepulti, quomodo baptizare potuerunt? Quomodo profuit lavatio eis, qui ab his mortuis baptizati sunt, quos in eodem lavacro susceptos denuo non lavistis, si ut putas illud intelligendum est. Nam quod in * epistola mea, cui respondere tibi videris, putas *quòd idoli cultorem tamquam gravissimi peccati reum tantummodo exceperim*; & instas vehementer, ut probes *nullum excipi peccatorem in eo quod scriptum* esse dicis, *Oleum peccatoris nolo unguat caput meum*: Felicianum & Prætextatum respice, utrùm peccatores non fuerint, quando sacrilegii catenâ cum Maximiano pertrahi à tam magno concilio dicebantur. Aude asserere, aude contendere, aude saltem dicere, peccatores quidem fuisse, sed occultos, quos ibi lego famosi criminis reos. Quamquam & si leviter peccavissent, & si latuissent; tu hoc testimonio quod ponis de oleo peccatoris in ista suggestione extorquere conaris, nullum excipi peccatorem. Ubi eritis, si ita est? quò fugietis? In quibus vos latebris, cum vestris sacrilegis, cum vestris famosi criminis reis, cum vestris cadaveribus insepultis, abscondere poteritis?

19. Dicis, cùm objicitur, *qua nobis licentiâ jus baptismi vindicemus, quòd non de merito actuum, non de vitæ innocentia tractemus, sed cuicumque licere dicamus, & quasi præjudicatis criminibus rei, dum & peccatoribus inesse baptizandi facultatem volumus ostendere, nos apertè peccasse fateamur*: quasi propter merita nostra contra Deum nobis loquendum sit, ut quàm justi sumus, tam justum baptismum esse faciamus; cùm & nulli hominum de sua justitia præsumendum sit; & hinc maximè baptismum Christi probemus esse, non hominum, quia non fit varius humanorum varietate meritorum. Unde uberiùs disputarem, nisi à vobis dato compendio magis uterer. Suscepto enim baptismo, neque destructo, quem Maximianenses dederunt, aspides, viperæ, parricidæ, cadavera Ægyptia, & quidquid aliud in eos Bagaiensis concilii, ut nostra caussa facillima fieret, ore grandiloquo declamatum est, satis & ipsi judicastis, non eorum meritis à quibus ministratur, nec eorum quibus ministratur, constare baptismum, sed propria sanctitate atque veritate, propter eum à quo institutus est, malè utentibus ad perniciem, benè utentibus ad salutem.

[a] In MSS. *invicta*, vel *injuncta*.

CAPUT XVII. Respondet ad objectam Cypriani sententiam.

20. Miror autem quomodo etiam tibi persuaderi potuerit, ut in tua disputatione mentionem faceres Cypriani, cujus litteris etiam ipsis quas ejus esse dicitis de baptismo destruendo, qui apud hæreticos vel schismaticos datur, tota caussa vestra subvertitur. Sed hoc adversùs Maximianenses, vel alios qui baptismum sive apud nos, sive apud vos datum non suscipiunt, agere debemus: vos autem jam caussam istam mira facilitate finistis, jam baptismum in sacrilego schismate Maximiani datum cum Prætextato & Feliciano in eorum populis suscepistis, jam contra Cypriani quas dicitis litteras, & quibuscumque aliis hoc visum est, sine ulla dubitatione fecistis. Nam quod dicis, Orientales ideo vestrorum communione discretos, quia postea nobis consentiendo, judicium suum quod habuerunt de baptismo, rescindere maluerunt. Si hoc ab aliquibus paucis Orientalibus factum est, (quod quidem interest utrùm possit ostendi,) profectò suum judicium correxerunt: & vos suscepto baptismo qui datus est in schismate Maximiani, antiquam vestram sententiam rescidistis, tamen vobiscum estis, & cum Orientalibus esse non vultis.

CAPUT XVIII.

21. Sed videlicet invenisse tibi videris ubi tuam eloquentiam dilatares, cùm ad id quod ego in epistola mea posui, *Sive à fideli, sive à perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit*: exclamas & dicis, *O præclarum sacerdotis imperium, ô laudabilia boni patris præcepta justitiæ. Nihil, inquit, inter fidelem perfidumque discernas, idem tibi pius atque impius videatur: nihil prodest bonis moribus vivere; quia quidquid justo licet, potest & injustus implere. Quid hoc præcepto dici iniquius potest? Purificet alium maculosus, abluat sordidus, emundet immundus, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem?* Hæc certè verba tua sunt, quibus sententiam meam reprehendis; cùm hoc ego omnino non consenserim, neque scripserim: quoniam & inter fidelem perfidumque plurimum distat, non ad sacramentum, si hoc uterque habet, sed ad meritum, quia hoc alter ad salutem habet, alter ad pœnam: nec quidquid justo licet, potest & injustus implere; quia & si potest injustus baptizare, non tamen potest in regnum cælorum injustus intrare: nec purificat vel abluit vel emundat, nec innocentem facit quemquam qui ei ministrat baptismum, sed dantis Dei gratia, & percipientis bona conscientia. Sed tu adspice utrùm nihil inter Primianum Felicianumque distaret, cùm Primianus inter trecentos decem sederet, à quibus ille dicebatur, *quòd venenum aspidum esset sub labiis ejus, & veloces haberet pedes ad effundendum sanguinem, & contribulatio & infelicitas in viis ejus, & viam pacis non agnosceret, nec esset timor Dei ante oculos ejus*: utrùm tunc non esset maculosus, immundus, sordidus, qui *vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinavit*; non infidelis, *venenum aspidum sub labiis habens*; non criminosus, *famosi criminis reus.* Et tamen & ipse cum Primiano nunc vester episcopus sedet: & quos tunc baptizavit, nusquam postea lotos vobiscum nunc habet.

Lib. 1. cont. Petil. cap. 6.

Psal. 13. 3.

CAPUT XIX.

22. Et adhuc pugnatis adversùs veritatem, nec conceditis ut *Christus semper det fidem, Chri-*

Lib. 1. cont. Petil. cap. 5.

stus sit origo Christiani, in Christo radicem Christianus infigat, Christus Christiani sit caput. Quibus verbis meis in illa epistola contra Petilianum positis, tua verba subjungis, & dicis: *Hoc & nos suademus, hoc volumus; sed quærimus per quem hoc meliùs fiat.* Nec adtendis hoc non suadere Petilianum, cui tunc respondi, & cujus epistolam adversùs responsionem meam defendere atque affirmare conaris. Ille quippe dixit apertè: *Conscientia sanctè dantis adtenditur, quæ abluat accipientis; nam qui fidem à perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum.* Dic mihi quem locum Christo reliquerit ad abluendum conscientiam baptizati, aut à quo fidem percipiat baptizatus, quando conscientiam dantis dicis adtendi quæ abluat, & non fidem percipere, sed reatum, qui fidem sumit à perfido? Tu quidem succumbere videris tanto ponderi veritatis, & dicis hoc te suadere, & hoc velle, ut Christus det fidem, atque ad ineundam vitam novam Christus abluat Christianum: quæris autem per quem meliùs fiat, quod sine ministro fieri non oportet. Petilianus tamen non dixit, Conscientia ministrantis adtenditur, per quam Christus abluat accipientis, aut per quam Christus det fidem: sed ipsâ conscientiâ dantis, voluit accipientis ablui conscientiam. Nec dixit, Quisquis fidem [a] per perfidum sumserit, non fidem percipit, sed reatum; ut à Christo quamvis per alium sumere videretur: sed omnino dixit, *à perfido sumserit.* Atque ad hoc, quasi probaret, adjunxit: *Omnis enim res origine & radice consistit; & si caput non habeat aliquid, nihil est:* ipsum scilicet ministrum, cujus conscientiam dixit adtendi, non per quam Christus abluat, sed quæ abluat accipientis, ipsum prorsus ministrum originem, radicem, caputque faciens baptizati.

CAPUT XX.

23. PROINDE hoc loco, non Petiliano, cujus verba non defendisti, sed tibi respondeo, qui pro tua sententia nescio quid aliud, non quod ille, dixisti. Tu enim, sicut scribis, hoc vis, hoc suades, ut non, sicut dixit, conscientia sanctè dantis abluat accipientem, vel accipienti det fidem, neque ut ipsa sit origo & radix caputque credentis, sed per ipsam Christus abluat, per ipsam Christus det fidem, per ipsam Christus sit origo Christiani, per ipsam in Christo radicem Christianus infigat, per ipsam Christus Christiani sit caput. Ideo enim quæris per quem meliùs fiat, quod à Christo fieri concedis: ubi & tu, quantum video, non negas hoc fieri posse etiam per ministrum malum, sed dicis meliùs posse per bonum. Quid est enim aliud quod dicis, *Hoc & nos suademus, hoc volumus; sed quærimus per quem meliùs fiat.* Ac per hoc abluit Christus & per maculosam non sanctè dantis, sed meliùs per mundam sanctè dantis conscientiam: dat fidem Christus & per ministrum malum, sed meliùs per bonum: fit Christus origo Christiani & per dispensatorem infidelem, sed meliùs per fidelem: Christianus radicem figit in Christo etiam per colonum reprobum, sed meliùs per probum: potest Christus esse caput Christiani & per Felicianum, sed meliùs existimas per Primianum.

Cur præstet in usu sacramentorum bonum habere ministrum.

24. Parva itaque inter nos in hac re, aut fortasse nulla dissensio est. Nam & ego dico, meliùs per bonum ministrum quàm per malum dispensari sacramenta divina: verùm hoc propter ipsum ministrum melius est, ut eis rebus quas ministrat, vitâ & moribus congruat; non propter illum qui etiam si incurrerit in ministrum malum dispensantem veritatem, securitatem accipit à Domino suo monente ac dicente, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt. *Matth. 23. 3.* Addo etiam ad hoc esse melius, ut ille cui ministratur, ministri boni probitatem ac sanctitatem diligendo faciliùs imitetur: sed non ideo veriora & sanctiora sunt quæ ministrantur, quia per meliorem ministrantur. Illa namque per se ipsa vera & sancta sunt propter Deum verum & sanctum cujus sunt: & ideo fieri potest, ut accedens ad societatem populi Dei, alium inveniat à quo facilè baptizetur, alium eligat quem salubriter imitetur. Certus est enim sanctum esse sacramentum Christi, etiam si per minùs sanctum, vel non sanctum hominem ministratum est; se autem ejusdem ipsius sacramenti sanctitate puniri, si indignè acceperit, si malè usus fuerit, si non ei convenienter & congruè vixerit.

CAPUT XXI.

25. NAM quæro abs te, Si fortè quem Primianus in vestra communione baptizavit, pessimè vivat, quem verò Felicianus in Maximiani schismate baptizavit, optimè vivat, cuinam eorum patere existimas regnum Dei; utrùm ei quem baptizavit secundùm te bonus malum, an ei qui baptizavit secundùm Bagaiense concilium sacrilegus religiosum? Sed fortè dicis, & verum dicis, Non potest esse religiosus in schismate constitutus. Assentio: verumtamen potest esse in vestra communione sacrilegus vel occultus, à Primiano, quem religiosum creditis, baptizatus. Porrò si ille quem Felicianus in catena sacrilegii baptizavit, relicto schismatis sacrilegio ecclesiastica communione corrigeretur, numquid audes dicere quòd melior in illo baptismus fieret, quamvis negare non audeas ipsum hominem fieri potuisse meliorem? Hoc enim & ipso facto judicastis; quando quidem illos omnes, quos Felicianus & Prætextatus in damnato & detestato à vobis sacrilegio schismatis baptizaverunt, cum illis ad vos redeuntibus sine ulla destructione vel repetitione baptismi suscepistis. Si autem quod dixisti, *sed quærimus per quem meliùs fiat*, comparativum gradum pro positivo posuisti; sic dicens, *Quærimus per quem meliùs fiat*; ac si diceres, Quærimus per quem bene fiat, volens intelligi per malum ministrum malè fieri: non te verbo urgeo, sed admoneo potiùs te dicere debuisse, Quærimus per quem fiat, quàm, Quærimus per quem bene fiat: quasi posset fieri ut non bene Christus det fidem, non bene fit Christus origo caputque Christiani, non bene radix figatur in Christo. Aut enim non fit, aut si fit, procul dubio bene fit.

26. Verumtamen ista tractamus, ne propter malos dispensatores, non tamen suorum, sed Dominicorum sacramentorum, quos necesse est usque ad tempus ventilationis areæ Dominicæ commisceri, deseratur ipsa unitas frumentorum. Schisma autem facere ab unitate Christi, aut in schismate esse, profectò malum est, & magnum malum: nec omnino fieri potest, ut Christus det schismatico, non fidem, sed sacrilegum errorem,

aut

[a] Editi, *per Christum sumserit.* Emendantur auxilio MSS.

aut in Christo radicem schismaticus fixerit, aut schismatico Christus sit origo & caput: & tamen baptismum Christi si dederit, datum erit; si acceperit, acceptum erit; non ad vitam æternam, sed ad pœnam æternam, si in eo sacrilegio perseverarit; non in malum convertendo bonum quod habet, sed malo suo bonum habendo quamdiu malus habet.

27. Quæris fortè ut hoc probem: quid aliud tibi dicam, nisi quod hoc opere institui? Bagaiense decretum lege, Felicianum & Prætextatum intuere: schismatici dederunt, utrique à vobis recepti & collecti sunt; nec illi degradati, nec illi rebaptizati. Jam certè non quæris utrùm fiat meliùs per justum ministrum, an per injustum: quoniam non ideo est baptismus melior quem dedit Primianus secundùm vos justus, quàm ille quem dedit Felicianus injustus. Certè jam intelligere cogeris quomodo Apostolus dixerit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus:* teque frustra dixisse recolis, *Sicut qui plantat & rigat, non nisi colonus diligens & fidelis inquiritur, sic etiam in sacramento baptismatis non nisi justissimus operarius approbatur.* Ecce nec diligens, nec fidelis, nec justissimus, sed potiùs salutis suæ negligens, & infidelis, & injustissimus Felicianus fuit, quando Maximiano sociatus, & sicut trecenti & decem vestri unius ore disertissimo personant, in catena sacrilegii constitutus, baptismum quem non ausi estis rescindere, ministravit.

28. Certè ad hanc caussam cernis non pertinere testimonium quod ex Propheta posuisti: *Dabo vobis pastores secundùm cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina.* Felicianus enim nec secundùm cor Dei sacrilegus erat, nec oves ejus in sacrilego schismate pascebat cum disciplina; & tamen baptizabat eos, in quibus receptis cognovistis, non ipsius, sed Dei fuisse quod dabat. Certè perspicis quomodo à me de scriptura sancta commemoratum est, *Bonum esse confidere in Domino, quàm confidere in homine:* teque inaniter, quantum ad hanc caussam pertinet, respondisse, *quòd ideo magis ut justus & fidelis sit per quem hoc sacramentum celebretur inquiras, quia spem & fiduciam Dei, non hominis habes; Dei esse autem fidem atque justitiam, quam semper in ejus ministris adtendis.* Ecce in Feliciano, quando fuit famosi criminis reus, nec justitia, nec fides erat, & tamen baptismus erat, & quibus ab eo datus est, cùm à vobis collecti sunt, eis accessisse justitiam dicitis, baptismum defuisse non dicitis.

29. Proinde quod deinceps à me quæris, *Si à quocumque & quomodocumque datum baptisma rescindi non debet, cur post Iohannem Apostoli baptizaverint?* tu jam solve quæstionem, si ut dicis, post Johannem Apostoli baptizaverunt, cur post Felicianum, quos in sacrilego schismate baptizaverat, vestri non baptizaverint? Et hinc saltem disce, quidquid illud est quod de Johannis baptismo vel legitur, vel disseritur, ab hac caussa esse penitus alienum. Quid autem tibi visum sit nescio, ut *Iudæos quibus ait Petrus, Baptizetur unusquisque vestrûm in nomine Domini Iesu Christi, jam fuisse à Moyse* diceres *baptizatos*, qui post tot generationes nati fuerunt, quàm ille Dei famulus majores eorum per rubrum mare [a] trajecit. Aut si propterea à Moyse baptismum habebant, quia ex illis propagati sunt, quos in Moyse baptizatos dicit Apostolus: aude dicere omnes qui nascuntur ex fidelibus Christianis, Christianum jam habere baptismum. Quod vides, ut arbitror, quanta vanitate dicatur. Sed quomodo se habeat illud, etiam si post Moysen Dei famulum Apostoli non baptizassent, te urgerem reddere rationem, cur post Felicianum Maximianensem sacrilegum vestri non baptizassent.

(a) (1. Cor. 10. 2.)

30. Jam illud quod posui, *Si errabant illi qui volebant esse Pauli, quæ tandem spes eorum est qui volunt esse Donati?* prioribus partibus epistolæ tuæ non te [b] refellisse, puto quòd etiam ipse consideras in his quæ superiùs satis diximus. Non ergo, sicut tibi videris, & quasi * certus exsultas, illa omnia quæ à Petiliano vel quolibet alio dicta sunt, rectè dicta concludis. Ipso quippe ordine, quo à te breviter velut recolendo decursa sunt, ego potiùs in hac caussa Maximianensium non ea rectè dicta concludo; quia nec conscientia sanctè dantis erat in Feliciano, quando Maximiano cohærens catenâ sacrilegii trahebatur; & à famosi criminis reo, ac per hoc à manifesto perfido baptizabantur, qui ab illo baptizabantur: nec origo & radix & caput ad salutem illis erat homo sacrilegus; nec arbor bona erat in sacrilegi schismatis societate damnatus, & adhuc in eodem sacrilegio constitutus; nec bonus erat qui de bono thesauro cordis sui proferret bona, quando de illo & de aliis ejus sociis dicebatur, *quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* Et tamen quando cum illo vestri concordaverunt, baptismum quem talis dederat, non ipsius esse, sed Christi aliquando vi veritatis territi cognoverunt.

(1. Cor. 1. 12. Lib. 1. cont. Petil. c. 4.) (* f. victor, ut suprà lib. 3. c. 73.) (Matth. 12. 35.) (Psal. 13. 3.)

CAPUT XXIV.

31. Age jam videamus suo loco in epistola tu de Maximianensium caussa quomodo te exuas. Omnes enim qui has litteras legunt, exspectant procul dubio vel quid hinc à te dictum sit, ubi dictum sit, vel à me quid responsum. Itaque de Optato Gildoniano quod objectis meis respondisti, nolo discutere, nolo in hominis caussa, de cujus à vestris damnatione nil ago, diutius immorari. Facio certè jacturam hujus objecti, & hoc fortasse apud posteros, cùm illius fuerit obliterata memoria: nunc verò quamdiu sunt homines qui vitam illius moresque noverunt, parum me de illo dixisse, quàm falsum potiùs conquerentur. Neque enim sic legunt litteras nostras, ut tu, qui ex me quæris, ille quem tamquam [c] rapidum fluctum appellaverim, quid absorbuerit, cùm illic habeas Prætextatum & Felicianum. Nam verba mea illic sic se habent: *Ita quidem, inquam, isti insultant schismaticis suis, ut eos & mortuos & insepultos vocent: sed certè optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine jacentium in littore cadaverum insepultorum, Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari tamquam rapidus fluctus ultra prosiliens, Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet.* Hæc verba mea cùm ibi legeris, cur non omnia posuisti? [d] Cur me veluti arguis, non dixisse quid rapidus fluctus ille sorbuerit, cùm ibi scriptum videas,

(Lib. 1. cont. Petil. c. 10.)

[a] Am. Er. & MSS. *transjecit.*
[b] Pro *refellisse*, legitur *defendisse* apud Am. Er. & omnes MSS.

[c] MSS. *rabidum fluctum*: & infrà constanter, *rabidus fluctus.*
[d] Hîc duo MSS. addunt, *cùm eis respondere tentares.*

Felicianum & Prætextatum introrsus postea resorberet?

CAPUT XXV. 32. QUID enim aliud velut ad magnam defensionem suam respondere vestri solent, cùm eis objicitur Prætextati & Feliciani talis receptio damnatorum, nisi *Optatus hoc voluit, Optatus hoc fecit?* Quod & ipsæ civitates Mustitana & Assuritana testantur, quæ se dicunt ex Optati comminatione Gildonianum militem formidantes coëgisse episcopos suos ad communionem redire Primiani. Verùm tu quia hoc ab illo factum, impudenter negari posse vidisti, hoc à me scriptum negasti, magis fortassis existimans litteras meas quàm illam rem posse nesciri. Sed liceat episcopis vestris, nescio quo Donatiano vel Numidico privilegio, de suo ignorare collega quidquid tota Africa conclamabat; cùm Afris ab Afris objecta crimina, numquam probata, totiens absoluta, Orientalibus & Occidentalibus terræ finibus ignota esse non sinant. Valeat apud vos baptismus ab Optato datus, quem sic damnare noluisti, ut tamen non fueris ausus absolvere; & non valeat datus baptismus in Ecclesiis Apostolico labore fundatis, Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum, Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, ceterarumque in sanctis litteris, quas & vos legitis, conscriptarum, ubi Cæciliani, non dico falsum illud crimen, sed fortè nec verum nomen auditum est. Habuerit conscientiam sanctè dantis Optatus in illa vita, quam tu, sicut scripta tua indicant, etiam si propter nos damnare erubuisti, tamen propter Deum absolvere timuisti, in illa etiam publica fama ubi latentem tibi visum est attendi posse conscientiam; & accusetur conscientia tot tantarumque gentium Christianarum, quia remotissimas lites ignoravit Afrorum. Numquid etiam crimina istorum, Feliciani scilicet & Prætextati, quos trecenti & decem plenario concilio damnaverunt, similiter ignorare potuerunt?

CAPUT XXVI. Non communicant peccatis alienis, qui eis non consentiunt.

33. ET adhuc objicis unitati catholicæ nescio quæ facta nostrorum, quæ aut falsa sunt, aut peccata non sunt, aut etiam si vera atque peccata sunt, bonorum societatem maculare non possunt. Neque enim boni communicant peccatis alienis, quibus utique faciendis non consentiunt; quamvis cum ipsis qui ea faciunt, donec de area Dominica sicut palea ventilabro ultimo separentur, non eorum peccata, sed Dei sacramenta communicent; & intra eamdem sagenam velut pisces boni cum malis usque ad separationem, quæ in littore, hoc est, in fine sæculi tamquam in fine maris futura est, non ab eis corporum segregatione, sed vitæ ac morum diversitate disjuncti sunt. Sicut nec undecim Apostoli furtis Judæ communicabant; & tamen cum illo eidem Domino visibiliter cohærebant, eumdem magistrum audiebant, [a] idem credendum Evangelium percipiebant, eadem sacramenta sumebant, corporali cum illo congregatione permixti, spiritali dissimilitudine separati. Sicut apostolus Paulus non communicabat contumaciæ & invidiæ, hoc est, diabolicis vitiis eorum qui non castè Christum annuntiabant; & tamen cum eis eumdem Christum prædicabat, ejusdem Christi sacramenta participabat; & de

Matth. 3. 12. Matth. 13. 47. Johan. 12. 6 & 13. 26.

[a] Sic MSS. At editi, *ab eodem creditum.*

A his dicebat, Sive occasione, sive veritate Christus annuntietur. Nam hos martyr Cyprianus amantissimus unitatis, non aliquo schismate vel hæresi separatos, sed fratribus corporali congregatione fuisse commixtos, & intellexit & scripsit: sicut idem etiam ipse Cyprianus avaritiæ, rapinis, fœnori collegarum non communicabat, quos dicebat esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus B augere; quod malum etiam idololatriæ comparavit: quorum tamen corporalem congregationem non refugiebat, ad eadem altaria consistebat, eumdem sacratissimum cibum potumque sumebat. Illi enim non aliis, sed sibi judicium manducabant & bibebant: ille autem cum talibus, non eorum peccata, sed mysteria Christi communicabat, conjunctissimus cœtibus, disjunctissimus moribus. Ad hoc enim & illæ similitudines in Scripturis, & illa exempla præmissa sunt, ut C disceremus frumentum esse, nec aream Dominicam propter paleæ commixtionem deserere; pisces boni esse, nec propter commixtionem malorum disruptis retibus foras ire; vasa esse misericordiæ in honore facta atque mundata, nec propter vasa perditionis & contumeliæ de domo magna fugere. Nullâ enim caussâ in utrorumque temporali congregatione atque permixtione laudabiliter tolerantur mali, nisi ne damnabiliter deserantur boni. Quod cùm & vos in ve- D stris tam multis & tam manifestis malis eadem necessitate faciatis; potes facilè, si velis, advertere, quòd non nisi animositate sacrilega vos à Christianis tot ac tantis gentibus separatis.

Philip. 1. 18. Epist. ad Maxim. Lib. de lapsis. 1. Cor. 11. 29. Matth. 3. 12. Matth. 13. 47. 2. Tim. 2. 20.

CAPUT XXVII. 34. ITAQUE non solùm Optatus in illa Gildoniana societate notissimus, sed quilibet obscurus apud vos [b] te sciente mali aliquid fecerit, cùm eum non potueris à vestra communione separare, quia vel non tibi creditur accusanti, vel accusare non audes, ne non valeas comprobare; E aut deserenda tibi est pars Donati, aut talis eris qualis ille, cujus peccatum non ignoras, quamvis dissimiliter vivas. Hoc non secundùm veram, sed secundùm vestram sententiam vobis rectissimè dicitur. Quis enim nescit te alienum esse ab illius malo, si consensione peccato ejus non communicas: sed hinc agnoscere cogeris, quanta impietate objiciatis orbi Christiano vel falsa, vel certè ignota crimina Afrorum; cùm tibi objici nolis quod de altero scis, quia hoc eis F non potes persuadere, à quorum non vis societate discedere. Ita ne deseras quos putas bonos, ferre cogeris quos nosti malos. Ac per hoc omnes convincit veritas malos, qui propter aliena crimina seu vera seu falsa, ceteris tamen incognita, sibi autem non obfutura, disruptâ unitate tot gentium deseruerunt bonos. Hoc tam magnum nefas partis Donati ne aliquo modo excusare possetis, caussa vobis Maximianensium procurata est, in quo velut speculo vestram pravitatem conspectam si volueritis corrigatis: si au- G tem nolueritis, nolo quidquam gravius dicere, quando scio te cor habere. Quid enim contra ista dicturus es?

CAPUT XXVIII. 35. BENE, quia ipse scribis, *cùm de Maximianensibus damnatis & receptis legisses totum quod inserui litteris meis, valde te fuisse permotum.* Cre-

[b] In excusis superfluè hîc additum *si*: quod abest à MSS.

do, prorsus video caussam, quæ valde debuerit A permovere. Videamus ergo, tua ista permotio quanam redditâ ratione sedata est. *Statim te dicis à vestris episcopis diligentiùs inquisisse, atque ipsis docentibus, & decretum concilii, & sententiam in eos qui damnati sunt dictam, & rei totius ordinem cognovisse.* Deinde etiam me credens adhuc ignorare quid gestum sit, atque admonens, ut quid habeat veritas discerem, narrasti planè non quid veritas habeat, sed quid incautis & negligentibus vestri pro veritate supponant. Dicis B enim, *cùm quàm plurimos episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à vestris concilio in eos omnes qui in ejus schismate perstitissent prolatam esse sententiam*, quam me quoque legisse commemoras: *quæ cùm sententia consensu omnium firmaretur, placuisse tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur. Sic esse factum, ut non solùm illi duo* * *quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes Ecclesiæ redderentur. Quorum ideo putas baptisma non debuisse rescindi, quia* C *intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur, nec cùm baptizarent fuissent ab Ecclesia separati, necdum scilicet transacti temporis metâ definitâ disjuncti.* Hîc ego in ea ipsa falsitate narrationis tuæ, quando quidem non solùm sententias, verùm & ipsa verba tua posui, miror ingenium tuum, miror animum ingenio reluctantem. Numquam uspiam sic apparuit, quantum valeat præjudicium præsumtionis hu- D manæ, vel ad non intuendam manifestissimam veritatem, vel ad affirmandam impudentissimam falsitatem. Itáne te tam apertè repugnantia potuisse non sentis, ut vix credibile sit quod unus homo dicere utraque potuerit? Tu nempe dicis, *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, prolatam esse sententiam, & placuisse dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Quomodo ergo tu ipse item dicis, *non eos extra Ecclesiam baptizasse, an-* E *te quàm se ab illo schismate correxissent*, si quando cum Maximiano erant, non [a] erant extra Ecclesiam? Advertisne quid dicas? Invenis quà exeas, quò confugias, ubi te abscondas?

36. Vides certè dum manifestos errores defendere conaris alienos, nihil te agere, nisi subjungere manifestiores tuos. Ecce lege verba tua: sic à me prorsus commemorantur, ut à te scripta sunt. *Cùm quàm plurimos*, inquis, *episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto à* F *nostris concilio, in eos omnes qui in ejus schismate perstitissent, prolata sententia est, quam tu quoque te legisse testaris. Quæ cùm sententia consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Hæc dicens, siccine contra te ipsum sensus claudis, ut non advertas, quòd hi omnes qui propterea contra se ferri sententiam concilii meruerunt, quia Maximiano sociabantur, ante quàm se intra dilationis G tempus corrigerent, in eodem schismate consistebant? Ibi ergo etiam baptizabant. Obsecro te, quid inanem caliginem perspicuis rebus adspergis, quam rursus tuorum verborum non minore perspicuitate dispergis? Dico enim Prætextatum & Felicianum Maximiani ordinatores, in eo quod commiserunt, sacrilego schismate baptizasse, & ab eis baptizatos cum eis esse susceptos, non rescisso baptismate quod in schismate dederant, quod [b] sacrilegi ministraverant, quod ore maledictione pleno, quod labiis cum veneno aspidum consecraverant. Talia quippe in eos dicuntur, eâque sententiâ quam in eos omnes prolatam esse non negas.

Caput XXX.

37. Hic tu respondes, *quòd non solùm duo isti quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes intra diem dilationis se Ecclesiæ reddiderunt.* Quo verbo me adjuvas, quo verbo mecum asseris veritatem, caliginemque illam quam conabaris offundere, discutis. Cùm enim dicis eos se Ecclesiæ reddidisse, procul dubio fateris eos extra Ecclesiam fuisse. Ubi ergo ante quàm se Ecclesiæ redderent, fuerunt, ibi baptizaverunt: ergo extra Ecclesiam baptisma dederunt. Ab hoc inexplicabili implicamento dum te conaris evolvere, rursus involveris. Dicis enim *ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur.* Quomodo ergo dicis, ante diem restitutionis non fuisse ab Ecclesia separatos, quos ante diem dilationis confiteris Ecclesiæ restitutos? Si homines sumus, si qualemcumque rationem, si sensum habemus humanum, si non pecora pecoribus, si non ligna & lapides lignis & lapidibus loquimur, non meis tantùm, sed etiam ipsis tuis verbis eminet, apparet, elucet, in Maximiani sacrilego schismate baptismum datum vestros ausos non fuisse rescindere, qui homines baptizatos in Ecclesiis, quas in gratia Domini proprio labore Apostoli propagaverunt, non dubitant Christianos negare, exsufflare, rebaptizare. Tu dicis, tu scribis, ecce te ipsum audi, lege te ipsum. Tu, inquam, dicis, tu scribis, *in eos omnes qui in Maximiani schismate perstitissent, contracto à vestris concilio prolatam esse sententiam.* Tu dicis, tu scribis, *hac sententiâ consensu omnium confirmatâ, placuisse tamen dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Tu dicis, tu scribis, *non solùm duos inde quos memoro, sed multos alios purgatos atque innocentes se vestræ Ecclesiæ reddidisse.* Tu dicis, tu scribis, *ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur.*

Caput XXXI.

38. Quid tantum prævalet ingenio tam bono caussa tam mala, homo cordate, homo litterate? Isti in quos propterea est illa prolata sententia, quia sicut ipse dicis, in Maximiani schismate persistebant, ante quàm sicut dicis restituerentur, ubi erant, ibi sacramenta celebrabant, ibi baptizabant. Et ut verbis illis plenarii concilii magis utar, Ibi *viperei seminis noxios partus tardo calore vaporabant*, ibi *publici facinoris & parricidii sui feta scelerum vota gignebant*: ibi *parturiebant injustitiam, concipiebant laborem, & pariebant iniquitatem*: ibi *jam non confusa criminum silva, nomina eorum designabantur ad pœnam*: ibi *eis* [c] *indulgentiæ funis dum clementiæ dimitteretur linea, jam caussa quos puniret invenerat*: *illuc eorum tamquam in asperos scopulos veridica unda naufraga membra projecerat: eorum pereun-*

[a] Particulam negantem prætereit unus codex Michaëlinus.
[b] Sic MSS. At editi, *sacrilegè*.
[c] In MSS. legitur, *indulgenti fune.* Confer librum de Gestis cum Emerito.

Exodi 14. 31.

tium ibi erant littora Ægyptiorum exemplo funeribus plena, nec ipsam invenientium sepulturam: ibi *non solum Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum de pacis gremio sententiæ fulmen excusserat, nec solum mors justa sui sceleris condemnabat, sed etiam trahebat ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii*: ibi *erat venenum aspidum sub labiis eorum*: ibi *eorum os maledictione & amaritudine plenum*: ibi *veloces eorum pedes ad effundendum sanguinem*: ibi *contritio &* B *infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoscebant, nec erat timor Dei ante oculos eorum*: ibi *jacebant membra abscisa, quæ pestifera putredo ita corruperat, ut plus haberet in abscisione solaminis, quàm in remissione medicaminis*: ibi erant *famosi criminis rei Victorianus Carcabianensis*, & ceteri cum isto duodecim, inter quos Prætextatus Assuritanus, & Felicianus Mustitanus, de quibus receptis agimus, qui eumdem Maximianum præsentes ordinaverant, hoc est, *funesto opere* C *perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinaverant*, ubi *tanto facinori tamquam illicito incestui clerici Carthaginis lenocinium præbuerunt.* Tales ministri sacramentorum nondum correcti, nondum vobis redditi ac restituti, in schismate Maximiani baptizaverant: post tales ministros sacramentorum correctos, redditos, restitutos, vestri non rebaptizaverunt.

Psal. 13. 3.

CAPUT XXXII. Quibus in Bagaiensi concilio data dilatio.

39. QUID sola in vobis prævalet animositas? Aliquando adtendatur, aliquando audiatur & ve- D ritas. Quid injiciuntur [a] inanissimæ nebulæ dilationis datæ? Non ipsis data est, de quibus dictum est, *damnatos esse cognoscite*; de quibus etiam prædictum est quales fuerint, quid fecerint, cur eos oportuerit jam sine dilatione damnari, quòd scilicet Maximianum impositis manibus præsentes ordinaverunt. Hoc est enim quod significarunt dicendo, *quòd funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinaverint.* Illis autem data est dilatio, qui ordinationi Ma- E ximiani non interfuerunt, quamvis in ejus societate atque schismate constituti; tantùm quia manus ei, quòd absentes fuerant, non imposuerunt, [b] à damnatis ordinatoribus eâdem concilii sententiâ distinguuntur. Nam cùm dixissent illos, quorum & nomina conscripserunt, *damnatos esse cognoscite. Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* F Quid planius, quid distinctius, quid apertius? Illos dicunt, *famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt, damnatos esse cognoscite.* Hos autem dicunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Eeclesiam permisimus redire*: & quia ex illis damnatis duo postea salvo honore suscepti sunt, non invenitur hoc quemadmodum defendatur, nisi ut omnibus G dicatur dilatio fuisse concessa.

CAPUT XXXIII.

40. SED concessa sit omnibus: nempe quotquot ad vos ab illo schismate redierunt, ante quàm redirent, illic fuerunt, illic baptizaverunt: inde ad vos sine destructione sui honoris & bap- A tismi redeuntes, si frons adsit, ora vestra clauserunt. Cùm enim quærimus, ante quàm se, sicut ipse dixisti, Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti fuissent, ubi erant; quid aliud vos res ipsa respondere compellit, nisi in schismate Maximiani, propter quod illa in omnes est prolata sententia? Ibi ergo baptizaverunt eos, in quibus ad vos simul inde venientibus baptismum Christi non ausi estis rescindere, quia coacti estis agnoscere. Unde ipso facto vestro, B opere vestro, judicio vestro adversùs vos meritò rectèque concluditur, agnoscendum esse baptismum Christi, etiam si extra Ecclesiam datus fuerit; & ideo nos hoc piè cognoscere in vestris, vos impiè rescindere in nostris.

CAPUT XXXIV.

41. SED fortè pænitet talia te verba posuisse, quæ hanc veritatem nimis urgerent, quoniam dixisti, *Factum est ut se Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur*: ut responderetur tibi, Quo- C modo se Ecclesiæ reddiderunt, quomodo eidem restituti sunt, si ab ea non erant separati; aut si separati erant, quomodo baptizabant? Sed quid aliud diceres, nisi quod ab eis audieras, quos consuluisti, cùm ex hac caussa litteris meis valde permovereris: & tamen fortassis te arguant, te reprehendant, quòd talia verba incautè posueris. Est quòd te adversùs eos maximè muniat, ac tuam tristitiam consoletur. Nam & ipsi in ejusdem concilii decreto talia posuerunt. Unde, D si nobis lecto isto opusculo nostro ita respondere voluerint, quòd eis non præjudicent verba laici sui, verba ipsorum continuò recitabimus. *Eos autem*, inquiunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Cùm enim eis dicitur, Isti quos ad matrem Ecclesiam redire permisistis, ante quàm redirent, ubi erant? similiter urgentur, ac tu paulò antè verbis à te posi- E tis urgebaris. Ubi enim eos fuisse respondebunt, nisi in schismate Maximiani? Sed ubi volunt eos fuisse contendant; certè qui ad Ecclesiam redire permissi sunt, in Ecclesia non fuerunt. Ergo extra Ecclesiam baptizaverunt: & simul baptizatores & baptizati ad Ecclesiam redeuntes, nec illi honores quos extrà gesserant, nec illi baptisma quòd extrà acceperant amiserunt.

CAPUT XXXV.

42. ET tu quidem, quantum potuisti in caussa mala, cautè locutus es, ut diceres, *Placuit ta-* F *men decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi voluisset, innocens haberetur.* Illi autem nec corrigendos eos fuisse dixerunt, quibus data est illa dilatio; sed tamquam omnino impolluti atque innocentes in Maximiani societate fuerint, sic de illis loquuntur, cùm ipsam prorogant dilationem. Quid est enim aliud quod dicunt: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem Ecclesiam redire permisimus?* [c] Ac ne parum sit, vide quid adjungant: G *Quantò enim de reorum*, inquiunt, *morte purgamur, tantò de innocentium reditu gratulamur.* Cur itaque tu dicis, *placuisse dilationem temporis dari, intra quod si quis corrigi vellet, innocens haberetur*; cùm eam videas impollutis atque innocentibus datam? Sed videlicet tu timuisti ne tibi dicere-

[a] Editi, *insanissimæ.* Meliùs MSS. *inanissimæ.*
[b] MSS. *sic enim à damnatis.*

[c] Hic duo MSS. addunt, *nisi quos non polluit consortium Maximiani, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.*

tur, Quare dabatur dilatio eis quos non pollueret Maximianus? Ideo dilatione illa corrigendos esse censuisti. Illi timuerunt ne sibi diceretur, Quare in suis honoribus pollutos suscipere voluistis? Ideo se impollutis dilationem dedisse dixerunt.

CAPUT XXXVI.

43. PROINDE singula timuistis, sed alterutrum oppugnatur ex altero. Nam tibi dicitur, Quomodo existimas corrigendos, quos tui prædicant impollutos? Illis autem dicitur, Quomodo asseritis impollutos, etsi non manum imponendo capiti Maximiani, tamen schismatis ejus communione maculatos? Cujus autem animus, cujus vires, cujus lingua sufficiat proloqui tam intolerandum dolorem? ut pars Donati discissa resarciatur, nec socios Afros in Africa polluit Maximianus; ne ad ipsam radicem unitatis rami fracti regredi permittantur, tot remotissimas gentes polluit ex Africa Cæcilianus.

CAPUT XXXVII.

44. Ex die concilii Bagaiensis, hoc est, ab octavo Kalendarum Maii, usque ad diem datæ dilationis illius, hoc est, octavum Kalendarum Januarii, octo menses numerantur. In hoc tam longo temporis intervallo, illi quibus dilatio data est, maculabantur societate damnati Maximiani, an non maculabantur? Si maculabantur, quomodo dicitur, *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem Ecclesiam redire permisimus?* Si non maculabantur, quomodo nos atque omnes quæ ubique sunt Christianas gentes potuit ignotorum, non dicam falsorum, maculare alienorum contagio peccatorum? *Sed ideo*, inquis, *dilatio data est, quæ si transisset, illis non redeuntibus tunc macularentur, & in pœnam damnationis incurrerent.* Non ergo eos peccatum illius societatis, sed diei constitutio maculabat: si ergo nullus dies constitueretur, immaculati utique permanerent. Quid de vobis malè meruit orbis terrarum? Cur enim maculatum perhibetis peccatis alienis, cui nullum tempus dilationis constituistis; cùm tanta sit vestra potentia, ut homines quando [a] volunt, peccatoribus socientur, & quando volueritis, inquinentur? Innocentes & impolluti erant quibus in parte Maximiani dabatur dilatio, intra cujus diem si remearent ad vos, haberent integri honoris ac fidei fundamenta: si autem ille dies eis non redeuntibus præteriret, tunc polluti, tunc scelerati, tunc perditi supplicium damnationis incurrerent, tunc humiliarentur per pœnitentiam. [b] Degradatio mira prædicentium hominum, non jam ut vetus proverbium fertur, Quod volumus sanctum est; sed etiam, quando volumus, & quamdiu volumus. Contingat alicui vestrûm in navi orare nobiscum, jam pollutus, jam traditor appellatur. Communicant altaria damnatores Primiani cum Maximiano veritatis adultero, Ecclesiæ matris inimico, Dathæ, Chore, & Abiron ministro, & per octo menses innocentes impollutique persistunt. Proinde si qui ex his [c] nono Kalendarum Januarii se vestræ communioni reddiderunt, de innocentium estis reditu gratulati, eorum scilicet, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria. Quid vos promeruerunt tot dies octo mensium, à die octavo Kalendarum Maiarum usque ad diem octavum Kalendarum Januarii, quos ita sanctificastis, ut per eos quicumque communioni sacrilegi atque damnati Maximiani cohærerent, non polluerentur, nec efficerentur nocentes? Et quid vos offendit tam sanctus dies natalis ipsius Domini nostri, ut solus adventu & transitu suo pollueret innocentes; atque in eis qui in illo schismate baptizaverunt, per omnes illos dies sanctus maneret baptismus Christi, & immundus fieret per natalem Christi?

Octavus Kalend. Januarii natalis est Christi.

CAPUT XXXVIII.

45. QUID non audeat humana temeritas, cùm in sententiam nefandi præcipitatur erroris, quam relinquere propter vanitatem pudet, & defendere contra veritatem non pudet? Sed quid hinc plura, ubi quilibet obstinatissimus, qui contra omnes voces rationis obduruit, necesse est fateatur, de quibus dicitur, *Si se Ecclesiæ reddidissent, & ante diem præstitutum restituti essent;* quæ verba ipse posuisti: eos denique de quibus dicitur, *Ad matrem Ecclesiam redire permisimus. De innocentium reditu gratulamur. Ac ne angustum redeuntibus tempus spem salutis artatæ diei pressura subducat, usque in illum diem agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta; quam quisquam si ingredi nequiverit pigrâ segnitiâ, sciat sibi ad omnes veniales aditus viam esse subductam. Et post præstitutum diem redeuntibus* [d] *fixa pœnitentia:* quæ verba trecenti & decem in sententia sua totiens inculcarunt: necesse est, inquam, quilibet adversarius fateatur, eosdem quibus ista dicuntur, ante quàm se vobis redderent, ante quàm vobis restituerentur, ante quàm ad vos redirent, ante quàm regressi januam dilationis ingrederentur, non fuisse vobiscum; extra vestram communionem, in eo schismate, quo se à vobis separaverant, baptizasse: inde vobis redditi ac restituti, ubi à vobis alienati erant, inde ad vos redeuntes & regredientes, quo à vobis foris erant, & tenuerunt non diminutos honores suos, & secum introduxerunt non rebaptizandos baptizatos suos.

CAPUT XXXIX.

46. QUID adhuc pessimæ caussæ patrocinium pertinacissimum præbes? Adquiesce tandem, non mihi, sed ipsi qua convincimini veritati. Vide quàm verum dixerim, quod frustra labefactare conatus es, quanta sint pro pace toleranda. Atque ut eisdem identidem verbis utar, quibus in illis litteris usus sum, *pro pace Christi redite ad Ecclesiam quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.* Si enim ex his duodecim quos cum Maximiano sine dilatione damnaverant, Felicianum & Prætextatum postea receperunt, quomodo falsum est eos revocasse damnata? Si autem & ipsis dilatio data est, quos dixerunt, *damnatos esse cognoscite*; etiam si nullus eorum postea remearet, placuit tamen revocare damnata, quando post sententiam qua dictum est, *damnatos esse cognoscite*, data est dilatio, qua eis liceret evacuata damnatione remeare. Hæc dicta sufficerent, etiam si verum esset quod te dicis, cùm hac caussâ Maximianensium valde permotus esses, à tuis episcopis cognovisse: quid autem agis quia & falsum est? Quære, aut si habes, inspice diem gestorum pro-

Lib. 1. cont. Petil. c. 13.

[a] Editi, *quando volueritis peccatoribus socientur, & quando volueritis inquinentur innocentes. Et jam polluti erant.* Castigantur ex MSS.

[b] Sic MSS. At editi, *per pœnitentiam degradatione mira prædicentiũ.*

[c] Editi, *quinto Kal.* Veriùs Corbeiensis MS. *nono Kal.*

[d] Sola editio Lov. *fixam pœnitentiam*; referendo ad verbum *sciat*.

Sup. lib. 3. cap. 56. consularium, quo postulatio dicta est à Titiano adversùs Felicianum & Prætextatum, ut pellerentur locis, & vide quanto post diem dilationis illius hoc factum est. Nam dies est concilii Bagaiensis consulatu Augustorum Arcadii III. & Honorii iterum octavo Kalendarum Maii, dies autem dilationis hinc usque ad octavum Kalendarum Januarii: postulatio verò ista Titiani dicta est post illum consulatum die sexto nonas Martii.

Cap. XL. 47. Proinde apparet tertium ferme agi mensem, cùm à proconsule petitur, ut Felicianus & Prætextatus sedibus propulsentur tamquam collegæ Maximiani, quos sibi consociaverat ad furorem. Nam cùm memoratus advocatus de Maximiano quod sufficere videbatur, in eadem postulatione dixisset, *Eos quoque*, inquit, *quos alienæ præsumtionis error adtraxerat, portu primo proposito pænitendi, si reverti cuperent, intra tempus ad religionis tramitem * destitutum*, [* f. præstitutum.] *pari vigoris admonitione compescuit. Sed suis institutis*, inquit, *iniquitas delectatur, & semetipsam non deserit, cùm semel præcipitata corruerit. Idem namque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios sibimet consociat ad furorem. Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta sectatus depravationis hujus adtaminatione fuscatur, in Mustitana positus civitate, Deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam venerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. Hunc etiam Prætextatus in Assuritanis partibus imitatur.* Audisne advocati verba præclarissima & manifestissima, quibus dicit istos de quibus agimus, quia portum propositum pænitendi, dum suis institutis iniquitas delectatur, cùm semel præcipitata corruerit, contemserunt, locis ecclesiasticis expellendos? Ubi si dies posset latere gestorum, cuivis obtusissimo satis eluceret, quòd contra eos non ita proconsularis potestas adiretur, nisi aut illo concilio fuissent, sicut illic magis apparet, sine ulla impertita dilatione damnati, aut intra diem dilationis, [a] si omnibus data est, vobis restitui noluissent. Cùm verò etiam dies gestorum cujuslibet obstinati oculos aurésque sic feriat, usque adeo illos etiam post transactum dilationis diem in vestra communione non fuisse, & Maximiano cohæsisse, ut ob hoc adversùs eos tam terribilis judiciariæ jussionis impetraretur auctoritas; quid ad hæc dicitur? Quid adhuc contra tam perspicuam veritatem mira impudentiæ cæcitate contenditur? Quid adhuc ab eis, qui [b] cum unitate partis Donati etiam concordiam sacrilegorum damnatorum tenere voluerunt, contra unitatem Christi tantâ insaniâ rebellatur? Quid adhuc baptismus Christi, etiam in sacrilego schismate veneratione debita cognitus, in tot catholicis gentibus impia præsumtione respuitur, sacrilega repetitione violatur?

Cap. XLI. 48. Nolo quærere quanto post hujus postulationis diem, qua Felicianus & Prætextatus Titiani advocati verbis tam graviter accusantur, in vestram communionem recepti sunt. Sufficit quòd eadem postulatio tanto post finem præstitutæ illius dilationis, eos à vestra communione separatos, in Maximiani schismate fuisse convincit, quos postea recepistis, quorum honores nulla ex parte minuistis, à quibus datum quamvis in sacrilego schismate baptismum, sicut re vera timendum fuit, rescindere timuistis. Numquid jam in hac caussa se contra nos lingua cujuslibet pertinacissimi commoveret, si se moveri in hominis ore, & sub hominis fronte sentiret? Erravi planè fateor, eo quòd in illis litteris posui [Lib. 1. cont. Petil. c. 10.] de illa Bagaiensis concilii sententia, quoniam dixi, *cùm apud eos decernenda recitata est, ore latissimo acclamaverunt, nunc autem cùm à nobis recitata fuerit, obmutescunt.* Verum est quod dixisti, *Ecce non obmutescunt:* verecundia quippe in rebus tam manifestis, vel etiam ipsa impudentia obmutescere potest, insania non potest. Neque hoc dictum de te accipias: qui tuis episcopis mentientibus credidisti, nec de illis omnibus; neque enim omnes de hac re permotus consulere potuisti: sed de iis qui cùm scirent quanta & quando contra Prætextatum & Felicianum apud judices gesta sunt, hoc quod tuis inseruisti litteris, tibi ausi sunt dicere, quòd ante diem præstitutæ dilationis Felicianus & Prætextatus vestræ communioni restituti, peremtoriâ sententiâ non tenerentur obstricti. Aut si & ipsi fortè ista nescierunt, nunc saltem cùm hæc legitis, taceat verecundia, taceat & ipsa qualiscumque hominis est impudentia: sola certè quæ contra tam evidentem veritatem clamat, insania relinquatur; & illa erit fortassis sanabilis, si compescatur à sanis.

Caput XLII. 49. Nunc vide quemadmodum de me dixeris, *Testis mendax non erit impunitus:* cùm putares me in hac Maximianensium caussa fuisse mentitum. Ego tibi hoc non repono: quippe fortè locutus es quod incautâ amicitiâ credidisti, non quod fallaci corde finxisti. Homines sumus: qua tandem vigilantiâ efficere possumus, ut vel putando, vel loquendo in aliquo non labamur? Sed contra medicinam correctionis obsurdescere non debemus.

Caput XLIII. 50. Nunc adtende quantam mihi etiam in ceteris partibus epistolæ tuæ caussa ista Maximianensium præbeat respondendi facilitatem. Quidquid de traditoribus velut nostris dicendum putasti, quamquam vestri potiùs hoc fecisse doceantur, quod & in illo trium voluminum opere satis superque monstravi: vide tamen, & responde, si potes, utrùm hoc crimen, quorumlibet fuerit, polluere potuerit in unitate tot gentium Christianos, vel longè remotissimos, vel longè posteros; si crimen sacrilegi surculi Maximiani maculare non potuit vel socios Afros, quibus dantes dilationem trecenti & decem episcopi vestri dixerunt, *quos sacrilegi surculi non polluere plantaria*, vel vos ipsos, qui non solùm istos quos innocentes dixistis, verùm etiam in illo sacrilegio jam damnatos, tantâ concordiâ suscepistis.

51. Dicis Orientalibus nota fuisse crimina traditorum, quando tibi Afro Maximianensium schisma in Africæ capite commissum, ante quàm meas litteras legens valde permotus consuleres episcopos vestros, incognitum fuit, & cùm consuluisses, verum ab eis audire minimè potuisti. Quos certè si defendis, ne dicas mentitos, concedis ignaros: & tamen nec nos nec Orientis & Occidentis tot tantosque populos saltem nescire permittis caussam Cæciliani; cùm isti ne-

[a] Ita MSS. At editi, *qui omnibus datus est.*

[b] Plures MSS. *qui pro unitate.*

sciant Prætextati & Feliciani, quos trecenti & decem, hoc est, aut omnes, aut propè omnes episcopi partis Donati Afri Afros in Africa damnaverunt, Afri Afros in Africa susceperunt.

[CAPUT XLIV.] 52. INSERIS principium Sardicensis concilii, unde probare conaris, quòd Orientales episcopi cognito crimine traditorum, parti Donati communicaverint; hoc uno magno scilicet documento, quòd inter episcopos quibus scribunt, Donati nomen inventum est. Nec tamen ibi aliquid legitur eos de Afris traditoribus cognovisse. Quod quidem concilium, ne te lateat, Arianorum est, quos jam tu inter alios hæreticos nominasti: nec additis civitatum nominibus legi solet, quia nec ipse mos est ecclesiasticus, quando episcopi episcopis scribunt epistolam. Unde nescio quis iste Donatus, miror si non in vestris litteris Carthaginensis factus est: quamquam potuerint illi tam longinquis terris ab Africa separati, eo ipso tempore quo scribere volebant, requirere quisnam episcopus esset Carthaginis. Omitto enim dicere, quòd fortasse Orientales [a] hæreticis aliquo modo se sociare tentaverant. Sed tu homo prudens, cùm velles solvere quæstionem, cùm tibi dici posset, Si hæc ita sunt, ut Orientales scriberent ad Donatum vestrum, quemadmodum à communione vestrorum Orientales postea disgregati sunt: respondisti & dixisti, *Quia in recipiendis iterum vestris damnatæ caussæ non potuerunt servare constantiam. Et scriptum est, Qui jungitur fornicariæ, unum corpus est.* [1 Cor. 6, 16.] Ubi vestros nunc atrociter accusasti, si in caussa Maximianensium non potuerunt servare constantiam, exsecrabiliter damnando sacrilegos, honorabiliter suscipiendo damnatos. Illud enim de Orientalibus omnino non probas, hoc de vestris audis & legis, & cernis, & judicas.

[CAPUT XLV.] 53. JUBES me relinquere Ecclesiam traditorum, quos nec vos apud nos, nec majores vestri apud majores nostros, convincere ac demonstrare potuerunt: quos nunc si demonstrasses, eorum facinus crimenque damnarem; non propter eos tot gentium, quibus ignoti sunt, catholicam societatem desererem. Sed vide qua consideratione nolis in communione nostra eorum mortuorum memoriam fieri, quorum facta non novimus, quorum etiam bonam inter suos famam posteritatis successione didicimus: cùm in vestra communione sine ulla degradatione vivant, quorum mala sensistis, quorum sacrilegia condemnastis.

54. Audes mihi dicere homo prudens, *Ille qui tradidit, te creavit*: nesciens illum esse creatorem nostrum in eo quod Christiani sumus, qui est creator noster in eo quod homines sumus: quamvis nec illum quem putas creatorem meum, de traditione conviceris. Ego autem non rependo tibi hanc injuriam, nec tuum, nec filiorum, vel nepotum, aut pronepotum tuorum, si in parte Donati fuerint, Felicianum dico creatorem. Tantùm, quia permittis, admoneo ne creator tuus post nomen hominis impia vanitate [b] currentem te inveniat desertorem. Deinde plausibiliter tibi videris adjungere: *A fonte deducitur rivus, & caput membra sequuntur: sano capite omne sanum est corpus, & si quid in hoc morbi vel vitii est, omnia membra debilitantur: originem suam respicit, quidquid in stirpe processit: non potest innocens esse, qui sectam non sequitur innocentis; cùm præsertim scriptum sit, In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis.* [Ezech. 20, 18.] In his omnibus verbis tuis omitto quia non est simile quod de humano corpore comparasti. Fieri enim potest, ut & pes doleat capite sano, & pede sano caput. Omitto etiam, quòd tibi exciderit, quid paulò antè dixeris: *Hoc & nos volumus, hoc suademus, ut Christus Christiani sit caput*: qui nunc nescio quem traditorem vis caput esse ignotarum gentium Christianarum, ubi datum & acceptum Christi baptismum non vultis agnoscere, tamquam baptizati non nisi ab illo traditore creati sint. Omitto & illud quantum me adjuvet, quod de Scriptura testimonium ipse posuisti, dictum esse Judæis, *In legalibus patrum vestrorum ne ambulaveritis*: cùm hoc utique præceptum quicumque tunc observare voluerunt, sicut prophetæ sancti & septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal, à populo tamen suo & à communibus sacramentis non se diviserunt. Hoc dico, hoc velis nolis repetendo, quamlibet tibi videar molestus, inculco: Noli Cæcilianum totiens absolutum caput facere posteris [c] nobis; cùm ego & Primianum à Feliciano, & Felicianum à Primiano damnatum, non tamen faciam caput posteris vestris.

CAPUT XLVI. *Exemplo Maximianistarum ostendit nō statim justos esse, qui persecutionem patiuntur.*

55. JAM verò de persecutionis invidia, quam à terrenis potestatibus vos pro parte Donati perpeti gloriamini, quamvis in illo trium librorum opere satis tibi abundéque responderim, neque nunc tibi tacebo, quod ex hac caussa Maximianensium breviter responderi potest: nam quasi propterea vos imperitis atque imprudentibus populis commendatis. Sic enim se Maximianus ipse, sic ejus socii, qui nec persecutionibus vestrorum ut ad eorum communionem redirent, cedere [d] potuerunt, vanis imperitisque commendant. Sed qui sobriè cogitant, eorum qui aliquam molestiam patiuntur, non pœnas considerari oportere, sed caussas; intelligunt eos pro crimine sacrilegi schismatis, in quo à vobis meritò justéque damnati sunt, commotiones etiam judiciorum sæcularium meritò justéque perpessos. Neque enim illud commemoro, quod in tua epistola posuisti, *quòd Maximiani non basilicam, sed speluncam, non Optatus, sed populus evertit.* Quamquam etiam illic, etsi incertum est vestros fecisse, certum est illum passum fuisse persecutionem; nec tamen justum esse, sed impium. Unde jam cogeris confiteri, non debere quid quisque patiatur, sed quare patiatur adtendi.

Docet exemplo Maximianistarum justos & religiosos impiis & sacrilegis persecutionem aliquando laudabiliter inferre.

56. Sed mihi parum est, hoc Maximiani exemplo interim demonstrare, non continuò justum esse, qui obtento atque adumbrato Christi nomine patitur persecutionem, quando & Maximianus sacrilegus passus est; nisi te cogam fateri, quod & religiosi sacrilegos, & justi impios persequuntur, non sanè nocendi studio, sed necessitate potiùs consulendi. Nec de vetere Testamento profero

[a] Quidam MSS. pro *hæreticis*, habent *hæretici*. Utrumque videtur hic ad sententiæ integritatem necessarium.
[b] Editi, *currentis*. Aptiùs MSS. *currentem*.
[c] Editi, *posteris nostris*. Meliùs MSS. *posteris nobis*.
[d] Sola editio Lov. *voluerunt*.

exempla: quamvis te etiam propheticis exemplis [a] doceri velle dixisti. Illa, inquam, nimis antiqua non profero: fuerunt enim alterius dispensationis & temporis. Jam post revelatam & opportuno tempore commendatam mansuetudinem, episcopi vestri, quod quidem nos non dicimus justum, sed quamdiu ibi es, & talem caussam defendis, tu dicere cogeris: episcopi, inquam, vestri vestros schismaticos persecuti sunt.

CAPUT XLVII.

57. JAM itaque non dico, persecutionem passus est Maximianus, fecit Optatus: quoniam hoc vos ignorare respondes, & ita fecit ut hinc nulla possim gesta recitare; quamquam in tam recenti memoria civitates ipsæ si interrogentur, negare non possunt. Hoc ergo non dico: sed dico, persecutionem passus est Maximianus, fecit Primianus. Et recito gesta quibus ostendam domum, quam Maximianus propriam defendebat, Primianum procuratione mandata, exorcisterii ecclesiastici nomine, favente sibi sacerdote [b] legato, quod ipsa gesta indicant, abstulisse. Sed justitiæ non gratiæ fuerit judex, non abnuo, non refello. Cur ergo Primianus apud acta magistratus Carthaginensis inter alia quæ de nobis contumeliose prosequenda mandavit, *Illi*, inquit, *auferunt aliena, nos intermittimus ablata*; cùm ipse abstulisset aliena, si Maximiani erat domus; si autem Maximianus eam potiùs usurpaverat, non intermisisset ablata? Sed si neque hoc ad persecutionem vis pertinere; dico episcopos vestros & clericos vestros Maximianensibus, in eis sedibus manentibus in quibus antiquitus fuerant ordinati, fecisse persecutiones, apud proconsules accusasse, impetrasse jussiones, eisdemque jussionibus exsequendis Officiorum instantiam, & civitatum auxilia meruisse, ut illi qui jam fuerant Bagaiensis sententiæ severitate damnati, & à vestræ communionis corpore, ne per cuncta membra pestilens virus irreperet, compendioso dolore præcisi, & nullum jam vobis facientes suæ communionis morbida contagione periculum, cum præcisis pariter plebibus suis propria conventicula frequentabant, loca & basilicas quas non invaserant, cum populis sibi cohærentibus perpetua possessione retinebant, terrerentur, proturbarentur, expellerentur, retinentes exhiberentur.

(Primianus Maximiano propriâ domum eripuit in usum ecclesiastici exorcisterii.)

CAPUT XLVIII.

58. LEGE quæ de illis vel in illos advocatis prosequentibus dicta sunt, quæ objecta crimina sacrilegii, quo impetu accusationis concitatæ sunt potestates. Quære quæ [c] facta sint Salvio Membresitano, quia ei non potuit illius persecutionis exagitationibus extorqueri, ut rediret ad consortium criminis; maluitque se committere examini, & persecutoribus suis in proconsulari judicio respondere; eâ credo fiduciâ, quòd sciret adversarios suos legibus contra hæreticos promulgatis uti non posse apud judicem, nisi etiam se ipsos ei pariter irretirent. Sed fefellit eum ista cogitatio: apud Seranum enim tunc proconsulem vel gratia plus valuit, vel magis fortè Bagaiense concilium, quod illic etiam contra eumdem Salvium recitatum est. Quadam sanè interlocutione quid per se ageretur ostendit, id est, ut Salvium aut choro episcoporum communionis Primiani redderet, aut fugaret à sedibus; ut Restitutus, quem contra eum Primianus ordinaverat, loca omnia quæ à Salvio tenebantur, sine adversario possideret: & tamen in eadem interlocutione, quòd persecutionem Salvius pateretur, expressit. Sic enim in eisdem gestis legitur: *Seranus proconsul dixit, Lis episcoporum secundùm legem ab episcopis audienda est: episcopi judicaverunt. Quare non aut sub satisfactione ad chorum reverteris vetustatis; aut, ut habes scriptum, terga persecutoribus prodis?* Quid hîc tibi videtur? Placetne istum Salvium appellare justum, cui proconsul apud quem à Restituto episcopo vestro contrà stante accusabatur, etiam de sancta scriptura dat consilium, ut terga persecutoribus prodat; quoniam scriptum est in Evangelio, Si vos persecuti fuerint, fugite? Vides certè quam speciem Salvius apud suos vel martyris vel confessoris ostendat, qui persequente Restituto hæc meruit à proconsule audire: & tamen non solùm secundùm nos, verùm etiam secundùm vos impius & sacrilegus judicatur.

(Restitutus in locum Salvii, Membresitanus Donatistarum episcopus à Primiano ordinatus.)

(Math. 10. 23.)

CAPUT XLIX.

(Salvius quanta sit ab Abitinensibus perpessus. Vide lib. 1. cont. Parm. cap. ultim.)

59. JAM verò postea quàm sententia proconsulis Abitinensibus allegata est, per quam civitatem vicinam judicatum [d] implere vestri meruerant, eo quòd penè omnes Membresitani Salvium diligebant, quæ fecerint iidem Abitinenses homini ætate gravissimo, piget dicere: quia ea non apud acta fecerunt, sed tam recenti memoriâ cùm omnibus documentis sit clarior ipsa testificatio civitatum, breviter adtingam, quod illic, cùm iter agerem, comperi. Nam quia eis pro defendendis ex quantacumque parte sedibus suis etiam post proconsulis judicatum turbæ sibi faventis fiduciâ Salvius repugnare tentaverat, victus aliquando comprehensus est, non jam ducendus ad judicem, ubi inter partes fuerat prolata sententia, sed pompâ miserabili triumphandus. Capto enim seni, mortuos canes alligaverunt in collo, & sic cum illo quantum libuit saltaverunt. Hoc si vellem exaggerare dicendo, nonne fortasse hanc pœnam vix tormentis regum Etruscorum, quibus mortua vivis corpora conjungebant, comparandam esse monstrarem? Nonne homo senex, & qui haberi volebat episcopus, omnium judicio de societate vivorum atque mortuorum exterminandus esset, si duobus sibi suppliciis unde unum subeundum esset propositis, non potiùs hæreret cadaveribus humanis, quàm saltare eligeret cum caninis?

(Virgil. 8. Æneid.)

CAPUT L.

(Lib. 1. contra Petil. c. 18. & supr. lib. 3. contra Crescon. c. 59.)

60. NUNC adspice illa mea verba, quæ te refellisse arbitratus es, immo jam non ipsa, sed pro ipsis ista quæ dicam. Ecce enim non dico, Si persecutionem facere non licet, fecit Optatus: sed dico, Si persecutionem facere non licet, fecit Restitutus. Nec dico, Si persecutionem qui patitur, habendus est innocens, passus est Maximianus: sed dico, Si persecutionem qui patitur, habendus est innocens, passus est Salvius. Gesta recito, verba quæ non vis repeto: Fecit Restitutus, passus est Salvius. Quem mihi ex his duobus Christianum, nisi Restitutum; quem sacrilegum, nisi Salvium respondebis? Ja-

[a] Sic MSS. At editi, *docere illa dixisti.*

[b] Hunc Lovanienses in Annot. ipsum esse observant, qui suprà cap 3. vocatur *legatus Carthaginis.*

[c] Sic MSS. At editi, *statuta sint.*

[d] Nonnulli MSS. *impleri.*

ceat

ceat igitur oportet, improbatumque respuatur, & quod dixisti, *nullam esse justam persecutionem*; & quod dixisti, *Quis non vult testamento consentire prolato, qui persecutionem patitur, an qui facit?* quia & justa persecutio est quam pertulit Salvius, & Restitutus fecit: * passus est Salvius, & tibi est Restitutus laudabilis, damnabilis Salvius. Neque enim occultè factum esse dicturus es: aut posset hoc latere Primianum, quod in ea civitate factum est, ubi ipse episcopus præsidebat, & in tanta civitate, apud tantum judicem, B ut ex hoc aliis etiam civitatibus occultum esse non posset. Aut si & hoc inter occulta deputandum est: cur non vis ignorare orbem terræ si quid mali fecit (quod quidem absit ut fecerit) persecutionis tempore Cæcilianus; si persecutionem quam passus est Salvius ab illo quem ipse contra eum ordinavit, & in ea civitate ubi super collegas principatum gerit, potuit nescire Primianus? Fateberis ergo, velis nolis, ne Restitutum, ne Primianum, ne partem Donati damnare cogaris, C non solùm & injustos pati, verùm etiam & justos facere posse persecutionem. Aut si eam quæ justè fit non esse appellandam persecutionem putas: nec vos à nobis, nec vestros à nostris persecutionem poteris probare perpessos; magisque nos [a] demonstrabimus eam nos perpeti à clericis & Circumcellionibus vestris, qui corde duro & insulso, nec intelligentes nec ferentes quod eis consulimus ad salutem, tanto in nos furore sæviunt, ut ea quæ nobis faciunt, D nec numerare, nec commemorare, nec dignè verbis explicare sufficiam.

61. PROINDE cùm phreneticus medicum vexat, & medicus phreneticum ligat, aut ambo invicem persequuntur, aut si persecutio, [b] nisi quæ malè fit, non est, non utique persequitur medicus phreneticum, sed phreneticus medicum. Sævitia igitur vestra & violentissima audacia per Circumcelliones vestros clericorum vestrorum satellites omnibus nota, comprimenda fuit legibus, E quæ contra vos latæ sunt, & quodam modo colliganda: simul ut in quo essetis errore, & quo sacrilegio contra unitatem pacemque Christi * videremini, saltem ipso terrore commoniti cogitare atque emendare velletis: sicut terroribus vestris per potestatum sæcularium jussiones exagitati Felicianus & Prætextatus [c] (quod corde nimiùm duro & perversissimo Salvius noluit) schisma quod à vobis fecerant, F correxerunt, & ad vestram communionem societatemque redierunt. Totum autem corrigeretur, si ad radicem catholicam à vobis omnibus rediretur. Quidquid verò factum est adversùs vos, quod temperamentum Christianæ dilectionis excederet, tam non est imputandum catholicæ Ecclesiæ, quàm nec illud quod Salvio fecerunt Abitinenses, Primiano vel Restituto imputaverim.

62. QUOD verò post exaggeratas persecutiones, quas partem Donati perpessam fuisse dixisti, G & totum tacens quod præcessit à vestris, & multa dicens quæ non probantur in nostris, de Psalmis testimonium subjecisti & dixisti, *Nonne de iis qui talia faciunt dictum est, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, & viam pacis non cognoverunt?* Hæc ipsa & alia multò longéque A graviora, illo Bagaiensi concilio episcopi vestri in Felicianum Prætextatumque dixerunt. Et certè illi nullius carnis sanguinem fuderant, nullum in vos violentiæ corporalis impetum fecerant: sed qui hæc in eos dicebant, multo sceleratiùs eos sacrilegio schismatis sanguinem spiritalem fundere judicabant. Unde si cum illis post tam gravia quæ in eos dicta sunt, pacem sine honoris eorum decoloratione, sine baptismi rescissione fecistis; non desperandum est, quin & nobiscum concordare possitis. Multo enim vos magis delectare debet ad pacem faciendam totus orbis Christianus, quàm Prætextatus & Felicianus: quoniam si non vos inquinaverunt quos tanta criminationis atrocitate damnastis; multo minùs vos inquinat unitas tot gentium Christianarum, cui nescio quorum Afrorum crimina * demonstrastis: & multùm vos inquinat scelus quo vestram societatem ab ejus Ecclesiæ, pro qua tot ac tanta divina testimonia recitantur, societate separastis: quibus divinis testimoniis humana temeritate ausus es contradicere, cùm & tu ipse nescio quomodo eadem vi veritatis fateri coactus sis, quòd in Christianum nomen totus quotidie vertitur mundus.

*f. non demonstrastis.

CAPUT LIII.

63. AUSUS es, inquam, testamento Dei reluctari: cùm dicat Apostolus, Hominis testamentum confirmatum nemo irritum facit, aut superordinat: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. (Gal. 3. 15.) Hoc testamentum irritum facere, huic testamento partem Donati superordinare minimè timuisti, ut cùm Deus in eodem testamento dicat ad Abraham, Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris. (Gen. 22. 17.) Hoc tu irritum faciens, & partem Donati pro qua nullum testimonium recitas superordinans, *In paucis*, inquis, *frequenter est veritas, errare multorum est*: non intelligens quomodo à Domino dictum sit, paucos intrare per angustam portam: (Matth. 7. 14.) cùm & multos dixerit ab Oriente & Occidente recubituros cum Abraham, Isaac, & Jacob. (Matth. 8. 11.) Sed & in Apocalypsi demonstrentur ex omni gente & tribu & lingua millia candidatorum, quæ nemo numerare possit. (Apoc. 7. 9.) Qui profectò & multi sunt per se ipsos, & iidem ipsi pauci sunt in comparatione longè plurium qui cum diabolo puniendi sunt. Quæ tamen frumenta divinis in æternum horreis destinata, per totum mundum dilectionis unitate sociata, vel ab scandalis & violentiis hæreticorum, sive ab interiore tamquam palea sua multis non rectè viventibus, æstus & trituram hujus sæculi tolerant, ultima ventilatione purganda. Sed tibi ad omnia nihil faciliùs quàm Maximianensium caussa respondet. Si enim in paucis frequenter est veritas, & errare multorum est, permitte ut Maximianenses, quanto vobis sunt impares paucitate, tanto vos superent veritate. Non facis certè. Noli ergo in comparatione multitudinis gentium catholicarum de vestra paucitate gloriari, sicut non vis ut Maximianenses in comparatione multitudinis vestræ de sua paucitate glorientur.

CAPUT LIV.

64. QUOD autem de Afris traditoribus narras, ita nescis, aut qualiscumque hominis corde non sentis, in conflictu quo veritas quæritur, cùm probatio non sequitur, quàm sit vana &

[a] In MSS. *demonstravimus*.
[b] Sic MSS. At editi, *quæ malo, fit non est*: omisso, *nisi*.
[c] Editi, *& Prætextatus corde nimiùm duro & perversissimo schisma quod à vobis fecerant, correxerunt*. Emendantur ex MSS.

inepta narratio? In qua refellenda operam non consumerem, nec si non haberem in caussa Maximianensium tam facile sine ulla ambage compendium. Sacræ sunt litteræ: Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus. Huic prophetico testimonio concinit Evangelium, ubi de se ipso idem Dominus dicit: Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Quod enim illic dictum est, Vocavit terram à solis ortu usque ad occasum: hoc dictum est hîc, per omnes gentes. Et quod ibi dictum est, Ex Sion species decoris ejus: hoc dictum est hîc, incipientibus ab Jerusalem. Non enim tantummodo ibi passus est Christus, sed etiam ibi resurrexit, inde adscendit in cælum, ibi centum viginti homines congregatos die Pentecostes misso de cælo Spiritu-sancto implevit: ibi uno die tria, alio quinque millia credentium in suum corpus conversa suscepit; inde in totam Judæam & Samariam, & in orbis terrarum ceteras gentes se fructificando diffudit & diffundit Ecclesia. Quod discipulis prædicens, & jam adscensurus in cælum: Eritis, inquit, mihi testes in Jerusalem & totam Judæam & Samariam, & usque in fines terræ. Hæc igitur Ecclesia, incipiens ab Jerusalem, seque per omnes gentes tam evidenti fecunditate diffundens, ut te ipsum confiteri cogat, quòd *in Christianum nomen providentiâ Dei quotidie totus vertitur mundus*: hæc, inquam, Ecclesia, quæ Domino Deo deorum loquente, à solis ortu usque ad occasum vocatur, nullo modo ab Afris traditoribus pollui potuit, quos omnino nescivit; si Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria tot collegas ejus, tantùm quia ordinando manus ei non imposuerunt; quamvis eum à Primiano damnatum laudaverint, Primianumque damnaverint; quamvis in ejus schismate constituti, dilationem qua reverterentur acceperint.

Psal. 49. 1. — *Lucæ 24. 46.* — *Act. 1. 8.*

CAPUT LV. *Lib. 1. cont. Petil. c. 21.*

65. QUINETIAM quia dixi, *traditionem multo probabiliùs nos vobis objicimus*; respondes me hoc modo fuisse confessum, quòd eam vos nobis probabiliter objicitis; docens etiam regulam locutionis, *qua comparativus gradus quod antè positum est auget, non quod antè factum est improbat*: & adjungens, *Sicut bene & meliùs, malè & pejùs, horribiliter & horribiliùs, ita esse probabiliter & probabiliùs.* Unde tibi colligere videris, & dicis, *Si vos probabiliùs, nos ergo probabiliter.* Hinc ego in illo prolixiore trium librorum opere suo loco tibi satis aut plus quàm satis fortasse respondi, & ostendi ex illis litteris ubi verba didicimus, quomodo comparativus gradus non semper augeat quod comparat, aliquando improbet cui comparatur. Inde est: *Dii meliora piis.* Inde est: *melioribus opto Auspiciis.* Lege diligenter, plura ipse reperies. Sed nonne miraris, obsecro te, in hac caussa Maximianensium, ex qua tibi ad omnia nunc statui respondere, nec hujus mihi defuisse locutionis exemplum? In illa quippe luculentissima & facundissima sententia Bagaiensis concilii: *Inventa est*, inquiunt, *caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irrepat virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus.* Certè secundùm regulam tuam *salubris*, non *salubrior* dicere debuerunt. Neque enim illud salubre, sed perniciosum erat, ut per cuncta membra pestilens virus irreperet. Salubrior ergo erat caussa, ut compendioso dolore natum decideret vulnus, quamvis non esset salubris, sed contrà exitiabilis, ut per cuncta membra pestilens irreperet virus. Sic traditionem probabiliùs nos vobis objicimus, quamvis eam vos nobis non probabiliter objiciatis.

Virgil. Georg. 3. Æneid. 3.

CAPUT LVI. *Lib. 1. contra Petil. cap. 21. & lib 3. cont Cresc. c. 29.*

66. JAM illud, quòd Silvanum Cirtensem episcopum vestrum dixi fuisse traditorem, municipalia gesta testantur, ibidem apud Cirtam à curatore reipublicæ Munacio Felice confecta. Nam sicut ibi scriptum legimus, *Postea quàm* [a] *perventum est ad bibliothecam, inventa sunt ibi armaria inania: ibi protulit Silvanus* [b] *capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quòd diceret se post arcam eas invenisse. Cui Victor Aufidii dixit, Mortuus fueras, si non eas invenisses. Felix autem curator cùm ei dixisset, Inquire diligentiùs, ne quid hìc remanserit; Silvanus dixit, Nihil hìc remansit, totum hoc ejecimus.* Quæ gesta cùm apud acta Zenophili consularis recitarentur, eisque insererentur, inter alia testium multa documenta, quæsivit Consularis, *Quid administrabat tunc Silvanus in clericatu? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta persecutio est, Silvanus subdiaconus fuit.* Huic tu publicorum gestorum evidentissimo documento quò minùs credatur, magnum aliquid tibi videris opponere, quia commemoras sententiam quam dixit in Cæcilianum velut puniens traditores; ac argumentaris, fieri non potuisse, ut traditor fuerit, qui traditionis tam severus ultor exstiterit: quasi aliquid severius [c] videatur illis nequissimis senioribus, quando in occidendam Susannam tantâ instantiâ sæviebant, cùm eorum conscientia ipso flagitio foderetur, quod se in illa punire velle fingebant. Sed omittamus talia: quid, Felicianus, numquid non cum Primiano nunc damnat, quod cum Maximiano ipse commisit, sed planè meliore sententiâ correctior, non impudentior. Quod Silvanus si facere voluisset, non in Cæciliano falsam, sed in se ipso veram traditionem salubri emendatione damnasset, & ad Cæciliani innocentiam, etiamsi non episcopus, tamen correcta pravitate transisset: [d] sicut Felicianus ad Primianum, quem similiter ut ille Cæcilianum damnaverat innocentem, potuit tamen sine macula Primiani vel sua cum episcopali etiam honore transire.

Dan. 13. 8.

67. Nec illud quod dixi, *nescio quos traditores, quos vestri majores arguebant, si veraciter arguebant, debuisse convincere*: sic acceperis, tamquam hoc apud se ipsos facere debuerint. Sic enim respondes, *quòd fecerint, & ideo nostros perdidisse baptismum judicaverint.* Lege priùs diligenter contra quod scribis; & aut intellige quæ dicuntur, aut noli quod intelligis vertere in aliud. Ego dixi, non apud vestros, sed apud Ecclesias transmarinas, quibus innocentes illi videbantur qui arguebantur, à vestris eos debuisse convinci. Nam & Maximianenses convictum sibi videntur damnasse Primianum, sed non apud eos qui lon-

Lib. 1. cont. Petil. cap. 2.

[a] In MSS. *apertum est ad bibliothecam.*
[b] Editi, *capsulam.* Nostri omnes MSS. *capitulatam.*
[c] Am. Er. & MSS. *videbatur.*
[d] In MSS. *si Felicianus.*

gius positi, & à gratia vel invidia remotiores tale de illo possent ferre judicium, quod universæ parti Donati facilè probaretur. Nunc verò damnaverunt eum centum, & ampliùs quàm trecentis absolvendum reliquerunt, apud quos ipsi periculum damnationis incurrerent. Eis quippe tam pluribus suam debuerunt persuadere sententiam, ut ipsi cum eis intus essent, Primianus autem foris, si damnatus pœnitentiam respuisset. Si autem hoc tam majori numero collegarum, & tot suæ communionis Ecclesiis per totam Africam diffusis persuadere non possent; aut sententiam suam consilio saniore rescinderent, in qua falli sicut homines de homine potuerunt; aut si vera ejus crimina sine ulla dubitatione didicerant, quæ tamen persuadere tantò pluribus ceteris non valebant, nocentem scientes tolerarent prudentiùs & patientiùs, quàm se à tot innocentibus qui ista nescirent, impio schismate separarent. Tenerent enim illam beati Cypriani plenissimam caritatis pietatisque sententiam, qua dicit, Nam » etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen » impediri debet fides aut caritas nostra, ut quo- » niam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de » Ecclesia recedamus. Quod quidem illis tunc prodesset, si in Ecclesiæ catholicæ [a] gremio purgati purgamenta tolerarent, quæ ante tempus separare non possent. Sed quod eos dicimus in hac erroris vestri societate, quam veram Ecclesiam esse arbitramini, facere debuisse, hoc majores vestri in illa perspicuè vera, in cujus unitate fuerunt, ne ab illa separarentur, facere debuerunt. Sicut enim quilibet partis vestræ homo caussam Primiani prorsus ignorans, tamen quamvis à centum Maximianensibus damnatum, simpliciter innocentem credit eum, qui tantò pluribus se probavit: ita etiam in communione catholica, quem caussa Cæciliani latet, non immeritò sibi innocentem fuisse persuadet eum, qui non solùm per Africam, verùm etiam per tot gentium Christianarum terras, tantò pluribus episcopis ceteris vel innotescere innocens potuit vel occultari nocens: apud quos aut ab agnoscente meruit absolvi, aut non meruit ab ignorante damnari, aut corrupto judice contrà quàm meruerat, absolutus, non potuit aliis qui non judicaverant demonstrari. Vos igitur sacrilega separatione ab unitate populorum innocentium tot tantorumque separamini, qui cùm in hac caussa judices esse non possent, aut nullos hinc fuisse judices, aut utrùm hinc aliquid vel quid judicatum sit nescierunt, aut electis judicibus potiùs quàm victis litigatoribus crediderunt.

68. Hinc docetur, in eo etiam quod ex illa mea quadripertita distributione ultimum tibi (neque enim aliud poteras) elegisti, quàm facilè superemini. Dixi enim quòd si documenta criminum traditionis fuerint ex utraque parte prolata, aut utraque sunt vera, aut utraque falsa; aut nostra vera, & vestra falsa; aut nostra falsa, & vestra vera. Et cùm in tribus superioribus facillimam nostram victoriam demonstrassem, in quarto quoque vos vinci, aut minùs intellexisti, aut quod magis credo, ne ab aliis intelligeretur, nescio quibus umbraculis id conatus obtegere, de argumentationis genere disputandum putasti: [b] unde etiam aliàs, si opus fuerit, fortasse tractabimus, ne tempus nunc rebus non necessariis insumamus.

Caput LVIII.

69. Proinde adtende, utrùm valeam in illo perspicuo speculo vestro, hoc est, in caussa Maximianensium etiam hoc demonstrare. Namque mortuis omnibus & apud quos hæc gesta sunt, fieri aliquando poterit, ut inter vestros & illorum posteros quæstio communionis agitetur: dicturi sunt illi à majoribus suis ferme centum vel ampliùs episcopis damnatum esse Primianum, & illam primò quæ apud Carthaginem, deinde aliam quæ apud Cebarsussi contra eum conscripta est sententiam prolaturi: contrà vestri concilium Bagaiense recitabunt. Flagitabunt illi, ut diluta esse doceantur crimina Primiani, quæ suorum majorum sententiâ continentur. Nonne multò justiùs dicent vestri: Hæc crimina quæ objicitis etiam [c] mortuo, si vera sint, hoc probate, quòd ad majores nostros ea detuleritis, quòd eis hæc vera ostenderitis esse: quod si facere conati estis, nec implere potuistis; majores ipsos nostros inquinare non poterant aliena crimina, quamvis vera; quæ illis non fuerant demonstrata: quanto minùs si ea nec conati estis ostendere. Unde igitur ad nos caussæ illius reatus transire potuit, qui nec ipsos qui cum Primiano tunc vivebant ignoratus & non probatus involvit? Vos itaque schismatis reos perspicua veritate convincimus, quos à nobis fratribus vestris propter aliena crimina, quæ tunc majoribus nostris demonstrata non sunt, quando fuerant demonstranda, separatos videmus. Si hoc justissimè dicturæ sunt plebes, & clerici eorum locorum ex quibus erant trecenti & decem, qui contra Maximianenses Bagaiense concilium condiderunt: si hoc, inquam, rectè dicturi sunt Afri Afris, Numidæ [d] & Mauri quàm plurimi paucis Byzacenis & Provincialibus: quantò justiùs de criminibus, etiamsi vera essent, nescio quorum in Africa traditorum, hæc dicit Afris orbis terrarum, cùm præsertim & in Africa ipsa Ecclesia catholica [e] tanta sit, ceteris gentibus unitatis vinculo sociata? Quæ nihilo minùs documenta etiam criminum alienorum, quæ mihi nunc conaris ostendere, non faciunt reos populos gentium: quibus quando debuerunt non demonstrata sunt, * vel quia non curastis: à quibus populis in hac caussa innocentibus, si me dissociavero, pro criminibus alienis innocens esse non potero à sacrilego crimine schismatis. Proinde ut plurimum valeatis, & nunc mihi hæc vera esse doceatis, damnamus mortuos traditores, vivos non deserimus innocentes.

Primianus bis à Maximianistis damnatus. V. serm. 2. in Psal. 36.

* f. deest, vel quia non potuistis.

70. Cùm ergo dixerim, *Sed si qua vera essent vestra documenta, Ecclesiæ, hoc est, catholicæ vos ea probare debuisse, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis pellerentur foras*: quid est quod respondere voluisti, *ideo separationem factam quòd nos foras essemus propulsi, vestri autem in Ecclesia plenaria & catholica remanserunt?*

Lib. 1. cont. Petil. c. 22.

[a] Editi, *si in Ecclesia catholica purgamentis purgamenta tolerarent.* At MSS. pro *purgamentis*, habent *gremio purgati*, vel *gremio purgatis.*

[b] Sic aliquot MSS. At editi, *unde & cum aliis.*

[c] Editi, *etiam mortuis.* Et paulò pòst ferebant, *demonstrata hominibus, si ea nec conati estis ostendere.* Emendati sunt ex MSS.

[d] Sic melioris notæ MSS. At editi, *Numidæ Numidis, Mauris Mauri, quàm plurimi paucis* &c.

[e] Ita MSS. Editi verò, *tanto sit ceteris gentibus* &c.

Hoc si totidem verbis vobis Maximianenses dicant, quid respondebis, nisi nec refelli dignos, sed tantùm rideri, qui Ecclesiam plenariam cum episcopis jam minùs quàm centum, contra tantam numerositatem ac multitudinem, cui ampliùs quàm trecenti præsident, audeant affirmare; cùm per omnes Africæ regiones ubi Maximianenses sunt, non desit etiam communio Primiani, per alias autem multò plures latioresque Africæ partes unum Maximianensem nemo reperiat, nisi vix fortè peregrinantem. Quo igitur ore contra Ecclesiam à solis ortu usque ad occasum promissam voce Veritatis & redditam, audes Ecclesiam plenariam dicere partem Donati, cùm ipsa non sit nisi Africæ, illa verò cum tot gentibus sit & Africæ? Sed videlicet ista illam misit foras? Ne quæso tu istam vocem mittas foras: in facie est frons hominis, non sub humero. Ergone ista illam misit foras? Non vides, si illa mittitur foras, de qua dicit Dominus ad Abraham; In semine tuo benedicentur omnes gentes: de qua prædictum legitur, quòd erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, & venient ad eum universæ gentes: de qua prædictum canitur, Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: de qua prædicatur quòd in toto mundo fructificet & crescat: quam ipse Dominus dicit dilatari per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: non, inquam, vides, si hæc mittitur foras, eam cum lege Dei, cum Prophetis, cum Psalmis, cum Apostolis, cum ipso Evangelio, cum toto denique Testamento & cum ipso herede mitti foras? * Quod nefas si adtendis, si perhorrescis, si contremiscis; vide ubi sitis, & redite intrò: quoniam non misistis, sed vos potiùs existis foras. Vide quid faciat [a] animosa cæcitas. Dicitur quòd Maximianus Primianum miserit foras, & ridetur: dicitur quòd pars Donati labores Apostolorum per universum mundum fructificantes & crescentes misit foras, & non exhorretur.

(Gen. 22. 18. — Isai. 2. 2. — Psal. 21. 28. — Colos. 1. 6. — Luca 24. 47. — * Caput LIX.)

71. Ne quid sanè fallaris aut fallas, quoniam id quod tam crebrò commemoravi, non advertens vel te advertisse dissimulans, dixisse me affirmas, *non esse frumenta dominica, quam ego Ecclesiam catholicam sic asserui, quomodo eam* [b] *nunc asserit scriptura divina.* Frumenta sola in horreo recondentur, nunc Ecclesia tamquam area cum palea trituratur. Hoc est quod vos urget ac premit, & nisi corrigamini exstinguit: quia hujus areæ paleam, quod vos esse monstrastis, non vos posse tolerare dixistis, purgatum frumentum impudenter vos esse finxistis: ac sic ex ipsa area vanis calumniis [c] turbulentis, tamquam levissimus trituræ pulvis per inane sublatus, ante novissimum ventilationis tempus existis. Vox denique arrogantissima atque falsissima vestra est illa, non nostra: *Quid paleæ cum frumento?* quod de somniis vanorum & revelationibus prophetarum Jeremias ait: & tamquam de nobis & vobis dictum sit, Parmenianus hoc scribit. Quære quoque à Maximiano: nihil aliud de se dicit. Non est enim alius [d] impiæ superbiæ tumor apud omnes qui se à Christi unitate discindunt, quàm se solos Christianos esse jactare, & damnare ceteros, non solùm quibus eorum lis nota est, verùm etiam quibus eorum nec nomen auditum est.

(Ierem. 23. — Contra Par. lib. 3. cap. 3.)

72. Nam illud quàm eleganter tibi visus es dicere, quòd cùm ego de Testamento Dei dixissem, *Nunc undecumque prolatum est recitetur:* respondendum putasti, *quòd jam hoc confessionem criminis habeat, & ideo dixerim, à quocumque prolatum est recitetur, quia apud me constat, & à nostris exustum, & à vobis servatum atque prolatum.* Ita verò si veritate confisus, à Maximiano velis proferri codicem legis, unde recites Dathan, Chore, & Abiron, qui vivi terrâ dehiscente submersi sunt, quibus istum Bagaiensis sententia comparavit, non eò firmius contra illum recitabitur, quia in ejus codice reperitur. Quod ergo dixi, *Testamentum undecumque prolatum est recitetur:* non est confessio criminis, sed fiducia veritatis. Quid enim commodius, quid præclarius, quàm ut si fieri potest, quod adversùs te legatur, à te proferatur? Non quia ego non habeo pro me: sed facilior est certiorque convictio, ut tu habeas contra te, quod pro te si corrigaris fiat.

(Caput LX. — Lib. 1. cont. Petil. c. 23. — Num. 16. 31.)

73. Contra universitatem verò Ecclesiæ quia te inania repetere libuit, etiam hîc tibi respondeo: Sicut in Africa pars Donati vos estis, à quibus apparet partem Maximiani schisma fecisse; quoniam non est per Africam quâ vos estis, vos autem & in regionibus in quibus illa est non deestis; nam & alia schismata facta sunt ex vobis, sicut Rogatenses in Mauritania Cæsariensi, Urbanenses in quadam Numidiæ particula, & alia nonnulla: sed ubi præcisa sunt, ibi remanserunt. Et hinc enim apparet eos à vobis exiisse, non vos ab ipsis, quia vos etiam in his terris estis ubi ipsi sunt: illi autem quaqua versùs vos estis, non nisi fortè peregrinantes inveniuntur. Sic Ecclesia catholica, quæ, sicut ait Cyprianus, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, ubique sustinet scandala eorum qui ab illa vitio maximè superbiæ præciduntur, aliorum hîc, aliorum alibi atque alibi; qui partes suas ostentantes dicunt, Ecce hîc est Christus, ecce illic: quibus ne credatur ipse præmonuit. Non enim ostendunt viam de qua prophetatum est in Psalmis, Ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum: sed suæ communionis quisque regiones, Ecce hîc, ecce illic. Ubi enim cadunt ibi remanent, & ubi separantur ibi arescunt; unde ipsa de qua præciduntur, etiam in eas terras extenditur, ubi jacent illa quæque in sua regione fragmenta: [e] in illa verò singula quacumque ipsa distenditur non sunt, quamvis aliquando vix rarissima folia ex eorum ariditate ventus elationis in peregrina dispergat.

(Lib. de simplic. prælator. seu de unitate Ecclesiæ. — Matth. 24. 23. — Psal. 66. 3.)

74. Hæc igitur Ecclesia, quæ ut ejusdem identidem verbis utar, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, ad multas etiam barbaras gentes extra orbem Romanum crescendo perventura est. Quod & te inquisisse & comperisse arbitror, ut diceres, *Omitto gen-*

(Caput LXI.)

[a] Duo MSS. *animositas, cæcitas.*

[b] Sic iidem duo codices. Alii verò MSS. cum editis, *eam non asserit.*

[c] In quibusdam MSS. *turbulenti.*

[d] Sic MSS. At editi, *alius impius superbiæ tumor.*

[e] Hic nonnulli MSS. carent particulâ *in.*

tium barbararum proprias regiones, Persarum ritus, sidera Chaldæorum, Ægyptiorum superstitiones, deos Magorum; ut omnia ista non sint, quia providentiâ Dei in Christianum nomen totus quotidie vertitur mundus. Hæc tu vera dixisti: & sic impletur promissio quæ dicta est Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Omnes, inquit, gentes: non dixit, omnium gentium omnes homines. Unde necesse est non solùm fecunditate crescentis Ecclesiæ, verùm etiam permixta multitudine inimicorum ejus, per quos pietas ejus exerceri & probari possit, usque in finem judiciariæ separationis totus orbis impleatur. Sic commemoratum est hoc testamentum & ad filium ejus Isaac, Domino dicente, Et statuam juramentum meum quod juravi Abraham patri tuo, & ampliabo semen tuum tamquam stellas cæli, & dabo tibi & semini tuo omnem terram, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Sic & ad nepotem ejus Jacob, Et erit semen tuum sicut arena terræ, & dilatabitur supra mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Supra mare autem plerumque Scriptura cùm dicit, Occidentalem partem solere significari, novit qui legit. Huic tu testamento si prolato consentire voluisses, non in [a] solo Africo remansisses.

75. Non ergo nobis communicant, sicut dicis, *Novatiani, Ariani, Patripassiani, Valentiniani,* [b] *Patriciani, Apellitæ, Marcionitæ, Ophitæ, ceteraque,* ut verbis tuis utar, *nefariarum pestium, non sectarum, sacrilega nomina.* Verumtamen ubicumque sunt isti, illic Catholica, sicut in Africa ubi & vos: non autem ubicumque Catholica est, aut vos estis, aut hæresis quælibet illarum. Unde apparet quæ sit arbor ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendens, & qui sint rami fracti non habentes vitam radicis, atque in suis quique jacentes & [c] arescentes locis. Sed si non permanserint in infidelitate, sicut de Israëlitis dicit Apostolus, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos: non ut iterum accipiant sacramentum baptismatis, quod jam tractum ex arbore non mutarunt; sed ut reviviscant ex radice caritatis & unitatis, à qua separati sterilitate animositatis arescunt: sicut rursus inserendos putastis Prætextatum & Felicianum, quos secum præciderat Maximianus, nec præcisorum baptismum reprobastis. Quibus verè aliquid præstaretis, si non eos [d] fragmento vestro, sed & vos & illos radici catholicæ redderetis.

76. Jam verò ad illud quid respondeam, quod tibi visus sum dixisse pro vobis: quoniam dixi *non prodesse baptismum eis qui ab unitate discedunt, inesse illis tamen hinc probari, quòd redeuntibus non restituitur.* Firmasti enim & vos hoc dicere, *quòd majoribus nostris ad Ecclesiam* [e] *non redeuntibus, baptismus quem ibi acceperant non profuerit.* Hoc si diceretis, nihil inter nos aliud quæreretur, nisi quæ sit Ecclesia ubi baptismus prosit. Sed vos non dicitis in nobis baptismum esse, ac non prodesse: sed dicitis omnino non esse, quod ab eis accepimus, qui eum discedendo perdiderant. Unde nec potuisti respondere, nec poteris, ad illud quod à me positum est, *inesse baptismum discedentibus hinc probari, quia redeuntibus non restituitur.* Si enim baptismum Felicianus à vobis recedendo perdiderat, cur non denuo rediens baptizatus est, ut ei quod perdiderat redderetur. Ipse denique Maximianus si ad vos redeat, non baptizatur: quod deberet utique, si perdiderat baptismum. Tua quippe verba sunt, *quòd in ejus schismate sententiâ damnationis retenti, simul & baptisma & Ecclesiam perdiderunt.* Sicut ergo eis redeuntibus redditur Ecclesia, reddatur baptismus. Baptizentur, inquam, redeuntes, si baptismum amiserunt abscedentes. Hoc quia non facitis, etiam vos fatemini ab Ecclesia recedentibus inesse baptismum, nec prodesse. Dant ergo sicut habent, id est, ut & ipsis qui ab eis extra Ecclesiam sumunt, insit baptismus, nec tamen prosit. Unde sicut illis redeuntibus non redditur quod [f] non amiserunt: ita & illis non dandum est quod acceperant, sed agendum cum eis, ut per Ecclesiam prosit utrisque, quod extra Ecclesiam inesse potuit, non prodesse. Ac per hoc nec pro vestro errore aliquid dixi, & ei quod dixi non respondisti.

77. Adjungis etiam de horto concluso & fonte signato, quod omnino unde dictum sit non intelligis. *Si conclusus est,* inquis, *hortus & fons signatus, quomodo qui extrà foris est positus, & ab horto, id est, Ecclesia, & fonte ejus, id est, baptismate separatus, potest dare quod non habet?* Interroga Felicianum, utrùm in horto concluso fuerat, quando illi reditus quasi ad eumdem hortum conclusum dilationis janua pandebatur? An fortè exinde furatus est fontem, ubi laicos suos in Maximiani schismate baptizaret? Quod si ita est, ubi tunc vestri vos abluebant? An eos pariter illa dilatione distulerunt, donec fures illi ad hortum cum fonte remearent? Tunc non erant isti pseudoprophetæ, quando de Primiani criminibus mentiendo deceptos ad suum sacrilegium traducebant? lupi rapaces, quando seductos de grege Primiani ad suæ concisionis particulas pertrahebant? Negas eas quas dixi tyrannicas vestrorum in fundis alienis dominationes & bacchationes ebrietatum. Nega quantum potes: non vereor, ne propterea nobiscum vos pigeat concordare. Non in vos tale aliquid dixi, qualia Maximianenses damnati à vobis audire meruerunt. Negas furorem Circumcellionum, & præcipitatorum ultro cadaverum cultus sacrilegos & profanos: non tamen negas, *cùm Ægyptiorum ad modum exemplo pereuntium funeribus plena essent littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quòd nec ipsam invenerunt sepulturam,* his vos insepultis cadaveribus inhæsisse. Ibi enim jacebant Prætextatus & Felicianus: aut si apud vos revixerunt, quid de baptismo agitis, quem tunc mortui tradiderunt?

Suprà lib. 3. cap. 15.

CAPUT LXIII.

Lib. 1. contra Petil. cap. 24.

[a] Editi, *non in sola Africa.* At MSS. *non in solo Africo.* Alludit ad locum Genesis suprà citatum, ubi *in Africum* legit, pro *in meridiem.*
[b] Loco, *Patriciani, Apellitæ;* in omnibus MSS. legitur, *Antropiani, Apelliani.*
[c] Editi, *& crescentes locis.* Emendantur ex MSS.
[d] In editis, *frumento vestro:* quod ironicè dici potuisse observarunt Lovanienses. Aptiùs verò in quibusdam è nostris MSS. *fragmento vestro.*
[e] Hîc negantem particulam addimus auctoritate quorumdam MSS.
[f] Etiam hîc deerat in excusis negatio, quæ nonnullis in MSS. habetur.

Caput LXIV. *Lib. 1. cont. Petil. c. 66.*

78. Dicis me non servasse pacem ac lenitatem, quam principio litterarum mearum promiseram, quòd satanam Petilianum appellaverim. Ego non Petilianum nec quemquam hominem in parte Donati, sed ipsum errorem partis Donati, satanæ comparavi: ex cujus laqueis homines, quos diligo, cupio liberari. Nam lege consideratiùs, invenies. Quamquam & si aliquid durius dixi, lege quæ ipsi, non in errorem Maximianensium, sed in ipsos homines dixeritis. Felicianum ergo Petilianus imitetur, & mihi pacem desideranti non irascatur.

79. Tibi certè ipse non succenseo, quòd mihi ex obliquo Manichæos objiciendos putaveris propter errorem adolescentiæ meæ. Unde non tam doleo, [a] confidens de perpetua gloria Liberatoris mei, quàm si placet admoneo, ut quæras & legas quæ & quanta & quomodo adversùs Manichæorum pestilentissimam hæresim scripserim. Ibi videbis qua fide contra eos Christianam defenderim veritatem, eorumque fallacias quanta perspicuitate destruxerim: & noli esse adversùs me incredulus, cùm Felicianum credas Primiano fideliter inhæsisse, qui pro Maximiano tanta crimina in eum sententiâ damnatoriâ dixerit; contra eumdem verò Maximianum & ab eo dissociatus aliquid forsitan scripserit, in quem non sicut ego in illos adolescens, laicus, catechumenus inciderat, sed senex senem ei cui nunc adjunctus est, adversarium episcopus episcopum fecerat. Unde cùm ego epistolam primatis nostri, [b] de qua fecisti sub eadem urbana obliquitate mentionem, quam de me ille scripsit iratus, cùm in episcoporum concilio probare quod intenderat urgeretur, ejus ipsius sententiâ se corrigentis, & de hac re veniam postulantis, legam esse damnatam: tu quære utrùm possis legere, ubi correctus damnaverit Felicianus, quæ non accusans, sed damnans dixit in Primianum; vel saltem ipse Primianus evacuaverit, quæ damnans dixit in Felicianum. Quod si inveneris, nec sic par erit caussa: quia ille accusationem instituerat, quam falsam esse pervidens, cum veniæ postulatione damnavit, non aspernans emendationis humilitatem dignitate primatûs, sed potiùs recolens prudens quod scriptum est, Quantò magnus es, tantò humilia te in omnibus, & coram Deo invenies gratiam: isti autem non invicem apud alios accusaverant, sed adversùs invicem judices sederant; proinde invicem damnaverunt, damnati concordaverunt. Non invidemus in parte Donati pacem damnatorum, si & Christi pacem non respuant in orbe terrarum. *Eccli. 3. 20.*

Caput LXV.

80. Cernis jam, ut arbitror, quàm inaniter dixeris, quòd videaris tibi ad omnia respondisse, quæ meâ epistolâ continentur. Si enim propterea respondisti, quia tacere noluisti; non quidem ad omnia, sed tamen respondisti. Si autem ad hoc respondisti, ut ea quæ à me dicta sunt evacuares; video te quidem ad multa respondisse, sed nihil te video refellisse. Considerantis autem omnibus quæ à me dicta sunt, puto quòd facillimè intelligas, non devitandæ contentionis caussâ, quæ nulla est cùm veritas vel quæritur, vel non pro vana gloria litigatur, sed caussæ malæ diffidentiâ vos nobiscum nolle conferre. Ut enim hanc solam Maximianensium caussam in medium proferamus, nihil contradici posse, nunc saltem fortasse jam agnoscis. Unde non mihi arrogans, sicut credis aut calumniaris, velut invictam eloquentiam, sic eam volui commendare: sed magis ut intuerentur qui legerent, talem esse caussam, pro qua asserenda vel potiùs demonstranda nullius sit facundiæ patrocinium requirendum.

81. Ecce jam non dico *tricipitem bestiam*, errorem vestrum, [c] quia suavissimus verborum emendator es; sed dico calumniam tripertitam. Nec dico nos ei tamquam *tridenti telo* ex hac Maximianensium caussa debere resistere; sed dico tripertita defensione. Nec dico, *in eorum fronte configite*, aut *in ora coartate*; sed dico, eorum impudentiam cohibete, sermonemque reprimite. Numquid quoniam verba mutata sunt, & ex translatis facta sunt propria, ideo Maximianensium caussa mutata est, cujus compendio sic superamini, ut nihil vobis restet, si aliquando sapiatis, nisi finita pervicaci animositate pacari? *Lib. 1. cont. Petil. c. 27.*

Caput LXVI. *Summatim repetit capita universæ accusationis.*

82. Si de communione agitur, non peccatorum alienorum, sed divinorum sacramentorum; communicatum est cum damnatis, & dictum est de aliis sacrilegis, qui cum damnato Maximiano communicabant, quòd eos sacrilegi surculi non polluere plantaria. Si de persecutione agitur; damnatos persecuti estis, animosos persecutionibus correxistis. Si de baptismo agitur; in sacrilego schismate datum baptismum suscepistis. Quid adhuc inaniter, ne veritas cognoscatur, errorque fugiatur, divina non intellecta testimonia proferuntur? *Scriptum est, Si quis putat se contentiosum esse, nos talem consuetudinem non habemus.* Sed nec Restitutus, qui cum Salvio Membresitano propter cellulas & agellos, ut eum locis expelleret, forensi strepitu controversiâque conflixit, contentiosus habitus est à vobis: quantò minus debet contentiosus putari, qui non pro usurpanda vel auferenda, sed pro communicanda hereditate cælestium eis qui aliter sapiunt fideliter disputat. *Scriptum est*, inquis, *In aures imprudentis noli quidquam dicere, ne irrideat sensatos sermones tuos.* Nolite nobis in aures quasi secretum dicere, si non prudentes putatis; sicut nec Christus in aures Pharisæorum dicebat, quod tamen ad eos refellendos ipsis audientibus proferebat. Palàm nobis ostendite, ut si non corrigimur, convincamur, quomodo vos si ad unitatem veneritis, maculet orbis Christianus, quos [d] damnatus non maculat Felicianus. *Est scriptum, Noli respondere imprudenti secundùm imprudentiam ejus, ne similis fias illi.* Nonne ibi sequitur, *Sed responde illi contra imprudentiam ejus, ne sibi sapiens videatur?* Hoc & vos facite, nolite responsione vestra nostræ quam putatis imprudentiæ consentire, sed unde possit redargui, respondete. Respondete, inquam, quomodo baptismum quod Maximianenses in sacrilego schismate ministrarunt, sine aliqua destructione suscepēritis, *1. Cor. 11. 16.* *Prov. 23. 9.* *Prov. 26. 4.*

[a] Duo MSS. *Vnde non tam doleo de præterita infelicitate mea, quàm gaudeo de perpetua gloria Liberatoris mei.* Postea non illi tantùm duo, sed ceteri pariter MSS. ferunt, *& tamen si placet admoneo.*

[b] Editi, *quia fecisset*, vel *fecisse*: Aptiùs duo MSS. *de qua fecisti.*

[c] Sic locum hunc restituunt iidem duo MSS. In editis legebatur, *quasi suavissimas verborum emendationes.*

[d] Editi, *damnatos*: Castigantur ad eosdem MSS.

& in Ecclesiis, quas Christus per Apostolos propagavit, datum baptismum destruatis.

83. Proinde quòd in fine epistolæ tuæ omnia quæ suprà latiùs abs te dicta sunt, breviter percurrenda arbitratus es, quo lectoris memoriam recreares, eodem ordine accipe, quàm nec te nec alios fallere debeas. Nam & arrogantiæ non est, vel quærere vel asserere veritatem. Et quod numquam putas potuisse definiri, non solùm à prudentibus & Deum timentibus definitum est, sed etiam vos totum quod sine fine putabatis, Maximianenses suscipiendo finistis. Et vos, non ad contentionem, sed ad collationem vocamus, qui Maximianenses etiam forensibus litibus perculistis. Et in eis qui in Maximiani schismate baptizati sunt, quamvis nequaquam illic baptizari debuerint, tamen Christi baptismum cognovistis. Et Ecclesiæ fontem aliter debere intelligi, ad quem nisi bonus nullus accedit, [a] acceptato baptismo quem sacrilegi extrà dederant, declarastis. Et majores nostros vel sanctam Ecclesiam quam tenemus, alienis criminibus thurificationis & traditionis, quamvis à vobis numquam probata sint, tamen pollui non potuisse cogemini confiteri; qui dixistis quòd socios Maximiani, quibus ad redeundum dilationem dabatis, ejusdem Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria: unde nos tanto A pòst nati, multo minùs possumus ad eamdem traditorum & thurificatorum originem pertinere, si tunc pariter viventium societatem majorum nostrorum maculare non potuit. Et persecutiones quamvis contra veritatem sævissimas nobis facere soleatis, tamen ex aliqua parte Maximianenses persecutionibus correxistis: & eos, quamvis non ipsis jam damnatis data fuerit, tamen post illius dilationis terminum suscepistis: & baptismum quem foris à vestra communione dede- B rant, quibus dilatione redeundi januam pandebatis, etiam post eamdem dilationem cognitum & approbatum non rescidistis. Quare cùm videas nihil à te dici potuisse, quod non hæc una Maximianensium caussa refellat atque convincat, da veniam, si quo fortasse verbo duriùs emisso te offendi: & si Afer in Africa tam magnam Maximianensium caussam in capite Africæ exortam, meis admonitus litteris tam serò requisisti, nec requisitam falsa narrantibus vestris, si- C cut jam cernis, invenire potuisti. Timete Deum: tot Christianas gentes tam lata per mundum Christiana unitate porrectas, ignotorum Afrorum ignotisque criminibus nolite perfundere, & pro pace Christi redite ad Ecclesiam quæ non damnavit incognitos, si pro pace Donati placuit revocare damnatos.

[a] Sic MSS. At editi, *accepto.*

Subjungenda hoc loco erant, si reperiri potuissent, tria hæc Opuscula,

Probationum & testimoniorum contra Donatistas liber, *cujus meminit Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 27.*

Contra nescio quem Donatistam liber, *de quo in lib. 2. Retract. cap. 28.*

Admonitio Donatistarum de Maximianistis, liber unus, *qui recensetur in lib. 2. Retract. cap. 29.*

IN SUBSEQUENS OPUS

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XXXIV.

Eodem tempore librum *de unico baptismo* amicus quidam meus à nescio quo Donatista presbytero accepit, indicante quòd Petilianus episcopus eorum Constantiniensis eum scripserit. Hunc ad me ille adtulit, ac vehementer, ut ei responderem, rogavit: & factum est. Librum autem etiam meum, in quo respondi, eumdem titulum habere volui, hoc est, *de unico baptismo.* In quo libro illud quod dixi, Constantinum imperatorem Donatistis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptugnensem, non negasse accusationis locum, quamvis eos in Cæcilianum fictis criminibus calumniosos fuisset expertus; in ordine temporum [b] postea consideratum aliter inventum est. Nam priùs memoratus imperator caussam Felicis fecit audiri à * Proconsule, ubi legitur absolutus; & postea ipse Cæcilianum cum accusatoribus ejus auditum comperit innocentem, ubi eos expertus est in ejus criminibus calumniosos: qui ordo temporum per consules declaratus, multo vehementiùs in ea caussa calumnias Donatistarum convincit, penitusque subvertit: quod * alibi ostendimus. Hic liber sic incipit: *Respondere adversa sentientibus.*

* *Æliano. Vide infrà in Appendice.*

* *Libr. post Collat. cap. 33.*

[b] Hinc liquet subsequentem *de unico Baptismo* librum prodiisse ante annum 412. Nam in breviculo Collationis die 3. cap. 24. quem breviculum circiter finem anni 411. confecit, significat Augustinus jam tum esse ex Gestorum inspectione deprehensum errorem illum. Præterea nihil toto hoc libro de Collatione Carthaginensi, quæ anno 411. die 1. Junii habita est cum Donatistis, ipso etiam, in quem liber hic scriptus est, præsente Petiliano.

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI
DE UNICO BAPTISMO CONTRA PETILIANUM, AD CONSTANTINUM, LIBER * UNUS.

* Scriptum circiter annum Christi 410.

Petiliani librum de unico baptismate, quod ille in sola vera Ecclesia, immo in sola Donati parte esse contendebat, refellit Augustinus. Docet unici baptismi etiam in hæreticis repertam veritatem approbandam esse, non violandam. Ad Cypriani martyris & aliorum ex Africa, qui cum ipso aliter sensisse objectantur, episcoporum auctoritatem respondet. Neminem in Ecclesiæ unitate maculari alienis peccatis, ex ipsius Cypriani facto probat contra Donatistarum schisma. Postremò Petiliani calumnias Melchiadi & aliis quibusdam Catholicis episcopis illatas propulsat.

Cap. I.

Respondere adversa sentientibus, & à regula veritatis errantibus, Constantine frater, sæpissime cogimur, etiam de his rebus, quas aliis atque aliis sermonibus frequentavimus. Quod utiliter existimo fieri, & propter eorum ingenia tardiora, qui putant aliud dici, cùm aliquid legunt aliter dici; & propter ipsam disputationum copiam, ut non solùm ad diligentes res rara perveniat, sed [a] quodlibet ex multis in manus etiam negligentioris incurrat. Proinde sermonem de unico baptismo ab eis compositum, à quibus baptismus iteratur, quem mihi cùm in rure simul essemus, à nescio quo Donatistarum presbytero acceptum dedisti, atque ut ei responderem multùm petisti, non nisi verborum strepitu inflatum, & calumniosis criminationibus asperatum, vide adjuvante Domino quanta facilitate confutem.

2. Prima illic invidia est, *quòd ventilatur in publico res secreta.* Taceant ergo qui hoc fieri debere non putant. Aut si ad loquendum cogi se dicunt, ut respondeant contrà sentientibus; hæc etiam nostra caussa est, ut respondeamus, non solùm contrà sentientibus, verùm etiam contrà facientibus. Debet enim palàm redargui quod in occulto nocet; quia & palàm defenditur, cùm [b] suadetur in occulto quod noceat cùm perficitur. Nam quis coram profanis quemquam baptizat? Et tamen baptizari Christianos nullus profanus ignorat, qui audit in publico, quod si credit, percipiat in secreto.

Caput II.

3. Videamus ergo de baptismatis iteratione quid dicant, qui verecundantur hoc in aperto dicere, quod utinam in aperto timerent admittere. *Vbi sit*, inquit, *verum baptisma quæritur.* Deinde subjungit: *Vsque adeo meum est, ut quod à me unicum datum est, nec ab ipsis sacrilegis iteretur.* Cui respondemus: Sacrilegus non est, qui unicum baptisma, non quod tuum, sed quod Christi est, iterare non audet. Christi est enim unica hominis in baptismate consecratio, tua est autem unici baptismatis iteratio. Corrigo in te quod tuum est, agnosco quod Christi est. Hoc enim justum est, ut cùm mala hominum reprobamus, quæcumque in illis bona Dei reperimus, approbemus. Hoc, inquam, justum est, ut etiam in sacrilego non violem quod verum invenio sacramentum; [c] nec sic emendem sacrilegum, ut in eo perpetrem sacrilegium.

Cap. III.

4. Nam sic sunt isti mali in baptismo bono, quemadmodum sunt Judæi mali in lege bona. Itaque ut illi per ipsam legem judicabuntur, quam malitiâ suâ malam non fecerunt: ita & isti per ipsum baptismum judicabuntur, quem bonum mali tenuerunt. Ergo quemadmodum Judæus, cùm ad nos venerit ut Christianus fiat, non in eo destruimus bona Dei, sed mala ipsius: nam quòd errat non credendo quòd Christus jam venerit,

[a] Am. & Er. *quolibet modo.* Lov. *quodlibet modo.* At MSS. *quodlibet*: omisso, *modo.*

[b] In MSS. *cùm suadetur ut in occulto noceat tùm perficitur.*

[c] Plures MSS. *ne sic.*

nerit, natusque & passus sit, & resurrexerit, hoc emendamus, eâque infidelitate destructâ, fidem qua hæc creduntur, adstruimus: item quòd errat umbris veterum sacramentorum inhærendo, dissuademus; jamque venisse tempus, quo hæc auferenda atque mutanda Prophetæ prædixerant, demonstramus: quòd verò unum Deum colendum credit, qui fecit cælum & terram, quòd omnia idola & sacrilegia gentium detestatur, quòd futurum exspectat judicium, quòd vitam sperat æternam, quòd de carnis resurrectione non dubitat, laudamus, approbamus, agnoscimus, sicut credebat credenda, sicut tenebat tenenda firmamus. Ita etiam cùm ad nos venit schismaticus vel hæreticus, ut catholicus fiat, schisma ejus & hæresim dissuadendo & destruendo rescindimus: sacramenta verò Christiana si eadem in illo invenimus, & quidquid aliud veri tenet, absit ut violemus, absit ut, si semel [a] data novimus, iteremus; ne dum vitia humana curamus, divina medicamenta damnemus; aut quærendo sanare quod vulneratum [b] non est, hominem saucium & ubi sanus est, vulneremus. Proinde si de aliqua re ad fidem Christianam & catholicam pertinente, si denique de ipsa etiam Trinitatis unitate dissentientem hæreticum invenio, & tamen evangelicâ & ecclesiasticâ regulâ baptizatum; intellectum hominis corrigo, non Dei violo sacramentum. Loquor de Judæis & schismaticis vel hæreticis sub Christi utcumque nomine errantibus.

5. De ipsis gentilibus idolorumque cultoribus multa utique à nobis diversitate distantibus, nihil aliud nobis demonstrat Apostolus, nisi ut in ipsis quoque ita quidquid pravum est corrigamus, ut quod fortè rectum est approbemus. Nam utique idololatras, & quod est gravius, non tantùm cultores, sed etiam institutores simulacrorum redarguebat, ubi ait, Qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Talia quippe novimus fuisse simulacra Ægyptiorum, ubi & instituta esse multiplicior multoque ignominiosior idololatria perhibetur. Numquid tamen cognitionem Dei negavit in illis fuisse, ac non potiùs confirmavit, dicens, Cognoscentes Deum, non ut Deum glorificaverunt? Si ergo istam cognitionem tamquam mendacium repellere & destruere conaretur, quòd eam in sacrilegis invenisset; nonne, quod absit, veritatis inimicus exsisteret? Ideoque id quod immutaverunt in mendacium suum: Nam & hîc dixit, Immutaverunt gloriam Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: talem scilicet fingentes Deum, qualis non est Deus, & non sicut eum cognoverunt tradentes hominibus. Et paulò pòst de talibus dicit, Qui immutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & servierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in sæcula. Veritas quippe creaturæ à Deo est, non Deus,

A quam illi in mendacium converterunt, tamquam deos colentes solem & lunam & quæcumque cælestia atque terrestria. Quod ergo immutaverunt in mendacium suum, culpat, detestatur, evertit: quod autem verum in doctrina, quamvis multis falsitatibus permixta confusaque, servarunt, approbat, testatur, affirmat. Nam & hinc eumdem locum ita cœpit, ut diceret, Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & injustitiam hominum, eorum qui *Ibidem 18.*
B veritatem in iniquitate detinent. non abnegans veritatem, quamvis in iniquitate detentam.

6. Et in Actibus Apostolorum, cùm de Deo uno & vero Athenienses doceret, quòd in illo vivimus, movemur, & sumus: continuò subjunxit, Sicut quidam secundùm vos dixerunt. Hoc igitur quod in Deo vivimus, movemur, & sumus, ex illa veritate est quam & illi impii simulacrorum cultores in iniquitate detinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorifica- *Act. 17. 28.*
C verunt. Hanc tamen veritatem, sicut videmus, apud impios & sacrilegos inventam non destruit, sed confirmat Apostolus, ejusque utitur testimonio ad docendos eos qui ista nesciebant. Hujus regulæ apostolicæ sectator episcopus Cyprianus, de uno vero Deo adversùs multorum deorum falsorumque cultores disputans, multa profert testimonia de libris eorum, quos præclaros auctores habent, hoc est, ex illa veritate *Lib. de vanitate idolorum.*
D quam in iniquitate detinent. Multo autem mirabilius est quod fecit Apostolus, ut eorum fana circumiens, aram quamdam inter aras dæmonum inventam, in qua scriptum esset, Ignoto Deo: neque hoc negando & refellendo destruxerit, sed potiùs confirmando hinc etiam reperit opportunissimum suæ disputationis exordium, dicens, Quem vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. *Act. 17. 23.*

7. Hanc itaque & nos per majores nostros *CAP. V.*
E traditam nobis sequentes apostolicam regulam, si quid recti etiam in perversis invenerimus, eorum perversitate correctâ, illud quod rectum est minimè violamus: ut in uno homine, ex iis quæ vera tenet etiam falsa emendentur, non ex falsis convictis etiam vera destruantur. Temporibus Apostolorum qui dicebant, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cephæ: quamvis non per impiorum, sed sanctorum nomina, ipsi tamen impia schismata faciebant, *1. Cor. 1. 12.*
F hoc ipsorum erat proprium detestabile vitium. Quòd verò sciebant Christum pro se esse crucifixum, & se in ejus nomine baptizatos, non erroris eorum, sed divini apud eos muneris erat. Hanc Dei veritatem in iniquitate suorum schismatum detinebant. Hanc apprehendens beatissimus Paulus, non per illa vitia destructa etiam istam destruit, sed per hanc confirmatam illa emendanda convincit. Numquid Paulus pro vobis, inquit, crucifixus est, aut in nomine Pauli *Ibidem 13.*
G baptizati estis? Ut per verum Dei quod tenebant, de suo falso erubescerent quod agebant. Sicut ergo dicitur Judæo, Tene fidem resurrectionis mortuorum, sicut tenebas; sed crede jam Christum resurrexisse à mortuis, quod non credebas: veritatem quippe Dei de mortuis resurrecturis in tua iniquitate detines, quia Chri-

[a] Editi, *si semel danda*. Meliùs plerique MSS. *si semel data*.
[b] Am. & Lov. *vulneratum est*: rejectâ particulâ negante, quam hîc habent Er. & nostri MSS.

stum resurrexisse non credis. Sicut idolorum A cultori dicitur, Tene ab uno vero Deo mundum conditum esse, quod tenebas; sed noli credere deos esse ligna & lapides, & ipsius mundi quaslibet particulas quas colebas: Dei enim veritatem, qua credis ab ipso mundum conditum, in tua detines iniquitate, qua deorum cultor vis esse falsorum. Sic etiam hæretico dicitur, qui sacramenta Christiana, sicut in Ecclesia catholica traduntur, nullâ suâ falsitate mutavit, Tene Christianum baptismum in nomine Patris & Fi- B lii & Spiritus-sancti, sicut tenebas; sed agnosce Christi Ecclesiam toto, sicut prophetatum est, orbe crescentem, cui sacrilega voce maledicebas: Dei enim veritatem de unitate baptismatis in iniquitate detines tuæ divisionis. Corrige iniquitatem hæretici figmenti, ne perdat te; & noli superbire de veritate Christiani sacramenti, quæ ibi est ut judicet te. Ego autem absit ut sic detester iniquitatem tuam, ut Christi abnegem veritatem, quam in te invenio ad damnationem C tuam: absit ut sic te corrigam, ut illud unde te corrigo destruam; nisi fortè destruere debeo verum quod invenio in anima hæreticorum, cùm Apostolus non destruxerit verum quod invenit in lapide Paganorum.

8. Plus est unus Deus, quàm unus baptismus; neque enim baptismus Deus est, sed ideo magnum aliquid est, quia sacramentum est Dei: & tamen ipse unus Deus etiam extra Ecclesiam ab ignorantibus colebatur. Sic ergo & unus bap- D tismus etiam extra Ecclesiam ab ignorantibus datur. Qui dicit fieri non potuisse, ut unus Deus & verus ab ignorantibus extra Ecclesiam coleretur, videat non quid mihi, sed quid ipsi Apo-
Act. 17. 23. stolo valeat respondere dicenti, Quem vos igno-
CAPUT VI. rantes colitis, hunc ego annuntio vobis. * Quam ob rem sicut nihil eis proderat ad salutem, qui verum Deum ignorantes, eum tamen colebant; immo & oberat ad perniciem, quòd falsos deos simul colentes eidem vero Deo sacrilegam in- E juriam faciebant: sic nihil prodest hæreticis ad salutem, quòd extra Ecclesiam verum baptismum per ignorantiam & tradunt & tenent; immo & obest ad damnationem, quòd in sacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini sacramenti, non per quam mundentur, sed per quam severiùs judicentur, detinent veritatem. Et sicut Apostolus, quando illos sacrilegos corrigebat, Deum tamen verum, qui extra Ecclesiam ab eis ignorantibus colebatur, agnoscebat F potiùs quàm negabat: sic etiam nos quando hæreticorum [a] sacrilegæ separationis errores corrigimus, baptismum tamen verum, quem per ignorantiam extra Ecclesiam tradunt, utique agnoscere, non negare debemus.

CAPUT VII. *Act.* 19. 1. Objectio de Johannis baptismo.

9. SED *Paulus*, inquiunt, *cùm venisset Ephesum, quosdam qui se dicebant Iohannis baptismate baptizatos, baptizari jussit in Christo.* Quisquis hoc exemplo schismaticos & hæreticos baptizandos putat, audeat dicere, si potest, hære- G ticum vel schismaticum Johannem fuisse. Hoc si nefas est dicere; profectò illis hominibus quod deerat datum est, non quod inerat improbatum: sive mentiti fuerint se habere baptismum Johannis, sicut nonnulli arbitrantur; sive quia baptismus Johannis non erat baptismus Christi, sed tamen militans Christo, sicut Legis vetera sacramenta præcursorio quodam & præfiguratorio fungebantur officio. *Si post Iohannem amicum sponsi baptizatum est*, inquiunt, *quanto magis post hæreticum baptizandum est?* Potest alius velut justa similiter indignatione commotus dicere, Si post Johannem baptizatum est, qui vinum penitus non bibebat, quanto post ebriosum justiùs baptizandum est? Hoc ergo isti faciant, si possunt: baptizent post ebriosos suos, si post Johannem sobrium Apostoli baptizaverunt. Quid hîc respondeant, nisi propterea se post istos non baptizare, quia per eos qui baptizati sunt, non eorum, sed Christi baptismum perceperunt? [b] Credant esse ergo propterea post Johannem baptizatum, quia vel nullum illi baptismum habebant, vel Christi baptismum nondum habebant.

10. Hoc quidem etiam ipse sibi, cui respondemus, opposuit, oppositumque non solvit. Ait enim: *Dicit forsitan aliquis, Sed hi quos Paulus iterum baptizavit, baptismo Iohannis abluti fuerant, non baptismo Iesu Christi. Vnde rebaptizari dico non oportere, quos constat esse à traditoribus tamen in Christi nomine baptizatos.* Hoc sibi cùm ipse proposuisset, adtende quemadmodum frustra respondere conatus sit. *Huic*, inquit, *rei Dominus Iesus Christus respondit his verbis: Qui mecum non colligit, dispergit.* (*Matth.* 12. 30.) *Et iterum: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum.* (*Matth.* 7. 21.) *Multi enim dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis, Non novi vos, recedite à me operarii iniquitatis. Perdidisse igitur falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Iesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari. Velint, nolint, proinde traditores sacrilegis sacramentis Christum magis offendunt. Qui si & dicere audeant, In nomine tuo prophetavimus: dicet illis ut ceteris, Recedite à me operarii iniquitatis, non novi vos. Rectè illis hoc dicet, quoniam quidem in indignis non dissimiles caussæ sunt, baptizare, dæmonia pellere, ceterasque mirabiles fecisse virtutes.* Vide quàm multa dixit, & quod sibi ex adverso proposuit, solvere omnino non potuit: nec solum [c] hoc, sed etiam nos ipsos quæ adversùs eos dicere deberemus, admonuit. Neque enim tantùm nihil eum adjuvant hæc Evangelica testimonia, sed etiam caussæ nostræ plurimùm suffragantur.

11. De baptismo Johannis agebatur, à quo baptizatos quosdam si baptizavit Apostolus, non utique Johannis baptismum habentibus iterum Johannis baptismum dedit; sed Christi baptismum non habentes baptizari jussit in Christo: ac per hoc neutrum destruxit, sed utrumque distinxit. Hoc etiam iste contra quem disserimus, vidit, qui cùm sibi velut ex adversarii partibus objecisset: *quia & hi quos traditores vocant, baptismo Christi, non Iohannis, baptizant & baptizantur, & ideo post eos baptismum nec rescindi, nec iterari oportere*: huic quæstioni dicit respondisse Christum, cùm ait, *Qui mecum non colligit, spargit*: quasi dixerit Christus, In eis qui mecum

[a] Aliquot MSS. *sacrilegas separationes ab errore corrigimus.* Quidam, *sacrilegas separationes erroresque corrigimus.*

[b] Editi, *Credunt.* Meliùs MSS. *Credant.*

[c] Quidam MSS. *nec solum non solvit.*

non colligunt, etiam quod verum & quod meum inventum fuerit, negetur, exsuffletur, destruatur. Ait etiam quibusdam dicentibus, *Domine, Domine, in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus*; eum responsurum, *Non novi vos, recedite à me qui operamini iniquitatem.* Numquid etiam hîc dixit, Propter iniquitatem vestram negabo etiam veritatem meam in vestra iniquitate detentam? Neque enim in regnum suum recepturus est omnes, in quibus invenerit aliquam veritatem; sed in quibus invenerit veritati congruam caritatem: quæ si defuerit, iniquitas erit. In qua tamen detenta veritas neganda non est, sed ipsa iniquitas non destructâ veritate damnanda est. Unde & Apostolus dicit, Et " si sciero omnia sacramenta & omnem scientiam, " & si habuero omnem prophetiam & omnem fi- " dem, ita ut montes transferam, caritatem au- " tem non habeam, nihil sum. Se dixit nihil esse, si caritatem non habeat, non sacramenta & scientiam & prophetiam & fidem. Illa enim magna sunt, etiam si ille nihil sit, qui ea sine caritate habuerit, & eorum veritatem in sua iniquitate detinuerit. Hoc & nos istis hæreticis dicimus: Non destruimus veritatem baptismatis, quam in vestra iniquitate detinetis; sed cùm vos corrigimus, illam destruimus & evertimus, hanc autem agnoscimus & tenemus. Nihil itaque istum adjuvant plura Evangelica testimonia.

12. Quemadmodum autem nobis etiam plurimùm suffragentur, adverte. Ecce ipsa verba ejus adtende. *Perdidisse*, inquit, *falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Iesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari.* Hoc omnino verum est, quoniam qui sacrilegi in nomine Jesu Christi ausi sunt operari, falsum opus proprium perdiderunt. Numquid ideo tamen nomen ipsum Jesu Christi sacrilegum est, etiam cùm per illum sacrilegi aliquid operantur? Quis hoc audeat vel dementissimus dicere? quis jam isto tempore vel Paganus audeat affirmare? Unde & ipse Jesus Christus cùm verissimè dixerit, *Qui mecum non colligit, spargit*: tamen cùm ei discipuli dixissent, quemdam se invenisse, qui in nomine ejus dæmonia ejiceret, & prohibuisse, quia cum eis Dominum non sequebatur: ad hoc respondit, Nolite prohibere; nemo enim virtutes facit in nomine meo, & potest malè loqui de me. In hoc utique propria iniquitas erat, quia non cum Domino colligebat, nec in ejus gregis unitate pastorem cum discipulis sequebatur: in qua iniquitate sua veritatem detinebat alienam, quòd in nomine Jesu Christi ejiciebat dæmonia, & de illo malè non loquebatur. Hujus itaque iniquitatem illis verbis Dominus damnat, ubi ait, *Qui mecum non colligit, spargit*: veritatem suam tamen in illo non negat, nec improbat, cùm dicit, " Nolite prohibere; nemo enim virtutes facit in " nomine meo, & potest malè loqui de me. Hoc Dominicum exemplum sequentes etiam nos pro viribus nostris, baptismi veritatem, & quidquid aliud verum hæretici tenent, negare non possumus, improbare ac destruere non audemus: ipsorum autem iniquitatem, qua cum Christo non colligunt, sed spargunt, meritò detestamur, & inviolatâ quæ in eis est veritate damnamus,

A vel quantum sinimur emendamus.

CAPUT VIII.

13. RESPICIAT ergo iste quo errore dixerit, quod secutus adjunxit: *Velint, nolint, proinde traditores sacrilegis sacramentis Christum magis offendunt.* Alia est quippe temeritas & utcumque tolerabilis, quòd traditores dicit homines, quos esse non probat: illud autem quis ferat, quòd sacrilega dicit sacramenta Christi, etiam si verè, sicut calumniatur, à traditoribus haberentur, quæ in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti

B ritu Evangelico celebrantur? Hîc fortasse dicat, jam non esse Christi sacramentum quod à sacrilegis datur. Cur non ergo dicit non esse etiam nomen Christi, quod à sacrilegis dicitur? Quod omnino non ausus est dicere. Ait enim: *Perdidisse igitur falsum opus non dubium est, qui tametsi in nomine Iesu Christi, sacrilegi tamen ausi sunt operari. Tametsi*, inquit, *in nomine Iesu Christi*: numquid dixit non esse nomen Jesu Christi? Sicut ergo nihil prodest sacrilegis quòd operantur

C in nomine Jesu Christi, sic nihil prodest hæreticis quòd baptizant vel baptizantur in baptismo Jesu Christi: sed tamen sicut illud nomen est Jesu Christi, ita & iste baptismus Jesu Christi. Et utrumque agnoscendum & approbandum, non negandum & destruendum est; ne tantis donis Dei fiat injuria, cùm sacrilegorum eisdem donis malè utentium corrigitur vita.

14. Ille dicit sacrilegis dicturum Dominum, *Recedite à me omnes qui operamini iniquitatem*, qui Matth. 7. 23.

D extra Ecclesiam baptizant, vel dæmonia ejiciunt, vel aliquas virtutes in nomine Jesu Christi operantur: nos autem dicimus, immo ipsa veritas dicit, omnibus hoc Deum esse dicturum, qui intra ipsa unitatis retia mali pisces cum bonis usque ad littus natant. Quid enim eis aliud dicetur, cùm in vasa collectis bonis, illi mali separati projicientur, nisi, Recedite à me qui operamini iniquitatem? Nec tamen in eis Christi sacramenta destruimus, cùm vel tales baptizantes,

E vel tales baptizatos intra eadem unitatis retia agnoscimus. Ipsos quoque non arbitror tam esse impudentes, ut audeant dicere, tam multis malis & sceleratis, qui in eorum parte sunt, manifestis flagitiis & facinoribus perditi & inquinati, hoc est, avaris atque raptoribus, sive truculentis fœneratoribus, sive cruentis Circumcellionibus, Dominum non esse dicturum, Recedite à me qui operamini iniquitatem: & tamen sciunt, vident, tenent, multos tales baptizare, multos à

F talibus baptizari; nec in eis Christi violant sacramentum, etiam illi quibus displicent scelera eorum. Non solùm itaque nihil contra nos dixit, cùm hæc Evangelica testimonia protulit; verùm etiam nos quid contra eos diceremus, admonuit.

CAPUT IX.

15. PROINDE quod sequitur & exsultans dicit, *Solvi breviter quæstionem.* Verè solvit eam, sed pro nobis: quando quidem dicendo, *in indignis non esse dissimiles caussas, baptizare, dæmonia*

G *pellere, ceterasque non dissimiles fecisse virtutes, quibus dicentibus, In nomine tuo ista fecimus: dicturus est, Non novi vos, recedite à me operarii iniquitatis:* manifestavit tam verum esse quòd baptizant baptismo Jesu Christi etiam qui separati sunt ab Ecclesia, quàm verum est quòd dæmonia pellunt in nomine Jesu Christi: sed eos utrumque nec ad vitam æternam perducere, nec ab Matth. 7. 22.

æternis suppliciis vindicare. Ac per hoc quemadmodum si veniret ad Ecclesiam quisquam eorum, à quibus expulit dæmonia ille, quem viderunt discipuli separatum à grege Jesu Christi pellere dæmonia in nomine Jesu Christi, nequaquam virtus quæ in illo facta fuerat negaretur, sed ei quod deerat adderetur: ita quisquis extra Ecclesiam fuerit ab hæreticis vel schismaticis, tamen Christi baptismate consecratus, cùm ad Ecclesiam venerit, non est negandum sacramentum veritatis, quo imbutus est; sed adjicienda pietas unitatis, à qua separatus est, & sine qua illud inesse illi posset, prodesse non posset. Hoc facimus, hoc à majoribus traditum accepimus, hoc in catholica Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, contra omnes falsitatis nebulas custodimus. Quid ergo hinc à nobis ampliùs disputandum est, quando ipse breviter solvit quæstionem, commemorando Evangelica testimonia, quibus profectò, si contentiosus esse nollet, & suum damnaret errorem, & baptismi cognosceret veritatem?

16. Quid itaque opus est omnia ejus verba retexere, quibus argutè sibi videtur dicere, & multa loquacitate versare, ideo apud se esse verum baptismum, quia & à nobis agnoscitur, non negatur? Nam quisquis firmum & inconcussum tenuerit, quod verissima & inviolabilis regula veritatis ostendit, id in unoquoque improbandum vel emendandum quod falsum atque vitiosum est, agnoscendum autem & acceptandum quod verum atque rectum est; simul vidit, & quid in Donatistarum hæresi detestemur, & quid violare minimè debeamus. Cùm enim in suæ separationis iniquitate detinent baptismi veritatem, iniquitas eorum à nobis culpatur, veritas autem baptismi ubique agnoscitur & probatur.

Caput X.

17. Qui enim dicit destruendum esse baptismum Christi, quando illo hæretici baptizant; consequens est ut dicat negandum esse etiam ipsum Christum, quando eum dæmones confitentur. Hinc laudatus est Petrus, quando dixit, Tu es Christus Filius Dei vivi: expulsi dæmones, hoc ipsum dicentes, Scimus qui sis, Filius Dei. (Matth. 16. 17. Marci 1. 24.) Ergo ista confessio Petro fructuosa, dæmonibus perniciosa, in utrisque tamen non falsa, sed vera; non neganda, sed agnoscenda; non detestanda, sed approbanda est. Sic & baptismi veritas datur à rectis catholicis, tamquam à Petro illa confessio; datur à perversis hæreticis, tamquam à dæmonibus eadem ipsa confessio: illos adjuvat, hos condemnat; in utrisque tamen agnoscendo approbanda, in neutris negando violanda. Unde & apostolus Jacobus cùm quosdam redargueret, qui sufficere dicebant homini [a] solam fidem, nec ei caritatis opera conjungebant, eos ex ista dæmonum comparatione convicit, ne ideo se ad Deum pertinere existimarent, quòd verum de Deo crederent, etiamsi bona opera adjungere fidei non curarent. Tu credis, inquit, quoniam unus est Deus: bene facis; & dæmones credunt, & contremiscunt. (Jacobi 2. 19.) Eos igitur qui de Deo verum credunt, & malè vivunt, dæmonibus comparavit: non tamen illud ipsum verum quod de Deo dæmones credunt, propter odium dæmonum negando destruxit. Quamobrem cùm iste ipse, contra quem disputamus, proposuerit Apostolum dicere, *Unus Deus, una fides, unum baptisma:* (Ephes. 4. 5.) ecce invenimus eumdem Deum extra Ecclesiam ab ignorantibus coli; ecce invenimus eamdem de uno Deo fidem extra Ecclesiam, non solùm quosdam homines, verùm etiam dæmones confiteri; sed utraque ab Apostolis confirmata est potiùs, quàm negata: cur non similiter unum baptisma in quibus extra Ecclesiam constitutis invenerimus, confirmamus potiùs, quàm negamus, ut non ex eo quod in illis pravum est, etiam quod rectum est depravemus; sed ex eo quod rectum tenent, etiam illud in quo depravati sunt corrigamus?

Caput XI.

18. Quid est ergo quod dicit, *illic esse verum baptisma, ubi est vera fides?* Prorsus fieri potest, ut aliqui verum habeant baptismum, & non habeant veram fidem: sicut fieri potest, ut habeant verum Evangelium, quod non rectè intelligendo, falsi aliquid credant de Deo. Numquid propter ipsam fidei falsitatem etiam Evangelium, quod verum apud eos invenitur, detestandum aut emendandum putabimus? Nec illos Corinthios arbitror, quos in schismata dissiluisse redarguit, veram fidem habuisse, in eo quod dicebant, Ego sum Pauli: (1. Cor. 1. 12.) hoc etenim falsum erat. Verum tamen baptismum habebant, ex cujus veritate ut istam corrigerent falsitatem, ab eo ipso audiunt, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Erant illic etiam qui mortuos resurgere non credebant, & in eo utique non veram tenebant atque habebant fidem: ex eo tamen quod [b] verum habebant, quoniam credebant Christum resurrexisse, in quo fuerant baptizati, dat operam Apostolus etiam illud curare, in quo eis fides sana non erat, dicens, Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: (1. Cor. 15. 16.) ut quoniam Christum resurrexisse crediderant, & hoc in eis sanum erat, illud etiam sanaretur, quòd resurgere mortuos errore perniciosissimo non credebant. Quamobrem cùm in scripturis sanctis canonicis nec illi inveniant hæreticos ad Ecclesiam catholicam venientes denuo baptizatos, nec nos inveniamus in eodem baptismo quem in hæresi acceperant, fuisse susceptos: in hac re dumtaxat par nobis caussa est, quia nec illi quod faciunt, ut hæreticos, vel quos hæreticos putant, denuo baptizent, nec nos quod facimus, ut etiam apud hæreticos datum suscipiamus baptismum Christi, ullo temporum apostolicorum expressè confirmatur exemplo. Sed nos reperientes Apostolos in quibuslibet errantibus, vel qualibet impietate sacrilegis, si quid veri cognoverunt, confirmasse potiùs quàm negasse; hominum autem errorem & impietatem, salvo quod in eis verum inventum est, emendasse sive damnasse: hanc regulam etiam in baptismi veritate sectamur, ut apud quos eam invenerimus ita retentam atque servatam, sicut in Ecclesia catholica retinetur atque servatur, non eam negemus, neque destruamus; sed ea manente quod vitiosum, quod pravum, quod falsum in unoquoque fuerit, curemus, corrigamus, emendemus; aut si non possumus, detestatum, damnatumque vitemus.

19. Proinde cùm eos suscipimus, non suscipimus iniquitatem eorum, qua se ab Ecclesia Chri-

[a] In MSS. *homini veram fidem.*

[b] Solæ editiones Er. & Lov. *quod veram habebant.*

sti diremtione sacrilega diviserunt; qua orbem Christianum, cui Deus per Legem, per Prophetas, per Evangelium, per Psalmos, per Apostolos tam multa testimonia perhibet, calumniosis & maledicis criminationibus insectantur: nec eum ipsorum errorem suscipimus, quo baptismum Christi etiam apud hæreticos regulâ ecclesiasticâ custoditum nolunt agnoscere, audent destruere, non dubitant iterare; quin etiam, si quos, non solùm laicos, sed & clericos, nec quoslibet clericos, verùm & presbyteros & episcopos, etsi in illis Ecclesiis baptizati sunt, quas Apostoli labore proprio fundaverunt, si aliquo modo seductos ad se transferre potuerint, catechumenos faciunt. Hæc eorum detestabilia mala nequaquam suscipimus: quando quidem nisi eis correctis ad nos transire non possunt.

20. Nec illud sine distinctione præterimus, ut humiliorem agant pænitentiam qui jam fideles Ecclesiam catholicam deseruerunt, quàm qui in illa nondum fuerunt. Nec ad clericatum admittuntur, sive ab hæreticis rebaptizati sint, sive priùs suscepti ad illos redierint, sive apud illos clerici sive laici fuerint. Et qui hæc nostrorum negligenter agunt, & eos fortè clericos in Catholica faciunt, vel esse permittunt: quamvis à diligentioribus fraterno jure culpentur; tamen nec ipsi eis clericatum deferendum putant, nisi quos ab illis malis vel noverunt emendatos esse, vel credunt. Ac per hoc frustra calumniantur Ecclesiæ catholicæ, quicumque ab ejus unitate nefario scelere separantur. Ut enim verbis Apostoli magis utar: Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem & injustitiam hominum, qui veritatem in iniquitate detinent. Hæc ira, si non se correxerint, etiam istos [a] inveniet, qui veritatem Christiani baptismatis in iniquitate detinent suæ sacrilegæ separationis.

21. Ecclesia verò catholica, quæ, sicut de illa prædictum est, per omnes gentes copiosa fecunditate diffunditur, nullius sic emendat iniquitatem, ut in eo non ipsius, sed sui Domini destruat veritatem. Quid ergo iste quasi licenter ac fidenter exclamat? *Baptizavi securus, quem tu sacrilegus inquinasti: baptizavi, inquam, feci quod fecit Paulus apostolus.* Legat ubi hoc fecerit apostolus Paulus. Quòd si de illis apud Ephesum vult intelligi, audeat ergo dicere, quòd eos Johannes sacrilegus inquinaverit. Quod si non audet dicere, quoniam apertissimum nefas est, desinat tandem de re multùm dissimili falsæ similitudinis nebulas excitare.

22. Nam illud quod adjungit de episcopo Carthaginensi Agrippino, de inclito martyre Cypriano, de septuaginta [b] præcessoribus Cypriani; quia hoc fecerunt, & fieri præceperunt: ô quàm detestandus est error hominum, qui clarorum virorum quædam non rectè facta laudabiliter se imitari putant, à quorum virtutibus alieni sunt. Sic enim & nonnulli Petro apostolo comparari se volunt, si Christum negaverint: si verò etiam gentes judaizare coëgerint, vocitari germani ejus affectant. [c] Hæc in illo tanto viro reprehensibilia fuerunt: sed tantâ eminuit apostolicâ gratiâ, ut continuò delerentur; nec ei, non dico præferri, sed saltem possit æquari, aut de proximo comparari, quisquis nostrorum temporum Christianus, aut etiam episcopus nec Christum negaverit, nec gentes judaizare compulerit. Sic & in martyre gloriosissimo Cypriano: si apud hæreticos vel schismaticos datum Christi baptismum nolebat agnoscere, dum eos nimiùm detestaretur, quos à catholica unitate, quam multùm dilexit, separatos dolebat; tanta ejus merita usque ad triumphum martyrii consecuta sunt, ut & caritatis qua excellebat, luce illa obumbratio fugaretur, & ut sarmentum fructuosum fieret fructuosius, si quid habebat purgandum, si nulla re alia, certè passionis falce ultima tolleretur. Nec nos quia baptismi veritatem etiam in hæreticorum iniquitate agnoscimus potiùs quàm negamus, ideo meliores Cypriano sumus: sicut nec Petro, quia gentes judaizare non cogimus. Hoc de Agrippino aliisque episcopis, qui illa concilia fecisse perhibentur, responderim, qui sic diversa senserunt, ut cum eis, contra quos de hac quæstione sentiebant, in unitate persisterent, ubi caritas cooperit multitudinem peccatorum. Sic namque ambulantibus in [d] Ecclesiæ veritate, in quam pervenerant, potuit Deus, sicut Apostolus dicit, id illis revelare quod aliter sapiebant. Nova enim tunc quæstio fuit, quemadmodum suscipiendi essent hæretici, quæ nonnullos fratres hæreticam perniciem vehementer meritò detestantes, ipsa novitate turbavit, ut crederent hoc etiam in eis esse improbandum, quod malo suo tenebant bonum. Ego autem ut quod de hac re sentio breviter dicam, rebaptizare hæreticos, quod illi fecisse dicuntur, tunc fuit humani erroris; rebaptizare autem catholicos, quod adhuc isti faciunt, semper est diabolicæ præsumtionis.

d *Philip.* 3. 15.

Cap. XIV.

23. Sed volo mihi solvat iste quæstionem: quando quidem cùm Romanæ ecclesiæ per ordinem commemoraret episcopos, inter eos commemoravit & Stephanum quos episcopatum illibatum gessisse confessus est. Cùm ergo Stephanus non solùm non rebaptizaret hæreticos, verùm etiam hoc facientes, vel ut fieret decernentes, excommunicandos esse censeret, sicut aliorum episcoporum & ipsius Cypriani litteræ ostendunt; tamen cum eo Cyprianus in unitatis pace permansit. Quid hîc dicturi sunt? Excutiant ingenia sua quantum possunt, & utrùm valeant respondere considerent. Ecce duo erant uno tempore, ut de aliis taceam, qui diversa sentiebant: duo erant eminentissimarum ecclesiarum Romanæ scilicet & Carthaginensis episcopi, Stephanus & Cyprianus, ambo in unitate catholica constituti: quorum Stephanus baptismum Christi in nullo iterandum esse censebat, & hoc facientibus graviter succensebat. Cyprianus autem in hæresi vel schismate baptizatos, tamquam non habentes baptismum Christi, baptizandos in Ecclesia catholica existimabat. Multi cum illo, quidam cum isto etiam sentiebant,

[a] Er. & Lov cum nonnullis MSS. *istos injustos inveniet.*

[b] Loquitur de concilio episcoporum Africæ & Numidiæ sub Agrippino, cujus meminit sæpe Cyprianus in epist. ad Quintum, ad Jubaianum, ad Januarium. Vide suprà lib. 3. de baptismo contra Donatistas cap. 12.

[c] Locus Floriacensis codicis ope redintegratus. In editis enim sic antea legebatur, *vocitari germani ejus affectant, apostolica gratia ut continuò declarentur: cùm nec ei non dico præferri* &c.

[d] Lov. *in Ecclesiæ unitate.* MSS. quidam, *in ea veritate.* Ceteri cum antiquioribus editionibus Am. & Er. *in Ecclesiæ veritate.*

utrique cum eis in unitate [a] consistentes. Si ergo verum est quod isti dicunt, & unde caussam suæ separationis asserere, vel excusare conantur, in una communione sacramentorum mali maculant bonos, & ideo corporali disjunctione à malorum contagione recedendum est, ne omnes pariter pereant: jam tunc Stephani & Cypriani temporibus [b] periisse Ecclesiam confitendum est, nec aliquam posteris derelictam, ubi Donatus ipse spiritaliter nasceretur. Quod si dicere nefarium judicant, quia re vera nefarium est; B sicut mansit Ecclesia ex illis temporibus usque ad tempora Cæciliani & Majorini sive Donati, nec eam maculando perdere potuerunt quicumque in eam secundùm ipsos sine baptismo admissi sunt, pleni omnibus peccatis & criminibus suis, nec ulla facta est à Cypriano, & eis qui pariter de baptismo sapiebant, ab illorum communione divisio; quoniam non se arbitrabantur in unitate & communione sacramentorum Christi, alienis malis posse maculari: sic potuit & deinceps C Ecclesia permanere, quam toto, sicut de illa prædictum est, terrarum orbe crescentem nullo modo poterant quorumlibet traditorum ac facinorosorum aliena crimina maculare; sicut in una area usque ad tempus ventilationis maculari paleis frumenta non possunt, sicut intra una retia usque ad tempus littoris mali pisces bonos simul natando non perdunt.

24. Nulla igitur ratio fuit, sed maximus furor, quo isti velut malorum communionem ca- D ventes, se ab unitate Christi quæ toto orbe diffunditur, separarunt. Nisi fortè à criminibus crimina mirabili arte discernunt, non de Scripturis, sed de cordibus suis distinctionum regulas proferentes, atque dicentes, in unitate communionis sacramentorum alia crimina aliena sine contaminatione tolerari, traditionis autem crimine omnes, qui cum talibus sacramenta communicaverint, detineri. Sed hinc diutius disputare superfluum est, præsertim quia & hoc rarissimè E audent dicere, ipsi quoque verecundantes & sentientes vana se loqui, & cùm ea dicunt, nullo divino testimonio fulcire nituntur. Magis enim solent in ore habere, quando peccatis aliorum alios criminantur, ad excusandum nefas separationis suæ, *Videbas furem, & concurrebas cum eo:* &, *Ne communicaveris peccatis alienis:* &, *Recedite, exite inde, & immundum ne tetigeritis:* &, *Qui tetigerit pollutum, pollutus est:* &, *Modicum fermentum totam massam corrumpit:* & alia hujusmodi, F quibus non traditionis crimen ab aliis criminibus aliqua proprietate discernitur, sed omnis peccati consociatio prohibetur. Quæ tamen divina testimonia, vel præcepta, si eo modo, quo isti, intelligeret Cyprianus, profectò se ab Stephano separaret, nec cum illo in catholicæ unitatis communione persisteret. Ille quippe secundùm sententiam, quam de baptismo isti tenendam putant, hæreticos & schismaticos, sicut opinantur, baptismum non habentes, admittendo in G Ecclesiam communicabat peccatis alienis: quia videlicet peccata eorum, qui baptismo vero abluti non erant, in eis utique permanebant. Debuit ergo Cyprianus ab [c] hujus communione

Psal. 49. 1. Tim. 5. Isai. 52. Levit. 22. 1. Cor. 5.

A discedere, ne cum fure concurreret, ne peccatis communicaret alienis; ne contagione inquinaretur immundi, ne pollutus fieret tangendo pollutum, ne fermento corrumperetur aliorum. Hoc ergo quoniam non fecit, sed cum eis in unitate permansit, tota ipsius unitatis tunc massa corrupta est, nec perseveravit Ecclesia, quæ postea sanctos istorum Majorinum pareret ac Donatum. Hoc quia dicere nullo modo audent; restat ut fateantur bonos cum malis in sacramen- B torum Christianorum communione sine ulla sua labe mansisse, & usque ad tempus Cæciliani perseverasse Ecclesiam Christi, non sine ullis hominibus malis, tamquam in horreo jam reconditam, sed adhuc commixtâ paleâ tamquam in area constitutam. Sic ergo & deinceps potuit permanere, sicut & permanet, donec ultimo judicii die ventilata mundetur.

CAP. XV.

25. Quid igitur sibi vult tantus furor separationis istorum ab unitate corporis Christi, quæ, C sicut prophetatum legitur, implerique jam cernitur, toto orbe terrarum atque in omnibus gentibus dilatatur. Hîc certè, sicut scriptum est, *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit:* hoc est, non excusat, non diluit, non defendit quòd furore schismatico in hæreticam pestem de domo Dei exire non timuit: quia si verè justus esset, sicut apostolus Paulus cum fratribus falsis, de quibus in suis epistolis ingemit, & sicut Cyprianus cum eis, quos sine D baptismo suis peccatis præteritis plenos æstimabat, & admitti ad Ecclesiam ab Stephano sciebat; ita in Ecclesia Christi, cum eis quos injustos vel noverat, vel putabat, sine ulla sui commaculatione persisteret, nec bonos propter malos desereret, sed malos propter bonos potiùs toleraret, tamquam granum cum palea pondere caritatis trituram ferens, non tamquam levissimus pulvis ante ventilationem flatibus cedens. Eo quippe modo etiam cum iniquis, quos neces- E se est usque ad littus retia ista contineant, in unitate catholica perseverans, non tamen cum fure concurreret, nec peccatis communicaret alienis, nec cujusquam [d] immunditiæ contrectatione macularetur, nec pollueretur tangendo pollutum, nec cujusquam fermento corrumperetur. Hæc enim fiunt consensione peccatorum, qua per feminam serpens hominem primum etiam in paradisi felicitate decepit; non communione sacramentorum, in qua condiscipulos F Judas mundos immundus contaminare non potuit. A malis autem, cum quibus sacramenta Dei communicant, etiam nunc in area, nondum in horreo, jam tamen boni discedunt, & separantur morum dissimilitudine, non corporum segregatione, aliter vivendo, non ad alia conventicula veniendo: sic nec cum malis unum fiunt, nec ab Ecclesiæ unitate discedunt.

Prov. 24. sec. LXX.

26. Quid ergo nobis nescio quorum traditorum crimen exaggerant, quos tamen nec ipsos G umquam convincere potuerunt? Sed si eos contra istorum calumnias defendamus, quorumdam hominum caussam videbimur agere, non Ecclesiæ. Prorsus quicumque & ubicumque traditores fuerunt, & non tantùm traditorum peccatum,

[a] Am. & omnes MSS. *sistentes.*
[b] Sic Floriacensis vetus codex. Ceteri ferè MSS. omittunt verba, *confitendum est, nec aliquam.* Editi verò locum ita redintegrabant, *constat periisse Ecclesiam, nec posteris derelictam.*
[c] Editi, *hujusmodi.* At MSS. *hujus*, scilicet Stephani.
[d] Nonnulli codices, *cujusquam immundi.*

ſed ipſorum etiam qui tradere compellebant, & A omnium omnino facinoroſorum, flagitioſorum, ſacrilegorum, admittebat Stephanus in Eccleſiam ſecundùm iſtos: quia ſi baptiſmum non habebant, omnia peccata quæcumque gravia & horrenda commiſerant, in eis erant, & reos illos ſine ulla remiſſione retinebant. Tales admittebat Stephanus, cum talibus erat in unitate catholica Cyprianus; nec tamen periit, ſed perſeveravit Eccleſia. Non igitur quemquam in ejus unitate maculant aliena peccata. Fruſtra filius B malus à familia patris exire properavit, fruſtra ſe juſtum dicit, exitum autem ſuum non abluit. An fortè dicturi ſunt, eos quos Stephanus admittebat, ipſius unitatis participatione mundatos, quoniam caritas cooperit multitudinem peccatorum? Utinam dicant: hoc enim & nos dicimus, quando eos ad unitatem vel urgemus ut redeant, vel monemus. Hoc autem pacto jam etiam nulla inter nos baptiſmi quæſtio remanebit. Si enim apud hæreticos baptizati, cùm ad Eccleſiam C veniunt, unitatis ipſius caritate mundantur, profectò ſine cauſſa rebaptizantur.

27. Vides itaque in hoc ſermone, cui me reſpondere voluiſti, quàm multa dixerit ille pro nobis. Quid ergo jam opus eſt, ut epiſcoporum Romanæ eccleſiæ, quos incredibilibus calumniis inſectatus eſt, objecta ab eo crimina diluamus? Marcellinus, & preſbyteri ejus Melchiades, Marcellus, & Silveſter, traditionis codicum divinorum, & thurificationis ab eo crimine arguuntur: D ſed numquid ideo etiam convincuntur, aut convicti aliqua documentorum firmitate monſtrantur? Ipſe ſceleratos & ſacrilegos fuiſſe dicit, ego innocentes fuiſſe reſpondeo. Quid laborem probare defenſionem meam, cùm ille nec tenuiter probare conatus ſit accuſationem ſuam? Si eſt ulla humanitas in rebus humanis, puto nos juſtiùs poſſe reprehendi, ſi ignotos homines, quos criminantur inimici, nec eorum crimen ulla teſtificatione demonſtrant, nocentes potiùs quàm E innocentes crediderimus. Quia ſi fortè ſe aliter veritas habet, ipſi certè humanitati debitum redditur, cùm homo de homine nihil mali temere ſuſpicatur, nec cuiquam criminanti facilè credit, quando ſine teſte ac ſine ullo documento crimen objiciens, maledicus potiùs conviciator, quàm veridicus accuſator exſtiterit.

28. Huc accedit, quia Melchiade tunc epiſcopo Romanæ eccleſiæ præſidente, ex præcepto Conſtantini Imperatoris, ad quem totam illam cauſſam accuſatores epiſcopi Carthaginenſis eccleſiæ Cæciliani per Anulinum proconſulem detulerunt, idem Cæcilianus innocens pronuntiatus eſt. F De quo judicio cùm majores iſtorum importuniſſimâ pervicaciâ memorato Imperatori quererentur, quòd non plenè nec rectè fuerit examinatum atque depromtum, nihil de Melchiadis traditione vel thurificatione dixerunt. Ad cujus audientiam nec venire utique debuerunt, hoc potiùs antè ſuggerentes Imperatori, aut ut ſuggereretur inſtantes, quòd apud traditorem codicum divinorum & idolorum ſacrificiis inquinatum cauſſam ſuam agere non deberent. Cùm hoc G ergo nec antè ſuggeſſerint, nec poſtea quàm contra eos pro Cæciliano judicatum eſt, ſaltem victi & irati objiciendum putarint, quid nunc inanes tam ſerò connectunt calumnias, quaſi & innocentia Cæciliani, Melchiadis judicis decoloratione fuſcetur, & ipſa Romana eccleſia, ubi nec damnare quemquam ſuo qualicumque judicio potuerunt, nec aliquem ſuorum velut in locum ſubrogare damnati, contra quam pauciſſimis Afris partis ſuæ primò [a] interventores adventitios furtim longéque mittebant, quos iſtum nominatim commemorare non puduit, donec deceptæ plebeculæ quaſi proprios epiſcopos ordinarent? Nempe epiſcopum [b] Abtungenſem Felicem * poſt Cæciliani purgationem apud Imperatorem accuſaverunt, quòd ipſe eſſet manifeſtiſſimus traditor, & ideo Cæcilianus epiſcopus eſſe non poſſet, quòd ab illo traditore fuerit ordinatus. Tunc Conſtantinus nec huic eorum accuſationi negavit locum, quamvis eos in Cæciliani fictis criminibus calumnioſos fuiſſet expertus; & ideo præcepit, ut cauſſa Felicis diſcuteretur. In Africa diſcuſſa eſt à proconſule Æliano. Felix quoque innocens declaratus eſt. Exſtant * geſta proconſularia: qui voluerit, ſumat & legat. Hoc autem non ſolùm ad innocentiæ Cæciliani demonſtrandæ cumulum pertinet, ipſiuſque Felicis evidentiſſimam purgationem, atque illorum calumnias declarandas, qui eum fontem omnium malorum in concilio ſuo dixerant; verum etiam ad cogitandam Melchiadis ab eorum criminationibus puriſſimam vitam. Niſi fortè quiſquam tam ſit inſipiens, ut credat eos, cùm Felici non pepercerint, à quo Cæcilianus fuerat ordinatus, Melchiadi parcere potuiſſe, à quo fuerat abſolutus, ſi illius epiſcopi vitam, quamvis nullum vulnus conſcientiæ peremiſſet, ſaltem qualiſcumque fama culpaſſet. An verò quod de foro Abtungenſium [c] fictum fuerat, ab iſtis accuſaretur; & quod in Capitolio Romanorum factum fuerat, taceretur?

29. De Menſurio autem quid reſpondeam, cùm ejus tempore uſque ad obitus diem plebs unitatis nulla conſciſſa eſt; ipſæque litteræ Secundi Tigiſitani, quibus reprehenſus aſſeritur, eos ad ſe invicem pacificè ſcripſiſſe confirmant, atque in collegii ſocietate manſiſſe? Jam verò quod etiam de Cirtenſi eccleſia dicere voluit, & epiſcopos ibi catholicos maledictis inſectatus eſt quibus voluit; quid aliud egit, niſi ut vituperando ſanctos etiam noſtrorum temporum viros, nobiſque optimè cognitos, ſatis oſtenderet, quid etiam de ignotis, quibus ſimiliter maledicit, ſentire debeamus? Proinde ſi Profuturus ante pauciſſimos annos defunctus, & Fortunatus qui in corpore adhuc eſt, atque illi ſucceſſit epiſcopo, quo modo Manichæi fuerunt, ſic fuerunt & illi traditores, quos longè à noſtris temporibus ignotiſſimos accuſare non ceſſant, etiam illorum nobis [d] pura ab iſtorum probris vita notiſſima eſt.

30. Non ſanè parva eſt parumque glorioſa conſolatio cujuſcumque noſtrûm, ſi ab inimicis Eccleſiæ cum ipſa Eccleſia criminamur: ejus tamen defenſio non in eorum hominum defenſione conſiſtit, quos iſti nominatim falſis criminationibus appetunt. Prorſus qualeſcumque fuerint

* Retract. cap 34.

* Vide infrà in Appendice.

Glorioſum eſt ab Eccleſiæ inimicis cum ipſa Eccleſia criminationes perpeti.

[a] Interventores ſive interceſſores dicebantur, qui Eccleſiam adminiſtrabant ſedente vacante. Confer Auguſtini epiſtolam 44. n. 8. & Concilium Carthag. 5. can. 8.

[b] Am. Er. & quidam MSS. *Abtugnenſium.*

[c] Editi, *factum.* Aptiùs hîc Floriac cod. *fictum.*

[d] Sic MSS, At Lov. *obſcura ab iſtorum opprobriis &c.*

Marcellinus, Marcellus, Silvester, Melchiades, Mensurius, Cæcilianus, atque alii quibus objiciunt pro sua dissensione quod volunt, nihil præjudicat Ecclesiæ catholicæ toto terrarum orbe diffusæ: nullo modo eorum innocentiâ coronamur, nullo modo eorum iniquitate damnamur. Si boni fuerunt, in areæ catholicæ tritura tamquam grana mundati sunt: si mali fuerunt, in areæ catholicæ tritura tamquam stipulæ comminuti sunt. Intra istam aream boni & mali esse possunt, extra eam boni esse non possunt. Quisquis ab hac unitate vento superbiæ tamquam sola palea separatur, areæ Dominicæ propter commixtam paleam quid calumniatur?

Caput XVII.

31. Nos quoque dicimus, nec tantùm dicimus, verùm etiam litterarum monimentis ecclesiasticis & publicis comprobamus, Secundum Tigisitanum, cujus congregato concilio Cæcilianum dicunt esse damnatum, confessis traditoribus, ne schisma fieret, pacem dedisse, cùm & eidem ipsi à Purpurio [a] Limatensi crimen traditionis fuisset objectum. Dicimus Victorem Rusiccadiensem, Donatum Calamensem, Donatum Masculitanum, Marinum ab aquis Tibilitanis, Silvanum Cirtensem fuisse traditores, eosdemque quasi traditorum severissimos damnatores. Hoc probamus & ecclesiasticis, & municipalibus, & judicialibus gestis. Sed nec ideo traditores sunt omnes in parte Donati, quia in ea isti fuerunt: nec ideo est innocens pars Donati, si isti innocentes à traditionis iniquitate monstrentur. Meliùs enim audimus sanctam scripturam, quàm vel cuiquam calumniamur de peccatis alienis, vel cujusquam similem calumniam formidamus. Anima enim quæ peccat, ipsa morietur. Et, Unusquisque proprium onus portabit. Et, Qui manducat & bibit indignè, non alteri, sed sibi judicium manducat & bibit. Et sinuntur utraque crescere usque ad messem, ne cùm ante tempus colliguntur zizania, eradicetur simul & triticum: & commixti optimis pascuis hœdi agnique pascuntur, donec à pastore, qui errare non potest, segregentur: & ex omni genere piscium retia [b] complentur unitatis, donec ad judicium littoris perducantur. Nisi quòd isti suâ perversâ falsâque sententiâ sibi præjudicant, qui propter aliena peccata justè se dicunt ab orbis Christiani communione separatos: per hanc enim absurdam insanamque opinionem ipsi faciunt, ut eis quorumdam suorum peccata omnibus imputentur. Quod si justum arbitrantur, rei sunt omnes cujuslibet apud se in uno homine inventi manifestissimi criminis: si autem hoc, sicut injustum est, injustum esse cognoscunt, rei sunt omnes iniquissimæ separationis.

Ezech. 18. 4. Gal. 6. 5. 1. Cor. 11. 29. Matth. 13.

Caput XVIII. Conclusio totius disputationis.

32. Jam verò quoniam in hoc sermone de unico magis baptismo quæstio est, ut unde cœpta est nostra disputatio concludatur, sicut in ipsa unitate Dominicæ areæ, nec propter bonos laudandi sunt mali, nec propter malos deserendi sunt boni: [c] sic in uno homine nec propter illud quod in eo integrum est, ejus est accipienda perversitas, nec propter illud quod in eo perversum est, negari debet ejus integritas: quia & in Judæorum iniquitate detinetur veritas resurrectionis mortuorum; & in gentilium iniquitate detinetur veritas unius Dei, qui condidit mundum; & in eorum iniquitate, qui cum Christo quia non colligunt, spargunt, detinetur veritas [d] quâ in ejus nomine pellunt spiritum immundum; & in templorum sacrilegorum iniquitate inventa est veritas, qua colebant ignotum Deum; & in dæmonum iniquitate inventa est veritas, qua confessi sunt Christum. Sic & in hæreticorum iniquitate inventa veritas non neganda est, qua detinetur baptismi sacramentum.

a In MSS. *Liniatensi.*
b Floriacensis codex, *contrahunt.*
c Editi, *ut in uno.* Emendantur ad codicem Floriac.
d Editi, *quia.* Meliùs MSS. *quâ.*

Non exstat Liber de Maximianistis contra Donatistas, *qui post opus de unico Baptismo collocatur in Retract. lib. 2. cap. 35.*

DE SUBSEQUENTE OPERE

Libri II. Retractationum Caput XXXIX.

Postea quàm facta [e] est cum Donatistis nostra Collatio, breviter commemoravi quæ gesta sint, litterisque comprehendi, secundùm tres dies quibus cum eis contulimus. Idque opus utile existimavi, quo quisque commonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel consultis numeris quos rebus singulis annotavi, legat in eisdem gestis ad locum quodcumque voluerit: quoniam fatigant illa suâ nimiâ prolixitate lectorem. Hujus autem operis titulus est, *Breviculus Collationis.* Hoc opus sic incipit: *Cùm Catholici episcopi & partis Donati.*

e Facta est Collatio mense Junio an. 411. Collationis ergo hicce Breviculus sub ejusdem anni 411. finem scriptus est. De eodem Breviculo in epistola 139. ad Marcellinum, n. 3. *Mihi fuit Breviatio gestorum Collationis nostra satis operosa, cùm viderem neminem se velle tanto aggeri litterarum legendo committere: sicut mihi fuit etiam Epistola ad ipsos laicos Donatistas de hac eadem Collatione nostra, quam modò aliquot lucubrationibus terminavi.* Rursum in epistola 185. ad Bonifacium, cap. 2. n. 6. *Quemadmodum autem*, inquit, *in ipsa Collatione modis omnibus victi sint, quoniam valde prolixa sunt gesta, & tibi aliis rebus Romana paci necessariis occupato, multum est ut legantur, Breviarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem & coëpiscopum meum Optatum; aut si non habet, potest facillimè accipere de Ecclesia Sitifensi.*

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
BREVICULUS * COLLATIONIS CUM DONATISTIS.

* Scriptus sub finem anni 411.

COLLATIO PRIMI DIEI.

CUM Catholici episcopi & partis Donati, jussu * Imperatoris, disputando inter se gestis apud Tribunum & Notarium Marcellinum Cognitorem habitis contulissent, multùm prolixa eorumdem gestorum est facta conscriptio, quamvis posset totum multo brevius agi. Sed qui caussam bonam non se habere sciebant, id egerunt primùm quantum potuerunt, ut ne ipsa Collatio fieret, & ut prorsus caussa ipsa non ageretur. Sed quia hoc obtinere minimè potuerunt, id effecerunt multiplicitate gestorum, ut quod actum est, non facile legeretur. Unde visum est isto breviario cuncta complecti, ut ad signa numerorum, quæ & in isto breviculo, & in ipsis gestis annotantur, sine difficultate quisque inveniat quod voluerit.

I. INGRESSIS itaque utrisque partibus, primo loco recitatum est * rescriptum Imperatoris, quo jussit Collationem inter memoratos episcopos fieri, ut superstitionem manifesta ratio confutaret.

II. SECUNDO loco recitatum est * edictum ipsius Cognitoris, quod per * provinciam misit, ut convenirentur utriusque partis episcopi, & intra diem Kalendarum Juniarum conferendi caussâ congregarentur Carthagine. In eo edicto basilicas sine jussione Imperatoris reddidit Donatistis, qui se pollicerentur esse venturos, ut eo modo eos ad conferendum etiam beneficiis invitaret. In eodem etiam edicto obtulit eis, ut alium quem vellent cum illo judicem constituerent; juravitque se hoc judicaturum, quod veritas suasisset: & cetera quæ ad exhortationem congregationis illorum eodem continentur edicto.

III. TERTIO loco recitatum est alterum Cognitoris * edictum, quod proposuit jam præsentibus apud Carthaginem utriusque partis episcopis, qui locus & qui modus Collationis futurus esset, supradicto die itidem commemorato & constituto: & admonuit ut ei pars utraque rescriberet, utrùm placerent quæ comprehendit edicto.

IV. QUARTO loco cùm partis Donati episcopi exigerent proponi sibi ab adversariis qua caussa fuissent congregati: Cognitor distulit, ut ex ordine priùs omnia recitarentur, quæ ante diem Collationis acta fuerant. Et recitata est [a] notaria Donatistarum, in qua dixerunt, non sibi placere quod in edicto suo posuit, ut hi soli ex episcopis convenirent ad Collationis locum, quos ad ipsam caussam peragendam ceteri delegissent, qui omnes triginta sex complebantur, decem & octo hinc, & decem & octo inde; id est, septem qui inter se disputarent, & alii septem qui concilio si opus esset adhiberentur, & alii quaterni qui gestis custodiendis & conscribendis præessent: sed petiverunt se omnes potiùs, qui venerant, adesse debere; ut eorum numerus appareret, dicentes quòd eos adversarii paucos esse mentiti sint. Ibi dixerunt ita se omnes venisse usque ad gravissimos senes, ut hi soli deessent, quos adversa valetudo corporis impedisset: & cetera quæ ipsâ notariâ continentur.

QUINTO loco recitatæ sunt litteræ * Catholicorum, quas rescripserunt Cognitori, sicut edicto commonuerat, insinuantes consentire se ad omnia, quæ illo edicto fuerant ordinata. In eisdem litteris etiam se obstrinxerunt, & polliciti sunt, quòd si in parte Donati veritas eis demonstraretur Ecclesiæ, non se illic episcopalem honorem quæsituros, sed consilium eorum secuturos pro salute Christiana: si autem in sua communione potiùs veritas ostenderetur Ecclesiæ, honores episcopales eis non se negaturos: & hoc à se fieri bono pacis, ut intelligerent hi quibus hoc præstaretur, quòd in eis Catholici non Christianam consecrationem, sed humanum detestarentur errorem. Quòd si plebes duos in una Ecclesia episcopos ferre non possent, utrisque de medio recedentibus, singuli constituerentur episcopi, ab eis episcopis ordinandi, qui in suis plebibus singuli invenirentur. In eisdem litteris commemorata est etiam caussa Maximianistarum, ex quibus à se damnatis propter pacem partis Donati quosdam in honoribus integris susceperunt, & ab eis datum in sacrilego schismate baptismum non resciderunt: & cetera quæ in memoratis litteris continentur. Cap. V. * Epistola 128. inter Augustinianas.

SEXTO loco recitatum est etiam * edictum ipsius Cognitoris, quod proposuerat cum supradicta notaria Donatistarum, & supradictis litteris Catholicorum insinuans populo, quæ illi pars utraque rescripserit. Caput VI. * V. in Appendice.

[a] Interdum scribitur, *notoria*. Exhibetur hæc Donatistarum epistola in hujus tomi Appendice.

Cap. VII.

* Epistola 129. inter Augustinianas.

Septimo loco recitatæ sunt * litteræ Catholicorum ad Cognitorem datæ, quibus Donatistarum notariæ responderunt, concedentes eis quod petierant, ut universi qui venerant præsentes essent in eo loco ubi erat futura Collatio: cùm tamen illic ex Catholicis episcopis illi soli adessent, quos edicto suo Cognitor definierat; ut si aliquis tumultus exsisteret, quod Catholici valde metuebant, non illis imputaretur qui paucissimi adessent, sed eis potiùs qui multitudinem suam præsentem esse voluissent. In eisdem litteris etiam tota ipsa caussa comprehensa est, ut ostenderetur Ecclesia catholica non esse pars Donati, sed illa potiùs quæ per totum mundum fructificaret & cresceret, incipiens ab Jerusalem secundùm sacram scripturam: & quia nihil ei præjudicarent quicumque in ea mali fuissent, divino in fine judicio separandi: & quia nec in ipsum Cæcilianum majores eorum aliquid probare potuerunt, qui judiciis * ecclesiasticis, & maximè * Imperatoris apud quem ab eis fuerat accusatus, innocens inventus & pronuntiatus est. Et quia de jussionibus Imperatorum quæ pro Catholica constituuntur, solent facere invidiam; commemoratum est etiam de sancta scriptura, reges decrevisse in regno suo gravissimas pœnas eis, qui blasphemassent Deum. Commemorata est etiam caussa Maximianistarum, quos & judiciis ipsi publicis insectati sunt, & ex quibus damnatis quosdam in honoribus integris susceperunt, nec ab eis in schismate datum baptismum destruxerunt; quòd eos quibus dilationem dederunt Maximiano communicantibus, dixerunt illius contagio non fuisse pollutos: & cetera quæ eisdem litteris continentur. Hæc autem omnia ideo ibi commemorata sunt, ne fortè [a] si secum cogitassent Donatistæ, & viderent quàm malam caussam haberet pars Donati, ad hoc voluissent, omnes qui venerant, ingredi locum Collationis, ut pax atque unitas fieret.

Luca 24. 47.

* Romano & Arelatensi.

* Constantini.

Dan. 3. 96.

Caput VIII.

Octavo loco cùm Cognitor inquisisset, utrùm sicut à Catholicis videbat, ita etiam à parte Donati electi jam essent qui susceptam caussam peragerent: responsum est à parte Donati, quòd jam esset acta à Catholicis caussa, ante quàm esset confligentium statuta persona: propter illas Catholicorum litteras quæ totam caussam breviter continebant. Deinde instare cœperunt, ut priùs ageretur de tempore, de mandato, de persona, de caussa, tunc ad negotii merita veniretur. Et cùm Cognitor interlocutus esset, nihil de caussa esse mutilatum; & rursus inquisisset, utrùm de constituendo numero disputantium edicto ejus paritum fuerit, quia per hos oporteret agi omnia quæ agenda essent: cœperunt Donatistæ agere de tempore, quoniam caussa ipsa agi non posset, quia dies præterisset. Quarto-decimo enim Kalendarum Juniarum die completi fuerant quatuor menses ex die edicti Cognitoris quod ad * provinciam miserat, sicut interrogatum respondit Officium. Et quoniam intra quatuor menses agi caussam præceperat * Imperator, ideo diem jam transisse dicebant, & petebant ut tamquam in contumaces Catholicos sententia proferretur: quasi Catholici absentes essent, aut Donatistæ aliquando ad agendam caussam illis absentibus intravissent, aut admoniti Catholici vel evocati defuissent. Ista ergo calumniosè & tergiversatoriè, quæ nec in foro jure agerentur, dicebant, nolentes ut aliquid ageretur. Sed ad hoc eis respondit ipse Cognitor, quòd in Kalendas Junias pars utraque consenserit, quamvis etiamsi quælibet pars adhuc usque non occurrisset, duos alios menses superesse potuisse, quos Imperator adjunxit trinis edictis fuisse servandos.

* f. ad provincias.

* Honorius.

Cap. IX.

Nono loco, quoniam Cognitor superiùs dixerat, de tempore præscribere ut caussa non ageretur, non episcopalis, sed forensis potiùs esse objectionis, invenit occasionem pars Donati qua diceret, nihil ergo secum agi publico jure debere, sed tantùm divinis scripturis. Unde cùm quæsisset Cognitor, quid utrique parti de hac re placeret: responsum est à Catholicis, ut juberet mandatum catholici concilii recitari, ubi electis disputatoribus agendi modus injunctus est; ibi posse meliùs apparere, quòd non forensibus tergiversationibus, sed magis divinis testimoniis ageretur. Et aliquamdiu conflictio producta est, cùm Catholici instarent recitari mandatum, illi autem recusarent. Sed postea remotis omnibus moratoriis contentionibus, recitari mandatum Cognitor jussit.

Caput X.

* Exstat in Appendice.

Decimo loco mandatum * catholici concilii recitatum est, quo electis ad disputandum Episcopis, catholicæ Ecclesiæ est injuncta defensio adversùs criminationes Donatistarum. Hoc mandato iterum, sicut in superioribus litteris, breviter tota caussa comprehensa est, priùs ut caussa Ecclesiæ quæ toto, sicut promissa est, terrarum orbe diffunditur, à caussa Cæciliani qualiscumque illa fuisset, sic distingueretur, ut ostenderetur malos in Ecclesia, qui vel ignoranter vel pro unitate pacis tolerantur à bonis, non eis ad mala consentientibus obesse non posse, similitudinibus Evangelicis & exemplo Prophetarum, & ipsius Domini Christi & Apostolorum, & Episcoporum, & judicio ipsorum etiam Donatistarum propter Maximianistas: deinde ipsius Cæciliani caussa non mala fuisse certis documentis demonstraretur, quibus & ipse & ordinator ejus Felix Aptuginensis, quem in concilio suo criminosiùs accusaverunt, probaretur esse purgatus. Et cetera quæ mandato eodem continentur, sive de baptismo, sive de persecutione quæ solet Catholicis objicere pars Donati. Nam commemorata ibi est iterum, sicut in superioribus litteris, caussa Maximianistarum, qua demonstrarentur Donatistæ suo judicio cuncta diluisse, quæ objicere Catholicis vel de baptismo, vel de persecutione, vel de communionis contagione consueverunt. Adjectum est etiam, ut si qua etiam nunc episcopis Catholicis morarum interponendarum gratiâ voluissent crimina objicere, propter finiendam quæ priùs urgeret caussam, audienda & discutienda postea differrentur. Hoc autem, id est, ut tota caussa & superioribus litteris & isto mandato comprehenderetur, eo consilio à Catholicis factum est, ne fortè, sicut fama jactabat, aliquas moratorias præscriptiones Donatistæ ingerere conarentur; & forsitan non permissi ab ipsa Collatione resilirent; acta licèt breviter Ecclesiæ catholicæ caussa, in conscriptione gestorum legenda remaneret, quam timuisse intelligerentur, & ideo noluisse conferre.

[a] Antiquior editio Am. *ne fortè ipsi secum.*

XI. UNDECIMO loco cùm Cognitor interlocutus esset, in mandato Catholicorum magis divina testimonia quàm forensia vincula esse prolata, & jussisset etiam subscriptiones omnium recitari: conflictus exortus est, & aliquamdiu productus est, cùm Donatistæ exigerent eorum præsentiam, qui mandato subscripserant; objicientes, quòd eis suppositis qui episcopi non fuerint, potuissent fallere Cognitorem, quo præsente subscripsisse legebantur, & quòd antiquis cathedris alios episcopos addiderint ut numerus augeretur. Catholici autem, ne sui præsentarentur, resistebant; verentes ne illi tumultum aliquem præpararent, per quem prorsus abrumperetur ipsa Collatio, quam fieri Donatistæ nolle omnino videbantur, maximè quando de tempore, quasi jam caussa lapsa esset & audiri non posset, præscribere voluerunt. Quem tumultum ideo putabantur nondum fecisse, quia si fieret, videbant non posse imputari Catholicis, qui paucissimi aderant; sed sibi potiùs, quorum præsens fuerat multitudo. Sed voluntati eorum cedentibus Catholicis, ut omnes qui subscripserant ingrederentur; apparuit postea hoc ideo voluisse Donatistas, quia existimabant non convenisse Carthaginem tot Catholicos, quot subscriptiones ostendebantur. Hoc autem propterea credidisse putati sunt, quia Catholici non eâ pompâ qua illi Carthaginem fuerant ingressi, & ob hoc eos paucos venisse suspicabantur.

XII. DUODECIMO loco ingressis episcopis Catholicis, quorum præsentia petebatur, omnes singillatim recitati, & in medium procedentes, à Donatistis recogniti sunt, vel vicinis suis, vel cum quibus in uno loco erant: & quicumque recitabantur Catholici episcopi ex his locis, ubi non erat pars Donati, satis & ipsis Donatistis notum erat se ibi non habere collegas vel communionem suam, & esse illic Catholicos, vel quos noverant, vel de quibus audierant in suæ vicinitate regionis. Ita factum est, ut omnino nullius Catholici recitaretur subscriptio, de cujus præsentia dubitarent. Sanè cùm ventum esset ad nomen Victoriani Mustitani catholici episcopi, & in medium procedens respondisset se habere contrarios duos, Felicianum in civitate Mustitana, & Donatum in loco Turrensi; exegerunt Catholici, ut actis constaret Felicianum in communione esse Primiani: ipsum enim inter alios cum Maximiano damnaverant, damnatorem Primiani & ordinatorem ipsius Maximiani, quem postea in integro honore receperant, nec destruxerant baptismum in eis quos in Maximiani schismate baptizaverat. Sed ad interrogationem Catholicorum respondere noluerunt, dicentes non debere hoc ab eis exigi. Et cùm iterum pressiùs exigeretur, dixerunt jam internæ actionis hoc esse: & secundùm eos interlocutus est Cognitor, ut hoc quod cœptum fuerat ageretur, & illud si opus esset postea quæreretur. In ipsa autem diœcesi Mustitana apparuit & ipsos episcopum alium antiquæ cathedræ addidisse, quod inani invidiâ Catholicis objecerant: hoc & in aliis locis eos fecisse, postea declaratum est.

XIII. TERTIO-DECIMO loco, recensitis & recognitis præsentibus Catholicis qui subscripserant, Cognitor obtulit petens, ut considentes potiùs agerent quàm stantes. Donatistæ autem recusaverunt, gratias tamen agentes quòd talibus senibus obtulisset consessum; & in ea recusatione multa dicentes in laudem suam, & in laudem ipsius Cognitoris; quæ legat qui voluerit in conscriptione gestorum: pertinet enim ad rem, quomodo quem sic laudaverunt, ut dicerent *honorificum, justum, reverentem, benignum*, caussam tamen, propter cujus actionem tam multi convenerant, apud eum agi nolebant.

CAP. XIV. QUARTO-DECIMO loco mandatum *etiam Donatistarum prolatum & recitatum est, breviter factum, ut hi quos elegerant, agerent velut adversùs traditores & persecutores suos. Recitata sunt etiam eorum nomina, cùm hoc Catholici fieri petissent, ut constaret utrùm apud Carthaginem præsentes subscripserant. Sed Donatistæ multo instantiùs hoc ut fieret Cognitori extorserunt, ut eorum quoque numerus appareret, quod se magna intentione velle monstrabant. In ea sanè recitatione inventi sunt quidam, pro quibus absentibus alii subscripserunt. Inventus est etiam unus, qui cùm suo nomine recitato non responderet, dixerunt eum in itinere esse defunctum. Et cùm quærerent Catholici, quomodo potuerit apud Carthaginem subscribere, qui fuerat in itinere defunctus; illi diu fluctuaverunt, perturbati, & nescientes quid responderent. Nam primò dixerunt, non de ipso, sed de alio fuisse suggestum. Et cùm Catholici putassent de alio, id est, de clerico eos dicere, qui pro mortuo subscribere potuit; quæsitum est, utrùm clericus suo nomine, an illius pro mortuo subscripserit. Sed postea responderunt, ipsum quidem subscripsisse præsentem, cùm octavo Kalendas Junias mandatum fieret; sed quoniam æger subscripserat, remeantem ad propria in itinere defecisse. Quo audito Catholici petierunt superiora eorum verba recitari, ut ipsa varietas deprehensa claresceret. Quod cùm factum fuisset, & appareret, quæsivit Cognitor, utrùm saltem sub Dei testificatione firmarent, eum fuisse Carthagini, quando [a] præsentes præsentibus mandaverunt ut subscriberent. Ubi vehementiùs perturbati responderunt, *Quid si & alius pro eodem apposuit?* Hanc eorum falsitatem deprehensam judicio Dei relinquens, jussit cetera nomina recitari. Quibus recitatis, quæsivit de numero episcoporum partis utriusque. Respondit Officium, nomina Donatistarum episcoporum esse ducenta septuaginta novem, annumeratis etiam illis, pro quibus absentibus alii subscripserant, computato & illo defuncto. Catholicorum autem omnium præsentium nomina esse constitit ducenta octoginta sex. Viginti enim non subscripserant, qui tamen suam exhibentes præsentiam & in medium procedentes, nisi quos infirmitas corporis illic apud Carthaginem tenuit, præsentibus gestis se mandare & consentire professi sunt. In loco ergo Collationis, hoc est in thermis Gargilianis, quia ipse postea locus placuerat, ex his Catholicis qui mandato subscripserant, & qui præsentes gestis mandaverant, hi soli defuerunt qui illic apud Carthaginem incommoda valetudine te-

* Exhibetur infrà in Appendice.

[a] Sic editio Am. At Lov. *præsens præsentibus mandaverit*: perperam correctâ antiqua lectione, quæ confirmatur ex Collatione Carthag. Part. I. cap. 87. & seq.

nebantur. Ex his autem quorum nomina Donatistarum subscriptio continebat, non solùm illi deerant quos apud Carthaginem ægrotare responderant, sed etiam illi pro quibus absentibus, id est, apud Carthaginem non constitutis alii subscripserant. Quoniam itaque se Donatistæ de numerositate jactabant, excepto eo quòd Catholicos plures venisse Carthaginem constitit; dictum est à Catholicis, alios episcopos centum viginti non venisse Carthaginem, quòd quidam eorum senectute, quidam infirmitate, quidam diversis necessitatibus * impediti. Quod cùm audissent Donatistæ, responderunt, etiam suos multo plures non venisse Carthaginem, & multas esse apud se cathedras viduatas episcopis: cùm in sua notaria quam Cognitori dederant, apertissimè dixerint usque adeo se omnes venisse Carthaginem, ut nec gravissimos senes ætas & labor potuerit deterrere; eosque solos non venisse, quos adversa valetudo in suis sedibus vel in itinere tenuisset. Sanè propter cathedras, quas episcopis vacuas apud se esse dixerunt, responsum est etiam à Catholicis, sexaginta esse, quibus successores episcopi nondum fuerant ordinati. Ac per hoc in istis utriusque partis subscriptionibus, & falsitates in Donatistis constitit fuisse deprehensas, & eorum numerum episcoporum minorem; quando quidem soli ægroti non venerant Carthaginem, pro quibus tamen in itinere ægrotantibus alii subscripserant, & omnium nomina cum ipsis etiam pro quibus alii subscripserant, ducenta septuaginta novem subscriptio continebat: neque ullo modo credibile sit, multo plures quàm centum viginti, hoc est, tertiam partem omnium eorum in suis sedibus * ægrotasse potuisse, & ideo non venisse Carthaginem.

* f. essent impediti.

* f. ægrotare.

CAPUT XV.

QUINTO-DECIMO loco egressis omnibus qui jam superfluò præsentes erant, & remanentibus eis quos necessarios utrique delegerant, in perendinum diem Collatio dilata est, utrorumque consensu; quoniam dies præsens jam videbatur emensus.

SECUNDI DIEI COLLATIO.

CAPUT I.

PRIMO loco, cùm die intermisso ad memoratum locum, sicut placuerat & constitutum fuerat, conveniretur, obtulit consessum iterum Cognitor, deprecans ut fieret. Et mox Catholici consederunt: Donatistæ autem recusaverunt. In qua recusatione inter cetera id quoque dixerunt, quod scriptum * sibi esset cum talibus non sedere. Ad hoc Catholici, ne moræ fierent, tunc non responderunt, sed opportuniore loco in tertii diei Collatione. Tunc ergo etiam ipse Cognitor stando se cogniturum esse respondit.

* Psal. 25. 4.

CAP. II.

SECUNDO loco recitata est * notaria, quam pridiè dederant, petentes ut sibi mandatum Catholicorum ederetur, quo considerato possent in diem constitutum instructi adesse, eo quòd exceptores cum conscriptione gestorum occurrere non valerent: & responsio Cognitoris * in eadem notaria, qua jussit fieri quod petebant.

* Exstat infrà in Append.

* f. ad eamdem notariam.

CAP. III.

TERTIO loco cùm quæsisset Cognitor, quid etiam de subscriptionibus responderent, id est utrùm eis placeret quod edicto proposuerat, ut prosecutionibus suis quisque subscriberet: & respondissent Catholici, jam se in hoc consensum suum litteris expressisse: illi se multùm moveri dixerunt, quòd hoc consuetudo non haberet. Et cùm Cognitor interrogasset, utrùm eis * sufficeret quòd dati fuerant gestorum conscribendorum ex utraque parte custodes: dilationem petere cœperunt, ut sibi conscripta gesta ederentur, & tunc responderent. Hîc ortus est diuturnus conflictus cum eis, cùm consensus eorum, quo placuerat ut illo die res ageretur, sæpe recitaretur ex tabulis. Et cùm se notas ignorare dicerent, petentes ut priùs eis ederentur gesta conscripta: Cognitor jussit, ut quod eorum notarii exceperant perlatis codicibus qui signati custodiebantur, eis recitaretur, ne contra suum consensum venirent. Cúmque & ipsi sæpe de gestorum editione causarentur, quòd exceptores non * occurrissent gesta conscribere: etiam hoc eis responsum est, quòd notariâ suâ ideo se petisse dixerant edi sibi Catholicorum mandatum, ut ad præsentem diem instructi occurrerent, quia exceptores occurrere cum gestorum editione non possent. Ubi non invenientes quid dicerent, voluerunt iterum præscriptionem diei refricare, de qua fuerat eis satis superque responsum, & inde jam fuerat primo die transitum. Sed tunc eis Catholici etiam ad hoc responderunt, quòd non solùm in edicto Cognitoris Kalendarum Juniarum dies constitutus legeretur, sed etiam ipsi octavo Kalendas Junias suum mandatum conscripsissent, cùm jam transisset dies, quo dicebant agi debuisse caussam, id est, quarto-decimo Kalendas Junias. Dictum est etiam, ipsum Primianum ad Kalendas Junias se pollicitum occurrere. Quæ omnia ideo à Catholicis dicta sunt, quòd audierant eos etiam in populo suo de hac re invidiosè locutos: & tamen inter hæc omnia illi in petenda dilatione vehementissimè perstiterunt. Quod cùm vidissent Catholici ad hoc [a] eis diu negari, ut gesta multis verbis onerarentur, petierunt Cognitorem, ut eis quam petebant dilationem concederet. Et concessa est sex dierum dilatio, respondentibus exceptoribus, quando editio gestorum posset occurrere; & illis promittentibus, cùm gesta edita fuerint, se suis prosecutionibus subscripturos.

* f. sufficerent qui.

* f. potuissent.

[a] Er. & Lov. *ad hoc eos diu nugari*. Antiquior editio Am. *ad hoc eis diu negari*: id est, illud eis diu negari, nihil aliud conferre vidissent Catholici, nisi ut gesta redderentur prolixiora. Nam huc pertinet quod Catholicorum nomine Augustinus in 2. parte Collationis cap. 56. petens ut Donatistis concedatur dilatio, *ne nolentes differre*, inquit, *prolixiora gesta faciamus*.

COLLATIO TERTII DIEI.

Caput I. TERTIO die Collationis, id est, sexto A idus Junias, ingressis partibus, primo loco, utrùm edita eis gesta fuerint, Cognitor inquisivit. Respondit Officium, se ante diem quam promiserat edidisse, quod ex utriusque partis cautionibus probaretur. Et recitatæ sunt cautiones, quibus constitit Catholicos accepisse gesta octavo idus Junias horâ diei quintâ, Donatistas autem eodem die, tertiâ.

Caput II. 2. SECUNDO loco cùm Cognitor jussisset principale negotium jam proponi; dictum est à B Catholicis, olim se agere velle principale negotium, & hoc esse, ut crimina, quæ solent Donatistæ dicere in Ecclesiam toto orbe diffusam, si possent, probarent. Responsum est à Donatistis, ut priùs quæreretur qui essent qui agerent, ut moræ fierent de discussione personarum. De qua re cùm diu confligeretur, Catholicis recusantibus, & ut remotis superfluarum morarum tergiversationibus ad caussam veniretur vehementer instantibus, contrà Donatistæ obnixissimè contendebant, ut personæ discuterentur, C & flagitabant ut exprimerentur qui petissent ab Imperatore istam fieri Collationem. Volebant enim ut constaret Catholicos esse petitores, ut ex forensi jure possent discutere personas petitorum; cùm jam in actione prima recitatum fuisset Catholicorum mandatum, ubi se ostendebant non petitores esse, sed defensores adversùs crimina, quæ illi eorum communioni objicere solent: cùm ipsi priùs exegerint, ut Ecclesiæ D caussa non forensibus formulis, sed magis divinarum scripturarum testimoniis ageretur; confessique fuerint, lecto Catholicorum mandato, scripturis sanctis eos Ecclesiæ caussam firmare voluisse, seque ex eadem divinæ legis auctoritate vicissim acturos esse promiserint. Tunc ergo quasi obliti quid exegerint, & quid etiam ipsi polliciti fuerint, cùm de Ecclesiæ criminatione & purgatione Catholici proposuissent agi oportere, [a] cœperunt personas quærere petitorum, ut E eas possent ex forensi jure discutere. Contrà ergo Catholici resistebant, & propter præscindendas moras, quas eos & præparare audierant, & innectere jam videbant, perseveranter instabant, ut Ecclesiæ caussa potiùs ageretur. In conflictu perventum est, ut Imperatoris præceptum quo Collationem jussisset fieri legeretur, ut eo modo petitorum persona constaret. Videbatur enim & Cognitori, ne quid Donatistis etiam de ipso jure forensi, veluti justa poscentibus negaretur, priùs petitorum constituendas esse personas. F Præcepto ergo imperiali recitato, Collationem petisse Catholicos declaratum est, eamque esse concessam. Tunc Donatistæ etiam preces quibus ab eis illa Collatio petita est, postulare cœperunt. Hîc cùm eis ipse Cognitor responderet, in pragmatico rescripto preces inseri non solere: ad id se converterunt, ut mandatum Catholicorum, quo mandaverant peti ab Imperatore Collationem, eosdemque legatos quos ad hoc impetrandum miserant, sibi ederent atque G proderent; asserentes discutere se debere quæ mandata sunt, atque ibi invenire posse mandata Catholicorum quæ de illis Imperatori locuti sunt. Hoc cùm intelligerent Catholici ad hoc inquiri, ut invenirentur occasiones quibus prolixi temporis moræ ac dilationes ingererentur, asserebant omnino quod peterent ad caussam non pertinere; quando quidem Collationem ab eis petitam ipse Imperator apertissimè * ostenderet, cui Cognitorem dederat, ut superstitionem manifesta ratio confutaret. Et vehementer urgebantur, ut remotis omnibus morarum interpositionibus, & aliarum interponendarum inquisitionibus, id potiùs ageretur quod ea Collatione agi ab Imperatore præceptum est, quam & petitam ab illo & concessam esse constabat.

** Honorius in præcepto de habenda Collatione.*

3. INTER hæc etiam de catholico nomine, Caput III. apud quos potiùs esset, pauca ab utraque parte invicem dicta & objecta sunt, & jussum est principali caussæ potiùs reservari. Et post aliquanta identidem, cùm catholici nominis facta mentione dicerent Donatistæ apud se potiùs esse Catholicam; interlocutus est Cognitor, se interim sine cujusquam præjudicio non posse aliter appellare Catholicos, quàm eos appellavit Imperator, à quo Cognitor datus est: illos autem quanto magis se esse catholicos dicerent, tanto magis jam caussam ipsam remotis morarum interpositionibus agere debere, in qua probare possent se potiùs esse catholicos. Hîc Donatistæ post tantas moras & tot interlocutiones Cognitoris contra eos prolatas, exigentis ut caussa potiùs ageretur, atque testantis de legatorum personis, vel mandato quod eis injunctum est, nec ad caussam aliquid pertinere, nec sibi aliquid ut hinc requireret fuisse præceptum: dixerunt ut si in legatis, vel mandato quod eis datum est manifestando, noluissent Catholici obtemperare judicatis, saltem hoc responderent, utrùm loco petitorum consisterent: multùm mirantibus Catholicis, cur eos Donatistæ dixerunt, in edendo legatorum mandato non parere judicatis; cùm potiùs contra ipsos tam multis interlocutionibus Cognitor pronuntiaverat. Interrogaverunt ergo Catholici, quibus judicatis non paruerint. Et Donatistis ad hoc non respondentibus, interlocutus est Cognitor, ad illud quod de loco petitoris Donatistæ quæsierant, Catholici responderent. Et responderunt, se hoc proponere, ut crimina quæ solent Donatistæ communioni eorum objicere vel probentur, vel diluantur; ut possit Donatistarum separatio vel defendi vel corrigi. Tunc Cognitor cùm responsionem à Donatistis exigeret, responderunt, Afros qui se catholicos dicerent, alienam caussam velle defendere, hoc est, totius orbis Ecclesiam; de qua sibi nihil debere præjudicari, cùm inter Afros hoc negotium ventiletur; & exspectari potiùs Ecclesiam transmarinam, ut qui vicerint, ipsi ad eam pertinere videantur, & ipsi habeant catholicum nomen: sed in fine prosecutionis suæ rursus de persona petitoris ut sibi respondere-

Donatistæ catholicorum nomen sibi vindicant.

[a] Am. & Er. *cœperant.*

tur, postulaverunt. Hîc Catholici ad utrumque A breviter responderunt; & quia de personis jam primo & secundo judicio quæstio fuerit terminata; & quia Ecclesiæ toto orbe diffusæ cui testimonium perhibet scriptura divina, ipsi, non Donatistæ, communicant, unde catholici meritò & sunt & vocantur. Donatistæ autem responderunt, non catholicum nomen ex universitate gentium, sed ex plenitudine sacramentorum institutum: & petiverunt ut probarent Catholici sibi communicare omnes gentes. Quod Catholici B cùm gratissimè acciperent, & peterent ut hoc probare permitterentur; rursus illi de mandato illo, quod legatis injunctum, edi sibi petiverant, quæstionem refricare cœperunt, & à caussa Ecclesiæ, quæ jam in medium discutienda pervenerat, iterum resilire, modò mandatum supradictum petendo, modò de petitoris persona ut constaret instando, modò ut de his ipsis quæ petierant judicaret Cognitor, exigendo; de quibus jam totiens fuerat interlocutus, & eos illa frustra C petere pronuntiaverat.

Catholicũ unde dictum velint Donatistæ. *Confer. epist. August. 93. cap. 7. n. 23.*

CAPUT IV.

4. SED Cognitor, quamquam viderentur non rectè petere, edi sibi mandatum quod legatis injunctum est; quia, id quod sufficiebat ad caussam, Collationem petitam concessamque constabat; non ei tamen videbatur, injustè illos petere ut petitoris persona constaret. Catholici autem videntes, quod jam sibi fuerat antea nuntiatum, (& hoc eorum intentione satis intelligebant,) non ob aliud Donatistas personas quærere petitorum, D nisi ut liceret eis personarum discussione longissimas temporum & dilationum moras inserere; quoniam vehementer nolebant ut perveniretur ad caussam, in qua se nihil habere quod dicerent, sicut res ipsa vel serò postea patefecit, plenissimè sciebant: hoc ergo videntes Catholici, noluerunt personam suscipere petitorum, asserentes non se objicere crimina, sed objecta defendere; quæ cùm defendissent, & falsa esse demonstrassent, consequenter eos apparere qui E sint, & quanta iniquitate se ab unitate diviserint. Hîc Donatistæ asserebant, quocumque modo etiam de ipsis criminibus quæ vellent diluere, ultro Catholici cogerent sibi adversarios respondere, petitorum eos habere personam. Sed Catholici respondebant, ad hoc se petisse Collationem, non ubi objicerent diluenda, sed ubi objecta diluerent: quoniam & mandatum Donatistarum adversùs traditores & persecutores factum erat; & verba Primiani, quando priùs à Catho- F licis de Collatione conventus est, crimen eis eum objicere testabantur, * ubi dixerat, *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*: & quamvis tunc conferre noluisset, postea tamen in judicio præfectorum se audiri & discuti velle dixerat. Quem eorum de Collatione consensum tenentes Catholici, hoc ut fieret ab Imperatore petiverant.

* *V. infrà lib. post Collationem cap. 1.*

5. Tunc jussit eos Cognitor objecta à se crimina jam probare, nec de petita Collatione per- G sonam petitoris ostendi, si * etiam utrique petisse probarentur. Hîc Donatistæ identidem petere cœperunt, ut de persona pronuntiaret. Et pronuntiavit Cognitor, dicens, si Collationem pars utraque petivisset, eum esse petitorem, qui crimina objiceret. Et exegerunt Donatistæ, ut probaretur à Catholicis, utrùm Collationem utrique petiverint. Ubi Cognitor cùm dixisset, *Hoc Catholici probare debebunt*: ortus est iterum moratorius conflictus de catholico nomine & Donatistarum & Cæcilianistarum. Deinde obtulerunt Catholici gesta habita in judicio præfecturæ, quibus probarent etiam Donatistas Collationem petisse. Quæ cùm jussisset Cognitor recitari; rursus illi ad præterita redierunt, & de his ut pronuntiaret Cognitor flagitare cœperunt, de quibus totiens pronuntiaverat, id est, de persona & de mandato legatorum, quod sibi ut ederetur totiens superfluò postulaverant. Hoc autem agebant, quantum intelligebatur, timentes ne gesta præfectoria legerentur, ubi suam caussam quibusdam inconsideratis & temerariis responsionibus vulneraverant. Diu itaque conflictatum est ab eis, & maximè cum ipso Cognitore; cùm ipsi peterent edi sibi mandatum legatis injunctum, aut pronuntiaret eos hoc superfluò petivisse: ille autem & pronuntiasse se diceret, & pronuntiaret hoc omnino ad præsens non pertinere judicium, ubi declararetur imperialibus litteris quid petitum esset quidve concessum. Et tandem aliquando ad jussum ejus cœperant gesta præfectoria recitari. Quorum gestorum cùm dies [a] & consules fuissent recitati, continuò rursus Donatistæ interruperunt, & eadem illa præterita poscere cœperunt. Sed cùm Cognitor interloqueretur, debere gesta recitari, ut de petitoris persona constaret; illi contrà ab initio cœperunt dicere, esse gesta priora, quæ deberent potiùs recitari. Contrà à Catholicis dictum est, ideo illos nolle ut gesta præfectoria legerentur, quod in eis prosecutiones proprias formidarent.

* *f.* eam.

CAPUT V.

6. OBTULERUNT ergo Donatistæ * gesta proconsularia, & vicariæ præfecturæ, ubi Catholici petierant eos actis municipalibus conveniri, ut Collatione utrorumque facta error de medio tolleretur, longè ante quàm ipsam Collationem ab Imperatore petivissent: & his gestis Catholicos volebant ostendere, loco assistere petitorum, quia illic eos dixerant *hæreticos, multa contra divinas leges humanasque committere*. Contra hoc Catholici dicebant, ideo se etiam tunc flagitasse Collationem, ut contra eorum crimina pro Ecclesia responderent. Itaque petiverunt sæpius, ut si ea gesta recitanda essent, quæ priora esse constaret; illa potiùs legerentur, ubi Donatistæ primitus caussam Cæciliani ad Imperatorem Constantinum per Anulinum proconsulem accusando miserunt: recitatisque gestis quæ ipsi proferebant, non sunt recitata illa quæ apud præfectos habita jam cœperant recitari. Et cœpit esse conflictus, ut si propterea gesta quæ Donatistæ protulerant prælata sunt gestis quæ à Catholicis prolata fuerant, quia priora reperta sunt, ut ipsa potiùs recitarentur; saltem post ipsorum recitationem recitarentur etiam illa longè priora, ubi eos appareret in hac tota caussa quæ agebatur, primitus accusatores exstitisse per proconsulem apud Imperatorem. Ista ergo ne recitarentur, vehementer Donatistæ obluctabantur, multis & multiplicibus prosecutionibus resisten-

* *Exhibentur infrà in Appendice.*

[a] In Collat. 3. cap. 141. à Martiali exceptore recitari cœpit: *Exemplum actorum sub die tertio Kalendas Februarias Ravennæ, D. N. Arcadio P. P. Augusto & Probo IV. cons.* id est, anno Christi 406.

tes, sicut obluctati fuerant & extorserant ne illa præfectoria legerentur. In hac autem obluctatione sæpe repetebant illud jam detritum, & tot interlocutionibus Cognitoris repulsum, de mandato legatorum sibi edendo. Repetebant etiam quæstionem, quæ fuerat jam antè transacta, Utrùm testimoniis Legis, an publicis gestis Catholici agere mallent. Et dicebant, ut si testimonia diuinæ Legis eligerent, facerent omnium legum publicarum gestorumque jacturam; si autem publicis legibus & gestis agere potiùs vellent, omitterent divina documenta. Et tamen si hoc eligerent Catholici, ut publicorum gestorum documentis potiùs agerent, dicebant se Donatistæ nec hoc permissuros, ut ea quæ à Catholicis offerebantur gesta legerentur; eo quòd haberent validam temporis præscriptionem, illam scilicet, de qua eis fuerat sufficienter & à Catholicis, & ab ipso Cognitore responsum, quia ipsam caussam lapsam & agi jam non posse dicebant, quia dies transierat quo menses quatuor complerentur. Vehementer enim eos timere apparebat, ne gesta legerentur, quibus doceretur à majoribus eorum Cæcilianum apud Imperatorem primitus accusatum, & deinde judiciis & ecclesiasticis & imperialibus absolutum atque purgatum: hoc est, ne ipsa caussa omnino, propter quam ventum fuerat, ageretur, ubi se evidentissimè superari posse sentiebant. Sic autem nolebant & timebant, ut hoc etiam confiteri cogerentur, dicentes quòd sensim, id est, paulatim, inducerentur in caussam, & ad caussæ interna deducerentur: quod utique optare deberent, si non de inanibus & moratoriis præscriptionibus, sed de ipsius caussæ veritate confiderent.

7. Contra ergo Catholici cùm vehementer conarentur, ut ad caussam perveniretur, quò eos prorsus nolle pervenire cernebant, respondebant tamen iterum atque iterum eisdem ipsis quæ illi totiens jam transacta repetebant. Et quoniam duo erant quæ in medium venerant, unum de editione mandati quod legatis injunctum est, alterum utrùm divinis testimoniis, an gestis publicis Catholici agere mallent; de mandati illius editione & Catholici responderunt, non ad eos, neque ad præsentem caussam omnino pertinere; & ipse Cognitor, quod sæpius pronuntiaverat, iterum pronuntiavit, legatorum personam & mandatum quod susceperunt omnino se non posse discutere, & ab eo quod sibi injunctum est non debere discedere: quando quidem satis apparebat imperialibus litteris quibus judex huic caussæ fuerat constitutus, Collationem ab Imperatore concessam. De illo autem altero, ubi quærebant quid eligerent Catholici, utrùm divina documenta, an gesta publica: sæpius Catholici responderunt, si Donatistæ hominum crimina non objicerent, quæ velut traditoribus objicere consueverunt, sed tantummodo id quæreretur, quæ, vel ubi esset Ecclesia, nihil se acturos publicis gestis, sed scripturarum divinarum tantummodo testimoniis: si autem in illa hominum accusatione & criminatione persisterent, quia & ipsi ista nisi talibus gestis demonstrare non possent, sine dubio & Catholicos hujusmodi crimina gestis publicis defensuros; aliter enim ista nec accusari poterant, nec defendi.

A Hæc eis sæpius & à Catholicis & ab ipso Cognitore repetita & inculcata sunt, multis & variis modis multarum prosecutionum illis ad eadem redeuntibus, & eadem repetentibus, ne ageretur caussa, & ne gesta legerentur quæ jam in manibus esse cernebant. Sed aliquando vicit Cognitor tam longas obstinationes, & jussit recitari quæ à Catholicis data sunt; & cœpit tandem agi caussa, propter quam tot episcopi partis utriusque convenerant. Quod mirabiliter B factum est, ut cùm Donatistæ propterea quærerent petitoris personam ne perveniretur ad caussam, ipsa inquisitio petitoris subitò in medium mitteret caussam.

8. Tertio ergo loco hæc acta sunt. Lecta est relatio * Anulini proconsulis ad Imperatorem Constantinum: quam quærentibus Donatistis unde prolata sit; Catholici responderunt in archivo proconsulis, si dubitarent, esse quærendum. In qua relatione evidentissimè continetur, C ipsos primitus ad Imperatorem Constantinum per memoratum proconsulem ea quæ Cæciliano crimina objiciebant accusando misisse. Quâ perlectâ Donatistæ quærere cœperunt, quem sibi Catholici dicerent patrem. Quibus cùm ab eis esset responsum secundùm Evangelium, ubi scriptum est, *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus est enim pater vester Deus:* etiam hoc audito nihilo minùs quærere cœperunt, utrùm eis Cæcilianus pater esset, an mater. Cùm jam dictum D fuisset à Catholicis, nec patrem sibi eum esse nec matrem; sed fratrem, sive bonum, si bonus esset, sive malum, si malus esset, quia & malus propter sacramenta communia frater esset: hinc aliquanto diutius conflixerunt, Donatistis eadem repetentibus, & Catholicis eadem respondentibus. Nam & hoc objecerunt Donatistæ, quomodo diceret Apostolus, *Et si multos pædagogos habetis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Iesu per Evangelium ego vos genui.* Et re- E sponsum est à Catholicis, hoc honorificentiæ caussâ dictum propter evangelicum ministerium quod dispensabat Apostolus. Nam patrem ad fidem salutemque æternam non esse nisi Deum. Neque enim posset contrarium Christo Apostolus loqui, ut cùm ille diceret, *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus enim pater vester Deus:* contrà Apostolus tamquam resistens verbis Christi patrem se diceret eorum, quibus annuntiaverat Evangelium: nisi esset utique distinguendum, F quid divinæ gratiæ, quid humanæ honorificentiæ caussâ diceretur.

Caput VII.

* Exstat in Augustini epistola 88. n. 2.

Matth. 23. 9.

1. Cor. 4. 15.

9. Quæsierunt etiam, quis ordinaverit Augustinum, nescio quas, sicut jactabatur, calumnias præparantes. Ubi cùm eis intrepidè responderet, à Megalio se ordinatum, qui tunc fuerit primas episcoporum in Numidia Ecclesiæ catholicæ; & urgeret instanter, ut jam proferrent quæ * præparaverunt, ut ibi etiam calumniosi demonstrarentur: illi intentionem in aliud de- G torserunt, redeuntes ad Cæciliani personam, quam dicebant catholicæ Ecclesiæ non obesse, etiam si vera ejus crimina monstrarentur; & tamen etiam ipsa non posse vera monstrari.

Megalius primas Numidiæ Augustini ordinator.

* f. præparaverant.

10. Tunc itaque Donatistæ protulerunt * litteras, quas ab universo concilio suo se accepisse dicebant, quibus responderetur mandato Catholicorum, quod primo die actionis fuerat

Caput VIII.

* Exstant infrà in Appendice.

allegatum : & die sequenti ante quàm ad secun- A dam actionem die tertio veniretur, datâ notoriâ Donatistæ edi sibi poposcerant, ut instructi possent ad cognitionem venire. Et fortasse propter has litteras diligenter scribendas etiam ipsa secunda actione dilationem petiverunt, quæ illis sex dierum concessa est. Quarto itaque loco hæc acta sunt : lectæ sunt supradictæ litteræ Donatistarum, quibus conati sunt respondere mandato Catholicorum, quod gestis primæ actionis insertum est. Cui mandato non eos po- B tuisse respondere inveniet qui utraque legere & considerare voluerit : [a] primùm quia testimonia ex Lege & Prophetis & Psalmis & Apostolicis atque Evangelicis litteris depromta, quibus ostenditur Ecclesia catholica per totum mundum diffundi, incipiens ab Jerusalem, unde in propinqua & longinqua crescendo etiam in Africam venit, & in alia loca & civitates per quas primitus dilatata est, in quibus multæ Ecclesiæ ad ipsam unicam pertinentes, apostolico labore C fundatæ sunt, quibus Donatistas non communicare manifestum est; non solùm non pertractare, sed omnino nec adtingere voluerunt; nec aliquod testimonium in tam prolixa epistola sua proferre ausi sunt de scripturis sanctis, quo assererent Ecclesiam partis Donati esse prædictam & prænuntiatam : sicut tam multa Catholici protulerunt pro Ecclesia cui communicant, quæ incipiens ab Jerusalem toto orbe diffunditur. Has ergo partes testimoniorum tantorum D cùm omnino non adtigissent, sed tamquam in illo mandato Catholicorum, cui respondere videbantur, dicta non fuerint, præterissent : illud ostendere tentaverunt prolatis multis testimoniis divinarum scripturarum, quòd Ecclesia Dei non cum malorum hominum commixtione futura prædicta sit.

De permixtione bonorum & malorũ in Ecclesia.

Et tamen postea cùm ad Evangelicam similitudinem venissent, quam Catholici in mandato suo posuerant de retibus in mare missis, quibus congregari dixit Dominus E omnia genera piscium, & bonos à malis in littore, hoc est in fine sæculi separari : etiam ipsi fassi sunt, in Ecclesia esse permixtos saltem occultos malos.

Matth. 13. 47.

Zizania verò inter triticum non in Ecclesia, sed in ipso mundo permixta dixerunt; quoniam Dominus ait, *Ager est hic mundus*.

Ibidem 38.

De area sanè, cui paleam Catholici dixerant usque ad tempus ventilationis admixtam, tamquam omnino in Evangelio nihil tale scriptum sit, exponere similitudinem istam nec conati quidem F sunt; sed quasi hoc à se ipsis Catholici dixerint, eam tantummodo reprehenderunt, velut ex testimonio Jeremiæ prophetæ, qui ait, *Quid paleis ad triticum?* non adtendentes unde hoc ille dixisset.

Ier. 23. 28.

Non enim ajebat de Ecclesia, sed de divinis Prophetarum visionibus & humanis somniis, ne ullo modo compararentur. Illam quoque similitudinem de ovibus & hœdis qui simul pascuntur, & in sæculi fine segregabuntur, quam inter alias Catholici ex Evangelio posuerant, G omnino adtingere noluerunt. Neque enim poterant illic dicere, etiam hœdos à pastoribus in communibus pascuis ignorari, sicut dixerant inter retia pisces malos in mari à piscatoribus non videri.

Matth. 25. 33.

Bonos malorum contagione nõ pollui.

11. Item cùm Catholici in mandato suo volentes ostendere toleratos à bonis in Ecclesia malos, nec bonos malorum contagione pollutos, commemorassent exempla Prophetarum & ipsius Domini Christi & Apostolorum, & post hæc etiam bonorum episcoporum, & * judicio ipsorum quoque Donatistarum qui quosdam suorum in Maximiani schismate positos negaverunt Maximiani contagione pollutos : illi in suis litteris ad hæc respondere conati, de Prophetis, & de Domino Christo & Apostolis quodcumque dixerunt : de episcopis autem & Maximianistis siluerunt. In episcopis enim premebantur auctoritate Cypriani, cujus verba ex epistola * ejus prolata Catholici in suo mandato posuerunt; quibus manifestissimè ostendebatur, & præcepisse ut pro unitate in Ecclesia mali tolerarentur, nec propter ipsos Ecclesia relinqueretur; & * quosdam collegas suos etiam ipsum, à quorum malis moribus longè abhorrebat, & de quorum factis pessimis non tacebat, in Ecclesia tolerasse. Hujus ergo auctoritate oppressi Donatistæ, cùm de Prophetis & Domino Christo & Apostolis aliquid dixissent, ad * hoc tamen, non tolerandos in Ecclesia permixtos malos, de episcopis omnino nihil dicere voluerunt. Et tamen etiam de Juda traditore, & de his quos Paulus toleravit per invidiam Christum annuntiantes, ipse Cyprianus sic intellexit, sic scripsit, quemadmodum ea Catholici in suo mandato posuerunt : quòd & Dominus Judam ad exemplum malorum in Ecclesia tolerandorum pertulerit; & Paulus eos de quibus talia dixit, non extra, sed intra Ecclesiam sustinuerit. De Maximianistis autem quid responderent, cùm adhuc homines viverent, de quibus possent apertissimè facillimèque convinci? Proinde ad illud quod in mandato suo Catholici dixerant, eosdem Maximianistas à Donatistis per judicia publica basilicis pulsos, utcumque respondere conati sunt, non se criminaliter accusasse, aut ad communionem suam invitum aliquem coëgisse, *sed res suas vel suorum civiliter repetisse* : obliti quod Primianus aliquando dicendum apud [b] Acta mandavit, *Illi auferunt aliena, nos intermittimus ablata*. Ad illa verò quæ de Maximianistis in Catholicorum mandato dicta sunt, quòd à se damnatos in integro honore susceperint, quòd Maximiani socios ab illo pollutos esse negaverint, quòd baptismum ab eis in schismate datum approbare potiùs quàm rescindere atque iterare maluerint, nec leviter respondere tentaverunt : sed illa omnia miro quodam silentio, tamquam dicta non fuerint, transierunt.

* *f.* judicium.

* *Epist. ad Maxim.*

* *Ser. de lapsis.*

* *f.* ad ostendendũ non tolerandos &c.

Iohan. 6.

Philip. 1. 15.

Baptismus etiam in hæreticis agnoscendus.

12. De ipso etiam baptismo quod in illo mandato à Catholicis dictum est Apostolum de quibusdam dixisse, *Veritatem in iniquitate detinent*, ut ostenderetur fieri posse, ut non destruenda veritas in destruenda iniquitate teneatur, aut non intellexerunt, aut id quod ipsi intellexerant, ne ab aliis intelligeretur, verbis suis obscurare voluerunt, dicentes, hoc Apostolum de gentilium errore dixisse : quasi ad rem pertineat de quorum errore dixerit, cùm tamen ostenderit posse veritatem in iniquitate detineri; ut hæc duo cùm in uno homine inventa fuerint, & approbetur

[a] Hîc restituimus *primùm*, ex editione Am. pro quo apud Lov. perperam substitutum erat, *comperiet*.

[b] Acta illa sæpe citat & ex iis verba Primiani refert in Serm. 2. in Psal. 36. n. 18. in l. 4. cont. Cresc. c. 47. & l. post Collat. c. 1. 16. & 31.

veritas,

veritas, & iniquitas corrigatur: sicut Catholica facit, cùm agnoscit in Donatistis & amplectitur sacramenti veritatem, detestatur autem in eis & corrigit hæreticam iniquitatem. Et illud quod à Catholicis in mandato dictum est, non ideo destruendum baptismum Christi, quia eum etiam hæretici tradunt; sicut non ideo negandus est Christus, quia eum etiam dæmones confitentur: similiter aut non intellexerunt, aut obscurare voluerunt, dicentes Catholicos contra martyres locutos, non tamen exprimentes quos martyres dicerent. Dicentes etiam eos dæmoniis velle communicare: quasi hæreticis communicetur, quando eorum anathematizatur iniquitas, quamvis in eorum consecratione inventus baptismus non destruatur; sicut anathematizatur iniquitas dæmonum, quamvis in eorum confessione auditum nomen Domini non negetur.

13. De persecutionibus etiam quas perpeti se queruntur, multa in suis litteris posuerunt: nec tamen respondere ausi sunt ad illud quod in mandato Catholicorum dictum est, quòd ipsi primitus apud Constantinum imperatorem accusaverunt Cæcilianum; qui de Imperatorum legibus conqueruntur, invidiam Catholicorum exaggerantes, sive mortes, quas eorum Circumcelliones sibimetipsis inferunt, sive * omnia quæ non pro communione Donati, sed pro sceleribus quibus violenter sæviunt, nefariéque vivunt, per leges publicas disciplinasque patiuntur: sicut etiam de oppido * Vagaitano commemorasse ausi sunt; ubi manifestatum est, quanta mala commiserint, & quàm minora perpessi sunt.

14. Ad illud quoque in Catholicorum mandato, quod dictum est de purgatione & absolutione Cæciliani & Felicis Aptuginensis, de quorum criminibus apud imperitos solebant Catholicis magnam invidiam concitare; cùm illic tota caussa propter quam venerant, versaretur, nihil omnino respondere in tam prolixis litteris voluerunt: quia & in eo quod dicebant, & divinis testimoniis velut adstruebant, non esse malos in Ecclesia tolerandos, sed ab eis recedendum propter contagium peccatorum; ita se dicere demonstrabant, ut tamen ignoratis peccatis alienis neminem maculari posse faterentur. Hoc enim & de malis piscibus dixerant, quòd sicut illos latentes in fluctibus, quamvis jam intra retia, non vident piscatores; sic latentes malos in Ecclesia nesciunt sacerdotes, & ab eis ideo minimè polluuntur. Nec tamen vel leviter vel tenuiter in tam prolixis & tanta dilatione accepta conscriptis litteris probare conati sunt, quod maximè in mandato Catholicorum commemoratum est, ut probarent, non solùm vera esse crimina Cæciliani, (nam hoc parum est;) sed etiam Ecclesiæ, quæ per omnes gentes usque ad terræ terminos dilatatur, ea probari & innotescere potuisse, ut consequenter saltem secundùm ipsos posset cognitorum peccatorum contagione maculari.

15. Cum itaque litteræ Donatistarum recitatæ fuissent, voluit Cognitor, ut etiam quæ Catholici recitanda dederant legerentur. Sed Donatistæ ad ea quæ scripserant ut responderetur, flagitare cœperunt. Quod & Catholici

A magis volebant, ne illæ litteræ sic manerent, quasi eis non potuerit responderi. Incipientibus ergo Catholicis respondere, Donatistæ interrumpere & obstrepere cœperunt, ne perpetuus respondentis sermo decurreret, sicut eorum litteræ nullo interpellante fuerant recitatæ. Volentibus ergo Catholicis divina testimonia quæ ipsi posuerant, & ea quæ [a] illi commemoraverant, ostendere quemadmodum essent accipienda, ne inter se deprehenderentur esse contra-
B ria, cùm essent utraque divina, & utique consona non dissona esse deberent; primitus de areæ similitudine cœperunt dicere. Tunc Donatistæ interrumpentes dixerunt, * quòd de area non legeretur in Evangelio scriptum. Cúmque expressiùs à Catholicis locus Evangelii commemoraretur; rursus interrumpendo dixerunt, occultos malos dictos esse paleam postea ventilandam. Inde inter strepitus & interruptiones eorum, de zizaniis & tritico dissensio nata est, propter
C mundi nomen, quo Donatistæ nolebant intelligi Ecclesiam, quia scriptum est, *Ager est hic mundus*. Et multa testimonia protulerunt, quibus sancta scriptura mundum non nisi malos commemorasset; sicuti est, *Qui dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo*; & cetera talia: ut quasi ex hoc ostenderent, mundi nomine Ecclesiam significari minimè potuisse. Contrà Catholici alia testimonia proferebant, quibus in bono mundi nomen esse positum ostenderetur;
D sicuti est, *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*: & cetera hujusmodi, ubi ostenderetur Ecclesia, quoniam ipsa utique per Christum reconciliatur Deo. Et hæc agebantur, Catholicis sermonem suum prosequendo perpetuare conantibus, illis autem ne id fieret perstrepentibus; cùm suam responsionem non reservarent, sicut Catholici fecerant, cùm eorum epistola legeretur; sed crebras contradictiones interponendo, ne Catholicorum prosecutio imperturbata
E procurreret, impedirent.

16. Flagitantibus itaque patientiam eorum Catholicis, & per multas Cognitoris interlocutiones vix impetrantibus; responderunt litteris eorum, ostendentes multis sanctarum scripturarum testimoniis & exemplis, malos in Ecclesia nunc sic esse permixtos, ut quamvis debeat vigilare ecclesiastica disciplina, ad eos non solùm verbis, sed etiam excommunicationibus & degradationibus corripiendos, tamen non so-
F lùm in ea latentes nesciantur, sed plerumque propter pacem unitatis etiam cogniti tolerentur: sic ostendentes divina testimonia consonare, ut & illa quibus commendaretur Ecclesia cum malorum commixtione, hoc tempus ejus significarent, qualis est in præsenti sæculo; & illa testimonia quibus commendatur non habere commixtos malos, illud ejus tempus significarent, qualis venturo sæculo in æternum futura est. Sicut nunc mortalis est, id est, ex mortali-
G bus hominibus constat: tunc autem immortalis erit, quando in ea nemo morietur: sicut ipse Christus isto tempore fuit pro illa mortalis, post resurrectionem autem jam non moritur, & mors illi ultrà non dominabitur; quod etiam Ecclesiæ suæ in fine sæculi præstiturus est. Hæc duo tempora Ecclesiæ, quæ nunc est, & qualis tunc

* Confer. lib. 2. cont. Gaudent. cap. 4.

Matth. 13. 38.

1. Iohan. 2. 15.

Mundi nomen aliquando in bono Scriptura usurpat.

2. Cor. 5. 19.

Conciliatio scripturarũ de permixtione bonorum & malorum in Ecclesia.

Rom. 6. 9.

[a] Am. Er. & Lov. *illic*. Legendum, *illi*; ut ad Donatistas referatur.

erit, significata esse etiam duabus piscationibus: una ante resurrectionem Christi, quando mitti

Lucæ 5. 5.

jussit retia, nec sinistram nec dexteram nominans partem, ut nec solos malos, nec solos bonos, sed commixtos bonis malos intra retia suorum sacramentorum futuros doceret: post resurrectionem autem quando jussit retia mitti in dexteram par-

Johan. 21. 6.

tem, ut post resurrectionem nostram bonos solos in Ecclesia futuros intelligeremus, ubi ulterius hæreses & schismata non erunt, quibus modò retia disrumpuntur. Nam & Evangelium non tacuit in prima piscatione commemorare retia

Ibid. 11.

esse disrupta: & in novissima dictum est, *Et cùm tam magni essent pisces, retia non sunt disrupta.* De tali Ecclesia dictum esse, quòd per illam non

Isai. 52. 1.

erat transiturus incircumcisus & immundus. Ad immundos enim pertinere schismaticas separationes, quæ tunc non erunt, quia retia non sunt

Gen. 7. 8.

disrupta. Hoc etiam significasse, quòd corvus avis immunda exierit de arca, & non redierit. Quæ tamen arca exeunte corvo non utique omnibus immundis animalibus caruit, sed in ea fuerunt & munda & immunda usque ad diluvium, sicut in Ecclesia boni & mali usque ad sæculi finem. Sed sicut non de immundis, sed de mundis animalibus Noë obtulit sacrificium; ita non ii qui mali sunt in Ecclesia, sed ii qui boni sunt perveniunt ad Deum.

17. De Prophetis etiam, quia dixerant Donatistæ in litteris suis, non eos communicare illis in quos mala tanta dixerunt: responderunt Catholici, quòd unum templum fuerit quo universi utebantur, nec quemquam Prophetarum, qui tanta dixerunt in malos, constituisse sibi aliud templum, sacrificia, sacerdotes. Et quòd Donatistæ in litteris suis posuerant testimonia Scriptu-

Parentum peccata quomodo ad filios pertineant.

rarum, quibus ostenderent ad peccata parentum etiam filios pertinere; cùm hoc utique numquam rectè intellectum sit, nisi de iis filiis qui parentum iniquitates imitarentur: responderunt Catholici, cùm tanta in illum populum & acerba dicta sint divinis eloquiis, quæ etiam ipsi in suis litteris commemoraverunt, ut quasi nullus illic remansisse videretur bonus, non solùm ibi fuerunt iidem ipsi Prophetæ sancti, verùm etiam ex ipso populo exorti erant, quos ipse Dominus in suæ carnis adventu laudabiles reperit, sicut

Lucæ 1. & 2.

fuerunt Zacharias & Elizabet, & sicut Johannes filius eorum, sicut Simeon senex & Anna vidua. Unde apparet quàm impiè, quàm calumniosè objicerentur Catholicis toto orbe diffusis crimina Cæciliani; cùm Simeoni & Annæ & ceteris talibus objici non possent crimina illius populi, in quo nati fuerant, sacramentis ejusdem populi consecrati, quæ crimina eidem populo non hu-

Zach. 9.

mana opinio, sed sermo divinus objecerat. Commemoratum est etiam testimonium propheticum, ubi signati sunt, ne cum malis perirent, qui gemebant facinora, quæ fiebant in medio eorum; nec tamen corporaliter separati sunt.

18. Deinde ibi commemoratum est qualis separatio bonis hoc tempore ab impiis & malis fieri debeat, ne communicetur peccatis alienis, corde videlicet & vitæ morumque dissimilitudine; nec

Isai. 52. 11.

aliter intelligi debere quod scriptum est, *Exite de medio eorum, recedite inde, & immundum ne tetigeritis*; id est, discernimini aliter vivendo, & immunditiæ non consenseritis. Ibi etiam oppor-

A tunissimo loco responsum est Donatistis ad illud

Suprà Collat. die 2. cap. 1.

quod dixerant, cùm eos peteret Cognitor ut sederent, scriptum sibi esse, ut cum talibus non sederent. Dictum est enim à Catholicis, cùm eorum litteris responderent, non sic intelligendam esse separationem à malis hoc tempore, quemadmodum illi intellexerant, qui secum tamquam cum impiis non sederunt, quia scriptum est,

Psal. 25. 4.

Non sedi in concilio impiorum. Cùm utique si impios putarent, nec illud quod in eodem Psalmo consequenter prohibetur, facere debuerunt. Nam B ibi sequitur, *Et cùm iniqua gerentibus non introibo.* Cùm ergo illi intrassent cum eis quos impios putarent, quare non etiam sederunt; ut in utroque non corporalem, sed spiritalem consessum & ingressum devitasse viderentur? Ibi commemorata est etiam caussa Maximianistarum totiens jam illis objecta, ubi & se & illos quibus dilationem dederunt in Maximiani schismate positos, ejusdem in damnatione Primiani socios, tamen illius contagio dixerunt non esse pollu- C tos; qui Cæciliani criminibus orbem Christianum usque ad terminos terræ perisse contenderent.

Caput X.

19. Ad hæc Donatistæ, cùm validissimis Scripturarum documentis & exemplo suo de Maximianistis respondere non possent; ad illud quod jam peractum fuerat redierunt, dicentes mundum non bene intelligi Ecclesiam, in qua simul & triticum & zizania jussa sunt crescere: cùm Catholici & tot testimonia divina jam comme- D morassent, quibus ostenderetur mundus etiam in bona significatione positus, & in ea non nisi Ecclesia posset intelligi; & quomodolibet acciperetur mundus, quando utrumque semen per mundum cresceret, non debere propter zizania totius mundi triticum deseri. Cùm ergo hæc jam dicta fuissent, & quæstio ipsa jam terminata videretur; ad eam rursus summâ inopiâ redierunt, eadem per eadem replicantes, quærentes quomodo potuerit diabolus in Ecclesia seminare zi- E zania. Deinde calumniantes, quòd duas Ecclesias Catholici dixerint, unam quæ nunc habet permixtos malos, aliam quæ post resurrectionem eos non esset habitura: veluti non iidem futuri essent sancti cum Christo regnaturi, qui nunc pro ejus nomine cùm justè vivunt tolerant malos.

20. Ad hæc Catholici responderunt, etiam ipsos jam fuisse confessos, esse in Ecclesia vel occultos malos: & vicissim quæsierunt, quomodò F eos in Ecclesia diabolus seminaverit; quod illi quasi fieri non posset, de zizaniis requirebant. Repetierunt etiam Catholici testimonium Cy-

Epist. ad Max.

priani, qui eamdem Evangelicam similitudinem non aliter intellexit, quàm ut in Ecclesia diceret esse zizania, nec latere, sed cerni. Contra quod testimonium illi omnino nihil ausi fuerant respondere; cùm auctoritatem Cypriani tanti habeant, ut per illam conentur defendere quod malè de iterando baptismo sentiunt & faciunt. G De duabus etiam Ecclesiis calumniam eorum Catholici refutarunt, identidem expressiùs ostendentes quid dixerint, id est, non eam Ecclesiam quæ nunc habet permixtos malos alienam se dixisse à regno Dei, ubi non erunt mali commixti; sed eamdem ipsam unam & sanctam Ecclesiam nunc esse aliter, tunc autem aliter fu-

turam; nunc habere malos mixtos, tunc non habituram: sicut nunc mortalem quòd ex mortalibus constaret hominibus, tunc autem immortalem quòd in ea nullus esset vel corpore moriturus: sicut non ideo duo Christi, quia * prior mortuus postea non moriturus. Dictum est etiam de homine exteriore & interiore, quæ cùm sint diversa, non tamen dici duos homines: quantò minùs dici duas Ecclesias, cùm iidem ipsi qui nunc boni tolerant permixtos malos & resurrecturi moriuntur, tunc nec mixtos malos habituri sint, nec omnino morituri. De ipso quoque numero, quoniam Donatistæ Scripturarum testimonio unam Ecclesiam commendaverunt, velut contra duas quas Catholicos affirmasse jactabant; responsum est à Catholicis, etiam multas Ecclesias in Scripturis inveniri dictas, & septem ad quas Johannes scribit, quæ tamen multæ illius unicæ membra esse intelligerentur: ut hinc appareret multò minùs sibi debere objici duas, cùm eamdem ipsam unam dixerint non talem nunc esse qualis in resurrectione futura esset, quando quidem Apostolicis litteris non objiciantur multæ, ex quibus ipsa una constaret. Ad hæc Donatistæ rursus eadem replicare non destiterunt, insuper adjicientes & invidiosè jactantes, quòd Ecclesiam mortalem Catholici dixerint; & ideo negantes eam mortalem esse, quia Trinitas immortalis est, cujus gratiâ consecratur Ecclesia; & quia Christus ideo pro ea mortuus sit, ut eam faceret immortalem: quasi Catholici dixerint, non eam fieri immortalem gratiâ Dei, & effuso pro ea sanguine Salvatoris: sed tempora esse discernenda dixerunt, præsens videlicet quo moriuntur omnes sancti, sicut mortuus est ipse Christus; & futurum, quo resurgent, & nullo morituro vivent cum illo qui jam resurrexit.

21. Hæc inter eos cùm agerentur, & quamvis manifesta atque dilucida Donatistis certantibus superflua replicarentur; promisit Cognitor de his se quæ satis audisset extremâ sententiâ judicaturum, & jussit illud agi potiùs, unde exstiterit prima caussa dissidii. Tunc Donatistæ urgere cœperunt, ut de his quæ audisset primitus judicaret. Quod cùm etiam Catholici exigerent, & ille in eo quod dixerat permaneret, juberetque illud agi potiùs, ut caussa primi dissidii monstraretur; petierunt Catholici, ut quæ offerebant recitarentur. Quod cùm fieri præcepisset, obnixiùs Donatistæ resistere cœperunt, & * cogere ut jam de cognitis judicaret, eadem quæ transacta fuerant repetentes; & addentes, quòd omnino judicare de illa caussa non deberet, quam volebat agi recitatione eorum, quæ à Catholicis oblata fuerant recitanda; dicentes hujus caussæ Christum judicem esse debere; & invidiam facientes Catholicis, quòd hominem petiverant judicem; dicentes etiam solita de persecutionibus, quas perpeti viderentur. Ad hoc Catholici responderunt, nec de homine judice postulato eos debere facere invidiam, qui & de caussa Maximianistarum judicaverunt, nec eam Christo judici servaverunt; & ipsam Cæciliani caussam primitus ad hominem, hoc est, ad imperatorem Constantinum accusantes miserunt: nec de persecutionibus, quòd aliquid ab Imperatoribus pro Ecclesia Catholici peterent, cùm eorum Circumcelliones ducibus clericis tam horrenda mala committerent. Ubi frustra responderunt, nihil hoc ad sacerdotes pertinere; cùm clericis ducibus illi talia fecisse asserebant.

22. Ibi etiam cùm dictum esset, quòd calce & aceto humanos oculos persecuti sint, in quo scelere diabolum crudelitate pervicerunt, qui hoc in sancti viri carne non fecit, quam in potestatem acceperat affligendam: hîc Donatistæ quæsierunt, utrùm qui faciunt, filii essent diaboli, an qui patiuntur: quasi Catholici aliud quàm passiones suas dixerint immanissimas à clericis & Circumcellionibus eorum. Verumtamen etiam hîc non prætermiserunt Catholici, occasione oblata, eis Maximianistas objicere, & dixerunt secundùm eorum sententiam meliores esse Maximianistas, quos apud tres vel eo ampliùs proconsules persecuti sunt. Illi enim * si passi sunt, victi fecerunt. Et urgebant Catholici, ut responderent, utrùm ex ipsis quos damnaverunt & persecuti sunt, non susceperint Felicianum, & utrùm non eum habeant in collegio suo. Ad quod illi objectum sicut semper omnino obmutescentes, in aliud ierunt, objiciendo Catholicis, quòd diabolum defendissent: quia dixerant eum sancti Job oculis pepercisse, unde illum isti crudelitate vicissent. Et susceperunt accusare diabolum velut defensum à Catholicis, dicentes eum magis crudeliter in carne Job oculis pepercisse, ut manerent ad spectaculum vulneris, quod universo corpori inflixerat. Quod multùm mirum est, quare hoc pro magno dicere voluerint, nisi fortè ut intelligerentur piè fecisse, qui oculos in hominibus persecuti sunt, ne cruciarentur videndo vulnera sua, quæ ab eis per totum corpus acceperant.

Crudelitas Circumcellionum in Catholicos. *Iob* 2.

* *f.* Illi enim persecutionem passi sunt, isti fecerunt.

23. Sed cùm iterum Donatistæ persecutiones quas patiuntur exaggerantes, suorum quasdam mortes commemorarent in oppido Bagaiensi; responsum est à Catholicis, eos hoc passos esse, dum eorum violentiæ resisteretur, quam & judici inferre conati sunt. In illo oppido commemoraverunt Catholici ab eis horrenda esse commissa, ita ut etiam basilica esset incensa, & in ignem missi codices sancti. Mortes autem illorum magis esse ex consuetudine quam habent, ut se ipsi præcipitent. Cúmque his Donatistæ respondentes exaggerarent identidem velut persecutiones, quas paterentur, tamquam ex his fructibus suos adversarios malam esse arborem jactitantes, & petentes identidem ut de agro & zizaniis & de una & immortali Ecclesia judicaretur; contrà autem Catholici fructus eorum commemorarent schismata & rebaptizationes, & quòd ipsi primitus majores suos apud Imperatorem accusassent, atque in hujusmodi mutuis objectis diu conflictio versaretur: maluit Cognitor hæc omnia cohibere, promittens de his judicium posteriore sententiâ. Et recitari jussit quod à Catholicis oblatum jam legi cœperat & fuerat interruptum. Sic peracta est caussa Ecclesiæ, quam magnopere Catholici curaverant à Cæciliani caussa distinguere; quoniam ei non posset cujuslibet præjudicari criminibus, quæ contra omnes humanas criminationes tot testimonia divina meruisset. Ex hoc jam cœpit agi etiam caussa Cæciliani.

Basilica Bagaiensis à Donatistis incensa, & codices sancti in ignem conjecti.

Caput XII. De caussa Cæciliani.

24. Quinto ergo loco hæc acta sunt. Recitatæ sunt duæ relationes Anulini proconsulis ad Constantinum imperatorem: una quæ jam * superiùs erat recitata, qua ostendit majores Donatistarum, id est, de parte Majorini, dedisse sibi chartas criminum Cæciliani, & postulasse Constantino mittendas, seque illas memorato Imperatori misisse: altera autem qua ostendit ex ejusdem Imperatoris jussione denos ex utraque parte, ad agendam caussam, ut mitterent, eos se convenisse, atque illos promisisse facturos. Tum deinde lectæ sunt etiam litteræ * supradicti Imperatoris ad episcopos datæ, ubi eis caussam Cæciliani injunxit audiendam. Atque inde ex ordine legi cœpit etiam episcopale judicium Melchiadis Romani episcopi & aliorum cum illo Gallorum & Italorum episcoporum, in eadem urbe Romæ factum, cujùs judicii prima parte, id est, gestis primi diei recitatis, ubi accusatores Cæciliani qui missi fuerant, negaverunt se habere quod in eum dicerent; ubi etiam Donatus à Casis nigris in præsenti convictus est, adhuc diacono Cæciliano schisma fecisse Carthagine; de Carthaginis enim schismate exorta est adversùs Ecclesiam catholicam pars Donati: ubi etiam promiserunt iidem adversarii Cæciliani alio die se repræsentaturos, quos caussæ necessarios subtraxisse arguebantur; & hoc mentiti, ulteriùs ad judicium accedere noluerunt. Hac ergo judicii parte recitata, cùm cœpisset recitari quid alio die gestum sit; interruperunt Donatistæ, & petere instantissimè cœperunt, ut priùs ea quæ offerebant recitarentur, asserentes non esse ordinis, ut priùs absolutio Cæciliani, quem nondum accusaverant, legeretur; & de hoc aliquantò diutiùs conflixerunt: cùm Catholici dicerent, non debere interrumpi quod legi jam cœperat, donec ejusdem judicii omnia gesta terminarentur; illi autem è diverso assererent, ea quæ interrumpebantur, nec incipi debuisse ut legerentur, quoniam non competeret priùs defendi hominem quàm accusari. Ad hoc Catholici respondebant, cùm caussa schismatis à Cognitore quæreretur, petisse ut illa legerentur, quæ oblata fuerant ad legendum, cùm ageretur de persona petitoris. Duas itaque ob res illa voluisse recitari; ut appareret eos primitus in hac caussa hominem judicem postulasse, qui faciebant Catholicis invidiam, quòd in hac Collatione homo Cognitor residebat; & ut petitoris persona constaret: & quoniam legi cœpta fuerant, non debere interrumpi, sed usque ad finem recitando perduci. Inter hæc Cognitor, cùm hoc primò voluisset, quod à Catholicis petebatur, ut ea quæ recitari cœperant finirentur; postea tamen ei Donatistæ extorserunt, ut ea quæ ipsi offerebant dilatis illis legi permitterentur.

*Suprà cap. 7.

*Vide infrà in Appendice.

Caput XIII. De Mensurio Carthaginensi episcopo.

25. Tunc Donatistæ aliquantùm prælocuti sunt, quòd Mensurius qui fuerat ante Cæcilianum Ecclesiæ Carthaginensis episcopus, tempore persecutionis tradiderit persecutoribus sanctas scripturas. Et hoc ut probarent, legerunt ejus epistolam ad Secundum Tigisitanum datam, qui tunc habebat primatum episcoporum Numidiæ. In qua epistola videbatur Mensurius velut de suo crimine confiteri: qui tamen non scripserat se sanctos codices tradidisse, sed potiùs ne à persecutoribus invenirentur abstulisse atque servasse; dimisisse autem in basilica Novorum quæcumque reproba scripta hæreticorum, quæ cùm invenissent persecutores & abstulissent, nihil ab illo amplius postulasse. Verumtamen quosdam Carthaginensis ordinis viros postea suggessisse proconsuli, quòd illusi fuerant qui missi erant ad Christianorum scripturas auferendas & incendendas, quia non invenerant nisi nescio quæ ad eos non pertinentia; ipsas autem in domo episcopi custodiri, unde deberent proferri & incendi: proconsulem verò ad hoc eis consentire noluisse. In eisdem etiam litteris lectum est, eos qui se offerrent persecutionibus non comprehensi, & ultro dicerent se habere scripturas, quas non traderent, à quibus hoc nemo quæsierat, displicuisse Mensurio, & ab eis honorandis eum prohibuisse Christianos. Quidam etiam in eadem epistola facinorosi arguebantur & fisci debitores, qui occasione persecutionis vel carere vellent onerosâ multis debitis vitâ, vel purgare se putarent, & quasi abluere facinora sua, vel certè adquirere pecuniam, & in custodia deliciis perfrui de obsequio Christianorum. Crimen tamen Donatistæ non ingerebant Mensurio, nisi de codicibus traditis: mentitum eum quippe dicebant, quòd illi non fuerint codices sancti, & peccatum suum tegere voluisse; quamvis & ipsam fictionem criminarentur. Recitarunt etiam rescripta Secundi Tigisitani ad eumdem Mensurium pacificè data, ubi & ipse narravit, in Numidia persecutores quæ egerint: & qui comprehensi & scripturas sanctas tradere nolentes, & multa mala passi & gravissimis suppliciis excruciati & occisi sunt: eosque honorandos pro martyrii sui merito commendavit, laudans eos non tradidisse scripturas sanctas, illius mulieris exemplo, quæ duos exploratores in Jericho, in quibus figurarentur duo Testamenta, vetus & novum, tradere persecutoribus noluit. Quod quidem exemplum si sub hac figura est intelligendum, Mensurium potiùs adjuvabat. In suis enim litteris Mensurius reprehendebat eos, qui scripturas sanctas, quamvis eas non traderent, se tamen habere faterentur; quod mulier illa non fecit. Neque enim eos exploratores qui quærebantur, apud se esse confessa est, sed negavit. Scripsit etiam Secundus, & ad se ipsum missos à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, qui peterent divinos codices exurendos, eisque respondisse, *Christianus sum & Episcopus, non traditor.* Et cùm ab eo vellent aliqua [a] ecbola, aut quodcumque accipere; neque hoc eis dedisse, exemplo Eleazari Macchabæi, qui nec fingere voluit suillam carnem se manducare, ne aliis præberet prævaricationis exemplum. Hæ litteræ Mensurii & Secundi donec legendo terminarentur, Catholici patienter audierunt; quamvis testati fuerint eas esse familiares, nec ad caussam Ecclesiæ pertinere.

Epistola Mensurii ad Secundum Tigisitanum.

Rescriptū Secundi Tigisitani.

Josue 2.

2. Macch. 6. 24.

Caput XIV.

26. Cognitor ergo commonens Donatistas, ut patientiæ vicem redderent, jussit perlegi quæ oblata à Catholicis jam ex parte fuerant recitata. Hîc Donatistæ poposcerunt, ut priùs etiam legeretur quod de caussa Cæciliani

[a] Ecbola hîc dicuntur ejectamenta, seu res quarum nullus est usus. Huc pertinet illud Silvani in Actis suprà citatis lib. 3. contra Cresconium cap. 29. *Nihil hîc remansit, totum hoc ejecimus.*

offerebant. Hoc quoque sine ulla difficultate A Catholicis permittentibus, & commendantibus quàm patienter hoc permitterent, ut hoc eis & illi rependerent; jussit quod offerebatur Cognitor recitari. Et recitatum est à Donatistis concilium ferme septuaginta episcoporum contra Cæcilianum apud Carthaginem factum, ubi eum absentem damnaverunt, quòd ad eos venire noluerit; tamquam à traditoribus ordinatus, & quia cùm esset diaconus, victum afferri martyribus in custodia constitutis prohibuisse dicebatur. Nominati B sunt etiam quidam [a] collegæ Cæciliani, qui traditores asserebantur publicis gestis, quæ tamen gesta non legebantur. Inter hos autem maximè Felix Abtugnensis acerbiùs accusatus est, ita ut *fons malorum omnium diceretur.* Deinde sententiæ à singulis dictæ sunt, primitus à Secundo Tigisitano, qui eorum princeps fuit; deinde à ceteris: quibus expresserunt se Cæciliano & collegis ejus non communicare. Hoc itaque concilio recitato Catholici responderunt, illas C litteras Mensurii & Secundi ad invicem datas, satis demonstrasse pacatos, nihil postea criminis de facto Mensurii vel accusatum vel judicatum: concilium verò quod contra Cæcilianum factum legerant, non quidem habere consulem & diem, sed hinc se nullum crimen objicere, quòd magis negligentiæ quàm fraudis esse potuerit.

Concilium Carthaginense schismaticorum contra Cæcilianum.

Caput XV. Concilium Cirtense à Secundo Tigisitano. Vide lib. 3. contra Crescon. c. 27. & Optatum lib. 1.

27. Sed obtulerunt iidem Catholici aliud concilium sub eodem Tigisitano habitum in civitate Cirtensi, cujus consul & dies cùm legere- D tur, Donatistæ dixerunt, nec consulem, nec diem talia solere habere decreta. Hîc Catholici responderunt, illorum esse istum forsitan morem, qui concilia sua nollent in aliqua falsitate convinci, Catholicorum autem concilia consules & dies semper habuisse. Deinde cœpit identidem concilium, quod Catholici adtulerant, recitari, ubi Secundus quosdam de quorum traditione audierat, & singillatim interrogabat, & eos confessos à consessu removebat. Quod eo modo E recitabatur, ut cùm ex Cirtensi concilio lecta esset confessio traditorum, legeretur etiam de concilio Carthaginensi nomen ejus * velut traditoris in Cæciliani caussa damnati. Deinde ventum est ad ipsius Secundi Tigisitani à Purpurio Limatensi crimen objectum; cui Purpurio idem Secundus occisos ab eo in carcere Milei filios sororis ejus objecerat: ubi ille vicissim ei crimen traditionis objecit, dicens detentum eum fuisse à Curatore & Ordine ut Scripturas daret, nec F eum potuisse dimitti nisi aliquid tradidisset. Hoc autem quod ei objecit Purpurius, detentum eum fuisse à Curatore & Ordine ut Scripturas daret, idem Secundus in litteris quas Mensurio rescripserat, penè confessus est, ubi ait missum ad se fuisse à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, & à se Scripturas petitas, vel quælibet ecbola; quæ quidem se non tradidisse dixit: sed cùm ipse illic commemoraverit tot G martyres, qui cùm tradere noluissent, excruciati & occisi sunt; quomodo ipse detentus & convictus & nolens aliquid tradere, nihil pati & dimitti potuerit, nec Mensurio scripsit, nec Purpurio respondit. Non enim Centurioni & Beneficiario dixit se Scripturas non habere, sed respondit se omnino non tradere. Quod illi auditum quomodo illo dimisso renuntiare potuerint sine suo exitio, non apparet; præsertim quia idem Secundus non quoslibet infimos, sed etiam patres-familiàs, cùm hoc idem persecutoribus respondissent, crudelissimis mortibus dixit occisos. Sed de hac re Catholici nullum Secundo crimen objecerunt: sed tantummodo quod ei Purpurius objecit, & propter quod pacem, ne schisma fieret, omnia illa Deo dimittens, cum traditoribus fecit, recitari voluerunt, ut quales homines in absentem Cæcilianum sententias dixerint, appareret.

* ...49, cu... que co... quo... lecta ...con... tio.

28. Hoc autem recitato, petierunt Catholici, ut etiam illa quæ dilata fuerant, legerentur, [b] de concilio Carthaginensi, in quo lectum fuerat absentem Cæcilianum à multis episcopis fuisse damnatum. Hoc illud concilium, quia Catholici recitaverant relationes Anulini proconsulis, quibus appareret chartas criminum Cæciliani Constantino Imperatori esse transmissas: quod utique agentes, confirmaverunt à majoribus suis Cæcilianum apud Imperatorem accusatum. Responsum est autem à Catholicis, illud Carthaginense concilium sic non præjudicare absenti Cæciliano, quemadmodum non præjudicavit absenti Primiano concilium eorum, à quibus in Maximiani caussa damnatus est: quoniam magis tenuit pars Donati, quod actum est postea pro Primiano, quàm illius concilii auctoritatem quo fuerat antè damnatus: sic ergo & in Cæciliani caussa debere adtendi quod postea gestum est. Hîc Donatistæ de Maximiani caussa coartati dixerunt, *nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ.* Quam sententiam in ore habere solent omnes Catholici, cùm Donatistæ aliorum crimina aliis objicientes suam separationem defenderent, & orbem Christianum nescio quibus Afrorum criminibus accusarent. Nam & ista Collatione totum quod egerant Catholici, ut Ecclesiæ caussam à caussa Cæciliani distinguerent asserentes in Ecclesia permixtos malos non obesse bonis, nec eos suis maculare peccatis, hoc utique egerant, ut nec caussa caussæ præjudicaret, nec persona personæ. Quod ab adversariis dum aliud ageretur, voce apertissima confirmatum est. Sed Cognitor cùm quæsisset quid de Carthaginensi concilio Catholici responderent; iterum responderunt, non esse contemnendam similitudinem caussæ Primiani, quia & Dominus Christus Judæos de factis eorum convincens perducebat ad verum.

Caput XVI.

Donatistæ suo se gladio jugulant.

29. Deinde Donatistæ longa prosecutione agebant, ut ex illius auctoritate Carthaginensis concilii confirmaretur Cæciliani damnatio, quòd ad tot sacerdotes venire noluerit; quasi non & Primianus ad eos à quibus damnatus est, cùm eorum factionem cognosceret, simili voluntate non venerit: & quòd non exspectaverit Cæcilianus, ut princeps à principe ordinaretur; cùm aliud [c] habeat Ecclesiæ catholicæ consuetudo,

[a] Inter Cæciliani collegas ibi traditionis nomine commemoratos, fuerunt Novellus Tyzicensis & Faustinus Tuburbitanus, ex lib. post collationem ad Donatistas cap. 22.

[b] Locus depravatus ac mutilus, ex indiculo Collationis cap. 369. & 370. sic ferè redintegrandus: *ut etiam illa quæ dilata fuerant legerentur, inde asserentes posse monstrari, quid de Cæciliano gestum sit, quidve sentiendum de concilio Carthaginensi, in quo lectum fuerat Cæcilianum à multis episcopis fuisse damnatum. Contrà Donatistæ Catholicos urgebant ut verum esse faterentur illud concilium: quia Catholici recitaverant relationes &c.*

[c] Apud Am. *habebat.*

ut non Numidiæ, sed propinquiores episcopi A episcopum Ecclesiæ Carthaginis ordinent: sicut nec Romanæ Ecclesiæ ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus. Hoc autem dicentes de sua consuetudine, quam nescio quando instituerunt, Ecclesiæ catholicæ præjudicare conabantur: quæ consuetudo si antiqua esset, hoc ipsum objecissent Cæciliano, quando eum absentem damnaverunt. Dixerunt etiam scripsisse Optatum, quòd Cæcilianus dixerit, *Si traditores sunt qui me ordinaverunt, ipsi veniant, & ordinent me.* B Quod quidem si dictum est, ideo dici potuit ad illos irridendos, quibus hoc mandasse perhibetur, quoniam certus erat ordinatores suos non esse traditores. Non enim ait, quia traditores sunt: sed, *si traditores sunt*: ut innocentia eorum probanda restaret, ubi probari rectè potuisset.

Romanus episcopus ab Ostiensi ordinatur.

Optat. lib. 1.

30. Ad hæc, & si quæ alia prolixâ prosecutione dixerunt, breviter responderunt Catholici, non sufficere ad caussam Cæciliani Carthaginense concilium, C ipsos etiam judicasse, qui eam ad Imperatorem accusando miserunt; & sic demonstrarunt hoc potiùs esse exspectandum, quò res pervenerit usque ad Imperatoris sententiam, cui eamdem caussam mittendam duxerunt. Hoc enim Catholici instabant, ut omnibus morarum umbraculis amputatis illa potiùs legerentur, quibus lectis olim caussa finita, & Cæciliani innocentia manifestata luce clariùs appareret. Quæ Donatistæ ut lege- D rentur, omnino nolentes, quidlibet aliud interponendo impediebant. Nam cùm Cognitor quæsisset, utrùm priùs esset factum Carthaginense concilium, & postea missa fuerit ad Imperatorem caussa Cæciliani; dixerunt Catholici, quoniam consulem & diem illud concilium non haberet, ad utrumque se respondere: quia si priùs caussa ad Imperatorem missa est, quo exitu terminata sit exspectari oportere: si autem postea, nihilo minùs non istorum, sed illius ju- E dicium esse quærendum, quò eam post judicium suum mittendam putarunt. Sed cùm multa Donatistæ insererent de consule & die, cur in suorum majorum concilio non legeretur, ne hinc falsitatis arguerentur, & assererent hanc esse ecclesiasticam consuetudinem, ne dies & consules decretis episcoporum conscriberentur, legi volentes etiam concilium Cypriani, ut hoc probarent, quia nihil aliud nisi moræ quærebantur; (neque enim Catholici in eo caussam suam con- F stituerant, quando ad utrumque responderant, sive prius, sive posterius esset illud concilium, quod contra Cæcilianum apud Carthaginem fecerant;) jussit Cognitor, Catholicis instantibus, ut ista potiùs quæ dilata fuerant, legerentur.

Caput XVII

31. Tunc Donatistæ aliam quæstionem interposuerunt morarum plenissimam, sed re vera in qua pro se laborare voluerunt, si possent ostendere quod volebant: illud scilicet Cirtense concilium falsum esse, ubi lectæ fuerant con- G fessiones traditorum invicem sibi ignoscentium ne schisma fieret; quia ipsi legebantur inter ceteros contra Cæcilianum absentem sententias protulisse. Hoc ergo falsum demonstrare conantes, multa dixerunt; sed alia levia esse ipsi judicantes, duo quædam in ea quæstione multùm commendaverunt, & in eis multùm immorati sunt: unum, quia contra ecclesiasticam consuetudinem ipsum Cirtense concilium diem & consulem haberet; alterum autem, quòd persecutionis tempore non posset concilium congregari. Exigebant ergo Donatistæ à Catholicis, ut vel alia concilia proferrent antiqua episcoporum, ubi ostenderent consules & dies etiam conscriptos, vel de ipsis sanctis scripturis tale aliquid recitarent. Ubi Catholici cùm viderent de re inanissima moras mirabiles & inexplicabiles interponi, (quis enim eos hinc falsitatem crederet objecturos, ubi ad majorem diligentiam temporum adtestatio prænotata legeretur, ne fortè per hanc esset aliquando necessaria indagatio veritatis? quis ergo eos crederet hoc objecturos, ut pararet antiqua concilia, quibus hanc consuetudinem demonstraret? aut quis tunc iret & vetusta ecclesiastica archiva revolveret?) cùm hoc viderent Catholici, & in Melchiadis concilio diem & consulem demonstrabant, & de ipsis sanctis scripturis commemoraverunt Prophetas indicia antiquissimorum temporum suis litteris prænotasse, quoto anno, cujusque mense anni, quoto die mensis factum esset super eos verbum Domini. Cognitor autem illud de die & consule objectum contemnendum & removendum existimans, jussit gesta apud Melchiadem habita cetera recitari: & recitata sunt. Quibus apparuit omnium qui tunc consederant episcoporum sententiis & ipsius Melchiadis, Cæcilianum absolutum atque purgatum: Donatum verò damnatum, qui præsens in prima fuerat actione convictus; ille scilicet Donatus à Casis nigris, quem præsentem fuisse tunc constitit.

Melchiadis & Romani concilii pro Cæciliano sententia.

32. Sed hoc recitato, cùm quæreretur à Donatistis quid responderent ad illud Cirtense concilium, eò redierunt, conantes falsum esse monstrare. * Tum dixerunt tempore persecutionis congregari non potuisse concilium. Quod Cognitor non contemsit, & validum existimans, à Catholicis responsionem poposcit; atque inter hæc quæsivit, unde probaretur tempus fuisse persecutionis. Tunc Donatistæ protulerunt martyrum gesta, ubi auditi & pro confessione passi sunt. Jussit etiam Cognitor computare Officium, & renuntiare consideratis [a] utriusque consulibus & diebus, & qui de concilio Cirtensi, & qui de gestis martyrum legebantur: quia dictum fuerat à Catholicis, post illorum martyrum passionem, unde persecutionis tempus probabatur, propè annum consecutum fuisse usque ad consulem & diem concilii Cirtensis. Responsio autem computantis Officii mensem interfuisse suggesserat. Voluerunt ergo Catholici de tabulis tolli quod dixerant, ut hoc solum gesta retinerent quod Officium responderat; hoc enim verius esse crediderant. Sed Donatistæ, quod à Catholicis dictum erat, noluerunt de tabulis tolli: unde Catholici non contenderunt, ut eorum in hoc calumniosus animus appareret. Porrò autem illud erat verius quod Catholici dixerant; Officium autem in computando errans falsum renuntiaverat, quod postea conscripta & diligentiùs considerata gesta docuerunt, sicut potest probare, quem libuerit legere, & non piguerit computare. Nam gesta martyrum quibus osten-

** f. ut dicerent.*

[a] Am. *utrisque consulibus.*

debatur tempus persecutionis, consulibus facta sunt Diocletiano novies, & Maximiano octies, pridie idus Februarias; gesta autem episcopalia decreti Cirtensis post eorumdem consulatum, tertio nonas Martias: ac per hoc tredecim menses interesse inveniuntur, plures utique quàm undecim, * quos priùs Catholici minùs diligenter computando responderant: sed Officium ut falleretur & mensem interesse responderet, eumdem consulatum putavit, post consulatum autem non advertit, ubi annus jam alius agebatur. Proinde Catholici tamquam ex vera Officii responsione cogebantur ostendere tempore persecutionis illos undecim vel duodecim episcopos in domum privatam convenire potuisse, Donatistis instantibus, ut hoc ex aliis conciliis ostenderent, si aliquo tempore persecutionis facta episcoporum concilia reperire potuissent. Quod Catholici quoniam tunc inquirere & ad horam veteres chartas in archivis ecclesiasticis discutere non poterant, respondebant multo faciliùs duodecim homines in domum convenire potuisse eo tempore, quo etiam congregationes plebium fieri solebant, quamvis persecutione fervente, sicut ipsis gestis martyrum monstrabatur, qui confitebantur in passionibus suis se collectam & Dominicum egisse. Hoc autem Catholici dixerant, & ante quàm supputaret & responderet Officium. Dictum est etiam à Catholicis, episcopalia gesta illa Cirtensia, quæ diligentiâ majorum usque ad hæc tempora servari & inveniri potuerint, sic habenda quemadmodum illæ epistolæ Mensurii & Secundi, quas Donatistæ recitaverunt. Concilium quippe Carthaginense, ubi absentem Cæcilianum septuaginta damnaverunt, commemoratum est etiam à Melchiade, * habitum, ubi Cæcilianus est absolutus. Litteræ verò illæ Mensurii & Secundi nusquam alibi commemoratæ dicebantur, unde nullo alio testimonio veritas earum asserebatur, nec tamen ideo dicebant Catholici falsas esse. Dictum est etiam hoc à Catholicis, ut probarent Donatistæ si possent, tempore persecutionis sic ad se invicem scripsisse episcopos, quemadmodum Mensurium & Secundum scripsisse proferebant. Quod non ideo dicebant Catholici, ut hinc illas Mensurii & Secundi litteras falsas esse monstrarent, quæ seu veræ seu falsæ essent, caussæ nihil officerent: sed ut hinc intelligerent Donatistæ, quàm vana tergiversatione Catholicos cogerent alia proferre concilia persecutionis tempore congregata: quia si eis simili obstinatione diceretur, Proferte & vos alias epistolas persecutionis tempore sic scriptas & missas, quæ si aliquo modo deprehenderentur, & codices occultati exigi possent, & Ordo & Curator & Centurio & Beneficiarius ad discrimen capitis pervenire, qui Secundum tradere nolentem impunitum dimisisse prodebantur; nullo modo ad horam reperirent alias epistolas tempore persecutionis ab episcopis ad episcopos in tam longinqua terrarum similiter datas.

Tempus Cirtensis concilii.

* f. quot.

* [illegible]

33. Cùm ergo hinc diuturna conflictatio fieret, sæpe repetentibus Donatistis non potuisse

A tempore persecutionis concilium congregari ad episcopum ordinandum; quia in apostasia erat mundus, nec erant quibus ordinaretur, & cetera talia: Catholicis autem respondentibus, quòd & episcopi facilè congregarentur tam pauci, ut nec concilium dici debeat; quando plebes congregabantur, sicut gesta martyrum testarentur; & erant sine dubio quibus ordinarentur episcopi, ipsæ utique plebes quas tunc solitas congre-
B gari gesta martyrum loquebantur: hæc cùm assiduè multis & variis modis dicerentur, & responderentur: nam & domum privatam Christianis congregandis præstitam constitit tempore persecutionis, sicut in quibusdam gestis martyrum legebatur; quia Donatistæ dixerunt fieri non potuisse, ut illo tempore domum suam quisquam præberet: & commemoratum est usque adeo non esse incredibile, quòd in privatam domum pauci illi episcopi persecutionis tempore
C convenerunt, ut fervente persecutione etiam in carcere doceantur baptizati martyres, & illic à Christianis celebrata sacramenta, ubi Christiani propter eadem sacramenta tenebantur inclusi: * inter hæc ergo tandem aliquando, sæpè etiam Cognitor interlocutus, fieri potuisse illum conventum ab episcopis, quando & plebes congregatæ probabantur; compulit Donatistas, ut contra concilium judiciumque Melchiadis, quo Cæcilianus purgatus atque absolutus lege-
D batur, si haberent aliquid dicerent; quoniam illic potiùs quàm in illo Cirtensi concilio caussa consisteret.

* CAPUT XVIII.

34. Tunc Donatistæ ipsum Melchiadem cœperunt crimine traditionis arguere, & dicere, majores suos propterea illius judicium refugisse, quòd traditor fuisset: quasi non jam judicio ejus adsisterent, [a] & responderant se in Cæcilianum non habere quod dicerent. Sed tamen facto judice intento, utrùm de traditionis crimine Mel-
E chiadis aliquod judicium, vel publicum, vel ecclesiasticum proferretur, ipsisque Catholicis id ut probaretur exspectantibus & exigentibus, legerunt Donatistæ gesta quædam prolixissima apud præfectum, ubi nec præfectus ipse cujusmodi esset apparebat, nec locus legebatur, ubi hæc agebantur. Sed gesta ipsa multos multa ecclesiastica tradentes longissimâ recitatione sonuerunt, ubi nomen Melchiadis omnino non sonuit. Quibus peractis cùm Cognitor miraretur aliud pro-
F missum & aliud recitatum, illi adhuc ejus patientiam deposcentes, gesta alia recitarunt, in quibus legebatur Melchiades misisse diaconos cum litteris Maxentii imperatoris & litteris præfecti prætorio ad præfectum urbis, ut ea reciperent quæ tempore persecutionis ablata memoratus Imperator Christianis jusserat reddi. Et cùm his quoque gestis nullum Melchiadis crimen & Cognitori & Catholicis defensoribus appareret, dixerunt Donatistæ, Stratonem diaconum,
G quem cum aliis Melchiades ad recipienda loca ecclesiastica miserat, superioribus gestis recitatum esse traditorem; & ideo volebant etiam Melchiadem crimine traditionis adspergere, quòd diacono illo non degradato uteretur. In

Donatistæ Melchiadis judicium à Catholicis productum oppugnant. [a]

[a] Deesse quidpiam videtur. Fortè post *adsisterent*, legendum, *quando inducti ab ipsis testes responderunt se in Cæcilianum* &c. Nam de hac re Optatus lib. I. *Testes*, inquit, *inducti à Donato, confessi sunt se non habere quod in Cæcilianum dicerent.* Et paulò pòst Melchiadis judicium subjicit in hæc verba: *Cùm constiterit Cæcilianum, ab iis qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam non accusari, nec à Donato convictum esse in aliqua parte constiterit, sua communioni Ecclesiastica integro statu retinendum meritò esse censeo.*

prosecutione autem sua dixerunt Melchiadem tertium episcopum fuisse ab illo, qui tunc erat cùm traditio illa facta esset. Hîc Cognitor requisivit, utrùm saltem in illis traditionis gestis esset expressum, quòd Straton diaconus fuerit. Et recitatum est eum *hortatorem vanissimæ superstitionis* appellatum: quod non solùm ipse, sed etiam ceteri qui tradebant, appellabantur. Sed Donatistæ responderunt, à gentilibus persecutoribus in contumeliam religionis & diaconos & presbyteros ita vocitatos.

35. Ergo Catholici responderunt, cùm mirum non esset, essetque in rebus humanis uisitatissimum, ut non duo tantùm, verùm etiam plures homines uno nomine vocarentur; fieri quidem potuisse ut ille traditor Straton presbyter fuerit, iste autem alius Straton diaconus: quoniam Donatistæ dixerant & diaconos & presbyteros hortatores vanissimæ superstitionis à gentilibus appellari: quamquam omnes clericos isto contumelioso nomine gentiles appellare potuerint, & multo esset incertius cujus gradûs clericus ille traditor fuerit: verumtamen etiam si eum diaconum fuisse posset ostendi, neque hoc esse incredibile aut mirum, cùm ante parvum tempus in ipsa urbe Roma duo Petri diaconi fuerint. Illud quoque additum est à Catholicis, quia etsi demonstraretur, quod omnino non demonstrabatur, eumdem Stratonem diaconum tradidisse, quem postea Melchiades ad recipienda loca ecclesiastica cum aliis diaconis misit, non continuò Melchiadem isto crimine adspergi, quem potuit persecutio longè facere absentem, ut hoc omnino nesciret, eumque innocentem putaret, quem nemo reum accusando monstraret. Contrà hîc frustra Donatistæ eadem per eadem diutissime clamaverunt.

36. Post Collationem sanè etiam de Cassiano Melchiadi calumniati sunt, quia etiam hoc nomen & in diaconis invenitur, quos ad præfectum misit Melchiades, & in illis gestis ubi facta traditio recitata est. Quod si in Collatione dicerent, facilè potuit à Catholicis responderi, in tanta turba Romanorum clericorum nihil mirum fuisse si duo vel plures, non solùm Stratones, sed etiam Cassiani reperirentur; cùm in duodecim Apostolis, non solùm duo Judæ, sed etiam duo Jacobi legerentur: nisi fortè ipsis licuisset Casensem à Donato Carthaginensi distinguere, cùm timerent ne major auctor ipsorum Donatus Carthaginensis damnatus in Melchiadis judicio putaretur; & Catholicis non liceret in tanta multitudine clericorum Romanorum habere plures similibus nominibus appellatos. Falsum enim erat quod Donatistæ dixerant, convenire personas, convenire loca, convenire regiones: quando nec loca, nec regiones, nec ipsæ expressæ personarum dignitates de utrisque gestis, sed sola nominum convenientia legebatur, quam in diversis personis generis humani consuetudo frequentare non cessat.

Duo Donati, alter Casensis, alter Carthagin.

CAPUT XIX.

37. SPERNENS itaque Cognitor incertissimas suspiciones, jussit aliquid manifestum contra illa gesta proferri, aut certè Constantini judicium, cujus mentio jam facta fuerat, recitari. Et recitatum est judicium Constantini, quemad-

A modum se inter partes caussam Cæciliani cognovisse, ad Eumalium vicarium Africæ scripsisset, quòd remotis omnibus arbitris Cæcilianum innocentem, illos calumniosissimos cognovisse testatus est; commemorans etiam in Arelatensi oppido pro Cæciliano factum episcopale judicium, cui judicio jam plurimi ex dissensione consenserant, reliquis adhuc resilientibus & discordantibus: unde ipse de re tota inter partes coactus est judicare. Post harum imperialium litterarum B recitationem, quæsivit Cognitor à Donatistis quid contrà dicerent. Ibi Donatistæ rursus ad Melchiadis calumniosam criminationem redire conati sunt: unde cùm essent Cognitoris interlocutione depulsi, & ab eis esset flagitatum, ut contra judicium Melchiadis, vel imperialem sententiam, si haberent aliquid, recitarent: responderunt, etiam imperatorias aures pravis suggestionibus inflatas. Ibi eis Cognitor respondit, quod adtentissimè adverterat, inter partes fuisse judicatum. At illi exigere cœperunt, ut hoc C legeretur, utrùm inter partes judicaverit Imperator. Quod cùm fuisset Cognitore jubente recitatum, nihil invenientes quod dicerent, cœperunt de consule memoratis imperialibus litteris calumniari; quòd sine consule fuerant recitatæ. Hinc exorto conflictu, cùm Donatistæ invidiosè dicerent episcopale concilium cum consule fuisse recitatum, & imperatoris litteras consulem non habere; & Catholici responderent, non ibi caussam consistere: Cognitor etiam in- D terlocutus est evidentissimis legibus definitum, imperialia constituta, etiamsi consules non legerentur, in dubium non vocari. Deinde Catholici urgebant, ut apertè dicerent falsum esse quod lectum est; [a] posse enim archiva conquiri.

Judicium Constantini pro Cæciliano. V. lib. 3. contra Crescon. cap 71. Arelatense concilium pro eodem.

CAPUT XX.

38. SED hinc repulsi, velut aliquid validissimum prolaturi, petierunt Optatum legi, quod & antè petiverant; unde se probaturos dicebant Cæcilianum ab Imperatore damnatum: & pro- E missum eis fuerat, sed dilatum. Priùs ergo volebat Cognitor ut exprimerent, utrùm litteras imperatorias arguere falsitatis auderent. Quod quidem illi minimè audebant, tamen nihilo minùs consulem deesse invidiosissimè causabantur: Optatum verò legi multo instantiùs flagitabant. Hæc cùm diutius agerentur, in alia charta illarum imperialium litterarum inventus est consul. Quod cùm esset suggestum, Donatistæ dixerunt, *Certè consulem habere non debuit?* quasi hoc ali- F quando dictum esset, quòd habere non debuerit; ac non etiam si consul defuisset, non impediri imperialis constituti veritatem. Quod cùm eis Cognitor identidem respondisset, recitatus est & Optatus. Recitantibus Donatistis ubi ait: *Eodem tempore idem Donatus petiit ut ei reverti licuisset & ad Carthaginem accederet; tunc à Philomeno suggestore [b] ejus Imperatori suggestum est, ut bono pacis Cæcilianus [c] Brixiæ teneretur; & factum est.* In quibus verbis Optati, cùm om- G nino nulla Cæciliani damnatio, sicut illi demonstraturos se esse promiserant, reperiri potuisset, jussit Cognitor totam paginam recitari, ut de superioribus & inferioribus verbis voluntas ejus qui scripserat, nosceretur. Et ex Officio

Optatus lib. 1.

[a] Apud Am. *possent.*

[b] Sic antiquæ editiones. At Optatus & ex eo Lovanienses substituerunt hîc, *suffragatore.*

[c] Apud Am. constanter scriptum est, *Brixa.*

recitatum est: *Cæcilianus omnium suprà memoratorum sententiis innocens est pronuntiatus.* Quod cùm recitaretur, Donatistæ dixerunt, hoc se non petisse recitari, stomachantes adversùs eos qui risum * tenere non potuerant, cùm audissent quàm apertam contra semetipsos paginam protulissent. Deinde cùm illis verbis quæ ipsi recitaverant, extenuasse dicerent Optatum damnationem Cæciliani, & exprimere noluisse: flagitatum est ab eis, ut aliunde manifestum legerent, quod ab illo dicerent extenuatum. Quod cùm minimè potuissent, etiam inde post aliquantas morarum inanium perplexitates, cùm & de Donati nomine contendissent quòd non Carthaginensis, sed Casensis Donatus in judicio Melchiadis adversùs Cæcilianum adstitisset, quod & Catholici concedebant, aliquando transitum est.

39. Deinde quia Constantini litteris, quibus eum inter partes cognovisse, & pro Cæciliano contra illos judicasse constabat, Cognitor eos si quid haberent, respondere cogebat: petiverunt suum libellum esse recitandum, quem dicebant datum Constantino à majoribus suis. In quo libello satis apertéque monstrarunt, quàm falsum dixerint de damnatione Cæciliani apud Brixiam: idem quippe libellus ostendit quemadmodum contra eos senserit Constantinus. Nam ibi dicunt, nullo modo se communicaturos *antistiti ipsius nebuloni*, paratosque esse perpeti quidquid eis facere voluisset. Quem Constantini antistitem nebulonem utique Cæcilianum intelligi volebant. Quomodo ergo eum Constantini antistitem dicebant, cui se contra Constantinum loquentes non communicare confirmabant, si eum apud Constantinum superaverant, ita ut ab illo Brixiæ scirent esse damnatum.

40. Cum ergo Catholici dixissent, hoc eos contra se ipsos recitasse, hoc idem ipse etiam Cognitor esset interlocutus; addiderunt etiam illi suæ falsitati convincendæ magnum aliud firmamentum, recitantes ipsius Constantini litteras * scribentis ad Verinum vicarium, ut libero eos dimittat arbitrio, se jussisse insinuans ut de exsilio remearent. In quibus litteris Constantinus sic eos detestatur, ut nihil illâ indulgentiâ possit deformius inveniri. Quos utique non ita culpasset, sed magis laudasset, si ab eis Cæcilianus apud illum victus ab eoque damnatus Brixiæ relegaretur. Ac per hoc ista contra se ipsos proferentes atque recitantes, & à Cæciliano se superatos memorati Imperatoris judicio manifestissimè monstraverunt; & suam falsitatem, qua eum dicebant esse damnatum, apertissimè convicerunt: & quia Catholicos persecutionem facere, se autem pati gloriabantur, Cæcilianum tamen per suas accusationes ab Imperatore damnatum etiam falsò gloriari voluerunt. His itaque recitatis, cùm Catholici dicerent, & Cognitorem breviter admonerent, quod etiam ipse cernebat, pro se illa, hoc est, pro innocentia Cæciliani contra illos fuisse recitata, & hoc idem etiam ipse fuisset interlocutus; Donatistæ responderunt dicentes, *De libero arbitrio nihil dicit potestas tua:* hoc enim putantes secundùm Constantini litteras sibi posse à præsente Cognitore concedi, eas etiam contra se pro Cæciliani caussa recitandas existimaverunt. Hìc cùm eis

A Cognitor respondisset, aliud sibi esse à præsentis temporis Imperatore * præceptum, ierunt in aliud, quod contra se identidem multò mirabiliùs protulerunt.

*Honorio.

41. Recitaverunt etiam alias litteras *ejusdem Constantini imperatoris ad Probianum proconsulem datas, quæ quidem consules non habebant; sed nihil quasi de objectione mutua Catholici agere voluerunt: quamvis & hinc se ipsos Donatistæ convincerent, quàm calumniosè B Catholicis id objecerint; cùm prior chartula ex qua recitatum est judicium Constantini, quo absolutus est Cæcilianus, consules non haberet, qui tamen mox in alia chartula inventi sunt. Istæ itaque litteræ ad Probianum proconsulem datæ, continent Imperatoris jussionem, qua præcepit ut ad se Ingentius mitteretur, cujus confessione in proconsulis Æliani judicio Felix Abtugnensis ordinator Cæciliani à crimine traditionis fuerat absolutus. Hoc autem imperiale præceptum C ideo Donatistæ se recitare dicebant, ut quasi ostenderent Cæciliani caussam adhuc fuisse suspensam, etiam post illud judicium quo se Constantinus inter partes omnia terminasse jam scripserat: cùm & in ipsis litteris, quas ad Probianum proconsulem datas recitaverunt, quibus quasi ostenderent adhuc pendere judicium, quoniam ad se mitti jusserat Imperator Ingentium, tanta contra se legerint, ut omnino mirum sit quibus illa oculis adspicere, vel quo ore pronun- D tiare potuerint. Ibi enim Constantinus dixit, ab Æliano proconsule audientiam præstitam competentem, Felicemque innocentem ab exustione codicum divinorum constitisse; illos autem esse in præsentia confutandos, qui diuturnis diebus eum interpellare non quiescerent; ut eis liquidò appareret, frustra eos Cæciliano invidiam comparare, & adversùs eum violenter insurgere voluisse. Hìc ergo per illas litteras, non solùm Cæcilianum, sed etiam Felicem purgatum, seE que innocentium persecutores apud Imperatorem exstitisse docuerunt.

Caput XXIII. * Exstant suprà lib. 3. contra Crescon. cap. 70.

42. Hac autem accepta opportunitate Catholici recitandam protulerunt & ipsius Æliani tunc proconsulis relationem, de hac re ad Constantinum datam, ubi se caussam Felicis audisse & finisse commemorat; & ipsa gesta * proconsularia, quibus absolutus est Felix, & omnium necessariarum personarum testimonio à traditionis crimine innocens comprobatus. Qui- F bus recitatis quid contradici posset, Cognitor inquisivit. Tunc Donatistæ, quod & antè dicere cœperant, identidem repetierunt, quærentes utrùm ex præcepto Imperatoris directus ad Comitatum fuisset Ingentius, & quid postea gestum esset, ut ostenderetur, à Catholicis exigentes: & gesta proconsularia, quibus possent verbis, refellere conantes, quibus absolutus est G Felix; objicientes gratiam judicis, vel suppositas fuisse personas, & cetera quæ solent homines contra gesta quibus vincuntur, suspiciosâ querimoniâ jactitare. Dicebant etiam, non rectè Felicem absentem fuisse absolutum. Ad ista responsum est à Catholicis, omnia quæ lecta sunt, ad absolutionem Cæciliani & Felicis apertissimè pertinere; si quid autem Donatistæ arbitrarentur misso ad Comitatum Ingentio pro se fuisse judicatum, & mutatum esse judicium, quo

Caput XXIV.

* Exstant infrà in Appendice.

Constantinus inter partes cognoscens purgato Cæciliano illos calumniosissimos judicaverat, ipsos debere proferre. Quando autem hoc Catholici dicebant, in illa temporis brevitate non poterant considerari consules; quorum ordinem in ipsis gestis qui voluerit considerans, * inveniet posteriùs ab imperatore Constantino absolutum esse Cæcilianum, quàm Felicis caussam ab Æliano proconsule discussam atque purgatam: post aliquot etiam annos Constantinum scripsisse ad Verinum vicarium, quas litteras ipsi recitaverunt, ubi sibi asserebant liberum arbitrium ab illo Imperatore concessum, in quibus litteris eos tamquam pessimos & Christianæ pacis inimicos ostendit. Quod utique non fecisset, si aliquid pro illis contra Cæcilianum judicasset, cùm ad Comitatum missus esset Ingentius. Cognitor ergo interlocutus est, non posse gesta, quæ tanta roboravit antiquitas, removeri, nisi aliis posterioribus gestis è contrario recitatis. Dictum est etiam à Catholicis, magis ad declarandam Felicis innocentiam profuisse quòd absens fuerat absolutus, quia gratiæ suspicio, si præsens esset, potiùs oriretur.

* v. infrà lib. post Collat. cap. 33.

Caput XXV.

43. Urgere deinde Cognitor cœpit, ut si qua posteriora gesta Donatistæ haberent contra absolutionem Cæciliani vel Felicis, jam jamque proferrent. Hîc illi ad ea quæ jam totiens dixerant & Catholicis totiens ad omnia respon-

A dentibus transacta jam fuerant, rursus quasi à capite redire & ea replicare conati sunt. Ubi cùm interlocutus esset Cognitor, admonens ut eos jam pigeret eadem repetere, quæ peracta & transacta jam fuerant, & identidem proferre compelleret si quid recitandum haberent adversùs Cæciliani & Felicis sic evidentissimas absolutiones: & illi nihil omnino adversùs illa proferentes, eadem repetere non cessarent, ut de illis quæ dixerant judicaretur: &
B contrà Cognitor illud potiùs flagitaret, ut legerent si haberent quod legi posset adversùs imperiale & proconsulare judicium, ut posset de omnibus pronuntiari, quoniam legibus prohibetur semiplenam proferre sententiam: instarent etiam Catholici, ut rebus omnibus Cognitori manifestatis, & Donatistis quid respondeant non invenientibus, eadem repetentibus, tandem aliquando caussa finiretur: in ultimo Cognitor dixit, Si contra nihil est quod legatis, exire dignamini, ut possit
C plena de omnibus scribi sententia. Et utrisque exeuntibus, sententiam * scripsit, quam rursus intromissis partibus recitavit, qua complexus est omnia quæ de prolixa trium dierum actione potuit recordari. In quibus quædam non eo ordine quo gesta sunt commemoravit, omnia tamen veraciter posuit, confutatos à Catholicis Donatistas omnium documentorum manifestatione pronuntians.

* Extat sententia in Appendice.

IN SUBSEQUENS OPUS

Libri II. Retractationum Caput XL.

Librum etiam scripsi grandem, satis, quantum existimo, diligenter, ad [a] ipsos Donatistas, post Collationem quam cum episcopis eorum habuimus, ne ab eis seducerentur ulteriùs. Ubi respondi etiam quibusdam vanitatibus eorum, quæ ad nos pervenire potuerunt, quas victi, ubi poterant & quomodo poterant, jactitabant: præter illa quæ dixi de gestis Collationis, unde quid actum sit, breviter nosceretur. Multò autem breviùs id egi in quadam ad eosdem rursus epistola: sed quia in concilio Numidiæ, omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est * in epistolis meis. Sic quippe incipit: *Silvanus senex, Valentinus, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, & ceteri episcopi de concilio Certensi ad Donatistas.* Hic liber sic incipit: *Quid adhuc Donatistæ seducimini.*

* Inter eas nunc est, ordine 141.

[a] Laicos intelligit partis Donati, ad quos rursum inscripta est epistola CXLI. cujus hîc postea meminit. De ista CXLI. epistola, vel fortè de subsequente ad Donatistas libro Augustinus ad Marcellinum anno 411. scribens ait, *Mihi fuit etiam (operosa) epistola ad ipsos laicos Donatistas, de hac eadem Collatione nostra, quam modò aliquot lucubrationibus terminavi.*

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

AD DONATISTAS POST COLLATIONEM, LIBER * UNUS.

Scriptus anno 412.

Ipſos Donatianæ partis laicos monet Auguſtinus, ne ulteriùs ſeducantur à ſuis epiſcopis, quos jam eſſe in Collatione apud Carthaginem habita, propriis ſuis verbis ac ſententiis prolatiſque per eoſdem ipſos documentis confutatos, Geſta commonſtrant. Horum vanas adversùs Collationis ejuſdem judicium calumnias diluit, ſcripta ab iis quædam poſt Collationem in vulgus ſparſa examinans obiter & refellens.

Cap. I. QUID adhuc Donatiſtæ ſeducimini ab epiſcopis veſtris, quorum fallaces tenebræ clara luce diſcuſſæ ſunt; quorum apparuit error, quorum pertinacia ſuperata eſt? Quid adhuc vobis jactant vana mendacia? Quid adhuc creditis hominibus victis? Cùm vobis dicunt, judicem præmio fuiſſe corruptum, quid novum faciunt? Quid aliud omnes victi facere conſuerunt, qui veritati conſentire nolunt, niſi ut de judicis iniquitate mentiantur? Quærite ab eis, & ad hoc primum vobis reſpondeant, ſi poſſunt, quare auſi ſunt venire Carthaginem, & in unum locum nobiſcum Collationis gratiâ convenire? Jam ante aliquot annos conveneramus eos publicè, ut nobis conferentibus veritas appareret, & diſſenſio quæ nos dividit de medio tolleretur. Sed ipſam veritatem refugientes, actis reſponderunt, *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Quare ergo modò nobiſcum convenire voluerunt? Puto quòd non facerent quod eis videbatur indignum, niſi nos cognoſcerent non eſſe progeniem traditorum. Aut certè ipſi vobis reſpondeant, quare dixerunt, *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*, & in unum nobiſcum poſtea convenerunt. Quæ res eos coëgit facere quod indignum eſt? Non enim ligati adducti ſunt, ſed omnino liberi convenerunt. Si dixerint, quia juſſerat Imperator: ergo tunc faciunt quod indignum eſt, quando juſſerit Imperator? Quid ergo iraſcuntur neſcio quibus traditoribus ad cauſſam noſtram non pertinentibus? Codices enim Dominicos perſecutoribus dare, utique indignum eſt: quod cùm fecit traditor, non habet crimen, quia juſſerat Imperator. Hoc dicimus, non ſecundùm veritatem, ſed ſecundùm ipſorum perverſitatem. Ipſi enim dixerunt: publica geſta proclamant, apud acta dixerunt. Non quilibet ignotus, ſed Carthaginenſis epiſcopus eorum Primianus hoc dixit. Primianus hoc ſcriptum magiſtratui Carthaginis dedit, & à diacono ſuo dicendum apud acta mandavit: *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Ecce convenimus in unum, quid ad iſta reſpondent? Si dicunt, non eſt indignum: quare mentiti ſunt, quando indignum eſſe dixerunt? Si dicunt, indignum eſt: quod indignum eſt quare fecerunt? Uno modo ſe poterunt aſſerere, quod indignum eſt non feciſſe, & in illis Primiani verbis non fuiſſe mentitos, ſi dicant, Indignum eſt quidem ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum, ſed nos ideo vobiſcum in unum convenimus, quia cognovimus vos non eſſe progeniem traditorum. Quod ſi ita eſt, quare nobis jam convenientes in unum, ipſas calumnias objecerunt, niſi fortè ut etiam nos eos cognoſceremus non eſſe filios martyrum? Martyres enim teſtes dicuntur, teſtes autem Chriſti, veri teſtes ſunt. Iſti autem falſi teſtes inventi ſunt, qui traditionis crimina & aliena aliis objecerunt, & nec ipſa probare potuerunt.

CAP. II. 2. QUID adhuc adtenditis humana mendacia, & divina teſtimonia non adtenditis? Quid adhuc victis hominibus creditis, & veritati quæ numquam eſt victa non creditis? Veritas enim Dei, ſicut in ipſa etiam Collatione probavimus, perhibuit teſtimonium Eccleſiæ ſuæ per multa documenta ſcripturarum ſanctarum, per propheticas & evangelicas litteras: & locus deſignatus eſt, unde Chriſti Eccleſia fuerat incœptura; & fines terræ, quò uſque fuerat perventura. Per omnes gentes futuram Eccleſiam ſuam Dominus Lucæ 24. 47.

dicit, incipientem ab Jerusalem. Divina lectio recitatur, quemadmodum cœperit ab Jerusalem, ubi primùm congregatis fidelibus missus est de cælo Spiritus-sanctus. Divinæ lectiones recitantur, quemadmodum se ab Jerusalem per vicina & longinqua diffuderit. Expressa sunt nomina locorum, manifestata sunt nomina civitatum, in quibus Ecclesia Christi Apostolico labore fundata est. Quæ loca & civitates etiam epistolas ab Apostolis accipere meruerunt: quas epistolas & ipsi in vestris congregationibus legunt, & tamen non communicant eorum locorum & civitatum Ecclesiis, quæ ipsas epistolas accipere meruerunt, objicientes eis nescio quæ crimina Afrorum, quòd eorum contagione perierint; cùm ipsi dixerint in hac ipsa Collatione, quam modò Carthagini habuimus, *quòd nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicet.*

Act. 2. 1. — *Collat. 3. c. 372.*

Cap. III.

3. Tunc autem hoc dixerunt, quando eis diximus: Concilium quod contra Cæcilianum profertis, sic non obest absenti Cæciliano, quemadmodum concilium quod in caussa Maximiani factum est, ubi damnatus est Primianus, non obest absenti Primiano. Protulerunt enim [a] ibi septuaginta & quod excurrit episcopos, qui absentem damnaverunt Cæcilianum, cùm proferantur [b] plus minùs centum episcopi partis ipsorum, qui damnaverant absentem Primianum. Quia ergo diximus eis, sic illud non obesse Cæciliano, quemadmodum hoc non obest Primiano, quoniam contra absentes facta sunt ambo concilia: continuò non invenientes quæ responderent, & horribiles angustias passi, dixerunt, *Nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ:* quod adversùs omnes humanas calumnias in ore habet catholica Ecclesia, nunc autem multo fortiùs multoque liberiùs, quando id quod semper veritas tenuit, etiam inimicorum confessio confirmavit. Quis ergo sine tristitia perferat gravi? Quis gemitum cohibeat? Quis non in lacrymas & in vocem doloris erumpat, qui hoc dignè consideraverit? Ecce ut ab episcopis partis Donati damnatus Primianus non amittat episcopatum, aut ut Primianus damnatus non inquietet partem Donati, nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat: ut autem Cæcilianus, quem absentem inimici similiter damnaverunt, non deputetur episcopus, & contaminet omnes Christianas gentes usque ad terminos terræ, & caussæ caussa, & personæ persona præjudicat.

Cap. IV. [c] — *1. Pet. 1. 1.*

4. [c] Sed voce ipsius unitatis clament Ecclesiæ Ponti, Bithyniæ, Asiæ, Cappadociæ, ceterarumque orientalium regionum, ad quas beatus Petrus apostolus scribit: O pars Donati, non novimus quid dicatis, quare nobis non communicatis? Si Cæcilianus mali aliquid fecit, quod nobis non probatum est nec demonstratum, tamen si mali aliquid fecit, quare nobis præjudicat? Si nos audire non vultis, vos ipsos audite dicentes, *Nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat.* An usque adeo potest vestra perversitas, ut hæc verba valeant ne vobis præjudicet Primianus, & hæc verba non valeant ut nobis præjudicet Cæcilianus? Clament etiam similiter

Apoc. 1. 11.

A Ecclesiæ orientales septem ad quas scribit apostolus Johannes, Ephesi, Smyrnæ, Thyatiræ, Sardis, Philadelphiæ, Laodiciæ, Pergami, & dicant: Quid vobis fecimus, fratres, qui potiùs Donati quàm nostræ communionis esse voluistis? Si Cæcilianus peccavit, quamvis & ipsius crimen non potuistis ostendere, quia sicut Primianus vester, sic absens etiam iste damnatus est: verumtamen qualiscumque ille fuerit, nos vobis quid fecimus? Quare Christiani cum Christianis B pacem habere non vultis? Quare in nobis communia sacramenta rescinditis? Quid vobis fecimus? Quare Primiani caussa non præjudicat parti Donati, nisi quia verum est quod dixistis, *Nec caussæ caussa, nec personæ persona præjudicat?* Quare ergo caussa Cæciliani præjudicat hereditati Christi, in qua sumus Apostolorum labore plantati? Ad unam nostrûm scribit apostolus Johannes, quòd habeat pauca nomina in Sardis, eorum qui non inquinaverunt vestimenta C sua; nec tamen ab eis qui in ipsa Ecclesia immundi fuerunt, illorum paucorum vestimenta polluta sunt: quoniam verum est quod dixistis, nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ. Quomodo ergo potest caussa & persona Cæciliani præjudicare nobis? Aut si non præjudicat, quare separamini à nobis? Dicant etiam Ecclesiæ ad quas Paulus apostolus scribit, Romanorum, Corinthiorum, Philippensium, Colossensium, Thessalonicensium; nam de Gala- D tia & Epheso suprà jam dictum est: dicant ergo & istæ, Litteras ad nos datas, fratres, quotidie legitis, qui vultis adhuc esse de parte Donati. In ipsis epistolis per nomen pacis nos Apostolus salutavit, dicens, Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino Jesu Christo. Quare pacem in nostris epistolis legendo didicistis, & eam nobiscum tenere noluistis? In tam longinquis terris trans mare positis Afrum nobis objicitis Cæcilianum: certè verum est quod dixistis, *Nec* E *caussæ caussa præjudicat, nec personæ persona.* Quæ est ista privata & peculiaris sanctificatio, qua vobis licet ut Afræ parti Donati caussa non præjudicet Afri Primiani, nec personæ Primiani Carthaginensis præjudicet persona Mustitani Feliciani, & ad nos Africana præjudicia tam longè mittantur ut nobis præjudicet caussa Cæciliani?

Apoc. 3. 4.

5. Dicat etiam Catholica ecclesia in ipsa Africa constituta & per pacem atque unitatem F Christi illis omnibus communione copulata: dicat etiam ipsa, Nec mihi Cæciliani caussa præjudicat, contra quem absentem septuaginta episcoporum est prolata sententia; quia non præjudicat Ecclesiæ quæ toto orbe diffunditur in cujus communione permaneo: aut certè præjudicet parti Donati caussa Primiani, quem sui collegæ similiter absentem numerosiore concilio damnaverunt. Si autem ideo non præjudicat, quia nec caussæ caussa, nec persona personæ; G multo magis servanda est ista justitia erga unitatem catholicam Christi, si eam servari erga se postulat pars Donati. Hoc Ecclesia catholica in Africa constituta proclamat: O pars Donati, tu

[a] MSS. Belgici & Gallicani omnes habent, *Protulerunt enim ubi septuaginta, & quod* (vel *quot*) *excurrit, episcopi absentem damnaverant Cæcilianum.* Ut sit sensus, Protulerunt concilium, in quo septuaginta vel plures episcopi &c.

[b] Editi, *non minùs centum.* Omnes tamen MSS. *plus minùs centum.* Cui lectioni similior est altera cap. 30. ubi legitur, *centum ferme.*

[c] In MSS. *Si voce.*

ista verba dixisti, tu ista verba tua recognovisti, tu istis verbis etiam subscripsisti, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Ego inter spiritus olim requiescentium recito Cæcilianum, tu adhuc vides & tecum habes in corpore Felicianum, à quo damnatus est Primianus. In ipsa Primiani caussa Felicianum damnasti, & eum postea sicut erat, episcopum Primiano tibique sociasti. Si tantum valet quod nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ, ut tibi non præjudicet hodie tecum viventis communio Feliciani, mihi quomodo præjudicat olim defuncti memoria Cæciliani?

6. Quid ad ista respondent, qui vobis adhuc jactant inania, & suæ saluti, si non se correxerint, nocitura mendacia? Quid adhuc dicunt nos judicem corrupisse, ut pro nobis sententia proferretur? Numquid & tanti apud vos meriti * episcopum præclarissimum defensorem corrupimus, ut pro nobis talia loqueretur? Hoc enim agebamus omnibus viribus, hoc instabamus, ut Cæciliani caussa atque persona, qualiscumque ille fuerit, ad caussam & personam Ecclesiæ, quam Deus suis sanctis testimoniis roboravit, non pertinere ostenderetur. Hoc agebamus etiam similitudinibus evangelicis, ut caussa & persona zizaniorum non præjudicaret caussæ & personæ tritici, quamvis in eodem agro eâdem pluviâ simul crescerent usque ad messem, quando separari oporteret: ut caussa & persona paleæ non præjudicaret personæ frumenti, quamvis in eadem area simul triturarentur, donec novissima ventilatione separarentur: ut caussa & persona hœdorum non præjudicaret caussæ & personæ ovium, quamvis communibus pascuis utraque pecora permixta serventur, donec à pastore summo, in judicio novissimo, alii ad sinistram, alii ad dexteram segregentur: ut caussa & persona piscium malorum non præjudicaret caussæ & personæ piscium bonorum, quamvis intra eadem retia tenerentur in extremo littore separandi, hoc est, in fine maris, quod significat finem sæculi. Quibus parabolis & figuris Ecclesia prænuntiata est usque ad finem sæculi bonos & malos simul habitura, ita ut mali bonis obesse non possint, cùm vel ignorantur, vel pro pace & tranquillitate Ecclesiæ tolerantur, si eos prodi aut accusari non oportuerit, aut aliis bonis non potuerint demonstrari: ita sanè ut nec emendationis vigilantia quiescat, corripiendo, degradando, excommunicando, ceterisque coërcitionibus licitis atque concessis, quæ salva unitatis pace in Ecclesia quotidie fiunt secundùm præceptum Apostolicum caritate servata, qui dixit, Si quis autem non obaudit verbo nostro per epistolam hunc notate, & nolite commisceri cum eo, ut erubescat, & non ut inimicum existimetis, sed corripite ut fratrem. Sic enim & disciplina servat patientiam, & patientia temperat disciplinam; & utrumque refertur ad caritatem, ne fortè aut indisciplinata patientia foveat iniquitatem, aut impatiens disciplina dissipet unitatem.

Caput V.

7. ISTA cùm fiunt à bonis, non inquinantur à malis; quia nec eorum peccatis consentiendo communicant, & ab eis, & si non corporali segregatione, tamen spirituali vitæ dissimilitudine & morum diversitate discedunt, eo modo obedientes præcepto Dominico quo ait, Discedite inde, & immundum ne tetigeritis. (Isai. 52. 11.) Nam qui hoc non spiritaliter observandum putant, arrogantiâ vanitatis in illud incidunt quod per eumdem Prophetam Dominus detestatur dicens, Qui dicunt, noli me tangere, quoniam mundus sum, [a] hic fumus indignationis meæ. (Isai. 65. 5.) Hoc episcopi vestri faciendum putaverunt, quando utrisque nostrûm à judice oblato consessu, nobiscum sedere noluerunt, dicentes scriptum sibi esse, ne cum talibus sedeant, illud utique non spiritaliter, sed carnaliter intelligentes quod in Psalmo positum est, *Et cum impiis non sedebo:* (Psal. 25. 5.) & tamen fecerunt quod in eodem ipso loco Psalmi pariter prohibetur. Nam ibi dicit Propheta, *Et cum iniqua gerentibus non introibo.* (ibidem 4.) Si ergo quia nos iniquos vel noverant vel putabant, ideo nobiscum sedere noluerunt; quare, quod similiter prohibetur, nobiscum introierunt, ex parte sancti, ex parte polluti: nisi quia scripturas sanctas non intelligendo & carnaliter sapiendo ipsam unitatem dissipaverunt?

8. Non itaque polluunt mali bonos in eodem agro, in eadem area, in eisdem pascuis, in eisdem retibus constituti; quia non eis communicant boni, sed altari & sacramentis Dei. Communicant autem malis, qui consentiunt factis malorum. Scriptum est enim: Non solùm qui faciunt ea, verùm etiam qui consentiunt facientibus. (Rom. 1. 32.) * Cùm verò mali pacis conservandæ necessitate tolerantur, non iniquitatis communicandæ societate appetuntur, ut cum zizaniis triticum suavem pluviam pariter bibat, servet tamen ubertatem suam, nec convertatur in zizaniorum sterilitatem, sed utrumque simul usque ad messem crescat, ne fortè cùm colliguntur zizania, eradicetur simul & triticum, (Matth. 13. 29.) nullam cum bonis habent mali participationem salutis vel perditionis. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? (2. Cor. 6. 14.) Nullam cum bonis habent mali societatem regni, aut ignis æterni. Quæ enim societas luci ad tenebras? Non habent mali cum bonis consonantiam vitæ ac voluntatis. Quæ enim consonantia Christi ad Belial? Non habent boni cum malis partem, nec in pœna criminis nec in præmio pietatis. Quæ enim pars fideli cum infideli? Et cùm intra eadem retia donec ad littus perveniant, pariter divina sacramenta percipiunt, isti sociantur, illi dissociantur; isti consonant, illi dissonant; isti habent partem cum misericordia, illi cum judicio: quoniam misericordiam & judicium cantat Ecclesia Domino: (Psal. 100. 1.) & qui manducat indignè, judicium non alteri, sed sibi manducat. (1. Cor. 11. 29.) De ipso quippe pane, & de ipsa Dominica manu & Judas partem, & Petrus accepit: & tamen quæ societas, quæ consonantia, quæ pars Petro cum Juda? Quoniam nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.

* Caput VI.

9. Sive ergo exeant, de quibus scriptum est, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: (1. Iohan. 2. 19.) sive intus esse videantur, de quibus beatus Cyprianus apertissimè loquitur, dicens, (Epist. ad Maximum.) Nam etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia

[a] In excusis, *hi*, plurali numero. At in MSS. *hic*: juxta Græc LXX. Vers.

recedamus. Quibus verbis episcopi vestri nihil omnino ausi sunt respondere, quamvis diu frustra contenderint, quòd *non in Ecclesia prædicta sint* [Matth. 13. 38.] *futura zizania, quia dixit Dominus, Ager est hic mundus: nec dixit, Ager est Ecclesia.* Nos autem mundum pro Ecclesiæ significatione positum dicebamus, sicut etiam Cyprianus intellexit, quia per totum mundum futura præfigurabatur Ecclesia. Unde illi dicebant, *mundum semper in malam significationem positum:* & testimonia de Scri- [1. Johan. 2. 15.] pturis dabant, *quia scriptum est, Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo:* & cetera talia. Nos verò non solùm in malam, sed etiam in bonam significationem mundum in Scripturis positum respondebamus, & commemorabamus [2. Cor. 5. 19.] inter alia etiam illud quod scriptum est, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: qui utique non sibi reconciliat nisi Ecclesiam. [*CAPUT VII.] * Sive ergo exeant mali, sive intus vel ignorentur, vel videantur, hoc agit misericordia & justitia Dei, ut sibi ad mala non consentientibus bonis mali non obsint, sed utrique propriam sarcinam portent: ut nec filius accipiat peccata patris, nisi [Ezec. 18. 4.] eum fuerit in malis imitatus; sed anima quæ peccaverit, ipsa moriatur. Cùm ergo quisque malis consentit ad malum, jam unam caussam habet cum eis, & totius societatis malorum fit una persona: ac per hoc cùm simul pereunt simulque damnantur, caussa sua & persona sua cuique præjudicat, non aliena. Cùm verò boni & mali idem verbum Dei simul audiunt, & simul Dei sacramenta percipiunt, & tamen dissimiles habent actuum suorum caussas, & dissimiles gerunt voluntatis diversitate personas, eumdem cibum sanctum aliis manducantibus dignè, aliis indignè, nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.

10. Ac per hoc quæcumque testimonia divinarum scripturarum episcopi vestri commemorare potuerunt, quibus ab omni malorum hominum permixtione pura prænuntiabatur Ecclesia, non qualis nunc est illis testimoniis prænuntiabatur, sed qualis post istam mortalitatem in vita æterna futura est. Et quæcumque testimonia Scripturarum posuerunt de filiis, quos meritò parentum imitando malitiam, unam cum eis caussam habere voluerunt: quod non intelligentes divina testimonia secum pugnare cogebant, nec utrasque voces Dei pro diversitate temporum, caussarum, personarumque distinguentes in concordiam redigebant, sed sicut contra nos ipsi, ita etiam volebant inter se ipsa divina documenta pugnare. Nec mirum si pacem Scripturæ Dei non intelligebant, qui pacem cum ejus Ecclesia non habebant.

CAPUT VIII.

11. Nos autem utraque accipientes testimonia, demonstrabamus utrorumque concordiam. Nam & illud accipiebamus, quod in suis litte- [Isai. 52. 1.] ris commemoraverunt Ecclesiæ dictum esse, *Nec adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus:* [Matth. 13. 30.] & illud quod scriptum est, *Sinite utraque crescere usque ad messem:* sed hoc esse in agro, illud futurum in horreo. Denique & ipsi qui diu contenderunt, dicentes, *zizania quæ cum tritico simul crescere usque ad messem permissa sunt, non in Ecclesia, sed in mundo esse*, contra intellectum [Epist. ad Max.] martyris Cypriani, qui dixit, Et si videntur in » Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania » esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. » Et nolentes consentire mundi nomine Ecclesiam posse significari, contra verba Apostoli [2. Cor. 5. 19.] qui dixit, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: & contra ipsius verba Domini qui [Johan. 3. 17.] dixit, Non venit Filius hominis ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum: neque enim reconciliari Deo & salvari per ipsum mundus potest, nisi mundi nomine intelligatur Ecclesia, quæ sola per eum Deo reconciliata salvatur: tamen in illa similitudine quam ex Evange- [Matth. 13. 47.] lio commemoravimus, quòd & boni & mali pisces quò usque in littore, hoc est, in fine sæculi separentur, intra eadem permixti retia continentur, victi evidentiâ veritatis malos in Ecclesia usque in finem sæculi permixtos esse confessi sunt; sed eos occultos esse dixerunt, quoniam sic à sacerdotibus ignorantur, quemadmodum pisces intra retia cùm adhuc in mari sunt, à piscatoribus intra retia non videntur. Quomodo ergo testimonium propheticum, quod in sua responsione posuerunt, quod Ecclesiæ dictum est, *Non* [Isai. 52. 1.] *adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus*, ad hoc tempus pertinere intelligitur, quando Ecclesia retibus comparata est, quibus in mari adhuc positis pisces malos bonis permixtos vel occultos esse confessi sunt? Unde manifestum est non nisi in futuro sæculo post judicium nullum incircumcisum & immundum per Ecclesiam transiturum. O violentia veritatis, quæ suos, non in carne, sed in corde torquet inimicos, ut eam confiteantur inviti?

CAPUT IX.

12. Ecce manifestatum est quod dicebatur à nobis, distinguenda esse tempora Ecclesiæ: non eam nunc esse talem, qualis post resurrectionem futura est: nunc malos habere permixtos, tunc omnino non habituram: ad illam ejus puritatem, non ad hujus temporis permixtionem illa divina testimonia pertinere, quibus eam Deus prædixit ab omni malorum permixtione penitus alienam. Ecce etiam ipsi veritate evangelica non aliud coacti sunt confiteri, qui malos occultos nunc ei permixtos esse dixerunt. Ecce nunc transit per illam, licèt occultus, immundus: non est ergo tempus quod prædictum est, dicente Propheta, [Isai. 52. 1.] *Non adjiciet ultrà per te transire incircumcisus & immundus:* nunc ergo transeunt vel occulti. Nam & hoc ipsum quod ait, *Non adjiciet ultrà*, ostendit eos priùs solere transire, sed ultrà non transituros. Et à nobis invidiosè requirebant, quomodo potuerit in Ecclesia Christi diabolus seminare zizania, cùm ipsi faterentur in Ecclesia malos saltem occultos esse permixtos, nec vellent adtendere à diabolo utique seminatos.

CAPUT X.

13. Hoc ipsum etiam quod sibi acutum invenisse videbantur, contra se potiùs proferebant. Si enim Dominus propterea retibus bonos & malos pisces pariter congregantibus Ecclesiam comparavit, quia malos in Ecclesia non manifestos, sed latentes intelligi voluit, quos ita nesciunt sacerdotes, quemadmodum sub fluctibus quid ceperint retia nesciunt piscatores: propterea ergo & areæ comparata est, ut etiam manifesti mali bonis in ea permixti prænuntiarentur futuri. Neque enim palea quæ in area est permixta frumentis, etiam ipsa sub fluctibus latet, quæ sic

omnium oculis est conspicua, ut potiùs occulta A sint in ea frumenta, cùm sit ipsa manifesta. De hac autem areæ similitudine, quia & ipsam inter ceteras ex Evangelio posueramus, nihil in litteris suis contra nos scribere potuerunt, nisi Jeremiam prophetam dixisse, *Quid paleis ad triticum?* m. 23. Quod ideo dixit, quia similia non sunt, non quia permixta esse non possunt; quia in horreo non simul erunt, non quia in area pariter non triturantur. Quamquam Jeremias cùm hoc diceret, non agebat de populo Dei, sed de somniis homi- B num & visionibus Prophetarum: quia hæc duo nullâ similitudine comparanda sunt, sicut plenitudini tritici inanitas paleæ non potest comparari.

14. Tentaverunt sanè episcopi vestri negare scriptum in Evangelio, quòd areæ sit Ecclesia comparata: sed mox Evangelicorum verborum commemoratione convicti ad id se converterunt, ut etiam ibi dicerent occultos malos significa- 3. 12. tos, non manifestos, de quibus scriptum est, Ve- C » niet ferens ventilabrum in manu sua, & mun- » dabit aream suam, frumenta recondet in hor- » reo, paleas autem comburet igni inexstinguibili. Vos itaque judicate, aperite oculos, aures intendite veritati: si propterea, sicut ipsi dixerunt, Dominus Ecclesiam retibus comparavit, quia non manifestos, sed latentes in ea malos intelligi voluit, quos ita non vident sacerdotes, quemadmodum pisces intra retia sub fluctibus non vident piscatores: numquid & area sub aqua D vel sub terra trituratur? aut certè nocturnis horis, non in sole conteritur, aut in ea rusticus cæcus operatur? Quanto ergo meliùs se ipsos corrigunt, quàm Evangelia sancta pervertunt, & ad vanum suæ mentis errorem eloquia Dominica detorquere conantur. Aut enim & illa piscium similitudo non propter occultos, sed tantùm propter mixtos in Ecclesia malos à Domino posita est: aut certè singulis rebus propriæ similitudines datæ sunt, de piscibus propter occul- E tos, de area propter manifestos malos; quòd sicut illi ante littus, sic isti ante ventilabrum bonis in Ecclesia misceantur. Ipsi enim nos admonent, ut in area paleam manifestos in Ecclesia malos intelligamus, qui pisces reprobos intra natantia retia propter occultos malos intelligi volunt, quia sicut illos nesciunt piscatores, sic istos nesciunt sacerdotes. Cur enim non dicamus, Sic ergo & palea manifesti sunt mali, quia in aperto eam vident trituratores? Sed sicut illi non F possunt ante littoris exitum separari, sic nec illa potest ante finem debitum ventilari. Custodit autem Deus innocentiam sanctorum & fidelium suorum, sicut piscium bonorum, sicut pinguium frumentorum, ut intra ista retia non eis noceant permixta genera reprobanda, & in ista area non eis noceat permixta palea ventilanda: quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt, *Nec caussæ caussa, nec personæ poterit præjudicare persona.* G

XI. 15. Hæc verba se negarent fortè dixisse, nisi suâ possent subscriptione convinci. Ecce quàm diligenter actum est pro salute vestra, ut verbis nostris subscriberemus: quod fieri omnino nolebant, & ut facerent tandem aliquando pudore compulsi sunt. Nam exstant verba eorum, A ubi hoc facere recusarunt: & rursus alia verba, ubi hoc facere consenserunt, quod primò negaverant. Omnia scripta sunt, omnibus subscriptum est. Ideo enim videbantur nolle subscribere, ut negare se possent dixisse quod dixerant, & de gestis corruptis judici calumniari. Quod modò quia non possunt, dicunt ipsum esse corruptum: qui ut contra illos judicaret, non nisi ipsi fecerunt, qui contra se ipsos pro nobis tanta dixerunt: quæ ut negare non possent, etiamsi coa- B cti & inviti, suis tamen prosecutionibus subscripserunt. Ideo ergo nolebant subscribere, ut liceret eis per calumniam corruptorum gestorum negare quod dixerant: & ideo postea instante judice consenserunt, quia sentiebant omnibus apparere, nihil se aliud [a] indicare nolendo subscribere, nisi se verba sua ne sibi legerentur timere. Maluerunt enim prosecutiones suas quibuscumque nebulis postea defendere, quàm eas tam citò damnare.

C 16. Sed videte, rogamus vos, quemadmodum ipsa sua defensione se pejùs implicent, & agant caussam nostram, & omnino perimant suam. Nam post Collationem, postea quàm victi appellare voluerunt, objecta sunt eis hæc verba: & ea conantur pejore sua implicatione defendere, quando ab eis quid egerint quæritis. Ita enim vos putant cor non habere, ut non intelligatis eos omni modo esse superatos; quando vobis ea dicunt, quæ omnino non dicerent, si D aliquid utile quod dicerent, invenirent. Quis enim ferat victos homines conqueri, quòd nocte contra eos est prolata sententia: quasi non sæpe judices audiendi necessitas teneat, ut usque ad multam partem noctis sedere cogantur? Aut ideo non est verum quod dicitur, quia per noctem dicitur? Nec audiunt Scripturam clamantem, Per diem mandavit Dominus misericordiam suam, & nocte declaravit. Et iterum, Ad annuntiandam manè misericordiam tuam, & veri- E tatem tuam per noctem. Aut quod dixerunt, nocte venisse ad Dominum tenendum persecutores, non adtendentes quoniam ipsis nocturnis horis etiam Dominus veritatem suis discipulis prædicavit; nec advertere voluerunt, quod scriptum est, apostolum Paulum usque ad medium noctis produxisse sermonem. Si haberent verum quod dicerent, nox eos impedire non posset. Sed sanè tenebrosissimam noctem in suis F mentibus patiebantur, quando contra se ipsos tanta proferebant, nec ad veritatis lucem perversum animum corrigebant. Et adhuc utique dies erat, quando nobis forensi more de tempore præscribebant, dicentes caussam lapsam esse, & agi jam omnino non posse: nec intelligentes nihil se hominibus ostendisse, nisi quantum timuerint ne ageretur, ubi eorum perversitas & catholica veritas monstraretur.

Caput XII. — Psal. 41. 9. — Psal. 91. 3. — Act 20. 7.

G 17. Adhuc dies erat, quando volentes destruere judicium Romani episcopi Melchiadis, quo purgatus & absolutus est Cæcilianus, etiam ipsum Melchiadem traditorem fuisse dixerunt. Cujus criminationis cùm ab eis esset exacta probatio, gesta prolixissima recitarunt, ubi Melchiadis nomen, quòd aliquid tradiderit, non fuit. Et recitaverunt etiam alia gesta, ubi legebatur Melchiadem misisse diaconos cum litteris

Caput XIII.

a Am. & Er. *nihil sibi adjudicari.* Lov. *nihil se aliud vindicare.* Castigantur auxilio Beccensis MS.

Maxentii imperatoris & præfecti prætorio ad præfectum urbis, ut reciperent loca quæ fuerant à Christianis tempore persecutionis ablata. Ubi cùm Melchiadis crimen nullum penitus appareret, dixerunt superioribus traditionis gestis traditorem Stratonem fuisse recitatum, quod vocabatur unus etiam ex diaconis, quos ad recipienda loca miserat Melchiades, eumdem ipsum esse contendentes & non ostendentes. Neque enim Stratonem qui tradiderat, saltem diaconum fuisse monstrabant. Quod etiam si esset, respondimus eis, ante parvum tempus in eodem clero Ecclesiæ Romanæ duos Petros diaconos fuisse. Ita mente cæci, tenebrosas calumnias innectebant, addentes etiam manifestissimam falsitatem, quòd non solùm nomen, sed etiam loca & regiones & personæ convenirent, quibus non alius, sed ipse esse Straton ostenderetur: cùm in illis gestis omnino nihil conveniens, præter similitudinem nominis, legeretur; qua plena est consuetudo generis humani, ut non solùm duo, sed etiam plures homines uno nomine vocitentur. Nam ipsi quoque Donatum suum Carthaginensem, ne in judicio Melchiadis ipse putaretur esse damnatus, quem multi pro magno habent, à Donato Casensi distinguendum esse clamaverunt, quia Donatus Carthaginensis contra Cæcilianum missus fuerat ad Melchiadis episcopale judicium: tam crassam noctem in corde gestantes, ut Donatum infamari nollent similitudine nominis sui, & Melchiadem maculari vellent similitudine nominis alieni. Nunc autem Stratoni etiam Cassiani nomen addere dicuntur, quod in Collatione tacuerunt, quasi Straton solus cognominalem habere potuisset, & Cassianus non potuerit. Nec adtendere potuerunt interna sua nocte impediti, non solùm duos Johannes, unum baptistam, alterum evangelistam, sed etiam duos Simones, unum Petrum, alterum Magum: in ipso denique tam parvo numero Apostolorum, non solùm duos Jacobos, unum Alphæi, alterum Zebedæi; sed etiam duos Judas, unum sanctum, alterum diabolum; cui tamen Judæ apostolo sancto quisquis similiter mente cæcus de crimine Judæ traditoris calumniaretur, non nisi istos imitaretur. Non enim mirum est, si tales istos calumniatores post tam longum tempus patitur existimatio Melchiadis de duobus Cassianis, vel de duobus Stratonibus, quales evangelica veritas patitur de duobus Herodibus. Nam quia non est expressum quis Herodes pro Christo occisis infantibus continuò mortuus fuerit, & quis Herodes cum Pilato Dominum persecutus sit; putantes unum fuisse, objiciunt Evangelio crimen falsitatis: sicut isti putantes unum fuisse Stratonem vel Cassianum, objiciunt Melchiadi maculam traditionis. Et tamen illi tolerabiliùs errant, quia non solùm nomen, verùm etiam dignitas consonat, uterque enim legitur rex Herodes: isti autem dignitatem consonare mentiti sunt, quia utrosque fuisse diaconos nullo modo legere potuerunt.

Caput XIV.

18. Adhuc dies erat, quando Cirtense concilium, si tamen concilium dicendum est, in quo vix undecim vel duodecim episcopi fuerunt, unde recitavimus traditores fuisse quosdam, qui cum Secundo Tigisitano contra Cæcilianum sententias protulerunt, falsum volentes ostendere, A dixerunt persecutionis tempore non potuisse in aliquam domum illos undecim vel duodecim episcopos congregari: & ut probarent tempus fuisse persecutionis, protulerunt martyrum gesta, ut diebus & consulibus consideratis, quod tempus fuerit, appareret. Quæ martyrum gesta, contra se ipsos protulisse convicti sunt. In eis quippe gestis manifestatum est illo tempore persecutionis Christianas plebes solitas congregari. Unde constitit non esse incredibile, quòd B etiam illi episcopi in privatam domum similiter convenisse legebantur, ut plebi quæ poterat, sicut gestis martyrum continebatur, etiam persecutionis tempore congregari, occultè ordinaretur episcopus, qui posset sibi etiam ipse occultè clericos ordinare in tanta necessitate, ubi anterior episcopus cum clero lapsus, per epistolam ipsius Secundi, quæ ab istis allegata est, monstrabatur. Ex his martyrum gestis quæ ipsi proferebant, admoniti sumus & in alia gesta C martyrum intendere; & invenimus, & diximus, fervente tempore persecutionis, & privatam domum, quod illi fieri potuisse negaverant, congregationi Christianorum fuisse concessam, & in carcere fuisse martyres baptizatos: ut viderent quàm non esset incredibile tempore persecutionis in privatam domum paucos episcopos congregari, quando & in ipso carcere celebrabantur sacramenta Christi, in quo inclusi D homines tenebantur pro fide Christi. Quantum nos ergo adjuverint gesta martyrum proferendo, quis non videat, qui non similem noctem habet in corde, qualem illi habebant, qui hoc non videbant?

Cap. XV.

19. Qui etiam hinc gestis ipsis Cirtensibus calumniabantur, quia ibi dies & consules legebantur; & exigebant à nobis, ut aliqua ecclesiastica concilia proferremus, ubi dies recitarentur, & consules. Ipsi enim Carthaginense con- E cilium factum sine die & consule proferebant. Dicebant enim etiam concilium Cypriani consules non habere: ubi tamen legitur dies; in illo autem ipsorum Carthaginensi nec dies. Nos autem, quod in manibus erat, Romanum concilium Melchiadis, sicut illud Cirtense, & diem habere demonstrabamus & consules. Neque enim tunc ad horam antiqua archiva ecclesiastica discutienda nobis fuerunt, unde ista consuetudo etiam veterum fuisse doceretur. Nec ta- F men inanes eis etiam nos calumnias movere voluimus, quare in Cypriani concilio dies inveniretur, in ipsorum autem non inveniretur: quia illi vanas moras volebant innectere, quas nos conabamur avertere. Nam etiam hoc exigebant, ut de scripturis sanctis ostenderemus alicubi dies & consules esse conscriptos: quasi episcoporum concilia scripturis canonicis aliquando fuerint comparata; aut possent etiam ipsi de scripturis sanctis proferre concilium, ubi Apostoli judices G sederint, & accusatum aliquem vel damnaverint, vel absolverint. Et tamen respondimus eis, etiam Prophetas libros suos prænotatis & definitis commendasse temporibus, quo anno, cujus regis, quoto mense anni, quoto die mensis factum super eos fuerit verbum Domini: ut ostenderemus quàm inaniter & calumniosè de diebus & consulibus episcopalium conciliorum quæstiones vanissimas excitarent. Fieri enim potest, ut in

in codicibus sit ista varietas; dum alii etiam dies & consules diligentiâ majore describunt, alii tamquam superfluum prætermittunt. Sicut etiam codex de quo primùm legimus judicium Constantini, quo inter partes Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos pronuntiavit, diem & consulem non habebat; alius autem quem contra eorum calumnias postea protulimus, habebat. Quia etiam illic invidiosissimè proclamaverant, quòd Imperatoris litteras sine die & consule recitavimus: & tamen etiam ipsi B alias ejusdem Imperatoris litteras in caussa Felicis ordinatoris Cæciliani, quas mirabili cæcitate contra se ipsos protulerunt, sine die & consule recitarunt: nec eis inde aliquid objecimus, ne similiter ut ipsi, tempora necessaria superfluis verbis occuparemus. Hæc autem modò dicimus, ut vos saltem oculos aperiatis, & tenebrosa nocte careatis, quam vestri episcopi corde gestabant, qui nocturnam sententiam cognitioni judicis objecerunt, & ipsi per diem inte- C rioribus tenebris involuti mirabili cæcitate contra se ipsos tanta dixerunt.

Caput XVI. 20. Leguntur actis apud Carthaginis magistratum expressa verba Primiani, ubi dicit, *quòd parentes eorum nostri majores variis exsiliis vexaverunt:* & in Collatione probare conantur, accusantibus majoribus suis ab Imperatore Cæcilianum exsilio esse damnatum. Dicunt in litteris * suis *communionem suam esse Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem patitur, non quæ facit:* D & conantur ostendere Cæcilianum damnatum judicio Imperatoris persequentibus majoribus suis. Et hoc dicunt factum, non per Donatum Casensem, sed per eum quem præ ceteris prædicant Donatum Carthaginensem. Hoc enim scriptis suis per suos modò jactare dicuntur, ubi victi judicem accusant, quia noctem cordis ipsorum nocturna veritas confutavit. Donatum illum, illum, inquam, Donatum, quem dixerunt * *Ecclesiæ Carthaginis ornamentum & martyrialis* E *gloriæ virum*, sic commendare voluerunt, ut dicerent, *quòd apud imperatoris Constantini cognitionem, ipse reum & asseruerit & convicerit Cæcilianum.* Ille ergo vir gloriæ martyrialis apud Imperatoris cognitionem reum constituit & asseruit Cæcilianum, illamque cognitionem Cæciliani damnatio consecuta est: illo viro gloriæ martyrialis accusante & instante, Cæcilianus ab Imperatore damnatus est. Quod quidem nos falsum esse convicimus, qui ejusdem Imperatoris litte- F ras, quibus se inter partes audisse & judicasse testatur, ubi Cæciliano absoluto atque purgato illorum calumnias detestatus est, prolatas de archivo publico recitavimus. Contra quas omnino quid responderent, nihil invenire potuerunt, & ad eas confirmandas contra se ipsos alia protulerunt. Proinde à majoribus eorum apud Imperatorem accusatum constitit Cæcilianum; damnatum autem non constitit, immo etiam constitit absolutum. Sed tamen vel vos videte quantum ad- G juverint caussam nostram episcopi vestri, qui de illa voluerunt etiam falsitate gloriari. Si enim Donatus ille vir gloriæ martyrialis apud Imperatoris cognitionem reum asseruit Cæcilianum, & illo viro gloriæ martyrialis accusante & instante Cæcilianus ab Imperatore damnatus est; respondeant vobis, quando hæc agebantur, quis erat martyr, A utrùm Donatus qui hominem apud Imperatorem persequebatur, an Cæcilianus qui illo persequente ab Imperatore damnabatur? Ubi est nunc illa definitiva regula ipsorum, *communionem Donati, esse Ecclesiam veritatis quæ persecutionem patitur, non quæ facit?* Ecce patitur Cæcilianus, Donatus facit: quis eorum est vir gloriæ martyrialis?

21. Adtendite, advertite, nolite in errorem perniciosum adhuc usque seduci. Veritatem quæ vobis occultabatur, Deus aperire dignatus est: falsitatem quæ vobis offundebatur, Deus confutare dignatus est: tanto ejus beneficio quare adhuc estis ingrati? Hoc est nempe, quod vobis sæpe dicebant, unde cordis vestri oculos astutâ fallaciâ caligabant: & adhuc etiam convicti inde se jactant, inde nos lacerant, quia nos facimus persecutionem, ipsi patiuntur. Hoc eis remansit omni ex parte superatis, unde adhuc nebulas faciant imperitis, hinc se quasi ostendentes esse *Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem patitur, non facit.* Non vos ergo adhuc fallant: hoc eis facimus, quod majores suos, & ipsum quem prædicant velut martyrialis gloriæ virum, Cæciliano fecisse gloriantur. Hoc egit ille apud Imperatorem, ut convictus Cæcilianus illius judicio damnaretur: hoc & nos egimus, ut isti convicti similia paterentur. Si malè fecit, quare hoc illi Donatus faciebat? Si autem rectè fecit, quare hoc Catholica parti Donati non faciat? Immo rectè fieri nec illi dubitant, qui hoc majores suos, quos multùm laudant, fecisse gloriantur: nec nos dubitamus, qui hoc eis esse faciendum negare non possumus, ut sine effusione sanguinis, qui verbis non emendantur, aliquâ mitissimâ pœnâ legum corripiantur inquieti: & si fortè Imperator permotus mentis sacrilegæ pertinaciam graviore supplicio statuit esse plectendam, mitiùs agant judices, quibus semper * licuit lenire atque emollire sententiam. Interim ergo quamvis non possit ostendi Cæcilianum ab imperatore Constantino esse damnatum, à vobis tamen error ille sublatus est, quo putabatis eam esse veram Ecclesiam quæ persecutionem patitur, non quæ facit: fecit enim Donatus, passus est Cæcilianus. Et si persecutionem patitur pars Donati, patitur cum illa etiam pars Maximiani, quam & ipsi Christi Ecclesiam non esse confirmant. Ac per hoc & facere persecutionem non est iniquitatis indicium, quia & boni faciunt malis, & mali bonis: & pati persecutionem non est justitiæ documentum, quia eam non soli boni pro pietate, sed mali pro iniquitate patiuntur.

22. Restat ergo vobis errore depulso Ecclesiam Christi videre ac tenere Catholicam, non ut in ea eligatis quia persecutionem patitur. Cùm enim dixisset Dominus, Beati qui persecutionem patiuntur: ne inde se jactent hæretici, addidit propter justitiam. Nam quanta mala nostris fecerint furiosissimi clerici & Circumcelliones partis Donati, nostis & vos. Incensæ sunt ecclesiæ, missi in flammas codices sancti, incensæ etiam privatæ domus, rapti homines de sedibus suis, & omnibus quæ inerant ablatis aut perditis, ipsi cæsi, laniati, excæcati: nec ab homicidio potuit temperari; quamvis sit mitius huic luci morientem, quàm istam lucem auferre viventi. Ventum est ad homines, non ut retenti aliquò ducerentur, sed tantùm ut ista paterentur. Nec tamen no-

Margin notes: Caput XVII. — * Ad Donatistas, in Collatione (?) — * V. epist. 139 n. 2. — * Collat. ... cap. — Matth. 5. 10. — Circumcellionum in catholicos immanitas.

ſtros ideo juſtificamus, quia iſta perpeſſi ſunt; ſed quia pro Chriſtiana veritate, pro Chriſti pace, pro Eccleſiæ unitate perpeſſi ſunt. Illi autem ſub tam multis, ſub tam ſeveris legibus, & ſub tanta Eccleſiæ catholicæ, quam Dominus ei tribuit, poteſtate, quid tale patiuntur? Si quando enim morte multantur, aut ipſi ſe occidunt, aut eorum cruentæ violentiæ dum reſiſtitur occiduntur, non pro communione partis Donati, nec pro errore ſacrilegi ſchiſmatis, ſed pro apertiſſimis facinoribus & ſceleribus ſuis, quæ more latronum immani furore & crudelitate committunt. Pro parte autem Donati vix aliquid tale patiuntur, quale Cæcilianum Donato inſtante paſſum eſſe dixerunt.

23. Aut ergo perſecutio non omnis injuſta eſt, aut non eſt perſecutio dicenda cùm juſta eſt. Quapropter aut perſecutionem pars Donati patitur juſtam, aut perſecutionem non patitur, quia patitur juſtè. Non autem juſtè paſſus eſt Cæcilianus, quia innocens probatus & abſolutus eſt. Quod quidem illi negaverunt, & potiùs ab Imperatore damnatum eſſe dixerunt, & ideo majores ſuos maximéque Donatum, à ſe tanta prædicatione laudatum, Cæciliano perſecutionem feciſſe confeſſi ſunt. Illum autem convictum atque damnatum probare minimè potuerunt: immo etiam, quod nos dicebamus, eum eſſe abſolutum atque purgatum, ipſi quoque multa contra ſe ipſos legendo firmarunt. Et tamen liberum arbitrium ſibi ab Imperatore conceſſum eſſe jactant. Victi atque confuſi, id ſibi etiam nunc flagitabant debere concedi, quod majores eorum Cæciliano non concedebant: quem ſic apud Imperatorem accuſarunt, quem illis * accuſationibus ab Imperatore damnatum iſti etiam mentiri voluerunt. Si voluntas libera unicuique tribuenda eſt, Cæciliano priùs tribueretur. Si hæc non homini judici permittenda, ſed Deo potiùs dimittenda ſunt, Cæcilianus priùs apud Imperatorem non accuſaretur.

* *f.* accuſatoribus.

Caput XVIII.

24. Expergiscimini aliquando, non vos tartareus obliget ſomnus, non in profundum ſacrilegi erroris adhuc impia conſuetudo demergat: jam conſonate paci, cohærete unitati, adquieſcite caritati, cedite veritati: Eccleſiam catholicam incipientem ab Jeruſalem cognoſcite uſquequaque diffundi, cui non communicat pars Donati, cui cauſſa non præjudicat Cæciliani. Totiens enim purgatus, totiens abſolutus, etiam ſi non eſſet innocens, *nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ.* Hæc verba per orbem terræ univerſa perſonat Eccleſia, clamat etiam membrum illius in Africa: Teſtimonium Dei novi, negotium Cæciliani non novi: credo innocentem à veſtris majoribus inſectatum, quem lego totiens abſolutum: ſed qualiſcumque ſit cauſſa ejus, cauſſæ meæ nihil præjudicat; qualiſcumque ſit perſona ejus, perſonæ meæ nihil præjudicat. Vos hoc dixiſtis, vos ad hoc ſubſcripſiſtis: *Nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ.* Ecce Dominus dicit, per omnes gentes incipientibus ab Jeruſalem: divinam veritatem in una Eccleſia teneamus, & humanas lites aliquando finiamus.

Luca 24. 47.

Caput XIX.

25. Numquid enim verba iſta, ubi dixerunt, *nec cauſſam cauſſæ, nec perſonam præjudicare perſonæ*, ullo modo poſt ipſam Collationem defendere potuerunt, ac non potiùs ſe multò perplexiùs implicarunt? Sic namque in quibuſdam ſcriptis ſuis locuti ſunt, *Cauſſam cauſſæ & perſonam non præjudicare perſonæ*, *à nobis*, inquiunt, *dictum eſſe memoriter recenſitum eſt: ſed* [a] *alloquimur nobis non præjudicari ab iis qui à nobis vel rejecti ſunt, vel damnati; ii autem qui ex Cæciliani ordinatione deſcendunt, quos de prædeceſſore origo numerat ad reatum, quemadmodum non poſſint ordinatoris ſui criminibus obligari, cùm per ſeriem protenſus peccatorum funis quoſcumque communionis vinxerit vinculo, neceſſe eſt ut conſortes faciat eſſe peccati?* O mira defenſio! Tam denſum & artum eſt ubi eis adhæſerunt pedes, ut eos evellere conantes, fruſtra & manus & caput figant, & in eodem luto hæſitantes artiùs involvantur. Ex eis enim quos vel rejeciſſe ſe, vel damnaſſe commemorant, hoc eſt, ex Maximianiſtis, ſecum habent Felicianum, & damnatorem Primiani, & à ſe damnatum in cauſſa Primiani. Quid eſt quòd funem tam longum à Cæciliano uſque ad hæc tempora catholicæ Eccleſiæ implicare contendunt, & catenam ſuam tam in proximo non adtendunt? Præclara quippe illa Bagaitana ſententia de Maximiano & ſociis ejus, *Trahit*, inquit, *ad conſortium criminis plurimos catena ſacrilegii.* Felicianus ergo iſtâ catenâ trahebatur. Si illis non præjudicat Felicianus, quare nobis Cæcilianus? An fortè ubi volunt, præjudicat, ubi autem nolunt, cauſſæ non præjudicat cauſſa, & pro libidine ipſorum fortior eſt funis antiquus, quàm nova catena? Non præjudicat Maximianus Feliciano * à quo damnatus eſt, non præjudicant Maximianus & Felicianus Primiano à quibus damnatus eſt, non præjudicat Maximianus eis qui dilationem acceperunt, quibus in uno ſchiſmate ſociatus eſt, non præjudicat Felicianus parti Donati, à qua in eodem honore ſuſceptus eſt, nec baptiſmus quem in ſacrilego ſchiſmate dedit, ibi deſtructus eſt: & præjudicat Cæcilianus tot Chriſtianis gentibus, qui ſemel damnatus eſt abſens, quomodo Primianus, & ter abſolutus eſt * præſens, quomodo non Primianus? Præjudicat nobis olim defunctus ignotus: & iſtis non præjudicat vivus, à quibus legitur paulò ante damnatus, & quibus cernitur modò ſociatus? Nobis involvitur funis Cæciliani à quibus ignoratur, & illis non involvitur catena Feliciani quorum in eum ſententia recitatur, ubi ipſa catena damnatur? Illis licet dicere, Suſcepimus quos damnavimus pro pace Donati, quia nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ: & nobis non licet dicere, Propter eos quos damnaſtis, non deſerimus pacem Chriſti, quia nec cauſſa cauſſæ præjudicat, nec perſona perſonæ? O ferream frontem, ô furoris tenebras, nocturnam ſententiam judici objicientes, & in ſui cordis nocte palpantes, offendentes, cadentes, contra nos rabidè litigantes, & pro nobis tanta dicentes.

a

* *f.* cum quo.

* judicio Romani concilii & Arelatenſis & imperatoris Conſtantini.

Caput XX.

26. Insuper adhuc etiam modò commemorare audent prophetica & apoſtolica teſtimonia, quibus nos univerſaliter in illa Collatione reſpondimus, oſtendentes ipſos Prophetas ſanctos cum iniquis in uno templo, ſub eiſdem ſacerdotibus, inter eadem ſacramenta verſatos, nec tamen à malis fuiſſe pollutos: quia noverant

[a] Omnes MSS. *ſed ad locum nobis.*

inter sanctum & immundum, non sicut isti sentiunt corporaliter populum dividendo, sed bene judicando & bene vivendo discernere. Et hoc sine intermissione faciebant, ut in illa domo magna, ubi erant, sicut dicit Apostolus, alia vasa in honorem, alia in contumeliam, se ipsos à talibus morum diversitate mundarent, & essent vasa in honorem utilia Domino ad omne opus bonum semper parata. Sed bene, quòd ipsi ex multis testimoniis, quæ litteris suis non intelligentes inseruerunt, quas in Collatione protulerunt & legerunt, tamquam præcipuum de Aggæo propheta testimonium modò post Collationem victi commemorarunt. In isto ergo propheta multò evidentiùs quod volumus demonstramus, quia non corporalis, sed spiritalis contactus, qui fit per consensionem, ipse polluit homines, quorum caussam unam facit ipsa consensio.

27. Nam quando impios Dominus etiam visibili pœnâ perdere voluit, ipse ab eis justos admonitione separavit. Sicut Noë cum domo sua ab eis quos diluvio fuerat perditurus: sicut Loth ab eis quos igne fuerat consumturus: sicut populum suum à synagoga Abiron, quam mox fuerat exstincturus. Ideo & illum qui non habebat vestem nuptialem, non illi qui invitaverant, sed ipse Dominus cujus erat convivium, ligari jussit & projici. Neque enim & ipse sicut piscis sub fluctibus erat, & sic ab invitatoribus, quomodo à piscatoribus, videri non poterat. Proinde ne putaretur, sicut isti putant, quòd velut unus in turba latenter subrepsisset ignaris, continuò Dominus in eodem ipso uno, quem ligatis manibus & pedibus in tenebras exteriores ex illo convivio projici jussit, multam societatem malorum esse intelligendam, inter quos pauciores boni in convivio Dominico vivunt, significare non distulit. Nam postea quàm dixit, *Ligate illi manus & pedes, & projicite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium:* continuò subjunxit, *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.* Quomodo hoc verum est, cùm potiùs unus è multis fuisset projectus in tenebras exteriores, nisi quia in illo uno grande corpus figurabatur omnium malorum ante Domini judicium convivio Dominico permixtorum? A quibus se boni corde interim ac moribus separant, simul manducantes & bibentes corpus & sanguinem Domini, sed cum magna distinctione: quia isti in honore sponsi induti sunt veste nuptiali, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi; illi autem non habent vestem nuptialem, hoc est, fidissimam sponsi caritatem, sua quærentes, non quæ Jesu Christi. Ac per hoc, quamvis in uno eodemque convivio, isti misericordiam manducant, illi judicium: quia ipsius convivii canticum est, quod & suprà commemoravi, Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.

28. Nec ideo tamen dormit ecclesiastica disciplina, ut corripiat inquietos. Neque enim à populo Dei separamus, quos vel degradando vel excommunicando ad humiliorem pænitendi locum redigimus. Et ubi hoc facere pacis & tranquillitatis Ecclesiæ gratiâ non permittimur, non tamen ideo [a] Ecclesiam negligimus; sed toleramus quod nolumus, ut perveniamus quò volumus, utentes cautelâ præcepti Dominici, ne cùm volumus ante tempus colligere zizania, simul eradicemus & triticum. Utentes etiam exemplo & præcepto beati Cypriani, qui collegas suos fœneratores, fraudatores, raptores, pacis contemplatione pertulit tales, nec eorum contagione factus est talis. Unde & nos si triticum sumus, ejusdem beati martyris verba fidentissimè dicimus: quia etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Hæc verba justissimè ac piissimè dicerent majores nostri, etiam si Cæcilianum & aliquos coëpiscopos ejus malos viderent, quos tamen ab Ecclesia separare non possent, propter illos quibus mali demonstrari non poterant, & eos bonos & innocentes putabant: hæc verba omnino dicerent, hoc omnino sentirent, ne cùm vellent temere zizania separare, simul & triticum eradicarent.

29. Quòd ergo jussus est quidam Propheta nec panem manducare, nec aquam bibere in Samaria, quò missus fuerat ut corriperet eos, qui vaccas constituerant adorandas more idolorum Ægyptiorum, hoc omnino facere debuit quod præceperat Dominus, cui tunc eo modo illos corripere placuit, ut nihil ibi alimentorum tangeret Propheta quem miserat. Neque enim in Ecclesia non fit quotidie, quando eos quos acriùs corripimus, etiam si in eorum possessione sumus, nihil ibi apud eos contingimus, ut sentiant quantum eorum peccata doleamus. Numquid tamen ideo etiam plebis [b] discissio facienda est, ut sicut mollis herba indiscretè eradicentur infirmi, qui de cordibus hominum & ignotis factis, etiam si nobis sint cognita, judicare non possunt? Nam in ipsa Samaria & Elias & Elisæus erant; & si ipsi in solitudine, non tamen devitandorum sacramentorum causâ, sed quia persecutionem ab impiis regibus patiebantur. Nam illic erant, non utique in solitudine, separata, quæ ipse ignorabat Elias, septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal. Denique inter præcipuos sanctos habitus Samuel & graviter Saülem corripuit, & cum eo tamen ad offerendum Domino sacrificium sine excusatione perrexit: nec peccatorum ejus contagione pollutus est, sed omnino mundus meritorum suorum conservatione permansit.

30. Sed istam nobis quæstionem quamvis evidenter & in Collatione & modò soluta sit, evidentiùs tamen solvat Aggæus, cujus testimonium præ ceteris elegerunt, ut solum adhuc pro omnibus jactent. Arguit Dominus per Aggæum prophetam, populum ex Babylonia residuum, ubi captivus tenebatur, quòd domum Domini negligerent, & suas domos [c] excolerent; & dicit propterea se plagâ sterilitatis eorum percussisse regionem. Tunc Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedech sacerdos magnus, & omnis ille populus divinitus inspiratus operari cœpit in domo Domini Dei sui. Sic enim eadem Scriptura dicit: Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel filii Salathiel ex tribu Juda, & spiritum Jesu filii Josedech sacerdotis magni, & spi-

Margin: 2. Tim. 2. 20. — Aggæi 2. — Gen. 8. — Gen. 19. — Num. 16. — Matth. 22. — Ibidem. — Psal. 100. — Matth. 13. — Epist. ad Maxim. — 3. Reg. 13. — 3. Reg. 19. — 1. Reg. 15. — Aggæi 1. — Ibidem.

[a] Beccensis codex, *Ecclesiæ disciplinam refutamus.* Alii MSS. *Ecclesiæ refutamus:* omissa voce, *disciplinam.*

[b] Sic MSS. At Am. & Lov. *discessio.*

[c] Editi, *extollerent.* At MSS. *excolerent.*

ritum residuorum omnis populi, & introierunt & faciebant opera in domo Domini omnipotentis Dei sui, quartâ & vicesimâ mensis sexti, secundo anno sub Dario rege. Ecce & dies [a] & mensis & annus definitus est, quando intraverunt ad operandum in domo Dei. Credo quòd illi viri, & ille populus operans in domo Dei non erat immundus, præsertim quia dixerat ei Dominus, *Ego vobiscum*: & suscitaverat spiritum eorum ad bene operandum in domo sua. Denique videte quid sequitur; contexit enim eadem Scriptura & dicit, Septimo mense, unâ & vicesimâ mensis, locutus est Dominus in manu Aggæi prophetæ dicens ad Zorobabel filium Salathiel ex tribu Juda, & ad Jesum filium Josedech sacerdotem magnum, & ad omnem populum residuum, dicens, Quis ex vobis qui vidit domum hanc in claritate illa sua pristina? Et quomodo videtis eam modò, tamquam non sit in conspectu vestro? Et nunc prævale Zorobabel, dicit Dominus, & prævale Jesu fili Josedech sacerdos magne, & prævalesce omnis popule terræ, dicit Dominus omnipotens, & spiritus meus præest in medio vestrûm. Bono animo estote, quoniam hæc dicit Dominus omnipotens: Adhuc semel, & commovebo cælum & terram, mare & aridam & concutiam omnes gentes, & venient omnia electa gentium, & implebo domum hanc, dicit Dominus omnipotens: & cetera quæ addidit, etiam futura prophetans; quæ de Domini nostri Jesu Christi temporibus rectiùs intelligi solent, cujus populus verissimum & sanctissimum est templum Dei, non etiam in eis qui permixti tolerantur, sed in eis solis qui nunc interim à talibus bene vivendo spiritaliter separantur, pòst verò etiam corporaliter separandi sunt. Verumtamen illum populum, cui prophetia ista prænuntiata est, & qui tunc operabatur in domo Dei, ubi erant & illi duo, Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedech, quomodo sit exhortatus & commendatus à Domino, satis in promtu est videre in his verbis Prophetæ, quæ sicut dicta sunt, inseruimus. Numquidnam ergo istum populum immundum possumus dicere, ad quem si quis accesserit inquinabitur, cui populo dicitur, Et nunc prævale Zorobabel, dicit Dominus, & prævale Jesu fili Josedech sacerdos magne, & prævalesce omnis popule terræ, dicit Dominus omnipotens, & spiritus meus præest in medio vestrûm? Quis dementissimus dixerit istum esse populum, ad quem si quis accesserit, inquinabitur?

Aggæi 1.

31. Nunc ergo adtendite quid post illam prophetiam, quæ huic populo de Christi temporibus annuntiata est, consequenter Scriptura contexat. Quartâ & vicesimâ noni mensis anno secundo sub Dario rege, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens, Hæc dicit Dominus omnipotens, Interroga sacerdotes legem, dicens, Si sumserit homo carnem sanctificatam in summo vestimenti sui, & adtigerit summum vestimenti ejus panem, aut pulmentum, aut vinum, aut omnem escam, si sanctificabitur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt, Non. Et dixit Aggæus, Si tetigerit inquinatus in anima aliquid horum, si inquinabitur? Et responderunt sacerdotes & dixerunt, Inquinabitur. Et

Ibidem.

A respondit Aggæus & dixit, Sic populus hic & gens hæc in conspectu meo, dicit Dominus, & [b] sic opera manuum ipsorum, & quicumque accesserit illò, inquinabitur, propter præsumtiones eorum matutinas à facie laborum suorum, & odio habebatis in portis arguentes. Quis est iste populus tam immundus, ut quisquis illò accesserit, inquinetur? Numquid ille cui dictum est, Prævalesce, & spiritus meus in medio vestrûm? Absit ut ille sit. Duo igitur erant: unus immunB dus, & alter qui ad immundum prohibetur accedere, qui exhortabatur prævalescere, quia spiritus Dei erat in medio eorum. Si ergo duo erant, ostendantur & duo templa, unum quò iste, alterum quò ille ingrediebatur: ostendantur & altaria duo, unum in quo iste, alterum in quo ille victimas offerebat: ostendantur & sacerdotes, hujus alii, & illius alii, qui pro suo quisque populo separatim sacrificabant. Si autem quisquis hoc affirmare conatur, insanit: sic erant isti duo C populi in uno populo, sub uno sacerdote magno, unum templum intrantes; sicut erant etiam sub uno Moyse quidam Deum offendentes, quidam Deo placentes, de quibus Apostolus dicit, Non in omnibus illis beneplacitum est Deo. Neque enim ait, In omnibus illis non est beneplacitum Deo, tamquam omnes displicuerint Deo: sed ait, Non in omnibus illis beneplacitum est Deo: ergo in quibusdam, non in omnibus. Et omnes sub eisdem sacerdotibus erant in uno eodemque tabernaculo, in D uno eodemque altari hostias offerebant: & tamen distinguebantur factis, non locis; animo, non templo; moribus, non altaribus. Sic alii ad alios non accedebant, ne ab eis inquinarentur: hoc est, eorum malis factis non consentiebant, ne pariter damnarentur. Non enim & illos malos Moyses tantus propheta nesciebat, quorum impia murmura & horrendas amaritudines quotidie sufferebat. Sed istum nescisse faciamus: numquid & Samuel Saülem nesciebat, quem per os ejus æternâ senE tentiâ damnaverat Deus? Verumtamen & ipsum & sanctum David unum Dei tabernaculum intrantes, inter eadem sacrificia videbat; sed distinctè utique videbat, quia distinctos videbat; & unum eorum in æternum amabat, alium pro tempore tolerabat. Sic & Aggæus noverat in uno populo duos populos unum templum intrantes, sub uno magno sacerdote viventes, & alterum ostendebat immundum, alterum ad immundum accedere prohibebat: & tamen nec illos nec se ipsum ab eodem templo & ab eisdem altaribus separabat. Ergo spiritalem prohibebat accessum consensionemque factorum: quod & F ipsa verba clamant, si aures adsint, quas animositas furiosa non claudat aut strepitus variæ contentionis impediat. Ait enim Propheta, Omnis qui accesserit illò, inquinabitur. Vitium notavit quò accedi prohibuit, non homines ab hominibus corporali disjunctione seclusit. Acceditur autem ad vitium corruptionis, vitio consensionis.

1. Cor. 10.

Aggæi 2.

32. Ac ne quisquam diceret, illum populum, cui primò dictum est, Prævalesce, quoniam spiritus meus præest in medio vestrûm; paucis inG terpositis diebus in deterius commutatum, ut audire mereretur, Sic populus iste & gens ista, omnis qui accesserit illò, inquinabitur; dies enim ferme nonaginta computantur inter verba illa

[a] In MSS. deest, *& mensis & annus.*

[b] Editi, *& sicut.* At MSS. *& sic.*

quæ bona in populum dicta sunt, & ista quibus ejus immunditia vitanda præcipitur: ne quis ergo hoc putaret, bonum illum populum, quamvis hoc parvo temporis intervallo tam pessimum effectum, videte quid sequitur, adtendite quid dicatur eo ipso die, hoc est vicesimâ & quartâ noni mensis, quo die dictum est, Sic populus iste & gens ista, omnis qui accesserit illò, inquinabitur. Cùm enim hoc dixisset, & mala eorum commemorasset, quorum merito demonstrarentur immundi, addens etiam & dicens, Odio habebatis in portis arguentes: continuò subjunxit, Et nunc ponite in cordibus vestris à die hoc & suprà, priùs quàm poneretur lapis super lapidem in templo Domini; qui eratis cùm mittebatis in capsella viginti sata hordei, & fiebant decem sata, & intrabatis in torcular exhaurire quinquaginta amphoras, & fiebant viginti. Percussi vos infecunditate, & venti corruptione & grandine omnia opera vestra, & non estis conversi ad me, dicit Dominus. Constituite igitur corda vestra à die hoc & deinceps, à quarta & vicesima noni mensis, & à die qua fundatum est templum Domini, ponite in cordibus vestris, si adhuc cognoscetur in area, aut si vitis, aut malum, aut ficus, aut malum granatum, & ligna oleæ quæ non fecerunt fructum, à die hoc benedicam. Ecce ipso die etiam benedici meruerunt. Benedictio ergo hæc puto quòd non pertineat ad illos, ad quorum immunditiam prohibet accedi, sed ad illos bonos qui prohibentur accedere. In uno ergo fuerunt & permixti & separati: permixti quidem corporali tactu, separati autem voluntatis abscessu. Sed more suo Scriptura loquitur, quæ sic arguit malos, tamquam omnes in eo populo mali sint; & sic consolatur bonos, tamquam omnes ibi tales sint. Pro nobis ergo episcopi vestri, etiam in eo quod post Collationem victi [a] scripsisse dicuntur, Aggæi prophetiam posuerunt, unde nos commemorarent evidentiùs probare quod dicimus, quia & in uno populo, in uno templo, sub eisdem sacerdotibus, inter eadem sacramenta, hominibus dissimili voluntate viventibus & diversis moribus & discrepantibus, nec caussæ caussa, nec personæ potest præjudicare persona.

Ibidem.

33. Illud etiam quod ex Apostoli epistola, scriptis suis etiam modò commemorant, ubi ait, *Nolite jugum ducere cum infidelibus; quæ enim participatio luci ad tenebras?* &c. quæ suprà commemoravimus, & quomodo rectè intelligerentur, ostendimus, quid aliud agunt, nisi ut nos commemorent quibus hoc Apostolus scripserit? In eodem quippe ipso populo Corinthiorum quod dicimus demonstramus; ne fortè arbitrentur Prophetarum tantummodo moris fuisse, & non ad novi Testamenti, sed ad veteris consuetudinem pertinere, sic arguere reprehensibiles, quasi omnes in eo populo arguantur; & sic alloqui laudabiles, quasi omnes ibi laudentur. Ecce & ad Corinthios sic Apostolus loquitur: Paulus vocatus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum & nostro: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Jesu, quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia. Quis hæc audiens credat in Ecclesia Corinthiorum esse aliquos reprobos, quando quidem verba ista sic sonant, velut ad omnes directa sit ista laudatio? Et tamen paulò pòst dicit, Obsecro autem fratres, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Rursus tamquam in hoc horrendo vitio velut omnes arguens atque increpans, dicit, Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Puto autem eos qui in eo populo dicebant, Ego sum Christi; non duxisse jugum cum eis qui dicebant, Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ: & tamen omnes ad unum altare accedebant, & eadem sacramenta communicabant; qui eadem vitia non communicabant. His enim Corinthiis etiam illud dictum est, Qui manducat & bibit indignè, judicium sibi manducat & bibit. Quid enim aliud Apostolus nisi istos vaniloquos cogitabat, ut ei non sufficeret dicere, judicium manducat & bibit, nisi adderet, sibi: ne hoc etiam ad illos pertineret, qui pariter quidem, sed non judicium manducabant?

1. Cor. 11.

34. In ipsis etiam Corinthiis ibi erant qui non credebant resurrectionem mortuorum, quæ singularis fides est Christianorum; quod eis ita dicit Apostolus: Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorum non est? Non dixit, in hac terra, vel in hoc mundo: sed, in vobis, inquit. Neque enim posset de Christi resurrectione præscribere, nisi jam utique Christianis, quibus de ipsa resurrectione Christi dicit, Sic prædicamus, & sic credidistis. Nunc adtendamus verba illa, quibus Corinthiorum Ecclesiam in epistolæ principio sic laudat, ut dicat, Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Jesu, quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia. Ecce sic erant ditati in Christo in omni verbo & in omni scientia, ita eis nihil deerat in ulla gratia, ut in illis essent qui resurrectionem mortuorum adhuc usque non crederent. Puto autem quòd isti quibus nihil deerat in ulla gratia, non ducebant jugum cum eis qui resurrecturos mortuos non credebant. Ecce quomodo non ducunt jugum cum infidelibus, quamvis eidem populo misceantur, & sub eisdem sacerdotibus, eisdem sacramentis imbuantur.

Resurrectionis fides, Christianorum est singularis. 1. Cor. 15.

1. Cor. 1.

35. Denique ipse Apostolus, ne huic infidelitati consentirent, quorum jam fides tenebat resurrectionem mortuorum, non eis præcepit corporalem separationem: multi quippe erant, non sicut ille unus, qui uxorem patris sui habuit, quem liberiore correptione & excommunicatione judicat dignum: longè aliter iste, aliter vitiosa curanda & sananda est multitudo, ne fortè si plebs à plebe separetur, per schismatis nefas

Aliter unus quispiam, aliter multitudo curanda.

[a] Editi, *subscripsisse*: ac paulò pòst, *unde commemorant*: & infrà, *diversis moribus separantibus*. Castigantur ex MSS.

etiam triticum eradicetur. Eos ergo qui jam A credebant resurrectionem mortuorum, ab his qui eam in eodem populo non credebant, non corporaliter Apostolus separat: sed tamen spiritaliter separare non cessat, dicens, Nolite seduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala. Non eorum congressum, sed consensum timet, ne malis colloquiis accommodent fidem, quæ corrumpunt mores bonos. Moribus ergo eos, non altaribus admonet separari. Postremò ante quàm eis hæc Apostolus scriberet, in eadem Ecclesia B erant, qui resurrectionem mortuorum non credebant, in qua erant quibus nihil deerat in ulla gratia: & illi istos infidelitate sua non inquinabant, quia isti illis ad eamdem infidelitatem non consentiebant. Ecce quomodo illò non acceditur, ne quisquis accesserit, inquinetur: ecce quomodo nulla participatio est lumini ad tenebras: ecce quomodo, quamvis intra eadem retia natent pisces, utrique nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.

1. Cor. 15. 33.

36. Quod cùm ita sit, quæ tam cruda stultitia, quis tam ferreus cordis somnus non C excutiatur, possitque aliquando sentire, Cæciliani caussam catholico orbi terrarum, cui non communicat pars Donati, præjudicare non posse, si non præjudicat parti Donati caussa Maximiani, vel potiùs caussa Feliciani & Primiani modò conjunctorum, paulò antè invicem damnatorum. Sufficit certè, ut secundùm ipsos loquamur, quòd pisces mali sub fluctibus latitantes ignaros non D polluunt piscatores. Quamvis non sit de piscatoribus quæstio, quos fortasse in illa similitudine Dominus Angelos intelligi voluit. Magis enim adtendendum est intra ipsa retia pisces bonos à malis non posse maculari. Neque enim & ipsi non vident invicem simul natantes, sicut à piscatoribus intra aquam positi non videntur. Sed, ut dixi, sufficit caussæ nostræ, quòd mali non polluunt, quorum mala facta nesciuntur.

CAPUT XXII.

37. [a] FUERUNT quidam tempore Cæciliani E beati pacifici, qui eum, etiam si innocens non esset, scientes pro catholica unitate tolerarent, cùm eum viderent tot ignotis gentibus, per quas ipsa unitas dilatatur, sacramentorum participandorum communione cohærere; eisque talem non posse monstrari, qualem ipsi eum esse cognoscerent: ipsi se contra istas calumnias defenderent verbis beati & pacifici Cypriani, clamarentque fidenter & dicerent, Ideo propter Cæcilianum non deserimus unitatem, quia etsi vi- F dentur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Istorum pacificæ patientiæ conveniret præclarissima laus illa, qua laudatur angelus Ecclesiæ quæ est Ephesi: (quem nemo rectè intelligens dubitat ipsius Ecclesiæ gestare personam,) cui dicit in Apocalypsi Spiritus, Scio » opera tua & laborem & patientiam, & quia non » potes sustinere malos, & tentasti eos qui se di- G » cunt apostolos esse, & non sunt, & invenisti eos » mendaces, & patientiam habes, & sustinuisti eos » propter nomen meum, & non defecisti. Sic illi [b] laudentur, qui in ista vita Cæciliani tempore fuerunt, qui propter nomen Domini, quod sicut unguentum effusum per innumerabiles gentes

In epist. ad Max.

Apoc. 2. 2.

toto jam orbe fragrabat, non deficerent, patientissimè sustinendo etiam quem malum nossent: si malus ille esset, qui eorum judicio aliis demonstrari, & ab eis avelli separarique non posset. Nostra alia caussa est, arrogare nobis laudem hujus patientiæ non debemus. Non enim possumus dicere, nos pro pace tolerasse, quod ad nostram cognitionem prorsus non potuit pervenire. Nobis Cæciliani caussa sub fluctibus fuit: vox nostra talis est, qualis Christianarum gentium ceterarum, contra quas isti non invenerunt omnino quod dicerent. Verumtamen ignotam Cæciliani caussam rectè credimus bonam, quem semel inimicorum factione damnatum, ipsis autem accusantibus tertiò legimus absolutum. Aut credant isti centum ferme episcopis partis Donati de criminibus Primiani, & tunc nos cogant credere septuaginta majoribus suis de criminibus Cæciliani. Quòd autem dicunt Cæcilianum objecta sibi in illo concilio crimina cùm absens fuerit, tacendo firmasse: firmavit ergo & Primianus crimina, quæ à centum episcopis sibi objecta nec postea saltem ostenditur diluisse.

38. Sed videlicet, *nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ*, ne pars Donati minuatur: præjudicat autem, ut Christi hereditas dividatur. An verò Cæciliani caussa non præjudicat unitati catholicæ quam tenemus, & cujus societate gaudemus, cùm fuerit Cæcilianus Carthaginensis episcopus, & præjudicat ei caussa Novelli Tyzicensis, Faustini Tuburbitani, quos nec accusandos postea sicut Cæcilianum Felicemque putaverunt; quorum nomina, immo verò ipsarum in quibus fuerunt civitatum nomina, nec universæ Africæ nota sunt, aut fortasse nec universæ proconsulari provinciæ? Ecce quorum pisciculorum, etiam si mali fuerunt, tam in profundo latentium caussam volunt præjudicare caussæ tantæ piscationis, cujus plena retia toto orbe diffusa sunt, qui piscibus juxtà natantibus vix noti esse potuerunt. Cur autem non credamus etiam istos innocentes fuisse; quando nec accusari ab eis, sicut dixi, postea meruerunt, & ille purgari potuit, quem majores eorum malorum omnium fontem in concilii illius inimica conspiratione dixerunt?

V. suprà in Breviculo c. 14.

CAPUT XXIII.

39. SED qualescumque isti fuerunt, quid pertinet ad nos? Neque enim verè non nobis concedunt, ut istorum nescio quorum caussa atque persona non præjudicet caussæ atque personæ Ecclesiæ catholicæ, si *nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ*. Et tamen objiciunt nobis, ut adhuc vos seducant, quòd aurum judici dederimus, ut pro nobis contra illos sententiam diceret. Vos dicite, si potestis, quantum dare debuerimus electis defensoribus episcopis vestris, ut tanta contra se pro nobis vel dicerent vel proferrent, ut sic agerent caussam nostram, sic perimerent suam? Quanti emere debuimus, ut post verba Primiani quibus dixerat, *Indignum est ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*, venirent tamen, & in unum nobiscum, quod indignum esse dixerant, convenirent? Quanti emere debuimus, ut more forensium advocatorum de temporibus & diebus, de personis etiam nobis præscribere conarentur, & sic omnibus hominibus, etiam illis qui nostras dispu-

a Sola editio Lov. *Fuerint*.

b Ita MSS. At editi, *laudantur*.

tationes intelligere non possent, satis apertè monstrarent quàm malam caussam haberent, quam proferre & agere sic timebant apud eum judicem, cujus erga se benignitatem atque justitiam tanto præconio laudaverant, & cujus motum adversùm se nullum adhuc senserant? Quanti emere debuimus, ut ipsi deinde exigerent non secum agi debere forensibus formulis, sed divinis potiùs testimoniis, & de scripturis sanctis similiter se responsuros esse promitterent: & cùm mandatum concilii catholici, quod obtuleramus, recitatum esset, atque in eo ipsis etiam confitentibus claruisset, nos Ecclesiæ catholicæ * testimoniis sanctarum scripturarum agere voluisse, rursus tamquam obliti quid sibi placere dixissent, ad easdem forenses præscriptiones perplexis & odiosis contentionibus remearent?

40. Quanti emere debuimus, ut subscriptionum nostrarum, quæ in eodem mandato demonstrabantur, numerositate commoti, exigerent totius concilii nostri præsentiam; ex quo concilio non nisi decem & octo secundùm edictum Cognitoris aderamus, & quæstionem falsitatis inferrent, quòd alii pro aliis subscribere potuerunt? Sic enim perventum est, ut eorum quoque numerus recenseretur, & ipsi in ea falsitate deprehenderentur, cujus in nos suspicionem intendere voluerunt: ita ut non solùm quidam in eorum mandato legerentur subscripsisse pro absentibus, qui nec Carthaginem venerant; verùm etiam quemdam recitatum & non respondentem cùm in itinere defecisse dixissent, quæsitumque ab eis esset, quomodo apud Carthaginem subscribere potuerit qui in itinere jam defecerat; post magnas angustias perturbationis atque inconstantis & variæ responsionis suæ, non venientem, sed postea quàm subscripsit, ad propria remeantem in itinere defecisse asseverarent: deinde sub divina testificatione interrogati, utrùm eum constaret fuisse Carthagini, vehementiùs perturbati dicerent, *Quid si alius se pro eodem* [a] *apposuit?* atque ita verbis suis falsitatem quam nobis objecerant, in suo mandato apparuisse, & convictam claruisse firmarent?

41. Quanti emere debuimus, ut cùm vellent de numerositate gloriari, etiam in hoc mendacia sua proderent? Nam cùm aliquanto amplior nostrorum numerus adfuisset, dictumque à nobis esset, alios centum ferme episcopos catholicos, partim senectute, partim valetudine, partim diversis necessitatibus impeditos non venisse Carthaginem; illi hoc audito, multo plures suos non venisse dixerunt. Sicut etiam nunc plus quàm quadringentos per totam Africam se esse jactantes, obliti sunt quod in sua [b] notoria posuerunt, usque adeo se omnes venisse Carthaginem, ut eis solis exceptis quos vel in propriis sedibus, vel in itinere tenuit corporis ægritudo, nec gravissimos senes annositas & labor prolixi itineris potuerit impedire. Et lectæ sunt in mandato eorum subscriptiones, sicut facta supputatione respondit Officium, ducentæ septuaginta [c] novem, annumeratis etiam iis in quibus falsitas deprehensa est, & qui pro absentibus subscripserant, quòd ægritudine detenti non potuerint venire Carthaginem. Quomodo ergo verum est plures quadringentis eos esse, quando illos solos Carthaginem non venisse dixerunt, quos valetudo corporis impedivit: cùm & pro ipsis quibusdam alii subscripserunt; ut non dicamus hoc pro omnibus ægrotantibus esse factum? An fortè sic eos invaserat pestilentia, ut eorum tertiam partem repentè prosterneret? Sic autem à [d] primate suo per tractoriam fuerant evocati, *quò prætermissis omnibus properarent convenire Carthaginem, ut scirent se * decepisse quod haberent optimum in caussa, quicumque venire noluissent.* Hoc erat videlicet optimum in caussa, ut ingens eorum numerus appareret: quasi tanto plus prosit ad aliquid faciliùs inveniendum, quanto major fuerit quærentium multitudo cæcorum?

* f. decerpsisse.

42. Quanti emere debuimus, ut in diem perendinum utrisque nostrûm consentientibus cognitione dilata, pridie per notoriam peterent, ut sibi nostrum mandatum ab officio ederetur, quo instructi adesse possent; causantes quòd conscribendis gestis tam angusto tempore occurrere non posset Officium? Sic enim factum est, ut sequenti die cognitionis, quamvis [e] injustam peterent, acciperent dilationem: qui considerata caussâ, quæ mandato nostro tota continebatur, magnas patiebantur angustias, [f] convincerentur tamen contra suos venire consensus. Quid enim justius, quàm petere dilationem tanta veritatis firmitate turbatos? Quod eis utinam profuisset, ut considerato mandato nostro, cui respondere minimè potuerunt, corrigere potiùs pravitatem, quàm in deterius augere maluissent. Justè itaque dilationem petebant: sed pridie non debuerant in notoria sua dicere, ideo sibi nostrum edi debere mandatum, ut parati ad diem constitutum venirent, quia exceptores occurrere cum gestorum conscriptione non possent; & ipso actionis die rursus de ipsis exceptoribus, quia non occurrerant, velle causari. Quid eos ad hoc compulit, nisi vehemens perturbatio, cùm viderent sic à nobis esse actam caussam in conscriptione mandati, ut responsionem invenire non possent? Nam illud quanti emendum fuit, ut ipsam peterent dilationem, & acciperent sex dierum, ut nemo posset eos dicere, angustiâ temporis impeditos, non potuisse nostro respondere mandato?

Caput XXV.

43. Ipso verò tertio nostræ Collationis die, quanti emendum fuit, quòd inanissimis & supervacuis morarum interpositionibus se omni modo pervenire ad caussam nolle monstrabant, & quàm malam caussam haberent, ipso suo timore clamabant: quamquam eorum timor etiam in testimonium manifestissimæ vocis erupit, quando dixerunt, *Sensim inducimur in caussam.* Et alio loco, *Pervidet*, inquiunt, *potestas tua sensim nos in caussæ interna deduci.* O violentia veritatis, quolibet [g] eculeo, quibuslibet ungulis fortior ad exprimendam confessionem! Congregantur ex universa Africa tot episcopi, ingrediuntur Carthaginem cum tanta speciosi agminis pompa, ut tam magnæ civitatis oculos in se inten-

Veritatis violentia.

[a] MSS. *opposuit.*
[b] Editi, *notaria.* MSS. verò constanter toto hoc libro, *notoria.*
[c] Am. & omnes MSS. *ducenta septuaginta tres.* At in Collat. part. 1. cap. 213. & in Breviculo Collat. 1. die c. 14. leguntur *ducenta septuaginta novem.*

[d] Am. & omnes MSS. *à primatu suo.*
[e] Sic MSS. At editi, *injustè petentes.*
[f] Lov. *cùm convincerentur.* Expungimus *cùm*, quia abest à MSS.
[g] Sic MSS. At editi, *aculeo.*

tionemque convertant. Qui loquantur pro omnibus, eliguntur ab omnibus. Locus etiam re tanta dignus in urbe media procuratur. Utrique conveniunt, judex præstò est, tabulæ patent, suspensa omnium corda exitum tantæ Collationis exspectant. Tunc à lectissimis & disertissimis viris, quantis viribus agi debuit aliquid, tantis agitur ut agatur nihil. Quærunt personas forensi more discutere, in qua quæstione annosa etiam tempora litigatores conterere consueverunt. Ista quippe actione Catholicos mandatum suum divinis potiùs testimoniis quàm forensibus formulis conscripsisse confessi sunt, & similiter se de Scripturis responsuros esse promiserunt. Et quoniam mirifica opitulatione Deus voluit, ut cùm quærunt personam petitoris, ne veniretur ad caussam; ipsa inquisitio petitoris subitò in medium mitteret caussam, clamant præclari viri qui ad agendum videbantur electi, ac se potiùs ad non agendum electos esse testantur, & invidiosè judici conqueruntur, sensim se in caussæ interna deduci: quasi aliquid aliud prætermissis omnibus agi debuerit, quàm illud quod tanto pòst, vel serò agi nolebant; quia numquam prorsus agi volebant, ubi vinci metuebant. Hujus timoris apertissimam vocem quis de illorum clauso pectore excuteret, & non dico si eos donis largissimis ditaremus, sed si eos pœnis crudelissimis torqueremus?

44. Cùm enim personam petitorum forensi triturâ conquirerent, & volentes ostendere nos esse petitores, ut personas nostras permitterentur jure discutere, & moras annosissimas invenire, legerunt libellum nostrum aliquando Proconsuli datum, quo eos petivimus conveniri, ut ipsa inter nos Collatio tunc fieret, quam modò ab Imperatore ut fieret impetravimus, ut eo libello nos quasi petitores esse monstrarent; responsum est à nobis, ideo nos semper voluisse fieri Collationem, non ubi eis crimina objiceremus, sed ubi ea quæ solent objicere purgaremus: propter hoc quippe hæretici & ab Ecclesiæ unitate separati, quia crimina objiciunt quæ probare non possunt. Deinde quia videbatur Cognitor secutus ordinem temporum, ut gestis quæ protuleramus, ubi & ipsi apud præfectos Collationem petiverant, ideo præferret libellum nostrum ab ipsis prolatum, quia gesta illa præfectoria tempore præcedebat: facillimè nos atque justissimè hac occasione oblata à Cognitore impetravimus, ut si ea præferret quæ tempore priora esse constaret, illud juberet potiùs recitari, ubi ipsi apud imperatorem Constantinum per Anulinum proconsulem accusarunt Cæcilianum, cujus crimina nostræ communioni objiciunt, quæ volebamus illa Collatione purgare. Proinde postea quàm legi cœpit, quoniam illic apertissimè in omnibus vincebantur, clamare cœperunt, *Sensim inducimur in caussam.* Et iterum: *Pervidet potestas tua sensim nos in caussæ interiora deduci.* O magna, sed non miranda confusio! Quando enim dæmon sic exorcistam timeret, quomodo timuerunt ne illa legerentur, ubi apparebat Cæcilianus & ab eorum præcessoribus apud Imperatorem accusatus, & tot judiciis non solùm episcopalibus, sed etiam imperialibus absolutus?

45. Quando vel quanto pretio emere possemus, quòd ipso timore turbati, redire ausi sunt etiam ad illius temporis præscriptionem, ubi dixerant, lapsam esse jam caussam, & quatuor mensibus evolutis agi jam omnino non posse? Quid est hoc? Quis tam idoneus judex inveniri potest animi eorum, quàm timor iste sic expressus, sic apertus; ut cùm timor soleat adimere libertatem, isti tam liberè timuerint, ut judicium suum de mala sua caussa nec silentio tegerent, sed verbis apertissimis proderent? O vehementem trepidationem ad extorquendam confessionem! Tam fortis ex ore prosilivit timor, ut ejus impetu de fronte fugerit pudor. [a] Si non legerentur ea, quibus ostendebatur Cæcilianus accusatus atque purgatus, petitores propter agendam caussam inquirebantur, personæ discutiebantur: & quamvis morarum tendiculæ, ne ad ipsam caussam perveniretur, tergiversatoriè necterentur; tamen propter agendam caussam etiam ista postulari veluti jure videbantur. Post quàm caussa optima Cæciliani recitanda prolata est, revocatur explosa & convicta præscriptio, diem caussæ agendæ jam transisse clamatur.

CAPUT XXVI.

46. QUID adhuc exspectatis quid pro nobis pronuntiaverit Cognitor, cùm videatis quid contra se ipsos episcoporum vestrorum pronuntiaverit timor? Dederat certè ipse Cognitor potestatem, ut alium cum illo quem vellent judicem constituerent: quod illi recusaverunt; quoniam si aliquem delegissent, mentiri vobis non possent etiam à nobis ipsum fuisse corruptum. Sed fecerunt quod recusaverunt: prorsus constituerunt cum illo alterum judicem, non quemlibet extraneum, sed intimum suum. Ecce ipse timor eorum alius judex fuit: certè ipse à nobis nihil accepit, & pro nobis liberè judicavit: non gratificatus est eorum personæ, quibus internus hærebat, de quorum secreto cubiculo procedebat: & ante quàm caussa diceretur, prior judicavit, quia eam prior in ipsorum corde cognovit. Denique processit ille ut caussam nosset, processit iste qui noverat: ille judicavit stando, audiendo, loquendo; iste tantummodo in medium procedendo. Puto quòd meliùs [b] dicerent, ut caussa jam non ageretur. Quanto enim citiùs eam finivit litigatorum timor, quàm Cognitoris labor? Ille quærebat quid ex eorum chartulis legeretur: iste indicavit quid in eorum cordibus ageretur.

CAPUT XXVII.

47. QUOMODO autem ad hoc venerant, territi eis quæ prolata fuerant recitanda, ut dicerent jam lapsam esse caussam temporibus, & agi non posse? Proposuerunt nobis quod jam fuerat antè transactum: ut si de scripturis sanctis ageremus, illa minimè legerentur; si autem illa recitanda legeremus, habere se validam præscriptionem, ut lapsam temporibus caussam omnino agi non sinerent: cùm ipsi non servaverint, quod antè promiserant, se mandato nostro, ubi nos Ecclesiæ caussam Scripturarum testimoniis egisse confessi sunt, similiter se Scripturarum testimoniis responsuros; qui petitorum discutiendas esse personas, non more disputantium, sed more litigantium contendebant. Respondimus ergo eis, ut si nihil aliud agi mallent, nisi ut quæreretur quæ vel ubi sit catholica Ecclesia, caussam ejus nos non nisi divinis, quibus prænuntiata est, testimoniis ageremus: si autem hominibus

[a] Editi, *Sed cùm legerentur.* Castigantur ex MSS.

[b] In MSS. *dicebant.*

aliqua

aliqua crimina objicerent, quoniam nec ipsi ea A possent testimoniis divinis, sed aliquibus aliis talibus documentis ostendere, etiam nos ea documentis talibus purgaturos. Sic illis assiduè sua inania repetentibus, hæc à nobis perseverantissimè repetita sunt: sic eos veritas vicit, & ad illa quæ protuleramus audienda confutatos superatosque constrinxit. Videbant enim, si nulla crimina Cæciliani objicerent communioni nostræ, nihil sibi remanere unde suam ab unitate separationem quoquo modo excusarent: si autem objicerent B crimina Cæciliani, nec à se nisi talibus documentis posse asseri, nec à nobis posse aliter defendi.

Caput XXVIII.

48. Jam verò illud inter hos eorum contentiosissimos strepitus, quanti emendum fuit, quòd cùm diceremus hoc nos proponere, ut crimina quæ solent objicere nostræ communioni, quæ per omnes gentes dilatatur, probarent si possent, ut hinc eorum separatio, utrùm justa fuerit nosceretur: responderunt, alienam caussam nos agere C velle, hoc est, transmarinarum Ecclesiarum, quibus hæc non objicerent, quoniam inter Afros esset ista contentio: illas verò Ecclesias potiùs exspectare debere, ut eos sibi copulent qui in hac Collatione vicerint, & ipsi cum eis habeant catholicum nomen. Quid ergo adhuc quæritis, quidve dubitatis, quam Ecclesiam tenere debeatis? Ecce habetis eam, contra quam vestri episcopi caussam se non habere confessi sunt, cui communio nostra conjuncta est, unde ipsorum D communio separata est. Si enim modò eam exspectare debere dixerunt, ut qui nostrûm vicerint, ipsi ei copulentur, & cum illa teneant catholicum nomen: jam utique majores nostri majores eorum antè vicerunt; ideo illi Ecclesiæ copulati catholicum nomen in ejus unitate tenuerunt. Isti autem si à majoribus nostris jam in suis majoribus victi sunt, quare nobiscum adhuc usque contendunt? Si autem victi non sunt, quare non communicant illi Ecclesiæ, quam negare catho- E licam non valentes, nullam caussam contra eam se habere confessi sunt? Ecce Ecclesia catholica transmarina in tot gentibus dilatata, quam debere exspectare dixerunt, ut eos sibi qui vicerint copulet, quomodo exspectare debet eos sibi copulare qui vicerint, nisi ab eis criminibus de quibus inter nos agitur, aliena sit? Nam si ab eis aliena non est, etiam ipsa rea victa cum victis quomodo sibi est copulatura victores? Porrò si ab his criminibus, sicut fatentur, aliena est; alieni F & nos sumus, qui eidem communione cohæremus. Nam si propter istam communionem nos contaminat crimen alienum; & ipsam, cui communicamus, crimen contaminat nostrum. Sed ipsam confessi sunt non pollutam crimine Afrorum, quamvis ei sacramentorum communione socientur: ibi ergo convicti sunt nec nos pollui potuisse crimine illorum, quibus sacramentorum communione sociamur, quia nullo nexu consensionis involvimur. Quamquam & ipsius Cæci- G liani victrix caussa eisdem verbis istorum facillimè demonstratur. Si enim confligentibus nobis exspectare debet Ecclesia transmarina ab istis criminibus aliena, ut eos qui vicerint, sibi & catholico nomini adjungat; tunc exspectabat, quando majores istorum cum Cæciliano acriter confligebant. Ille ergo tunc vicit, quem sibi post conflictum illa quæ hoc exspectaverat copulavit. Aut si potuit & pollutum sibi in sacramentorum communione copulare, & sicut jam confessi sunt, ab his criminibus impolluta persistere; multo magis vicimus, hinc ostendentes proprium onus quemque portare, & nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ.

Caput XXIX.

49. Jam verò ut mandato nostro, ubi universam caussam complexi fueramus, nec repentinis verbis, sed conscriptis litteris respondendum putarent, quanti emendum fuit? Sic enim constitit eos respondere non potuisse his omnibus, quæ in nostro mandato posita, nec adtingere omnino suis litteris voluerunt. Neque enim potest aliquis dicere, prosecutionem nostram memoriter eos non potuisse retinere, & propterea rebus necessariis non omnibus respondere voluisse. Editum est eis mandatum nostrum per notoriam postulantibus, & hoc ipsum allegantibus, ut instructi possent ad omnia respondere. Et cùm jam septem delecti essent à ceteris, qui omnia pro omnibus agerent, litteras tamen ipsas quibus nostro mandato respondere conati sunt, totius concilii sui nomine protulerunt, tamquam epistolam ab omnibus illis ad Cognitorem datam. Quam si nollemus admittere, jure optimo faceremus: neque enim ordinis erat, ut post injunctam septem hominibus caussam, jam quidquam nisi per illos qui delecti fuerant, ageretur. Sed ne litteris nostris litteras eorum timuisse videremur, sine ulla hæsitatione ut legerentur admisimus. Optandum enim, & ut dixi, emendum erat, ut post tot dierum dilationem, quam eis petentibus concesseramus, afferrent elucubratum laborem, in quo eos mandato nostro non respondisse, satis utrasque litteras legentibus appareret, & nos eisdem ipsis litteris eorum sine ulla dilatione mox respondisse constaret. Si enim homines tam tardo ingenio sunt, ut eos arbitrentur aliquid dixisse, in quibus locis mandati nostri tacere noluerunt; neminem puto esse tam stolidum, qui etiam in his locis aliquid eos respondisse existimet, in quibus omnino tacuerunt. Non enim parva vel quasi contemnenda sunt, cùm in his potiùs omnis caussa consistat.

50. Nam testimonia Scripturarum quibus asseruimus Ecclesiam cui communicamus, ab Jerusalem cœptam, toto terrarum orbe diffundi, tamquam omnino dicta non fuerint, præterierunt magna mole divinæ auctoritatis oppressi. Item quod in nostro mandato positum est de beato Cypriano, qui tolerandos potiùs in Ecclesia malos, quàm propter eos Ecclesiam deserendam, & præcepto admonuit, & suo confirmavit exemplo, adtingere omnino non ausi sunt: credo, intelligentes quòd Cypriani auctoritatem si in aliquo scripto ejus labefactare tentarent, faterentur etiam nos rectè auctoritati ejus non cedere, in eo quod de iterando baptismo solent ejus placita vel decreta proferre: quam nec ipsam de baptismo Cypriani sententiam apertè commemorare voluerunt, scientes etiam illic, si facerent, se offensuros esse naufragium; quoniam Cyprianus non reliquit unitatem, & cum eis in illa permansit, qui de hac re diversâ senserunt: unde aut tunc Ecclesia perisse

dicenda est, & non fuit jam ex qua nasceretur A Donatus illorum; aut si, quod verum est, permansit Ecclesia, non in ea contaminant mali bonos, sicut Cyprianus etiam judicavit, qui cum diversa sentientibus in eadem diversitate permansit. Ac per hoc isti se detestando sacrilegio schismatis induerunt, qui propter nescio quorum crimina non probata, etiam si vera essent, nullo modo se ab unitate toto orbe diffusa separare debuerunt. Hoc illi quantum intelligitur prævidentes, ab illo testimonio Cypriani, quod B in nostro mandato commemoratum est, toto silentio transierunt.

51. Illud etiam quod in caussa Maximianistarum ipsi quoque suo judicio declararunt, non propter malos unitatem deserendam, qui Maximiani socios à Maximiano dixerunt non fuisse pollutos, & eos inde quos damnaverunt, in honore integro susceperunt; & baptismum Christi licèt foris ab Ecclesia datum, agnoscendum potiùs quàm destruendum esse monstrarunt, C cùm à Feliciano in schismate baptizatos, & cum illo postea receptos iterum baptizare non ausi sunt: etiam hoc ergo cùm in nostro mandato legerent, tacendum potiùs & prætereundum, quàm ulla contradictione refricandum esse censuerunt. Caussam etiam Cæciliani à caussa Ecclesiæ in nostro mandato distinctam, & tamen etiam ipsam omni ex parte defensam, respondendo prorsus non adtigerunt. Quis ergo eos illi mandato nostro respondisse arbitretur, quando con- D tra hæc omnia nullum verbum facere, nec saltem qualiscumque responsionis obumbratione conati sunt. Quod autem visi sunt respondere, legat qui voluerit, & judicet, eidem ipsi mandato nostro conferens litteras eorum, præter responsionem, * quam continuò reddidimus, qua omnia vanitatis eorum machinamenta subversa sunt.

* *Vide infrà in Appendice.*

CAPUT XXX.

52. JAM illud, si montes aureos daremus, quando emere possemus, quòd, (objectâ sibi E Maximiani caussâ, ut intelligerent eo modo non obfuisse Cæciliano concilium quo in eum absentem septuaginta episcopi quod voluerunt pronuntiaverunt, quomodo non obfuit Primiano cùm similiter absentem pro Maximiano centum ferme episcopi damnaverunt,) vehementissimè perturbati & in horrendas contrusi angustias responderunt, *nec caussam caussæ, nec personam præjudicare personæ?* his paucissimis verbis totam nostram caussam, de qua cum eis superiùs confli- F gebamus, omnino invictam esse firmantes. Quid enim aliud agebamus tot testimoniis sanctorum eloquiorum, tanta auctoritate Prophetarum, Apostolorum, episcoporum, ipsorumque adversariorum, demonstrantes bonos à malis sacramentorum communione non pollui, si corde, voluntate, moribus, operibus diversas habeant caussas, gerantque personas? Quid enim aliud laborabamus, nisi ut appareret, nec caussam G caussæ, nec personam præjudicare personæ? Hoc ipsi breviter compulsi summa necessitate dixerunt, *quia cùm à nobis diu diceretur, veritati cedere noluerunt.

* *f.* qui.

CAPUT XXXI.

53. ILLUD etiam quibus thesauris, quibus opibus, quibus pretiosorum lapidum aggeribus emendum fuit, quòd majores suos apud imperatorem Constantinum persecutos Cæcilianum non confiteri tantùm, verùm etiam profiteri atque gloriari minimè dubitarunt, eumque ab Imperatore damnatum etiam mentiendo asseverare conati sunt? Ubi est illa vox, qua vos decipere consueverunt, nobis invidiam concitantes, quòd apud Imperatorem caussam agamus Ecclesiæ? Ubi sunt verba Primiani apud acta magistratus Carthaginensis expressa: *Illi portant multorum imperatorum sacras, nos sola offerimus Evangelia?* Ubi est illa præclara laudatio, qua extollunt separationem suam, dicentes *eam esse Ecclesiam veritatis, quæ persecutionem patitur, non quæ facit?* Nempe elisa est, nempe prostrata. Leguntur persecutiones eorum; negare non possunt, quia leguntur etiam subscriptiones eorum. Tenemus eos confitentes, profitentes, gloriantes majores suos Cæcilianum apud Imperatorem graviter persecutos: tenemus etiam Cæcilianum eis persequentibus ab Imperatore damnatum. Non ergo jam clament, segregationem suam ideo esse Ecclesiam veritatis, quia persecutionem non facit, sed patitur: aut fateantur non eam fuisse Ecclesiam veritatis, quando à majoribus eorum Cæcilianus patiebatur. Si enim continuò boni sunt qui persecutionem patiuntur; bonus erat Cæcilianus quando patiebatur. Si autem potest quidem fieri, ut & mali persecutionem patiantur, sed boni non possunt esse qui faciunt; non erant boni majores eorum, quando Cæcilianum persequebantur. Porrò si fieri potest ut & boni faciant, & mali patiantur; non ideo nos culpandi sumus, nec ideo isti laudandi, quia tale aliquid patiuntur, quale Cæcilianum majoribus suis facientibus passum esse gloriantur. Et tamen Cæcilianum ab Imperatore damnatum omnino non constitit: sed in ejus absolutione atque purgatione, quæ judicii episcopalis & imperialis recitatione constiterat, nihil postea probari potuit immutatum. Ita factum est, ut remota Cæciliani damnatione de qua ipsi mentiti sunt, remanserit persecutio quam majores suos fecisse confessi sunt.

54. Parum fuit, ut Cæcilianum ab Imperatore damnatum & mentiendo gloriari auderent, & asserendo probare non possent: insuper etiam probaverunt, & nostra in eam rem documenta fortiùs adjuverunt, Cæciliani absolutionem mansisse firmissimam, non sicut mentiti fuerant Imperatoris posteriore judicio in contrarium commutato. Nam primò Milevitanæ Ecclesiæ catholicum episcopum Optatum recitandum putaverunt, pollicentes inde se probaturos Cæcilianum ab Imperatore damnatum. Quæ lectio cùm magis contra eos recitaretur, nemo risum potuit continere. Qui tamen risus non utique conscriptioni gestorum potuisset adjungi, & omnino latuisset, nisi & ipsum latere non finerent dicentes, *Audiant qui riserunt*: hoc sanè scriptum est, & subscriptum. Quod enim pro se legi voluerunt, ambiguum fuit: unde cùm rectissimè Cognitor jussisset paulò superiùs recitari, ut inde si possent verba illa clarescerent; hoc recitatum est quod nolebant, id est, Cæcilianum fuisse purgatum; quem priùs legendum dederant, non sicut jactabant damnatum, sed Brixiæ bono pacis retentum. Hîc cùm dixissent, illis verbis Optatum damnationem Cæciliani extenuare voluisse: dictum est eis, ut evidentem

Cæciliani damnationem aliunde recitarent, ut ab Optato eam extenuatam posset ostendi, qui apertissimè scripserat Cæcilianum fuisse purgatum. Hoc cùm facere omnino non possent, interjectis atque consummatis omnium morarum superfluis ambagibus, apertissimè nos adjuvare cœperunt. Tamquam enim à nobis essent instructi, vel tamquam nobiscum ad innocentiam Cæciliani defendendam declarandamque delecti, cùm quæreretur ab eis, ut si possent ostenderent quod dicebant, posteriore judicio Cæcilianum ab Imperatore damnatum, cujus Imperatoris litteras legeramus, quæ illum ostenderant absolutum: protulerunt libellum majorum suorum ad eumdem Constantinum imperatorem datum, quo apertissimè demonstrarent illius judicio se potiùs fuisse damnatos. Contigit enim eis apud imperatoriam potestatem, quod inimicis sancti Danielis, qui hoc ab eisdem leonibus passi sunt, quod pati voluerant innocentem. Hîc cùm breviter admonuissemus illum libellum pro nobis contra se potiùs recitasse, aliud addiderunt, proferentes ejusdem Imperatoris litteras ad Verinum vicarium datas, ubi eos graviter detestatur, & Domini judicio, qui jam in eos cœperat vindicare, dimittens, ignominiosissimâ indulgentiâ de exsilio relaxavit. Ita manifestissimè constitit, non solùm nullam Cæciliani damnationem fuisse postea consecutam, verùm etiam ejus absolutionem atque purgationem, & pœnam illorum detestabili indulgentiâ fuisse firmatam. Hæc tam excellentia documenta, quod fatendum est, non habebamus in manibus, sed forsitan si alicubi esse audiremus, unde nobis gratìs dari non possent, quolibet præmio perveniremus, ut nobis scribenda permitterentur. Quantum autem daremus, si venale proponeretur, ut pro nobis etiam ab ipsis adversariis legerentur?

CAPUT XXXII.

55. Quid videtur addi jam posse, ut nos cumulatiùs adjuvarent? Et tamen addiderunt. Commemoraverunt enim caussam Felicis [a] Aptugnensis, à quo Cæcilianus fuerat ordinatus, cui Felici traditionis crimen intenderant. Absoluto autem Cæciliano cùm perficiendæ instaretur unitati, quæstionem de isto Felice commoverant, eo modo posse arbitrantes Cæcilianum jam purgatum alienis criminibus irretiri. Etiam hæc ergo caussa Felicis discussa est * proconsulari judicio: ubi liquidissimè innocentia Felicis apparuit. Sed quoniam quidam Ingentius, qui eidem judicio adversùm Felicem falsum se fecisse confessus est, nec puniri facilè debuit ubi caussa episcopi vertebatur, nec facilè à proconsule dimitti potuit tanti criminis reus, nisi Imperatore consulto, quo instante illa omnia gerebantur: retulit inde proconsul, & rescripsit Imperator, ut ad ejus comitatum idem Ingentius mitteretur, volens majores istorum, à quibus quotidie interpellabatur, in præsentia confutari: nihil tamen dubitans de purgatione, immo eam verborum quoque suorum manifestatione confirmans, sicut rescriptum ejus ostendit. Hæc nos omnia documenta caussæ Felicis in manibus ha-

A bebamus, & disposueramus tradere recitanda. In quo ipsi nos prævenerunt, & easdem Imperatoris litteras de Ingentio ad se mittendo priores protulerunt; & recitaverunt, jam fortasse nobis ea non recitaturis, quia sufficere putabamus etiam caussam Cæciliani ita peractam esse, ut nihil ampliùs exigi videretur. Sed adversariis nostris id agentibus, ut persecutio quam majores eorum apud Imperatores nostris majoribus fecerunt, & eorum calumniæ superatæ cumulatiùs apparerent; B quid faceremus, nisi oblata libenter accipere, & gratias Domino in omnibus agere? Constantini ergo litteras ipsi protulerunt, ipsi recitaverunt. Incredibile videtur esse quod dico, sed gesta testantur: conscriptæ sunt eorum prosecutiones, tenentur subscriptiones. Ipsi, inquam, recitaverunt, *Constantinum* [b] *scripsisse quòd Ælianus proconsul in caussa Felicis audientiam præbuerit competentem, & quòd à crimine traditionis innocentem Felicem fuisse constiterit. Sed Ingentium ad comi-* C *tatum suum propterea mitti voluisse, ut his*, inquit, *qui in præsentiarum agunt, & diuturnis diebus interpellare non desinunt, præsentibus & coram assistentibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano invidiam comparasse, & adversùs eum violenter insurgere voluisse.* Ipsi recitaverunt. Quis nostrûm hoc auderet optare, ut quos iniquitas fecerat nostros [c] accusatores, eos veritas nostros faceret defensores? Sic & illum Balaam, quem temporibus antiquis ad maledicendum Dei D populum conduxit iniquitas, benedicere compulit veritas.

b

c Num. 23.

CAPUT XXXIII.

56. Sicut autem ordo consulum ostendit, quem tunc considerare temporis angustia non sinebat: (neque enim præstò erant libelli qui consulares vocantur, aut quisquam eos rem tam inanem crederet objecturos, ut respondere nos vellent, quid misso Ingentio gestum fuerit, vel utrùm omnino sit missus Ingentius, cùm & innocentiam Felicis proconsularis sententia declaraverit, E & eamdem sententiam responsio Imperatoris ab ipsis prolata & recitata firmaverit. Et magis utique ipsi protulissent, si quid misso Ingentio pro se gestum fuisse confiderent.) Sicut ergo consulum ordo declarat, primò Cæcilianus episcopali judicio * Melchiadis est absolutus, deinde non post longum tempus Felicem proconsulari judicio constitit innocentem, ac sic postea Cæcilianus etiam ab Imperatore inter partes cognoscente purgatus est: deinde post F quatuor annos adversarii ejus ignominiosâ illâ indulgentiâ relaxati sunt. Nam Melchiades judicavit Constantino ter & Licinio iterum consulibus, sexto Nonas Octobres. Ælianus proconsul caussam Felicis audivit, Volusiano & Anniano consulibus, quinto-decimo Kalendas Martias, id est, post menses ferme quatuor. Constantinus ad Eumalium vicarium * de purgatione Cæciliani scripsit, Sabino & Ruffino consulibus, quarto Idus Novembres, id est, post biennium G & menses propè octo. Et idem Imperator ad [d] Valerium vicarium de illorum exsilio soluto, & eorum furore Deo vindici dimittendo, litteras dedit, Crispo & Constantino iterum consulibus,

* V. infrà in Appendice.

* V. suprà l b. 3. contra Crescon. c. 71.

d

[a] Vetus cod. Corbeiensis, *Aptucensis*. Alii duo Gallicani MSS. *Aptugensis*.

[b] Am. & MSS. *subscripsisse*.

[c] Sic MSS. At editi, *ut quos iniquitas fecerat nostros impugnatores, æquitas nostros faceret defensores*.

[d] Ita editi omnes hoc loco, nec aliter antiquissimus Corbeiensis MS. At Beccensis & Michaëlinus ferunt, *ad Valerianum vicarium*. Hunc ipsum *Verinum* appellat suprà in cap. 31. & in Breviculo collat 3. cap 22. & 24. & in epist. 141 n. 9. Sic etiam in indice Collationis vocatur part. 3. cap. 149.

tertio Nonas Maias, id est, post quartum annum, A & mensem ferme sextum. Unde sine ullis ambagibus liquidissimè constat, sive misso ad comitatum Ingentio, sive non misso, nihil postea contra Cæcilianum fuisse judicatum, immo eum judiciis quoque imperialibus victorem adversariorum & persecutorum suorum postea declaratum.

Caput XXXIV.

57. Eat nunc pars Donati, totiens improbata, totiens calumniosa, totiens mendax, totiens confutata, totiens modis omnibus superata atque confusa: adhuc jactet judicem à nobis B fuisse corruptum; quasi vox alia victis esse consueverit. Prorsus judex corrumpendus fuit, ut quod ipsi bene egerant, illius infirmaret auctoritas. Sed nec malè illos egisse dixerim: immo verò optimè egerunt, qui contra suos errores pro veritate tanta dixerunt. Nam si caussa eorum consideretur, re vera contra ipsos: si autem prosecutiones eorum legantur, magis secundùm ipsos judicavit. An verò in ea caussa ille qui medius erat adversaretur nobis, in qua illi C qui ex adverso stabant, dixerunt, protulerunt, recitaverunt tanta pro nobis? Quid emere à judice deberemus, quando ab adversariis illa non emimus, quæ judicem cogerent, etiam si ab ipsis accepisset pecuniam, pro nobis ferre sententiam? Quamquam si non eum nossemus Deum timentem, & justitiæ dilectorem, & ab omnibus hujusmodi sordibus alienum, nos in illum talem suspicionem dirigere deberemus; qui nimiâ patientiâ, cùm eos videret premi veritate, nec eis D videri vellet adversus, nimiùm patienter pertulit homines per inania vagantes, & tam multa superflua dicentes, & ad eadem totiens convicta redeuntes; ut gesta tantis voluminibus onerata penè omnes pigeret evolvere, & quemadmodum acta caussa sit legendo cognoscere: quod illi utrùm magis inopiâ veritatis, an industriâ calliditatis egerint, nescio. Hinc tamen solùm caussam tam pessimam utcumque adjuvare potuerunt, quam potiùs deserere debuerunt. Denique E si in illos qui egerunt, intendant ceteri accusationem, eosque potiùs asserant à nobis fuisse corruptos, ut tot prosecutionibus, vel à se prolatis lectionibus sic adjuvarent caussam nostram, sic perimerent suam; nescio quemadmodum se possint defendere, & ab ista suspicione purgare, nisi fortè dicant, Si corrupti essemus, caussam tam malam, & per nos & per illos convictam, citò etiam finiremus: nunc verò vel inde credite nos ex animo adfuisse, & aliquid prodesse F voluisse, quod multùm loquendo egimus, ne quod actum est facilè legeretur, & nos esse victos citò cognosceretur. Si hoc ab eis non fieret, nec ipsis, nec nobis jurantibus forsitan crederetur, illa quæ pro nobis contra se, & tam multa dixerunt, & tam multa legerunt, gratìs eos nobis omnia præstitisse. Nec tamen ipsis, sed Deo potiùs hinc agimus gratias. Ut enim illa omnia vel loquendo vel legendo pro caussa nostra promerent atque propalarent, veri- G tas eos torsit, non caritas invitavit.

58. Quapropter, Fratres; si tamen non irascimini quia fratres vocamus: illi enim cùm hoc à nobis audirent, injuriam sibi fieri apud acta dixerunt: nec mandato nostro admoniti, ubi hoc ex Propheta testimonium positum est, recolere potuerunt Deum præcepisse: Dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt & qui vos detestantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate, ipsi autem erubescant. Ergo jam, Fratres, appareat vobis nomen Domini in jocunditate, quod super nos invocatum est, & cujus utrique sacramenta portantes, non immeritò dicimur fratres: jam pacem amate, consuetudinem [a] calumniosam, & litigiosam, jam saltem convictam confusamque relinquite: nec ipsos oderitis quando ad nos correcti transeunt, sed quando in errore nefario permanentes vos adhuc usque seducunt. Nec sibi ipsi magni videantur, quòd eis honorem in unitate deferimus quem possideant liberandi: hunc enim habentes extra unitatem magis sunt inde damnandi. Signa quippe militaria perniciosiùs ab usurpatoribus habentur, quàm si omnino non haberentur: nec tamen eis correctis & in castra Imperatoris redactis illa franguntur aut abolentur; sed eos quos antea prodebant atque puniebant, jam ornare incipiunt & munire. Quid adhuc adtenditis ad eorum insanas querelas & vana mendacia? Nocte caussa finita est, sed ut nox finiretur erroris. Nocte dicta sententia est, sed fulgens lumine veritatis. Inclusos se tamquam in carcere fuisse conquesti sunt: ibi & nos eramus; aut utrisque facta est injuria, aut utrisque adhibita diligentia. Sed quomodo dicamus injuriam, quando in tam spatioso & lucido & refrigeranti loco nos fuisse recolimus? Aut quomodo erat carcer, ubi erat & judex? Postremò clausos fuisse nos nesciebamus, qui simul intus eramus: ipsi unde sciunt, nisi quia fugere fortasse voluerunt. Sed quis non videat, quòd ista inania & ridenda potiùs quàm refellenda de tali Cognitore non dicerent, si pro sua caussa possent validum aliquid invenire quod dicerent? Scimus quàm multi vestrûm, & fortè omnes aut penè omnes, dicere soleatis, *O si in unum locum convenirent, ò si aliquando conferrent, atque illis disputantibus veritas appareret.* Ecce factum est, ecce convicta est falsitas, ecce apparuit veritas: quid adhuc fugitur unitas? quid adhuc contemnitur caritas? Quid nobis est per hominum nomina dividi? Qui nos creavit unus est Deus, qui nos redemit unus est Christus, qui nos consociare debet, unus est Spiritus. Jam nomen Domini honoretur, & appareat vobis in jocunditate, ut agnoscatis fratres vestros in ipsius unitate. Jam in prosecutionibus episcoporum vestrorum, qui nos separabat error est victus: aliquando in cordibus vestris vincatur & diabolus, & gregi suo collecto atque pacato sit propitius qui hoc præcipit Christus.

Caput XXXV. Conclusio per exhortationem. Isai. 66. 5.

[a] Beccensis cod. *consuetudinem & litigiosam calumniam.* Alii MSS. *consuetudinem, & litigiosam, calumniosam.*

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI SERMO AD CÆSAREENSIS ECCLESIÆ PLEBEM EMERITO PRÆSENTE HABITUS.

ALACRITATEM vestræ Caritatis quanto gaudio suscipiamus, agnoscitis. Exsultamus enim in Domino Deo nostro, de quo Apostolus ait, Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum. [... 2.14.] Agimus ergo eidem Domino & Salvatori nostro Jesu Christo gratias. Hic præstitit nobis, ut ante quàm habeamus fratris nostri Emeriti voluntatem, jam cognoverimus quantum diligit unitatem. Quæ tamen principia Deus voluerit ut de ore ipsius audiremus, accipite. Mox ut ingressus est istam ecclesiam, illo loco stans ubi primùm cœpimus cum eo colloquium, inspirante Domino, qui & cor instruit, & linguam regit, ait nobis: *Non possum nolle quod vultis, sed possum velle quod volo.* Videte quid promiserit, qui se dixit non posse nolle quod volumus. Si enim non potest nolle quod volumus, scit quid velimus. Hoc enim volumus, quod & vos vultis. Hoc omnes volumus, quod vult Dominus. Quid autem velit Dominus, occultum non est. Legitur enim Testamentum ejus, qui nos sibi fecit coheredes: [... 14.] in eo recitatur, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Sive ergo citò, sive serò, non potest nolle quod volumus. Moras autem aliquas nobis facit secunda sententia, *Possum velle quod volo.* Sic enim dixit: *Non possum nolle quod vultis, sed possum velle quod volo.* Potest velle quod vult, sed non potest nolle quod volumus. Illud enim quod se dicit posse, videmus. Nam vult modò quod vult; ipsum autem quod vult, non vult Deus. Quid enim modò vult? esse in dissensione à catholica Ecclesia, esse adhuc in communione partis Donati, esse adhuc in schismate, esse adhuc inter illos qui dicunt, [... 1.12.] Ego sum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ? Sed hoc non vult Deus, dum increpat Apostolus, Divisus est Christus? Potest ergo velle quod vult, sed ad tempus, sed ad horam, sed ad verecundiæ, non ad rationem sapientiæ potest velle quod vult. Nam modò hoc est quod vult, & potest velle quod vult. Sed quia non potest nolle quod volumus, nolit * Deus quod vult, & faciat quod volumus. [* ... nolit ... quod vult.] Non vos ergo permoveat, Fratres, aliqua morula, dum quod vult vult: sed orate ut faciat quod promisit, ut non possit nolle quod volumus. Et ab omnibus acclamatum est, *Aut hic, aut nusquam.* Qui corda vestra declarastis vocibus, adjuvate nos & orationibus. Potens est Dominus qui præcipit unitatem, mutare in melius voluntatem. Quòd autem acclamavit Caritas vestra, *Aut hic, aut nusquam:* vocem in illum vestræ Caritatis agnovimus, & amamus. Hoc etiam nos non nunc primùm, sed semper cogitamus, semper optamus. Idem est & animus, quod præcipuè necessarium est, fratris & coëpiscopi nostri, episcopi vestri Deuterii. Olim nobis notus est animus ejus. Nobiscum preces de hac re Domino fudit, cum concilio, ubi hoc illis qui foris sunt promisimus & obtulimus. Jam de hac re subscriptiones nostræ retinentur. Numquam enim nos ita honorem nostrum fovemus, ut unitati invideamus. Minores * sumus honore, cùm simus majores dilectione. [* f. simus] Novimus quemadmodum invitanda sit infirmitas, ut perficiatur unitas.

2. Nec ideo dicimus hæc, Fratres, quasi illi qui sub schismate remanserint, aliquam spem habeant ad Dominum. Multi enim disputant parum intelligentes quid loquantur, & dicunt, *Si schismatici sunt, si hæretici sunt, quare sic illos suscipiunt?* Audite, Fratres mei. Si eos susciperemus, jam istum susciperemus fratrem nostrum Emeritum, sive bonum, sive malum; tamen fratrem. Quod ideo dico, quia & ipse novit per Prophetam nobis dictum esse, quod illis etiam in Collatione diximus, Dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt. [Isai. 66. 5. sec. LXX.] Oderunt nos, credimus finiendum esse quod odiunt: tamen & quamdiu odit, frater audit; donec finiatur odium, erit nomen in testimonium. Non ergo sic illos suscipimus ut sunt: absit à nobis; nam hæretici sunt, suscipimus autem catholicos: mutantur, suscipiuntur. Sed propter malum quod habent, non in eis possumus persequi bona quæ agnoscimus. Malum enim dissensionis, schismatis, hæresis, malum suum habent: bona verò quæ in illis agnoscimus, non sunt sua; Domini nostri habent bona, Ecclesiæ habent bona. Baptismus non est ipsorum, sed Christi. Invocatio nominis Dei super caput ipsorum quando ordinantur episcopi, invocatio illa Dei est, non Donati. Non eum suscipio episcopum, si quando est ordinatus, super caput ejus Dona-

tus est invocatus. In errante & deserente milite A crimen est desertoris, character autem non est desertoris, sed imperatoris. Sed frater noster non deseruit, ubi adhuc numquam fuit. Si quidem in illo desertoris error est natus, quando est à desertore signatus. Qui primò schisma fecit, qui se ab Ecclesia catholica separavit, cum his quos secum traxit, desertor fuit: ceteri à desertoribus signati sunt, non tamen signo desertoris, sed signo imperatoris. Non enim desertor characterem suum fixit. Quid est quod dico, B desertor characterem suum non fixit? Donatus non baptizavit in nomine Donati. Nam si Donatus quando schisma fecit, in nomine Donati baptizaret, desertoris characterem infigeret: ego quando vocarem ad unitatem, si invenirem desertoris characterem, exterminarem, delerem, abolerem, abjicerem, non approbarem; respuerem, anathematizarem, damnarem: nunc verò ipse desertor characterem fixit imperatoris sui. Deus & Dominus noster Jesus Christus quærit desertorem, delet erroris crimen, C sed non exterminat suum characterem. Ego quando venio ad fratrem meum, & colligo errantem fratrem meum, adtendo fidem in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Iste est character imperatoris mei. De isto charactere militibus suis vel potiùs comitibus suis, ut hunc imprimerent eis quos congregabant castris ejus, præcepit dicens, Ite baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Istum characterem à Domino dictum omnibus credentibus imprimen- D dum quia noverat Paulus, expavescit ad eos qui 1.Cor.1.13. volebant esse Pauli, & dicit eis, Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? Quid vultis esse mei, & non magis Domini mei? Quid vultis esse mei, & non potiùs cujus ego sum? Agnoscite, advertite characterem vestrum. Numquid in nomine Pauli baptizati estis? Sic ergo eos colligimus, ut non sibi blandiantur illi quos non colligimus. Et ipsi colligantur, non inflentur: veniant, suscipiantur. Non in eis odimus quod Dei est: non E odimus & ipsos, quia Dei sunt. Et quod habent Dei est; & Dei sunt, quia homines sunt, & omnis homo creatura Dei est. Dei est quod habent nomen Patris & Filii & Spiritus-sancti: baptismus Trinitatis, Dei est: Dei est Evangelium quod habent, Dei est fides quam habent.

3. Et quid non habent, ait mihi aliquis, qui hæc habent? Tu dicis, Habent baptismum Christi. dico. Tu dicis, Habent fidem Christi. dico. Si ergo hæc habent, quid non habent? Quid est F 1.Cor.13.2. baptismus? Sacramentum. Audi Apostolum, Si sciero omnia sacramenta. Multum est, scire omnia Dei sacramenta. Quantacumque sciamus sacramenta, quis novit Dei omnia sacramenta? Quid ait Apostolus? Si sciero omnia sacramenta, si habeam omnem prophetiam. Adde adhuc, & omnem scientiam. Sed de fide dixeras. Audi adhuc, Si habeam omnem fidem. Difficile est habere omnem fidem, quomodo difficile est nosse omnia sacramenta. Et quid est quod dicit, om- G nem? Ita ut montes transferam; caritatem autem non habeam, nihil sum. Intendite, Fratres, intendite obsecro vos Apostoli vocem, & videte quare cum tantis laboribus & periculis fratres nostros quæramus. Caritas eos quærit de cordi- Psal.121.8. bus nostris. Propter fratres meos & propinquos meos, dicit Psalmus, loquebar pacem de te, ad sanctam Jerusalem loquens. Videte ergo, Fratres mei, quid dixit Apostolus: Si habuero omnia sacramenta, omnem scientiam, prophetiam, fidem. Qualem fidem? Ita ut montes transferam; caritatem autem non habeam, nihil sum. Non dixit, illa omnia nihil sunt: sed si caritatem non habeam, nihil sum. Quis enim demens diceret, nihil sunt Dei sacramenta? Quis demens diceret, nihil est prophetia, nihil scientia, nihil fides? Non illa nihil sunt; sed cùm illa magna sint, ego magna habens, si caritatem non habeam, nihil sum. Magna illa sunt, & magna habeo, & nihil sum si caritatem non habeo, per quam mihi prosunt quæ magna sunt. Si enim non habeo caritatem, illa inesse possunt, prodesse non possunt.

4. Adtende ergo frater, adtende obsecro te. Dicis mihi, *Quid me quæris?* Respondeo, Quia frater meus es. Respondes mihi & dicis, *Si perii, quid me quæris?* Et ego respondeo, Si non perisses, non quærerem. *Quid me quæris*, dicis mihi, *si perii, quid me quæris?* Cùm ego respondeam, quæro quia peristi. Et quare quæro? quo fructu quæro? Ut aliquando dicatur mihi, Frater tuus mortuus erat, & revixit; perierat & Luc.15.32. inventus est. Respondes & dicis mihi, *Sed habeo sacramentum.* Habes, agnosco: propter hoc te quæro. Magnam caussam addidisti, quare te diligentiùs quæram. Ovis es enim de grege Domini mei, cum signo errasti: ideo quæro magis, quia ipsum signum habes. Quare unam Ecclesiam non possidemus? Unum signum habemus, quare in uno ovili non sumus? Ideo te quæro, ut hoc sacramentum sit tibi in salutis adjutorium, non in damnationis testimonium. Nescis quia desertor de charactere damnatur, de quo militans honoratur? Ideo te quæro, ut non pereas cum signo. Salutis enim signum est, si habeas salutem, si habeas caritatem. Hoc enim signum salutis extrà tibi inesse potest, prodesse non potest. Veni, ut prosit tibi quod habebas: non ut accipias quod habebas; sed ut prodesse tibi incipiat quod habebas, & accipias quod non habebas. Habebas enim signum pacis, ipsam pacem non habebas. In domo illa, id est, in te discordia habitabat, & in limine titulos pacis figebat. Agnosco titulos, sed quæro habitantem. Lego titulum pacis, baptismum in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Titulus pacis est, lego: quis habitat quæro, fratrem meum adtendo, titulum pacis agnosco. Ipsum & ego habeo: intrare volo. Quid est, intrare volo? Fratrem me accipe, ut simul oremus Patrem. *Non tecum oro.* Tituli pacis sunt, & mihi discordia contradicit? Planè laborabo, adjuvante Domino, ejicere discordiam malè possidentem, & introducere pacem tamquam legitimum possessorem. Cùm ergo discordiam excludo, pacem introduco, titulos pacis quare depono? Dico planè Domino meo: O Christe, qui es pax nostra, Ephes.2.14. qui fecisti utraque unum, fac nos unum, ut recte cantemus, Ecce quàm bonum & quàm jo- Psal.132.1. cundum, habitare fratres in unum. Introduc concordiam, pelle discordiam: introduc te ipsum in titulos tuos. Tu mane: non alter possideat, & de tuis titulis fallat. Tu muta istum contradicto- Luca 23. rem, qui unâ horâ in cruce mutasti latronem. 40.

5. Et certè videamus quid habes. *Habeo*, inquit, *sacramentum*, *habeo baptismum.* Si dicam tibi, proba: ostendis mihi quid acceperis, dicis quid confessus fueris, dicis quid teneas. Agnosco, non muto, non exsufflo. Absit ut cùm quæro salutem desertoris, faciam injuriam imperatori. Ergo probasti mihi quòd habeas sacramentum, *exponendo sacramentum. Probasti mihi te habere fidem: proba mihi quòd habeas caritatem; tene unitatem. Nolo mihi dicas, Habeo caritatem: proba. Unum Patrem habemus, simul oremus. Quid tu dicis, quando oras, rogo te? Pater noster qui es in cælis. Deo gratias. Secundùm magisterium Domini nostri addidisti, qui es in cælis. Singulos enim patres habebamus in terris, unum invenimus simul in cælis. Pater noster qui es in cælis: ipsum invocas Patrem. Pater noster unam conjugem voluit habere: qui ergo adoramus unum Patrem, quare non agnoscimus unam matrem? Si natum te dicis de alia, & de sinu alieno ipsa te peperit. Quod dixi, non omnes intelligere potuistis. Novimus per legitimas conjuges factum esse, ut etiam qui non de legitimis conjugibus nascerentur, in eadem hereditate sociarentur: hoc voluntas conjugis fecit. Nam Ismaël exheredatus est. Ipsum Sara pepererat, etsi de utero alieno. Sara pepererat utero alieno, voto suo. Ipsa enim dixit, Volo enim de ista mihi filios facias. Et ideo fecit Abraham. Uxor enim non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Nam filius esset, si non superbisset. Superbus est exheredatus Ismaël. Erexit enim ancilla cervicem, ut diceret, Ejice ancillam & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Nam vis nosse quid valeat pax, quid valeat concordia, quid valeat humilitas, & quid impediat superbia? Ismaëlem exheredavit, filios autem ancillarum de Jacob, quia & illi ut nascerentur conjugia justa voluerunt: filios ergo ancillarum de Jacob, novimus in unam hereditatem advocatos. Simul numerati sunt omnes patriarchæ duodecim nullum ab altero uteri diversitas separavit, quia omnes caritas sociavit. Quid interest ergo ubi baptismum acceperis? Baptismus meus est, dicit tibi Sara: Baptismus meus est, dicit tibi Rachel. Noli superbire, veni ad hereditatem: maximè quia ipsa hereditas non est illa terra quæ data est filiis Jacob. Filiis Israël data est terra: quanto à pluribus possidebatur, tanto plus angustabatur. Hereditas nostra pax vocatur. Testamentum lego: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Simul teneamus, quod dividi non potest. Non eam angustat numerosus possessor: quanticumque venerint, sicut promissum est, Sic erit semen tuum tamquam stellæ cæli, & sicut arena quæ est ad labium maris. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et vidi, inquit in Apocalypsi, multos in stolis albis, & habentes palmas, quos numerare nemo potest, venientes ex omnibus gentibus. Veniant, pacem teneant: angusta non * sit nostra possessio. Angustias non facit, nisi sola dissensio. Ecce, Fratres mei, ut angustias adhuc patiamur, dissensio facit fratris nostri: consentiat in pace, & facta est latitudo.

6. Sed quid faciamus, nisi fraternam infirmitatem feramus, & non deficiamus? Sudor iste meus credimus quòd erit fructuosus. Dominus Deus noster qui voluit ut veniremus ad vos, qui jussit ut eum quæreremus, qui fecit ut eum interim facie tenus inveniremus, adjutos orationibus vestris faciet nos invenire cor ejus, lætari de concordia ejus, gratias agere Deo de salute ejus, quam non potest habere nisi in Ecclesia catholica. Extra Ecclesiam catholicam totum potest præter salutem. Potest habere honorem, potest habere sacramentum, potest cantare Halleluia, potest respondere Amen, potest Evangelium tenere, potest in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti fidem & habere & prædicare: sed nusquam nisi in Ecclesia catholica salutem poterit invenire. Transeunt enim omnia ista, Fratres mei. Modò putat quia magnus erit apud suos, si non consenserit, & dictus fuerit martyr partis Donati. Absit, tollatur in nomine Domini de corde ejus iste typhus. Novit & ipse, legit & ipse: Si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest. 1. Cor. 13. 3. Ego non dico, si aliquas injurias quasi jactet se passum esse pro parte Donati, aut aliqua damna terrena, nihil ei prodest. Ego plus dico, si patiatur foris inimicum Christi, non Catholicum fratrem suum quærentem salutem ejus, sed inimicum Christi si foris patiatur, & dicat ei foras ab Ecclesia Christi inimicus Christi, Pone thus idolis, adora deos meos; & non adorans occidatur ab inimico Christi: sanguinem fundere potest, coronam accipere non potest.

Martyrium extra Ecclesiam etiam pro Christo susceptum non habet coronam. V. suprà lib. 4. de baptismo c. 7.

7. Ipsi noverunt, quando in Collatione nostra fuerunt, quam Carthagine habuimus, quomodo confessi sunt, quia parentes eorum fecerunt persecutionem Cæciliano episcopo. Tunc à [a] Catholica discordantes, schisma fecerunt: persecuti sunt illum parentes ipsorum, id est, primi qui fecerunt partem Donati, persecuti sunt Cæcilianum, perduxerunt illum persequendo usque ad judicium Imperatoris. Miserunt crimina ipsius Imperatori, quæ vera non exsistebant. Jussit audiri caussam Imperator. Audita est apud episcopos, falsa illa crimina inventa sunt, absolutus est Cæcilianus. Nec illi à persequendo destiterunt, sed Imperatorem sæpe interpellarunt, ubi postea judicem caussæ constituerunt. Et ipse inter partes audivit & cognovit. Cognovit Imperator, innocentem Cæcilianum judicavit. Et cùm hoc objiceremus, contenderunt nobiscum & dixerunt, quia Cæcilianum damnarit Imperator in exsilium: quod falsum est. Sed tamen videte quid dixerunt: Quia persequentibus majoribus suis adductus est ad Imperatorem Cæcilianus, & missus in exsilium. Gesta legimus, [b] prosecutiones ipsius sunt, manus ipsius tenetur subscribentis verbis suis, intendite obsecro vos, dijudicate modò caussam nostram. Certè persecuti sunt majores sui Cæcilianum, certè ad Imperatorem perduxerunt, certè ut damnaretur fecerunt. No-

[a] Am. *à Catholico.*

[b] Editiones quædam, *persecutiones ipsius sunt*, *manus ipsius tenentur*, &c. mendosè. *Prosecutiones* hîc indicat *ipsius* Emeriti ore in Collatione Carthaginensi factas, & manu ipsius subscriptas; adque eas pertinere illa significat, quæ de Cæciliano persequentibus majoribus suis ad Imperatorem adducto & in exsilium misso dixerunt Donatistæ.

lo dicere, quia non est damnatus: nolo dicere, quia innocens est pronuntiatus. Sed hoc sit quod dicunt. Quando eum persequebantur, quando damnari fecerunt, tunc quid erat Cæcilianus? Quando persecutionem patiebatur à majoribus istorum, quid erat? Dicatur mihi quid erat? Christianus erat? catholicus erat? aut quid erat? Non dicunt, non erat catholicus, sed criminosus. Possunt ergo pati persecutionem à sanctis homines criminosi? Prorsus hoc accipiamus: criminosus erat Cæcilianus, qui B persecutionem patiebatur. Sic enim non dico, mentiebantur; sed fallebantur, ut & nos illis consentiamus, criminosus erat. Qui faciebant, quid erant? Quod vis elige: Si iniqui erant: desere iniquos, veni ad nos. Si autem sancti erant: potest ergo fieri, ut sancti persequantur injustum? Noli nobis irasci, si persequimur: noli dicere, Injusti estis qui persequimini. Jam enim ostendistis, quia fieri potest, ut & justi persequantur injustum. Fieri potest, aut non potest? Unum de C duobus dicatur mihi. Si fieri non potest: quare vestri persecuti sunt Cæcilianum? Si autem fieri potest: quid miraris? Quid laudas pœnam, & non

Matth. 5. 10.

ostendis caussam? Beati, ait Dominus, qui persecutionem patiuntur. Adde, propter justitiam, & separasti latrones, separasti maleficos, separasti adulteros, separasti impios, separasti sacrilegos, separasti hæreticos. Tales persecutionem patiuntur, sed non propter justitiam.

8. Et tamen qualem persecutionem patitur frater D noster, qui adductus est ad nos? Ipsa est persecutio gloriosior: de illa prorsus profiteor. Reprehendat qui vult, talem persecutionem profi-

Psal. 100. 5.

teor. Psalmum lego: Detrahentem proximo suo occultè, hunc persequebar. Si rectè persequor occultè proximo detrahentem, non rectiùs persequor Dei Ecclesiam publicè blasphemantem, quando dicit, *Non est ipsa*: quando dicit, *No-*A *stra est quæ in parte est*: quando dicit, *Illa meretrix est*? Ergo blasphemantem Ecclesiam non persequar? Persequar planè, quia membrum sum Ecclesiæ: persequar planè, quia filius sum Ecclesiæ. Ipsius voce Ecclesiæ utor, ipsa Ecclesia per me dicit in Psalmo, Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant. Deficiant in malo, proficiant in bonum. Fratres, ne putetis aliquid novum factum esse fratri nostro. Pars Donati quando prævalebat Constantinæ, laicum nostrum catechumenum natum de parentibus catholicis, [a] Petilianum tenuit, vim fecit nolenti, scrutatus est fugientem, invenit latentem, extraxit paventem, baptizavit trementem, ordinavit nolentem. Ecce qualem violentiam fecit in nostro. Rapuit illa ad mortem, nos non trahimus ad salutem?

Catholicā ecclesiam Donatistæ meretricē appellabant.

Psalm. 17. 38.

a Petilianus à Donatistis per vim baptizatus & ordinatus.

9. Hæc locutus sum Caritati vestræ, propter illud quod dixistis, *Aut hic, aut nusquam.* Hoc enim & nos volumus, ut hîc, hîc, sed in unitate, in pace: hîc, hîc, sed in caritatis societate. Tunc bene hîc. Nam melius nusquam quàm hîc. Sed præstet Dominus, ut hîc potiùs quàm nusquam. Si non hîc, absit ut non alibi, absit: hîc, aut alibi. Audistis, audivit. Quid in ejus animo Deus egerit, ipse novit. Nos enim aurem forinsecus percutimus, ille novit intus loqui, ille intus prædicat pacem, nec cessat prædicare si audiatur. Aderit misericordia ejus, adjuvantibus orationibus vestris, ut sit fructuosus labor noster. Tamen si hodie communicare noluerit, quamvis fatigari non debeamus, sed instare quantum possumus, debeamus; nec sic tamen fatigari debemus. Differri possumus, auferre instantiam nostram nec possumus, nec debemus. Aderit ille qui huc illum ad nos perduxit, ut nos faciat cum illo in unitate vobiscum & in sua pace gaudere.

Vox hominis docentis aurem corporis ferit, Deus aurem animæ.

[a] In antè editis legebatur, *Petilianus tenuit*: & paulò pòst, *Rapuit ille ad mortem.* Librariorum hîc lapsum emendare non dubitamus, considerato libro contra Petiliani litteras secundo, cap 104. ubi ad ipsum Augustinus, *Discernat te Deus*, inquit, *à parte Donati, & in Catholicam revocet, unde te illi catechumenum abreptum mortiferi honoris vinculo ligaverunt.*

Subjungendus hoc loco erit, si aliquando reperiatur, Ad Emeritum episcopum Donatistarum post Collationem liber unus, *cujus libri meminit Augustinus in lib. 2. Retract. cap. 46.*

AD GESTA CUM EMERITO

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT LI.

ALiquanto post Collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsareensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, unum scilicet eorum septem, quos pro suæ caussæ defensione delegerant, & qui in eadem caussa maximè laboraverat. Quæ cum illo egerimus præsentibus episcopis ejusdem provinciæ, & plebe Cæsareensis Ecclesiæ, in qua civitate & civis & memoratorum hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica gesta testantur quæ in meis habentur opusculis. Ubi non inveniens quid responderet, totum sermonem meum, quem de solis Maximianistis in auribus ejus & omnium qui aderant, explicavi, tamquam mutus audivit. Hic liber, vel hæc gesta sic incipiunt: *Gloriosissimis imperatoribus Honorio* XII. *& Theodosio* VIII. *consulibus*, XII. *Kal. Octobr. Cæsareæ in ecclesia majori.*

S. AURELII

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE GESTIS CUM EMERITO
CÆSAREENSI DONATISTARUM EPISCOPO,
LIBER UNUS.

Christi 418.

GLORIOSISSIMIS imperatoribus, Honorio duodecimùm, & Theodosio octavùm* consulibus, duodecimo Kalendas Octobris, Cæsareæ in Ecclesia majori, cùm Deuterius episcopus metropolitanus Cæsareensis, unà cum Alypio Thagastensi, Augustino Hipponensi, Possidio Calamensi, Rustico Cartenitano, Palladio Tigabitano, & ceteris episcopis, in exedram processissent, præsentibus presbyteris & diaconibus, & universo clero, ac frequentissima plebe, adesset etiam Emeritus partis Donati episcopus; Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Fratres carissimi, qui ab initio catholici fuistis, & quicumque ad Catholicam ex Donatistarum errore venistis, & pacem hujus sanctæ Ecclesiæ catholicæ cognovistis, & veraci corde tenuistis, & qui adhuc fortè de catholicæ unitatis veritate dubitatis, audite nos sollicitos pura dilectione pro vobis. Quando venit ad hanc civitatem die nudiustertiana frater noster Emeritus Donatistarum adhuc episcopus, perlatum est ad nos subitò eum esse præsentem. Et quoniam caritate, quam Deus videt, desiderabamus ejus præsentiam; ad eum videndum continuò convolavimus: invenimus eum stantem in platea. Facta invicem salutatione, admonuimus, quòd durum esset ac turpe eum in platea remanere, ut ad ecclesiam nobiscum veniret. At ille nobis sine ulla recusatione consensit: ubi nos putavimus eum ita communionem catholicam non recusaturum, quemadmodum vel spontaneum obtulit adventum, vel ad ecclesiam venire minimè dubitavit. Illo autem in perversitate hæretica, quamvis intra ecclesiam catholicam, diutius remorante, allocutus sum dilectionem vestram, sicut meminisse dignamini. Multa dixi quæ audistis, & quæ sine dubio quantum potestis etiam meministis: multa de pace, multa de caritate, multa de sanctæ Ecclesiæ catholicæ, quam Deus promisit & præstitit, unitate. In quo meo sermone & vos alloquebar, & illum exhortabar; & quantum in me poterant viscera caritatis, omnes in periculo animæ suæ constitutos in illo meo sermone parturiebam, & parere Domino cupiebam. Hoc enim & beatus Paulus apostolus dixit quibusdam: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Sed etiam post sermonem nostrum cùm adhuc in illa sua perduraret pertinacia, nec sic desperandum putavimus: sed nec de quoquam, quàm diu vivit in hoc corpore, homine desperandum putamus. Neque enim sic dixi, nudiustertius me non desperasse, ut hodie audeam desperare.

Gal. 4. 19.

De nemine quamdiu vivit desperandum.

2. Sed ad hunc articulum caussa perducta est, ut quoniam venit, & quantum cognovimus, sponte venit, non sit huic ecclesiæ infructuosus ejus adventus. Aut enim, quod magis optamus & cupimus, etiam de illius salute vobiscum in catholica pace gaudebimus: aut si, quod abominamur & detestamur, ipse in illa pertinacia perduraverit, debetis vos ejus præsentia meliùs nosse quid intersit inter catholicam pacem & hæreticam dissensionem. Partis enim Donati episcopus est, sed [a] Donatistis hujus civitatis ordinatus. Quos Donatistas in nomine Christi in gremium catholicum jam magna ex parte suscepimus, ita ut penè omnes communioni catholicæ sociatos esse gaudeamus. Sed quoniam & qui jam communicaverunt, non quidem universi, sed quidam videntur de ipsa, ut paulò antè dixi, catholica veritate dubitare; quidam verò non saltem dubitant, sed adhuc corde positi in parte Donati, præsentiam nobis exhibent corporalem, sive viri, sive feminæ, carne intus, spiritu foris: bonum esse æstimamus episcopum ipsorum interrogare, ut si habet aliquid quod pro ipsa parte adhuc dicat, post factam apud Carthaginem omnibus notam Collationem, si habet aliquid quod adhuc dicat, dicat sine præjudicio partis Donati, quod tamen prodesse existimet vobis, in quorum civitate pro vestra in Christo salute se existimat ordinatum: & nos respondebimus sine præjudicio Catholicæ; quoniam modò nullus partes defensionis imposuit: quod tamen, sicut æstimamus & volumus, prodesse vobis possit præsentibus contra præsentem: ut si seductus est, non seducat; si autem nos seducebamus, ipso præsente qui foris fortasse multa jactitat, arguamur, refellamur, convincamur, doceamur. Hoc propterea

a Donatistæ post Collationem Carthaginensem penè omnes conversi.

[a] Lov. *sed à Donatistis*: additâ præpositione *à*, quæ in prima editione Am. non erat. Arbitramur legendum, *& Donatistis.*

dixi, ne ideo loqui nolit, quia potest dicere, Nullas mihi modò pars mea partes defensionis imposuit. Non enim post ipsam Collationem non loquebatur, aut post illam Collationem non ad istam civitatem venit, aut de ista provincia aliquando discessit, aut credimus eum omnino post illam Collationem nulli homini verbum pro parte Donati fecisse. Novi quæ vobis dicebantur: vos alloquor, qui ex ipsa parte venistis; novi quid dicebatur vobis, *nos Cognitoris emisse sententiam.* Novi dictum esse vobis, *quod ille fuerit communionis nostræ, & propterea istos loqui omnia quæ vellent, minimè permisit; & eos potestate potiùs oppressit quàm* [a] *veritate; quod loquebantur non accepit.* Ista omnia jactata sunt post Collationem, sive ab ipso, sive ab hominibus communionis illius. Quid interest à quo vos perturbemini, quos volumus in catholica pace esse tranquillos? Si absens esset, dicerem de illo vobis: Qui autem conturbat vos, portabit judicium quicumque est ille. Hæc enim quæ dixi, beati Pauli verba sunt adversùs absentes, à quibus simplices turbabantur. Nunc autem præsens est: modò nobis dignetur dicere quare advenerit.

Calumniæ Donatistarum de Marcellino Collationis cognitore.

a

Gal. 5. 10.

3. Frater Emerite, præsens es: Collationibus [b] interfuisti, si victus es, quare venisti? Si autem te victum esse non putas, loquere unde tibi victor esse videaris? Tunc enim victus es, si veritate victus es. Si autem videris victus potestate, & vicisti veritate; non est hîc potestas, qua victus videris: audiant * cives tui, unde te victorem præsumis esse. At si nosti adversùs te victricem fuisse veritatem, quid adhuc respuis unitatem? Emeritus episcopus partis Donati dixit: *Gesta indicant, si victus sum, aut vici: si veritate victus sum, aut potestate oppressus sum.* Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Quare ergo venisti? Emeritus episcopus partis Donati dixit: *Ut hoc dicerem, quod requiris.* Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Requiro quare veneris; hoc non quærerem, si non venisses. Emeritus episcopus partis Donati dixit notario qui excipiebat: *Fac.*

Sermonem convertit ad Emeritum.

b

* *Adi Possidium in Augustini vita cap. 14.*

4. Cúmque reticeret, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Si ergo * sub veritate tacuisti, non sine caussa venisti, nisi quia istos decipere voluisti. Cúmque diu reticeret, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Videtis Fratres diu tacentem, moneo ut optetis resipiscentem, obsecro ne sequamini pereuntem. Verumtamen quoniam gesta Collationis nostræ commemoravit, ubi apparere posse dixit, utrùm veritate sit victus, an potestate oppressus: multa sunt quidem, ubi superfluis & moratoriis prosecutionibus gesta cumularunt, nihil aliud magnis viribus agentes, nisi ut nihil ageretur: sed Domino præsidente, & caussam suam agente, ventum est quò noluerunt. Dicta caussa atque definita est. Sed si omnia gesta vobis legere velimus, (quamquam præsentibus vobis fratrem & coëpiscopum meum Deuterium obstringo, ut quemadmodum fit apud Carthaginem, apud Thagastem, apud Constantinam, apud Hipponem, apud omnes diligentes ecclesias, sic etiam dein-

* *f.* victus veritate.

Acta Collationis per omnes passim ecclesias diebus quadragesimæ recitari solent.

A ceps facere non pigrescat: ut annis omnibus per jejuniorum dies, id est, quadragesima ante pascha, quando vobis maximè jejunantibus plus vacat audire, eadem gesta Collationis per annos singulos, universa à capite in finem ex ordine recitentur. Tamen ut dicere cœperam, quia non omnia vobis modò legere possumus, dignamini priùs audire ante Collationem quas litteras dederimus ad Cognitorem, ubi promisimus, vel quemadmodum suscipi vellemus, si victi fuissemus,
B vel quemadmodum eos susciperemus, si vinceremus, ut videretur non in contentione, sed in humilitate esse victoria.

5. Alypius episcopus Ecclesiæ catholicæ epistolam recitavit: HONORABILI *ac dilectissimo filio, viro clarissimo & spectabili, tribuno & notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici. Edicto spectabilitatis tuæ, quo nostræ Collationis tranquillitati quietique servandæ, & veritati manifestandæ ac muniendæ consultum est,*
C *in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus.* [c] *Illo etiam, veritate confisi, nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis hi cum quibus agimus demonstrare potuerint, cùm secundùm Dei promissa populi Christiani usquequaque crescendo jam magnam partem orbis implevissent, & in ceteram dilatarentur implendam, subitò Ecclesiam Christi nescio quorum, quos isti accusant, peccatorum perisse contagione, & in sola remansisse parte Donati: si hoc, ut dictum est, demonstra-*
D *re potuerint, nullos apud eos honores episcopatûs requiremus, sed eorum sequemur pro sola æterna salute consilium, quibus tanti gratiam beneficii pro cognita veritate debebimus. Si autem nos potiùs valuerimus ostendere Ecclesiam Christi omnium, non solùm Africanarum, verùm etiam transmarinarum provinciarum, multarumque gentium spatia feracissima populorum copia jam tenentem, & sicut scriptum est, toto mundo fructificantem atque crescentem, nullorum hominum sibi commixtorum peccatis perire potuisse: si*
E *denique ipsorum, quos tunc accusare voluerunt potiùs, quàm convincere valuerunt, quæstionem* [d] *definitam, quamvis non in eis Ecclesiæ caussa consistat, & Cæcilianum innocentem, illos autem violentos & calumniosos esse judicatos ab eo Imperatore, ad cujus examen criminationes suas ultro accusando miserunt: postremò si quidquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus, aut eorum innocentiam falsis criminibus appetitam, aut Christi Ecclesiam, cujus communioni*
F *cohæremus, nullis eorum delictis esse destructam: sic ejus nobiscum teneant unitatem, ut non solùm viam salutis inveniant, sed nec honorem episcopatûs amittant. Neque enim in eis divinæ sacramenta veritatis, sed commenta humani detestamur erroris. Quibus sublatis, fraternum pectus complectemur Christiana nobis caritate conjunctum, quod nunc dolemus dissensione diabolica separatum. Poterit quippe unusquisque nostrûm honoris sibi socio copulato vicissim sedere eminentiùs, sicut peregrino episcopo juxtà*
G *confidente collegâ. Hoc cum alternis basilicis utrinque conceditur,* [e] *utroque alterum cum honore mutuo præveniente: quia ubi præceptio caritatis dilataverit corda, possessio pacis non fit angusta: ut uno eorum*

Exemplar litterarum quibus Catholici edicto Marcellini responderunt.

c

Colos. 1. 6.

d

e

[a] Apud Am. *quàm probitate.* Fortè an legendum, *quia pro veritate quod loquebantur non accepit*: vel, *quòd qua loquebantur.*

[b] Eadem editio Am. *Collationibus cùm interfuisti.* Fortè legendum, *Collationi nobiscum interfuisti.*

c Quædam hîc minimè ad propositum necessaria silentio præteriit Alypius. Hanc ipsam epistolam totam, & ex actis Collationis redintegratam, inter Augustinianas retulimus, ordine CXXVIII.

[d] In epist. CXXVIII. *quæstionem demonstraverimus esse finitam.*

[e] In eadem epistola, *uterque ab alterutro honore mutuo prævenitur;*

*defuncto, deinceps jam singulis singuli pristino more succedant. Nec novum aliquid fiet: nam hoc ex ipsius separationis exordio, in eis qui damnato nefariæ discissionis errore unitatis dulcedinem vel serò sapuerunt, catholica dilectio custodivit. Aut si fortè populi Christiani singulis delectantur episcopis, & duorum consortium insusitata rerum facie tolerare non possunt, utrique de medio discedamus, & ecclesiis singulis damnatâ schismatis caussâ in unitate pacifica constitutis, ab his qui singuli * in ecclesiis singulis invenientur unitate factâ per loca necessaria singuli constituantur episcopi.*

...p. suprà ...vic. Col- ... die 1. ...j.

6. Et cùm legeret, Augustinus episcopus dixit: Dicam Caritati vestræ, & commemorem rem dulcissimam & suavissimam, quam Domino adjuvante sumus experti. Cùm ante ipsam Collationem inter nos aliqui fratres de hac re colloqueremur, quia pro pace Christi episcopi debent esse, aut debent non esse; quod vobis fatendum est, circumspicientes omnes fratres & coëpiscopos nostros, non facilè nobis occurrebant, qui hoc vellent suscipere, & de hac humilitate Domino sacrificare. Dicebamus, ut fieri solet, ille potest, ille non potest; ille consentit hoc, ille non tolerat; loquentes magis pro suspicionibus nostris, qui corda illorum videre minimè poteramus. Quando autem ventum est ut hoc palàm fieret, in concilio universorum tam frequenti penè trecentorum episcoporum, sic placuit omnibus, sic exarserunt omnes, ut parati essent episcopatum pro Christi unitate deponere, & non perdere, sed Deo tutiùs commendare. Duo ibi vix inventi sunt, quibus displiceret: unus annosus senex, qui hoc etiam dicere liberiùs ausus est, alter voluntatem suam tacito vultu significavit. Sed postea quàm illum senem liberiùs hoc dicentem, obruit omnium fraterna correptio, illo mutante sententiam, vultum etiam ille mutavit. Audite ergo quibus modis etiam ipsa exhortatio facta est, propter illum qui ait: Qui se humiliat exaltabitur. ...18.

7. Item legit: *Quid enim dubitemus Redemtori nostro sacrificium istius humilitatis offerre? An verò ille de cælis in humana membra descendit, ut membra ejus essemus; & nos, ne ipsa ejus membra crudeli divisione lanientur, de cathedris descendere formidamus? Propter nos nihil sufficientius, quàm Christiani fideles & obedientes sumus: hoc ergo semper simus. Episcopi autem propter Christianos populos ordinamur: quod ergo Christianis populis ad Christianam pacem prodest, hoc de nostro episcopatu faciamus.* Augustinus episcopus dixit: Propter nos hoc debemus esse quod vos. Quid debes esse tu, cuicumque loquor vestrûm? Christianus, fidelis, obediens: hoc tu propter te, hoc & ego propter me. Ergo quod tu propter te, & ego propter me, semper esse debemus. Quod autem sum propter te, sim, si tibi prodest: non sim, si tibi obest. Ecce quod dictum est: attendite. Item legit: *Si servi utiles sumus, cur Domini æternis lucris pro nostris temporalibus sublimitatibus invidemus? Episcopalis dignitas fructuosior nobis erit, si gregem Christi deposita magis collegerit, quàm retenta disperserit.* Cùmque recitaret, Augustinus episcopus dixit: Fratres mei, si Dominum cogitamus, locus iste altior, specula vinitoris est, non fastigium superbientis. Si cùm volo retinere episcopatum meum, dispergo gregem Christi, quo-

A modo est damnum gregis, honor pastoris? Item legit: *Nam qua fronte in futuro sæculo promissum à Christo sperabimus honorem, si Christianam in hoc sæculo noster honor impedit unitatem? Hæc propterea præstantiæ tuæ scribenda curavimus, & ut per te innotescant omnibus postulamus, ut in adjutorio Domini Dei nostri, quo admonente ista promittimus, & quo adjuvante nos implere posse confidimus, etiam ante Collationem, si fieri potest, corda hominum vel infirma, vel dura, pia caritas aut sanet, aut edo-*
B *met; ac sic jam pacificis mentibus non resistamus manifestissimæ veritati, & disputationem nostram vel præcedamus concordiâ, vel sequamur. Neque enim desperare debemus, si recolunt esse pacificos beatos, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur, multo digniùs & faciliùs eos velle, ut pars Donati universo orbi Christiano reconcilietur, quàm universus orbis Christianus à parte Donati rebaptizetur: cùm præsertim de Maximiani sacrilego & damnato schismate venientes, quos etiam terrenarum potestatum jussioni-* Matth. 5.
C *bus insectando emendare curarunt, tantâ diligentiâ quæsierunt, ut nec baptismum ab eis datum rescindere auderent, & quosdam eorum damnatos sine ullâ honoris diminutione susciperent, quosdam verò in illius discissionis societate impollutos esse censerent. Quorum inter se concordiæ non invidemus: sed eos oportet advertere quàm piè ramum à se fractum tanto studio radix catholica inquirit, si ramus ipse similiter à se parvum fragmen incisum sic colligere labo-*
D *ravit. Et alia manu. Optamus te, fili, in Domino bene valere.*

8. Quo recitato Augustinus episcopus dixit: Audite qui nescitis, audite obsecro vos. Deo gratias, quia ipso præsente loquor. Caussam istam Maximianistarum, quam volo modo vobis exponere, ubi omnium calumniarum suarum tamquam malarum mercium navem fregerunt; caussam ergo istam Maximianistarum cùm totiens objecissemus in nostra Collatione, nihil adversùs
E eam dicere potuerunt, id est, adversùs objectionem nostram totiens insertam, totiens repetitam, totiens eorum frontibus illisam, nihil omnino respondere potuerunt, quia quod responderent non invenerunt. Audite ergo illam diligenter. Ecce hîc est, audit me: si mentior, redarguat, probare me compellat. Gesta quidem ipsa hîc non sunt, sed ibi sit caussa. Feramus quaslibet dilationes, ut ad documenta necessaria veniamus, si probavero quod dico. Si tamen inde dubitat,
F aut quod absit, dubitare se fingit, quod pace ejus dixerim, non communicet, si non probavero. Si autem scit jam me verum dicere, & novit propterea respondere noluisse, quia quod respondere non potuit invenire; rogo vos ut ipsi judicetis, quid sit tolerabilius, in honore suo suscipere à se damnatum, an fratrem agnoscere non aliquando à se convictum. Intendite obsecro, audite narrationem.

9. Maximianus quidam diaconus fuit Cartha- Maximianistarum caussa Donatistarum caussam evertit.
G ginensis, in parte Donati, sive merito superbiæ suæ, sive ut ipsi putant, merito justitiæ suæ, offendit episcopum suum, id est, Primianum Carthaginensem; sive iniquè, si superbus meliorem; sive justè, si probus improbiorem. Excommunicatus est à Primiano, perrexit ad episcopos vicinos, concitavit invidiam Primiano, accusavit eum apud illos. Ventum est ad Carthaginem: voluerunt qui venerunt multi episcopi

Donatistæ, ad se venire Primianum; sicut voluerunt majores istorum ad se venire Cæcilianum. Factione cognita, noluit ad istos venire Primianus; sicut ad illos noluit venire Cæcilianus. Damnatus est ab istis absens Primianus; sicut ab illis damnatus est absens Cæcilianus. Qualem imaginem rerum voluit Deus ante oculos nostros recenti tempore ponere, quoniam nimis antiqua jam delebat oblivio. Damnatus est absens. Ab aliis episcopis partis Donati Primianus communioni est restitutus; immo quia eum non deposuerunt, in sua sede firmatus est. Damnati sunt Maximianistæ; sicut à peregrinis episcopis & transmarinis absoluto Cæciliano meruit damnari Donatus. Damnatus est Maximianus cum duodecim ordinatoribus suis. Factio quidem ipsa plurimos continebat, centum erant fortassis episcopi. Sed ne major præcisio fieret, isti voluerunt paucis dejectis, multis imponere disciplinam. Damnarunt solos qui adfuerunt ordinationi Maximiani, quando contra episcopum suum illicitè est elevatus episcopus. Ceteri in ipsa factione constituti, si redire ad Ecclesiam vellent, in suis permitterentur honoribus. Verbis quidem suis ostendebant, eos foris esse ab Ecclesia: quem enim hortaris ut intret, foris est. Constituto ergo die, intra quem diem si redirent, eis nihil obessent quæ adversùs Primianum * dicebantur, decreto Bagaiensi firmarunt. Damnatus est Maximianus cum duodecim. Cœpit agi, ut damnati de basilicis pellerentur. Interpellantur judices, interpellantur proconsules, in * judicium allegatur episcopale Bagaiense concilium: dicuntur hæretici, demonstrantur damnati, impetrantur jussiones, auxilia congregantur, venitur ad ejiciendos de basilicis homines damnatos, & in sua pertinacia constitutos. Illis condemnatis, populi qui favebant restiterunt: ubi non potuerunt, victi sunt: in locum eorum qui victi sunt & expulsi, alii ordinati sunt. Ex quibus duos novimus, ut de ceteris taceamus, unum Felicianum, alterum Prætextatum Assuritanum. Quos post annos duos aut tres, per Optatum Gildonianum post multas illis illatas persecutiones judiciariis prosecutionibus & totâ acrimoniâ potestatum, in suis honoribus susceperunt. Post damnationem suam, post ejectionem, post persecutiones susceperunt illos in honoribus suis, adjunxerunt sibi socios atque collegas. Nam in loco unius ipsorum Prætextati Assuritani, alium jam * ordinaverunt nomine Rogatum, qui modò catholicus est, cui exercitus istorum, id est, agmen Circumcellionum, linguam & manum præcidit. Illi autem qui per ipsum tempus quo illi damnati foris erant, ferme per triennium, baptizati sunt à damnatis, baptizati sunt foris ab ecclesia istorum, sic sunt suscepti. Nemo dixit, Non habes baptismum, quia foris es baptizatus. Et rebaptizatur qui venit de Epheso, de Smyrna, de Thessalonica, de ceteris ecclesiis quas suo labore Apostoli plantaverunt, & ad quas legimus missas Apostolorum epistolas, quas audimus in ecclesia recitari.

* *f.* facta dicebantur.

* *f.* in judicio.

Maximianistarum schisma ferè triennium duravit.

* *f.* ordinaverant.

Circumcellionum in Rogatum crudelitas.

10. Sententia tenetur: & quantum audivimus, ab ipso fratre nostro, quem Deus faciat pacatum fratrem nostrum, ab isto Emerito est dictata sententia ubi illi damnati sunt. Legatur ipsa sententia ubi illi damnati sunt, & legatur sententia ubi Cæcilianum damnaverunt majores istorum, & videamus qui rei pejores facti sunt, qui graviore sententiâ puniti, qui strepitu majore damnati. Ibi dixit: *Licèt enim viperei seminis noxios partus venenati uteri alveus diu texerit, & concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint, tamen conceptum virus evanescente umbraculo occultari non potuit. Nam etsi serò, publicum tamen facinus & parricidium suum feta scelerum vota pepererunt. Quod antè prædictum est: Parturiit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed quoniam serenum jam fulget è nubilo, nec est confusa criminum silva cùm ad pœnam designata sunt nomina: indulgentiæ enim ante hac fuerat, dum clementiæ dimittimus lineam, invenit caussa quos puniat.* Et inter cetera: *Loquamur, carissimi fratres, schismatis caussas, quia jam non possumus tacere personas. Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathæ, Chore, & Abiron ministrum.* Hæc verba sunt partis Donati in Maximianistas, isto ut audivimus dictante prolata. Scitis autem qui sint Dathan, Chore, & Abiron. Ipsi primò schisma fecerunt, quibus pœna usitata non suffecit, vivos aperta terra devoravit. *Dathæ, Chore, & Abiron ministrum* (verba ipsius sunt) *de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Audite adhuc. *Et quòd adhuc eum*, inquit, *dehiscens terra non absorbuit, ad majus judicium superis reservavit. Raptus enim pœnam sui compendio lucraverat funeris, usuras nunc gravioris colligit fœnoris, cùm mortuus interest vivis.* Verba sunt ipsius Maximianum damnantis, vel potiùs, ut ipse dicit, *ore veridico*, fulminantis. Et tamen collecti sunt aspides, viperæ, parricidæ; nec exsufflatur baptismus quem dedit aspis, vipera, parricida. Audistis quantus ignis exarserit eloquentiæ, quando invenit fœnum quod posset incendere. Frater Emerite amplexus es fratrem tuum Felicianum, tui oris fulmine condemnatum: agnosce fratrem tuum Deuterium, tibi etiam genere sociatum.

V. lib. 4. contra Cresconium c. 2. & 4. & 31.

Psal. 7. 15.

Num. 16. 32.

11. Quotiescumque, Fratres mei, caussam istam Maximianistarum, quam sicut potui vobis exposui, eis cùm in Collatione ageremus, objecimus, plus inde tacuit, quàm modò in omnibus tacet. Non se occultent tergiversatoria, non defensione, sed fugâ. Dicunt enim quòd dilationem illis dederint, & intra dilationem illos suos susceperint. Hoc falsum est. Duodecim enim cum Maximiano damnati sunt, ceteri autem non aderant ordinationi ejus, quando ei manus imposita est: illis dilationem dederunt. Nam verba ipsius ista sunt: *Nec solum hunc*, inquit, *sceleris sui mors justa condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est, Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Nollemus quidem tamquam proprii corporis secare juncturam; sed quoniam tabescentis vulneris putredo pestifera plus habet in abscisione solaminis, quàm in remissione medicaminis; inventa est caussa salubrior, ne per cuncta membra pestilens irreperet virus, ut compendioso dolore natum decidat vulnus. Famosi ergo criminis reos:* Ecce nominat

Psal. 13. 3.

Bagaiensis concilii sententia ab Emerito dictata.

duodecim, inter quos & Felicianum & Prætextatum, sed nomina omnium mihi non occurrunt; & infert sic: *qui funesto opere perditionis vas sordidum collectâ feculentiâ glutinarunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui præbuerunt lenocinium, Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite. Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisimus.* Volebant pumicare faciem suam, quia sacrilegis ignoscebant, & apertè schismaticis viam redeundi concedebant. Quid est hoc? Rogo, modò mihi dignetur exponere, quomodo eos sacrilegi surculi non polluere plantaria. Quare illis dilationem das, si nullam partem in Maximiani schismate habere potuerunt? Si autem socii sunt factionis, quamvis non fuerint præsentes ordinationi, quomodo illos non inquinat Maximianus, & totum orbem terrarum semel absens damnatus, tertiùm præsens absolutus inquinat Cæcilianus? Non inquinat Afer Afros, vivus vivos, notus notos, particeps socios, & Cæcilianus inquinat transmarinos, inquinat longè positos, inquinat non damnatos? Tecum sedit à te damnatus, & non te inquinat Felicianus? Ego illum non vidi, tu istum nosti: ego illum innocentem credo, tu istum nocentem damnasti. Aut si fateris innocentis te fuisse receptorem, fateris te innocentis fuisse damnatorem.

12. Et tamen, Fratres mei, non invidemus concordiæ ipsorum: inter se suscitata odia diabolica finierunt; quomodo putant, in pacem redierunt. Sed hoc dico: Si ramus fractus quæsivit virgultum à se fractum; quâ diligentiâ debet arbor ipsa quærere ramum ex se fractum? Ideo sudamus, ideo laboramus, ideo inter eorum arma & cruentas furias Circumcellionum periclitati sumus, & adhuc reliquias eorum qualicumque donatâ à Deo patientiâ toleramus, dum arbor quærit ramum, dum grex ex ovili Christi ovem perditam quærit. Si pastoralibus visceribus præditi sumus, per sepes & spinas nos coartare debemus. Membris laceratis ovem quæramus, & pastori principique omnium cum lætitia reportemus. Multa diximus etiam fatigati, & tamen frater noster, propter quem ista dicimus vobis, & cui pariter dicimus, & pro quo tanta agimus, adhuc pertinax consistit. Constantem se putat fortitudo crudelis. Non adhuc de vana & falsa fortitudine glorietur. Audiat Apostolum dicentem: Virtus in infirmitate perficitur. Oremus pro illo. Unde scimus quid velit Deus? Multæ cogitationes, sicut scriptum est, in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum.

Luca 15. 4.

1. *Cor.* 12. 9.

Prov. 19. 21.

IN LIBROS CONTRA GAUDENTIUM

LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT LIX.

PEr idem [a] tempus Dulcitius tribunus & notarius hîc erat in Africa exsecutor imperialium jussionum contra Donatistas datarum. Qui cùm dedisset litteras ad Gaudentium Thamugadensem Donatistarum episcopum, unum illorum septem, quos in nostra Collatione auctores suæ defensionis elegerant, exhortans eum ad unitatem catholicam, & dissuadens incendium quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur: addens etiam, ut si se justos putarent, fugerent potiùs secundùm præceptum Domini Christi, quàm nefandis se ignibus concremarent. Ille rescripsit epistolas duas, unam brevem, festinante, ut asseruit, perlatore; aliam prolixam, quasi pleniùs diligentiúsque respondens. Has mihi suprà memoratus tribunus existimavit esse mittendas, ut eas potiùs ipse refellerem: quas ambas uno libro redargui. Qui cùm in ejusdem Gaudentii pervenisset manus, rescripsit quod ei visum est ad me ipsum, nulla ratione respondens, sed magis se nec respondere, nec tacere potuisse declarans. Quod cùm satis posset intelligenter legentibus, & nostra atque ipsius dicta conferentibus apparere, nolui tamen sine rescripto relinquere quidquid illud fuit. Hinc factum est, ut hi nostri ad illum duo libri essent. Hoc opus sic incipit: *Gaudentius Donatistarum Thamugadensis episcopus.*

Gaudentius unus ex septem electis ad tuendam Donatistarum caussam in Collatione.

Matth. 10. 23.

[a] Id est, circiter annum Christi 420. Nam ad hoc ferè tempus pertinent qui proximè antè recensiti sunt ab Augustino libri, De Anima & ejus origine, De adulterinis Conjugiis, Contra adversarium Legis & Prophetarum. Dulcitio tribuno eadem occasione scripta est epistola nunc CCIV.

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI CONTRA GAUDENTIUM DONATISTARUM EPISCOPUM LIBRI * DUO.

* Scripti circiter ann. 420.

LIBER PRIMUS,

In quo Gaudentii duæ ad Dulcitium epistolæ refutantur.

CAP. I.

GAUDENTIUS Donatistarum A Thamugadensis episcopus, cum se ipsum in ecclesia quibusdam sibi adjunctis perditis incendere minaretur: viro spectabili tribuno & notario Dulcitio, cui piissimus Imperator leges suas exsequendas curâ perficiendæ unitatis injunxit, agenti, ut oportebat, cum furentibus mansuetè, & priùs ad eumdem Gaudentium litteras pacificas danti, duas rescripsit epistolas, unam breviorem, & perlatoribus, B sicut indicat, festinantibus festinatam: alteram prolixiorem, in qua secundùm Scripturas se respondisse diligentiùs arbitratur. Ita ergo scripta ejus opitulante Domino institui refutare, ut etiam qui sunt ingenio tardiores, ad omnia me respondisse non dubitent. Nam priùs verba ejus ponam, deinde nostra subjungam: non sic quemadmodum feci, cùm Petiliani litteris responderem. Ibi enim per loca singula, quando verba ipsius inseruntur, positum est, *Petilianus dixit:* C quando mea redduntur, *Augustinus respondit.* Unde mihi, tamquam mentitus fuerim, calumniatus est, dicens, *quòd numquam mecum cominus disputaverit:* quasi propterea non dixerit quod scripsit, quia hoc non in verbis ejus audivi, sed in litteris legi: aut ego ideo non responderim, quia non eo præsente locutus sum, sed scriptis ejus vicissim scribendo respondi. Quid faciamus hominibus qui tale cor habent, aut eos quibus scripta sua innotescere cupiunt, tale cor D habere opinantur. Sed etiam talibus sic satisfaciamus: & quando ponimus verba Gaudentii, non dicamus, *Gaudentius dixit;* sed, *Verba epistolæ:* & quando respondemus, non dicamus, *Augustinus respondit;* sed, *Ad hæc responsio.* Sic ergo incipiamus refellere Gaudentii epistolam priorem ac breviorem.

2. VERBA epistolæ, *Honorabili, ac nimiùm nobis, si sic volueris, desiderando Dulcitio tribuno & notario, Gaudentius episcopus.* AD hæc responsio: E Non debemus etiam ista discutere, ne propemodum in superfluis immoremur, cùm sint loca necessaria, quæ nos aliquanto diutius loqui cogant.

3. VERBA epistolæ: *Religionis tuæ scripta percepi per eos, quos & moribus & instituto suo cunctis caros esse manifestum est.* AD hæc responsio: Neque hoc discutiam quomodo dixeris, *Religionis tuæ*, homini quem potiùs irreligiosum putas. Reddidisti quippe honorificentiam, sicut reddendam existimasti; quia ille te honorificentiùs tractavit in litteris quas ad te dedit, quàm catholicus hæreticum debuit, putans tuam mentem tali fieri sermocinatione sanabilem. CAP. II.

4. VERBA epistolæ: *In quibus tam multa,* inquit, *à tua dignatione dicta sunt, quæ nunc interim conticesco; sed quoniam ingenii tui acumen minùs advertit, quòd nos in eodem scripto nec innocentes plenè, nec reos asserere potuisti.* AD hæc responsio: Quomodo non asseruit reos, quos dixit malè congregatos? Quomodo non asseruit reum, cùm dixerit, quòd te duce miserorum animæ nefando exitu perituræ sint; adjiciens te intelligere debere, quanta te & in hoc mundo invidia, & in illo ultimo judicio [a] desperatio poterit manere? Quomodo non asseruit reum, quem sicut potuit exhortatus est, ut imitandum aliorum secutus exemplum, dimisso errore prioris hæreseos, te ad unam & veram Dei conferas fidem? Verumtamen non Tribuni verba defendere, sed hæretici refutare suscepimus. Si quid ergo iste noster tamquam laicus militaris dixit incautiùs, quis ei non ignoscat? Quis Ecclesiæ catholicæ de verbis ejus præjudicandum esse contendat? Tu perpensiùs considera quid loquaris, quem pars Donati in nostra Collatione quæ apud Carthaginem facta est, sex aliis adjunctum, etiam defensorem suæ divisionis * edidit. CAP. III.

* f. elegit.

5. VERBA epistolæ: *Quòd si criminosos,* inquit, *existimas, fugienda est vobis damnanda societas.* AD hæc resp. Planè fugienda est societas criminosorum, sed non est respuenda correctorum. Illud ergo salubriter ita devitamus, ut hoc misericorditer velimus, optemus, instemus. CAP. IV.

6. VERBA epistolæ: *Si verò innocentes nos putas,* inquit, *quod etiam ipse dixisti, persecutores in fide Christi constituti sustinere gaudemus.* AD hæc resp. Consideravi litteras Tribuni ad te datas, & CAPUT V.

[a] Am. *desperando poterit permanere.* Lovanienses legendum putant, *desperando poterit pœna manere.*

nusquam in eis legi quòd te dixerit innocentem; sed ab aliis audisse, vel cognovisse prudentem. Sic autem in scripturis sanctis, non solùm boni, verùm etiam mali vocari solent. Nam hoc ibi nomen etiam serpens hominis deceptor accepit. Quod enim quidam interpretati sunt, sapientissimum omnium bestiarum; prudentissimum potiùs * Græci codices habent, unde in Latinam linguam scriptura illa translata est. Sed si eos putandum est innocentes à tribuno esse dictos, quos à te ad exitium teneri dixit invitos; quid mirum si & illic fieri credidit, quod in aliis locis factum esse cognovit? Non est ergo unde gaudeas te pati persecutionem, cùm invenire non possis quomodo te asseras innocentem. Absit autem ut ista persecutio dicenda sit hominum, cùm sit potiùs pro hominibus liberandis persecutio vitiorum, qualem facit ægris etiam diligentia medicorum. Quamvis etsi essetis innocentes, hinc efficeremini nocentes, quia occidere cupitis innocentes. Qui enim se innocentes conantur asserere, & tamen vitæ suæ nolunt parcere, quid aliud quàm innocentes convincuntur occidere?

Caput VI. 7. VERBA epistolæ: *In hac autem ecclesia* inquit, *in qua nomen Dei & Christi ejus, ut etiam ipse dixisti, in veritate semper est frequentatum, nos aut vivi quamdiu Deo placuerit permanemus, aut ut dignum est Dei familiâ, intra dominica castra vitæ exitum terminamus; sub ea scilicet conditione, quia si vis fuerit operata, tunc id poterit evenire. Nemo enim tam demens est, ut nullo impellente festinet ad mortem.* AD hæc resp. Neque hoc in tribuni litteris legitur, à te invocatum in veritate nomen Dei, quamvis dixerit invocatum. Quamquam etiam si dixisset, posset hoc intelligi, non ad vestram gloriam, sed ad pœnam. Nam & de gentibus impiis Apostolus dixit, Qui veritatem in iniquitate detinent: ut & vos facitis, qui veritatem baptismi divini in iniquitate detinetis erroris humani. Unde nos cùm vestram corrigimus iniquitatem, non utique debemus illius sacramenti rescindere veritatem. Profiteris sanè innocens homo, aliis quidem verbis, cum ecclesia te ac tuos interituros. Cùm enim dicis *in ecclesia*, quid aliud vis intelligi, nisi cum ecclesia; quando quidem id agere ignibus præparas? Hæc est innocentia partis Donati, ut hoc faciatis adjunctis mortibus vestris, quod etiam apud Carthaginem in invidiam nostram de basilicis quæ vestræ fuerunt, sicut potuistis, & cum quibus potuistis, fecisse asseveramini sine mortibus vestris. Quis enim vos non credat [a] zelando fecisse, quod facere etiam moriendo disponitis? Si autem illud vos non fecistis, hoc certè furiosius est quod vos facere præparatis. Sed dixisti, *si vis fuerit operata*: & adjunxisti, *Nemo est enim tam demens, qui nullo impellente festinet ad mortem.* Quanto est ergo dementior, qui cùm impellatur ad vitam, festinet ad mortem?

Caput VII. 8. VERBA epistolæ: *Eos autem qui nobiscum sunt*, inquit, *testem Deum facio, ejusque omnia sacramenta, quòd exhortatus sum, & impensissimè persuasi, ut qui haberet voluntatem egredi, securus publicè fateretur: nec nos enim invitos retinere possumus, qui didicimus ad Dei fidem nullum esse cogendum.* AD hæc resp. Cur autem non te etiam si non invitorum retentorem, tamen ad bonum opus exhortatorem apertissimè profiteris, si quod facturus es bonum est? An fortè quàm malum sit & ipse intelligis, atque id facturum te magis ut terreas, quàm ut impleas comminaris, aut mentiendo infidelis, aut verum dicendo crudelis?

9. VERBA epistolæ: *Et alia manu: Opto te incolumem in reipublicæ actibus florentem, & à Christianorum inquietudine recedentem.* AD hæc resp. Possumus eum & nos optare incolumem, & in reipublicæ actibus florentem, sed non ab hæreticorum correctione quiescentem. Caput VIII.

10. VERBA epistolæ secundæ: *Honorabili & omni affectu desiderando Dulcitio, Gaudentius episcopus.* AD hæc responsio: Si omni affectu desideras hominem, quare cum illo tenere Christi respuis unitatem? An reddendo malum quasi pro malo, quem tuum persecutorem putas, rebaptizare desideras? Cap. IX.

11. VERBA epistolæ: *Solent sibi*, inquit, *solâ famâ noti, cupere, aut [b] incerto invicem adspectu verba miscere, aut incogniti saltem non horrere præsentiam: tua verò censura, quòd absentem me inveneris, gratulatum te; quòd autem redierim, contristatum, litteris intimasti.* AD hæc resp. Non omnes qui sibi solâ famâ noti sunt, videre invicem volunt, sed quos bene ipsa fama commendat. Mirum est autem re vera quod tibi accidit, ut tu eum desiderandum dicas, à quo te persecutionem perpeti quereris: ille autem qui te persequitur, absentem te malit esse, & nolit eum quem persequitur, invenire. Sed hoc unde, nisi quia te potiùs eorum persecutorem voluit intelligi, quorum in Christo salutem tuâ præsentiâ credidit impediri? Caput X. b

12. VERBA epistolæ: *Sed quoniam præterita die*, inquit, *ne in epistolari responso siluissem propter moram portantium, certa quæque strictim atque breviter intimavi: nunc mihi dignationis tuæ scriptis sacrosanctæ legis divinæ verbis est respondendum. Dominus dixit, Innocentem & justum non occides, purgatione non purgabis reum. Certum est igitur in Dei judicio pari crimine parique reatu esse devinctos, qui reum absolverit, & qui occiderit innocentem. Si ante communionem rei erant, à te nominatus [c] Gabinus, vel ceteri fidei-fragi, in malo illi lapsu consortes secundùm Dei voces absolvi minimè debuerunt. Si autem tamquam innocentes vel sancti recepti sunt, quare in ea fide permanentes, unde velut sanctos accipitis, occiditis innocentes?* AD hæc resp. Invidiosè & mendaciter loqueris. Ille quippe ad quem loqueris, non tale præceptum accepit ut occidamini, sed ut corrigamini; quòd si nolueritis, ne correctionem impediatis aliorum, in exsilium * mittemini. Quod si à justis fieri non debet injustis, cur etiam falsò voluistis de Cæciliani exsilio in nostra Collatione gloriari, quò eum missum vestris majoribus instantibus à Constantino imperatore dixistis? Iste autem Tribunus ad quem scribis, cui legum pro [d] unitate latarum cura mandata est, usque adeo vult ut vivas, ut timeat ne ipse te occidas. Ecce [e] constitui tibi ante oculos ipsum, & te ipsum. Ipse te in Christi pace vult vivere, tu in parte Donati te

Cap. XI. Exodi 23. 7. c — * f. mittamini. — d — e

[a] Apud Am. *velando*.
[b] Parcensis MS. *infecto*: fortè pro, *inserto*.
[c] Idem vetus cod. hîc & infrà, *Gabinius*.

[d] Sic idem Parcensis cod. At editi, *legum promulgatarum*: omisso, *pro unitate*.
[e] In eodem codice, *constitue tibi*.

quæris occidere: quis vestrûm sit tuus persecutor, agnosce.

Caput XII. Gabinus Donatista ad Ecclesiam reversus.

13. Gabinus autem jam noster, qui fuit aliquando vester, & alii quàm plurimi, qui ex vobis ad nos considerata catholica veritate transierunt, non ideo tibi videantur à vestra contagione non fuisse purgati, quia non sunt à nobis rebaptizati. Hi enim qui nondum baptizati sunt, à peccatis omnibus in catholica Ecclesia lavacro regenerationis abluuntur: in eis autem qui hoc sacramentum, non ad auxilium, sed ad judicium foris accipiunt, quia nec in desertore violamus characterem regium, fit illud quod scriptum est, Caritas cooperit multitudinem peccatorum. (1. Pet. 4. 8.) Ecce quemadmodum possunt, quos non oportet baptizari, ipsa catholicæ unitatis caritate mundari, ut non incipiat eis intus inesse quod & foris inerat, sed incipiat eis prodesse intus quod foris oberat. Non itaque à vobis accipimus velut sanctos, ad nos enim transeundo sanctificantur, qui manendo apud vos sancti esse omnino non possunt: nec vos innocentes occidimus, quos etiam reos vivere volumus.

Caput XIII. (Exodi 23. 7.)

14. Sed tu qui testimonium divinæ vocis bene recolis, & nobis objicis Deum dixisse, *Innocentem & justum non occides*: si innocens es & justus, quare te occidis? Nos te innocentem & justum non dicimus, & tamen nolumus ut occidaris: tu te innocentem & justum arbitraris, & innocenti & justo non parcis. *Certum est igitur*, ipse dixisti, *in Dei judicio pari crimine parique reatu esse devinctos, qui reum absolverit, & qui innocentem occiderit.* Quare ergo absolvisti Felicianum Maximianistam reum? Quare innocentem occidis & te ipsum? Nos autem nec reum absolvimus, sed ut mereatur absolvi, priùs corrigi cupimus: nec te innocentem, sive tibi parcas, sive te occidas, si in parte Donati remanseris, judicamus. Nam de quantalibet innocentia glorieris, te ipsum innocentem occidendo, innocens esse non poteris: nisi fortè mihi respondeas & dicas, Cùm me occido, non innocentem utique occido, quia ipsa voluntate qua me occidere statuo, reus efficior animo, priùs quàm corpus occidero. Hoc si dicis, verum dicis, & miris modis te accusando defendis. Cùm enim te ostendis in te occidendo priùs ipso proposito fieri nocentem, procul dubio facinore perpetrato, nemo te convincet quòd occideris innocentem. Hac itaque ratione colligitur, quòd cùm multi innocentes ab aliis occidantur, à se ipso nullus innocens occidatur. (A se ipso innocens nullus occiditur.) Ea quippe cogitatione qua occidere se ipse molitur, innocentiâ priùs exspoliatur, ut cùm se occidit, non innocens moriatur. Hoc tibi contingeret, si ante quàm te occidere præparares, innocens esses: nunc verò quia & antea jam hæreticus innocens non eras, non erit, si te occideris, tuæ iniquitatis initium, sed augmentum.

Caput XIV.

15. Verba epistolæ: *Nam de sancto Emerito*, inquit, *Cæsareensi falsa ad vos pro certo fama pervenit. Quod si esset*, * *apud Apostolum dicentem, Si exciderunt à fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit.* (* f. audi. Rom. 3. 3.) Ad hæc resp. Dicendum est de Emerito Cæsareensi, quod dicere tu timuisti. Falsa quidem de illo fama jactata est, quòd catholicus fa-A ctus sit: sed quemadmodum hoc audistis, ita totum quod factum est, nosse potuistis. Cur ergo laudes coëpiscopi tui, cujus tibi pro exemplo nomen objectum est, tacere voluisti? Profectò si fecit aliquid laude dignum in tanto articulo, non abs te fuit utique reticendum. Sed quia ejus laudibus non vis ut te invidere potuisse credamus, quare ergo tacuisti, nisi quia de illo erubescere timuisti? Venit ergo Emeritus Cæsaream, illic positis & præsentibus nobis. (Vide supra lib. de gestis cum Emerito.) Venit autem non B apprehensus cujusquam sagacitate, non adductus alterius potestate, sed excitatus propria voluntate videre nos voluit. Vidimus eum, ad ecclesiam catholicam pariter venimus, adfuit maxima multitudo: nihil pro sua seu vestra defensione dicere potuit; communicare noluit, dilatus perseveravit, convictus obmutuit, illæsus abscessit. Quid fieri potuit pro nostra mansuetudine lenius, quid pro veritate [a] catholica invictius; quid pro vestra, si sapitis, correctione salubrius? C Cùm enim sponte ad nos nisi pro vobis contra nos dicturus aliquid non venisset, profectò dixisset, si quod diceret, invenisset. Quæcumque enim ut veniret præparaverat dicere, adjuvante misericordia Domini antè sunt nostra præventione refutata, quàm illius circumventione prolata. Et certè si putas eum potuisse, sed noluisse respondere: lege quod cum illo actum est, & ipse responde. Si in pacem catholicam transisset Emeritus, diceretis eum non divina misera-D tione consensisse lumini veritatis, sed ponderi persecutionis humana infirmitate cessisse. Si denique captus adduceretur invitus, non inopiâ respondendi, sed evadendi consilio tacuisse pro vestro arbitrio jactaretis. Nunc verò quando quidem ultro venit, profectò quòd tacuit, non lingua, sed caussa defecit: quòd autem transire in unitatem catholicam noluit, animam superbam confusio pertinacissimam fecit. Sed hoc quantum ad ipsius exitium atque supplicium, E tantum ad aliorum confirmationem salutemque profecit. Si enim viderent Emeritum nobis communicantem, suspicarentur hominem formidantem: cùm autem viderunt & in parte Donati permanentem, & tamen adversùs Catholicam reticentem, magis illis apparuit contra suos silendo clamare. An verò cùm voce atque ore sano & libero staret, non erat pro vestra caussa contra nos testis idoneus Emeritus ille, ille Emeritus, inquam, & inimicus & mu-F tus?

Cap. XVI.

16. Sed bene tibi visus es vestros auctoritate videlicet apostolica consolari: non propter Emeritum, qui non potuit plus facere pro vobis, quàm quòd non inveniens quid loqueretur pro vobis, non tamen abscessit à vobis; sed propter alios, qui vestro errore derelicto in societatem catholicam mutati, in melius aggregantur, commemorasti propterea dixisse Apostolum, *Si quidam illorum exciderunt à fide, num-G quid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit.* (Rom. 3. 3.) Re vera hoc restat, ut excidisse dicantur à fide qui Deo crediderunt, & fidem tenere qui hominibus credunt. In semine tuo benedicentur omnes gentes, dixit Deus. (Gen. 22. 18.) Ecce cui credunt, qui ex vobis ad nos transeunt. Cæciliani peccato periisse transmarinas gentes homines dixerunt.

[a] Lovaniensibus videtur legendum, *pro veritate Catholica*.

Ecce

Ecce quibus credunt, qui in vestra societate persistunt. Et dicis eos excidisse à fide qui fidem Dei secuti sunt, & eos fidem habere Dei qui in verbis hominum remanserunt. Ubi est ergo quod huic sententiæ abs te commemoratæ continuò subjungit Apostolus; Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax: si à fide exciderunt qui credunt quod dixit Deus verax, & in fide persistunt qui credunt quod dixit homo mendax? [Rom. 3. 4.]

CAPUT XVI.

17. VERBA epistolæ: *Fugam mihi*, inquit, *quasi ex lege persuades: sed factor legis tantùm debet audiri; quia Paulus apostolus dicit, Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* [Rom. 2. 13.] *Nam audi & Dominum dicentem, Quia bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis, mercenarius autem cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & fugit; & lupus rapit eas & dispergit.* [Joan. 10. 11.] AD hæc resp. Ecce quomodo intelligit Evangelium pars Donati. Itane Apostolus, non pastor, sed mercenarius erat, quando per murum in sporta submissus, fugit manus ejus qui eum comprehendere cupiebat; & tu es pastor, qui eas quas * dominicas oves, ut errore in animo pereant, furore corpus interimant, etiam tecum vis perdere, tecum quæris occidere, nec audis pastorem pastorumque principem dicentem, Fur non venit nisi ut occidat & perdat? [Joan. 10. 10.] Ad hoc venisti qui abscesseras? ad hoc redisti qui fugeras? Hoc opus furis est & latronis, non pastoris atque custodis. Verumtamen etiam nobis non te cogentibus, vide, quia omnes collegas tuos qui fugerunt, non pastores, sed mercenarios intelligi voluisti. Sed si essent apud te dominicæ oves, aut tecum venirent, ut etiam te correctum possent habere pastorem, aut te dimisso fugerent ad pastorem. Mercenarius autem quem significat Dominus, viso lupo, non corpore, sed animo fugit, quando deserit timore justitiam. Sicut fugit Secundus vester Tigisitanus quando Purpurium Limatensem de homicidio confessum, magisque terribilem, ne primatum perderet vel episcopatum, timuit. Corpore autem etiam boni illi pastores Apostoli in persecutione fugerunt, nec ideo tamen oves Christi curâ & animo reliquerunt. Si ergo & tu pastor esses, [a] priùs in lupi parte non esses; deinde imperium Domini tui, qui servos suos fugere in persecutionibus jussit, per os cujuslibet etiam peccatoris obedienter audisses, nec contra Dominum tuum argumentareris & diceres, *Factor legis tantùm debet audiri, quia Paulus apostolus dicit, Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* [Rom. 2. 13.]

CAPUT XVII.

18. QUID in aliam sententiam verba manifesta convertitis? Auditores legis & non factores apud Deum justos negavit; ab hominibus, quando verum dicunt, audiri non prohibuit; ne, sicut tu, loqueretur contra Dominum suum dicentem de quibusdam, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere; dicunt enim & non faciunt. [Matth. 23. 3.] Vides quemadmodum Christus & per homines auditores & prædicatores legis & non factores, alios eam tamen audire præcepit, & ejus esse factores: & tu dicis, *Factor legis tantùm debet audiri:* & volens redarguere quasi persecutorem tuum, loqueris adversùs creatorem tuum. Peccatori quidem dicit Deus, Ut quid tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? [Psal. 49. 16.] Sed ideo, quia illi nihil prodest, qui dicit & quod dicit non facit. Prodest autem illi, qui etiam per malum bonum audit & quod audit facit. Non est quidem speciosa laus in ore peccatoris: [Eccli 15. 9.] sed speciosa est in vita moribusque factoris, etiamsi hanc audierit ex ore peccatoris. Quantumlibet ergo existima Tribunum esse peccatorem, & legis non esse factorem: obedienter tamen audi, non istum, sed illum etiam per istum qui dicit, Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam. [Matth. 10. 23.] Quid statis? audite & fugite; Christus hoc imperat, non Tribunus. Nisi fortè respondes & dicis, Ait quidem Christus, Si vos persecuti fuerint in ista civitate, fugite in aliam: sed quare de ista civitate discedam, quando nec iste meus est persecutor, nec ego Christi sum auditor? Ac per hoc si manseris, lupus es sæviens: si fugeris, lupus es timens. Et quoniam sponsus dicit, Nisi cognoveris temetipsam, ô pulcra in mulieribus, exi tu in vestigiis gregum tuorum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum: [Cant. 1. 7.] etiam si te pastorem esse gloriaris, tamen quia de ovili Dominico existi, hœdos tuos pascis, non oves Christi.

CAPUT XVIII.

19. VERBA epistolæ: *Deinde*, inquit, *quæ loca erunt, quæ in hac persecutionis procella undique* [b] *perturbata tranquillitate servandos tamquam in portum recipiant sacerdotes, quando Dominus dixerit, Cùm vos persequi cœperint in hac civitate, fugite in aliam?* [Matth. 10. 23.] *Tutè tunc fugiebant Apostoli, quia neminem pro eis proscribi jusserat Imperator. Nunc verò Christianorum receptores proscriptionibus* [c] *territi, pericula formidantes, non solùm non recipiunt, verùm etiam videre timent quos tacitè venerantur.* AD hæc resp. Hoc planè laudo, quòd agnoscitis vos; sed quòd non vos corrigitis, doleo. Quid enim hac tua professione manifestius, qua declaras satis, non vos ad eorum pertinere consortium, quibus Dominus ait, Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam? Nempe hoc est quod paulò antè dixi, posse te mihi verissimè respondere si dicas, Nec iste meus est persecutor, nec ego auditor sum Christi. Ecce hoc apertissimè dicis. Quomodo enim es auditor Christi, cùm ille suis auditoribus, hoc est, sectatoribus promittat, usque in finem sæculi non defuturas ad quas confugiant civitates, quandocumque persecutionem passi fuerint, dicens, « Cùm autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam: amen dico vobis, non consummabitis civitates Israël donec veniat filius hominis? Tu autem in hac persecutione, quam vos querimini perpeti, jam deesse vobis dicis loca, quò fugere, & ubi tamquam in portu possitis ab hac tempestate requiescere; loquens contra promissionem Christi, qui dicit, non defuturas civitates quò fugiant sui qui persecutionem patiuntur; donec veniat, id est, usque ad consummationem sæculi. Quia ergo ille hoc promisit suis, quod vos non invenitis; profectò ille mentitur, si vos ejus estis: sed quia ille non mentitur, vos ejus non estis. Ac per hoc nec Tribunus cui rescribis, persecutor est vester; sed persecutor persecutoris vestri, hoc

a Sic Parcensis vetus cod. At editi, *prior*: minùs bene.
b Parcensis MS. *undique perturbatos, tranquillitati servandos.*
c Am. & Er. *tracti*.

est erroris vestri, quo compulsi talia facitis, ut de A illorum genere sitis, de quibus scriptum est, quòd persecutionem passi sint ab ipsis factis suis. Proinde si intelligatis quid in vobis qui vos diligunt; persequantur; ipsa sine dubio, à quibus persecutionem patimini, facta mala vestra fugietis, & conjungemini eis qui ut vos liberent, persequuntur vestros persecutores: non enim nisi vestros persequuntur errores.

Sap. 11. 21.

CAPUT XIX.

20. VERBA epistolæ: *Per opificem, inquit, rerum omnium Dominum Christum omnipotens Deus* B *fabricatum hominem ut Deo similem, libero dimisit arbitrio. Scriptum est enim, Fecit Deus hominem, & dimisit eum in manu arbitrii sui. Quid mihi nunc humano imperio eripitur, quod largitus est Deus? Adverte, vir summe, quanta in Deum sacrilegia perpetrentur, ut quod ille tribuit, auferat humana præsumtio, & pro Deo se id facere inaniter jactet. Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimat, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vin-* C *dicare?* AD hæc resp. Secundùm istas vestras fallacissimas vanissimasque rationes, habenis laxatis atque dimissis humanæ licentiæ impunita peccata omnia relinquantur, nullis oppositis repagulis legum nocendi audacia & lasciviendi libido bacchetur, non rex suum regnum, non dux militem, non provincialem judex, non dominus servum, non maritus uxorem, nec pater filium à libertate & suavitate peccandi minis ullis pœnisve compescat. Auferte quod sana doctrina pro D sanitate orbis terrarum sapienter per Apostolum dicit, & ut confirmetis in arbitrio tanto pejore, quanto liberiore, filios perditionis, delete quod ait vas electionis: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem à Deo sunt, ordinata sunt. Quapropter qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potesta- E tem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè agit. Delete ista, si potestis; aut ista, sicut facitis, si non potestis delere, contemnite. Habete de his omnibus pessimum arbitrium, ne perdatis liberum arbitrium. Aut certè, quia sicut homines hominibus erubescitis, clamate, si audetis, Puniantur homicidia, puniantur adulteria, puniantur cetera quantalibet sceleris sive libidinis facinora seu flagitia; sola sacrilegia volumus à re- F gnantium legibus impunita. An verò aliud dicitis, cùm dicitis, *Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimat, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vindicare?* Hæc dicentes, quid aliud dicitis, nisi nulla hominis potestas contradicat atque obstrepat nostro libero arbitrio, quando injuriam facimus Deo? O dolor! Fraudata sunt tali magisterio tempora antiqua, quoniam nondum eras natus, quando sanctus Moyses injurias G suas [a] lenissimè pertulit, Dei verò severissimè vindicavit. Tu autem [b] doctor hæretica præsumtione invidiosissimè clamas, *Fecit Deus hominem, & dimisit eum in manu arbitrii sui. Quid mihi nunc humano imperio eripitur, quod largitus est Deus?* Hoc videlicet flagitans, ut ad faciendas injurias Deo, qui cum libero arbitrio fecit hominem, liberum arbitrium tibi relinquatur ab homine. Sed illi etiam qui decreto Nabuchodonosor regis, propositâ pœnâ interitûs sui & dispersionis domorum suarum, à blasphemando Deo Sidrach, Misac, & Abdenago, terribiliter prohibebantur, & acriter si contemnerent plecterentur, dicere potuerunt quod ipse dixisti: *Magna Dei injuria, si ab hominibus defendatur. Quid de Deo æstimat, qui eum violentiâ vult defendere, nisi quia non valet suas ipse injurias vindicare?* Hæc verba tua prorsus etiam illi dicere potuerunt, & fortasse dixerunt, & si non eadem libertate, non dissimili vanitate.

Eccl. 15. 14.

Non pugnat cum libertate arbitrii negata peccandi licentia & impunitas. *Confer lib.* 2. *contra Petil. c.* 84.

Rom. 13. 1.

Dan. 3. 96.

21. Datum est ergo homini quando creatus est, liberum arbitrium; sed ut si esset malefaciens, fieret patiens. Denique illi primi homines cùm peccassent, morte damnati sunt, & priùs quàm mors eis extrema etiam corporis suppleretur, in exsilium de paradiso missi sunt. Mitiora in vos constituit Imperator, propter mansuetudinem Christianam; exsilium vobis voluit inferre, non mortem: sed vos homines docti considerantes quid debeatur merito, & quid minus sit in supplicio, non de judicio illius, sed de vestro additis mortem. Nolite perire in æternum, dum vobis hoc tempore ad offendendum Deum concedi ab hominibus vultis liberum arbitrium. Audi Apostolum, & habebis magnum compendium, quo tibi regia potestas nocere non possit: Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Ex illa & ante nos justi habuerunt laudem, non solùm qui regibus religiosis fideliter paruerunt, verùm etiam qui reges impios pro Dei veritate adversarios pertulerunt: illi laudem obauditionis, * utrique tamen ex illa, sed bonum faciendo, non potestatibus resistendo. Quod autem vos facitis, non solùm bonum non est, sed grande malum est, unitatem Christi pacemque conscindere, contra promissa Evangelica rebellare, & adversùs eum de quo dictum est, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ; hoc est, adversùs verum & summum regem Christianorum, tamquam civili bello Christiana signa portare. Sufficiat ergo vobis ad occasionem correctionis, quòd pro tam magnis malis vestris longè mitiora & minora recepistis, si non vobis ultro quod non Imperator constituit ingeratis: & nolite ad impunitatem licentiosam liberum arbitrium vobis ab hominibus velle concedi, ne in ipsius Dei manus infeliciùs incidatis. Nam & majores vestri judicaverunt in hujusmodi injuriis Dei liberum hominis arbitrium non relinquendum à regibus impunitum; quia licèt haberent caussam malam, Cæcilianum tamen episcopum persequendo usque ad imperatoris Constantini judicium perduxerunt.

Exsilii pœna Donatistis constituta.

Rom. 13. 3.

* *Hic forte deest, isti laudem passionis.*

Psal. 71. 8.

CAPUT XX.

22. VERBA epistolæ: *Nostram verò fidem, inquit, quam Dominus Christus Apostolis dereliquit, solæ nobis istæ persecutiones * gravissimam reddunt. Felices, inquit, eritis, cùm vos persecuti fuerint homines, & maledixerint, & dixerint adversùs vos omne nequam propter filium hominis: gaudete, & exsultate, quia merces vestra multa est in cælis. Sic enim persecuti sunt & Prophetas qui ante vos fuerunt, patres eorum. Si tantùm solis Apostolis dictum est, usque ad ipsos fides habuit*

Matth. 5. 11.

* *f. gratissimam.*

a Sic Parcensis cod. At editi, *levissimè.*

b In Parcensi codice, *doctior.*

præmia; & quid proderat postea credituris? Unde constat omnibus dictum. Deinde dicit apostolus Paulus, [Tim. 3.] *Qui volunt in Christo sanctè vivere, persecutionem patiantur necesse est. Hoc autem in Evan-* [16.] *gelio Dominus dixit: Veniet hora ut omnis qui interficit vos, putet se victimam dare Deo; sed hæc facient, quia non cognoverunt Patrem neque me.*

AD hæc resp. Rectè ista dicerentur à vobis quærentibus martyrum gloriam, si haberetis martyrum caussam. Non enim felices ait Dominus qui mala ista patiuntur, sed qui propter filium hominis patiuntur, qui est Christus Jesus. Vos autem non propter ipsum patimini, sed contra ipsum. Patimini quippe ideo, quia non ei creditis; & toleratis ideo, ne credatis. Quomodo ergo vos eam fidem tenere jactatis, quam Dominus Christus Apostolis dereliquit? An usque adeo cæcos & surdos vultis esse homines, ut non legant, non audiant Evangelium, ubi noverint quam fidem de sua Ecclesia Dominus Christus Apostolis dereliquit: ex qua divisi atque separati, nihil aliud facitis quàm contra verba capitis & corporis rebellatis; & tamen propter filium hominis ac fidem quam reliquit Apostolis, vos persecutionem sustinere jactatis? Omittamus alia, & novissima verba ejus in terris audiamus, ubi videamus quam fidem de Ecclesia reliquit Apostolis, quale testamentum quodam modo fecerit, non vitam finiturus, sed sine fine victurus; non mittendus in sepulcrum, sed adscensurus in cælum. Surgens enim à mortuis postea quàm apparuit discipulis suis intuendus oculis manibusque tractan- [24.] dus: Oportebat, inquit, impleri quæ scripta » sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. Tunc » aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas, » & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic opor- » tebat pati Christum, & resurgere tertio die, & » prædicari in nomine ejus pænitentiam & remis- » sionem peccatorum per omnes gentes, incipien- » tibus ab Jerusalem. Itemque in monte Oliveti, post quàm nihil ulteriùs in terris positus dixit, sed quod maximè fuerat necessarium, hoc commendavit extremum. Multi quippe erant futuri per universas partes terræ, vindicaturi sibi nomen Ecclesiæ, & contra universam domum quæ per universam terram cantat canticum novum, [5. 1.] de quo scriptum est, Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra: de suarum quisque ruinarum angulis latraturi. Aliud namque Apostoli audire cupiebant, & quod illis maximè fuerat necessarium, non quærebant. Dic [1. 6.] nobis, inquiunt, si in tempore hoc præsentabe- » ris, & quando regnum Israël? At ille, Non est, » inquit, vestrum nosse tempora vel momenta, » quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis » virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, » & eritis mihi testes in Jerusalem, & in totam Ju- » dæam & Samariam, & usque ad terminos terræ. » His dictis nubes suscepit eum. Nihil ulteriùs verbis addidit: hoc tanto tenaciùs, quanto posteriùs, audientium mentibus fixit. Hanc sponsam suis amicis sponsus abiens commendavit. Hanc ergo de sancta Ecclesia * discipulis dereliquit. Huic fidei Donatistæ resistitis, & pro fide quam Dominus Christus reliquit Apostolis, vos persecutionem ferre contenditis. Huic hominis filio, qui Ecclesiam suam incipientem ab Jerusalem, & per omnes gentes fructificantem atque

A crescentem, tantâ diligentiâ commendavit, mirâ cæcitatis impudentiâ contradicitis, & propter filium hominis vos mala sustinere clamatis. An hoc fortassis ideo dicitis, quia vobis alium filium hominis invenistis, cujus nomine vocitemini, de cujus parte dicamini? Erratis, non est ipse: quando propter filium hominis pati persecutionem felicitatis esse dicebat, se ipsum ille sponsus, non adulterum prædicabat.

23. Et nos confitemur, ut dicitis, non solis Apostolis esse dictum, Beati eritis, cùm vos per- [Matth. 5. 11.] B secuti fuerint homines. Ad omnes enim hoc pertinet, non qui post illos quamlibet persecutionem passi sunt, sive patiuntur, sive qui passuri sunt; sed qui propter justitiam, sicut & ipsi. Nam hoc paulò superiùs dixerat, Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum. Deinde ista subjunxit, quæ commemorare & frustra vobis usurpare voluistis. Frustra enim beatitudinem istam pertinere ad vos putatis, quando in vobis justi- C tiam cui præmium debeatur, non demonstratis: quin immo è contrario etiam pro iniquitate patimini, minùs ab aliis, plus à vobis, ut ante Dei judicium quod futurum est, etiam ipsi vobis quod meremini, ex aliqua parte reddatis. Unde quia tu ipse dixisti, non hoc solis Apostolis, sed omnibus dictum, ne usque ad illos fides præmia habuisse videretur: sicut hoc ergo non solis Apostolis, sed omnibus dictum est, qui etiam post illos propter justitiam fuerant mala quæcumque passuri; D sic etiam omnibus illud dictum est, Si vos perse- [Matth. 10. 23.] cuti fuerint in ista civitate, fugite in aliam. Quare hoc non facitis, si ad eorum societatem quibus hæc dicta sunt pertinetis? Quod quidem & si feceritis, non ideo pertinebitis: quia & latrones hoc facere possunt, quos inquiri leges publicæ jusserunt. Verumtamen quia hoc facere non vultis, de compendio vos ad istos quibus hæc dicta sunt, non pertinere monstratis. Et ut vos multo manifestiùs ipsa excusatio vestra ab illo numero E verorum Christianorum ostendat alienos, loca quò confugiatis, quæ ille usque in finem sæculi non defutura promisit, vobis deesse jam dicitis; nullo modo illum quòd falsa promiserit convincentes, sed vos ad eorum consortium quibus hoc promisit non pertinere monstrantes, & ideo non veraces martyres, sed hæreticos vos esse fallaces. Quid vobis ulteriùs dicamus, quando lingua vestra vos vincit?

24. NAM & illud quod addidisti dixisse Apo- [CAPUT XXI.] F stolum: *Omnes qui in Christo piè vivere volunt,* [2. Tim. 3. 12.] *persecutiones patiantur necesse est:* non quidem ille dixit, *necesse est:* sed, *Omnes*, ait, *qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur.* Sed vos ad istos non pertinere quis dubitat? Si enim & vos estis, de quibus hoc dixit Apostolus; quare non facitis quod ipse fecit Apostolus? Nam si portæ adversùs vos clauderentur, per murum submitti debuistis, ut manus persequentium fugeretis. Patent portæ, & exire non vultis. Quam G persecutionem patimini, nisi à vobis? Diligit vos persecutor vester, & persequitur vos furor vester. Ille ut fugiatis cupit, iste ut pereatis impellit. Sic autem intelligitis quod ait Apostolus, *Omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur*, ut majores vestros sub apostata imperatore Juliano non piè vixisse vobis

necesse sit confiteri. Nam quisquis illo tempore Donatista factus est, donec adversùs vestrum rursus errorem pia Christianorum Imperatorum cura consurgeret, si antè defunctus est, non piè vixit, quia non est passus persecutionem. Si autem hoc propterea dixit Apostolus, quia sicut alibi scriptum est, Tentatio est vita hominis super terram; nec cessat pios verosque Christianos non solùm adversitatis infestatione, verùm etiam prosperitatis seductione tentare, ut animus humanus aut afflictione succumbat, aut elatione vanescat: profectò quamdiu hîc vivitur, omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur, ut aut victi comprehendantur à diabolo, aut probati diabolum vincant: quos autem comprehensos captivosque jam possidet, non ut obtineat persequitur, sed quia obtinet utitur.

Job. 7. 1. Persecutionem quomodo pii omnes patiantur.

25. Porrò si persequi tantummodo ille dicendus est, qui dolore aliquo excruciat, seu vult tenere ut excruciet; non tibi videatur excruciator cordis levior esse quàm corporis, & considera qualem persecutionem patiebatur, qui dicebat in Psalmo, Vidi insensatos, & tabescebam. Hanc persecutionem Lot justus patiebatur in Sodomis, etiam priùs quàm in domo ejus angeli hospites ejus, cùm homines putarentur, à Sodomitis appeterentur ad stuprum. Justus enim eos tam publicè turpes, & ante suæ domûs * injuriam sine magno cordis cruciatu videre non poterat.

Psal. 118. 158. *Gen. 19.* *2. Pet. 2. 7.* * f. januam.

* CAPUT XXII.

* Unde inter suas persecutiones etiam talia commemorat apostolus Paulus, dicens, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Proinde quanto major est in nobis caritas Christi, tanto majore cum dolore animi vos videmus habere sacramenta Christi, & separari à membris Christi, & rebellare contra pacem Christi. Sed quamdiu in hoc corpore vivitis, spes nobis aliqua de vobis datur: cùm verò jam in illa dissensione morimini, multo amariùs vos dolemus. Jam porrò quando vos ipsos necatis, vel irruendo armis alienis, vel præcipitiis & submersionibus & ignibus vestris, satis dici non potest, quanto nos mærore crucietis. Plus quippe impius Absalon patrem sanctum David exstinctus, quàm rebellis afflixit. Vivum namque eum comprehendi cupiebat, ut qui malitiâ grassabatur, pænitentiâ sanaretur. Erat ergo ille persecutor patris, non solùm populum Dei dividendo, nec solùm contra Dei legem & contra legitimum patris regnum arma portando atque bellando: sed multo ampliùs persecutus est cor paternum, in illa impietate moriendo. Denique illum pater optimus pessimum filium, quem non desperando non defleverat vivum, spe finita flevit occisum. Discite ergo quid sit quod Apostolus ait, *Omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur.* Si catholicorum domus Donatistæ non diripuissent, si catholicas ecclesias non incendissent, si catholicorum codices sanctos in ipsa incendia non misissent, si catholicorum corpora non immanissimis cædibus afflixissent, si catholicorum membra non præcidissent, si oculos non exstinxissent, si denique catholicos non crudeliter occidissent: hanc solam nos à vobis gravissimam persecutionem perpeti verissimè diceremus, quia videmus vos insensatos, & tabescimus; quia infirmatos, & infirmamur; quia scan-

2. Cor. 11. 29. *2. Reg. 18. 33.* *2. Tim. 3. 12.* Scelera Donatistarum summatim comprehensa.

A dalizatos, & urimur; quia perditos, & lugemus. Hæc mala vestra, quæ vos in æternum interitum mittunt, amariùs nos persequuntur, quàm illa quæ à vobis nostris corporibus, vel rebus, vel domibus aut basilicis inferuntur. Minùs persequimini, cùm in nos sævitis, quàm cùm vos peritis. Denique in illa persecutione qua in nos sævitis, cum laude gaudemus: in hac autem qua vos peritis, si gavisi fuerimus, vobiscum perimus. Sed quamdiu in hac carne vivitis, de vo-
B bis desperare non possumus: cùm verò in hac impietate morimini, maximè cùm vos ipsos horrenda cæcitate furoris occiditis, amarissimam tristitiam nostram illud tantummodo consolatur, quod consolatum est sanctum David, in unitate scilicet Dei populus congregatus, qui fuit scelerati filii tyrannide divisus. Tolerabiliùs enim longè pauciores pertinacissimi vestri suis præcipitiis vel submersionibus vel ignibus pereunt, quàm innumerabiles populi illis eorum salutem
C impedientibus, incendio cum illis æterni ignis ardebunt. Numquam igitur Ecclesiæ Christi defuit aut deerit, unde, secundùm Apostolum, qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patiantur, aut impiorum malitiam sustinendo, cùm innoxiè vivunt; aut eos dolendo, cùm pereunt.

2. Tim. 3. 12.

CAPUT XXIII.

26. NOLITE itaque falli, quòd vobis dictum sit, *Veniet hora, quando qui vos occiderint, putent se officium facere Deo:* aut sicut tu hîc te-
D stimonium posuisti, *putent se victimam dare Deo.* Non quidem hoc esse dictum de persecutionibus quas gentes Ecclesiæ fecerunt, manifestum est. Diis enim suis plurimis, qui utique non sunt, deputaverunt se gentiles officium facere, cùm hoc facerent * uni Deo. Unde hoc idem quod Dominus prædixit suis, aut per Judæos impletum est, qui sanctum Stephanum & multos alios occiderunt, dum putabant se officium Deo facere, quoniam unum verum Deum colere videban-
E tur: aut etiam nobis, id est, catholicis dictum est de diversis hæreticis usquequaque furentibus, qui ubi possunt, & quando possunt, & quomodo possunt, occidendo catholicos, putant se officium Deo facere; maximéque de vobis, qui præcipuum vobis nomen fecistis in Africa de talibus victimis. Nam si vobis dictum esset, non utique vos ipsi occideretis, sed exspectaretis à nobis potiùs occidi, qui putamus nos, ut dicitis, cùm id facimus, officium Deo facere. Nunc verò cùm festinatis ad mortem, ne à nostris teneamini; vi-
F vere metuitis, non occidi; quia erubescitis corrigi, aut de [a] vestro convinci. An forte vos estis ad quos utrumque pertineat, quia cùm occidimini & vos à vobis, putatis vos officium Deo facere, & has ei victimas de vobis dare? Ad vos ergo pertinet quod sequitur, atque abs te commemoratum est. Mox enim Dominus adjunxit, & ait, *Sed hæc facient vobis, quia non cognoverunt Patrem neque me.* Cùm itaque vos ipsos occiditis, putantes vos officium Deo facere, nec Patrem cognovistis, * quem non audistis dicentem, Fugite.

Johan. 16. 2. * f. cùm hoc facerent, non uni Deo. *Act. 7. 57.* *Johan. 16. 3.* * Deest hic alterum membrum, fortè quem non audistis prohibentem. Nõ occides; nec Filium cognovistis.

CAPUT XXIV.

G 27. VERBA Epistolæ: *Sed bellifera, inquit, pacis cruentæque unitatis se incolas jactant. Audiant Dominum dicentem, Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis: non sicut sæculum dat, ego do*

Johan. 14. 27.

[a] Sic in primis editionibus. At in posterioribus nulla necessitate emendatum, *de vitio convinci.*

vobis. Sæculi enim pax inter animos gentium dissidentes armis & belli exitu fœderatur: Domini Christi pax salubri lenitate tranquilla, volentes invitat, non cogit invitos. Ad hæc resp. Vos quidem belliferam pacem & cruentam unitatem facere cupitis, aut violentis mortibus nostris, aut voluntariis mortibus vestris; non imputantes vobis quod facitis nobis, & imputantes nobis quod facitis vobis. Sed nos & quod facitis nobis cogimur sustinere, & quod vobis facitis, nihil possumus quàm dolere; dum tamen fiat pax & unitas Christi propter salutem multorum, sicut fit in plurimis, etiamsi propter furorem paucorum non fit in omnibus. Nam si non invido, sed fideli oculo velletis adtendere, videretis quàm vera pace atque unitate Christi gaudeant, qui ex vobis ad nos venerunt, tot tantorumque populorum agmina, in quibus etiamsi adhuc sunt nonnulli ipsa novitate turbati, & ipsi paulatim ab hac infirmitate sanantur. Et si ficti aliqui perseverant, non utique propter ipsos non fuerant colligendi quos videmus veraces, quorum quidam in regionibus vestris, etiam quibusdam nostris majores apparuerunt, quando vobis illa perditionis libertate concessa, ad vos redire noluerunt. Debebamus ergo ne perderemus istos, colligere & fictos, quia in Evangelio legitur, servos ad nuptias Domini sui congregasse convivas bonos & malos: maximè quia vos de area Dominica superbiæ spiritus tamquam improbus ventus, ante tempus ventilationis excussit, unde vos ad illam, quantum opitulante Deo possumus, revocare conamur. Et utique nostis quemadmodum scopis diligentiæ frumentum simul etiam cum terra trahitur, quando in aream revocatur.

28. Quod autem vobis videtur, invitos ad veritatem non esse cogendos, erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei, qui eos volentes facit dum coguntur inviti. Numquid enim pænitentiam Ninivitæ inviti egerunt, quia hoc rege suo compellente fecerunt? Jam enim propheta iram Dei universæ civitati eam triduo perambulans prænuntiaverat. Quid igitur opus erat regis imperio, ut humiliter supplicaretur Deo, qui non intuetur ora, sed corda; nisi quia erant in eis quidam qui nec curarent, nec crederent prædicta divina, nisi territi potestate terrena? Ista igitur jussione regiæ potestatis, contra quam voluntarius fit vester occasus, multis ad salutem quæ in Christo, præstatur occasio, qui etsi violenter adducuntur ad cœnam tanti patris-familiâs, & compelluntur intrare, intus tamen inveniunt unde se lætentur intrasse. Utrumque enim futurum Dominus ipse prædixit, & utrumque complevit. Nam reprobatis quibusdam, qui utique intelliguntur Judæi, quia ipsi per Prophetas antea fuerant invitati, & ad horam excusare maluerunt: ait dominus servo suo, Exi in plateas & » vicos civitatis, & pauperes ac debiles, & cæcos » & claudos introduc huc. Et ait servus domino, » Factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et » ait dominus servo, Exi in vias & sepes, & com» pelle intrare, ut impleatur domus mea. Intelligimus vias, hæreses; schismata, sepes. Viæ quippe hoc loco significant diversas opiniones, sepes autem perversas opiniones. Quid ergo miramini, si non corporalis cibi, sed spiritalis fame moritur, quisquis ad istam cœnam nec libenter introductus, nec violenter impulsus ingreditur?

29. Verba Epistolæ: *Odio*, inquit, *sæculi gaudemus, in ejus pressuris non succumbimus, sed lætamur. Mundus hic non potest servos Christi diligere, qui Christum cognoscitur non amasse, Domino ipso dicente, Si sæculum vos odit, scitote quia me primum odio habuit quàm vos; si me persecuti sunt, & vos persequentur.* Ad hæc resp. Quo gaudentes odio sæculi, pressuris ejus non succumbitis, sed lætamini, cùm vos ipsos velitis occidere, ne molestias qualescumque patiamini; & mori eligitis, non ab aliis occisi pro veritate Christi, sed à vobis ipsis pro parte Donati? Ista Circumcellionum est insania, non martyrum gloria. Cùm itaque appareant facta vestra, quid vobis verba usurpatis aliena? *Mundus iste*, inquit, *non potest servos Christi diligere, qui Christum cognoscitur non amasse.* Non ergo ad mundum istum pertinemus nos, quia diligimus vos. Sed servi Christi vos non estis, qui malum pro bono retribuentes, & malitiam vestram quando in nos exercere non potestis, in vos retorquentes, nec nos diligitis, & vos occiditis. Dominus autem quando dixit, *Si sæculum vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit; si me persecuti sunt, & vos persequentur:* non vobis, sed illis dixit quibus præcepit, ut si eos persequerentur in ista civitate, fugerent in aliam: quod vos non facitis. Illis dixit, ad quas civitates confugerent usque in finem sæculi non defuturas, quas vos querimini vobis jam deesse, nec vultis fateri eos quibus hæc dicta sunt vos non esse.

Caput XXVI. — Iohan. 15. 18. — Matth. 10, 23.

30. Verba Epistolæ: *Sed & si persecutio conquiescat*, inquit, *unde martyrum numerus adimpletur, Iohanne dicente, Vidi, inquit, animas occisorum sub ara Dei exclamantium & dicentium, Quamdiu Domine non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant super terram? Et acceperunt singuli stolas albas, & dictum est eis, ut requiescerent adhuc paucum tempus, donec impleatur numerus fratrum vestrorum, qui incipient interfici, sicut & ipsi.* Ad hæc resp. Si sub ara Christi martyres esse velletis, non vos ipsos incendendo sacrificium diabolo faceretis. Quis enim gaudet de isto furore vestro, nisi diabolus, qui eum vobis inspirat, & qui sunt ex parte illius? Ipse est qui illum puerum de quo in Evangelio legimus, mittebat aliquando in aquam, aliquando in ignem: ipse & illum gregem porcorum præcipitem fluctibus mersit. Ipse, ut se de pinna templi præcipitaret, etiam ipsi Domino audacissima tentatione suggessit. Ad diabolum sine dubio pertinetis, cùm tria genera mortis, aquam, ignem præcipitium in vestris mortibus frequentatis. Si enim mentes non dementiâ perderetis, ista ipsa verba quæ de sancto libro posuisti, ab isto interitu quem vobis ingeritis, vos revocare deberent. Quid enim animæ martyrum sub ara Dei dicunt? *Quamdiu Domine non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant super terram?* Vindicari poscunt sanguinem suum, in eis utique à quibus fusus est: numquid in aliis? Ac per hoc vindicabitur vester in vobis.

Caput XXVII. — Apoc. 6. 9. — Matth. 17. 14. — Tria mortis genera à Donatistis frequentata. — Apoc. 6. 10.

31. Quid est autem stultius, quàm quod putatis prophetiam istam de martyribus, qui futuri prædicti sunt, non nisi in Donatistis esse completam; quasi postea quàm hoc scripsit beatus Johannes, nulli martyres sint occisi, quò usque

exsurgeret pars Donati; qui si quando alios non possunt, se ipsos occidunt; qui faciunt opera latronum & dæmonum, & gloriam sibi vindicant martyrum? Quòd si tanto temporis intervallo, id est, à Johanne usque ad istos nulli occisi essent martyres veri; ut nihil aliud, vel temporibus Antichristi diceremus futuros, in quibus ille martyrum numerus compleretur, nec tamen istos vel alieni vel sui sanguinis reos accrescere numero verorum martyrum crederemus, quibus dictum est ut requiescerent parvum tempus, donec impleretur numerus fratrum ipsorum, qui inciperet interfici, sicut & ipsi, ab aliis utique, non à se ipsis sicut isti, & ideo isti non sicut ipsi. Possumus etiam verissimè dicere, ipsos quoque Donatistarum temporibus catholicos quos occidunt, ad supplementum illius numeri pertinere. Sed cùm post apostolum Johannem, qui futura illa conscripsit, tanta strages martyrum interficientibus impiis usquequaque in tam multis gentibus facta sit, quid sibi volunt isti suarum animarum extortores, & alienarum tortores, ut quod de martyribus sanctis legunt esse prædictum, de se jactent esse completum? Præparate vos potiùs, ut vester sanguis, non in eis qui vos vel comprehendere vel fugere cupiunt ut vivatis, sed in vobis potiùs vindicetur. An fortè ne hoc fiat, ideo non eum funditis, sed aut præcipitio colliditis, aut undâ suffocatis, aut in cinerem convertitis? Sed erratis, vindicabitur in vobis, quocumque modo perimatur à vobis. In vobis enim vindicaretur, si non in Ecclesia Christi, sed in parte Donati ab aliis funderetur. Itane vos clamabitis ad Deum, ut vindicet sanguinem vestrum, & exaudiet vos, nisi damnaverit vos? Quomodo enim vindicetur, nisi qui eum ausus est trucidare damnetur? In hac ergo voce non estis nisi accusatores vestri, quia vos estis rei sanguinis vestri. Nec Deus nisi vos damnabit, quando à vobis vel collisum, vel suffocatum, vel exustum, vel quocumque pacto trucidatum, vel si hoc elegeritis, effusum sanguinem vestrum vindicabit.

Antichristi temporibus complebitur martyrum numerus.

CAPUT XXVIII.

32. VERBA epistolæ: *An non ista*, inquit, *persecutio est, quæ tot millia innocentum martyrum artavit ad mortem? Christiani enim secundùm Evangelium spiritu promti, sed carne infirmi, à sacrilega contaminatione caminorum reperto compendio suas animas rapuerunt, imitati presbyteri* [a] *Raziæ in Machabæorum libris exemplum; nec frustra timentes. Quisquis enim in eorum manus inciderit, non evasit. Sed quantum velint faciant, quod certum est, Dei esse non possunt qui faciunt contra Deum.* AD hæc resp. Apertissimè omnino, quam persecutionem patiamini, & verissimè confiteris. Ipsa est enim de qua jam dixi, quæ in sanctis Scripturis de quibusdam impiis satis evidenter expressa est, de quibus dictum est, quia persecutionem patiuntur ab ipsis factis suis: quod quidem dici de vobis convenientissimè potest, etiam si vos aliorum manus propter vestra sacrilegia trucidarent. Nam & latrones & quilibet homines rei criminum capitalium, cùm justis legibus puniuntur, non dicendi sunt persecutionem pati, nisi ab ipsis factis suis. Sed nunc planè cùm parcente vobis mansuetudine Christiana, ita in vos sævit vestra dementia, ut quemadmodum dicis, *caminorum reperto compendio vestras animas rapiatis*, omni modo vos à vobis ipsis pati persecutionem, nimia est impudentia, si negatis; quando vos utrumque completis, & unde justè pereatis, & quòd peritis. Sic autem dicis tot hominum millia esse qui hoc faciunt, quasi non etiam ista sit non parva caussa, cur ab hujusmodi magisterio vestro Africa liberetur. Eorum est enim hominum genus, cui hoc malum persuadere potuistis, qui solent hæc & antea facere, maximè cùm idololatriæ licentia usquequaque ferveret, quando isti Paganorum armis festa sua frequentantibus irruebant. Vovebant autem Pagani juvenes idolis suis quis quot occideret: at isti gregatim hinc atque inde confluentes, tamquam in amphitheatro à venatoribus more immanium bestiarum venabulis se oppositis [b] ingerebant, furentes moriebantur, putrescentes sepeliebantur, decipientes colebantur. Præter hæc sunt saxa immania & montium horrida prærupta, voluntariorum creberrimis mortibus nobilitata vestrorum: aquis & ignibus rariùs id agebant; præcipitiis greges consumebantur ingentes. Ætatis nostræ hominibus res notissimas loquor. Quis enim nescit hoc genus hominum in horrendis facinoribus inquietum, ab utilibus operibus otiosum, crudelissimum in mortibus alienis, vilissimum in suis, maximè in agris territans, ab agris vacans, & victûs sui caussâ cellas circumiens rusticanas, unde & Circumcellionum nomen accepit, universo mundo penè famosissimum Africani erroris opprobrium?

Matth. 26. 41.

a 2. Mach. 14. 41.

Sap. 11. 21.

Donatistæ ultro se Paganis occidendos ingerebant. v. epistol. 185. n. 12.

Circumcelliones unde dicti.

CAPUT XXIX.

33. EX hoc igitur genere quis ignorat quàm multi antea per diversas mortes ibant & peribant, & nunc in illorum comparatione quàm pauci suis ignibus ardeant? Sed si putas moveri nos oportere, quia isto modo tot millia moriuntur; quantum existimas nos habere consolationis, quòd à tanta dementia partis Donati, ubi non solùm nefariæ divisionis error, verùm etiam furor iste lex facta est, longè atque incomparabiliter plura millia liberantur? Neque enim isti qui pereunt, illorum saltem numero æquantur, qui ex ipso genere nunc jam tenentur ordine disciplinæ, colendisque agris amisso Circumcellionum & opere & nomine inserviunt, servant castitatem, tenent unitatem: quanto minùs coæquantur isti perditi numero utriusque sexûs, non solùm puerorum & puellarum, juvenum & virginum, verùm etiam conjugatorum & senum, quorum innumerabiles ex Donatistarum nefaria dissensione, in pacem Christi veram & catholicam transeunt. Isti quippe qui se incendunt, nec tot homines sunt quot loca sunt populis plena, quæ ab exitiali peste erroris illius & furoris, per hanc instantiam perficiendæ unitatis eruuntur. Numquidnam obsecro sanum misericordiæ potest esse consilium, ut simul cum illis isti omnes æternis gehennarum suppliciis serventur, ne illi in istorum comparatione perpauci suorum caminorum ignibus exurantur? Ut enim omnes cum Christo vivant, magnis conatibus & votis agendum est: sed si hoc per quorumdam furorem fieri non potest, saltem ut non omnes cum diabolo pereant, laborandum est.

CAPUT XXX.

34. SANE de scripturis sanctis sagacissimè inquirens, si quid proferre posses pro ista spontaneæ mortis sententia insana, invenisse te aliquid

[a] Razius constanter appellatur in epistola 204. n. 6. & 7.

[b] Apud Am. *inserebant*.

putas, quia scriptum est in Evangelio, *Spiritus quidem promtus est, caro autem infirma:* tamquam ideo se quisque occidere debeat, quia infirmus est. Ad passiones inter manus persequentium sustinendas non potuisti citiùs dicere falsos martyres vestros ex illorum esse numero, de quibus scriptum est, Væ iis qui perdiderunt sustinentiam: & ad illos prorsus non pertinere quibus Dominus dicit, In vestra patientia possidebitis animas vestras. De quibus autem legitur, *Spiritus promtus est, caro autem infirma;* somno non voluntario premebantur, non interitu voluntario necabantur. Diligenter lege, & quid loquaris adtende. Ubi est quod Apostolus ait, Fidelis Deus » qui non permittet vos tentari super id quod po- » testis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, » ut possitis sustinere? Itane credendum non est huic apostolicæ veritati, & inimicos debemus nos ipsos habere, quia inimicos non possumus alios sustinere? Absit hoc à cordibus Christianis. Planè fideli Apostolo, immo ipsi fideli Deo, qui non finit suos tentari suprà quàm ferre possunt, sed facit cum tentatione etiam exitum, ut possint sustinere, credant Catholici, non credant Donatistæ; & ne semper ista non credant, non sint Donatistæ. Quando enim desperatur in quibusque passionibus à Domino impetranda * sapientia, & ideo quæritur compendium caminorum, ubi se isti non quidem feris, ut ait beatissimus Cyprianus, sed tamen flammis objiciunt, quos nemo damnavit: non est hoc consilium, sed furor; non est sapientia, sed amentia. Habeant isti incendia sua, qui non dicunt de adjutorio Domini, Quoniam ab ipso patientia mea.

35. Certè sanctus Job quando à capite usque ad pedes intolerabili vulnere putrescebat, & doloribus excruciabatur immanibus, hoc vestrum compendium habebat in promtu, quo se ab hujusmodi vita horrendis calamitatibus plena, in qua procul dubio manebat, nolebat eripere. Potestas utique aderat, sed justitia non [a] sinebat. Secundùm hoc enim dicit, Atque utinam possem me occidere, aut rogare alium ut faceret mihi hoc. Negavit se posse justus, quod per justitiam fieri non poterat. Eo loquendi modo & Apostolus ad Galatas dicit, Testimonium vobis perhibeo, quia si fieri posset, oculos eruissetis & dedissetis mihi. Cur enim & hoc fieri non posset, nisi quia justè fieri nullo modo posset? Sic & Dominus cùm per angelos suos justum Lot de Sodomis exeuntem urgeret ut properaret in Segor: Non enim, inquit, potero facere rem, donec tu illo introeas. Non posse se dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam. Posset enim patientissimus Job, ut nihil aliud, vel cibum vel potum non sumere, atque ita illam vitam ærumnosam horrendamque consumere: sed hoc justè facere non posset, quoniam nulli fas est se ipsum occidere; maximè cùm, ut possit vivere, possit fugere. An hoc aliquis dubitaverit, quòd ille vir sanctus, qui tam multa in suis doloribus loquebatur, rogare ut hoc sibi fieret aliquem posset? Neque enim non, dolenti & putrescenti manus defuit ad perimendum, & lingua defuit ad rogandum. Certè vel ipsam conjugem suam poterat hoc rogare: quæ tamen ut hoc fieret nec ipsa suggessit, quæ illum

[a] Am. *non desinebat.* Er. *non deserebat.*

A mori per ejus blasphemiam Deo irascente cupiebat; ideoque aliquid in Deum consilio nefando, *Iob 2. 9.* tamen ut ipse se occideret, ei dicere non audebat. Plus juris in vos diabolus habet, qui vobis tam facilè persuadet, quod insipienti mulieri persuadere non potuerat, quam sibi ministram ad decipiendum virum, suis illi ablatis omnibus, reservavit. Dixit itaque se justus ille non posse aliquem rogare ut eum interficeret, etiam id ostendens utique non licere. Quod enim non potest B justè, non potest justus: quoniam hoc decernendo priùs amittit justitiam, ut quod non potest justus, possit injustus. Sic ergo dixit, Atque utinam possem me ipsum interficere: tamquam diceret, Atque utinam justum esset; tunc enim à justo fieri posset. Neque enim ut hoc posset quod non potest nisi injustus, injustitiam sibi optaret. Sed si fieri posset, hanc vellet esse justitiam: quod fieri quia non potuit, ut hæc esset justitia, non potuit justus quod sola faceret inju- C stitia. Ac per hoc non est injustum homini justo optare mortem, quando amarissima est vita: sed si Deus optatam non dederit, non erit justum nisi tolerare eam amarissimam vitam. Sicut à justo nec illud alienum est, ut optet vitam, quando amara mors imminet: sed cùm se videt eam impetrare non posse, dicit quod nos in se transfigurans Dominus ait, Verùm non quod ego volo, sed quod tu vis Pater. Hæc autem illis dicenda sunt, quos ad mala * gerenda quærunt qui per- D sequuntur, non quos ad bona participanda qui diligunt: eis, inquam, dicenda sunt ista, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, non qui eam sibi faciunt propter injustitiam.

Optare mortem in amarissima vita justo quomodo liceat.

Matth. 26. 39.

* *f. ingerenda.*

CAPUT XXXI. Raziæ exemplum discutitur.

36. PROINDE etiam senior ille Razias, quem sibi isti exemplis sui sceleris destituti, de Machabæorum libris tamquam imitandum se invenisse *2. Mach. 14. 41.* gloriantur, hoc facere debuit, quod in eisdem litteris leguntur septem illi fratres etiam exhortante matre fecisse, ut comprehensus, & à lege *2. Mach. 7.* E Domini sui non aversus, omne quod ei applicitum esset acciperet, & in dolore sustineret, & in humilitate sua patientiam haberet. Quocirca *Confer Augustini epistolam 204. n. 6. & 7.* humilitatem inter manus inimicorum non valens ferre, non planè sapientiæ, sed insipientiæ dedit exemplum, non Christi martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum. Verumtamen si diligentiùs consideremus, & ab isto apparetis alieni. Iste quippe cùm jam comprehenderetur ab hostibus, non habuit liberam fugam; ideo se gladio percussit, & cùm perimere non potuisset, de muro se præcipitavit. Deinde abruptam petram, cùm jam vivere non posset, ad- F huc tamen spirans, & corpus impetu movens, currendo, licèt exsanguis, obtinuit: ubi utraque manu producta sua intestina discerpsit, dispersit, occubuit: turbâ ita circumdatus ut evadere non posset, & si vivere posset. Vos igitur qui nec Dominum auditis dicentem, Fugite; nec imitamini Raziam, qui voluit, nec potuit fugere: profectò quia non habetis illum in præcepto, nec habetis istum in exemplo. Quid, quòd iste Razias secundùm vestram rationem sine dubi- G tatione culpandus est? Dixisti enim propter Evangelicam sententiam, ubi Dominus ait, *Spiritus quidem promtus est, caro autem infirma;* *Matth. 26. 41.* vos ad caminorum fugisse compendium, quia vide-

licet infirmi estis perferre manus inimicorum, si ab eis comprehensi fueritis. Ergo illius qui se gladio graviter vulneravit, qui vulneratus murum petiit, qui se inde in cervicem præcipitem dedit, qui & postea potuit ad petram currere, in petra stare, intestina educere, carpere, spargere, numquid dici potest spiritus promtus, caro autem infirma; cujus non solùm spiritus tam promtus apparuit, sed etiam caro tam firma, ut vix credibile sit eum facere voluisse ac valuisse quæ fecit? Itaque vobis oportet iste displiceat, qui rationem vestræ infirmitatis sua firmitate perturbat. Porrò si fugere valens, nec volens, in domum suam ligna congessisset, atque irruentibus inimicis ut eum comprehenderent, ignem supposuisset, seque cum suis ædibus concremasset, vobis quidem præbuisset exemplum, sed sibi adquisisset grande tormentum. Nunc enim quoniam fugere non valuit, aliquanto minùs est fortasse sui sanguinis reus, quòd sibi intulit mortem, quam comprehenso inimicus jam fuerat illaturus.

Quo sensu Razias in Scripturis laudatus.

37. At enim sanctarum scripturarum auctoritate laudatus est Razias? Quomodo laudatus? Quia fuit amator civitatis. Hoc potuit & carnaliter, civitatis videlicet illius terrenæ Jerusalem, quæ servit cum filiis suis; non autem illius quæ sursum, liberæ matris nostræ. Laudatus est, quia continentiam servavit in Judaismo: & hæc sibi in comparatione justitiæ Christianæ damna & stercora fuisse dicit Apostolus. *Philip. 3. 8.* Laudatus est, quia pater Judæorum appellabatur: hoc magis est, unde & illi tamquam homini subrepsit humilitatis impatientia, ut priùs mori vellet quàm hostibus subjici. Dictum est quòd elegerit nobiliter mori: meliùs vellet humiliter, sic enim utiliter. Illis autem verbis historia gentium laudare consuevit, sed viros fortes hujus sæculi, non martyres Christi. Dictum est quòd se viriliter de muro præcipitavit in turbas: nec nos dicimus eum hoc fecisse muliebriter. Quamquam vos qui multùm exemplo isto profecistis, etiam feminas vestras hoc facere docuistis: sed fatemur hoc etiam ipsas non facere muliebriter, sed viriliter; non tamen salubriter, quia non fideliter. Ad extremum quòd invocasse dictus est dominatorem vitæ ac spiritûs, ut hæc illi iterum redderet, id est, vitam & spiritum; nec tunc aliquid poposcit, quo boni discernuntur à malis. Reddet enim hæc Deus & his qui malè egerunt, non in resurrectione vitæ æternæ, sed in resurrectione judicii æterni. Laudatus est itaque iste Razias amator civitatis, ut valde bene audiens, id est, bonæ famæ, quia pater Judæorum appellatus est, & quòd continentiam tenuerit in Judaismo. Istam verò ejus mortem mirabiliorem quàm prudentiorem narravit quemadmodum facta esset, non tamquam facienda esset Scriptura laudavit. Nostrum est autem, sicut Apostolus admonet, omnia probare, quæ bona sunt tenere, ab omni specie mala nos abstinere.

Non quæcumque narrant sacræ scripturæ imitanda proponuntur. *1. Thess. 5. 21.*

38. Et hanc quidem Scripturam quæ appellatur Machabæorum, non habent Judæi sicut Legem & Prophetas & Psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet tamquam testibus suis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege & Prophetis & in Psalmis de me: sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè le-

Luca 24. 44.

De auctoritate libror. Machab. *Vide lib. 18. de Civit. Dei c. 36. & lib. 2. de doctrina Christian. c. 8. & de cura pro mortuis c. 1.*

A gatur vel audiatur, maximè propter illos Machabæos qui pro Dei lege sicut veri martyres à persecutoribus tam indigna atque horrenda perpessi sunt; ut etiam hinc populus Christianus adverteret, quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis, pro quibus passus est Christus, si tanta patientissimè pertulerunt pro lege quam dedit Deus per famulum hominibus illis pro quibus nondum tradiderat Filium. Quamquam & B iste Razias habeat quod legentibus prosit, non solùm ut mens exerceatur rectè judicando quod legit, verùm etiam ut animus humanus, immo animus Christianus adverteret, quanta ferenda sint ab inimicis ardore caritatis, cùm à se ipso iste timore humilitatis tanta pertulerit. Sed ardor caritatis de sublimitate descendit gratiæ divinæ, timor autem humilitatis ex amore accidit laudis humanæ: & ideo ille certat per patientiam, hic autem peccat per impatientiam. Non C itaque debemus quidquid in Scripturis etiam Dei testimonio laudatos homines fecisse legerimus, consentiendo approbare, sed considerando discernere, adhibentes judicium non sanè nostræ auctoritatis, sed scripturarum divinarum atque sanctarum: quæ nos nec illorum hominum quibus illic bonum atque præclarum testimonium perhibetur, omnia vel imitari vel laudare facta permittit, si quæ non rectè ab eis facta sunt, vel huic jam tempori non conveniunt. Sed de iis D quæ tunc fuerant recta, nunc non sunt, quid opus est aliquid in hac quæstione discutere; cùm hoc unde agitur, ut sibi quis inferat mortem, maximè cui conceditur, vel potiùs qui compellitur vivere, in eis sit factis, quæ nec * poterant umquam recta esse, nec potuerunt, sicut satis jam demonstravimus?

Raziæ exemplum quid nos admoneat.

** f. potuerunt.*

39. Proinde quomodolibet accipiatur à vobis hujus Raziæ vita laudata, non habet mors ejus laudatricem sapientiam, quia non habet dignam E Dei famulis patientiam: potiúsque huic vox illa Sapientiæ, quæ non laudis, sed detestationis est, competit, Væ iis qui perdiderunt sustinentiam. *Eccli. 2. 16.* Nam si laudatorum facta omnia creditis imitanda, numquid melior est iste Razias quàm David? Cur ergo ejus factum de aliena uxore appetenda, ejusque occidendo marito, nullus bonus sibi proponit, sed potiùs cavendum atque vitandum? *2. Reg. 11.* Numquid melior est Razias quàm Salomon? Placet-ne ergo vobis, ut ejus erga mu- F lieres lasciviæ, quarum seductionibus usque ad templa idolis fabricanda perductus est, imitandum proponamus exemplum? *3. Reg. 11. 4. & 15.* Numquid melior Razias quàm Petrus apostolus, qui ubi dixit, Tu es Christus Filius Dei vivi, tam beatus à Domino appellatus est, ut claves regni cælorum accipere mereretur: nec tamen * ideo creditur imitandus, ubi mox eodem momento reprehensus, audivit, Vade post me satanas, non enim sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum? *Matth. 16. 17. & 23.* ** f. in eo.* Atque ut G hæc taceam quæ voce apertissima sancta Ecclesiæ scriptura culpavit, & ea dicam quæ tantummodo ibi narrata atque conscripta sunt, nec de his est in alteram partem laudis aut reprehensionis lata sententia, sed quæ nobis judicanda permissa sunt, numquid melior Razias quàm Noe? Quis autem illum virum, quòd jacuit ebrius, laudaverit sobrius? *Gen. 9. 21.* Numquid melior est Razias quàm

quàm Judas patriarcha? Quis tamen eum approbet, cui placeat, quem non rectissimè offendat in illa fornicatione, quando quidem non ad suam nurum quia hoc ignoravit, verumtamen ad eam quam meretricem putavit, ingressus est? Numquid melior est Razias, quàm Samson? Audete itaque dicere, si potestis, illud quod in crinibus habuit virtutis magnum divinumque secretum, blandienti mulierculæ fuisse prodendum. Nam illud quòd cum inimicis occidit & se ipsum, quando super se atque illos dejecit domum, mortem quam mox ab eis fuerat perpessurus, communem voluit cum illis habere, quia non posset evadere. Quod quidem non sua sponte fecit, sed hoc spiritui Dei tribuendum est, qui usus est eo ut faceret quando illi adfuit, quod facere non poterat quando idem spiritus defuit. Sicut Abrahæ factum quando filium voluit immolare, quod Deo jubente fuit obedientia, Deo non jubente quid fuit nisi dementia?

Gen. 38. 15.

Judic. 16. 17.

Samson divini spiritu instinctu se cum hostibus occidit.

40. His sacris litteris eruditus beatus Cyprianus, in Confessione sua dixit, *Disciplinam prohibere ne quis se offerat.* Videte quantum mali faciatis cùm vos vultis occidere, qui estis indisciplinati etiam si vos aliis hoc vobis facere cupientibus velletis offerre. Fugam præcipit quem vocatis Salvatorem, fugam permittit persecutor: quid ergo sequimini, ut vestris ignibus pereatis, nisi vestrum furorem? Et tamen dicis, *An non est ista persecutio, quæ tot millia innocentum artavit ad mortem?* Ostendite quomodo sitis innocentes, qui Christum dividitis & vos occiditis. Ostendite quomodo artemini ad mortem, quibus fuga & divinitus jubetur, & humanitus relaxatur. Ostendite quemadmodum caminorum compendio animas vestras à contaminatione rapiatis, quos potiùs caminorum sacrilegio tamquam diabolico sacrificio contaminatissimas facitis. Interrogate Christum, jubet vos fugere; interrogate Tribunum, permittit vos fugere. Si & ipsum Raziam interrogare possetis, responderet vobis, Ego non potui fugere. Vos ergo nec Christum salvatorem, nec Tribunum persecutorem, nec Raziam auctorem habetis.

In actis passionis Cypriani martyris, quorum initiũ, Imperatore Valeriano.

Caput XXXII.

41. Quod autem dixisti, ut se ipsos vestri occiderent, non eos frustra timuisse, quoniam quisquis in nostras vel nostrorum manus incidit, non evasit. Quid evaserit, quæro? Si mortem, cur eam vobis infertis manibus vestris, si hanc timetis à nostris? Sed manifestum est non de morte vos dicere. Nam quantum cupiamus vos vivere, etiam ipsi scitis; ideo nos de vestra morte terretis. Proinde si communionem nostram dicis, neminem vestrûm qui in manus nostras incidit evasisse, utinam verum diceres. Valde quippe feliciter non evaderent communionem quæ offertur à catholicis, ut evaderent damnationem quæ paratur hæreticis. Sed falsum esse quod dicis, vel ex vestro Emerito cogitare potuisti, qui cùm venisset ad nos, faciliùs est veritate convictus, quàm communicare compulsus. Sunt & alii famâ quidem minores, sed stultitiâ pares. Quisquis enim fuit similis vanitatis, ut contra manifestissimam veritatem perversissimâ verecundiâ fieret pertinax, cùm putari erubescit inconstans, expers à nobis catholicæ communionis abscessit. Sed ideo dixisti, *Quisquis in eorum manus incidit, non evasit*; quoniam paucissimos apertissimæ veritati perseveranter resistentes & discedentes latere arbitratus es. Sed Emerito fecisti secundùm vos gravissimam injuriam, qui perdidit apud te duritiæ suæ laudem, tamquam frustra esse voluerit inter paucos veritati non consentientes, quia deputari meruit inter latentes. Quis nostrûm non te credat invidere collegæ? Aut si non invides, imitare. Veni ad nos & tu, sicut ipse; audi quod dicimus, sicut ipse; responde si potes, quod non potuit ipse. Si autem nec respondere, nec communicare volueris, discede, sicut ipse. Ecce ille de nostris manibus illæsus abscessit. Tu quare dicis, *Quisquis in eorum manus incidit, non evasit?* Ecce ille non sibi credidit loca defutura ubi posset latere: tu quare disponis ardere? Ita-ne nondum vides vos esse potiùs qui non pertinetis ad Deum, & qui facitis contra Deum, non solùm peste communi qua Christi unitati resistitis; sed etiam vos præcipuè, qui huic tanto sceleri vestro, etiam vestras mortes addere festinatis?

Caput XXXIII.

42. Verba epistolæ: *Sed quoniam prudentiam tuam*, inquit, *exsecutoris officium non decebat, quæso paucis adverte. Alia est, ut reor, solida veritas, alia effigies veritatis: quoniam veritas robore suo firmata constat, idolum sive simulacrum est quod in injuriam veri simile fecerit humana præsumtio: numquam tamen potest præjudicare veritati fallacia. Simulacrorum cultores dico, qui non tenent veritatem: sub alieno vocabulo gentilem existimo, qui facit sibi quod colat. Vnde publicum apertumque est, quod minis, sive terrore & persecutionibus crebris Gabinum similesque de naturæ libertate sublatos, ipsi sibi quos venerarentur perfidos fabricasse noscuntur, ad quorum cultum coguntur inviti.* Ad hæc resp. Adhuc addis furori vestro verba blasphemiæ, & audes dicere Ecclesiam catholicam humanum esse figmentum, cui dicit Deus, Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei. Et ut sciamus ipsam eam Catholicam universo terrarum orbe diffusam, sequitur & adjungit, Et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur. Hoc evidentissimum Dei opus, humanum dicitis esse figmentum: nec vos respicitis, quòd ab ista Ecclesia quam se promisit Deus in universa terra esse facturum, nullo modo separaremini, nisi hominem sequeremini. Nos eum sequimur qui dixit Abrahæ, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Eum sequimur qui dixit ipsi Ecclesiæ suæ, quod modò commemoravi, Ego sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei; & qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur. Propterea tenentes Ecclesiam, quæ dilatatur & crescit per omnes gentes & per universam terram, non utique figmentum sequimur humanum, sed promissum factumque divinum. Vos quid sequimini, ut ab hujus divinæ promissionis & divini operis communione divisi, velitis esse de parte Donati? Peccato Cæciliani perisse de orbe terrarum promissiones Dei, & remansisse in parte Donati, homo vobis dixit, an Deus? Si Deus, legite hoc nobis ex Lege, Prophetis, Psalmis, Apostolicis & Evangelicis litteris. Legite, si potestis, quod in Collatione nostra minimè potuistis. Si autem homines ista dixerunt, de quibus dictum est, Firmaverunt sibi sermonem malignum: ecce humanum figmentum, ecce quod colitis, ecce cui servitis, ecce propter

Isai. 54. 5.

Gen. 22. 18.

Psal. 63. 6.

quod rebellatis, insanitis, ardetis. A

43. Gabinus verò & ceteri, qui hanc Ecclesiam cognoverunt, elegerunt, tenuerunt, non humanum figmentum, sed divinum promissum prædictum & impletum cum fidelibus habere cupientes, ulteriùs pro humano figmento ipsas humanas molestias perpeti noluerunt. Qui enim pro veritate & unitate Christi, non dico res suas, sed istam etiam vitam suam, aliis dumtaxat auferentibus atque interficientibus, amiserit, verè fidem habet, verè spem habet, verè caritatem B habet, verè Deum habet. Quisquis autem pro * parte Donati vel fimbriam vestimenti perdiderit, cor non habet. Quid ergo mirum, si homines sapientes, cùm viderunt contra obduratæ consuetudinis pertinacissimam vetustatem proposita sibi esse damna & exsilia, consideraverunt utrùm pro parte Donati contra Ecclesiam catholicam, hoc est, pro figmento humano contra opus divinum perpeti ista deberent: & se utique non debere viderunt; atque istam quam vocatis persecutionem, cognoverunt sibi esse correctionis occasionem, & fecerunt quod scriptum est, C Da sapienti occasionem, & sapientior erit? Vides itaque quàm inaniter dixeris homini, qui ex præcepto piissimi Imperatoris sui vestram correctionem requirit, quod hujus prudentiam exsecutoris officium non decebat. Quid enim magis religiosum militantem decet, quàm ut in ea caussa in qua perpendit, * quibusnam vos vultis esse deceptio, multis ipse fiat corrigendis salvatio? D

* Confer lib. 2. cont. Petil. c. 98.

Utilitas legum pœnalium adversùs hæreses.

Prov. 9. 9.

* f. quibusdam vos stultis esse exitio.

Caput XXXIV.

44. Verba epistolæ: *Ad docendum*, inquit, *populum Israël omnipotens Deus prophetis præconium dedit, non regibus imperavit. Salvator animarum Dominus Christus ad insinuandam fidem, piscatores, non milites misit.* Ad hæc resp. Audite ergo prophetas sanctos, & sanctos piscatores: & molestos non patiemini religiosissimos reges. Jam enim & superiùs ostendi, ad curam pertinuisse regis, ut Ninivitæ Deum placarent, cujus iram Propheta annuntiaverat. Quam- E diu ergo vos non tenetis Ecclesiam, quam * prænuntiaverunt, piscatores Apostoli plantaverunt: tamdiu reges qui eam tenent, rectissimè ad suam curam judicant pertinere, ne vos adversùs eam rebelletis impunè. Nam Deus & reges habuit inter prophetas: David quippe sanctus, quod non potestis ignorare, rex fuit. Audite itaque prophetantem regem, & nullum religiosum regem formidabitis irascentem: audite, inquam, prophetam regem dicentem de Chri- F sto, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ: & non timebitis Christianum regem succensentem vobis hanc Ecclesiam blasphemantibus, quæ sicut à rege prophetata est, exhibetur usque ad terminos orbis terræ. Quia & rex Nabuchodonosor, quamvis propheta non fuerit, eos tamen qui blasphemarent Deum Sidrach, Misac & Abdenago, religiosa severitate coërcuit.

* f. prophetæ prænuntiaverunt.

Ad Christianorum regum curam pertinet, ne quis adversùs Ecclesiam rebellet impunè.

Psal. 71. 8.

Dan. 3. 96.

Caput XXXV.

45. Verba epistolæ: *Mundanæ*, inquit, G *militiæ numquam Deus exspectavit auxilium, qui solus potest de vivis & mortuis judicare.* Ad hæc resp. Non mundanæ militiæ Deus exspectat auxilium, quando regibus largitur potiùs beneficium, qui eis inspirat, ut in regno suo curent fieri Domini sui præceptum. Quibus enim dictum est, Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, servite Domino in timore: sentiunt suam potestatem ita Domino servire debere, ut ea potestate plectantur, qui nolunt ejus voluntati servire. Quòd autem de militibus facis invidiam, si utique ista cura, sicut jam docuimus, in scripturis sanctis pertinere demonstratur ad reges, per quos id acturi sunt adversùs rebelles Circumcelliones & insanos eorum sive participes sive principes, nisi per subditos milites?

Psal. 2. 10.

Potestas principum ita servire Deo debet, ut per eam plectantur qui nolunt ejus voluntati servire.

Caput XXXVI.

46. Verba epistolæ: *Sed hoc non sciunt*, inquit, *alienarum rerum incubatores, qui nec Deum audiunt dicentem, Non concupiscas rem proximi tui: nec per Salomonem Spiritum-sanctum dicentem, Tunc stabunt justi in magna constantia adversùs eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, dicentes inter se pœnitentiam habentes, & per angustiam spiritùs gementes: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii: nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, & finem illorum sine honore; quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est? Ergo erravimus à via veritatis, & justitiæ lumen non illuxit nobis: lassati sumus in iniquitatis & perditionis via, & ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactantia contulit nobis? Transierunt omnia tamquam umbra. Hæc igitur fides nos hortatur, ut libenter pro Deo in ista persecutione moriamur.* Ad hæc resp. Agnoscite scelus vestrum, & nolite vobis usurpare nomen alienum. Scriptura dixit, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversùs eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum.* Non dixit, stabunt omnes qui mala passi sunt: sed, *stabunt justi.* Sicut & Dominus cùm dixisset, Beati qui persecutionem patiuntur, nisi addidisset, propter justitiam, non solos significaret qui pro sua in Domino patientia coronantur, sed etiam illos qui justis legibus puniuntur. Quapropter si ad vos putatis hæc justorum verba quæ scripta sunt pertinere, priùs an justi sitis ostendite. Habetis enim res magnas, quas inter vestras justitias * ventiletis, divisionem Christi, rescissionem sacramentorum Christi, desertionem pacis Christi, bellum contra membra Christi, criminationes in conjugem Christi, negationem promissorum Christi. Hæ sunt justitiæ vestræ, propter quas videlicet stabitis in magna constantia adversùs eos qui vos angustiaverunt, & abstulerunt labores vestros. Jam verò cùm inter justitias vestras jactare cœperitis, quòd vos ipsos necatis; quis vobis justus æquabitur? Tunc enim maximè apparebitis vindicandi. Sed videte de quibus: de his utique qui vos occiderunt. Ergo ut vindicemini, puniemini, & stabitis adversùs vos ipsos? Maximè stabitis, qui caminis clausis vos in crudeles angustias coartatis, ut & qui voluerit subvenire, non possit intrare, & qui voluerit evadere, non possit exire. Absit, absit ut stent cum magna constantia, cùm stabunt cum tam mala conscientia. Nisi fortè arbitramini propterea vobis Deum tunc posse parcere pro sceleribus vestris, quia ipsi vobis modò non parcitis. Unde etiam quædam sanctimoniales vestræ gravidæ per saxa se miserunt, & diffi-

Exodi 20. 17.

Sap. 5. 1.

Matth. 5. 10.

* f. venditetis.

lientibus uteris homicidiorum scelere & stuprorum scelera prodiderunt; existimantes si hoc modo in se vindicassent, nullo jam modo Deum vindicaturum: sicut & vos putatis, quæ sacrilegio schismatis & hæresis, vel deprædando, detruncando, excæcando, occidendo, postremò etiam rebaptizando catholicos, & quælibet alia potuerunt à vobis nefanda committi, isto modo posse, quia vos occiditis, expiari. Sed erratis: hoc putavit & Judas. An hoc etiam vultis addere documentum, quo certiùs noverimus majores vestros potiùs fuisse traditores, quia mortem imitamini traditoris?

...put XXVII. ...endit ...actis ...cilii ...tensis ...Secun- ...Tigisi- ..., & ex ...us ad ...uriū ...ris ma- ...corū ...tores ...ile.

47. Ergo quod in Collatione contentiosè negare voluistis, etiam hinc vera esse gesta firmatis. In quibus confessis traditoribus, qui tunc primæ sedis episcopus in Numidia fuit, Secundus Tigisitanus ignovit, & quibus crimina traditionis manifesta atque confessa apud Cirtam præsentibus relaxavit, cum his apud Carthaginem tamquam traditores non convictos absentesque punivit: à quo crimine etiam Secundus ipse objiciente Purpurio Limatensi se purgare non potuit, quando ei dixit idem Purpurius, *Tu quid egisti quando tentus es à Curatore & Ordine, ut Scripturas dares? Quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti, aut jussisti dari quodcumque? Nam non te dimittebant passim.* Hoc autem Secundus etiam in litteris suis ad Mensurium datis, quas vos ipsi protulistis atque recitastis, sine ambiguitate confessus est, quòd non tradiderit, sed quòd ad eum pervenerint à Curatore & Ordine missi persecutores, quos ei Purpurius Limatensis objecit, ut Scripturas traderet: quas cùm ab illo peterent, se respondisse, *Christianus sum & episcopus, non traditor,* * eique nihil omnino tradere voluisse. Quod ei vultis ut credamus, cùm & vos ipsi quàm sit incredibile videatis, fervente illa persecutione detentum episcopum sive conventum ut scripturas Dominicas traderet, nullis traditis fuisse dimissum. Nempe contendebatis non potuisse episcopos ad ordinandum episcopum ad civitatem Cirtensem persecutionis tempore convenire. Quomodo ergo persecutio illa fervebat, si potuit episcopus propter Scripturas tradendas teneri, nullisque traditis impunè dimitti? Et tamen clamabatis, immanitatem persecutionis illius temporis describentes, nec duodecim episcopos ad ordinandum episcopum potuisse in concilium congregari, qui gesta illa conficerent, ubi crimina traditionis invicem donaverunt, proque pace Ecclesiæ judicanda Domino reliquerunt: cùm vos hoc tempore talem persecutionem vos perpeti dixistis, qualis numquam fuit, id est, ut loca vobis desint, quò confugere, atque ubi latere possitis; cùm concilia faciatis, episcopos ordinetis, etiam in eorum locum, qui suis ignibus perierunt, iterum tales, qui suis ignibus perire parati sunt. In concilium autem tantæ, ut putatis atque jactatis, persecutionis tempore, ampliùs etiam quàm triginta convenire potuistis, ubi & Petilianus fuit, qui persecutionis tempore nec duodecim convenire potuisse clamabat.

* ...isque.

...onatista- ...m post ...arthagi- ...nsem ...llatio- ...m conci- ...um tri- ...ta episcoporum.

48. Porrò in ipso concilio statuistis, ut *qui nobis inviti communicaverunt, episcoporum vel presbyterorum, tantùm si sacrificium non obtulerint, aut in populo non tractaverint, ad veniam pertineant, & in suis honoribus recipiantur;* ac sic totas calumniarum vestrarum vires, etiam ipsi hoc decreto vestro penitus amputastis. Ubi est enim quod vestro vaniloquio etiam eos, qui non fuerunt, dicitis per communionem nostram fieri traditores; quia scilicet sicut calumniamini, illi nos inquinaverunt, qui [a] urgentibus tunc impiis potestatibus libros ecclesiasticos tradiderunt? Cur ergo nunc à crimine absolvitis, quos nobis communicasse cognoveritis invitos, si sacrificium non obtulerint, neque sermonem in populo fecerint; quasi illi tunc primi traditores sub terrore & horrore immanium suppliciorum, qualia modò vobis omnino nullus ingessit, codices sanctos non inviti tradiderint, aut sacrificium illic obtulerint, aut in populo sermonem fecerint? Videtis ergo quòd sicut vos istis, quos vanissimè criminamini communione nostra fieri traditores, si quid inviti fecerint, potuistis ignoscere; ita etiam majores vestri in necessitate multo artiore tradentibus [b] traditoribus veris, in eadem regula ignoscere potuerunt. Sed ut damnarent alios absentes & inauditos, inimicorum Cæciliani factione compulsi sunt, facientes quod de talibus Apostolus dicit, In quo enim alium judicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis quæ judicas. *Rom. 2. 1.*

Donatistæ cur non ad laqueum etiam confugerint.

Matth. 27. 5.

49. Quapropter quoniam Donatistæ semetipsos occidere semper amaverunt, & ipsi ab initio traditores fuerunt; quid mirum si traditoris mortem etiam suos posteros amare docuerunt? Sed vitandæ hujus similitudinis caussâ, vel numquam, vel difficillimè se laqueo necaverunt. Frustra omnino; nam ille Judam traditorem id facere compulit, qui & illum puerum, quem sanavit Dominus, in aquam & ignem sæpe dejecit, & gregem porcorum in mare præcipitavit, & ipsi Domino præcipitium de pinna templi audaci præsumtione suggessit. Quamvis itaque diversis modis voluntariam vos præcipitetis in mortem, tamen ejusdem diaboli instinctu vos ipsos necando imitamini traditorem. Quod etsi vos non estis, eorum tamen qui fuerunt, & schisma fecerunt, in quo libenter estis, etiam hoc in vobis facere, quod in se traditor fecit, nefando magisterio didicistis. Ecce cum qua justitia stabitis adversùs eos, qui vos angustiaverunt: ut si vestræ mortes vindicabuntur, non nisi in vobis ipsis justissimè vindicentur.

50. Qui sunt autem labores vestri, quos à vobis jactatis auferri? An-ne injustum est, ut ecclesiæ quæ fuerunt vestræ, cùm in pacem catholicam transeunt, cum suis rebus transeant? Illis enim ad nos transeuntibus, si res earum vultis tenere, vos procul dubio res alienas vultis auferre. Mater autem Catholica vobis dicit, quod quibusdam beatus Apostolus dixit, Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. *2. Cor. 12. 14.* Verumtamen quomodo vobis non estis ipsi contrarii, quando utrumque nobis objicitis, & quòd res vestras possidere cupiamus, & quòd violenter vos nobiscum esse cogamus? Hæc duo quàm sint inter se contraria, non videtis. Si enim ad communionem nostram vos invitos quærimus & tenemus, *Confer epistolam 185. n. 35.*

[a] Am. & Er. *orientibus.*

[b] Sic emendari jusserant Lovanienses, licèt ipsorum editio cum antiquioribus ferat, *traditoriis veris.*

quomodo res vestras desideramus, quas utique A vobis communicantibus habere non possumus? Si autem illas cupimus obtinere, quomodo vos quærimus, ut eas vobis communicantibus amittamus? Sed confitemur vobis, cupiditas nostra caritas vocatur: hæc vos quærit in nobis; hæc vos invenire, corrigere, atque in unitatem Christi sociare desiderat, [a] ne vestris caminis vos ardere timeamus. Hujus igne fervemus, hæc nos accendit, ut non solùm non concupiscamus res vestras, sed nobiscum optemus possideatis & B nostras. Agnoscite, & venite, & perire nolite; aut si ultro venire erubescitis, servimus infirmitati, ne quid pereat caritati. Ecce volumus vos tenere, quid festinatis ardere? Ad vitam tenemus, ad salutem tenemus, ad Christi unitatem, veritatem, suavitatem tenemus: & ad cœnam tanti patris-familiâs, si sponte non vultis, intrare compellimus.

CAPUT XXXVIII.

51. De justitia certamen est, non de pecunia. Cavete ergo ne fortè dum putatis ad vos C pertinere quod scriptum est, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversùs eos qui se angustiaverunt, & abstulerunt labores eorum:* non hoc vobis contingat de laboribus vestris, sed potiùs illud quod alibi scriptum est, Labores impiorum justi edent. Neque enim stabunt contra vos Maximianistæ, quorum quando potuistis, basilicas abstulistis: aut stabunt contra vos Pagani quorum certè ubi potuistis, templa evertistis & basilicas [b] construxistis; quod & nos fecimus: aut D stabunt adversùs vos symphoniaci dæmoniorum, quorum tibias & scabella fregistis; quod & nos fecimus. Sic nec vos stabitis adversùs nos. In talibus quippe omnibus factis, non rapina concupiscitur, sed error evertitur. Sicut ergo non stabunt Chananæi adversùs Israëlitas, quamvis Israëlitæ abstulerunt labores eorum; sed stabit Naboth adversùs Achab, quia delictum factum est, non præceptum, ut labores justi auferret injustus: sic hæretici non stabunt adversùs ca- E tholicos, cùm in rebus hæreticorum Christiani imperii jussa complentur; nec res eorum à catholicis auferuntur, sed potiùs inquiruntur, eisque multa quantum fieri potest, correctis reddenda servantur: sed stabunt catholici, non solùm adversùs Gentiles, à quibus martyres veri exspoliati sunt; verùm etiam adversùs Circumcelliones Donatistarum, quia & ipsi abstulerunt labores eorum. Verùm de his pecuniariis laboribus facilior caussa est. Ecce quotidie, si quis F ad nos transitum facit, (* cùm etiam illi quorum erant, ad pacem catholicam transeunt,) reddimus pecuniam; vestem, fructus, vasa, rura, tecta vestrorum: vos quomodo nobis reddituri estis membra nostrorum?

Sap. 5. 1.

Sap. 10. 19.

V. epistolam 185. n. 4.

3. Reg. 21.

* Hæc fortè superiùs collocandum proximè pòst, facilior caussa est.

52. Nempe aliquando expergiscimini, & cernite nec vos esse de quibus dicatur, nec nos à quibus dicatur, *Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum:* cùm potiùs vos habeamus in fletum. Nec vos computamini inter filios Dei, nisi rece- G dentes à parte Donati hanc tenueritis Ecclesiam, quam sicut prædixit, exhibet Filius Dei. Nec inter sanctos est sors vestra, sed inter hæreticos.

Sap. 5. 3.

Nam quod alios de vobis dicturos putatis, *Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam,* miror quòd tam insensati estis, ut ipsi vobis [c] modò talia non dicatis. Sanctis quidem veris ac fidelibus immundi & infideles tunc ista dicturi sunt, eis utique quos nunc existimant insanire, quia luxuriis quas vident frui nolunt, dùm quod non vident credunt. Sed vos si non vitam vestram, certè istam quam vobis vultis facere mortem vestram, si non existimatis insaniam, desperatiùs insanitis. Verba verò illa: *Ergo erravimus à via veritatis,* &c. non erunt quidem tantùm vestra, sed maximè & vestra. Erratis enim, quod manifestum est, à via veritatis, & justitiæ lumen non lucet vobis, lassàmini in iniquitatis via & perditionis, & ambulatis solitudines difficiles, viam verò Domini ignoratis. Quæ autem sequuntur; *Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra:* nescio utrùm quisquam inter ceteros diceret aptiùs & convenientiùs, quàm tuus decessor Optatus. Nolite ergo putare vos quales non estis, & perire [d] quales estis: quoniam non vos hæc fides, sed vester malus error hortatur, ut non libenter pro Deo, sicut dicis, in ista persecutione moriamini, sed nequiter pro Donato factis vestris persecutionem patiamini.

Optatus episcopus Thamugadensis.

CAPUT XXXIX.

53. Verba epistolæ: Et alia manu: *Opto te,* inquit, *incolumem veritate perspecta animum lenire, & ab innocentum exitibus temperare.* Ad hæc resp. Vos potiùs veritate perspecta lenite animum vestrum, ne sic sæviat, ut nec vobis parcat. Nam quid isto, cui hæc scripsisti, facilè potest lenius inveniri, qui vos & invitavit ad vitam, & si eam nobiscum agere nolletis, relaxavit ad fugam? Vos in vos estis asperi, [e] vos immites, vos sine ulla [f] humanitatis consideratione crudeles, qui hoc in vobis facitis, quod [g] in suis inimicis facere consueverunt errorum dilectores, & hominum persecutores, ut sit quod amarissimè doleant errorum persecutores & hominum dilectores. Quid autem optas ut ab innocentum exitibus temperetur? Vos quidem innocentes non estis: tamen ille vobis dedit exitum, sed ipsi vobis dare vultis exitium. Puto enim, quòd verbi ignorantia te fefellit, ut volens intelligi exitia, exitus diceres. Cùm ergo hortaris optando, ut se ab innocentium exitiis imperialium legum temperaret exsecutor, id agis ut deceptoribus parcat, & innocentes decipi impunè permittat. Quid ergo aliud, nisi ut ille cui te bene arbitraris optare, nec Deo, nec Imperatori suo servet fidem: quia scilicet per justitiam non veram, sed vestram, ad Imperatorum curam pertinere caussæ hujusmodi non deberent, ut calumniosa divisio sanaretur; deberent autem, ut quando facta est firmaretur? Si doctrina ista, quam non de scripturis sanctis, sed nescio unde didicistis, justa vobis videtur, ut hæc ad imperialem non pertineat potestatem: tunc majoribus vestris venisset in mentem, quando Cæciliani caussam ad imperatoris judicium Constantini accusando miserunt. Nunc verò quia leones Danielem propter innocentiam non læserunt, vultis ut illis par-

Dan. 6. 22.

[a] Am. & Parcensis MS. *ut vestris caminis* &c.
[b] Parcensis cod. *destruxistis*.
[c] Am. *ut ipsi vobis nisi talia non dicatis.*
[d] Am. & Er. *& perire tales*: omisso, *estis*.

[e] Am. *nos vites.*
[f] Am. Er. & Parcensis MS. *immanitatis.*
[g] Am. & Er. *quod immites facere consueverunt* &c.

cat, qui eum calumniando leonibus objecerunt? Sed non ut homo, judicat Deus, in cujus manu cor regis est, & quò voluerit inclinat illud. Cor autem regis cùm est infidele, aut exercentur, aut probantur boni: cùm verò est fidele, aut corriguntur, aut plectuntur mali. Horum duorum quid in vestra caussa sit, satis jam diximus, satisque litteris tuis nullius loci prætermissione respondimus: quod utinam & tibi, tamen aliquibus ex vobis profuturum esse Deo miserante confidimus.

Prov. 21. 1.

54. Ad hæc autem si respondere aliquid præparas, lege etiam illa quæ cum Emerito acta sunt, quibus ille respondere non potuit, ne fortè tu possis, sicut jam superiùs * ut experireris admonui. De caussa etiam Maximianistarum cum illo egimus, de qua à nobis in Collatione totiens vobis objecta nihil respondistis, quoniam de re manifestissima & recentissima nihil quod responderitis invenire potuistis, quomodo Maximianus quem multo graviore quàm Cæcilianum sententiâ percussistis, ita ut diceretis eum *Dathæ, Chore, & Abiron ministrum*, quos pro scelere schismatis vivos terra deglutivit, non polluerit consortes schismatis sui, quibus ut ad vestram communionem redirent, dilationem dedistis, non polluerit Afer Afros, vivus vivos, notus notos, particeps socios; & Cæcilianus polluerit transmarinos, polluerit longè positos, polluerit ignotos, polluerit nondum natos. Inveni, si potes, quid dicas, quomodo susceperitis honorem Feliciani Mustitani, & Prætextati Assuritani, quos cum Maximiano & aliis decem sine ulla dilatione damnastis, contra quos ut eos de basilicis pelleretis, apud duos, vel nisi fallor, apud tres proconsules litigastis; & cùm jam in locum Prætextati alium ordinassetis, post tam longum tempus eos in suis honoribus recepistis. Qua justitiâ, qua ratione, qua fronte in honore suo suscipitur Maximianista damnatus, & damnatur orbis terrarum catholicus inauditus? Qua justitiâ, qua ratione, qua fronte cavendum esse

Al. lib. de gestis cum Emerito. — Cap. 32. — Sententia Concilii Bagaitani. — Num. 16.

A dicitis, ne vos inquinet Cæcilianus olim defunctus, vobisque prorsus incognitus, vestris majoribus judicantibus semel damnatus, vestris majoribus accusantibus ter absolutus; & cavendum non putastis, ne vos inquinaret Felicianus, universalis concilii vestri ore damnatus: & ab universis vobis, præcipuè tui prædecessoris * favore susceptus? Qua justitiâ, qua ratione, qua fronte rescinditis baptismum quem dant Ecclesiæ, quas laboribus suis Apostoli plantaverunt; B cùm susceperitis baptismum quem Felicianus & Prætextatus per tam longum tempus, quando contra eos damnatos litigabatis, foris à vestra Ecclesia tradiderunt? Si enim, ut soletis malè intelligere, & nobis objicere, sic est intelligendum quod scriptum est, *Qui baptizatur à mortuo quid proficit lavacro suo:* inter illos isti jacebant quando baptizabant, de quibus vestra Bagaitana sententia tanto strepitu insonuit, *Ægyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt* C *littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quod post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Quid ad hæc dicturi estis? Ecce mortui baptizant eos quos suscipitis, nec morimini, & nobis tamquam mortuis calumniamini, ut catholicæ unitati communicare nolentes vestris ignibus verè moriamini. Responde ad ista: vacat tibi cogitare quid dicas. Saltem in hoc aliquod tibi beneficium conferamus, ut dum cogitas quomodo respondeas, D minimè cogites quomodo ardeas. Sed nolumus ut inopiâ respondendi lassum illud & quassum, quòd dicere consuevistis, adhuc tibi existimes esse dicendum, *Si tales sumus, quare nos quæritis?* Respondemus enim: Magis vos catholica Ecclesia debet quærere, quia peristis, si vos Maximianistas perditi perditos inquisistis. De corde enim vestro nobis dicitis, *Quare quæritis tot tantorumque reos criminum?* Sed de libro Dei vobis respondemus, Quia caritas cooperit multitu- E dinem peccatorum.

* Optati Gildoniani. — Eccl. 34. 30. — 1. Pet. 4. 8.

LIBER SECUNDUS.

Gaudentii contra superiorem librum responsio diluitur.

Caput I.

ACCEPI, Gaudenti, responsionem tuam: F si tamen responsio ista dicenda est, quam mihi propterea referre voluisti, ne si tacuisses, diceremus te esse convictum. Sed non hoc est respondere, quod est non tacere. Nam si hoc est, respondisti planè: sed id eò, ut etiam hi, qui de te aliquid possent sperare, noverint te non invenisse quid respondere deberes, & tamen respondisse ne taceres. Itaque cùm caveres ne victus dicereris, fecisti ut ostendereris. Ad quod ostendendum tua ipsa scripta sufficiunt, si ab intelligentibus legantur, & meis diligenti examine comparentur. Ut autem scriptis aliis hoc doceam, quo etiam ingeniis tardioribus satisfiat, aliquantò prolixior disputatio necessaria est: quam quidem aggrediar, si opus fuerit, Dominusque voluerit.

2. NUNC interim, quoniam vos potiùs esse catholicos testimonio beati Cypriani affirmare conatus es: adtende paululùm quam Ecclesiam dixerit ille catholicam, cùm ejus defenderet unitatem. *Ecclesia*, inquit, *Domini luce perfusa, per totum orbem radios suos porrigit: unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copiâ ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latiùs expandit: unum tamen caput est, & origo una, &* G *una mater, fecunditatis successibus copiosa.* Quid igitur & vos ipsos fallitis, & alios fallere mendaciis impudentibus vultis? Si hujus martyris testimonio vestra est Ecclesia catholica, ostendite illam per orbem totum radios suos porrigere, ostendite illam per universam terram ramos suos copiâ ubertatis extendere. Hinc enim &

CAP. II. Ostendit Donatistas non esse catholicos. Cyprianus lib. de simplic. prælat. seu de unitate Ecclesiæ.

Catholicum unde dicatur.
Confer lib. 2. cont. Petil. c. 38.

Græco vocabulo Catholica nominatur. Quod A enim Græcè ὅλον dicitur, Latinè totum vel universum interpretatur. Per totum ergo sive secundùm totum est καθ' ὅλον, unde Catholica nuncupatur. Si hoc nosti, quare te nosse dissimulas? Si autem ignoras, quare non priùs quàm loqueris, quod nescis, eos qui norunt, interrogas? Quod si displicet tibi, non Græcam, sed aliquam linguam inveni, qua doceas καθ' ὅλον, non per totum, sive secundùm totum, vel secundùm universum significare: & recede à testimonio Cypriani. Ille B namque contra te loquitur: qui vides quid dicat. Per orbem totum dicit, & per universam terram porrigi, extendique Catholicam, Græco ejus nomini ac diffinitioni consentiens. Tu aliud tenere, sentire, dicere reperiris, & dum Cypriano teste inniteris, Cypriano teste mentiris.

CAP. III. Non esse ab Ecclesia recedendum, quòd mali in ea multi esse cernantur.

3. AB hac ergo vera germanaque Catholica, quæ Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit, quæ caussa vobis C fuerit exeundi, cùm interrogamini, nihil justum invenitis: prorsus ab hac Ecclesia exitum vestrum nulla purgatione probabilis excusationis abluitis. Quid enim dicitis, nisi, *Necessitas compulit, ut justi relinqueremus injustos?* Respondet vobis scriptura divina: Filius malus ipse se justum dicit; exitum verò suum non abluit. Exitum, inquit, suum, utique illum, de quo dicit Apostolus Johannes, Ex nobis exierunt, omnino non abluit, non defendit, non excusat, non purgat. Ad ju- D stos enim non pertinet in Ecclesia catholica, nisi malos, quos corrigere vel damnare non possunt, patientissimè tolerare; nec propter zizania, de Dominico agro, nec propter paleam, de Dominica area, nec propter vasa inhonorata, de Dominica domo, nec propter pisces malos, de Dominicis retibus ante tempus exire; ne frustra exitum suum conentur abluere. Has evangelicas sententias si volueris in alium sensum qualibet argumentatione convertere, eidem beato E Cypriano, cujus testimonium adhibes, contradicis: sicut in nostra Collatione fecistis. Nam hæc de ista quæstione suprà dicti martyris verba sunt, in epistola quam scripsit ad Maximum & socios confessionis ejus. *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus: ut cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi,* F *fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem magna non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea, & fictilia; & quædam quidem honorata, quædam verò inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterum fictilia vasa confringere soli Domino concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus: nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit: ut* G *se putet, aut ad aream ventilandam & purgandam, palam ferre jam posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus adsumit: & dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit, adsumunt, de Ecclesia pereunt; & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt.*

Prov. 24. sec. LXX.
1. Iohan. 2. 19.
In Ecclesia mali bonis permixti.
2. Tim. 2. 20.
Psal. 2. 9.
Matth. 3. 12.

CAPUT IV. Parabolas evangelicas de bonorum & malorum in Ecclesia permixtione, quomodo eludere Donatistæ conati sint.

4. NEMPE nunc saltem vides, adversùs sanctum Cyprianum vos in nostra Collatione clamasse, eique contentionibus restitisse, quibus asserebatis agrum Christi, de quo ait, *Ager est hic mundus*, non esse Ecclesiam, sed mundum præter Ecclesiam, ut ea quæ cernerentur, posset habere zizania? Nam in Ecclesia dicebatis manifesta zizania esse non posse. Quotiens hinc testimonium Cypriani posuimus, & nec apertè illi resistere ausi estis, nec tamen consentire voluistis? nempe nunc saltem expergisceris, audis, advertis, *quia etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra; ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Quare ergo vos ab unitate hujus Ecclesiæ nefario schismate discedítis, & hæretica præsumtione in eadem discissione persistitis? Ecce tibi Cyprianus, consenti illi, aut responde illi. Vides quemadmodum his verbis quibus dicit, esse in Ecclesia cernique zizania, nec tamen ab illa propterea debere discedere, delet omnes tuorum scriptorum calumnias? Quibus etiam in tanta abrupta progressus es, [a] & te more vestro præcipitasti, ut diceres, etiam nescientes qui peccaverunt de universo mundo, peccatis alienis potuisse perire Christianos: quia scilicet legitur in sanctis scripturis, unum de anathemate fuisse furatum, & pro isto peccato alienum populum nescientem fuisse punitum: ignorans illas mortalium corporum pœnas, hoc est, moriturorum mortes, ad utilem terrorem populo valuisse; non tamen eisdem mortuis ad aliquod detrimentum futuræ vitæ, aliena peccata, præsertim quæ nescierunt, aliquid obfuisse. Itane ut hoc diceres, itane ut peccatis alienis etiam incognitis, perire Deo quemquam, credere & dicere auderes, nec saltem ipsos timuisti collegas tuos, qui te in nostra Collatione reticente, & fortasse cùm hoc jam sentires non audente, tantis disceptationum lateribus pugnaverunt, pisces malos in Dominicis retibus à piscatoribus ignorari, ne videlicet perirent eorum contagione, si scirent? Nonne tibi venit in mentem, de palea Dominicæ areæ, id est, Ecclesiæ, usque ad tempus ventilationis in una permixtione toleranda disputantibus *, cùm Emeritus urgeretur, negasse illum atque dixisse, *Non legis aream.* Qui cùm & à suis secretiùs admoneretur, & à nobis apertiùs commemorantibus ex Evangelio, Dominum esse venturum ferentem ventilabrum in manu sua, qui mundabit aream suam, & frumentum recondet in horreo, paleam verò comburet igni inexstinguibili, continuò correxisse oblivionis errorem, quo negaverat scriptum; nec tamen hæreticam vel schismaticam convertisse perversitatem, qua negabat malos à bonis debere pro unitate Ecclesiæ sustineri: continuóque dixisse, quòd nomine paleæ, mali significarentur occulti, ut hîc caussæ vestræ præcipuâ diligentiâ servaretis, quod ignorati mali commaculare bonorum neminem possent. Ecce partis vestræ patronus egregius perdidit, te adversante, labores suos. Ille quippe ut custodiat bonorum salutem,

Matth. 13. 38.
Ios. 7. 1. Quo Dei judicio peccato Achan cæsi sint ab hostibus de filiis Israël.
* *f. disputantibus nobis.*
Collat. 3. cap. 262.
Matth. 3. 12.

[a] Editi, *& tumore vestro præcipitasti*: mendosè, pro, *& te more vestro præcipitasti.* Pulcrè alludit ad morem Donatistarum, quos suprà lib. 1. c. 27. redarguit, quòd sese ad exitium præcipitare solerent.

prorsus in Ecclesia malos permanentes à bonis perhibet ignorari, ne perdant eos si fuerint cogniti & tolerati: tu autem etiam ignoratorum malorum contagio bonos perire dixisti. Neque timuisti tam multos ab initio vestros latentes flagitiosos, facinorosos atque impios, qui profectò secundùm tuam sententiam, te atque omnes tuos, vobis nescientibus perdiderunt. Sed nunc quoque nullo pavore tremuisti, ne fortè quispiam vestrûm te nesciente peccaret, & te dum ista loqueris perderet. An fortè dum cognitis tuis factis perisse te intelligis, propter hoc alienis incognitis perire non metuis?

Cap. V. 5. Quid tibi optem, nisi ut te nobis liceat invenire, ne libeat te perire? Quid enim spei remanebit, non solùm nobis qui Domino Christo, Prophetis, Apostolis, sanctoque Cypriano consentimus, etiam cognitos malos, si eos nec corrigere possumus, nec punire, pro unitatis vinculo sustinendos; verùm etiam vobis, quibus ante tempus messis, ventilationis, & littoris, placet à malis separatio corporalis: si opinio tua vera est, qua *putas & suis peccatis quemque perire qui facit, & alienis qui utrùm facta sint nescit?* Si enim hoc ita est, profectò & majores vestri, qui se, sicut putatis, à cognitis malis separaverunt, de incognitis perierunt. Non solùm autem tibi, qui cùm dicis alienis criminibus perire hominem, sive illa scientem, sive nescientem, nullum procul dubio remanere pateris innocentem; sed etiam ipsi Emerito, qui longè tolerabiliùs sentiens, in communione sacramentorum alienis peccatis tantummodo cognitis homines innectit, ab incognitis solvit, multo veriore venerabilis Cyprianus voce respondit, simul crescentia non perire frumenta, zizaniis non extra Ecclesiam, sed in Ecclesia constitutis, nec occultis atque incognitis, sed planè notis ac perspicuis. Puto enim quòd non in carne, sed in ipsa mente cæcatur, qui contendit latere quod cernitur. Cùm autem monet beatissimus ille, ne propter zizania quæ in ea sunt, ab Ecclesia recedatur; non monet propter illa quæ occultantur, sed propter illa potiùs quæ cernuntur. Ipsa enim sunt, quæ possunt perturbare cernentes, nisi eos faciat sapientia patientes. Nam quomodo propter occulta nos non debere recedere disceremus, quæ omnino esse nescimus? *Et si videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania. Videntur*, ait, non suspicatione creduntur. Et ne quisquam putaret ita dictum, *videntur esse*, tamquam non essent, sed esse viderentur: verbis consequentibus, quid dixerit, aperit: *Non tamen impediri*, inquit, *debet*, *aut fides, aut caritas nostra; ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Non ait suspicamur, putamus, credimus, opinamur; sed *cernimus.* Ea quippe etiam illi non operta credebant, sed aperta cernebant, qui dixerunt

Matth. 13. patri-familiâs, Vis imus, & colligimus ea? de quibus dictum erat, Cùm crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Quibus respondit, Non; ne fortè, dum vultis colligere zizania, simul eradicetis & triticum. Et, Sinite utraque crescere usque ad messem. Et tamen tu dicis (ubi quid aliud quàm Domino contradicis?) *sola per mundum crevisse zizania, & toto penè mundo diminuta perisse frumenta*: cùm ad aliquas gentes nondum Ecclesia crescendo per-

A venerit. Necesse est autem ut perveniat, & prædicetur Evangelium in universo mundo, & tunc veniat finis. Quod futurum esse, Dominus sine ulla ambiguitate prædixit.

6. Vides Ecclesiam testimonio Cypriani, & à toto catholicam dictam, & non esse sine manifestis malis, propter quos tamen admonet non relinquendam. In ea sunt boni, per se ipsos multi: in comparatione autem zizaniorum vel paleæ, profectò pauci. Non enim præter illam, sed in B ea agitur, quod ipse Dominus dicit, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Sed ibi est & populus ubique diffusus, cui dicitur, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Qui autem habeant fidem tamquam granum sinapis, qua montes etiam transferantur, rarissimi omnino sunt. De tali enim fide Dominus dicebat, *Putas veniet Filius hominis, & inveniet fidem in terra?* non *de apostasia totius orbis*, sicut tu perversissimè intelligis.

Caput VI. Matth. 24. 12. Matth. 10. 22. Matth. 17. 19. Lucæ 18. 8.

C 7. Porro de *baptismo*, quem *non putas esse nisi in Ecclesia*, & ideo *nos arguis*, *quòd ex hæresibus venientes, si jam baptizati sunt, iterùm non esse baptizandos censemus*: sufficit, quòd respondere minimè potuisti, quomodo damnatus baptizare potuerit Felicianus, foris à vestra Ecclesia constitutus: quem frustra ponere voluisti inter eos quibus dilationem dedistis. Lege Bagaitanam vestri concilii sententiam, in qua scilicet post multa acerbissima quæ in illos dicta sunt, D & longè graviora quàm in Cæcilianum, quando eum majores vestri absentem innocentemque damnarunt; ita subjecta est eorum manifesta & indubitata damnatio: *Famosi ergo criminis reos Victorianum Carcabianensem, Martianum Sullectinum, Beianum Baianensem, Salvium Ausaphensem, Theodorum Vsulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elephantariensem, Prætextatum Assuritanum, Salvium Membresitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum, & Martialem* E *Pertusensem, qui funesto opere perditionis vas sordidum collecta fæculentia glutinaverunt; sed & clericos aliquando Ecclesiæ Carthaginis, qui dum facinori intersunt, illicito incestui lenocinium præbuerunt; Dei præsidentis arbitrio, universalis concilii ore veridico damnatos esse cognoscite.* Et deinde incipit ceteris dilatio prorogari his verbis: *Eos autem quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est, qui à Maximiani capite proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Ecclesiam redire permisi-* F *mus.* Jam de his quod dicendum fuit, & in prioribus ad te datis litteris meis satis dictum est. Cui loco te prorsus respondere non potuisse, quisquis legerit, & parumper adverterit, dubitare non poterit.

Cap. VII. De non rebaptizandis ex hæresi venientibus.

8. Frustra itaque tibi videtur, *Agrippini & Cypriani concilia in hac quæstione esse sectanda*: cùm vos ea neglexeritis, quando extra vestram communionem baptizatos à damnatis, G contra quos de basilicis excludendos litigabatis, sine ulla repetitione baptismatis suscepistis. De sententia verò Cypriani, vel collegarum ejus, quibus tunc placuit, venientes ab hæreticis baptizare oportere, longum est ut pro merito disputem. Sed istam tu mihi, si potes, brevem solve quæstionem. Quando rebaptizabat Cyprianus ab hæreticis venientes, Ecclesiæ Carthaginensis episcopus, tunc Ecclesiæ Romanæ Ste-

Caput VIII. Respondet ad Agrippini & Cypriani concilia.

phanus episcopus in eodem baptismo, quem A
foris acceperant, suscipiebat hæreticos; & ambo
hæc diversa facientes, in unitate catholica per-
manebant. Dic mihi, utrùm illo tempore Eccle-
sia, quando secundùm vos, omnium criminum
reos sine baptismo recipiebat per Stephanum &
ejus innumerabiles toto orbe collegas, qui ejus-
dem sententiæ participes erant, malorum con-
tagione perierat, an non perierat? Neque enim
istos malos poteris dicere occultos: quamvis tu
asseras nocere ac mortificare & occultos. Quis- B
quis igitur homicida, vel etiam parricida, adul-
ter, incestator, idololatra, codicum denique san-
ctorum non timidus traditor, sed ut traderentur
crudelis tortor, & violentus extortor, & jussu
vel manu extremus incensor, apud hæreticos
baptizatus, ad Stephanum & ejus socios venit,
secundùm vos sine baptismo exceptus est. Cer-
nis igitur omnia hominum crimina, si verum est
quod de baptismo sentitis, tunc in Ecclesia sine
baptismo congregata? Responde utrùm his crimi- C
nibus in eadem unitate maculatus fuerit Cypria-
nus, responde utrùm Ecclesia perierit, an non
perierit? Elige quod putaveris. Si jam tunc pe-
rierat, Donatum quæ peperit? Si autem tot in
eam sine baptismo aggregatis, perire non po-
tuit, responde quæso, ut ab ea se, tamquam ma-
lorum communionem devitans, pars Donati se-
pararet, quæ dementia persuasit?

9. Absit autem, ut quoniam beatissimus Cy-
prianus de baptismo aliter sensit, quàm veritas & D
antea consuetudine & postea perspecta diligen-
tiùs ratione monstravit, propterea quisquam no-
strûm, qui hoc quod ille non sapimus, ei se au-
deat anteponere. Cetera enim multa & magna
ejus merita, & animus præcipua caritate plenis-
simus, per quem cum collegis diversa sentienti-
bus pacatissimus mansit, & in unitate Ecclesiæ
passio gloriosa, satis ostenderunt eum fuisse sar-
mentum in Christi radice fructuosum, quòd Pa-
ter etiam ab ista reprehensione purgaret, ut fru- E
ctum posset adferre majorem. Sic enim ait ipse
Iohan. 15. 2. Jesus: Sarmentum quod in me dat fructum,
purgat illud Pater meus, ut majorem fructum
adferat. Ostendens etiam in ipsis fructuosis, agri-
colam qui est in cælis, aliquid invenire quod
purget. Quis enim nostrûm Petro apostolo com-
parari potest, quamvis numquam gentes judaiza-
re coëgerimus, quod ille faciebat, quando non
Gal. 2. 11. rectè ingrediebatur ad veritatem Evangelii? Un-
de à suo posteriore apostolo Paulo, salubri ad- F
monitione correctus, utilius posteris humilitatis
præbuit exemplum, quàm si nihil in illo exsiste-
ret corrigendum.

Caput IX. Mali quos corrigere vel damnare non possumus, tolerandi.

10. In hac ergo Ecclesia constituti, quæ ma-
lorum sive occultorum, sive etiam manifestorum,
nec potuit, nec poterit perire contagio, nullas
de quibuslibet hominibus calumnias formidamus.
Si enim mali sunt, procul dubio eos aut ignorant
boni, aut suis judiciis manifestatos ecclesiasticis
legibus damnant: aut etiam si noverunt eos, & G
non apud se accusatos, neque convictos, dam-
nare non possunt, pro Ecclesiæ pace non solùm*
irreprehensibiliter, verùm etiam laudabiliter
tolerant; nec se propter pisces malos ruptis Do-
minicis retibus ante tempus littoris damnabili-
ter separant. Si enim hoc facere velint, exceptis
divinarum scripturarum innumerabilibus testimo-
niis, quibus ne faciant prohibentur, retinet eos
certè quem testem adhibuisti, beatissimus Cy-
prianus, clamans atque contestans: *Quia & si vi-* *Epist. ad Maxim.*
dentur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri
debet aut fides aut caritas nostra; ut quoniam zi-
zania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia rece-
damus. Non solùm verbo, verùm etiam exem-
plo suo nos admonens; qui collegas suos, fundos
insidiosis fraudibus rapientes, usuris multiplican- *Ser. de lapsis.*
tibus fœnus augentes, quorum avaritiam, non
leve aliquod vitium, sed esse idololatriam, se-
cundùm Apostolum intellexit, pro unitatis vin- *Epist. ad*
culo pertulit tales, nec eorum contagio factus *Anton.*
est talis: discessit ab eis dissimilitudine morum,
non divisione sacramentorum: & immundum
non tetigit; sed à factis eorum abhorrendo, non
seorsum populos colligendo. Vos autem dum
carnaliter sapitis, quod dictum est per Isaiam
prophetam, *Discedite, & exite de medio eorum, &* *Isai. 52. 11.*
separamini, dicit Dominus, & immundum ne teti-
geritis: & talia quæ in Scripturis similiter dicta
sunt; dum hæc, inquam, non spiritaliter, sed
carnaliter sapitis, tales omnino apparetis, qua-
les eorum, ipso Propheta prædicante, dominan-
tur dicentes, Nolite me tangere, quoniam mun- *Isai. 65. 5.*
dus sum. Denique quando aliena peccata vos
perversè devitanda esse censuistis, alia vestra
fecistis, sacrilegum schisma populos dividendo,
& sacrilegam hæresim contra Dei manifestata
promissa & impleta de Ecclesia toto orbe diffu-
sa nefario spiritu sentiendo. Nam si, ut putas
& nos in verbo reprehendis, una eademque so-
cietas perditorum simul & schisma & hæresis
esset, non dixisset beatus Cyprianus in hac ipsa
epistola, unde hoc de zizaniis in Ecclesia con- *Epist. ad*
stitutis posui testimonium, eis confessoribus quos *Maxim.*
gratulabatur à Novatianorum divisione fuisse
liberatos, *Dolebam vehementer & graviter ange-*
bar, quòd eis communicare non possem, quos semel
diligere cœpissem, postea quàm vos de carcere pro-
deuntes schismaticus error excepit. Noli ergo contra
apertissimam veritatem, aut utrumque fallaciter
declinare; aut unum horum tibi, quod tibi mitius
videtur, eligere: cùm & schismaticus sis sacri-
lega discessione, & hæreticus sacrilego dogmate.

Schisma in discessione, hæresis in sacrilego dogmate cernitur.

Caput X. Quod sanctum & verum est semper agnoscendum esse.

11. Nec vobis blandiamini, quòd baptismum
non rescindimus vestrum. Non est hoc vestrum,
sed catholicæ Ecclesiæ quam tenemus, unde illum
quando discessistis, non quidem ad salutem, sed
ad perniciem vestram vobiscum tulistis. Nam va-
sa Dominica, etiam apud alienigenas, sancta *Dan. 5. 2. & 30.*
permanserant. Unde rex qui eis contumeliosè *1. Reg. 4. 11.*
uti ausus est, Deo irascente punitus est. Et arca
testamenti ab hostibus capta nequaquam virtu-
tem suæ sanctificationis amisit. Si ergo illa san-
cta, quæ si tunc apud alienos fuerunt, ut apud
suos esse desisterent, vim tamen sanctitatis nul-
lo modo perdere potuerunt; quanto magis eam
Christiana sacramenta non perdunt, quando ita
ut apud nos etiam maneant, ad hæreticos trans- *Supr. lib. 1. cap. 6.*
eunt? Hoc est quod dixi ad te scribens, quod
etiam in Collatione vobis diximus, idque potiùs
eludendum * putastis, quia dissolvere nequivi- ** V. Mandatum Donatistarum in Appendice.*
stis, Quoniam sicut Apostolus ait de quibusdam,
Veritatem in iniquitate detinent, ita & vos ve- *Rom. 1. 18.*
ritatem baptismi divini in iniquitate detinetis er- *V. supra lib. 1. c. 6.*
roris humani. Quam veritatem non vestram,
propter iniquitatem vestram rescindere utique
non

non debemus. Et quia ipse Apostolus de idololatris gentibus dixisse intelligitur, Qui veritatem in iniquitate detinent: tu mihi quasi respondens flagitasti ut probarem, *quid de gentilium sacrilegio Apostolus non rescindat, quid de eorum profano ritu non damnet*. Quasi posset quod sacrilegum est & profanum non rescindere atque damnare, sicut nos schisma vestrum & hæresim vestram. Sententias tamen quasdam veritatis, quas de [a] incognito Deo quidam gentilium philosophi tenent, non solùm non destruxit Apostolus, sed etiam inde testimonium, cùm opus esset, adhibuit. Loquens quippe Atheniensibus ait de Deo, In illo enim vivimus, & movemur, & sumus, sicut & quidam secundùm vos dixerunt. Hanc illi veritatem sapientiæ, quam beatus Paulus non solùm non destruebat, verùm etiam ad illos instruendos adhibebat, in iniquitate detinebant suæ idololatriæ, quam doctrina apostolica machinamentis apostolicis evertebat. Ita & nos, quæ in Ecclesia catholica vera majores vestri acceperunt, vobisque tradiderunt, non rescindimus, sed agnoscimus: vestrum verò sacrilegium, aut in vestra conversione rescindimus, aut in vestra pertinacia detestamur.

Act. 17. 28.

Caput XI. Suprà lib. 1. cap. 6.

12. Quamquam totam quæstionem, & totum quod inter nos agitur, uno verbo Tribuni satis diligenter exposito, omnino solvisti. Cùm enim ego dixissem, *Neque hoc in Tribuni litteris legitur, à te in veritate invocatum nomen Dei*; quia ipsum prorsus verbum * ibi non legeram: tu respondisti, *Falleris, vel potiùs fallis. Nam verba Tribuni sunt: Neve tantum opus domus Domini, ubi à te sæpius Dei & Christi ejus invocatum nomen est, per religionem tuam ibidem constitutam, concrematum esse dicatur. Intellige quia in veritate religio dicitur, in fallacia superstitio nominatur.* Quando ego id adverterem? Quando ita ratiocinarer? Quando aliud ex alio sic probarem? Fateor, fugit hoc aciem quantulicumque ingenii mei: & ideo crede mihi, falli me ibi potuisse, non ut dixisti, fallere voluisse in verbo. Itaque Tribunus tamquam homo militaris erravit, ut ei quem scit vel credit hæreticum, diceret, *per religionem tuam*: cùm hæresis non religio, sed superstitio; religio autem non in falsitate, sed in veritate, propria locutione dicatur. Proinde secundùm hanc expositionem tuam, verus Dei cultus religio, falsus autem superstitio nuncupatur. Audi ergo te ipsum, obaudi tibi ipsi: & nos sequi minimè recusabis. Scribens namque ad eumdem Tribunum in primæ epistolæ tuæ ipso exordio posuisti, atque dixisti, *Honorabili, ac nimiùm nobis, si sic volueris, desiderando Dulcitio Tribuno & Notario, Gaudentius episcopus*. Et continuò subjecisti, *Religionis tuæ scripta percepi*. Quid igitur ad nos venire adhuc dubitas? Ecce Tribunus Dulcitius cùm sit homo communionis nostræ, tamen secundùm testimonium tuum, non superstitiosus, sed religiosus est: ac per hoc secundùm expositionem tuam, non falsum, sed verum Dei cultum tenet. Ipse ergo est in Catholica potiùs quàm tu: quoniam tu in hoc verbo usque adeo non errasti, ut etiam exponeres, tantùm religionem à superstitione distare, quantum à falsitate veritas distat. Ille autem homo, ut jam dixi, mi-

* Scilicet, in veritate.

Religio propriè nō nisi in vero cultu dicitur.

A litaris, & in istis verborum proprietatibus minùs eruditus, quid esset religio nesciebat. Absit enim ut dicam, te adulando fallebat. Tu verò qui eos contra quos disputas, arguis ex Propheta & clamas, *Væ his qui dicunt amarum dulce, & dulce amarum; qui dicunt lucem tenebras, & tenebras lucem*: si superstitio est quam nobiscum tenet Dulcitius, cur eam religionem esse dixisti? Si autem verum dixisti, cur hæreticam tenendo superstitionem, respuis catholicam religionem? Isaiæ 5. 20.

B Sequere igitur testimonium tuum: maximè quia & ipsi vestri, cùm cognoverint, non tibi fortasse communicabunt: quoniam Tribuno Dulcitio per hoc verbum communicasti. Eia frater Gaudenti, noli perdere occasionem, quam tibi etiam per tuam linguam Dominus dedit. An fortè ad hoc irasceris, quod fratrem voco? Hoc enim nomen à nobis etiam in nostra Collatione [b] respuistis: ubi ostendistis nos esse, quibus Dominus præcepit per Prophetam, Dicite, fratres nostri

C estis, eis qui vos oderunt, & qui vos detestantur: vos verò in numero eorum esse, qui istos quibus hoc Dominus dicit, oderunt & detestantur. Negare certè non potes, te religionem dixisse, in qua est Tribunus Dulcitius. Propterea illam tibi epistolam misit, utique ut te non occideres, & illi Ecclesiæ, in qua est ipse, communicares. Si ergo ipsius religio est, tua superstitio est. Quamvis enim ambo vobis hoc invicem dixeritis: eligis tamen ipsum potiùs falsum dixisse, quàm te. Isaiæ 66. 5. sec. LXX.

D 13. Quamobrem secundùm verissimum hoc tuum testimonium, & tuam verissimam expositionem, quoniam religio est quam Dulcitius Tribunus tenet: profectò religio est, qua te ad nostram communionem præceptum Imperatoris impellit. Unde fit consequens, ut religio sit etiam, qua Christianus Imperator ad curam suam judicat pertinere, ne in res divinas impunè peccetur: à quo tu non vis curari nisi ea quæ terrenâ republicâ continentur. Unde & regem Ninivitarum, oblitus quid legeris, populo de agenda pænitentia non mandasse dixisti. Hæc enim verba tua sunt ad me: *Quid, inquis, miseros decipis? Ionæ Deus præcepit, prophetam Dominus ad populum misit; nihil tale regi mandavit.* Adverte ergo quid scriptum sit, & noli irasci * tibi ipsi, qui vel divina scripta non recolis; vel tu potiùs miseros decipis. Surrexit Jonas, & abiit in Niniven, sicut locutus est Dominus. Ninive autem

Caput XII. Ad imperatorum curam non terrena tantùm pertinere, sed & ne quis in res divinas impunè peccet.

* f. irasci nisi tibi ipsi.

Ionæ 3. 3.

E

« civitas magna erat, quasi viæ tridui. Et cœpit Jo-
F « nas ingredi civitatem, quasi unius diei iter, &
« prædicavit & ait: Adhuc triduum, & Ninive
« subvertetur. Et crediderunt viri Ninivitæ Do-
« mino, & indixerunt jejunium, & saccos indue-
« runt, à majore usque ad minorem. Cùmque per-
« venisset sermo ad regem civitatis Ninive, surre-
« xit de sede sua, & detraxit sibi vestimenta, & se
« circumdedit sacco, & consedit in cinere. Prædi-
« caturque à rege & à potentibus, dicens, Homi-
« nes & jumenta, & oves & boves, non gustent
G « quidquam, nec pascantur, & aquam non bi-
« bant. Et induti sunt saccos homines, & jumen-
« ta proclamaverunt ad Dominum impensè: &
« aversus est unusquisque à via nequitiæ suæ & ini-
« quitatis quam in manibus habebat. Audis-ne tan-
dem regem curasse, quod ad regum curam tibi

[a] Parcensis vetus cod. *de cognito Deo*.

[b] In Collatione 2. cap. 49. cùm Augustinus dixisset, *Non est nostrâ causâ factum, quod nobis volunt imputare fratres nostri è diverso sistentes*. Petilianus episcopus dixit, *Injuriam nobis facis*.

displiceat pertinere? Certè ut impensè ageretur, quod minùs quàm oportuerat, agebatur. Ideo ergo Ninivitæ non sunt exspoliationibus proscriptionibusque vel terrore militum ad pœnitentiam imperio regis artati, quia obedienter jussa fecerunt. Non itaque ostendimus populum ista perpessum, quia nec tu ostendis regem fuisse contemtum. Proinde cùm regibus ea quæ secundùm Deum sunt, religioso timore jubentibus quisque obtemperat, timore incipiens & ad dilectionem proficiens, à Domino accipit pacem: non sicut pacem dat sæculum; quoniam sæculum dat pacem propter temporalem utilitatem, Dominus autem propter æternam salutem. Ergo quia ista religio est, in qua est Tribunus Dulcitius, (neque enim verba tua negaturus es;) superstitio est pars Donati, unde te vult erui hujus religio: superstitio est, quòd te quæris occidere, quod valde prohibet hujus religio: superstitio est, quòd erga ista curam Imperatoris reprehendis, quam suscepit exsequendam hujus religio.

CAPUT XIII. Conclusio per exhortationem.

14. ITAQUE quia verbo tuo caussa finita est, obsecro per Deum religionis, Deum veritatis, ut etiam tuus error aliquando finiatur. Ipsa est, frater, Ecclesia Christi, quæ hoc tempore, toto terrarum orbe crescendo dilatatur, continens & malos & bonos, ventilatione ultima separandos. Atque ut te ad extremum illius potiùs verbis alloquar, quem testem catholici nominis adhibere voluisti: *Ipsa est quæ Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit: ipsa est quæ ramos suos per universam terram copiâ ubertatis extendit.* Proinde *& si videntur in illa esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cùm frumentum cœperit dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, In domo autem magna, non solùm vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia: & quædam quidem honorata, quædam verò inhonorata. Nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterùm fictilia vasa confringere, Domino soli concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major Domino suo servus: nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit, ut se putet, aut ad aream ventilandam & purgandam, palam jam ferre posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista obstinatio & sacrilega præsumtio, quam sibi furor pravus adsumit. Et dum sibi semper quidam plus quàm mitis justitia deposcit, adsumunt, de Ecclesia pereunt: & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati veritatis lumen amittunt.* Beatissimi Cypriani sunt verba ista, non mea: ejus videlicet verba sunt, quem tu nobis lectissimum testem catholici nominis, in tuorum scriptorum exordio posuisti, & per multa copiosissimè commendasti, immo per ipsum (quoniam vera atque divina sunt verba,) sunt Dei. Ecce quod audi, ecce quod cave, ut adjuvante misericordiâ Salvatoris, simul caritatem catholicam teneamus, simul pacem catholicam diligamus, simul cum ejus frumentis usquequaque crescamus, simul usque ad finem zizania toleremus, simul in horreo sine fine vivamus. Vides nempe sine ulla defensione Cæciliani, vel quorumlibet hominum quos accusandos putatis, catholicam suo robore ac firmitate consistere. Quamvis & Cæciliani caussam Collatio nostra purgaverit: & aliorum, de quibus calumniamini, aut dubia sit criminatio, aut injusta damnatio. Sed valde stultum est, ut Ecclesiæ caussam, divinis testimoniis fultam atque munitam, in hominum caussis ratione exorbitante ponamus: cùm etiam si illos malos manifestissimè videremus, nec jam separare à sacramentis Ecclesiæ valeremus, non tamen impediri deberet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam & istos inter zizania esse in Ecclesia cerneremus, ipsi de Ecclesia recedere deberemus. Si respondere cogitas, noli caussam relinquere, & in supervacaneis evagari. Ea quæ dicta sunt, intuere: ad ea quæ dicta sunt, non fallaciter eludendo, sed rationabiliter disputando responde. Nam illa prolixa responsione quid egeris, vel potiùs quàm nihil egeris, si necessarium visum fuerit, Dominusque donaverit, opere alio diligentiùs demonstrabo.

Cyprian. de unitate Ecclesiæ.

Epist. ad Maxim.

2. Tim. 2. 20.

Psal. 2. 9.

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTEM SERMONEM.

HUnc Sermonem ex Cellensi codice eruit Hieronymus Vignerius, & in secundum tomum concinnati à se Supplementi Augustiniani retulit, nihil ipse dubitans quin verè dictus ab Augustino fuerit, & quidem primus eorum Sermonum quos B. Episcopus post Valerii præcessoris sui obitum fecit ad plebem. Verùm ut non hic immoremur in expendendo stilo, qui nec satis gravitatis & dignitatis, nec dictionis omnino Augustinianæ modum habere videtur, certè Sermo historias duas, alteram diaconi cujusdam Mutugennensis, alteram Rusticiani, (seu ut in antiquo exemplari scriptum est Rusticani,) quæ ex tempore atque aliis circumstantiis probantur longè diversæ, permiscet confunditque. Nam in primis Rusticianus ille qui in hoc Sermone diaconus Mutugensis *vocatur, & cùm ab Ecclesia catholica defecisset ad Donatistas, à Macrobio rebaptizatus dicitur & diaconus factus, is, inquam, plurimis indiciis significatur idem prorsus esse cum diacono illo Mutugennensi rebaptizato, cujus caussâ Augustinus epistolam* XXIII. *tacito ipsius diaconi nomine scripsit ad Maximinum circiter annum Christi 392. Quamquam etiam alia legantur hic non pauca quæ in ipsum minimè conveniunt. Quippe eo tempore quo diaconus ille à Donatistis receptus fuit, erat adhuc presbyter Augustinus, uti ex eadem epistola* XXIII. *liquet. At Sermonis auctor n. 2. testatur se in* ipso oneris sui exordio *dedisse operam,* ut in præcipitium ruentem in plano collocaret. *Nec enim di-*

ci potest oneris *nomine presbyteratum Augustini hoc loco indicari, cùm dicat ibidem concionator, quòd eum* nolebat sibi subtrahi in ipso oneris sui exordio, quem à satis longo tempore videbat tamquam fulgur de cælo cadentem. *Haud enim* longo tempore *ante presbyteratum suum Hippone degebat Augustinus. Neque solùm auctor supponit hunc diaconum nonnisi à tempore sui episcopatûs, (quem quidem Augustinus vivente adhuc Valerio suscepit,) prolapsum esse, verùm etiam in hoc Sermone, quamquam post obitum Valerii habitus sit, de illius diaconi miserabili casu, velut de re prorsus recenti dicit n. 3.* Dum de pastore erepto lugemus, *inquit*, nascitur de perdito fratre dolendi occasio. *Meminit n. 6. Feliciani & Prætextati, quos jam Donatistæ receperant unà cum iis quos baptizaverant: quod non contigit nisi anno 397.*

Accedit illud, quòd in eamdem rem hìc n. 5. referat verba epistolæ CVII. *Augustino scriptæ à Theodoro & Maximo: quæ sanè verba ad aliam caussam spectant, Rusticiani videlicet subdiaconi, qui pariter ab Augustino descivit, ut à Macrobio rebaptizaretur; in qua occasione huic dedit Augustinus epistolam* CVIII. *circiter annum 409. Et verò Rusticiani hujusce subdiaconi casus non nisi post Honorii leges contra Donatistas contigisse intelligitur ex eadem* CVIII. *epistola, id est post annum 405. Nemo autem, uti existimamus, eo usque Valerii vitam extendere conetur, cùm videat Augustinum ab exordio sui episcopatus numquam Valerii meminisse, præter quàm in epistolis* XXXI. *&* XXXIII. *quas haud dubiè circiter annum 396. conscripsit: vix etiam veri simile est hunc diaconum, si ipse est qui jam à principio episcopatûs Augustini vacillabat, nonnisi decennio post cecidisse. Porrò quædam à concionatore proferuntur tamquam ex Augustiniana ad Macrobium epistola, quæ non in ipsa, sed in epistola* XXIII. *ad Maximinum expresè habentur.*

Silentio mittimus alia quæ dubium sermonem hunc reddunt, veluti cùm in eo concionator eumdem illum quem n. 4. dissolutum hominem ac profligatum prædicat, militem Domini & vas honoris dicit n. 3. Cùm rem ipsâ baptismi iteratione magis lugendam judicat, quòd ille Ecclesiæ desertor etiam diaconus à Donatistis factus fuisset: cùm eosdem hæreticos rebaptizatores exemplo baptismi Primiani urget: ac præterea Maximum & Theodorum, qui ab Augustino in epistola CVIII. filii & honorabiles viri *appellantur, absque ulla honoris testificatione nominat. Usurpat n. 1. verbum* omen, *quod in lib. 1. Retract. c. 1. improbatur ab Augustino. Tandem hìc n. 4. de Primiani facto perinde iste loquitur, ac si res omnibus perspecta esset, de qua tamen in eo Sermone nullum adhuc verbum ad populum fecerat.*

SERMO AUGUSTINO TRIBUTUS

DE RUSTICIANO SUBDIACONO à Donatistis rebaptizato & in diaconum ordinato.

ADHUC mærens & dolens, Fratres, sisto me Sanctitati vestræ: nec enim præteriti casus (dicam mei, dicam vestri?) dolorem potui digerere. Ter conatus sum verbum, unde debitor sum, vobis subministrare; totiens & meæ & vestræ lacrymæ conantis vocem suppresserunt: nec potui meliùs curas quibus premebar, quàm ubertate lacrymarum explicare. Quid ergo fiet? Numquamne meo, numquam vestro luctui limes statuetur? Quotiens me videbitis intrantem, non cessabitis pectora tundere, & gemitus dare? Quotiens vos congregatos videro, in lacrymas ibo & suspiria? *Tempus lugendi*, & mihi & vobis circumscripserunt eloquia divina. (*Eccl. 3. 4.*) Nec dolui, cùm vos lacrymantes vidi; (& ad Lazari recordationem flevit Dominus Jesus Christus, & qui eum flentem videbant Judæi dixerunt, *Ecce quomodo diligebat eum:*) (*Joh. 11.*) immo potiùs, si quid in lacrymis jocundum, si quid gratum esse potest, illud è vestris collegi: dicebam enim intra me, Ecce quomodo diligebant eum; qui patrem tanto affectu prosequebantur, eumdem dabunt & filio, qui eorum pater factus est; heredem oneris facient heredem amoris; qui succedit honori, succedet & caritati. Bonum ingredienti * omen est, antiquæ in pastorem dilectionis in ovibus signa videre. (* *1 Retract. c. 1.*) Fiet amoris translatio in eum cui facta est curarum collatio: nec mutato pastore cessabunt eum diligere, qui debet oves pascere, * cujus vocem audient, & qui Deo teste, conscientiâ teste, paratus est cum adjutorio Domini pro oviculарum minima animam suam impendere & superimpendere. (* *f. ejus vocem audient, qui.*)

2. Si quæ ratio dolendi, si flendi; tota mea est, non vestra, non ejus, cujus tangimur desiderio. Solutus est ille, vinctus ego; stadium emensus, curro. In patria est, unde peregrinor: curas quas deposuit, in sinu meo reposuit. Clavum bene tenuit, de me quid fiet nescio: appulit, fluctuo. E littore videt iratum pelagus, furentes procellas: exclamo in mediis fluctibus, *Salva nos, perimus.* (*Matth. 8. 25.*) Et verè perimus, & verè periculum urget, & verè caput meum impellit, non meum tantùm periculum, sed & vestrum; nam sine vobis salvus esse non possum. Vestrarum animarum jactura, mea est. Quidquid Domino meo de vobis perit, periculo meo perit: rationem sum redditurus, *pellem pro pelle.* (*Iob. 2. 4.*) Misericordem Dominum habeo, sed rigidum computatorem: oviculas suas quotidie numerat, has in manibus descriptas habet, exigit numerum, quem si non reddidero, ingens capiti meo periculum creatur. Videte, Fratres, si sarcinam meam considerans à lacrymis possum temperare, si de gravi onere meo non mihi dolendum est. Pondus meum alleviate; faciet caritas vestra quod immane est mitius: & adjuvante Domino, & pastor & oviculæ pascua invenient, & post quàm in meridie cubaverint, *accumbent cum Abraham, Isaac & Iacob*, (*Matth. 8. 11.*) ubi *non erit sol, neque ullus æstus*, (*Apoc. 7. 16.*) sed in umbra Domini pax & refrigerium, quando luctus noster vertetur in cytharam, & voces flentium in cantus exsultantium.

3. Ceterùm, Dilectissimi, dum de pastore erepto lugemus, nascitur de perdito fratre dolendi occasio. Præcisum est à nobis membrum, pars nostri facta est pars Donati, transiit miles Domini ad castra Philistinorum, & de vase honoris factum est vas dedecoris. Intelligitis quid dico. Miser ille Rusticianus Mutigensis diaconus sacramentum quod Ecclesiæ debebat, abjecit, & ordinem suum infideli participatione polluit. Quid non feci, quos non adhibui conatus, ut in præcipitium ruentem in plano collocarem, & eximerem periculo, qui periculum amabat in quo periit? Is prima & urgens fuit cura mea, qui nunc est dolor meus. Nolebam mihi subtrahi in ipso oneris mei exordio, quem à satis longo tempore videbam tamquam fulgur de cælo cadentem. Et licèt ipse, exigentibus peccatis suis, à Domino deseri meruerit; doleo tamen quod de eo ad Dominum meum dicere non possum, *Ecce me cum pueris quos dedisti mihi.*

Isai. 8. 18.

4. Vobis omnibus notum scio, & tam bene scio, quia scio vestrorum multis moras quas hîc trahebat, displicuisse. Quotiens venerandus noster Valerius, me præsente, cum visceribus paternis dixit ad eum, Quid hîc agis? Cur stationem tuam deseris? Cur Presbytero tuo non collaboras? Cur Hipponem Mutigenæ præfers, cui alligatus es? Et cùm responderet, se ad solitudinem minimè idoneum, clericatum, non monachatum iniisse, se nullos Mutigenæ habere cum quibus versaretur; respondebat sanctus senex, *Alligatus es uxori, noli quærere solutionem:* Tua est Ecclesia Mutigensis, non nostra; ad eam nomen, non ad Hipponem dedisti: nonne sæculo renuntiasti, nonne amicis, nonne sanguini? Audiebat dicentem, sed malè audiebat, qui dicenti non obsequebatur. Quid factum est? Cùm satis festivus haberetur, indolisque ad scurrilitatem proclivioris, inter nugas sæculi, inter convivia, & compotationes diurnas, sæpe etiam nocturnas, tandem defecit: exstinctus est spiritus timoris Domini: de luto in lutum provolvitur: alternis vicibus & alios invitans & ab aliis invitatus, & conviva & convivans, cùm æri quod contraxerat solvendo non esset, & à creditoribus urgeretur, & se quotidianis implicaret erroribus, & plurimis scandalum crearet, tandem à presbytero suo excommunicatus, ad Donatistas transfugit, & ab eorum episcopo non tantum exceptus, quod contra jus Ecclesiarum est; non tantùm rebaptizatus est, quod impium est: sed etiam diaconus, quod maximè lugendum, factus est.

1. Cor. 7. 27.

5. Hæc ego cùm primùm accepi, aberat venerandus senex noster Valerius: sed commota viscera dilationem minimè passa sunt. Ingemui, dolui, pro eo in conspectu Domini mei effudi animam meam. Et quia mihi à multis relatum fuerat, Macrobium episcopum Donatistam, ad quem confugerat, virum esse pacificum, non longè à regno Dei & à concordia fratrum, qui si aliquos rebaptizaret, id invitus faceret: hunc litteris convenire statui, & quàm obnixis precibus ad eum per amicos agere, ut in subdiacono nostro baptismum Christi non exsufflaret, nec iterum baptizaret, quem in nomine Dei & baptizatum & signatum fuisse non nesciret. Ægrè litteras nostras admisit: sed tandem Maximi & Theodori, quibus illud negotii injunxeramus, precibus adactus est, ut eas recitari sineret, & ipse etiam legeret: * quibus nihil aliud respondit, quàm, *Non possum nisi ad me venientes suscipere, & eisdem fidem quam postulaverint dare.* Cúmque de Primiani facto instarent; dixit, non esse filii in patrem inquirere. Et quia per litteras quas ad Macrobium dedi, rogabam ut responderet quæ coram populo nostro * legerentur; si verò recusaret, me nostras recitaturum; cùm primùm abessent milites. Hodie, Fratres, fidem meam libero, nullus adest qui possit turbas ciere, novi vos omnes ad concordiam & ad alienos amplectendos promtiores esse quàm ut excitem, litteras ad Macrobium profero, ut actorum nihil conscientiam vestram lateat; sed apud Deum & homines innotescat, quàm sincero corde, quàm pacifico affectu, inspirante Domino rem tractaverim. Quòd si postea perit frater noster, in sua non in nostra conscientia peribit. Veniet Dominus, qui hos & me judicabit: veniet certè, frumentum asserturus, paleam dispersurus. Aquas nostras, quas tantopere formidant, ipse examinabit, & coram omnibus manifestissimè judicabit, an quas pollutas duxerint, ipse quoque habeat. *Certè videbunt in quem pupugerunt.* Quid enim est aliud Christianum rebaptizare, quàm Dominum iterum pungere? Signum regis accepit, crucem admisit, in morte Christi tinctus est: quid aliud facis, qui talem bis baptizas, qui Regis signum exsufflas, qui crucem expungis, quàm mortem Domini inanem & vacuam reddere, & universam salutis nostræ dispensationem ostentui habere?

** Vide epistolam 107. inter Augustinianas.*

** Confer Augustini epistolam 23. n. 6. & 7.*

Johan. 19. 37.

6. Aqua nostra non est aliena, virgo est & sancta; in fontem nostrum descendit Spiritus, quos irrorat sancti sunt: videant qua temeritate pollutos adstruant, quos talibus undis adspersos noverint. O sacrilegam novitatem! ô vocem impiam! Sanctificavit Deus aquas in initio mundi per Spiritûs incubationem, ex eis tot & tanta prodierunt miracula, quæ de aquarum nostrarum sanctitate nos erudirent, & de veritate quorum umbræ erant, instruerent, & de regeneratione quam in aquis haurimus certos facerent, & eas alienas vocant, & ab his abstinent, & mendaces dicunt, & omnem eis fidem abrogant. Erit itaque verax aqua Primiani, quem tam immani anathemate percussistis, quem tantorum scelerum in vestro conventu reum judicastis: nec tamen quos baptizavit, iterum tinxistis, & Ecclesiæ catholicæ, columbæ nostræ, sponsæ immaculatæ, infideles, impuræ, mendaces aquæ apud eos erunt? Dicent forsan, Mendaces erant qui Primianum innocentem damnarunt, & ideo ejus aquæ mendaces non fuerunt. Sed quid dicent de Feliciano & Prætextato, qui Primianum damnaverant, & ab illo tam grandi schismate discesserant? An quos baptizaverant, novâ & recenti tinctione Ecclesiæ suæ pepererunt? Nequaquam. Feliciani & Prætextati aquæ fideles qui postmodum coierunt, & adversùs Ecclesiam catholicam insani fœderis communione conspiraverunt; aquæ verò nostræ infideles & profanæ? O insana & perversa cogitatio!

7. Addunt etiam, *Qui baptizatur à mortuo, quid est lavacrum ejus?* Erratis miseri non intelligentes Scripturas. Non dicimus baptismum quo tinguunt illi, quos velut mortuos à vivorum com-

Eccli. 34. 30.

munione separamus, nihil esse; sed nihil prodesse, quamdiu inter mortuos vivitur. Tolle quod obest, jam prodest. Quod extrà accepisti, proficiet cùm intus fueris. Emenda baptizatum, sufficit: latens in semine virtus, incrementa sumet: spiritum Dei ex alto induet; & qui in Christo per baptismum sepultus fuerat, licèt foris, post quàm in Ecclesiæ sinum admissus fuerit, & mortuos reliquerit sepelire mortuos suos, sentiet aquam fidelem, nec hæreticorum contagiis pol- 24. lutam: & paternam vocem ad cor audiet, *Ecce* B *filius meus, mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est*: filius meus, quem obstetricantibus A undis genueram, mortuus erat, quia de spiritu meo non vivebat; & revixit, quia abjecto mortuorum consortio, ad locum vitæ rediit: perierat, quia eodem cum impiis naufragio abreptus fuerat; inventus est, quia per salutarem tabulam, hoc est pænitentiam, tandem portui, hoc est, Ecclesiæ redditus. Ut hoc de illis eveniat, Fratres, quam obnixè possumus, à Domino petamus, ut quemadmodum unus est baptismus, una aqua, una fides, sic etiam una caritatis professio, nec inter nos alia ampliùs audiatur, quàm meliorum charismatum æmulatio.

INDEX OPUSCULORUM S. AUGUSTINI CONTRA DONATISTAS, quæ in superioribus Tomis continentur.

IN SECUNDO TOMO.

supplicium capitis, uti congruit Ecclesiæ mansuetudini.

CXXXIV. ad Apringium proconsulem, rogans similiter, monensque, ut Circumcelliones atrocia confessos mitius puniat.

CXXXIX. ad Marcellinum, ut gesta quæ contra Donatistas confecta sunt publicentur, utque convicti rei castigentur mitius & citra mortis pœnam.

CXLI. ad laicos Donatistas, docens quomodo illorum episcopi in Carthaginensi Collatione convicti sint.

CXLII. Saturnino & Eufrati presbyteris, aliisque clericis, gratulans de ipsorum reditu ad Ecclesiam.

CXLIV. Cirtensibus ad Ecclesiæ catholicæ societatem conversis gratulans.

CLXXIII. Donato Mutugennensi presbytero Donatistæ, qui jussus comprehendi & adduci ad Ecclesiam, conatus sit sibi vim inferre, suadet ut resipiscat.

CLXXXV. ad Bonifacium Comitem, de correctione Donatistarum.

CCIV. ad Dulcitium Tribunum & Notarium, ac imperialium jussionum contra Donatistas exsecutorem, ostendens schismaticorum vesaniam, qui ne legibus corrigerentur, sibi necem ultro consciscebant.

In tertio Tomo.

TRACTATUS *IV. in Evangelium Iohannis.*

Tractatus V. in quo multa contra Donatistarum anabaptismum.

Tract. VI. ubi ex professo docetur imparem non esse baptismi sanctitatem propter imparis meriti ministros.

Tractatus IX.

Tractatus X.

Tractatus XI. in eo diluitur Donatistarum querela, quòd persecutionem à catholicis principibus patiantur. Graviorem à rebaptizatoribus catholicos persecutionem pati. Pseudomartyres Marculus & Donatus notantur.

Tractatus XII.

Tract. XIII. ostendit sponsam Christi, sanguine ejus emtam, esse Ecclesiam toto orbe diffusam. Perstringit Pontii & Donati falsa miracula.

TRACTATUS *I. in epistolam Iohannis.*

Tractatus II. in eamdem epist.

Tractatus III.

Tractatus IV.

In quarto Tomo.

ENARRATIO *in Psalmum X.*

Enarratio II. in Psal. XXV.

Enarratio III. in Psal. XXX.

Enarratio III. in Psal. XXXII.

Enarratio II. in Psal. XXXIII.

Enarratio in Psal. XXXV.

Sermo II. in Psal. XXXVI. in quo recitatur synodica epistola Cabarsussitani concilii Maximianistarum contra Primianum.

Sermo III. in eumdem Psalmum.

Enarratio in Psal. XXXIX.

Enarratio in Psal. LIV.

Enarratio in Pal. LVII.

Enarratio in Psal. LXXXV.

Enarratio in Psal. XCV.

Enarratio in Psal. XCVIII.

Sermo II. in Psal. CI.

Enarratio in Psal. CXIX.

Enarratio in Psal. CXXIV.

Enarratio in Psal. CXXXII.

Enarratio in Psal. CXLV.

Enarratio in Psal. CXLVII.

Enarratio in Psal. CXLIX.

In quinto Tomo.

SERMO *X. de judicio Salomonis inter duas mulieres meretrices.*

XLVI. de pastoribus.

XLVII. de ovibus.

In sermone LXXI. de blasphemia in Spiritum-sanctum cap. 17. & seqq. contra schismaticos.

Sermo LXXXVIII.

XC. de caritate.

XCIX. de remissione peccatorum.

In sermone CVII. n. 3. 7. & 8.

Sermo CXXIX.

In CXXXVII. cap. 10. n. 12.

Sermo CXXXVIII.

CLXIV. paulò post Carthaginensem Collationem pronuntiatus.

In sermone CLXXXIII. cap. 5. n. 9.

In CCXXXVIII. n. 3.

In CCXLIX. n. 2.

In CCLII. cap. 4. & 5.

Sermo CCLXV.

CCLXVI. de versu Psalmi 140. Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.

CCLXVIII.

CCLXIX.

In sermone CCLXXXV. n. 2. & 6.

Sermo CCXCII.

In serm. CCCXXV. n. 11.

Sermo CCCLVII. de laude pacis, apud Carthaginem habitus instante Collatione cum Donatistis.

CCCLVIII. de pace & caritate, ibidem ante Collationem dictus.

CCCLIX. de concordia cum Donatistis, pronuntiatus post Collationem.

CCCLX. de quodam Donatista reverso ad Ecclesiam.

In Tomo Sexto.

VIDE *Librum de fide & operibus cap. 4. n. 6. Enchiridion cap. 17. Librum de agone Christiano cap. 29. Librum de patientia cap. 13. & Tractatum de utilitate jejunii cap. 5. 6. & seqq.*

SYLLABUS

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITA SUNT OPUSCULA TOMI NONI:

Necnon variantes lectiones inter omissas selectæ.

*Quæ asteriscum * habent, videntur referendæ in textum.*

Psalmus Abecedarius contra partem Donati,

Recognitus est denuo ad antiquiores editiones, & ad variantes lectiones veterum codicum Belgicorum, Ambrosianensis ac Endoviensis.

Pag. 7, b. Editi: *solo* separentur *corde.* Aptiùs MSS. *separemur.*

Contra epistolam Parmeniani libri tres.

Hos libros castigavimus juvantibus MSS. Vaticanis duobus, Gallicanis quatuor, Casalino, Benigniano, Michaëlino & Pratellensi, quatuor item Belgicorum variis lectionibus apud Lov. necnon collatis prioribus editionibus Johannis Amerbachii, Desiderii Erasmi, ac Lovaniensium Theologorum.

Pag. 11. b. Editio Lov. *Tichonius enim* omnium *sanctarum paginarum.*

Ibid. c. Editi post, *& nunc exhibita est*; habent, *evacuaretur.* Meliùs MSS. *evacuetur.*

12. d. In MSS. *gentes terræ*, propter *quod audivit Abraham.*

13. f. Editi: *Quia qui loquitur mendacium . . . . vos* autem *sicut.* At MSS. omisso *Quia*, habent, *vos ergo.*

15. c. In editis: *excludi* nec *convinci possent.* In MSS. *excludi convincique non possent.*

Ibid. g. Editi Am. & Er. *plenior*, quasi *non solum.* Lov. *plenior*, quæ *si non solum.* Emendantur ex MSS.

16. c. Editi & quidam MSS. *non ob aliud* in *trecentorum . . . . . judicio* consedere *noluerunt.*

Ibid. d. Vaticani MSS. *malo schismatis* majore *sacrilegi destruxerunt.*

* Ibid. Vatic. MSS. *ne * ipse offenderet.* Fortè meliùs, referendo ad Parmenianum. Paulò pòst loco *eligentes*, legitur in iisdem Vaticanis libris & apud Am. & Er. *eligens.*

17. b c. Editi, *etiam ex præcepto . . . . tale* subiere *judicium.* Concinniùs MSS. *subire.* Sed pro *etiam*, legendum * videtur, * *& etiam.*

* Ibid. d. Fortè legendum, *Quæ ** vana *criminatio.*

18. c. Lov. *Quid me arguitis* : prætermissâ particulâ *in.*

20. c. Editi: *agminibus* multa *graviora.* At MSS. *multò.*

21. b. Editi: *& cùm* ea *quasi simulatâ justitiâ conantur ante tempus à palea* separari, *ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur*, dum *ipsi ab ea potiùs.* Emendantur ex MSS.

Ibid. f. Vaticani MSS. *vindicta spiritalis*, quæ *excommunicationem operatur.*

22. e. Vatic. MSS. *per judices humanæ* conditionis *egerunt.*

Ibid. e. Iidem MSS. Vatic. loco, *quibus*; habent, *quos principes constituunt.* Referendum ad verbum *agunt*, quod proximè præcessit.

23. c. Editi: *& facilè cesserunt*, nec *multa passi sunt.* Meliùs Vatic. codices: *qui facilè cesserunt, non multa passi sunt.*

Ibid. g. Aliquot MSS. *leges* quàm *vehementer.*

25. a. Vaticani codices: *totum mundum* tantummodò *Zizania crescere.*

26. a. Editi: *quâ malè* interpretata *decipiunt.* At MSS. *interpretando.*

25. b. Omnes MSS. *cogit* homines *clausis.*

26. e. Editi: *malum committunt in eos*, omissâ particulâ *vel*, quæ huc revocatur ex MSS.

27. a. In editis post *& ab isto maledicto*, additur *immunis*: sed superfluò.

28. b. Editi: quid *sint considerent.* Et paulò pòst, *dolorem* nostrum *meliùs premo.* At MSS. *qui sint considerent.* Et infrà, *dolorem meum* &c.

29. b. Editio Lov. *Istis non fiunt* lux *tenebræ.* Abest *lux* à MSS. & edit. Am.

Ibid. c. In omnibus MSS. *Nonne isti* cadunt *in meridie.*

Ibid. f. MSS. *etiam* projectos *aspides revocaret.*

30. c. Editi: *nec nobis* talia *objicerent.* Abest *talia* à MSS.

Ibid. e. Vatic. MSS *tam perversè* intellectam *istam script.*

32. c. Iidem Vatic. MSS. *quod ibi invocatur.*

Ibid. d. Iidem MSS. *pro* parte *Donati.*

34. d. Gallicani MSS. *à peccantibus segregasse* : omisso *quasi.*

Ibid. e. Vat. codices: *fumosam istorum superbiam ferunt*: omisso, *aquam* Gallicani duo: *fumosam istorum* assertionem fecerunt. Benignianus: *fumosam istorum* fecerunt conscientiam. Nonnulli tandem Belgici MSS. pro *superbiam*, habent *fimbriam.*

Ibid. g. Editi: *& verissimum sacerdotem Ecclesiæ, se orationibus* fidelium *& ipse commendat.* Abest *fidelium* à MSS.

36. c. Am. & quidam MSS. *cum fure* cucurrisse *dico*: omisso *non.*

Ibid. d. In MSS. perniciosum *scandalum ponunt.*

37. e. Editi pro *divisæ*, habent *diversè*, (vel *divisè*) *agenti.* Abest *agenti* à MSS.

44. f. Am. & MSS. *Illicitam* ergo *usurpationem corrigit.*

45. d. Vaticani MSS. *ab Ecclesiæ* catholicæ *unitate sep.*

46. d. Editi: *nec tunc* ea *possit amittere.* Concinniùs MSS. *eam*, scilicet sanctitatem sacramenti.

47. a. Sola editio Lov. *ut possint* apud illos *curare non sanos*: omisso, *etiam.*

48. f. Editi: *homines* commoneantur simul *ut aliquando.*

51. f. Editi: *facit* peccatum *Paganorum.* At Vatic. MSS. *peccata.*

54. d. Editi: *& ideò* in *disciplina ecclesiasticâ.* Abest *in* à MSS.

61. b. Editi: *non solum* in *Ecclesiæ unitate.* Particulam *in* non habent MSS.

Ibid. Vaticani codices: *quæ de moribus eorum* faciem dissimulantium fugerint, *oculos claudant.* Alii quidam MSS. cum Am. *quæ de moribus eorum* in faciem simulantium fuerint, *oculos claudant.* Benignianus codex, *quæ de moribus eorum* ferunt in faciem simulantium, *oculos claudant.* Fortè legendum, *quæ de moribus eorum* feriunt faciem dissimulantium, *oculos claudant.*

65. b. MSS. *coërcendos* minatur, *quàm per illam* &c.

Ibid. d. Editi: *Sicut* enim *ille fidelissimus.* Expunximus *enim* auctoritate MSS.

66. c. In excusis post, *multi boni Christiani*; superfluò additum fuerat, *faciunt.*

68. f. Editi: *Si possunt pisces boni* cum *piscibus malis.* Particula *cum* sensum corrumpit, & abest à MSS.

69. b. Editi: *sed tamen* tritici *sursum.* At Vatic. MSS. *tritico.*

Ibid. b. Gallicani MSS. *Sic etiam* beati *Isaiæ verba.*

Ibid. d. Aliquot MSS. *cur modò* tangunt immundum: *Quòd si* &c.

70. e. Vatic. MSS. *ubi violant*, *rei* fiunt.

72. Gallicani codices: *in sua* civitate *patiebantur.*

75. c. MSS. *Inconcussum firmumque*: omisso, *igitur.*

De Baptismo libri septem.

Recensiti sunt ad veteres codices, Corbeiensem, Remigianum, Floriacensem, Beccensem, Pratellensem, Michaëlinum, ad Laudunensis Ecclesiæ librum, ad Georgianum, id est, illustriss. D. de S. Georges à Rege nominati ad archiepiscopatum Turonensem: ad unum collegii Bernardinorum Parisiensium, unum item Augustiniensium majoris conventus, unum Dominicanorum viâ Jacobæâ, ad Vaticanos . . . . . duos: tandem ad editiones Amerb. Erasm. & Lov. nec non ad variantes lectiones Lovaniensium operâ collectas ex Belgicis tribus MSS.

Pag. 86. c. Editi: *factus sum* velut *æramentum.* Abest *velut* à MSS. & à Græco textu Apostoli.

89. f. Lov. *sed non potest* eum *lux.* Elegantiùs editi alii & nostri MSS. omisso *eum.*

90. e. Editi: *& omnia reddam tibi.* Abest *omnia* à MSS.

94. f. MSS. *& per ceteram juncturam botrum* &c. omisso, *quasi.*

102. c. Lov. *vel in hæresi* fuerint *baptizati.*

103. f. MSS. *quàm* in quærendo *ampliùs laborare.*

104. e. Vaticani MSS. *apud posteros* præponenda.
109. c. Editi : *& malos* in *una complexione*. Abest *in* à MSS.
114. a. Editi : *sed ab Agrippino* institutam.
Ibid. d. Editi : *sumus* Deo *in omni loco*. Vox *Deo* abest à MSS. & præteriri solet ab Augustino.
Ibid. f. Editi : *nihil* aliud *credat*. MSS. verò , *aliter*.
115. b. In MSS. *de* quibus *dicit*, *ut ultrà* &c.
120. e. In MSS. *ad viam pacis* & *quærendum*.
123. d. Editi : *conformes* fieri *imaginis*. Abest *fieri* à MSS. & à Græco.
129. b. Belgici quidam MSS. *unde* non *sunt in unitate Christi*, *qui sunt ex parte diaboli : procul dubio* &c.
142. f. Editi : *eo teste* convincuntur esse *in crimine schismatis*. At MSS. omisso *esse*, habent *vincuntur*.
143. b. Plures MSS. *& in* eorum *numero sumus*.
150. b. Editi : *dictum ab* Apostolo. At MSS. *ab Apostolis*.
190. b. Lov. *esse baptismus* Ecclesiæ *potest*. Vocem *Ecclesiæ* hoc loco prætereunt Am. & MSS.
191. d. Editi: *sibi sint* semper *continentia*. Abest *semper* à MSS.
201. e. Lov. *si fortè curiositate aliqua* : omisso, *hoc*, quod Am. & Gallicani potiores MSS. habent.

Contra litteras Petil. libri tres.

Hos libros contulimus cum Gallicanis quatuor MSS. Floriacensi, Beccensi, Pratellensi & Sigiramnensi seu S. Cygiranni, cùm editis Am. Er. & Lov. Consuluimus etiam varias lectiones Belgicorum codicum per Lovanienses collectas.

Pag. 210. e. In MSS. *tamquam* rabidus *fluctus*.
213. b. pro, *quamvis improbent*, fortè legendum, *quamvis improbè*. Confer lib. 3. cont. Cresc. c. 41.
215. a. Lov. *non est discutiendum* quin *penitus*. At editi alii & nostri MSS. *quàm penitus*. Et sic infrà lib. 3. c. 58.
260. d. Editi : *quia ad* nos *non pertinent*. Veriùs MSS. *quia non ad vos pertinent*.
282. c. In MSS. *Ista ergo cùm* cogitent.
307. f. Editi : *verba* prævia *contumeliosa*. At MSS. *prima*.
311. a. In MSS. Qui *enim me ita defendi*.
317. c. Editi : *Iste* quamquam *baptizabat*. Meliùs MSS. *quando*.
Ibid. Editi : *nisi Petilianus iterum diceret* : omisso, *ne*, quod ex MSS. restituitur.
319. g. Editi : *& civitatum auxilia* perturbati. Castigantur ex MSS.
331. e. Lov. *Nam ut* ea. Nostri verò MSS. cum aliis antè editis, *ejus*.

Liber de unitate Ecclesiæ.

Castigatus olim per Lovanienses ex collatione Endoviensis MS. & nunc per nos emendatus est denuo ex veteris codicis Floriacensis ac superiorum editionum lectione.

Pag. 367. c. loco , *tamquam ab alio initio* , fortè legendum , *propagandam ab alio initio*.
368. b. post , *in eis prædicari*, addebant editi , *quod cùm impletum fuerit, tunc erit finis*: quæ verba hoc loco absunt à MSS.

Contra Cresconium libri quatuor.

Ad horum librorum castigationem usi sumus antiquissimo Corbeiensi codice, ac præterea Michaëlino, Sigiramnensi, Georgiano, & uno Bernardinorum collegii Parisiensis. Adhibuimus etiam variantes lectiones Belgicorum quinque MSS. per Lovanienses Theologos vulgatas, nec non editiones antiquiores & potiores, Amerbachii, Erasmi, & Lovaniensium.

Pag. 391. c. Omnes MSS. *de* hoc *ait* sancta scriptura.
394. f. In omnibus MSS. *ad justitiam* conversurum.
399. e. Am. & Er. *antea tenebatur* falsum. Abest *falsum* à MSS. & abesse debet.
402. d. Editi : *habere* docerentur. At MSS. *doceretur*.
411. d. Editi: *quem tu* incurris, non *vides errorem*. At MSS. *quem tu incurreris*, *vides*, *errorem*: omisso, *non*.
412. f. Lov. *repentè* aliunde *exsistere*.
413. e. Plures MSS. *alius* è diverso *esse non potest bapt.*
416. b. In editis exciderat, *vel suscipiuntur*, *vel non*. Restituitur ex MSS.
Ibid. d. Editi : *talibus* tamen *ignosci*. At MSS. *tam*.
Ibid. g. Editi: asserimus *errare*. MSS. verò , *assereremus*.
421. f. Nostri omnes MSS. *tunc* ad eam *fit bonus*. fortè melius quàm *ab ea*.
422. b. In excusis : *credentes* & *accipientes abluebat*. expungendum *&*, juxta MSS.
423. d. Editi : *refellere minimè* valuistis. At MSS. *valuisti*.
431. f. In editis : *propter meritum* tamen *ipsius*. Abest *tamen* à MSS.
433. b. Editi : *Iterum dico*, Ecce *ab hac* ; pro, *& te ab hac*.
444. f. Editi : *dictam* quoquo modo *posses*. MSS. *quomodo*.
446. d. Editi : *nisi fortè jam* quidam. MSS. *quidem*.
447. e. Editi : *os eorum* venenum *aspidum*. At MSS. *à veneno*.
454. b. In MSS. loco *Sardicensis concilii*, constanter scriptum est *Serdicensis*: nec aliter in primis editionibus Am. &c.
459. c. In MSS. *suam conjugem* accerseret.
461. f. Am. & MSS. *tantusque fieret* nostrorum *tumultus*.
Ibid. Lov. *ut* quia *veritati prædicandæ respondere*. Delendum * *quia* : & legendum , *cui respondere*.
465. b. Lov. *in ecclesia* sancta *Bagaiensi*. Abest *sancta* à MSS. & Am.
Ibid. Plures MSS. *Januarianus* : loco , *Januarius*.
Ibid. d. Plures item MSS. *Beianum* Beianensem.
469. b. Editi : *ut locis cederent* gerebantur. Meliùs MSS. *urgebantur*.
477. g. Editi : *quanto magis* deficientes. At MSS. *deficitis*.
483. e. Aliquot MSS. *& Græco etiam nomine* malitiosam *& artificiosam*.
486. a. Editi : *de quibus celeberrima* : omisso *agitur*, quod additum hîc est ex MSS.
487. d. Am. & MSS. *favemus vobis* : aliena *nobis est*.
489. c. Lov. quos *etiam in sacrilego*. Meliùs MSS. *à quo*.
Ibid. c. Verbum, *objicitis*, abest ab Am. & à MSS.
Ibid. d. MSS. *hoc* idem *possemus objicere*.
491. b. Editi : *qui post etiam baptizandum* : omisso *vos*, quod restituimus ex MSS.
492. f. Aliquot MSS. *ne in illo* schismatis sacrilegio.
493. e. Duo MSS. *& quasi* præjudicati *criminibus rei*.
495. b. Omnes MSS. *Tu quidem* cedere *videris*.
498. c. MSS. *breviter velut recolendo* reminiscendo *decursa sunt*.
503. a. Editi : *nec ipsam* invenientia *sepulturam*. At MSS. *invenientium*.
517. a. Lov. *hoc* crimen *majori numero*. At MSS. loco *crimen*, habent *tam*.
523. b. Editi: *non* irascantur. At MSS. *non irascatur*.
524. e. Editi : *communicanda hereditate cælestium* cum *eis*. Abest *cum* à MSS.

Liber de unico baptismo.

In hujus libri recensione superiores Amerbachii, Erasmi & Lovaniensium editiones contulimus cum veteribus MSS. Vaticano uno, & Gallicanis decem, scilicet Georgiano, Victorino, Dominicano conventûs Parisiensis in vico Jacobæo, Laudunensi majoris Ecclesiæ, Sigiramnensi, Corbeiensi, Floriacensi, Michaëlino, Beccensi, & Pratellensi. : variis etiam lectionibus Belgicorum codicum, quæ in Lovaniensium editione exstant, usi sumus.

Pag. 529. e. Editi : *Dicentes* enim *se esse sapientes*. Abest *enim* à MSS. & à Græco.
532. b. Am. & MSS. *Quid* hinc *respondeant*, (vel *respondent.*)
534. f. Editi : *quod sequitur exsultans dicit* : omisso *&*, quod ex MSS. restituitur.
535. d. In MSS. *quando illo hæretici* baptizantur.
538. d. Vaticanus codex : *diabolicæ* deceptionis & *præsumtionis*.

Breviculus Collationis,

Recognitus est denuo ad veteres editiones, destituentibus nos hîc codicibus MSS.

Pag. 576. f. legendum : *&* nec *ad Carthaginem accederet*. Confer Appendicem hujus Tom. pag. 17. not. h.

Liber ad Donatistas post Collationem.

Castigatus auxilio Corbeiensis elegantissimi & antiquissimi codicis, Michaëlini ac Beccensis, nec non adhibitis lectionibus variis Belgicorum MSS. apud Lovanienses, primis tandem ac potioribus editionibus Am. Er. & Lov.

591. c. Corb. & Mich. MSS. *quem* multum *pro magno habent*. Beccensis : quodque non multum *pro magno habent*.
611. b. Editi : illud testimonium *Cypriani*. At MSS. *ab illa testimonio* &c.
Ibid. d. Editi : *quod autem* nisi *sunt*. MSS. *visi*.

Sermo ad Cesareensem plebem,
Liber de Gestis cum Emerito,
& Libri contra Gaudentium duo,

In Gallicanis MSS. desiderantur, sed hîc rursum antiquarum editionum collatione emendantur.

APPENDIX

APPENDIX
NONI TOMI
OPERUM S. AUGUSTINI
IN QUO EXHIBETUR

Contra Fulgentium Donatistam incerti auctoris liber:

NEC NON

Excerpta & scripta vetera ad Donatistarum historiam pertinentia, quorum lectio superioribus Augustini adversùs eosdem hæreticos libris lucem affert.

IN SUBSEQUENTEM LIBRUM
CENSURA LOVANIENSIUM THEOLOGORUM ET BERNARDI VINDINGI.

L*IBRUM hunc non esse Augustini certissimum est: nam ut prætermittam quòd ejus nulla in Retractationibus mentio fiat: certè Augustini nec ingenium, nec eruditionem, nec eloquentiam ulla ex parte redolet. In primis enim paulò post initium, totam adversarii disputationem in tres ait divisam esse partes, quas sibi ex ordine tractandas refutandasque proponit, de uno baptismo, de horti unius fonte signato, de oleo uno quod muscæ moriturae exterminant Quæ ineptissima est sanè partitio, & Augustino indigna, ut cui contra leges dialecticorum, & supersit & desit aliquid. Nam tria illa ad unum erant unici baptismi caput redigenda: nihil verò in has partitione dicitur de malorum contagione, de bonorum & malorum in Ecclesia commixtione, de persecutione, de codicum sacrorum traditione, de caussa Cæciliani, denique de querela imperialium edictorum, quæ tamen hoc Fulgentii libello disputantur, suntque ipsissima Donatisticæ controversiæ capita, passim ab Augustino tractata. At verò prima illa duo, quæ totis viginti capitibus exsequitur, quàm variè confundit ac perturbat? Nam sub finem cap. 10. cùm de baptismo ageret, subitò per occupationem sermonem injicit de contagione malorum, quo mox omissò ad baptismum revertitur: inde ad alterum rursus argumentum regressus, iterum ad baptismi relabitur quæstionem &c. Jam verò tota ipsa operis compositio atque structura quàm nihil habet solidæ carnis! quàm nihil succi & sanguinis! quàm nihil vitæ ac spiritûs! certè nihil Augustini doctrinâ, genio, & copiâ dignum.*

Quid quòd in citandis tractandisque Scripturis non uno loco ab eo dissidet ac variat? Primùm enim cap. 16. (nisi fortè mendosus est codex noster) producit locum ex cap. 65. Isaiæ juxta vulgatam lectionem, cùm semper August. editione utatur LXX. *etiam in illa ipsa scriptura, &c. Præterea illud Jeremiæ 17.* Recedentes à te scribentur in terra: *is cap. 3. ita legisse videtur,* Recedentes à te scribentur in libro mortis, *quomodo arbitror non modò B. Augustinum, sed veterum præterea citasse neminem. Et sunt quidem illa Donatistæ verba, sed vel breviter saltem admonere debebat, uti facit cap. 2. non ita locutum Prophetam. Sanè facit hoc semper Augustinus. Cui simile est, quòd cùm Donatista cap. 5. Ezechielem pro Isaia nominet, auctor hic ne verbulo quidem id corrigat, quod non arbitror, ut aliàs numquam, dissimulaturum Augustinum. Denique cap. 18. duo proferuntur Davidis testimonia addito Psalmorum numero, cujusmodi exemplum nescio an apud Augustinum reperiatur. In Scripturis quoque exponendis haud planè cum Augustino consentit. Cap. 9. responsurus ad illud Psal. 140.* Oleum peccatoris non impinguet caput meum, *tamquam de vera ejus intelligentia adhuc incertus, ait se* interpretes malle desuper, *(sic enim loquitur,) id est, audire quid alii de hoc loco sentiant. At verò August. lib. 2. contra Petilianum cap. 103. & lib. 3. cap. 33. & lib. 2. contra Cresc. cap. 24. planissimum illud & clarissimum esse ait. Cap. 12. locum olim & à Cypriano lib. 1. epist. 12. citatum,* Ab aqua aliena abstine te, *non malè quidem ille de pudicitia conjugali dictum esse ait, secus tamen quàm Augustinus, qui maligni spiritus doctrinam hic accipit, lib. De unitate Ecclesiæ cap. 26. & lib. 6. contra Donatist. cap. 12. Cap. 2. probaturus circumcisionem Samaritanorum typum gessisse baptismi apud Donatistas administrati, detorquet huc locum ad Coloss. 2. cap. qui de circumcisione & baptismo in genere, & legitimè acceptis, haud dubiè loquitur, quomodo interpretatur & Aug. lib. 6. contra Julian. cap. 7. Denique cap. 4. cùm citasset Donatista locum Jerem. cap. 15. de aqua mendaci, non habente fidem, ad eum auctor iste prorsus nihil respondet. At non ita Augustinus, qui quoties inter adversariorum dicta occurrit, numquam abire sine responsione permittit, ut lib. 3. contra Donatist. cap. 15. lib. 2. contra Petilianum cap. 103. lib. De unitate Ecclesiæ cap. 23. & alibi.*

Quin & occurrunt quædam ab Augustini consuetudine ac dicendi ratione aliena. Nam primùm quidem cùm cap. 1. Fulgentium hunc haud obscurè suspectum sibi esse significet, tamquam absit libelli transmissi auctor, eodem tamen loco religionem *ei tribuit: quod in Gaudentio tamen notat Augustinus, lib. contra eum 1. cap. 2. & lib. 2. cap. 11. & 12. Eodem loco tribuit ei* in dilatando ingenii laudem, *quod certè hic nullum apparet. In ejus argumentis tantum agnoscit roboris ac potentiæ,* ut eis videri queat, *inquit,* veritas ipsa devinci: *at ea in suis libris Augustinus velut vana & imbecilla ridet sæpe ac contemnit. Cap. 3.* multos, *ait,* contra regulam datæ legis baptizare, *contra Augustinum, qui lib. 6. contra Donatistas cap. 25. faciliùs ait hæreticos inveniri qui prorsus non baptizent, quàm qui præscriptis à Christo verbis non utantur. Quin & cap. 4. con-*

tradicere sibi ipse videtur: Hæretici, *inquit*, omnes licèt in sua sibi disputatione discordent, in baptismi tamen traditione sollemni verbo concordant. *Cap.* 2. Donatistarum *appellat* baptisma, *quod dicendum esse negat August. cùm alibi, tum lib.* 2. *contra Petilian. cap.* 37. *nec umquam sic vocat, nisi addita mox correctione hac aut simili*, immo non vestrum, sed Christi. *Cap.* 10. Certum est, *inquit*, quòd sacerdotis & plebis exsecretur Deus ac despiciat holocausta, si bona non adfuerit conscientia: *quod nescio an usquam apud August. reperias, qui inter sacrificium velut rem sacram, & offerentium vitium diligenter distinguendum docet. Cap.* 1. Pertinaces, *inquit*, anathemate condemnemus, ut hactenus victores esse possimus. *Quando sic asperè loquitur Augustinus? Cap.* 17. *Donatistæ criminationibus responsurus*, conscientiam suam *opponit*, quam munitam esse *ait. Facit hoc nonnumquam & Augustinus, ut lib.* 3. *contra Petil. cap.* 2. *&* 10. *Lib.* 3. *contra Crescon. cap.* 80. *sed quanta cùm modestia ac verecundia! Cap.* 22. Gesta *citat* Marcellini: *pro quibus semper Augustinus*, In Collatione nostra, *inquit*, quam vobiscum, *vel* cum eis habuimus: *ut lib. post Collat. lib. de gestis cum Emerito. lib. contra Gaudentium, & alibi plus centies*, &c.

Ceterùm ad stilum quod adtinet, licèt in quibusdam, ubi est Augustinum imitatus, convenire cum eo videatur, tamen res ipsa clamitat, procul ab elegantia dictionis ejus abesse. Nam ut exempli gratiâ paucula quædam adtingamus, cap. 1. *utitur verbo* admiror, *pro* intelligo, capio, assequor. *Et ibidem*, tam forti, *inquit*, obice sumsisti. *Ac rursus*, in domo confugere compellamus. *Cap.* 2. vos ei per omnia similatis, *inquit*, *pro* assimilamini. *Cap.* 9. Interpretes, *inquit*, malo desuper: *pro eo quod dicendum erat*, Malim hîc audire interpretationem aliorum. (*Cap.* 16. pessimatur, *pro* pessimus evadit.) *Cap.* 24. ut eos à suis basilicis depulisses, *pro* depelleres. *Ubi sic umquam balbutit Augustinus?*

Ex his itaque, quæ diximus, abundè constare arbitror, non esse librum hunc Augustini, immo verò prorsus eo indignum. Quisquis tamen ejus auctor fuit, vetustum fuisse oportet, ut qui concilium illud Carthaginense adversùs Cæcilianum viderit, citans inde postremo capite Marciani sententiam, quam nusquam apud Augustinum reperias; quo vel solo nomine dignum librum hunc censeo qui locum suum retineat. Apparet autem & Afrum fuisse, nam & more gentis ejus gaudet homœteleutis, ut cap. 9. Melior est misericors increpatio, quàm lenis adulatio. *& iterum*, Oleum peccatoris, blandimentum est adulatoris. *Et cap.* 12. Quis non videat prophetam conjugibus pudicitiam commendasse, & te à veritate procul errasse? *Utitur & infinitivis nominum loco, ut cap.* 13. ô probare! ô errare! ô delirare! *quod & Optato, & Augustino est non insuetum. Sermo autem Donatistæ seu Fulgentii totus linguam sapit Africanam, & Augustini sæculum redolere videtur, à Petiliani stilo non admodum alienus. Huc usque Lovanienses.*

IN CAP. I.

CENSURAM *superiorem Bernardus Vindingus in Critico Augustiniano confirmat, additque hæc à se observata* νοθείας *signa. Cap.* 2. *dicit auctor Donatistas Deum metuere ac divinam legem servare. Cap.* 12. *Silvanum Cirtensem tradidisse Felici Curatori* sacramenta: *qui tamen nonnisi* capitulatam argenteam & lucernam argenteam tradiderat, *uti legitur lib.* 3. *contra Cresconium c.* 29. *& lib.* 4. *c.* 56. *& infrà in Gestis apud Zenophilum Consularem. Cap.* 23. *ait Ananiam & Sapphiram occisos à Petro. At August. in epist.* 44. *n.* 10. *scribit*, de novo Testamento ostendi non posse, quòd justus quisquam interfecerit aliquem. *Quod subjungit de Simone mago peremto, hausit ex apocryphis libris, quorum auctoritate niti contra adversarium noluisset Augustinus, ut intelligitur ex lib.* 13. *contra Faustum c.* 9. *Præterea cap.* 26. *exprobrat Donatistis quòd transgrederentur* mandatum seniorum, *ut statuerent suas traditiones. At Augustinus opponeret potiùs ipsa Christi verba Matth.* 15. 3. Quare transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? *Tandem librum hunc refert Vindingus inter opuscula quæ à Vigilio Tapsensi conficta existimantur.*

CONTRA FULGENTIUM DONATISTAM,

INCERTI AUCTORIS LIBER.

CAPUT I. LIBELLUM, quem mihi religio tua, frater Fulgenti, direxit, non aspernatus accepi: quem utrùm ipse dictaveris, an aliunde quæsieris, non satis admiror. Est enim & hoc nostræ religionis officium, non personas intendere, sed veritatem in omnibus quærere, inventam agnoscere, & agnitam custodire. (1. Thess. 5. 21.) Sic enim apostolus Paulus dicit: Omnia probate, quod bonum est tenete; ab omni specie mala vos abstinete. Breviter igitur dicam quod ingeniosiùs litteris dilatasti. Dixisti *unum esse baptisma, quod Samaritanus, id est, hæreticus habere non meruit. Unum hortum conclusum, qui est Ecclesia, fontem habere signatum, de quo nullus alienus adtingit. Unum oleum, quod est chrisma sanctissimum, quod morituræ muscæ corrumpunt, & peccatores omnino non dabunt.* Contra hæc mihi in adjutorio Domini paranda responsio est, nec aliunde sumenda, nisi ex lectione divina. Verbi ergo principium jam sumamus, immo ipsum Verbum principium Jesum Dominum (Johan. 8. 25.), ducem ac principem cælestis militiæ teneamus, bella geramus, & ejus manu sacrata tubâ petamus muros validissimos civitatis nefariæ Jericho (Josue 6.): id est altitudinem mundanæ sapientiæ testamentis dominicis circumdemus, veritatis & libertatis vocibus concrepemus; adversarios in domo Raab, id est, Ecclesiæ quæ nuntios ejus suscipit, propter mundi excidium confugere compellamus: pertinaces anathemate condemnemus, ut hactenus victores esse possimus. Hæc ergo ex Lege adversus Legem, ex Dei Testamento adversus Dei Testamentum, ex veritatis fonte adversus veritatis fontem tam obice forti prima fronte sumsisti, quasi possit veritas à semetipsa devinci, aut gloria luminis sua luce fuscari.

CAPUT II. DONATISTA dixit: *Dominus & salvator noster Jesus Christus unici baptismi doctor & custos ne sitientes animas per aridos lacus mentis error abduceret, perennes haustus sibi esse proclamans, in Evangelio suo ita testatus est, dicens; Qui sitit, veniat & bibat, qui credit in me, sicut Isaias dicit.* (Johan. 7. 37.) CATHOLICUS resp. Non habet, *sicut dicit Isaias*: sed, sicut dicit Scriptura. Sed ista velut impedimenta despiciam, ne longo sermone utilitatem legentis excludam. Don. dixit: *Qui credit in me, sicut dicit Isaias, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: & ne passim & ubique bibi posse diceretur, merita aquarum ipse discrevit, dum Samariæ apostasiæ originem in proprio fonte damnavit. Qui biberit*, inquit, *ex hac aqua, sitiet iterum; qui biberit ex aqua quam ego dedero, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* CATH. resp. Hæc utique ideo posuisti, ut nos catholicos quasi Samaritanos & sine baptismo demonstrares. Jam ergo Donatistas in Samaritanis incipe speculari. Samaritanorum dogma Regnorum libro docente tale fuit (3. Reg. 13.): Deum timebant, & simul figmenta colebant: divinam legem servabant, & patrum errores minimè deserebant: circumcisionis signum habebant, & Israëlitarum collegium non tenebant. Hoc & vos facitis: Deum metuitis, & figmentum luteum Donatum pariter colitis. Et hic enim ex terræ pulvere figuratus est. Divinam legem servatis, & parentum errorem non relinquitis: baptismi habetis sacramentum, & catholicorum non vultis habere consortium. Ecce vos eis per omnia similatis. Sicut ergo tunc Samaritanorum circumcisio secundò dari non poterat, ita nunc Donatistarum baptisma iterari non debet, Domino Christo dicente (Johan. 13. 10.), Qui semel lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi. Circumcisio enim Samaritanorum baptisma significat Donatistarum, dicente Apostolo (Col. 2. 11.), Circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo. Quòd autem ait Dominus: *Qui biberit ex hac aqua; sitiet iterum:*

non de baptiſmate, ſed de terreno locutus eſt elemento.
Nam ſi baptiſma hîc vellet oſtendere, nullo modo à Sa-
maritana muliere poſtulaſſet. Denique puteus ille non Sa-
mariæ dictus eſt, ſed Jacob, & utique Jacob non fuit hæ-
reticus, ſed Deo dilectus, ſemper carus, & ipſe ex eo bi-
bit, & filii ejus, & pecora ejus.

Caput III. DONAT. dixit: *Numquam ergo Eccleſiæ ſpiritus patitur jun-*
gi, quod ore divino meruit diffamari, Legis præconio præmo-
33.15. *nente, Duo contra duo, unum contra unum. Et Dominus in*
th. 24. *Evangelio: Tunc,* inquit, *duo erunt in agro, unus aſſumetur,*
& unus relinquetur; duæ molentes in molendino, una aſſumetur,
& una relinquetur. Vides ergo duo genera eſſe baptiſmatum &
duo præmia meritorum, dum unum lethalis ingenii ardor exurit,
& bibulæ ſitis perennes hauſtus excoquit: alterum quod ſemel
ſitum perenni- *potandarum meatibus* ſitium vitæ perennitatem ſancivit, utique*
in effoſſis gurgitibus perpetuas ariditates oſtendit, & dum ejus piè
2.13. *meritum clauſit, mortis aditum patefecit, dicente Jeremia: Duo*
mala fecit populus iſte, me dereliquerunt, & effoderunt ſibi
17.13. *lacus detritos, qui copiam non poſſunt portare. Et iterum: Om-*
nes qui derelinquunt te, confundentur; recedentes à te, ſcri-
bentur in libro mortis, quoniam dereliquerunt te fontem vitæ.
CATH. reſp. Tu unum contra unum, ego multa baptiſ-
mata aſſero contra unum. Etenim Paganus baptizat, & Ju-
dæus baptizat, & Sadducæus baptizat, & multi extra re-
gulam datæ legis baptizare non ceſſant, Sed illud eſt unum
quod verum, illud verum quod Chriſti, illud Chriſti quod
Patris & Filii & Spiritus-ſancti: hoc eſt verum, hoc ſalu-
bre, huic nullum eſt comparandum. Hoc qui non accipit,
ipſe ſibi & vitæ meritum clauſit, & mortis aditum pate-
fecit.

Caput IV. DONAT. dixit: *Quòd ſi, ut aſſeris, una fides in utroque*
conſiſtit: cur inter fidelem aquam & perfidam juſta ſepara-
33.14. *tione diſcrevit, teſtante Domino per Iſaiam: Quis nuntiavit vo-*
" *bis quia ignis ardet? Quis nuntiavit vobis locum illum æternum?*
" *Ambulans in juſtitia, prædicans viam rectam, odio habens fa-*
" *cinus & injuſtitiam, & manus abſtinens à muneribus, & gra-*
" *vans aurem ut non audiat judicium ſanguinis, & comprimens*
" *oculos ſuos ne videant iniquitatem, hic inhabitabit in alta ſpe,*
" *fortis panis illi dabitur, & aqua ejus fidelis. A cujus fide per-*
15.18. *fidiam ſeparans, Jeremia teſtante, ſic poſuit: Ut quid injurian-*
" *tes me prævalent? Plaga mea ſolida facta eſt, unde ſanabor?*
" *Facta eſt mihi ſicut aqua mendax non habens fidem.* CATH.
reſp. Hæretici omnes licèt in ſua ſibi diſputatione diſcor-
dent, in baptiſmi tamen traditione ſollemni verbo concor-
dant: ſicut circumciſio una, ſed fide varia in Judæis & Sa-
maritanis veteribus conſiſtebat. Neceſſe eſt ergo ſicut tunc,
ita & nunc fieri oportere converſis, ut quod diſputatione
ſola petatur, ſola iterum diſputatione ſolvatur; ut audire
15.3. de Domino poſſint, Jam mundi eſtis propter ſermonem
quem locutus ſum vobis: manete in me, & ego in vobis.
10.11. Omnia enim in figura contingebant illis, ſcripta ſunt autem
ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum deve-
nerunt.

Caput V. DONAT. dixit: * *Ezechiel quoque ſic dixit: Et videbunt,*
quia plures ſunt qui averterunt aquam antiquæ piſcinæ, & non
22. ſec. *adſpexerunt ad eum qui fecit eam ab initio, & eum qui illam*
condidit non viderunt. Inaudita dementia perfidorum, nec di-
vinis velle vocibus credere, nec Apoſtoli ſimplicem doctrinam
erroris ſui faucibus velle ſervare. CATH. reſp. Abſit, abſit
ut aquam antiquæ piſcinæ, ſicut vos, in partem ducamus,
aut divinis eloquiis non credamus. Quod legimus, credi-
mus; & quod credimus, prædicamus. Audi quæ ſit origo
noſtra, & ubi ejus aqua diffuſa. In Zaccharia ſic habes:
14.8. Exibunt aquæ vivæ de Jeruſalem, medium earum ad mare
orientale, & medium earum ad mare noviſſimum; hoc eſt,
ab Jeruſalem uſque ad fines terræ: æſtate & hyeme erunt;
id eſt, omni tempore erunt. Et erit Dominus rex ſuper
omnem terram: hoc eſt, omni terræ Chriſtus dominabitur,
non Donatus. Hæc eſt poſſeſſio, hæc hæreditas Chriſti,
quæ à ſanctis colitur, & perenni fonte rigatur, de qua ei
2.8. dictum eſt, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſ-
ſionem tuam terminos terræ. Qui in ipſa eſt, heres adſcri-
ptus eſt: qui in ipſa non eſt, jam damnatus & morti de-
12. ſtinatus eſt, Scriptura dicente, Qui egreſſus fuerit fores do-
mûs tuæ, ipſe ſibi reus erit.

Caput VI. DONAT. dixit: *Hinc ſibi Deus unicum baptiſma eſſe pro-*
clamat: hinc Apoſtolus unum cunctis dixiſſe confirmat, Deo per
4.12. *Salomonem probante: Hortus concluſus, ſoror mea, ſponſa mea,*
fons ſignatus, puteus aquæ vivæ, paradiſus cum fructu pomo-
A *rum.* CATH. reſp. Recordare, lege omnia, adverte dili-
genter, & vide quòd ex hoc paradiſo, ex hoc horto conclu-
ſo, ex hoc fonte ſignato, etiam foris ſalutis unda decurrat,
quæ vadit contra Aſſyrios, contra vos videlicet Donati-
ſtas. Ex Aſſyriis enim Samaritani illi naſcuntur, qui vo-
bis ſunt comparati. Ipſe eſt, inquit Scriptura, fluvius qui va- *Gen.* 2. 14.
dit contra Aſſyrios contra inimicam Dei populo gentem;
non pro illis vadit, ſed contra. Quibuſdam enim eſt odor 2. *Cor.* 2.16.
mortis in mortem, quibuſdam verò odor vitæ in vitam.
Sicut enim qui manducat & bibit ſanguinem Domini 1. *Cor.* 11.29.
indignè, judicium ſibi manducat & bibit: ſic & qui ac-
cipit indignè baptiſma, judicium accipit, non ſalutem.
B Nam & Judas proditor bonum corpus, & Simon magus
bonum baptiſma Chriſti percepit: ſed quia bono bene non
uſi ſunt, mali malè utendo deleti ſunt. Bonum eſt baptiſ-
ma, bonum eſt Chriſti ſanguis & corpus, bona eſt lex, ſed 1. *Tim.* 1. 8.
ſi quis eâ legitimè utatur. Neque enim & quia foris eſt,
divina non eſt, aut quia ab alienis habetur, aliena putabi-
tur, aut quia à malis injuſtè tractatur, à nobis juſtè dam-
nabitur. Aqua paradiſi, aqua Trinitatis eſt: hanc ubi agno-
ſcimus paradiſi, non negamus; hanc ubi non perſpicimus,
paradiſi omnino non dicimus; quæcumque foris nata eſt, pa-
radiſi nullo modo dicenda eſt: ut puta Manichæus, quia
numquam fuit in paradiſo, nec ſicut vos de Eccleſia foras
C egreſſus eſt, aquâ paradiſi potandus eſt, quia foris exor-
tus eſt. Hîc opus habet ut vivat, ne in æternum moriatur:
ſed ut legitimè vivat, in ipſa vivat, ne judicium manducet
& bibat.

DONAT. dixit: *E contra Apoſtolus dixiſſe teſtatur: Unus* Caput VII.
Deus, una fides, unum baptiſma. Nulla in doctrina divina va- *Epheſ.* 4. 5.
rietas, per omnia Dominum ſequitur ſervus, in nullo differt à
Magiſtro diſcipulus. Quem ſequeris, quem imitaris, quem hujus
flagitii arbitraris auctorem? CATH. reſp. Da mihi aliquem
ſanctorum poſt Trinitatem rebaptizare, quod facis. Lege
D mihi, non illas ſcripturas, quarum auctoritate non teneor;
ſed novi & veteris Teſtamenti, quibus utrique ſubjicimur.
Si unum eſt baptiſma, cur duplicas unum? Non enim aliud
iteras, quàm quod invenis verum. Quoniam ergo quæ de-
ſtruxiſtis, ea iterum reædificatis, prævaricatores vos eſſe
monſtratis.

DONAT. dixit: *Aut ſi unum putas cum reis aliqua per-* Caput VIII.
mixtione conjunctum ſacramentum baptiſmi, audi Prophetas, *Prov.* 10. ſec. LXX.
quibus ſit rectè diſpenſum, dicente Salomone, Fons vitæ in ma-
nibus juſti. CATH. reſp. Bene de vobis Dominus dixit, qui
errorem veſtrum antè prævidit: Vos eſtis qui juſtificatis vos *Lucæ* 16. 15.
coram hominibus, Dominus autem novit corda veſtra; "
E quia quod altum eſt hominibus, abominabile eſt apud Deum. "
Si juſtus es, & fons vitæ in manu tua eſt, non homo, ſed
Deus es. Ad te confugiatur, tibi credatur, in te ſpes om-
nis vitæ ponatur, ipſum baptiſma in nomine tuo detur, &
de Domino taceatur. Vis ſcire ubi hunc fontem vitæ re-
quiras? In Pſalmo habes: Apud te eſt fons vitæ, & in lu- *Pſal.* 35. 10.
mine tuo videbimus lumen. Non legiſti: Filius malus ſuper- *Prov.* 24. ſec. LXX.
bos oculos habet: filius malus ipſe ſe juſtum dicit, * exitûs * *f.* exitum autem ſuum.
autem ſuos non abluet? Niſi te ut hominem reum eſſe co-
gnoveris, niſi te peccatorem veraci corde clamaveris, juſti-
ficari omnino non poteris, dicente Prophetâ, Dic prior ini- *Iſaiæ* 43. 26.
F quitates tuas, ut juſtificeris. Et Johannes apoſtolus: Si dixe- 1. *Johan.* 1. 8.
rimus quia peccatum non habemus, nos ipſos decipimus,
& veritas in nobis non eſt.

DONAT. dixit: *Et David dicit, Oleum autem peccatoris* Caput IX.
non impinguet caput meum. CATH. reſp. Dic ergo mihi *Pſal.* 140. 5.
aliquem tuorum, quem probes non eſſe peccatorem, ut
oleum veſtrum non poſſit eſſe peccatoris; cùm ſcriptum ſit,
Nullus eſt hominum qui non peccet. Interpretes malo de- *Eccli.* 7. 21.
ſuper. Lege, ut ſenſum poſſis accipere: ſic ait, Corripiet
me juſtus in miſericordia, & increpabit me, oleum autem
peccatoris non unguat caput meum: hoc eſt, Melior eſt
miſericors increpatio, quàm lenis adulatio: ſicut & illud,
G Meliora ſunt vulnera amici, quàm voluntaria oſcula inimi- *Prov.* 17. 6.
ci. Oleum peccatoris blandimentum eſt adulatoris, de quo
alibi dicit: Molliti ſunt ſermones ejus ſuper oleum, & ipſi *Pſal.* 54. 22.
ſunt jacula. Oleum juſti ſpiritus eſt Dei, dicente Petro,
Jeſum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu ſancto. Deſi- *Actor.* 10. 38.
ne itaque Spiritum-ſanctum oleum dicere peccatoris, ne
Deum incipias aſſerere peccatorem.

DONAT. dixit: *Aperta confeſſio perfidorum iſto loco mon-* Caput X.
ſtratur, quæ inimica præſumtione à facinoroſo ſacerdote contacta
polluitur, cujus ſacrificium velut oleum voce divina reſpuitur.

Iſaiæ 66. 3. *Facinoroſus*, inquit, *qui ſacrificat mihi, velut qui canem occidat; & qui offert ſimilaginem, quaſi ſanguinem porcinum; & qui offert thus in memoria, quaſi blaſphemus.* Cath. reſp. Certum eſt, quòd ſacerdotis & plebis exſecretur Deus ac deſpiciat holocauſta, ſi bona non adfuerit conſcientia. Aut ſi de ſacerdotibus ſolùm dictum cupis intelligi, quomodo apud vos facinoroſorum non polluitur confectio ſacerdotum? Dicis, *Quamdiu mali latent, inquinare non poſſunt; propter* *Deut. 29.* *quod ſcriptum eſt, Quæ occulta ſunt, mihi; quæ manifeſta ſunt, vobis.* Si ergo quamdiu mali latent, inquinare non poſſunt, cur longè poſitas nationes, quibus nomen Donati & Cæciliani habetur incognitum, rebaptizare non times? Quis B veſtrûm aliquorum mala in eorum pertulit aliquando notitiam? Et ſi pertuliſſet & non probaſſet, in nullo prorſus obeſſet, juxta illud: *Quæ occulta ſunt, mihi; quæ manifeſta ſunt, vobis.*

Caput XI. *Abac. 3. 15.* *Oſeæ 6. 8.*

Donat. dixit: *Adhuc ejus aquas turbidas Propheta ſpiritu manifeſtat: Impoſuiſti, inquit, in mari equos tuos turbantes aquas multas. Me contemſit Galaad civitas, quæ operatur ſtulta, turbat aquas, & fortitudo tua ſicut hominis piratæ.* Cath. reſp. Agnoſce in te tua tela converti, ſicut ſcriptum eſt, *Pſal. 36. 15.* Gladius eorum intret in corda ipſorum, & arcus eorum confringatur. Fortitudo tua, Donatiſta, ſicut hominis piratæ, qui viribus rebaptizas, viribus in aqua pugnas, viribus in C aqua necas: iſta gerens pirata captus occideris, niſi converſus pænitueris, & regi Chriſto in Catholica militaveris.

Caput XII.

Donat. dixit: *Si ergo unico fonte Eccleſia gloriatur, utique traditorum ſpelunca eſt, quæ in aquarum multitudine extollitur, & baptiſmi ſui ebrietate confuſa, cum regibus fornica-* *Apoc. 17. 1.* *tur, dicente Johanne, Veni oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ ſedentis ſuper aquas multas, & inebriati ſunt omnes inhabitantes terram à vino fornicationis ejus. Rogo quæ ſunt aquæ multæ, niſi plura baptiſmata? quæ mulier fornicaria, niſi traditorum ſpelunca, quæ regum voluptatibus ſervit obnoxia, a quibus perſecutionibus poculum bibens, ebria cæcitate populis miſcet, & in amentiam quos rigaverit ducit? Cujus acceſſum ſa-* D *Prov. 9. 18. ſec. LXX.* *pientiſſimus Salomon interdixit: Ab aqua, inquit, aliena abſtine te, & de fonte alieno ne biberis, ut longo vivas tempore, &* *Prov. 5. 18.* *adjicientur tibi anni vitæ tuæ. Fons aquæ tuæ privatus ſit tibi, ne quiſquam extraneus communicet tibi. Solus ergo privatum non habet fontem, qui meretricis aquarum poſſidet multitudinem. Johannes quoque Apoſtolus aquarum multitudinem impro-* *Apoc. 17. 15.* *bat, dicens, Et dixit mihi angelus, Aquas quas vidiſti, ſuper quas ſedet fornicaria illa, populi, turbæ & nationes ſunt.* Cath. reſp. Ut video, ubicumque aqua nominata eſt ma- **f. vel bene.* lè, * bene baptiſma credidiſti. Sed in bono tibi, in malo mihi illam tribuere voluiſti, ut de vobis impleretur quod *1. Tim. 1. 7.* *2. Tim. 3. 8.* Paulus apoſtolus dixit, Neſcientes neque quæ loquuntur, E neque de quibus affirmant. Quemadmodum enim Jannes & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita hi reſiſtunt veritati. Angelus dicit, Aquas quas vidiſti, populi, turbæ & nationes ſunt. Et tu Angelo exponenti reſiſtis & dicis, *Rogo quæ ſunt aquæ multæ, niſi plura baptiſmata? quæ mulier fornicaria, niſi traditorum ſpelunca?* Si & traditorum vocabula cupis addiſcere, habes veſtros, Silvanum Cirtenſem Felici Curatori ſacramenta tradentem. Habes Marinum ab aquis Tibilitanis Romano Curatori tres codices offerentem. Habes Victorem Ruſiccadienſem quatuor Evangelia veluti deletitia comburentem, qui Cæcilianum abſentem damnare F auſi ſunt innocentem. Hæc eſt ſpelunca latronum, hæc progenies traditorum, hæc mulier fornicaria, quæ relicto Chri- *Prov. 7. 27.* ſto, Donato proſtituit lupanaria: cujus domus juxta Salomonem ſeceſſus eſt mortis, cujus viæ ſunt inferorum, quæ ſe mundam vocat, cùm ſit ſordibus plena: quæ ſe innocentem clamat, cùm ſit ſceleribus irretita: quæ pudenda committit, & facta ſua in alteram dicit, ne prior audiat quæ commiſit. De factis enim veſtris catholicos infamatis, ut populos à Domino ſeparetis. Proinde quòd quaſi tuos, ut ab aqua noſtra ſe abſtineant, hortaris, & dicis, *Ab aqua aliena abſtine te, & de fonte alieno ne biberis: fons aquæ tuæ privatus ſit tibi; ne quiſquam extraneus communicet tibi:* quis G non videat Prophetam conjugibus pudicitiam commendaſſe, & te à veritate procul erraſſe? Aut ſi fonti tuo communicare nullus debeat extraneus, cur extraneos quæris, cur catholicos rebaptizas?

Caput XIII.

Donat. dixit: *Claret ergo apud traditores eſſe multitudinem aquarum, ubi diverſa ſchiſmatum ſemina, ubi hæreticorum multimodas peſtes, ubi Manichæorum deteſtanda ſordium* **f. ubi.* *fæculenta, * vel in abruptum cœnoſi gurgitis lacum in æterna* A *morte * abrepto charybdis vidit, & exterminii oleum flammis* **f. abreptos.* *edacibus animavit.* Cath. reſp. O probare, ô errare, ô delirare! *Claret ergo apud traditores eſſe multitudinem aquarum, ubi diverſa ſchiſmatum ſemina, ubi hæreticorum multimodas peſtes, ubi Manichæorum deteſtanda ſordium fæculenta:* quomodo probas nobiſcum eſſe ſchiſmaticorum multimodas peſtes? Si nobiſcum eſſent, non hæretici, ſed catholici eſſent.

Caput XIV. *Eccle. 10. 1.*

Donat. dixit: *Audi dicente Salomone: Muſcæ morituræ exterminant confectionem ſuavitatis. Olei eſt ergo genuina ſuavitas, quæ ſi tactu improbo fuerit violata, fit ingrata confectione* B *polluta. Et rectè Spiritum-ſanctum immundis alitibus traditores æquatis, quòd in aliena menſa improbi corruant, & olei ſuavitatem immundis tactibus fœdent.* Cath. reſp. Quis tactu improbo violat, qui quod invenit ſervat, an qui confectum impudenter exterminat? Quando oleum veſtrum tetigimus, quando Spiritum-ſanctum injuriando fugavimus? Docete aliquem noſtrûm in divinitatis oleum improbè cecidiſſe, aut Trinitatis baptiſma, ſicut vos, illicitè violaſſe. Muſcæ morituræ Donatiſtæ circumvolant per totius corporis membra, ſicubi reperiant vulnerata, ſana pungunt, ægra lambunt, & eorum ulceribus peccatorum vermes * fundunt, quæ conſcientiam mordeant, quæ animam finiant, **f. infundunt.* C quæ putredinem nutriant, quæ nec ipſis mortuis cadaveribus parcant. Muſcæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim vivitis, qui Spiritum-ſanctum efflatis.

Caput XV. *Pſal. 140. 5.*

Donat. dixit: *Hoc propriè David ſanctiſſimus, noſtræ fidei regulam ſubminiſtrans, edocet, idem peccatoris oleum nec ſalutem afferre, nec cujuſquam caput debere contingere. Oleum, inquit, peccatoris non unguat caput meum. Ergo diligenti examine peccatoris requirenda perſona eſt, ſi non de ſacerdote ſacrilego, ut profani aſſerunt, Dominus dixit.* Cath. reſp. Cùm ſis peccati conſcius, audes dicere, *peccatoris requirenda perſona eſt.* Audi quæ ſit peccatoris iſta perſona: Apoſtolus dixit, D *Rom. 3. 23.* *Eccleſ. 7. 21.* *Job 4. 18.* Omnes enim peccaverunt, & egent gloriâ Dei. Et Salomon: Nullus eſt hominum qui non peccet. Et Job: In angelis ſuis reperit pravitatem; quantò magis in filiis hominum, qui terrenum habent domicilium? Hæc eſt perſona peccatoris: id eſt, omnis homo peccator. Si ſacerdos es, homo es: & ſi homo es, peccator es. Quem te ipſum facis? Dixiſti te ſolum eſſe ſanctum, ſolum juſtum, ſolum ſine peccato, ſolum ſine macula. Dixiſti tuum eſſe baptiſma, tuum oleum ſanctum, tuam menſam dominicam, tua illa omnia quæ fidelibus divinitus tribuuntur. Quid reſtat, niſi ut ſceleratè & impiè Deum te eſſe pronunties? Sed audi quid caput *Iſaiæ 14. 13.* ſuperbiæ audire meruit: Quomodo cecidiſti de cælo luci- E fer, qui manè oriebaris, qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo, Super cælum adſcendam, & ſuper aſtra Dei exaltabo ſedem meam, ſedebo in monte teſtamenti in lateribus Aquilonis, & ero ſimilis Altiſſimo? Verumtamen in infernum deſcendes, & in profundum laci. Niſi ergo pænitueris, niſi converſus fueris, niſi depoſitâ ſuperbiâ peccatorum veniam poſtulaveris, audies quod & ille, quia cùm ſis homo, facis te ipſum Deum.

Caput XVI.

Donat. dixit: *Similiter Dominus per Aggæum prophetam, immundos tactus inquinamenta conferre, nec pollutum quemquam poſſe ſancire, ſi illicita præſumtione conetur adtin-* F *gere quod ſanctum videat contineri, ſalubri expoſitione monſtravit, dum pro nobis Prophetam cautum exhibuit. Interroga,* *Aggæi 2. 12.* *inquit Dominus, ſacerdotes dicens, Si alligaverit homo carnem ſanctam in ſummo veſtimento, & tetigerit ſummitas veſtimenti aliquam creaturam panis, aut vini, aut olei, ſi ſanctificatur? Et reſponderunt ſacerdotes & dixerunt, Non. Et dixit, Dominus, Si tetigerit inquinatus in anima horum aliquid, ſi inquinabitur? Et dixerunt ſacerdotes, Inquinabitur. Et dixit Dominus, Sic & populus hic, & ſic gens iſta: omnis qui illuc acceſſerit, inquinabitur.* Cath. reſp. Hoc adversùm te uſus es teſtimonio, qui donum Dei in tuo ponis arbitrio. Si enim tactus ſancti, immundi inquinamenta non tollit; va- G num eſt quod geritur, quod conficitis, quod lavatis. *Si tetigerit*, inquit, *quod ſanctum eſt, creaturam panis, aut vini, vel olei, ſanctificabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt, Non.* Ubi eſt quòd vos extollitis, quòd ſanctitatem veſtram munditiam conferre jactatis? Aut ſi illud movet quod ait, *Sic populus hic, & ſic gens iſtâ; omnis qui illuc acceſſerit inquinabitur:* docete Aggæum, qui iſta dicebat, de medio ejuſdem plebis exiiſſe ne inter eos etiam eſſet ipſe pollutus. Tactus ille opera ſignificat. Si ſanctus, inquit, tetigerit immundum,

mundum, non sanctificabitur: Si immundus tetigerit sanctum, inquinabitur: id est, faciliùs sanctus qui junctus fuerit genti huic pessimæ pessimatur, quàm gens ista in melius commutetur; quia procliviùs ad imitationem malorum curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur: sicut melli plurimo parum absinthii injectum, velocem amaritudinem trahit; mellis verò etiamsi duplum injiciatur, non poterit ejus obtineri dulcedo. Exeundum ergo nobis est è medio malorum mente, non carne; operibus, non corporibus. Nolite, inquit Apostolus, communicare operibus infructuosis tenebrarum: operibus ait, non altaribus. Scriptum est enim in Isaia: Qui dicunt, recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es; isti fumus erunt in ira mea, ignis ardens tota die. Si te hominum dicta non terrent, saltem Dei minantis ira convertat.

Ephes. 5. 11.

Isaie 65. 5.

Cap. XVII.

D o n a t. dixit: *Numquam latro in lucem protulit prædam, semper operarii noctis gratam bonis omnibus lucem sæpiùs horruerunt; solus traditor nec Dei minis frangitur, & in aliena veste improbus gloriatur. Contra quem per Sophoniam Dominus proclamat, nec auditur: Erit, inquit, in die sacrificii Domini, & vindicabo in principibus, & in omnes vestitos veste aliena.* C a t h. resp. Tua non timeo crimina, quia mea munita est conscientia. Quem dicis tradidisse, nomen locumque traditoris ostende. Numquam id valebis ostendere, sicut nec antea valuisti. Sed etsi aliquem protuleris, mihi obesse non poterit, dicente Domino, Anima patris mea est, anima filii mea est; anima quæ peccaverit, sola morietur. Ego tamen non in aliena veste congaudeo, qui in catholica fide semper exsulto. Illa est quam habeo, qua me in die redemtionis misericors & benignus Pater in decore vestivit. Afferte, inquit, stolam illam primam, & induite illum; quia hic filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est. Illam nimirum de qua Paulus apostolus dixit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Hanc habeo, in hac gaudeo, in hac semper gloriosior apparebo. Hæc est quam vos aut ut latrones abstulistis, aut miseri sordidatis.

Soph. 1. 8.

Ezech. 18. 4.

Luc. 15. 22.

Galat. 3. 27.

Cap. XVIII.

D o n a t. dixit: *In quantum enim improbitas devios errores alienis bonis cupit adstruere, & falsa catholica mendacii nebulas conatur obtegere, per colles tortuosos incedit, cui per Jeremiam Dominus contradictor obviavit: Nolite, inquit, fidere in vobis in verbis falsis, quia per omnia non proderunt vobis, dicentes, Templum Domini, templum Domini est. Et Dominus in Deuteronomio: Adtende tibi ne offeras holocaustomata in omni loco quemcumque videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua, in hac offeres holocaustomata, & ibi facies omnia quæcumque præcipio tibi hodie.* C a t h. resp. Optimè, & saluti tuæ multùm conveniens testimonium posuisti: *Adtende tibi ne offeras holocaustomata in omni loco quemcumque videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua, in hac offeras holocaustomata, & ibi facies omnia quæcumque præcipiet tibi.* Audi ergo qui sit locus electus, & quæ tribus Domini prædicata: in Psalmo CXXXI. habes: Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in sæculum sæculi, hìc habitabo, quoniam præelegi eam. Item in Psalmo CXXI. Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem. Jerusalem quæ ædificatur ut civitas. Illuc enim adscenderunt tribus, tribus Domini testimonium Israël. Hic est locus electus, hic mons sanctificatus, hæc civitas super montem posita, ita ut abscondi non possit, hæc radix catholica, hæc vitis fructifera longè latèque diffusa, quæ in Ecclesiastico clamat & dicit, In Sion fundata sum, & in Jerusalem potestas mea. Etenim oportuit pati Christum & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Rectè me argueres, si in hac hereditate maneres. At cùm in hac Dei patris hereditate non maneas, in hac Christi regis tribu non milites, cur desertor corripis militem, cur reus increpas innocentem? Et ego tibi dico, *Adtende tibi ne offeras in omni loco*, hoc est, in omni hæresi; & dicas, & hìc Deus, & ibi Deus est: *sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus in tribu tua*, hoc est, in tribu ejus, *ibi offeres holocaustomata tua, & ibi facies omnia quæcumque præcepta sunt tibi.* Hoc fac, & vives.

Jerem. 7. 4.

Deut. 12. 13.

Eccli. 24. 15.

Luc. 24. 46.

Cap. XIX.

D o n a t. dixit: *Baptisma utique dici non potest, quod aquarum turba dispersit, quod ab Ecclesiæ fonte malitia separavit, quod sterilis unda siccavit, quod nec angelum vidit, nec prophetam qui se mederi posset invenit, sicut in libro Regnorum quarto lethales aquas Elisæus sanctissimus discussa morte sanavit, & maritante sermone in fetus uberes meare permisit. Et dixerunt viri civitatis ad Elisæum, Ecce commoratio civitatis bona, sicut & tu Domine vides, sed aquæ multæ & steriles sunt hic. Et dixit Elisæus, Accipite mihi unum vas fictile, & immittite in illud sal. Et acceperunt illud: & venit ad exitus aquarum, & projecit sal & dixit, Hæc dicit Dominus, sanavi aquas istas, & non erit mors in eis neque sterilitas: & sanatæ sunt aquæ usque in hunc diem.* C a t h. resp. Gratias Deo Patri, qui quod futurum ostendit, in nobis fidelis implevit. Gratias, inquam, Deo Patri, qui nobis non angelos solùm, non prophetas, sicut priùs in Jericho nostram, id est, in hunc mundum, sed proprium Filium destinavit, Dominum videlicet angelorum, & principem prophetarum, qui aquarum sterilitatem, hoc est gentium infecunditatem discussa morte sanaret. Accepit vas fictile, hoc est corpus fragilitatis humanæ; sal misit, id est, sapientiâ divinâ replevit: in aquam projecit, hoc est, in Jordanem descendit: aquas suo descensu sanavit, id est, gentes suo adventu redemit: & maritante sermone Ecclesiam ex gentibus congregavit, & in fetus uberes longè latèque diffudit. Hoc in nobis impletum qui non videt, cæcus; qui non credit, insanus est. Adtende uberes fetus, dic ubi hæc non sit Ecclesia, dic ubi tua, præter quàm in angulo Africæ inveniatur malè collecta, tamquam sarmentum inutile, ex hac ubi præcisa est, ibi remansit, ultrà extendi non potuit, quia de radice præcisa statim exaruit.

4. Reg. 2. 19.

Allegoriam sanatarum aquarum per Elisæum.

Caput XX.

D o n a t. dixit: *Accepit una civitas salutaris aquæ substantiam, accepit & olei dona una cum liberis vidua, nec beneficium divinum passim propheta commisit, nisi ei quam unum vas olei habere cognovit, Regnorum veritate probante: Et mulier una ex mulieribus prophetarum clamabat post Elisæum dicens, Servus tuus vir meus mortuus est; & tu scis quomodo servus tuus erat timens Dominum: & ecce quibus debeo, venerunt accipere duos filios meos in servos. Et dixit Elisæus, Quid faciam? Indica mihi, quid est tibi in domo tua? At illa dixit, Non est mihi ancillæ tuæ aliquid in domo nisi vas unum olei. Et dixit Elisæus, Vade, pete tibi vasa de foris ab omnibus commorantibus tecum vasa copiosa, & introibis, & claudes ostium ad te & ad filios tuos, & implebis vasa oleo, & reddes debitum. Elisæus enim per veri baptismi liniamenta operatus est. Nam quia tuum non comprobo, ideo tuos fideles exsufflo.* C a t h. resp. Omnes enim hoc faciunt, quod & tu, omnes fideles exsufflant, dum unicum baptismi sibi vindicant sacramentum. Talem cùm inveneris, non capies, non tenebis, non isto vinculo colligabis, sed agnito signo piratico, ut tecum artem peragat, securum abire permittis.

4. Reg. 4.

Caput XXI.

F u l g e n t i u s dixit: *Absit ut abire permittam: quoniam Deus dixit, Compelle omnes introire, ut impleatur domus mea. Qui omnes dixit, nullum excepit.* A u g u s t i n u s respondit: Quid ergo facies? F u l g. dixit, *Docebo illum ecclesiam meam esse certissimam.* A u g. resp. In quo? Numquid Christum qui à Patre omnes gentes accepit, ad Africanam particulam tantùm remansisse monstrabis? F u l g. dixit: *Dicam quòd in paucis constet.* A u g. resp. Quid si & ejus paucos habebit? Omnes enim in comparatione Catholicæ paucos habent. F u l g. dixit: *Ostendam quoniam hæc est vera quæ persecutionem patitur, non quæ facit.* A u g. resp. Quid si & ejus persecutionem omnino non fecit? F u l g. dixit: *Insinuabo secundum Apostolum, quòd ecclesia mea rugas & maculas sola non habeat.* A u g. resp. Continuò probabitur habere. Scriptum est enim, Nemo mundus à sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus super terram. Sed quid pluribus? quolibet ingenio capies, & tenebis, quomodo suscipis qui fideles tuos fortè retinxit, qui Spiritum-sanctum in corde credentis exstinxit?

Luc. 14.

Psal. 2.

Ephes. 5.

Iob. 14.

Cap. XXII.

F u l g. dixit: *Distringo illum, exsufflo, & in remissione peccatorum verâ aquâ baptizo.* A u g. resp. Quomodo ejus peccata dimittis, cùm scriptum sit, blasphemiam Spiritus-sancti in sæculum dimitti non posse? Sed hunc omittamus, alterum videamus. Dic & Maximianistæ, æmulo tuo, quod & mihi dixisti, *Quomodo alter habere potest, si mihi soli concessum est? Aut si juri tuo asseris traditum, quare comprobas alienum?* Respondebit & iste Maximianista, Quomodo alter habere non potest, cùm & mihi sicut tibi tu probaveris esse concessum? Christianos enim meos & clericos extra ecclesiam tuam baptizatos vel ordinatos absque ulla demutatione baptismi vel honoris in integro recepisti, quod ubi Marcellini * gestis objectum est, refellere nullatenus valuisti.

Matth. 12.

* id est, in Collatione.

Item Aug. respondit: *Si justus es, cur sententia tua diversa est? Cur Maximianistas suscipis, & meos fideles exsufflas?* Fulg. dixit: *Quia ille meus erat.* Aug. resp. Et tu meus eras, cur in schismatico tuo pius, in catholico impius & implacabilis perseveras?

Cap. XXIII. Fulg. dixit: *Plus peccasti, & ideo in te aliter vindicatur.* Aug. resp. Quid ergo, baptisma pro vindicta ponis, & quod ad salutem promittitur, à te pro pœna tribuitur? Si in baptismo non delicta donas, sed peccata castigas; si in aqua non liberas, sed flagellas; piratam te esse apertè demonstras: & tamen quid plus peccavi, quid feci? Fulg. dixit: *Codices tradidisti, & idolis immolasti.* Aug. resp. Doce: non feci, facta tua mihi supponis. Fulg. dixit: *Pater tuus fecit.* Aug. resp. Ego patrem nescio nisi Deum. Scriptum est enim, Nolite vobis patrem vocare super terram, unus est enim Pater vester cælestis. (Matth. 23.) Fulg. dixit: *Patrem tuum dico Cæcilianum: ipse tradidit, ipse thurificavit, ipse omnia mala commisit.* Aug. resp. Lege quis illum accusavit, quis convicit, quis coràm positum condemnavit? Esto, fecit quod non fecit: numquid filius pro patre damnabitur, cùm scriptum sit, Anima patris mea est, & anima filii mea est; anima quæ peccaverit, sola morietur? (Ezech. 18.) Fulg. dixit: *Tu filius ejus non quidem tradidisti, sed nobis persecutionem fecisti.* Aug. resp. Equidem non feci, credo tamen quòd mei facere potuerint. Quære caussam quare: quid si merebamini? Non enim malos persequi peccatum est; nam & sanctos & sanctum sanctorum Dominum malos legimus persecutos: dæmones namque persecutionem Domini non ferentes, clamabant, Quid nobis & tibi, Jesu Fili Dei? venisti perdere nos? (Marci 1. Act. 13. 1. Tim. 1. Act. 8.) Et Paulus Elimam magum ultus est cæcitate, & blasphemum hominem tradidit satanæ. Et Petrus Ananiam & Saphyram ejus uxorem mendaces occidit: & Simonem magum tamdiu persecutus est, donec morte perimeret. (Petrus Apostolus Simonem magum extinxit.) Sed & David in persona Christi clamat & dicit, Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant: affligam illos, nec poterunt stare. Non igitur omnis qui persecutionem passus est, justus continuò putandus est: sed qui propter justitiam passus est, ille profectò beatus est, dicente Petro, Quæ enim gloria est, si peccantes colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patimini, & patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. (1. Pet. 2.)

Cap. XXIV. Fulg. dixit: *Sancti quos memoras, edicta judicum sæcularium non meruerunt, quod vestri fecerunt.* Aug. resp. Licet, an non licet? Si licet, de licito murmurare non decet: si non licet, tuum crimen emenda, dum licet. Maximianistas enim schismaticos tuos, sicut gesta declarant, & auctoritatibus judicum sæcularium, & adminiculis ordinum * virorum, & exsecutione militum diversorum, institutis defensoribus ecclesiæ persecutus es, ut eos à suis basilicis depulisses. Qui me increpas, cur non te ipsum primùm emendas? (* f. variorum.)

Cap. XXV. Fulg. dixit: *Ideo schismaticis nostris basilicas tulimus, ut veræ ecclesiæ redderemus.* Aug resp. Hoc & nostri fecerunt vobis, suis schismaticis tulerunt, & matri Catholicæ reddiderunt. Quod vestri fecerunt pro pace Donati, hoc nostri fecerunt pro pace corporis Christi.

Cap. XXVI. Fulg. dixit: *Vos estis schismatici, qui & thurificastis & codices tradidistis.* Aug. resp. Efficiamur infirmis infirmi, ut infirmos lucrifaciamus. Video quòd fieri non potest, pars Donati totum Christi corpus devicit; angulus Africanus, orbem terrarum exclusit; gens una universas gentes * adduxit; sarmentum de vite præcidit, & ramusculos arborum amputavit. (* f. addixit, id est, damnavit.) Saltem priorum tuorum circa nos constitutas servares leges; non rebaptizares, sed per pænitentiam errantium, ut æstimas, animas liberares. Relege decisa patrum tuorum, & vide quid de traditoribus, thurificatis & schismaticis, quum adversùs Cæcilianum Carthaginem conspirati venissent, fieri oportere decreverunt. Marcianus vester inter ceteros talem sententiam protulit dicens, quam utique septuaginta qui aderant non improbabant. (Marciani in Carthag. concilio contra Cæcilianum sententia.) *In Evangelio suo*, inquit, *Dominus ait: Ego sum vitis vera, & pater meus agricola; omnem palmitem in me non afferentem fructum, excidet & projiciet, & omnem manentem in me & fructum ferentem purgat illum. Sicut ergo palmites infructuosi amputati projiciuntur; ita thurificati, traditores, & qui in schismate à traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pænitentiam reconcilientur. Unde Cæciliano in schismate à traditoribus ordinato non communicare oportet.* (Johan. 15.) Hæc est patrum tuorum fixa sententia. Ecce, quod absit, nos tradidimus, nos thurificavimus, nos schismata commisimus; cur transgredimini mandatum seniorum, ut vestras traditiones statuatis? *Sicut palmites*, inquit, *infructuosi amputati projiciuntur; ita thurificati, traditores, & qui in schismate à traditoribus ordinantur, manere in Ecclesia Dei non possunt, nisi cognito ululatu suo per pænitentiam reconcilientur:* per pænitentiam, non per tinctionem. Si dignaris, vel tui te principes vincant, aut illorum confirma decreta, & tua depone figmenta: aut si tua vis valere statuta, illos errasse pronuntia. Apud nos veritas regnat, cur traditio vestra discordat? Salvator in Evangelio sic ait: Omne regnum in se ipsum divisum non stabit, sed desolabitur. (Matth. 12.)

EXCERPTA ET SCRIPTA VETERA

AD DONATISTARUM HISTORIAM PERTINENTIA,

quorum lectio superioribus Augustini contra eosdem hæreticos libris lucem affert.

Origo schismatis Donatiani.

(Ex Optato lib. 1. ad veterem codicem Germanensem recensito & correcto.)

PRIMO loco audi, qui fuerint traditores, & pleniùs auctores schismatis disce. In Africa duo mala & pessima admissa esse constat: unum in traditione, alterum in schismate: sed utraque mala & uno tempore, & iisdem auctoribus videntur esse commissa. Debes ergo, frater Parmeniane, discere, quod intelligeris ignorare. Nam ferme ante annos LX. & quod excurrit, per totam Africam persecutionis est divagata tempestas; quæ alios fecerit martyres, alios confessores; nonnullos [a] funesta prostravit in morte, latentes dimisit illæsos. Quid commemorem laicos, qui tunc in Ecclesia nulla fuerant dignitate [b] suffulti? Quid ministros plurimos: quid diaconos in tertio? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices & principes omnium, aliqui episcopi illius temporis, ut damno æternæ vitæ, istius incertæ lucis moras brevissimas compararent, instrumenta divinæ legis impiè tradiderunt. Ex quibus erant Donatus Masculitanus, Victor Rusiccadensis, Marinus ab aquis Tibilitanis, Donatus Calamensis, & homicida Purpurius [c] Limatensis, qui interrogatus de filiis sororis suæ, quòd eos in carcere Milei necasse diceretur, confessus est, dicens, *Et occidi, & occido, non eos solos, sed & quicumque contra*

a Germanensis vetus codex, *funestam prostravit in mortem.*
b Verbum *suffulti* abest à Germanensi codice.
c In eod. codice, *Liniatensis.*

me fecerit. Et [a] Menalus, qui ne thurificasse à suis civibus probaretur, oculorum dolorem fingens ad consessum suorum procedere trepidavit. Hi & ceteri, quos principes tuos fuisse paulò pòst docebimus, post persecutionem [b] apud Cirtam Civitatem (quia basilicæ necdum fuerant restitutæ) in domum Urbani Carisi consederunt die III. Iduum Maiarum, sicut scripta * Nundinarii tunc diaconi testantur, & vetustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Harum namque plenitudinem [c] in novissima parte istorum libellorum, ad implendam fidem adjunximus. Hi episcopi interrogante Secundo Tigisitano, tradidisse se confessi sunt. Et cùm ipse Secundus à Purpurio increparetur, quod & ipse diu apud [d] Stationarios fuerit, & non fugerit, sed dimissus sit, non sine caussa dimissum fuisse, nisi quia tradiderat: jam omnes [e] erecti cœperant murmurare. Quorum spiritum Secundus metuens consilium accepit à filio fratris sui Secundo minore, ut talem caussam Deo servaret. Consulti sunt qui remanserant, id est Victor [f] Garbiensis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurion. Hi dixerunt talem caussam Deo debere servari. Et dixit Secundus, *Sedete omnes*: tunc dictum est ab omnibus, *Deo gratias.* Et sederunt. Habes ergo, frater Parmeniane, qui manifestò fuerint traditores. Deinde non post longum tempus iidem ipsi, tot & tales ad Carthaginem profecti traditores, [g] thurificati, homicidæ, Majorinum, cujus tu cathedram sedes, post ordinationem Cæciliani ordinaverunt schisma facientes. Et quoniam traditionis reos principes vestros fuisse monstratum est, consequens erit, ostendere eosdem fuisse & auctores schismatis. Quæ res ut clara & manifesta esse omnibus possit, ostendendum est, ex qua radice sese usque in hodiernum erroris protenderint rami, & ex quo fonte rivulus iste maligni liquoris occultè serpens usque in tempora nostra manaverit. Dicendum est, unde, & ubi, & à quibus ortum constet hoc alterum malum, quæ convenerint caussæ, quæ fuerint operaiæ personæ, qui auctores hujus mali, qui nutritores, à quibus sint inter partes de Imperatore postulata judicia, qui sederint judices, ubi sit actum concilium, quæ sint prolatæ sententiæ. De divisione agitur: & in Africa, sicut & in ceteris provinciis, una erat Ecclesia, antè quàm divideretur ab ordinatoribus Majorini, cujus tu hereditariam cathedram sedes. Videndum est, quis in radice cum toto orbe manserit, quis foras exierit, quis cathedram sederit alteram, quæ antè non fuerat; quis altare contra altare erexerit, quis ordinationem fecerit salvo altero ordinato; quis jaceat sub sententia Johannis apostoli, qui dixit multos antichristos foras exituros: *Quia non erant*, inquit, *nostri; nam si essent nostri, mansissent nobiscum.* Ergo qui in uno manere cum fratribus noluit, hæreticos secutus, quasi antichristus foras exivit. Hoc apud Carthaginem post ordinationem Cæciliani factum esse, nemo est qui nesciat: per Lucillam scilicet, nescio quam, feminam factiosam, quæ ante concussam persecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cùm correptionem archidiaconi Cæciliani ferre non posset, quæ ante spiritalem cibum & potum, os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur; & cùm præponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, & si martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione discessit irata. Irascenti & dolenti, ne disciplinæ succumberet, succurrit subitò persecutionis innata tempestas. Iisdem temporibus Felix quidam diaconus, qui propter famosam nescio quam de tyranno Imperatore tunc factam epistolam, appellatus est, periculum timens apud Mensurium episcopum delituisse dicitur. Quem cùm postulatum Mensurius publicè denegaret, relatio missa est. Rescriptum venit, ut si Mensurius Felicem diaconum non redidisset, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebatur angustias. Erant enim Ecclesiæ ex auro & argento plurima ornamenta, quæ nec defodere terræ, nec secum portare poterat. Quæ quasi fidelibus senioribus commendavit, commemoratorio facto, quod cuidam aniculæ dedisse dicitur: ita ut si ipse non rediret, reddita pace Christianis, anicula illa illi redderet, quem in episcopali cathedra sedentem inveniret. Profectus caussam dixit: jussus est reverti: ad Carthaginem pervenire non potuit. Tempestas persecutionis peracta & definita est: jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio libertas Christianis est restituta. Botrus & [h] Celesius, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, operam dederunt, ut absentibus Numidis soli vicini episcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc suffragio totius populi Cæcilianus eligitur, & manus ei imponente Felice Autumnitano episcopus ordinatur. Botrus & Celesius de spe sua dejecti sunt. Tunc brevis auri & argenti sedenti Cæciliano, sicuti delegatum à Mensurio fuerat, traditur, adhibitis testibus. Convocantur suprà memorati seniores, qui faucibus avaritiæ commendatam ebiberant prædam: cùm reddere cogerentur, subduxerunt communioni [i] pedem. Non minùs & ambitores, quibus ordinari non contigit: nec non & Lucilla, quæ jam dudum ferre non potuit disciplinam, cum omnibus suis, potens & factiosa femina, communioni misceri noluit. Sic tribus convenientibus caussis & personis factum est, ut malignitas haberet effectum. Schisma igitur illo tempore confusæ mulieris iracundia peperit, ambitio nutrivit, avaritia roboravit. Ab his tribus personis contra Cæcilianum caussæ confictæ sunt, ut vitiosa ejus ordinatio diceretur. Ad secundum Tigisitanum [k] missum est, ut Carthaginem veniretur. Proficiscuntur omnes suprà memorati traditores: suscepti hospitio ab avaris, ab ambitoribus, ab iratis, non à catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus. Interea ad basilicam, ubi cum Cæciliano tota [l] civica frequentia fuerat, nullus de suprà dictis accessit. Tunc à Cæciliano mandatum est, *Si est quod in me probetur, exeat accusator & probet.* Illo tempore à tot inimicis nihil in illum potuit confingi: sed de ordinatore suo, quòd ab iis falsò traditor diceretur, meruit infamari. Iterum à Cæciliano mandatum est, ut *si Felix in se*, sicut illi arbitrabantur, *nihil contulisset, ipsi tamquam adhuc diaconum ordinarent* Cæcilianum. Tunc Purpurius solitâ malitiâ fretus, quasi & Cæcilianus filius sororis ejus esset, sic ait; *Exeat huc quasi ut imponatur illi manus in episcopatu, & quassetur illi caput de pœnitentia.* His rebus compertis tota Ecclesia Cæcilianum tenuit, ne se latronibus tradidisset. Illo tempore aut reus debuit expelli, aut communicari debuit innocenti. Conferta erat ecclesia populis: plena erat cathedra episcopalis: erat altare loco suo, in quo pacifici episcopi retrò temporibus obtulerunt, Cyprianus, [m] Carpophorus, Lucianus & ceteri. Sic exitum est foras, & altare contra altare erectum est: & ordinatio illicita celebrata est; & Majorinus, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat, domesticus Lucillæ, ipsâ suffragante episcopus ordinatus est à traditoribus, qui in concilio Numidiæ, ut superiùs diximus, crimina sua sibi confessi sunt, & indulgentiam sibi invicem tribuerunt. Manifestum est ergo exisse de Ecclesia & ordinatores qui tradiderunt, & Majorinum qui ordinatus est. Interea de suorum criminum fonte, qui apud eos è multorum flagitiorum venis exuberaverat, unum traditionis convicium in ordinatorem Cæciliani derivandum esse putaverunt: providentes quòd fama duas res similes uno tempore loqui non posset, ut crimina in silentium mitterent sua, vitam infamare conati sunt alienam: & cùm possent ipsi ab innocentibus argui, innocentes arguere studuerunt, mittentes ubique litteras, livore dictante conscriptas, quas inter ceteros actus habemus in * posterum. Adhuc Carthagine positi præcesserunt se epistolis suis, ut rumoribus falsis cunctorum auribus insererent mendacium, sparsâ famâ per populos. Et dum de uno celebrata sunt falsa, suprà dictorum verissima crimina sub silentio latuerunt. Frequenter solet erubesci de crimine, sed illo tempore non fuit cui erubesceretur: quia præter paucos catholicos peccaverant universi; & [n] quasi imago fuerat innocentiæ, inter multos nefas admissum. Parum erat tra-

Anno Christi 305.

* V. infrà, Gesta apud Zenophilum consularem.

Anno Christi 311.

Anno Christi 311.

* id est, in posteriore parte voluminis.

a *Menalius*, in Germanensi MS. Vide infrà epist. Constant. ad Celsum.
b *Persecutionem tradendorum codicum*, appellat Augustinus in lib. 3. contra Cresconium c. 26. & Cirtensis istius concilii tempus notat in Brevic. Colla[illegible] c. 17.
c In Optati editis additur *rerum*. Abest à Germ. cod. ut subintelligatur, *membranarum*.
d Germanensis MS. *apud Stationarium*, singulari numero.
e In excusis, *omnes hæretici*. Emendantur ex MS. Germ.
f Germanensis MS. *Victor Gabrensis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurionis.*
g In editis, *conjurati*. Aptiùs in Germ. MS. *thurati*, seu *thurificati*. Vide paulò suprà lib. contra Fulgentium Donatist. c. 26. pag. 12.
h Germanensis vet. cod. constanter, *Celestius*. Et sic ipse Augustinus in Psalmo Abecedario contra Donatistas.
i Sic Germanensis MS. At Editi, *subduxerunt communioni plebem*: minùs rectè, si quidem mox dicturus est, *totam civicam frequentiam cum Cæciliano fuisse* contra schismaticos congregatam.
k In Germ. cod. *scriptum est*.
l Sic Germ. MS. At editi, *tota civitas in frequentia fuerat*.
m Ex Germanensi MS. additur *Carpophorus*, qui omissus erat in excusis.
n Excusi, *& quod imago fuerat*. Castigantur ad German. MS.

ditionis facinus, quod per Donatum Masculitanum & ceteros suprà dictos constabat admissum: etiam ingens flagitium schismatis traditioni junxerunt. Vides ergo Parmeniane hæc duo crimina, tam mala, tam gravia, traditionis & schismatis, ad tuos principes pertinere.

Exemplum epistolæ ad Cæcilianum, qua Constantinus pecunias ecclesiis donat.

CONSTANTINUS AUGUSTUS
CÆCILIANO episcopo Carthaginensi.

Euseb. histor. eccles. lib. 10.

QUANDOQUIDEM placuit nobis, ut per omnes B provincias Africæ, Numidiæ, & utriusque Mauritaniæ, certis quibusdam legitimæ & sanctissimæ religionis Catholicæ ministris ad sumtus necessarios aliquid præberetur; litteras dedi ad Ursum virum Perfectissimum Rationalem Africæ, eique significavi, ut ter mille folles tuæ gravitati numerari curaret. Tu itaque ubi prædictam pecuniæ quantitatem acceperis, operam dabis, ut cunctis suprà memoratis juxta brevem ab Hosio ad te directum ea pecunia dividatur. Quòd si fortè ad meum erga vos omnes hac in parte studium explendum deesse aliquid intellexeris, incunctanter quidquid necessarium tibi videbitur, ab Heraclida Procuratore prædiorum nostrorum petere debes. C Nam & ipsi coràm mandavi, ut si quid pecuniæ gravitas tua ab ipso postularet, absque ulla dubitatione dinumerandum tibi curaret. Et quoniam accepi quosdam non satis compositæ mentis homines id agere, ut sanctissimæ & catholicæ Ecclesiæ populum improba atque adulterina falsitate corrumpant; scias me Anulino Proconsuli & Patritio Vicario Præfectorum coràm hæc dedisse mandata, ut inter cetera hujus rei competentem curam gerant; nec si quid ejusmodi agatur, negligere ac dissimulare sustineant. Itaque si quos ejuscemodi homines in hac amentia perseverare conspexeris, absque ulla hæsitatione supradictos judices adibis; idque ipsis D referes, ut in eos, quemadmodum ipsis coràm mandavi, animadvertant. Divinitas summi Dei multis annis te servet.

Ut Clerici Ecclesiæ Catholicæ, cui præest Cæcilianus, ab omnibus publicis functionibus immunes sint.

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS ANULINO.

Euseb. histor. eccles. lib. 10.

AVE Anuline carissime nobis. Cùm ex multis rebus constet, religionem illam in qua summa divinæ majestatis reverentia custoditur, spretam quidem maxima reipublicæ importasse discrimina, eamdem verò ritè susceptam E & custoditam & nomini Romano maximam prosperitatem, & cunctis mortalium rebus, divinâ id tribuente beneficentiâ, præcipuam felicitatem contulisse: placuit ut homines illi, qui cum debita sanctimonia & assidua hujus legis observantia ministerium suum divinæ religionis cultui exhibent, laborum suorum mercedem reportent, Anuline carissime nobis. Quapropter eos homines, qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia catholica cui Cæcilianus præest, huic sanctissimæ religioni ministrant, quos Clericos vocare consueverunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conservari, ne errore aliquo aut casu sacrilego à cultu summæ divinitati debito abstrahantur; F sed ut potiùs absque ulla inquietudine propriæ legi deserviant. Quippe his summam venerationem divino numini exhibentibus, maximum inde emolumentum reipublicæ videtur accedere. Vale Anuline carissime ac desideratissime nobis.

Relatio Anulini.

AUGUSTIS NOSTRIS
ANULINUS V. C. Proconsul Africæ.

Exstat in Augustini epistola 88. n. 1. & in Collatione Carth. diei 3. c. 216.

SCRIPTA cælestia majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano & his qui sub eodem agunt, quique G Clerici vocantur, devotio mea apud Acta parvitatis meæ insinuare curavit, eosdemque hortata est, ut unitate con-

A sensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentiâ majestatis vestræ liberati esse videantur, Catholicâ custoditâ, sanctitati legis debitâ reverentiâ ac divinis rebus inserviant. Verùm post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent; quique fasciculum in aluta signatum, & libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ; atque impendio postularunt, ut ad sacrum & venerabilem Comitatum numinis vestri dirigerem: quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit. Transmisi libellos duos, unum in aluta suprascriptum ita: *Libellus Ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani, traditus à parte Majorini.* Item [a] alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ: datum die XVII. Kal. Maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertiùm consule. *a* *Anno Christi 313.*

Episcoporum partis Majorini
PRECES AD CONSTANTINUM.

Ex Optato lib. 1. De hisce precibus Augustin. epist. 53. n. 5. & 76. n. 1.

ROGAMUS te, ô Constantine optime Imperator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter ceteros imperatores persecutionem non exercuit; & ab hoc facinore immunis est Gallia: nam in Africa inter nos & ceteros episcopos contentiones sunt: petimus ut de Gallia nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ à Luciano, Digno, Nassutio, Capitone, Fidentio, & ceteris episcopis partis [b] Donati. *b*

Ut Romæ concilium habeatur pro unitate & concordia Ecclesiarum.

CONSTANTINUS AUGUSTUS
MILTIADI Episcopo urbis Romæ & MARCO.

Euseb. lib. 10. historiæ eccles. *c*

QUONIAM hujusmodi plures [c] chartæ à V. C. Anulino Africæ Proconsule ad me sunt missæ, in quibus continetur Cæcilianum Carthaginensis urbis episcopum à quibusdam collegis suis per Africam constitutis, multis de rebus insimulari. Quod quidem permolestum mihi videtur, in istis provinciis quas divina providentia meæ devotioni spontanea deditione tradidit, & in quibus maxima est populi multitudo, plebem quasi in duas partes divisam ad deteriora deflectere, & Episcopos inter se dissentire. Placuit mihi ut idem Cæcilianus unà cum decem Episcopis qui accusare ipsum videntur, & cum decem aliis quos ipse ad suam caussam necessarios esse judicaverit, Romam naviget; quatenus ibi coram vobis, & coram Rheticio, Materno, ac Marino collegis vestris, quos eâ caussâ Romam properare jussi, possit audiri, quemadmodum sanctissimæ legi convenire optimè nostis. Porrò ut totius negotii plenissimam valeatis haurire notitiam, exempla libellorum ab Anulino ad me missorum litteris meis subjecta ad collegas vestros supradictos transmisi. Quibus lectis perpendet gravitas vestra, quonam modo suprà memorata controversia accuratissimè dijudicanda sit, & ex præscripto justitiæ terminanda. Si quidem nec tuam sedulitatem latet, tantam à me reverentiam sanctissimæ Ecclesiæ catholicæ exhiberi, ut generaliter nullum schisma aut dissidium ullibi à vobis relinqui velim. Divinitas summi Dei multis vos annis servet, Carissime.

De Romano concilio sub Miltiade.

Ex Optato lib. 1. *d*

DATI sunt [d] judices, Maternus ex Agrippina civitate, Rheticius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad urbem Romam ventum est ab iis tribus Gallis, & ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino [e] ter & Licinio ter Coss. sexto Nonas Octobres die sextâ feriâ. Cùm consedissent Miltiades episcopus urbis Romæ, & Rheticius & Maternus & Marinus episcopi Gallicani, & Merocles à Medio- *Anno Christi 313.* *c*

a Fortè ipse est libellus precum hîc subsequentium, quas episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt.

b Henricus Valesius putat legendum *à parte Majorini*, quòd non nisi postea dicta sit pars Donati. Testatur Augustinus in epist. 88. n. 1. *quòd pars Donati, primò apud Carthaginem pars Majorini dicebatur.*

c Scilicet *libellus* ille *criminum Cæciliani datus à parte Majorini*, de quo suprà in relatione Anuli.

d In Germanensi MS. loco *judices*, legitur *principes*.

e In eod. cod. *Constantino quarto & Licinio sexto Nonas Octobris.* Apud Augustinum in lib. post Collationem cap. 33. *Constantino ter & Licinio iterum Coss.* &c.

Iano,

lano, Florianus à [a] Cæsena, Zoticus à Quintiano, Stemnius ab Arimino, Felix à Florentia Tuscorum, Gaudentius à Pisis, Constantius à Faventia, Proterius à Capua, Theophilus à Benevento, Savinus à Terracina, Secundus à Præneste, Felix à tribus tabernis, Maximus [b] ab Ostia, Evandrus ab Ursino, Donatianus à foro Claudii: his decem & novem consedentibus episcopis, caussa Donati & Cæciliani in medium missa est. A singulis in * Donatum dictæ sunt sententiæ: *Quòd confessus sit se rebaptizasse, & episcopis lapsis manum imposuisse, quod ab Ecclesia alienum est.* Testes inducti à Donato, confessi sunt se non habere in Cæcilianum quod dicerent. Cæcilianus omnium suprà memoratorum sententiis innocens est pronuntiatus, etiam Miltiadis sententiâ, qua judicium [c] clausum est his etiam verbis: *Cùm constiterit Cæcilianum ab iis qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam non accusari, nec à Donato convictum esse in aliqua [d] parte constiterit, sua communioni ecclesiasticæ integro statu retinendum meritò esse censeo.* Sufficit ergo & Donatum tot sententiis percussum esse, & Cæcilianum tanto judicio esse purgatum. Et tamen Donatus appellandum esse [e] ab episcopis credidit. Ad quam appellationem Constantinus imperator sic respondit: [f] *O rabida furoris audacia! Sicut in caussis Gentilium fieri adsolet, [g] appellationem interposuerunt.*

* Donatum à Casis nigris, ex Aug. in Brevic. Collat. 3. c. 12. & 17.

Eunomius & Olympius episcopi in Africam missi, Carthaginensibus contra partem Donati declarant ubi sit Catholica, & sententiam à concilio Romano pro Cæciliano dictam corroborant.

Eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti [h] licuisset, & nec ad Carthaginem accederet. Tunc à Filumino suffragatore ejus Imperatori suggestum est, ut bono pacis Cæcilianus [i] Brixiæ retineretur: & factum est. Tunc duo episcopi ad Africam missi sunt, Eunomius & [k] Olympius. Venerunt, & apud Carthaginem fuerunt per dies [l] quadraginta, ut pronuntiarent ubi esset Catholica. Hoc [m] seditiosa pars Donati fieri passa non est. De studio partium strepitus quotidiani sunt habiti. Novissima sententia eorumdem episcoporum Eunomii & Olympii talis legitur, ut dicerent illam esse Catholicam, quæ esset in toto terrarum orbe diffusa; & sententiam decem & novem episcoporum jam dudum datam dissolvi non posse. Sic communicaverunt clero Cæciliani, & reversi sunt. De his rebus habemus volumina actorum. Quòd si quis voluerit, in novissimis partibus legat. Inter hæc Donatus ultro prior ad Carthaginem rediit. Quo audito Cæcilianus ad suam plebem properavit. Hoc modo iterum renovellatæ sunt partes. Constat tamen & Donatum tot sententiis esse percussum, & Cæcilianum innocentem totidem sententiis pronuntiatum.

Purgato in Urbe Cæciliano, Felix in Africa purgari jubetur.

Sed quia in ipsa caussa, jam dudum in Catholica duorum videbantur laborare personæ, & Ordinati & Ordinatoris; post quàm Ordinatus in Urbe purgatus est, purgandus adhuc remanserat Ordinator. Tunc Constantinus ad [n] Ælianum proconsulem scripsit, ut remotis necessitatibus publicis, de vita Felicis Autumnitani publicè quæreretur. [o] Sedit id cui erat injunctum. Inducti sunt Claudius Saturianus Curator reipublicæ qui fuit tempore persecutionis in civitate Felicis, & Curator præsentis tunc temporis quando caussa flagitabatur Callidius Gratianus, & Alfius Cæcilianus magistratus: sed & [p] Superius Stationarius perductus, & Ingentius scriba publicus pependit sub metu imminentium tormentorum. Responsis omnium nihil tale inventum est, quod vitam Felicis episcopi sordidare potuisset. Habetur volumen actorum, in quo continentur præsentium nomina, qui fuerunt in caussa, id est Clau-

A dii Saturiani Curatoris, & Cæciliani magistratûs, & Superii Stationarii, & scribæ Ingentii, & Solonis officialis publici illius temporis: post quorum responsa à suprà memorato proconsule hæc pars sententiæ dicta est: *Felicem autem religiosum episcopum &c.*

---

* GESTA PROCONSULARIA *quibus absolutus est Felix.*

* Sic vocat Aug. in Brevic. Collat. die 3. c. 24.

Desunt plurima

. . . .

B . . . . . in municipio Autumnitanorum Gallienus Duumuir dixit, Quoniam præsens es, Cæciliane, audi litteras domini mei Ælii Paulini viri spectabilis agentis Vicariam Præfecturam, quid jubere sit dignatus secundùm epistolam ad nos datam, quæ declarare te compellit, & scribam quem habuisti tunc temporis administrationis tuæ, & tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vitâ functus est, & omnes actus administrationis tuæ, secundùm fidem litterarum ejusdem mei Domini, tecum perferre debebis, & ad Coloniam Carthaginiensem cum scriba tuo proficisci necesse est: præsens est Curator, sub cujus præsentiam vos compellimus: quid ad hoc respondes? Cæcilianus dixit, Mox C ad me epistolam Ælii Paulini viri spectabilis agentis Vicariam Præfecturam pertulistis, statim ad scribam Miccium misi, ut veniret, ut acta ipsius temporis confecta mihi obtulisset, & usque adhuc inquirit: quoniam non modicum tempus est, ex quo Duumviratum administravi: anni sunt XI. Itaque cùm invenerit, parebo tantò præcepto. Gallienus Duumvir dixit, Tua interest, jussioni parere: vides enim jussionem esse sacram. Cæcilianus dixit, Devotus sum tanto præcepto. Item, cùm paulò pòst scriba Miccius supervenisset, Fuscius Duumvir dixit, Audisti & tu Micci, quòd & tu unà cum Cæciliano necessarius es ire ad D officium viri spectabilis Vicarii, instructionem ejus temporis ut vobiscum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius respondit, Magistratus suppleto anno omnes actus suos domum suam tulit: si mei in cera possint inveniri inquiro. Et cùm quæreret, Quintus Sisenna Duumuir dixit, Quod cognovit officium, respondit. Apronianus dixit. Si omnes actus suos tulerat magistratus, unde acta, quæ tunc emissa erant, vel confecta tanto tempore? Et cùm diceret, Ælianus Proconsul dixit, Et mea interrogatio, & singularum personarum responsio actis continetur. Agesilaus dixit, Sunt præterea & aliæ epistolæ huic rei necessariæ: interest E ut legantur. Ælianus proconsul dixit, Lege Cæciliano audiente, ut agnoscat an ipse dictaverit. Agesilaus recitavit. * . . . . & Anniano consulibus [q] XIV. Kal. Septembris in jure apud Aurelium, Didymum, Speretium sacerdotem Jovis Optimi Maximi Duumvirum * recitavit. Splendidæ coloniæ Carthaginensium Maximus dixit, Loquor nomine seniorum Christiani populi catholicæ legis. Apud maximos Imperatores, caussa agenda erit contra Cæcilianum & Felicem, qui principatum ejusdem legis omnia conatur invadere. Contra ipsos documenta criminum ejus conquiruntur. Nam cùm persecutio esset indicta Christianis, id est, ut sacrificarent, aut quascumque scripturas F haberent, incendio traderent, Felix qui tunc Episcopus fuit Autumnis, consensum adtulerat, ut de manu Galatii scripturæ traderentur, ut igni concremari possent, & erat tunc temporis magistratus Alfius Cæcilianus, quem præsentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebat, ut ex jussione Proconsulari omnes sacrificarent, & si quas scripturas haberent, offerrent secundùm sacram legem, quæso, secundum sens est, & senem vides, & non potest ad comitatum sacrum pergere: apud acta deponat, utrumne jam de pactione secundùm ab eodem habita lit-

Anno 314.

* f. deest Volusiano.

* Verbum recitavit aut abundat, aut aliud quidpiam hîc deesse indicat.

Locus corruptus.

a Germ. cod. *Florianus à Sinna, Zonticus à Quintiano, Stennius ab Arimino.*
b Idem MS. *Maximus à tribus cstiis.*
c Germ. MS. *coagulatum est.*
d Idem cod. *in aliqua professione constiterit.*
e In eodem codice deest, *ab episcopis.*
f Verba hæc Constantini leguntur in epistola ad episcopos scripta post Arelatense concilium. Prolata ergo fuerunt à Constantino, cùm ad ipsum Donatistæ ab Arelatensi judicio appellarunt. Confer Aug. epistol. 43. n. 20.
g Germ. codex, *appellandum esse episcopus crediait, & cetera.*
h Sic locum hunc Germanensis MS. auctoritate restitutum imus. Nam in Optati editis legebatur, *ut ei reverti ad Carthaginem contingeret*: quam licentiam revertendi Carthaginem, ubi schisma fecerat, Donatum illum jam damnatum, & hunc quidem non Carthaginis, sed Casarum nigrarum episcopum, petere ausum fuisse nemo facilè crediderit. Inde castigandus quoque locus suprà in Breviculo Collat. die 3. c. 20. ubi omissa hactenus particula *nec.*
i In Germ. MS. *Brixa.*
k Optati editiones post *& Olympius*, addunt, *ut remotis duobus unum ordinarent*: quibus ex verbis Albaspinæus malè conjectabat eamdem sedem occupasse Donatum & Cæcilianum. Donatum enim hunc Casensis sedis episcopum fuisse liquet ex Collationis indice 3. c. 540. & ex Aug. in Breviculo Collat. die 3: c. 20. & lib. post Collat. c. 13. Absunt omnino verba illa à Germanensi nostro codice. Enimvero missi sunt Eunomius & Olympius, ut Cæcilianum potiùs in sua sede stabilirent, denuntiantes Carthaginensibus partem quidem Donati à Catholica separatam esse, Cæciliani verò innocentiam sententiâ Romani concilii comprobatam.
l In Germ. MS. *quinquaginta.*
m In eodem MS. *studiosa*, id est, Donato inhærens.
n Idem cod. *ad Helianum.*
o Quinque hæc verba restituimus ex Germ. MS.
p Optati editiones, *Superstationarius.* At Germanensis MS. *Superius* (sive *Exsuperius*) *stationarius*: quam lectionem conjecturâ assecutus erat Henr. Valesius.
q Confer lib. ad Donatistas post Collation. c. 33: ubi Aug. habet, XV. *Kal. Martias.*

teras dederit, & utrùm ea quæ in litteris contulerit, vera sint: ut horum actus & fides in judicio sacro detegi possit. Adstanti Cæciliano Speretius Duumvir dixit, Audis quæ apud acta sint deposita. Alfius Cæcilianus dixit, Zamæ eram propter lineas comparandas cum Saturnino. Et cùm venitremus illò, mittunt ad me in prætorio ipsi Christiani, ut dicerent, Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi, Non, sed vidi jam exempla. Et Zamæ & Furnis dirui basilicas, & uri scripturas vidi. Itaque proferte, si quas scripturas habetis, ut jussioni sacræ pareatur. Tunc mittunt in domum episcopi Felicis, ut tollerent inde scripturas, ut exuri possent secundùm sacrum præceptum. Sic Galatius nobiscum perrexit ad locum, ubi orationes celebrare consueti fuerant. Inde cathedram tulimus, & epistolas salutatorias, & ostia omnia combusta sunt secundùm sacrum præceptum. Et cùm ad domum ejusdem Felicis episcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici, illum absentem esse. Nam cùm posteriori tempore adveniret Ingentius scriba Augentii, cum quo ædilitatem administravi, dictavi epistolam eidem collegæ, quam feci ad eumdem episcopum Felicem. Maximus dixit, Præsens est, eadem epistola ei offeratur, ut eamdem recognoscat. Respondit, Ipsa est. Maximus dixit, Quoniam recognovit epistolam suam, hanc lego, & oro plena actis inseratur. Et recitavit. *Cæcilianus parenti Felici salutem. Cùm Ingentius collegam meum Augentium amicum suum conveniret, & inquisisset anno Duoviratus mei, an aliquæ scripturæ legis vestræ secundùm sacram legem adustæ sint ..... quam Galatius unus ex lege vestra publicè epistolas salutatorias de basilica protulerit. Opto te bene valere. Hoc* * *signum quod deprecatorium ad me miserant Christiani, &* * *ipse cujus est precatorium: & dixisti, Tolle clavem, & quos inveneris in cathedra libros, & super lapide codices, tolle illos: sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi, Tu nescis quia ubi scripturæ inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti, Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis, Tollat aliquis de vestris in area ubi orationes facitis, & illic ponantur; & ego venio cum officialibus, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus,* * *secundùm sacrum præceptum.* Maximus dixit, Quoniam ejus epistolæ lectio apud acta recitata est, quam ipse agnovit se misisse, quæ dixit, quæsumus actis hæreant. Speretius Duumvir dixit, Quæ dixisti scripta sunt. Agesilaus dixit, Ad præsente epistolam recognovit; residuam partem, quam nunc legit, falsam esse dicit. Cæcilianus dixit, Domine, usque ad hoc dictavi usquequò habet, *Opto te, parens carissime, bene valere.* Apronianus dixit, Semper sic falsum, per terrorem, per scenam, per inreligiosam mentem actum est ab his qui catholicæ Ecclesiæ consentire noluerunt. Nam Paulino hîc administrante vices Præfectorum, subornatus est quidam privatus homo, qui modum cursoris haberet, qui ad Catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret & terreret. Detecta igitur factio est. Nam componebatur Felici religiosissimo episcopo per mendacium, ut videretur scripturas prodidisse & exussisse. Ingentius quidem, cùm hoc totum quidquid agebat, obesset sanctitati & religioni Cæciliani, subornatus est ut veniret cum litteris veluti Felicis episcopi ad Cæcilianum Duumvirum, & ei confingeret à Felice se esse mandatum. Dicat ipsa verba quibus hoc est confictum. Ælianus Proconsul dixit, Dic. Apronianus dixit, *Dic*, inquit, *amico meo Cæciliano, quod codices accepi pretiosos deificos* XI. *quiaque me nunc convenit, ut illos restituam, dic quòd anno magistratûs tui eos exusseris, ne reddam illos.* Qua de re igitur de Ingentio quærendum est, quatenus hæc machinata sint ac fabricata, & quatenus voluerit circumscribere * magistrum ad mendacium, ut Felicem adspergeret infamiâ: dicat à quo missus sit, verum tamen machinationem istam in conscientiam Felicis, quò Cæciliani pudori & initio derogaret. Est enim quidam qui per Mauritaniam & Numidiam legatus missus sit ex * adversa parte. Et adstante Ingentio Ælianus proconsul dixit, Cujus præcepto ea suscepisti agenda, quæ tibi objiciuntur? Ingentius dixit, Ubi? Ælianus Proconsul dixit, Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertiùs: quis te ad magistratum Cæcilianum misit? Ingentius dixit, Nemo me misit. Ælianus Proconsul dixit, Quomodo ergo venisti ad magistratum Cæcilianum? Ingentius dixit, Cùm venissemus, & ageretur caussa Mauri ab Utica episcopi, qui episcopatum sibi redemit, ad urbem adscendit Autumnitanus episcopus

* Infrà, signo.
* f. & ipse.
* ad l. secundùm placitum. & adussimus. Vide infrà.
* f. magistratum.
* al. diversa.

A Felix, ut tractaret, & dixit, Nemo * communicet, quia falsum admisit. Et dixi illi ego è contra, Nec tibi, nec illi, qui traditor es. Dolui enim caussam Mauri hospitis mei, quia communicaveram cum illo in peregre, quia evasi persecutionem. Exinde ivi in patriam ipsius Felicis, duxi mecum tres seniores, ut viderent an verum tradidisset, an non. Apronianus dixit, Non ita venit ad Cæcilianum, * quærere de Cæciliano. Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Quomodo ad te venit Ingentius? Cæcilianus respondit, Domi ad me venit: prandebam cum operariis: venit illuc: stetit in janua. Cæcilianus ubi est, dixit. Respondi, Hîc. Ego dico B ei, Quid est? Omnia rectè? Omnia, dicit. Respondi illi, Si non fastidis prandere, veni, prande. Dicit mihi, Revertor huc. Venit illuc solus. Dicere mihi cœpit, Ecce sic mihi curare & inquirere an adusta fuerit scriptura anno Duumviratûs mei. Dico illi ego, Molestus es mihi, tu homo immissus es: laxa hinc te à me. Et sprevi illum à me. Et venit illò iteratò cum collega meo, cum quo fui Ædilis. Ait mihi collega meus, Felix noster episcopus misit huc hominem, ut facias illi litteras, quia accepit codices pretiosos, & noluit revocare illos: scribas * illo, quòd anno Duumviratus tui combusti sunt. Et dixi ego, Hæc est fides Christianorum? Ingentius dixit, Domine veniat & C Augentius. Et ego honorificus sum, & honor meus pereat, & hujus latera habemus. Ælianus Proconsul Ingentio dixit, Revinceris alio titulo. Ælianus Proconsul dixit ad officium, Apta illum. Cùmque aptaretur, Ælianus Proconsul dixit, Suspendatur. Cùmque suspenderetur, Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Quomodo ad te Ingentius venit? Respondit, Misit huc me Felix, dixit, noster, ut scribas * illo, quia est unus perditus nescio qui, habens penes me codices pretiosos, & nolo illos restituere. Itaque fac litteras, quia adusti sunt, ne revocem illos. Et ego dixi, Christiani fides hæc est? Et cœpi illum corripere. Et ait collega meus. Scribe illo Felici nostro. Et sic D ego epistolam dictavi, quæ patet usque quò dictavi. Ælianus Proconsul dixit, Audi sine metu recitationem epistolæ tuæ. Recognosce quò usque dictaveris. Agesilaus recitavit. *Opto te, parens carissime, multos annos bene valere.* Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Huc usque dictasti? Respondit, Huc usque: reliquum falsum est. Agesilaus recitavit. *Hoc signo, quod deprecatorium ad me* * *misisti nisi ego & tu & cujus est precatorium: & dixisti, Tolle clavem, & quos invenies in cathedra libros, & super lapide codices, tolle illos: sanè vide, officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi, Tu nescis quia ubi scripturæ in-* E *veniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti, Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis, Tollat aliquis de vobis in* * *areis ubi orationes facitis, & illic ponantur; & ego venio cum officialibus, & tollo. Et nos illò venimus & omnia tulimus secundùm placitum, & adussimus secundùm sacrum præceptum.* Maximus dixit, Quoniam ejus epistolæ tenor etiam apud acta recitatus est, quam ipse agnovisse ac misisse dixit, quæsumus hoc actis tuis hæreat. Speretius dixit, Quæ dixistis scripta sunt. Cæcilianus respondit, * Cillo est falsum, quò usque est epistola mea, quò usque dixi, *Bene vale parens carissime.* Ælianus Proconsul dixit, Quem dicis addidisse ad epistolam? Cæcilianus dixit, Ingentium. Ælianus Proconsul dixit, Professio tua actis hæret. Ælianus Proconsul Ingentio F dixit, Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit, Erravi, huic epistolæ ego addidi, dolens caussâ Mauri hospitis mei. Ælianus Proconsul dixit. Constantinus Maximus semper Augustus & Licinius Cæsares, ita pietatem Christianis exhibere dignantur, ut disciplinam corrumpi nolint, sed potiùs observari religionem istam, & coli velint. Noli itaque tibi blandiri, quòd mihi dicas, Decurionem te esse, ac propterea non possis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Christianis esse videtur. Et ideo dic simpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit, Jam confessus sum sine tormento. Apronianus dixit, Dignare de eo quærere, G qua auctoritate, quo dolo, qua insaniâ circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione seditionem commoverit catholicæ Ecclesiæ. Ælianus proconsul dixit, Ad Numidias fuisti? Respondit, Non, Domine: sit qui probet. Ælianus proconsul dixit, Nec in Mauritania? Respondit, Negotiari illò fui. Apronianus dixit, Et in hoc mentitur, Domine: (nam ad Mauritaniæ situm non nisi per Numidias pergitur;) quatenus dicit se in Mauritania fuisse, non fuisse in Numidia. Ælianus Proconsul Ingentio

* f. ei communicet.
* f. Dignatè quærere.
* f. illi.
* f. illi.
* f. miserunt Christiani, ergo & tu ipse cujus est? &c. Vide suprà.
* Suprà, in area.
* f. Ex illo.

dixit, Cujus conditionis es? Ingentius respondit, Decurio sum Ziquensium. Ælianus Proconsul dixit ad officium, Submitte illum. Quo submisso, Ælianus Proconsul Cæciliano dixit, Falsa dicis quæ dixisti? Cæcilianus respondit, Non, Domine. Is qui scripsit epistolam, jube veniat. Amicus ipsius est. Ipse dicet, quo usque dictavi epistolam. Ælianus Proconsul dixit, Quis est ille, quem venire desideras? Cæcilianus dixit, Augentium, cum quo fui Ædilis. Non possum probare nisi per ipsum Augentium, qui scripsit epistolam, quo usque dictavi illi: ipse dicere potest. Ælianus Proconsul dixit, Constat ergo * falsam esse epistolam? Cæcilianus respondit, Constat, Domine, non mentior in sanguine meo. Ælianus Proconsul dixit, Cum Duumviratum egeris in patria tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit, Nec novum est illis, hoc facere. Ceterùm & actis addiderunt quod voluerunt. Jam artificium est illis. Ælianus Proconsul dixit, Ex professione Cæciliani, qui acta falsata esse dicit, atque epistolæ plurima addita, manifestum est qua voluntate hæc gesserit Ingentius: & ideo recipiatur in carcerem. Est enim artiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd religiosissimas scripturas tradiderit, vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprascripta manifesta est, nullas scripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quòd Felix episcopus religiosus, illis temporibus, neque præsens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit. Agesilaus dixit, De his, qui ad potestatem vestram instruendam venerunt, quid jubet potestas tua? Ælianus Proconsul dixit, Revertantur ad sedes suas.

al. falsatam. — *August. lib. 3. contra Cresc. c. 70.* — *... lib. 1.*

Ut Ingentius ad Comitatum Imperatoris mittatur.

Imperatores Cæsares, Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS & VALERIUS LICINIANUS LICINIUS ad PROBIANUM proconsulem Africæ.

ÆLianus prædecessor tuus, merito, dum vir Perfectissimus Verus Vicarius præfectorum per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum * atque jussionem credidit esse revocandam *&c. Reliquum ex lib. 3. contra Cresconium cap. 70. & ex Augustini epistola 88. n. 4. repetendum.*

... atque judicium, absque ... tione.

Ad Vicarium Africæ, ut Arelatem ad concilium ire jubeat partes inter quas erat controversia.

CONSTANTINUS AUGUSTUS * ABLAVIO.

JAM quidem antehac cùm perlatum fuisset ad scientiam meam, apud Africam nostram plures * nefario furore vanis criminationibus contra se invicem super observantia sanctissimæ * legis catholicæ discedere cœpisse, dirimendæ dissensionis hujuscemodi caussâ, placuerat mihi, ut ad urbem Romam tam Cæcilianus Carthaginiensis episcopus, contra quem vel maximè universi sæpe me convenerant, quàm etiam aliqui ex his qui ei quædam objicienda crediderant, præsentiam sui exhiberent. Nam etiam ad supradictam urbem Romam nostram quosdam episcopos ex Galliis ire præceperam, ut tam hi pro integritate vitæ suæ, atque laudabili instituto, sed & septem ejusdem communionis, quàm etiam urbis Romæ, * episcopi, atque illi qui cum iisdem cognoscerent, possent rei quæ videbatur esse commota, finem debitum adhibere. Qui quidem ea quæcumque in præsentia eorum fuerunt gesta, cuncta ad scientiam meam, etiam actis habitis retulerunt, verbo insuper adfirmantes, quòd judicium suum pro rerum fuisset æquitate depromtum, eosque potiùs caussæ obnoxios esse dicentes, qui contra Cæcilianum quædam putaverunt commovere: adeo ut * istum post judicium habitum, Africam ipsos remeasse * prohiberent. Inde propter hæc omnia probabili rerum æstimatione speraveram, quòd omnibus omnino seditionibus & contentionibus quæ ab iis hominibus videbantur subitò commotæ, finis debitus fuisset impositus. Sed cùm dictationis tuæ scripta legissem, quæ ad Nicasium &

al. Ælafio. — *al.* vesane. — *al.* fidei. — *al.* dissidere. — *al.* episcopo. — *al.* istud. — *al.* perhibere.

A ceteros super hisdem simulationibus gravitas tua mittenda crediderat, evidenter agnovi, quòd neque respectum salutis suæ, neque, quod est majus, Dei omnipotentis venerationem ante oculos suos velint ponere: si quidem ea agere persistant, quæ non modò ad ipsorum dedecus infamiamque pertineant, sed etiam his hominibus detrahendi dent * facilitatem, qui longè ab hujuscemodi sanctissima observantia sensus suos noscuntur avertere. Nam id quoque te scire convenit, quod ex hisdem venerunt, adserentes quòd minùs dignus idem Cæcilianus cultu sincerissimæ religionis habeatur. Et contra id quod hisdem responderam, frustra eos id jactare, quippe cùm res fuisset apud urbem Romam
B ab idoneis ac probatissimis viris episcopis terminata, obnixè ac pertinaciter respondendum æstimaverunt, quòd eorum omnis caussa non fuisset audita, sed potiùs iidem episcopi quodam loco se clausissent, & prout ipsis aptum fuerat, judicassent. Quare cùm hæc tot & tanta nimiùm obnixas dissensiones protrahere perviderem, ita ut nullo modo finis hisdem dari posse videretur, nisi & Cæcilianus idem, & ex his qui contra eum dissident, tres aliqui in judicium eorum, qui * contra Cæcilianum sentiunt, consensumque debent, ad Arelatense oppidum venerint, injungendum sollertiæ tuæ duxi, ut mox has litteras meas acceperis, tam Cæcilianum supradictum, cum aliquibus ex his quos
C ipse delegerit, (sed & de Byzacenæ, Tripolitanæ, Numidiarum, & * Mauritaniarum, & provinciis singulis quique aliquantos ex suis perducere debebunt, quos ipsi putaverint eligendos,) sed etiam aliquos ex his qui contra eumdem Cæcilianum dissentiunt, data evectione publica, per Africam & Mauritaniam, inde ad Hispanias brevi tractu facias navigare. Et inde nihilo minùs hujusmodi his in singulis episcopis singulas tractorias tribuas, ut ipsi ad supradictum locum intra diem Kalendarum Augustarum possint pervenire; celeriter intimaturus iisdem, ut ante quàm
D proficiscantur, debeant disponere quatenus absentibus ipsis & disciplina competens habeatur, & nulla fortè seditio vel aliquorum altercatio, quæ ad maximum dedecus spectet, oriatur: de cetero plena cognitione suscepta finis adhibeatur. Quia cùm præsentiam sui exhibuerint universi, qui nunc in contentione esse noscuntur, quæque non immeritò finem debent accipere maturum, ut protinus possint terminari atque componi. Nam cùm apud me certum sit, te quoque Dei summi esse cultorem, confiteor gravitati tuæ, quod nequaquam fas esse ducam, ut ejusmodi contentiones & altercationes dissimulentur à nobis, ex quibus forsitan commoveri possit summa divinitas, non solùm contra
E humanum genus, sed etiam in me ipsum, cujus curæ, nutu suo cælesti, terrena omnia moderanda commisit, * & secus aliquid hactenus incitata decernet. Tunc enim re vera & plenissimè potero esse securus, & semper de promtissima benevolentia potentissimi Dei prosperrima & optima quæque sperare, cùm universos sensero debito cultu Catholicæ religionis sanctissimum Deum concordi * observantiæ fraternitate venerari.

al. facultatem. — *al.* cum Cæciliano. — *al.* & Mauritaniarum provinciis, singuli quique. — *al.* ut decernat. — *al.* observantia fraternitatis.

Præcipit Imperator Syracusano episcopo ut pergat ad concilium Arelatense.

CONSTANTINUS AUGUSTUS CHRESTO Syracusanorum episcopo.

F JAM quidem antea, cùm nonnulli pravo ac perverso animo à sancta religione cælestique virtute, & ab Ecclesiæ catholicæ sententia dissidere cœpissent, hujusmodi eorum contentionem præcidere cupiens ita constitueram, ut missis è Gallia quibusdam episcopis, accitis etiam ex Africa iis, qui duas in partes divisi, pertinaciter inter se atque obstinatè contendunt, præsente quoque Romanæ urbis episcopo, id quod commotum fuisse videbatur, sub ho-
G rum præsentia posset diligentissima examinatione componi. Sed quoniam nonnulli, ut ferè fit, & propriæ salutis, & venerationis quæ sanctissimæ fidei debetur obliti, privatas adhuc simultates prorogare non cessant, prolatæ jam sententiæ adquiescere nolentes, asserentesque paucos admodum episcopos sententiam tulisse, qui nec omnibus quæ priùs inquiri oportebat diligenter excussis, ad depromendum judicium properanter accessissent. Unde fit ut & ipsi quos concordi ac fraterno inter se animo esse decuerat, turpi seu potiùs detestanda secessione dissideant; & iis homi-

Euseb. histor. ecclesiast. lib. 10.

nibus qui à sanctissima religione alieno sunt animo subsannandi occasio præbeatur. Idcirco mihi sedulò providendum fuit, ut hæc quæ post depromtum judicium voluntaria assensione jam finita esse debuerant, nunc tandem multorum interventu finem possint accipere. Quoniam igitur plurimos ex diversis ac propè infinitis locis episcopos in urbem Arelatensem intra Kalendas Augusti jussimus convenire; tibi quoque scribendum esse censuimus, ut accepto publico vehiculo à viro clarissimo Latroniano correctore Siciliæ, adjunctis tibi duobus secundi ordinis, quos tu eligendos putaveris, tribus item servulis qui in itinere vobis ministrare possint; intra eumdem diem ad prædictum locum occurras, quò tum per tuam gravitatem, tum per ceterorum in unum coëuntium unanimem concordemque sollertiam, controversia hæc quæ per fœdissimam altercationem ad hoc usque temporis perduravit, auditis omnibus eorum qui nunc inter se dissident, quos etiam adesse jussimus, allegationibus, ad congruam religionis & fidei observantiam fraternamque concordiam tandem aliquando possit revocari. Incolumem te Deus omnipotens diutissime servet.

De rebus in Arelatensi concilio gestis.

** al. Agroecius.* ** al. Probatius.* ** al. Termatius.*

Dilectissimo Papæ Silvestro, Marinus, * Acratius, Natalis, Theodorus, Proterius, Vocius, Verus, * Probatianus, Cæcilianus, Faustinus, Surgentius, Gregorius, Reticius, Ambitausus, * Terminatius, Merocles, Pardus, Adelfius, Hibernius, Fortunatus, Aristasius, Lampadius, Vitalis, Maternus, Liberius, Gregorius, Crescens, Avitianus, Dafnus, Orientalis, Quintasius, Victor, Epictetus, in Domino æternam salutem.

Anno 314.

COMMUNI copulâ caritatis & unitate matris Ecclesiæ catholicæ vinculo inhærentes, ad Arelatensium civitatem, piissimi Imperatoris voluntate adducti, inde te, * religiosissime Papa, cum merita reverentia salutamus: ubi graves ac perniciosos legi nostræ atque traditioni, effrænatæ mentis homines pertulimus, quos & Dei nostri præsens auctoritas, & traditio ac regula veritatis ita respuit, ut nulla in illis aut dicendi ratio subsisteret, aut accusandi modus ullus, aut probatio conveniret. Ideo, judice Deo & matre Ecclesia quæ suos novit & comprobat, aut damnati sunt, aut repulsi. Et utinam, Frater dilectissime, ad hoc tantum spectaculum interesse tanti fecisses. Profectò, credimus, quia in eos severior fuisset sententia prolata, & te pariter nobiscum judicante, cœtus noster majori lætitiâ exsultasset. Sed quoniam recedere à partibus illis minimè potuisti, in quibus & Apostoli quotidie sedent, & cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur. Non tamen hæc sola nobis visa sunt tractanda, Frater carissime, ad quæ fueramus invitati, sed & consulendum nobismet ipsis censuimus: & quum diversæ sint provinciæ ex quibus advenimus, ita & varia contingunt quæ nos censemus observare debere. Placuit ergo præsente Spiritu-sancto & Angelis ejus, ut & his qui singulos quos * monebat, judicare, proferremus de quiete præsenti. Placuit etiam, ante quàm à te qui majores diœceses tenes, per te potissimùm omnibus insinuari. Quid autem sit quod senserimus, scripto nostræ mediocritatis subjunximus. At id primo loco de vita nostra atque utilitate tractandum fuit, ut quia unus pro multis mortuus est, & resurrexit, ab omnibus tempus ipsum ita religiosa mente observetur, ne divisiones vel dissensiones in tanto obsequio devotionis possint exsurgere. Censemus ergo Pascha Domini per orbem totum una die observatum iri. De his quoque qui quibuscumque locis ordinati fuerint ministri, ut in ipsis locis perseverent. De his etiam qui arma projiciunt in pace, placuit abstineri eos à communione. De Circissariis agitatoribus qui fideles sunt, placuit eos, quamdiu agitant, à communione separari. De Theatricis, ipsos placuit quamdiu agunt, à communione separari. De his qui in infirmitate sunt constituti & * recedere volunt, placuit eis manum imponi. De Præsidibus autem qui fideles sunt, & ad præsidatum consiliunt, ita placuit, ut cùm promoti fuerint, litteras quidem accipiant ecclesiasticas communicatorias, ita tamen ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopis ejusdem loci cura illis agatur: & si cœperint contra disciplinam agere, tunc demum à communione excludantur. Et de his quidem qui in republica agere volunt, similiter. De Afris autem, quòd

** al. gloriosissime.* ** al. movebat.* ** al. credere.*

A propria lege sua utantur, ut rebaptizent, placuit ut ad Ecclesiam si aliquis hæreticus venerit, interrogent eum symbolum; & si perviderint eum in Patre & Filio & Spiritu-sancto esse baptizatum, manus tantùm ei imponatur: quòd si interrogatus symbolum, non responderit Trinitatem, tunc meritò baptizetur. & cetera. (* Tunc tædians jussit omnes ad sedes suas redire.)

** Hoc ad sequentis epistolæ titulum spectare videtur.*

Constantinus Donatistarum contumaciam detestans, jubet episcopos catholicos, qui Arelatensi concilio interfuerunt, ad
B *suas provincias redire.*

CONSTANTINUS AUGUSTUS Episcopis catholicis carissimis fratribus salutem.

ÆTERNA & religiosa, incomprehensibilis pietas Dei nostri, nequaquam permittit humanam conditionem diutius in tenebris oberrare, neque patitur exosas quorumdam voluntates usque in tantum pervadere, ut non suis præclarissimis luminibus denuo pandens iter salutare, eas det ad regulam justitiæ converti. Habeo quippe cognitum multis exemplis: hæc eadem ex me ipso metior. Fuerant enim in me primitus, quæ justitiâ carere videban-
C tur, nec ulla putabam videre supernam potentiam, quæ intra secreta pectoris mei gererem. Equidem hæc, ut dixi, æquam fortunam debuerunt sortiri, scilicet omnibus malis redundantem: sed Deus omnipotens in cælis per sæcula residens, tribuit quod non merebar. Certò jam neque dici, neque enumerari possunt ea, quæ cælesti sua in me famulum suum benevolentiâ concessit, sanctissimi Antistites Christi Salvatoris, fratres carissimi. Gaudeo igitur equidem specialiter, gaudeo quòd tandem habita justissima dijudicatione, eos ad meliorem spem fortunamque revocastis, quos malignitas diaboli videbatur à præclarissima luce legis catholicæ miserabili sua persuasione avertisse. O
D verè victrix providentia Christi Salvatoris! ut etiam his consuleret, qui jam desciscentes à veritate, quodam modo adversùs ipsam arma * inducentes, gentibus se copulaverunt. Qui si vel nunc vera fide voluerint obsequia sanctissimæ legi deferre, intelligere poterunt quantum sibi nutu Dei sit provisum. Et hoc quidem, sanctissimi Fratres, sperabam etiam in eis, quibus ingenita est maxima durities animi, posse * reprehendi. Sed non profuit apud eos recta dijudicatio, neque in eorum sensus ingressa est divinitas propitia. Revera enim non immeritò ab his procul abscesserit Christi clementia, in quibus manifesta luce claret, hujusmodi esse, ut eos etiam à cælesti provisione exo-
E sos cernamus: * quæ in ipsos tanta vesania perseverat, cùm incredibili arrogantia persuadeant sibi, quæ nec dici, nec audiri fas est, desciscentes à recto judicio dato, quo cælesti provisione meum judicium eos comperi postulare: quæ vis malignitatis in eorumdem pectoribus perseverat. Quotiens à me jam ipso improbissimis aditionibus suis sunt condigna responsione oppressi! Qui utique si hoc ante oculos habere voluissent, minimè hoc ipsum interposuissent. * Meum judicium postulant, qui ipse judicium Christi exspecto. Dico enim, ut se veritas habet, sacerdotum judicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens judicet.
F Nihil enim licet his aliud sentire, vel aliud judicare, nisi quod Christi magisterio sunt edocti. Quid igitur sentiunt maligni homines, officia, ut verè * dixisti, diaboli? Perquirunt sæcularia, relinquentes cælestia. O rabida furoris audacia! sicut in caussis gentium fieri solet, appellationem interposuerunt. Equidem gentes minora interdum judicia refugientes, ubi justitia * deprehendi potest, magis ad majora judicia auctoritate interposita ad appellationem se conferre sunt solitæ. Quid hi detractores legis, qui renuentes cæleste judicium, meum putaverunt postulandum, sic sentire de Christo salvatore? Ecce jam proditores, ecce sine ulla acriori disquisitione, ipsi per semet prodiderunt faci-
G nora sua. Quæ ab ipsis sentitur humanitas, qui in * ipso Deo immanes prosilierunt? Equidem, Fratres carissimi, licèt hæc in ipsis videantur deprehensa, nihilo minùs vos, qui Domini salvatoris sequimini viam, patientiam adhibete, data his adhuc optione, quid putent deligendum: ac si eos in hisdem videritis perseverare, protinus cum his quos Dominus dignos cultu suo judicavit, proficiscimini, & redite ad proprias sedes, meique mementote, ut mei Salvator noster semper misereatur. Ceterùm direxi meos homines, qui

** al. inducentes.* ** f. deprehendi.* ** f. quia in ipsis.* *Detestatur Donatistas contumaces. Vide August. epist. 43. n. 20.* ** Optatus lib. 1.* ** f. dixit. Optatus lib. 1.* ** f. reprehendi.* ** f. in ipsum Deum.*

qui eosdem infandos deceptores religionis protinus ad comitatum meum perducant, ut ibi degant, ibi sibi mortem pervideant. Dedi quoque litteras competentes ad eum qui Vicariam Præfecturam per Africam tuetur, ut quotquot hujus insaniæ similes invenerit, statim eos ad comitatum meum dirigat, ne ulteriùs sub tanta claritate Dei nostri ea ab ipsis fiant, quæ maximam iracundiam cælestis providentiæ possint incitare. Incolumes vos Deus omnipotens tribuat votis meis & vestris per sæcula, Fratres carissimi.

Episcopos partis Donati ad finiendam caussam Cæciliani adesse jubet.

CONSTANTINUS AUGUSTUS Episcopis.

ANTE paucos quidem dies, juxta postulatum vestrum, hoc mihi placuerat, ut ad Africam reverteremini, ut illic omnis caussa, quæ vobis adversùs Cæcilianum competere videtur, ab amicis meis quos elegissem, cognosceretur, atque finem debitum reciperet. Verùm diu mihi cogitanti, & in animo meo non immeritò volventi, id potissimùm visum est, ut, quoniam scio quosdam ex vestris turbulentos satis & obstinato animo rectum judicium & integræ veritatis rationem minimè respicere, ac per hoc venire forsitan, ut si ibidem cognoscatur, non ut condecet & veritatis ratio expostulat, res finem accipiat, atque aliquid tale eveniat, nimia vestra obstinatione, quod & divinitati cælesti displiceat, & existimationi meæ, quam semper inlibatam cupio perseverare, plurimum impediat; placuit mihi, sicut dixi, ut Cæcilianus, juxta prius tractatum, huc potiùs veniat: quem credo juxta litteras meas mox adfuturum. Polliceor autem vobis, quòd si præsente ipso de uno tantùm crimine vel facinore ejus per vosmetipsos aliquid probaveritis, id apud me sit, ac si universa quæ ei intenditis, probata esse videantur. Deus omnipotens perpetuam tribuat securitatem.

Promittit Constantinus ad Africam se venturum, ut inter Cæcilianum & Donatum de schismate in Africa facto judicet.

CELSO Vicario Africæ.

Anno 315. [aut] 316. PERSEVERARE [a] Menalium * eum quem jamdudum susceperat insania, ceterosque qui à veritate Dei digressi, errori se pravissimo dederunt, proxima etiam tuæ gravitatis scripta testata sunt, quibus inhærentem te jussioni nostræ * de merito seditionis ipsorum, eoque tumultu quem apparabant, inhibitum esse memorasti, Frater carissime. Unde quoniam ex eo patuit ipsos nefarias res cogitasse, quod * enim, cùm statuissem inter ipsos & Cæcilianum, plenissimè super allegationibus diversis requirere, præsentiæ meæ se susceptâ fugâ subtrahere laboraverunt, hoc ipso turpissimo facto confessi, ad ea se redire properare, quæ & antea fecerant, & nunc agere perseverant: * at quum constet minimè unumquemque propria penitus delicta lucrari, etiamsi paulisper eorum fuerit coërcitio dilata, mandandum gravitati tuæ duxi, ut interim quidem eosdem omittas, & dissimulandum super ipsos esse cognoscas. Verùm lectâ hac epistolâ, tam Cæciliano, quàm hisdem palàm facias, quòd cùm favente pietate divina Africam venero, plenissimè universis, tam Cæciliano, quàm his qui contra eum agere videntur, lecto dilucido judicio demonstraturus sum, quæ & qualis summæ divinitati sit adhibenda veneratio, & cujusmodi cultu delectari videatur: adhibito etiam diligenti examine, ea quæ nunc aliqui exinde in latebris mentis ignorantiæque occultare se putant, plenissimè sum reperturus, atque in lucem facturus venire: easdem personas, quæ res istiusmodi concitant, faciuntque, ut non cum ea, qua oportet, veneratione summus Deus colatur, perdam atque discutiam. Cúmque satis clareat neminem posse beatitudines Martyris eo genere conquirere, quod alienum à veritate religionis & incongruum esse videatur; eos quos contra fas & religionem ipsam recognovero, reosque * violentes competentis venerationis deprehendero, sine ulla dubitatione, insaniæ obstinationisque temerariæ faciam merita exitia persolvere.

[Margin notes: ...a ...in ca...am. | ...temeri...ie. | ...etiam vel ...itrum. | * f. &. | ...violatæ.]

[a] Hunc thurificationis reum notat Optatus lib. 1. Vide suprà pag. 13.

A Scire itaque pro certo quæ habere debeant, ad plenissimam fidem, salute etiam teste invocata, quòd tam super plebe, quàm super clericis his qui primi sunt, sum diligentissimè quæsiturus, idque judicaturus quod verissimum & religiosissimum esse manifestum sit: demonstraturus etiam hisdem, qui & qualis divinitati cultus adhibendus sit. Nam nequaquam me aliter maximum reatum effugere posse credo, quàm ut hoc quod improbè fit, minimè existimem dissimulandum: cùm nihil potius à me agi pro instituto meo, ipsiusque principis munere oporteat, quàm ut discussis erroribus omnibusque temeritatibus amputatis, veram religionem universos, concordemque simplicitatem, atque meritam B omnipotenti Deo culturam præsentare perficiam.

Exemplum Epistolæ Præfectorum prætorio ad Celsum Vicarium.

PETRONIUS, ANNIANUS & JULIANUS DOMITIO CELSO Vicario Africæ.

QUONIAM Lucianum, Capitonem, Fidentium & Nasutium episcopos, & Mammarium presbyterum, Anno 315. aut 316. C qui secundùm cæleste præceptum Domini Constantini Maximi invicti semper Augusti ad Gallias cum aliis legis ejus hominibus venerant, dignitas ejus ad lares proprios venire præcepit, angarialem his cum annonaria competentia usque ad Arelatensem portum secundùm imperatum æternitatis ejusdem clementissimi principis dedimus, Frater, qua inde Africam navigent. Quod sollertiam tuam litteris nostris scire conveniat. Optamus te, Frater, felicissimum bene valere. Hilarius princeps obtulit IV. Kalendas Maias. Triberis.

De Constantini judicio apud Mediolanum habito, ubi rursum absolutus est Cæcilianus. Anno 316.

D *In indice Collationis Carthag. 3. c. 516. legitur:* Recitatio judicii Constantini, quo apud se quoque Cæcilianum fuisse purgatum post Arelatense concilium significat Imperator. *Ibid. c. 521.* Interlocutio quòd inter partes sententiam tulerit Imperator. *Ibid. c. 523.* Interlocutio hoc ipsum significans ex rescripto Principis superiùs recitato. *Rescriptum istud ad Eumalium Vicarium Africæ, laudat Augustinus in Breviculo Collat. 3. c. 19. & lib. post Collationem c. 33. ubi datum dicit*, Sabino & Ruffino consulibus, quarto Idus Novembres. 10. Novembr. anni 316. *Ipsam quoque Constantini sententiam secundùm Cæcilianum dictam ex eodem rescripto affert in lib. 3. contra Cresc. con. c. 71.* E Insero adhuc, *ait*, & verba Constantini ex litteris ejus ad Eumalium Vicarium, ubi se inter partes cognovisse, & innocentem Cæcilianum comperisse testatur. Cùm enim narrasset in his quæ suprà locutus est, quemadmodum ad judicium ejus post episcopalia judicia partes perductæ fuerint. In quo pervidi, inquit, Cæcilianum virum omni innocentiâ præditum, ac debita religionis suæ officia servantem, eique ita ut oportuit servientem; nec ullum in eo crimen reperiri potuisse evidenter apparuit, sicut absenti fuerat adversariorum suorum simulatione compositum. *Confer epist. 43. n. 20. Tom. 2.*

F *Aliquanto post illud judicium* legem contra partem Donati dedit severissimam, *ut testatur Augustinus in epistola 105. n. 9.* Primus adversùs eorum errorem multa constituit, & eis basilicas jussit auferri, *ex lib. 2. contra litteras Petiliani c. 92. præcepitque* ut loca congregationum *ipsorum* fisco vindicarentur, *ex ejusdem Augustini epist. 88. n. 3. Legis Constantini contra Donatistas mentio fit à Gratiano in l. 2. cod. Theod. tit. Ne sanctum baptisma iteretur.*

Exemplum epistolæ Constantini ad Catholicam.

G CONSTANTINUS AUGUSTUS Universis Episcopis per Africam, & plebi Ecclesiæ catholicæ.

QUOD fides debuit, quantum prudentia valuit, prout puritas potuit, tentasse me per omnia humanitatis & moderationis officia optimè scitis, ut, juxta magisteria legis nostræ, pax illa sanctissimæ fraternitatis, cujus gra-

tiam Deus summus famulorum suorum pectoribus immiscuit, stabilita per omnem concordiam teneretur. Sed quia vim illam sceleris infusi, paucorum licèt sensibus pervicaciter inhærentem, intentionis nostræ ratio non potuit edomare, favente adhuc sibi huic nequitiæ patrocinio, ut extorqueri sibi omnino non sinerent, in quo se deliquisse gauderent: exspectandum nobis est, dum totum hoc per paucos cedit in populum omnipotentis Dei misericordia mitigetur. Inde enim remedium sperare debemus, * cùm omnia bona vota & facta referuntur. Verùm dum cælestis medicina procedat, hactenus sunt consilia nostra moderanda, ut patientiam percolamus, & quidquid insolentia illorum pro consuetudine intemperantiæ tentat aut facit, id totum tranquillitatis virtute toleremus. Nihil ex reciproco reponatur injuriæ: vindictam enim, quam Deo servare debemus, insipientis est manibus usurpare: maximè cùm debeat fides nostra confidere, quidquid ab hujusmodi hominum furore patietur, Martyrii gratiâ apud Deum esse valiturum. Quid est enim aliud in hoc sæculo in nomine Dei vincere, quàm inconditos hominum impetus quietæ legis populum lacessentes, constanti pectore sustinere? Quod si observaverit vestra sinceritas, citò videbitis per gratiam summæ divinitatis, ut languescentibus eorum institutis vel moribus, qui se miserrimæ contentionis vexillarios præbent, sciant omnes non debere se paucorum persuasione pereuntes sempiterno letho dare, quò possint pænitentiæ gratiâ, semper vitæ æternæ, correctis erroribus suis, integrari. Valete voto communi per sæcula * jubente Deo, Fratres carissimi.

*f. quò.

* f. vivente.

Exemplum Epistolæ Constantini, cum scripto Episcoporum Numidarum, ubi heretici tulerunt basilicas, ut ad aliam basilicam faciendam sibi locum vel domum eis det.

CONSTANTINUS Victor Maximus ac Triumphator semper Augustus, Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Crescentio, Pantio, Victori, Babbutio, Donato episcopis.

Anno fortè 317. aut 318. ante legem qua Constantinus basilicas Donatistis ademit.

CÙM summi Dei, qui hujus mundi auctor & pater est, cujus beneficio vitam carpimus, cælum suspicimus, humana etiam societate gaudemus, hanc voluntatem esse constet, ut omne humanum genus in commune consentiat, & quodam societatis affectu, quasi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium est hæreses & schismata à diabolo, qui caput est malitiæ, processisse. Et ideo quidquid ab hæreticis geritur, ejus instinctu fieri, qui eorum sensus, mentes, cogitationesque possidet, nulla dubitatio est. Nam cùm ejusmodi homines in sua potestate redegerit, hisdem usquequaque dominatur. Quid autem boni efficere insanus, perfidus, irreligiosus, profanus, Deo contrarius, Ecclesiæ sanctæ inimicus potest, qui à Deo sancto, vero, justo, summo, atque omnium Domino recedens, qui nos constituit & in hac luce produxit, qui spiritum ad vitam, quam carpimus, dedit, & qui nos id quod suum esse voluit, & omnia sua voluntate perfecit, ad diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia semel possessus animus à malo, necesse est doctoris sui operibus instare, ea perficiat quæ æquitati & justitiæ contraria videantur, idcirco hi qui à diabolo possessi sunt, ejus falsitati & nequitiæ obsequuntur. Non autem, * miratum est, à bonis improbos discedere. Nam sic rectè proverbio signatum est, Pares cum paribus congregari: qui malo impiæ mentis infecti sunt, necesse est à nostra societate dissideant. Homo si quidem malus, ut Scriptura loquitur, de malo thesauro profert mala: bonus verò ex bono profert bonum. Sed quia, ut dictum est, hæretici & schismatici, qui bonum relinquentes & malum sectantes, ea perficiunt quæ Deo displiceant, diabolo, qui eorum pater est, adprobantur adhærere, rectissimè & sapienter gravitas vestra facit; & secundùm sanctum fidei præceptum, ab eorum perversis contentionibus temperando, & hisdem remittendo quod iidem sibi indebitum atque alienum usurpare contendunt: ne, sicuti est eorum perversitas maligna & perfida, ad seditiones usque prorumperent, & inter turbas atque concentus sui similes incitarent, atque ita aliquid exsisteret, quod sedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propositum semper requirit diaboli opera perficere. Et ideo cùm à sacerdotibus Dei per patientiam cum ipso suo patre * superant: sibi hi qui cultores Dei summi gloriam, illi verò damnationem comparant, & condigna supplicia. Ex hoc quippe majus Dei summi exsistat justi usque judicium, quod eos æquo animo tolerat, & patientia condemnat, his omnia quæ ab ipsis processerunt, sustinendo. Deus si quidem se omnium vindicem promisit. Et ideo cùm vindicta Deo permittitur, acrius de inimicis supplicium sumitur. Quod vos nunc famulos & sacerdotes Dei libenter fecisse cognovi, & satis gratulatus sum, quòd de impiis & sceleratis, sacrilegis & profanis, perfidis & irreligiosis, & Deo ingratis, & Ecclesiæ inimicis nullam vindictam poscitis, & ut iidem potiùs ad veniam pertineant, postulatis. Hoc est verè ac penitus Deum nosse, hoc est præceptis insistere, hoc est feliciter credere, hoc est verè sentire, hoc est scire, quod major vindicta in contrarios Ecclesiæ provocetur, cùm hisdem in sæculo parcitur. Acceptâ igitur epistolâ sapientiæ & gravitatis vestræ, comperi hæreticos sive schismaticos eam basilicam Ecclesiæ Catholicæ, quam in Constantina civitate jusseram fabricari, solita improbitate invadendam putasse, & frequenter tam à nobis quàm à judicibus ex nostra jussione commonitos, ut redderent quod suum non erat, noluisse: vos autem imitatores patientiæ Dei summi, eorum malitiæ placida mente ea quæ vestra sunt relinquentes, & potiùs locum vobis invicem alium fiscalem scilicet poscere. Quam petitionem, more instituti mei, libenter amplexus sum: & statim ad Rationalem competentes dedi, ut domum bonorum nostrorum transgredi faciat, cum omni jure suo, ad dominium Ecclesiæ catholicæ, quam promta liberalitate donavi, ac vobis tradi protinus jussi. In quo tamen loco sumtu fiscali basilicam erigi præcepi. Ad Consularem quoque scribi mandavi Numidiæ, ut ipse in ejusdem ecclesiæ fabricatione in omnibus sanctimoniam vestram juvaret. Lectores etiam Ecclesiæ catholicæ, & hypodiacones, reliquos quoque instinctu memoratorum, quibusdam pro moribus ad munera, vel ad Decurionatum vocati sunt, juxta statutum legis meæ ad nullum munus statui evocandos. Sed & eos, qui ducti sunt hæreticorum instinctu, jussimus protinus molestis perfunctionibus absolvi. De cetero etiam legem meam super Ecclesiasticos catholicos datam custodiri mandavi. Quæ omnia ut vestræ patientiæ palam fierent, harum litterarum testificatione perscripta sunt. Et utinam quidem hæretici vel schismatici aliquando suæ saluti providerent, & detersis eorum tenebris ad visionem veræ lucis oculos aperirent, & à diabolo secederent, & ad Deum qui unus & verus, qui omnium judex est, vel serò confugerent. Sed quia constat eos in sua malitia manere, & in suis facinoribus mori velle, sufficit hisdem commonitio nostra, & præcedens assidua cohortatio. Si enim jussionibus nostris obtemperare voluissent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, Fratres, sequamur quæ nostra sunt, mandatis instemus, custodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam nostram ab erroribus vindicantes, favente Dei misericordiâ, per rectum limitem dirigamus.

* f. mirum.

Matth. 12. 35.

* Locus depravatus.

GESTA [a] APUD ZENOPHILUM CONSULAREM, quibus constat traditorem Silvanum *, qui cum ceteris ordinavit Majorinum cui Donatus successit.

* Cirtensem seu Constantinensem episcopum.

Anno Christi 320.

CONSTANTINO Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Cæsare Coss. Idibus Decembribus. Sexto Thamugadiensi inducto, & applicito Victore Grammatico, adsistente etiam Nundinario diacono, Zenophilus vir clarissimus Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Victor. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Cujus conditionis es? Victor dixit, Professor sum litterarum Romanarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Cujus dignitatis es? Victor dixit, Patre Decurione * Constantiniensium, avo milite; in comitatu militaverat. Nam origo nostra de sanguine Mauro descendit. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Memor fidei & honestatis tuæ simpliciter designa, quæ caussa fuerit dissensionis inter Christianos. Victor dixit, Ego dissensionis originem nescio: unus sum de populo Christia-

* id est, Cirtensium.

[a] *Augustinus hæc citat & appellat* Gesta apud Zenophilum Consularem, *in epist.* 43. *n.* 17. *& epist.* 53. *n.* 4. Zenophili Consularis judicium, *lib.* 3. *contra Cresconium c.* 28. Acta Zenophili Consularis *l.* 4. *cont. Cresc. c.* 56.

norum. Si quidem cùm essem apud Carthaginem, Secundus * episcopus cùm Carthaginem tandem aliquando venisset, dicuntur invenisse Cæcilianum episcopum nescio quibus non rectè constitutum: illi contrà alium * instituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta dissensio est: & inde originem scire dissensionis plenè non possum: quoniam semper civitas nostra unam Ecclesiam habet; & si habuit dissensionem, nescimus omnino. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Silvano communicas? Victor respondit, Ipsi. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Cur ergo intermisso [a] eo, cujus innocentia * purgata est? Et adjecit, Adseveratur præterea te aliud certissimè scire, quòd Silvanus traditor sit: de eo confitere. Victor respondit, Hoc nescio. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario diacono dixit, Negat se Victor scire, quòd Silvanus traditor sit. Nundinarius diaconus dixit, Scit ipse [b] num tradidit codices. Victor respondit, Fugeram hanc tempestatem: &, si mentior, peream. Cùm incursum pateremur repentinæ persecutionis, fugivimus in montem Bellonæ. Ego sedebam cum Marte diacono, & Victor presbyter; cùm ab eodem Marte quærerentur codices omnes, negavit se habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum est ad domum meam: cùm absens essem, ascensum est à magistratibus, & sublati sunt codices mei: cùm ego venissem, inveni codices sublatos. Nundinarius diaconus dixit, * Tu ergo respondisti apud acta, quoniam dedisti codices. Quare negantur hæc, quæ prodi possunt? Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Simpliciter confitere, ne strictiùs interrogeris. Nundinarius diaconus dixit, Legantur acta. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Legantur. Et dedit Nundinarius, & Exceptor recitavit.

Diocletiano viii. & *Maximiano* vii. *Consulib.* xiv. *Kalendas Junias, ex * actis Munatii Felicis Fluminis perpetui Curatoris coloniæ Cirtensium. Cùm ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix* F. P P. *Curator Paulo episcopo * dixit, Proferte scripturas legis, & si quid aliud hîc habetis, ut præcepto & jussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit, Scripturas lectores habent, sed nos quod hîc habemus, damus. Felix* F. P P. *Curator Paulo episcopo dixit, Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus episcopus dixit, Omnes cognoscitis. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit, Non eos novimus. Paulus episcopus dixit, Novit eos Officium publicum, id est, Edusius & Junius Exceptores. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit, Manente ratione de lectoribus quos demonstrabit Officium, vos quod habetis date. Sedente Paulo episcopo, Montano & Victore, Deusatelio & Memorio presbyteris, adstante Marte cum Helio & Marte diaconis, Marcuclio, Catullino, Silvano, & Caroso subdiaconis, Januario, Meraclo, Fructuoso, Miggine, Saturnino, Victore Samsurici, & ceteris fossoribus, contrascribente Victore Aufidii in brevi sic: Calices duo aurei: item calices sex argentei, urceola sex argentea, cucumellum argenteum; lucernæ argenteæ septem, cereofala duo, candelæ breves æneæ cum lucernis suis septem: item lucernæ æneæ undecim, cum catenis suis: tunicæ muliebres* LXXXII, *mafortea* XXXVIII, *tunicæ viriles* XVI, *caligæ viriles paria* XIII, *caligæ muliebres paria* XLVII, *coplæ rusticanæ* XIX. *Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroso fossoribus dixit, Proferte hoc quod habetis. Silvanus, & Carosus dixerunt, Quod hîc fuit, totum hoc ejecimus. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroso dixit, Responsio vestra actis hæret. Postea quàm * in bibliothecis, inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam, & lucernam argenteam, quòd diceret se post orcam eas invenisse. Victor Aufidii Silvano dixit, Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Silvano dixit, Quære diligentiùs, ne quid hîc remanserit. Silvanus dixit, Nihil remansit, totum hoc ejecimus. Et cùm apertum esset triclinium, inventa sunt ibi dolia* IV, *& orcæ sex. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit, Proferte scripturas quas habetis, ut præceptis Imperatorum & jussioni parere possitis. Catulinus protulit codicem unum pernimium majorem. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Marcuclio & Silvano dixit, Quare unum tantummodo codicem dedistis? Proferte scripturas quas habetis. Catulinus & Marcuclius dixerunt, Plus non habemus, quia subdiacones sumus: sed lectores habent codices. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Marcuclio & Catulino dixit, Demonstrate nobis lectores. Marcuclius & Catulinus dixerunt, Non scimus ubi maneant. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Catulino & Marcuclio dixit, Si ubi manent non nostis, nomina eorum dicite. Catulinus & Marcuclius dixerunt, Nos non sumus proditores: ecce sumus; jube nos occidi. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit, Recipiantur. Et cùm ventum esset ad domum Eugenii, Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit Eugenio, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Et protulit codices quatuor. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Silvano & Caroso dixit, Demonstrate ceteros lectores. Silvanus & Carosus dixerunt, Jam dixit Episcopus, quia Edusius & Junius exceptores omnes noverunt: ipsi tibi demonstrent ad domos eorum. Edusius & Junius exceptores dixerunt, Nos eos demonstramus, Domine. Et dum ventum fuisset ad domum Felicis Sarsoris, protulit codices quinque. Et cùm ventum esset ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cùm ventum fuisset ad domum Projecti, protulit codices* V *majores, & minores duos. Et cùm ad Grammatici domum ventum fuisset, Felix* F. P P. *Curator Victori Grammatico dixit, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Victor Grammaticus obtulit codices duos & quiniones quatuor. Felix* F. P P. *Curator Victori dixit, Profer scripturas, plus habes. Victor Grammaticus dixit, Si plus habuissem, dedissem. Et cùm ventum fuisset ad domum Euticii Cæsarianensis, Felix* F. P P. *Curator Euticio dixit, Profer scripturas quas habes, ut præcepto parere possis. Euticius dixit, Non habeo. Felix* F. P P. *Curator Euticio dixit, Professio tua actis hæret. Et cùm ventum fuisset ad domum Coddeonis, protulit uxor ejus codices sex. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ dixit, Quære, ne plus habeatis: profer. Mulier respondit, Non habeo. Felix* F. P. P. *Curator reipublicæ, Bovi servo publico dixit, Intra, & quære, ne plus habeat. Servus publicus dixit, Quæsivi, & non inveni. Felix* F. P P. *Curator reipublicæ Victorino, Silvano, & Caroso dixit, Si quid minus factum fuerit, vos contingit periculum.* Quibus lectis, Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Confitere simpliciter. Victor respondit, Non fui præsens.

Nundinarius diaconus dixit, Legimus epistolas Episcoporum factas à Forte *. Et legit exemplum libelli traditi Episcopis à Nundinario diacono. *Testis est Christus & Angeli ejus, quoniam tradiderunt quibus communicastis, id est, Silvanus à Cirta traditor est, & fur rerum pauperum. Quod omnes vos Episcopi, Presbyteri, Diacones, Seniores scitis de quadringentis follibus Lucillæ clarissimæ feminæ, pro quo vobis conjurastis, ut fieret Majorinus episcopus: & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo, vestri præsentiâ & populi, dedit folles viginti, ut factus esset presbyter: quod scit Christus & Angeli ejus.* Et recitatum est exemplum epistolæ. *Purpurius episcopus Silvano coëpiscopo in Domino salutem. Venit ad me Nundinarius diaconus filius noster, & petiit has litteras deprecatorias à me, ad te, Sanctissime, dirigerem, ut si fieri posset, pax inter te & ipsum sit. Hoc enim volo fieri, ut nemo sciat, quid inter nos agatur. Si volueris scripto tuo........ut & ego solus ibi in re præsenti veniam, & dissensionem ipsam de inter vos amputem. Manu sua enim mihi tradidit libellum rei gestæ, pro qua caussa fuerit tuo præcepto * lapidatus. Non est * verum, ut pater castiget filium contra veritatem: & scio quia vera sunt, quæ in libello mihi tradito sunt conscripta. Quære remedium, quomodo poterit ibi malignitas ista exstingui, ante quàm flamma exsurgat, quæ post demum exstingui non poterit sine sanguine spiritali. * Adhibe tecum clericos & seniores plebis Ecclesiasticos viros, & inquirant diligenter, quæ sunt istæ dissensiones, ut ea quæ sunt secundùm fidei præcepta, fiant. Non declinabis ad dextram vel ad sinistram. Libenter aurem commodare noli malis instructoribus qui nolunt pacem. Omnes nos occiditis. Et alia manu, Vale.* Item & exemplum epistolæ: *Purpurius episcopus Clericis & Senioribus Cirtensium in Domino æternam salutem. Clamat Moyses ad omnem senatum filiorum Israël, dixitque illis, quæ Dominus jubeat fieri, sine concilio seniorum nihil agebatur. Itaque & vos, Carissimi, quos scio omnem sapientiam cælestem & spiritalem habere, omni vestra virtute cognoscite quæ sit dissensio hæc, & perducite ad pacem. Dicit enim Nundinarius diaconus, quòd nihil vos lateat, unde hæc dissensio est inter carissimum nostrum Silvanum & ipsum. Tradidit enim mihi libellum, in quo omnia sunt conscripta. Dixit enim & vos non latere. Ego * scio, quia auris non est. Bonum quærite remedium, quomodo exstinguatur hæc res sine pe-*

Marginalia: * Secundus Tigisitanus episcopus. * scilicet, Majorinum. * f. probata. * Cur ergo. * [...]nno Christi [...]3. * [...] Municipa[lia] gesta vo[cat] Aug. lib. contra [Cr]esc. c. 56. [ge]sta apud [Z]enatium, epist. 53. [...]4. [C]irtensi. * Vetus [cod]. V. su[...] lib. 3. [cont]ra Cresc. [...] & lib. [...]56. * Addendum videtur, & aliis. * id est, degradatus: ex Aug. epist. 43. n. 17. * id est, æquum. * al. Adhibete conclericos. * f. sileo.

[a] Cæciliano, scilicet, cujus caussa mox fuit à Victore commemorata, & cujus innocentia multis jam antè judiciis probata fuerat.

[b] Vetus cod. *non*. Fortè legendum, *Si ipse non tradidit*. vel, *Scit ipse, nam tradidit*.

*riculo animæ vestræ, ne subitò, cùm personam accipitis in judicio, * ruatis. Justum judicium inter partes judicate secundum gravitatem vestram & justitiam. Cavete vobis ne declinetis in dextram, neque in sinistram. Dei res agitur, qui scrutatur cogitationes singulorum. Elaborate, nemo sciat, quæ sit conjuratio hæc.* Vestra sunt, quæ libello continentur, non est bonum. Dicit enim Dominus, Ex ore tuo condemnaberis, & ex ore tuo justificaberis.* Item alia recitata. *Silvano Fratri carissimo Fortis in Domino æternam salutem. Venit ad me filius noster Nundinarius diaconus, & retulit ea, quæ inter te & illum contigerunt, per malivoli intercessum, qui vult animas justorum à via veritatis avertere. Cùm hæc audirem, mente defectus sum, quòd talis dissensio inter vos venit. Dei enim sacerdos ut ad hoc veniat quod non nobis expediat, fiat. Nunc ergo petite eum, ut, quod potest, cum ipso pax Domini salvatoris Christi sit. Non ad publicum veniamus, & à gentibus damnemur. Scriptum est enim, Videte ne dum mordetis & causamini in invicem, ab invicem consumamini. Ergo peto Dominum, ut tollatur de medio nostrûm hoc scandalum, ut possit res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Quæ pax poterit esse, ubi dissensio & æmulationes sunt? Nam cùm ego à milite essem as........ separatus, & in illo venissem, cum injuria tali, Deo commendavi animam meam, & remisi tibi, quia Deus videt mentes hominum & eorum, sive à te ad illos perductus sum, sed Deus nos liberavit, & tecum servimus. Ergo, sicuti dimissum est nobis, & vos reconciliamini paci, ut in nomine Christi possimus cum gaudio * pacem celebrare. Nemo sciat.* .... Fratribus, & filiis, clero & senioribus, Fortis in Domino æternam salutem. Venit ad me filius meus Nundinarius diaconus vester, & retulit ea quæ contra vos sunt gesta, nec non utique debuit à vobis componi, ne ventum esset ut talem insaniam passi, à quibus lapidarentur pro veritate, quod & vos & nos scimus, sicuti nobis retulistis & scriptum est, Non est sapiens quisquam inter vos, qui possit judicare inter fratres? sed frater cum fratre judicatur, & hoc apud infideles: sicuti vos nunc in judicio contenditis. Sic ad hoc exilitum est, ut gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipsi nobis maledicant, cùm ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc veniatur, vos qui spiritales estis, facite ut nemo sciat, ut cum pace pascha celebremus; & hortemini eos paci reconciliari, & dissensio non sit: ne cùm ad publicum ventum fuerit, incipiatis & vos periclitari, si hoc factum fuerit, & postea vobis imputetis. Dabitis quàm plurimè, tu Possessor Donati presbyter, singuli Valeri, & Victor qui omnia scitis, actutum date operam ut pax sit vobiscum.* Item alia recitata. *Silvano fratri Sabinus...... in Domino æternam salutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantùm ad me, sed & ad fratrem nostrum Fortem, fortem & gravem querelam referens. Miror gravitati tuæ, sic te egisse cum filio tuo, quem tu nutristi & ordinasti. Si enim ædificium terræ structum sit, non additur quid cæleste, quod per manum sacerdotis ædificatur. Sed non est tibi mirandum, Scripturâ dicente, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Et iterum dicit, Potiùs dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem: sicuti & tu facis. Sufficiat vobis, omnia scire: super quod & frater noster Fortis tibi scripsit. Nunc petierim de caritate tua, frater benignissime, ut suppleas dictum Isaiæ Prophetæ, Expellite malignitatem de animis vestris, & venite, disputemus, dicit Dominus. Et iterum, Projicite malum de medio vestrûm. Sic & tu fac: subjuga & averte seditiones, quæ noluerunt esse pacem inter te & filium tuum: sed filius tuus Nundinarius in pace tecum pascha celebret; ne res ad publicum veniat præterea jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater benignissime, mediocritatis meæ compleas petitionem: nemo sciat.* Item alia recitata........ *Fratri Forti Sabinus in Domino æternam salutem. Quæ sit caritas juxta omnes collegas, certus sum peculiariter, tamen secundum Dei voluntatem qui dixit, Quosdam diligo super animam meam, Silvanum te coluisse certus sum. Quare non dubitavi hæc scripta ad te dare, quia scripta tua ad eum facta dari feci propter nomen Nundinarii, & qui impigre agit, semper res Dei impetu procedit. Ne prætendas excusationem. Occupatio namque nos diebus istis stringit, & incunctanter commovet circa hæc usque ante diem sollemnissimum pascha, ut per te fiat pinguissima pax, ut digni coheredes Christi inveniamur, qui dixit, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Et iterum peto ut facias. Et alia manu, Opto te in Domino bene valere, & nostri memorem esse. Vale. Sed rogo te, nemo sciat.*

[Margin notes, left column: * al. veniatis. — * f. Vera. — Matth. 12. — Gal. 5. — Johan. 14. — * f. pascha. — * f. deest, Item alia recitata. — 1. Cor. 6. — 1. Cor. 1. — Johan. 3. — Isai. 1. — Johan. 14.]

Quibus lectis Zenophilus V. C. Consularis dixit: Et actis & litteris quæ recitatæ sunt, traditorem constat esse Silvanum. Et Victori dixit, Simpliciter confitere, utrùm scias eum aliquid tradidisse. Victor dixit, Tradidit, sed non me præsente. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit, Sub Paulo episcopo orta est persecutio, & Silvanus subdiaconus fuit. Nundinarius diaconus respondit, Quando ventum est illic, ait, ut factus esset episcopus, respondit populus, Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Dictum est à populo, Silvanus traditor? Victor dixit, Ego ipse luctatus sum * episcopus. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Ergo sciebas traditorem? de hoc confitere. Victor respondit, Traditor fuit. Nundinarius diaconus dixit, Vos seniores clamabatis, Exaudi Deus, civem nostrum volumus, ille traditor est. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Clamasti ergo cum populo, quòd traditor esset Silvanus, & non deberet fieri episcopus? Victor dixit, Clamavi & ego, & populus. Nos enim civem nostrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Qua caussâ putabatis eum non mereri? Victor dixit, Integrum petebamus, & civem nostrum. Sciebam enim caussam imperatorum ad hoc nos esse venturos; dum enim talibus committitur. Item inductis & adplicitis Victore Samsurici & Saturnino fossoribus Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Saturninus. Zenophilus V. C. dixit, Cujus conditionis es? Saturninus respondit, Fossor. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Silvanum scis esse traditorem? Saturninus dixit, Scio lucernam tradidisse argenteam. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Quid aliud? Saturninus respondit, Aliud nescio, nisi quia de post orcam eam ejecit. Et remoto Saturnino Zenophilus V. C. Consularis dixit adstanti, Et tu, quis vocaris? Respondit, Victor Samsurici. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Cujus conditionis es? Victor dixit, Artifex sum. Zenophilus V. C. dixit, Tabulam argenteam quis tradidit? Victor respondit, Non vidi: quod scio, hoc dico. Zenophilus V. C. Consularis dixit Victori, Licèt jam constiterit ex responsione eorum qui supra sunt interrogati, tamen tu confitere, utrùm Silvanus traditor sit. Victor dixit, Secundo petato quomodo hoc dimisit, ut duceremur ad Carthaginem, ore ipsius Episcopi audivi. Data est mihi lucerna argentea, & capitulata argentea, & has tradidi. Zenophilus V. C. dixit Victori, A quo audisti? Victor dixit, A Silvano episcopo. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit, Ab ipso audisti quòd tradidisset? Victor dixit, Ab ipso audivi quòd suis manibus tradidisset illas. Zenophilus V. C. dixit, Ubi audisti? Victor dixit, In basilica. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Apud Constantinam? Victor dixit, Ibi cœpit alloqui populum dicens, De quo dicunt me traditorem esse? de lucerna & capitulata? Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Quid aliud putas ex his esse quærendum? Nundinarius dixit, De cupis fisci, quis illas tulit. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Quas cupas? Nundinarius dixit, In templo Serapis fuerunt, & tulit illas Purpurius episcopus: * acetum quod habuerunt, tulit illud Silvanus episcopus, Dontius presbyter, & Lucianus. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Sciunt id factum qui adsistunt? Nundinarius respondit, Sciunt. Diaconus Saturninus dixit, Dicebant majores nostri quia sublatæ sunt. Zenophilus V. C. Consularis dixit, A quo sublatæ dicuntur? Saturninus dixit, A Purpurio episcopo, & acetum à Silvano & Dontio presbytero, & Luciano diacono. Nundinarius dixit, Viginti folles dedit, & factus est presbyter Victor. Saturninus dixit, & cùm diceret, Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Cui dedit? Saturninus dixit, Silvano episcopo. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, ergo ut fieret presbyter, Silvano episcopo viginti folles præmium dedit? Saturninus dixit, Dedit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Ante Silvanum positum est? Saturninus dixit, Ante cathedram Episcoporum. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, A quo pecunia sublata est? Nundinarius dixit, Ipsi Episcopi diviserunt eam inter se. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Donatum desideras exhiberi? Nundinarius dixit, Utique veniat, de quo clamavit populus biduo post pare,

[Margin notes, right column: * f. ne esset episcopus, — * seu, acetabulum,]

pare, Exaudi Deus, civem nostrum volumus. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Certè clamavit hoc populus? Respondit, Clamavit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit, Utique. Nundinarius dixit, Quando factus est episcopus non illi communicavimus, quia dicebatur traditor esse. Saturninus dixit, Quod dicit verum est. Nundinarius dixit, Vidi quia Mutus harenarius tulit in collo. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Sic factum est? Saturninus dixit, Sic. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Vera sunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus est episcopus Silvanus? Saturninus dixit, Vera. Nundinarius dixit, Prostibulæ illic fuerunt. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit, Harenarii illum gestaverunt? Saturninus dixit, Ipsi eum tulerunt, & populus. Nam cives in area martyrum fuerunt inclusi. Nundinarius diaconus dixit, Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit, In casa majore fuit inclusus. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Certè omnia quæ dicit Nundinarius vera sunt. Saturninus dixit, Vera. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Tu quid dicis? Victor dixit, Vera sunt omnia, Domine. Nundinarius dixit, Purpurius episcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. Consularis dixit Nundinario, De quadringentis follibus, quos putas interrogandos? Nundinarius dixit, Lucianus diaconus exhibeatur, quia ipse totum scit. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Hi sciunt? Nundinarius dixit, Non sciunt. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit, Sciunt isti acceptos esse quadringentos folles: sed quia Episcopi eos diviserunt, nesciunt. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino & Victori dixit, Scitis acceptos esse folles à Lucilla? Saturninus & Victor dixerunt, Scimus. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Pauperes non acceperunt? Dixerunt, Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino & Victori dixit, Nihil de fano Sarapis sublatum est; Saturninus & Victor dixerunt, Purpurius tulit cupas, & Silvanus episcopus, & Dontius, & Superius presbyteri, & Lucianus diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Responsione Victoris Grammatici, & Victoris Samsurici, & Saturnini, claruit vera esse omnia, quæ suggessit Nundinarius: submoveantur, & exeant. Zenophilus V.C. Consularis dixit, Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit, Castum diaconum, ut dicat si non est traditor. Ipse illum ordinavit. Et inducto, & applicito Casto diacone, Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Castus. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, Cujus conditionis es? Castus dixit, Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, Licèt * nunc per Victorem Grammaticum, quàm etiam per Victorem Samsurici & Saturninum venerunt in confessionem quæ Nundinarius objecit: tamen etiam tu confitere, utrùm traditor sit Silvanus. Castus respondit, Dicebat quòd invenerit lucernam post orcam. Zenophilus V. C. Consularis dixit Casto, Etiam de cupis de fano Sarapis sublatis & aceto confitere. Castus respondit, Purpurius episcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Acetum quis? Respondit Castus, quòd tulerunt inde acetum Silvanus episcopus, Dontius & Superius presbyteri. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, Confitere: quot folles dedit Victor, ut presbyter fieret? Castus dixit, Obtulit Domine sacellum, & quid habuerit, nescio. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, Cui datum est sacellum? Castus dixit, Ille tulit eum in casa majore. Zenophilus V. C. Consularis dixit Casto, Populo non est divisa pecunia? Castus respondit, Non est data, nec vidi. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, De follibus, quos Lucilla dedit, populus minutus nihil accepit? Castus dixit, Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit, Quo ergo pervenerunt? Castus dixit, Nescio. Nundinarius dixit, Utique vel audisti, vel vidisti, si dictum est pauperibus, Dat & vobis de re sua Lucilla. Castus dixit, Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Manifesta est Casti confessio, quòd folles quos Lucilla donavit populo divisos esse nesciret, & ideo amoveatur. Et applicito Crescentiano subdiacono, Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit, Crescentianus. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Simpliciter sicut & ceteri confitere, utrùm scias traditorem Silvanum.

* tam.

Crescentianus dixit, Priores qui fuerunt clerici, ipsi retulerunt singula. Zenophilus vir clarissimus Consularis Crescentiano dixit, Quid retulerunt? Crescentianus dixit, Referebant quòd traditor esset, Zenophilus Vir clar. Consularis Crescentiano dixit, Dixerunt illum traditorem? Et adjecit, Qui dicebant? Crescentianus dixit, Qui cum illo conversabantur in plebe, dixerunt quòd aliquando tradidisset. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, De Silvano dicebant? Crescentianus dixit, Utique. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Cùm factus fuisset episcopus, præstò fuisti? Crescentianus dixit, Præsens cum populo fui, inclusus in casa majore. Nundinarius diaconus dixit, Campenses & harenarii fecerunt illum episcopum. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Mutus harenarius certè eum sustulit? Dixit, Manifestè. Zenophilus. V. C. Consularis Crescentiano dixit, Cupas de fano Sarapis scis esse sublatas? Crescentianus dixit, Plures dicebant, quòd Purpurius episcopus ipse sustulerit cupas, & acetum quòd ad senem nostrum Silvanum pervenisset, & filii Ælionis dicebant. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Quid audisti? Crescentianus dixit, Acetum sublatum à sene Silvano, & Dontio, & Superio presbyteris, & Luciano diacono. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Ex quadringentis follibus, quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Crescentianus dixit, Nihil inde nemo accepit, nescio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit, Aniculæ numquam inde aliquid acceperunt? Crescentianus dixit, Nihil. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Certè quotiens aliquid tale donatur, omnes inde populares publicè accipiunt. Crescentianus dixit, Non audivi, vel vidi dedisse illum aliquos. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit, Nihil ergo datum est de cccc. follibus populo? Crescentianus dixit. Nihil. Utique pervenisset aliqua partiuncula ad nos. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quò ergo sublati sunt? Crescentianus dixit, Nescio: nemo nihil accepit. Nundinarius dixit, Victor quot folles dedit, ut fieret presbyter? Crescentianus dixit, Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. Consularis dixit Crescentiano, Cui dati sunt cophini? Crescentianus dixit, Episcopo Silvano. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Silvano dati sunt? Crescentianus dixit, Silvano. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Populo nihil datum est? Respondit, Nihil. Necesse est ut & nos aliquid acciperemus, si distribuerentur, sicut solet. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit, Quid aliud de Crescentiano putas esse requirendum? Nundinarius dixit, Ipsud est. Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quoniam de omnibus Crescentianus subdiaconus simpliciter confessus est, submoveatur. Item inducto & applicito Januario subdiacono, Zenophilus V. C. Consularis dixit, Quis vocaris? Respondit.......

Reliqua desunt.

Postea autem Ursacio & Zenophilo persequentibus, *ut objectat Cresconius in lib. 3. cont. Cresc. c. 30.* cùm communicare noluisset *Silvanus*, actus est in exsilium.

---

*De indulgentia & arbitrii libertate Donatistis * concessa à Constantino.*

* Anno 321.

In indice Collat. 3. cap. 544. legitur. Prosecutio Donatistarum, qua principi Constantino libellum asserunt proprios dedisse majores, & eo principem motum agendi eis dedisse licentiam. *Ibid. c. 549.* Recitatur epistola Constantini ad Vicarium Verinum destinata, qua libertatem agendi tribuit Donatistis. *Ibid. c. 550.* Prosecutio Catholicorum, quæ dicit pro se magis epistolam facere Constantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum est, sed furori suo ipsi permissi sunt. *Ibid. c. 552.* Donatistæ petunt ut judex (*Marcellinus*) de permissa sibi à Constantino arbitrii libertate pronuntiet. *Augustinus in lib. post Collat. c. 33. testatur has* ad Valerium *seu* Verinum Vicarium de illorum exsilio soluto, & eorum furore Deo vindici dimittendo litteras datas Crispo & Constantino iterum consulibus tertio Nonas Maias, id est post quartum annum & mensem ferè sextum, *elapsum à tempore rescripti Eumalio directi. Confer Breviculum Collat. 3. c. 22. & epist. 141. n. 9. Tom. 2.* 5. Mai. an. 321.

De Pauli & Macarii persecutione quàm injusta Donatistarum expostulatio.

Ex Optato lib. 3.

AB Operariis unitatis multa quidem asperè gesta sunt: sed ea quid imputatis Leontio, Macario, vel Taurino? Imputate majoribus vestris *&c.* illis primò qui populum Dei diviserunt, & basilicas fecerunt non necessarias. Deinde Donato Carthaginis, qui provocavit ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. Tertiò Donato Bagaiensi, qui insanam collegerat multitudinem, à qua ne Macarius violentiam pateretur, ad se & ad ea quæ ferebat tu- B tanda, armati militis postulavit auxilium. Venerunt tunc cum pharetris armigeri; repleta est unaquæque civitas vociferantium: nuntiata unitate fugistis omnes, *&c.* Fugerunt igitur omnes episcopi cum clericis suis, aliqui sunt mortui: qui fortiores erant, capti & longè relegati sunt. Et tamen horum omnium nihil actum est cum voto nostro, nihil cum consilio, nihil cum conscientia, nihil cum opere *&c.*

Anno Christi 347. vel circiter.

Quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est, Imperatorem [a] Constantem Paulum & Macarium primitus non ad faciendam unitatem misisse, sed cum eleemosynis, quibus sublevata per ecclesias singulas C posset respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas? Qui cùm ad Donatum patrem tuum venirent, & quare venerant indicarent, ille solito furore succensus in hæc verba prorupit: *Quid est Imperatori cum Ecclesia?* Et de fonte levitatis suæ multa maledicta effudit: non minùs quàm & in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere minimè dubitavit, *Gregori macula senatûs, dedecus præfectorum*, & cetera talia. Cui Donato Præfectus patientiâ episcopali rescripsit, *&c.* Miserat enim (Imperator) ornamenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur quod missum fuerat repudiavit? Et cùm illi qui missi fuerant dicerent, se ire per provincias sin- D gulas, & accipere volentibus se daturos; ille dixit, ubique se litteras præmisisse, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur. *&c.*

Veniebant Paulus & Macarius, qui pauperes ubique dispungerent, & ad unitatem singulos hortarentur. Et cùm ad Bagaiensem civitatem proximarent, tunc alter Donatus, ut suprà diximus, ejusdem civitatis episcopus, impedimentum unitati & obicem venientibus suprà memoratis opponere cupiens, præcones per vicina loca & per omnes nundinas misit, Circumcelliones Agonesticos nuncupans, ad prædictum locum ut concurrerent invitavit. Et eorum illo tempore concursus est flagitatus, quorum dementia paulò E antè ab ipsis episcopis impiè videbatur esse succensa. Nam cùm hujusmodi hominum genus ante unitatem per loca singula vagaretur, cum [b] Maxido & Fasir, ab ipsis insanientibus sanctorum duces appellarentur, nulli licuit securum esse in possessionibus suis: debitorum chirographa amiserant vires, nullus creditor illo tempore exigendi habuit potestatem. Terrebantur omnes litteris eorum, qui se sanctorum duces fuisse jactitabant. *&c.* Unde cùm vestræ partis episcopis invidia tunc fieret, Taurino illo tempore Comiti scripsisse dicuntur, hujusmodi homines in Ecclesia corrigi non posse mandaverunt, ut à suprà memorato Comite acciperent disciplinam. Tunc Taurinus ad eorum episto- F las ire militem jussit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari consueverat. In loco [c] Octavensi occisi sunt plurimi, detruncati sunt multi. Quorum corpora usque in hodiernum per dealbatas aras aut mensas potuerunt numerari. Ex quorum numero cùm aliqui in basilicis sepeliri cœpissent, [d] Clarius presbyter in loco Subbulensi ab episcopo suo coactus est ut insepultam faceret sepulturam. Unde proditum est, mandatum fuisse fieri quod factum est, quando nec sepultura in domo Dei exhiberi concessa est. Eorum postea convaluerat multitudo. Sic in-

A venit Donatus Bagaiensis unde contra Macarium furiosam conduceret turbam. Ex ipso genere fuerunt, qui sibi percussores sub cupiditate falsi martyrii in suam perniciem conducebant: inde etiam illi qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes se præcipites dabant. Ecce quali ex numero sibi episcopus alter Donatus cohortes effecerat. Hoc, metu deterriti illi qui thesauros ferebant, quos pauperibus erogarent, invenerunt in tanta necessitate consilium, ut à [e] Silvestro Comite armatum militem postularent; non per quem vim alicui facerent, sed ut vim à Donato suprà memorato episcopo dispositam prohiberent *&c.*

Querelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ur- B sacio injuriatos esse quam plurimos, sub Paulo & Macario aliquos necatos, à sequentibus eorum nescio quos ad tempus esse proscriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Ecclesiam catholicam? Quidquid objicitis, vos fecistis, qui pacem à Deo commendatam noluistis libenter excipere *&c.* Aliqui accusandam aut fugiendam æstimant unitatem, quòd Marculus & Donatus * dicantur occisi vel mortui: quasi omnino in vindicta Dei nullus mereatur occidi *&c.* Legimus enim in Ezechiele propheta parietem dealbatum, cui Deus comminatus est *tempestatem, pluviam, & lapides petrobulos, & accusationes &c.* Et istæ quatuor res non po- C terant uno tempore fieri. Fuit primò *tempestas* sub [f] Ursacio: agitatus est paries, sed non cecidit, ut haberet pluvia ubi operaretur. Secuta est *pluvia* sub Gregorio: udatus est paries, sed non maduit, ut haberent lapides ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt *lapides* sub * Operariis unitatis: dispersus est paries, sed fundamentis suis se iterum reparavit. Jam tria peracta sunt *&c.*

** Bagaiensis; ex Aug. Tract. 11. in Iohan. n. 15.*

Ezech. 13. 13.

** Paulo & Macario.*

Ex Concilio Carthaginensi I.

Anno Christi 348. vel circiter.

GRATUS episcopus dixit: Gratias Deo omnipotenti & Christo Jesu, qui dedit malis schismatibus finem, D & respexit Ecclesiam suam, ut in ejus gremium erigeret universa membra dispersa: qui imperavit religiosissimo Constanti imperatori, ut votum gereret unitatis, & mitteret ministros sancti operis famulos Dei Paulum & Macarium.

Ejusdem concilii sunt canones contra Donatistas duo. I. ut baptisma in Trinitate susceptum non iteretur. II. de Martyrum sepulcris & honorificentia.

Episcopi Donatistæ in exsilio agentes revertendi licentiam obtinent à Juliano.

Ex Optato lib. 2.

A Principio suo vester jam rabidus commemorandus est furor: jam vestra retexenda impietas, jam stultitia demonstranda. In quo prius est ostendere erubescendam lætitiam vestram & gaudia criminosa, quòd vobis [g] ad pristini erroris libertatem redisse contigerit. Recensete tempora, discutite rationem rerum, dissimilia vota & personas diversas adtendite. Redeat in memoriam [h] Constantinus imperator, quem famulatum exhibuerit Deo, quæ habuerit vota, ut remotis schismatibus, intermortua omni dissensione, sub toto cælo filios suos gaudens in uno videret F sancta mater Ecclesia. Reddiderat unâ communione maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres: quibus rebus Deus se lætari testatur, cùm dicit, *Ecce quàm bonum & quàm jocundum, habitare fratres in unum.* Etenim cùm Africanos populos, & Orientales, & ceteros transmarinos pax una conjungeret, & ipsa unitas repræsentatis omnibus membris corpus Ecclesiæ coagularet, dolebat hoc diabolus, qui semper de fratrum pace torquetur. Illo tempore sub Imperatore Christiano, desertus in idolis, tamquam inclusus latebat in templis. Hoc eodem tempore duces & principes vestros merita [i] relegaverant sua. In Ecclesia nulla fuerant

Psal. 132. 1.

[a] Constans ab anno Christi 337. quo pater ipsius Constantinus obiit, Italiæ, Africæ & aliquot aliis imperii partibus præfuit ad annum 350.

[b] Germ. MS: *cum Axido & Fasirab ipsis insanientibus.*

[c] Germ. codex, *Octaviensi.*

[d] Idem cod. Germ. *Clarus presbyter in loco Subbullensi.*

[e] In Germ, codice, *Silvestre.* Quem *Taurinum* antea, eumdem fortè nunc *Silvestrum Comitem* vocat, an ut hacce interpretatione molliat verbum convicii? Nam *Leontius, Ursacius, Taurinus*, nomina videntur, iis qui Donatistas emendarunt judicibus vel ducibus affícta, cùm suas illi pœnas compararent ad Martyrum persecutiones, quarum *prima*, inquit Optatus in eod. lib. 3. *fuit ut leo, secunda ut ursus.*

[f] Germanensis codicis auctoritate restituimus hîc, *sub Ursacio*: & infrà, *sub Gregorio*: item paulò pòst, *sub Operariis unitatis*: quæ omnino desiderantur in excusis. Tres Optatus recenset ex ordine, quas querebantur illi persecutiones, primam Ursacii, de qua etiam lib. 3. contra Cresconium c. 30. secundam Gregorii præfecti, qui suprà pag. 35. laudatur; tertiam verò Pauli & Macarii. Præterit hîc Leontium quem initio lib. 3. junxit Macario, ac postea ipsi junxit aut præmisit Ursacio.

[g] Editio Optati postrema, *à pristini erroris libertate redisse contigerit.* Castigatur ad Germanensem MS.

[h] Legendum videtur, *Constans*: cui veriùs, ea quæ hîc laudantur, conveniunt. Post *imperator*, addebatur *Christianus*, sed abest à Germ. cod.

[i] Episcopi Donatistæ aliqui olim relegati sub Constantino, sed ejus indulgentiâ revocati anno 321. Alii postea sub Constante relegati tempore Macarii ex lib. 3. Optati, suprà pag. 35.

schismata, nec paganis licebat exercere sacra sacrilega. Pax Deo placita apud omnes Christianos populos habitabat: diabolus mærebat in templis, vos in regionibus alienis. Deinde alter, ut omnibus notum est secutus Imperator, vobiscum vota sinistra concipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici, apostatam se edictis suis est ubique testatus. Quem precibus rogastis, ut reverti possetis. Quas [a] preces si vos negatis misisse, nos legimus. Nec difficultatem præbuit, quem rogastis: ire præcepit pro voto suo, quos intellexerat ad disturbandam pacem cum furore esse venturos. Erubescite, si ullus est pudor. Eadem voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa. Eisdem penè momentis vester furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carceribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis.

Episcoporum Donatistarum, post redditam sibi à Juliano libertatem, horrenda facinora.

VENISTIS rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesiæ: subtiles in seductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis extorres; cum conducta manu venientes basilicas invasistis: multi ex numero vestro per loca plurima, quæ sub nominibus dicere longum est, cruentas operati sunt cædes, & tam atroces, ut de talibus factis ab illius temporis judicibus Relatio mitteretur. Sed intervenit & occurrit judicium Dei, ut ille qui vos jam dudum redire jusserat, Imperator profanus & sacrilegus * moreretur, qui persecutionem vobis provocantibus jam miserat, aut mittere disponebat. Operata est apud loca suprà dicta in Catholicos trucidatio. Memoramini per loca singula qui fuerint vestri discursus. Nonne de numero vestro fuerunt Felix [b] Zabensis, Januarius [c] Flumenpiscensis, & ceteri qui tota celeritate cucurrerunt ad castellum [d] Lemellense, ubi cùm contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, præsentes jusserunt comites suos, ut adscenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas. Imperia eorum sine mora completa sunt; & cùm altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi cruentati sunt, duo occisi sunt, Primus filius Januarii, & Donatus filius Nini, urgentibus & præsentibus coëpiscopis vestris suprà memoratis, ut sine dubio de vobis dictum sit in Psalmo tertio decimo, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* De qua re Primosus episcopus catholicus loci suprà memorati in concilio vestro apud Thebestinam civitatem questus est, & querelas ejus dissimulanter audistis *&c.* In Mauritaniæ civitatibus, vobis intantibus, quassatio populi facta est, mortui sunt in uteris matrum, qui fuerant nascituri *&c.* Quid tale à nobis admissum est? Nos exspectamus vindicem Deum. Et invidiam facitis Macario, qui si aliquid asperè fecit pro unitate, leve esse videri poterit, dum vos pro dissensione tanta mala, acerba, cruenta & hostilia feceritis. Quid commemorem Thipasam Cæsariensis Mauritaniæ civitatem? ad quam de Numidia Urbanus Formensis & Felix Idicrensis, duæ faculæ incensæ livoribus, cucurrerunt, [e] quietorum & in pace positorum animos perturbantes. Nonnullorum officialium & favore & furore juvante, & Athenio præside cum signis præsente, catholica frequentia exturbata & cruentata, de sedibus suis expulsa est: lacerati sunt viri, tractæ sunt [f] matronæ, infantes necati sunt, abacti sunt partus, *&c.* Et quod vobis leve videtur, facinus immane commissum est: ut omnia sacrosancta suprà memorati vestri episcopi violarent, jusserunt Eucharistiam canibus fundi: non sine signo divini judicii. Nam iidem canes accensi rabie, ipsos dominos suos, quasi latrones sancti corporis reos, dente vindice, tamquam ignotos & inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chrismatis per fenestram, ut frangerent, jactaverunt: & cùm casum adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quæ ampullam spiritali subvectione deduceret: projecta casum sentire non potuit, Deo muniente illæsa inter saxa consedit, *&c.* Quid tale ab Operariis * unitatis fieri potuit, unde nobis catholicis vanam invidiam facere voluisti? Inde revertentes Urbanus Formensis & Felix Idicrensis, invenerunt matres, quas de castimonialibus fecerant mulieres. Ecce quales, frater Parmeniane, episcopos zelas: & cùm pro tuis erubescere debeas, catholicos innocentes accusas. Interea suprà memoratus Felix inter crimina sua & facinora nefanda, ab eo comprehensam puellam, cui mitram ipse imposuerat, à qua paulò antè pater vocabatur, nefariè incestare minimè dubitavit. Et quasi de peccato sanctior fieret, [g] Tysedi velociter properavit: sic Donatum septuaginta annorum episcopum, hominem innocentem spoliare ausus est episcopali nomine & officio & honore, *&c.* Sic cuncta malignitate quadam ordinasse vos constat, ut in una specie operis vestri species alias impleretis: ut dum presbyter aut episcopus dejicitur, sic populus caperetur. Quando posset turba hominum stare, quæ rectorem à vobis elisum esse conspiceret? Non aliter quàm quocumque casu pastore occiso lupi grassantur. Exorcizastis [h] fideles, & lavistis sine caussa parietes: ut hoc nequitiæ genere subrueretis simplicissimorum hominum mentes, *&c.* Quid iniquius quàm exorcizare Spiritum-sanctum, altaria frangere, Eucharistiam animalibus projicere? Et ut in errorem vos vester populus mittat, laudando felices appellat: & bene nominant; & per vos jurant, & personas vestras jam pro Deo habere nescuntur *&c.* Docete ubi vobis mandatum est radere capita * sacerdotum: cùm è contrario sint tot exempla proposita, fieri non debere *&c.* Extendistis enim manum, & super omne caput mortifera velamina prætendistis: ut cùm sint, ut suprà dixi, quatuor genera capitum in Ecclesia, episcoporum, presbyterorum, diaconorum, & fidelium, nec uni parcere voluistis, evertistis animas hominum *&c.* Invenistis pueros: de pænitentia sauciastis, ne aliqui ordinari potuissent. Agnoscite vos animas evertisse. [i] Invenistis fideles antiquos, fecistis pænitentes. Agnoscite vos animas evertisse. Invenistis diaconos, presbyteros, episcopos, fecistis laicos. Agnoscite vos animas evertisse *&c.* Nam quæ major infelicitas, quàm Dei sacerdotes vivere, nec esse quod fuerant? Matronæ, pueri simul & virgines à vobis coactæ, nullo interveniente peccato, salvâ innocentiâ & pudicitiâ, vobis docentibus pænitentiam gerere didicerunt: numquid minor est infelicitas? [k] Contrivistis sexus, vexastis ætates, *&c.* Indixistis pænitentiam plebibus. Neque acta est ab aliquo, sed à vobis exacta: nec [l] plenis temporum spatiis, sed egistis omnia pro personis; alter anno toto, alter mense, alter vix toto die, [m] imperantibus vobis pænitentiam gessit. Si unitati consentire, ut vultis, peccatum est, si est similis culpa, quare non est æqualis pro eodem reatu pænitentia?

* Paulò scilicet ac Macario, de quibus suprà.

Isaiæ 3. 12.

* scilicet, pænitentiam imponendo.

Donatistæ peregrini Romæ commorantes habent episcopum schismaticum ex Africa missum, & pro collectis suis basilicæ vice speluncam extra Urbem.

VESTRÆ cathedræ vos originem reddite, qui vobis vultis sanctam Ecclesiam vindicare. Sed & habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis. Ramulus est vestri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis. Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat; numquid potest dicere, In cathedra Petri? Quam nescio si vel oculis novit; & ad cujus memoriam non accedit, quasi schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait, *Memoriis Sanctorum communicantes.* Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum; dicite, si ad has ingredi potuit, [n] aut obtulit illic, ubi Sanctorum memorias esse constat. Ergo restat ut fateatur socius vester Macrobius, se ibi se-

Ex Optato lib. 2.

Rom. 12. 13.

a In lib. 3. ubi easdem preces memorat: *In quibus*, ait, *infrà scriptum est*, *Datæ à Cassiano, Rogatiano, Pontio & ceteris episcopis partis Donati.* Sic in Germ. MS. At in editis omissa sunt episcoporum nomina. Vide l. 2. cont. Petil. c. 97.

b In editis mutato *za* in *dja*, quod ex similitudine soni sæpe contigit, scriptum erat, *Diabensis*: pro quo vir eruditus putabat scribendum, *Dianensis.* At in vetere codice German. legitur *Zabensis*, id est Zabæ in Numidia aut in Sitifensi episcopus. Hinc *Lucius episcopus Zabensis*, in Collatione Carth. 1. c. 198.

c Editi, *Ianuarius Flaxien Pisiensis.* Emendantur ex Germanensi MS. cui suffragatur codex Collationis Carthaginensis 1. c. 206. ubi nominatur *Restitutus episcopus Flumenpiscensis.*

d German. MS. *Lemellesi.*

e Optati editiones, *qui & ecrum.* Emendantur ad Germanensem codicem.

f Sic Germ. cod. At edit. *matres.*

g *Tysedi* scriptum habet vetus cod. Germ. quod loci nomen ab Optati editoribus mutatum est in particulam *inde.* In Carthag. Collatione 1. c. 135. inter Catholicos nominatur *Lampadius episcopus plebis Tisediteasis.* Et c. 198. inter Donatistas, *Donatus episcopus Tiseditanus.*

h Vox *fideles* in editis prætermissa, restituitur ex Germ. MS.

i Hic Germ. cod. addit, *Invenistis fideles novos, fecistis catechumenos. Agnoscite vos animas evertisse.*

k Sic Germ. MS. At editi, *Contritas sexu vexastis ætates.*

l Ex eod. codice, *plenis*: pro qua voce in editis est, *æqualibus.*

m Idem Germ. cod. *vix toto die sub vos pænitentiam gessit.*

n Sic Germanensis MS. At editiones Optati, *ita ut obtulerit illic.*

dere, ubi aliquando sedit [a] Encolpius. Si & ipse Encolpius posset interrogari, diceret se ibi sedere, ubi sedit Bonifacius [b] Ballitanus. Deinde si & ipse interrogari potuisset, diceret ubi sedit Victor Garbiensis, à vestris jam dudum de Africa ad paucos erraticos missus. Quid est hoc, quòd pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit? Quid est hoc, quòd toti Afri & peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur? Non apparet dolus? non factio quæ mater est schismatis? Interea ut Victor Garbiensis hinc prior mitteretur, non dico, lapis in fontem; quia nec valuit puritatem catholicæ multitudinis perturbare; sed quia quibusdam Afris Urbica placuerat commoratio, & hinc à vobis profecti videbantur; ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor. Erat ibi filius sine patre, tyro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, episcopus sine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quot excurrunt, basilicas, locum ubi colligerent non habebant. Sic speluncam quamdam foris à civitate [c] cratibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent: unde Montenses appellati sunt. Igitur quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur, si Victori diceretur, ubi sederet, nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec cathedram aliquam, nisi pestilentiæ ostenderet.

---

* Vide Aug. epist. 105. n. 5.

** Valentiniani Senioris in rebaptizantes constitutio anni 373.*

Impp. VALENTINIANUS & VALENS AA. ad Julianum Proc. Africæ.

Cod. Theod. l. 1. Ne sanct. bapt. iteretur.

ANTISTITEM qui sanctitatem baptismi illicita usurpatione geminaverit, & contra instituta omnium eam gratiam iterando contaminaverit, sacerdotio indignum esse censemus. Dat. * x. Kal. Mart. Trev. Valentiniano & Valente IV. AA. Coss.

* 20. Febr. an. 373.

Gratiani in rebaptizantes constitutio anni 377.

Impp. VALENS, GRATIANUS & VALENTINIANUS AAA. ad * Flavianum Vicarium Africæ.

* Flaviani vic. Afr. meminit Aug. in epist. 87. n. 8

Cod. Theod. l. 2. Ne sanct. bapt. iteretur.

EOrum condemnamus errorem, qui Apostolorum præcepta calcantes, Christiani nominis sacramenta sortitos alio rursus baptismate non purificant, sed incestant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua erroribus miseris jubebit abs sistere, ecclesiis quas contra fidem retinent, restitutis Catholicæ. Eorum quippe institutiones sequendæ sunt, qui apostolicam fidem sine intermutatione baptismatis probaverunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quàm quod Evangeliorum & Apostolorum fides & traditio incorrupta servavit: sicut & lege divali parentum nostrorum; Constantini, * Constantii, Valentiniani, decreta sunt. Sed plerique expulsi de ecclesiis, occulto tamen furore grassantur, loca magnarum domorum seu fundorum illicitè frequentantes: quos fiscalis publicatio comprehendet, si piaculari doctrinæ secreta præbuerint: nihil ut ab eo tenore sanctio nostra diminuat, qui dato dudum ad Nitentium præcepto fuerat constitutus. Quòd si errorem suum diligunt, suis malis domesticoque secreto, soli tamen, foveant viros impiæ disciplinæ. Dat. * XVI. Kal. Novemb. CP. Gratiano A. IV. & Merobaude Coss.

* f. substituendum, vel adjungendum, Constantis, cui Africa obtigerat. V. Aug epist. 105 n. 9. & 12.

* 17. Octob. an. 377.

---

*Theodosii Majoris in hæreticos constitutio anni 392. decernens multam aurariam, ad quam ipsos etiam Donatistas cum ceteris hæreticis pertinere, Arcadii & Honorii * rescripto postea declaratum fuit.*

* V. lib. 3. contra Cresc. cap. 47. & epist. 185. n. 25.

Impp. THEODOSIUS & ARCAD. AA. Tatiano PF. P.

Cod. Theod. l. 22. de hære.

IN hæreticis erroribus quoscumque constiterit, vel ordinasse clericos, vel suscepisse officium clericorum, denis libris auri viritim multandos esse censemus. Locum sanè in quo vetita tentantur, si conniventiâ domini patuerit, fisci nostri viribus aggregari. Quòd si id possessorem (quippe clanculum gestum) ignorasse constiterit, conductorem ejus fundi, si ingenuus est, decem auri libras fisco nostro inferre præcipimus; si servili fæce descendens, paupertate sui pœnam damni ac vilitate contemnit, cæsus fustibus deportatione damnabitur. Tum illud specialiter præcavemus, ut si villa dominica fuerit, seu cujuslibet publici juris, & conductor & procurator licentiam dederit colligendi, denis libris auri proposita condemnatione multentur. Verùm si quos talibus repertos obsecundare mysteriis, ac sibi usurpare nomina clericorum jam nunc proditum fuerit, denas libras auri exigi singulos & inferre præcipimus. Dat. * XVII. Kal. Jul. Constantinop. Arcad. III. & Rufino Coss.

* 15. Jun. anno. 392.

De Donatistis clericis in numero laicorum recipiendis Decretum Hipponensis concilii anni 393. confirmatum in Carthaginensi an. 397.

PLacuit etiam, ut quia in præcedentibus conciliis statutum est, ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur à nobis, sed in numero laicorum: propter salutem quæ nulli deneganda est, (tantum autem inopiæ clericorum ordinandorum in Africa patiuntur Ecclesiæ, ut quædam loca omnino deserta sint,) servetur quidem in istis, quod jam antea * creditum est: sed exceptis his, quos aut non rebaptizasse constiterit, aut qui cum suis plebibus ad communionem catholicam transire voluerint. Sic enim scriptum est, quòd duobus si convenerit Christianis, quidquid petierint impetrabunt. Non oportet dubitari, quòd remoto scandalo dissensionis universæ plebis, invitatæ pacis compensatione & sacrificio caritatis aboleantur, quæ majorum suorum auctoritatem sequentes, repetitione baptismi commiserunt. Sed hanc rem placuit non confirmari priùs quàm exinde transmarina Ecclesia consulatur.

* al. traditum.

Matth. 18.

EPISTOLA CABARSUSSITANI CONCILII,

à Donatistis Maximianensibus contra Primianum Donatistam episcopum Carthaginensem edita.

Sanctissimis fratribus atque collegis per universam Africam *&c.* Victorinus, Fortunatus, Victorianus *&c.* & ceteri qui in concilio apud Cabarsussi fuimus, in Domino æternam salutem.

NEMO qui nesciat, fratres dilectissimi, de sacerdotibus Dei, non propriæ voluntatis, sed divinæ legis impulsu, tam in reos sententiam dicere, quàm innocentibus inflictam, jure ab eis ac meritò submovere. Non levi enim periculo subjacebit, quisquis aut reo pepercerit, aut innocentem conficere pertentarit, *&c. Reliqua petenda ex Sermone 2. in Psal. 36. n. 20. Tom. 4.*

Anno Christi 393.

BAGAIENSIS CONCILII, *à Donatistis episcopis CCCX. pro Primiano habiti, sententia in Maximianum ejusque ordinatores ac socios pronuntiata.*

CUM omnipotentis Dei & Christi ejus Salvatoris nostri voluntate ex universis provinciis Africæ venientes in Ecclesia sancta Bagaiensi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus, Felix, Pegasius, Rufinus, Fortunius, Crispinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem, placuit Spiritui sancto qui in nobis est, pacem firmare perpetuam, & schismata resecare sacrilega. Optata quidem pacis & concordiæ est juncta germanitas, *&c. Reliquæ partes colligendæ ex libro 3. & 4. contra Cresconium, & ex lib. de gestis cum Emerito. Porrò in 4. contra Cresc. libro c. 39. notatur* dies concilii Bagaiensis * consulatu Augustorum Arcadii III. & Honorii iterum, octavo Kalendarum Maii.

* Anno 394. die 24. April.

[a] In Germanensi MS. constanter scriptum est, *Enclopius.*
[b] In eod. codice *Bellitanus.*

[c] Editi, *gradibus.* At Germanensis MS. *cratibus*: aptius cum subsequente verbo, *sepserunt.*

De

De parvulis apud Donatiſtas baptizatis Carthaginenſis concilii die 1. Sept. an. 397. habiti can. 48. *

Conc. Afr. c. 14. Cod. can. eccl. Afr. c. 47. Romanum epiſcop. Mediolanenſem.

DE Donatiſtis placuit, ut conſulamus fratres & conſacerdotes noſtros Siricium * & Simplicianum *, de ſolis infantibus qui baptizantur penes eoſdem, ne quod ſuo non fecerunt judicio, cùm ad Eccleſiam Dei ſalubri propoſito fuerint converſi, parentum illos error impediat, ne promoveantur ſacri altaris miniſtri.

De irruptione in eccleſias lex Honorii.

Impp. ARCAD. & HONORII AA. Theodoro PF.P.

Ex cod. Theod. l. 31. de epiſcop. ecc. & cler.

SI quis in hoc genus ſacrilegii proruperit, ut in eccleſias catholicas irruens, ſacerdotibus & miniſtris, vel ipſo cultui locoque aliquid importet injuriæ, quod geritur, litteris Ordinum, Magiſtratuum, & Curatorum, & notoriis Apparitorum, quos Stationarios appellant, deferatur in notitiam Poteſtatum, &c. Atque ita provinciæ Moderator, ſacerdotum & catholicæ Eccleſiæ miniſtrorum, loci quoque ipſius & divini cultus injuriam, capitali in convictos ſive confeſſos reos ſententiâ noverit vindicandum, &c. Quòd ſi multitudo violenta civilis apparitionis exſecutione, & adminiculo Ordinum poſſeſſorumve non potuerit præſentari, quòd ſe armis aut locorum difficultate tueatur, Judices Africani armatæ apparitionis præſidium, datis ad virum ſpectabilem Comitem Africæ litteris, prælato legis iſtius tenore, depoſcant, ut rei talium criminum non evadant. Dat. * VII. Kal. Maii. Med. Honorio III. & Eutychiano Coſſ.

25. April. 398.

De Juliani reſcripto per Donatiſtas adulatoriis & fucatis precibus impetrato.

Iidem AA. Hadriano PF.P.

Vide Optat. lib. 2. Aug. lib. 2. cont. Parmen. c. 7. & lib. 2. cont. litt. Petil. n. 92. & 97. & epiſt. 93. n. 12. & 105. n. 9. Ex cod. Theod. l. 37. de hæret. 25. Febr. 400.

RESCRIPTUM quod Donatiſtæ à Juliano tunc principe impetraſſe dicuntur, propoſito programmate celeberrimis in locis volumus anteferri, & geſta quibus eſt hujuſcemodi allegatio inſerta ſubnecti: quo omnibus innoteſcat, & catholicæ confidentiæ ſtabilita conſtantia, & Donatiſtarum deſperatio fucata perfidia. Dat. * V. Kal. Mart. Raven. Stilichone & Aureliano Coſſ.

Concilii Carthaginenſis legatio ad conſulendum Anaſtaſium & Venerium de parvulis apud Donatiſtas baptizatis, ut in catholica Eccleſia clerici ordinari valeant.

Anno Chriſti 401. Junii 16. aut 17.

POST conſulatum Flavii Stilichonis viri clariſſimi XIV. (vel XVI.) Kal. Julias, Carthagine in ſecretario baſilicæ Reſtitutæ, cùm Aurelius epiſcopus unà cum epiſcopis ſuis conſediſſet, adſtantibus diaconibus, Aurelius epiſcopus dixit: Eccleſiarum Dei per Africam conſtitutarum neceſſitates mecum optimè novit caritas veſtra, ſanctiſſimi fratres. Et quoniam præſtitit Dominus, ut ex aliqua parte ſancti cœtus veſtri eſſet congregata ſententia, videtur mihi, ut has eaſdem neceſſitates, quas pro ſollicitudine noſtra indagare potuimus, in medium proferamus: quas cùm approbaverit veſtra ſinceritas, ſit conſequens, eligendum eſſe unum è noſtro numero conſacerdotem, qui auxiliante Domino, orationibus veſtris, & has ipſas neceſſitates ſuſcipere poſſit & gnaviter peragendas implere, perrecturus ad tranſmarinas Italiæ partes, ut tam ſanctis fratribus & conſacerdotibus noſtris, venerabili ſancto fratri Anaſtaſio ſedis Apoſtolicæ epiſcopo, quàm etiam ſancto fratri Venerio ſacerdoti Mediolanenſis Eccleſiæ neceſſitatem ipſam ac dolorem atque inopiam noſtram valeat intimare; (ex his enim ſedibus hoc fuerat prohibitum:) quò noverint communi periculo providendum: maximè quia tanta indigentia clericorum eſt, multæque Eccleſiæ ita deſertæ ſunt, ut ne unum quidem diaconum vel illiteratum habere reperiantur. Nam de ceteris ſuperioribus gradibus & officiis tacendum arbitror: quia, ut dixi, ſi miniſterium diaconi facilè non invenitur, multo magis ſuperiorum honorum inveniri non poſſe certiſſimum eſt. Et quotidianos planctus

Supra Conc. Carthag. an. 397.

A diverſarum penè emortuarum plebium jam non ſuſtinemus: quibus niſi fuerit aliquando ſubventum, gravis nobis & inexcuſabilis innumerabilium animarum pereuntium cauſſa apud Deum manſura eſt.

Unde quoniam ſuperiori concilio ſtatutum eſſe mecum recognoſcit unanimitas veſtra, ut hi qui apud Donatiſtas parvuli baptizati ſunt, nondum ſcire valentes erroris eorum interitum, & poſtea quàm ad ætatem rationis capacem pervenerunt, agnita veritate falſitatem eorum abhorrentes ad Eccleſiam Dei catholicam per univerſum mundum diffuſam, ordine antiquo per manûs impoſitionem recepti ſunt, debere talibus ſuſcipiendum munus clericatûs B non impedire nomen erroris *&c.* Quamquam nonnulli ejuſdem ſectæ clerici cum plebibus atque honoribus ſuis ad nos tranſire deſiderent, qui amore honoris aut perſuadent ad vitam, aut retinent ad ſalutem. Sed hoc majori fratrum ſupradictorum conſiderationi dimittendum cenſeo, ut prudentiori ſuo conſilio noſtræ ſuggeſtionis ſermonem cùm perpenderint, quid de hac re eis placeat, nos informare dignentur. Tantùm de his qui infantes baptizati ſunt, ſatagimus, ut noſtræ, ſi placet, in iiſdem ordinandis conſentiant voluntati, *&c.*

Afric. conc. can. 24. Cod. can. eccl. Afr. can. 57.

C *De reconciliandis Donatiſtis Carthaginenſe concilium Africæ univerſale.*

VINCENTIO & Flavito viris clariſſimis conſulibus, Idibus Septembris Carthagine in ſecretario baſilicæ Reſtitutæ, cùm in concilio congregati in eccleſia Carthaginenſi conſediſſemus ex Africanis omnibus provinciis epiſcopi, id eſt Aurelius ejuſdem ſedis epiſcopus cum collegis ſuis, quos eorum ſubſcriptio manifeſtat: recitatis epiſtolis beatiſſimi fratris & conſacerdotis noſtri Anaſtaſii eccleſiæ D Romanæ epiſcopi, quibus nos paternæ & fraternæ caritatis ſollicitudine ac ſinceritate adhortatus eſt, ut de hæreticorum & ſchiſmaticorum Donatiſtarum inſidiis & improbitatibus, quibus Africanam eccleſiam catholicam graviter vexant, nullo modo diſſimulemus: gratias agimus Domino noſtro, quòd illi optimo ac ſancto antiſtiti ſuo, tam piam curam pro membris Chriſti, quamvis in diverſitate terrarum, ſed in una compage corporis conſtitutis inſpirare dignatus eſt.

Anno 401. Septemb. die 13.

Deinde pertractatis & conſideratis omnibus, quæ utilitati Eccleſiæ convenire videbantur, annuente atque admonente Spiritu Dei, eligimus cum memoratis hominibus, E quamvis de dominici corporis unitate inquieta diſſenſione præciſis, leniter & pacificè agere: ut quantum in nobis eſt, omnibus qui eorum communione & ſocietate irretiti ſunt, per univerſas provincias Africanas penitus innoteſcat, quam miſerabili errore devincti ſunt: *ne fortè*, ſicut dicit Apoſtolus, *nobis in manſuetudine corripientibus diverſa ſentientes, det illis Deus pænitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant de diaboli laqueis, captivati ab ipſo ad ipſius voluntatem.*

Conc. Afr. can. 33. Cod. can. eccl. Afr. can. 66.

2. Tim. 2.

Itaque placuit, ut ex concilio noſtro litteræ darentur ad judices Africanos, à quibus hoc peti congruum videretur, F ut in hoc adjuvent communem matrem Eccleſiam catholicam, in quo epiſcopalis auctoritas * communiri in civitatibus poteſt: id eſt, ut judiciaria poteſtate atque diligentia ex fide Chriſtiana, quid geſtum ſit in omnibus locis, in quibus Maximianiſtæ baſilicas obtinuerunt, qui ab eis ſchiſma fecerunt, inquirant; & geſtis publicis, propter firmam notitiam omnibus neceſſariam, faciant inhærere.

Conc. Afr. can. 34. Cod. can. eccl. Afr. can. 67. * al. contemni.

Deinde placuit, ut litteræ mittantur ad fratres & coëpiſcopos noſtros, & maximè ad ſedem Apoſtolicam, in qua præſidet memoratus venerabilis frater & collega noſter Anaſtaſius, quò noverit habere Africam magnam neceſſitatem propter Eccleſiæ pacem & utilitatem, ut ex ipſis Do-G natiſtis quicumque clerici correcto conſilio ad catholicam unitatem tranſire voluerint, ſecundùm uniuſcujuſque epiſcopi catholici voluntatem atque conſilium, qui in eodem loco gubernat eccleſiam, ſi hoc paci Chriſtianæ prodeſſe viſum fuerit, in ſuis honoribus ſuſcipiantur; ſicut * prioribus ejuſdem diviſionis temporibus factum eſſe manifeſtum eſt: quod multarum & penè omnium Africanarum eccleſiarum, in quibus talis error exortus eſt, exempla teſtantur. Non ut concilium * quod in tranſmarinis partibus de hac re factum eſt diſſolvatur: ſed ut illud ma-

Conc. Afr. can. 35. Cod. can. eccl. Afr. c. 68.

* V. Aug. epiſt. 43. n. 16. & epiſt. 185. n. 44. & 47. * V. eamd. epiſt. 185. n. 45.

neat circa eos, qui sic transire ad Catholicam volunt, ut nulla per eos unitatis * compensatio procuretur. Per quos autem vel omni modo perfici, vel adjuvari manifestis fraternarum animarum lucris catholica unitas in locis in quibus degunt, visa fuerit; non eis obsit quod contra honores eorum, (quamvis salus nulli interclusa sit,) in transmarino concilio statutum est, id est, ut ordinati in parte Donati, si ad Catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in honoribus suis secundùm transmarinum concilium, sed exceptis his per quos catholicæ unitati consulitur.

al. concilio.

Deinde placuit, ut his peractis, legati etiam prædicandæ pacis atque unitatis, sine qua salus Christiana non potest obtineri, è numero nostro ad ipsorum Donatistarum, sive quos habent episcopos, sive ad plebes mittantur, per quos omnibus in notitiam perferatur, quàm nihil habeant, quod adversùs Ecclesiam catholicam justè possint dicere: maximè ut manifestum fiat omnibus per gesta etiam municipalia, propter documentorum firmitatem, quid ipsi de Maximianistis schismaticis suis egerint: ubi eis divinitus demonstratur, si adtendere velint, tam iniquè nunc clamant à se Maximianistas schisma fecisse: ex quorum tamen numero quos jam plenarii * concilii sui auctoritate damnaverant, in suis honoribus denuo receperunt, baptismum quem damnati & exclusi dederant, acceptaverunt: ut videant, quàm stulto corde resistant paci Ecclesiæ toto orbe diffusæ, cùm ista faciant pro parte Donati; neque se istorum, quos ita receperunt, communione propter intuitum pacis contaminari dicant, & nos * contendant, id est, Ecclesiam catholicam etiam in extremis terrarum partibus constitutam, per eorum communionem inquinatam, quos tunc accusantes convincere nequiverunt.

Conc. Afr. can. 36. Cod. can. eccl. Afr. c. 69.
** Bagaiensis.*
** al. condemnent, vel contemnant.*

De conveniendis Donatistis

*Decretum Carthaginensis ex tota Africa concilii, habiti * Theodosio Augusto & Rumorido V. C. consulibus, VIII. Kal. Septemb.*

** Anno 403. die 25. Aug.*

AURELIUS episcopus dixit: Quod in tractatum venit caritatis vestræ, puto hoc ecclesiasticis gestis esse firmandum. Professio enim vestrûm omnium hoc depromsit, debere unumquemque nostrûm in civitate sua per se convenire Donatistarum præpositos, aut adjungere sibi vicinum collegam, ut pariter eos in singulis quibusque civitatibus vel locis, per magistratus vel seniores locorum conveniant. Hoc si omnibus placet, edicatur. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, & omnes hoc subscriptione nostra firmavimus. Petimus etiam, ut epistolis ad judices de concilio mittendis pro omnibus subscribat sanctitas tua. Aurelius episcopus dixit: Si videtur caritati vestræ, forma conventionis eorum recitetur, ut hunc tenorem prosecutionis omnes, si placuerit, teneamus. Ab universis episcopis dictum est: Reciteur. Lætus notarius recitavit.

Conc. Afr. can. 58. Cod. can. eccl. Afr. can. 91.
V. lib. 3. contra Cresconium c. 45. & epist. 88. n. 7.

Forma conventionis Donatistarum.

ILle episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit. Quid de auctoritate illius [a] amplissimæ sedis impetraverimus, petimus gravitatem vestram recitari, & gestis innecti, atque in effectum deduci jubeatis. Recitata autem jussione atque actis innexa, dicat ille episcopus Ecclesiæ catholicæ: Mandatum ad Donatistas per vestram gravitatem perferendum audire, & actis inserere, & ad eos perferre dignemini, eorumque responsionem rursus apud acta vestra nobis insinuare. CONVENIMUS vos ex concilii nostri catholici auctoritate missi, de vestra correctione gaudere cupientes, considerantes Domini caritatem, qui dixit, *Beati pacifici quia ipsi filii Dei vocabuntur:* & admonuit per Prophetam, etiam his qui dicunt se fratres nostros non esse, dicere nos debere, *Fratres nostri estis*. Hanc ergo pacificam ex caritate venientem commonitionem nostram contemnere non debetis, ut si quid veritatis habere vos arbitramini, non

Conc. Afr. can. 59. Cod. can. eccl. Afr. can. 92.
Matth. 5.
Isai. 66. sec. LXX.

A dubitetis asserere; id est, ut congregato vestro concilio deligatis ex vobis, quibus caussam assertionis vestræ committatis; ut & nos possimus hoc facere, ut etiam de nostro concilio deligantur, qui cum eis quos delegeritis, constituto loco & tempore, quidquid quæstionis est, quod vestram à nobis separat communionem, cum pace discutiant; & tandem aliquando adjuvante Domino Deo nostro finem veternosus error accipiat, ne propter animositatem hominum infirmæ animæ & ignari populi sacrilega dissensione dispereant. Si enim hoc fraternè acceperitis, veritas facilè dilucescet: si autem hoc facere nolueritis, diffidentia vestra facilè innotescet.

B

Libellus ab eodem Carthaginensi totius Africæ concilio datus SEPTIMINO *proconsuli.*

ÆQUITATEM tuam petimus, SEPTIMINE vir clarissime, proconsulum summe sublimis. Multa contra divinas humanasque leges ab hæreticis de parte Donati Ecclesia catholica sustinet, quæ si vel anterioribus vel recentioribus imperialibus jussis prohibenda & tollenda postulanda vellemus, nequaquam audere deberent de nostris actionibus conqueri, scientes se, cùm nulla tali lege adjuvarentur, schismaticos tamen suos Maximianistas per judicum jussa locis ac sedibus eorum pellendos exturbandosque curasse. Verumtamen nos saluti eorum & nostræ existimationi pacificè consulentes, propter caritatem qua Christiani sumus, leniter eos volumus admonere, ut errorem suum cogitando & agnoscendo non negligant: aut si putant se habere aliquid veritatis, non eam furiosis Circumcellionum violentiis contra publicam quietem, sed tranquilla rationis redditione defendant. Unde petimus sublimitatem tuam, ut cùm eos de hac re per magistratus sive in civitatibus, sive in pertinentibus territoriis admonere voluerimus, copiam nobis præberi gestorum, & eos ex allegatione nostra honestè conveniri præcipias: quod consecuti agamus Excellentiæ tuæ apud Deum uberes gratias. Dat. ab universis episcopis catholicis ex concilio Carthaginensi D. N. Theodosio PP. Augusto & Rumorido V. C. consulibus, Idibus Septembris, Carthagine.

Ex Collatione Carth. 3. c. 174. Confer Brevic. Coll. 3. n. 6.
An. 403. die 13. Septemb.

C
D

SEPTIMINUS vir clarissimus proconsul dixit. In quolibet loco antistibus legis venerabilis ob quietis imperium gestorum conficiendorum tribuitur facultas: hoc etiam tenore hujus præceptionis limitato, ut intelligant se deviæ plebis * magistris salubriter petentibus propriæ persuasionis ratiocinia persolvere; ut rebus in medio prolatis amica legis moderatio servetur, superstitione supplosa.

** f. magistris id est Donatistarum episcopi petentibus Catholicis &c.*

E

Concilii Carthaginensis adversùs Donatistas ad Honorium imperatorem legatio, & Commonitorium legatis datum.

GLORIOSISSSIMO Imperatore Honorio Augusto VI. consule, XVI. Kal. Julias, Carthagine in basilica regionis secundæ. In hoc concilio legationem susceperunt Theasius & Evodius contra Donatistas: in quo concilio insertum est Commonitorium quod ita se continet.

Anno Christi 404.

COMMONITORIUM fratribus Theasio & Evodio legatis ex Carthaginensi concilio ad gloriosissimos religiosissimosque principes missis. CUM Domini auxilio piissimos Imperatores adierint, eis insinuent, quemadmodum plenâ fiduciâ secundùm superioris anni concilium Donatistarum præpositi actis municipalibus sunt conventi, ut si confiderent de assertionibus suis, electis ex suo numero aliquibus idoneis, nobiscum pacificè conferrent, & mansuetudine Christiana, si quid veritatis tenerent, non ambigerent demonstrare; quò ita sinceritas catholica, quæ jam pridem superioribus temporibus claruit, nunc quoque per imperitiam vel pertinaciam resistentibus innotesceret. Sed quia diffidentia premebantur, nihil penè ausi sunt respondere. Unde quia impletum est erga eos episcopale ac pacificum officium, & illi qui veritati respondere nequiverunt, ad immanes violentias sunt conversi, ita ut multos episcopos multosque clericos, ut de laicis taceamus, insidiis oppresserint, ecclesias etiam aliquas invaserint, aliquas in-

Conc. Afr. can. 60. Cod. can. eccl. Afr. can. 93.

F
G

[a] Hujus *amplissimæ sedis* appellatione Baronius ad an. 403. intelligit *Apostolicam sedem urbis Romæ*, & censet *missas ab ipsa litteras* hîc recitandas peti, *quibus quæ ab ea fuerunt impetrata, nota fiant*. Agitur profectò isthîc de ipsa, quæ ejusdem concilii Carthaginensis precibus petita mox fuit, & impetrata à Septimino proconsule, sive à vicariæ præfecturæ sede, conficiendorum gestorum facultas. Unde dicitur, *Recitata autem jussione*, illius videlicet *amplissimæ sedis*, qua jussione magistratibus præcipiebatur, ut Catholicis episcopis fieret potestas conveniendi Donatistas per codices publicos. Hæc & *illustrissima sedes* & *sedes inlustrium potestatum* vocatur in Collatione Carthag. 3. c. 167. & 170.

vadere pertentaverint: ipsorum jam clementiæ est consulere, ut Ecclesia catholica, quæ eos religioso utero in Christo genuit, & fidei firmitate nutrivit, eorum etiam prospectione muniatur, ne temerarii homines religiosis temporibus infirmos populos terrendo prævaleant, quoniam seducendo depravare non possunt. Nota est enim, & sæpe legibus conclamata Circumcellionum, qua furunt, detestabilis manus, quæ etiam ipsorum religiosissimorum supra principum frequentibus sanctionibus condemnata est; adversus quorum furorem possemus non insolita, nec à scripturis sanctis aliena impetrare præsidia, quando apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio. Sed nos illud poscimus, ut catholicis * Ecclesiarum ordinibus per civitates singulas & vicinorum quorumque possessorum per diversa loca sine ulla dissimulatione tuitio præbeatur. Simul etiam petendum, ut illam legem, * quæ a religiosæ memoriæ eorum Patre Theodosio de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos, seu etiam in possessores ubi eorum congregatio deprehenditur, promulgata est, ita deinceps confirmari præcipiant, ut in eos valeat, contra quos propter eorum insidias catholici provocati contestationem deposuerint: ut hoc saltem terrore à schismatica vel hæretica pravitate desistant, qui consideratione æterni supplicii emendari corrigique dissimulant. Petendum etiam, ut lex * quæ hæreticis vel ex donationibus vel ex testamentis aliquid capiendi vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenus repetatur, ut eis relinquendi vel sumendi jus adimat, qui pertinaciæ furore cæcati in Donatistarum errore perseverare voluerint. Ceterùm iis qui consideratione unitatis & pacis se corrigere voluerint, absque interdicto hujus legis, capiendæ hereditatis aditus pateat, si adhuc in errore hæretico constitutis aliquid antè donationis vel hereditatis obvenit: his sanè exceptis, qui lite pulsati putaverint ad Catholicam transeundum: quia de talibus credibile est, non metu cælestis judicii potiùs quàm terreni commodi aviditate unitatem catholicam præoptasse. Ad hæc autem omnia, præsidio opus est potestatum suarum quarumcumque provinciarum. Sanè pro utilitatibus Ecclesiæ quidquid intellexerint prodesse, agendi & imperandi liberam decernimus legationem. Illud præterea cunctis nobis placuit, ut litteræ de cœtu nostro ad gloriosissimos Imperatores & eminentissimas potestates dirigantur, quibus instruantur nostro omnium consensu ad beatissimum Comitatum legatos à nobis esse directos. Sed quia iisdem litteris ab omnibus subscribi tardissimum est, ne singulorum subscriptionibus eædem epistolæ onerentur; petimus, frater Aureli, ut iisdem tua caritas nostro omnium nomine subscribere dignetur. Et subscripserunt. Aurelius episcopus ecclesiæ Carthaginensis huic decreto consensi & subscripsi. Similiter & ceteri episcopi subscripserunt. Litteræ etiam ad judices mittendæ sunt, ut donec Dominus legatos ad nos redire permittat, tuitiones per ordines civitatum & possessores prædiorum Ecclesiæ catholicæ impertiant.

[Margin notes: *...l. Ecclesiis ...elinum. — *...r. supra pag. 39. — *Lex Theodosii Maj. in Cod. Theod. l. ... de hæret.]

Honorii lex in rebaptizantes.

Impp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA. Hadriano P. F. P.

ADVERSARIOS Catholicæ fidei exstirpare hujus decreti auctoritate prospeximus. Ideoque intercidendam specialiter eam sectam nova constitutione censuimus, quæ ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præferebat. In tantum enim sceleris progressi dicuntur ii, quos Donatistas vocant, ut baptisma sacrosanctum, mysteriis recalcatis, temeritate noxia iterent, & homines semel, ut traditum est, munere divinitatis ablutos, contagione profanæ repetitionis infecerint. Ita contigit, ut hæresis ex schismate nasceretur. Inde malè credulas mentes ad spem secundæ indulgentiæ blandus error invitat. Facile est enim persuadere peccantibus, veniam priùs præstitam denuò posse præstari; quæ si concedi iterum eodem modo potest, non intelligimus cur tertiò denegetur. Hi verò & servos vel homines juri proprio subditos iterati baptismatis polluunt sacrilegio. Quare hac lege sancimus, ut quisquis posthac fuerit rebaptizasse detectus, Judici qui provinciæ præsidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione multatus,

[Margin note: Cod. Theod. l. ... Ne sanct. baptisma iteretur.]

A inopiæ pœnam, qua in perpetuum afficiatur expendat. Ita ut filiis eorum, si à paternæ societatis pravitate dissentiunt, ea quæ fuerint paterna non pereant; ut si ipsos forsitan sævitas paternæ depravitatis implicavit, ac reverti jam ad catholicam religionem malunt, adipiscendorum his bonorum copia non negetur. Ea præterea loca seu prædia, quæ feralibus sacrilegiis deinceps constiterit præbuisse secretum, fisci viribus applicentur; si tamen dominus aut domina, aut præsens fortè fuisse, aut consensum præstitisse probetur: quos quidem injusta etiam per sententiam notabit infamia. Si verò his nesciis per conductorem procuratoremve eorum in domo agitatum hujusmodi facinus comprobatur,
B præjudicio à prædiorum publicatione suspenso, impliciti sceleris auctores coërciti plumbo exsilium, in quo omni vitæ suæ tempore afficiantur accipient. Ac ne forsitan sit liberum conscientiam piacularis perpetrati intra domesticos parietes silentio celare secreto, his qui forsitan ad rebaptizandum cogentur, refugiendi ad Ecclesiam catholicam sit facultas, ut ejus præsidio adversus hujus criminis & societatis auctores, adtributæ libertatis præsidio defendantur, liceatque his sub hac conditione fidem tueri, quam extorquere ab invitis domini tentaverint. Nec assertores dogmatis catholici, eâ qua ceteros qui in potestate sunt positi, oportet ad facinus lege constringi; & maximè convenit
C omnes homines sine ullo discrimine conditionis aut status infusæ cælitus sanctitatis esse custodes. Sciant ii verò qui à supradictis iterare baptisma non timuerint, aut qui consentiendo hoc facinus propria hujus societatis permixtione damnaverint, * non solùm testandi sibi, verùm adipiscendi aliquid sub specie donationis vel agitandorum contractuum in perpetuum copiam denegatam, nisi pravæ mentis errorem revertendo ad veram fidem consilii emendatione correxerint. Illos quoque par nihilo minùs pœna constringat, qui memoratorum interdictis cœtibus seu ministeriis præbuerint conniventiam: ita ut Moderatores provinciarum, si in contemtum sanctionis hujusmodi consensum putaverint commodandum, sciant se viginti librarum auri
D pœnâ esse multandos. Officia etiam sua simili condemnatione subjuganda. Principales vel defensores civitatum, nisi id quod præcipimus fuerint exsecuti, vel his præsentibus Ecclesiæ catholicæ vis fuerit illata, eadem multâ se noverint adtinendos. Dat. prid. Idus Febr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coss. 12. Febr. an. 405.

[Margin note: *Juxta Theodosii Maj. legem anni 381. in Cod. Theod. l. 7. de hæret.]

Aliæ leges Honorii in Donatistas eodem anno 405. datæ, exstant supra ante libros contra Crescenium pag. 387.

---

*Decretum Concilii habiti * Stilichone iterum & Anthemio viris clarissimis consulibus, x. Kal. Sept. Carthagine in basilica regionis secundæ.*

[* Anno 405. die 23. Aug.]

E UT quia apud Carthaginem tantùm unitas facta est, dentur etiam litteræ ad judices, ut & in aliis provinciis & civitatibus operam impendi jubeant unitati. Ut gratiarum actiones de Carthaginensi ecclesia pro universa Africa, de exclusione Donatistarum, cum episcoporum litteris ad Comitatum mittantur. Recitatæ sunt litteræ papæ Innocentii: ut episcopi ad transmarina pergere facilè non debeant; quod hoc ipsum episcoporum sententiis confirmatur.
F Ut propter gratiarum actionem & exclusionem Donatistarum duo clerici ecclesiæ Carthaginensis ad Comitatum mittantur.

[Margin note: Conc. Afr. can. 61. Cod. can. eccl. Afr. can. 94.]

---

*Decretum Concilii habiti * Honorio VII. & Theodosio II. Augustis Coss. Idibus Jun. Carthagine in basilica regionis secundæ.*

[* An. 407. die 13. Junii.]

UT illæ plebes quæ conversæ sunt à Donatistis & habuerunt episcopos, sine dubio, inconsulto concilio habere mereantur. Quæ autem plebes habuerunt episcopum, & eo defuncto voluerint non episcopum proprium
G habere, sed ad alicujus episcopi diœcesim pertinere, non eis esse denegandum. Necnon & illud suggestum est, quod plebes ante * legem Imperatorum de unitate latam, quicumque converterunt episcopi ad Catholicam, ipsi eas obtinere debeant. Verùm à lege unitatis & deinceps, oporteat universas Ecclesias vindicare sibi episcopos catholicos eorum locorum, ad quos loca sub hæreticis pertinebant,

[Margin notes: Conc. Afr. can. 66. Cod. can. eccl. Afr. can. 99. — * Edictum unitatis, supra ante opus contra Cresconium pag. 387.]

vel converſorum ad Catholicam, vel non converſorum hæreticorum, & diœceſes, & ſi qua fortè ſunt inſtrumenta Eccleſiæ, vel ad ejus jus pertinentia. Qui verò aliqua uſurpaverunt poſt legem, uſurpata conventi reſtituant.

Conc. Afr. can. 73. Cod. can. eccl. Afr. c. 106.

In concilio Carthaginenſi ſubſequentis anni 408. *die* 16. *Junii* legationem iterum ſuſcepit Fortunatianus epiſcopus contra paganos & hæreticos. *In altero item concilio ejuſdem anni* 408. *habito Carthagine die* 13. *Octob.* legationem contra paganos & hæreticos ſuſceperunt Reſtitutus & Florentius epiſcopi, eo tempore quo Severus & Macarius occiſi ſunt: & propter eorum cauſſam Evodius & Theaſius & Victor epiſcopi cæſi ſunt.

Legationis cauſſam diſcere licet ex Auguſtini ad Olympium epiſtola 97. *n.* 2. quò *nimirum per novum Imperatoris edictum* noverint inimici Eccleſiæ, leges illas quæ de idolis confringendis & hæreticis corrigendis vivo Stilichone miſſæ ſunt, ex voluntate Imperatoris piiſſimi conſtitutas: quo neſciente vel nolente factas, ſive doloſè jactant, ſive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentiſſimos reddunt, & (Catholicis) periculoſe ac vehementer infeſtos. *Hinc verò ſubſequentium legum occaſio.*

Lex Honorii confirmans antè latas conſtitutiones in hæreticos.

Impp. HONORIUS & THEOD. AA. Curtio PF. P.

Cod. Theod. l. 43. de hæret.

OMNIA quæ in Donatiſtas, qui & Montenſes vocantur, Manichæos, ſive Priſcillianiſtas, vel in Gentiles, à nobis generalium legum auctoritate decreta ſunt, non ſolùm manere decernimus, verùm in exſecutionem pleniſſimam effectumque deduci; ita ut ædificia quoque vel horum, vel Cælicolarum etiam, quæ neſcio cujus dogmatis novi conventus habent, Eccleſiis vindicentur. Pœna verò lege propoſita veluti convictos tenere debebit eos, qui Donatiſtas ſe confeſſi fuerint, vel Catholicorum communionem refugerint ſcævæ religionis obtentu, quamvis Chriſtianos eſſe ſe ſimulent *&c.* Dat. * VII. Kal. Decemb. Romæ, Baſſo & Philippo Coſſ.

* 25. Nov. an. 408.

Iidem AA. Ave * Donate K. NB.

* Exſtat ad Donatum Proconſ. Africæ epiſt. Aug. 100. Cod. Theod. l. 44. de hæret.

DONATISTARUM hæreticorum Judæorumque nova atque inuſitata detexit audacia, quòd catholicæ fidei velint ſacramenta turbare: quæ peſtis atque contagionis latius emanet ac profluat. In eos igitur, qui aliquid quod ſit catholicæ ſectæ contrarium adverſumque tentaverint, ſupplicium juſtæ animadverſionis expromi præcipimus. Dat. * VIII. Kal. Decemb. Raven. Baſſo & Philippo Coſſ.

* 24. Nov. an. 408.

Impp. HONORIUS & THEOD. AA. Theodoro PF. P.

Cod. Theod. l. 46. de hæret.

NE Donatiſtæ, vel ceterorum vanitas hæreticorum aliorumque error, quibus catholicæ communionis cultus non poteſt perſuaderi, Judæi atque Gentiles, quos vulgò Paganos appellant, arbitrentur legum ante adverſùm ſe datarum conſtituta tepuiſſe, noverint judices univerſi præceptis eorum fideli devotione parendum: & inter præcipua quidquid adversùs eos decrevimus, non ambigant exſequendum. Quòd ſi quiſquam judicum, loco conniventiæ, exſecutionem præſentis legis omiſerit, noverit amiſſa dignitate graviorem motum ſe noſtræ Clementiæ ſubiturum. Officium quoque ſuum, quòd ſaluti propriæ contemta ſuggeſtione defuerit, punitis tribus primatibus, condemnatione viginti librarum auri plectendum. Ordinis quoque viri, ſi in propriis civitatibus vel territoriis commiſſum tale aliquid ſiluerint in gratiam noxiorum, deportationis pœnam & propriarum amiſſionem facultatum ſe noverint ſubituros. Dat. * XVII. Kal. Febr. Raven. Honor. VII. & Theod. III. AA. Coſſ.

* 16. Jan. an. 409.

Conc. Afr. can. 75. Cod. can. eccl. Afr. c. 107.

In concilio *apud Carthaginem habito die* 14. *Junii an.* 410. legationem ſuſceperunt contra Donatiſtas Florentius, Poſſidius, Præſidius, & Benenatus epiſcopi, eo tempore quo lex data eſt, ut libera voluntate quis cultum Chriſtianitatis exciperet. *Ea occaſione datum eſt ab Honorio ſequens iſtud edictum.*

Honorii edictum abrogans eam legem, qua hæreticis conceſſa fuerat libertas arbitrii.

Impp. HONORIUS & THEOD. Heracliano Com. Afric.

Cod. Theod. l. 51. de hæret.

ORACULO penitus remoto, quo ad ritus ſuos hæreticæ ſuperſtitiones obrepſerant, ſciant omnes ſanctæ legis inimici, plectendos ſe pœnâ & proſcriptionis & ſanguinis, ſi ultra convenire per publicum, exſecranda ſceleris ſui temeritate tentaverint. Dat. * VIII. Kal. Sept. Varane V. C. Conſ.

* 25. Aug. an. 410.

COLLATIONIS CARTHAGINENSIS DIES PRIMA.

Exordium.

Anno Chriſti 411. die 1. Jun. Ex Geſtis Collationis I.

POST conſulatum Varanis V. C. Kalendis Juniis Carthagine in ſecretario thermarum Gargilianarum, præſentibus Sebaſtiano, Maximiano & Petro viris devotiſſimis protectoribus domeſticis, adſtantibus Urſo, Petronio, & Liboſo ducenariis, Bonifacio & Evaſio apparitoribus illuſtrium atque eminentium poteſtatum, Fileto apparitore illuſtris comitivæ ſedis, Exitioſo adjutore corniculari, Poſſidio, Quodvultdeo, & Colonico adjutoribus commentariorum officii D. N. V. C. & ſpectabilis proconſulis, Navigio adjutore numerorum officii D. N. V. C. & ſpectabilis vicarii, Nampio ſcriba officii V. C. legati almæ Carthaginis, Rufiniano ſcriba V. C. curatoris celſæ Carthaginis, excipientibus etiam Hilaro & Prætextato exceptoribus D. N. V. C. & ſpectabilis proconſulis, Fabio exceptore D. N. V. C. & ſpectabilis vicarii, & Romulo exceptore V. C. legati almæ Carthaginis, excipientibus quoque Januario & Vitale notariis Eccleſiæ catholicæ, Victore & Creſconio notariis Eccleſiæ Donatiſtarum, Urſus ducenarius illuſtrium atque eminentium poteſtatum dixit:

DUDUM veſtra ſublimitas ſecundùm imperiale præceptum & nos & ceteros qui tam de ſacratiſſimo comitatu, quàm etiam de Africanis officiis ſublimitatis tuæ ſunt actibus deputati, ad ſingulas provincias deſtinavit, & edicta etiam per univerſam Africam direxit, ut tam Catholici quàm Donatiſtæ epiſcopi, intra quartum menſem Collationi cuncti adeſſe deberent: quæ tempora hodierna die videntur impleri. Et quia præſto ſunt univerſi, de omnibus ſcilicet provinciis Africanis, id eſt de provincia Proconſulari, de provincia Byzacena, de Numidia, de Mauritaniis Sitifenſi & Cæſareenſi, ſed etiam & de Tripolitana provincia, ſi præcipit nobilitas tua, adſint iidem venerabiles viri, ut omnia ſuo ordine peragantur.

Ibid. c. 2.

FLAVIUS MARCELLINUS V. C. Tribunus & Notarius dixit: Adſint venerabiles viri, quos præſentes eſſe ſuggeritis. Et ingreſſis univerſis epiſcopis partis Donati: ingreſſis etiam Aurelio, Alypio, Auguſtino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Poſſidio epiſcopis Eccleſiæ catholicæ, cum Novato, Florentio, Maurentio, Bonifacio, Priſco, Sereniano, & Scyllacio coëpiſcopis ſuis, Deuterio, Leone, Aſterio, & Reſtituto, æquè epiſcopis & cuſtodibus geſtorum, MARCELLINUS vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit: Optarem quidem tantæ hujus multitudinis ſanctitatem, quæ ſub unius Chriſti Dei religione cenſetur, nulla à ſe diſſenſione ſejungi. Sed quia id quod dudum error antiqui hoſtis immiſit, Deum certum eſt velle nunc corrigi, ne diutius germana religio concertatione ſua ſpectaculum gentibus faciat, licèt ſupra meritum meum hoc cognoſcam eſſe judicium, ut inter eos videar judicare, à quibus me potiùs decuerat judicari; tamen quia certum eſt hanc cauſſam ſpectante Deo & Angelis teſtibus agitandam, quæ ſub fidei cæleſtis examine vel probata præmium afferat vel læſa judicium, ut tandem præſentium diſceptationibus epiſcoporum manifeſtiùs veritas eluceſcat, imperialis primitus ſanctio recitetur, ut in quem modum atque formam ſit ſuſcipienda cognitio ab omnibus poſſit adverti, licèt eam cunctis innotuiſſe ſat clarum ſit.

Ibid. c. 3.

Præceptum

Præceptum Honorii de habenda Collatione, recitatum die Collationis primo.

Imperatores, Cæsares, Flavii, HONORIUS & THEODOSIUS, pii, felices, victores ac triumphatores, semper Augusti, Flavio MARCELLINO suo salutem.

[...ollat. 1. c. 4.] INTER imperii nostri maximas curas catholicæ legis reverentia aut prima semper aut sola est. Neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis consiliis ordinamus, nisi ut verum Dei cultum orbis nostri plebs devota custodiat, ut etiam Donatistas vel terrore vel monitu olim implere convenerat, qui Africam, hoc est, regni nostri maximam partem & sæcularibus officiis fideliter servientem, vano errore & dissensione superflua decolorant. Nos tamen eadem frequentiùs non piget replicare, quæ omnium retrò principum devota in Deum definivit auctoritas: ne nostris temporibus si quid fortè in injuriam legis catholicæ fuerit generatum, justo judicio hoc nobis possit imputare posteritas. Nec sanè latet conscientiam nostram sermo cælestis * oraculi, quem errori suo posse proficere scæva Donatistarum interpretatio profitetur: qui quamvis depravatos animos ad correctionem mitiùs invitaret, aboleri eum tamen etiam antè jussimus, ne qua superstitionibus præstaretur occasio. Nunc quoque excludendam subreptionem simili auctoritate censemus, illudque meritò profitemur, libenter nos ea quæ statuta fuerant submovere, ne in divinum cultum nobis se quisquam auctoribus æstimet posse peccare. Et quamvis una sit omnium & manifesta sententia catholicæ legis plenam veritatem rectò hominum cultu & cælesti sententiâ comprobatam, studio pacis & gratiæ venerabilium virorum episcoporum legationem libenter admisimus, quæ congregari Donatistas episcopos ad cœtum celeberrimæ desiderat civitatis, ut electis etiam sacerdotibus quos pars utraque delegerit, habitis disputationibus, superstitionem ratio manifesta confutet. Quam rem intra quatuor menses præcipimus explicari, ut conversos animos populorum etiam nostra clementia, sicut desiderat, celeriùs possit cognoscere. Quòd si intra præstitutum tempus studiosè Donatistarum episcopi declinaverint convenire, trini edicti vocatione contumacium tempora concludantur; quibus emensis atque transactis, si provocati adesse contemserint, cedat cum ecclesiis populus qui doctores suos silentio cognoverit superatos, & victum se aliquando gratuletur, sciatque, si non præceptis nostris, vel catholicæ legis veris imperiis serviendum. Cui quidem disputationi principe loco te judicem volumus residere: (quidquid etiam antè in mandatis acceperis plenissimè meministi;) omnemque vel in congregandis episcopis, vel evocandis, si adesse contemserint, curam te volumus sustinere: ut & ea quæ antè mandata sunt, & quæ nunc statuta cognoscis, probatâ possis implere sollertiâ; id ante omnia servaturus, ut ea quæ circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella [a] subreptione submota, integra & inviolata custodias. Ut sanè adminicula competentia actibus tuis deesse non possint, viros spectabiles Proconsulem atque Vicarium serenitas nostra commonuit, ut si propriarum dignitatum statum cupiunt retinere, si apparitionem suam extrema declinare supplicia, tam ex propriis officiis quàm ex omnium judicum apparitione abundè necessarios faciant deputari. Erit jam sollicitudinis tuæ, si quid ulla cognoveris arte differri, missis relationibus indicare, ut negligentes puniat digna correctio. Omnia sanè, quæ vel in unum episcopis congregatis disputatio completa firmaverit, vel desistentibus fortè statuerit circa contumaces lata sententia, te referre conveniet; ut quid ad confirmandam catholicam fidem præceptio nostra profecerit, celeriùs possimus agnoscere. *Et divina manu*, Vale Marcelline carissime nobis. Data * pridie idus Octobris Ravennæ, Varane V. C. Consule.

[Margin notes: * ...d est, legis ...e abrogatæ ... lege anni ...0. suprà ...48. — * ...Octob. ...410.]

Edictum Marcellini primum, quo per provincias misso utriusque partis episcopi convocantur.

QUID clementissimus princeps dominus noster Honorius pro catholicæ fidei confirmatione decreverit, ante latorum apicum tenore monstratur. Legationem si quidem venerabilium episcoporum libenter accipiens, Africam suo devotam semper imperio vario religionum genere diutiùs inquietari decolorarique non passus est. Studio namque pacis & fidei tantorum dissidia populorum ex antiqua persuasione venientia veritatis voluit manifestatione sedari, ut quas sedare principalibus à se sanctionibus prorogatis ac trahi ad unam fidei sententiam non posse pervidit, habita utrarumque partium disceptatione revocaret. Cunctos etenim, tam Catholicæ quàm Donatianæ partis episcopos, in unum voluit congregari, ut electis ab utraque parte peritioribus viris, certæ fidei veritate discussa, superstitionem ratio manifesta convincat: quatenus quidquid illud est quod pro suis partibus æstimat unusquisque posse competere, proferatur in medium, & sic germanæ vel serò fidei lux clarescat. Consona si quidem utriusque partis petitio ad hanc Principem sententiam provocavit. Nam sicut à Catholicis nuper Collatio postulata est: sic ante brevissimum tempus Donatistarum episcopos in judicio illustrium potestatum Collationem postulasse non dubium est: & quoniam libenter assensum tribuit clementia principalis, & concilium fieri intra Africam universale decrevit, utriusque partis justa poscentibus, huic me disputationi principe loco judicem voluit residere. Unde cunctos per Africam tam Catholicæ quàm partis Donatianæ episcopos hujus edicti tenore commoneo, ut intra tempus lege præscriptum, id est, intra quatuor menses, qui dies intra diem Kalendarum Juniarum sine dubio concludetur, ad civitatem splendidam Carthaginensem concilii faciendi gratiâ convenire non differant: ne eam partem de merito propriæ fidei appareat * judicasse, quam defuisse constiterit. Universos etiam cunctarum provinciarum curatores, magistratus, & ordinis viros, necnon & actores, procuratores, vel seniores singulorum locorum, pari admonitione convenio, sub propriæ existimationis dignitatis reatu salutisque periculo, quatenus in civitatibus locisque in quibus consistunt, utriusque partis episcopos convenire, vel sub gestorum confectione, vel sub cujuslibet scripturæ documento exstante, festinent. Et si ipso in tempore in civitatibus non potuerint inveniri, per rura etiam perquisitis tam imperialis præcepti forma, quàm tenor hujus innotescat edicti, quatenus intra hos quatuor menses ordinum relatione cognoscam singularum partium voluntatem. Illud etiam scire Donatianæ partis episcopos volo, si quis eorum affuturum se esse responderit, ecclesiam sibi primitus cum omni jure suo, quæ fortè à Catholicis juxta præceptum imperiale retinetur, sine aliqua dilatione per viros ordinis mox tradendam; si verò omnes vel * singulis in locis suis positi se adfuturos esse responderint, & ecclesias & ea loca quæ eorum fuisse vel eos tenuisse constiterit, per supradictorum ordinum instantiam eorum juri dominioque reddenda; ut reformato iisdem primitus statu, disputationis inchoetur initium. Et quoniam tanti mihi negotii summam committere voluit augustissimus Princeps; illud me quoque fateor libenter accipere, ut si de mea persona aliquid cunctationis affertur, alium mecum judicem, quem ipsi delegerint Donatianis partis & fidei, vel superioris vel similis dignitatis, residere non abnuam. Sive autem cum alio, sive solus in hoc negotio judicaturus intererо, nihil aliud me, nisi quod allegationes partium examinatæ potuerint demonstrare, & quod veri invenerit fides, per admirabile mysterium Trinitatis, per incarnationis Dominicæ sacramentum, & per salutem suprà memoratorum Principum, judicaturum me esse promitto. Nec illam sanè partem potui reticere, quatenus noverint, sive pro Donatistis, sive pro Catholicis fuerit lata sententia, in nullo se Donatistarum episcopos aliquam molestiam esse passuros, sed liberos & ab omni injuriæ genere alienos ad propria redituros: quod me & per tremendum judicii diem, & per sacramenta superiùs memorata ita facturum esse polliceor. Omnes an-

[Margin notes: Ibid. c. 5. — * f. dubitasse. — * f. singuli.]

[a] In Cod. Theod. l. 3. de relig. legitur *superstitione*. Non ineptè tamen hic *subreptione*, id est, lege illa per subreptionem quamdam emissa, qua libertas arbitrii concedebatur hæreticis: quod *caleste oraculum*, appellant paulò antè & *excludendam subreptionem*. Vide suprà legem anni 410.

tem qui ad singulas provincias fuerant destinati, noverint in nullo se quemquam deinceps Donatistarum aliquatenus convenire debere, vel aliquam iisdem superioris * exsecutionis molestiam generare, ni malunt pro contemtu recentioris præcepti subjacere vindictæ. Erit autem omnibus Donatianæ partis hominibus, de eorum qui missi sunt concussionibus & deprædationibus, si quas fortè admissas esse noverunt, liberum conqueri; ut in eos probata criminum qualitate, ultio digna procedat. *Et alia manu*, Proponatur.

* id est, legis anni 410.

Edictum Marcellini secundum, præsentibus apud Carthaginem episcopis propositum, de loco & modo Collationis.

Ibid. recitatum c. 10.

MAGNITUDO hujusce negotii, quod de veritatis ac religionis agnitione suscipitur, etiamsi parum momenti sui libraretur examine; convenerat tamen ipsa disceptantium gravitate atque auctoritate pensari. Nulli enim habetur ambiguum, quanti sit ponderis caussa, quæ inter episcoporum est discutienda personas. Sed cùm mihi cognitionem disceptationis hujusce crediderit augusta dignatio, eisque judicem dederit, quibus inferiorem me esse pro tanti nominis veneratione cognosco; fidei sollicitudinis meæ hac consideratione prospexi, ut de meo vellem judicio judicari. Hujus igitur auctoritate propositi omnes utriusque partis episcopos censui commonendos, ut antè cognoscant, non ampliùs quàm septenos ambarum episcopos partium mutuæ inter se disceptationis habituros esse colloquium, quos in officium disputandi suarum partium subrogarit electio: si quidem certum deligi ex partibus numerum præceperit imperialis auctoritas. Aderunt alii quoque septeni, delecti judicio suæ cujusque partis episcopi, qui servata primitus per omne colloquium moderatione silentii, ad hoc se tantùm intelligant interesse, ut si qui ex disputantibus utrinque septenis conferre consilium cum suorum quoque voluerit, cum eodem illic secedat in partem, atque ibi communicata patienter ratione tractandi, proprium revertatur ad locum, fidem servaturus officii, ut alter cui id necesse est tacendo audienda commendet, alter cui id munus est loquendo suscepta confirmet. Erit autem Collationi aptissimus locus Thermarum Gargilianarum, in quem die Kalendarum Juniarum eosdem episcopos solos qui designati sunt oporteat convenire. Ex quo illud profectò perspicuum est, eo nullum penitus populi fieri debere conventum, quò nec ipsos universos confluere sinatur episcopos. Nàm cùm patientia disputandi, quæ soli amica est silentio, omnem catervatim agminis strepitum perhorrescat; nihil interest, utrùm eam congestio populorum, an episcoporum turba præpediat. Igitur episcopi memorati soli in prædictum locum tempusque conveniant; ita tamen ut reliqui omnes utriusque partis episcopi ante diem qui prædestinatus examini est, ratum se habituros quidquid à septenis utrinque coepiscopis suis fuerit actitatum, epistolis ad meam dicationem currentibus utrinque designent: quibus epistolis tamen etiam testimonium omnes apud me propriæ subscriptionis adjungant. Æquissimum namque est, ut eorum universa Collatio rata futura promittatur ab omnibus, qui eliguntur ab omnibus. Nullus ergo vel laicus vel episcopus ultra numerum præstitutum in illum tranquillissimum concilii locum contra prohibitum moliatur accedere: quin potiùs etiam plebes suas pia quietis ac modestiæ commonitione conveniant, hoc per ecclesias proprias antè * tractantes, quatenus à die disputationis ac loco omnis se multitudo contineat, ut religioso patientiæ magisterio delinitum Christianæ paci populum parent. Non solùm enim episcopi, verùm etiam rationabilis in hanc sententiam populus consentit, disputantibus supradictis, & ubi major occupatio mentium defixa consistit, de veritate quærentibus, nihil turbidum, nihil tumultuosum, nihil denique intempestivum debere prorsus obstrepere. Nam ut quod omnium saluti proficiat, fiat postea publicum, debet discutientibus veritatem præstare ante secretum. A me verò ita per omnia promulganda sententia est, ut in publicam dimissa notitiam, toto splendidæ Carthaginis populo judice ponderetur. Ita quippe oculis, non solùm urbis hujusce, verùm etiam universæ provinciæ totus emensæ disputationis ordo pandetur, ut tam prosecutiones disputantium episcoporum, quàm pronuntiationum mearum series subsecuta, digestis in publico voluminibus explicetur. HÆC enim IN JUDICE SECURITAS FIDEI EST, ut de se non timeat judicari. Ut igitur in eliciendæ veritatis examen non inserpat aliquatenus calumniosa suspicio, lucemque perspicuam quam mentibus publicis probationum evidentium fides absoluta purgabit, nullis penitus nebulis causatio cujuslibet partis obducat; id etiam contra suspicionum fucos & commenta fallendi necessariò provisum noverint omnes, non solùm oportere, verùm etiam expedire servari, scilicet ut interfatibus meis me primitus per omnia subscribente, etiam omnes disputantes episcopi suis in scheda prosecutionibus universis absque ulla prorsus excusatione subscribant. Exigit enim meritum fidei, ut adversùs eum qui assertionibus suis perfidum fortè subducere tentarit assensum & inficiari quæ dixerit, etiam testimonii sui consistat auctoritas, ubi soli proficit victoria veritati. Hi autem qui excipiendi funguntur officio, præter eos qui dicationi meæ de publicis præstolantur officiis, etiam quaterni de singulis partibus ecclesiastici alternis debebunt adstare notarii, quorum fides ne qua vacillet ambage, quaterni episcopi partium singularum delecti suorum judicio præponantur, ut eosdem exceptores ac notarios pervigili ac sollicita observatione custodiant; quatenus cum eisdem exceptoribus ac notariis egressi per vices, subinde faciant perspicua digeri descriptione quæ dicta sunt; ut nihilo minùs adhuc episcopis supradictis in disceptatione versantibus, transeat in apices evidentes profligatæ pars aliqua quæstionis, ut confestim ea cum à septenis episcopis subnexa subscriptione, celerem exspectationi publicæ tribuant notionem. Post primum autem Collationis diem, descriptioni subscriptionique gestorum locum diei subsequentis efficiet procrastinata cognitio; ita ut si quid fortè præcedenti Collationi superit, in diem tertium recurrat examen. Omne igitur spatium conferendi vicissim diei unius intercapedo distinguet, quo possint in medio gesta subinde subscribenda describi, memoratorum præstolante custodiâ, qui hoc fine suum metiantur officium, non ut aliquid dicant, sed ut dicta custodiant. Donec autem emenso exitu quæstionum, omnes expedita veritas enodet ambages, schedas subinde scriptas pariter atque subscriptas, tam mei sigilli, quàm illorum octo custodum signabit impressio. Maximianistis etiam edicti hujus innotescet auctoritas, qua sibi ab illo concilio intelligant temperandum, * quod inter Catholicos Donatistasque * distingui omnem dijudicarique conflictum clementium Principum præceptio religiosa constituit; nec eis opitulari aliquatenus potest, quòd sibi Donatistarum nomine blandiuntur, cùm à Donatistis dicantur esse * damnati. Si quis ex istis, quæ adversùs omnes multifariæ suspicionis insidias provisa sollicitè, constituta fideliter, ordinata diligenter, tenor hujus propositionis amplectitur, quodlibet observare noluerit; non solùm quid de caussa sua sentiat confitetur, verùm etiam quid moliatur ostendit. Sufficit interim Cognitori talis prærogativa justitiæ, hujus commonitionis circa universos episcopos fecisse populum sibi plebis Carthaginensis testem, quem mox est habiturus judicem. Superest ut ante concilii diem universum hujusce ordinationis tenorem utriusque partis episcopi, amputatâ penitus morâ, missis ad dicationem meam litteris suis impleturos se esse promittant: hoc præcipuè maturato, ut eædem quibus ad omnia hujusce edicti se consensisse profitebuntur epistolæ, primatium tantummodo episcoporum subscriptione signentur. Sufficit enim illis epistolis universalem (ut ita dixerim) subscriptionem episcoporum omnium cohærere, quibus totum disputationis ordinem consentientium septenorum ratum se habituros esse promiserint.

* Confer Sermonem Augusti. 358. n. 6. Tom. 5.

* f. quo
* f. distingui id est, solvi.
* Bagaiensi concilio anno 394. supra pag. 40.

Notoria Donatistarum, Marcellini edicto respondentium.

Post consulatum viri clarissimi Varanis, VIII. Kal. Jun. Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Januarianus, Primianus, & ceteri sinceræ Christianitatis episcopi & catholicæ veritatis.

Ibid. c. 14.

NOTUM facimus sinceritati tuæ, nos edicto tuo conventos, ex diversis partibus Africæ convolantes, ingressos fuisse Carthaginem XV. die Kalendarum Juniarum: cujus nostri adventus & omnes quos Carthago continet testes sunt, & tua sinceritas non ignorat. Tanta enim

vis jurisjurandi tui edicto tuo expressa est, ut exceptis his quos adversæ valetudines corporum in sedibus retinent; aut ægritudo in via comprehendit, nec gravissimos senes annositas, nec prolixi itineris labor potuerit prohibere. Quod cùm solum edictum ante caussam sufficeret; alterum quoque dignatus es edere, in quo cùm multa nos moveant, tum præcipuè magnam sollicitudinem facit, quòd nos ipsos edicto tuo epistolis nostris adstipulari oportere censuisti; cùm hoc nec mos publicus habeat, nec judicum consuetudo. Qua de re sinceritatem tuam plurimùm exhortamur, ut prioris edicti fide servata, cunctos nos ad te venire præcipias; ut quàm primùm de numero nostro constet, quos adversarii paucos esse sæpe mentiti sunt: ut rite omnibus ordinatis quæ nostris partibus competunt, disceptatio subsequatur; ne aut edicta se tuæ sinceritatis impugnent, aut nobis quidquam præjudicet, ut cùm omnes venire præceperis, paucos nunc adesse velle videaris. Hoc enim decet & expedit, ut cunctis præsentibus commune negotium pauci loquantur. Hujus Notoriæ parem apud nos retinuimus. *Et alia manu*, Januarianus episcopus subscripsi. *Et alia manu*, Primianus episcopus subscripsi.

Litteræ Catholicorum, edicto Marcellini respondentium.

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici.

Ibid. c. 16. EDICTO Spectabilitatis tuæ, quo nostræ Collationis tranquillitati quietique servandæ, & veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus, *&c. Exstant inter epistolas Aug. Tom. 2. epistola 128.*

Litteræ Catholicorum ad Marcellinum datæ, quibus Notoriæ Donatistarum respondent.

Honorabili ac dilectissimo filio viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, & universi episcopi catholici.

Ibid. c. 18. MULTUM nos sollicitos reddidit Notoria vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem à perniciosa dissensione converti, quòd edicto nobilitatis tuæ, quo ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt, *&c. Exstant hæ litteræ Tom. 2. epist. 229.*

Mandatum Catholicorum, quo tota caussa comprehensa est, & electis ad disputandum septem episcopis injuncta est Catholicæ defensio.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, III. Kal. Junias, Mandatum factum in Ecclesia Carthaginensi ab universo concilio episcoporum Catholicorum, præsidente Aurelio episcopo ecclesiæ Carthaginensis, & Silvano primate Numidiæ.

Ibid. c. 55. QUAMVIS caussa Ecclesiæ Catholicæ adversùs omnes falsas criminationes, quibus eam usquequaque diffusam schismatici & hæretici per suas quasque regiones vel provincias vel divisi atque separati vaniloquis & sacrilegis insectantur erroribus, satis superque divinis testimoniis defendatur; in Africa verò adversùs Donatistas etiam ecclesiasticis * atque imperiali judicio, sicut oportebat vel necesse fuerat, terminata sit: tamen quia idipsum hominibus qui ista nesciunt, quò eos ad æternam salutem * Christianæ caritatis adquiramus, instantiùs manifestandum atque declarandum est; placuit nobis ex Dei Domini voluntate in hanc Carthaginensis civitatis convenire Ecclesiam, & eligere idoneos fratres collegasque nostros, ad gerendam hujus caussæ defensionem, qui crimina falsissima Ecclesiæ catholicæ, quæ toto, sicut de illa divina testantur eloquia, terrarum orbe diffunditur, à parte Donati objecta redarguant.

* Romano & Miltiadensi.
* al. Christiana caritate.

2. Ecclesia quippe Christi, sanctis patribus nostris Abrahæ, Isaac, & Jacob, & populis omnibus per imitationem fidei posteris & filiis eorum, ita divinâ & veridicâ voce promissa est, ut nullâ humanâ & maledicâ possit voce convinci. Ad Abraham namque ita locutus est Deus: *Per me juravi, dicit Dominus, propter quod fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo amantissimo propter me, nisi benedicens benedicam te, & implendo implebo semen tuum, tamquam stellas cæli, & tamquam arenam quæ secus oram maris est, & hereditatem possidebit semen tuum civitates adversariorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obaudisti vocem meam.* Ad Isaac quoque ista de hac re verba sunt Domini: *Statuam jusjurandum meum quod juravi Abraham patri tuo, & ampliabo semen tuum tamquam stellas cæli, & dabo tibi & semini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ, pro his quæ obaudivit Abraham pater tuus meam vocem, & servavit præcepta mea & justitias meas & legitima mea.* Ad Jacob etiam loquens, hoc idem adtestatione præclarissima pollicetur: *Et erit semen tuum sicut arena terræ, & multiplicabitur supra mare & in Africum & in Aquilonem & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ & in semine tuo.* Unde propheta Isaias his vocibus consonans, istam Ecclesiam in Spiritu-sancto futuram prævidens, sic alloquitur: *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis, quoniam multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aularum tuarum: fige palos, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma: adhuc in dexteram & sinistram extenderis, & semen tuum gentes possidebit, & civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis: neque verearis quòd detestabilis fueris, confusionem enim in æternum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te Deus Israël, universæ terræ vocabitur.* Item alio loco: *Et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, & videbunt omnes gentes usque ad intima terræ salutem quæ à Deo est.* Item dicit: *Posui te in testamentum generis, in lucem gentibus, ut sit salus usque in fines terræ.* Malachias etiam propheta prævidens sacrificium primi populi cessaturum, & toto orbe terrarum, id est, à solis ortu usque ad occasum, æternum sacrificium glorificato in gentibus nomine Domini celebrandum, ita loquitur ad Judæos: *Non est mihi voluntas in vobis, Dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris: quoniam ab ortu solis usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum: quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens.* Jeremias quoque gentes ab extremo terræ venturas ad Dominum, damnatis simulacrorum superstitionibus, sic prædicit: *Domine virtus mea & adjutorium meum & refugium meum in die malorum. Ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent, Quàm falsa possederunt patres nostri idola, & non est in eis utilitas.* Quia verò non in unum aliquem terræ locum ex aliis locis ad Deum gentes venturas esse prædictum est, sed in locis suis eum adoraturas, in quem damnatis simulacris fuerant crediturae, sic Sophonias propheta testatur: *Prævalebit Dominus adversùs eos, & disperdet omnes deos gentium terræ, & adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium.* His atque aliis multò pluribus testimoniis Legis & Prophetarum adserentibus Ecclesiam toto terrarum orbe diffundi, Psalmi etiam divini ita concinunt: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Item in alio Psalmo de Domino Christo in figura Salomonis: *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos finis terræ. Coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent; & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi.* Item in alio Psalmo: *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus.*

Gen. 22. Gen. 26. Gen. 28. Isai. 54. Isai. 52. Isai. 49. Malach. 1. Ierem. 16. Sophon. 2. Psal. 2. Psal. 71. Psal. 49.

3. Propterea ipse quoque Dominus Jesus, qui locutus fuerat antè per ora Prophetarum, postea quàm resurrexit à mortuis, jam per os proprium sic promisit Ecclesiam: *Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quia sic scriptum* Lucæ 24.

est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: tamquam illud testimonium Psalmi, quod recentissimum posuimus, verbis aliis exponeret. Nam quod ibi positum est, *vocavit terram à solis ortu usque ad occasum;* hoc Dominus ait, *per omnes gentes:* & quod ibi positum est, *ex Sion species decoris ejus;* hoc Dominus ait, *incipientibus ab Jerusalem.* Quis enim nesciat Sion & Jerusalem unam esse civitatem, unde cœpit passio & resurrectio Domini Jesu Christi per orbem terrarum populis mundandis atque salvandis illustrissimo præconio prædicari? Proinde & adscensurus in cælum, providens unde fuissent carnales homines pro suis divisionibus & separationibus litigaturi, cùm quæsissent discipuli audire ab eo aliquid de fine sæculi: (Act. 1.) *Non est,* inquit, *vestrum scire tempora quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem Spiritus-sancti, & eritis mihi testes in Jerusalem & in totam Judæam & Samariam, & usque in totam terram.* Hanc auctoritatem magisterii (Coloss. 1.) cælestis secuti Apostoli Ecclesiam commendant *in toto mundo fructificantem atque crescentem:* & ne se in partes membra Christi per hominum nomina dividant, ita carnales, (1. Cor. 1.) qui jam hoc facere cœperant, Apostolus alloquitur: *Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. Nuntiatum enim est mihi, fratres, ab his qui sunt Chloës, quia contentiones sunt in vobis, & unusquisque vestrûm dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli estis baptizati?* Unde & istos, contra quorum errorem & pro quorum salute nomine Christi elegimus qui eorum criminationibus falsis vanisque respondeant, in sacramentis Christi fratres nostros agnoscimus, nec eorum detestamur perversitatem, sed ipsa Christi sacramenta in eis approbamus, & rescindere (Isaiæ 66.) non audemus. Meminimus enim per Prophetam esse præceptum: *Audite qui pavetis verbum Domini; dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt, & qui vos detestantur; ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate.* Jam quod sequitur, ipsi sibi salubriter dicant, vel à Propheta potiùs quàm à nobis hoc audiant. Nos leviora dicimus, ut pacem potiùs cum correctis, quàm litem cum perversis habeamus. Fratres nostros esse dicimus, ut nomen Domini honorificetur; qui ideo nos oderunt & detestantur, & esse fratres nostros negant, quia nomen hominum ab eis magis quàm Domini honorificatur.

4. Ac per hoc fratres & coëpiscopi nostri, quos ad eorum criminationes redarguendas elegimus, in hac Collatione quæ cum eis habenda est, Ecclesiam sanctam adversùs eorum objecta defendant. Dicunt enim quòd hæc Ecclesia, quam in Lege & Prophetis & Psalmis accepimus prænuntiatam, * operâ Salvatoris expressam & sanguine redemtam, Apostolorum laboribus disseminatam atque plantatam, incipientibus ab Jerusalem, ubi in centum viginti animas simul congregatas sanctus Spiritus venit, eosque in quos venit linguis * omnibus gentium loqui faciens, evidentissimo signo docuit Ecclesiam per omnes gentes futuram, & linguis omnium gentium locuturam: hanc ergo Ecclesiam, quæ isto modo, ut prædictum & impletum est, ab Jerusalem sumsit exordium, atque inde se in Judæam & Samariam aliasque orbis terræ partes Apostolorum prædicatione diffudit, in quorum litteris atque actibus civitates & provincias invenimus longè latéque distentas, in quas eam suis speciosis pedibus invexerunt, unde & in Africam cresceret; hanc, ut diximus, Ecclesiam dicunt isti, contra quorum errorem collegis nostris Collationem defensionemque mandamus, Cæciliani episcopi quondam Carthaginensis ecclesiæ & sociorum ejus nescio quibus peccatis periisse pollutam, atque in parte Donati ejus reliquias remansisse. Hanc vanam & sacrilegam criminationem hi, quibus mandamus, ita redarguant & refellant, ut primitus Ecclesiæ caussam à caussa quorumdam hominum distinguant atque discernant. Quoniam Ecclesia permixtos malos habitura prædicta est, quò usque messis tempore à tritico zizania segregentur, vel à frumentis palea ventilata discedat, vel oves ad dexteram, hœdi ad sinistram, qui nunc eisdem pascuis permixti sunt, segregentur; vel mali pisces à bonis, qui nunc intra eadem retia simul trahuntur ad littus,

* f. ore.
* f. omnium.

A in eodem littore, hoc est in fine sæculi, dirimantur. Homines autem quilibet in Ecclesia, si boni sunt, triticum vel frumenta ejus sunt, oves ejus sunt, pisces ejus boni sunt: sin autem mali sunt, zizania, palea, hœdi, pisces mali ejus sunt. Non ergo propter eos tota messis, tota area, grex totus, piscatio tota damnata est: ne cùm ante tempus audemus quasi de malis temere judicare, & aliis aliorum objectare peccata, bonos propter malos sacrilega separatione deseramus; cùm potiùs malos propter bonos pia unitate tolerare debeamus. Urgendi ergo sunt isti harum Evangelicarum similitudinum, & tam perspicuæ veritatis inimici, ut doceant quod intendunt, ac priùs ostendant, si valuerint, B quomodo Ecclesia, quam incipientem ab Jerusalem in scripturis sanctis per propinqua & longinqua fructificantem atque crescentem accepimus & tenemus, quorumlibet quos accusant contagione perierit, & in Donati parte remanserit. Si enim hoc fieri potuisse monstraverint, tunc utique ad caussam Ecclesiæ pertinebit, aliam fortasse suscipere atque discutere quæstionem, utrùm Cæcilianus ejusque collegæ vel tales fuerint quales ab istis fuisse dicuntur, * sic innotescere potuerint Christianæ quæ jam tunc erat unitati usquequaque diffusæ, ut eam usque ad ultimas terras ipsius notionis contagione macularent & perderent. Fatentur C quippe etiam ipsi neminem peccatis alienis maculari posse quæ ignorat. Unde si demonstrare voluerint, tam latam per tantas terras communionem gentium Christianarum peccatis Cæciliani & sociorum ejus contaminari ac perire potuisse; non sufficit ut ostendant, tales eos fuisse quales accusando criminantur, nisi etiam ostendant vera crimina eorum omnibus innotuisse, quos ipsa contagione periisse contendunt. Si autem non potuerint demonstrare, catholicam Ecclesiam per omnes gentes, in quibus eam divina commendant eloquia, ullis alienis peccatis destrui potuisse; sequestratâ paululùm caussâ Cæciliani & eorum quos cum illo accusandos esse putaverunt, quæ ad Ecclesiæ D caussam omnino non pertinet, quoniam & si mala fuisset, eam contaminare non posset; quod nos dicimus ad eorum crimina repellenda ab eis quibus officium defensionis hujus imponimus, evidentissimè & exemplis cumulatiùs ostendatur, id est, Ecclesiam Christi nullorum malorum usque in finem sibimet permixtorum, non solùm ignotorum, verùm etiam cognitorum, quasi corruptione pestifera posse inquinari atque deleri, primùm exemplis propheticis, qui populum peccatorem & Deum multis exsecrabilibus abominationibus offendentem tam severis vocibus arguebant, & flagellis correptionis duros atque indomitos animos usque ad inimicitias adversùm se horribiles excitabant, nec E tamen se ab eo populo, in quo utique etiam boni inter malos erant, corporali discrimine dividebant, melius judicantes per patientiam ferre malos, quàm per calumniam relinquere bonos. Ipse Dominus Jesus Christus exemplum singulare patientiæ traditorem suum, utique pessimum, non solùm cognitum in * discipuli numero pertulit, verùm etiam præcognitum in discipulorum numerum assumsit. Dixit etiam discipulis suis, (Iohan. 13.) *Et vos mundi estis, sed non omnes:* ut eo modo scirent munditiam suam alienâ immunditiâ non posse sordescere. Apostolorum temporibus testis est apostolus Paulus, inter *falsos fratres* gemens, (2. Cor. 11.) & quosdam F *per invidiam*, quod utique vitium diabolicum est, *Christum annuntiantes* (Philip. 1.) in epistola sua notans, quemadmodum boni malos, propter unitatem Christi pietate sollicita conservandam, sine ulla sua perditione in sacramentorum communione tolerabant, à quorum malitia longè abhorrebant. Post Apostolos etiam episcopi boni, quemadmodum propter unitatem Christi, non solùm quoslibet laicos, verùm etiam coëpiscopos toleraverunt malos, testes sunt litteræ Martyris Cypriani, ubi gemit avaritiam quorumdam collegarum usque ad crudelitatem fœnoris, rapinasque fundorum; nec tamen malorum contagione factus est talis, sed bonorum dilectione pertulit tales; non tantùm id exemplo admo- G nens, verùm etiam præcepto instruens. Nam in quadam epistola sua dicit: (Epist. ad Maximum 54.) *Et si videntur in Ecclesia esse zizania; non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus.* Ipsorum etiam qui huic veritati adversantur judicio probandum est, quàm sit hoc verum; qui cùm Maximianum damnassent merito sacrilegi schismatis, sociis ejus qui cum illo ab istis foras exierant, seque ab eorum communione separaverant, dilationem ad redeundum dederunt, dicentes

* f. vel sic.
* f. discipulorum.

(* Bagaiensis concilii sententia.) tes * eos illius sacrilegi surculi plantariis non esse pollutos. Quod quidem cùm omnes unius schismatis societas connexos teneret, quemadmodum rectè dici potuerit non invenimus. Sed tamen vel serò hinc intelligere cogantur, multo potiùs in unitate catholica malos bonis tamquam paleam frumentis obesse non posse, si in concisione schismatica, ubi palea sola est, putatus est Maximianus ejusdem concisionis suæ socios, tantùm quia ordinationi ejus præsentes non fuerunt non potuisse maculare: & videant quàm inconsideratè dicant, Cæcilianum, qualiscumque ille fuerit, & ejus quoscumque collegas, in tot longinquis gentibus unitatem Christianam perdere potuisse; cùm Maximianum arbitrentur nec Afros participes sui schismatis perdidisse. Sic apparebit, ad Ecclesiæ caussam cujus injungimus defensionem, non pertinere Cæciliani caussam, qualemlibet habeat quæstionem.

5. Quòd autem accusant baptismum nostrum, vel potiùs baptismum Christi, quem habemus & ministramus, eumque in eis quos deceperint ingemiscendo errore rescindunt, (* f. defendendum.) sic * ferendum est, quemadmodum ipsa Ecclesia cujus donum est. Non enim audebunt ampliùs baptismum accusare quem damus, si ab eorum criminibus Ecclesia purgabitur quam tenemus. Sed si illud, ut assolent, objiciendum putaverint, quòd baptismum Christi etiam foris à nostra communione traditum agnoscimus potiùs quàm improbamus, nec rescindere audemus: respondeatur eis quantiscumque rationibus & testimoniis responderi potuerit, divina Ecclesiæ dona & apud fures vel usurpatores vel etiam raptores inventa, agnoscenda esse potiùs quàm neganda. (Rom. 1.) Nam sicut Apostolus de quibusdam dicit, quia *veritatem in iniquitate detinent*: ita omnes qui extra Ecclesiam Christi habent vel ministrant baptismum Christi, veritatem sacramenti divini in iniquitate detinent erroris humani; unde humana iniquitate correcta, non est veritas divina violanda. Qui autem putant negandum esse baptismum Christi, quia eum & hæretici tradunt; possunt putare negandum esse etiam ipsum Christum, quia eum & dæmones confitentur. Et ideo ad Ecclesiam venire debent, qui extra ejus communionem baptismum ejus habent; non ut quod deerat adsit, sed ut quod inerat prosit. Neque putandum est illos hinc jam diuturnum habituros esse conflictum; quando quidem etiam de hac re suo judicio & exemplo poter[u]nt admoneri. Baptismum quippe Christi extra suam communionem in Maximiani schismate datum, in eis quos inde cum illis quos damnaverant susceperunt, agnoscere quàm rescindere maluerunt. Proinde & illud quod non rectè intelligentes solent dicere, (1. Tim. 5.) *Ne communices peccatis alienis*: (neque enim hoc corporum segregatione, sed morum dissimilitudine faciendum est,) in eis coguntur attendere quemadmodum intelligendum sit, quos cum Maximiano damnato sacramenta communicantes impollutos fuisse dixerunt. Et (Eccli. 34.) quod de baptismo solent accipere, quod dictum est, *Qui baptizatur à mortuo*, & cetera hujusmodi, in eis ipsis nosse coguntur quomodo accipienda sint, quando ab illis, quos cùm damnarent mortuos esse dixerunt, baptismum in schismate datum improbare atque iterare non ausi sunt. Et quod nobis objicere consueverunt, quòd ad eos corrigendos pro unitate Christi apud terrenas potestates aliquid agere cogimur, in ipsis identidem Maximianistis compellendi sunt approbare, quos cùm apud judices terrenos tamquam schismaticos suos vel hæreticos accusarent, ut de basilicis pellerent, etiam Bagaiense concilium, quo eos damnaverunt, aliquotiens allegarunt. Quæ omnia ideo dicenda sunt, ut & suo judicio commoneantur dissensionem tandem deponere, & consumta vel abjecta falsarum & vanarum animositate criminationum, diligere catholicam pacem, amplecti individuam caritatem, sine qua nullus hominum bonus esse poterit, quidquid boni aliud habere potuerit.

6. Quibus peractis, nec ipsam Cæciliani caussam volumus deserant; sed eam non tamquam Ecclesiæ matris, sed tamquam episcopi fratris suscipiant; nec sic ut iterum discutiatur finienda; sed ut demonstretur jam olim esse finita ecclesiasticis & publicis documentis; quorum nonnulla sufficient, si eis cùm à nobis proferuntur fidem habere (* Al. quòd voluerint.) voluerint, * poterunt archivis etiam contestantibus declarari, quibus appareat, & caussam Cæciliani eos per Anolinum proconsulem ad imperatorem Constantinum accusando misisse, & eumdem imperatorem post ecclesiastica judicia quibus Cæcilianus fuerat absolutus, caussam totam partibus præsentibus cognovisse, atque innocentem Cæcilianum, illos autem calumniosissimos judicasse. Felicis quoque Aptugnensis ordinatoris Cæciliani innocentiam, Æliano proconsule ex præcepto ejusdem Imperatoris cognoscente claruisse, quem malorum fontem in concilio suo ipsi dixerunt. Quæcumque autem crimina quibuslibet collegis nostris, non jam more conferentium vel disputantium, sed maledicentium & litigantium, objicienda putaverint; respondendum est eis, nec eorum caussas ad Ecclesiæ caussam quam nunc defendendam injungimus pertinere, nec ipsas tamen eis discutiendas auferri, sed pro temporis quod nunc instat necessitate differri, ut cùm Ecclesiæ caussam, quam nunc clementissimus Imperator cognoscendam & demonstrandam recenti præceptione curavit, fuerit terminata, quæcumque quibuscumque nostris objicienda arbitrantur, apud quos voluerint judices & nostros & suos, cùm jam catholicæ unitati fuerint sociati, vel purgata monstrentur, vel convicta puniantur.

7. Hæc eo modo quo conscripta sunt, & si quid uberius vel firmius eis Dominus dederit, exsequenda mandamus fratribus & coëpiscopis nostris, Aurelio, Alypio, Augustino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Possidio. Quod mandatum se suscepisse testantur subscriptionibus suis, sicut nos mandasse testamur subscriptionibus nostris, ratum habituri quidquid adjuvante Domino in hac defensione peregerint. His autem adjungimus, cum quibus ubi opus fuerit consilium habeant, Novatum, Florentium, Maurentium, Priscum, Serenianum, Bonifacium, & Scillatium. Ad custodiendam verò conscriptionem gestorum, Deuterium, Leonem, Asterium, & Restitutum. Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis Carthagini constitutus præsente viro clarissimo Tribuno & Notario Marcellino hoc Mandatum suscepi & subscripsi. *Item alia manu*, Silvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ præsente viro clarissimo Marcellino Tribuno & Notario Carthagini constitutus Mandato à nobis facto consensi & subscripsi. *Item alia manu*, Valentinus episcopus ecclesiæ Vaianensis Carthagini constitutus præsente V. C. Marcellino Tribuno & Notario mandavi & subscripsi, *&c.*

COLLATIONIS DIES SECUNDA.

Exordium.

POST consulatum Varanis V. C. tertio Nonas Junias, in secretario thermarum Gargilianarum Carthagini, adstantibus Sebastiano, Maximiano, *&c.* Libosus Ducenarius inlustrium potestatum dixit: Quoniam in hodiernum diem comperendinata cognitio est, & præsentes sunt utriusque partis episcopi, si jubet sublimitas tua intromittentur. (*Collat. 2. c. 1.*) Flavius Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Veniant. Et ingressis Aurelio, Alypio, Augustino *&c.* (*Ibid. c. 2.*) Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Et superiore judicio sæpe me obtulisse certissimum est, & nunc deprecor, ut sedere dignemini. (*Ibid. c. 3.*) Cùmque episcopi Catholici consedissent, Petilianus episcopus dixit: Quod priore judicio factum non est, facere non audemus, *&c.* Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Licèt & superiore judicio me obtulisse meminerim, tamen illa arbitror tunc minimè factum esse ratione, quia multis sacerdotibus convenientibus locus considendi esse non poterat. Unde quia nunc definitas video convenisse personas, deprecor ut vel nunc sedere dignemini. Petilianus episcopus dixit: Patribus nostris absentibus non sedemus, maximè cùm lege divina consessus prohibeatur, ne cum hujusmodi adversariis nostris considere velimus. (*Ibid. c. 4.*) Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Si petitionem meam sanctitas vestra audire neglexit, ut considere dignaretur, hoc mihi extorqueri non poterit, quo minùs stando cognoscam, *&c.* (*Ibid. c. 5.*)

NOTORIA DONATISTARUM
quæ recitata est in secunda cognitione.

Post consulatum Varanis viri clarissimi, quarto Nonas Junii, Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Primianus, Petilianus, Emeritus, Prothasius, Montanus, Gaudentius, Adeodatus, episcopi (*Ibid. c. 12.*)

& defensores ecclesiasticæ veritatis, per Notoriam hæc dicunt.

Hesterna die Kal. Junii inter nos & adversarios nostros spectabilitas tua audire dignata est. Et quoniam evoluto penè die partibus patientiam præbens, aliquanta quæ principia negotii fuerant audire dignatus es, opusque est ad caussam, ut Mandatum quod adversarii nostri obtulerunt, nobis in notitiam perferatur; quoniam series actorum propter sui prolixitatem non potest explicari: ne imparati ad judicium venire videamur, id Mandatum quod adversarii nostri legendum dederunt, in exemplaribus nobis hodie, quod est quarto die Nonarum Juniarum dari præcipias; ut instructi negotio nobis injuncto adesse valeamus. *Et alia manu*, Primianus episcopus huic Notoriæ subscripsi quarto Nonas Junias Carthagini.

Prosecutiones quædam Augustini.

Ibid. c. 56. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Hoc solum constet, ipsos rem velle differre. Ut concedat sublimitas tua, petimus te. Humanum est, considerare volunt, discutere volunt, paratiores volunt venire: ne nolentes differre prolixiora gesta faciamus, & ipsa gestorum prolixitas majores nobis moras incutiat.

Ibid. c. 65. Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit: Licèt jam de professionibus dubietas mihi magna nascatur, tamen denuo, utrùm sexto Iduum Juniarum die, omnibus ambagibus amputatis negotium sit principale tractandum, pars utraque designet.

Ibid. c. 66. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Nos & hodie volumus, & si fieri posset vellemus. Tamen quia humanum fuit, hoc concedere fratribus nostris, quod nobis non injustè videntur postulasse, ad diem sextum Iduum Juniarum, adjuvante Domino Deo nostro adfuturos nos ad peragendum principale negotium Ecclesiæ pollicemur.

Collationis dies Tertia.

Exordium.

Collat. 3. c. 1. Post consulatum Varanis viri clarissimi, sexto Idus Junias, Carthagini, in secretario thermarum Gargilianarum, adstantibus Sebastiano, Maximiano & Petro viris devotissimis, *&c.* Ursus ducenarius inlustrium potestatum dixit: Præterito judicio Donatianæ partis episcopi in hodiernam diem, ut exinde instructi in judicio sublimitatis tuæ responderent, caussâ sibi edendorum gestorum inducias postularunt. Nunc utræque partes pro foribus sunt:

Ibid. c. 2. si præcipis, intromittentur. Flavius Marcellinus V. C. Trib. & Not. dixit: Veniant. Et ingressis episcopis *&c.* Mar-

Ibid. c. 3. cellinus V. C. Trib. & Not. dixit: Certum est ob hoc dilatum fuisse negotium, ut hodierno die gestis editis principalis actio tractaretur *&c.*

Prosecutiones Augustini.

Ibid. c. 7. Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit: Principale negotium jam diu est ut cupimus terminari. Proinde, si vel serò conceditur, probent, quoniam ex parte adversa esse desiderant, totiens objecta Ecclesiæ sanctæ catholicæ toto orbe diffusæ crimina, & numquam probata.

(*Cùm Donatistæ flagitarent, ut priùs exprimerentur qui petissent Collationem fieri, volentes ut constaret Catholicos esse petitores, ut ex forensi jure possent discutere personas petitorum,*)

Ibid. c. 10. Augustinus episcop. Eccles. cathol. dixit: Si ad rem judicas pertinere, prudentiæ tuæ est considerare. Catholicis episcopis vel legatis catholicorum episcoporum concessum esse habendam Collationem, tenor rescripti imperialis ostendit. Venimus, utrique hîc sumus; & Deus nos disputatores & collatores magis quàm litigatores esse præcepit, & nihil aliud voluit Deum timens & Deo serviens clementissimus Imperator. Adstitisse legitimas personas, & confirmata esse mandata primo die conflictûs nostri judicavit sublimitas tua. Non interponantur quæ ad rem necessaria non sunt. Ecclesia est quam asserimus testimoniis divina-

Matth. 5. rum scripturarum, omnibus nota, in monte, sicut scriptum est, altissimo constituta, ad quam veniunt omnes gentes. Si est aliquid contra istam Ecclesiam quod dicatur, jam dicatur, & nullæ moræ interponantur. Si nihil est quod dicatur, cedat veritati, qui criminationem suam affirmare & ostendere & probare hominibus non potest. Quamdiu ista tanta populi exspectatio suspensa est? De anima sua omnes cogitant, & nos moratorias præscriptiones ad hoc interponimus, ut ad finem cognoscendæ veritatis numquam veniatur.

(*Item post aliquot prosecutiones Donatistarum & Judicis interlocutiones,*) Augustinus dixit: Advertat nobilitas tua quanta aguntur, ut nihil agatur *&c.* Ibid. c. 40.

Aug. dixit: Præsentes sunt, utrique convenimus, locus iste episcopis penè refertus est, mandata recitata atque firmata sunt. Non negatur à partibus nostris postulatam esse Collationem, ut in ea Collatione tandem aliquando vel probent, vel probare non potuisse monstrentur, quæ solent non nobis, non unicuique nostrûm, sed universo orbi Christiano objicere crimina: qui Christianus orbis non opinione humana, sed divinis testimoniis & promissus est & impletur. Quid adhuc nescio quæ tergiversationes moratoriæ ab eis interponuntur, qui se episcopos Christi dici volunt. Exspectatio, non dico hujus civitatis, sed universi penè generis humani suspensa est, aliquid de Ecclesia cupit audire, & nos adhuc forenses formulas discutimus & miserrimè litigamus. Jam advertat nobilitas tua quid agatur. Jam aliquando nos de hoc negotio, amputatis omnibus morulis, adjuvante Deo liberare dignare. Ibid. c. 41.

(*Et post aliquot prosecutiones partium & Judicis interlocutiones,*) Augustinus dixit: Collatio petita est à legatis nostris. Lex ipsa hoc continet, quæ ad tuam nobilitatem data est. *&c.* Omnes fatemur nos petisse Collationem, quoniam eam recusabatis, ut tandem sic saltem ad hunc locum vel ad hoc tempus Collationis & disputationis & demonstrandæ veritatis gratiâ veniremus. Factum est: venimus, & nihil vultis prodesse quòd venimus. Confitemur nos Collationem petisse. Nihil aliud Imperator quàm nos Collationem petisse suis verbis expressit. Jam fiat ipsa Collatio. Videamus quid dicatur contra Ecclesiam toto orbe diffusam, quam demonstramus divinis testimoniis & promissam esse, & nunc ita exhiberi, ut cæcorum oculos feriat, surdorum aures irrumpat. Ad hanc demonstrandam nolunt pervenire fratres nostri, ut demonstretur quod latere non potest. Edicant crimina: videamus quibus criminibus periit quod promissum est Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quæ crimina istam promissionem jurantis Dei delere potuerunt audiamus, discamus, noverimus, sequamur. Si autem nihil est, quod contrà dici possit, aut pronuntia, aut tolle omnes moras, & aliquando negotium finiatur. Ibid. c. 53 & 55. Gen. 22.

(*Item post alias partium prosecutiones & Judicis interlocutiones,*) August. dixit: Ecclesia, quod audire non vultis, & necesse est audiatis, quoniam tot testimoniis & divinis eloquiis proclamatur toto terrarum orbe diffusa, cujus communionem videmur tenere, falsis criminationibus à vobis appetita est: unde exstitit vestra separatio, quam dolemus. Istæ criminationes quibus insectari soletis Ecclesiam toto, sicut promissa est, orbe diffusam, hodie audire volumus, an veræ sint. Si enim veræ sunt istæ criminationes, quas Ecclesiæ memoratæ objicere consuestis, si eam pollutam, maculatam, eversam, destructam, & exstinctam nescio quibus nostris criminibus demonstrare potueritis, supererit ut quæramus utrùm apud vos remanserit, quam ubique periisse clamatis. Si autem illa perire non potuit, superest ut eam vos agnoscatis, & litem tandem aliquando finiatis. Collat. 3. c. 98.

(*Item post prosecutiones aliquot & interlocutiones,*) Aug. dixit: Personas primo die judicii esse firmatas & sequenti etiam die interlocutionis tuæ forma declaravit. Sed quia dicit * cum peregrinis Christianis non se habere aliquam rationem, sed hoc totum quod agitur, inter Afros agi, Afrorum Christianorum catholicorum hæc vox est: Nos universo orbi Christiano communione cohæremus. Hanc Ecclesiam elegimus retinendam, quam in eis Scripturis invenimus *&c.* Nos eam Ecclesiam retinemus, quam in illis Scripturis invenimus, in quibus etiam cognovimus Christum. Scripturæ quippe nostræ, quarum auctoritati utrique subdimur, Christum & Ecclesiam tamquam sanctum commendant conjugium, Christum sponsum, illam sponsam. Ubi illum cognoscimus, ibi & illam invenire debemus. Si itaque nunc exorti essemus, & cogitaremus in Africa cui com- Ibid. c. 99. & 100. * Emeritus Donatista. Ibid. 101.

munioni Chriſtianorum ſociari deberemus, procul dubio eam tenere deberemus, quam in Scripturis inveniremus, & criminatrices opiniones hominum repudiare, ad ſola eloquia divina, quæ mentiri neſciunt, nos tenere. Hoc fecerunt Chriſtiani Afri, & appellantur & meritò ſunt catholici, ipſa ſua communione nomen teſtantes. Καθ' ὅλον enim, ſecundùm totum dicitur. Qui autem à toto ſeparatus eſt, partemque defendit ab univerſo præciſam, non ſibi uſurpet hoc nomen, ſed nobiſcum teneat veritatem.

Ibid. c. 102. *Donatiſta.*

*Gaudentius epiſcopus * dixit: Catholicum nomen putant ad provincias vel ad gentes referendum; cùm hoc ſit catholicum nomen, quod ſacramentis plenum eſt, quod perfectum, quod immaculatum, non ad gentes*, &c.

Ibid. c. 110.

(*Et poſt quaſdam proſecutiones & interlocutiones*,) Auguſtinus dixit: Solent Eccleſiæ quam tenemus, crimina traditionis objicere, & neſcio quorum peccatis eam contendere eſſe deſtructam & exſtinctam; atque his criminationibus fallere corda ſimplicium, de quorum ſalute ſatagimus. His nos permoti, convenimus eos, ut nobiſcum conferrent, & quod intendunt, utrùm probare poſſent in Eccleſiam cui intendunt, oſtenderent. Quam conventionem noſtram quoniam recuſaverant, cùm nuper in Comitatum veniſſent quidam illorum, apud acta etiam præfectoria dixerunt audiri ſe velle & diſcuti velle; amplectentes nos aliquando eorum de Collatione conſenſum, petendum ab Imperatore credidimus, ut Collatio ad hoc fieret, ut ea crimina quæ ſolent dicere in univerſam Eccleſiam, aut probarent, ut veritas appareret, aut non probarent, ut nihilo minùs veritas appareret. Hæc crimina, ſi volunt aut poſſunt oſtendere, proferantur & demonſtrentur. Si autem non poſſunt, aut nolunt; jam tuæ ſublimitatis eſt de re tota, ſicut ratio ipſa indicat, judicare.

Ibid. c. 126.

(*Et poſt proſecutiones quaſdam & interlocutiones*,) Auguſt. dixit: Nos Collationem popoſcimus, ubi objecta diluamus, non ubi objiciamus diluenda; quando quidem cùm illi objecta probare non potuerint, quid ſint, quid remaneant, nobis non dicentibus manifeſtum erit omnibus, & à tua ſublimitate judicabitur. Nunc ingreſſi ſumus diluere criminationes eorum, quas ſolent Eccleſiæ quam tenemus objicere. Mandatum quoque ipſorum hoc continet: *Adversùs traditores & perſecutores noſtros.* Quondam autem Primianus, ſi dignatur, frater noſter, conventus pro ipſa Collatione reſpondit: *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum.* Hæc crimina diluenda ſuſcepimus, ut hæc crimina diluantur, iſtam Collationem popoſcimus: conceſſa eſt, aut probentur, aut purgentur.

Ibid. c. 149. & 153.

(*Et cùm Donatiſtæ quæſiiſſent, Utrùm teſtimoniis Scripturæ divinæ, an publicis geſtis Catholici agere mallent; dixiſſentque, ut ſi Scripturæ teſtimonia eligerent, facerent omnium legum publicarum geſtorumque jacturam; ſi autem publicis legibus & geſtis agere potiùs vellent, omitterent Scripturæ teſtimonia*;)

Ibid. c. 155

Auguſtinus dixit: Ad ea quæ proſecuta eſt modò pars adverſa, paucis advertat ſublimitas tua. Nos Eccleſiam catholicam retinere ipſa noſtræ communionis teſtificatione monſtramus: quam Eccleſiam probare deſcendimus, ſi permittant, non rumoribus humanis, neque errantibus opinionibus, ſed divinis eloquiis declaratam. Ut autem leges, vel geſta, vel quæcumque de archivis prolata offeramus in hac Collatione recitanda, ipſi cogunt, qui talibus agunt. Nam ſi remotis hujuſcemodi omnibus chartis, nollent Eccleſiam niſi in Scripturis adverti, nihil vellemus, nihil aliud optaremus. Crimina dicunt traditionis: ea crimina traditionis aut non probant archivis, & nihil dicunt; aut probant, & archivis nos viciſſim agere compellunt. Itaque pervidet præſtantia tua diſtinguendas eſſe cauſſas, quando cogamur publicis legibus agere, quando autem velimus & optemus negotium Eccleſiæ nonniſi divinis eloquiis terminari.

Ibid. c. 160.

(*Et cùm Donatiſtæ inſtarent, ut ederetur ſibi Catholicorum Mandatum, quod legatis ad petendam ab Imperatore Collationem directis injunctum fuerat*,) Auguſtinus dixit: Jam totiens conclamavimus. Mandatum quod injunctum eſt legatis epiſcoporum ab epiſcopis, flagitant ſibi recitari: hoc eſt aliena requirere ad cauſſam non pertinentia. Mandatum quod nobis propter Collationem cum his faciendam injunctum eſt, hoc recitatum eſt, hoc eis ſufficiat. Quid ſi enim aliqua legatis mandata ſunt, ad cauſſam quidem iſtam non pertinentia, ſed quæ ipſos ſcire nolumus? Sufficit quòd Imperator Collationem nos petiſſe ſuo teſtimonio declaravit. Hæc conceſſa eſt, ad hanc venimus, hæc aliquando agatur: veritati aures hominum patent.

Ibid. c. 161. *Donatiſta.*

*Adeodatus epiſcopus * dixit: Confeſſus es quæ olim tacuiſti. Oſtendiſti te multa adversùs nos mandaſſe quæ ſcire non facilè debeamus*, &c.

Ibid. c. 162.

Auguſt. dixit: Non hoc dixi. Non advertiſti, aut diſſimulas te audiſſe quod dixi. Audi: planiùs hoc dicimus, ne fortè culpâ meâ non intellexeris, dum id obſcuriùs aliquantùm dixi, ſtudio brevitatis, quod percipere nequiveris. Notum eſt omnibus multas cauſſas habere Eccleſiam, & ſuam, & privatarum perſonarum ſibimet commiſſarum: & poteſt fieri ut ad epiſcoporum interceſſionem multa pertineant. Secreta nobis committuntur negotiorum & cauſſarum alienarum, in quibus noſtra interventio ſæpe poſtulatur, propter quæ auxilium ab Eccleſia poſcitur. Hæc prodenda non ſunt, ne proditores inveniamur. Sufficit tibi quòd Collationem me petiiſſe in cauſſa tua, ipſe teſtis eſt clementiſſimus Imperator. Nihil ultrà quæras, ſi negotia aliena non quæris. Negotio tuo ſufficit quod de ipſa Imperatoris lege recitatum eſt, quod noſtro mandato ſubſcriptionibuſque firmatum eſt.

Ibid. c. 186. & 187.

(*Et cùm rurſum inſtarent Donatiſtæ, ut eligerent Catholici utrùm publicis legibus agere vellent, an divinis teſtimoniis, utque illarum jacturam facerent, ſi his uti cuperent*,) Auguſt. dixit: Eccleſiæ quam tenemus, (ſicut omnes noverunt, quorum ſolent animos ſuis ſollicitare criminationibus, & etiam ſui Mandati tenore declararunt,) Eccleſiæ, inquam, quam tenemus crimina ſolent traditionis objicere. Si horum criminum jacturam faciunt, de chartis publicis nihil proferimus. Si autem in eadem criminatione perſiſtunt, chartis publicis docemus hanc cauſſam olim eſſe finitam, nec tamen eos ab hujuſmodi objiciendis criminibus ceſſaviſſe. Unde nunc Collationem iſtam popoſcimus, non ut illam cauſſam traditionis, quam Cæciliano & ejus collegis objiciebant, ſuſcipiamus denuo finiendam, ſed demonſtremus olim eſſe finitam; ut hoc cognoſcentes populi qui neſciunt, & iſtorum adhuc criminationibus commoventur, tandem aliquando cognoſcant in qua Eccleſia Chriſtianæ ſalutis viam requirant. Si ergo de Eccleſia quæritur, quæ ſit, quanta ſit, qualis ſit, ſola divina teſtimonia ad eam demonſtrandam ſufficient. Si homines appellant, ſi hominibus crimina intendunt, quamquam Eccleſiæ cauſſa ab hominum cauſſa diſtinguenda eſt, nec in hominibus ſpes ponenda eſt Eccleſiæ, ſi boni ſunt, neque ſi mali ſunt, judicanda eſt Eccleſia Dei periiſſe; ſed tamen etiam ipſorum cauſſam tamquam fratrum noſtrorum ſuſcipimus, & ſi nobis oſtendi potuerint criminoſi, hodie illos anathemamus, non tamen propter illos Eccleſiam à Deo promiſſam & exhibitam deſerimus aut relinquimus. Ipſi ergo eligant quod volunt: non objiciant crimina hominibus, & chartæ ceſſabunt; ſola divina loquetur auctoritas, ſola Dei Scriptura, cui utrique ſubdimur, in medium proferetur.

Ibid. c. 221. *Ibid. c. 222.* *Matth. 23.*

(*Et poſt plures proſecutiones & interlocutiones, cùm Petilianus dixiſſet, Quis eſt iſte qui agit? Cæciliani filius eſt, an non?*) Auguſtinus dixit: Ne vobis dicatis Patrem in terra, ſimul audivimus, ſimul legimus, ſimul populis prædicamus. Quid de me quæris utrùm ſim filius Cæciliani? Cæcilianus ſi innocens fuit, gaudeat de ſua innocentia, me congaudente, non in ejus innocentia me ſpem meam ponente. Si autem nocens fuit, quod fortaſſe diſcuſſa cauſſa vel ſic vel aliter declarabit, ſuſtinuit eum Eccleſia quam teneo, (ut à ſimilitudinibus dominicis non recedam,) ſicut paleam in area, ſicut in eiſdem paſcuis hœdos, ſicut in eiſdem retibus piſces malos; non tamen propter malos nos aut aream dominicam * deſerere debemus, aut retia dominica nefariâ animoſitate diſſenſionis abrumpere, & in mare ante tempus littoris proſilire.

** deeſſe videtur, aut paſcua dominica.*

Collat. 3. c. 226.

(*Et poſt aliquot proſecutiones Donatiſtarum & interlocutiones*,) Auguſt. dixit: Cæciliani cauſſam vel collegarum ejus ſolent ipſi Eccleſiæ catholicæ objicere, vel, ut ſine controverſia loquar, ipſi Eccleſiæ quam tenemus. Proinde, ut video, magnum volunt afferre compendium: ſi hanc cauſſam non objiciunt Eccleſiæ quam tenemus, dicant quid ei objiciant. Si enim nihil, quare ſeparamur? Si aliquid præter cauſſam Cæciliani, idipſum offerant, id oſtendant.

Ibid. c. 227. *Donatiſta.*

*Petilianus epiſcopus * dixit: Tu quis es? Filius es Cæciliani, an non? Tenet te crimen Cæciliani, an non, ſi fuerit?*

Ibid. c. 228. August. dixit: Ego in Ecclesia sum, in qua Cæcilianus fuit. A

Ibid. c. 229. *Petilianus episcop. dixit: Unde cœpisti? Quem habes patrem? Alioquin si patrem tuum damnaveris, hæreticum te esse profiteris, qui nec originem vis habere, nec patrem.*

Ibid. c. 230. Aug. dixit: In Ecclesia sumus, in qua Cæcilianus episcopatum gessit & diem obiit. Ejus nomen ad altare recitamus, ejus memoriæ communicamus, tamquam memoriæ fratris, non tamquam patris aut matris. Quæris autem à me unde communio mea sumat exordium. Dominus ipse Christus asserit exordium communionis meæ dicens, Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Cœpit ista prædicatio ab Jerusalem: inde se ab illustrissimo exordio diffudit, diffundens Ecclesiam quam tenemus, primò per vicina, deinde per longinqua, etiam in Africam venit. In hanc oculos aperimus, hanc in divinis eloquiis & testimoniis, sicut ipsum Dominum Christum & Redemtorem nostrum, comperimus. Ab illo Deo patre, ab hac Ecclesia matre, nullius me hominis crimina, nullius calumniæ separabunt. (Lucæ 24.) B

(Et post alias quasdam prosecutiones & interlocutiones,)

Collat. 3. c. 235. Aug. dixit: Ecce dico, quotiens voluerint dico: Cæcilianus non est pater meus; quia audio Dominum meum dicentem, Ne vobis patrem dicatis in terra, unus est pater vester Deus. C Dico Cæcilianum fratrem, bonum fratrem, si bonus; malum fratrem, si malus est: quoniam propter communia sacramenta frater meus est. Si autem judicium de illo meum vis audire, etiam innocentem credo, appetitum falsis criminationibus existimo: sed tamquam homo de homine existimans, non tamquam certum aliquid credens. Tu si objicis Ecclesiæ crimina Cæciliani, adsisto, defendo tamquam fratris, ostendens non pertinere ad Ecclesiam, nec ad ejus caussam, nec ei præjudicare: & sic demonstro nihil te objicere Ecclesiæ catholicæ, etiamsi vera fortasse, quod nullo modo poteris demonstrare, sint crimina Cæciliani. Si D autem nec ipsa vera potueris demonstrare, etiam te judice vides ubi remanseris, & quid rejecta tandem animositate erroris eligere debeas, ut nobiscum teneas veritatem, nobiscum amplectaris damnato errore caritatem.

Ibid. c. 242. *(Et cùm contenderent Donatistæ, Cæcilianum Catholicis radicem fuisse vel caput,)* Augustinus dixit: Habeo caput, sed Christus est, cujus Apostolum audio dicentem, Omnia vestra, vos autem Christi, Christus verò Dei. (1. Cor. 3.) Nam & ubi se patrem dixit Apostolus, ne ipsius paternitatis velut basem humanam infirmitatem crederemus, addidit, Per Evangelium ego vos genui. (1. Cor. 4.) Semen ergo & vena seminis mei de Evangelio ducitur. E Honorificentiæ caussâ patres appellamus eos, qui nos vel tempore vel meritis præcesserunt. Aliud est cùm quærimus ad fidem quem habeamus patrem, ad salutem æternam quem habeamus patrem, ad retinendam Ecclesiam & percipienda Dei promissa quem habeamus patrem. Nam illud honoris est, ut quotidie senibus dicamus, Pater. Quotidie etiam quibusdam non nobiscum in una Ecclesia nec in iisdem sacramentis constitutis dicimus, Frater. Sodomitis etiam dixit Lot, Fratres: utique ad leniendum eorum animositatem, non ad cognitam fraternitatem & quasi unius * hereditate consortium. (* f. hereditatis.) Tollantur ergo ista, distinguamus vocabula quæ hominibus propter honorem debentur, & vocabulum quod propter salutem requirimus. F Pro salute æterna, pace Apostoli dixerim, immo jubente Apostolo dixerim, non pater meus Apostolus est ad salutem æternam, qui mihi dicit, Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. (1. Cor. 3.) Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. De hoc Dominus dixit, Nolite vobis dicere patrem in terra. (Matth. 23.) Utique scivit dicturum Apostolum, Per Evangelium ego vos genui. Non enim Domino dicenti, Ne vobis dicatis patrem in terra, contrarius futurus erat Apostolus dicens, Etsi multos habeatis patres, per G Evangelium ego vos genui. Sed quia distinxit ad quam rem patrem nobis constituerit Dominus, & pro qua honorificentia etiam Apostolum possemus patrem accipere, ideo sic locutus est, ut ejus oratio non esset contraria dominicæ veritati. Patres igitur quoscumque agnosco in terra, honorificentiæ caussâ agnosco. Patrem salutis meæ non teneo nisi Deum, de quo mihi Dominus dixit, Ne vobis patrem dicatis in terra; & cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cælis. (Matth. 23.)

(Et cùm Donatistæ quærerent quis ordinaverit Augustinum,) Augustinus dixit: Superflua quæri video à fratribus nostris è diverso sistentibus; & ad ipsa superflua non denego responsionem; dum tamen Ecclesiæ caussa, cui responderi nihil potest, in fundamento tutissimo collocetur. (Collat. 3. c. 247.) Ego, cujus ordinatorem requiris, homo sum Christianus, fidelis, quod Deo teste loquor, catholicus, unde adhuc ambigimus quis dignus hoc nomine vocitetur. Ego illam Ecclesiam defendo, hanc assero qualicumque voce; in qua quidquid fuero, illa Ecclesia est. Video quò tendas; humanas calumnias consectaris: & quæ soleatis jactare & dicere, non alienum est ab auribus vel à cordibus nostris. Megalius me ordinavit primas Ecclesiæ Numidiæ catholicæ eo tempore quo ille me potuit ordinare. Ecce respondi: prosequere, profer quæ præparas: ibi etiam calumniosus appareas. Ecce dixi ordinatorem meum: profer jam calumnias tuas.

Donatistarum litteræ, hac tertia die prolatæ, quibus Mandato Catholicorum prima die Collationis allegato respondere conantur.

Flavio Marcellino viro clarissimo & spectabili Tribuno & Notario, Januarianus & ceteri episcopi veritatis catholicæ, quæ persecutionem patitur, non quæ facit. (Ibid. c. 258.)

Quia apud acta nobilitatis tuæ fratribus collegisque nostris defensionem mandavimus, magnum justi cognitoris indicium est, quod uni parti concesserit, alteri non negare, ne uni parti favere, alteram premere videatur. Quod te pro tua prudentia & longè prospicere, & longiùs condecet præcavere: maxime cùm populos edictis invites de audientiæ tuæ libramine judicare. Adversarii igitur, traditores, persecutoresque nostri cùm elucubratum volumen sui mandati diuque conceptum & expositum actis ingererent, sine præjudicio equidem nostro libenter audisti: quod ut huic epistolæ nostræ concedas, impendio postulamus. Non quò illorum prava perversaque doctrina nos terreat, sed ne labor sit defensoribus nostris, contra librum illorum prolixum, & contra prosecutiones eorum confligere, cùm nec dies totus caussæ sufficiat, nec vox aut latera defensioni, ut liber cum libro & defensio cum defensione concertet. Quare igitur hanc epistolam nostram petimus accipi atque inseri jubeas, tunc deinde caussam audire digneris.

2. Adversarii enim nostri decursis testimoniis, quibus Ecclesia cum laude sui ubique diffunditur, id priùs mandant suis defensoribus peragendum, ut contra nos qui Ecclesiæ defendimus puritatem, isto modo agant, ut eamdem Ecclesiam habituram in se permixtos simul bonos & malos usque in finem sæculi dicant esse prædictam. Cujus rei caussâ nos magis ostendimus, Ecclesiam Domini in scripturis divinis sanctam & immaculatam fore ubique nuntiatam. Per Isaiam: *Exsurge Sion, indue fortitudinem tuam Jerusalem civitas sancta, non adjiciet transire per te incircumcisus & immundus.* (Isai. 52.) Et iterum: *Dic filia Sion, Ecce tibi salvator adveniet, habens mercedem & opus ante faciem suam, & vocabit illum populum sanctum, redemtum à Domino. Tu autem vocaberis desiderata civitas, & non derelicta.* (Isai. 62.) Et iterum: *Confortamini manus dissolutæ, & genua debilia confortamini: qui estis pusillanimes nolite timere. Dominus noster judicium retribuet, & ipse veniet, & salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, plana erit lingua mutorum, & claudus saliet sicut cervus. Quoniam rupta est in deserto aqua, & fons in terra sitienti.* (Isai. 35.) Et adjecit: *Illic via munda, & via sancta vocabitur; & non transibit illic immundus, neque erit illic via immunda. Etiam illic non erit leo, neque ex bestiis malis adscendet in illa, neque invenientur in illa, sed ambulabunt illic redemti & electi.* De qua in Canticis canticorum ex persona Domini scriptum est: *Tota speciosa es soror mea, & reprehensio non est in te.* (Cant. 4.) Quod Paulus apostolus apertissimè demonstravit dicens: *Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit propter eam, ut eam sanctificare, purgans eam aqua lavacro in verbo, & adjungens sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam, aut aliquid ejusmodi, sed sanctam & immaculatam.* (Ephes. 5.) Et iterum: *Desponsavi enim vos uni viro virginem sanctam assignare Christo.* (2. Cor. 11.)

3. His ergo tot & tantis documentis de Ecclesiæ puritate, quæ

quæ per Spiritum promittebatur, spretis, atque contemtis, malos in illa inter bonos esse mansuros, per zizaniorum similitudinem incompetenter affirmant, cùm ipsam similitudinem Dominus interpretatus sit Apostolis suis dicens: Matth. 13. *Qui seminat semen bonum, filius est hominis. Ager autem est hic mundus, bonum autem semen ii sunt filii regni, Zizania autem filii sunt maligni, inimicus autem qui seminat ea, diabolus est, messis autem consummatio sæculi, messores autem Angeli sunt.* & cetera. *Ager*, inquit, *est mundus*: non ergo Ecclesia, sed mundus, in quo boni simul & mali usque ad messem, id est, usque ad divinum judicium reservantur. Quia nec potest à Domino interpretata * immo corrumpere. (*f. homo.) Quoniam si Apostoli, ipsius Domini comites, in Ecclesia zizania, id est filios diaboli pullulantes, in sanctorum communione dimittendos esse didicissent, numquam Simonem, Erastum, Filetum, Alexandrum, Deman, Hermogenem, ceterosque consimiles Ecclesiæ liminibus ejecissent. Immo si ita esset, vacaret totum præconium scripturarum divinarum, quo jubentur polluti è medio sanctorum, sacerdotum diligentiâ separari, dicente Dominô per Moysem: Levit. 10. *Legitimum*, inquit, *æternum in progenies vestras, dividere inter sanctos & profanos, inter mundos & immundos.* Quod alibi neglectum in persona sacerdotum Spiritus increpat dicens: Ezech. 22. *Sacerdotes ejus repulerunt legem meam, profanabant sancta mea, inter mundum & immundum non dividebant, & inter sanctum & pollutum non separabant.* Ad hanc parabolam illud quoque adversarii subjungunt, paleas cum frumentis debere simul in Ecclesia permanere. Quod Jeremias repercutit, dicens: Jerem. 23. *Quid paleis ad frumentum?* & Paulus apostolus: 2. Cor. 6. *Quæ particula est fideli cum infideli, aut quæ communio luci ad tenebras?* & Salomon, Eccli. 13. *Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo.* Pisces etiam bonos & malos uno reticulo usque ad littus, id est justos & injustos usque in finem sæculi simul contineri & protrahi confirmant, non intuentes hoc de reis latentibus dictum; quoniam reticulum in mari positum quid habeat, à piscatoribus, id est, à sacerdotibus ignoratur, donec extractum ad littus ad purgationem boni seu mali prodantur. Ita & latentes & in Ecclesia constituti & à sacerdotibus ignorati, in divino judicio proditi, tamquam pisces mali, à sanctorum consortio separantur, sicut Dominus in Evangelio de latenti reo qui per obreptionem sacerdotes fefellerat, per figuram loquitur dicens: Matth. 22. *Intrans*, inquit, *Rex videre recumbentes, vidit illic hominem non habentem vestimentum nuptiale, & ait illi, Amice quomodo huc venisti? Ille autem obmutuit. Et dixit Rex ministris suis, Auferte illum pedibus & manibus, & mittite illum in tenebras exteriores, illic erit ploratio & stridor dentium.* Secundùm hanc igitur rationem frustra dixerunt bonos propter malos sacrilega separatione non deseri, sed malos propter bonos pia unitate tolerari; cùm propter hanc profanam permixtionem commoveri & sejunctionem maximam provocare alio loco Dominus indignatus ostendat. Ezech. 22. *Pro eo*, inquit, *quod facta est mihi omnis domus Israël permixtio, omnes æramentum, argentum, ferrum, stagnum & plumbum, in medio camini ardentis permixtum; propterea dicit: Hæc dicit Dominus, Propter quod facti estis omnes in permixtione una, ideo ego recipio vos in medio Jerusalem, sicut recipitur æramentum, argentum & ferrum & stagnum & plumbum in medio camini, ad insufflandum in igni, ut conflentur: ita recipiam vos in ira mea, & concremabo, & insufflabo in vos insufflationem ignis iræ meæ, & conflabimini in medio ejus, & scietis quia ego sum Dominus, qui effudi iram meam super vos.*

4. Contra hæc & talia, quibus Ecclesia Dei à contaminatione permixtorum immundorum defenditur, clarum est adversarios qua conscientia patrocinantes erroribus malos nolint à bonorum communione discerni. Sequuntur enim apertissimè blasphemantes, ut dicant Ecclesiam malorum delictis etiam manifestorum non posse maculari, adhibentes exempla Prophetarum, qui licèt eos increparent pro delictis, tamen se ab eis corporaliter non separarunt: cùm ostendamus longè aliud fuisse illud tempus, in quo frequentare baptismum totiens quotiens peccabant permittebatur. Tamen etiam sic, inveniuntur iidem Prophetæ à malorum communione se abstinuisse, quando Sophonias propheta, qui ad Jeroboam in schismate positum missus, nec panem nec aquam jubetur accipere: qui circumventus violato præcepto à leone confectus est. Elias etiam & Elisæus altaribus schismatis Samariæ numquam communicaverint, neque consenserint; qui magis in solitudine morabantur.

A Osee quoque propheta ostenditur non interfuisse mysteriis eorum, quorum sacrificia detestatur & damnat dicens, Osee 9. *Sacrificia eorum tamquam panis luctus, omnis qui tetigerit ex eis inquinabitur.* Amos denique quando potuit Samariæ mysteriis misceri, de quo pseudopropheta ita regi invidiam facit dicens: Amos 7. *Conglobationes facit adversùm te Amos, in medio domûs Israël: non potest terra supportare sermones ejus.* Et ob hoc insuper expellitur. Jam verò in ipsa Jerusalem quomodo poterant Prophetæ sacrificiis peccantium hominum communicare, quæ ipsi divino Spiritu pleni damnabant, Isaia dicente, Isai. 1. *Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum. Holocaustomata arietum* B *& adipem agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectu meo. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris? Calcare aulam meam non adjicietis: si attuleritis similaginem, vanum: incensum abominatio est mihi. Neomenias vestras & sabbata & diem magnum non sustineo. Jejunium & ferias & dies festos vestros odit anima mea. Facti enim estis mihi in abundantia multa. Jam non parcam peccatis vestris. Cùm extenderitis manus, avertam oculos meos à vobis: & si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Et iterum: Isai. 66. *Facinorosus autem qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat; & qui similam offert, quasi sanguinem porcinum; & qui thus* C *in memoriam, quasi blasphemus.* Aggæus etiam non modò Aggæi 2. sacrificia, sed ipsam gentem peccatricem penitus exsecratur, dicens: *Sic & populus iste & sic gens ista, & si quis illuc accesserit, inquinabitur.* Et Malachiel: Malach. 1. *Vos ô sacerdotes, qui profanatis nomen meum, & dixistis, In quo profanavimus nomen tuum? * Et ponentes in altari meo panes pollutos; Et* (*f. Exponentes.) *dixistis, In quo polluimus illos? In eo ut diceretis, Mensa Domini benedicta est, & quæ superponebantur annullastis.* Et ita in omnibus Prophetis invenies, quoniam si communicassent eis quos tantis vocibus condemnabant, prævaricationis crimen incurrerent. Quòd ergo inter eos erant, com- D morationis fuit, non communionis.

5. In defensionem deinde sceleris sui auctoritatem sibi exemplo traditoris Judæ assumunt, quò eum dicant à Domino, & præcognitum assumtum, & cognitum toleratum: cùm utique sine præjudicio præscientiæ suæ Dominus Christus Judam in numerum Apostolorum assumserit; cognitum autem sibi, non hominibus, hac ratione pertulerit, qua & hodie perferre videtur occultos. Scriptum est enim: Deut. 29. *Quæ occulta sunt, mihi; quæ manifesta, vobis & filiis vestris.* In Psalmis: Psal. 43. *Nonne Deus inquiret ista? Ipse enim scit latentia cordis.* In Regnorum primo: 1. Reg. 16. *Homo videt in facie, Deus autem videt in corde.* Et in Apocalypsi: Apoc. 2. *Et scient omnes Ecclesiæ quo-* E *niam ego sum scrutator renum & cordis.* Denique Domino cum discipulis recumbente & dicente, Matth. 26. *Unus ex vobis me tradet*; atque respondente eodem Juda, *Numquid ego sum, Domine?* & ab eodem Domino audiret, *Tu dixisti*: detectum se protinus videns, confusus abscessit; sed cum ipsa postmodum turba ad tradendum Dominum venit. Vadant ergo cum suo Juda patrono, inimici dominicæ veritatis, qui suo more defendere reos manifestissimos elaborant.

6. Item ad defensionem pollutæ permixtionis suæ verba Apostoli objiciunt, quibus ait, Philip. 1. *Sive per occasionem, sive per veritatem* . . . . . . * . . . *miserebor quoniam filii fornicationis sunt, quia fornicata est mater ipsorum, dedecoravit* (* Osee 2. Desunt hic nonnulla.) F *eos quæ peperit eos.* Et in Isaia: Isai. 14. 20. sec. LXX. *Quomodo vestimentum conspersum in sanguine non erit mundum, ita nec tu eris mundus: quia terram meam perdidisti, & plebem meam occidisti, non manebis in æternum tempus, semen nequam. Para filios tuos interfici peccatis patris sui, ut non exsurgant.* Et in Regnorum libro tertio: 3. Reg. 2. *Et deposuit Salomon Abiathar de sacerdotio Domini, ut impleatur verbum Domini quod loquutus est de domo Heli in Selom.*

7. Jam verò quod dicunt, baptismum Christi ita defendi, sicut ipsa Catholica defenditur ubique & apud omnes esse, decretis patrum nostrorum martyrum beatissimorum G compendio brevitatis excluditur. Illud autem quàm incautè immemores sui inimici veritatis oppugnant, apud fures & raptores quoslibet extraneos datum baptisma suscipi debere, adhibito incompetenti ad hanc rem testimonio Pauli apostoli, quod scriptum est, Rom. 1. *Qui veritatem Dei in injustitia detinent*: hoc in loco furtum furtivo voluerunt defendere testimonio. Apostolus enim de gentilibus agens & incredulos increpans ita loquutus est, dicens: *Revelabitur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & injustitiam homi-*

num eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent; quoniam quod cognoscibile est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit. Etenim quæ invisibilia sunt ejus à constitutione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles: quia cùm cognovissent Deum, non ut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & intenebratum est insipiens cor illorum. Dicentes enim se esse sapientes, infatuati sunt; & immutaverunt claritatem Dei incorrupti, in similitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentum. Propter quod tradidit illos Deus in concupiscentia cordis illorum in immunditiam. Unde secundùm hunc sensum etiam gentilium inquinata mysteria se suscipere profitentur. Secuti autem sunt errorem suum evidentissimis accumulare blasphemiis, quò dicant eos qui hæreticorum baptisma reprobant, posse Christum reprobare quòd eum dæmonia confessa sunt. Hoc loco non solùm sanctorum martyrum decretis insultant, sed magis parati sunt dæmoniorum, quia Christum confessi sunt, communioni misceri. Quod autem subtili brevitate ita dixerunt, eum qui foris baptizatus fuerit, suscipi debere, non ut quod* deest adsit, sed ut quod inest prosit: in utroque se ipsos circumvenisse monstrantur. Omnia enim hæc, ut suprà dictum est, sanctorum martyrum sententiis evacuantur. Unde enim fieri potest, si una est Ecclesia & indivisus est Christus, ut foris positus baptismum consequatur?

** Sic emendamus ex Mandato Catholicorum suprà pag. 57. d.*

1. Tim. 5. 8. Quod verò sibi à nobis objici dicunt: *Manus citò nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis*; & quasi respondentes occurrunt, moribus potiùs debere homines quàm corpore separari: ad hoc non modò moribus, sed etiam corpore à malis debere disjungi, multis admodum testimoniis legalibus approbamus. *Num. 16.* In Numeris: *Discedite à tabernaculis hominum istorum durissimorum, & ne tetigeritis ab omnibus quæ sunt eis, ne simul pereatis & vos in omnibus peccatis eorum.* *Isai. 52.* Item Isaias: *Discedite, discedite, exite inde, & immundum nolite tangere; discedite de medio eorum, qui fertis vasa Domini.* *2. Cor. 6.* Item Apostolus: *Vos enim estis templum Dei vivi. Dicit enim ipse, Quoniam habitabo in eis, & in eis ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, & separamini, & immundum ne tetigeritis; & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.*

9. Illud verò quale est, ut cùm nos eis objiciamus persecutiones & immanes crudelitates, quibus ipsi & majores eorum nos patresque nostros per annos centum vel ampliùs sine cessatione afflixerint, atque vexaverint, illi isto non erubescant uti suffugio, quòd dicant ab aliquibus nostrorum Maximianistis fuisse persecutiones illatas. Cùm utique longè aliud sit usurpata Ecclesiastica & compauperum civiliter repetere voluisse, nec ullum ad communionem nostram nolentem invitumque coëgisse, & aliud sit aperto furore per universum populum Christianum omnia mala crudeliter exercere. Quis enim nesciat istos traditores persecutoresque nostros, ab ipso exordio condemnatæ traditionis commentitiis precibus cunctis in nostram necem hujus sæculi principibus supplicasse, atque ad suam communionem contra Dei præcepta minis & proscriptionibus coartasse? Nam ut omittamus quantus sanguis Christianus effusus sit per Leontium, Ursacium, Macarium, Paulum, Taurinum, Romanum, ceterosque exsequutores, quos in sanctorum necem à principibus sæculi meruerunt, quando plurimi venerabiles sacerdotes occisi, alii in exsilium relegati, Christianitas latè vexata, sacrata stuprata virginitas, proscripti divites, spoliati pauperes, ablatæ basilicæ, atque acti in fugam profugi sacerdotes: nostro nunc tempore quanta commiserint nullus ignorat. Episcopis ingesserunt exsilia, Christianis fugientibus præcipitia: oppresserunt populos, prædati sunt clericos, invaserunt basilicas, intulerunt consentire nolentibus plagas, postremò in uno tantùm oppido Bagaiensi eorum caussa multorum Christianorum sanguis effusus est; & nec sic satiati in hodiernum cessare contenti sunt. Unde quia ad hoc tantæ immanitatis eorum acerbissimos titulos de scripturis divinis, quibus ista flagitia prohibentur, superfluum sit documenta subnectere, cùm talia nec mundanis legibus permittantur; satis sit eorum nos errori respondisse, & quæ superfluò responderunt divinis testimoniis eluisse. *Et alia manu:* Dominus te incolumem conservet: quod optamus.

A

Augustini responsiones ad litteras Donatistarum.

AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ dixit. Permitte nos Vir sublimis, pro caussa Ecclesiæ non diutius superfluis immorari. *Collat. 3. cap. 261.* Atque utinam fratres nostri è diverso sistentes hanc epistolam ante illos omnes moratorios sermones suos protulissent, ut jam de Ecclesia, unde caussa vertitur, aliquid ageremus. Animadvertit ergo nobilitas tua in hac epistola, duo quædam genera vel objectionum vel rerum inserta, quibus respondere debeamus: unum de divinis scripturis & sanctæ legis eloquiis, alterum de criminatio- **B** nibus humanis, quæ objicienda nescio qui invidiosiùs potiùs quàm veriùs putaverunt. Ad hæc duo paucis, si Dominus adjuverit, respondebimus, ne prolixum sermonem tantæ prolixitati reddamus. Quæstio est de Ecclesia, utrùm permixtos malos usque in finem habitura prædicta est, an omnino omnes bonos, omnes sanctos atque immaculatos in hoc sæculo isto etiam tempore usque in finem ultimum sæculi. Utraque testimonia divina sunt, & utique repugnantia esse non debent, nec omnino possunt, si intellectorem inveniant. Aream esse Ecclesiam non ego dixi, non quisquam nostrûm, sed Evangelium loquitur, ubi scriptum **C** est, venturum qui ventilabrum ferat in manu sua & mundaturum aream suam, frumenta recondet in horreo. *Ibid. c. 262.*

*Emeritus episcopus * dixit: Non legis aream.* ** Donatista.*

Augustinus dixit: Johannes dixit, Mundabit aream suam, frumenta recondet in horreo. *Matth. 3. 12.*

Petilianus dixit: De occultis reis hoc dixit Evangelista, non de evidentibus, quos tu vis tecum esse permixtos. *Collat. 3. c. 263.*

Augustinus dixit: Prosecutio nostra pro ipsorum epistola habeatur. *Ibid. c. 264.* Legi cœpit, nullus à nobis relatus est strepitus, nulla interturbatio, nulla interruptio: permittat ut finiam quod cœpi eloqui, & sic respondeat. Quare non rependitur nobis quod prærogavimus? Animadvertit nobi- **D** litas tua patientiam nostram, cùm tam longa recitaretur epistola.

Emeritus dixit: Nos gravat, cùm se dicit esse patientem; & non debet de se ferre sententiam, de quo alius judicat.

August. dixit: O si esses & tu patiens donec finiam quod prosequor! *Ibid. c. 265.* Ergo, ut dicere cœperam, divina sunt testimonia de zizaniis & tritico ea quæ intelligere * conati. ** Locus mendosus.* Verumtamen de retibus aliquando confessi sunt, quòd malos & bonos habitura est Ecclesia; sed eos dixerunt esse sacerdotibus incognitos, & ideo non præjudicare bonis, quoniam ignorarentur. Ego autem possem qualibuscumque facultatulæ meæ assertionibus ostendere illum esse veriorem intel- **E** lectum, quòd Ecclesia habeat & bonos & malos, zizania scilicet & triticum, mundumque ipsum appellatum esse pro Ecclesiæ nomine; quando quidem Dominus ipse dicit, Non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum: *Johan. 3.* cùm sciamus Dominum non salvare nisi Ecclesiam.

Emeritus dixit: Mundus te non cognovit. Ergo Deum Ecclesia non cognovit, si mundus Ecclesia est. Et iterum dixit, Ut reus fiat totus mundus Deo. Et iterum dixit, Si de mundo essetis, mundus quod suum esset amasset, sed nunc, quoniam de mundo non estis, propterea odit & persequitur vos mundus. Et iterum: Ipsi de mundo sunt, & mundus obaudit eis. Et iterum: Si quis dilexerit mundum, **F** *non est caritas Patris in illo.* *Collat. 3. c. 266. Johan. 17. Rom. 3. Johan. 15. 1. Johan. 4. Ibidem 2.*

August. dixit: Omnia ista possemus & nos dicere, & velut contraria primò proposita solvere. *Collat. 3. c. 267.* Itaque sine caussa interrumpunt isto strepitu; quia epistolæ ipsorum potuissemus talia facere, ne recitaretur. Patienter audiant. Admoneantur à sublimitate tua facere, quod sponte facere debuerunt. Patienter audiant: non est res levis quæ tractatur à nobis. Suscepimus hodie respondere, si Deus adjuverit, prolixæ epistolæ eorum. Nec rogamus ut edatur nobis, & consideremus, & postea respondeamus, sicut ipsi de Mandato nostro fecerunt. Præbeant nobis aliquam patientiam **G** per incolumitatem tuam.

(*Et post aliquot interlocutiones,*) August. dixit: Quando legebatur epistola, sic habebamus, tamquam ipsi prosequerentur: prosecutioni ipsorum præbuimus silentium: (nolo enim dicere patientiam, quia id calumniantur:) præbeant nobis & ipsi silentium. *Ibid. c. 270.*

*Montanus episcopus * dixit: Quando omnia in animo retinentur, si non ad singula respondeamus?* *Ibid. c. 271. * Donatista.*

Augustinus dixit: Ideo & illa conscripta sunt, & hæc ex- *Ibid. c. 272.*

cipiuntur ; ſi quid memoriam fallit, & ego poſſum petere, ut mihi de epiſtola recitetur ; & ipſi poſſunt, ut illis ex codicibus recitetur. Præbeatur ſilentium, agamus aliquid. Ut ergo dicere cœperam, ipſis admonentibus invenimus in Scripturis, mundi nomen in malo, mundi nomen in bono. *Iohan. 1.* Nam mundi nomen in malo, ſicut ipſi dixerunt. Et mundus *1. Iohan. 2.* eum non cognovit. Et, Si quis dilexerit mundum, non eſt caritas Patris in illo : & cetera. Mundi autem nomen in *Iohan. 17.* bono : Ut credat mundus quoniam tu me miſiſti. Non enim *Iohan. 3.* credere malorum eſt. Mundi nomen in bono : Non venit ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum. Non ſalvabitur niſi Eccleſia in mundo. Cùm ergo & in bono mundus, & in malo mundus, unde iſta Scripturarum rixa, ſi intellectore careat : adhibe lumen intelligentiæ : vide mundum in malo omnes dilectores temporalium per univerſas gentes ; vide mundum in bono omnes fideles & ſpem *2. Cor. 5.* gerentes æternæ vitæ per univerſas gentes. Deus erat in Chriſto, inquit, mundum reconcilians ſibi. Si reconciliari poteſt Deo deteſtatus ille mundus, de quo dictum eſt, *1. Iohan. 2.* quia non eſt caritas Chriſti in eo qui dilexerit mundum, judicent qui loquuntur. Audiat ergo patienter nobilitas tua. Video ſcripturam ſanctam per commixtos bonos & malos, ſicut ipſi de retibus jam confeſſi ſunt, præſignaſſe Eccleſiam.

Collat. 3. c. 274. *Petilianus dixit : Quid ſit mundus, quid ſit Eccleſia, apertiſſimè definitum eſt ab ipſo auctore mundi atque factore, per quem omnia facta ſunt ; & ſine quo nihil eſt factum. Ipſe* *Matth. 13.* *enim Dominus dixit : Mundus hic ager. Potuiſſet dicere, Mundus Eccleſia eſt. Quis igitur hominum audet definire quid mundus ſit, cùm ipſe Dominus hujus factor atque opifex jam dignatus fuerit definire ?*

Collat. 3. c. 275. Marcellinus vir clariſſimus Trib. & Not. dixit : Qui mundus ſit, qui ſalvandus dicitur, evidenter oſtendite.

Ibid. c. 276. *Petilianus dixit : Homo dictus eſt mundus, ubi dixit, Mun-* *2. Cor. 5.* *dum reconcilians ſibi. Non enim ſibi Deus belluas, ſed homines voluit reconciliari.*

Collat. 3. c. Auguſtinus dixit : Mundus ergo, (non enim aliter & nobis videri potuit) in hominibus intelligitur. Non utique ita ſtulti ſimus, ut belluas etiam & quæcumque irrationabilia animantia ad ſalutem, quam Chriſtus promiſit, pertinere dicamus. Prorſùs hoc dicimus : Mundus in maligno poſitus eſt, homines ſunt : Ut credat mundus quia tu me miſiſti, homines ſunt : Mundum reconcilians ſibi, homines ſunt : & cetera quæ in malo dicta ſunt, homines illi, homines illi. Per totum enim mundum utrique, mali mixti bonis. Sic & Eccleſia, quam confeſſi ſunt retium nomine declaratam habere malos, ſed dixerunt latere piſcatores, conſtat jam quòd habeat bonos & malos : de latendo & de non latendo quæſtio eſt ; utrùm pertinuerit ad pietatem bonorum etiam malos cognitos tolerare, ne desererent bonos, *f. debuerint.* an propter malos totum deſerere * voluerint, quibus mali quid in Eccleſia apparuerit, ipſa quæſtio eſt : hoc probamus. Dicimus enim nos, non negligendam quidem eccleſiaſticam diſciplinam, & ubicumque fuerint proditi mali coërcendos eos eſſe ut corrigantur, non ſolùm ſermone correctionis, verùm etiam excommunicationibus & degradationibus, ut humilem locum ſalutis in Eccleſia quærant, ad medicinam ipſorum fieri, non odio, ſed ſtudio ſalutis fraternæ : ſicut quodam loco etiam ipſe Apoſtolus evidentiſ- *2. Theſſ. 3.* ſimè declarat dicens, Si quis non obaudit verbo noſtro, per epiſtolam hunc notate, & nolite commiſceri cum eo ....
Deſunt reliqua diei tertiæ capita.

Sententia Cognitoris.

Flavius Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit : Vellem quidem, quod & omni devotorum intentione nunc cupio, ut quanta ex demonſtratione veritatis & tandem proditi erroris orta lætitia eſt, tanta ex converſione ſuperſtitionis antiquæ & in melius mutatæ ſententiæ gratulatio naſceretur. Magna enim gaudia eſſe quis dubitet, cùm inveteratæ ægritudini provenit inſperata curatio ? cauſſamque exſultationis in talibus majorem facit ſanitas reſtituta, quàm ſemper retenta. Sed quia obſtinatio mentium perditarum, quas pravæ ſimul perſuaſionis vincula nexuerant, ad viam ſalutis oſtenſæ aut redire diſſimulat, aut, quod eſt deterius, impudentia reformidat ; exſerenda jam legum eſt & exercenda ſententia, ut quos ad bonam valetudinem leniora, poſt apertam cominus veritatem, medicamina non revocant, acrior reſtituat curationis intentio. Cui enim ratio proxima, ſicut geſtorum ſeries ſubjecta demonſtrat, ſicut divinorum quoque voluminum indita exempla teſtantur, non liquidò declaret, alieni, etiam ſi probari potuiſſet, ſceleris noxâ alium fieri reum omnino non poſſe, & univerſalis Eccleſiæ ſtatum Cæciliani inſimulatione, de quo nihil reprehenſibile potuit approbari, non debere ſubverti, nec * abſentiam eorum qui ſe à corpore Eccleſiæ ſepararunt, lata adversùs eum præjudicare valuiſſe ſententia : ſicut nec à Maximianiſtis recenti tempore in abſentem Primianum prolata damnatio eidem nocere prævaluit ? Cui etiam illud ad correptionis cauſſam non omni ex parte ſufficiat, tot judiciis patefacta Donato auctore ſchiſmatis comprobatio, Cæciliani perſolutio atque purgatio, ultimaque ſententia triumphabilis memoriæ Conſtantini, qua evidentiùs docetur expreſſa & Cæciliani innocentia, & Donati ſociorumque ejus calumnioſa criminatio, Felicis quoque Aptugnenſis ordinatoris ejus proconſularis ſententiæ documentis oſtenſa purgatio ? Unde, ſi hæc tam perſpicua atque manifeſta inveterato mederi nequeunt morbo, putris eſt vulneris ſanies reprimenda ; ut libertate præcluſa, ſibi tantùm nocere, quia hoc potiùs elegit, incipiat. Per hæc enim fiet, ut velit aliquando ſanari. Declaratæ igitur veritati detecta falſitas colla ſummittat. Unde univerſos ordinis viros, dominos etiam fundorum, actores, conductores tam domus divinæ, quàm etiam privatarum poſſeſſionum, ſenioreſque omnium locorum, hujus edicti auctoritate commoneo, quatenus memores legum, dignitatum, æſtimationis ſalutiſque propriæ, Donatiſtarum conventicula in omnibus civitatibus & locis prohibere contendant ; ita ut eccleſias, quas eis humanitate mea abſque imperiali præcepto uſque ad diem ſententiæ conſtat indultas, Catholicis tradere ſine ulla dilatione feſtinent, ni malunt tot ſanctionum laqueis inretiri : quas quidem, ſi unitati catholicæ conſentire voluerint, eorum eſſe ſat certum eſt. Majore autem cauſsâ atque ſollertiâ poſt detectam modis omnibus unitatem ſuperſtitionemque convictam, à proprii debent facinoris intentione depelli. Hi autem qui poſt vetita legum, eorum ſe cœtibus miſcuerint, indubitanter intelligant, pœnam ſe imperiali arbitrio præſtitutam ulteriùs vitare non poſſe, quos principe loco poſt agnitæ catholicæ reverentiam legis, ad profanos eorum cœtus communionemque rediſſe ſat clarum eſt. Quod ut antè non fieret, patientiæ tantùm conſideratione & ſpe correptionis aliqua ex parte diſtuleram. Hactenus igitur inimicos fidei Chriſtianæ legibus inſultaſſe ſufficiat : maximè cùm eorum notas certum ſit eſſe perſonas, quid neceſſe eſt tot ſanctionum, quoniam nulla emendatio ſubſecuta eſt, nexibus ſubdi ? Ipſam verò Catholicorum epiſcoporum, etiam poſt victoriam veritatis, noverint Donatiſtæ manere ſententiam, ut completis Collationibus, quas eis & antè oblatas publicâ conſcientiâ retinetur, & nunc offerri ſine dubitatione ſat certum eſt, ſeſe ſuſcipi poſſe cognoſcant. Superioris autem edicti fidem in omnibus certum eſt reſervari. Unde unuſquiſque Donati communionis epiſcopus ad loca propria ſine ulla debet inquietudine ac moleſtia remeare ; quatenus in propriis conſtitutus, aut ad unam veramque Eccleſiam revertatur, aut ſatis legibus facere ſine diſſimulatione non differat. Ii autem qui in prædiis ſuis Circumcellionum turbas ſe habere cognoſcunt, ſciant, niſi eorum inſolentiam omnimodis comprimere & refrænare geſtierint, maximè ea loca à fiſco mox occupanda. Si quidem tam catholicæ legi, quàm quieti publicæ, ut eorum conquieſcat inſania, in hac parte conſulitur. Geſtorum autem relectio qua profertur, ſuperiùs memoratum à Donatiſtis errorem ſchiſmatis exſtitiſſe, atque Cæcilianum & ceteros quos improbè crediderant accuſandos, fuiſſe purgatos, ſanctitatem veſtram pleniſſimè poterit edocere. Proponatur. (Dat. Carthag.) * poſt conſulatum Varanis V. C. ſexto Kal. Julii.

* *al.* nec etiam. *f. leg.* nec abſentia.

* Anno Chriſti 411. die 26. Junii.

Honorii Imperatoris leges in Donatiſtas, poſt Collationem datæ.

Impp. Honorius & Theodosius AA. Seleuco PF. P.

Cod. Theod. l. 52. de hæret.

Caſſatis quæ pragmatici vel adnotatione manus noſtræ potuerint impetrari, & manentibus his, quæ

etiam dudum super hoc definita sunt, & veterum Principum sanctione servata, nisi ex die prolatæ legis omnes Donatistæ, tam sacerdotes quàm clerici laicique, Catholicæ se, à qua sacrilegè descivere, reddiderint, tunc illustres singillatim pœnæ nomine fisco nostro auri pondo quinquaginta cogantur inferre, spectabiles auri pondo quadraginta, senatores auri pondo triginta, clarissimi auri pondo viginti, sacerdotales auri pondo triginta, principales auri pondo viginti, decuriones auri pondo quinque, negotiatores auri pondo quinque, plebeii auri pondo quinque, Circumcelliones argenti pondo decem. Qui nisi à conductoribus, sub quibus commanent, vel procuratoribus exsecutori exigendi fuerint præsentati, ipsi teneantur ad pœnam, ita ut nec domus nostræ homines ab hujuscemodi censura habeantur immunes. Uxores quoque eorum maritalis segregatim multa constringat. Eos enim, quos nequaquam illata damna correxerint, facultatum omnium publicatio subsequetur. Servos etiam dominorum admonitio, vel colonos verberum crebrior ictus à prava religione revocabit: ni malunt ipsi ad prædicta dispendia, etiamsi sunt Catholici, retineri. Clerici verò ministrique eorum ac perniciosissimi sacerdotales ablati de Africano solo, quod ritu sacrilego polluerunt, in exsilium viritim ad singulas quasque regiones sub idonea prosecutione mittantur: ecclesiis eorum vel conventiculis prædiisque, si qua in eorum ecclesias hæreticorum largitas prava contulit, proprietati potestatique Catholicæ, sicut jam dudum statuimus, vindicatis. Dat. * III. Kal. Febr. Ravennæ, Honor. IX. & Theodos. V. A A. Coss.

30. Januar. an. 412.

Iidem AA. Juliano proconsuli Africæ.

Cod. Theod. l. 54. de hæresi

DONATISTAS atque hæreticos, quos patientia clementiæ nostræ nunc usque servavit, competenti constituimus auctoritate percelli; quatenus evidenti præceptione se agnoscant & intestabiles & nullam potestatem alicujus ineundi habere, sed perpetuâ onustos infamiâ, à cœtibus honestis & à conventu publico segregandos. Ea verò loca in quibus dira superstitio nunc usque servata est, Catholicæ venerabili Ecclesiæ socientur: ita ut episcopi, presbyteri, omnesque antistites eorum & ministri spoliati omnibus facultatibus, ad singulas quasque insulas atque provincias exsulandi gratiâ dirigantur. Quisquis autem hos fugientes propositam ultionem occultandi causâ susceperit, sciat & patrimonium suum fisci nostri compendiis aggregandum, & se pœnam quæ his proposita est subiturum. Damna quoque patrimonii pœnasque pecuniarias evidenter imponimus viris, mulieribus, personis singulis & dignitatibus pro qualitate sui quæ debeant inrogari. Igitur proconsulari aut vicariano vel comitivæ primi ordinis quisque fuerit honore succinctus, nisi ad observantiam catholicam mentem propositumque converterit, ducentas argenti libras cogetur exsolvere, fisci nostri utilitatibus adgregandas. Ac ne id solum putetur ad resecandam intentionem posse sufficere, quotiescumque ad communionem talem accessisse fuerit confutatus, totiens multam exigatur; & si quinquies eumdem constiterit nec damnis ab errore revocari, tunc ad nostram clementiam referatur, ut de solida ejus substantia ac de statu acerbiùs judicemus. Hujusmodi autem conditionibus etiam honoratos reliquos obligamus; scilicet ut senator qui nullo munitus extrinsecùs privilegio dignitatis, inventus in grege Donatistarum, centum libras solvat argenti, sacerdotales eamdem summam cogantur exsolvere, decem primi curiales quinquaginta libras argenti addicantur, reliqui decuriones decem solvant libras argenti, quicumque in hæresi maluerint permanere. Conductores autem domûs nostræ, si hæc in prædiis venerabilis substantiæ uti permiserint, tantam pensionem pœnæ nomine cogantur inferre, quantam in conductione pensitare consuerunt. Eadem quoque emphyteuticarios auctoritas sacræ definitionis adstringet. Conductores verò privatorum, si permiserint in hisdem prædiis conventicula haberi, vel eorum patientiâ sacrum mysterium fuerit inquinatum, referetur per judicem ad scientiam dominorum; quorum intererit, si pœnam volunt sacræ jussionis evadere, aut certantes corrigere aut perseverantes commutare, ac tales prædiis suis præbere rectores qui divina præcepta custodiant. Quòd si procurare neglexerint, hi quoque in pensiones, quas accipere consuerunt, prolatæ præceptionis auctoritate multentur; ut quod ad compendia eorum pervenire poterat, sacro jungatur ærario. Officiales autem diversorum judicum si in hoc errore fuerint deprehensi, ad triginta librarum argenti inlationem pœnæ nomine teneantur; ita ut si quinquies condemnati abstinere noluerint, coërciti verberibus exsilio mancipentur. Servos verò & colonos coërcitio ab hujusmodi ausibus severissima vindicabit. Ac si coloni verberibus coacti in proposito perduraverint, tunc tertia peculii sui parte multentur; atque omnia quæ ex hujusmodi generibus hominum locisque colligi poterunt, ad largitiones sacras ilico dirigantur. Dat. * x. Kal. Jul. Ravennæ, Constantio & Constante Coss.

* 22. Junii an. 414.

Iidem AA. Juliano proconsuli Africæ.

Cod. Theod. l. 55. de hæreti

NOTIONE & sollicitudine Marcellini spectabilis memoriæ viri contra Donatistas gesta sunt ea quæ translata in publica monumenta habere volumus perpetim firmitatem. Neque enim morte Cognitoris perire debet publica fides. Dat. * III. Kal. Septembr. Ravennæ, Constantio & Constante Coss.

* 30. Aug. an. 414.

Ad Donatistas etiam spectat lex ab iisdem Imperatoribus data Heracliano Comiti Africæ, 25. Aug. an. 415. in cod. Theod. l. 56. de hæret. Item lex Valentiniani III. Georgio Proconsuli Africæ data 4. Aug. an. 425. in cod. Theod. l. 63. de hæret. Inter ceteros quoque hæreticos nominantur in Theodosii Junioris lege data Florentio P. F. P. die 30. Maii an. 428. in cod. Theod. l. 65. de hæret. Neque his tam severis Imperatorum constitutionibus aboleri potuit Donatistarum schisma; quod quidem tempore Gregorii Magni Romani Pontificis per Africam adhuc vigebat, ut discimus ex eodem Gregorio lib. 1. epist. 75. ad episcopos Numidiæ, & lib. 2. epist. 33. & lib. 3. epist. 32. & 35. & lib. 5. epist. 36. & 61.

APPENDICIS FINIS.

INDEX
IN NONUM TOMUM
OPERUM S. AUGUSTINI.

A

B

IN NONUM TOMUM.

C

caussam

D

IN NONUM TOMUM.

F

G

H

I

IN NONUM TOMUM.

SCRIPTURÆ LOCA

QUÆ EXPLICANTUR.

IN NONUM TOMUM.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maiſtres des Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel, grand Conſeil, Baillifs, Seneſchaux, Prevoſts ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Juſticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Noſtre cher & bien amé le Superieur general de la Congregation de ſaint Maur, Ordre de ſaint Benoiſt, nous a fait tres-humblement remonſtrer que ſaint Auguſtin eſtant conſideré depuis plus de douze ſiecles entre les Peres de l'Egliſe comme le ſoleil entre les planetes, & ſa doctrine ſuivie tant par les Conciles, que par ceux qui ont depuis écrit, ſoit pour combattre les hereſies, rétablir la diſcipline eccleſiaſtique, ou pour conſerver la pureté des mœurs, pluſieurs grands perſonnages ont porté leurs ſoins pour purger les œuvres de ce ſaint Docteur des fautes que la negligence de ceux qui les ont tranſcrites ou imprimées, y ont fait gliſſer, & entre tous, les Religieux Benedictins ont eſté les plus attachez à en faire exactement les corrections, parce qu'il n'y a point de Monaſtere de leur Ordre où il ne ſe trouve des ouvrages de ce Saint, ſi ce n'eſt en ceux qui ont eſté entierement pillez & ruïnez. Ce qui a ſervi de motif. . . . . aux Superieurs & Religieux de ladite Congregation de ſaint Maur pour entreprendre une nouvelle edition des œuvres de ſaint Auguſtin. . . . . De ſorte que ladite correction eſtant beaucoup avancée, leſdits Religieux ſe ſont enfin reſolus de la continuer pour le bien de l'Egliſe & l'honneur de la France. Mais craignant que d'autres n'entreprennent de reimprimer leſdites œuvres de ſaint Auguſtin ſur les anciennes copies, comme ils en ſont menacez, ce qui rendroit aprés de grands frais leurs peines inutiles: d'autant qu'encore que ledition pretenduë faite ſur leſdits manuſcrits doive eſtre la plus ample & la plus parfaite qui aye paru juſques à preſent, neanmoins on pourroit rechercher celle qui ſe debiteroit à meilleur compte; ledit Superieur nous auroit tres-humblement ſupplié luy vouloir accorder nos lettres de privilege à ce neceſſaires. A CES CAUSES, le deſirant favorablement traiter, Nous luy avons permis & permettons par ces preſentes de faire imprimer par tout noſtre Royaume, pays, terres, & ſeigneuries de noſtre obeiſſance, en telle marge, tels caracteres & forme de volumes qu'il jugera à propos, leſdites œuvres de ſaint Auguſtin, par tels Imprimeurs ou Libraires qu'il aura choiſis, & ce durant le temps & eſpace de cinquante ans, à compter du jour qu'elles ſeront achevées d'imprimer pour la premiere fois en vertu des preſentes; faiſant tres-expreſſes inhibitions & defenſes à toutes perſonnes, de quelque qualité & condition qu'elles ſoient, autres que celles qu'il aura choiſies, de faire imprimer, vendre & debiter en aucun endroit de ce Royaume leſdites œuvres, ſous quelque pretexte que ce ſoit, d'en apporter ou garder aucun exemplaire de ceux qui pourroient avoir eſté contrefaits aux pays eſtrangers, & meſme de reimprimer leſdites œuvres ſur les anciennes copies, nonobſtant le reglement du 27. Fevrier 1665. à ce contraire, auquel nous avons derogé pour ce regard; Et ce à peine de dix mil livres d'amende payable ſans deport par chacun des contrevenans, applicable un tiers à l'Hoſtel Dieu de noſtre bonne ville de Paris, un tiers audit expoſant, & un tiers au denonciateur, confiſcation des exemplaires, de tous deſpens, dommages & intereſts, meſmes aux peines portées par l'Arreſt du Parlement du 26. Fevrier 1671. donné ſur les concluſions de noſtre Procureur General, & publié en la chambre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs; à condition auſſi qu'il en ſera mis deux exemplaires en noſtre Bibliotheque publique avant qu'en expoſer aucuns en vente, à peine de nullité des preſentes, du contenu deſquelles Nous vous mandons que vous faſſiez jouyr pleinement & paiſiblement ledit Superieur General expoſant, & tous ceux qui auront droit de luy, ſans permettre qu'il leur

ſoit fait aucun trouble ny empeſchement. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin deſdites œuvres copie ou extrait des preſentes, elles ſoient tenuës pour bien & deuëment ſignifiées, & que foy ſoit ajoutée aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conſeillers & Secretaires comme à l'original. Mandons au premier Huiſſier ou Sergent ſur ce requis de faire pour l'execution des preſentes tous actes neceſſaires, ſans demander aucune autre permiſſion. Car tel eſt noſtre plaiſir. Nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques, & ſans prejudice d'icelles, dont, ſi aucunes interviennent, Nous nous reſervons la connoiſſance & à noſtre Conſeil, l'interdiſant à toutes nos Cours & Juges, nonobſtant auſſi clameur de Haro, chartre Normande, & autres lettres à ce contraires. Donné à ſaint Germain en Laye le vingt-deuxiéme jour de Fevrier l'an de grace mil ſix cens ſoixante-douze, & de noſtre regne le vingt-neuviéme. *Signé* Par le Roy en ſon Conſeil, BERAUD. Et ſeellé du grand ſeau de cire jaune.

Et ledit Superieur General de la Congregation de ſaint Maur de l'ordre de ſaint Benoiſt a cedé & tranſporté au ſieur François Muguet Marchand Libraire Imprimeur ordinaire du Roy & de M. l'Archeveſque de Paris le preſent Privilege, pour en jouyr ou faire jouyr pendant le temps porté par iceluy, ſuivant les conditions & accord faits avec luy ce ſixiéme de Mars mil ſix cens ſoixante dix-ſept.

Signé Fr. VINCENT MARSOLLE.

Regiſtré ſur le livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le treize Mars mil ſix cens ſoixante dix-ſept, ſuivant l'Arreſt du Parlement des 8. Avril 1653. & celuy du Conſeil Privé du Roy du 27. Fevrier 1665.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le 9. Juin 1688.

Les Exemplaires ont eſté fournis.

Extrait des Regiſtres du Conſeil d'Eſtat.

SUR la requeſte preſentée au Roy eſtant en ſon Conſeil par François Muguet ſon Libraire & Imprimeur ordinaire, contenant que par Lettres patentes données à ſaint Germain le vingt-deuxiéme jour de Fevrier mil ſix cens ſoixante-douze, ſur ce qu'il auroit eſté expoſé à ſa Majeſté que les Religieux Benedictins de la Congregation de ſaint Maur auroient pris un tres-grand ſoin de corriger les Ouvrages de ſaint Auguſtin ſur plus de douze cens anciens Manuſcrits, & qu'ils deſireroient en donner au public une nouvelle Edition bien correcte, s'il plaiſoit à ſa Majeſté de leur accorder ſes Lettres de Privilege à ce neceſſaires, Elle auroit permis au Pere General de ladite Congregation de faire imprimer leſdites Oeuvres de ſaint Auguſtin par tels Imprimeurs & Libraires qu'il luy plairoit choiſir, avec défenſes à tous autres de les reimprimer ſur les anciennes copies, nonobſtant le Reglement du vingt-ſeptiéme Fevrier mil ſix cens ſoixante-cinq à ce contraire, auquel ſa Majeſté a dérogé pour ce regard. Et depuis ledit General ayant cedé ledit Privilege audit Muguet pour en joüir ſuivant ſa forme & teneur pendant le temps porté par iceluy, comme l'entrepriſe eſt d'une grande dépenſe, ſa Majeſté par ſes Lettres patentes données au Camp devant Cambray le vingt-deuxiéme jour de Mars mil ſix cens ſoixante-dix-ſept, y ayant égard, & pour luy donner le moyen de fournir plus facilement à cette dépenſe, l'auroit gratifié de la continuation des Privileges à luy cy-devant accordez ou cedez pour l'impreſſion de pluſieurs Livres mentionnez dans leſdites Lettres patentes dudit jour vingt-deuxiéme Mars mil ſix cens ſoixante-dix-ſept, pour en joüir par ledit Muguet, ſes hoirs, & ayans cauſe, pendant le temps & eſpace de cinquante années à compter du jour que chacun deſdits Privileges qui luy ont eſté accordez ou cedez ſeront expirez, avec défenſes à tous autres de les reimprimer ſur les anciennes copies, nonobſtant ledit Reglement du vingt-ſeptiéme jour de Fevrier mil cens ſix ſoixante-cinq, auquel ſa Majeſté a pareillement dérogé pour ce regard. Au prejudice deſquelles Lettres, Privileges & dérogatoires dudit Reglement les Imprimeurs de Lyon ont fait aſſigner ledit Muguet au Conſeil de ſa Majeſté pour voir caſſer leſdits Privileges comme contraires audit Reglement, voulant par là le fruſtrer des graces que ſa Majeſté luy a faites en conſideration des bons Livres qui ſont partis de ſon Imprimerie & de la particuliere application qu'il donne aux choſes qui ſont de ſa profeſſion & pour luy donner, comme dit eſt, le moyen de fournir plus facilement à la grande dépenſe qu'il luy convient de faire pour l'impreſſion deſdits Ouvrages de ſaint Auguſtin. A CES CAUSES, requeroit qu'il pluſt à ſa Majeſté faire défenſes auſdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres de le troubler dans la joüiſſance des graces qu'il a pleu à ſa Majeſté de luy faire, & en conſequence leur prohiber la reimpreſſion ſur les anciennes copies deſdits Ouvrages de ſaint Auguſtin, & des autres mentionnez audit Privilege de continuation, ſur telle peine qu'il plairoit à ſa Majeſté ordonner. Veu ladite Requeſte ſignée du Suppliant, & tout conſideré.

LE ROY ESTANT EN SON CONSEIL, a ordonné & ordonne que leſdites Lettres patentes des vingt-deuxiéme Fevrier mil ſix cens ſoixante-douze, & vingt-deuxiéme Mars mil ſix cens ſoixante-dix-ſept ſortiront leur plein & entier effet. Fait ſa Majeſté défenſes auſdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres d'y troubler ledit Muguet, à peine de dix mille livres d'amende, & de tous dépens, dommages & intereſts. Et ſera le preſent Arreſt executé nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques, dont ſi aucunes interviennent, ſa Majeſté s'eſt reſervé la connoiſſance & à ſon Conſeil, & icelle défenduë à toutes ſes Cours & Juges. Fait au Conſeil d'Eſtat du Roy, ſa Majeſté y eſtant, tenu à Verſailles le vingt-uniéme jour du mois de Novembre mil ſix cens ſoixante-dix-huit. Signé, COLBERT. *Et ſeellé.* Collationné.

Regiſtré ſur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, le douziéme Decembre mil ſix cens ſoixante-dix-huit. Signé, COUTEROT, Syndic.

SANCTI AUGUSTINI OPERA

TOM. VIII. IX.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm